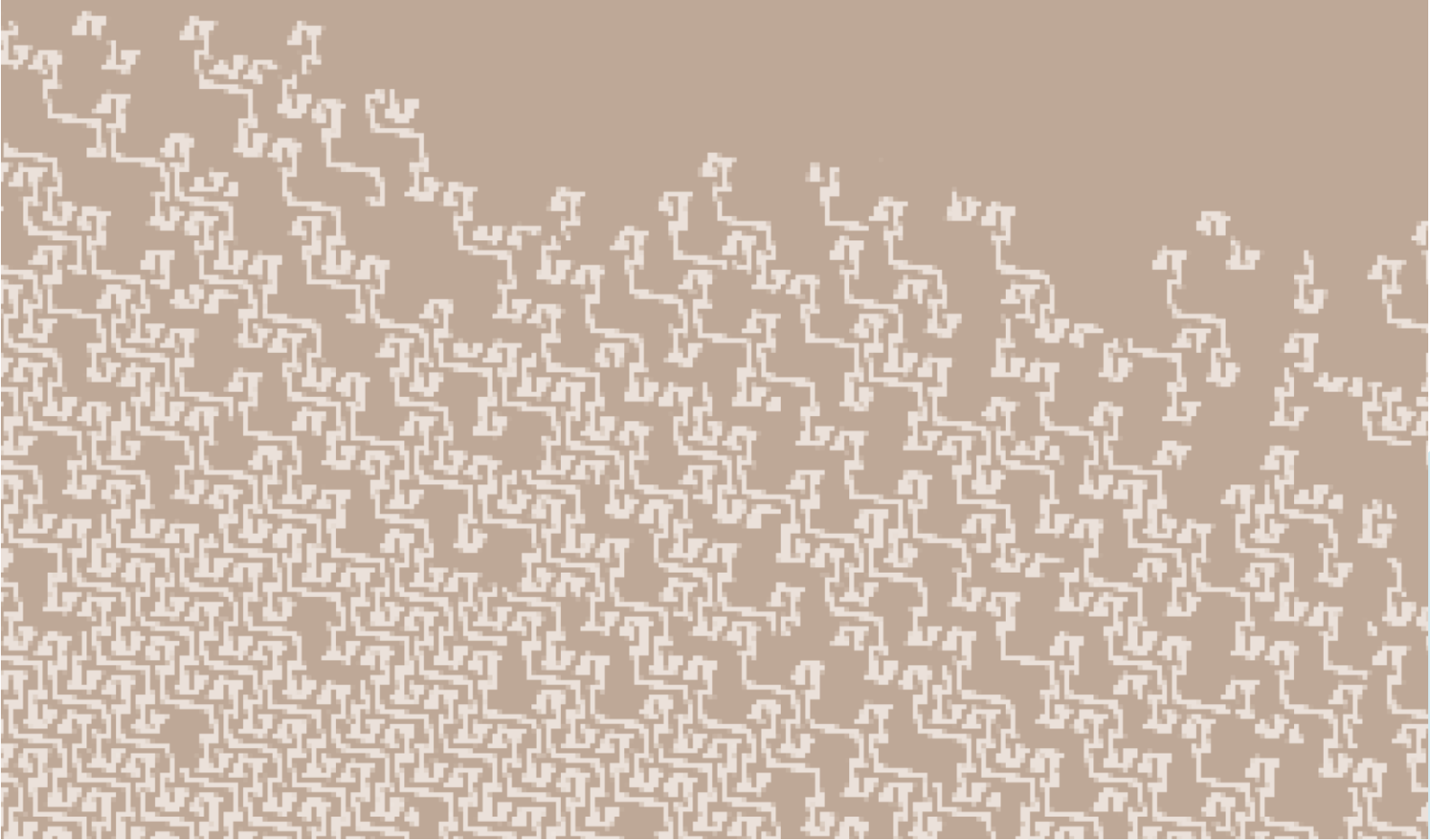

MAILÁTH GYÖRGY TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT 2015

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

**MAILÁTH GYÖRGY
TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT
2015**

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

1055 BUDAPEST, SZALAY U. 16.
TELEFONSZÁM: +36 1 312 3083

A KIADVÁNYT A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL SZERKESZTI ÉS ADJA KI.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE ÉS A KIADÁSÉRT FELELŐS:
DR. HANDÓ TÜNDE, AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL ELNÖKE,

FELELŐS SZERKESZTŐ:
DR. ÁBRAHÁM MÁRTA

WWW.BIROSAG.HU

ISBN 978-615-80486-1-3

„Ne elégedj meg azzal, ami vagy, hanem törekedj azzá válni, ami lehetnél.”

(Bertolt Brecht)

KÖSZÖNTŐ

Bertolt Brecht idézett gondolata a bíróvá válás folyamata, majd aztán a teljes bírói életút során különösen igaz: tudásunk tökéletesítése, az élethosszig tartó tanulás e felelős hivatás gyakorlásához elengedhetetlen. Velünk és önmagunkkal szemben támasztott igény is a folyamatos képzés és önképzés, az új jogintézmények, jogterületek feltárása, mélyreható ismerete.

Ezen igény kielégítését segíti a Mailáth György Tudományos Pályázat, amely arra inspirálja a pályázó bírákat, bírósági titkárokat, fogalmazókat, hogy egy-egy, általuk választott kérdéskört tudományos igénnyel tanulmányozzanak, feldolgozzanak. A beérkező pályaművek a hazai, a nemzetközi jog, illetve az Európai Unió jogának széles spektrumán mozognak, és az adott témákat jogelméleti szempontból is megalapozva, de mindig gyakorlat talaján állva mutatják be. A pályázathoz szorosan kapcsolódik a Magyar Igazságügyi Akadémia által rendezett Mailáth György Tudományos Szimpózium, ahol alkalom nyílik arra is, hogy a résztvevők a műveiket bemutathassák, a felvetett szempontokat közösen továbbgondolják, tartalmas, produktív vitákon vegyenek részt.

A pályázat és az arra készülő tanulmányok bepillantást engednek a bíróságokon folyó valódi szakmai műhelymunkába. Ezért is tölt el rendkívüli örömmel, hogy idén először – de hagyományteremtő szándékkal – az Országos Bírósági Hivatal a díjazott pályaműveket a szélesebb közönség számára is elérhetővé teszi e-book formájában.

Ajánlom e kötetet minden, a jog és a bíróságok világa iránt érdeklődő olvasónak, bízva abban, hogy a bennünket most leginkább foglalkoztató szakmai kérdések mások számára is érdekesek, izgalmasak és inspirálóak lehetnek.

Dr. Handó Tünde

az Országos Bírósági Hivatal
elnöke

Tartalomjegyzék

Polgári jogi szekció - Joghallgatói tagozat

Első helyezett

PAJA GÁBOR 8.
A DEVIZAHITELESEK MEGSEGÍTÉSÉRE TETT JOGALKOTÓI INTÉZKEDÉSEK

Második helyezett

KANCSÁR KLAUDIA 57.
AZ ENGEDMÉNYEZÉS ÚJ SZABÁLYAI

Harmadik helyezett

HORVÁTH VIKTÓRIA 90.
AZ ÖRÖKLÉSI JOGOT ÉRINTŐ VÁLTOZÁSOK AZ ÚJ PTK-BAN, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A VÉGRENDELET ALAKI KELLÉKEIRE ÉS A FAVOR TESTAMENTI
ELVÉRE

Polgári jogi szekció - Bírósági tagozat

Első helyezett

DR. VÖLCSEY BALÁZS 112.
AZ ÖRÖKLÉSI ÜGYEKRE IRÁNYADÓ JOGHATÓSÁG, AZ ALKALMAZANDÓ JOG ÉS AZ
EURÓPAI ÖRÖKLÉSI BIZONYÍTVÁNY

Második helyezett

DR. MÁJER ORSOLYA 151.
GYERMEK MEGHALLGATÁSA A POLGÁRI PEREKBEN

Harmadik helyezett

DR. RAINER LILLA 187.
A BÍRÓSÁGI JOGKÖRBEŰ OKOZOTT KÁR MEGTÉRÍTÉSÉNEK ELMÉLETI ÉS
GYAKORLATI KÉRDÉSEI

Különdíjban részesült

BAGOSSYNÉ DR. KÖRTVÉLYESI MÁRIA 228.
MEDIUS – AVAGY WEBALKALMAZÁS A BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS SZOLGÁLATÁBAN

Különdíjban részesült

DR. PERLAKI ADRIENN 269.
A BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS A PERES ELJÁRÁSOK ÉS A JÓ GYAKORLATOK TÜKRÉBEN

Büntetőjogi szekció - Joghallgatói tagozat

Első helyezett

HAJDU ESZTER JÚLIA.....320.
A GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEKSEL KAPCSOLATOS JOGALKALMAZÁSI
KÉRDÉSEK

Második helyezett

GÁBRI ANGÉLA.....363.
A TITKOS INFORMÁCIÓGYŰJTÉS ÉS A TITKOS ADATSZERZÉS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI
JOGALKALMAZÓI NÉZŐPONTBÓL

Harmadik helyezett

HAVASI SÁRA.....391.
A FIATALKORÚAKKAL SZEMBENI SZANKCIÓALKALMAZÁS SAJÁTOSSÁGAI

Büntetőjogi szekció - Bírósági tagozat

Első helyezett

DR. CZÉDLI-DEÁK ANDREA433.
A VÁD TÖRVÉNYESSÉGE AZ ELMÉLET ÉS A GYAKORLAT TÜKRÉBEN

Első helyezett

DR. BALOGH ADRIENN.....479.
A GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEKSEL KAPCSOLATOS JOGALKALMAZÁSI
KÉRDÉSEK

A közigazgatási, munkaügyi és európai jogi szekció - Bírósági tagozat

Első helyezett

DR. HALMOS SZILVIA.....533.
AZ ÉSZSZERŰ ALKALMAZKODÁS KÖVETELMÉNYÉRE VONATKOZÓ MAGYAR
MUNKAJOGI SZABÁLYOK A NEMZETKÖZI ÉS EURÓPAI UNIÓS JOG TÜKRÉBEN

Második helyezett

DR. VÖRÖS VIKTOR.....581.
HOME OFFICE/OTTHON DOLGOZÁS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ASPEKTUSAI
– HOGYAN VÁLTOZTATJA AZ EGYÉN SZEMÉLYISÉGÉT, A CSALÁDI ÉS
MUNKAKAPCSOLATAIT? - AVAGY NEM MIND ARANY, AMI FÉNYLIK.

Harmadik helyezett

DR. DOBÁNÉ DR. MADARÁSZ ARABELLA.....605.
MUNKAJOGI VÉDŐHÁLÓ ÉS SZAKADÁSAI A RÉGI ÉS AZ ÚJ MUNKAJOGI
SZABÁLYOZÁS TÜKRÉBEN

Különdíjban részesült

PÉTERI ANDRÁSNÉ.....626.
A FŐTANÁCSNOK SZEREPE AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGÁN

Bírósági általános igazgatási szekció - Bírósági tagozat

Harmadik helyezett

DR. FAZEKAS ÁGOTA659.
ÚJ IRÁNYOK AZ ÍTÉLKEZÉSBEN: INTERDISZCIPLINÁRIS EGYÜTTMŰKÖDÉSI
FORMÁK A BÍRÓSÁG ÉS A KÜLÖNBÖZŐ HIVATÁSRENDEK KÖZÖTT

Polgári jogi szekció
Joghallgatói tagozat

A DEVIZAHITELESEK MEGSEGÍTÉSÉRE TETT JOGALKOTÓI INTÉZKEDÉSEK

Bevezető gondolatok

Magyarországon 2008-ig a deviza-alapú hitelek meghatározó szerepet töltöttek be a banki hitelezésben. Az ezredfordulót követően a társadalmi szükségletek alakulását és a fogyasztói igények növekedését jelentős mértékben befolyásolta az akkor hatalmon levő Kormány egzisztenciális fejlődést segítő programja. Mivel hazánkban az emberek többségének forintban keletkezik jövedelme, éppen ezért a bankok devizahitelek esetén is olyan konstrukciót hoztak létre, melynél a folyósítás és a törlesztés is forintban, ugyanakkor a kölcsönösszeg nyilvántartása devizában történik. A deviza-alapú kölcsönszerződés előnye abban állt, hogy a mindenkor esedékes teljesítés mértéke a forint-deviza árfolyamától függött. A kezdetben kedvező kondíciókkal és alacsony törlesztő részletekkel kínált hitelkonstrukció sok ügyfelet meggyőzött, annak ellenére, hogy figyelemmel kellett lenni a devizaárfolyamok esetleges radikális mérvű ingadozására. A devizahitelezés felfutásával a lakáscélú hitelállomány szédítő tempóban növekedett. 2008-ra az MNB már több mint 1 millió 300 ezer deviza-alapú kölcsönszerződést számlált.

A 2008-ban kirobbanó pénzügyi válság nyomán a hivatalos devizaárfolyamok drasztikus mértékben megnövekedtek. Mivel a deviza-alapú kölcsönszerződés esetén az adósok az aktuális forint-deviza árfolyamon törlesztettek, az árfolyamok kedvezőtlen alakulása megnövelte a törlesztő részletek mértékét.

Az utóbbi években a kölcsönösszegekből felépített életek kártyavárként dőltek össze. A közelmúltbeli események hatására a társadalmi megosztottság különös mértékben éreztette a hatását. A 2008-ban megjelenő s a későbbiekben egyre fokozódó devizahitelezésben rejlő feszültség osztársadalmi szintűvé nőtte ki magát.

Mivel a deviza-alapú kölcsönszerződések ún. tömegszerződések, a banki mechanizmusok rugalmas működtetése érdekében a bankok szerződési feltételeiket egyedileg határozták meg és üzletszabályzat révén tették megismerhetővé az ügyfelek számára. Az adósok elsősorban az általános szerződési feltételekben keresték a bankok visszaélési lehetőségeit, ugyanakkor a hatályos Pp. alapján egyedi ügyekben megállapítási perek nem indulhattak. A devizahitelezéssel kapcsolatos probléma megoldása, a pénzügyi stabilitás sérülékenysége és az egyre fokozódó állampolgári elégedetlenség is aktívabb szerepvállalásra ösztönözte az államot. A Kormány a feszültség enyhítésére több mentőcsomagot is kidolgozott, így például az árfolyamgát, az elő-és végtörlesztés lehetőségének kidolgozása is ennek keretében valósult meg. Tekintettel arra, hogy az adósok elsősorban az általános szerződési feltételekben véltek felfedezni

tisztességtelen elemeket, a jogalkotó reagálva az egyre fokozódó ösztársadalmi nyomásra, a 2012. évi LI. törvénnyel enyhítette a permegállapításra vonatkozó rendelkezéseket. Ennek köszönhetően 2012. május 1. napjától kezdődően tömegével indultak meg a *Tisztességtelen szerződési feltételek érvénytelenségének* megállapítására valamint a *Szerződések érvénytelenségének* megállapítására irányuló perek.

Az adósok előszeretettel hivatkoztak arra, hogy a pénzügyi intézmények nem tájékoztatták őket megfelelően az árfolyam változásának módjáról és mértékéről, ezért a szerződés érvénytelen. Az eddigi következetes bírói gyakorlat a hivatkozott érvénytelenségi okokat elvetette, és a Kúria a joggyakorlat megszilárdítása érdekében 6/2013. számú jogegységi döntésében rögzítette elvi iránymutatásait. A jogegységi döntés jelentősen hozzájárult az ítélezési gyakorlat egységes és szilárd működéséhez, ugyanakkor a legfontosabb kérdések rendezése- így a különmemű árfolyamok alkalmazása, az árfolyamkockázat és az egyoldalú szerződésmódosítási jog gyakorlásának kérdése továbbra is megválaszolatlan maradt. A megválaszolatlanul hagyott kérdéseket a Kúria végül 2/2014. számú jogegységi döntésében rendezte.

Mivel a Kúria döntése kizárólag a bíróságokra nézve kötelező és ugyanazon szerződések nagy számát érinti, az abban kifejtett jogelvek érvényre juttatásához törvényalkotásra volt szükség. Ennek keretében 2014-ben négy devizatörvény született, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a magyar társadalom-és gazdaság véglegesen megszabaduljon a deviza-alapú hitelek okozta terhektől.

A deviza-alapú hitelezésben rejlő problémakör egy olyan érzékeny és komplex társadalmi és gazdasági probléma, amellyel a jog-és államtudománynak foglalkoznia kell. 2014 nyarán még csak látszódtak, jelen pályamunka elkészítésekor pedig már adóttak azon jogalkotói megoldások, amelyek a tudományos értékeléshez szükségesek. A devizahiteles probléma lényegéről, a devizahitelezés alapjairól már születtek olyan részösszegzések, amelyek a teljes összkép kialakulásához szükségesek. Jelen pályamunka egyik célkitűzése, hogy a deviza-alapú hitelezést érintő végleges jogalkotói megoldások elemzésével a teljes összkép kialakulásához járuljon hozzá.

Mivel a jogalkotónak egy olyan jogvitát kellett eldöntenie, amely a magyar gazdaság, a magyar bankrendszer és a magyar társadalom egészére kihatással volt, különösen fontos, hogy értékeljük, elemezzük a végső jogalkotói megoldásokat. A hitelpiac egyre kiszámíthatatlanabban működik, ezért fel kell készülnünk arra, hogy egy, a devizahitelezéshez hasonló probléma ismét kialakulhat. Ennek megelőzéséhez szükséges levonni azon következtetéseket, amelyek egy jövőbeni hasonló probléma kialakulásának megelőzéséhez, vagy az abból származó jogviták feloldásához szükségesek. Jelen pályamunka célja tehát elsődlegesen az, hogy tudományos igénnyel elemezze a 2014 őszén megalkotott devizatörvényeket.

A pályamunka keretein belül megvizsgálom, hogy a legfontosabb kérdések, így a különmemű árfolyamok alkalmazása, az árfolyamkockázat és az egyoldalú szerződésmódosítás tekintetében milyen jogalkotói döntések születtek, s ezek dogmatikailag mennyire megalapozottak. A pályamunkában – különösen az árfolyamrés kapcsán- több esetben megvizsgálom, hogy az adott kérdések mennyiben közelíthetők meg más oldalról, s ha megközelíthetőek, akkor eltérő eredményt hordoznak-e magukban, avagy sem. Ennek céljából több helyen igyekszem láttatni véleményemet, és a judikatúra, a bírói gyakorlat és szakirodalom eredményeire alapozva világitom meg az érzékeny kérdéseket.

Jelen pályamunkában arra is választ keresek, hogy a deviza-jogalkotás keretében született jogszabályok alkalmasak-e arra, hogy a deviza-alapú kölcsönszerződés jogi hiányosságait orvosolják, valamint arra, hogy az árfolyamok változásából eredő szerkezeti eltolódásokat helyreállítják-e avagy sem.

Végül, jelen pályamunka keretein belül arra is törekszem, hogy a jogalkotási eredmények bemutatása révén a deviza-alapú hitelezésből eredő problémák végleges jogalkotói megoldásának jogi értékeléséről minél átfogóbb képet kaphassunk.

I. A hazai devizahitelezés történeti összefoglalása

1999-ben és 2000-ben korábban soha nem tapasztalt méretű lakáspiaci árrobbanás zajlott le, mely elsősorban annak volt köszönhető, hogy a kormányzati lakáspolitikát a 2000. évben új elemekkel töltődött fel.¹ A kormányzat a lakáshitelezésre fókuszálva lakáshitelezést elősegítő programokat indított el, melyből a forrásoldali kamattámogatási rendszer bizonyult a legnépszerűbbnek. Az általánossá váló alacsony kamat fogyasztói türelmetlenséget indukált, a megnövekedett hitelkeresletre a bankszektor a fogyasztói hitelezés növelésével reagált.

A 2002-es országgyűlési választásokat követően az új kormány költségvetési indokok alapján eltörölte az állami kamattámogatást, mivel a forinthitelek számának növekedése az állami terheket is jelentős mértékben súlyosbította volna. A rendkívül magas forintkamat miatt a bankszektornak új megoldást kellett kidolgoznia annak érdekében, hogy az egyre fokozódó fogyasztói igényekre reagálni tudjon. 2004-től kezdődően különösen kedvező áron lehetett hozzájutni az európai devizákhoz, amelyre építve akkoriban még jó ötletnek tűnt, hogy a lakossági hitelezést átállítsák deviza-alapú hitelezésre. Végül 2004-től kezdődően a magyarországi devizahitelezés kontrollálatlan növekedésnek indult. Ez a később kedvezőtlen folyamat a lakástámogatási rendszer leépítésének és a megengedő jogszabályi környezetnek² volt köszönhető.

¹ vö. Farkas János, Hegedűs József, Székely Gáborné: *Lakáshelyzet, lakástámogatások, 1999-2003.* 176-192. : <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a797.pdf> Letöltés ideje: 2015.08. 07.

² vö. a devizakorlátozások megszüntetéséről valamint az egyes törvények módosításáról szóló 2001. évi XCIII. törvény

A devizahitelezés már 2000-ben megjelent a gépjárműpiacon, majd a kedvező törlesztési karakterisztikának köszönhetően 2003-tól a lakáshitel piacon is megjelent, 2004-től pedig már szabad felhasználású hitel formájában is igénybe lehetett venni.³ A devizahitelezés felfutásával a lakossági devizahitel-állomány évente átlagosan 2.5 milliárd forinttal emelkedett, amelynek köszönhetően 2008-ra minden harmadik magyar háztartás belépett a nettó devizaadósok körébe.⁴ A devizahiteles statisztikákat figyelembe véve joggal merülhet fel a kérdés, hogy milyen jogtechnikai megoldáson alapulhat az a kölcsöntípus, amely ilyen jelentős népszerűsége tett szert a hazai hitelpiacon.

II. A deviza-alapú kölcsönszerződés jogi értékelése

A deviza-alapú kölcsön a Ptk-ban nem nevesített, *Vékás Lajos* megfogalmazása szerint egy *származtatott vagy származékos ügylettípus*⁵, mely elsősorban a klasszikus kölcsönszerződés törvényi ismérveire épül, azzal az eltéréssel, hogy a deviza-alapú kölcsönben a forintalapú kölcsönnel ellentétben *sui generis*, rendszeridegen elemek jelennek meg.

Az egyik ilyen rendszeridegen elem a *különnemű árfolyamok* alkalmazása. A törvény kölcsönszerződés esetén a teljesítés módjára vonatkozó fő kérdésnek a teljesítés pénznemét tekinti, melynek meghatározása elengedhetetlen a tartozás teljesítéseként fizetendő összeg megállapításához.

A diszpozitív törvényi szabályozás a teljesítés helyén és idején érvényes pénznemet jelöli meg a teljesítés (lerová) pénznemeként.⁶ A teljesítés módjára vonatkozó szabályok miatt a jogirodalom különbséget tesz a lerovó és kirovó pénznem között. A tartozás egy bizonyos pénznemben történő szerződéses meghatározása a pénztartozás kirovása. A kirovó pénznem lehet forint, de meghatározható forinttól eltérő pénznemben - devizában-, tipikusan svájci frankban vagy euróban. Azt a pénznemet, amelyben a pénztartozást teljesíteni kell, a szakirodalom lerovó pénznemnek tekinti. A törvény kifejezetten diszpozitív módon határozza meg a lerovó pénznemet, annak meghatározása a felek szabad megállapodásának tárgyát képezi. Klasszikus forintalapú kölcsön esetén a teljesítés pénzneme, a lerovó és kirovó pénznem nem válik el egymástól, a pénztartozás teljesítéseként a lerovó pénznemből annyit kell adni, amennyi megfelel a szerződésben meghatározott összegnek, azaz a forintalapú kölcsön effektivitási kikötést tartalmaz.⁷ Effektivitási kikötés hiányában a lerovó és kirovó pénznem elválik egymástól, így a deviza-alapú kölcsönök esetén a kölcsönösszeg

³ Balás Tamás- Nagy Márton: *A devizahitelek forinthitelekre történő átváltása*. Hitelintézeti Szemle. 2010/5. 7-8.

⁴ Lásd: <https://www.mnb.hu/letoltes/stabjel-2008-vegleges-okt.pdf> (MNB hivatalos honlapja)

Letöltés ideje: 2015. 08.07.

⁵ Vékás Lajos: *Szakértői Javaslat az Új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest. 2008. 1014.

⁶ Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Complex Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest 2013. 537

⁷ Vékás (szerk.) 2013 i. m. 537.

nyilvántartása devizában, míg a folyósítás és törlesztés forintban történik.⁸ Ezen az elvi alapon működik a deviza-alapú kölcsön. A vizsgált konstrukciókban a hiteligénylő dönthetett, hogy forintalapú, vagy a jóval kedvezőbb kamatfeltételekkel kínált deviza-alapú – azon belül is svájci frank-, euró-, vagy japán jen-, hitelkonstrukciót veszi igénybe. Amennyiben a választása a deviza-alapú hitelre esett, úgy a hitelintézet meghatározta a maximálisan nyújtható hitel összegét forintban. Az adós devizaszámláját devizában vezetik, ugyanakkor a törlesztés és a folyósítás forintban történik. A folyósításkor a bank az ügyfél számláján jóváírja azt a forintösszeget, amely a folyósítási díjjal csökkentett deviza kölcsönösszeg és az aktuális banki vételi árfolyam szorzataként adódik. Az ügyfél a tőketörlesztést, a kamatot és a kezelési díjat forintban fizeti. A kölcsönszerződés alapján az adós köteles lesz az egyszeri, folyósítás előtti folyósítási díj, a havonta esedékes kamat és a kezelési díj valamint az árfolyamrész megfizetésére.⁹ Az árfolyamrész a teljesítés eltérő pénzneméből- a deviza megjelenéséből- adódik. A pénzügyi intézmények a folyósításkor és a törlesztésekkor eltérő vételi-és eladási árfolyamot- amelyből adódóan így különmű árfolyamokat- alkalmaznak. Az adós ebből kifolyólag köteles lesz a folyósításkori vételi és eladási árfolyamok közötti rész (marzs) megfizetésére is. Ahhoz, hogy az adós teljesítése jogszerű legyen, a különmű árfolyamok alkalmazásához szükségessé válik az ún. devizaátváltás. A különmű árfolyamok alkalmazása azért minősül rendszeridegen elemnek, mert a közismert pénzpiaci gyakorlatból adódik, és forintalapú kölcsön esetén alkalmazása fel sem merülhet.

A másik rendszeridegen elem az *árfolyamkockázat*, mely mérvadó különbséget tesz a forintalapú és a deviza-alapú kölcsön között. Deviza-alapú kölcsön esetén az adósnak számolnia kell azzal, hogy a hitelintézet az árfolyam változásából eredő kockázatot kizárólag az adósról hárítja. A konstrukciónak velejárója, hogy a törlesztés minden hónapban az aktuális forint-deviza árfolyamon történik, ezért a forint alakulása növeli a törlesztő részletet, erősödése pedig csökkenti azt. Az adós pénzfizetési kötelezettségét forintban teljesíti, mely a forint-deviza aktuális árfolyamának szorzatából adódik. Amennyiben a folyósításkori aktuális árfolyam megváltozik, mégpedig a törlesztés és a kamatfizetés napján más, mint a folyósításkor, a változásból eredő veszteséget és nyereséget kizárólag az adós viseli. Ha a forint gyengül, akkor a gyengülés mértékével arányos az árfolyamveszteség, ha a forint erősödik, akkor az erősödés mértékével arányos az árfolyamnyereség.¹⁰ Az árfolyamkockázat jogi értelemben a kölcsönszerződéssel járó kockázati tényező, melyet minden esetben az adósnak kell viselnie. Alapszabály, hogy az adós köteles a kölcsön összegét annak költségeivel együtt visszafizetni, még akkor is, ha késedelembe esik. Fogalmilag az adósnak abszolút

⁸ Lásd: 83/2010. (III.25.) THM rendelet 2.§ (1) bekezdés 2. és 3. pontjai

⁹Bánfi Tamás: *A devizahitelezés oka, a beavatkozás lehetősége, módjai*. Pénzügyi Szemle. 382. <http://www.asz.hu/penzugyi-szemle-cikkek/2012/a-devizahitelezes-oka-a-beavatkozas-lehetosege-modjai/380-391-banfit.pdf> Letöltés ideje: 2015. augusztus 8.

¹⁰ vö. Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.052/2012/7.,Gf.I.30.244/2012.,Gf.II.30.395/2012. számú határozatok

jellegű fizetési kötelezettsége keletkezik, mert akkor is köteles minden kölcsönszerződéssel járó kockázatot viselni, ha jóhiszeműen jár el.¹¹ A kölcsönszerződés alapján vállalt kockázat ugyanakkor nem egyoldalú, mert gazdasági értelemben mind az adósnak, mind pedig a hitelezőnek számolnia kell a kockázattal. A hitelező gazdasági értelemben azért vállal kockázatot egy-egy kölcsönszerződéssel, mert a folyósítással előre teljesíti fizetési kötelezettségét, ugyanakkor bizonytalan, hogy a kölcsönösszeg haszonnal együtt megtérül-e, tehát az adós nemteljesítéséből eredő kockázatot maga viseli. A kockázatviselés aránya így egyenrangú a felek között: az adós viseli a szerződéssel járó kockázatokat, a hitelező pedig a hitelezési kockázatot. Mivel a forintpozíció erőssége és gyengesége előre nem határozható meg-különösen a hosszú futamidejű szerződések esetén- az árfolyamkockázat jogi értelemben a fogyasztói kölcsönszerződések „szerencseelemének” minősül. Az eleve véletlenre alapozott szerencsefaktor –tehát az árfolyamkockázat- az, amely befolyásolja a kialakuló értékviszonyokat. Az ilyen és ehhez hasonló elemekkel ellátott szerződéseket a szakirodalom jogszerűen egyensúlyhiányos szerződésnek minősíti.¹²

Mivel a deviza-alapú kölcsönszerződések tömegszerződések, a banki mechanizmusok rugalmas működtetése érdekében a bankok szerződési feltételeiket előre, egyedileg határozhatták meg, és üzletszabályzat révén tették megismerhetővé az ügyfelek számára.¹³ Az eltérő deviza vételi és-eladási árfolyamok alkalmazását és az árfolyamkockázat kizárólag adósokra történő hárítását a bankok szerződési feltételeikben határozták meg, melyeknek tudomásul vételét a hitelígénylőknek (adósoknak) aláírásukkal kellett megerősítenie.

A neoliberális rendszer gyenge szabályozása, a növekvő hitelkereslet és a kedvező gazdasági környezet, mint egy sor egymást követő vagy éppen egymással párhuzamosan megvalósuló elemeknek köszönhetően 2008 januárjára minden harmadik magyar háztartás rendelkezett legalább egy deviza-alapú kölcsönrel. 2008. szeptember 15-én a Lehman Brothers csődvédelmet kért, melyet követően az észak-amerikai jelzálogpiacnak komoly válsággal kellett szembenéznie.¹⁴ Noha a kezdeti jóslatok arról szóltak, hogy a válság nem érintheti az európai pénzüpiacokat, 2008-ban Európában is megmutatkoztak a jelei. Különösen a nyitott, neoliberális gazdaságpolitikát folytató és erősen tőkehiányos országok pénz-és tőkepiacára gyakorolt káros hatást.¹⁵ A válság nyomán a hivatalos devizaárfolyamok felértékelődtek, s a változó elszámolású, referenciakamathoz kötött kölcsönszerződések törlesztő részletei a többszöröseire növekedtek. A

¹¹ Gárdos István- Nagy András: *A devizahitel jogi alapkérdései*. Hitelintézeti Szemle 2013/12. évfolyam 5. szám 376-377.

¹² Török Gábor (szerk.) : *A magánjog alapjai*. Második hatályosított, bővített kiadás. HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest 2007. 154.

¹³Invia Virtutis Nulla Est Via: *Tudományos Diákköri Dolgozatok 2005*. Budapest. Bibliotheca Iuridica Seminarium .130

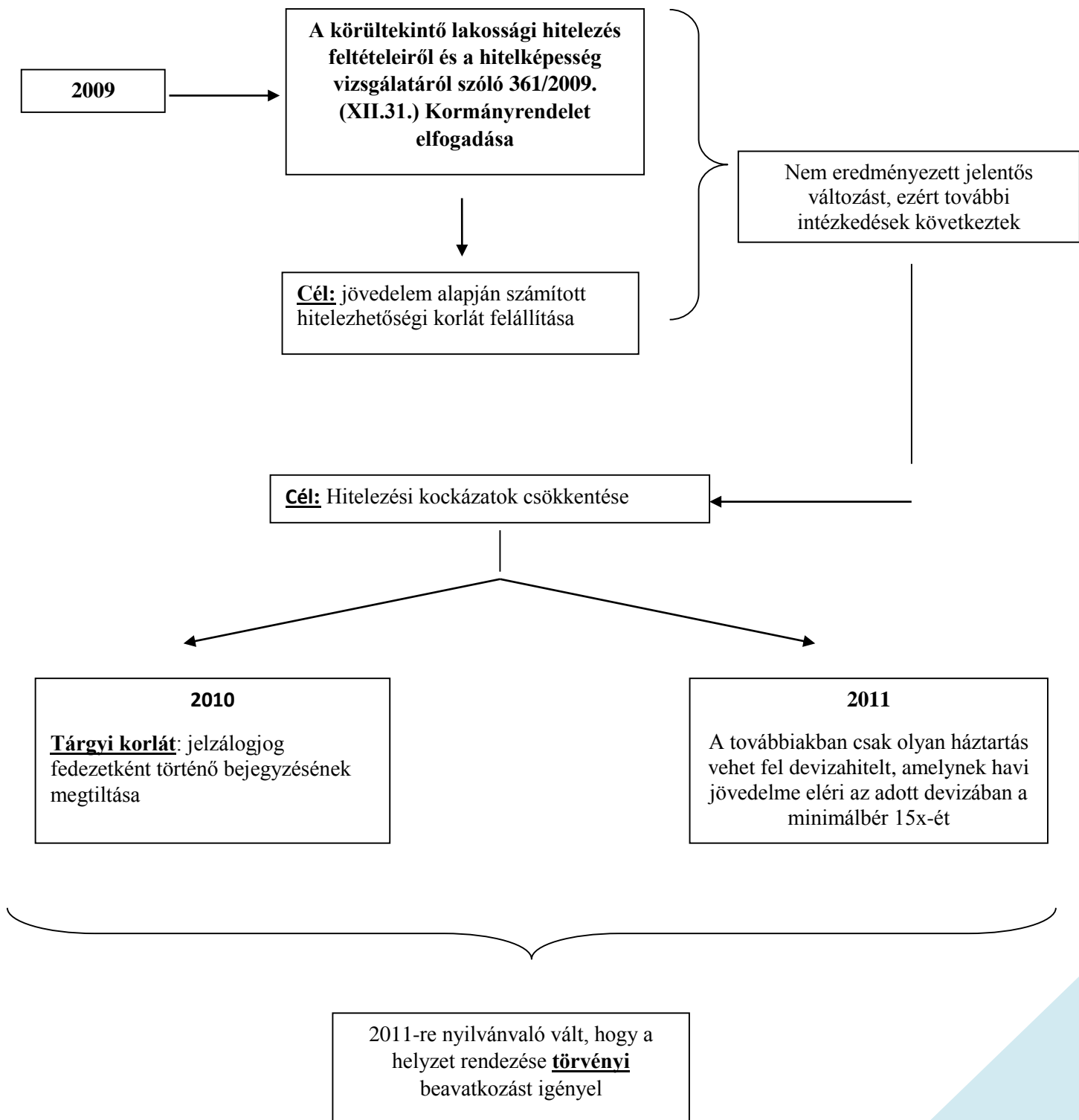
¹⁴Király Júlia: *Likviditás válságban (Lehman előtt-Lehman után)*. Hitelintézeti Szemle. 604. http://www.bankszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/10/HSZ6_kiraly_julia_598_611.pdf

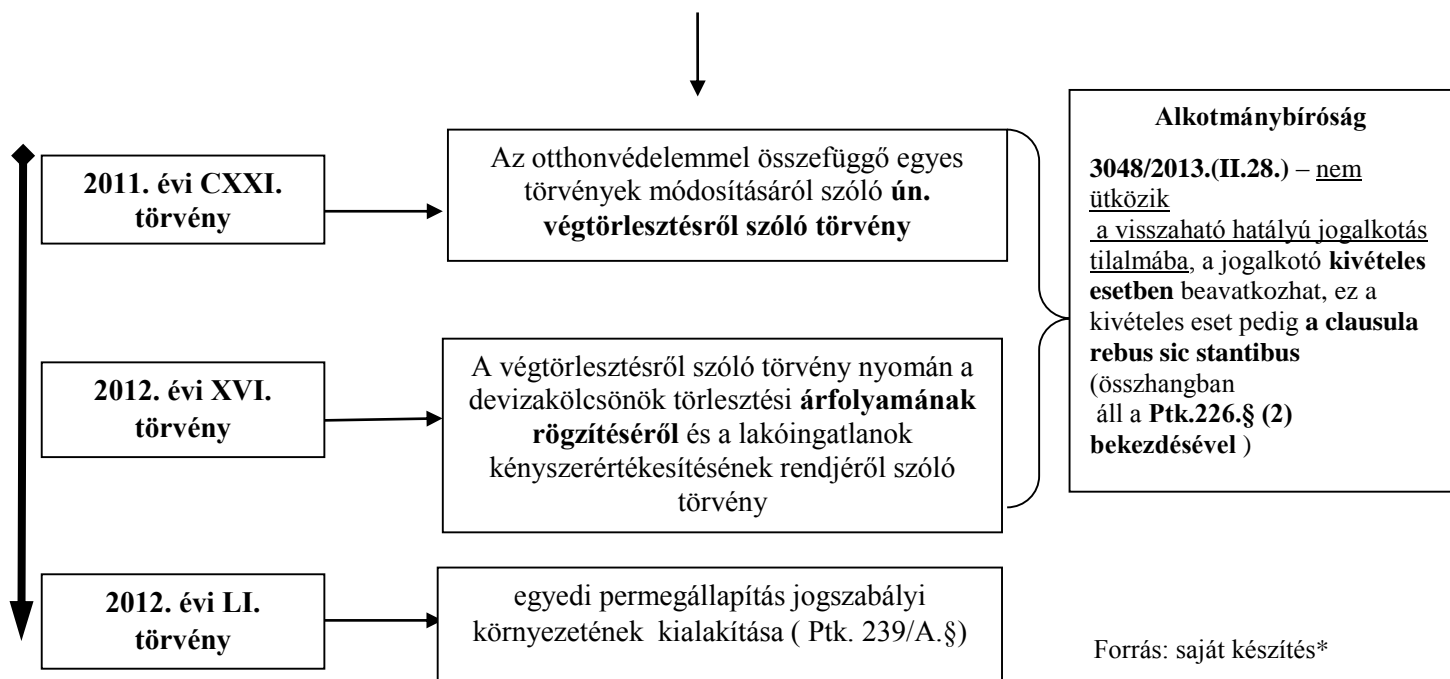
Letöltés ideje: 2015. 08.08.

¹⁵ Lentner Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Budapest. Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó. 2015. 23-59.

devizahitelezés inentől kezdődően jogi problémaként vonult be a köztudatba és rövid időn belül ösztársadalmi szintűvé nőtte ki magát. A társadalom összteherbírási képessége ugyanakkor hétről hétre csökkent, s a devizahitelesek megsegítésére azonnali jogalkotói beavatkozás vált szükségessé.

III. A devizahitelezésben rejlő feszültség feloldására tett jogalkotói intézkedések: 2009 - 2012

IV. A deviza-jogalkotás során figyelembe vett körülmények

1. A szerződési szabadság érvényesülése

Napjainkban a kötelmi jog a polgári jog egyik legdinamikusabban fejlődő jogterületének számít. A fejlődésnek a szerződési szabadság, mint alapvető magánjogi elv az ékköve. A szerződési szabadság fő elemei (szerződéskötési szabadság, szabad partnerválasztás, diszpozitivitás elve, típuszabadság) biztosítják, hogy a kötelmi jog szabályai könnyen alkalmazkodjanak a gazdasági változásokhoz.¹⁶ Mivel a szerződési szabadság különösen a neoliberális gazdaságpolitikát folytató országoknak kedvező, hazánkban a gazdasági-, társadalmi- és megengedő jogszabályi környezet lehetővé tette, hogy hitelpiaci bevezetésre kerüljön egy jelentős rendszerkockázatot magában hordozó hiteltípus, a deviza-alapú hitel. A privátautonómia határainak kiterjesztése és a szerződési szabadság elvének tiszteletben tartása ugyanakkor magában hordozza azon kérdéseket, hogy az esetlegesen bekövetkező szerkezeti eltolódások érdekében az állami beavatkozás mikor és mennyiben indokolt. E probléma különösen a deviza-alapú hitelezésben mutatkozott meg a legérzékenyebb módon. *Gellén Klára* szerint a magánautonómia védettsége miatt e relatív kapcsolatba állami eszközökkel beavatkozni alapvetően nem indokolt.¹⁷

¹⁶ Szladits Károly: *A magyar magánjog. III. kötet. Kötelmi jog, Általános rész.* Grill. Budapest. 1941. 39.

Lásd még: Lábady Tamás: *A magánjog általános tana.* Szent István Társulat Az Apostoli Szentsek Könyvkiadója. Budapest. 2013. 111.

¹⁷ Gellén Klára: *A gyengébb fél védelme egyes aszimmetrikus szerződéses kapcsolatokban.* Acta Juridica et Politica. I. évfolyam I. szám. 2011. Szeged. 243.

Álláspontja szerint ugyanakkor vannak olyan élethelyzetek, amelyekben az alapelvek érvényesülésének biztosítása érdekében szükséges beavatkozni, ilyen például a gyengébb fél védelme. Kérdés, hogy a gyengébb fél védelmének zászlaja alatt indokolt-e beavatkozni a deviza-alapú kölcsönszerződésekbe?

2. A gyengébb fél védelme

A gazdasági élet sokszínűsége és a folyton változó igénypaletta miatt szükségszerű, hogy a (hitel)piacon olyan termékek is megjelenjenek, amelyeknek alkalmazása átlagostól eltérőbb, nagyobb szakmai kompetenciát igényelnek. Noha a felek egyenjogúsága és mellérendeltsége mindvégig megmarad, a szakmai kompetenciájuk lényegesen eltérőbb utat járhat be. Előfordulhat olyan élethelyzet is, hogy a szerződő fél gyakorlatiassága, szakmai rálátása a szerződés megkötéséhez elegendő információt nyújt, ám a későbbiekben a szerződés tárgyának „működtetéséhez”, mechanizmusainak megértéséhez kevésnek bizonyul. Meglátásom szerint a deviza-alapú hitelezésben is hasonló probléma merült fel. A fogyasztók rendszerint olyan információkra alapozva hoztak döntéseket, amelyek a szerződések megkötéséhez elegendőnek bizonyultak, ám annak érdemi megértéséhez már nem, s ez elsősorban a pénzügyi intézmények tájékoztatási kötelezettségének minőségét is megkérdőjelezi. Ugyanakkor, a környezeti hatások, a túlköltekezés, a szükséglet-növekedés és a reklámok sokassága együtthatóként járultak a szerződéskötési akarat kialakulásához. Álláspontom szerint az imént említett tényezők a gyengébb fél védelmét csak részben indokolják, s hogy miért, annak megválaszolásához elsősorban a gyengébb fél normatív meghatározása válik szükségessé. A gyengébb fél védelme, mint jogpolitikai célkitűzés meglátásom szerint jól körülírható és meghatározható, ugyanakkor az alanyi kör esetén már nem tudunk ilyen tematika alapján gondolkodni. Felmerülhet a kérdés, hogy mikortól tekinthető a szerződő fél gyengébb félnek? *Gellén Klára* kísérletet tett a kérdés megválaszolására, s arra az álláspontra jutott, hogy általában az a személy tekinthető gyengébb félnek, aki a felek erőviszonyában bekövetkező eltolódás miatt a szerződés tartalmának kialakítása során nem tudja érdekeit a másik féllel azonos módon képviselni, ezáltal önmaga számára indokolatlanul hátrányosabb tartalmú szerződést köt vagy köthet.¹⁸ Noha egzakt jogforrási fogalom eddig nem ismert, alapesetben, meglátásom szerint az minősül gyengébb félnek, aki szakmai ismeret hiányában köt szerződést, vagy nem rendelkezik minden olyan információval, amely a szerződés megkötéséhez lényegesnek bizonyul. Önmagában azért nem lehet gyengébb félnek tekinteni egy fogyasztót, mert a pénzügyi intézménnyel szemben nem rendelkezik megfelelő szakmai jártassággal. Előfordulhat, hogy kizárólag a szerződés egyes elemei igényelnek az átlagos szerződéses szinthez képest nagyobb szakmai kompetenciát, így például deviza-alapú kölcsönök esetén a

¹⁸ Gellén i. m. 244.

különnemű árfolyamok alkalmazása. Véleményem szerint az átlagfogyasztótól nem várható el, hogy egy bonyolult hitelkonstrukció esetén megértse a különemű árfolyamok alkalmazását, ám az igen, hogy az árfolyamok változásának ne csak a pozitív, hanem a negatív oldalát is felismerje. Ezért, meglátásom szerint a gyengébb fél védelmének jogpolitikai célkitűzését kizárólag a különemű árfolyamok alkalmazásának kérdésére indokolt kiterjeszteni. Úgy gondolom, hogy a gyengébb fél státusát kizárólag a deviza-alapú kölcsön bonyolultnak tekinthető gazdaságtani felépítettsége alapozza meg.

3. A clausula rebus sic stantibus elve

Tartós hitelezési jogviszonyban számolni kell azzal a lehetőséggel, hogy a szerződéskötéskor figyelembe vett körülmények később megváltoznak, és a változás valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti. Meglátásom szerint a deviza-alapú kölcsönszerződések esetén reálisan számítani lehetett arra, hogy a forint-deviza árfolyam változó mértékű és a kifejezetten hosszú futamidejű szerződés esetén a hitelintézet már nem tudja azokat a feltételeket garantálni egy-egy szerződés fenntartásához, melyek a szerződés megkötésekor rendelkezésre álltak. Természetesen, az árfolyamok ilyen mértékű változására senki sem számított, ugyanakkor az árfolyamok drasztikus növekedése alapot adott a clausula rebus sic stantibus elv¹⁹ alkalmazására. A clausula-elv alapjait az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata már a '90-es években kimunkálta, így a 32/1991. (VI.6.), 66/1995. (XI.24.) AB Határozatok iránymutatásként szolgáltak a jogalkotónak. A jogalkotó 2011-ben észlelve a társadalom összteherbírási képességének határait, törvényi úton kívánta érvényesíteni a clausula-elvet.²⁰ Az Alkotmánybíróság mindvégig figyelemmel kísérte a jogalkotó munkáját, biztosította az alkotmányossági feltételeket, garantálta a megfelelő követelményeket. 2013-ban a 3048/2013. (II.28.) AB Határozatában megállapította, hogy a jogalkotó nem szegte meg a visszaható hatályú jogalkotás tilalmát, majd a 8/2014. (III.28.) AB Határozatában kiemelte, hogy a clausula elv keretében a további jogszabályi módosítás megengedett, ugyanakkor annak megalkotása során mindvégig az érdekegyensúlyra kell törekedni.

4. A Kúria 2/2014. számú Polgári Jogegységi Határozata

Az Európai Unió Bírósága a C-26/13.sz., az ún. *Kásler* ügyben 2014. április 30-án hozott ítéletet. Az előzetes döntéshozatalban meghozott ítélet kihirdetését követően a Kúria elfogadta a 2/2014. sz. PJE Határozatát, mely a 6/2013.sz. PJE Határozata mellett a legfontosabb devizahiteles kérdésekben foglalt állást.

¹⁹ vö. a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 241.§ valamint a 2013. évi V. törvény- Az Új Ptk. 6:192.§ (1) bekezdése

²⁰ Lásd: III. fejezet

A jogegységi döntés egyik legfontosabb rendelkezése a sokat vitatott különmű árfolyamok alkalmazásának kérdésköréhez kapcsolódik. A jogegységi tanács döntése értelmében a folyósításkor meghatározott vételi, a törlesztésekkor pedig az eladási árfolyamok (különmű árfolyamok) alkalmazása tisztességtelen, mert ezekkel szemben nem áll a fogyasztónak közvetlenül nyújtott szolgáltatás, így az számára indokolatlan költséget jelent. E rendelkezések azért is tisztességtelenek, mert alkalmazásuk gazdasági indoka a fogyasztó számára nem világos, nem érthető és nem átlátható. A határozat nyomán a deviza-alapú kölcsönszerződésekben szereplő eltérő deviza vételi-és eladási árfolyamok helyett az MNB hivatalos deviza árfolyama válik a szerződés részévé, a régi Ptk. 231.§ (2) bekezdésében meghatározott diszpozitív törvényi rendelkezésre tekintettel, mindaddig amíg cogens törvényi rendelkezésre nem kerül sor. A Kúria ezzel egyértelműen az árfolyamrés semmissége mellett foglalt állást.

Fontos megállapításokkal élt a jogegységi tanács az árfolyamkockázat kérdésében is. Rögzítette, hogy a deviza-alapú kölcsönszerződések azon rendelkezése, mely szerint az árfolyamok változásából eredő kockázatot kizárólag az adósok viselik, a főszolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, melynek tisztességtelensége főszabályként nem vizsgálható. E rendelkezés tisztességtelensége csak akkor vizsgálható és állapítható meg, ha az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő, átlagos fogyasztó számára annak tartalma a szerződéskötéskor-figyelemmel a szerződés szövegére valamint a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatásra is, nem volt világos, nem volt érthető. Ha a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy a tájékoztatás elmaradása folytán a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós vagy az pedig csak korlátozott mértékben terheli, a szerződésnek az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése tisztességtelen, amelyből kifolyólag a szerződés részlegesen, vagy teljesen érvénytelen.

Szintén lezáratlan kérdés volt az egyoldalú szerződésmódosítási jog gyakorlásának kérdése. A Határozat alapján az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő szerződéses kikötés akkor nem tisztességtelen, ha az megfelel a pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő 2/2012. (XII.10.) PK vélemény 6. pontjában felsorolt elveknek. Ezen elvek alapján az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő szerződéses kikötés akkor nem tisztességtelen, ha az a fogyasztó számára világosan és érthetően meghatározza, hogy a PK véleményben megjelölt körülmények változásai milyen módon és mértékben hatnak ki a fogyasztó fizetési kötelezettségére, s egyben lehetőség adódik annak ellenőrizhetőségére, hogy a szerződésmódosításra az arányosság, ténylegesség és a szimmetria elvének betartásával került-e sor.

V. A deviza-jogalkotás 2014. évi eredményei

1. Az ún. jogegységi törvény

A Kúria 2/2014. számú Polgári Jogegységi Határozata iránymutató döntést hozott a fogyasztói kölcsönszerződésekben foglalt egyes szerződéses rendelkezések tisztességtelenségével kapcsolatban. Annak érdekében, hogy ezek az elvek közvetlenül is érvényre jussanak, a jogalkotó törvényi szintre emelte a Kúria jogegységi határozatában foglalt elveket. E törvény a Kúria jogértelmezését teszi általános érvényűvé, mindenki számára kötelezővé. Ezzel a szabályozási megoldással a jogalkotó nem mondott ki új szabályokat, nem állapított meg új jogelveket a fogyasztói kölcsönszerződésekre vonatkozóan, csupán a Kúria jogértelmezését helyezte törvényi alapokra.

A Kúria jogegységi határozatából származó követelmények érvényre juttatása komplex jogalkotási folyamat keretében valósult meg. A **2014. évi XXXVIII. törvényt** (a továbbiakban: **jogegységi törvény**) és a **2014. évi XL. törvényt** (a továbbiakban **elszámolási törvény**) ebben a vonatkozásban együttesen, egymás rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni. E jogszabályok lehetőséget biztosítottak a bankok által alkalmazott szerződésmódosítások és az árfolyamrész alkalmazásával keletkezett túlfizetések elszámolására.

1.1. A törvény hatálya

A törvény tárgyi hatálya elsősorban a 2004. május 1. napja és a törvény hatályba lépésének napja között megkötött fogyasztói kölcsönszerződésekre terjed ki. Annak indoka, hogy a jogegységi törvény- és az ahhoz kapcsolódó elszámolási törvény- tárgyi hatálya kizárólag a 2004. május 1. napja után megkötött kölcsönszerződésekre terjed ki nyilvánvalóan a deviza-alapú kölcsönszerződések megjelenéséhez, majd tömeges elterjedéséhez köthető. Emellett további indokként szolgálhat, hogy Magyarország e dátummal csatlakozott az Európai Unióhoz, ezért az EU jog alkalmazására vonatkozó elvek is ettől az időponttól érvényesülnek a magyar jogrendszerben, valamint a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK irányelv uniós jogi minőségében is ettől az időponttól érvényesül, aminek az EUB által alkalmazott értelmezését vette alapul a Kúria Jogegységi Határozata.²¹ Meglátásom szerint önmagában az a tény, hogy a hazai magánjogi jogrendszerben 2004 óta érvényesülnek a kötelező uniós rendelkezések, esetleges jogtudományi viták felmerülésével járhatnak. A régi Ptk. már az uniós csatlakozást megelőzően is rendelkezett tisztességtelen szerződési feltételekről²², így elvileg a közösségi fogyasztóvédelmi elveket is figyelembe véve, a 2004 előtt megkötött kölcsönszerződésekre is kiterjedhetne a törvény tárgyi hatálya. Ugyanakkor a törvény a jogegységi döntésben megfogalmazott követelményeket emeli törvényi

²¹ vö. jogegységi törvény 1.§-hoz fűzött részletes indokolás (CompLex Jogi Adatbank)

²²vö. a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegeről szóló 1977. évi IV. törvény

szintre, mely határozat meghozatalában a Kúria figyelemmel volt az EUB előzetes döntéshozatal tárgyában hozott ítéletére ²³, melynek jogi alapját- a hazai jogrendszerünkben uniós jogi minőségében is 2004 óta jelen levő-93/13/EGK irányelv tartalmazza. Tekintettel a jogalkotói célra, s a Kúria munkásságára is, meglátásom szerint az utóbbi érv egy esetleges vita felmerülésében erősebb alapokon nyugszik.

1.2. Az elévülés kérdése

Sokat vitatott rendelkezése az első devizahiteles törvénynek, hogy egyértelműen állást foglalt a fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelések elévülése tekintetében. A törvény 1.§ (6) bekezdése szerint a régi Ptk. elévüléssel kapcsolatos szabályait a fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelések tekintetében úgy kell értelmezni, hogy e követelések a kölcsönszerződés fennállása alatt nem évülnek el, azok elévülése a szerződés megszűnésével kezdődik.

Gárdos István szerint az érvénytelenségi törvény az egyébként is súlyos helyzetet tovább rontotta azzal, hogy visszamenőleg átírta a régi Ptk. elévülési szabályát, és ezzel olyan esetekre is kiterjesztette a hatályát, amelyekben egyébként a keletkező követelések már elévültek. ²⁴

Czugler Péter Áron szerint a törvény az elévülés kapcsán sajátos elévülési szabályt állít fel a fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelés elévülése tekintetében, amely szerint az elévülés a szerződés megszűnésével kezdődik. Álláspontja szerint valóban létezik olyan bírói gyakorlat részletvétele, kölcsön és lízing esetében, amely e jogviszonyok tartósságára és a hitelező követelésének egységességére tekintettel az elévülést az egyes részteljesítések tekintetében kizártnak tartja, az elévülés kezdőnapjaként pedig a futamidő végét határozza meg. (BH. 1991.357, BH. 1977.345.) A törvény idevágó rendelkezései ugyanakkor nem csupán értelmezik, hanem átértelmezik, módosítják a jogot. Mivel az imént említett jogesetekben minden esetben érvényes szerződésből eredő hitelezői követelésre, nem pedig az adósnak a szerződés érvénytelenségéből eredő igényeire vonatkoztak, a szabály nem lehet jelen esetben irányadó. Utóbbira ugyanis nem valamely szerződés különös szabályai, hanem a szerződések érvénytelenségére vonatkozó szabályok vonatkoznak, amelyek kapcsán a bírói gyakorlat az elévülés kezdőnapjaként következetesen a tartozatlan teljesítés tényleges időpontját tekinti irányadónak. (BH.1982.282.)²⁵

Álláspontom szerint a fogyasztói kölcsönszerződések megkötésével egy tartós jogviszony jött létre, mely jogilag egy egységet képez. A szerződések megkötésével az elévülés tényállási elemei nem valósulnak meg maradéktalanul, ahhoz

²³ vö. Árpád Kásler és Hajnalka Káslerné Rábai v OTP Jelzálogbank Zrt. [C-26/13.sz.] - az ún. „Kásler-ügy”

²⁴ Gárdos István: *Néhány gondolat a devizahiteles elszámolási törvényről*. 2015.

<http://gfmt.hu/cikkek/nehany-gondolat-a-devizahiteles-elszamolasi-torvenyrol.php?kid=3&did=259> Letöltés ideje: 2015. 08.06.

²⁵ Czugler Péter Áron: *A devizahitelek törvényi rendelkezésének első köre- gondolatok*.

<http://jog.tk.mta.hu/blog/2014/08/devizahitelek-torvenyi-rendezese> Letöltés ideje: 2015. 08.06.

álláspontom szerint a szerződés teljesítése is szükséges. Meglátásom szerint a kölcsönszerződés egy bizalmi kapcsolatot is feltételez, s mindaddig, amíg a feleknek egymással szemben beszámítható követeléseik vannak, a követelések nem évülnek el. Mivel jelen esetben nem szerződés-, hanem szerződési feltétel érvénytelenségéből eredő elszámolási igény keletkezik, álláspontom szerint a *Czugler Péter* által említett érvénytelenségi gyakorlat idevágó rendelkezései nem alkalmazhatóak (B.H.1982.222.). Véleményem szerint az egyes részteljesítések önálló elévülése gyakorlatilag kizárt, mert a felek közötti tartós jogviszonyban a követelések megújuló jellege zárja ki e lehetőséget, amely viszont megfelel *Czugler Péter* által említett e körben ismeretes bírói gyakorlatnak (BH. 1991.357, BH. 1977.345.), így e törvény az elévülés tekintetében meglátásom szerint nem állít fel sajátos szabályt.

1.3.A jogegységi törvény árfolyamrészre vonatkozó szabályai

Az árfolyamrész problémájának felszínre kerülése egy időre tehető a devizaperek tömeges elterjedésével. Az adósok a megállapítási perekben az érvénytelenség jogalapjaként több, tisztességtelenséget megalapozó okot jelöltek meg, így például a különmemű árfolyamok alkalmazásának semmisségét is. A különmemű árfolyamok alkalmazásának kérdése rövid időn belül megosztóvá vált, s rövid időn belül a bírói gyakorlat megosztottságához vezetett. A Kúria Jogegységi Tanácsa már a 6/2013. számú határozatában is foglalkozott a kérdéssel, ugyanakkor, tekintettel az EUB előtt folyamatban levő előzetes döntéshozatali eljárásra, a végső döntés meghozatalát elhalasztotta. Végül 2014. április 30-án megszületett előzetes döntésre figyelemmel a Kúria 2/2014. számú jogegységi döntésében a különmemű árfolyamok alkalmazása mellett foglalt állást.

Mielőtt a témakör részletesebb elemzésére kerülne sor, kiemelném: a Kúria roppant nehéz helyzetben volt döntésének meghozatalakor. Részben a döntés kiemelkedő tárgyi súlya, bankrendszeri- és társadalmi hatása részben pedig a kérdés komplexitása és a küszöbön álló jogalkotás kérdése miatti várakozás nehezítette a helyzetét. Ráadásul, ebben a kérdésben úgy gondolom, hogy nagyon nehéz egyetértésre találni, így nem létezik szubjektív igazság, mind a bankrendszer mind pedig az adósok oldaláról érkező érvelések elfogadhatóak, ezért egyéb szempontokat is, például a fogyasztóvédelmet is figyelembe kellett venni. A Kúriának azt is mérlegelnie kellett, hogy kölcsönszerződések százalécai függenek döntésétől, s döntésében- illetve a későbbi jogalkotásban is- a mennyiségi jellemzők is tükröződni fognak. A Kúria nem emelhetett ki egyetlen szerződést sem, közel másfél millió kölcsönszerződés jogi sorsáról döntött. Számos érvet és ellenérvet lehet felsorakoztatni a döntés mellett, ugyanakkor annak megítélése, hogy a Kúria döntése helytálló-e avagy sem, kizárólag az eredmény fényében bírálható el, így a továbbiakban erre tesztek kísérletet.

1.3.1. A különmemű árfolyamok alkalmazásának értékelése

A már sokat hivatkozott jogegységi döntés szerint a különmemű árfolyamok alkalmazása azért minősül tisztességtelennek, mert alkalmazásának gazdasági indoka nem világos, nem érthető és ezekkel szemben nem áll a fogyasztónak közvetlenül nyújtott pénzügyi szolgáltatás. Noha a döntés jogi indokolása teljes mértékben helytálló, mégis akadtak olyan vélemények, amelyek éles kritikát fogalmaznak meg a döntés kapcsán.

Gárdos István jogirodalomban kifejtett álláspontja szerint „*a Kúria elhamarkodottan és hibásan foglalt állást mind az árfolyamréssel mind pedig az egyoldalú szerződésmódosítással kapcsolatos kérdésben*”. Véleménye szerint az árfolyamrés esetén a kikötés érvénytelenségét arra az önmagában helyes megállapításra alapította, hogy a deviza-alapú hitelek esetében tényleges pénzváltásra nem kerül sor, ezért nem világos és nem érthető, hogy az árfolyamrés milyen szolgáltatásnak az ellenértéke.²⁶

Papp Mónika a Kúria Kásler –ítéletét alaposabban elemezve azon álláspontra helyezkedett a kérdés kapcsán, hogy az Európai Unió Bírósága ítéletében egyértelműen kizárta annak lehetőségét, hogy az árfolyamrés a szolgáltatás árának vagy díjazásának részét képezné, amelynek tisztességtelensége a 93/13/EGK irányelv alapján vizsgálható lenne. A luxemburgi testület ugyanakkor nyitva hagyta azt a kérdést, hogy az árfolyamrés a szerződés elsődleges tárgyát képezi, és ezért kerüli el a tisztességtelen jellegére vonatkozó vizsgálatot.²⁷

Nil Wash Főtanácsnok egyébként kiindulási pontnak azt javasolta, hogy a feltételnek valamilyen módon, jogi vagy kereskedelmi szempontból objektíve részt kell venni a szerződés lényeges jellemzőinek meghatározásában. Ebben a kontextusban a bíróságnak azt kell meghatároznia, hogy az említett feltétel önmagában részét képezi-e a szerződést meghatározó szolgáltatásoknak oly módon, hogy e feltétel hiányában a szerződés elveszíti valamely alapvető jellemzőjét, vagy akár a fennmaradó szerződéses kikötések alapján nem teljesíthető.²⁸

Meglátásom szerint a Kúria két oldalról közelíthette meg a kérdést: jogi-és közgazdaságtani oldalról. Az individuális megközelítésből levont konklúzió eltérő eredményt mutat.

²⁶ Gárdos i. m. 2015. 54.

²⁷ Papp Mónika: *A Kúria Kásler-ítélete - egy európai jogász szemével*
<http://hpops.tk.mta.hu/blog/2014/06/a-kuria-kasler-itelete-egy-europai-jogasz-szemevel>
Letöltés ideje: 2015. 08.15.

²⁸ <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=147762&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=HU&cid=83794>

1.3.1. /A. Az árfolyamrés jogkérdésként történő elbírálása

Amennyiben a különmemű árfolyamok alkalmazását kizárólag jogkérdésként bíráljuk el, egy sor újabb kérdés merül fel: az átlagfogyasztó megérti-e, vagy megértheti-e, hogy deviza-alapú kölcsönszerződés esetén különmemű árfolyamokat kell alkalmazni? Továbbgondolva: tisztességes egy olyan szerződési feltételt alkalmazni, amelynek megértéséhez szakmai érzék/kompetencia szükséges? Még tovább részletezve a kérdést: tisztességes lehet-e egy olyan szerződési feltétel, melynek az alapját képező szolgáltatás valódisága sem teljes mértékben igazolható? A korábban részletezett gyengébb fél védelme a jogi értékelés eme pontján aktualizálódik, s fejti ki legjobban hatását. Nem várható el az átlagfogyasztótól, hogy a kölcsönszerződés megkötéséhez magas fokú szakmai ismeretekkel rendelkezzen. Meglátásom szerint egy bizonyos szintig elvárható a fogyasztóktól, hogy a szerződéses rendelkezések gazdasági következményeit megértse (például árfolyamkockázat), ugyanakkor annak megítéléséhez, hogy az árfolyamrés meghaladja azt a bizonyos szintet, avagy sem figyelembe kell venni a felek közötti információs egyensúlyt. E kérdés kapcsán a Kúria akként foglalt állást, hogy a felek szerződéses pozíciója aszimmetrikussá vált, a különmemű árfolyamok alkalmazása az átlagfogyasztó mércéjével nem megérthető, mely megállapítások egyébként az EUB előzetes döntéshozatalából is kirajzolódnak. A Kúria a gyengébb fél védelmének mércéjén túl azt is kimondta, hogy tényleges átváltásra nem kerül sor, így alkalmazása gazdaságilag nem indokolt, hiszen a fogyasztók felmérni sem tudták, hogy ténylegesen nyújt-e a pénzintézet olyan szolgáltatást, amelyért ellenértéket számít fel. Ezzel lehetővé vált, hogy a fogyasztói kölcsönszerződésekből eredően anyagi javak kerüljenek vissza a fogyasztókhoz.

1.3.1/B. Az árfolyamrés gazdaságtani megközelítése

A szakkérdésként történő elbíráláshoz a következő kérdéseket kell segítségül hívni:

- I. Mi minősül pontosan árfolyamrésnek?
- II. Milyen mechanizmusnak minősül a devizakonverzió?
- III. Milyen követelményeknek kell megfeleltetni a különmemű árfolyamok alkalmazását?
- IV. Mikor tisztességtelen a különmemű árfolyamok alkalmazása?

I. válasz

Az árfolyamrés a deviza vételi-és eladási árfolyam közötti különbség. Amennyiben az ügyfél a forintalapú hitelnél jóval kedvezőbb deviza-alapú hitelkonstrukciót választja, devizában fennálló tartozásának kiegyenlítéséhez szükséges a devizakonverzió. A konverzió egy nem önálló banki, pénzváltási szolgáltatás, egy deviza vételi-és eladási mechanizmust megelőző panel. A konverzióért a bank

jogszerűen számíthat fel ún., konverziós díjat. Konverzió hiányában árfolyamrészről sem beszélhetünk tekintettel arra, hogy tényleges átváltás hiányában a különmemű árfolyamok alkalmazása is szükségtelen.

II. válasz

A devizakonverzió egy nem önálló, bank részéről nyújtott pénzváltási szolgáltatás. A konverzió a különmemű árfolyamok alkalmazásának előfeltétele, ennek hiányában nem beszélhetünk különmemű - keresztárfolyamok alkalmazásáról.

A bankok jogszerűen számíthatnak fel konverziós díjat, melyről az ügyfeleket/adósokat megfelelő módon és mértékben tájékoztatni szükséges. Kiemelendő, hogy a konverziós szolgáltatás nem önálló pénzváltási szolgáltatás, a bank kizárólag a deviza-alapú kölcsönszerződés teljesítésének érdekében nyújtja az adósok számára. A konverziós szolgáltatásról és az ellenértékként felszámított konverziós díjról az ügyfeleket megfelelő módon kell tájékoztatni. A konverziós díjat a teljes hiteldíj mutatóban fel kell tüntetni, értékét megfelelő módon kalkulálni szükséges. A bank számára a nyereségtartalom a THM-ben jelenik meg, így az azon felül felszámított költségtényezőnek nyereségtartalma már nem lehet.

Amennyiben a bank a konverziós szolgáltatást önálló pénzváltási szolgáltatásként kezeli, a konverziós díjat a THM-ben nem tünteti fel, és értékét nem kalkulálja a THM-be, az adósokra nézve gazdaságilag megalapozatlan, tisztességtelen költségtényezőt számít fel.

III. válasz

A banknak deviza-alapú kölcsönszerződés esetén az ügyfeleket megfelelő tájékoztatásban kell részesíteni arról, hogy;

- a különmemű árfolyamok alkalmazásának előfeltétele a devizakonverzió, mely egy nem önálló pénzváltási szolgáltatás, s ellenértékeként konverziós díjat számíthat fel
- a folyósításkor és törlesztésekkor eltérő deviza vételi-és eladási árfolyamokat alkalmaz

A banki nyereségtartalmat a teljes hiteldíj mutató tartalmazza. A THM pontos összetételéről az ügyfeleket megfelelő módon és mértékben tájékoztatni kell.

IV. válasz: az ún. „jogszerűségi teszt” (folyamatábrával szemléltetve)

A különmemű árfolyamok alkalmazásának jogtechnikai működése:

- I. A felek közötti konkrét deviza-alapú kölcsönszerződés vizsgálata, a devizakonverzió tényének megállapítása
- II. A szolgáltatás jogi minőségének vizsgálata: a konkrét deviza-alapú kölcsönszerződésbe beépített általános szerződési feltételben rögzített THM összetevői, a devizakonverzió önálló vagy nem önálló pénzváltási szolgáltatásként való alkalmazása

II./a. Amennyiben a bank a konkrét deviza-alapú kölcsönszerződés vonatkozásában a devizakonverziót nem rendeltetésének megfelelően, önálló pénzváltási szolgáltatásként kezelte, értékét a THM-ben nem is tüntette fel, jogszerűtlenül számított fel konverziós díjat és jogszerűtlenül jutott az árfolyamrészről származó haszonhoz

Ebben az esetben a különmemű árfolyamok alkalmazása tisztességtelen és a szerződési feltétel nem megmenthető, a részleges érvénytelenség jogkövetkezménye alkalmazható, az elszámolási törvény rendelkezései aktuálissá válnak.

II./b. Amennyiben a bank a konkrét deviza-alapú kölcsönszerződés vonatkozásában a devizakonverziót rendeltetésének megfelelően, nem önálló pénzváltási szolgáltatásként kezelte, jogszerűen számította fel a konverziós díjat és jogszerűen alkalmazott különmemű árfolyamokat illetve jogszerűen jutott az árfolyamrészről származó haszonhoz

Ebben az esetben a különmemű árfolyamok alkalmazása nem tisztességtelen, ugyanakkor a THM vizsgálata szükségessé válik.

III. A THM vizsgálata: a fogyasztót megfelelően tájékoztatták a konverzió tényéről, a konverziós díjról és a felszámított árfolyamrészről?

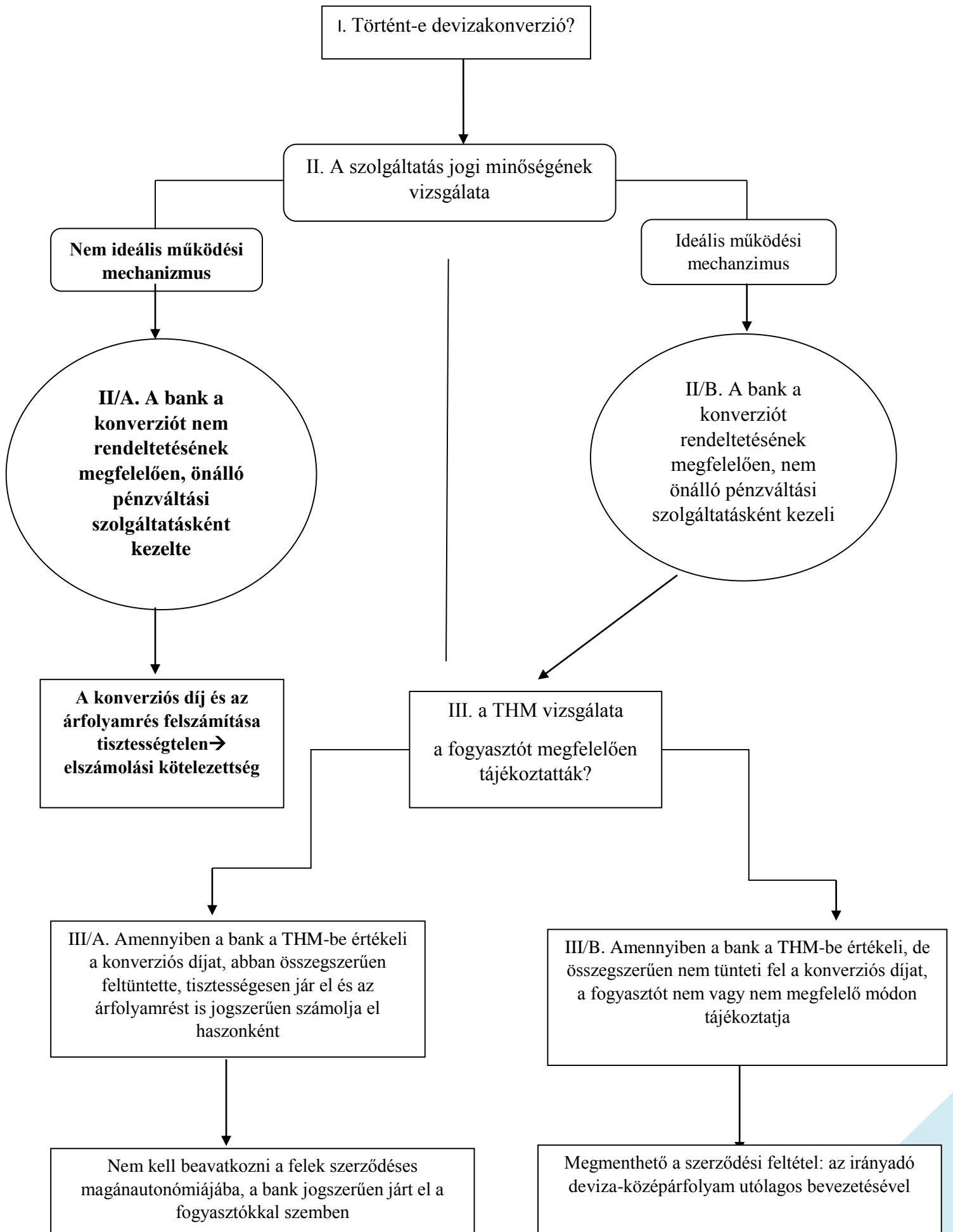
III./a, Amennyiben a bank a THM-be értékelte a konverziós díjat, abban összecszerűen feltüntette, jogszerűen járt el és az árfolyamrész is jogszerűen számolta el haszonként. Ebben az esetben a bank rendeltetésének megfelelően nem önálló pénzváltási szolgáltatásként kezelte a konverziós szolgáltatást, a THM-en felül nem számított fel nyereségtartalmat hordozó költségtényezőt.

Ebben az esetben a bank jogszerűen járt el, a szerződési feltétel alkalmazása nem hordoz magában tisztességtelen elemeket.

III./b. Amennyiben a bank nem önálló pénzváltási szolgáltatásként kezelte a konverziós szolgáltatást, a konverziós díjat jogszerűen számította fel, értékét a THM-be kalkulálta, de összecszerűen nem tüntette fel és a fogyasztót erről nem vagy nem megfelelő módon tájékoztatta. Ez a szerződési feltétel ugyanakkor megmenthető, a fogyasztói tájékoztatás elmaradásából eredő érdeksérelmet oly módon lehetne kiküszöbölni, hogy a szerződés megkötésekor, a teljesítésekor irányadó deviza-középfolyamot kifejezetten is a szerződés részévé tenné a jogalkotó.

Ebben az esetben a különmemű árfolyamok alkalmazása tisztességtelen, ugyanakkor a szerződési feltétel megmenthető, a szerződés megkötésekor, a folyósításkor és a törlesztésekkor irányadó deviza-középfolyam szerződésbe történő utólagos bevezetésével.

Az ún. „jogszerűségi teszt”:

1.3.1/C. A Kúria döntésének értékelése

Amint az a fentebb ismertetett elemzésekből is kikövetkeztethető, a különmemű árfolyamok alkalmazásának jogi megítélése mélyebb szintű pénzügyi jogi megközelítésen alapul. A bírói gyakorlat egységes volt a tekintetben, hogy a deviza-alapú hitel egy olyan banki termék, amelynek minden fázisában lényegi eleme a forintról devizára és devizáról forintra váltás, de csak akkor, ha valóban létezik egy olyan szolgáltatás, amelynek ellentételezéseként jogszerűen számítható fel árfolyamrés.²⁹ Ez a szolgáltatás az ún. konverziós szolgáltatás, amely ugyanakkor egy nem önálló pénzváltási szolgáltatás.

Az ideális banki mechanizmusok folyamatában a pénzügyintézetek változó elszámolású kölcsönszerződések esetén különmemű árfolyamokat alkalmazhatnak, melynek előfeltétele a konverzió. A szolgáltatás ellenértékét a THM kiszámításába kalkulálni kell, értékét összecszerűen fel kell tüntetni, két tizedes jegy pontossággal. Amennyiben a pénzügyintézetek a feltételeknek maradéktalanul eleget tesznek, jogszerűen járnak el, és az árfolyamrészt is jogszerűen számíthatják fel. Még abban az esetben is megmenthető lenne a szerződési feltétel, ha a bank nem, vagy nem megfelelő módon tájékoztatja az ügyfelet a konverziós szolgáltatásról, ugyanakkor ennek feltétele annak rendeltetésszerű alkalmazása (folyamatábra II/B-III/B: ideális működési mechanizmus)

Deviza-alapú kölcsönszerződések esetén a bankok a konverziós szolgáltatást rendeltetésének nem megfelelő módon, önálló pénzváltási szolgáltatásként kezelték, így valójában a fogyasztó hátrányára a THM-en felül felszámolt költségtényezővel indokolatlan előnyre tettek szert. A legfőbb probléma abból adódott, hogy egy járulékos szolgáltatást úgy alkalmaztak, mintha az tényleges, önálló pénzváltási szolgáltatás lenne, ezzel azonban a fogyasztókat megtévesztették, hiszen objektíve tényleges, önálló szolgáltatás nem nyújtottak és az sem volt egyértelmű, átlátható, hogy valójában milyen szolgáltatásért számítanak fel ellenértéket. (folyamatábra II/A: nem ideális működési mechanizmus)

Álláspontom szerint a különmemű árfolyamok alkalmazásának kikötése nem ütközik a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe. A különmemű árfolyamok alkalmazása akkor válik tisztességtelenné, ha a pénzügyintézetek annak funkcióját, tartalmát a fogyasztó szakmai hiányosságaira alapozva tisztán üzleti szempontok miatt nem rendeltetésszerűen alkalmazzák.

Az eredményeket összevetve egyértelműen kijelenthető: a Kúria döntése nem az elhamarkodottság és a hibás megközelítés jegyeit tükrözi. Az előzőekben arra tettem kísérletet, hogy megállapítsam, a Kúria döntése szakmailag megalapozott-e. Arra a megállapításra jutottam, hogy a döntés biztos alapokon nyugszik, a jogalkotó így szakmailag megalapozott, iránymutató döntéssel dolgozhatott.

²⁹ vö. Fővárosi Törvényszék 45.Pf.639/797/2012/5. Békési Járásbíróság 5.P.20360/2010/31. számú határozatok

1.4. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó rendelkezések

A jogegységi törvény megdönthető vélelmet állított fel az egyoldalú szerződésmódosítást magukban foglaló szerződési kikötések tisztességtelensége mellett. A jogalkotó szó szerint átvette a 2/2014-es PJE Határozatban rögzített, s elvi értelemmel kimondott tételeket. E megoldással a jogalkotó az egyik legjelentősebb dogmatikai ellentétet magában hordozó probléma feloldására vállalkozott.

A Kúria jogegységi tanácsa az egyoldalú szerződésmódosítási jog gyakorlásával kapcsolatban arra a megállapításra jutott, hogy tisztességtelen a fogyasztói kölcsönszerződésben egyoldalú módosítást lehetővé szerződési kikötés, amennyiben az nem felel meg a 2/2012. (XII.10.) PK vélemény 6. pontjában felsorolt egyértelmű és érthető megfogalmazás-, ténylegesség és arányosság-, átláthatóság-, felmondhatóság-, és szimmetria elvének. Ezen elvek alapján az egyoldalú módosítást lehetővé tevő szerződési kikötések akkor nem minősülnek tisztességtelennek, ha a fogyasztók számára érthetően és világosan meghatározzák, hogy a PK véleményben felsorolt taxatív ok-listában rögzített körülmények milyen módon és mértékben gyakorolnak hatást a fogyasztó fizetési kötelezettségére, s egyben ellenőrizhetővé is válik, hogy az egyoldalú módosításra a ténylegesség, arányosság és szimmetria elvének betartásával került-e sor.

A jogegységi tanács indokolása következetes, érthető s abszolút formál logikára épül, s emiatt felmerülhet a kérdés; mégis milyen dogmatikai ellentét feloldására került sor?

A kötelmi jog általános szabályai szerint a szerződés megkötéséhez két fél kölcsönös akaratnyilatkozata szükséges, s ugyanezen feltétellel a kötelmi jog lehetőség biztosít arra, hogy a felek közös megállapodásuk révén módosítsák a szerződés tartalmát. Ugyanakkor, a Ptk. tömegszerződések esetén lehetőséget biztosít arra is, hogy a szerződő fél több szerződés megkötése céljából előre, egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül általános szerződési feltételeket (a továbbiakban: ászf) dolgozzon ki. A pénzügyi intézetek rendszerint az ászf-ek között kikötötték maguknak az egyoldalú szerződésmódosítás jogát, tekintettel arra, hogy egy speciális jogszabály, a Hptv.³⁰ lehetőséget biztosított e jogtechnikai megoldásra. A Hptv. 210.§ (3) bekezdése szerint fogyasztóval kötött kölcsönszerződésben vagy pénzügyi lízingszerződésben az ügyfél számára kedvezőtlenül kizárólag a kamatot, díjat, vagy költséget lehet egyoldalúan módosítani. Az egyoldalú módosítás jogát a pénzügyi intézet akkor jogosult gyakorolni, ha a módosításra okot adó körülményeket a szerződésben előre meghatározta. A Hptv. speciális jogszabály, cogens rendelkezéseket tartalmaz, így, amennyiben a hitelintézet anélkül gyakorolná egyoldalú szerződésmódosítási jogát, hogy az arra okot adó körülménylistát az üzletszabályzatban (illetve így a szerződésben) előzetesen meghatározta volna, a kikötés semmis, továbbá jogszabályba ütköző a szerződési feltétel akkor is, ha a módosításra okot adó körülmények meghatározása nem objektív, nem tételes. A jogszabályba ütköző szerződési

³⁰ Lásd: a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény

feltétel a Ptk. szerint semmis. Az ászf részeként a szerződés részévé váló szerződési kikötés érvénytelenségéről a Ptk. 209/A. § (1) és (2) bekezdései, generálklauzula formában pedig a 209.§ (1)- (6) bekezdések rendelkeznek. A Ptk. 209.§ (1) bekezdése szerint azon szerződési feltétel minősül tisztességtelennek, amely a feleknek a szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel támasztójával szerződést kötő fél hátrányára állapítja meg. A Ptk. 209.§ (6) bekezdése viszont arról rendelkezik, hogy nem minősülhet tisztességtelennek a szerződési feltétel, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásainak megfelelően határozzák meg. Felmerül a kérdés, hogy az adott szerződési feltétel tisztességtelenségét a cogens szabályokat tartalmazó Hptv. 210. § (3) bekezdése vagy a generális szabályokat tartalmazó Ptk. 209. § (1)-(4) bekezdései szerint kell megvizsgálni? Másként megfogalmazva: vizsgálható egy olyan szerződési feltétel tisztességtelensége, amelyet jogszabály állapít meg, vagy amelyet a jogszabály előírásainak megfelelően határoztak meg?

Kemenes István szerint a tisztességtelen kikötés törvényi tényállásának nem eleme, hogy jogszabályba ütközik, a feltétel tisztességtelensége enélkül is megállapítható. Álláspontja szerint, a Hptv. követelményeinek megfelelő módon kialakított egyoldalú szerződésmódosítási jog gyakorlását lehetővé tevő szerződési kikötés adott esetben minősülhet jóhiszeműség és tisztesség követelményét sértő, egyoldalúan és indokolatlanul előnyös, tisztességtelen kikötésnek, ezért, meglátása szerint a fogyasztói kölcsönszerződések tekintetében az üzletszabályzat, az ászf kikötéseinek tisztességtelen jellegét a Ptk. 209. § és nem a Hptv. 210. § alapján kell meghatározni.³¹

Gadó Gábor szerint nem egyértelmű, hogy a jogalkalmazó mit és miként vizsgál a Hptv. cogens rendelkezései alapján, és az miért, menyiben tér el a Ptk-nak a jóhiszeműség és tisztesség követelménye teljesülését előtérbe helyező 209.§-án alapuló vizsgálatától. Álláspontja szerint a PK vélemény (és az alapjául szolgáló „Munkanyag”) alapján valamely ászf egyidejűleg marasztalható el cogens törvényi előírás és a jóhiszeműség és tisztesség követelményeinek megsértése miatt. *Gadó* szerint a cogens jogszabály címzettjével szemben jogalkotói elvárás, hogy tartózkodjon a jogszabályi tiltás megsértésétől.³² Amennyiben a címzett például az ászf kidolgozását jogszabályba ütköző módon hajtotta végre, a szerződési kikötés a Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján semmis. A jogszabályba ütköző szerződési feltétel *Gadó* szerint egyben kizárja a Ptk. 209. §(1)-(4) bekezdések szerinti tisztességtelenségi vizsgálatot, mert a jogszabályhely által kínált érvénytelenségi jogcím a diszpozitív szabályozás kínálta lehetőségekkel való visszaélés olyan kirívó eseteire került kialakításra, ahol a fogyasztó érdekérvényesítési lehetősége korlátozott. Így, amennyiben egy szerződési feltétel jogszabályba ütköző és ezért a Ptk. 200. § (2) bekezdése szerint semmis, jogi értelemben a Ptk. 209. § (1)-é(4)

³¹ Kemenes István: *A pénzüzetek egyoldalú szerződésmódosítási jogáról*. Gazdaság és Jog .2012/4. 3-12.

³² Gadó Gábor: *A fogyasztói kölcsönszerződések egyoldalú módosításáról*. Gazdaság és Jog. 2012/10. 2-7.

bekezdések szerint nem minősülhet tisztességtelennek is, mert a Ptk. tételes előírásával mindez összeegyeztethetetlen, hiszen előfordulhat olyan helyzet, hogy a jogi norma címzettje azért volna elmarasztalható, mert betartja a Hptv. cogens rendelkezéseit. Ezt a megfontolást tükrözi a Ptk. 209. § (6) bekezdése is, amikor kimondja, hogy nem minősülhet tisztességtelennek az a szerződési feltétel, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásainak megfelelően határozzák meg.

A Kúria PK véleményében azt rögzítette, hogy az egyoldalú szerződésmódosítás jogának kikötése önmagában nem minősül tisztességtelennek, s ugyancsak nem vizsgálható olyan szerződési feltétel tisztességtelensége, melynek tartalmát jogszabály taxatívén határozza meg. E körön kívül tisztességtelen az a szerződési feltétel, amely a fogyasztó hátrányára indokolatlan és egyoldalú előnyt nyújt.

Meglátásom szerint a végleges megoldást érdemes lenne más oldalról is megközelíteni. A kötelmi jog általános szabályai szerint a felek a jogok gyakorlása és a kötelezettsége teljesítése során a jóhiszeműség és a tisztesség követelményeinek megfelelően kötelesek eljárni.³³ Ez a szabály egy generálklauzula. A kötelmi jog szabályai arra is lehetőséget biztosítanak, hogy a gazdasági erőfölényben levő pénzüintézetek szerződési feltételeket dolgozzanak ki, ugyanakkor mind alaki, mind pedig anyagi értelemben a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni. Az ászf alkalmazása magában hordozza a kockázatot, hogy a gazdasági erőfölényben levő pénzüintézet kihasználja a gyengébb félnek minősülő fogyasztót, s az egyoldalú előnyök révén a jogok és kötelezettségek arányát tudatosan befolyásolja. Önmagában az a tény(érv), hogy – különösen a hosszú futamidejű kölcsönszerződések esetén – a pénzüintézet idővel nem tudja a szerződés megkötésekor kialakított feltételeket garantálni, elfogadható.³⁴ Emiatt, tekintettel a speciális jogalkotói felhatalmazásra is, egyoldalú szerződésmódosítási jogot köthet ki magának, amely véleményem szerint nem minősül jogszabályba ütközőnek. Álláspontom szerint, a szerződési feltételek alkalmazásának jogi értékelését kettős vizsgálatnak kell alávetni, alaki és anyagi/tartalmi szempontból. *Alaki* értelemben a pénzüintézet kikötheti magának az egyoldalú szerződésmódosítási jog gyakorlását, s jogszerűsége nem vonható kétségbe, ha a kikötés megfelel a Hptv. 210.§ (3) bekezdésében foglaltaknak, erről azonban tájékoztatni köteles a fogyasztót. *Anyagi* értelemben az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő szerződési kikötést oly módon kell alkalmaznia, hogy az valóban az indokolt költségek emelését szolgálja, s ne egyoldalú, indokolatlan, előnyöket generáljon. A már sokat hivatkozott Hptv. 210.§ (3) bekezdése pontosan kimondja, hogy az ügyfél nézve kedvezőtlen egyoldalú módosítás kizárólag a kamatokra, költségekre és díjakra terjedhet ki. Amennyiben a pénzüintézet szerződési feltételében a kamatokon, költségeken és díjakon túl, további tárgyelemre terjeszti ki egyoldalú szerződésmódosítási jogát, a kikötés

³³ vö. Ptk. 4.§(1) bekezdés és Új Ptk. 1:4. § (1)–(2) bekezdések

³⁴ vö. Kovács Levente: *A devizahitelek háttere*. Hitelintézeti Szemle. 2013. 12. évfolyam 3.szám. 186.

jogszabályba ütköző, s a Ptk. 200.§ (2) bekezdése szerint semmis. E feltétel így semmisnek minősül, mely *Kemenes szerint* szükségképpen tisztességtelennek is minősül, *Gadó Gábor* szerint pedig ennek lehetősége kizárt. Amennyiben az adott szerződési feltétel megfelel a 210.§ (3) bekezdésében foglaltaknak, nem minősül jogszabályba ütközőnek, azaz alaki értelemben jogszerű. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, ha alkalmazása más okból érvénytelenség jogcímen, például tisztességtelenség miatt ne lenne megtámadható, akár arra hivatkozással, hogy a körülménylista indokolatlanul, egyoldalúan előnyös a pénzintézet számára. Ezen elgondolásból eredően előfordulhat olyan eset, hogy a körülménylista akkor is tisztességtelen, ha egyébként objektíven, tételesen került meghatározásra. Véleményem szerint a korábban gyakorlatban kevésbé alkalmazott tisztességtelenség megítélése e ponton nyeri el igazi értelmét, s jelenti a dogmatikai ellentétek megoldásának igazi kulcsát, hiszen választ ad arra, hogy fogyasztói kölcsönszerződésekben mit nevezünk tisztességtelenség szerződési feltételnek.

Az eddig részletezett gondolatmenetből eredően a tisztességtelenség vizsgálatát nem a kamat-, költség-, díjemelés végrehajtásának időpontjára kivetítve kell alkalmazni, hanem az annak lehetőségét megteremtő szerződési feltételre, azaz, hogy lehetőséget biztosít-e a jogok és kötelezettségek arányának eltolódására akkor is, amikor az nem indokolt. Azaz, az egyoldalú módosítás akkor tisztességtelen, ha a feltétel alkalmazása nem egyértelmű, nem érthetően megfogalmazott, nincs tételesen meghatározva, nem tényleges és aránytalan, nem átlátható, a fogyasztó számára nem felmondható, és aszimmetrikus. Emiatt, a jóhiszeműség és tisztesség követelménye álláspontom szerint objektív kategória, egyszerre hordozza magában az erkölcsi és etikai megalapozottság ismérveit. Erkölcsileg nem ítéltethető el az egyoldalú szerződésmódosítási jog gyakorlásának kikötése, annak visszaélészerű gyakorlása ellenben etikailag kifogásolható, s csak az időben ismétlődően előkerülő jellege alapozza meg erkölcstelenségét.

Kemenes István álláspontját, s részben az eddig részletezett gondolatmenetet a bírói gyakorlat eredményei is alátámasztják. A Fővárosi Ítéltábla e körben releváns ítéletében rögzítette, hogy a bíróságnak valójában azt kell megítélnie, hogy a közérdekű keresetben kifejezett módosított rendelkezések tisztességesek-e, s nem vizsgálendók azon körülmények, és szempontok, amelyek az alperest azok kidolgozásában vezették.³⁵Sőt, a Fővárosi Ítéltábla több döntésében is megállapította, hogy a jogszabályba ütköző szerződési feltétel nem egyeztethető össze a szerződés céljával, ezért annak tisztességtelensége minden további vizsgálódás nélkül megállapítható.³⁶ Fővárosi Ítéltábla ítéleteiből az a gyakorlat látszott kikristályosodni, hogy a jogszabályba ütköző ászf tisztességtelenségének megállapítására azért került sor, mert a diszpozitív szabályoktól lényegesen eltér, vagy a szerződés céljával összeegyeztethetetlen. Ebből adódóan a bírói

³⁵Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.20.556/2008/4. sz. határozat

³⁶Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.059/2007/8. Gf. IX.30.316/2008/8. sz. határozatok

gyakorlatban a semmis kikötések tisztességtelenségének megállapítására is nem egyszer sor került.³⁷ A Szegedi Ítéltábla gyakorlata szerint például önmagában a választottbírói kikötés nem tisztességtelen szerződési feltétel, adott esetben azonban a kikötés tartalmára, az ügy sajátosságaira és a fogyasztó egyéni körülményeire figyelemmel akadályozhatja a fogyasztót igénye érvényesítésében, ezért az minősülhet tisztességtelennek. Ugyanezen gondolatmenet tükröződik a Fővárosi és a Debreceni Ítéltábla ítéleteiben is, így a gyakorlat országosnak tekinthető.³⁸

Sőt, már a Kúria, leánykori nevén Legfelsőbb Bíróság 1/1983. GKT-PKT. közös tanácselnöki állásfoglalása is olyan megállapításokat- útmutatásokat adott, hogy a jogszabályba ütköző szerződési feltétel tisztességtelenségét is meg kell állapítani, mert a jogszabályba ütköző semmis kikötés objektíve sérti a jóhiszeműség és tisztesség elvét.

Összegezve elmondható, hogy a tisztességtelenséggel kapcsolatban még nem teljes az egyetértés, s látható, hogy az elméleti megfontolások is eltérő álláspontokat tükröznek. Úgy gondolom, hogy minden megállapítás értékes, s a bírói gyakorlattal is összeegyeztethető. Mint látható, a gyakorlatban rendre előfordultak olyan ítéletek, amelyek a diszpozitivitás- cogencia dichotomikus elhatárolására tettek kísérletet, s vegyes jellegű, objektív és szubjektív kategóriaként kezelték a tisztességtelenséget. Azaz, a tisztességtelenség vegyes mércével mérhető, s szükségessé vált egy olyan mérőformula kidolgozása, mint a 2/2012. (XII.10.) PK vélemény, illetve a 2/2014. számú PJE Határozat.

2. Az elszámolási törvény

A jogegységi törvény elsősorban a szerződési feltételek érvénytelenségében foglalt állást, ugyanakkor a tisztességtelen szerződéses kikötésekhez kapcsolódó elszámolás szabályait a jogalkotó az elszámolás szabályairól szóló **2014. évi XL. törvény** (a továbbiakban: **elszámolási törvény**) keretei között határozta meg. A törvény elsősorban az elszámolás szabályairól és az elszámolást érintő egyéb és felfüggesztett perekről rendelkezik, emellett egyértelműen állást foglalt abban a kérdésben, hogy melyek lehetnek a fogyasztói kölcsönszerződés érvénytelenségének a jogkövetkezményei.

2.1 Az elszámolási elvek

- a jogegységi törvény szerinti tisztességtelen szerződési kikötéshez kapcsolódó fogyasztói kifizetéseket túlfizetésként kell elszámolni a fogyasztó javára, ennek főszabályát a törvény 3.§ (1) bekezdésével összhangban határozza meg

³⁷Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.059/2007/5., 6.Pf.21.095/2007/8. 14.Gf.40.174/2009/8. 14.Gf.40.174/2009/8. sz. határozatok

³⁸ Szegedi Ítéltábla Pf. II.20.447/2013/1., Pf.I.20.398/2012. Fővárosi Ítéltábla 16.Gf.40.323/2013.,4.Pf.20.004/2013. Pf. I.62.1.37/2004/4., Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.004/2013. sz. határozatok

- a pénzügyi intézménynek az általa folyósított kölcsön összegét majd pedig a törlesztő részletek összegét az ezek teljesítésének tényleges elszámolási napján érvényes, Magyar Nemzeti Bank által közzétett hivatalos devizaárfolyam alapján kell átszámítania
- a jogegységi törvény szerinti semmis kikötés alkalmazása esetén a semmis kikötés alapján teljesített és a kamat-, kamatfelár-, költség-, díjmelés figyelmen kívül hagyásával kiszámított törlesztő részletek közötti különbözet összegét az egyoldalú szerződésmódosításból származó túlfizetésként kell elszámolni
- nem tekinthető egyoldalú szerződésmódosításnak, ha a pénzügyi intézmény a szerződés megkötésekor előre meghatározott időszakra adott kamat-, költség-, díjkezdvezményt megszüntetve a kedvezményes időszak lejártát követően kamatot, díjat, költséget egyoldalúan a szerződésben meghatározott mértékre emelte

A jogalkotó az elszámolás alapelveinek lefektetésén túl többféle elszámolási módszertan közül választhatott. Ezek közül a fogyasztó számára a legkedvezőbb az ún. *előtörlesztéses* elszámolás elve. Az előtörlesztéses elszámolás alapján az adós javára mutató túlfizetést a tőketartozás terhére, előtörlesztésként kell elszámolni. A törvény szerint olyan kölcsönszerződések esetén, amikor a pénzügyi intézménynek a fogyasztóval szemben még fennálló követelése van, a túlfizetés nem tekinthető tartozatlan fizetésnek, többek között nemcsak azért, mert a felek között szerződéses jogviszony áll fenn, hanem azért is, mert aligha fizethet valaki tartozatlanul annak, aki vele szemben tetemes követeléssel rendelkezik. A törvény azért nem követi e tárgyelemben a jogalap nélküli gazdagodás elvét, mert a törlesztési túlfizetéssel érintett kölcsönszerződésből eredően a pénzügyi intézménynek a fogyasztóval szemben követelése áll fenn, s mindaddig, amíg a pénzügyi intézmény irányába fennálló tartozást a fogyasztó nem egyenlíti ki, a törlesztés teljesítése során bekövetkező túlfizetések összegével a pénzügyi intézmény nem, vagy csak időlegesen jut vagyoni előnyhöz. A törvényhez fűzött indoklás a régi Ptk. és az Új Ptk. pénztartozás idő előtti teljesítésének szabályait is előhívja. A miniszteri indoklás szerint mind a korábban, mind a jelenleg hatályban levő Ptk. lehetővé teszi, a fogyasztó számára, hogy a jogosult hozzájárulása nélkül is éljen az előtörlesztés lehetőségével, így akár a törvény a teljesítési időszakonként jelentkező túlfizetés elszámolására aggály nélkül már kifejezetten előírhatta volna az előtörlesztéses konstrukció alkalmazását. A jogalkotó ugyanakkor egy olyan megoldást választott, amelyben nemcsak a fogyasztók, de a bankok érdekei is tükröződnek.

A tisztességtelen szerződési feltétel alapján szerződésszerűen teljesítő fogyasztók esetében legfeljebb csak arról lehet szó, hogy a túlfizetés a még esedékessé nem vált tartozást érinti, és a túlfizetés beszámítással való teljesítésre csak akkor válik

alkalmassá, amikor a soron következő törlesztő részlet megfizetése aktuálissá válik. A törvény a fogyasztói követelés kiszámításának alapjául nem az előtörlesztéses konstrukció alkalmazását írja elő, hanem azt, hogy a fogyasztó számára az elszámolás időpontjában olyan helyzetet kell teremteni, mintha a túlfizetéseket az ezek bekövetkezése időpontjában előtörlesztésként teljesítette volna. A törlesztés során kimutatható túlfizetéseket tehát úgy kell összegezni az elszámolás időpontjára, mintha azokat-, noha tényleges kifizetés nem történik- a fogyasztó előtörlesztette volna. A jogalkotó szerint az adós így kerülhet a részleges érvénytelenség jogkövetkezményeként alkalmazott elszámolási jogviszonyban a pénzügyi intézménnyel szembe egyenrangú pozícióba.

A jogalkotói akarat fényében az elszámolást meglátásom szerint a következő módon kell végrehajtani:

- I. A konkrét fogyasztói kölcsönszerződést vizsgálva meg kell állapítani, hogy a fogyasztói követelés milyen mértékű
- II. Amennyiben a fogyasztói követelés mértékét megállapította a pénzügyi intézmény, a következő programelembe meg kell vizsgálni, hogy az adósnak még van-e fennálló tartozása a pénzügyi intézmény irányában, avagy sem.
 - Amennyiben a kötelem már teljesedésbe ment, a jogalap nélküli gazdagodás szabályait kell alkalmazni azzal a kiegészítéssel, hogy a jogviszony lezárulását követően fennálló késedelmi kamatot főszabály szerint a jegybanki alapkamattal számított mértékkel kell felszámítani.
 - Amennyiben a kötelem még nem ment teljesedésbe, az adósnak még fennálló érvényes tartozása van a pénzügyi intézmény irányába, akkor az adóst olyan helyzetbe kell hozni, mintha eredetileg is előtörleszteni akart volna. Esetében fogalmilag tartozatlan kifizetésről nem beszélhetünk.
- III. A kiszámítási módszertan kidolgozása a Magyar Nemzeti Bankot terheli, azzal a kötelezettséggel, hogy amennyiben a fogyasztónak lejárt tartozása van a pénzügyi intézménnyel szemben, úgy a polgári anyagi jog szabályai szerint a túlfizetéseket a költség-, kamat-, tőketartozás terhére kell elszámolni.

Érdekes, hogy a jogalkotó a törvényhez fűzött indokolásában az előtörlesztéses elszámolás elvével kapcsolatban kiemeli, hogy egy árnyaltabb megoldást választott azzal, hogy a fogyasztót olyan jogi helyzetbe hozta, mintha a túlfizetéseket az ezek bekövetkezése időpontjában teljesítette volna. *Gárdos István* e jogalkotói megoldással kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedett, hogy az előtörlesztésről valójában akkor beszélünk, ha az adós a kötelezettségét annak esedékessé válását megelőzően teljesíti. Ebből adódóan az adós tudatának és akaratának egyaránt ki kell terjednie arra, hogy a szolgáltatást, esetünkben fizetést

tartozása teljesítéseként nyújtja, és arra, hogy a teljesítés idő előtti, azaz a szerződés alapján az adós még nem is lenne köteles teljesíteni.³⁹ *Gárdos* szerint a túlfizetésre tévedésből került sor, s reálisan szemlélve, ha az adósok a túlfizetés tudatában lettek volna, akkor nyilvánvalóan csak annyit akartak volna törleszteni, amennyi feltétlenül szükséges, ezért az a megoldás, amelyen a törvényi szabályozás alapul, nem harmonizál a felek szerződéses akaratával és a kölcsönszerződés lényegével. Egy nem szándékos visszafizetést nem minősít olyan jogi ténynek, amely bármilyen értelemben felülírná a felek megállapodását, mert a kölcsönszerződés továbbra is él, és annak alapján az adós továbbra is jogosult az adott összeg használatára. Hacsak valamilyen felmondási esemény nem következett be, a hitelező nem tagadhatja meg, hogy a hozzá tévedésből visszajuttatott összeget ismét az adós rendelkezésére bocsássa. Ez a helyzet szerinte nem értelmezhető másként, mint tartozatlan teljesítésnek, amely a hitelező oldalán jogalap nélküli gazdagodást eredményez, s ezt ő köteles az adós számára visszatéríteni.⁴⁰

Gárdos e kérdés kapcsán egy másik tanulmányában úgy fogalmazott, hogy teljesen egyértelmű, hogy a túlfizetést tartozás nélküli fizetésnek, a hitelezők oldaláról pedig jogalap nélküli gazdagodásnak kell tekinteni. *Gárdos* szerint az is teljesen egyértelmű, hogy a jogalap nélküli gazdagodás visszatérítése már nyomban esedékessé válik, ezért az erre vonatkozó követelés elévülése nyomban elkezdődik, ezért, egy másik megoldás válik szükségessé.⁴¹

2.2.A megoldási javaslatok elemzése

A fentebb ismertetett jogalkotói és szakirodalmi álláspontokból kiindulva egyértelmű, hogy a meghirdetett cél és az alkotmányos követelmények azonos úton haladnak, ugyanakkor szakmai megalapozottságuk kérdéseket vetnek fel. A jogalkotó az elszámolás kidolgozásakor az árfolyamrész kérdéséhez hasonlóan szintén nem volt könnyű helyzetben. A jogegységi törvény megteremtette annak lehetőségét, hogy a tisztességtelennek minősülő szerződési feltételek érvénytelenségének megállapítására sor kerüljön- építve a Kúria döntésére. Ugyanakkor a jogalkotó az elszámolás szabályainak megalkotásakor nem építhetett a gyakorlatra, mert annak megítélésében, hogy jogilag milyen formában lehet véghezvinni a használati kötelmek múltbeli tartalmának megváltoztatását, noha a klasszikus magánjogi elvek rendelkezésre álltak- a tapasztalata hiányzott. A jogalkotó elsősorban a jogalap nélküli gazdagodás szabályát hívta segítségül.

³⁹ *Gárdos István: Néhány gondolat a devizahiteles elszámolási törvényről.* 60. oldal

http://www.gfint.hu/upload/G_rdos_Istv_n_N_h_ny_gondolat_a_devizahiteles_elsz_mol_si_t_rv_nyr_l.pdf

Letöltés ideje: 2015. 08.06.

⁴⁰ *Gárdos i. m.* 2015. 62.

⁴¹ *Gárdos István: Jog, jogértelmezés. Gondolatok a devizahiteles törvények kapcsán.* MTA Law Working Papers. 2015/3. 16-19.

A jogalkotó a következő szabályozással élt:

- amennyiben a pénzügyi intézménynek a fogyasztóval szemben már nincs érvényes követelése (a szerződés teljesedésbe ment), a törvény a jogalap nélküli gazdagodás szabályait alkalmazva vagyoni javakat juttat vissza a korábban adós statusban levő fogyasztókhoz
- amennyiben a pénzügyi intézménynek a fogyasztóval szemben még érvényes követelése van (tehát a szerződés még nem ment teljesedésbe) a törvény nem teszi magáévá a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazását, hanem a fogyasztót olyan helyzetbe hozza, mintha a jogalap nélküli gazdagodás pillanatában tartozáscsökkentés céljával előtörlesztett volna. Ennek végrehajtásához rendeli alkalmazni a banki elszámoltatási mechanizmust.

Kétségtelen, hogy a második jogalkotási eredmény a legvitatottabb. Az előtörlesztés mind a régi mind az Új Ptk. alapján azt jelenti, hogy ha az adós a kötelezettségét annak esedékessé válását megelőzően teljesíti. Ez az adós részéről egy szándékos, tudatos magatartás. *Gárdos* szerint az adós tudatának egyértelműen ki kell terjednie arra, hogy szolgáltatásra az adós nem lenne még köteles. Álláspontja szerint a régi Ptk. az előtörlesztés lehetőségét kifejezetten a jogosult hozzájárulásához köti, és az új Ptk. hivatkozott szabálya is a teljesítés elfogadásától és felajánlásától teszi függővé.

Gárdos imént említett álláspontját azonban érdemes lenne jobban megvizsgálni. A régi Ptk. valóban a jogosult hozzájárulásához köti a kötelezett előzetes teljesítését, ugyanakkor az Új Ptk. meglátásom szerint jelentősen enyhíti az előtörlesztés lehetőségét. Az Új Ptk. szerint a jogosult csak akkor köteles elfogadni az előtörlesztést, ha ez a lényeges jogos érdekét nem sérti. Az én olvasatomban ez azt jelenti, hogy ha a banknak nem sérti a lényeges jogos érdekét, akkor el kell fogadnia a teljesítést, ugyanakkor, meglátásom szerint az előtörlesztés sérti a bank lényeges jogi érdekét, mert a profitot számára a pénz használatáért járó ellenérték, azaz a kamat jelenti, az előzetes teljesítéssel ettől elesne, így jogosan lehet az előtörlesztés költségeit az adósra terhelni. Összegezve, az előtörlesztés akkor lesz a bank számára kötelező, ha az azzal járó felmerülő költségeket az adós viseli. Meglátásom szerint ebből nem következik, hogy a banknak minden esetben el kell fogadnia az előzetes teljesítést.

Annak megítélése, hogy az adósnak a feltehető akarata mire irányult volna, meglátásom szerint a téma szempontjából nem dönthető el egyértelműen, ezért olyan döntést kellett hozni, amely a felek méltányos érdekeit tartja szem előtt.⁴² Csak később, az érvénytelenségi törvény nyomán derült ki, hogy jogcím nélkül, az adós többet fizetett, mint amennyit eredetileg kellett volna. Tekintettel arra, hogy

⁴² összhangban az Alkotmánybíróság 8/2014. (III.8.) AB határozatával

az árfolyamrés semmisségének megállapítására törvényi szinten került sor, a jogalkotói akaratot kell figyelembe venni. A jogalkotó pedig épített az adós mai akaratára, amely *Gárdos* szerint nem releváns. Meglátásom szerint az adós akarata arra irányul a még fennálló követelés esetén, hogy tartozása csökkenjen, összfizetési kötelezettségével együttesen. Amikor a fizetést teljesítette, abban a téves feltevésben volt, hogy fizetésének megfelelő jogcíme van. A tévedés felismerésére csak később, a Kúria döntése nyomán került sor, így fel sem merülhet annak vizsgálata, hogy az adós akarata mire irányult volna akkor, ha a tévedést nyomban felismerhette volna. Véleményem szerint egyébként nem lehet kizárni azon feltevést sem, hogy lettek volna oly adósok, akik a tőketartozást csökkentve, éltek volna a beszámítás lehetőségével.

Az érvek ütköztetéséből az következik, hogy a jelenlegi helyzetre nem mutatkozott olyan megoldás, melynek kidolgozásában a jogalkotó figyelemmel lehetett volna korábbi hazai és nemzetközi példákra. A jogalap nélküli gazdagodás szabályait alkalmazta a jogalkotó, melynek eredményességét kifejtett hatásának függvényében kell elbírálni. Ennek érdekében, a jelenlegi terminológia hatásait kell megvizsgálni:

- még fennálló követelések esetén a fogyasztókat olyan helyzetbe kell hozni, mintha már a túlfizetéskor előtörlesztettek volna: ebben az esetben nem volt korábban megszilárdított gyakorlat és a Ptk. sem tiltja a jelenlegi jogi megoldást, illetve egyetlen *lex specialis* sem írja felül a magánjogi kódex rendelkezéséből kiinduló megoldást. Ebben az esetben eredményként az adósok tartozása csökken, s azzal is számolhatunk, hogy abban az esetben, ha az adós visszakérte volna a túlfizetés összegét, azt hosszabb távon a tartozás (kamat-, költség-, tőke) csökkentésére fordította volna.
- már megszűnt szerződések esetén a jogalkotó a klasszikus jogalap nélküli gazdagodás szabályait alkalmazta, azzal, hogy az MNB jegybanki alapkamattal növelt összeg visszafizetésére kötelezte a bankokat.

Mind a két esetben anyagi javak kerültek vissza az adósokhoz, függetlenül attól, hogy az anyagi javak az első alternatíva fényében kizárólag tőketartozást csökkentő hatást gyakorolnak. Meglátásom szerint mindaz, ami tartozáscsökkentő hatást gyakorolt, a vagyoni javak visszaadásából keletkezik. Ebből a szempontból a jogalkotó a vagyoni terhek csökkentését tartozáscsökkentő hatást kiváltó javak visszaadásával idézte elő. A második alternatíva esetében szintén vagyoni javak kerülnek vissza az adósokhoz, azzal a különbséggel, hogy esetükben a megszűnt szerződés miatt nem lehet jóváírni a tőketartozásra. Az első megoldási alternatíva tehát a még fennálló követelésekkel élő szerződések vonatkozásában- a bankok érdekét is figyelembe vette, tekintettel arra, hogy a megnövekedett tőketartozás és a törlesztő részletek csökkentésével az adósok terhei csökkentek, amellyel hosszabb távon is elősegítette a jogalkotó, hogy az adósok a még fennálló fizetési

kötelezettségeiknek is eleget tudjanak tenni (ehhez még hozzájárul az árfolyamkockázatnak való kitettség megszüntetése is). Bár maga a jogalkotó is elismerte, hogy a jogalap nélküli gazdagodás alkalmazásával árnyaltabb megoldást választott, a megoldás mégis a felek méltányos érdekeit szolgálja és jogilag jól körülírható, indokolható.

2.3. Az érvénytelenség kérdése

Az elszámolási törvény 37.§-a orvosolni kívánja a régi Ptk. 239/A.§ (1) bekezdésében és az új Ptk. 6:108.§ (2) bekezdésében foglalt szerződés érvénytelenségének vagy részleges érvénytelenségének megállapítására irányuló szabályokban levő visszaélésszerű joggyakorlás lehetőségét. 2012. május 1. napjától kezdődően a jogalkotó a permegállapításra vonatkozó rendelkezéseket enyhítette, amelynek következtében tömegével indultak szerződés érvénytelenségének vagy tisztességtelen szerződési feltétel érvénytelenségének megállapítására irányuló perek. A benyújtott petíciók egyik jellemző tárgyi hibája az volt, hogy a felperesek nem jelölték meg, hogy az érvénytelenség megállapításán túl milyen jogkövetkezmény kívánnak érvényesíteni, keresetük kizárólag az érvénytelenség megállapítására irányult. A bíróságokra különösen nagy teher hárult. Az érvénytelenség, mint klasszikus szerződési jogintézmény már régóta magyar jogrendszer részét képezi, ugyanakkor annak gyakorlati alkalmazására 2012-ig elvétve került sor, különösen azért is, mert a Pp. közérdekű keresetindításhoz kötötte annak alkalmazását. Az érvénytelenség jogkövetkezményei adottak voltak a régi Ptk-ban is. Alkalmazásuk következetes, logikus volt, ugyanakkor nem volt egyértelmű, hogy használati kötelelem – így például kölcsönszerződés esetén- mely eleme alkalmazható.

Az érvénytelenségi jogkövetkezmény megválasztásának szempontjából alapvetően kétféle szempontot kell mérlegelni:

- In integrum restitutio esetén a jog olyan helyzetet teremt, mintha a felek az adott szerződést meg sem kötötték volna. A tartós hitelezési jogviszonyokban az eredeti állapot helyreállítása valójában egyik fél érdekét sem szolgálja, továbbá a kölcsönszerződés használati kötelelem, melyből kifolyólag valójában nem is lenne alkalmazható, tekintettel arra, hogy a pénz használata vissza nem fordítható folyamat. ⁴³Az Új Ptk. szerint az eredeti állapot helyreállítása már csak természetben történhet meg, s nem is alkalmazható használati kötelelem esetén.

⁴³ vö.: Kemenes István: *A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban*. PJK 2002/2. 7-27.

<http://ptk2012.hu/wp-content/uploads/2012/11/2002-2kodi.pdf>

Letöltés ideje: 2015. 09.08.

- Az ex tunc érvényessé nyilvánítás, melynek alkalmazásával a jog olyan helyzetet teremt, mintha ha a felek már eredetileg is érvényes szerződést kötöttek volna, quasi az érvénytelenségi okot kiküszöböli, és a szerződést „megmenti”.⁴⁴

Érvénytelenségi perekben az adósok rendszerint nem az egész szerződést, hanem annak egyes rendelkezéseit támadják. Tekintettel arra, hogy eredeti állapot helyreállítása esetén az adósnak a teljes tartozást egy összegben kellene visszafizetnie⁴⁵, igénye a sérelmezett rendelkezés elhagyására, vagy érvénytelenségének bíróság általi kiküszöbölésére irányul. Ez utóbbi viszont megfelel a szerződés bíróság általi módosításának.

Mivel fogyasztói kölcsönszerződések esetén az adósok rendszerint az egyes szerződési feltételek érvénytelenségét kívánják elérni, annak speciális jogkövetkezményeivel is számolniuk kell. A Ptk. 209./A. §. (1) bekezdés alapján a sérelmet szenvedett fél nem az egész szerződést, hanem a részévé váló tisztességtelen kikötést támadhatja meg. A 209/A.§ (2) bekezdés alapján az ún. részleges érvénytelenség csak akkor dől meg, ha a szerződés az érvénytelen feltétel nélkül nem teljesíthető. A részleges érvénytelenség megdőlése esetén a fogyasztónak a még fennálló tartozását is egy összegben kellene visszafizetnie, ezért célja arra irányul, hogy a szerződése az érvénytelen rendelkezés elhagyásával legyen érvényes.

A részleges érvénytelenség alkalmazására a 93/13/EGK Irányelv 6. cikkének (1) bekezdése két konjunktív feltételt is tartalmaz: a tisztességtelen feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve, valamint a szerződés a tisztességtelen feltétel elhagyásával továbbra is teljesíthető. Az irányelv rendelkezéseit az Európai Unió Bírósága a Banco-Espanol ügyben értelmezte, s ítéletében kimondta, hogy az (1) bekezdés csak akkor alkalmazható, ha nincs olyan tagállami szabályozás, mely a tagállami bíróság számára lehetővé teszi, hogy a szerződésben foglalt feltétel tisztességtelenségének megállapítása esetén az adott szerződést e feltétel vonatkozásában módosítsa vagy kiegészítse.⁴⁶

2.3.1 Észrevételek az érvénytelenség dogmatikai ellentéteiről

A fentebbi dogmatikai alapokból is egyértelműen kiderül, hogy az érvénytelenség egy klasszikus szerződési jogintézménynek tekinthető, ugyanakkor használati kötelek esetén- így például deviza-alapú kölcsönök esetén- alkalmazása már nem tekinthető ennyire klasszikusnak.

Vegyük górcső alá a rendelkezésre álló tényeket:

⁴⁴ Kúria 6/2013.PJE 4.pontja

⁴⁵ 1/2010. (VI.28) PK vélemény 4.pontja

⁴⁶C-618/10.sz Banco Espanol de Credito SA v. Joaquín Calderon Camino ügy

- a deviza-alapú kölcsön egy használati kötelem: kölcsönszerződés esetén a felek akarata elsődlegesen arra irányul, hogy a kölcsönfelvevő pénzhez jusson, a kölcsönadó pedig profitra tegyen szert azáltal, hogy kölcsönösszeget helyez ki, adott esetben a kölcsönfelvevőhöz. A kölcsönadó számára a kamat - amely a profitot hordozza magában- miatt éri meg a forrás kihelyezése. Mint a korábbiakban már kifejtettem, a deviza-alapú kölcsön (és így a forintkölcsön) esetén is az adós bizonyos értelemben tulajdont szerez a rendelkezésére bocsátott pénz felett. Ugyanakkor, a kamat megfizetése miatt a kölcsön a használati kötelem elemeit is magában hordozza, ezért a kölcsönszerződés vegyes jellegű, használati- és tulajdonátruházó kötelem. E megállapításból eredően az érvénytelenség jogkövetkezményeinek megállapítása nem egyértelmű;
- határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítás nem orvosolja végleg az érvénytelenséget, mert a kirovó pénznem alapulvételével számolja ki az adós fennálló tőketartozását, ugyanakkor a kamat-és költség kérdésére nem terjed ki az elszámolás, ezért az érvénytelenség kiküszöbölésére kell koncentrálni;
- eredeti állapot nem állítható helyre: amennyiben a kölcsönszerződés tulajdonátruházó kötelem lenne, úgy az említett jogkövetkezmény alkalmazható lenne. Ugyanakkor, a kamat nem más, mint a pénz használatáért járó ellenérték, s a használatot nem lehet meg nem történtté tenni. Tulajdonátruházó kötelmi szempontból megfelelő jogkövetkezmény lenne, ha mindkét fél a tulajdonába került pénzt (ugyanabból ugyanannyit) visszajuttat a másik félnek. Egy tényezővel viszont számolni kell: a kamattal. A kamatösszeg visszaadása nem járulna megfelelő módon ahhoz, hogy az eredeti állapot helyreálljon. A kölcsön eredeti gazdasági rendeltetése az, hogy a kölcsönadó haszonra tegyen szert, a kölcsönfelvevő pedig szükségleteit megfelelő szinten ki tudja elégíteni. A pénzügyi intézmények esetén joggal feltételezhetjük, hogy gazdasági értelemben a kölcsönösszeget más célra fordítanák, azaz más helyre történő forráskihelyezéssel forgatnák a forrásaikat. Eredeti állapot esetén ezt a lehetőséget nem lehetne kiküszöbölni, tehát az esetlegesen elmaradó hasznokkal is számolnunk kellene, ellenkező esetben a szerződés aszimmetrikussá válna;
- szerződési feltétel érvénytelensége esetén vizsgálat külön vizsgálat tárgyát képezi, hogy fő-vagy mellékszolgáltatás részét képezi -e;

2.3.2. A jogalkotói megoldás

Amint az a fentebb részletezett tényekből is egyértelműen kiderül, egymást olykor kizáró, gyengítő-és széttartó elemekből kellett a jogalkotónak építkeznie. A devizatörvények megalkotásakor a Kúria Polgári Kollégiuma által kialakított

állásontra és a jogirodalom eredményeire alapozva a jogalkotó a következő megoldást eszközölte:

- összhangban a Kúria 2/2014. számú PJE Határozatával a jogegységi törvényben a különmemű árfolyamok alkalmazásának semmisségét törvényi szinten is kimondta, ezzel megállapította, hogy annak elhagyásával is teljesíthető a kölcsönszerződés, illetve a pénzügyi intézmények elszámolásra kötelesek;
- az árfolyamrögzítéssel törvényi szinten is megerősítette azon tényezőt, hogy az árfolyamkockázat viselésére kizárólag az adós köteles, ugyanakkor egyidejűleg megszüntette az árfolyamok változásából eredő kockázati kitettséget (enyhítette a szerencsefaktor alakító jogi sorsát);
- az egyoldalú szerződésmódosítás tisztességtelenségéből eredő elszámolási kötelezettséget a pénzügyi intézményekre terhelte, s törvényi szintre emelte az annak jogszerűségét megalapozó ok-listát. Ezzel megerősítette a Kúria 2/2012. (XII.10.) PK véleményében e tárgykörben hozott rendelkezést, mely szerint a fogyasztói kölcsönszerződés az egyoldalú szerződésmódosítási jog gyakorlását lehetővé tevő rendelkezés mellőzése esetén továbbra is teljesíthető, ezért csak a szerződési kikötés mellőzésének jogkövetkezménye alkalmazható;
- nem állított fel vélelmet a szerződések érvénytelenségével kapcsolatban, azaz nem vetette el az eredeti állapot helyreállításának elvi alapjait sem, ugyanakkor gyakorlati alkalmazásának táptalaját gyengítette. Mivel alkalmazását mellőzte, az elszámolási törvény 37.§-ban, a kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot helyreállíthatatlansága mellett foglalt állást;
- az elszámolási törvény 37.§-ban orvosolja a régi Ptk. 239/A.§ (1) bekezdésében és az Új Ptk. 6:108.§ (2) bekezdésében rejlő visszaélési lehetőségeket. A továbbiakban szerződés érvénytelenségét, vagy részleges érvénytelenségének megállapítását kizárólag oly módon lehet kérni, hogy a jogkövetkezmény megjelölésének hiánya a hiánypótlással és/vagy idézés kibocsátásának szankciójával jár. Ezzel a jogalkotó a felekre hárítja a jogkövetkezmény megállapításából járó számszerű adatok szolgáltatásának kötelezettségét, lényegében az önálló megállapítási per indításának lehetőségét megszüntette.⁴⁷ E megoldással a jogalkotó jelentős terhet vett le a bíróságok válláról, tekintettel arra, hogy az eddigi gyakorlat alapján a bíróságot terhelte annak megállapítása, hogy milyen jogkövetkezményt alkalmazzon.

A jogalkotó a fogyasztók védelmét szolgáló törvényi eszközök körét az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvénnyel (a továbbiakban: forintosítási törvény) zárta le. A forintosítási törvény

⁴⁷ további részletszabályokat tartalmaz a Kúria 5/2013. számú PJE Határozata

az elszámolási törvényben foglalt intézkedések folytatása azzal a különbséggel, hogy a forintosítási törvény már nem a Kúria 2/2014. számú Polgári Jogegységi Határozatát emeli törvényi szintre, hanem a devizában eladósodott fogyasztók árfolyamváltozásból adódó kiszolgáltatott helyzetét szünteti meg, kedvező- és kiszámítható kamatfeltételeket garantál a tartozás további visszafizetése során és az árfolyamkockázat megszüntetésével a haza pénzügyi stabilitás megteremtéséhez is hozzájárul. A jogalkotó ugyanis úgy ítélte meg, hogy szociális szempontok alapján azon eladósodott fogyasztói kör esetén indokolt a szerződéses jogviszonyokba beavatkozás, ahol a lakhatási feltételek biztosítása veszélybe került, ezért került megalkotásra a forintosítási törvény, amely némiképp elkülönül a többi devizatörvénytől és ex lege hoz létre szerződésmódosulást az érintett fogyasztói kölcsönszerződések vonatkozásában. A jogalkotó-, mint korábban is említettem- elsődlegesen az árfolyamkockázatnak való kitettség megszüntetését tűzte ki célul, ugyanakkor jelen törvény keretein belül a szociális szempontok mérlegelésén túl olyan kérdésekkel is foglalkozott, mint például az árfolyamrögzített fogyasztók helyzetének javítása.

3. A forintosítási törvény legfontosabb intézkedései

Az egyes tartozások forintra átváltása nem példa nélküli a devizaadósok megsegítését célzó intézkedések történetében. Az ún. árfolyamgátról szóló 2011. évi LXXV. törvény 10/A. §-a bizonyos feltételek fennállása esetén szociális szempontokat figyelembe mérlegelve szintén előírta a deviza és deviza-alapú kölcsönök esetén a tartozás forintra átváltását. Sőt, Bodzási rámutatott arra, hogy a fennálló tartozások átértékelése már a magyar jogtörténetben sem volt példa nélküli, mert a XX. századi gazdasági válságok több példát is szolgáltatottak ehhez hasonló törvényi átértékelésre, melyek közül álláspontja szerint az egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről szóló 1928. évi XII. tc. volt a legismertebb jogszabály.⁴⁸

A korábbi mintákhoz hasonlóan a forintosítási törvény (a továbbiakba: Fttv.) az átváltási árfolyam meghatározása mellett rámutat arra is, hogy az átváltási árfolyam mellett ugyanilyen fontos kérdés a forintra átváltott hitelek induló kamatának a meghatározása is. A jogalkotó úgy szüntette meg az árfolyamkockázatnak való kitettséget, hogy a törvény hatályba lépésétől kezdve megállapított egy rögzített árfolyamot. A jogalkotó a döntés meghozatalakor figyelembe vette, hogy a Kúria a 2/2014. számú PJE Határozatában arra a következtetésre jutott, hogy az érvényes szerződés esetén az árfolyamkockázat egyébként az adósokat terheli. Ennek átvételével és törvényi szintű rendezésével a jogalkotó egy sokat vitatott témakör végére tett pontot. E jogalkotói döntés a devizahiteles viták jelenleg is legvitatottabb pontja. A jogalkotónak a döntés

⁴⁸ Bodzási Balázs: *A devizahitelezés korszaka Magyarországon*. Fontes Iuris. 2015. I. évfolyam I. szám 16.

meghozatalakor figyelembe kellett vennie, hogy a forintalapú hitelekkel rendelkezők és a hitelezésből kimaradó társadalmi csoport tagjai ne kerüljenek méltánytalanul hátrányosabb helyzetbe a deviza és deviza-alapú kölcsönszerződés adósaival szemben. Feltehetően a Kúria is hasonló elgondolás mentén építette fel álláspontját az árfolyamkockázat tárgyában hozott rendelkezésének megalkotásakor. Azzal, hogy a jogalkotó az átváltási árfolyamot is meghatározta, immáron törvényi szinten hárul át az árfolyamkockázat a fogyasztókra.

A korábbiakban már említettem, hogy kölcsönszerződés esetén a szerződéssel járó kockázatvállalás közel egyenrangú a felek között, s az árfolyamok változásából eredő kockázat jogi-és gazdaságtudományi értelemben is az adóst terheli. Vitathatatlan, hogy egy származtatott szerződéstípus esetén nincs pontosan, törvényi szinten meghatározva, hogy kit terhel az árfolyamkockázat, ugyanakkor, amennyiben a szerződés egyértelműen rögzíti, s a felek megállapodásának tárgyát képezte, jogilag és gazdaságilag is helytálló volt az alkalmazása. A devizaperek megindulásakor az adósok előszeretettel hivatkoztak arra, hogy a pénzügyi intézmény az árfolyamkockázatról egyáltalán nem tájékoztatta őket, s ezért a teljes kölcsönszerződés érvénytelen. Feltehetően az adósok sem gondolták végig, hogy a teljes kölcsönszerződés esetleges érvénytelenségének megállapításával helyzetük még kiszolgáltatottabbá válna, tekintettel arra, hogy érvénytelenség megállapítása esetén a feleknek a teljes kölcsönszerződést fel kellett volna számolniuk, melyre - ha a törlesztő részletek megfizetésének elmaradásaiból indulunk ki- aligha lettek volna képesek. Ennek ellenére a Kúria is meghagyta 2/2014. számú PJE Határozatában azon lehetőséget az adósok számára, hogy amennyiben- figyelemmel a szerződés szövegére valamint a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatásra- az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő fogyasztó számára nem volt világos az árfolyamkockázat, mint szerződéses kikötés, úgy egyedi perben kérheti annak megállapítását. E rendelkezéssel meglátásom szerint a Kúria azon szerződésekre szűkítette le az érvénytelenség kérdését, amelyek hiányosak, szakszerűtlenül megfogalmazottak s egyáltalán nem felelnek meg az alapvető szerződéses jogi követelményeknek. Véleményem szerint a továbbiakban az árfolyamkockázat kivédése érdekében tisztességtelen szerződési feltétel érvénytelenségének megállapítása tárgyában nem érdemes megállapítási pert indítani, mert olyan szerződés esetén, ahol a törvény (jelen esetben az Fttv.) hárítja át az árfolyamkockázatot az adósokra, a tisztességtelenség kérdése fel sem merülhet. Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a Kúria Polgári Kollégiumának elnöke, *Wellmann György* is, amikor egy internetes portál által feltett kérdésre azt válaszolta, hogy „*törvény hárítja már át az árfolyamkockázatot az ügyfelekre*”. A feltett kérdésre kifejtette, hogy szerinte törvényen alapuló szerződések esetében fogalmailag lehetetlen

tisztességtelenségről beszélni.⁴⁹ E kijelentést ugyanakkor oly módon értékelték, hogy a „*perelőknak nincs sok esélyük a sikerre*”. Mint a korábbiakban említettem, a Kúria nem zárta ki annak lehetőségét, hogy azon fogyasztók, akik számára nem volt világos és érthető, hogy a vitatott kölcsönszerződésből eredő kockázat kizárólag őket terheli, kérhetik az egyébként főszolgáltatás körébe tartozó szerződési feltétel érvénytelenségének megállapítását (Határozat 1. pont 1-2. bekezdés). A Határozat e körben azt is kimondja, hogy ha a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy tájékoztatás elmaradása folytán a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy az őt csak korlátozott mértékben terheli, a szerződésnek az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése tisztességtelen (3. pont). A hivatkozott három bekezdést együttesen, egymás rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni. Az én olvasatomban a jogegységi döntésből az következik, hogy amennyiben a szerződésből az következik, hogy a fogyasztó alappal gondolhatta, hogy az árfolyamkockázat nem kizárólag őt, vagy csak korlátozott mértékben terheli, úgy a szerződés érvénytelen. Kizárólag arra alapítani egy megállapítási keresetet, hogy a jogegységi döntés 2. bekezdése alapján – amennyiben nem volt érthető és világos az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés, úgy az érvénytelen, célszerűtlen. Amennyiben a pénzügyi intézmény megfelelő szinten tájékoztatta az ügyfeleket, a szerződésben kikötötte az árfolyamkockázat alkalmazását, annak viselési módját és mértékét, úgy pusztán annak az áthárítása miatt a tisztességtelenség kérdésköre fel sem merülhet. Az átlagfogyasztótól meglátásom szerint elvárható, hogy az árfolyamváltozásnak ne csak a pozitív, hanem a negatív oldalát is ismerje. A Jogegységi Határozat meglátásom szerint az átlagfogyasztótól bizonyos fokú tájékozottságot várt el, s azon fogyasztók számára hagyott kiskaput az igényérvényesítés útjára, akiknek a szerződési körülményeiből egyértelműen kiderül, hogy a pénzügyi intézmény szakszerűtlenül és egyben jogszerűtlenül járt el velük szemben. Ezért, a Jogegységi Határozat árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezéseit kizárólag egymásra figyelemmel, összhangban érdemes értelmezni, annak szövegkörnyezetéből egyes rendelkezést kiemelni s arra keresetet alapozni valóban nem célszerű, s ilyen esetben valóban nincs sok esély az igényérvényesítésre. Ugyanakkor az én olvasatomban ez nem minősül preiudikációnak. Továbbá, ismét érdemes megemlíteni, hogy az árfolyamkockázat szerencseelemnek minősül, annak kikötése nem lehet tisztességtelen, ugyanakkor abban az esetben, ha annak gyakorlása a fogyasztó hátrányára egyoldalú, indokolatlan előnyt jelent (azaz elmarad az erről szóló tájékoztatás) a fogyasztó igényérvényesítéssel felléphet. A bírói gyakorlat is következetes volt a tekintetben, hogy a deviza-alapú kölcsönszerződés pusztán azért, mert kockázati elemet tartalmaz, nem lehet érvénytelen, s egyedi perekben azt bizonyítani, hogy az átlagfogyasztó nem értette meg az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezéseket kizárólag az ügyteher növekedéséhez járul hozzá. A jogalkotó s

⁴⁹ <http://www.azenzem.hu/cikkek/devizas-hagyj-fel-minden-peres-remennyel/2235/> Letöltés ideje: 2015. 09.08.

Így a *Wellmann György* is kizárólag azt az álláspontot erősítette meg, hogy pusztán a kockázati elem miatt perelni nem érdemes, ugyanakkor a cél-szakszerűtlenül megfogalmazott szerződések esetén az fogyasztói igényérvényesítés továbbra is garantált.

Az Fttv. egyébként semmilyen vélelmet nem állít fel azzal kapcsolatban, hogy az adott szerződés egyébként érvényes-e vagy sem, a jogalkotó lehetőséget biztosít arra, hogy a pénzügyi intézménynek az árfolyamkockázattal kapcsolatos tájékoztatási kötelezettsége elmulasztásával kapcsolatban az adós egyedi perben igényét érvényesítse. Természetesen megtámadási okok esetén az elévülés kérdése külön vizsgálat tárgyát képezi. Így, amennyiben a szerződés megkötésének időpontjában érvénytelenségi ok merülne fel, az adós egyedi perben léphet fel. E körben megjegyzendő, hogy a jogalkotó a rendelkezésre álló lehetőségek közül a legjobbat választotta. Tömegszerződések esetén szinte lehetetlen vállalkozás lenne, hogy jogalkotói szinten állítsanak fel vélelemhalmazt minden egyes felmerülő érvénytelenségi ok kapcsán. Sőt, a jogalkotó arra is lehetőséget biztosít a fogyasztó számára, hogy bizonyos törvényi feltételek fennállása esetén a fogyasztó kérje a kölcsönszerződésből eredő tartozás forintra átváltásának mellőzését. Ez főleg azon adósok számára kedvező, akiknek csekély devizatartozásuk van, s fizetésüket is devizában kapják meg. Esetükben ugyanakkor a pénzügyi intézmény magasabb kamatot nem állapíthat meg az induló kamatnál, illetve a törlesztési árfolyamról pedig a fair bankokról szóló törvény rendelkezik.

Deviza és deviza-alapú fogyasztói jelzálogkölcsön esetén a törvény meghatározza azt az árfolyamot, amelyet a pénzügyi intézményeknek kötelezően alkalmazniuk kell a forintra átváltás során. A törvény 11. §-a szerint az alkalmazható referenciakamatláb a 3 hónapos BUBOR⁵⁰ és az eredeti kamatfelárból tevődik össze.⁵¹ A törvény arra is figyelmet fordít, hogy a referenciakamat meghatározásakor a pénzügyi intézmények egységesen számoljanak, százalékos mutatóban adja meg azt a minimum és maximum értékhatárt, amelyek között lakáscélú és nem lakáscélú jelzálogkölcsön szerződések esetén mozoghatnak.

A jogalkotó arra is figyelmet fordított, hogy, a bankok ne a legmagasabb kamatot és költséget határozzák meg a kölcsönszerződésben, tehát a jogalkotó célja az volt, hogy valamilyen versenyhelyzet alakuljon ki a bankközi piacon. Ennek keretében a fogyasztó díjmentesen felmondhatja az adott szerződést és a számára kedvezőbb feltételeket biztosító pénzügyi intézménnyel köthet szerződést. Annak érdekében, hogy a pénzügyi intézmények a kamat mértékének gyakori változtatásával ne

⁵⁰ Budapesti Bankközi Kamatláb; a kereskedelmi bankok kihelyezési rátájának átlaga

⁵¹ E jogalkotói rendelkezés különösen 2015 januárjában jelentett kiemelkedő jogvédelmet, mert a svájci jegybank felhagyott az európai devizákkal szembeni árfolyamkűszöb védelmével és 2015. január 15-én a forint-svájci frank árfolyama történelmi szintet ért el. A deviza-jogalkotás révén bevezetett árfolyamrögzítés hiányában megjósolhatatlan következmények bontakoztak volna ki.

Vö.: <http://arfolyam.iridium.hu/2015/1/CHF/>

éljenek vissza, a jogalkotó a törvény 8. §-ában rögzíti, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés kamatát kizárólag a fair bankokról szóló törvényben meghatározott kamatváltoztatási mutató alkalmazásával lehet módosítani. Ezzel a rendelkezéssel a jogalkotó tovább szigorította az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségeit, így a pénzügyi intézmény a továbbiakban nem emelheti önkényesen a kamat mértékét, hanem a MNB-hez be kell jelentenie a kamatváltoztatási mutatót, amelynek változása az alapja lehet a kamat módosításának.

Az Fttv. a forintosítási elvi alapjainak meghatározása mellett arra is külön figyelmet fordít, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés módosuló rendelkezéseinek szövegét az elszámolási törvény szerinti elszámolás közlésével együtt a pénzügyi intézménynek kell megküldenie a fogyasztónak. A pénzügyi intézményekre az 58/2014. (XII.17.) MNB rendelet további kötelezettséget telepít azzal, hogy előírja, a fogyasztók számára kötelesek az elszámolással kapcsolatos tájékoztatást adni mind a honlapjukon mind pedig az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségeikben folyamatosan közzé kell tenniük tájékoztató anyagokat.

4. Az ún. fair bankokról szóló 2009. évi CLXII. törvény

A felelőtlen hitelezésből kialakult helyzetben a jogalkotó nem volt könnyű helyzetben, mert nemcsak arra kellett összpontosítania, hogy a legjobb megoldással éljen a devizahitelezés kapcsán, hanem arra is, hogy egy ilyen jogalkotói beavatkozásnak a jövőre nézve is legyenek következményei. Éppen ezért a jogalkotónak egyensúlyt kellett találnia: tisztán szociális szempontokat mérlegelve úgy segítsen a nehéz helyzetben levő devizaadósoknak, hogy közben figyelemmel legyen azon társadalmi csoport érdekeire is, akik racionálisabb, megfontoltabb döntésüknek köszönhetően nem kerültek adóssághalmazba, s a jövőre nézve pedig ne ártson azon fogyasztóknak, akik hitelt akarnának felvenni. Az említett egyensúly kialakítása komplex jogalkotási folyamat keretében került kidolgozásra. Az eddigi fejezetekben részletezett három devizatörvény szellemisége a nehéz helyzetben levő devizaadósok megmentését tükrözi, s ezért visszaható hatállyal rendelkezik a múltbeli jogviszonyok tartalmának megváltoztatásáról. Az elmúlt évek viszont ráirányították a figyelmet a fogyasztói kölcsönszerződések szabályozásainak hiányosságaira, s felértékelődött a gyengébb fél védelmének jogpolitikai célkitűzése is. A jogalkotó e célból egy olyan jogszabályi környezetet hozott létre, mely a gyengébb fél kiszolgáltatottságát eredményező információs aszimmetria enyhítését és a pénzügyi közvetítőrendszer visszaélészerű joggyakorlásának korlátozását garantálja, oly módon, hogy a fogyasztói hibák megelőzésére is megoldást kínál. Az ún. fair bankokról szóló törvény valójában már 2009 óta része a magyar jogrendszernek, ugyanakkor annak hatályba lépése óta számos olyan joggyakorlati, uniós jogalkotási és fogyasztóvédelmi tapasztalat keletkezett, amely szükségessé tette a törvény módosítását. Mivel uniós szinten is már régóta fokozott figyelem övezte a

fogyasztói kölcsönszerződéseket, ezért egy európai átlagnál is komolyabb modellt kellett megalkotni.

Ahhoz, hogy a jövőre nézve hazánk pénzügyi stabilitása kiszámíthatóbb legyen, s a banküzemi tevékenység prudens legyen, a mozdatórugónak számító kölcsönszerződéseket szabályozni kell(ett).

A fair bankokról szóló törvény legfontosabb rendelkezései:

- ❖ a jogalkotó a pénzügyi intézménnyel szemben a gyengébb felet részesíti fokozott védelemben. A jogalkotó szigorú tájékoztatási kötelezettséget ír elő a pénzügyi intézményeknek azzal, hogy a fogyasztókkal szemben is bizonyos elvárásokat fogalmaz meg. A jogalkotó alapvető kötelezettségként határozta meg, hogy a Ptk. rendelkezéseivel összhangban, a felek kölcsönösen kötelesek együttműködni a kölcsönszerződés minden létszakaszában;
- ❖ a pénzügyi intézmény a kereskedelmi kommunikáció során is köteles biztosítani a kínált hiteltermékek összehasonlíthatóságát valamint feltűnően kell megjelölnie a THM mértékét, annak alkotó elemeit;
- ❖ a pénzügyi intézmény a hiteltermékek legfontosabb jellemzőiről részletes, pontos, informatív tájékoztatást köteles nyújtani, a tájékoztatáshoz reprezentatív eszközöket, így például táblázatokat, grafikonokat alkalmazhat;
- ❖ a pénzügyi intézmény a jövőbeni kockázatviselés módjáról és mértékéről továbbra is köteles tájékoztatni az ügyfelet, különösen annak vagyonára és teljesítőképességére gyakorolt hatásáról is;
- ❖ a jogalkotó a fogyasztó számára ingyenes felmondási jogot biztosít;
- ❖ a jogalkotó előre meghatározza a kölcsönszerződés lényeges tartalmi elemeit. Ezzel összefüggésben az érvénytelenség kérdésében is novummal élt: a korábbi szabályok szerint a törvényben meghatározott tartalmi elem(ek) hiánya a kölcsönszerződés teljes érvénytelenségét vonta maga után, amely ugyanakkor a fogyasztónak sem volt kedvező. A jövőben a bíróságnak elsősorban a tartalmi elem hiányának hatását kell megvizsgálnia, így amennyiben a tartalmi elem hiánya nem érinti a szerződés létre nem jöttét, úgy a hitelező kontraktuális felelősségét kell megállapítani, s köteles a fogyasztónak a szerződés kellekhiányából eredő kárát megtéríteni;
- ❖ a jövőben a pénzügyi intézmény a fogyasztó kérése nélkül is köteles átadni a szerződés tervezetét, annak megkötését megelőzően legalább 7 nappal. A

„gondolkodási idő” bevezetése összhangban áll a viselkedési közgazdaságtan megállapításaival is, s a fogyasztók tudatosabb, megfontoltabb döntését kívánja elősegíteni;

- ❖ A tapasztalatokra alapozva a jogalkotó egyértelműen meghatározta, hogy a fogyasztó számára hátrányosan kizárólag a hitelszerződésben megállapított hitelkamat, kamatfelár, költség, és díj módosítható egyoldalúan, feltéve, hogy a törvény ezt lehetővé teszi és a felek ezt a szerződésben kifejezetten kikötötték. Referencia-kamatlábhoz kötött kamatozású hitelszerződés esetén a referencia-kamatláb mértékét a hitelintézet a hitel futamideje alatt legfeljebb 5 alkalommal, az egyes kamatperiódusok lejárta után módosíthatja;

Mint látható, a jogalkotó kifejezetten strict modellt állított fel, s a rendszer felülszabályozottságával kíván hozzájárulni a pénzügyi közvetítőrendszer működéséhez. Elsősorban a pénzügyi intézmények számára ír elő többletkötelezettségeket, amely, véleményem szerint igazolható. A pénzügyi intézmények objektív eszközökkel dolgoznak, standardnak tekinthető működésük könnyebben behatárolható, ezért a banki mechanizmusok könnyebben szabályozhatók. Ezzel szemben a fogyasztó szakmai kompetenciája, tájékozottsága, ismeretanyaga nem behatárolható, az átlagfogyasztó fogalma tartalommal nem kitölthető. Egyetlen fogyasztóvédelmi szabály sem határozza meg, hogy ki sorolható be az átlagfogyasztó kategóriájába. Egyetlen jogforrás, a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatról szóló, 2005/29/EK irányelv említi az átlagfogyasztó fogalmát, ugyanakkor, tartalommal nem tölti ki, hanem a tájékozottság, figyelmesség, körültekintőség ismervein keresztül határolja be. Azt, hogy az irányelv mit ért e jelzők alatt, nem egyértelmű. Az EUB egyébként már az ezredforduló környékén foglalkozott az átlag-és mintafogyasztó ismerveinek meghatározásával. A C-220/98. Esteé Lauder Cosmetics GmbH.&Co OHG vs. Lancaster Group GmbH. 2000. ECR-I-117. számú ügyben például kimondta, hogy az „átlagosan informált, figyelmes és értelmes átlagfogyasztó” a mintafogyasztó. Ebből adódóan egy egyszerű és tudatos fogyasztótól elvárható magatartást kell tanúsítania. Azonban, az továbbra sem egyértelmű, hogy az EUB és az irányelv a tájékozott, figyelmes és körültekintő jelzők alatt mit ért pontosan. Ezek a hiányosságok gazdagítják a fogyasztóvédelem táptalaját, s igazolják a rendszer felülszabályozásának eszmeiségét.

Összefoglaló

A fogyasztói társadalom mindig üdvözi a változásokat. A „forradalomra” születésünk okán formálunk jogot. Az újítások megragadják képzeletünket, s előnyben részesítjük a régiekkel szemben. Ám, néha a változások ámokfutásba kezdenek, és úgy tűnik, elveszítjük a kontrollt a dolgok felett. Ekkor eluralkodik a félem, ami elveszi kedvünket az újdonságoktól. Ez történt a hazai hitelpiacon is tíz évvel ezelőtt. Az ezredfordulót követően a pénzügyi innováció összetettsége és előrehaladásának sebessége olyan szakaszba jutott, hogy nehéz megérteni, valójában mi is történt egyik pillanatról a másikra. 2002-ben az állami kamattámogatás eltörlése nyomán a fogyasztói türelmetlenség olyan szintre emelkedett, hogy a bankszektor nyújtotta szolgáltatások kevésnek bizonyultak. A pénzügyi szektor a sürgető üzenetre azzal reagált, hogy kibővítette a hitelkonstrukciók körét az ún. deviza-alapú hitellel, elérhetővé tette szabad felhasználású formáját és új pénzügyi technikákat dolgozott ki. Ezen újítások némelyike nem várt és nem kívánatos eredménnyel járt. Így történt ez a deviza-alapú hitelezésben is. Noha a hazai gazdaság 2008-ra –részben a svájci frank-alapú hiteleknek is köszönhetően – megerősödött, az ősz folyamán, egy, az 1929-'33-as világválsághoz hasonló pénzügyi válság miatt elveszítette stabilitását. Egy válságot sosem könnyű átvészelni, még akkor sem, ha arra felkészülünk, hiszen a gazdaság kiszámíthatatlanná és sérülékenyvé válik. A közgazdaságtan neves képviselői előszeretettel vonnak párhuzamot a két válság között, ám a 2008-as krízis többet hordozott magában. A 2008-as válság több problémát hozott felszínre, melyek közül az egyik legjelentősebb a deviza-alapú hitelezés volt. A válság különösen a pénzügyi szektort érintette a legérzékenyebben, melynek köszönhetően a 2000-es évek egyik sikeres és közkedvelt hiteltípusa, a változó elszámolású deviza-alapú kölcsönszerződés különösen megterhelővé vált. A problémát tovább fokozta, hogy ekkortájt a magyar társadalom eladósodottsága történelmi magasságokban volt, s a deviza-alapú hitelek nagyszámú jelenléte destabilizálta a gazdaság helyzetét. Ám ez csak a történet egyik része. A történet másik része- melynek bemutatására vállalkoztam e tanulmányban- a devizahitelezésben tett jogalkotói intézkedésekről szól.

2008-ban megjósolni sem lehetett, hogy a fogyasztói kölcsönszerződések okozta problémák meddig lesznek jelen a magyar társadalomban, meddig mélyítik a pénzügyi közvetítőrendszer iránti bizalmatlanságot, s hogy milyen állami intézkedés szükséges a megoldásukra. 2014-ben a jogalkotó négy devizatörvényt fogadott el, melyekkel minden kérdésre választ adott, s pontot tett a devizahitelezés régóta íródó történetének végére. A tanulmány megírásának kezdetekor kitűzött céljaim mentén a jogalkotói megoldásokat abból a szempontból vettem górcső alá, hogy mennyiben alkalmasak a problémakör

végleges feloldására. Ennek fényében rövid történeti bevezetőt követően a deviza-alapú kölcsönszerződések jogi értékelésével kívántam a problémakör alaphangját megadni. A rövid bevezető és jogi értékelést követően a tanulmány gondolati szálát kettéválasztva kívántam bemutatni a jogalkotói intézkedések sorát: egyrészt, a jogalkotói intézkedéseket kronologikusan, időrendbe haladva kettő részletben, egymásra épülve tárgyaltam, másrészt a végleges jogalkotói intézkedések sorát a devizatörvények időbeli hatályára alapozva elemeztem, így, az olvasó sorrendben a múltbeli jogviszonyok tartalmát megváltoztató jogegységi-, elszámolási-, és forintosítási törvény, majd a jövőbeni jogviszonyok szabályait tartalmazó ún. fair bankokról szóló törvény részletes elemzésével ismerkedhet meg.

Az egyes törvények, jogalkotói megoldások elemzésekor különös hangsúlyt fektettem a devizaperek során felszínre került, tisztességtelenségi gyakorlatot megalapozó egyes lényeges kérdésekre, így a különmű árfolyamok alkalmazására, az árfolyamkockázata és az egyoldalú szerződésmódosításra. A téma kidolgozottsága érdekében a tisztességtelenség megállapítására irányuló eltérő joggyakorlatok, az ezekkel kapcsolatos dilemmák, a megoldásként szolgáló jogegységi döntés(ek) és a bírói gyakorlat eredményeinek, hatásainak összegzése is bemutatásra kerülnek.

Noha a tanulmány elsősorban leíró jelleggel íródott, különösen a jogalkotó és jogelmélet olykor széttartónak tűnő kapcsolata miatt a véleménykonfrontáló elemzés ismertetőjegyeit is magára ölti. Ennek jegyében a tanulmány egyes kérdéseket más megvilágításba helyez, s több oldalról is megközelít, s olykor folyamatábrával szemléltetve vezeti az olvasó figyelmét, irányítja gondolatmenetét.

A tanulmány több megállapítást is tartalmaz, melyek szorosan összefüggnek egymással. A pénzügyi válság okozta nehézségeket kétségtelenül mindenki megszenvedte. A devizaadósok azzal szembesültek, hogy a devizaárfolyamok értékében bekövetkezett változások életkörülményeik fenntartását veszélyeztetik, míg a pénzügyintézetek pénzügyi bizalmatlansággal, a jogalkotó pedig a pénzügyi közvetítőrendszer alulszabályozottságának mérvadó hiányosságaival, s ezek káros hatásaival. E három szereplő közül kétségtelenül a jogalkotó volt a legnehezebb helyzetben: olyan megoldást kidolgozását kellett magára vállalnia, amelyben a magyar társadalom minden egyes csoportjának és a magyar bankrendszernek az érdekei egyaránt érvényesülnek, oly módon, hogy a pénzügy stabilitás eközben fennmaradjon. Úgy gondolom, hogy a jogalkotó munkájának sikerességét a 2014-es deviza-jogalkotás megfelelő módon reprezentálja. A négy törvényből álló csomag egyszerre orvosolja a deviza-alapú kölcsönszerződésekben felmerülő

egyres jogi hiányosságokat, felülszabályozza a pénzügyi rendszer működését, kimunkálja a tisztességtelenségi gyakorlat elvi alapjait, rendezi a szerződések-, és szerződési feltételek érvénytelenségének dogmatikai ellentéteit és minimalizálja a jövőbeni visszaélések lehetőségeit. Ezek bemutatására is sor kerül e tanulmányban.

Különösen ez a téma nem zárható le igazán. A 2014-es deviza-törvénycsomag elsősorban azon devizaadósok problémájára nyújt megoldást, akik még nem kerültek teljesen reménytelen helyzetbe. Szociális szempontokat szem előtt tartva a jogalkotó bevezette a családi csődvédelem jogintézményét, mely kifejezetten a csőd közelben levő magánszemélyek megsegítését szolgálja. Ennek bevezetésével egy súlyosan eladósodott személy teljes anyagi ellehetetlenülése is megakadályozható. Tartalmi okokból e jogintézmény bemutatására már nem került sor, ugyanakkor záró gondolataimban érdemesnek tartottam megemlíteni a jogi segítségnyújtás eme formáját is, amely szintén a devizahitelek megsegítésére tett állami intézkedések körét bővíti.

Összegezve megállapítható, hogy a deviza-alapú hitelekkel összefüggésben hozott hatályos jogszabályi rendelkezések megnyugtató módon orvosolják a jogi hiányosságokat, ugyanakkor ezek egyben kezdeti lépések is, hiszen a jogrendszert fel kell készíteni arra, hogy egy újabb kockázati termék esetén a kidolgozott tisztességtelenségi gyakorlat irányadó legyen.

Irodalomjegyzék

Balás Tamás- Nagy Márton: *A devizahitelek forintHITELEKRE történő átváltása.* Hitelintézeti Szemle. 2010/5. szám

<https://www.mnb.hu/letoltes/stabjel-2008-vegleges-okt.pdf>

Bánfi Tamás: *A devizahitelezés oka, a beavatkozás lehetősége, módjai.* Pénzügyi Szemle. 382. 2012/3.szám

<http://www.asz.hu/penzugyi-szemle-cikkek/2012/a-devizahitelezes-oka-a-beavatkozas-lehetosege-modjai/380-391-banfit.pdf>

Bodzási Balázs: *A devizahitelezés korszaka Magyarországon.* Fontes Iuris. 2015. I. évfolyam I. szám

Czugler Péter Áron: *A devizahitelek törvényi rendelkezésének első köre- gondolatok.*

<http://jog.tk.mta.hu/blog/2014/08/devizahitelek-torvenyi-rendezese>

Farkas János, Hegedűs József, Székely Gáborné: *Lakáshelyzet, lakástámogatások, 1999-2003.*

<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a797.pdf>

Gadó Gábor: *A fogyasztói kölcsönszerződések egyoldalú módosításáról.* Gazdaság és Jog. 2012/10. szám

Gárdos István- Nagy András: *A devizahitel jogi alapkérdései.* Hitelintézeti Szemle 2013/12. évfolyam

Gárdos István: *Néhány gondolat a devizahiteles elszámolási törvényről.* 2015.

<http://gfmt.hu/cikkek/nehany-gondolat-a-devizahiteles-elszamolasi-torvenyrol.php?kid=3&did=259>

Gárdos István: *Jog, jogértelmezés. Gondolatok a devizahiteles törvények kapcsán.* MTA Law Working Papers. 2015/3.szám

Gellén Klára: *A gyengébb fél védelme egyes aszimmetrikus szerződéses kapcsolatokban.* Acta Juridica et Politica. I. évfolyam. 2011.

Invia Virtutis Nulla Est Via: *Tudományos Diákköri Dolgozatok 2005.* Budapest. Bibliotheca Iuridica Seminarium

Kemenes István: *A pénzintézetek egyoldalú szerződésmódosítási jogáról.* Gazdaság és Jog. 2012/4.szám

Kemenes István: *A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban.* Polgári Jogi Kodifikáció 2002/2.

<http://ptk2012.hu/wp-content/uploads/2012/11/2002-2kodi.pdf>

Király Júlia: *Likviditás válságban (Lehman előtt-Lehman után)*. Hitelintézeti Szemle. 2012/10.szám

http://www.bankszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/10/HSZ6_kiraly_julia_598_611.pdf

Kovács Levente: *A devizahitelek háttere*. Hitelintézeti Szemle. 2013. 12. évfolyam

Lábady Tamás: *A magánjog általános tana*. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest. 2013.

Lentner Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Budapest. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó. 2015.

Papp Mónika: *A Kúria Kásler-ítélete - egy európai jogász szemével*

<http://hpops.tk.mta.hu/blog/2014/06/a-kuria-kasler-itelete-egy-europai-jogasz-szemevel>

Szladits Károly: *A magyar magánjog. III. kötet. Kötelmi jog, Általános rész*. Grill. Budapest. 1941

Vékás Lajos: *Szakértői Javaslat az Új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest. 2008

Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Complex Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest 2013

Török Gábor(szerk.): *A magánjog alapjai*. Második hatályosított bővített kiadás. HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest. 2007.

Felhasznált jogforrások

2014. évi XXXVIII. törvény az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről

2014. évi XL. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről

2014. évi XXXVIII. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről

58/2014 MNB rendelet a fogyasztói kölcsönszerződések érvénytelen szerződéses kikötéseire tekintettel szükséges elszámoláshoz, valamint a fogyasztói kölcsönszerződések módosulásához kapcsolódó fogyasztóvédelmi rendelkezésekről

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2012. évi LI. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról

2012. évi XVI. törvény a végtörlesztésről szóló törvény nyomán a devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló törvény

2011. évi CXXI. törvény az otthonvédelemmel összefüggő egyes törvények módosításáról

83/2010. (III.25.) Kormányrendelet a teljes hiteldíj meghatározásáról, számításáról, közzétételéről

361/2009. (XII.31.) Kormányrendelet a körültekintő lakossági hitelezés feltételeiről és a hitelképesség vizsgálatáról

2005/29/EK irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatról

2001. évi XCIII. törvény a devizakorlátozások megszüntetéséről valamint az egyes törvények módosításáról

1996. évi CXXI. törvény a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról

1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

93/13/EGK irányelv a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről

Egyéb források és jogesetek

8/2014. (III.20.) Alkotmánybírósági határozat

3048/2013. (II.28.) Alkotmánybírósági határozat

66/1995. (XI.24.) Alkotmánybírósági határozat

32/1991. (VI.6.) Alkotmánybírósági határozat

2/2014. számú Kúria Polgári Jogegységi Határozata

6/2013. számú Kúria Polgári Jogegységi Határozata

5/2013. számú Kúria Polgári Jogegységi Határozata

2/2012. (XII.10.) PK vélemény a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről

1/2010. (VI.28.) Polgári Kollégiumi vélemény az érvénytelenség jogkövetkezményeiről

1/1983 GKT-PKT közös tanácselnöki állásfoglalás

Békési Járásbíróság: 5.P.20.360./2010./31.

Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.004/2013

Fővárosi Ítéltábla: 6. Pf.20.353/2013/4.

Fővárosi Ítéltábla 16.Gf.40.323/2013

Fővárosi Ítéltábla: 4.Pf.20.004/2013

Fővárosi Ítéltábla: Pf. I.62.1.37/2004/4

Szegedi Törvényszék: 7.P.21.349/2012/22.

Szegedi Törvényszék 7.P.21.258/2013/12.

Szegedi Ítéltábla Pf. 20.052/2012/7.

Szegedi Ítéltábla: Gf. I.30.244/2012.

Szegedi Ítéltábla: Gf. II.30.395/2012.

Szegedi Ítéltábla Pf. II.20.447/2013/1

Szegedi Ítéltábla: Pf.I.20.398/2012

Fővárosi Ítéltábla: 6.Pf.20.556/2008/4. sz

Fővárosi Ítéltábla: 6.Pf.21.059/2007/8

Fővárosi Ítéltábla: Gf. IX.30.316/2008/8

Fővárosi Ítéltábla: 6.Pf.21.059/2007/5

Fővárosi Ítéltábla: 6.Pf.21.095/2007/8

Fővárosi Ítéltábla: 14.Gf.40.174/2009/8.

Fővárosi Ítéltábla: .Gf.40.174/2009/8

Banco Espanol de Crédito SA. v Joaquín Calderon ügy [C-618/10.sz.]

Árpád Kásler és Hajnalka Káslerné Rábai v OTP Jelzálogbank Zrt. [C-26/13.sz.]

Esteé Lauder Cosmetics Gmbh.&Co OHG vs. Lancaster Group Gmbh. 2000. ECR-I-117. [C-220/98]

AZ ENGEDMÉNYEZÉS ÚJ SZABÁLYAI

Bevezető

Az új Polgári Törvénykönyv megalkotásának céljai között szerepelt a személyi és vagyoni viszonyok korszerű magánjogi szabályozása, illetve a magánautonómia fokozott érvényre juttatása.⁵² Ennek megfelelően a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) a kötelmi jog számos korábbi szabályát módosította. Dolgozatomban az engedményezés szabályainak változásait kívánom bemutatni.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) engedményezésre vonatkozó szakaszai a törvény hatályon kívül helyezéséig nem változtak, azonban a piacgazdaságra való áttérés következtében szükségessé vált az engedményezés szabályainak újragondolása, illetve a bírói gyakorlatban felmerült kérdések és kikristályosodott megoldások törvényi szinten való rendezése. Emellett a jogalkotó a régi Ptk. megalkotásakor nyilvánvalóan nem számolt az engedményezés gazdasági jelentőségével, a modern gazdasági életben ugyanis a követelés-átruházás alapjain nyugszik a követelések értékpapírosítása illetve a Ptk.-ban is kodifikált faktoring szerződés.

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója alapján az ennek megfelelően kitűzött cél, hogy „az engedményezés fogalmi kereteit alkalmassá kell tenni a kereskedelmi (üzleti) forgalomban megjelent új jelenségek, illetve gazdasági funkciók kielégítésére.”⁵³

Az újraszabályozást indokolják továbbá a megváltozott nemzetközi jogegységesítésre irányuló szabályok, így a követelések nemzetközi kereskedelemben történő engedményezésére vonatkozó, az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) által kidolgozott Egyezmény, az Európai Szerződési Jogi Alapelvek, a Magánjog Egységesítésével Foglalkozó Nemzetközi Intézet (UNIDROIT) Alapelvei, illetve a külföldi jogrendszerek megújult szabályai.

Pályázatomban ennek megfelelően főként a hatályos és a korábbi szabályok összehasonlítására koncentrálok, illetve a szükséges mértékben bemutatom az eddigi bírói gyakorlatot és a nemzetközi szabályozást.

⁵² A Kormány 1129/2010. (VI. 10.) Korm. határozata az új Polgári Törvénykönyv megalkotásáról <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10099.pdf> [letöltés időpontja: 2015. 08.10.]

⁵³ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. *Magyar Közlöny*. 2002/15/II. szám 135. o.

„Ha azt kérdeznék, hogy kinek a felfedezése érintette legmélyebben az emberi fajt, alapos megfontolás után magabiztosan válaszolhatnánk, hogy azé, aki rájött, hogy az adósság eladható áru.”

~ Henry Dunning MACLEOD: *Principles of Economical Philosophy*

1. Engedményezés mint jogügylet

1.1. Kettős ügyleti jelleg

Az engedményezés valamely követelésnek más személyre való átruházása.⁵⁴ A régi Ptk. 328.§ (1) bekezdése is kimondta, hogy a jogosult (engedményező) követelését szerződéssel másra (engedményes) átruházhatja, azonban a kódex egyik feltűnő hiányossága volt, hogy nem adott további iránymutatást arra nézve, hogy a követelés hogyan, milyen modell alapján száll át az engedményesre.

A jogrendszerek többnyire a tulajdonjog átruházására vonatkozó szabályokat alkalmazzák a követelések átruházására is. Az analógia alkalmazását lehetővé teszi, hogy a követelésre a jogosult vagyonának aktívumaként tekintenek, afölött a jogosultat rendelkezési jog illeti vagy illetheti meg.⁵⁵ Amíg azonban a tulajdonjog átruházásához szükséges feltételeket és mozzanatokat a jogrendszerek világosan meghatározzák, addig a követelések átruházásánál a birtokátruházás mozzanatát nem konstruálják meg.⁵⁶ Az új Ptk. megalkotása során a jogalkotónak el kellett döntenie, hogy ingók esetén fenntartja-e a jogcímes-tradíciós rendszert, illetve, hogy ezt alkalmazza-e az engedményezés esetén is. Ebben az esetben ugyanis elkerülhető, hogy a jogrendszerben két különböző modellt kelljen alkalmazni az ingók és a követelések átruházására, ez ugyanis zavarokat okozna a jogalkalmazás során.⁵⁷

A tulajdonjog átruházására kétféle modell alakult ki a jogrendszerekben: a konszenzuális és a tradíciós modell.

Amennyiben a tulajdonjog átszállásához elegendő a felek megállapodása, úgy konszenzuális rendszerről beszélünk. Ebben az esetben nem válik el a jogcím és a szerződés, nincs szükség materiális tradícióra, átruházásra, konszenzus esetén felek közötti hatállyal átszáll a tulajdonjog.⁵⁸ Ezt követi ingók tulajdonjogának átruházása esetén a francia és az angolszász jog. Ezzel szemben a tradíciós rendszerben elkülönül egymástól a kötelező és a rendelkező ügylet, a tulajdonjog átszállásához a jogcím (kötelező ügylet) megléte mellett szükséges az átruházás (rendelkező ügylet) is. A tradíciós rendszert alkalmazza az osztrák, a német és a svájci jog is, azonban a tradíciós rendszeren belül is megkülönböztethető az absztrakt tradíciós, illetve a kauzális tradíciós rendszer. Az elhatárolás alapja annak megítélése, hogy a kötelező ügylet (vagyis a jogcím) érvénytelensége esetén mi a jogügylet további sorsa.

⁵⁴ BÍRÓ György: *Kötelmi jog*. Miskolc, 2004. Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért. 171. o.

⁵⁵ GÁRDOS Péter: Szerződésátruházás. In: *Polgári Jogi Kodifikáció* 2005/3. szám. 21. o.

<http://ptk2012.hu/wp-content/uploads/2012/10/2005-3kodi.pdf> [letöltés időpontja: 2015. 08. 30.]

⁵⁶ GÁRDOS Péter: *Az engedményezés*. Budapest, 2009. ELTE Eötvös Kiadó. 96. o. [a továbbiakban: GÁRDOS (2009)]

⁵⁷ GÁRDOS (2009) i.m. 125. o.

⁵⁸ MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*. Budapest, 2010. ELTE Eötvös Kiadó. 224. o., ill. 228. o.

A német jog különválasztja a két ügylet érvényességét, ebben az absztrakt tradíciós modellben a rendelkező ügylet a kötelmi ügylettől függetlenül is érvényes lehet (*Abstraktionsprinzip*). GÁRDOS Péter példája szerint: ha a szerződés megkötésekor a vevő cselekvőképtelen volt, de a birtokátruházás idejére már visszanyerte cselekvőképességét, akkor az érvénytelen szerződés ellenére is átszáll a tulajdonjog.

Az osztrák jog ellenben a kauzális (jogcímes) tradíciós rendszert követi, a kötelmi ügylet érvénytelensége kihatással van a rendelkező ügyletre. A tendencia szerint a jogrendszerek szabályaiban egyre inkább a kauzális modell érvényesül.⁵⁹

A tradíciós és a konszenzuális rendszer közötti választás alapvetően jogpolitikai kérdés. A konszenzuális modell mellett szól az egyszerűsége, mivel az átadás egyes álláspontok szerint felesleges formalitásnak minősül. A tradíciós rendszer mellett szól, hogy tisztább jogi helyzetet teremt, nem kell elválasztani a felek közötti és a külső hatásokat, kevesebb kivételt kell alkotni, valamint előnye a tradíció által nyújtott forgalombiztonság.⁶⁰

Felmerül a kérdés, hogy a tradíciós rendszer mennyiben alkalmazható követelések esetén, hiszen ilyenkor az átadás mozzanatáról nem beszélhetünk. Azonban ahogy elképzelhető, hogy a dolog tulajdonosa azzal teszi lehetővé a vevő birtokszerzését, hogy a dolog felett gyakorolt hatalmával felhagy, tehát tényleges átadás nem történik, úgy elfogadhatjuk, hogy engedményezés esetén is elválhat egymástól a kötelező ügylet, azaz a követelés megszerzésére irányuló szerződés vagy más jogcím és a rendelkező ügylet.⁶¹ Előbbiben az engedményező kötelezettséget vállal a követelés átruházására, utóbbi joghatása pedig abban áll, hogy az engedményes valóban az engedményező helyébe lép, vagyis bekövetkezik az alanyváltozás a jogosult pozíciójában.

A magyar jogban a régi Ptk. előtti jogirodalom az engedményezést leginkább absztrakt jogügyletnek nyilvánította, annak ellenére, hogy az ingó dolgok átruházására a jogcímes tradíciós rendszerben kerül sor.⁶²

A jogalkotó egységes rendszert alakított ki a Ptk.-ban. A törvény 6:193. § (1) bekezdése biztosítja, hogy a jogosult a kötelezettel szembeni követelését másra ruházhatja át, erre a (2) bekezdés szerint a tulajdonjog átruházásának elvei alapján kerül sor, mivel ehhez az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és a követelés engedményezése szükséges. A hatályos Ptk. tehát megállapítja a jogcímes tradíciós modellt a követelés-átruházás esetén is. A jogcím csakúgy, mint dolgok átruházásánál, jellemzően adásvétel, ajándékozás, illetve a Ptk.-ban

⁵⁹ FUGLINSZKY Ádám, MENYHÁRD Attila: Európai jogalkotás és nemzeti törvényhozás II. rész. 44. o. In: Polgári Jogi Kodifikáció IV. évfolyam 5-6. szám. <http://ptk2012.hu/wp-content/uploads/2012/11/2002-5-6kodi.pdf> [letöltés időpontja: 2015. 09. 10.]

⁶⁰ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. 623. o.

⁶¹ GÁRDOS (2009) i.m. 99. o.

⁶² GÁRDOS (2009) i.m. 113. o.

újdonságként szabályozott faktoring, amely kifejezetten a követelések átruházásának jogcíme.

A hatályos törvény alapján tehát a követelés átruházása két ügylet, egy kötelező (szerződés) és egy rendelkező ügylet (engedményezés) eredménye. Vagyis az engedményezés mint *terminus technicus* a Ptk.-ban ezt a dologi jellegű, rendelkező ügyletet jelenti. A két ügylet történhet egyszerre, egy okiratban, de akár el is különülhetnek egymástól a felek akarata szerint.

Fontos megemlíteni, hogy a Ptk. 6:99. §-a szerint „semmis az a kikötés, amely – a pénzügyi biztosítékokról szóló irányelvben meghatározott biztosítéki megállapodások kivételével – pénzkövetelés biztosítása céljából [...] követelés átruházására [...] irányul”. Ezzel a Ptk. a biztosítéki célú engedményezést semmisnek nyilvánítja. A biztosítéki célú engedményezés, illetve a fiduciárius hitelbiztosítékok megítélésének kérdésével a hatályos Ptk. kodifikálását megelőzően is több cikk, tanulmány foglalkozott,⁶³ ennek kifejtése jelentősen meghaladná a dolgozat kereteit.

1.2. Alakítás

Az engedményezést sem a régi, sem a hatályos Ptk. nem köti az adós hozzájárulásához, illetve alakszerűségekhez, így az létrejöhet írásban, szóban, valamit akár ráutaló magatartással is.

Ráutaló magatartással jött létre az engedményezés a Legfelsőbb Bíróság szerint abban az esetben, amelyben az engedményező a bírósági tárgyaláson az alperessel szemben fennálló követelésre engedményező nyilatkozatot tett. A tárgyaláson jelen volt az engedményes és az alperes jogi képviselője is, így a tárgyaláson megtörtént az engedményes általi elfogadás és az alperes értesítése is. Az engedményező tehát a közokiratnak minősülő jegyzőkönyvbe foglalt nyilatkozata szerint engedményező nyilatkozatot tett, ezt a felperes ráutaló magatartással fogadta el, vagyis a követelés átruházása a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően megtörtént. (EBH2008. 1868.)

A BH2006. 286. számon közzétett döntés szerint „az engedményezési megállapodás alakszerűsége nem kell, hogy megfeleljen a végrehajtási eljárásban beszámítani kért követelést tartalmazó okirat alakításának, tehát nem szükséges azt közokiratba foglalni. A [rég]i Ptk. 297. § (4) bekezdése megfelelő értelmezéséből az következik, hogy a beszámítani kívánt ellenkövetelésnek kell végrehajtható határozattal, egyezséggel megállapított vagy közokiratba foglalt követelésnek lennie. Nincs olyan törvényi szabályozás, amely az említett okiratba

⁶³ Lásd például: GÁRDOS Péter (szerk.): *Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből*. Budapest, 2010. HVG-ORAC., GÁRDOS (2009) i.m. 232–276. o., CSIZMAZIA Norbert: Az engedményezésről *de lege lata* és *de lege ferenda*. In: HARMATHY Attila (szerk.): *Jogi tanulmányok 2002*. Budapest, 2002.

foglalt követelés átruházására (engedményezésére) is azonos alakiságok megtartását rendelné.”

Emellett az ítélet foglalkozik a meghatalmazott útján történő engedményezéssel is, „a [rég] Ptk. 223. § (1) bekezdése szerint a meghatalmazáshoz olyan alakszerűségek szükségesek, amelyeket jogszabály a meghatalmazás alapján kötendő szerződésre előír. Minthogy a perbeli engedményező jognyilatkozat nincs meghatározott alakhoz kötve, e jognyilatkozat képviselő útján történő megtételéhez szükséges meghatalmazás is bármilyen formában megadható. Az engedményező nyilatkozat megtétele végett a képviselő ellátására egyébként jogosult természetes személy jogi képviselői minőségétől függetlenül is meghatalmazható, így igazoltan az engedményes által e-mail-en továbbított meghatalmazás érvényesnek fogadható el.”

Az engedményezés formai feltétele, hogy a felek határozottan és pontosan megjelöljék azt a követelést, amelyre az engedményezés vonatkozik, de az engedményezés kifejezés használata egyébként nem szükséges.⁶⁴ A határozott és pontos megjelölés követelménye a jövőbeli követelések engedményezésével kapcsolatosan okozott problémákat, erre a későbbiekben térek ki.

A Polgári Törvénykönyv tervezetéhez fűzött Szakértői Javaslat az alakisággal kapcsolatban elismeri, hogy a felek tipikusan az írásbeli formát választják, ez azonban önmagában nem indokolta a formakényszert.⁶⁵ Felmerült a kötelező írásbeliség követelménye az UNCITRAL Egyezmény elfogadása során is, hiszen kellő bizonyosságot nyújthatna az engedményezésről, azonban ellenzői szerint ennek következtében költségesebbé és bonyolultabbá válna az engedményezés. Emellett az adós védelme az értesítés hatékony szabályozásával elérhető.⁶⁶ Egységes álláspont hiányában az Egyezmény nem tartalmaz szabályt az engedményezés alaki érvényességére. Nem köti alakszerűségekhez az engedményezést az Európai Szerződési Jogi Alapelvek sem (11:104. cikk).

⁶⁴ GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, 1998. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 882. o.

⁶⁵ VÉKÁS (2008) i.m. 849. o.

⁶⁶ GÁRDOS Péter: Az engedményezés az UNCITRAL Egyezményben és a készülő új Polgári Törvénykönyvben. In: *Gazdaság és Jog*, 2004/3. 11-17. o. <http://gfmt.hu/upload/az-engedmenyez-es-az-uncitral-egyezm-enyben-es-a-keszulo-uj-polgari-torvenykonvyben.pdf> [letöltés időpontja: 2015. 08. 10] [a továbbiakban: GÁRDOS (2004)]

2. Engedményezhető követelések

A régi Ptk. abból indult ki, hogy a vagyoni követelések általában engedményezhetők, mivel a követelés az engedményező vagyonának része. Ezzel együtt a Ptk. 328. § (2) bekezdése szerint „nem lehet engedményezni a jogosult személyéhez kötött, valamint azokat a követeléseket, amelyek engedményezését jogszabály kizárja.”

A hatályos Ptk. szintén rendelkezik a jogosult személyéhez kötött követelések engedményezéséről, amikor kimondja azok semmisségét (6:194. § (3) bekezdés).

Mivel főszabályként a legtöbb jogrendszer elismeri a követelések engedményezhetőségét, így fontos azokat az eseteket megemlíteni, amelyekben az engedményezés kizárt. Abban a szabályozások többnyire megegyeznek, hogy a személyes jellegű és a jogszabály által kizárt követelések nem engedményezhetők, viszont az engedményezést kizáró kikötés ellenére történt engedményezés megítélése jogrendszerenként eltérő.⁶⁷

Újdonsággként rögzíti a törvény 6:194. § (1) bekezdése a jövőbeli követelések engedményezhetőségével kapcsolatban, hogy a követelés akkor engedményezhető, ha az engedményezéskor már létezik az a jogviszony, amelyből a követelés fakad.

2.1. A követelés személyes jellege

Az engedményezést, vagyis a követelés átruházhatóságát annak elismerése tette lehetővé, hogy „a követelés elsősorban vagyontárgy – és mint ilyen, forgalomképes –, és csak másodsorban jelent a jogosult és a kötelezett között egy személyes kapcsolatot.”⁶⁸ Vannak azonban olyan követelések, ahol a követelés személyes jellege annyira meghatározó, hogy ezekben az esetekben a követelés lényegének megmaradása érdekében indokolt az engedményezés kizártsága.

Az 1900-as Ptk.-tervezet szerint akkor személyhez kötött a szolgáltatás, ha „oly természetű, hogy mivoltára vagy terjedelmére a hitelező egyénisége lényeges befolyással van, úgy hogy a hitelező személyében való változás a szolgáltatást is mássá tenné, mint ami eredetileg volt.”⁶⁹ A német BGB első tervezetének 295. § (1) bekezdése szerint személyes az a szolgáltatás, „amely a jogosultnak egy át nem ruházható tulajdonságától függ, vagy amely esetén az eredeti jogosulttól eltérő személynek való teljesítés nem lehetséges, vagy amely tartalma egy másik jogosultnak való teljesítéssel megváltozna.”⁷⁰ A hatályos német törvény 399. §-a

⁶⁷ GÁRDOS Péter: Az engedményezésre vonatkozó szabályok újragondolása a nemzetközi gyakorlat tükrében. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/5. 3-18. o. <http://gfnt.hu/upload/az-engedmenezesre-vonatkozo-szabalyok-ujragondolasa-a-nemzetkozi-gyakorlat-tukreben.pdf> [letöltés időpontja: 2015. 08. 10.]

⁶⁸ GÁRDOS (2009) i.m. 128. o.

⁶⁹ VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Budapest, 2013. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. 663. o.

⁷⁰ GÁRDOS (2009) i.m. 129. o.

szerint nem engedményezhető a követelés, ha az eredeti jogosulttól eltérő személy részére történő teljesítés csak a szolgáltatás tartalmának megváltoztatásával történhet.

Általánosságban elmondható, hogy a követelés személyes jellege egy olyan generálklauzula, amelynek meghatározásánál a bírói gyakorlat jelentős szerepet játszik.⁷¹

Az EBD2014.P.2. számon közzétett eset alapján a nem vagyoni kárigény a személyiségi jogában sérelmet szenvedett jogosult személyéhez kötődik. „A nem vagyoni kártérítés alapja a személyhez fűződő jog megsértése, míg kompenzációs funkciója szerinti célja a megsértett személynél bekövetkezett immateriális hátrálynak a sérelmet szenvedőnél személyesen történő kompenzálása. Más személynél az adott hátrány nem kompenzálható, kizárólag a tényleges károsultnál. Ebből pedig egyenesen adódik, hogy a nem vagyoni kárigény szigorúan a személyiségi jogában sérelmet szenvedett jogosult személyéhez kötődik. Erre tekintettel az anyagi jogi jogutódlás alá nem eshet, átszállása más személyre mind élők között, mind halál esetén kizárt.”

Személyhez fűződő jogok megsértése miatt indított perben nincs helye engedményezésnek. A személyhez fűződő jogok megsértése miatt támasztott igény vonatkozásában az engedményezésen alapuló jogutódlás kizárt. (BDT2006. 1463.) Ebben az esetben az alperes napilap egy közölt cikkével megsértette az I. és II. rendű felperes alapítványok személyiségi jogait. A per során a Fővárosi Bíróság megszüntette az I. rendű alapítványt, amely engedményezési szerződést kívánt kötni egy harmadik alapítvánnyal. Ez az alapítvány (engedményes) az engedményezésre tekintettel kívánt felperesi jogutódként perbe lépni, azonban a bíróság ezt elutasította. A [rég] Ptk. 84. § (1) bekezdés e) pontja szerint a személyhez fűződő jog megsértése miatt követelt nem vagyoni kártérítés is személyes jellegű követelés, erre tekintettel nem engedményezhető.

Nem engedményezheti a fél a vele szemben lefolytatott büntetőeljárással kapcsolatos kárigényét sem. (BH2000. 197.)

Nem minősült azonban személyes jellegűnek a követelés, amelyet közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítése iránt érvényesített a jogosult, mivel az a bíróság álláspontja szerint olyan vagyoni követelés, amelynek engedményezését a törvény nem zárja ki. (EBH2008. 1868.)

Engedményezhető viszont kötelesrész a BH1994. 367. számon közzétett döntés alapján.

„A köteles részre jogosultak körét a [rég] Ptk. 661. §-a [hatályos Ptk.: 7:75. §-a] határozza meg, ezzel biztosítja az ott meghatározott hozzátartozók számára a köteles rész iránti igény érvényesítésének jogi lehetőségét. A köteles rész ugyanis nem öröklési jogcímen illeti meg a jogosultat, hanem kötelmi jellegű igény, amit a

⁷¹ GÁRDOS (2003) i.m.

jogosultnak kell érvényesítenie a köteles részért felelős személlyel szemben. Ebből következik, hogy a köteles részre jogosultat e jogcímen megillető *pénzkövetelés* [...] engedményezhető.”

Engedményezheti a védjegyjogosult a védjegybitorlásból eredő követeléseit, az engedményes pedig jogosult a védjegybitorlás miatt saját nevében fellépni. (BH2001. 368.)

„[A védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény] 27. §-ának (2) bekezdésében meghatározott polgári jogi igények (a védjegybitorlás esetén) a védjegyjogosult javára olyan követelést biztosítanak, amelyek engedményezéssel átruházhatóak. A [rég]i Ptk. [...] alapján sem zárható ki e követelések engedményezése, mert egyrészt azok nincsenek a jogosult személyéhez kötve, másrészt engedményezésüket a jogszabály nem zárja ki.”

2.2. Az engedményezést kizáró kikötések

Az engedményezést kizáró kikötések érvényességének megítélése meglehetősen eltérő a különböző jogrendszerekben. A kérdés egyrészt, hogy elismerje-e a jog azoknak a kikötéseknek az érvényességét, amelyek kizárják a követelés engedményezését, és ha igen, akkor milyen hatállyal, tehát hatályos lesz-e a kikötés harmadik személyekkel szemben, vagy sem. Ebben az esetben a jogalkotó ugyanis választani kényszerül, hogy a szabályok az engedményezés gazdasági jelentőségét vagy a felek szerződési szabadságát juttassák kifejezésre.

A téma fontosságát jelzi, hogy a XX. század második felére a kizáró kikötések száma annyira megnőtt az azt megengedő jogrendszerekben, hogy a követelések jelentős számban váltak forgalomképtelenné, ami egyértelműen kedvezőtlen gazdasági következményekkel járt.⁷²

Az eredeti jogviszony kötelezettjének általában több okból is fontosabb, hogy a követelés ne legyen engedményezhető: kizárható a kétszeri teljesítés veszélye illetve az engedményezéssel kapcsolatban felmerült adminisztratív költségek. Ezen felül változatlan marad a szerződési kockázat, továbbá ezt indokolhatja a felek között fennálló bizalmi viszony, amelytől harmadik személyeket, adott esetben engedményesként fellépő versenytársakat indokoltan kívánnak távol tartani.

Gazdasági szempontból viszont fontos a követelések engedményezhetősége, mert „vélelmezhető, hogy létezik olyan harmadik személy, aki számára a kötelezett teljesítési ígérete többet ér, mint az eredeti jogosult számára, és aki ezért hajlandó ennek a többletnek egy részét átengedni az engedményezés fejében az engedményezőnek.”⁷³ Emellett az engedményezést kizáró kikötések érvényessége

⁷² GÁRDOS (2009) i.m. 142. o.

⁷³ GÁRDOS (2009) i.m. 146.o.

a hitelhez jutás költségeinek növekedését jelentené.⁷⁴ A leendő engedményesek ugyanis bizonytalan helyzetbe kerülnének, ha vizsgálniuk kellene, hogy az eredeti jogviszonyban éltek-e a felek ilyen kikötéssel, ez a bizonytalanság pedig az engedményezett követelés értékét csökkentené. Végző soron tehát a költségek emelkedése miatt az adósnak sem kedvező ez a folyamat.

A külföldi jogrendszerekben négy különböző megoldással találkozhatunk az engedményezést kizáró kikötések szabályozására.⁷⁵

- a) Dologi hatályt biztosít az ilyen kikötéseknek a BGB 399. §-a, tehát nem engedményezhető a követelés, ha ezt az eredeti jogosult és az adós kizárták, a jogirodalom szerint ilyenkor maga az engedményezés is érvénytelen.⁷⁶ A szabályozást azzal indokolták, hogy valószínűsíthető, hogy a felek csak kevés esetben élnek majd ilyen kikötéssel, ugyanakkor a gyakorlatban mégis széles körben elterjedtek az engedményezést kizáró kikötések. Ezekben a jogviszonyokban az adósok (többnyire nagyvállalatok) olyan erős pozícióban vannak, hogy ezt kihasználva például az általános szerződési feltételek közé beemelt kizáró kikötésekkel a velük szemben fennálló követelések nagy részét tudják forgalomképtelenné tenni.
- b) Az olasz, spanyol illetve portugál jog szerint az ilyen kikötés hatálya a felekre és a rosszhiszemű engedményesre terjed ki, vagyis ha az engedményes tudott arról, hogy a felek megállapodtak az engedményezés kizárásáról.
- c) Kötelmi hatályú a kikötés, azaz csak a felek között hatályos a megállapodás a német HGB (*Handelsgesetzbuch* - Kereskedelmi Törvénykönyv) és a francia jog szerint. Utóbbinál az adós szerződésszegés miatt követelhet kártérítést az engedményezőtől
- d) Érvénytelen a kizáró kikötés a UCC (*Uniform Commercial Code* - Egységes Kereskedelmi Kódex) szerint, az engedményező ilyen esetben még szerződésszegést sem követ el.

A régi Ptk. nem szabályozta a kikötések érvényességét, a miniszteri indoklás szerint a felek kiköthetik, hogy a követelés nem engedményezhető, de részletesen nem rendelkezik erről.⁷⁷ A törvénykönyv magyarázata szerint a felek megállapodhatnak az engedményezés kizárásáról. „Az ilyen követelés engedményezésével a jogosult szerződésszegést követne el a kötelezettel szemben, ezért az engedményezést nem lehet érvényesnek elismerni.”⁷⁸ Ez a levezetés azonban hibás, mivel ebből úgy tűnik, hogy a szerződésszegés elkerülése

⁷⁴ GÁRDOS (2003) i.m.

⁷⁵ CSIZMAZIA Norbert: Az engedményezésről *de lege lata* és *de lege ferenda*. In: HARMATHY Attila (szerk.): *Jogi tanulmányok 2002*. Budapest, 2002. 78. o.

⁷⁶ GÁRDOS (2009) i.m. 155.o.

⁷⁷ *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indoklása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. számú törvényerejű rendelet*. Budapest, 1963. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 352. o.

⁷⁸ GELLÉRT i.m. 883. o.

miatt kell érvénytelennek nyilvánítani az ilyen kikötéseket. Ez ugyanakkor nyilvánvalóan indokolatlan, mivel a Ptk.-nak nem feladata a felek szerződésszegésének kivédése.⁷⁹

A Ptk. a szerződési jog alapelveinél rögzíti a felek szerződési szabadságát, ez magában foglalja, hogy a felek maguk határozhatják meg többek közt a szerződés tartalmát (Ptk. 6:59. §). Az engedményezési szabályok kodifikálása során két szabályozási lehetőség merült fel: a kizáró kikötések semmissé, vagy harmadik személyekkel szemben hatálytalanná nyilvánítása.⁸⁰ A semmisség ellen szólt, hogy túlzott beavatkozást jelentene a szerződési szabadságba, így a jogalkotó az utóbbi szabályt fogadta el. Az engedményezést kizáró kikötés tehát nem befolyásolja a kikötés ellenére történt engedményezés érvényességét, a követelés átszáll az engedményesre, azonban az engedményező az eredeti jogviszonyban szerződésszegésért felelős lesz.

Ez az álláspont tükröződött már a korábbi Ptk. alapján hozott ítéletekben is, a BDT2011. 2419. számon közzétett esetben vállalkozási szerződésben rögzítették a felek, hogy a vállalkozó a szerződés alapján őt megillető vállalkozói díjat harmadik személyre nem engedményezheti. Ennek értelmében a vállalkozói díj, vagy bármilyen más jogcímen történő kifizetés jogosultja és kedvezményezettje kizárólag a vállalkozó lehet, a megrendelőnek az engedményezésről szóló vállalkozói értesítés kézhezvétele után sem kell harmadik személy javára teljesítenie. Ezt követően a vállalkozó a felperesre engedményezte a követelést, de az alperes megrendelő a vállalkozási szerződésben foglaltakra tekintettel az átvett engedményezési megállapodás ellenére sem teljesített a felperesnek. A másodfokú bíróság a [rég] Ptk. 112. §, illetve 114. §-ának a rendelkezési jogra, illetve a rendelkezési jog kizárására és korlátozására vonatkozó szabályainak alkalmazásával jutott arra, hogy „a vállalkozói díjkövetelés engedményezésének szerződési tilalma csak a vállalkozási szerződést megkötő felek - relatív - viszonyában érvényesülő, kötelmi hatályú kikötés, vagyis az az engedményes felperessel szemben nem hatályos. Ezért az engedményező és az alperes ilyen szerződéses kikötése megszegésével megkötött engedményezési szerződés is érvényes, azaz a követelés átszállt a felperesre. Így megállapítható ugyan, hogy az engedményező a követelés engedményezésével az alperessel fennálló jogviszonyában szerződésszegést követett el, ennek azonban nem az engedményezési szerződés érvénytelenségének megállapítása, hanem az a jogkövetkezménye lehet csak, hogy az alperes az engedményezővel szemben kártérítési igényvel léphet fel.”⁸¹

A hatályos törvény 6:195. § (2) bekezdése ugyanakkor speciális szabályt tartalmaz az ilyen jellegű szerződésszegésre alkalmazható szankciókkal kapcsolatban. Ebben

⁷⁹ GÁRDOS (2009) i.m. 183. o.

⁸⁰ WELLMANN György (szerk.): Polgári jog V/VI. - Kötelmi jog Első és Második Rész. Budapest, 2014. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 409. o.

⁸¹ Fővárosi Bíróság 1. Gf. 76 029/2009/6.

az esetben a kötelezett nem élhet a felmondási jogával, valamint nem állapíthatnak meg ilyen szerződésszegésre kötbérfizetési kötelezettséget sem. A kötelezettet tehát kártérítés illetheti meg, ha az engedményezés következtében kára merült fel. Ez a szankció „akkor fogja visszatartani az engedményezőt a követelés engedményezésétől, amikor a követelés átruházása a kötelezett számára valóban kárral járna, és e kár előrelátható mértéke meghaladja a szerződésszegéssel, azaz az engedményezéssel járó várható hasznokat.”⁸²

A törvény megoldása amellett, hogy a gazdasági szempontból is előnyösebb, elismeri a szabad rendelkezési jogot a követelés mint vagyontárgy felett. Emellett a kötelmi jogi jogviszony sajátossága, hogy csak a felek között bír joghatállyal, így a hatályos szabály dogmatikailag is tisztább, mivel levezethető a kötelmi jog relatív szerkezetéből.

2.3. Jövőbeli követelések

A jövőbeli követelések engedményezhetőségének szabályozásánál elsősorban azt kell tisztázni, hogy mit is értünk pontosan jövőbeli követelésen. Vonatkozhat azokra az esetekre, amelyekben még nem létezik az a szerződés, amelyből fakadó követelést engedményezni fogják (tág értelemben vett jövőbeli követelés), de jelölheti azokat az eseteket is, ahol a szerződés ugyan már létrejött a felek között, azonban az abból fakadó követelés még nem esedékes (szűk értelemben vett jövőbeli követelés).⁸³ Utóbbi esetben a terminológia nem is igazán pontos, mivel ezekben az esetekben nem beszélhetünk jövőbeliségről. Ezeknek a követeléseknek az engedményezhetőségét a legtöbb jogrendszer elismeri.⁸⁴

A korábbi Ptk. előtti jogirodalom elismerte a jövőbeli követelések engedményezhetőségét, SZLADITS Károly szerint az engedményezéskor „az eladó előre másra ruhazza át azt a vételárkövetelését, amely neki a vevőtől az áru szállítása esetén járni fog.”⁸⁵

Az 1959-es Ptk. a jövőbeli követelések egyik típusáról sem rendelkezett, ugyanakkor a törvénykönyv magyarázata szerint a jövőben lejáró, azaz a szűk értelemben vett jövőbeli követelés is engedményezhető.⁸⁶ BÍRÓ György szerint a szerződési szabadság alapelvéből kiindulva a jövőbeli követelések átruházásának feltétele, hogy „az átruházandó követelés a lényeges elemek tekintetében kellő

⁸² VÉKÁS (2013) i.m. 665. o.

⁸³ GÁRDOS (2009) i.m. 191. o.

⁸⁴ GÁRDOS (2009) i.m. 410. o.

⁸⁵ SZLADITS Károly: A magyar magánjog vázlatja. A községi közigazgatási és más szaktanfolyamok használatára. 3. kiad., Budapest, 1917. 167.o. idézi: LAJER Zsolt: A jövőbeni követelések engedményezése mint hitelbiztosíték. Megjegyzések a Legfelsőbb Bíróság Fpkf. VI. 32.798/1994. sz. döntéséhez. In: *Magyar Jog*, 1997/1. 19-25. o. 19. o.

⁸⁶ GELLÉRT i.m. 883.o.

pontosággal körülhatárolható legyen úgy, hogy annak azonossága tekintetében kétség, bizonytalanság ne merüljön fel.”⁸⁷

A bírói gyakorlatban sem alakult ki egységes álláspont ezzel kapcsolatban, habár a közzétett esetek alapján a gyakorlat hajlott a szűk értelemben vett jövőbeli követelések engedményezhetőségének elismerésére. A Legfelsőbb Bíróság a BH1994. 97. számon közzétett döntésben azt állapítja meg, hogy „engedményezésre akkor kerülhet sor, ha az engedményező és egy harmadik személy között a szerződés már létrejött, és az engedményező által nyújtott szolgáltatást a kötelezett még nem egyenlítette ki.” Ezzel tehát elismeri a még nem esedékes követelések engedményezhetőségét.

A Szegedi Ítéltábla döntése szerint „érvényesen engedményezhető a jövőben lejáró [...] követelés is. Csak olyan jövőbeni követelést nem lehet engedményezni, melynek keletkezése, létrejötte is eleve bizonytalan. Így például nem engedményezhető egy árukészlet potenciális ellenértékeként járó vételár összege, amikor még el sem adták, vagy hasonlóan nem ruházható át egy még meg sem kötött vállalkozási szerződésből eredő vállalkozási díjkövetelés.”⁸⁸ Tehát az Ítéltábla a tág értelemben vett jövőbeli követelések engedményezésének kizártságát állapította meg. „Más a helyzet azonban, ha az adásvételi vagy vállalkozási szerződést már megkötötték, az ezekből eredő jövőbeli, meghatározott ellenértékre vonatkozó követelés engedményezhető.”⁸⁹

Hasonló álláspontot tükröznek a BH 1996. 380. számon közzétett döntésben foglaltak. Eszerint „az engedményezési szerződés lényeges tartalma annak a követelésnek a határozott és pontos megjelölése, amelyre az engedményezés vonatkozik, azaz az engedményezett követelés kötelezettjének és a követelés összegének pontos meghatározása. Olyan esetben, amikor egy követelés még létre sem jött, a követelés kötelezettje és összege nem határozható meg. Ebből következik, hogy az engedményezési szerződés megkötésének időpontjában még létre sem jött követelés - a lényeges tartalmi elemek meghatározhatatlansága miatt - nem engedményezhető. Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy a felek által [...] megkötött engedményezési szerződés érvényesen nem jött létre.” Ezt a Legfelsőbb Bíróság a régi Ptk. 205. §. (2) bekezdésében foglalt rendelkezései alapján indokolta, amely szerint „a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges, valamint a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges.”

LAJER Zsolt álláspontja szerint az ilyen felfogás összekeveri a jogkérdést a ténykérdéssel. Az ugyanis ténykérdés, hogy meghatározható-e a szerződésből az, hogy a vitatott jövőbeli követelés engedményezésére kiterjedt-e a felek akarata.

⁸⁷ BÍRÓ György in PETRIK Ferenc (szerk): *Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest. Idézi: GÁRDOS (2009) i.m. 208. o.

⁸⁸ Szegedi Ítéltábla, Gf. I. 30.150/2007. sz.

⁸⁹ Uo.

Ezzel szemben a jogkérdés az, hogy engedményezhető-e a jövőbeli követelés.⁹⁰ Álláspontja szerint a szerződés olyan kellékeinek, mint az adós személye, vagy a követelés nagysága, csak a követelés létrejötte után kell meghatározhatónak lennie. A meghatározás pedig történhet a szerződés értelmezésével, „az értelmezésnél lehetőség szerint biztosítva az engedményezés adott szerződésbeni rendeltetésének hatályosulását, a felek gazdaságilag ésszerű akaratára figyelemmel.”⁹¹

Indokolta a jövőbeli követelések engedményezhetőségének elismerését, hogy a régi Ptk. 330.§ (2) bekezdése szerint az engedményezésnél nem szabályozott kérdésekben visszterhes engedményezés esetén az adásvétel, ingyenes engedményezés esetén az ajándékozás szabályait kellett alkalmazni. Vagyis a jövőbeli követelések esetén a probléma ugyanaz, mint a még nem létező dolog adásvétele, illetve ajándékozása esetén.

Ebben az esetben is jelentőséggel rendelkezik, hogy a magyar jog a tulajdonátruházásnál különbséget tesz a kötelező és a rendelkező ügylet között. Az adásvételi szerződést (kötelmi ügylet) a felek érvényesen megköthetik, ugyanakkor az eladó nem tudja átruházni a tulajdonjogot addig, amíg azt ő maga sem szerzi meg, tehát a rendelkező ügylet hiányában nem száll át a tulajdon. Ilyen esetben csak kötelezettséget vállalhat az átruházásra. Ha a követelésekre vagyontárgyként tekintünk, akkor ennek alapján dogmatikailag maga az engedményezés mint rendelkező ügylet nem valósulhat meg tág értelemben vett jövőbeli követelés esetén, mivel a követelés felett az engedményező nem szerzett rendelkezési jogot.⁹²

A témával kapcsolatban további kérdésként merül fel, hogy mikor szerzi meg az engedményes a követelést, erre ugyanis több lehetőség adott: az engedményezéskor, a követelés létrejöttekor, a követelés esedékességekor, vagy ezektől függetlenül, más időpontban.⁹³ Mivel a Ptk. a biztosítéki célú engedményezést semmisnek nyilvánítja, így a követelés megszerzésének időpontja az engedményező esetleges fizetése képtelensége esetén releváns. Tág értelemben vett jövőbeli követelés esetén a fentebb kifejtettek alapján elképzelhetetlen az engedményes közvetlen jogszerzése. Szűk értelemben vett jövőbeli követelések, vagyis a még nem esedékes követelések esetén azonban a felek értesíthetik az adóst, hogy esedékességekor az engedményesnek teljesítsen.

A külföldi és a nemzetközi instrumentumokhoz hasonlóan már a hatályos Ptk. is szabályozza a jövőbeli követelések engedményezhetőségét. A 6:194. § (1) bekezdése szerint a követelés akkor engedményezhető, ha az engedményezéskor, tehát a rendelkező ügylet idején létezik az a jogviszony, amelyből a követelés fakad. A (2) bekezdés alapján az engedményezett követelést a kötelezett, a jogcím

⁹⁰ LAJER i.m. 20. o.

⁹¹ Uo.

⁹² GÁRDOS (2009) i.m. 214. o.

⁹³ GÁRDOS (2009) i.m. 211. o.

az összeg és az esedékesség megjelölésével vagy egyéb olyan módon kell meghatározni, amely [...] jövőbeli követelések esetén legkésőbb a követelés létrejöttkor az engedményezett követelést azonosíthatóvá teszi.

A Ptk. szerint tehát a szűk értelemben vett, nem valódi jövőbeli követelések engedményezhetők, míg azokban az esetekben, ahol a követelés alapjául szolgáló jogviszony sem jött létre, továbbra is csak a követelés engedményezésére történő kötelezettségvállalásról beszélhetünk.

3. Adósvédelem

Mivel a követelés engedményezéséhez nincs szükség az adós beleegyezésére, ezért az engedményezés szabályainak megalkotása során más módon kell biztosítani, hogy a kötelezett helyzete az engedményezés után ne váljon terhesebbé annál, mintha továbbra is az eredeti jogosultnak kellene teljesítenie. Az adósvédelemmel külön cikkben foglalkozik az UNCITRAL Egyezmény (15. cikk), de ez az elv áthatja a legtöbb nemzeti kódex szabályait is. Egyes nézetek szerint az adósvédelemnek a gyakorlatban alapelveként kell érvényre jutnia, azaz „az engedményezésre vonatkozó szabályokat úgy kell értelmezni, hogy az lehetőség szerint ne vezessen az adós hátrányára.”⁹⁴

A legjobb jogalkotói szándék ellenére az engedményezés a gyakorlatban többnyire mégis hátrányos az adósra nézve, mivel például a bekövetkezett változások nyilvántartásának költsége, bizonyos kockázatok viselése is rá hárul. Ezek kiküszöbölésére szolgálnak az adósvédelem olyan szabályai, mint a megfelelő értesítés követelménye, az új jogintézményként szabályozott teljesítési utasítás, az engedményezéssel felmerült költségeinek megtérítése, valamint az adós által felhozható kifogások és beszámítható ellenkövetelések körének megfelelő szabályozása.

3.1. Az adós értesítése

3.1.1. Az értesítés módja

A korábbi Ptk. 328. § (3) bekezdése kimondta, hogy a kötelezettet az engedményezésről értesíteni kell, az értesítésig jogosult az engedményezőnek teljesíteni. Ez a megfogalmazás azt a látszatot is keltheti, mintha az értesítés az engedményezés érvényességi feltétele lenne, ezt azonban a gyakorlat nem így értelmezte. Ha a felek tehát máshogy nem rendelkeztek, az engedményező és az engedményes is jogosult volt értesíteni a kötelezettet. Ez az értesítés az engedményezéshez hasonlóan nem volt alakszerűségekhez kötve. Az engedményezőtől származó értesítés után a kötelezett már csak az engedményesnek történő teljesítéssel szabadult, azonban ha az engedményes értesítette, a kötelezett kérhette az engedményezés megtörténtének igazolását, hiszen ilyen esetben egy ismeretlen fél követelhetné a teljesítést. Az engedményes ugyanakkor hátrányos helyzetbe kerülhetett, mivel az engedményezést követően az engedményezőnek már nem feltétlenül volt érdeke a közreműködés és az engedményezés tényének megerősítése.

Arról, hogy teljesíthet-e az engedményezőnek a kötelezett akkor is, ha más módon tudomást szerzett az engedményezésről, a törvény nem rendelkezett és a korábbi jogirodalomban is eltérő megítélés alá esett. FODOR Ármin szerint, ha „az adós

⁹⁴ GÁRDOS (2009) i.m. 337.o.

bármily úton megbízható értesítést vesz a megtörtént engedményről, az elégséges arra, hogy az engedményes és adós közt a jogi kapocs helyreálljon, miből folyik, hogy az engedményezővel szemben a teljesítést az adós jogosítva van megtagadni.”⁹⁵ A Kúria egy 1896-os határozatában kimondta, hogy az adósnak az ilyen értesítést nem kell figyelembe vennie, kivéve, ha a harmadik személy az engedményező, vagy az engedményes megbízottja, vagy ha részére az engedményről szóló okiratot kézbesítik.⁹⁶ VILLÁNYI László szerint az adós ilyen értesítés esetén továbbra is az engedményezőnek köteles teljesíteni, egyrészt, mert számára hátrányos lenne, ha maga viselné az értesülés valódiságának kockázatát, másrészt a felek célja irányulhat arra is, hogy továbbra is az engedményező hajtsa be a követelést.⁹⁷

A hatályos szabályozás (6:197. § (1) bekezdés) szerint az engedményes választhatja meg az értesítés módját: eldöntheti, hogy az engedményező értesítse az adóst, vagy állítson ki egy okiratot az engedményezésről, amit adjon át az engedményesnek. Ez a rendelkezés a Polgári Törvénykönyv 1914-es törvényjavaslat, illetve az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat megoldásához tér vissza, amely szerint az engedményes az engedményezőtől kiállított engedményi okirattal követelheti a teljesítést, kivéve, ha a korábbi hitelező már írásban értesítette a kötelezettet az engedményezésről.

Az engedményezői értesítés alakszerűséghez kötött, írásban történhet és a Ptk. a kötelező elemeit is megjelöli. Az értesítésnek tartalmaznia kell az engedményezés tényét és a követelés megjelölését. Az engedményező által kiállított okiratnak kötelező tartalmi elemként az engedményes személyét is meg kell jelölnie. Ezt az okiratot az engedményes már az engedményezési szerződés megkötésekor kérheti, így az engedményező későbbi közreműködésére nem is lesz szükség.

3.1.2. Az értesítés joghatásai

A régi Ptk. 328. § (4) bekezdése rendezte, hogy milyen következmények fűződnek az engedményezőtől illetve az engedményestől kapott értesítéshez, eszerint az engedményezőtől kapott értesítés után már csak az engedményesnek teljesíthet a kötelezett. Ilyenkor nem teljesíthet letétbe helyezéssel, mivel a jogosult személye nem bizonytalan az értesítést követően, az engedményezőnek pedig csak a kétszeri fizetés veszélye mellett fizethet.⁹⁸ Az engedményestől kapott értesítés esetén azonban a kötelezett követelheti az engedményestől az engedményezés megtörténtének hitelt érdemlő igazolását, egyébként felmerül a kétszeri teljesítés veszélye. Ha a jogosult személye ilyen módon bizonytalan, lehetőség volt letétbe helyezéssel teljesíteni.

⁹⁵ GÁRDOS (2003) i. m.

⁹⁶ Kúria I. G. 159/1896. sz. döntés

⁹⁷ GÁRDOS (2009) i.m. 301. o.

⁹⁸ GELLÉRT i.m. 885. o.

Az értesítés időpontja a régi Ptk. alapján három szempontból bírt jelentőséggel. Egyrészt, ettől a pillanattól kezdve az adós csak az engedményesnek történő teljesítéssel szabadult a kötelemből, másrészt ebben a pillanatban rögzült az adós által felhozható kifogások és beszámítható ellenkövetelések köre, illetve ettől kezdve hatálytalan volt az adós és az engedményező szerződésmódosítása az engedményessel szemben.

A Ptk. változtat az értesítéshez fűződő joghatásokon is, az erre vonatkozó szabályok az UNCITRAL Egyezményben foglalt szabályozáshoz állnak a legközelebb. A törvény abból indul ki, hogy az engedményesnek elsősorban az a fontos, hogy az ellene felhozható kifogások köre és a szerződés tartalma rögzüljön, azonban nem feltétlenül érdeke, hogy a kötelezett neki is teljesítsen, ezért az Egyezményhez hasonlóan bevezeti a teljesítési utasítás intézményét (lásd 3.2.).

Az engedményezés és az értesítés közötti időben tehát a kötelezett joghatályosan teljesíthet annak, aki valójában már nem jogosult, ezt azonban a jogrendszerek nem is akadályozzák meg, hiszen a köztes idő mértéke az engedményesen múlik, így az ő kockázata is, ha nem értesíti időben az adóst.

3.2. Teljesítési utasítás

A Ptk. újdonságként vezeti be a teljesítési utasítást, amit már az UNCITRAL Egyezmény is tartalmaz fizetési utasítás címen. Törvényi szabályait az engedményezéssel kapcsolatban a 6:198. § tartalmazza, de a teljesítési utasítás megjelenik a követelésen alapított zálogjog szabályai között is (5:111. §).

Az értesítéshez már nem fűződik olyan joghatás, hogy attól az időponttól kezdve már csak az engedményesnek történő teljesítéssel szabadul a kötelezett, a teljesítési utasítás átveszi tehát a teljesítési irány megváltoztatásának funkcióját. Az értesítés szerepe, hogy a követelés átszállásáról tudomást szerezzen az adós, a teljesítési utasításé, hogy tudja, hogy kinek kell teljesítenie. A Ptk. szerint a kötelezett a teljesítési utasításig az engedményezőnek köteles teljesíteni, ezt követően pedig az engedményezési utasításnak megfelelően. Ha a kötelezett az utasítástól eltér, viseli a kétszeri teljesítés veszélyét. A teljesítési utasítást a törvény nem köti alakszerűségekhez, de a gyakorlatban feltehetően az írásbeli forma lesz a jellemző, csakúgy mint eddig az értesítésnél.

A kötelező tartalmi elemeket a törvény rögzíti, a teljesítési utasításnak tartalmaznia kell az engedményes személyét, jogi személy engedményes telephelyét, ennek hiányában székhelyét, természetes személy esetén lakóhelyét, ennek hiányában szokásos tartózkodási helyét vagy számlaszámát.

Az utasítás származhat az engedményezőtől és az engedményestől is. Az engedményező az értesítéssel együtt valamint az értesítést követően, önállóan adhat teljesítési utasítást.

Ha az értesítés megjelölte az engedményest (mivel ez nem kötelező eleme), akkor a teljesítési utasítás csak tőle származhat, hiszen indokolatlan lenne, hogy az engedményező még ezek után is rendelkezessen a kötelezett teljesítéséről. Az engedményes akkor is adhat teljesítési utasítást, ha a kötelezett még nem kapott értesítést, de az engedményes az engedményezési okirattal vagy más hitelt érdemlő módon igazolni tudja, hogy engedményezéssel megszerezte a követelést.

Az adós tehát a teljesítési utasítás nélkül a teljesítési határidő beálltakor csak az engedményezőnek történő teljesítéssel szabadul.

Ha már kapott teljesítési utasítást, akkor annak megfelelően köteles teljesítenie.

Ha az adós az értesítés után, de a teljesítési utasítás előtt az engedményezőnek teljesít, akkor az engedményező a bizományi szerződés szabályai szerint az átvett pénzt vagy vagyontárgyat köteles elkülönítve kezelni és az engedményesnek kiadni, hiszen ilyenkor az adós annak ellenére teljesíthetett az engedményezőnek, hogy ő már nem minősül jogosultnak. Az ilyen vagyontárgyakra nem tarthatnak igényt az engedményező hitelezői sem.

3.3. Kifogások és beszámítás

Az adósvédelem célja a kifogások és a beszámítás körében, hogy a kötelezett felhozhasson olyan kifogásokat és beszámíthasson olyan ellenköveteléseket az engedménnyessel szemben is, amelyeket az engedményezővel szemben is jogosult lett volna. Ezzel együtt ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy minél szélesebb körben élhet az adós ezzel a jogával, annál bizonytalanabbá válhat az engedményes helyzete, ugyanis így esetenként neki kellene vizsgálnia, hogy milyen kifogásokat hozhatnak fel vele szemben. Az engedményes kockázatának csökkentése történhet úgy, hogy az engedményező kifejezetten kötelezettséget vállal az ilyen költségek megtérítésére. „Ez azonban nem sok haszonnal jár abban az esetben, ha az engedményező fizetése képtelenné válik. Az engedményes helyzete azonban javítható úgy is, hogy az adós lemond arról a jogáról, hogy beszámítási kifogással éljen.”⁹⁹ Ilyen lehetőséget kifejezetten biztosít az UNCITRAL Egyezmény, azzal a megkötéssel, hogy azokról a kifogásokról nem mondhat le az adós, amelyek az engedményező csalárdságából vagy az az adós cselekvőképtelenségéből fakadnak.¹⁰⁰

A Ptk. 6:197. § (2) bekezdésének második mondata szerint a kötelezett az engedménnyessel szemben azokat a kifogásokat érvényesítheti és azokat az ellenköveteléseket számíthatja be, amelyek az engedményezővel szemben az értesítéskor már fennállt jogalapon keletkeztek. Ez következik a származékos jogszerzésből. Ezt a korábbi Ptk. 329. § (3) bekezdése ugyanígy az értesítéshez

⁹⁹ GÁRDOS (2003) i.m. 23. o. Utóbbi azonban kizárt, vagy korlátozottan igénybe vehető fogyasztói jogviszonyokban. Az Európai Unió fogyasztói hitelekéről szóló irányelve úgy rendelkezik, hogy ilyen hitelek esetén a hitelező engedményesével szemben is felhozható minden kifogás, amely az engedményezővel szemben felhozható lett volna. –Uo.

¹⁰⁰ GÁRDOS (2009) i.m. 349.o.

kapcsolódó joghatásként szabályozta. A szabályos értesítésig az adós továbbra is hatályosan teljesíthet az eredeti jogosultnak.

Ez a szabályozás nemzetközi viszonylatban viszonylag egyedülálló, mivel a magyar rendelkezések szerint az értesítés időpontja az irányadó, míg például az angol, német, francia szabályozás szerint az engedményezés időpontja számít.¹⁰¹

Abban azonban a szabályok többsége megegyezik, hogy a releváns időpontban nem magának a kifogásnak vagy a beszámítható ellenkövetelésnek kell fennállnia, hanem annak a jogalapnak, amelyből a kifogás következik. Már az 1914-es Ptk. tervezettel kapcsolatosan megfogalmazódott, hogy „nem szükséges, hogy az engedményezés idejében a kifogás hatályossá váltának tényleges előfeltételei már beállottak legyen; de szükséges, hogy a kifogás jogalapja már meglegyen, mikor az adós az engedményezésről értesítetik.”¹⁰²

Az adós hivatkozhat annak a szerződésnek az érvénytelenségére, nemlétezésére, megszűnésére, amelyből az engedményezett követelés származik, valamint a követelés elévülésére, időelőttiségre. Hivatkozhat továbbá arra, hogy az engedményező már az értesítés előtt elengedte a tartozást. Az engedményezés absztrakt jogügyleti természetéből fakadóan az adós nem hivatkozhat olyan kifogásra, amely az engedményező és az engedményes közötti jogviszonyból fakad.

Az EBH2003. 868. számon közzétett elvi bírósági határozat szerint „a [rég]i Ptk. 328. §-ának (3) bekezdése annak érdekében rendelkezik a kötelezett értesítésének szükségességéről, hogy tisztában legyen a jogosult személyével. A perbeli esetben az értesítés az engedményezőtől származott, ezért a Ptk. 328. §-ának (4) bekezdése szerint a kötelezett az új jogosultnak köteles teljesíteni. Amennyiben a bíróság utóbb perben az engedményezési szerződés érvénytelenségét állapítja meg, a megállapítás az engedményezési szerződés alanyainak jogviszonyára hat ki, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a közöttük fennálló jogviszonyban kell levonni. A megállapítás viszont semmi módon nem befolyásolja a felperes fizetési kötelezettségét.”¹⁰³

Továbbra sem szabályozza azonban a törvény, hogy az engedményes felelőssége meddig terjed azokért a követelésekért, amelyek az adóst illetik engedményezővel szemben. Ez a probléma a bírói gyakorlatban is felmerült, a bíróság álláspontja szerint a „[rég]i Ptk. 329. §-ának (3) bekezdése helyes értelmezéséből ugyanis az következik, hogy az alperes viszontkeresettel érvényesíthető ellenkövetelésének mértéke nem haladhatja meg azt az összeget, amit vele szemben a felperes engedményesként érvényesített. Csak az érhető el tehát, hogy a felperesnek mint a jogosult jogutódjának a követelése megszűnjék vele szemben, de nem tehető

¹⁰¹ TOLDI Judit: Engedményezési modellek a német, angolszász és francia jogban.

[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/dr_toldi_judit-engedmenyezési_modellek\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/dr_toldi_judit-engedmenyezési_modellek[jogi_forum].pdf) 8. o. [letöltés időpontja: 2015. 08.10.]

¹⁰² GÁRDOS (2009) i. m. 350. o.

¹⁰³ Legf. Bír. Gf. I. 32.037/2002. sz.

felelőssé olyan további, az eredeti kötelezettel szemben fennálló tartozásért, amelynek kötelezettje továbbra is az engedményező, adott esetben a beavatkozó maradt.”¹⁰⁴

3.4. A kötelezett költségeinek megtérítése

Ahogy már korábban is kifejtettem, a kötelezett az adósvédelem törekvései ellenére is gyakran hátrányosabb helyzetbe kerül az engedményezés következtében, mint az eredeti jogviszony alapján. Bizonyos költségek azonban kifejezetten az engedményezés következtében merülnek fel az adós oldalán. Ezekről a korábbi Ptk. nem rendelkezett. A Ptk. Javaslatában foglaltak szerint, „ha a kötelezett az eredeti szerződés alapján banki átutalással köteles a tartozását teljesíteni és a jogosult egy külföldi engedményesre engedményezi a követelést, a kötelezett belföldi helyett nemzetközi átutalás költségét köteles megfizetni.”¹⁰⁵ Ez a költség az eredeti jogviszonyból nem levezethető, az adósra hárítása pedig indokolatlan lenne.

Hasonló elv alapján hárítja a teljesítési hely megváltoztatásának költségét a kötelezettre a törvény 6:37. §-a. Eszerint a szolgáltatás teljesítésének helyét törvény eltérő rendelkezésének hiányában a kötelezett elérhetősége határozza meg. Ha a kötelelem keletkezését követően a teljesítési hely megváltozik, a teljesítés helyének megváltozásából eredő többletköltséget ennek megfelelően a kötelezett viseli.

Ezzel összhangban szabályozza a hatályos törvény 6:200. §-a, hogy a kötelezett engedményezéssel okozott költségeinek megtérítésére az engedményező és az engedményes egyetemlegesen kötelesek. Az egyetemleges kötelezettség szabályait a kódex 6:29. §-a szabályozza.

¹⁰⁴ VÉKÁS (2008) i.m. 855. o.

¹⁰⁵ Uo.

4. Az engedményes védelme

4.1. Tájékoztatás és okiratok átadása

A korábbi Ptk. nem tartalmazott szabályt arra nézve, hogy az átruházott követeléssel kapcsolatban az engedményezőnek milyen tájékoztatási kötelezettségei vannak az engedményessel szemben. Erre nézve a szerződésekre vonatkozó általános szabályok voltak irányadók, a törvény 205. § (4) bekezdése a felek együttműködési kötelezettségét mondta ki, amelyeket egyes szerződéstípusoknál külön részletszabályokkal egészített ki. Így például az adásvételi szerződés esetén az eladót a dologra nézve külön tájékoztatási valamint okirat-átadási kötelezettség terhelte. Az okiratok átadásának a gyakorlatban például akkor van nagy jelentősége, amikor az engedményes peres eljárásban igyekszik az adóst teljesítésre kötelezni. Ha ilyenkor az adós ilyenkor vitatja annak a szerződésnek a létezését, érvényességét, amelyből az engedményezett követelés fakad és az eredeti példány bemutatását indítványozza, az engedményes nyilvánvalóan nehéz helyzetbe kerülhet, ha az engedményezőtől ezeket nem kapta meg. Természetesen indítványozhatja az engedményező tanúként történő kihallgatását és az okiratok bemutatását, de ez nem segíti az engedményest a követelés gyorsabb behajtásához.

A hatályos törvény 6:196. §-a azonban az engedményező kötelezettségévé teszi, hogy az átruházott követeléssel kapcsolatos információkat az engedményesnek megadja, a szükséges tájékoztatással ellátja, így segítve az engedményest a követelés érvényesítésében. Emellett az engedményező köteles átadni a birtokában lévő, a követelés fennállását bizonyító okiratokat. Ez a szabály egyben adósvédelmi jellegű is, mivel így az engedményes nem érvényesíthet olyan követelést, amely „részben vagy egészben az okiratok alapján nem létező, vagy annál nagyobb [...], mint amely okiratokkal igazolható.”¹⁰⁶

A szabály azonban nem változtat az engedményezés rendszerén, ha az engedményező nem teljesíti a fentebb kifejtett kötelezettségét, az a követelés átszállását nem befolyásolja, az engedményes ennek ellenére is új jogosult lesz.¹⁰⁷ A kötelezettség elmulasztása az engedményező és az engedményes közötti viszonyban bír jelentőséggel, az engedményes ennek alapján felléphet az engedményezővel szemben.

Az engedményes védelmét szolgálja emellett a hatályos törvényben újdonságként szabályozott engedményezési okirat. Ezt az engedményező állítja ki az engedményes felszólítása esetén, ebben megjelöli az engedményes személyét, aki ezzel értesítheti az adóst az engedményezésről. Ezzel az új jogosult gyorsabban és hatékonyabban követelheti a teljesítést, mivel ezek az okiratok az ő pozícióját

¹⁰⁶ WELLMANN i.m. 409. o.

¹⁰⁷ VÉKÁS (2013) i.m. 666. o.

teszik egyértelművé harmadik személyek, így az adós felé is. Tekintettel arra, hogy a kötelezett ezáltal nagyobb biztonsággal eldöntheti, hogy ki az új jogosult, megállapíthatjuk, hogy az engedményezési okirat egyaránt védi az engedményest, illetve az adóst is.

4.2. Az eredeti szerződés módosítása

A szerződési szabadság alapelvéből kiindulva a felek szabadon módosíthatják a köztük levő szerződést. Az engedményes viszont az engedményezéssel az adós és az engedményező közötti jogviszonyból származó követelést megszerzi, „kiemeli”, így joggal várhatja el, hogy a követelés illetve a jogi helyzet kiszámítható legyen számára, a szerződésből fakadó jogai ne csorbuljanak. Ezt meggátolná, ha az engedményező az engedményezést követően is hatással lehetne arra a szerződésre, amelyből a követelés fakad. Kétségtelenül kedvezőbb lehet az adósra nézve, ha az eredeti jogosult az engedményezést követően például mérsékeli vagy elengedi a követelt összeget, azonban az engedményes érdekeivel nyilván ütközik.

Az UNCITRAL Egyezmény 20. cikke szerint az értesítés előtti módosítás kihat az engedményesre, ezt követően azonban nem, kivéve, ha a) ahhoz az engedményes is hozzájárul, b) ha a módosítás lehetősége benne van az eredeti szerződésben és a teljesítés még nem teljesen ment végbe, vagy a módosításhoz az ésszerűen eljáró engedményes hozzájárulna. Hasonló szabályt tartalmaz az Európai Szerződési Jogi Alapelvek (11:308. cikk), amely szintén akkor teszi lehetővé az értesítés utáni szerződésmódosítást, ha a) a módosítás lehetőségét az engedményezési szerződés biztosította, vagy b) jóhiszeműen történt a módosítás és azt az engedményes ésszerűen nem kifogásolhatja.

Ahogy az értesítés joghatásaival kapcsolatban már kifejtettem (lásd 3.1.2.), a Ptk. továbbra is az értesítéshez fűződő joghatásként szabályozza, hogy ettől az időponttól kezdődően az engedményező és az adós közötti szerződés módosítása hatálytalan az engedményessel szemben. A törvény a fenti egyezményektől eltérően nem állapít meg kivételeket a szabály alól. A módosítás az engedményező és a kötelezett viszonyában ettől függetlenül érvényesnek minősülhet, tekintettel arra, hogy a köztük fennálló kötelmi jogviszony szabadon módosítható, ez azonban az engedményes fennálló jogait nem befolyásolja.

4.3. Szavatosság, az engedményező felelőssége

Az engedményezőt több jogrendszerben a dolgok eladójához hasonlóan szavatosság terheli az engedményezett követeléssel kapcsolatban.¹⁰⁸ Ez a szavatosság ugyanakkor nem az engedményezéshez mint rendelkező ügylet

¹⁰⁸ GÁRDOS (2009) 325.o.

hanem az annak alapjául szolgáló kötelmi ügylethez kapcsolódik. Ezt alátámasztja, hogy az engedményező felelősségét megkülönböztetik aszerint, hogy visszterhes vagy ingyenes engedményezés történt. Jogrendszerenként eltérő azonban, hogy a felelősség csak a követelés fennállásra vonatkozik (*veritás*), vagy az engedményező felelőssége a kötelezett fizetőképességére is kiterjed (*bonitás*). Ha az engedményező a fizetőképességért is felelős, akkor további kérdés, hogy milyen mértékben, vagyis csak az engedményezés ellenértékéig vagy korlátlanul felel.

A régi Ptk. 330. §-a szerint főszabályként „az engedményező az engedménnyessel szemben a kötelezett szolgáltatásáért – az engedményezés fejében kapott ellenérték erejéig – kezesként felel...” Kivételt jelent, ha a követelést kifejezetten bizonytalan követelésként ruházta át, vagy felelősségét egyébként kizárta. A (2) bekezdés szerint a visszterhes engedményezés esetén az adásvétel, ingyenes engedményezés esetén az ajándékozás szabályait kell alkalmazni.

A szabály szerint tehát visszterhes engedményezésnél az engedményező mind a követelés fennállásért, mind a behajthatóságért felelős volt. Ez az engedményes érdekét védte, mivel „[...] az engedményezés [...] az engedményezőt az engedménnyessel szemben terhelő kötelezettségek teljesítésének céljával történik.”¹⁰⁹

„A teljes követelést biztosító visszkereseti jog egyébként amellet, hogy szükségtelen, rendszerint amúgy sem vezetne sikerre”, hiszen ha az engedményes nem tudta behajtani a követelést, feltételezhető, hogy az engedményező sem tudná.¹¹⁰

Ingyenes engedményezés, kifejezetten bizonytalan követelésként történő átruházás, illetve az engedményező felelősségének kizárása esetén az engedményező akkor volt felelős, ha a régi Ptk. 318. § alapján szerződésszegést követett el és emiatt a 339. § szerint kártérítési kötelezettség terhelte.¹¹¹

A szavatossági szabályokat a hatályos Ptk.-ban már nem az engedményezésre vonatkozó rendelkezések tartalmazzák. GÁRDOS Péter szerint nem volt egyértelmű a szabályozás azzal kapcsolatban, hogy az adásvétel, illetve az ajándékozás mely szabályaira utalt a korábbi törvény 330. § (2) bekezdése, hiszen ha például a szavatosságra, akkor kérdéses a szavatosság és a kezesség egymás melletti alkalmazhatósága.¹¹² Emellett indokolatlan fenntartani a felelősségre vonatkozó részt engedményezésről szóló szabályok között, mivel a felelősség a többi jogrendszerhez hasonlóan nem az engedményezéshez, mint rendelkező ügylethez, hanem a kötelmi ügylethez kapcsolódik. Ezt már az 1900-as Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetének indoklása is megállapította, mivel „az átruházott követelésért való szavatosság nem az engedményből, hanem az

¹⁰⁹ *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indoklása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. számú törvényerejű rendelet.* 353. o.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ GELLÉRT i.m. 889. o.

¹¹² GÁRDOS (2009) i. m. 335. o.

alapul fekvő causalis jogügyletből folyik. Erre való tekintettel rendszerbeli okokból helyesebbnek látszhatnék, a vonatkozó szabályokat az illető causalis ügyletnél, illetőleg [...] a vételénél és az ajándékozásnál elhelyezni.¹¹³

Ennek megfelelően az engedményező szavatosságát a hatályos Ptk. a kötelmi jog általános szabályai alapján, a hibás teljesítéssel kapcsolatos kellék- illetve jogszavatosság szerint kell megállapítani. Kellék- illetve jogszavatossági helytállásnak (6:159. § valamint 6:175. §) csak visszterhes átruházás esetén van helye, vagyis ingyenes szerződés esetén a jogosult az egyéb törvényi feltételek fennállása esetén tartozik kártérítési felelősséggel.

4.4. Az engedményezéssel átszálló jogok

Az engedményezéssel az engedményező a követelést átruházza az engedményesre, aki ezáltal megszerzi azokat a követeléssel kapcsolatos jogokat, amelyek korábban az engedményezőt illették. A Ptk. fenntartja az 1959-es Ptk. szabályát, amely szerint az engedményesre átszállnak a követelést biztosító zálogjogból és kezességből eredő jogok is.

A jogalkotó az új Ptk. megalkotásánál összhangba hozta a zálogjogi szabályokat az engedményezés szabályaival. A törvény 5:99. § szerint a zálogjoggal biztosított követelés átruházásával vagy egyéb módon való átszállásával a zálogjog is átszáll a követelés új jogosultjára. Ez az engedményezéssel minden további ügylet nélkül, automatikusan bekövetkezik, de emellett a követelés átruházója köteles a zálogtárgyat vagy a jelzálogjog átszállásának a bejegyzéséhez szükséges engedélyt az új zálogjogosult részére kiadni. Ha ez nem történik meg, akkor az engedményező jogalap nélküli birtokossá válik.¹¹⁴ A zálogjog szabályai alkalmazandók akkor is, ha a zálogtárgy jog vagy követelés az 5:101. § (4)-(5) bekezdések szerint.

Korábban nem alakult ki egységes álláspont a bírói gyakorlatban arról, hogy a kamatkövetelés átszáll-e az engedményesre.

A BH1993. 95. számon közzétett döntés szerint, ha az engedményezési szerződés nem tartalmazza az engedményezőnek és az engedményesnek a késedelmi kamatokra vonatkozó megállapodását, a kamatkövetelés nem illeti meg az engedményest. „A kamat a pénzkövetelés járuléka ugyan, ebből a jellegéből azonban nem következik az, hogy az engedményezett pénzkövetelés kamatára kiterjed az engedményezés, erre vonatkozó kifejezett megállapodás nélkül is. Ebből következik, hogy a kamatok engedményezéséről meg kell állapodni; a perbeli szerződések azonban a kamatokra rendelkezést nem tartalmaznak, ezért

¹¹³ *Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez*, III. kötet. Budapest 1901. 584. o. Idézi: CSIZMAZIA i.m. 80. o.

¹¹⁴ VÉKÁS (2013) i.m. 439. o.

azok engedményezése nem történt meg.”¹¹⁵ A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint „az engedmény tárgya nem maga a jogviszony, hanem az abból eredő meghatározott követelés. Az adott szerződésekben az engedményezők az alperessel kötött különböző szerződések alapján keletkezett számlakövetéseiket engedményezték a felperesre.”¹¹⁶ Mivel a késedelmi kamat mértéke az engedményezésig kiszámítható volt, így ha a felek szándéka a kamatok átruházására is kiterjedt volna, arról kifejezetten megállapodtak volna.

A Legfelsőbb Bíróság egy másik döntésben (BH1996. 31.) ettől eltérő álláspontra helyezkedett a még le nem járt kamatkövetelések tekintetében. Mivel az engedményezés időpontjában az engedményező felperesnek kamatkövetelése még nem volt és az engedményezést követően már nem minősült jogosultnak, a teljesítési határidő lejártától az engedményes követelhetette az összeget az alperestől. „Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy engedményezett összegre vonatkozóan az alperes kizárólag vele szemben esett késedelembe, így ennek jogkövetkezményeit is kizárólag ő érvényesítheti. Az adott esetben késedelmi kamat nem az engedményezés alapján jár az engedményesnek, azt a [rég]i Ptk. 301. §-ának (1) bekezdésében foglaltak alapján köteles az alperes megfizetni. Az engedményezés után esedékessé váló kamatok tehát az engedményest külön kikötés hiányában is megilletik. Ezzel nincsen ellentétben a Legfelsőbb Bíróságnak a felperes által hivatkozott [BH1993.95.] döntése, hiszen az az engedményezés előtt keletkezett késedelmi kamatokra vonatkozik”¹¹⁷

Végül a Legfelsőbb Bíróság a lejárt kamatkövetelések vonatkozásában ismét megerősítette a BH1993. 95. számú döntésben foglaltakat. „Az engedményezésig lejárt késedelmi kamatok kiszámíthatók voltak, de az értesítésben a késedelmi kamatok címén fennálló követelésre még utalás sem történt. Helytállóan fejtette ki ítéletében az elsőfokú bíróság azt, hogy a kamat ugyan a pénzkövetelés járuléka, ebből a jellegéből azonban nem következik az, hogy az engedményezett pénzkövetelés kamatára is kiterjed az engedményezés erre vonatkozó kifejezett megállapodás nélkül is.”¹¹⁸ (BH1997. 449)

A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata megegyezett a korábbi jogirodalmi állásponttal, az 1914-es Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatához fűzött indoklás szerint a még le nem járt kamatkövetelést a főköveteléssel együtt átruházottnak kell tekinteni, a lejárt kamatot azonban nem.¹¹⁹

A hatályos törvény ezzel szemben már kifejezetten rendelkezik arról, hogy a kamatkövetelés átszáll az engedményesre külön megállapodás nélkül is (6:193. § (3) bekezdés). Ennek indoka, hogy az engedményezéssel az eredeti jogosult valószínűleg szabadulna az alapul fekvő jogviszonyból, így indokolatlan lenne, ha

¹¹⁵ Legf. Bír. Pf. III. 20 014/1992. sz.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Legf. Bír. Pfv. V. 23. 145/1994. sz.

¹¹⁸ Legf. Bír. Gfv. V. 32.587/1996. sz.

¹¹⁹ GÁRDOS (2009) i.m. 318. o.

az abból fakadó kamatok beszedésével, követelésével továbbra is neki kellene foglalkoznia. A Ptk. magyarázata szerint így valamennyi kamatkövetelés átszáll az engedményezéssel.¹²⁰ Ez adóvédelmi szempontból is előnyösebb, mivel az adósnak így nem kell a különböző kamatköveteléseket külön nyilvántartani és több jogosultnak megfizetnie.

¹²⁰ VÉKÁS (2013) i.m. 661. o.

5. Az engedményezés speciális esetei

5.1. Többszöri engedményezés

Új szabályként jelenik meg a Ptk. 6:199. § (1) bekezdésében a többszöri engedményezésre vonatkozó rendelkezés, erről a korábbi kódex nem rendelkezett. Többszöri engedményezés alatt a több rendelkező ügyletet értjük, vagyis amikor az engedményező ugyanazon követelést többször engedményez.

A korábbi magyar jog szerint többszöri engedményezés esetén a követelést az első engedményes szerzi meg, azonban az adós a korábbi engedményezésről szóló értesítésig hatályosan teljesíthet a későbbi engedményesnek is. Ez a későbbi engedményes azonban a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint köteles megtéríteni a követelést a korábbi engedményesnek.¹²¹ Emellett létezett olyan álláspont, amely szerint, ha az adós több értesítést kapott az engedményezésről, és „aggályt kelt benne”, hogy melyik engedményezés érvényes, akkor elfogadható a bírói letétbe helyezéssel való teljesítés.¹²²

A tradíciós tulajdonátruházási rendszert követő országokban, vagyis a német, az osztrák és a svájci jogban az első engedményezést követően a követelés már nem tartozik az engedményező vagyonába, így a második illetve a többi engedményes a *nemo plus iuris* elve alapján nem szerezheti meg. Az adós ezekben a jogokban az értesítésnek megfelelő teljesítéssel szabadul, az első engedményes így a későbbi engedményessel szemben jogalap nélküli gazdagodás miatt léphet fel, ez a későbbi engedményes pedig az engedményezővel szemben érvényesítheti az igényeit.

A francia jog alapján, amely a konszenzuális modellt követi, az elsőbbséghez szükséges az adós értesítése. Ennek oka, hogy az engedményező és az engedményes közötti konszenzus csak a felek közötti hatályosuláshoz elegendő, harmadik személyekkel szembeni hatály beálltához átruházás szükséges, ezt követelések esetén az értesítési pótolja. A francia jog mindemellett megköveteli a szerző jóhiszeműségét is.

Az UNCITRAL Egyezmény rendelkezései külön kezelik az adós teljesítésének és az engedményesek rangsorának kérdését, utóbbira az engedményező joga alkalmazandó.¹²³ Az adós az Egyezmény szerint akkor is szabadul, ha nem a valódi jogosultnak teljesít, mivel „nem lenne tisztességes és ellentétes lenne az adósvédelem elvével, ha elvárnánk az adóstól annak vizsgálatát, hogy több jogosult közül ki rendelkezik prioritással, és kétszeri teljesítésre kötelezzük az adóst abban az esetben, ha rossz engedményesnek fizetett.”¹²⁴

¹²¹ GÁRDOS (2009) i. m. 370. o.

¹²² GÁRDOS (2009) i. m. 371–372. o.

¹²³ UNCITRAL Egyezmény 17. cikk (4) bekezdés

¹²⁴ GÁRDOS (2009) i. m. 366. o.

A hatályos Ptk. szerint többszöri engedményezés esetén az elsőként szerző szerzi meg a követelést, a továbbiakban ugyanis az engedményező egy olyan követelést engedményezne, amely fölött már nincs rendelkezési joga. Ez az engedményesre nézve inkább hátrányos, mivel neki kell vizsgálnia, hogy a követelés átruházására valóban jogosult-e még az engedményező. Az engedményező és az engedményes közti viszonyt, azt, hogy melyik engedményes szerzi meg a követelést, a Ptk. nem szabályozza az engedményezésnél, az engedményesek közti rangsort nem határozza meg. Ebben a fejezetben a Ptk. csak a kötelezett helyzetét tisztázza.

A kötelezett szempontjából azonban az adósvédelem elve miatt nem érvényesülhet az elsőként szerző engedményes védelme. Ezzel a kötelezett jóval hátrányosabb helyzetbe kerülne, mint engedményezés nélkül. Az adóstól ugyanis nem elvárható, hogy követni tudja az engedményezések számát, hiszen hiányzik a birtokátruházás, amely valamilyen módon nyilvánosságot biztosítana a követelés átruházásának. Ennek érdekében az adós akkor teljesít joghatályosan, és akkor szabadul, ha az elsőként kapott teljesítési utasításnak megfelelően teljesít.

Az elsőként szerző engedményes és az adós védelmét szolgáló szabályokat összhangba hozza, hogy a valódi jogosult engedményes jogalap nélküli gazdagodás miatt felléphet azzal az engedményessel szemben, akinek az adós a teljesítési utasítás alapján teljesített.¹²⁵ Ezzel tehát a Ptk. visszatér a korábbi jogirodalom megoldásához.

5.2. Utólagos engedményezés

A többszöri engedményezéshez hasonlóan a régi Ptk. nem tartalmazott szabályt az utólagos engedményezésre sem. Utólagos engedményezés esetén engedményezések láncolatáról van szó, amikor az engedményes jogszerűen továbbengedményezi a követelést. Ennek lehetséges következménye és egyben veszélye, hogy a látszólagos jogosultság nem esik egybe az anyagi jogi jogosultsággal, és olyan személy engedményezi a követelést, aki erre nem jogosult.

Az UNCITRAL Egyezmény 17. cikk (6) bekezdése értelmében, ha az adós több engedményestől kap teljesítési utasítást, akkor az utolsó teljesítési utasításnak megfelelően kell teljesítenie.

Ezt a szabályt ülteti át a jogalkotó a Ptk.-ba is, ennek megfelelően az adós akkor teljesít joghatályosan a 6:199. § (2) bekezdése szerint, ha az utolsó teljesítési utasításnak megfelelően fizet. Ahogy azt már kifejtettem, a teljesítési utasítás joghatása, hogy az adós csak az abban foglaltaknak megfelelő teljesítéssel szabadul. Ezt a joghatást csak akkor váltja ki, ha vagy magától az engedményezőtől származik, vagy az engedményes igazolni tudja, hogy a követelést megszerezte.

¹²⁵ WELLMANN i. m. 413. o.

Ha az adós több utasítást kap, a rendelkezésére bocsátott iratokból megállapíthatja az engedményezések időpontját, és az utolsó engedményezésnek megfelelő teljesítési utasítással szabadul. „A korábbi jogosulttól származó, a maga idejében hatályos teljesítési utasítás a későbbi jogosulttól származó, illetve a későbbi jogosult javára szóló teljesítési utasítással hatályát veszti.”¹²⁶

5.3. Tömeges engedményezés

A korábbi Ptk. nem szabályozta a követelések tömeges engedményezésének megengedhetőségét. A törvény magyarázata szerint „nem érvényes az engedményezés, ha az nem egy vagy több pontosan meghatározott követelésre, illetőleg követelésrészre vonatkozik, hanem az engedményezőnek az összes jövőben keletkező követelésére irányul.”¹²⁷ A tömeges engedményezés jelentőséget kap egyrészt a faktorálás illetve az értékpapírosítás esetén. A kérdés tehát, hogy lehetséges-e úgy nagyobb számú követelést engedményezni, hogy azok kellően meghatározottak legyenek?

A hatályos törvény 6:194. § (2) bekezdése szerint az „engedményezett követelést a kötelezett, a jogcím, az összeg és az esedékesség megjelölésével vagy egyéb olyan módon kell meghatározni, amely az engedményezés időpontjában, [...] legkésőbb a követelés létrejöttékor az engedményezett követelést azonosíthatóvá teszi.” Ennek alapján véleményem szerint, ha a felek által azonosítható módon határozzák meg a követeléseket, úgy nincs akadálya a tömeges engedményezésnek sem.

5.4. Részengedményezés

A részengedményezés, azaz a követelés egy vagy több részének engedményezés megengedhetőségét sem a hazai, sem a kontinentális jogirodalom nem vizsgálta részletesen.¹²⁸ A régi Ptk. alapján „engedményezni lehet a követelés egy részét is”¹²⁹ illetve a hatályos Ptk. magyarázata szerint, amennyiben a szolgáltatás az általános szabályok szerint osztható, úgy lehetséges a részleges engedményezés.¹³⁰ GÁRDOS Péter szerint a felek által oszthatatlannak minősített követelések részengedményezése sem kizárt.¹³¹ Az általános szabályokon felül erre engedett következtetni a zálogjogra vonatkozó szabályozás is, amely szerint „... zálogjog osztható követelés meghatározott részén is keletkezhet”¹³² A hatályos

¹²⁶ Uo.

¹²⁷ GELLÉRT i.m. 883. o.

¹²⁸ GÁRDOS (2003) i.m.

¹²⁹ GELLÉRT i.m. 883. o.

¹³⁰ VÉKÁS (2013) i.m. 664. o.

¹³¹ GÁRDOS (2009) i.m. 232. o.

¹³² régi Ptk. 267. § (1) bekezdés

Ptk. ezt fenntartja, az 5:101. § (3) bekezdése alapján osztható követelés meghatározott részén is lehet zálogjogot alapítani.

A részengedményezés ellen felvethető, hogy az adós helyzetét hátrányosan befolyásolja, mivel több személynek kell ezek alapján teljesítenie. Ezzel együtt adott esetben egy komolyabb nyilvántartási rendszer kiépítése is szükségessé válik, hogy a kötelezett követni tudja a teljesítéseket. Ez véleményem szerint egy olyan helyzet, ahol az adós a Ptk. 6:200. §-a alapján az engedményezéssel okozott költségeinek megtérítését követelheti. Erre a Ptk. az engedményezőt és az engedményest egyetemlegesen kötelezi.

Fontos azonban megemlíteni, hogy az engedményező lehetősége a részengedményezésre nem vezethet visszaélésekhez. Ezt szükségtelen is lett volna az engedményezésénél szabályozni, az ilyen esetekre megfelelően alkalmazandók a jóerkölcsbe ütközés vagy a joggal való visszaélés szabályai.

5.5. Követelés átszállása jogszabály rendelkezése alapján

A törvényi engedményről (*cessio legis*), azaz ha a követelés jogszabály alapján száll át az engedményesre, már a régi Ptk. is tartalmazott rendelkezést. A Ptk. 6:201. §-a kisebb változtatásokkal továbbra is fenntartja a korábbi szabályokat. A törvénytöveg már nem említi a bírósági vagy hatósági határozat alapján történő átszállást, mivel ezekre is csak jogszabály rendelkezése esetén kerülhet sor.¹³³

Az 1959-es Ptk. alapján törvényi engedmény jött létre a 286. § alapján, ha harmadik személy felajánlotta a teljesítést, ez a személy engedményesként megszerezte a követelést. A hatályos törvény 6:57. § (2) bekezdése változtat ezen, a kötelezett helyett teljesítő személyt megtérítési igény illeti meg.

Mivel az engedményezés jogszabálynál fogva következik be, és az átszállás ténye valamint a jogosult személye a jogszabályból kitűnik. Ilyenkor a feleket nem terheli értesítési kötelezettség, illetve nincs szükség teljesítési utasításra sem.¹³⁴

¹³³ VÉKÁS (2013) i. m. 669. o.

¹³⁴ WELLMANN i. m. 414. o.

Irodalomjegyzék

Felhasznált irodalom

BÍRÓ György: *Kötelmi jog*. Miskolc, 2004. Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért.

CSIZMAZIA Norbert: Az engedményezésről *de lege lata* és *de lege ferenda*. In: HARMATHY Attila (szerk.): *Jogi tanulmányok 2002*. Budapest, 2002.

FUGLINSZKY Ádám – MENYHÁRD Attila: Európai jogalkotás és nemzeti törvényhozás II. rész. In: *Polgári Jogi Kodifikáció* IV. évfolyam 5-6. szám.

<http://ptk2012.hu/wp-content/uploads/2012/11/2002-5-6kodi.pdf>

[letöltés időpontja: 2015. 09. 10.]

GÁRDOS Péter: *Az engedményezés*. Budapest, 2009. ELTE Eötvös Kiadó. [GÁRDOS (2009)]

GÁRDOS Péter: Az engedményezés az UNCITRAL Egyezményben és a készülő új Polgári Törvénykönyvben. [Gárdos (2004)]

<http://gfmt.hu/upload/az-engedmenyezesez-az-uncitral-egyezmenyben-es-a-keszulo-uj-polgari-torvenykonyvben.pdf>

[letöltés időpontja: 2015. 08. 10.]

GÁRDOS Péter: Az engedményezésre vonatkozó szabályok újragondolása a nemzetközi gyakorlat tükrében. [GÁRDOS (2003)]

<http://gfmt.hu/upload/az-engedmenyezesezre-vonatkozo-szabalyok-ujragondolasa-a-nemzetkozi-gyakorlat-tukreben.pdf>

[letöltés időpontja: 2015. 08. 10.]

GÁRDOS Péter: Szerződésátruházás.

<http://ptk2012.hu/wp-content/uploads/2012/10/2005-3kodi.pdf>

[letöltés időpontja: 2015. 08. 30.]

GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, 1998. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

LAJER Zsolt: A jövőbeni követelések engedményezése mint hitelbiztosíték. Megjegyzések a Legfelsőbb Bíróság Fpkf. VI. 32.798/1994. sz. döntéséhez. *Magyar Jog*, 1997/1. 19-25. o.

MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*. Budapest, 2009. ELTE Eötvös Kiadó.

TOLDI Judit: *Engedményezési modellek a német, angolszász és francia jogban*
[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/dr_toldi_judit-engedmenezesi_modellek\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/dr_toldi_judit-engedmenezesi_modellek[jogi_forum].pdf)
[letöltés időpontja: 2015. 08. 10.]

VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, 2013.
CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft.

VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*.
Budapest, 2008. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft.

WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog VVI. - Kötelmi jog Első és Második Rész*.
Budapest, 2014. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

Törvénytervezetek, jogszabályok, egyezmények

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

A Kormány 1129/2010. (VI. 10.) Korm. határozata az új Polgári Törvénykönyv megalkotásáról.

<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10099.pdf>

[letöltés időpontja: 2015. 08.10.]

A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. számú törvényerejű rendelet. Budapest, 1963. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. Magyar Közlöny. 2002/15. szám/II. kötet.

Principles of European Contract Law [Európai Szerződési Jogi Alapelvek]

<http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/>

[letöltés időpontja: 2015. 08. 08.]

United Nations Convention on the Assignment of Receivables in International Trade
[UNCITRAL Egyezmény]

<http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/payments/receivables/ctc-assignment-convention-e.pdf>

[letöltés időpontja: 2015. 08. 05.]

AZ ÖRÖKLÉSI JOGOT ÉRINTŐ VÁLTOZÁSOK AZ ÚJ PTK-BAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VÉGRENDELET ALAKI KELLÉKEIRE ÉS A FAVOR TESTAMENTI ELVÉRE

1. Bevezetés

A 2013. évi V. törvény, azaz az új Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: új Ptk.) jelentős mérföldkőnek tekinthető a magyar magánjog történetében, amely a polgári jog, így az öröklési jog területén is számos, a társadalom szinte minden tagját érintő, jelentős változásokat hozott a magánjogviszonyok tekintetében. A kódex sok esetben a gyakorlat által megkövetelt módosításokhoz igazodik, más magánjogi vonatkozású jogszabályokat épít be, valamint törvényi szintre emeli a bírói gyakorlat által kimunkált elveket, így számos újdonságot hoz magával a század gazdasági-vagyoni viszonyaihoz igazítva a rendelkezéseket.

Az öröklési jog talán az egyik legidőtállóbb és talán az egyetlen olyan jogterülete a polgári jognak, amely – a többi jogterülethez képest legalábbis – a legkevesebb módosításon ment keresztül, és amelynek kodifikált joganyaga a leginkább megőrizte a Ptk. hatályba lépéskori állapotát. Ahogy Dr. Vékás Lajos megfogalmazta *„Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban”* című írásában, az öröklés szabályain csak különösen indokolt esetben változtatott a kodifikáció Szerkesztőbizottság az új Ptk. öröklési jogi rendelkezéseinek megalkotása során, amely más jogterületekkel összehasonlítva fokozottabban vette figyelembe és tartotta meg a *„hagyományok erejét”,* a már *„bevált megoldásokat”.* Ahogy a szerző fogalmazott: *„Grosschmid szellemében jártak el”* – aki határozottan kitartott azon álláspontja mellett, hogy az öröklési jogi intézményeket nem szabad megváltoztatni –, azonban a gazdasági, társadalmi, családi és a demográfiai változásoknak köszönhetően az öröklési jog egyes területei megérették a módosításra.¹³⁵

„Az öröklési jogi szabályok viszonylagos kiforrottsága ellenére számos módosító javaslat került elő a koncepcióban”, például a házastárs özvegyi joga, az ági öröklés intézménye, ezen kívül a kötelesrész, továbbá a kitagadási okok rendszere is kisebb-nagyobb módosításokon esett át, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül az utóöröklést sem.¹³⁶

Jelen pályázati munkában az öröklési jogot érintő változásokra, annak terrénumán belül a végrendelet szerepének felértékelődésével,

¹³⁵ VÉKÁS LAJOS: Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban In: *Magyar Jog* 2013. évi 5. lapszám, 258. o.

¹³⁶ LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az írásbeli magánvégrendelet alaki kellékei – gondolatok végintézkedési jogunk reformjához In: *Közjegyzők közlönye*. 2005. 9. évfolyam, LII. évfolyam, 7.-8. szám, 3. o.

különösképpen a végrendelet érvényességi feltételeivel, az írásbeli végrendelet alaki kellékeivel foglalkozom. Ezt követően szót ejtek majd a szóbeli végrendeletről, valamint – új, kivételt engedő szabályként – a közös végrendeletről. Elengedhetetlennek tartom ezen kívül a végrendelet értelmezésére, a favor testamenti és a mens testatoris elvének fokozottabb érvényre jutására való kitérést is. Ezekre tekintettel mintegy befejezőként a kötelesrészre – mint a favor testamenti egyetlen korlátjára – térek át, amelynek tárgyalására a dolgozat részeként egy külön fejezetet szentelek. A teljesség igénye nélkül a kötelesrész hátterére, valamint jogintézményben bekövetkezett legfőbb változásokra is igyekszem rámutatni.

Szerény véleményem szerint fontos, hogy rávilágítsunk az esetlegesen felmerülő problémákra, a jogszabályok hátterére és gyakorlatára, valamint a korábbi és a jelenlegi szabályozás közötti különbségekre, hiszen egy téma csakis ebben az esetben lehet komplex. Éppen azért tartom elengedhetetlennek a pályázat alapjául szolgáló kutatás irányának és tárgykörének meghatározásában leírt főbb irányvonalakra való rámutatást.

Bár az öröklési jog a kódex legállandóbb területe, mégis jócskán beszélhetünk aprónak tűnő, ugyanakkor jelentős változásokról, amelyekre e pályázati munkában kívánok rámutatni.

2. A koncepcionális változtatást szükségessé tevő okok

Az öröklési jogi szabályok – amelyek biztosítják, hogy az elhunyt hagyatéka a halál következtében sem váljon „gazdátlaná”, uratlanná – az új Ptk. Hetedik Könyvében találhatóak. Mint ahogy az új Ptk. kapcsán arra már a bevezetésben is utaltam, az öröklés a magánjog legstatikusabb része, amelyben csak a legszükségesebb mértékig eszközölt változtatásokat a jogalkotó. A polgári jog más területeihez képest az öröklési jogban – azaz az elhunyt jogaiban és kötelezettségeiben a halál tényével bekövetkező polgári jogi jogutódlásban – ugyanis jóval nagyobb jelentősége van a *megszokotthoz és a megszokottként igazságosnak is ítélthez való ragaszkodásnak*.¹³⁷

Az elmúlt két évtized során végbement társadalmi, gazdasági, családi és demográfiai változások, valamint annak következményeképpen kialakult új tulajdoni rend, a magántulajdon megnövekedett szerepe, továbbá a házasság és a család társadalomban betöltött szerepének átalakulása szükségessé tették a másfél éve még hatályos szabályozás egyes rendelkezésének felülvizsgálatát és újragondolását.¹³⁸

Az öröklésben bekövetkezett változás – hazai viszonyok között – elsősorban a magántulajdon körében bekövetkezett változásokban fejeződik ki, nevezetesen

¹³⁷ OROSZ ÁRPÁD: Változások az öröklési jogban, In: *Jegyző és Közigazgatás*, 2013/6., 24. o.

¹³⁸ Uo.

abban, hogy az örökölhető vagyontárgyak köre, valamint azok értéke, összetétele, továbbá rendeltetése jelentősen megváltozott, amely tény adott esetben az öröklési jogi szabályozást is befolyásolhatja.¹³⁹

Az öröklési szabályok „emberképe” ennek következtében ma már nem – jellemzően – egy ingatlant és az ahhoz tartozó berendezési és felszerelési tárgyakat hátrahagyó örökhagyó, aki életét egyetlen házasságban élte le. A mai társadalmi viszonyok között az örökhagyó vagyona már jellemzően sokkal értékesebb, ráadásul annak összetétele is jelentősen eltér az 1959. évi IV. törvény megalkotásakor tipikusnak mondhatótól. Mindezek mellett azonban a családi kapcsolatok átalakulására is figyelemmel kellett lenni: megnőtt ugyanis a válások száma, ezzel párhuzamosan pedig az életükben több házasságot kötő személyek száma is szaporodott, illetve gyakoribbá váltak az élettársi kapcsolatok is.¹⁴⁰

3. A végintézkedés szerepének felértékelődése

Az új Ptk. Öröklési jogi könyvében alapvető koncepcióváltás történt: markánsan előtérbe került a végintézkedés szabadsága. Bár az európai jogrendszerek többsége – beleértve az 1959. évi magyar Ptk.-t is – szerkezeti felépítésében a végintézkedésen alapuló öröklés elé helyezi a törvényes öröklés szabályait, a Koncepció indokoltnak tartotta a sorrend megváltoztatását.

Grosschmid Béni még úgy vélte, hogy „*polgáraink a végintézkedésben a törvény tiszteletlenségét látják*”, időközben azonban olyan társadalmi, gazdasági, vagyoni és jogszabályi változások következtek be, amely változásokra tekintettel ez a mondás már nem állja meg a helyét. Attól kezdve ugyanis, hogy a végintézkedési szabadság elismerést nyert, a végintézkedésen alapuló öröklés megelőzi a törvényes öröklési rend érvényesülését, tehát a végintézkedés primátusa érvényesül.¹⁴¹

Mivel a törvényes öröklés rendje napjainkban általában már nem ad kielégítő megoldást az örökhagyó számára, ezért szükségessé vált a végintézkedés megújított szabályozása. A végrendeleti öröklés dominanciája már a Ptk. felépítéséből is kitűnik.¹⁴²

A 7:3.§ egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy az örökhagyó után maradó végintézkedés elsőbbséget élvez a törvény szerinti örökléshez képest; az új Ptk. öröklési jogi szabályainak hatálybalépését követően a végintézkedés szerepe tehát szükségszerűen felértékelődött.

A 7:3. § (1) bekezdése – a vagylagos megfogalmazás ellenére is – úgy értelmezendő, hogy az örökös akár csak végintézkedés vagy törvény szerint, de akár mindkét jogcímen is örökölhet. Semmi esetre sem értelmezhető viszont a római jogból

¹³⁹ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 16. o.

¹⁴⁰ OROSZ ÁRPÁD: Változások az öröklési jogban, In: *Jegyző és Közigazgatás*, 2013/6., 24. o.

¹⁴¹ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 17. o.

¹⁴² Az új Ptk. öröklési jogi rendelkezései – interjú Orosz Árpád kúriai bíróval itt: <http://ptk2013.hu/szaccikk/orosz-arpad-valtozasok-az-oroklesi-jogban-jk-20136-24-26-o/2826> (2015.08.01.)

ismert „*Nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere protest*” elv alapján, amelynek lényege az volt, hogy „*a végrendelettel nem érintett hagyatéki részek az örökösök végrendeletben meghatározott örökrészét növelték.*”¹⁴³

A Ptk. a végintézkedésen alapuló öröklés körében nemcsak a végrendeletet – „*mint az örökhagyó halála esetére szóló vagyoni rendelkezést tartalmazó egyoldalú nyilatkozatot*” – szabályozza, hanem az öröklési szerződést, a halál esetére szóló ajándékozást – valamint a rendelkezés várt örökségről elnevezésű szerződést – is.¹⁴⁴

A végintézkedési szabadság értelmében az örökhagyó halála esetére a vagyonáról – vagy annak egy részéről – szabadon rendelkezhet akár pozitív, akár negatív tartalommal. Az előbbire példa lehet az örökösnevezés vagy a hagyományrendelés, míg az utóbbi történhet kizárás vagy kitagadás formájában.¹⁴⁵

Az öröklés alá eső vagyonelemeket, azaz a hagyaték tárgyi terjedelmét a halál időpontja határozza meg. Mindazok a jogok és kötelezettségek, amelyek az örökhagyó személyéhez kötődően nem válhatnak a hagyaték részévé, megszűnnek; azok ugyanis csak személyesen érvényesíthetőek, így sem élők közötti, sem halál esetére szóló jogutódlásra nem kerülhet sor – a személyiségi jogok megsértéséből fakadó igények érvényesítését illetően sem –.

Nem hagyhatjuk említés nélkül azonban azt az esetet sem, amikor bizonyos jogok és kötelezettségek a confusio miatt szűnnek meg, amikor is az öröklés révén ugyanaz a személy lesz a jogosult és a kötelezett is. Az öröklési jog egyes intézményei, például a kötelesrész és az osztályrabocsátás az örökhagyó vagyonából annak már életében kikerült vagyoni elemeknek – amelyek a hagyatékban nyilvánvalóan nem részei is jelentőséget tulajdonítanak – ugyanis a leszármazó törvényes örökösök közötti relatív egyenlőség, valamint a kötelesrészre jogosultak védelme indokolja. A halál időpontja az öröklésen, mint egyetemes jogutódláson kívül meghatározó a más öröklési jogi jogcímen keletkező igények tekintetében – mint például a kötelesrész, hagyomány, meghagyás, halál esetére szóló ajándékozás keletkezésére nézve – is.¹⁴⁶

¹⁴³ FABÓ TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Első rész, Általános szabályok, I. cím, Öröklés, Az öröklés jogcímei, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 415. o.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 437. o.

¹⁴⁶ FABÓ TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Első rész, Általános szabályok, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 399.-400. o., 407. o., 413. o.

4. A végrendelet értelmezése – a favor testamenti és a mens testatoris elvének fokozottabb érvényre jutása –

A végintézkedés előtérbe kerülése miatt egyre jelentősebb, de a végrendeleti szabályok megalkotása során egyébként is rendkívül fontos szerep jut a favor testamenti elv elősegítésének. A jogalkotót érintő feladatkörbe tartozik ugyanis a végintézkedési szabadság elismerése esetén a végrendelkező örökhagyó befolyásmentes akaratának jogi eszközökkel való előmozdítása, minél szélesebb körben történő érvényre juttatása. Éppen ezért a Ptk.-nak rendelkeznie kell a végintézkedések értelmezési szabályáról, nevezetesen arról, hogy az akarati elvnek érvényesülni kell a végintézkedés értelmezése tekintetében, azaz, hogy: „*a végintézkedéseket úgy kell értelmezni, hogy lehetőség szerint az örökhagyó valóságos akarata érvényesüljön*”.

A végintézkedések értelmezésének ezen szabálya a favor testamenti elvből folyik, amelynek törvényben való kimondása – annak ellenére is, hogy mind a jogvitákat eldöntő bíróságok, mind a közjegyzői gyakorlat igyekezett ezt az értelmezési elvet követni – indokolt.¹⁴⁷

A régi törvény szövege expressis verbis nem tartalmazta, „*csupán szellemében hordozta a „favor testamenti” elvét*”¹⁴⁸, ezzel szemben az új szabályozás azzal, hogy a 7:24. §-ban kimondja: „*kétség esetén az örökhagyó feltehető akaratának megfelelően és úgy kell értelmezni, hogy az örökhagyó akarata lehetőség szerint érvényre jusson*”¹⁴⁹, kifejezetten nevesíti ezt a bírói gyakorlatban kialakult jogelvet. Az új kódex világosan és félreérthetetlenül kimondja továbbá azt is, hogy a végrendelet alaki hibája ezen értelmező szabály alkalmazásával sem orvosolható. Ezt már a római jog is hasonló módon szabályozta, ugyanis egyik alapvető tétele, hogy „*a végrendeletet úgy kell értelmezni, hogy az lehetőleg érvényes legyen*” (favor testamenti). További értelmezésként – mivel az érvénytelen végintézkedés joghatást nem válthat ki –, amennyiben a végrendelet érvényesnek tekinthető, arra kell törekedni, hogy a végrendelkező valóságos akarata (mens testatoris) jusson érvényre.¹⁵⁰

A végrendelet értelmezésének gyakran azért jut jelentős szerep, mert az örökhagyó valóságos akarata nem mindig tűnik ki egyértelműen, minden kétséget kizáróan a végintézkedésből. A végrendeletet egyébként az akarati elv szerint kell értelmezni – az élők közötti jogügyletekre alkalmazandó nyilatkozati elvvel

¹⁴⁷ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 21.-22. o.

¹⁴⁸ DR. TOLNAI ILDIKÓ, DR. HAUPT EGON, DR. VILIMSZKY ANNA, DR. RIBAI CSILLA: *PTK Hetedik könyv: Öröklési jog*
itt: http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/ptk_e_learning/ptk11/lecke3_lap4.html (2015. 05. 03.)

¹⁴⁹ 2013. évi V. törvény 7:24 §

¹⁵⁰ ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, Áttekintés, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykomentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 487. o.

szemben –, amelynek következménye, hogy a szavak általában elfogadott jelentésével szemben a végrendelező saját nyelvhasználata rendelkezik primátussal.

A végrendelet értelmezésénél az örökgyó szándékának helyes megállapításához nem elég csupán a végrendelet egyes kifejezéseit és intézkedéseit önmagukban véve értelmezni és magyarázni, hanem *„a végrendelet összes intézkedésének és egész tartalmának összefüggéseiben történő teljes feltárása alapján kell a végrendelező örökgyó valódi akaratát felderíteni”*.¹⁵¹

A favor testamenti elve – *„az örökgyó akaratának feltárását segítő szabály”* – azonban csak alakilag érvényes végintézkedés esetében kerülhet szóba. A Polgári Törvénykönyv által meghatározott alaki kellékek szigorúak, a végintézkedések érvényességéhez azokat egyformán meg kell tartani és meg is kell követelni. Ahogy Dr. Leszkóven László fogalmazott: *„Nincsenek csekélyebb illetve nagyobb súlyú alaki hibák, fontos és kevésbé fontos alakszerűségi megkötések.”* Az alaki előírások megszegése – az érdekelt jogosult erre való hivatkozása esetén – minden esetben a végintézkedés alaki okból való érvénytelenségét vonja maga után. A végrendelet értelmezése, az örökgyói akarat érvényre juttatása nem szolgál(hat) a végintézkedési akarat pótlására, csupán az örökgyó akaratának feltárására. *„Az örökgyói akarat érvényre juttatása nem mehet tehát odáig, hogy az alaki hibát bizonyítással pótolják a felek, ehhez pedig a bírói „jogértelmezés” sem nyújthat segítő kezét.”*¹⁵²

A favor testamenti elvének e „korlátozott” érvényesülésére hivatkozva a bírói gyakorlatban megfigyelhető egy olyan tendencia, amely az alaki kellékek kereteit tágítja, megállapítva ezzel az alaki kellék meglétét abban az esetben is, amikor az egyébként kétséges. A Ptk. öröklési jogi rendelkezései kógens – eltérést nem engedő – szabályok; éppen ezért „lazításukkal”, a keretek tágításával a végintézkedések alakszerűségeinek körében is óvatosan kell bánni.¹⁵³ Az sem hagyható ugyanakkor figyelmen kívül, hogy az örökgyó végakarata “manipulálható” akár még az örökgyó életében, akár halála után. Az előbbire például szolgálhat az örökgyó tisztességtelen befolyásolása a végrendelet megtételekor, az utóbbira pedig akár az írásbeli végrendelet eltüntetése, bár ezek kétségtelenül negatív lehetőségek, amelyek nem is küszöbölhetőek ki csupán jogalkotói eszközökkel.¹⁵⁴

¹⁵¹ Uo. 488. o.

¹⁵² LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az írásbeli magánvégrendeletek alaki kellékei – gondolatok végintézkedési jogunk reformjához In: Közjegyzők közlönye. 2005. 9. évfolyam, LII. évfolyam, 7.-8. szám, 3. o.

¹⁵³ Uo., 3.-4. o.

¹⁵⁴ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 22. o.

5. A végrendelet körében bekövetkezett változások

Az új Ptk. a végrendelet egyes alaki és tartalmi kellékei, valamint a végintézkedés értelmezésére vonatkozó szabályai esetében is kiegészítésre, felülvizsgálatra került sor.

Már az 1950-es évek második felében – az 1959. évi Ptk. megalkotása során – jelentősen enyhültek a végintézkedés korábbi alaki szabályai, amely a végrendelezői akarat indokolatlan meghiúsulásának kiküszöbölése érdekében történt. Ezzel párhuzamos azonban a végintézkedés tartalmi korlátai inkább erősödtek, bővültek. E bővülő körből van néhány olyan, ami az új kódex megalkotása során átgondolást igényelt. A kérdés a tekintetben merül fel, hogy „*a tartalmi kellékek korlátai nem húznak-e indokolatlan falakat az örökhagyó akaratának érvényesülése elé.*”¹⁵⁵

Az alaki szabályok tekintetében törekedni kell arra, hogy a jogalkotó által a kódexben előírt *alaki követelmények ne korlátozzák, „ne kössék gúzsba”* a végintézkedést készítő örökhagyót; az alakszerűségi előírások ugyanis nem járhatnak az egyértelműen kifejezett örökhagyói akarat meghiúsulásának következményével. Ezzel a törvény ugyanis éppen az örökhagyó szabad akaratának érvényre juttatását akadályozná meg.¹⁵⁶

Az új Ptk. végintézkedésen alapuló öröklésére vonatkozó rendelkezéseinek sorrendjében haladva elsődlegesen az írásbeli végrendeletre vonatkozó 7:12. §-t kell megemlítenünk, amely rendelkezésben a PK 85. számú állásfoglalásban foglalt bírói gyakorlat által egységesen elfogadott követelmények törvényi szintre emelkedtek, így az okirat végrendeletnek minősüléséhez szükséges minimális kellékei beépültek a törvénybe: „*Az okirat végrendeleti jellegének megállapításához az szükséges, hogy az örökhagyó halála esetére szóló vagyoni rendelkezést tartalmazzon, és külsőleg az örökhagyótól származónak mutakozzék.*”¹⁵⁷

Bár a vagyon fogalmát nem határozza meg a kódex, a 8:1. § (1) bekezdés 5. pontja értelmében a vagyon az adott személyt megillető dolog, jog, követelés, valamint az őt terhelő vagyoni természetű kötelezettségek és tartozások összessége.¹⁵⁸ A vagyonhoz tartoznak a vitás vagyoni igények is, tehát az olyan végintézkedés, amelyben az örökhagyó elajándékozott ingatlanára nevez örököszt nem érvénytelen, amennyiben az ajándék visszakövetelése iránt már per van folyamatban.¹⁵⁹

Az okirat külsőleg abban az esetben származik örökhagyótól, amennyiben maga az okirat az örökhagyót tünteti fel kiállítójaként. Nem követelmény azonban, hogy

¹⁵⁵ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6., 16-28. o.

¹⁵⁶ LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az írásbeli magánvégrendeletek alaki kellékei – gondolatok végintézkedési jogunk reformjához In: *Közjegyzők közlönye*. 2005. 9. évfolyam, LII. évfolyam, 7.-8. szám, 3. o.

¹⁵⁷ 2015. évi V. törvény 7:12. §

¹⁵⁸ ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, Áttekintés, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykomentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 437. o.

¹⁵⁹ Uo., 438. o.

az okirat kizárólag az örökhagyótól származóként jelentkezzen; ugyanabba az okiratba ugyanis több jogügyletet is egybe lehet foglalni.¹⁶⁰

A végrendelet fajtáit meghatározó rendelkezés a korábbi törvényhez képest változatlan: a Ptk. megkülönböztet közvégrendeletet, valamint írásbeli magánvégrendeletet – ennek további három alfaját, a közjegyzőnél letett írásbeli magánvégrendeletet, a holográf és az allográf végrendeletet – ezen kívül pedig a kivételes esetben tehető szóbeli végrendeletet, amely időbeli hatályát illetően korlátozott időre szól. A végrendeletek fajtait tehát hagyományosan a végrendeletek alakításai szerint osztályozza a magyar jog.¹⁶¹

Ebben a körben azt szükséges kiemelni, hogy – az eddig hatályos szabályozásban foglaltakkal szemben – a Ptk. 7:14. § (1) bekezdésének 1. mondata értelmében már csak közjegyző előtt van lehetőség közvégrendelet tételére, az bíróság előtt már nem tehető. A miniszteri indokolás szerint ennek az az oka, hogy a bíróság előtt tehető közvégrendelet – mint végrendeletalkotási forma – nem ment át a gyakorlatba, a változást tehát az élet hozta.

5.1. Az alaki kellékek enyhítése – az örökhagyó akaratának még teljesebb érvényesülése

A gyakorlat tanúsága szerint a végrendelet egyes alaki érvényességi szabályai nem egyszer indokolatlanul akadályozták az örökhagyó akaratának érvényesülését, és az örökhagyó akaratával szemben a törvényes öröklés érvényre jutását eredményezték a végrendeleti öröklés helyett, de akár az alakilag hibás végrendelettel hatályon kívül helyezni kívánt – tehát egy korábbi – végrendelet feléledésére is vezet(het)ett. Az sem volt kivételes, hogy a gyakorlat erősen megkérdőjelezhető eredményekre jutott a vitatott alaki kellékek meglétének vagy meg nem létének értelmezését illetően.¹⁶²

Az írásbeli magánvégrendelet általános alaki, érvényességi kellékei körében az új szabályozás két ponton tér el a korábbi szabályoktól, amely két kérdésben enyhíti az írásbeli magánvégrendeletek alaki érvényességének feltételeit.

Az egyik, hogy a Ptk. 7:17. § alapján elegendő a végrendelet készítésének az időpontját feltüntetni. A rendelkezés tehát nem írja elő az írásbeli magánvégrendelet érvényességi kellékeként a végrendelet keltezési helyének okiratból való kitűnését. A végrendelet keltezési helyének érvényességi kellékként való kötelező előírása a jogalkotó szerint felesleges, ezért az új Ptk.-ban ilyen kellékként való előírását mindenképpen elhagyandónak vélte.

¹⁶⁰ Uo. 443.o.

¹⁶¹ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 22. o.

¹⁶² Uo.

Mivel a gyakorlat bizonytalan, ellentmondásos volt, ezért igen sok probléma merült fel a végrendelet kelte helyének követelményként való elvárásával kapcsolatban. Ennek oka, hogy a bírói gyakorlat maga lazította fel a törvény elvárását azzal, hogy még ha konkrétan nem is tartalmazta ugyan az okirat a végrendelet készítése helyének megnevezését, viszont az kétséget kizáróan kitűnt magából a végrendeletből, a gyakorlat azt adott esetben érvényesnek fogadta el.¹⁶³ Ezen kívül nem kezelte érvényességként a judikatúra a keltezés helyének valódiságát sem, amelynek következményeképpen formálissá és bizonytalaná vált a szóban forgó alaki érvényességi feltétel. A törvény mindezek miatt – „*mintegy pro futuro legitimálva a törvényrontó bírói gyakorlatot*” – nem tartja fenn ezt az érvényességi követelményt a jövőre vonatkozóan. Az okiratok döntő többsége azonban – valahol, valamilyen formában – várhatóan a jövőben is tartalmazni fogja a végrendelet készítésének helyét, még ha a Ptk. szerint valójában ettől már nem függ a végrendelet érvényessége, az örökhatározó akaratának érvényesülése.¹⁶⁴

Nem tekinthet el azonban a jogalkotó a keltezés időpontjának feltüntetésétől, annak ugyanis több esetben is nagyobb jelentősége lehet; az egyik például az, amikor az örökhatározó után több végrendelet maradt. Jelentősége lehet másfelől abban az esetben is, ha az örökösök – vagy a végrendeletben mellőzött örökösök – az örökhatározó a végrendelet tételekor meglévő belátási képességét vitatják. Éppen ezekre az esetre tekintettel sem tekinthet el az új Ptk. a keltezés időpontjának a végrendeletben való feltüntetésétől.¹⁶⁵

Bár a keltezés idejének megjelölését illetően nem történt változás, mégis fontosnak tartom, hogy a pályázat témájául választott, az örökhatározói akarat legteljesebb érvényre juttatása érdekében szóló szabályként említést tegyék róla. A végrendelet készítésének idején meghatározott napot kell feltüntetni az okiraton, tehát a megjelölésnek meghatározott napra kell vonatkoznia: „*A végrendelet készítésének időpontjának magából az írásbeli végrendeletből kell kitűnnie és az idő megjelölésének határozott napra kell vonatkoznia. Több nappól álló időtartamra való utalás az idő megjelölésére vonatkozó törvényi követelménynek nem felel meg*”¹⁶⁶ Ez azonban nem jelenti egyben azt is, hogy a megjelölésnek feltétlenül naptárszerűnek kell lennie; történhet oly módon is, hogy a megjelölés minden kétséget kizáróan valamelyik év egy bizonyos hónapjának egy bizonyos napjára utal. Az idő megjelölése történhet körülírással vagy jelentős eseményre utalással is: például a 60. születésnapomon vagy 2015. pünkösd vasárnapján, de mindig meghatározott napra kell vonatkoznia.¹⁶⁷ Nem elég ezért általánosságban

¹⁶³ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 435. o.

¹⁶⁴Uo., 435. o.

¹⁶⁵ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 22. o.

¹⁶⁶ BACSÓ-PALLÓSI-SÓTHNÉ-SZOLCSÁNSZKY: *Az öröklési jog kézikönyve* KJK 1984. 234. o.

¹⁶⁷ ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, Áttekintés, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 455. o.

meghatározni keltezés időpontját: nem fogadható el a páros ünnepekre utalás (pl. 1998. karácsonyán), hiszen az ilyen keltezésből a végrendekezés napja nem derül ki, a keltezés időpontjának pedig egyetlen meghatározott napra kell vonatkoznia; ez a nap azonban körülírható többféleképpen is, pl. 1991. húsvét második napján.¹⁶⁸ Szintén nem felel meg az idő megjelölésére a több napból álló időtartamra utalásra vonatkozó pl.: „prágai utam előtt írtam”, vagy a „műtétem után” kelt.¹⁶⁹ „A keltezés idejének ... az okiratból feltétlenül ki kell tűnnie, mégpedig úgy, hogy ebben a tekintetben kétely ne származhasson.”¹⁷⁰

Ha az okiratban a végintézkedés készítésére nézve határozott időpont szerepel, akkor eleget tesz az alaki kellékeknek még akkor is, ha az ott feltüntetett időpont nem a végrendelet készítésének valóságos időpontja.¹⁷¹

A bírói gyakorlat szerint a keltezés téves volta önmagában nem eredményezi a végintézkedés érvénytelenségét, csupán a valóság bizonyításának lehetőségét nyitja meg. A keltezés tényleges időpontjának kutatása csak egyetlen, határozott, de vitatott dátum esetén kerülhet szóba. Ha a végintézkedés keletkezésének időpontjaként több napot is megjelöl, akkor az okiratból keltének ideje nem tűnik ki és a végintézkedés alaki okból hibásnak tekintendő. Több dátum esetén kellékhianyos, érvénytelen végrendelettről beszélünk.¹⁷²

Az új kódex 7:17. §-ának – a régi szabályozáshoz képest – a másik eltérése, hogy külön szabályozza a jogalkotó a saját kezűleg írt holográf, illetve a más által írt allográf végrendeletre vonatkozó érvényességi feltételeket.

A Ptk. 7:17. § (1) bekezdés a) pontjának rendelkezése értelmében az ún. holográf – az örökhagyó által saját kezűleg írt – végrendelet esetén elegendő az utolsó lap aláírása. Ennek az új rendelkezésnek az a megfontolás áll a háttérében, hogy a folyamatos írás önmagában képes megelőzni az alá nem írt lapok utólagos kicserélését. Orosz Árpád szerint azonban ennek folytán számíthatunk arra, hogy a bizonyítás szakértő kompetenciájába kerül át.¹⁷³

A több különálló lapból álló végrendeletre vonatkozóan megállapított azon szabály, hogy annak minden lapját folyamatos sorszámozással kell ellátni, mindenképpen jogos követelmény. Az új kódex hatályba lépésével azonban nem szükséges immár az örökhagyónak és a tanúknak a több különálló lapból álló holográf írásbeli magánvégrendelet minden lapját aláírniuk; eltekint tehát a jogalkotó e többlet alaki szabálytól a saját kezűleg folyamatosan írt végrendelet

¹⁶⁸ LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az írásbeli magánvégrendeletek alaki kellékei – gondolatok végintézkedési jogunk reformjához In: *Közjegyzők közlönye*. 2005. 9. évfolyam, LII. évfolyam, 7.-8. szám, 6. o.

¹⁶⁹ ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, Áttekintés, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 455. o.

¹⁷⁰ VILÁGHY MIKLÓS: *Öröklési jog Tankönyvkiadó* Bp. 1989., 62.o.

¹⁷¹ ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, Áttekintés, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 456. o.

¹⁷² LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az írásbeli magánvégrendeletek alaki kellékei – gondolatok végintézkedési jogunk reformjához In: *Közjegyzők közlönye*. 2005. 9. évfolyam, LII. évfolyam, 7.-8. szám, 6. o.

¹⁷³ OROSZ ÁRPÁD: Változások az öröklési jogban, In: *Jegyző és Közigazgatás*, 2013/6., 26. o.

tekintetében. Nem indokolt azonban ettől az érvényességi kelléktől eltekinteni „allográf, géppel írt vagy különösen szövegszerkesztővel készített végrendeletnél, amely utóbbi esetben az egyes lapok kicserélésének technikai lehetősége nehézség nélkül adott”.¹⁷⁴

A törvény által támasztott alaki érvényességi követelmények az okirat valódiságának ellenőrizhetőségét szolgálják. A változtatások esetében a törvényhozónak azt kellett tehát mérlegelnie, hogy „a szóban forgó érvényességi feltételek elhagyásával és ezzel az örökhagyói akarat érvényre juttatásának megkönnyítésével aránytalanul csökken-e a végrendelet valódiságának ellenőrzési lehetősége”.¹⁷⁵

A végrendelet örökhagyó általi aláírása nem sorolható az enyhítést élvező alaki kellékek közé. „Kétségtelen, hogy az örökhagyó névaláírása mellőzhetetlen alaki kellék: elmaradása esetén a holográf végrendelet érvénytelen, a más által írt okirat pedig végintézkedésnek sem tekinthető.”¹⁷⁶

A végrendelet örökhagyó általi aláírását azonban eddig rugalmasan kezelte az ítélkezési gyakorlat. Az Ptk. szabályai és a bírói gyakorlat is megköveteli, hogy az örökhagyó sajátkezűleg írt neve a végrendelet szövegétől elkülönülten szerepeljen, ennek hiányában ugyanis alaki fogyatékoságban szenved.

Nem elég csak a végrendelet szövegének tartalmaznia a nevet, mert ez csupán arra utal, hogy a végrendelet külsőleg az örökhagyótól származik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy feltétlenül a szokványos helyen – azaz a szöveg alatt – kellene feltüntetni. Az aláírásnak csupán alakilag kell meglennie, nem szükséges az sem, hogy olvasható legyen.

Az öröklési jogi gyakorlat szerint az alaki kellék egyaránt megvalósul a teljes és a rövidített aláírás esetében; rugalmas továbbá a bírói gyakorlat olyan esetekben is, amikor az örökhagyó a végrendeletben érintett személyek körében ismert névvel írja alá az okiratot, sőt, akkor is, ha adott esetben az aláírás nem is nevet tartalmaz. Így aláírásnak tekinthető adott esetben akár a „mami” aláírás is, amennyiben az örökös és az örökhagyó közötti kapcsolatnál az örökhagyó rendszeresen ezen a néven szerepelt és kétségtelen, hogy az okiratot az örökhagyó írta alá.

A név kezdőbetűjének feltüntetése, vagy nem sajátkezűleg történő aláírás azonban nem tekinthető aláírásnak. Nem rugalmas a Ptk. olyan esetekben sem, amikor például az örökhagyó mást bíz meg az okirat aláírásával; az anyagi jogi

¹⁷⁴ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 22. o.

¹⁷⁵ VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 435. o.

¹⁷⁶ LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az írásbeli magánvégrendeletek alaki kellékei – gondolatok végintézkedési jogunk reformjához In: *Közjegyzők közlönye*. 2005. 9. évfolyam, LII. évfolyam, 7.-8. szám, 4. o.

szabályok ugyanis kifejezetten az örökhagyó általi aláírást követelik meg, így helyette senki más nem írhat alá, az ugyanis érvénytelenségre vezet.¹⁷⁷

Más által írt –allográf– végrendelet esetén érvényességi követelmény, hogy az örökhagyó a végrendeleti tanúk együttes jelenlétében írja alá a végintézkedést tartalmazó okiratot, amennyiben pedig az aláírásra korábban sor került, az okiraton lévő aláírást a tanúk együttes jelenlétében kell az aláírást sajátjának elismernie.¹⁷⁸ Rendkívül fontos az örökhagyó és a tanúk együttes jelenléte; a bíróság ugyanis az 1964/2009 sz.¹⁷⁹ döntésében érvénytelennek minősítette azt a végrendeletet, amelynél az egyik tanú az udvaron írta alá az okiratot. Véleményem szerint indokolatlan és felesleges a tanúk együttes és folyamatos jelenlétének érvényességi kellékként való megkövetelése.

Nem értek egyet azzal a gyakorlattal sem, hogy a más által írt végrendeletnél nem pótolja a végrendeleti tanúk közreműködését sem az ügyvédi ellenjegyzés, sem a közjegyzői hitelesítés. Petrik Ferenc¹⁸⁰ szerint azonban az a téves jogirodalmi álláspont, amely szerint a közjegyzői hitelesítés végintézkedés esetében a végrendeleti tanúk közreműködésével azonos rangú, káros gyakorlati következmények, érvénytelen végrendeletek létrejöttét vontta maga után. Ugyanebben a műben található az a szerző által hangsúlyozottan ugyancsak téves álláspont, amely szerint a névaláírás hitelesítését a közjegyzőnek meg kell tagadnia azokban az esetekben, amelyekben a jogszabály közvégrendeleti formát ír elő a végrendelet érvényességéhez.¹⁸¹

Szintén a bírói gyakorlatot emelte norma szintre a jogalkotó 7:19.§-ban, a közreműködőre vonatkozó rendelkezések körében: a közreműködő fogalmát ugyanis a bírói gyakorlat alakította ki, amely az új kódex megalkotásakor törvényi szabályozásra szorult. E rendelkezés szerint közreműködőnek minősül a végrendelet megfogalmazóján, szerkesztőjén, és leíróján kívül az, akinek a végrendelet tartalmának érdemi befolyásolására lehetősége volt.

A (4) bekezdés speciális rendelkezést tartalmaz a jogi személynek járó juttatás esetére: a Ptk. negatív rendelkezést tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a jogi személynek rendelt juttatás esetén ki nem lehet tanú, így a felsorolásba eső személynek a végrendelet megalkotásában való közreműködése érvénytelenné teszi a jogi személynek rendelt juttatást. Ez a bekezdés a Legfelsőbb Bíróság eseti döntésével (BH 1996.152.) ellentétes rendelkezésként jelenik meg a normában.¹⁸²

¹⁷⁷ ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, Áttekintés, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 457.-458. o.

¹⁷⁸ Uo., 464. o.

¹⁷⁹ BDT 1964/2009.

¹⁸⁰ PETRIK FERENC: *Az öröklés joga*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1991., 127. o.

¹⁸¹ ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, Áttekintés, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovits András, 464. o.

¹⁸² OROSZ ÁRPÁD: Változások az öröklési jogban, In: *Jegyző és Közigazgatás*, 2013/6., 26. o.

Az rendelkezés (1) bekezdésében megfogalmazott azon többlet-előfeltétel, hogy az írásbeli magánvégrendelet közreműködője vagy annak hozzátartozója részére szóló juttatást az örökgyó saját kezűleg írja és írja alá, Weiss Emília véleményével egyezően úgy vélem, „*több mint életidegen*”, és nagyon valószínű, hogy a laikus örökgyók nem is ismerik ezt a szabályt. Azonban mégsem ebben a vonatkozásban vált vitatottá a szabályozás.¹⁸³

A közös végrendeletre vonatkozó rendelkezések új – kivételt engedő – szabályként kerültek az Öröklési Könyvbe. A 7:23.§ (1) bekezdés tartalmilag megegyezik a régi Ptk. rendelkezésével, a (2)-(3) bekezdések azonban kivételes szabályként, a házastársak közös írásbeli végrendeletének elismerésével visszatérnek a régi Ptk. előtti Magánjogi törvényjavaslat 1964. §-ához, amelyet a miniszteri indokolás szerint gyakorlati igények tettek szükségessé. Az új Ptk. hatályba lépésével így a házastársak az életközösség fennállása alatt, a régi idők szellemét idézve ismét tehetnek ugyanabba az okiratba foglalt és a törvényi feltételeknek megfelelő közös végrendeletet.

A korábbi magyar jogban is csak házastársak alkothattak közös végrendeletet, és a közös végrendelet alkotására lehetőséget biztosító külföldi országokban ma is ez a szabály.¹⁸⁴

A közös végrendelet fajtáját tekintve, a (2) bekezdés alapján ugyancsak lehet holográf vagy allográf, ezen kívül tehetnek a házastársak közvégrendeletet is, amelyek alaki kellékeiket illetően majdhogynem megegyeznek a végrendelet alaki kellékeivel. A közös végrendelet tulajdonképpen az írásbeli magánvégrendeleteknek egy új fajtája, mert itt más szabályok érvényesülnek: szükséges a másik házastárs nyilatkozata.

A sajátkezűleg írt végrendelet esetén a törvény azonban azt az egyértelmű, a végrendelet jellegéből adódó többletfeltételt tartalmazza, hogy: „*az okiratot az egyik végrendelező elejétől végig maga írja és aláírja, a másik végrendelező ugyanabban az okiratban sajátkezűleg írt nyilatkozatban kijelenti, hogy az okirat az ő végakarátát is magában foglalja, és nyilatkozatát aláírja*”¹⁸⁵.

A (3) bekezdés a több különálló lapból álló közös végrendelet érvényességi feltételeit foglalja magában, amely szerint az ilyen végrendelet akkor érvényes, ha annak minden lapját folyamatos sorszámozással látták el. A más által írt közös végrendelet ezen felül akkor érvényes, ha minden lapját a végrendelezők és mindkét tanú aláírta, a sajátkezűleg írt közös végrendelet pedig akkor, ha annak minden lapját a másik végrendelező aláírta.

Weiss Emília gondolatait idézve számos kérdés merül fel, például, hogy „*visszavonhatja-e egyikük a közös végrendeletet azzal a jogkövetkezémmel, hogy*

¹⁸³ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 22.-23. o.

¹⁸⁴ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 22.-23. o.

¹⁸⁵ 2013. évi V. törvény 7:23.§ (2) a)

*akkor ez a másikkra sem kötelező már, vagy például az, hogy mennyiben korlátozza a közös végrendelet a házasfeleknek a vagyonukkal való élők közötti rendelkezési szabadságát, stb”.*¹⁸⁶

5.2. A szóbeli végrendelet

Az új Ptk. továbbra is hangsúlyozottan és kifejezetten kivételes jelleggel ismeri el a szóbeli végrendeletet, annak tételére ugyanis akkor van lehetőség, ha az örökhagyó *„életét fenyegető olyan rendkívüli helyzetben van, amely az írásbeli végrendelet tételét nem teszi lehetővé”*¹⁸⁷. Ennek a feltételnek objektíve kell fennállnia. Nem elegendő tehát, ha az csupán a végrendelező szubjektív tudatában létezik, ahogy nem elegendő immár a régi Ptk 634. §-ában megfogalmazott *„jelentékeny nehézséggel tehetett volna írásbeli végrendeletet”* feltétel sem.

Tételének körülményei és maga a végakarát kizárólag a tanúk előadása alapján állapítható meg, amely számos bizonytalanságot rejt magában. A törvény azzal kívánja csökkenteni a bizonyítási nehézségeket, hogy a szóbeli végrendelezés feltételül szolgáló helyzet megszűnését követő harminc napra korlátozza a végrendelet hatályát.¹⁸⁸

A szóbeli végrendelet elismerésének kérdése minden bizonnyal több a végrendeletek egyszerű alaki érvényességének kérdésénél. A közjegyzői gyakorlat szerint ugyanis egyáltalán nem kivételes az az eset, hogy a “végrendeleti tanúk” az örökhagyó által soha meg nem tett végrendeletet adnak elő, ezért volt javasolt hatályának lerövidítése.¹⁸⁹

A 7:21.§ határozza meg a szóbeli végrendelet érvényességi feltételeit, amely szerint *„a szóbeli végrendelet akkor érvényes, ha a végrendelező két tanú együttes jelenlétében a tanúk által értett nyelven végakarátát egész terjedelmében előadja ... és egyidejűleg kijelenti, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.”*¹⁹⁰

A szóbeli végrendeleti tanújának szerepe – az írásbeli magánvégrendeletétől eltérően – nemcsak az örökhagyó személyazonosságának tanúsítását jelenti, hanem nekik kell számot adniuk a végrendelet tartalmáról. Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az örökhagyó halála után a legjelentősebb szereppel ők rendelkeznek, amennyiben ugyanis az egyik tanú nem hallotta vagy nem értette a végrendelet tartalmát, a szóbeli végrendelet alakilag hibás, amelynek pótlására utólag nincs lehetőség.

¹⁸⁶ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 23. o.

¹⁸⁷ 2013. évi V. törvény 7:20.§

¹⁸⁸ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Indokolás - 2013. évi V. törvény indokolása - a Polgári Törvénykönyvről, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 1. o., 178. o.

¹⁸⁹ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 23. o.

¹⁹⁰ 2013. évi V. törvény 7:21.§

A szóbeli végrendeletre is megfelelően alkalmazni kell „az írásbeli magánvégrendelet tanújának személyére vonatkozó, valamint az ő és hozzátartozója érdekeltségére tekintettel megállapított korlátozásokat”. A tanúnak azon kívül, hogy tisztában kell lennie azzal, hogy végrendelet tételénél működik közre, értenie kell a végrendelet nyelvét; a tanú írni tudása azonban nem feltétele a szóbeli végrendelet érvényességének.¹⁹¹

Az új Ptk. érdemben abban tér továbbá el a korábitól, hogy jelnyelvet használó végrendelező esetén jelnyelven is lehetővé teszi a Ptk. a szóbeli végrendelet tételét, noha annak alkalmazása bizonyára nagyon ritkán fog előfordulni. Jelnyelv alatt a hallássérültek által használt, saját nyelvtani rendszerrel és szabályokkal rendelkező vizuális nyelvi jelekből álló nyelvet értjük.¹⁹²

Szóbeli végrendeleti képességgel egyébként csak az rendelkezik, aki egyébként írásbeli magánvégrendelet formájában érvényesen tehetne végintézkedést.

6. A kötelesrész, mint a favor testamenti egyetlen korlátja

A végintézkedési szabadság, ezzel az örökhagyó akaratának egyetlen korlátja a kötelesrészi igény, amely a favor testamenti elvének alkalmazásával nem rontható le (BH 2001. 322.).

Az új Ptk. továbbra is fenntartja a kötelesrészt annak részletszabályaival együtt, noha több európai országban is zajlottak – többnyire meddő viták – az intézmény körül¹⁹³, amely az angolszász jogrendszerek kivételével Európa valamennyi jogrendszerében ismert. Az új Ptk. előkészületeinek során kétségbevonásra került, hogy indokolt vagy szükséges-e még egyáltalán a kötelesrész intézményének fenntartása.¹⁹⁴

„A kötelesrész a civilizált államokban sem tartozik a magánjog elengedhetetlen attribútumai közé”, ezt bizonyítja – Grosschmid tanulmányából kiindulva – az a tény, hogy a művelt jogrendszerek között egyformán találunk a kötelesrészt elismerő (francia, német) és elvető (angol, egyes észak-amerikai) öröklési jogokat, ezen kívül a kötelesrésztől eltérő módon is megvalósítható a legközelebbi rokonokról történő gondoskodás.¹⁹⁵

¹⁹¹ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 436. o.

¹⁹² ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, Áttekintés, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykomentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztoivits András, 479. o.

¹⁹³ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Indokolás - 2013. évi V. törvény indokolása - a Polgári Törvénykönyvről, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 183. o.

¹⁹⁴ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 25. o.

¹⁹⁵ VÉKÁS LAJOS: Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban In: *Magyar Jog* 2013. évi 5. lapszám, 261. o.

Grosschmid öröklési jogi gondolkodásának középpontjában „*a vérek jogának*”, azaz a család intézményének védelme áll. Szerinte a vérségi kapcsolat megkívánja, hogy a közeli hozzátartozók az örökhagyó akarata ellenére is részesüljenek az örökhagyó vagyonából. Grosschmid a kötelesrészrel kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy csak egyenes ági rokonok javára indokolt korlátozni a végrendelezési szabadságot.¹⁹⁶

Vékás Lajos szerint a családi összetartás lazulása, sőt megbomlása mellett „*ma gyakrabban hangzik „segélykiáltás”, s sűrűbben van szükség a jog beavatkozásra, vagyis kötelesrész biztosítására, mint Grosschmid korában*”.¹⁹⁷ E körülmény mindenképpen a kötelesrész intézményének fenntartása mellett szól, amely – a megváltozott társadalmi feltételek között is – alkalmas a családi szolidaritás erősítésére még olyan esetben is, amikor a kötelesrész tartási szerepet nem játszik. Leszármazók esetében a kötelesrész sokszor – a hagyatékából történő részesedés minimumának garantálásával – az önálló élet folytatásához szükséges vagyoni feltételek biztosítását is jelenti.¹⁹⁸

A kötelesrész behatárolása egy állandó vita kérdése, amelynek – Dr. Leszkoven László véleménye szerint – a mai hatályos jog szerinti megítélése: *“a törvényen alapuló öröklés és a végintézkedésen alapuló öröklés mellett egy sajátos korrekciós lehetőség, egy kötelmi igény, amely ráadásul nem is tisztán öröklési jogi kérdés”*. A kötelesrész kielégítése ugyanis túlnyúlik mind a hagyaték, mind az öröklési jog kérdésén, ráadásul olyan személyeket is megérint, akiknek a hagyatékhoz közük nincs, így ide tartoznak az örökhagyó halálát megelőző tíz évben ingyenes juttatásban részesülő személyek is.¹⁹⁹

Itt fontosnak tartom megemlíteni azt a változást, hogy a kötelesrész alapjához hozzászámítandó ingyenes adományok juttatásának időpontját az örökhagyó halálát megelőző tizenöt évről tíz évre szállítja le a jogalkotó; amelynek oka, hogy az 1959. évi IV. törvény (régii Ptk.) gyakorlatának tapasztalatai szerint az eltelt idő növekedésével ugyanis arányosan nő az adomány elidegenítésének lehetősége, és ezzel gyakorlatilag csak a hagyatékban részesedettek felelőssége lesz – indokolatlanul – terhesebb.²⁰⁰

A jogalkotó akarata szerint a kötelesrész valójában nem más, mint *“a kötelesrészre jogosultak egy hányad szerinti részeltetése az örökhagyó vagyonából”*.

¹⁹⁶ Uo.

¹⁹⁷ Uo.

¹⁹⁸ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Indokolás - 2013. évi V. törvény indokolása - a Polgári Törvénykönyvről, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 183. o.

¹⁹⁹ HORVÁTH VIKTÓRIA: A Polgári Jogot Oktatók XXI. Országos Találkozója – Az új Ptk. Öröklési jogi szabályai, In: *Advocat* (A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Ügyvédi Kamara folyóirata) 2015. XVIII. ÉVFOLYAM, 1-2. SZÁM, 56. o.

²⁰⁰ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 448. o.

(Itt a vagyon alatt értendő a hagyaték értéke, az élők közötti ingyenes juttatások általi megfelelő korrekcióval számolva.)²⁰¹

A kötelesrészi igény a magyar jogban tehát nem öröklési jogcím, hanem kötelmi jogi természetű, amely tény mind a joggyakorlatban, mind a jogirodalomban elfogadott. Ez a tény mindenekelőtt abból következik, hogy a kötelesrészi igény a hagyatékból részesedő személyekkel (örökösökkel) – nem az örökgyó vagyonával, azaz a hagyatékkal – szemben fennálló követelés, amely nem ipso iure keletkezik, hanem érvényesíteni kell. A kötelesrészi igény kötelmi jogi természete azzal is jár, hogy csak az általános elévülési időn – 5 éven – belül lehet érvényesíteni, amely igény a hagyaték megnyílásával keletkezik.²⁰²

A kötelesrész alapvető célja, hogy védelmet nyújtson az örökgyó legközelebbi hozzátartozói számára az örökgyó rendelkezési jogának korlátozásával: célja tehát, hogy törvényes örökrészük meghatározott hányadát biztosítsa. A családi szolidaritás, gondoskodás, valamint a tartás biztosítása egyaránt szerepel a szabály mögött meghúzódó megfontolások között, sok esetben pedig *„az igazságosság vezérmotívuma is indokolja, hogy adott esetben a hagyaték gyarapításában is közreműködő közeli hozzátartozó minimumrészesedését a jog biztosítsa”*.²⁰³

A kötelesrészre jogosult akkor jogosult az igény érvényesítésére, ha a hagyaték megnyílásakor törvényes örökös, azonban őt az örökgyó végintézkedése nem jelölte meg örökösként vagy kifejezett nyilatkozattal kizárta őt az öröklésből.²⁰⁴

A kötelesrésztől való megfosztás jogos eszköze a kitagadás intézménye, amely okok kiszélesítésére a társadalmi igazságérzetnek megfelelően került sor.²⁰⁵ Az új Ptk. alapvető vonalaiban tehát megtartotta a kitagadást, mint *„a kötelesrészből történő kiesést jelentő sajátos jogi tény”*. Az örökgyónak továbbra is kifejezetten meg kell jelölnie a kitagadás okát, ezen kívül változatlan az a szabály is, hogy a kitagadási ok meglétét annak kell bizonyítania, aki a kitagadásra hivatkozva szeretne örökölni.²⁰⁶ A kitagadás csak a kötelesrészre vonatkozó kiesési ok, a kizárás viszont a kötelesrészt nem érinti.

²⁰¹ HORVÁTH VIKTÓRIA: A Polgári Jogot Oktatók XXI. Országos Találkozója – Az új Ptk. Öröklési jogi szabályai, In: *Advocat* (A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Ügyvédi Kamara folyóirata) 2015. XVIII. ÉVFOLYAM, 1-2. SZÁM, 56. o.

Dr. Leszkó László „Kötelesrész és öröklési szerződés” című előadásából

²⁰² VÉKÁS LAJOS (szerk.): Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 447. o.

²⁰³ FABÓ TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Negyedik rész, Kötelesrész, XII. cím, Jogosultság a kötelesrészre, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, szerk.: Osztovs András, 670. o.

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6. szám, 27. o.

²⁰⁶ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 447. o.

Az új Ptk. egyrészről pontosítja a kitagadás megbocsátásának szabályait, másrészről külön rendezi az előzetes és az utólagos megbocsátás következményeit.²⁰⁷

Az a kitagadott személy, akinek az örökhagyó a kitagadási okaként megjelölt magatartását a végintézkedés megtétele előtt megbocsátotta – utólagos megbocsátás esetén pedig, amennyiben a végrendeleti rendelkezések az egész hagyatékot lefedik, a mellőzés miatt a megbocsátott kitagadással érintett személy törvényes örökrészre nem – csak kötelesrészre tarthat igényt,²⁰⁸ mert bár az örökhagyó nyilatkozata érvénytelen, mint kitagadás, de mint kizárás, megáll.²⁰⁹

Ahogy az a korábbi fejezetekben is olvasható volt, az új Ptk. alapján az öröklési jogban jelentős változásokra került sor. Csökkentette a jogalkotó a kötelesrész mértékét; a kötelesrészre jogosultak körét azonban változatlan tartalommal fenntartotta.

A 7:75.§ alapján az örökhagyó hozzátartozóit akkor illeti meg a kötelesrész, ha „*az öröklés megnyílásakor az örökhagyó törvényes örököse vagy végintézkedés hiányában az lenne*”²¹⁰.

Az 1959. évi IV. törvény rendelkezése alapján a kötelesrészre jogosultat a törvényes örökrészén a fele (1/2) illetve meg, az új Ptk. 7:82.§ (1) bekezdésének rendelkezése szerint azonban csak annak a harmada (1/3) illeti meg, ami neki – a kötelesrész alapja szerint számítva – mint törvényes örökösnek jutna.²¹¹

A kötelesrész alapjaként továbbra is a hagyaték tiszta értéke, valamint az örökhagyó által élők között bárkinek juttatott ingyenes adományok juttatáskori tiszta értéke szolgál az ún. kétéves szabállyal való kiegészítéssel, amelynek alapján – a szerződés megkötésétől számított két éven belül megnyílt öröklés esetén – „*a kötelesrész alapjához hozzá kell számítani az öröklési, tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződéssel elidegenített vagyon értékének a ténylegesen nyújtott tartás, életjáradék, illetve gondozás értékével nem fedezett részét.*”²¹²

A 7:80. § (2) alapján a jövőben is kérheti a bíróságtól a körülmények figyelembevételével vett más érték megállapítását az, aki számára az ingyenes adománynak a juttatáskori értéken való számításba vétele súlyosan méltánytalan.²¹³ A bírói gyakorlat eddig is gyakran eltért a juttatáskori értéktől: „*ún. valorizációs klauzulát alkalmazott a méltánytalanság elkerülése érdekében*”, valamint a hagyaték megnyílásakor számított értéken vette figyelembe az

²⁰⁷ Indokolás - 2013. évi V. törvény indokolása - a Polgári Törvénykönyvről, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 178. o.

²⁰⁸ VÉKÁS LAJOS: Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban In: *Magyar Jog* 2013. évi 5. lapszám, 263. o.

²⁰⁹ VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 447. o.

²¹⁰ 2013. évi V. törvény 7:75.§

²¹¹ dr. LENDVAI ZSUZSANNA (ügyvéd): *Özvegyek és gyermekek – átértékelt hagyatékok*

itt: <http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/jogszabalyfigyelo/ozvegyek-es-gyermekek-atertekelt-hagyatekok> (2015. 05. 05.)

²¹² 2013. évi V. törvény 7:80.§ (4)

²¹³ 2013. évi V. törvény 7:80.§ (2)

ingyenes adományt a kötelesrész alapjának meghatározásánál, illetve a betudandó érték figyelembevételénél.²¹⁴

A kötelesrész intézménye és a végrendelezési szabadság összefüggéseire rámutatva: *"ahol a kötelesrész mértéke nagyobb, ott a végintézkedési szabadság visszább szorul"*, míg a kisebb mértékű hányadrész az örökhagyónak nagyobb teret enged. Azáltal tehát, hogy az új Ptk. egyharmadra korlátozta a kötelesrész mértékét, a korábbi Ptk-hoz képest növelte a végrendelezési szabadságot.²¹⁵

7. Befejezés

Nem fér kétség ahhoz, hogy a magánjogi jogviszonyokban a gazdasági és a társadalmi változások olyan mértékű módosulásokat eredményeztek, hogy azok rendezése egy átfogó, kiterjedt reformot tett szükségessé. Mivel a reform nagysága – így az indokolt változtatások mértéke is – jóval meghaladta egy novelláris módosítás kereteit, szükségessé vált egy új Polgári Törvénykönyv megalkotása,²¹⁶ amelynek oka, hogy az 1959. évi IV. törvény (régi Ptk.) megalkotása óta eltelt több évtizednyi időtartam alatt nemcsak a várható élettartam tolódott ki, hanem a családi kapcsolatok is sokszínűvé váltak, valamint megváltozott a társadalmi környezet is, amely a korábbi társadalmi normák egy részének elavulását eredményezte.

Bár az öröklési jogra mind a jogirodalom, mind a joggyakorlat alapján okkal tekinthetünk úgy, mint a polgári jog legstabilabb és legidőtállóbb jogterületére; annak ellenére, hogy ez a jogterület őrizte meg leginkább a Ptk. hatályba lépéskori állapotát, nem kis számban találkozhatunk változásokkal e jogterület egy-egy térrétegében belül is. Habár itt nem beszélhetünk olyan mértékű változásokról, mint egy új, gyakorlat nélküli jogintézmény esetén, amilyen például a sérelemdíj, de olyan szembeűnő változásról sem, hogy egy eddig külön jogszabállyal rendelkező jogterület önálló könyvként szerepelne a kódexben, mint a társasági jog vagy a családjog, amely annyira váratlan fordulatokat hozott, hogy részletezése, témaként való választása szinte adja magát. Ennek ellenére fontosnak tartom, hogy – ha élhetek egyáltalán ilyen kifejezéssel – a kevésbé szembeűnő változásokra is kitérjünk, még ha egy joghallgató számára jóval nehezebb "vállalkozás"nak tűnik is, lévén, hogy egy egyetemi hallgató nagyon csekély gyakorlati tapasztalattal rendelkezik, ha egyáltalán rendelkezik vele, a kódex pedig – mint ahogy arra már a bevezetésben is utaltam – sok esetben a

²¹⁴ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 448. o.

²¹⁵ HORVÁTH VIKTÓRIA: A Polgári Jogot Oktatók XXI. Országos Találkozója – Az új Ptk. Öröklési jogi szabályai, In: *Advocat* (A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Ügyvédi Kamara folyóirata) 2015. XVIII. ÉVFOLYAM, 1-2. SZÁM, 57. o., Prof. Dr. Szalma József „Kötelesrész az európai és magyar (új Ptk.) polgári (öröklési) jogban” c. előadásából

²¹⁶ VÉKÁS LAJOS (szerk.): Indokolás - 2013. évi V. törvény indokolása - a Polgári Törvénykönyvről, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 1. o.

gyakorlat által megkövetelt módosításokhoz igazodik, valamint a bírói gyakorlat által kimunkált elveket emeli törvényi szintre.

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom:

- 1) ANKA TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Második rész, Végintézkedésen alapuló öröklés, III. cím, A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezése, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, , szerk.: Osztovits András, 437.-438. o., 443. o., 455.-458. o., 464. o., 479. o., 487.-488. o.
- 2) Az új Ptk. öröklési jogi rendelkezései – interjú Orosz Árpád kúriai bíróval itt: <http://ptk2013.hu/szakcikkek/orosz-arpad-valtozasok-az-oroklesi-jogban-jk-20136-24-26-o/2826> (2015.08.01.)
- 3) BACSÓ-PALLÓSI-SÓTHNÉ-SZOLCSÁNSZKY: *Az öröklési jog kézikönyve* KJK 1984., 234. o.
- 4) FABÓ TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Első rész, Általános szabályok, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, , szerk.: Osztovits András, 399. o., 415. o.
- 5) FABÓ TIBOR: Hetedik Könyv, Öröklési jog, Negyedik rész, Kötelesrész, XII. cím, Jogosultság a kötelesrészre, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja* – IV. kötet, , szerk.: Osztovits András, 670. o.
- 6) HORVÁTH VIKTÓRIA: A Polgári Jogot Oktatók XXI. Országos Találkozója – Az új Ptk. Öröklési jogi szabályai, In: *Advocat* (A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Ügyvédi Kamara folyóirata) 2015. XVIII. ÉVFOLYAM, 1-2. SZÁM, 56.-57. o.
- 7) dr. LENDVAI ZSUZSANNA (ügyvéd): *Özvegyek és gyermekek – átértékelt hagyatékok*
itt: <http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/jogszabalyfigyelo/ozvegyek-es-gyermekek-atertekelt-hagyatekok> (2015. 05. 05.)
- 8) LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az írásbeli magánvégrendeletek alaki kellékei – gondolatok végintézkedési jogunk reformjához In: *Közjegyzők közlönye* 2005. 9. évfolyam, III. évfolyam, 7-8. szám, 3.-4. o., 6. o.

- 9) OROSZ ÁRPÁD: Változások az öröklési jogban, In: *Jegyző és Közigazgatás*, 2013/6., 24. o., 26. o.
- 10) PETRIK FERENC: *Az öröklés joga*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1991., 127. o.
- 11) DR. TOLNAI ILDIKÓ, DR. HAUPT EGON, DR. VILIMSZKY ANNA, DR. RIBAI CSILLA: *PTK Hetedik könyv: Öröklési jog*
itt:
http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/ptk_e_learning/ptk11/lecke3_lap4.html (2015. 05. 03.)
- 12) VÉKÁS LAJOS: Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban In: *Magyar Jog* 2013. évi 5. lapszám, 258. o., 261.-263. o.
- 13) VÉKÁS LAJOS (szerk.): Indokolás - 2013. évi V. törvény indokolása - a Polgári Törvénykönyvről, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 1. o., 178. o., 183. o.
- 14) VÉKÁS LAJOS (szerk.): Magyarázat - új Polgári Törvénykönyv - A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jogtár, 434.-436. o., 447.-448. o.
- 15) VILÁGHY MIKLÓS: Öröklési jog Tankönyvkiadó Bp. 1989. 62.o.
- 16) WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója In: *Polgári Jegyző és Közigazgatás*, 2001. III. évfolyam 6., 16.-17. o., 21.-23. o., 25. o., 27. o.

Jogszabály:

2013. évi V. törvény

Polgári jogi szekció

Bírósági tagozat

AZ ÖRÖKLÉSI ÜGYEKRE IRÁNYADÓ JOGHATÓSÁG, AZ ALKALMAZANDÓ JOG ÉS AZ EURÓPAI ÖRÖKLÉSI BIZONYÍTVÁNY

1. Bevezető

2015. augusztus 17. mérföldkő az európai öröklési jog történetében. E naptól kezdve alkalmazandó a 2012. július 4-én elfogadott – és 2012. augusztus 16-án hatályba lépett – az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU Rendelete az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről (továbbiakban: Öröklési rendelet).

A rendelet elfogadásának szükségességét és jelentőségét érzékelteti, hogy míg 2002-ben az Európai Unió területén éves szinten 50.000 és 100.000 között mozgott a nemzetközi elemmel rendelkező öröklési joggal kapcsolatos ügyek száma, addig ez napjainkban évente 450.000 jogeset. Ezek vagyoni értéke eléri a 120 milliárd Eurót.²¹⁷ Az Európai Bizottság hatástanulmánya szerint az öröklési ügyek 12,5 %-a, míg a magyarországi öröklési ügyek 10 %-a rendelkezik külföldi elemmel.²¹⁸

Véleményem szerint a fenti adat is tükrözi az öröklési rendelet fontosságát. Tanulmányomban az új jogi norma legfontosabb rendelkezéseit elemzem, különös tekintettel azon kérdésekre, ahol valószínűsíthetően a gyakorlat során értelmezési problémák merülhetnek fel.

Külön fejezetben vizsgálom az öröklési rendelet folytán bekövetkezett, 2015. augusztus 17-én hatályba lépett jogszabályi módosításokat, elsősorban a Nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendeletet (továbbiakban: Nmjtvr.), illetve a Hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény (Hetv.) rendelkezéseit.

Tekintettel az 1337/2015 (V.27.) Kormányhatározat²¹⁹ folytán folyamatban lévő nemzetközi magánjogi kodifikációra – ahol indokolt – bemutatom, milyen hatással lehet az öröklési rendelet az új nemzetközi magánjogi jogszabályra.

Tanulmányomban részletesen nem foglalkozom az öröklési rendelet IV. fejezetével (A határozatok elismerése, végrehajthatósága és végrehajtása), figyelemmel arra, hogy az itt található rendelkezésekhez hasonló szabályozás

²¹⁷ Dr. GYÉKICZKY Tamás: Az európai „öröklési rendeletről” Európai jog 2014. 2. szám 1. oldal

²¹⁸ Szócs Tibor, SZIRÁNYI Pál: Egységes öröklési jogi kollíziós szabályok Európában Magyar jog 2013. 10. szám 604. o.

²¹⁹ Az új nemzetközi magánjogi szabályozás kodifikációjáról és a Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Bizottság felállításáról szóló 1337/2015 (V.27.) Kormányhatározat

található például a Brüsszel Ia²²⁰. rendeletben is, illetve ezen normák – véleményem szerint – különösebb értelmezési nehézséget nem okoznak.

Az öröklési rendelet relevanciáját erősíti, hogy – a családjog mellett – az öröklési jog jelenti azon jogterületet, jogágot, amelynek számos (ha nem a legtöbb) olyan rendelkezése alkalmazandó, amelyeknél felmerül a közrendi klauzula kérdése.²²¹ Példaként említhetőek a kötelesrészi szabályok, a közös végrendelet vagy az öröklési szerződéssel kapcsolatos szabályok. A magyar jog szempontjából (figyelemmel a 2014. március 15-én hatályba lépett új Polgári Törvénykönyvre is) elsősorban a közös végrendeletre irányadó normák bírhatnak relevanciával (ennek részletes kifejtését l.: később).

A jogirodalom helyesen világít rá, hogy téves azon elnevezés, amely szerint a rendelet a „Róma” típusú rendeletek közé illeszkedne, így rövidített elnevezése „Róma IV.” lehetne. Az öröklési rendelet ugyanis nemcsak kollíziós normákat tartalmaz, mint például a Róma I.²²² vagy Róma II.²²³ rendelet, hanem joghatósági szabályokat (mint a Brüsszel Ia. vagy a Brüsszel IIa.²²⁴ rendelet) is. Szabályozási koncepcióját tekintve a 4/2009 EK tartási rendelethez²²⁵ hasonló az öröklési rendelet.²²⁶ Azért is lényeges az öröklési rendelet, mert a Brüsszel I. és a Brüsszel Ia. rendelet is kifejezetten kizárta hatálya alól az örökléssel kapcsolatos ügyeket.

2. Az öröklési rendelet átfogó ismertetése

Az öröklési rendelet részletes elemzése előtt röviden vázolom az uniós norma legfontosabb alapvetéseit.

Az 1. cikk (1) bekezdése szerint a „rendeletet az öröklésre kell alkalmazni”. Ugyanakkor „nem alkalmazandó különösen az adó-, vám- és közigazgatási ügyekre.” Az (1) cikk (2) bekezdése pedig részletesen felsorolja, melyek azok a kérdéskörök, amelyekre az öröklési rendelet hatálya nem terjed ki (így például: „a természetes személyek személyi állapotára, valamint a családi kapcsolatokra és az ilyen kapcsolatokra alkalmazandó jog szerint hasonló joghatásúnak tekintett kapcsolatokra” vagy „a szóbeli végrendeletek alakai érvényességére” – a) és f) pont)

²²⁰ A polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1215/2012 EU rendelet

²²¹ Szócs, SZIRÁNYI: i. m. 604. o.

²²² Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete a szerződéses kötelmi jogi viszonyokra alkalmazandó jogról

²²³ Az Európai Parlament és Tanács 864/2007/EK rendelet a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról

²²⁴ A Tanács 2201/2003 EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről

²²⁵ A tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről szóló 4/2009/EK rendelet

²²⁶ Szócs Tibor: Az állampolgárság szerepének változása a nemzetközi öröklési viszonyok terén, különös tekintettel a küszöbönálló reformra Közjegyzők közlönye 2014. 3. szám 45. o.

Elsőként kiemelendő, hogy az öröklésirendelet az öröklés egészére kiterjed, így többek között: az öröklés megnyílására, az öröklési képességre, a törvényes öröklés rendjére, az öröklésből történő kiesés szabályaira, a kötelesrésszel kapcsolatos rendelkezésekre, a hagyatéki tartozásokért való felelősségre. Értelemszerűen nem vonatkozik az öröklésirendelet az előkérdésekre. Így például, azt, hogy az örökösként fellépni kívánó személy az örökgyó gyermekének tekinthető a családi joghoz tartozó kapcsolóelvek alapján kijelölt anyagi jog alapján kell megállapítani. Ugyanígy, ha az örökléssel összefüggésben társasági jogi kérdések merülnek fel, az arra vonatkozó kapcsolóelv alapján kell meghatározni az alkalmazandó jogot.

Itt indokolt egy fogalmi elhatárolást eszközölni: A jogirodalom szerint a nemzetközi öröklési jog szabályozása során alapvetés, hogy az alkalmazandó jog tekintetében hagyaték joga (*lex succesionis* – *Nachlassrecht*) irányadó.²²⁷ A német dogmatika különbséget tesz az öröklés, öröklési jog (*Erbrecht*) és a hagyaték között:

Az öröklési jog objektív és szubjektív oldalból áll. Objektív oldalhoz tartoznak azon polgári jogi normák, amelyek az ember halála esetén a vagyontömeg átszállását rendezik. Szubjektív oldalként az öröklés folytán bekövetkező valamennyi jogviszony összessége értendő. A hagyaték joga – ezzel szemben – felöleli az öröklési jog anyagi és eljárásjogi jogszabályainak összességét, amelyek a hagyatéki ügyek intézése, az ezzel összefüggésben keletkező jogviták során merülnek fel. Azaz ebből okszerűen következik, hogy az öröklési jog fő szabályként magában foglalja a hagyaték jogát is.²²⁸

Második meghatározó alapvetés a hagyaték egységének elve (*Nachlassseinheit*).²²⁹ Ez azt jelenti, hogy a hagyaték egészére (ingók és ingatlanok) ugyanazt a jogot kell alkalmazni. Jogtörténeti aspektusból szemlélve – véleményem szerint – ez koránt sem volt egy egyszerűen eldönthető kérdés.

Korábban a „hagyaték feldarabolásának az elve” (*Nachlasspaltung*²³⁰) volt irányadó, ami eltérő jog alkalmazásához vezethet ingók és ingatlanok esetében. Ennek indokául az szolgált, hogy az ingók könnyen mozgathatóak – még a korabeli viszonyok között is – azaz az örökgyóval együtt vándorolhat, azaz nincs állandó fekvésük (*situm habere negantur*). Ebből logikusan következik, hogy csak az örökgyó személyes joga lehet alkalmazandó ezen vagyontárgyak esetében. Ezzel szemben az ingatlanok nem mozgathatóak, mindig meghatározott helyen találhatóak, így a fekvés helyének jogát kell alkalmazni esetükben.

²²⁷ MÁDL – VÉKÁS: i. m. 403. o.

²²⁸ Hans LOTHAR GRAF: Erb- Nachlassrecht Köln, Lucterhand, 2008. 3–4. o. és Hans LOTHAR GRAF: Nachlassrecht Verlag C.H.Beck, München, 2008. 251. o. idézi: SURI Noémi: Öröklési eljárás Németországban – Közjegyzők Közlönye 2014. 4. szám. 15. o.

²²⁹ MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: Nemzetközi magánjog – nemzetközi gazdasági kapcsolatos joga ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012. 403–404. o.

²³⁰ Szócs: i. m. 45–46. o.

A 19-20. században egyre nehezebben volt tartható a hagyaték feldarabolásának elve, ugyanis mind sűrűbben előfordultak olyan esetek, amikor például társasági részesedés is részét képezte a hagyatéki vagyonnak, továbbá az elhunyt több országban is rendelkezett vagyontárgyakkal. Ez pedig számtalan eltérő jog alkalmazásához vezetett. Így a legtöbb országban (Ausztria, Magyarország, Lengyelország, Németország, Svájc) a hagyaték egységének elve érvényesül.²³¹

Így álláspontom szerint helyes megoldást választott az öröklési rendelet azzal, hogy nem a hagyaték feldarabolásának elvét vallja. Ugyanakkor érdekes jogértelmezési kérdéseket vethet fel a jövőben, hogy Franciaország mind a mai napig a hagyaték feldarabolásának elvét²³² követi.²³³

Végül pedig – talán a legjelentősebb nívumaként a rendeletnek – kiemelendő, hogy objektív kapcsolóelvként a hagyaték jogát az örökhagyónak az utolsó szokásos tartózkodási helye alapozza meg (21. cikk (1) bekezdés). Általánosan igaz, hogy a legtöbb uniós rendelet a szokásos tartózkodási hely kapcsolóelvét írja elő fő szabályként alkalmazandóan. Ezzel szemben a tagállamok belső jogában a nemzetközi magánjogi jogszabályok az állampolgárságot tekintik irányadó kapcsolóelvnek. 2015. augusztus 16-ig az Nmjtvr 36. § (1) bekezdése²³⁴ szerint is „Az öröklési jogviszonyokat annak a jognak az alapján kell elbírálni, amely az örökhagyónak halála időpontjában személyes joga volt.”²³⁵ Ennek kapcsán kiemelendő, hogy mind a korábbi magyar szabályozás, mind a megújított rendeleti jogalkotás nyomán az öröklési jog területén ún. mozgó kapcsolóelvvel találkozhatunk, hiszen a kapcsolóelv tárgyát alkotó jogi fogalom (szokásos tartózkodási hely) időben változhat.

Az állampolgárság ugyanakkor az öröklési rendelet szabályozásában jelentős szerepet játszik, így az ezzel kapcsolatban felmerülő kérdéseket a következő fejezetben elemzem részletesen.

3. Az állampolgárság, mint kapcsolóelv szabályozása az öröklési rendeletben

Mind a magyar, mind a külföldi jogirodalom²³⁶ kiemeli, hogy az állampolgárság az EUMSZ²³⁷ 18. cikkében írt diszkrimináció tilalmába ütközhet. Az Európai Bíróság

²³¹ Ld.: Nmjtvr. 36. §

²³² MÁDL – VÉKÁS: i. m. 397–399. o.

²³³ Megjegyzem, hogy az Egyesült Királyság is a hagyaték feldarabolásának elvét tekinti követendőnek, azonban mindeddig nem nyilvánította ki azon szándékát, hogy kötelezőnek ismerné el az öröklési rendeletet.

²³⁴ Az Nmjtvr. 2015. augusztus 17-től hatályos rendelkezései a szóbeli végrendelet alaki érvényességével kapcsolatos rendelkezéseket, valamint a nyugvó hagyatékkal összefüggő szabályokat tartalmazzák.

²³⁵ MÁDL – VÉKÁS: i. m. 404. o.

²³⁶ CSEHI Zoltán: Kettős állampolgárság és német nemzetközi magánjog: Új szempontok és új prioritások az alapjogok érvényesülése és az európai jog irányából In: CSEHI – SCHANDA – SONNEVEND: Viva vox iuris civilis – Tanulmányok SÓLYOM László tiszteletére 70. születésnapja alkalmából Budapest, 2012. 379–419. o.; TROGE T.: Europarecht und das Staatsangehörigkeitsprinzip im Internationalen Privatrecht Baden-Baden 2009. In: MÁDL – VÉKÁS: i. m. 96. o.

²³⁷ Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés

állandósult ítélkezési gyakorlata²³⁸ szerint ez csak az esetben állapítható meg: „ha objektíve azonos tényállásokat érdemben különbözőképpen, vagy objektíve eltérő tényállásokat érdemben azonos módon döntenek el.” Azaz, ha „ez a kapcsolóelv – ugyanabban a jogrendszerben(!) – azonos tényállások érdemben különböző elbírálását eredményezte”.

Fentiek ellenére több uniós rendelet (például a 4/2009 EK rendelet 3. cikke) is kiegészítő szabályként elismeri az állampolgárságot mint kapcsolóelvet.²³⁹

Az öröklési rendelet kapcsán három esetben is jelentős szerepet játszik az állampolgárság, mint kapcsolóelvet megalapozó tényező.

3.1. A joghatóság szabályozása szempontjából

A 4. cikk alapján „Annak a tagállamnak a bíróságai²⁴⁰ rendelkeznek joghatósággal az öröklés egészében történő határozathozatalra, amelynek területén az örökhagyó szokásos tartózkodási helye elhalálozásának időpontjában volt.” Azaz az általános joghatóságot a szokásos tartózkodási hely alapozza meg. Ezzel szemben az állampolgárság az univerzális joghatósági szabályok kapcsán bír jelentőséggel. A 10. cikk kiegészítő joghatósági szabályai alapján ugyanis „Amennyiben az örökhagyó szokásos tartózkodási helye elhalálozásának időpontjában nem valamely tagállamban található, a hagyatéki vagyontárgyak helye szerinti tagállam bíróságai mégis joghatósággal rendelkeznek az öröklés egészében történő határozathozatalra, ha:

a) az örökhagyó elhalálozásának időpontjában rendelkezett ennek a tagállamnak az állampolgárságával;

b) az örökhagyó előző szokásos tartózkodási helye az említett tagállamban volt, amennyiben ez a szokásos tartózkodási hely a bírósági eljárás kezdő időpontjától visszafelé számított öt évnél nem korábban változott meg.”

Világos, hogy az a) pontban említett állampolgársági kitétel elősegíti a joghatósági szabályok univerzális jellegét.

A rendelkezések kapcsán vitára adhatnak okot a jövőben azon esetek, amikor az elhunyt két uniós tagállam állampolgárságával rendelkezik, halála időpontjában azonban szokásos tartózkodási helye harmadik államban volt. (Jelenleg harmadik államnak számít Egyesült Királyság, Írország és Dánia is.) Az Európai Unió

²³⁸ C–369-90. sz.: Mario Vicente Micheletti és társai kontra Delegación del Gobierno en Cantabria-ügy; C–354/95. sz.: The Queen kontra Minister for Agriculture, Fisheries and Food, ex parte, National Farmers' Union és társai-ügy

²³⁹ MÁDL – VÉKÁS: i. m. 96–97. o.

²⁴⁰ A „bíróság” fogalmat tágan kell értelmezni. Az öröklési rendelet 3. cikk (2) bekezdése szerint e fogalom alatt érteni kell minden olyan igazságügyi hatóságot és minden egyéb olyan, öröklési ügyekben hatáskörrel rendelkező hatóságot és jogi szakembert aki az ott részletesen leírt feltételeknek megfelel. Egyértelmű, hogy a magyar jogi környezetben a közjegyző is e fogalom alá sorolandó.

Bíróságának esetjoga ugyanis kialakította az „állampolgárságok egyenértékűségének” elvét, így a 10. cikk a) pontja alapján pedig több állam bírósága is joghatósággal rendelkezik. Ez azért is problémás, mert a preambulum (30) bekezdése szerint „e rendeletnek hierarchikus sorrendben tartalmaznia kell azon okok kimerítő felsorolását, amelyek alapján kiegészítő joghatóság gyakorolható.”

Véleményem szerint ez esetben az lehet kardinális, hogy az ügy egésze melyik tagállamhoz kapcsolódik nagyobb mértékben, esetleg melyik tagállamban élt korábban hosszabb ideig az örökgyő, hol lehetők fel jelentősebb értékkel bíró vagyontárgyak.²⁴¹

A kiegészítő joghatósági szabályok közé tartozik továbbá a 10. cikk (2) bekezdése: „Amennyiben egyik tagállam bírósága sem rendelkezik az (1) bekezdése értelmében joghatósággal, a hagyatéki vagyontárgyak helye szerinti tagállam bíróságai mégis joghatósággal rendelkeznek az e vagyontárgyak tekintetében történő határozathozatalra.”

A joghatóság körében szükséges továbbá kiemelni a 11. cikk szabályait a forum necessitatis (szükségszerű joghatóság²⁴²) körében: Amennyiben ugyanis „e rendelet egyéb rendelkezései alapján egyik tagállam bírósága sem rendelkezik joghatósággal, kivételes esetben valamely tagállam bíróságai határozatot hozhatnak az öröklés tárgyában, amennyiben az eljárás megindítása vagy lefolytatása ésszerűtlen vagy lehetetlen lenne egy olyan harmadik államban, amelyhez az ügy szorosabban kapcsolódik. Az ügynek kielégítő mértékben kell kapcsolódnia az eljáró bíróság szerinti tagállamhoz.” Azaz az öröklési rendelet a lehető legmesszemenőbben törekszik lehetővé tenni, hogy tagállami bíróság döntsön az öröklési ügyben.

Az öröklési rendelet preambuluma (31) bekezdése szerint a 11. cikk alkalmazását megalapozó kivételes eset lehet például polgárháború kitörése, vagy, ha „a kedvezményezettől ésszerűen nem várható el, hogy az említett államban eljárást kezdeményezzen, vagy abban részt vegyen.” A gyakorlat fogja kialakítani azt, hogy mit is jelent a „kielégítő mértékben” történő kapcsolat.

3.2. Az alkalmazandó jog meghatározása kapcsán

Ezzel összefüggésben az elsőként rögzítendő, hogy a 20. cikk folytán „Az e rendelet által meghatározott jogot arra való tekintet nélkül alkalmazni kell, hogy az egy tagállam joga-e vagy sem.” Azaz egységes, (*loi uniforme*) jogot előíró kollíziós normáról beszélhetünk.

²⁴¹ Szőcs: i. m. 49–50. o.

²⁴² MÁDL – VÉKÁS: i. m. 461. o.

Az alkalmazandó jog meghatározása fő szabályként az örökhagyó elhalálozásának időpontjában megállapítható szokásos tartózkodási helyhez irányadó (21. cikk (1) bekezdés).

Az öröklési rendelet elismeri a jogválasztás lehetőségét, azaz a 22. cikk (1) bekezdése alapján „Egy adott személy az utána történő öröklés egészére irányadó jogként választhatja annak az államnak a jogát, amelynek az állampolgárságával a választás megtételekor vagy az elhalálozás időpontjában rendelkezik.”

Több szempontból is elemzésre szorul a fenti cikk:

A szokásos tartózkodási hely szerint alkalmazandó jog számos esetben olyan jogi megoldásokra vezethet, amely az örökhagyó szándékával ellentétes lenne. A „*favor testamenti*” elv érvényesülését elősegítendő az öröklési rendelet az esetleges hátrányok elkerülése érdekében biztosítja az örökhagyó számára a jogválasztás lehetőségét, azzal azonban, hogy ez csak a hagyaték egészére vonatkozhat, egyes elemeire, részeire nem. Ezzel a hagyaték feldarabolását kívánja elkerülni a rendelet.²⁴³ Ez által ugyanis az a nem kívánatos eredmény következhetne be, hogy a hagyaték öröklésére több jogot kell alkalmazni. Álláspontom szerint valószínűsíthetően több esetben is élni fognak ezzel az opcióval az örökhagyók, hiszen vélhetően az állampolgárságuk szerinti jogot részletesebben, jobban ismerik, mint a szokásos tartózkodási hely szerinti állam jogát.

Az öröklési rendelet szabályai közül említésre méltó továbbá a 22. cikk (1) bekezdésének második mondata is: „A többes állampolgársággal rendelkező személy bármelyik állam jogát választhatja, amelynek állampolgárságával a választás megtételekor vagy az elhalálozás időpontjában rendelkezik.” E mondatral a rendelet az állampolgársági kötelékek egyenértékűségének elvét mondta ki. Ez azért is releváns, mert a legtöbb tagállami belső jogban a saját állampolgárság kizárólagosságának elve érvényesül. Erre példa az Nmjtvr. 11. § (2) bekezdése, amely szerint: „Ha valakinek több állampolgársága van, és az egyik állampolgársága magyar, személyes joga a magyar jog.” A folyamatban lévő nemzetközi magánjogi kodifikációra is tekintettel megfontolandó, vajon érdemes-e többes állampolgárság esetére irányadó szabályokat módosítani. Mindkét válasz mellett érvek és ellenérvek sorakoztathatóak fel.

Álláspontom szerint oly formában indokolt fenntartani a mai 11. § (2) bekezdés tartalmának megfelelő rendelkezést, miszerint a felek kérhetik a másik állampolgárság szerinti jog alkalmazását. A fenntartást az indokolná, hogy a mai viszonyok között az Nmjtvr. szinte csak harmadik államok (az esetek döntő többségében Európán kívüli államok) és Magyarország viszonyában lenne kötelező. Ezen harmadik államok pedig számtalan esetben teljesen más jogi kultúrával rendelkeznek, így, ha a felek nem kívánnak élni rendelkezési jogukkal e

²⁴³ MÁDL – VÉKÁS: i. m. 405. o.

körben, az megkönnyíti az eljáró bíróság feladatát, ha a magyar jogot kell alkalmaznia. A nemzetközi magánjogban általánosan megfogalmazható ugyanis az ún. „hazafelé törekvés (*Heimatsstreben*)” elve.²⁴⁴

A fenti paradigmaváltást az Európai Unió Bíróságának gyakorlata is segítette: a *Hadidi contra Mesko* (C-168/08. sz.) ügyben kimondta a bíróság: „... [a tagállami bíróság] nem hagyhatja figyelmen kívül azon tényt, hogy az érintettek egy másik tagállam állampolgárságával is rendelkeznek, oly módon, hogy az olyan személyeket, akik két különböző tagállamnak ugyanúgy állampolgárai, úgy kezeli, mintha csupán az eljáró bíróság helye szerinti tagállam állampolgárságával rendelkeznének.” Hasonlóan fontos rendelkezéseket tartalmaz a *Carlos Garcia Avello contra Belga Állam* (C-148/02. sz.) ügy.²⁴⁵

3.3. A szokásos tartózkodási hely meghatározása során

A szokásos tartózkodási hely egyértelmű meghatározása már régóta komoly fejtörést okoz mind a jogalkalmazás²⁴⁶, mind a jogirodalom számára. Az Európai Unió Bírósága is megállapította az *A-ügyben* hozott ítélet 36. pontjában, hogy az egy rendelet (elsősorban a Brüsszel IIa rendelet) kapcsán megalkotott szokásos tartózkodási hely fogalma „nem ültethető át közvetlenül” egy más jogterületre, jelen esetben az öröklési rendelet alkalmazási körébe.²⁴⁷

Figyelemmel arra, hogy jelen dolgozat témáját elsődlegesen nem a szokásos tartózkodási hely meghatározása kapcsán felmerülő értelmezési kérdések eldöntése és elemzése képi, így csak vázlatosan foglalom össze a jogirodalom álláspontját az öröklési rendelet „szokásos tartózkodási hely” fogalmának megállapításai kapcsán:

Az öröklési rendelet (23) Preambulum bekezdése szerint: „A szokásos tartózkodási hely meghatározása céljából az öröklés ügyében eljáró hatóságnak átfogóan kell értékelnie az örökhagyónak a halálát megelőző években és az elhalálozása időpontjában fennálló életkörülményeit, figyelembe véve az összes releváns tényállási elemet, különösen az örökhagyónak az érintett államban való tartózkodása időtartamát és gyakoriságát, valamint annak körülményeit és indokait. Az így meghatározott szokásos tartózkodási hely szoros és tartós kapcsolatot kell, hogy jelentsen az érintett állammal e rendelet konkrét célkitűzéseinek figyelembevételével.” E hosszú bekezdés általános segítséget kíván nyújtani a szokásos tartózkodási hely azonosítása céljából.

²⁴⁴ MÁDL – VÉKÁS: i. m. 154. o.

²⁴⁵ Szöcs: i. m. 48–49. o.

²⁴⁶ C-497/10. sz. Mercredi contra Chaffe és C-523/07. sz. A-ügy

²⁴⁷ Szöcs: i. m. 51. o.

Álláspontom szerint a „szoros és tartós” kapcsolat kitétel az igazán releváns, mert így – többek között – kizárhatóak a tartós kiküldetés céljából történő kiutazások. Ezen esetekben ugyanis a tartósság hiányzik. Meglátásom szerint tartósságról csak akkor beszélhetünk, ha szándékunk szerint is határozatlan vagy egyértelműen meg nem határozható időtartamra kívánunk valamely országba elköltözni. Tartós kiküldetés esetén pedig – valószínűsíthetően – kint tartózkodásunk végső időpontja egyértelműen meghatározható.

Ugyanakkor az öröklési rendelet is felsorol példálózó jelleggel néhány olyan ismérvet, amely támpontot ad a szokásos tartózkodási hely definiálása érdekében. Így „ha az örökhagyó szakmai vagy gazdasági okokból külföldre került és ott dolgozott (l.: tartós kiküldetés – szerző megjegyzése), esetenként hosszú ideig, azonban a származási államával szoros és tartós kapcsolatot őrzött meg. Ez az eset az adott körülményektől függően úgy is értékelhető, hogy az örökhagyó szokásos tartózkodási helye továbbra is a családi és társadalmi életének központját képező származási államban található.” Hasonlóan: „Amennyiben az örökhagyó az érintett állam állampolgára volt, illetve összes jelentősebb vagyontárgya az egyik érintett államban volt fellelhető, akkor az örökhagyó állampolgársága vagy ezeknek a vagyontárgyaknak a fellelhetősége különleges tényező lehet az egész tényállás átfogó értékelésekor.” ((24) Preambulum bekezdés)²⁴⁸

Megállapítható tehát, hogy a (23) és a (24) Preambulum bekezdés általános-különös viszonyban áll egymással. Azaz itt kapcsolódik elsődlegesen az állampolgárság és a szokásos tartózkodási hely, hiszen a szokásos tartózkodási hely meghatározásának egyik (ha nem a legfontosabb) szempontja az örökhagyó állampolgársága. Meggyőződésem szerint az öröklési rendelet ezen megoldása azért is dicsérendő, mert így egy olyan segítséget ad a szokásos tartózkodási hely meghatározásához, amely egyértelműen megállapítható (még akkor is, ha valaki kettős, vagy többes állampolgársággal rendelkezik, hiszen a rendelet az állampolgárságok egyenrangúságának elvét vallja.)

A jogirodalom rávilágít arra, hogy előfordulhatnak olyan esetek, amikor a szokásos tartózkodási hely meghatározásához („szoros és tartós kapcsolat”) a potenciális örökösök szolgáltatnak adatot az eljáró hatóságnak²⁴⁹, akik viszont szükségszerűen érdekeltek a hagyatéki ügy végkimenetelében. Ebből okszerűen következik, hogy az eljáró fórumnak a pártatlanság követelményéből fakadóan ezen állítások valóságát, hitelt érdemlőségét különös körültekintéssel kell kezelnie.²⁵⁰

²⁴⁸ Szócs: i. m. 51. o.

²⁴⁹ Egy nálunk elsősorban a közjegyző, de más tagállamban nem feltétlenül I. a „bíróság” fogalom igen részletes meghatározását.

²⁵⁰ CSONKA Péter: Új megoldások és kritikai meglátások az elfogadott Európai Öröklési Rendelettel kapcsolatban Közjegyzők Közlönye 2014. 5. szám 46–47. o.

Itt szükséges a figyelmet az alábbiakra felhívni: az öröklési rendelet az 57. cikkben a „tartózkodási hely” fogalmat használja. Ez azonban nem lehet megtévesztő, mert az említett cikk a határozatok elismerése és végrehajtása körében rendelkezik a biztosíték, óvadék vagy letét tilalmáról. Ebben a kontextusban pedig nem a szokásos tartózkodási hely az irányadó meghatározó ismérv, hanem a lakóhely vagy a tartózkodási hely. Az öröklési rendelet 45. cikk (2) bekezdése szerint ugyanis a végrehajthatóvá nyilvánítás iránti kérelem elbírálása során az illetékességet a fél lakóhelye alapozza meg. (A Pp²⁵¹. 29. § (2) bekezdése is az illetékesség körében „tartózkodási helyről” beszél nem „szokásos tartózkodási hely”-ről)

Azaz itt nem az öröklési rendelet pontatlan megfogalmazásáról beszélhetünk, hanem tudatos jogalkotói különbségtételről. Ezt erősíti, hogy a német fordítás is csak az 57. cikk kapcsán használ „*Aufenthalt*” (tartózkodási hely) kitételt, míg minden egyéb esetben „*gewöhnlichen Aufenthalt*” (szokásos tartózkodási hely) megnevezést.

4. Az öröklési rendelet joghatósági szabályai

Jelen fejezetben csak azon joghatósági rendelkezéseket elemzem, amelyeket korábban – az állampolgárság jelentősége kapcsán – nem vizsgáltam.

Mint fentebb írtam az öröklési rendelet egyik legfontosabb újítása, hogy joghatósági szabályai univerzális jellegűek (l.: 3.1. pont). Fő szabályként az örökhagyó elhalálzásának időpontjában megállapítható szokásos tartózkodási hely szerinti állam bírósága rendelkezik joghatósággal (4. cikk).

Az alkalmazandó jog körében a 22. cikk biztosítja a jogválasztás lehetőségét, a joghatóság kapcsán pedig az 5. cikk (1) bekezdése alapján: „Amennyiben az örökhagyó az utána történő öröklésre alkalmazandó jognak a 22. cikk szerint valamely tagállam jogát választotta, az érintet felek megállapodhatnak arról, hogy ezen tagállam bírósága vagy bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkezzenek az öröklési ügyekben történő határozathozatalra.” A (2) bekezdés szerint pedig: „A joghatóságra vonatkozó megállapodást írásba kell foglalni, keltezni kell, és azt az érintett feleknek alá kell írniuk.”

Ezen passzus több szempontból is figyelemre méltó:

1. Kizárólagos joghatóságot keletkeztető megállapodás lehetőségét teremti meg. Ez a jogi konstrukció egyáltalán nem ritka, az Nmjtvr. 62/F. §-a is a felek által kikötött joghatóság (*prorogatio fori*²⁵²) formájában ismeri ezt a jogintézményt.²⁵³

²⁵¹ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (továbbiakban: Pp.)

²⁵² MÁDL – VÉKÁS: i. m. 472. o.

²⁵³ Ennek fenntartása a készülő nemzetközi magánjogi törvényben is támogatandó, elismerve a felek önrendelkezési jogát.

Amiben viszont újszerű megoldást nyújt az az, hogy az alkalmazandó jogban történő megállapodás keletkeztetheti a kizárólagos joghatóságot. Véleményem szerint ebből okszerűen következik, hogy önmagában az Nmjtvr által is ismert, a felek által kikötött joghatóságot nem engedi az öröklési rendelet csak az alkalmazandó joggal összekapcsolva. Ez azért is kiemelendő, mert a nemzetközi magánjog eddig ennek az ellenkezőjét ismerte elsősorban az USA tagállamainak jogrendjében, családjogi ügyekben: azaz a joghatósági kikötés egyben az alkalmazandó jog meghatározását is jelenti – ez az ún. rejtett kapcsoló szabály.²⁵⁴ Az öröklési rendelet ezzel ellentétesen azt tartalmazza, hogy az alkalmazandó jog megválasztása egyben azon jog fórumának kizárólagos joghatóságát alapítja meg. Így ezt a szabályt hívhatnánk *fordított rejtett kapcsoló szabálynak*.

2. Az öröklési rendelet egy összetett joghatósági szabályrendszer tartalmaz, amennyiben a felek a 22. cikk szerinti jogválasztással élnek az alkalmazandó jog tekintetében: „Azon tagállam bíróságai, amelynek jogát az örökhagyó a 22. cikk szerint kiválasztotta, joghatósággal rendelkeznek az öröklés tárgyában történő határozathozatalra, ha:

a) valamely korábban eljáró bíróság ugyanazon ügyben a 6. cikk szerint megállapította joghatóságának hiányát;

b) az eljárásban részt vevő felek az 5. cikkel összhangban arról állapodtak meg, hogy az említett tagállam bíróságának vagy bíróságainak joghatóságát kötik ki; vagy

c) az eljárásban részt vevő felek kifejezetten elfogadták az eljáró bíróság joghatóságát.” (7. cikk)

Az idézett bekezdés kapcsán a b) ponttal már foglalkoztam, az a) pont – véleményem szerint – külön vizsgálatot nem igényel, így a következőkben csak a c) pontot elemzem.

A c) pont pedig az ún. perbebocsátkozás nevű jogintézményt tartalmazza, amelyet az öröklési rendelet „Joghatóság megjelenés alapján” címen ismer. A 9. cikk (1) bekezdése értelmében amennyiben nem minden az öröklési ügyben érintett fél részese a joghatósági megállapodásnak a bíróság csak akkor folytathatja tovább az eljárást, ha a joghatósági kikötésben részt nem vevő felek megjelennek a bíróság előtt, ezzel mintegy hallgatólagosan elismerve az eljáró fórum joghatóságát, Az Nmjtvr. is ismeri ezt a jogintézményt, mégpedig a 62/H. §-ában, azzal az eltéréssel, hogy csak az esetben alkalmazható a perbebocsátkozás, ha az nem ütközik kizárt joghatósági szabályba. Egy uniós rendelet azonban fogalmilag nem tartalmazhat kizárt joghatósági szabályokat, mert az csak egy állam vonatkozásában értelmezhető.

²⁵⁴ MÁDL – VÉKÁS: i. m. 128. o.

Joghatóság hiánya esetén pedig az eljáró közjegyző a Hetv. 78. § a) pontja alapján az előtte folyamatban lévő eljárást megszünteti.

A joghatósági normák közül röviden érdemes megemlíteni a perfüggőség szabályát. A 17. cikk (1) bekezdése szerint: „Amennyiben azonos felek között ugyanabból a ténybeli alapból ugyanazon jog iránt különböző tagállamok bíróságai előtt indult eljárás, valamennyi olyan bíróság, amely előtt az eljárás később indult meg, hivatalból felfüggeszti az eljárást annak a bíróságnak a joghatósága megállapításáig, amely előtt elsőként indult meg az eljárás.” Ez a szabályozási modell teljes összhangban van a Brüsszel Ia. rendelet normáival, ugyanakkor az Nmjtvr. lényegesen eltér ettől, hiszen a 65. §-a szerint perfüggőség esetén: a magyar bíróság vagy más hatóság az előtte utóbb megindult eljárást megszüntetheti, illetve a bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja. Azaz a magyar bíróság egyértelműen lemond joghatóságának gyakorlásáról, függetlenül attól, hogy a másik bíróság miként dönt.²⁵⁵ Ezzel szemben az öröklési rendelet csak a felfüggesztés kötelezettségét írja elő, azaz egy függő jogi helyzet alakul ki. Ennek lezárására mondja azt a rendelet 17. cikk (2) bekezdése: „Amennyiben megállapítják annak a bíróságnak a joghatóságát, amely előtt elsőként indult meg az eljárás, valamennyi olyan bíróság, amely előtt az eljárás később indult meg, ennek javára megállapítja saját joghatóságának hiányát.”

Véleményem szerint célszerű lenne a készülő nemzetközi magánjogi törvényben is a vonatkozó szabályokat a fentieknek megfelelően módosítani, hogy ne fordulhasson elő, miszerint a magyar fórum indokolatlanul, szükségtelenül mond le joghatóságának gyakorlásáról.

Eljárási oldalról kiemelendő, hogy az öröklési rendelet 15. cikke értelmében a bíróság hivatalból köteles megállapítani joghatóságának hiányát.

Figyelemmel arra, hogy az öröklési rendelet univerzális joghatósági szabályokat tartalmaz, megállapítható, hogy a magyar jogalkotó mozgástere a rendelet által lefedett körben szűkül, hiszen harmadik államok vonatkozásában sem szabályozhatja a joghatósági normákat, azaz az ún. „fennmaradó joghatósági” szabályokat sem alkothat. Jelenleg ezzel találkozunk a tartási és az öröklési rendeletben és a Brüsszel Ia. rendeletben szereplő fogyasztói és munkaszerződésekre, valamint a kikötött joghatósági szabályokra vonatkozóan.²⁵⁶ Ez pedig azt is jelenti, hogy a joghatóság körében a szabályozás számtalan esetben kizárólag uniós szinten valósul meg. Továbbmenve: 2015. augusztus 17. napjától hatályon kívül helyezésre kerültek az Nmjtvr. 62/A. § b) pontja, illetve a 62/C. § b)

²⁵⁵ Kiss Daisy: A polgári per titkai – Kérdések és válaszok a Polgári perrendtartás Általános Részéből HVG-ORAC kiadó, második, átdolgozott kiadás, Budapest, 2009. 149. o.

²⁵⁶ Szócs Tibor: A magyar nemzetközi polgári eljárásjog reformja – szabályozást igénylő kérdések In: Egy új polgári perrendtartás alapjai (Szerk.: NÉMETH János – VARGA István) HVG ORAC, Budapest, 2014. 674. o. és 5. lábjegyzet

pontja a kizárólagos és a kizárt joghatóság körében.²⁵⁷ Ez azért releváns, mert így az immunitásra vonatkozó rendelkezések jórészt eltűnnek a nemzetközi magánjogi kódexből.

Figyelemmel a készülő új nemzetközi magánjogi törvényre, vizsgálendő miként alakuljon az immunitás (és a joghatóság) szabályozása? Így eljutunk ugyanis a bíráskodási képesség (*facultas iurisdictionis*) fogalmához, amely nem azonosítható a joghatósággal. Szászy István önálló perelőfeltételként kezelte ezt a fogalmat és a következőképp határozta meg: „jelenti az államot megillető bírói hatalmat, (...) amely csak abban az esetben nem illeti meg az államot, ha az elbírálandó jogviszonyban külföldi szuverén állam vagy annak törvényes hatáskörben eljáró szerve vagy intézménye szerepel.”²⁵⁸ Azaz ez a külföldi államok, állami szervek magyar bírói hatalom alóli immunitását jelenti, amely viszont nálunk a joghatóság körében került szabályozásra (ld: öröklési jogi relevanciával bíró szakaszként: Nmjtvr. 62/E. § f) pont²⁵⁹). Ez a megoldás dogmatikailag kifogásolható, ám gyakorlati oldalról különösebb nehézséget nem okoz, hiszen az Nmjvr. kizárt és kizárólagos joghatósági szabályai összhangban vannak az ún. relatív immunitás elvével, és megegyezik az 1972-es állami immunitásról szóló Bázeli Egyezményel.²⁶⁰

Kérdésként merülhet fel, indokolt-e külön szabályozni a bíráskodási képességet, mint perelőfeltételt, hiszen ez a Pp. személyi hatályára tartozó kérdés. A jogirodalom álláspontja szerint célszerű lenne a két eltérő jogintézményt külön szabályozni, mert így elkerülhetőek lennének olyan visszás helyzetek, amikor tárgyi körülmények folytán az uniós normát (például: öröklési rendeletet) kell alkalmazni, azonban az immunitás folytán az Nmjtvr. vonatkozó rendelkezését is figyelembe kell venni.²⁶¹ Ezt a meggyőződést csak erősíti, hogy az immunitás felmerülésekor irányadó eljárásjogi szabályokat ma is egy külön jogszabály: A diplomáciai vagy egyéb mentesség esetében szükséges eljárásról szóló 1973. évi 7. törvényerejű rendelet tartalmazza (továbbiakban: Diplommenttrv.). Eszerint, ha az immunitás kérdése felmerül, a bíróság köteles az eljárást – annak bármely szakaszában – hivatalból felfüggeszteni, és jelentést tenni. A jelentés alapján a mentesség kérdésében az igazságügyért felelős miniszter a külpolitikáért felelős miniszterrel egyetértésben határoz. Ez a bíróságra kötelező. A mentesség fennállása esetén pedig a joghatóság hiányára irányadó eljárásjogi szabályokat kell alkalmaznia a bíróságnak (Diplommenttrv. 2. § (1) és (3) bekezdés; 5. §).

²⁵⁷ A vagylagos joghatóság kapcsán pedig az Nmjtvr. 58. §-át is hatályon kívül helyezték.

²⁵⁸ Szászy István: Nemzetközi polgári eljárásjog Budapest, 1963. 328. o. idézi: Szócs: In: Egy új polgári perrendtartás alapjai 678. o.

²⁵⁹ Egyebekben ide sorolható: Nmjtvr. 62/A. § c-d) pont, 62/C. c-d) pont, 62/E. §

²⁶⁰ TIMÁR Kinga: A nemzetközi és európai uniós szabályozók szerepe a Polgári Perrendtartás kodifikációjában In: Codificatio processualis civilis – Studia in honorem NÉMETH János II ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 2013. 419. o. és 53. lábjegyzet

²⁶¹ Szócs: i. m. In: Egy új polgári perrendtartás alapjai 678–679. o. és 20. lábjegyzet

5. Az alkalmazandó joggal kapcsolatos főbb rendelkezések elemzése

A kollíziós normák vonatkozásában az elsődlegesen kiemelendő, hogy a 20. cikk szerint „Az e rendelet által meghatározott jogot arra való tekintet nélkül alkalmazni kell, hogy az egy tagállam joga-e vagy sem.” Mint már korábban is írtam ezzel egységes jogot (*loi uniform*) teremt az uniós jogalkotó. Éppen ezért a 2015. augusztus 16-ig hatályos Nmjtvr. rendelkezések is hatályukat kellett, hogy veszítsék, függetlenül attól, hogy ezt a magyar jogalkotó kimondta-e vagy sem.²⁶²

Az alkalmazandó jogra vonatkozó rendelkezések három nagy csoportba sorolhatóak:

a) az öröklési ügy egészére irányadó jogot meghatározó kapcsolóelv (szokásos tartózkodási hely)

b) különös kollíziós szabályok, amelyek az öröklési jog egyes területeire vonatkoznak (így például a végintézkedés alaki érvényességére vonatkozó rendelkezések)

c) az alkalmazandó jogot meghatározó passzusok közös szabályai.²⁶³

A fenti csoportosítás alapján jelen fejezetben csak azon pontokat emelem ki, amelyekkel az állampolgárság és a szokásos tartózkodási hely elemzése kapcsán még nem foglalkoztam.

Az alkalmazandó jog meghatározása szempontjából a 21. cikk (1) bekezdésében szereplő fő szabályhoz képest ún. „kiegészítő, menekülő klauzulaként” hívható fel a (2) bekezdés, amely szerint: „Amennyiben – kivételes esetben – az eset valamennyi körülménye alapján egyértelmű, hogy az örökhagyó az elhalálozásának időpontjában nyilvánvalóan szorosabban kapcsolódott egy másik államhoz, mint ahhoz, amelynek joga az (1) bekezdés értelmében alkalmazandó lenne, az öröklésre alkalmazandó jog ennek a másik államnak a joga.” Ennek kapcsán kiemelendő, hogy ez a rendelkezés csak kivételes esetben alkalmazható, azaz a felek csalárd, rosszhiszemű szándékkal nem élhetnek ezen lehetőséggel, annak érdekében, hogy az általános, objektív kapcsolóelvet kikerüljék. Érdekességként megemlítem, hogy ez a passzus politikai kompromisszumként került a rendelet szövegébe, mert a tagállamok egy része ragaszkodott ahhoz, hogy az elsődleges kapcsolóelv, a szokásos tartózkodási hely mellett egy másodlagosan alkalmazandó lehetőség is kodifikálásra kerüljön.²⁶⁴

Egy fontos pontatlanságra azonban szükséges a figyelmet felhívni: az öröklési rendelet több helyen is „irányadó jog” kitételt alkalmaz az „alkalmazandó jog”

²⁶² A jogalkotó ettől függetlenül a 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 31. cikke megfeleltetési nemperekes eljárásról, valamint egyes igazságügyi tárgyú törvénymódosításról szóló 2015. évi LXXVI. törvénnyel az Nmjtvr. kapcsolódó rendelkezéseit, valamint a Hetv. megfelelő passzusait az öröklési rendeletnek megfelelően módosította.

²⁶³ Szőcs, SZIRÁNYI: i. m. 606. o.

²⁶⁴ Szőcs, SZIRÁNYI: i. m. 607. o.

kifejezés helyett (pl: (63) preambulum bekezdés, 22. cikk (1) bekezdés). A jogirodalom rámutat arra, hogy az „irányadó jog” kifejezés tartalmában nem azonos az „alkalmazandó jog” terminus technicussal.²⁶⁵

Álláspontom szerint ugyanis az irányadó jog nem feltétlenül jelent kötelező jogot, hanem csak egyfajta keretet ad, amely irányt mutat. Az azonban, hogy ezen keretet mivel és hogyan töltjük ki, már nyitott kérdés, nem feltétlenül az irányadó jog határozza meg. Ezzel szemben az öröklési rendelet – hasonlóan egyéb, kollíziós normákat tartalmazó uniós normákra – a felhívott jogrendszer alkalmazását kötelező jelleggel írja elő, arra nem mint „pusztán” iránymutatásként tekint.

Fentebb kifejtetteket erősíti, hogy az öröklési rendelet német nyelvű szövege is alkalmazandó jogként hivatkozik a felhívott jogrendszerre, így vélhetően fordítási hiba következett be, vagy pedig stilisztikai okokból (szóismétlés elkerülése) tartalmazza az öröklési rendelet az „irányadó jog” kifejezést.

A fenti b) pont szerinti különös kollíziós szabályok közül egyértelműen a végintézkedések érvényességére vonatkozó rendelkezések a legfontosabbak.

Kiemelendő a 24. cikk, amely szerint „az öröklési szerződéstől eltérő végintézkedés²⁶⁶ megengedettségét és tartalmi érvényességét illetően az a jog irányadó, amely a végintézkedést tevő személy utáni öröklésre e rendelet alapján alkalmazandó lett volna, ha az említett személy halála a végintézkedés megtételének napján következett volna be.” Azaz jelen esetben ún. putatív (vélt) jogot kell alkalmazni. Ez pedig elsődlegesen a szokásos tartózkodási hely szerint alkalmazandó jog lesz. Kiemelem ugyanakkor, hogy az objektív kapcsolóelv azonossága ellenére a kapcsolás időpontja már változik, ugyanis nem az örökhagyó halálának időpontja döntő, hanem a végintézkedés megtételének napja. Ebből okszerűen következik, hogy az így megállapított jog lényegében perpetuálódik, azaz a végintézkedés tartalmára vonatkozó jog nem fog változni pusztán azért, mert később más lett a szokásos tartózkodási helye. Véleményem szerint ezen rendelkezések pozitívummal és negatívummal is bírnak:

1) Az egyik legkardinálisabb előnye, hogy érvényesülhet a *favor testamenti* elve, hiszen a végintézkedés (elsődlegesen végrendelet) tartalmára az örökhagyó által vélhetően alaposan ismert jog lesz a kötelező.

2) Ezzel párhuzamosan egyfajta jogbiztonságot is jelent, hiszen nem kell az örökhagyónak attól tartania, hogy még életében, de a végintézkedés megtételét követően változik az alkalmazandó jog.²⁶⁷

Hátrány ugyanakkor, hogy így könnyen előfordulhat, hogy egy öröklési ügyre az eljáró fórumnak egyszerre több jogot is kell alkalmaznia.

²⁶⁵ GYEKICZKY: i. m. 3. o. és 17. lábjegyzet

²⁶⁶ Végintézkedés: végrendelet, közös végrendelet vagy öröklési szerződés (3. cikk (1) bekezdés d) pont)

²⁶⁷ SZÖCS, SZIRÁNYI: i. m. 608. o.

Fontos azonban, hogy ez a rendelkezés nem korlátozza az örökhagyót abban, hogy éljen a számára a 22. cikk (1) bekezdésében biztosított jogválasztás lehetőségével.

Az öröklési szerződések tekintetében bonyolult a szabályozás:

Ennek több oka is van: elsőként az, hogy a tagállamok jogrendszerében szerteágazóan kerül szabályozásra az öröklési rendelet, van ahol tiltják, van ahol teljesen elfogadott. Így egyértelműen tilalmazza a lengyel, a szlovén, az olasz és a román jog, míg a görög jogban kifejezetten közrendi jelentőséggel bír ezen kérdéskör.

Éppen ezért e konfliktust – részben – áthidalva az öröklési rendelet az öröklési szerződés autonóm értelmezését adja: „olyan megállapodás – beleértve a kölcsönös végrendeleten alapuló megállapodást is –, amely ellenszolgáltatás fejében vagy anélkül a megállapodásban részes egy vagy több személy jövőbeli hagyatékára vonatkozó jogokat létesít, módosít vagy szüntet meg.” (3. cikk (1) bekezdés b) pont). A magyar jog szempontjából is relevanciával bírhat, hogy fenti fogalom magában foglalja az öröklésről történő lemondásra vonatkozó szerződést is²⁶⁸ a „szüntet meg” kitétel folytán. A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) 7:7. § (1) bekezdése szerint a törvényes örökös az örökhagyóval kötött írásbeli szerződésben – egészben vagy részben – lemondhat az öröklésről. Azonban – figyelemmel a 7:7. § (2) bekezdésére is egyértelműen elhatárolandó ez a szerződés az öröklési szerződéstől.

Ez a diszkrepancia nézetem szerint nem olyan mértékű ellentmondás, amely adott esetben közrendi klauzulára hivatkozva megtagadná azon jog alkalmazását, amely a szerződést végintézkedésnek tekintené.

Az öröklési rendelet 25. cikke lépcsőzetesen szabályozza az öröklési szerződésekre alkalmazandó jogot:

„Egyetlen személy utáni öröklésre vonatkozó öröklési szerződés megengedettségét, tartalmi érvényességét és a felekre nézve kötelező erejét – ideértve a felbontás feltételeit is – illetően az a jog az irányadó, amely az e személy utáni öröklésre e rendelet alapján alkalmazandó lett volna, ha az említett személy halála a szerződés megkötésének napján következett volna be.” (25. cikk (1) bekezdés)

Fentiek kapcsán megemlítendő, hogy a tartalmi érvényesség fogalmát, az ahhoz tartozó elemeket a 26. cikk tartalmazza részletesen. Emellett itt is eltérő a kapcsolat időpontja (szerződés megkötésének napja).

A 25. cikk (2) bekezdésének első albekezdése értelmében: „A több személy utáni öröklésre vonatkozó öröklési szerződés csak akkor megengedett, ha mindazon jogok szerint megengedett, amelyek valamennyi érintett személy utáni öröklésre

²⁶⁸ Szócs, SZIRÁNYI: i. m. 608. o.

e rendelet alapján irányadóak lettek volna, ha az említett személyek halála a szerződés megkötésének napján következett volna be.” Azaz csak akkor elfogadott az öröklési szerződés, ha valamennyi szerződéses fél szerint alkalmazandó jog megengedi az öröklési szerződést. Hangsúlyozom, hogy ez az elsősre szigorúnak látszó – ám korántsem ritka²⁶⁹ – kollíziós norma pusztán az öröklési szerződés léte szempontjából kötelező. Ugyanis az öröklési szerződés tartalmi érvényességét és a felekre nézve kötelező erejét tekintve, az a jog alkalmazandó, amely az öröklési szerződéssel a „legsorosabb kapcsolatban” van. Ez a kitétel értelemszerűen vitára adhat alapot, s az eset összes körülményének gondos mérlegelése alapján kell majd az eljáró fórumnak megállapítania, hogy így mely jog lesz alkalmazandó, figyelemmel arra, hogy a felek az öröklési szerződés esetében is élhetnek a jogválasztás lehetőségével a 22. cikkben meghatározott feltételekkel. A 25. cikk (3) bekezdésének alkalmazása azon esetekben bírhat kiemelkedő relevanciával, amikor a felek egyikének szokásos tartózkodási helye szerinti állam joga nem engedi meg az öröklési szerződést, azonban a választott jog már igen.

Az öröklési rendelet a végintézkedéses alaki érvényessége körében csak az írásbeli végintézkedésekre tartalmaz szabályokat (27. cikk). A szóbeli végrendeletek alaki érvényessége vonatkozásában az Nmjtvr. 2015. augusztus 17-től hatályos 36. § (1) bekezdése alkalmazandó. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a tagállamok egy része vonatkozásában az öröklési rendelet ezen pontja nem alkalmazható, mert 75. cikk (1) bekezdése révén „azok a tagállamok, amelyek szerződő felei a végintézkedések alakiságaira alkalmazandó jogról szóló, 1961. október 5. napján kelt Hágai Egyezménynek, e rendelet 27. cikke helyett továbbra is az egyezmény rendelkezéseit alkalmazzák a végrendeletek és a közös végrendeletek alaki érvényessége tekintetében.” Látható ugyanakkor, hogy ez nem vonatkozik az öröklési szerződések tekintetében, azaz a végintézkedés e formája esetében az egyezményben részes államok is az öröklési rendeletet alkalmazzák.

Magyarországon a rendeletet megelőzően az Nmjtvr. 36. § (1) bekezdése tartalmazta – a Hágai Egyezménnyel teljesen megegyezően – az alaki érvényességre vonatkozó szabálygyűttest. Így az öröklési rendelet folytán érdemi változás – egy kivételtől eltekintve – nem következik be.²⁷⁰

A kivételt pedig az jelenti, hogy az Nmjtvr. 36. § (2) bekezdésének korábbi szabályai szerint a végintézkedés és annak visszavonása alakilag érvényes, ha megfelel a magyar jognak, vagy az a-d) pontban felsorolt jognak. Így látható, hogy az eljáró közjegyzőnek elégséges volt azt vizsgálnia, vajon a magyar jog (*lex fori*) szabályai szerint érvényes-e a végintézkedés alakilag vagy sem, és nem kellett az egyéb kapcsolóelvek alapján kijelölt jogot alkalmazni.

²⁶⁹ Ld. például a házasság érvényességének anyagi jogi feltételeire alkalmazandó jog körében az Nmjtvr. 37. § (1) bekezdés

²⁷⁰ Szőcs, SZIRÁNYI: i. m. 608–609. o.

Az öröklési rendelet 27. cikk (1) bekezdés d) pontja szerint ugyanis: „Valamely írásban tett végintézkedés alakilag akkor érvényes, ha alakilag megfelel a végrendelezőnek vagy az öröklési szerződés által érintett örökhagyók legalább egyikének – akár a végintézkedés megtételekor vagy a szerződés megkötésekor, akár az elhalálozás időpontjában fennálló – szokásos tartózkodási helye szerinti állam jogának.” Figyelemmel arra, hogy az általános kapcsolóelv is a szokásos tartózkodási hely (21. cikk), így nagy valószínűséggel az esetek többségében a közjegyzők a magyar jog alapján ebben a kérdésben is eljárhatnak.²⁷¹

Az öröklési rendelet több különös kollíziós normát is tartalmaz.

A 30. cikk az alábbi címet viseli: „Bizonyos vagyontárgyak öröklésével kapcsolatos vagy arra kiható korlátozásokat megállapító különös szabályok”

Eszerint „bizonyos ingatlanok, vállalkozások vagy, más, különleges vagyontárgyak fellelhetősége szerinti állam joga olyan különös szabályokat tartalmaz, amelyek gazdasági, családi vagy társadalmi megfontolások miatt e vagyontárgyak öröklésével kapcsolatos vagy arra kiható korlátozásokat állapítanak meg, az említett különös szabályokat alkalmazni kell az öröklésre, amennyiben a szóban forgó állam joga szerint az említett szabályokat az öröklésre alkalmazandó jogra való tekintet nélkül alkalmazni kell.”

Ennek kapcsán az alábbiak kiemelése szükséges:

A 30. cikk lényegében imperatív szabályokat fogalmaz meg. Nem idegen e szabályozási modell a nemzetközi magánjogtól, hiszen például a Róma I. és Róma II. rendelet is tartalmaz imperatív normákat. Azonban utóbbi jogi norma a *lex fori* (fórum joga), azaz az eljáró állam imperatív normáira utal, ezzel szemben az öröklési rendelet a *lex rei sitae*²⁷² kapcsolóelv alapján kijelölt jog szabályaira. A Róma-rendeletek szabályait teljesen érthetőnek tartom, hiszen a *lex fori* államának lehetnek olyan rendelkezései, amelyeknek feltétlen érvényesülését kívánja elérni.

Az öröklési rendelet megoldása azonban azon veszéllyel fenyegethet, különösen ingatlanok esetében, hogy a hagyaték feldarabolásának elvét kívánják az öröklési ügy elbírálása során bevezetni. Ettől mindenképpen tartózkodni kell, hiszen egyértelmű, hogy a norma és az uniós jogalkotó célja nem ez volt. Ez a rendelkezés sokkal inkább azt a célt szolgálja, hogy például ingatlanok esetében – gazdasági megfontolásból – bizonyos tulajdonvédelmi rendelkezések érvényesülését segítse.

Érdekes szabályt tartalmaz a 32. cikk, amely a közös veszélyben elhunyt személyek öröklési pozíciójával kapcsolatos normát rögzíti. Eszerint: „Amennyiben két vagy több személy, akik utáni öröklésre különböző jogok az irányadóak, olyan körülmények között halálozik el, amelyek nem teszik lehetővé elhalálozásuk

²⁷¹ Szócs, SZIRÁNYI: i. m. 609. o.

²⁷² Dologi jogi kapcsolóelv: a dologi jogi kérdések esetében a dolog fekvésének helye szerinti jog az alkalmazandó jog.

sorrendjének meghatározását, és amennyiben e jogok különböző módon rendelkeznek, vagy egyáltalán nem rendelkeznek erről a helyzetről, ezen elhalálozott személyek egyikét sem illetik meg jogok a másik vagy a többi utáni öröklésben.”²⁷³ Véleményem szerint az öröklési rendelet a jogbiztonságot szem előtt tartva rendelkezett az idézett módon, hiszen ellenkező esetben szinte feloldhatatlan nehézségek adódnának a hagyatéki ügyek intézése során. A magyar Ptk. a 7:4. § (1) bekezdés második mondatában az öröklési rendelettel megegyező tartalommal kezeli a közös balesetben, vagy más hasonló közös veszélyhelyzetben elhunyt személyek egymás utáni öröklését (kiesettnek tekintendők).

Az öröklési rendelet 33. cikke a nyugvó hagyaték kérdését is rendezi: „Amennyiben az öröklésre e rendelet értelmében alkalmazandó jog szerint egyik vagyontárgy tekintetében sincs sem végintézkedésben nevezett örökös vagy hagyományos, sem törvényes öröklésre jogosult természetes személy, az így meghatározott jog alkalmazása nem zárja ki azt, hogy valamely tagállam vagy az ezen tagállam által e célra kijelölt intézmény a saját joga alapján megszerezze a területén található hagyatéki vagyontárgyak tulajdonjogát, feltéve, hogy a hitelezők jogosultak arra, hogy követeléseikre a hagyatéki vagyontárgyak összességéből kielégítést keressenek.”

A fenti bekezdésben jelzett terület, ahhoz a kérdéskörhöz vezet el bennünket, hogy vannak tagállamok, ahol nyugvó hagyaték lényegében nincs, hiszen az örökösök minden külön cselekmény nélkül (*ipso iure*) szerzik meg a hagyatékot. Erre példa Magyarországon a Ptk. 7:87. § (2) bekezdésének szabálya is. Továbbá a magyar jog szerint az állam a szükségképpen örökös, így nem beszélhetünk uratlan hagyatékról (Ptk. 7:74. § (1) bekezdés).

Ugyanakkor például Ausztriában a polgári törvénykönyv szerint egy nemperes eljárás keretében kell az örökösnek ún. örökségi nyilatkozatot tennie, amellyel az örökségbe lépést (*Einantwortung*)²⁷⁴ fejezi ki.²⁷⁵

Az öröklési rendelet 33. cikke azon esetet rendez, amikor ún. pozitív összeütközésről beszélhetünk, azaz az alkalmazandó jog szerinti állam (mint szükségképpen örökös, polgári jogi jogcímen), illetve a hagyaték fekvésének helye szerinti tagállam (közjogi jogcím folytán) is öröklési igénnyel lép fel a vagyontárggyal kapcsolatban. A rendelet végül a hagyaték fekvésének helye szerinti tagállam igényének ad elsőbbséget („a tagállam [...] a saját joga alapján megszerezze a területén található hagyatéki vagyontárgyak tulajdonjogát.”)²⁷⁶

Kiemelendő továbbá az öröklési rendelet 31. cikke is: „Ha egy személy az öröklésre alkalmazandó jog alapján őt megillető dologi jogra hivatkozik, azonban azon

²⁷³ Szócs, SZIRÁNYI: i. m. 610–611. o.

²⁷⁴ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) 810-812. §

²⁷⁵ A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal (Szerk.: VÉKÁS Lajos) Complex kiadó, Budapest, 2013. 986. o.

²⁷⁶ Szócs, SZIRÁNYI: i. m. 611. o.

tagállam joga, ahol e jogra hivatkozik, nem ismeri a kérdéses dologi jogot, a szóban forgó jogot – szükség esetén és amennyire lehetséges – az említett állam jogában létező, hozzá legközelebb álló dologi joghoz kell hozzáigazítani, figyelembe véve az adott dologi jog által megvalósítani kívánt célokat és érdekeket, valamint a hozzá fűződő joghatást.”

A 31. cikk az ún. *Anpassung* vagy *adaptation* problémájával foglalkozik. Ezzel összefüggésben az öröklési rendelet egészen speciális normát fogalmazott meg a 31. cikkben, azon esetre, ha a *lex successionis* (hagyaték joga) alapján valamely dologi jogot a *lex rei sitae* szerinti jog nem ismer. Ez esetben ugyanis a *lex rei sitae* (dolog fekvésének helye) szerinti jog által ismert, tartalmában a hagyaték joga által kijelölt dologi joghoz legközelebb álló dologi jogot kell figyelembe venni.

Lényeges, hogy ez a rendelkezés összhangban áll az 1. cikk (2) bekezdés k-l) pontjaival, amely szerint: „E rendelet hatálya nem terjed ki a dologi jogok természetére, valamint az ingatlanra vagy ingósággal kapcsolatos jogok nyilvántartásba vételére – beleértve az e nyilvántartásba vételre vonatkozó jogi követelményeket is – és az ilyen jogok nyilvántartásba vételének vagy nyilvántartásba vétele elmulasztásának a joghatásaira.”

Azaz, ha lefordítjuk a fenti mondatot például a magyar ingatlan-nyilvántartási jogra, illetve dologi jogra két fontos következtetést is levonhatunk:

Nem kell az eljáró magyar közjegyzőnek vagy bíróságnak például áttörnie egy másik jog alkalmazása esetén a dologi jogok zártkörűségének elvét, mert az – álláspontom szerint – közrendi aggályokat vetne fel és az az öröklési rendelet 35. cikkének alkalmazása folytán a kérdéses rendelkezés alkalmazásának a megtagadásához vezethet.

Ehhez hasonlóan nem szükséges az eljáró magyar fórumnak az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés anyagi jogerejének elvét érvényre juttatni, pusztán azért, mert a kijelölt, alkalmazandó jog ilyen tartalmú normával rendelkezik. A magyar jogirodalom rámutat arra, hogy „A bejegyzés anyagi jogerejének elismerése azt jelentené, hogy a jogváltás az ingatlan-nyilvántartási bejegyzéssel, a jogváltás egyéb feltételeitől függetlenül állna be.”²⁷⁷ Ezen mondat negligálása pedig azt jelentené, hogy az egész magyar jogcímes-tradíciós tulajdonjogi rendszert²⁷⁸ kérdőjeleznénk meg. Figyelemmel arra pedig, hogy az új Ptk. kodifikálása során a jogalkotó nem változtatott a fenti tulajdonjogi rendszeren, így véleményem szerint ezzel az is kifejezésre került, hogy ez a magyar dologi jogi-tulajdonjogi berendezkedésnek egy olyan alapinstrumentuma, amely közrendi jelleggel rendelkezik.

²⁷⁷ A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal: 495. o.

²⁷⁸ Lásd részletesebben: MENYHÁRD Attila: Dologi jog – ELTE Eötvös kiadó 2007. 272–283. o. és A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal 391. o.

A gyakorlatban több alkalommal is élesen jelentkezhethet a 31. cikkben írt kérdéskör, hiszen a legtöbb esetben a tagállamok nem ismerik a másik tagállam dologi jogi berendezkedését. Nem lehet biztos benne egy magyar közjegyző, hogy a francia vagy a német haszonélvezeti jog azonos tartalommal bír-e, mint a magyar. Ebből pedig okszerűen következik, hogy mindig elengedhetetlen lesz valamilyen alkalmazkodás, adaptáció az alkalmazandó másik tagállami vagy harmadik állam jogintézményeivel összefüggésben.

A vázolt problémát az alábbi esettel illusztrálom: a holland jogban speciális haszonélvezet ismert, nevezetesen, hogy a jogosult a haszonélvezet tárgyát elfogyaszthatja, elhasználhatja. Ez lényegében egy quasi haszonélvezeti jog, és elsősorban bizonyos fogyasztási célú dolgok esetében lehet megengedett, amikor a haszonélvezőnek később ugyanabból ugyanannyit kell visszaadnia a tulajdonosnak. A magyar jogban erre példa a Ptk. 5:151. § (1) bekezdésében szabályozott rendhagyó haszonélvezet (*irregularis ususfructus*): „A haszonélvező a haszonélvezet keletkezésekor meglévő, természetüknél fogva elhasználható dolgokkal, gazdasági felszereléssel és állatállománnyal, árukészlettel és pénzzel a rendes gazdálkodás szabálya szerint indokolt mértékben rendelkezhet. A haszonélvezet megszűnésekor köteles ezeket pótolni; ha ez nem lehetséges, értéküket megtéríteni.” Azaz ez esetben a haszonélvezőnek nem az állag megóvása, megőrzése az elsődleges kötelezettsége, hanem ennek helyébe egy pótlási és megtérítési kötelezettség lép. Megállapítható tehát, hogy a rendelkezési jog bizonyos szeleteivel is rendelkezik (elidegenítés) a haszonélvező, de nem annak teljességével, mert a megterhelés joga nem illeti meg.²⁷⁹

Hollandiában ezzel szemben a haszonélvezet olyan formája is szabályozott, amikor a haszonélvezőnek az elfogyasztott, elhasznált dolgokat nem kell visszaszolgáltatnia. Kérdés, hogy ez esetben az eljáró – például magyar – közjegyző mit fog tenni? Vélhetően a magyar haszonélvezeti joghoz fogja közelíteni az esetet, leginkább a Ptk. 5:151. § (1) bekezdésének megfelelően.

A 650/2012 EU Európai Parlament és Tanácsi rendelet 31. cikke szerinti megfeleltetési nempere eljárásról, valamint egyes igazságügyi törvénymódosításokról szóló 2015. évi LXXI. törvény (továbbiakban: Módosító törvény) szabályozza az ún. megfeleltetési eljárást.

Azaz, amikor egy másik (tag)állam jogrendszerében ismert dologi jogot az eljáró magyar fórumnak a magyar jogban létező dologi joghoz kell közelíteni, quasi annak kell megfeleltetnie.

²⁷⁹ A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal: 486. o.

A megfeleltetési eljárás két részre osztható: egy ún. alapeljárásra, ez azon eljárás, ahol a megfeleltetés szükségessége válik.²⁸⁰ Ez gyakorlatban vélhetően a legnagyobb számban az ingatlan-nyilvántartási eljárásokhoz fog kapcsolódni.

Miután az alapeljárást lefolytató hatóság észleli az adaptáció szükségességét, kezdeményezi a megfeleltetési eljárást. Kiemelendő, hogy az eljárást csak a nyilvántartást vezető szerv kezdeményezheti.²⁸¹

A Módosító törvény 3. §-a szerint: „ Ha a kérelmező előtt folyó eljárásban (a továbbiakban: alapeljárás) a Rendelet 31. cikke szerinti megfeleltetés válik szükségessé, a kérelmező haladéktalanul megfeleltetési eljárás lefolytatása iránti kérelmet (a továbbiakban: kérelem) terjeszt elő a bíróságnál. Ha az alapeljárásban hiánypótlási felhívásnak van helye, úgy a kérelmet a hiányok pótlását követően kell előterjeszteni.” A törvény a Budai Központi Kerületi Bíróság kizárólagos illetékességéről rendelkezik. (3. § (3) bekezdés)

E szabály érthető és teljesen illeszkedik azon rendszerbe, hogy Budapesten a határon átnyúló vonatkozású esetekben a Budai Központi Kerületi Bíróság rendelkezik illetékességgel (Nmjtv. 74. § (2) bekezdés b-c) pont).

Kiemelendő, hogy a Módosító törvény 5. §-a szerint a megfeleltetési eljárás egy nemperes eljárás, amelyre – ha e törvény másként nem rendelkezik – a polgári perrendtartásról szóló törvény szabályait a polgári nemperes eljárás sajátosságaiból eredő eltérésekkel kell megfelelően alkalmazni (Pp. funkcionális hatálya is megnyilvánul ebben a rendelkezésben). A Módosító törvény 6. § (2) bekezdése értelmében az érintettnek a külföldi jog tartalmáról rendelkezésre álló okiratokat, adatokat csatolnia kell az eljárás során. Ennek elmaradása esetén pedig a bíróság hivatalból gondoskodik a „megfeleltetéshez szükséges joganyag beszerzéséről.” Ez a passzus az Nmjtv. 5. § (1) bekezdésével teremti meg az összhangot, amely szerint: „A bíróság vagy más hatóság az általa nem ismert külföldi jog felől hivatalból tájékozik, szükség esetén szakértői véleményt is beszerez és a fél által előterjesztett bizonyítékokat is figyelembe veheti.” Ennek sikertelensége esetén pedig az Nmjtv. 5. § (2) bekezdése alapján az igazságügyért felelős miniszter felvilágosítást ad.

A Módosító törvény 7. § (2) bekezdése értelmében: „Ha a kérelem elutasításának vagy az eljárás megszüntetésének nincs helye, a bíróság a kérelemben szereplő külföldi dologi jogi jogintézménynek a magyar jogban ismert, a kérelmező által vezetett nyilvántartásba bejegyezhető dologi jogi jogintézménynek való megfeleléséről határoz. A bíróság döntése a kérelmezőre nézve kötelező.” Azaz az ingatlan-nyilvántartási hatóság a bíróság döntését követően nem mérlegelheti például a német jog szerinti haszonélvezet bejegyzését a tulajdoni lapra. Kiemelendő a 7. § (4) bekezdés is, amely a bejegyzéshez kettős feltételt ír elő:

²⁸⁰ Módosító törvény 1-9. §-ához fűzött részletes indokolása

²⁸¹ Módosító törvény 1-9. §-ához fűzött részletes indokolása

egyrészt – a később részletezendő – öröklési rendelet 62. cikk (1) bekezdésének megfelelő öröklési bizonyítványt, másrészt pedig a megfeleltetési eljárásban született bírósági határozatot. E kettő közül bármelyik is hiányzik, a bejegyzésre nem kerülhet sor.

Végezetül megemlítendő, hogy a bíróság határozatával szemben a kérelmező és az öröklési ügyben érintett élhet fellebbezéssel a Fővárosi Törvényszékhez (Módosító törvény 8. § (1) bekezdés).

Az öröklési rendelet 34. cikke, egy a nemzetközi magánjog általános részét képező, rendkívül fontos jogintézményt szabályoz: a *renvoi*-t (vissza-és továbbutalás): „Valamely e rendelet által meghatározott harmadik állam jogának alkalmazása alatt az adott államban hatályban lévő jogszabályok alkalmazását kell érteni, ideértve a nemzetközi magánjogi jogszabályokat is, amennyiben az említett szabályokban az alábbiakra történik tovább- és visszautalás: a) valamely tagállam joga; vagy b) olyan egyéb harmadik állam amely a saját jogát alkalmazná.” (34. cikk (1) bekezdés)

A fenti bekezdés érdekessége, hogy az öröklési rendelet az első uniós norma, amely nem zárja ki egyértelműen a *renvoi* alkalmazását, jóllehet csak a harmadik állam jogának alkalmazása esetén engedi meg az egyszeri *renvoi*-t. Ennek indokát pedig az adta, hogy az uniós jogalkotó tartott attól, hogy a harmadik állam jogában, bizonyos közeli hozzátartozókat védő, garanciális rendelkezések hiányoznak. Fontos azonban, hogy kizárt a *renvoi* alkalmazása mind a menekülő klauzula, mind pedig a különleges kapcsolóelvek érvényesülése esetén.²⁸²

Figyelemmel a nemzetközi magánjogi kodifikációra, valamint arra, hogy az Nmjtvr. 4. §-a kapcsán felmerülhet a *renvoi* szabályozásának felülvizsgálata²⁸³ érdemes röviden – elsősorban öröklési jogi szempontból – elemezni a vissza- és továbbutalás jogintézményét is.

Az Nmjtvr. 4. §-a a visszautalást elfogadja a továbbutalást azonban nem. Véleményem szerint azáltal, hogy az öröklési rendelet – ellentétben valamennyi eddig uniós rendelettel – korlátozottan, de elismeri a *renvoi*-t, amellet foglalt állást, hogy a kapcsolóelv alapján kijelölt jog valamennyi normája alkalmazandó, azaz a kollíziós normák is, nemcsak a tárgyi jog (például: polgári jog szabályai).²⁸⁴ Önmagában a *renvoi* problémájával két konjunktív feltétel fennállása esetén szembesülünk: amennyiben az alkalmazandó jog kollíziós normája eltérő

²⁸² SZÖCS, SZIRÁNYI: i. m. 611–612. o.

²⁸³ VÉKÁS Lajos: Egy új nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának néhány elvi kérdéséről Jogtudományi Közlöny 2015. június 298. o.

²⁸⁴ Ezzel kapcsolatban szükséges egy elhatárolást tenni: Elsősorban a Róma I. és a Róma II. rendelet kapcsán merül fel a gyakorlatban, hogy a felek úgy élnek a jogválasztás lehetőségével, hogy a konkrét jogvita nem tartalmaz külföldi elemet. Ebben az esetben a jogválasztás nem lehet kollíziós jellegű, csak anyagi jogi jogválasztásként érvényesülhet, azaz az adott állam kógens, imperatív normáit nem mellőzhetik. (In: MÁDL – VÉKÁS: i. m. 346. o.) Véleményem szerint az öröklési rendelet kapcsán 20. cikk és a 22. cikk tartalma alapján a gyakorlatban ilyen esetek nem igen fordulhatnak elő, hogy az örökösök úgy él jogválasztás lehetőségével, hogy a konkrét esetben nincs külföldi elem.

kapcsolóelvet tartalmaz és ezzel az eltérő kapcsolással más jogrendszer alkalmazásához jutunk.

Öröklési jogban a *renvoi* kérdése akkor merül fel, ha az egyik érintett állam a személyes jogot, míg a másik a dolog fekvésének helyét tekinti az alkalmazandó jogot meghatározó kapcsolóelvnek.

A *renvoi* kezdeti teljes és egyértelmű elutasítását követően az államok ma már korlátozottan de elismerik a *renvoi* lehetőségét, azzal érvelve, hogy ez elősegíti a „döntések nemzetközi harmóniáját.”²⁸⁵ Ezen elv mentén készült el az ún. *renvoi* egyezmény, amely szerint állampolgársági²⁸⁶ jogot előnyben részesítő államok elfogadják a *renvoi*-t, addig a lakóhely (domícilium) elvét követő államok elutasítják a vissza-és továbbutalás lehetőségét. Ugyanezen az elven működik az angol jogban kialakított ún. „*foreign court doctrine (theory)*” más néven: „*local court doctrine*”, azaz az angol bíró azon anyagi jogot alkalmazza, amelyet a saját nemzetközi magánjoga által kijelölt jog fóruma alkalmazandónak tartana.

Konklúzióként megállapítható, hogy nincs egységes álláspont a *renvoi* alkalmazás körében, egy kivétellel: jogválasztás esetén nem lehet elismerni a *renvoi*-t, hiszen a felek kifejezetten azért élnek a jogválasztással, hogy a választott jog szabályai érvényesüljenek. Ezzel összhangban zárja ki a vissza-és továbbutalás lehetőségét az öröklési rendelet is jogválasztás esetén. Érdekes módon az Nmjtvr. 4. §-a nem zárja ki jogválasztás esetén sem a *renvoi*-t, azonban fentebb kifejtettek okán az életszerű értelmezés szerint jogválasztás esetén a felek a választott jogrendszer tárgyi jogára (például: polgári jog) gondolnak, nem pedig kollíziós jogára.

Ezt erősíti, hogy a német BGBEG²⁸⁷ 4. § (2) bekezdése szerint is, amennyiben a felek jogválasztással élnek, akkor az a választott jog tárgyi normáira vonatkozik.²⁸⁸ A készülő nemzetközi magánjogi törvényben éppen ezért indokolt lenne egyértelműen rögzíteni, hogy jogválasztás esetén a *renvoi* alkalmazása kizárt.

Az alkalmazandó joggal egy fejezetben szabályozza az öröklési rendelet a közrend (*ordre public*) fogalmát: „Valamely e rendelet által meghatározott állam jogának valamely rendelkezéseinek alkalmazása csak akkor tagadható meg, ha az alkalmazás nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen a fórum közrendjével.” Az idézett bekezdés kapcsán kiemelem, hogy nem önmagában a kijelölt jog alkalmazását tiltja meg, hanem csak annak meghatározott rendelkezésére történő hivatkozást.

²⁸⁵ MÁDL – VÉKÁS: i. m. 121. o.

²⁸⁶ A személyes jog (*lex personae*) kapcsán az államok két csoportba oszthatóak: az állampolgárságot (*lex patriae*), mint kapcsolóelvet, és a lakóhelyet (angolszász jogrendszerben: *domicile*), mint kapcsolóelvet elfogadó jogrendszerek. In: MÁDL – VÉKÁS: i. m. 119. o.

²⁸⁷ Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch (német nemzetközi magánjogi törvény)

²⁸⁸ MÁDL – VÉKÁS: i. m. 118–124. o.

Mint már korábban is hangsúlyoztam, a jogirodalom rámutat arra, hogy a diszkrimináció tilalma mellett elsősorban a kötelesrész, az öröklési szerződés, illetve a közös végrendelet kapcsán juthat jelentőséghez ezen szabály.

Álláspontom szerint a magyar jogban igazán a közös végrendelet kérdése kapcsán bírhat relevanciával a közrendi klauzula. A Ptk. 7:23. § (1) bekezdése szerint: „Két vagy több személynek bármilyen alakban ugyanabba az okiratba foglalt végrendelezése érvénytelen.” A (2) bekezdés pedig a fő szabály alóli kivételként a házastársak számára, életközösségük fennállása alatt engedélyezi a közös végrendelet készítését, meghatározott alaki feltételek mellett. Kérdés, hivatkozhat-e az eljáró magyar fórum (elsősorban közjegyző) arra, hogy az alkalmazandó jog közös végrendeletet korlátok nélkül engedélyező rendelkezése a magyar közrendbe ütközik, így annak alkalmazása kizárt. Véleményem szerint több érv is felhozható az igenlő válasz mellett:

1. Az új Ptk. kodifikálása során a jogalkotó tudatosan szűkítette a közös végrendelet körét, ezzel kifejezve azon szándékát, hogy nem támogatja a korlátok, feltételek nélküli közös végrendelezést. A csak a házastársak számára és szigorú alaki feltételek mellett megengedő közös végrendelettel a magyar jogalkotó a korábbi Ptk. előtti szokásjoghoz tért vissza.²⁸⁹

2. Szigorúan kell értelmezni e tekintetben az öröklési jogi szabályokat, a *favor testamenti* elv ilyen módon történő kiterjesztése nem helyeselhető, hiszen a Ptk. 7:24. §-a szerint is a fenti elv nem szolgálhat a végrendelet alaki hibájának orvoslásához.

Így a fentiek alapján – meglátásom szerint – reálisan merülhet fel a gyakorlatban, hogy az eljáró magyar fórum megtagadhatta az alkalmazandó jog közös végrendeletet minden korlát nélkül támogató rendelkezését, közrendi okokra történő hivatkozással.

Vizsgálendő továbbá, hogy meglapozhatja-e a közrendi záradék alkalmazását az, ha az alkalmazandó jog nem ismeri a kötelesrész intézményét. Álláspontom szerint nem. A jogirodalomban is olvasható olyan nézet, amely – legalábbis megkérdőjelezi – hogy e vonatkozásában egyáltalán beszélhetünk-e az *ordre public* szabályáról.²⁹⁰ Azt gondolom, hogy egyrészt az öröklési rendelet 23. cikk (2) bekezdés h) pontja alapján az alkalmazandó jog hatálya kiterjed a kötelesrészre. Másrészt az (50) preambulum bekezdés szerint „Az a jog, amely e rendelet értelmében a végintézkedés megengedettségére és tartalmi érvényességére irányadó lesz az öröklési szerződések és az ilyen szerződések felek közötti kötelező ereje vonatkozásában, nem sértheti azoknak a jogait, akik az öröklésre alkalmazandó jog szerint kötelesrészre vagy egyéb olyan jogra

²⁸⁹ A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal: 996. o.

²⁹⁰ ZIEGLER Dezső Tamás: Nemzetközi öröklési jog az Európai Unióban 628–629. o. In: FEKETE Balázs – HORVÁTHY Balázs – KREISZ Brigitta: A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös, HVG-ORAC, Budapest, 2014.

jogosultak, amelytől az örökhagyó nem foszthatja meg őket.” Ez a preambulum bekezdés az öröklési szerződések vonatkozásában zárja ki a közrendi klauzula alkalmazását. ZIEGLER Dezső Tamás hivatkozott tanulmányában rámutat ugyanakkor arra is, hogy miért kellene az öröklési szerződéstől eltérően kezelni a végrendekezést?²⁹¹ Azaz a fentiek – álláspontom szerint – kizárják a közrendi klauzula alkalmazását kötelesrész kapcsán.

6. A határozatok elismerése, végrehajthatósága, végrehajtása és a közokiratok

A címben jelzett téma kapcsán a legfontosabb rendelkezést a 39. cikk (1) bekezdése tartalmazza: „A valamely tagállamban hozott határozatot a többi tagállamban külön eljárás nélkül elismerik.” Releváns továbbá, hogy csak az esetben kerül sor külön eljárásra az elismeréssel kapcsolatban, ha a jogvita elsődleges tárgya a határozat elismerése (39. cikk (2) bekezdés) Az elismerés megtagadása pedig csak 40. cikkben meghatározott esetekben kerülhet sor. Kiemelendőnek tartom azt is, hogy - a többi uniós rendelethez hasonlóan - az öröklési rendelet 41. cikke is tiltja a érdemi felülvizsgálatot (*revision au fond*), azaz „A valamely tagállamban hozott határozat érdemben semmilyen körülmények között sem vizsgálható felül.”

A végrehajthatósággal kapcsolatban pedig az öröklési rendelet a Brüsszel I. rendelet szabályait követi, azaz egy ún. exequatur eljárás lefolytatását követően lehet az egyik tagállamban hozott határozatot végrehajtani a másik tagállamban. (Megjegyzem: a Brüsszel Ia. Rendelet már nem tartalmazza az exequatur eljárásra vonatkozó rendelkezéseket).²⁹² Az eljárás kapcsán kiemelő, hogy arra a végrehajtás helye szerinti tagállam joga az irányadó. Fontos továbbá, hogy amennyiben a végrehajthatóság iránti kérelem megfelel a meghatározott alaki kellékeknek, az esetben a határozatot haladéktalanul végrehajthatóvá kell nyilvánítani anélkül, hogy a 40. cikkben említett, az elismerés megtagadása kapcsán írt okokat vizsgálná az eljáró fórum. Csak ezt követően kerül sor a végrehajthatóvá nyilvánításról szóló határozat kézbesítésére annak a félnek, aki ellen a végrehajtást kérték (49. cikk (2) bekezdés). Ugyanakkor bármelyik fél jogosult jogorvoslatot benyújtani a határozat ellen, amelyet viszont már a kontradiktórius eljárásra vonatkozó szabályoknak megfelelően kell elbírálni (50. cikk (1) és (3) bekezdés). A jogorvoslat során csak a 40. cikkben meghatározott okok alapján lehet megtagadni vagy visszavonni a végrehajthatóvá nyilvánítást (52. cikk).

²⁹¹ ZIEGLER: i. m. 629. o.

²⁹² KAPA Máttyás: Bírósági végrehajtás In: A polgári nemperes eljárások joga (Szerk.: VARGA István) ELTE Eötvös kiadó, második, átdolgozott kiadás, Budapest, 2013. 155–156. o.

A végrehajtással kapcsolatban indokolt egy érdekességre a figyelmet felhívni: alapvetően csak a Vht.²⁹³ 13. §-ában felsorolt feltételeknek megfelelő határozat végrehajtását lehet elrendeli. Ugyanakkor az öröklési rendelet, a Brüsszel IIa rendelet hatálya kiterjed olyan határozatok szabad forgalmára, amelyhez fogalmilag nem párosulhat végrehajtás. Így például az öröklési rendelet során: a végrendelet hatálytalanságát megállapító bírósági határozat. Míg a Brüsszel IIa. rendelettel összefüggésben a házasság felbontására vagy érvénytelenítésére vonatkozó bírósági határozat.²⁹⁴

Az öröklési rendelet V. fejezete tartalmazza a közokiratokat és a bírósági egyezséget. Az 59. cikk (1) bekezdése értelmében „A valamely tagállamban kiállított közokirat ugyanolyan bizonyító erővel bír egy másik tagállamban, mint az eredeti tagállamban, vagy az azzal a lehető legnagyobb mértékben hasonló bizonyító erővel bír, feltéve, hogy ez nem nyilvánvalóan ellentétes az érintett tagállam közrendjével (*ordre public*).”

Ezen rendelkezés azért kiemelkedő, mert a közokiratok szabad forgalma az Európai Unió ötödik szabadságaként értelmezhető.²⁹⁵ Ezzel összhangban írja az 59. cikk (2) bekezdése, hogy „A közokirat hitelessége kizárólag az eredeti tagállam bíróságai előtti eljárás útján támadható meg, és arról az említett tagállam joga alapján kell döntenet.” Ez alapvetően az alkalmazandó jogot (és a joghatóságot) is meghatározza.

7. Európai öröklési bizonyítvány

Az öröklési rendelet 62. cikk (1) bekezdése szerint a rendelet bevezeti az európai öröklési bizonyítványt (továbbiakban: bizonyítvány). Azért is kiemelendő az európai öröklési bizonyítvány kiállítása iránti eljárás, mert ezáltal egyfajta új, *sui generis* európai polgári (nemperes) eljárás alakul ki. Sőt olyan állásponttal is találkozhatunk, hogy az európai öröklési bizonyítvány nyomán az „európai hagyatéki eljárás” kezdetleges formája is létrejöhet.²⁹⁶ Véleményem szerint attól még messze vagyunk, hogy kialakulhasson egy valóban európai hagyatéki eljárás, hiszen a magyar hagyatéki eljárás is jóval összetettebb, több elemből álló eljárás, mint az öröklési bizonyítvány kiállítása. Az öröklési bizonyítvány kiállítására vonatkozó eljárás (a magyar jog szerint) nem hagyatéki eljárás, a közjegyző csak az arra vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazásával tűz ki tárgyalást, ha az a tényállás megállapításához szükséges.²⁹⁷ Ezt tovább erősítendő: a magyar hagyatéki jogban a bizonyítvány kiállítása csak az egyik különleges hagyatéki eljárásnak minősül. „Az öröklési bizonyítvány az örökös minőség tanúsítására

²⁹³ A bírósági végrehajtásáról szóló 1994. évi LIII. törvény

²⁹⁴ Szócs: i. m. In: Egy új polgári perrendtartás alapjai 681. o. és 29. lábjegyzet

²⁹⁵ TIMÁR: i. m. In: Codificatio processualis civilis – Studia in honorem NÉMETH János II 412. o. 17. lábjegyzet

²⁹⁶ Szócs: i. m. In: Egy új polgári perrendtartás alapjai 676. o.

²⁹⁷ SOMLAI Zsuzsanna: A hagyatéki eljárás In: A polgári nemperes eljárások joga 777. o.

szolgál (BH 1977. 553.), olyan esetben, amikor a hagyaték átadására nem vagy még nem került sor.”²⁹⁸ A legfőbb bírói fórum eseti döntése²⁹⁹, valamint a Hetv. 102. § (1) bekezdése szerint: „Annak a kérelmére, aki valószínűsíti, hogy jogainak érvényesítéséhez vagy megóvásához az örökgyó utáni öröklési rend igazolása szükséges, a közjegyző a hagyatékban vagy annak egy részében érvényesülő öröklési rendet (az örökös személyét, a hagyatékban való részesülése jogcímét és a hagyatékban való részesülése arányát) külön végzésbe foglalt öröklési bizonyítvánnyal állapítja meg.”

Az idézett bekezdés relevanciája abban keresendő, hogy segít eldönteni, ki kérheti az öröklési bizonyítvány kiállítását. Az öröklési rendelet 63. cikk (1) bekezdésének elemzése során az utóörökös vonatkozásában az itt kifejtettekre visszatérek.

Meglátásom szerint a fenti bírósági döntésekben megfogalmazott gondolatok az európai öröklési bizonyítványra is igaznak bizonyulnak. Kiemelem továbbá, hogy csak és kizárólag más tagállamban történő felhasználás céljából lehet e közokiratot kiállítani, amely a 69. cikkben meghatározott joghatásokkal bír.

A célhoz kötöttség álláspontom szerint kardinális követelmény: ez alapján – függetlenül az öröklési rendelet egyéb szabályaitól – kijelenthető, hogy a bizonyítvány nem akarja és nem is veheti át a tagállami öröklési bizonyítványok szerepét és funkcióját egy kizárólag belföldi vonatkozási ügyben. Így a 62. cikk (3) bekezdésében írt azon megszorítás, hogy a bizonyítvány nem lép a tagállamokban hasonló célokra használt belföldi okiratok helyébe lényegében a (1) bekezdésben írtak magyarázása, értelmezése.

Vizsgálendő az öröklési rendelet 62. cikk (2) bekezdése, amely a bizonyítvány fakultatív alkalmazását biztosítja. Ulrich SIMON és Markus BUSCHBAUM meglátása szerint a bizonyítvány nem alkalmas teljes joghatás kiváltására, gondoljunk elsősorban az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés konstitutív jellegére, egyrészt a 2. cikk l) pontra, illetve arra, hogy az öröklési rendelet szabályozza az egyes határozatok elismerése és végrehajtását. Azaz ezek az okiratok tekinthetőek a tényleges joghatás kiváltására alkalmas közokiratoknak.³⁰⁰

GYEKICZKY Tamás rámutat arra, hogy e két lehetőség párhuzamossága, azaz az európai öröklési bizonyítvány, illetve a tagállami okiratok alapvetően kizárják a jogharmonizációt, így a jogbiztonságot gyengítik. Ebből pedig okszerűen következik, hogy az egyetlen megoldás a bizonyítvány fakultatív jellege.³⁰¹

A bizonyítvány rendeltetését az öröklési rendelet 63. cikk (1) bekezdés definiálja: „A bizonyítvány azon örökösök, az öröklésben közvetlen jogokkal rendelkező

²⁹⁸ SOMLAI: i. m. In: A polgári nemperes eljárások joga 777. o.

²⁹⁹ BH 1977. 336 – Hivatkozik rá: SOMLAI: i. m. In: A polgári nemperes eljárások joga 777. o.

³⁰⁰ Markus BUSCHBAUM – Ulrich SIMON: EUerbVO: Das Europäische Nachschlagzeugnis ZEV 2012. 525. o. In: GYEKICZKY: i. m. 6. o.

³⁰¹ GYEKICZKY: i. m. 6. o.

hagyományosok, és azon végrendeleti végrehajtók vagy hagyatéki gondnokok általi használatra szolgál, akiknek egy másik tagállamban kell hivatkozniuk jogállásukra vagy gyakorolni jogaikat örökösként vagy hagyományosként, és/vagy gyakorolni jogosítványukat végrendeleti végrehajtóként vagy hagyatéki gondnokként.³⁰²

A jogirodalom helyesen megjegyzi, hogy célszerű lett volna az, ha az öröklési rendelet a hagyatéki hitelezőket is felsorolja a 63. cikk (1) bekezdésében.³⁰³

A Hetv. 6. § (1) bekezdés o) pontja szerint az utóörökös az a személy, aki az örökgyó végrendeleti intézkedése alapján az örökségben vagy annak egy részében meghatározott eseménytől vagy időponttól kezdve az addigi örökst váltja fel. Ennek anyagi jogi alapját a Ptk. 7:28. § (3) és (4) bekezdése adja. A Ptk. és a Hetv. rendelkezése is egyértelmű a tekintetben, hogy meghatározott feltétel esetén az utóörökös váltja (és nem válthatja) az örökst a hagyatékban. Így felmerülhet azon kérdés, vajon nem lenne indokolt az utóörökst is felsorolni a 63. cikk (1) bekezdésében, mint akinek az öröklési bizonyítványra szüksége lehet. Azért is elgondolkodtató ez a kérdés, mert az új Ptk-ban történő korlátozott megjelenésével több olyan kérdés is felmerül, amelyre korábban nem kellett gondolni. Az utörökölés lényege, hogy elő-örökös és az utóörökös is az örökgyó örökösének tekintendő. Véleményem szerint az utóörökölés kapcsán elsősorban a Ptk. 7:28. § (3) bekezdésében rendezett ún. *fideicomissium eius quod erit* (maradvány utóörökölés) bír relevanciával. A Ptk. 7:28. § (3) bekezdésének második mondata szerint az „utóörökös nevezése a házastárs visszterhes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti.” Azaz ebből okszerűen következik, hogy elsősorban a „szokásos mértékű ajándék” kapcsán merülhet fel vita az elő-örökös és az utóörökös között. Egyebekben pedig az igazi kockázat az elő-örökös hanyag gazdálkodása esetén merülhet fel, hiszen előfordulhat, hogy az örökgyó egy nyereséges gazdasági társaságot hagy az elő-örökösre, azonban nem megfelelő gazdálkodása folytán az utóörökös részesedése számottevően kevesebbet fog érni.

Figyelemmel arra, hogy ténylegesen két vagyonátszállással is találkozunk e viszonyrendszerben, meg kell állapítani az örökgyó hagyatékában történő változást mind az elő-örökös mind az utóörökös vonatkozásában.³⁰⁴ A fenti kifejtettek alapján pedig véleményem szerint indokolt lehet az utóörökös számára engedélyezni az európai öröklési bizonyítvány kiállításának kérelmezését.

³⁰² Az ebben a cikkben felsorolt személyek a 65. cikk (1) bekezdése alapján kérelmezőnek minősülnek.

³⁰³ SURI Noémi: Az öröklési jog europaizálása a tagállami öröklési eljárások fényében – Doktori értekezés (Kézirat – még meg nem védett doktori értekezés) 80. o. 324. lábjegyzet
megtekinthető: https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Suri_Noemi_dolgkuthely.pdf
(megtekintés napja: 2015. szeptember 16.)

³⁰⁴ TÓTH Ádám: A 7. könyv és ami hiányzik belőle de lege ferenda In: Codificatio processualis civilis – Studia in honorem NÉMETH János II 429–433. o.

Álláspontom szerint ugyanis az öröklési rendelet egyetlen rendelkezése sem zárja ki ennek lehetőségét és a Hetv. 102. § (1) bekezdésének korábban idézett szabálya is értelmezhető akként, hogy az utóörökös is jogosul (a magyar jog szerinti) öröklési bizonyítvány kiállítását kérelmezni.

2015. augusztus 17. napjától a Hetv. Új, 102/B. §-a az „Európai öröklési bizonyítvány” címet viseli. Fő szabályként, a 102/B. § (1) bekezdése alapján bizonyítvány kiállítása a teljes hatályú hagyatékátadó végzés, a teljes hatályúvá vált ideiglenes hatályú hagyatékátadó végzés, valamint az ideiglenes hagyatékátadó végzéssel érintett valamennyi igény bírósági elbírálása esetén hozott hagyatéki eljárást befejező végzés jogerőre emelkedését követően kérhető – (2) bekezdésben írt kivétellel. A (2) bekezdés szerint „Az öröklési rendeletben megjelölt végrendeleti végrehajtó, valamint hagyatéki gondnok – ideértve a 32. § (2) és (3) bekezdése szerinti ügygondnokot is – az (1) bekezdésben megjelölt időpontot megelőzően is kérheti európai öröklési bizonyítvány kiállítását a Rendelet 63. cikk (2) bekezdés c) pontjában foglaltak bizonyítása érdekében.” Azaz az öröklési rendelet megteremti annak lehetőségét, hogy meghatározott személyi kör a hagyatékátadó végzés jogerőre emelkedése előtt kérhesse a bizonyítvány kiállítását. A 102/C. § (1) bekezdés alapján a közjegyző végzésben dönt a bizonyítvány kiállítása iránti kérelemről. Megemlítendő továbbá, hogy a végzés jogerőre emelkedését követően a bizonyítvány kiállítása „az 1329/2014/EU bizottsági végrehajtási rendelet 5. mellékletében közzétett formanyomtatvány felhasználásával” (Hetv. 102/C. § (2) bekezdés) történik.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy – különösen a fentebb, az utóörökössel kapcsolatban kifejtettek alapján – indokolt lett volna az utóörökös számára is biztosítani a kérelmezői státuszt az öröklési rendeletben.

Releváns a 63. cikk (2) bekezdése, amely rögzíti, hogy milyen jogosultságok bizonyítására szolgálhat a bizonyítvány. Figyelemmel arra, hogy a rendelet a „különösen” kifejezéssel vezeti be a felsorolást, megállapítható, hogy ez pusztán egy exemplifikatív katalógusa a bizonyítható jogoknak, jogosultságoknak. Így ide tartozik például: „a bizonyítványban említett minden örökös, illetve adott esetben hagyományos jogállása és/vagy jogai és az őket megillető részesedés a hagyatékban; vagy a hagyatékba tartozó vagyontárgyak vagy vagyontárgyaknak a bizonyítványban említett örökösök, illetve adott esetben hagyományosok javára való juttatása”.

Több szempontból is érdekes rendelkezése a rendeletnek a 64. cikke, amely a „Hatáskör a bizonyítvány kiállítására” címet kapta.

Először is meghatározza, hogy a bizonyítványt abban a tagállamban kell kiállítani, amelynek bíróságai akár az általános, akár az alávétéses, akár valamelyik speciális joghatósági rendelkezés alapján eljárhatnak. Azonban a kiállító szerv nemcsak a 3. cikk (2) bekezdésében említett bíróság lehet, hanem „bármely olyan hatóság,

amely a nemzeti joga szerint hatáskörrel rendelkezik arra, hogy öröklési ügyekben eljárjon.” Ez a szabály azért érdekes, mert a 64. cikk alapvetően csak a joghatóság kérdését rendez, az alkalmazandó jog kérdéséről nem beszél. Azaz, ha a joghatóságot gyakorló fórum nem a lex fori szerint jogot (azaz saját anyagi jogát³⁰⁵) alkalmazza, az esetben csak a 3. cikk (2) bekezdésében meghatározott bíróság fogalmának megfelelő fórum járhat el. Amennyiben ugyanis bár rendelkezik joghatósággal egy tagállam, de nem a fórum anyagi jogát alkalmazza, úgy nem járhat el a 64. cikk b) pont szerinti olyan szerv, amely nem felel meg az öröklési rendelet 3. cikk (2) bekezdése szerinti bíróságnak. A 64. cikk b) pontja szerint ugyanis csak „a nemzeti jog szerint hatáskörrel rendelkező” hatóság járhat el, ez pedig szükségszerűen feltételezi, hogy a hatóság saját jogát alkalmazza.

Ugyancsak vizsgálendő a cikk címe is, amely a hatáskorról szól. A jogirodalom megjegyzi, hogy vélhetően jogalkotási mulasztásról van szó, hiszen ez esetben csak a joghatóság fogalom értelmezhető.³⁰⁶ Véleményem szerint is jogalkotói és nem fordítói hibáról beszélhetünk, mert a német fordítás szerint is „*Zuständigkeit*” kifejezést használ, amelyet a német jogi szaknyelv a hatáskör megjelölésére használ. A joghatóság kifejezésére elsősorban az „*internationale Zuständigkeit*” terminus technicus-t használja. Ezt erősíti, hogy az angol nyelvű rendelet szövege sem az angol-jogi szaknyelvnek megfelelő joghatóság (*jurisdiction*)³⁰⁷ fogalmat használja, hanem teljesen mást (*competence*).

A bizonyítvány iránti kérelem és annak vizsgálatát követően a kiállító hatóság ez e fejezetben meghatározott eljárás keretében haladéktalanul kiállítja a bizonyítványt, amennyiben az igazolandó tények az öröklésre alkalmazandó jognak vagy a bizonyos tényekre alkalmazandó egyéb jognak megfelelően megállapítást nyertek. A kiállító hatóság a 81. cikk (2) bekezdésében említett tanácsadó bizottsági eljárás keretében meghatározott formanyomtatványt használja.” Ugyanakkor nem állítja ki a hatóság a bizonyítványt különösen³⁰⁸ (!) abban az esetben:

- a) ha az igazolandó tényekkel kapcsolatban jogorvoslati eljárás van folyamatban; vagy
- b) a bizonyítvány nem lenne összhangban valamely, ugyanazon tényekre vonatkozó határozattal.” (67. cikk (1) bekezdés a-b) pont)

³⁰⁵ Fő szabályként minden állam saját eljárási jogát alkalmazza, a kollíziós normák elsősorban anyagi jog alkalmazását írják elő. Erre példa az Nmjtvr. 63. §-a szerint „A magyar bíróság vagy más hatóság eljárására – ha ez a törvényerejű rendelet másként nem rendelkezik – a magyar jog az irányadó.”

³⁰⁶ SURI: i. m. 84. o. (megtekintés napja: 2015. szeptember 16.)

³⁰⁷ Magyar–angol–magyar jogi szakszótár (lektor: ERDEI András) KJK Kerszöv kiadó, javított második kiadás, Budapest, 2005. 90. o.

³⁰⁸ Azaz ez is csak egy példálózó jellegű felsorolás.

A 69. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy „A bizonyítvány külön eljárás nélkül valamennyi tagállamban joghatással bír.” Azaz ebben a tekintetben nem érvényesül az exequatur eljárás.

A 69. cikk (2) bekezdés pedig megállapítja: „Vélelmezni kell, hogy a bizonyítvány hitelesen biztosítja az öröklésre alkalmazandó jognak vagy a bizonyos tényekre alkalmazandó jognak megfelelően megállapított tényeket.” Továbbá ugyancsak hitelesen tanúsítja, hogy rögzített jogokhoz, jogosultságokhoz a bizonyítványban feltüntetettek túl egyéb feltétel és/vagy korlátozás nem fűződik.

Jelentős garanciális, elsősorban vagyoni juttatást teljesítők érdekeit védő rendelkezést tartalmaz a 69. cikk (3) bekezdése, amely szerint az a személy, aki a bizonyítványban igazolt adatok alapján teljesít kifizetéseket vagy ad át vagyontárgyakat a bizonyítványban jogosult személynek, úgy tekintendő, hogy az juttatás elfogadására jogosult személlyel köt ügyletet. Ez a vélelem csak akkor dönthető meg, ha a juttatást teljesítő személynek arról, hogy a bizonyítvány tartalma nem felel meg a valóságnak, illetve ha nagyfokú gondatlanság miatt nincs tudomása arról, hogy a bizonyítvány tartalma nem felel meg a valóságnak.” Véleményem szerint ez a rendelkezés a jóhiszeműen eljáró személyek megfelelő védelmét biztosítja.

Jogorvoslatként a bizonyítvány kijavítását, módosítását vagy visszavonását lehet kérni. A 71. cikk (1) bekezdése szerint elírás esetén lehet kérni a bizonyítvány kijavítását. A (2) bekezdés alapján pedig kérelemre, illetve ha a nemzeti jog ezt lehetővé teszi, akkor hivatalból módosítja vagy visszavonja a kiállító hatóság a bizonyítványt. Jogorvoslatot bármely jogos érdekét bizonyító személy nyújthat be (72. cikk (1) bekezdés 2. mondata) Az eljáró fórumnak lehetősége van a bizonyítvány joghatásainak felfüggesztésére az esetleges módosításig vagy visszavonásáig, továbbá bármely személy kérelmére a jogorvoslati eljárás lezárulásáig (73. cikk (1) bekezdés a-b) pont).

A bizonyítvány kiállítására vonatkozó eljárással kapcsolatban két kérdést szükséges kiemelni:

1. Az európai öröklési bizonyítvány kiállítása során a tagállamok csak és kizárólag az öröklési rendeletben lefektetett eljárási szabályokat alkalmazhatják. Azaz egy tagállamnak nincs arra lehetősége, hogy eltérő belső eljárási szabályokat hozzanak létre. Magyarországon is a Hetv. 102/B. és 102/C. §-ai is csak az öröklési rendelet végrehajtásához szükséges részletszabályokat tartalmazzák, de érdemben nem érintik a rendeletben meghatározott alaki normákat.

2. Az öröklési rendelet 72. cikke alapján („tagállam jogával összhangban”) a bizonyítvány kiállításával összefüggő jogorvoslati eljárásokra azonban már a tagállami eljárási szabályok az irányadóak.³⁰⁹

Ezzel összefüggésben az alábbi érdekességekre szükséges a figyelmet felhívnom:

A Hetv. 109. § (3) bekezdése kizárólag az európai öröklési bizonyítvánnyal összefüggésben bevezeti jogorvoslatként az alábbi szabályt: „A közjegyző az európai öröklési bizonyítvány kiállítása iránti kérelemnek helyt adó végzését kérelemre vagy saját hatáskörben megváltoztatja vagy hatályon kívül helyezi, ha a 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 71. cikk (2) bekezdésében foglalt feltétel fennáll.”

Fontos továbbá, hogy a Hetv. 105. § (1) bekezdés és a 109. § (1) bekezdés értelmében az öröklési bizonyítvány a hagyatéki eljárást érdemben befejező végzésnek minősül. Ugyanakkor a Hetv. 110. § (1) bekezdés és (2a) bekezdésének egybeolvasása alapján a az európai öröklési bizonyítvány kiállítása iránti kérelem tárgyában hozott végzés nem minősül érdemi végzésnek. Álláspontom szerint ez nem áll összhangban a hagyatéki törvény szabályozási koncepciójával, mert, ha a (magyar jog szerinti) öröklési bizonyítvány érdemi végzésnek minősül, akkor nehezen indokolható az, hogy az európai öröklési bizonyítvány nem számít érdemi végzésnek.

Továbbá a Hetv. 113. § (3) bekezdése szerint: „A hagyaték átadása tárgyában hozott végzés ellen nincs helye felülvizsgálatnak.” Ugyanakkor az öröklési bizonyítvány nem minősül a hagyaték átadásra tárgyában hozott végzésnek. A Hetv. 2. § (1) bekezdés első mondata a Pp. funkcionális hatályát mondja ki a hagyatéki törvény alkalmazása keretében.

A Pp. 270. § (2) bekezdése alapján a jogerős ítélet vagy az ügy érdemében hozott jogerős végzés ellen lehet felülvizsgálattal élni.

Kérdésként merülhet fel, vajon az öröklési bizonyítvány ellen van helye felülvizsgálatnak?³¹⁰

Véleményem szerint igen, ugyanis a Hetv. 105. § (1) bekezdése alapján érdemi végzésnek minősül az öröklési bizonyítvány, és így a Pp. 270. § (2) bekezdése és a Hetv. rendelkezései alapján nincs olyan ok, amely egyértelműen kizárná e rendkívüli jogorvoslat lehetőségét.

³⁰⁹ GYEKICZKY: i. m. 8. o.

³¹⁰ A problémát felveti: SOMLAI: i. m. In: A polgári nemperes eljárások joga 778. o. 112. lábjegyzet

8. Az öröklési rendelet általános és záró rendelkezései

Az öröklési rendelet VII. fejezete tartalmazza az általános és záró rendelkezéseket.

Itt az alábbiakat szükséges kiemelni:

A 74. cikk szerint: „Az e rendelet keretében valamely tagállamban kiállított okiratok tekintetében hitelesítésre vagy más hasonló alaki követelményre nincs szükség.” Ezen rendelkezés lényegében a Pp. 195. § (8) bekezdésében előírt hitelesítési, legalizációs követelmény alól mentesíti az érintetteket.³¹¹

A 75. cikk foglalkozik a rendelet és a meglévő nemzetközi egyezmények kapcsolatával. Az (1) bekezdés a már korábban elemzett, a végrendeletek alaki érvényessége körében született Hágai Egyezményre utal, míg a (2) bekezdés pedig azt a(z) – uniós normák esetén általánosan alkalmazott – szabályt tartalmazza, amely szerint „az e rendeletben szabályozott kérdések vonatkozásában ez a rendelet – mint a tagállamok közötti rendelet – elsőbbséget élvez a kizárólag két vagy több tagállam között megkötött egyezményekkel szemben.

Relevánsak továbbá a 78. cikk (1) bekezdés azon passzusai, amelyek szerint 2014. január 16-ig kötelesek a tagállamok tájékoztatni a Bizottságot például: arról a hatóságról, amelyhez a végrehajthatóvá nyilvánításra irányuló kérelem tárgyában hozott határozatok elleni jogorvoslatot be kell nyújtani, vagy a bizonyítvány kiállítására hatáskörrel rendelkező hatóságokra vonatkozó releváns információt.

Végezetül pedig a 83. cikkben, az átmeneti rendelkezések között mondja ki az öröklési rendelet, hogy a 2015. augusztus 17-én vagy azt követően elhunyt személyek utáni öröklésre kell alkalmazni. Ez a cikk további részletes szabályokat tartalmaz a rendelet alkalmazásával összefüggésben, így például: „Amennyiben a végintézkedést 2015. augusztus 17-ét megelőzően olyan állam joga szerint tették, amelyet az örökhagyó e rendelet szerint választhatott volna, akkor azt kell az öröklésre alkalmazandó jognak választott jognak tekinteni.”

Azaz – véleményem szerint – ez esetben a jogválasztás egy speciális, az öröklési rendelet 22. cikkében nem szabályozott esete került megfogalmazásra.

³¹¹ TIMÁR Kinga: A külföldi határozatok elismerésére irányuló bírósági nemperes eljárás In: A polgári nemperes eljárások joga 1045. o.

9. Zárszó

Véleményem szerint sikerült érzékeltetnem, miért is jelentős mérföldkő az európai (és részben a magyar) öröklési jog történetében ez a rendelet. Álláspontom szerint látható, hogy számos olyan rendelkezése is van az új uniós jogforrásnak, amelyek kapcsán a megnyugtató választ majd a gyakorlat fogja megtalálni. Azért is kiemelkedő ezen uniós norma elfogadása, mert az öröklési jog a polgári jog azon területét jelentette, amelyek vonatkozásában a korábbi uniós rendeletek kifejezetten kizárták alkalmazásukat, így például a Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (2) bekezdés f) pont.

Mindezek ellenére örvendetesnek tartom az öröklési rendelet jövőbeni alkalmazását, több jelentős újítást tartalmazó normával.

10. Felhasznált irodalom

SZÁSZY István: Nemzetközi polgári eljárásjog Budapest, 1963.

Magyar-angol-magyar jogi szakszótár (lektor: ERDEI András) KJK Kerszöv kiadó, javított második kiadás, Budapest, 2005.

MENYHÁRD Attila: Dologi jog – ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 2007.

KISS Daisy: A polgári per titkai – Kérdések és válaszok a Polgári perrendtartás Általános Részéből HVG-ORAC kiadó, második, átdolgozott kiadás, Budapest, 2009.

MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 2012.

CSEHI Zoltán: Kettős állampolgárság és német nemzetközi magánjog: Új szempontok és új prioritások az alapjogok érvényesülése és az európai jog irányából In: CSEHI – SCHANDA – SONNEVEND: Viva vox iuris civilis – Tanulmányok SÓLYOM László tiszteletére 70. születésnapja alkalmából Budapest, 2012.

SZŐCS Tibor, SZIRÁNYI Pál: Egységes öröklési jogi kollíziós szabályok Európában Magyar jog 2013. 10. szám

Dr. GYEKICZKY Tamás: Az európai „öröklési rendeletről” Európai jog 2014. 2. szám

SZŐCS Tibor: Az állampolgárság szerepének változása a nemzetközi öröklési viszonyok terén, különös tekintettel a küszöbönálló reformra – Közjegyzők Közlönye 2014. 3. szám

SURI Noémi: Öröklési eljárás Németországban – Közjegyzők Közlönye 2014. 4. szám

SURI Noémi: Az öröklési jog europaizálása a tagállami öröklési jogok fényében – Doktori értekezés (Kézirat - még meg nem védett doktori értekezés) megtekinthető:

https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Suri_Noemi_dolgkuthely.pdf

(megtekintés napja: 2015. szeptember 16.)

A Polgári törvénykönyv magyarázatokkal (Szerk.: VÉKÁS Lajos) Complex kiadó, Budapest, 2013.

FEKETE Balázs – HORVÁTHY Balázs – KREISZ Brigitta: A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös HVG-ORAC, Budapest, 2014.

CSONKA Péter: Új megoldások és kritikai meglátások az elfogadott Európai Öröklési Rendelettel kapcsolatban – Közjegyzők Közlönye 2014. 5. szám

Codificatio processualis civilis – Studia in honorem NÉMETH János II ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 2013.

A polgári nemperes eljárások joga (Szerk.: VARGA István) ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 2013.

Egy új polgári perrendtartás alapjai (Szerk.: NÉMETH János – VARGA István) HVG-ORAC Budapest, 2014.

VÉKÁS Lajos: Egy új nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának néhány elvi kérdéséről Jogtudományi Közlöny 2015. június

Hans LOTHAR GRAF: Erb- Nachlassrecht Köln, Luchterhand, 2008.

Hans LOTHAR GRAF: Nachlassrecht Verlag C.H.Beck, München, 2008.

TROGE T. Europarecht und das Staatsangehörigkeitsprinzip im Internationalen Privatrecht Baden-Baden 2009.

Markus BUSCHBAUM – Ulrich SIMON: EU ErbVO: Das Europäische Nachschlagzeugnis ZEV 2012.

10.1. Felhasznált jogforrások

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

A diplomáciai vagy egyéb mentesség esetében szükséges eljárásról szóló 1973. évi 7. törvényerejű rendelet

A nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet

A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény

Hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény

A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

A 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 31. cikke megfeleltetési nemperes eljárásról, valamint egyes igazságügyi tárgyú törvénymódosításról szóló 2015. évi LXXVI. törvény és annak indokolása

A Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

A polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1215/2012/EU rendelet

A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről

A tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről szóló 4/2009/EK rendelet

Az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU Rendelete az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről

A Bizottság 1329/2014/EU végrehajtási rendelete (2014. december 9.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről szóló 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendeletben említett formanyomtatványok meghatározásáról

Az Európai Parlament és Tanács 864/2007/EK rendelet a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról

Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete a szerződéses kötelmi jogi viszonyokra alkalmazandó jogról

Az új nemzetközi magánjogi szabályozás kodifikációjáról és a Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Bizottság felállításáról szóló 1337/2015. (V.27.) Kormányhatározat

Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés
Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch
Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch

10.2. Felhasznált eseti döntések

BH 1977. 336.

BH 1977. 553.

C-497/10 sz. Mercredi contra Chaffe ügy

C-497/10. sz. A-ügy

C-369/90. sz. Mario Vicente Micheletti és társai kontra Delegación del Gobierno en Cantabria-ügy

C-354/95. sz. The Queen kontra Minister for Agriculture, Fisheries and Food, ex parte, National Farmer's Union és társai-ügy

GYERMEK MEGHALLGATÁSA A POLGÁRI PEREKBEN

I. Bevezető gondolatok

A gyermekek megfelelő testi, szellemi, erkölcsi és érzelmi fejlődését biztosítanunk szükséges, hiszen ők képezik társadalmunk jövőjét. E kötelezettséget Magyarország Alaptörvénye is deklarálja az alábbiak szerint: „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz”³¹². Fejlődésükre sok más mellett hatást gyakorolhat, jövőjüket meghatározhatja, ha valamilyen okból a bíróság előtti eljárás szereplőjévé válnak. Mindezért szükséges, hogy amennyiben egy gyermek a polgári peres eljárásban akár félként, akár tanúként megjelenik, vagy az érdekelt szerepét tölti be, úgy az igazságszolgáltatás az életkorából adódó sajátosságokat figyelembe véve gyermekbarát módon működjék.

A hétköznapi nyelvben és a jogi szaknyelvben a gyermek szó mellett találkozunk más, hasonló kifejezésekkel, mint például kiskorú, életkoruk alapján cselekvőképtelen, korlátozottan cselekvőképes, fiataalkorú, leszármazó, mely miatt annak tisztázása szükséges, hogy valójában kit is tekintünk gyermeknek. E kérdésre a választ Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény adja meg számunkra, mely meghatározza, hogy jogi szempontból gyermeknek azt a személyt kell tekintenünk, aki a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, kivéve ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban elérte³¹³.

Hazánk polgári peres eljárásában megfigyelhető, hogy a jogalkotó a gyermekek számára az életkorukból adódó különleges helyzetet szem előtt tartva az általános rendelkezésekhez képest egyedi szabályokat ír elő, sőt számukra az érdekeltként való részvételükkel speciális perbeli szerepet biztosít, ezáltal is kiemelve különleges helyzetüket, és megteremtve annak garanciáit.

Dolgozatom célja ekként alapvetően a gyermekek polgári perekben történő meghallgatására vonatkozó hatályos jogszabályok teljes körű feldolgozása, mely mellett a jelenlegi szabályozás mélyebb megértése érdekében megvalósul az azokhoz kapcsolódó nemzetközi dokumentumok, illetve a hatályos rendelkezések előzményét képező, korábban alkalmazott joganyag rövid bemutatása is.

³¹² Magyarország Alaptörvénye XVI. cikk (1) bekezdés

³¹³ Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény 1. cikk

Munkám második fejezte ekként a teljesség igénye nélkül a gyermekek polgári peres eljárásokban történő meghallgatásához köthető, a jelenlegi nemzeti szabályozást kikényszerítő, illetve arra a legnagyobb hatással bíró nemzetközi dokumentumokat, harmadik fejezete a gyermek mint fél, negyedik fejezete a gyermekre mint tanú, ötödik fejezete pedig a gyermek mint egyéb érdekelt meghallgatására vonatkozó különleges rendelkezéseket dolgozza fel. Utóbbi fejezet kimunkálása során a gyermek bíróság általi közvetlen meghallgatásán, és arra vonatkozóan megfogalmazott javaslataimon túl annak súlyára, illetve a bírósági döntésekre gyakorolt jelentős hatására tekintettel részletesen foglalkozom a szakértő, a szakértői meghallgatás és szakvélemény kérdéskörével, továbbá kitekintek a gyámügyi eljárásban lefolytatott meghallgatás eredményének mint a tényállás tisztázása körében felhasználható bizonyítékra is.

Pályamunkámban foglalkozom továbbá a mediációra, illetve a gyermek annak során történő meghallgatására, valamint annak a polgári perrel való kapcsolatára mint a konfliktuskezelés hatékony kezelésének jövőbeni lehetőségére is.

II. Nemzetközi dokumentumok és azok hatása a gyermekek meghallgatására vonatkozó joganyagra

A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény) a kiskorúak speciális adottságait figyelembe véve határozza meg a gyermekek alapvető jogait, melyek az alábbi három fontos pillére épülnek: gondoskodás-ellátás; védelem és részvétel joga. Utóbbi tekintetében az Egyezmény egyik legfontosabb alapelveként fogalmazza meg, hogy a gyermekelhelyezési és kapcsolattartási ügyekben valamennyi érdekelt félnek lehetőséget kell adni az eljárásban való részvételre³¹⁴, majd a családjogi ügyeken és családjogi eljárásokon túlmutatva kiemeli, hogy a részes államoknak az ítélőképessége birtokában lévő gyermekek számára biztosítaniuk kell azt a jogot, hogy minden őket érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassák véleményüket, melyet korukra és érettségi fokukra figyelemmel kellően tekintetbe kell venni. Ennek érdekében pedig lehetőséget kell adni számukra, hogy ezen bírósági vagy közigazgatási eljárásban – közvetlenül vagy képviselőjük, illetőleg arra alkalmas szerv útján – az adott állam eljárási szabályainak megfelelően meghallgassák³¹⁵ őket. Megjegyzem, hogy az Egyezmény szövege kötelezően nem írja elő a gyermek közvetlen részvételét, melyből eredően az ilyen módon való meghallgatása akkor célszerű, ha ez valóban az érdekében áll és a megalapozott döntéshez feltétlenül szükséges, vagy ha az eljárásban való közvetlen részvételének biztosítását maga a gyermek igényli.

³¹⁴ Egyezmény 9. cikk 2. pontja

³¹⁵ Egyezmény 12. cikk

Magyarország az Egyezményt 1990. március 14-én a kormány képviselője által aláírta és az Országgyűlés 46/1991. (IX. 15.) számú országgyűlési határozata alapján 1991. október 7-én megerősítette, majd 1991. november 22-én az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdette, és ekként kötelezettséget vállalt arra, hogy a gyermekek speciális igényeire figyelmet fordítva az abban foglaltaknak eleget tesz.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága a gyermekek meghallgatáshoz való joga témakörében 2006. évben vitanapot szervezett, mely alkalmával ajánlásokat fogadott el, javasolva, hogy valamennyi érintett tegyen erőfeszítéseket a gyermek véleményének figyelembevételére, továbbá részvételük előmozdítására minden őket érintő ügyben.

Az Európa Tanács a gyermekek jogainak védelmét és a gyermekbarát igazságszolgáltatás előmozdítását kiemelt kérdésnek tekintve rámutatott arra, hogy nemzetközi és nemzeti szinten is számos dokumentum létezik, azonban a gyermekekkel foglalkozó szakemberek részéről felmerült az igény az azokban foglaltak előírások hatékony végrehajtását biztosító útmutatásra. Mindennek érdekében kidolgozott egy nemzetközi, európai és nemzeti előírásokra épülő iránymutatást³¹⁶ (továbbiakban: Iránymutatás), mely bár kötelező erővel nem bír, ugyanakkor az abban foglalt elvek, előírások és elismert helyes gyakorlatokat a tagállamok bírósági és bíróságon kívüli eljárásában a gyermekekre vonatkozó jogszabályok megalkotására kihatott.

Az Iránymutatás a gyermekbarát igazságszolgáltatás általános elemeként határozta meg a gyermekek megfelelő módon való tájékoztatását, továbbá a meghallgatáshoz és véleménynyilvánításhoz való jogot. Utóbbi tekintetében hangsúlyozta, hogy a gyermek meghallgatáshoz való joga jog és nem kötelezettség³¹⁷, mely jogot a bírának minden, a gyermeket érintő ügyben – de legalább azokban az ügyekben, ahol úgy ítélik meg, hogy az ügyet megfelelően megérti – tiszteletben kell tartani³¹⁸. Kiemelte, hogy a gyermek meglátásait és véleményét kellő súllyal, korának és érettségének megfelelően kell értékelni, és meghallgatásától kizárólag az életkora miatt nem lehet eltekinteni³¹⁹. A bíró a gyermek erre irányuló kezdeményezése esetén a meghallgatását csak a gyermek legfőbb érdeke érvényesülése céljából utasíthatja el³²⁰. Az Iránymutatás rögzíti azt is, hogy a gyermekeket érintő ítéleteket és végzéseket kellően meg kell indokolni és a gyermek számára érthető nyelvezettel kell elmagyarázni, különösen ha abban a gyermek meglátásait és véleményét nem vették figyelembe³²¹. Az Iránymutatás

316 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (2010. november 17.)

317 Iránymutatás 46. pont

318 Iránymutatás 44. pont

319 . Iránymutatás 45. és 47. pontjai

320 Iránymutatás 47. pont

321 Iránymutatás 49. pont

alapján a bírósági eljárás szervezésének, illetve a meghallgatást biztosító környezetnek gyermekbarátnak kell lennie, ennek keretében a bírónak vagy más szakembernek tisztelettel és érzékenységgel szükséges a gyermekkel való kapcsolata kialakítása során fellépnie³²². A bírósági tárgyalást, ha azon a gyermek is részt vesz, az ő tempójához, koncentrációs képességéhez kell igazítani³²³.

Az Iránymutatás megfogalmazását követően és arra építve az Európai Bizottság 2011. február 15. napján kihirdette az Európai Unió gyermekjogi ütemtervét³²⁴, mely meghatározza az Európai Unió elveit és célkitűzéseit és ilyen módon a tagállami jogalkotás tartalmát és irányát a gyermekek jogainak előmozdítása és érdeke védelmében. Az ütemterv – a legveszélyeztetettebb gyermekek védelme, az Európai Unió külső fellépéseiben a gyermekek jogainak előmozdítása és védelme, valamint a gyermekek tudatosságának erősítése mellett – célként fogalmazza meg az igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegének erősítését, kimondva, hogy az Európai Uniónak kötelessége különleges szükségleteiket és sebezhetőségüket figyelembe véve igazságot szolgáltatni számukra. Javasolja továbbá az Európai Unió fellépését az Iránymutatás alkalmazásának előmozdításában, illetve az abban foglalt jogalkotás során történő érvényesülése, továbbá a bírák és más szakemberek gyermekek igazságszolgáltatásbeli részvételéhez kapcsolódóan.

Mindezen nemzetközi dokumentumok segítették az Európai Unió tagállamait, köztünk hazánkat abban, hogy egységes elképzelések alapján gyermekbaráttá alakíthassa át a nemzeti igazságszolgáltatási rendszerét. Ennek hatékony megvalósítása érdekében Magyarország Kormánya 2012-ben meghirdette a gyermekközpontú igazságszolgáltatás évét, mely keretében sor került a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény elfogadására. E törvény a polgári és büntető anyagi és eljárásjog területéről összefoglalja azokat a módosításokat amelyek alkalmasak az igazságszolgáltatás ember mint gyermek létéből származó sajátos formálására. Hazánk polgári eljárásjogába ekkor kerül be új elemként a kiskorú mint fél és tanú meghallgatásának, illetve kihallgatásának sajátos szabályai, továbbá a felek és más perbeli személyekre vonatkozó szabályok ekkor bővülnek a kiskorú gyermekekre mint érdekeltre vonatkozó rendelkezésekkel.

³²² Iránymutatás 57. pont
³²³ Iránymutatás 61. pont
³²⁴ COM (2011) 60 végleges

III. A gyermek mint fél meghallgatása a polgári perekben

1. A fél meghallgatásáról általában

Kétségtelen, hogy a felek tudnak legtöbbször a saját ügyükről felvilágosítást adni, meghallgatásuk számos tény, körülményt tisztázhat, melynek érdekében akár az első érdemi tárgyaláson³²⁵, akár a folytatásra kitűzött határnapon a bíróságnak módjában áll a feleket személyesen meghallgatnia. A magyar perjogi irodalomban vitatott kérdés, hogy a felek előadása bizonyítéknak, illetve erre figyelemmel a felek bizonyítási eszköznek tekinthetők-e. A hatályos jogszabály, vagyis a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (továbbiakban: Pp.) 3. § (5)³²⁶ és 206. § (1) bekezdése³²⁷ megfogalmazásában a fél előadását és a bizonyítékok egymástól elkülönülnek, vagyis a fél nyilatkozata nem minősül bizonyítéknak, és ekként a fél sem bizonyítási eszköz. Kétségtelen azonban a fél nyilatkozata a bíróságot az ügghöz tartozó kérdések tisztázásához, a bizonyítás iránya meghatározásához hozzásegíthetik, valamint a bizonyítási eljárás során felmerült bizonyítékok mellett a tényállás megállapításának másik mérföldkövét képezik, vagyis az a polgári peres eljárásban meghatározó jelentőségű.

2. A gyermek mint fél a perben

A kiskorú gyermek a polgári jog szabályai szerint jogok illethetnek és kötelezettségek terhelhetnek, vagyis perbeli jogképességgel rendelkezik, és ebből eredően a peres eljárásban a fél pozícióját betöltheti. A gyermeket mint peres felet a jogalkotó egyes perekben, ekként például az apaság megállapítása³²⁸, apasági vélelem megdöntése³²⁹, anyai jogállás rendezése³³⁰, szülői felügyeleti jog megszüntetése és visszaállítása³³¹ iránti perekben kifejezetten is megjelöli. A kiskorú gyermeknek azonban - hacsak jogszabály kivételt nem tesz - nincs perbeli cselekvőképessége, perben önállóan nem járhat el.

³²⁵ Pp. 141. § (1) bekezdés

³²⁶ A Pp. 3. § (5) bekezdése alapján ha törvény másként nem rendelkezik, a bíróság a polgári perekben alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához vagy meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához nincs kötve, szabadon felhasználhatja a felek előadásait, valamint felhasználhat minden egyéb bizonyítékot, amely a tényállás felderítésére alkalmas.

³²⁷ A Pp. 206. § (1) bekezdése értelmében a bíróság a tényállást a felek előadásainak és a bizonyítási eljárás során felmerült bizonyítékoknak az egybevetése alapján állapítja meg.

³²⁸ Ptk. 4:106. § (1) és (2) bekezdése

³²⁹ Ptk. 4:112. § (1) és (2) bekezdése

³³⁰ Ptk. 4:115. §

³³¹ Ptk. 4:193. §

Kiemelendő, hogy amennyiben a kiskorú gyermek védelme ezt indokoltá teszi, úgy a bíróság külön kérelem nélkül hivatalból indokolt, azonban nem fellebbezhető végzésével a nyilvánosság kizárásáról rendelkezhet, mely a tárgyalás egészére vagy egy részére vonatkozhat³³².

3. A gyermek mint fél meghallgatására vonatkozó szabályok a polgári peres eljárásban

3.1. A perbeli cselekvőképességgel rendelkező kiskorú fél meghallgatása

A kiskorú gyermek mint fél meghallgatása szempontjából annak van jelentősége, hogy perbeli cselekvőképességgel a folyamatban lévő peres eljárás vonatkozásában rendelkezik-e. Amennyiben igen, úgy meghallgatása vonatkozásában különös perbeli szabályokkal nem találkozunk, őt a bíróság félként megidézi, és a perben önállóan jár el.

Ekként például mivel a korlátozottan cselekvőképes kiskorú a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) 2:12. § (2) bekezdése alapján a törvényes képviselőjének a közreműködése nélkül rendelkezhet a munkával szerzett jövedelméről, és annak erejéig kötelezettséget vállalhat, így ő a per tárgyáról e körben a polgári jog szabályai szerint érvényesen rendelkezhet, perbeli cselekvőképességgel rendelkezik.

3.2. A perbeli cselekvőképességgel nem rendelkező gyermek meghallgatása

3.2.1. A meghallgatás feltételei, az ítélőképesség fogalma

A kiskorú gyermek meghallgatását – melyre vonatkozó különleges rendelkezések polgári perrendtartásunkba való beépítésére csak a közelmúltban, 2012. június 29. napjával került sor – ³³³ a jogalkotó nem általánosságban teszi lehetővé a bíróság számára, hanem azt bizonyos életkor eléréséhez, illetve az ítélőképesség fennállásához köti. Mindezért a gyermeket a bíróság csak abban az esetben hallgathatja meg, ha a tizennegyedik életévét már betöltötte, vagy még ezen életévét nem érte el, azonban ítélőképessége birtokában van.

Ahogy arra korábban rámutattam általánosságban a fél előadásának fontos szerepe van abban, hogy a bíróság a kereseti kérelem eldöntéséhez szükséges tényállást megismerje, azonban nem vitás az sem, hogy ehhez csak a fél önálló és

³³² Pp. 5. § (2) bekezdés

³³³ A gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény 22. §

befolyásmentes véleménye segítheti hozzá. Mindennek a garanciáját a jogalkotó egy objektív életkori határ, a tizennegyedik életév elérésével, illetve ennek hiányában az ítélőképesség birtokában látja biztosítotttnak.

Hétköznapi értelemben az ítélőképesség fennállása alatt azt értjük, hogy az adott személy képes felfogni az őt érintő tényeket, képes dönteni, jól dönteni, illetve átlátni annak következményeit.

Az ítélőképesség jogszabályi definícióját nem a polgári perrendtartás, hanem a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelt (továbbiakban: Gyer.) határozza meg akként, hogy ítélőképessége birtokában lévőknek azt a kiskorút tekinthetjük, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes – meghallgatása során – az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni³³⁴.

A jogszabályi megfogalmazás alapján az ítélőképesség nem egy egzakt fogalom, az szubjektív kategória, minden esetben az egyéntől és a megválaszolandó, eldöntendő kérdéstől függ, egyedi elbírálást igényel, arra az életkor, a mentális fejlettség és minden más körülmény kihathat.

A Kúria (korábban: Legfelsőbb Bíróság) noha elsősorban a szülő felügyeleti jog gyakorlásával összefüggésben, azonban maga is több alkalommal foglalkozott az ítélőképesség fogalmával, illetve az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleménynyilvánításhoz való jogával.

Ekként a Kúria a 1776/2008. számú polgári elvi határozatában a peres felek 7. életévét betöltött gyermekét nem tekintette ítélőképessége birtokában lévőknek, így az elhelyezés megváltoztatása szempontjából véleménye ügydöntő jelleggel nem bírt, azonban azt a Csjt. 71. § (1) bekezdése értelmében tekintetbe vette, minthogy az érzelmi kötődésnek ebben az életkorban is jelentősége van.

A Legf. Bír.Pfv.II.20.546/2001. számú eseti döntésében a perbeli 11 éves gyermeket az életkorára és érettségére figyelemmel nem tekintette ítélőképessége birtokában lévőknek, azonban véleményét a gyermekelhelyezés során figyelembe vette.

A 418/2001. számú polgári elvi határozatában a Kúria pedig értékelte azt a tényt, hogy a perbeli 8-12 éves gyermekek hosszabb ideje az alperes gondozásában voltak, a felperessel kapcsolatot nem tartottak, így őket nem tekintette ítélőképesnek.

³³⁴ Gyer. 2. § a) pont

A Kúria 2318/2011. számú polgári elvi határozatban megfogalmazott álláspontja szerint ítélőképesség kérdésében a bíróság megnyugtatóan állást tud foglalni, tehát annak megállapítása nem minősül olyan szakkérdésnek, amely miatt a Pp. 177. § (1) bekezdésére hivatkozással szükséges szakértő kirendelése.

Az ítélőképesség definíciója teljeskörű meghatározása érdekében itt jegyezném meg, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleménye figyelembe vételének követelményét a polgári anyagi jog is rögzíti. Előírja a törvényes képviselő részére, hogy a kiskorú személyét és vagyonát érintő nyilatkozata megtétele során az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen kiskorú véleményét – korának és érettségének megfelelően – figyelembe kell vennie³³⁵. A szülői felügyelet általános szabályai körében pedig törvény írja elő a szülő részére annak biztosítását, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük az őt érintő döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson, melyet – szintén a korára, érettségére tekintettel – figyelembe kell venniük³³⁶.

Ha az eljárás adatai alapján a kiskorú gyermek akár a tizennegyedik életéve betöltése, akár ítélőképessége fennállása folytán meghallgatható, úgy ez nem teremt a bíróság számára meghallgatási kötelezettséget. A bíróság mérlegelési körébe tartozik annak megítélése, hogy valamely tény feltárása érdekében az szükséges-e. Az, hogy mi tartozik egy kereset tényalapjához, azt az adott ügyben az érvényesített anyagi jog absztrakt tényállásával való kapcsolat alapján lehet eldönteni.

3.2.3. A meghallgatásra vonatkozó különleges szabályok

A kiskorút meghallgatása megkezdését megelőzően a korára és érettségére figyelemmel számára érthető módon kell figyelmeztetni a jóhiszemű eljárás követelményére és a rosszhiszemű eljárás tilalmára, valamint utóbbi következményeire³³⁷. A jogalkotó e mellett az általános szabályokhoz képest szűkebb körben, és mindösszesen háromszázezer forint összegig teszi lehetővé a bíróság számára a pénzbírság kiszabását³³⁸. Ekként a tizennegyedik életévét betöltött gyermek nem sújtható pénzbírsággal annak okán, hogy a jobb tudomása ellenére vagy nagyfokú gondatlanságból valamely bizonyítékra nyilvánvalóan alaptalanul hivatkozott, a fiatalabb gyermek pedig akkor sem, ha az ügyre

³³⁵ Ptk. 2:14. § (3) bekezdés

³³⁶ Ptk. 4:148. §

³³⁷ A Pp. 8. § (2) bekezdése rögzíti, hogy a bíróság köteles megakadályozni minden olyan eljárást, cselekményt vagy egyéb magatartást, amely a jóhiszemű joggyakorlás követelményeivel ellentétes, így az, amely a per elhúzására irányul, vagy erre vezethet.

³³⁸ Pp. 120. §

vonatkozó olyan tényt állított, amelyről bebizonyult, hogy valótlan, vagy az ügyre tartozó tényt tagadott, amelyről bebizonyult, hogy igaz, valamint akkor sem, ha olyan tényt hallgatott el, amelyről tudnia kellett, hogy az a per eldöntése szempontjából jelentős³³⁹.

IV. A gyermek mint tanú meghallgatása

1. A tanúmeghallatásról általában

A Pp. a bizonyítékok között a szakértői vélemények, szemlék, okiratok és egyéb tárgyi bizonyítékok között nevesíti a tanúvallomásokot, illetve ebből eredően bizonyítási eszközként a szakértőt, szemletárgyat, okiratot és a tanút³⁴⁰. A tanú azt a peres felektől különböző személyt jelenti, aki az általa általában személyesen észlelt múltbeli tényekről tesz vallomást. Azt, hogy a bizonyító fél által megjelölt tények tanúkkal történő igazolás valóban szükséges-e, azt a pontosan megjelölt tényekre figyelemmel a bíróság mérlegeléssel állapítja meg. A tanúnak mint bizonyítási eszköznek azonban nem fogalmi eleme valamely életkor betöltése, ekként előfordulhat, hogy gyermekkorú személy tanúként való meghallgatása válik indokolttá, illetve azt valamelyik fél indítványozza. Ilyen esetben a bizonyító fél a bizonyítani kívánt tények, a tanú nevének és idézhető címének bejelentése mellett köteles közölni a kiskorú tanú életkorát, továbbá a törvényes képviselője nevét és idézhető címét is³⁴¹.

2. A gyermekkorú tanú meghallgatásának különös szabályai

A polgári eljárásjog a hatályos szabályozást megelőzően a gyermekkorú tanú vonatkozásában nem tartalmazott kifejezett rendelkezéseket, azok beiktatására a gyermekbarát igazságszolgáltatás céljának előmozdítása, megvalósítása érdekében került sor 2012. június 29. napjával³⁴².

Amennyiben a felek gyermekkorú tanú kihallgatását indítványozzák, úgy a bíróságnak a tanúbizonyítás elrendelésekor alsó korhatár hiányában egyrészt azt kell mérlegelnie, hogy a gyermek rendelkezik-e olyan szellemi képességgel amellyel a per eldöntéséhez szükséges tényeket képes helyesen felfogni, és arról képes-e megfelelő módon számot adni, másrészt, hogy ha a tizennegyedik életévét a kiskorú még nem töltötte be, úgy azt is, hogy a vallomásától várható

³³⁹ Pp. 8. § (3) bekezdés; 141. § (1c) bekezdés

³⁴⁰ Pp. 166. § (1) bekezdés

³⁴¹ Pp. 167. § (1) bekezdés

³⁴² A gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény.

bizonyíték feltehetően másként valóban ne legyen pótolható³⁴³. Utóbbi szabályozás alapján tehát a tizennegyedik életévét betöltött gyermek meghallgatására kivételesen, végső esetben, csak fontos eljárásbeli érdek okán kerülhet sor.

Ha e mérlegelés eredményeképp a bíróság a gyermekkorú tanú megidézése felől határoz, úgy a tizennegyedik életévét betöltött gyermeket – törvényes képviselője értesítése mellett – közvetlenül, míg a fiatalabb gyermeket törvényes képviselője útján, a tanú megjelenéséről való gondoskodásra irányuló felhívással idézi³⁴⁴.

A gyermek tanú meghallgatása során törvényes képviselője – érdekkellentét esetében a gyámhatóság által kirendelt eseti gyám³⁴⁵ – jelen lehet, valamint részére a figyelmeztetéseket és tájékoztatásokat is az életkorára és érettségére figyelemmel érthető módon kell közölni, továbbá a meghallgatásának is megfelelő légkörben, számára érthető módon kell megtörténnie³⁴⁶.

A tizennegyedik életévét be nem töltött gyermeket meghallgatása megkezdését megelőzően a hamis tanúzás következményeiről való tájékoztatás helyett az igazmondás követelményére szükséges felhívni, továbbá helyette a személyi adatai zártan kezelésére és a vallomástétel megtagadására vonatkozó nyilatkozatot törvényes képviselője teszi meg, valamint szintén ő gyakorolja a vallomástételre kötelező határozat elleni fellebbezési jogot is³⁴⁷.

A jogalkotó az életkort értékeli a pénzbírság összegénél is, minthogy a kiskorúval szemben legfeljebb háromszázezer forint szabható ki³⁴⁸.

343 Pp. 167/A § (1) bekezdés

344 Pp. 168. § (1a) bekezdés

345 Ptk. 6:20. § (1) A gyámhatóság eseti gondnokot rendel, ha a gondnok jogszabály vagy a gyámhatóság rendelkezése folytán, érdekkellentét vagy más tényleges akadály miatt nem járhat el.

(2) Eseti gondnokot kell rendelni akkor is,

a) ha sürgősen kell intézkedni, és a cselekvőképtelen vagy a cselekvőképességében részlegesen korlátozott nagykorú személynek nincs törvényes képviselője vagy annak személye nem állapítható meg; továbbá

b) ha az ismeretlen, távollévő vagy ügyeinek vitelében egyébként akadályozott személy jogainak megóvása érdekében szükséges.

(3) Az eseti gondnok az ügyben olyan jogkörrel jár el, mint a gondnok.

(4) A gondnok jogköre nem terjed ki azokra az ügyekre, amelyeknek ellátására eseti gondnokot rendeltek.

(5) A gyámhatóság az (1) és a (2) bekezdésben meghatározott esetekben eseti gyámot rendel, ha kiskorú személy képviselétéről kell gondoskodni. Az eseti gyámra az eseti gondnokra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

346 Pp. 167/A § (1) és (2) bekezdés

347 Pp. 167/A § (3) bekezdés

348 Pp. 120. §

Természetesen ha a kiskorú tanú védelme ezt indokoltá tesz, úgy nincs akadálya annak, hogy a bíróság a nyilvánosságot a tárgyalásról, illetve annak egy részéről kizárja³⁴⁹.

3. A kiskorú tanú meghallgatásának helyszíne

A gyermekkorú tanú meghallgatásának helyszínére vonatkozóan jogszabályi előírásokkal a polgári eljárásjogban³⁵⁰ nem találkozunk, azonban minthogy a gyermek meghallgatásának számára kíméletes módon kell történnie, abban a nyilatkozattétel helyszínének meghatározó szerepe van. Ennek érdekében több bíróságon gyermekmeghallgató szobát, illetve gyermekmeghallgató sarkot alakítottak ki, ahol a gyermek a rideg hangulatú tárgyalóterem helyett egy barátságos, játékokkal felszerelt, lelki és fizikai biztonságot biztosító helyiségben kérdezhető ki.

Hazánkban gyermekmeghallgató szoba működik a Szegedi Törvényszéken, a Miskolci Törvényszéken, a Budai Központi Kerületi Bíróságon, a Budapest Környéki Törvényszéken, a Szekszárdi Járásbíróságon, a Győri Törvényszéken, a Gyulai Törvényszék Cégbíróságán, a Gyulai Törvényszéken, a Gyöngyösi Járásbíróságon, az Egri Járásbíróságon, a Békéscsabai Járásbíróságon, a Pécsi Járásbíróságon, a Kunszentmiklósi Járásbíróságon, míg gyermekmeghallgató sarok kialakítására került sor a Kecskeméti Járásbíróságon, a Kecskeméti Törvényszéken és a Kiskunfélegyházi Járásbíróságon. Úgy gondolom, hogy azon bíróságokon, ahol ilyen speciálisan berendezett helyiségek még nem kerültek kialakításra, ott a bíró a tárgyalás oldott, feszültségmentes hangulatával tudja biztosítani a gyermekkorú tanú lehető legnagyobb kíméletét.

V. A kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatása a perben

1. A hatályos szabályozás előzménye

A Pp. korábban³⁵¹ a házassági perekre vonatkozó szabályok között – a jelenlegi rendelkezésekhez képest – rendkívül szűkszavúan rendelkezett a kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatásáról, akként, hogy részére lehetővé tette az ügygondnok kirendelését. A bíróság a döntése során – a gyermek személyiségi

³⁴⁹ Pp. 3. § (5) bekezdés

³⁵⁰ Megjegyzem, hogy a rendőrség nyomozó hatóságai előtti eljárásban a gyermekmeghallgató szobák létesítésének kötelezettségét már jogszabály, a 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelt rendezi.

³⁵¹ Pp. 279. § (4) bekezdés

jogaira figyelemmel – úgy is határozhatott, hogy a gyermek a szülei távollétében nyilatkozzék. Utóbbi rendelkezéssel kapcsolatban felmerült, hogy amennyiben a peres felek nem vehetnek részt a saját ügyük tárgyalásán, úgy sérül a tárgyalás nyilvánosságához fűződő alapjoguk³⁵². E kritika azonban nem foghatott helyt, minthogy a gyermek nyilatkozata jegyzőkönyvbe rögzítését követően utóbb a felek részére megismerhetővé vált, továbbá ezen – átmeneti – jogkorlátozásra a gyermek mindenképp felett álló érdekében, a megalapozott bírói döntéshez nélkülözhetetlen befolyásmentes meghallgatása, érzelmi megterhelésének minimalizálása céljából került sor.

A kiskorú gyermeket érintő joganyag fontosságára és jelentőségére, illetve a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulása érdekében 2012. június 29. napjával sor került a Pp. 279. § (4) bekezdése hatályon kívül helyezésére, a kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatására vonatkozó részletszabályok kidolgozására, és azoknak a Pp. 65/A § és 65/B § - aiba való beiktatásával a felek és más perbeli személyekre vonatkozó szabályok³⁵³ között történő elhelyezésére.

2. A kiskorú érdekelt meghallgatásának feltételei

A szülői felügyeleti jog gyakorlásával kapcsolatban általános előírás³⁵⁴, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek részére lehetőséget kell biztosítani arra, hogy az őt érintő döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson, valamint a szülői felügyelet gyakorlásának bírósági rendezése körében³⁵⁵ a bíróság számára az is, hogy indokolt esetben vagy ha a gyermek ezt maga kéri, őt közvetlenül vagy szakértő útján meghallgassa.

Ehhez kapcsolódóan polgári perrendtartásunk szabályozza a kiskorú gyermek érdekeltként történő meghallgatását. Mindezt a jogalkotó tehát nem általánosságban, valamely, a gyermekre kiható, őt közvetve vagy közvetlenül érintő perben, hanem csak egyes nevesített tárgyú peres eljárásokban, ekként a szülői felügyelettel, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perekben biztosítja³⁵⁶. A meghallgatást – történjék az szakértő segítségével vagy közvetlenül a bíróság által – a jogalkotó nem köti valamely életkor betöltéséhez.

Megjegyzem, hogy a Ptk. 2014. március 15. napjával történt hatályba lépését, illetve az ezáltal megvalósuló terminológia-váltását megelőzően a házasságról,

³⁵² Pp. 5. § (1) bekezdés

³⁵³ Pp. IV. fejezet

³⁵⁴ Ptk. 4:148. §

³⁵⁵ Ptk. 4:171. § (4) bekezdése

³⁵⁶ Pp. 65/A § (1) bekezdés első mondata

a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (továbbiakban: Csjt.) 74. §-a a szülői felügyelettel, a gyermek elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perek, illetve a családjogi törvény végrehajtásáról, valamint a családjogi törvény módosításáról szóló 1986. évi törvénnyel kapcsolatos átmeneti rendelkezésekről szóló 4/1987. (VI. 14.) IM rendelet 33. §-ában szabályozott, a közös szülői felügyeleti jog körében a különélő szülők közötti vitára vonatkozó nemperes eljárás volt azon ügyek körébe sorolható, ahol a gyermek érdekeltkénti meghallgatására sor kerülhetett.

Természetesen nem szükséges, hogy e perek megindítására önállóan kerüljön sor, e kereseti kérelmek a házassági per keresetével összekapcsolt módon is megjelenhetnek. Utóbbi esetben e sajátos perbeli pozíciót a gyermek csak a kereseti kérelem ezen része vonatkozásában töltheti be, és ilyen módon akár előfordulhat az is, hogy a peres eljárás során meghallgatására több alkalommal, azonban eltérő minőségben – például a házasság felbontása körében még tanúként, a személyét érintő szülői felügyelet rendezése alkalmával pedig egyéb érdekeltként – kerül sor.

A gyermek érdekelti pozícióban történő meghallgatásának további feltétele azonban, hogy a gyermek az eljárásban félként – melyre a szülői felügyelet megszüntetése és visszaállítása iránt perben sor kerülhet³⁵⁷ – ne jelenjék meg. Utóbbi esetben történő nyilatkozattételére ugyanis a dolgozatom harmadik fejezetében részletesen kimunkáltaknak megfelelően megvalósuló meghallgatása történhet meg.

A polgári perjogban nevesített eljárásokban azonban a gyermek meghallgatására nem automatikusan, hanem csak a bíróság erre irányuló, az azzal járó hátrányok és előnyök gondos mérlegelését követően meghozott döntése alapján kerülhet sor.

A hatályos szabályozás ellenére azonban nem egyszerű megítélni, hogy mennyire szükséges a gyermek perbe való bevonása, esetlegesen az abból való kihagyása, mikor és mennyiben szolgálja az érdekét, ha a véleményét elmondhatja.

Az Alkotmánybíróság³⁵⁸ e kérdéssel szintén foglalkozott, és úgy foglalt állást, hogy nem eredményezi a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való alapjogának

³⁵⁷ Ptk. 4:193. § [A szülői felügyeleti jog megszüntetése és visszaállítása iránti per indítására jogosultak és a per alperesei] (1) A szülői felügyelet megszüntetése iránt a másik szülő, visszaállítása iránt bármelyik szülő indíthat pert. Mindkét esetben perindításra jogosult a gyermek, a gyámhatóság és az ügyész is. (2) A szülői felügyelet megszüntetése és visszaállítása iránt a korlátozottan cselekvőképes kiskorú személy és a cselekvőképességében a szülői felügyeleti jogok gyakorlása tekintetében részlegesen korlátozott szülő a pert – törvényes képviselője hozzájárulásával – személyesen indíthatja meg. A cselekvőképtelen szülő és gyermek nevében a pert a gyámhatóság hozzájárulásával a törvényes képviselő indíthatja meg.

³⁵⁸ az Alkotmánybíróság 1143/B/1998. számú határozata

aránytalan korlátozását, ha az elhelyezésére vonatkozó jogvitában nem hallgatja meg őt a bíróság. A bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy a gyermektől várható-e a per kimenetelét befolyásoló információ. Amennyiben akár a gyermek életkora, akár érettsége folytán értékelhető nyilatkozat tőle nem várható, avagy a perben beszerzett bizonyítékok alapján a bíróság annak hiányában is egyértelmű következtetésre tud jutni, úgy szükségtelen a gyermek számára lelki-érzelmi megterheléssel járó meghallgatásának foganatosítása.

3. A közvetlen vagy közvetett meghallgatás dilemmája

Ha a bíróság indokoltnak tartja a gyermek véleménye megismerését, úgy azt közvetlenül, vagy pedig szakértő bevonásával megvalósuló meghallgatás útján valósíthatja meg. Megjegyzem, hogy bár a szabályozás nem zárja ki a gyermek kétszeres meghallgatását, ugyanakkor azt a minél kisebb lelki megrázkódtatás, megterhelés okozása érdekében kerülendőnek tartom.

Azon kérdés eldöntése pedig, hogy ki hallgassa meg a per során a gyermeket, szintén a bíró jogosult eldönteni, mely alkalmával a gyermek életkorán és körülményein kívül az őt esetlegesen ért traumákat is figyelembe kell venni. Ez alól csak egy kivétel van, nevezetesen, ha a bíróság általi meghallgatását a gyermek maga indítványozza (például saját maga által írt levél, vagy a szülő útján tolmácsolat üzenete útján), úgy attól a bíróság nem tekinthet el, azt közvetlenül foganatosítania kell³⁵⁹. Ezt tekinthetjük a gyermek közvetlen meghallgatása kötelező esetének. A bíróságnak ennek megfelelően akkor célszerű és indokolt a gyermek közvetlen meghallgatásáról határoznia, ha tőle valószínűleg befolyásmentes nyilatkozat várható, továbbá mérlegelni szükséges az eljárásban való részvétele rá gyakorolt lehetséges hatását.

A Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve szerint pszichológus szakértő véleményének beszerzése különösen akkor indokolt, ha a kellő alaposággal felderített tényállás alapján – az eset sajátos körülményeire (például a gyermek egyénisége, érzésvilága, a családban kialakult légkör) is figyelemmel – várható, hogy az elősegíti a gyermek érdekét szolgáló helyes döntést.

Ehhez kapcsolódóan a BH2010.123. számú döntésben a Kúria rámutatott arra, hogy a bíróság nem sért jogszabályt, ha jogellenesen Magyarországon tartott gyermek visszavételére irányuló eljárásban nem pszichológus szakértő útján, hanem közvetlenül hallgatja meg a gyermeket, és annak véleményét korától és érettségétől függően veszi figyelembe.

³⁵⁹

Ptk. 4:171. § (4) bekezdés

Természetesen a gyermek közvetlen meghallgatása csak akkor segíti hozzá a bíróságot a tényállás tisztázásához, és a gyermek valódi szándékának, kívánságának megismeréséhez, valamint ezek által a megalapozott döntés meghozatalához, ha ítélőképessége birtokában van. E fogalommal, és az ahhoz kapcsolódó bírósági gyakorlattal pályamunkám III. fejezetének 3.2.1. pontjában részletesen foglalkoztam, így saját magam ismétlésének elkerülése érdekében itt csak visszautalnék az ott kifejtettekre.

Kiemelendő, hogy amennyiben a bíróság indokoltnak tartja a gyermek álláspontjának megismerését, úgy utóbbi ahhoz döntésében nincs kötve. Bár a gyermekben fontos tudatosítani, hogy a meghallgatására az ő érdekében kerül sor, a bíróság a véleményére valóban kíváncsi, azonban nem terhelhető azzal, hogy nyilatkozatának milyen súlya lesz a per eldöntésében, illetve a döntéshozatal terhei a vállára nem helyezhetőek. A gyermeket érintő perekben, ugyanúgy ahogy más ügyekben a bizonyítékokat a maguk összességében kell értékelni és mérlegelni, egy-egy bizonyítási eszköznek sem szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítani. Bár a gyermek nyilatkozata fontos, az a bíróságot a döntéshozatal során nagyban segíti, azonban kizárólag arra alapítva nem, csak a többi bizonyíték fényében hozható ítélet.

A bíróság a tizennégy év körüli gyermeket már többnyire közvetlenül hallgatja meg, e kor alatt azonban pszichológus segítségét kéri. A perben felmerült adatok alapján azonban indokolt lehet a fiatalabb gyermek közvetlen, míg a tizennegyedik életévét már betöltött gyermek pszichológus szakértő bevonásával történő meghallgatása. A pszichológiai vizsgálatnak nincs kötelező alsó életkori határa, azt a szóbeli kapcsolatfelvételi lehetősége és a pszichológiai módszerek használatának életkori jellemzői együtt határozzák meg, mely – a tapasztalatok szerint – a gyermek harmadik életéve lehet. A gyermek azonban fejlődési szintjének megállapítása céljából fiatalabb korban is vizsgálható³⁶⁰.

Jogalkalmazásbeli érdekesség, hogy Grád András és munkatársai a Pesti Központi Kerületi Bíróságon 1996-tól 2006-ig eltelt időszak vonatkozásában áttekintettek minden olyan pert, ahol a felek a gyermek elhelyezése tekintetében nem kötöttek egyezséget, hanem arról a bíróságnak kellett döntenie. Megállapították, hogy tíz év alatt 228 ilyen per lefolytatására került sor, amelyek 76 %-ában, azaz 173 ügyben kértek fel igazságügyi szakértőt az elsőfokú eljárásban. A fennmaradó esetekben a bíróság az egyéb bizonyítékokra (például környezettanulmányra,

³⁶⁰

Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet a 10. számú és 20. számú módszertani levele

iskolai és óvodai véleményre), vagy a gyermek személyes nyilatkozatára támaszkodott³⁶¹.

Itt térnék ki arra, hogy az esetek többségében a gyermeket is érintő perek a bíróság által lefolytatott bizonyítási eljárás nélkül, néhány tárgyalás alatt a felek által kötött, majd a bíróság által jóváhagyott egyezséggel zárulnak. Természetesen a bíróság ezt az egyezséget csak akkor hagyhatja jóvá, ha az a gyermek érdekeivel nem ellentétes. Minthogy azonban bizonyítást ilyenkor érdemben a bíróság nem folytat le, a gyermeket nem hallgatja meg, sőt általában nem is látja, a gyermek érdekéről, kívánságáról valójában nem lehet megbizonyosodva. Ezen esetben a bíróság azt remélheti és alappal azt feltételezheti, hogy a gyermeket a szülők az őt érintő szülői felügyeleti jog és ebből eredően a sorsa rendezésébe bevonták, meghallgatták, véleményét, álláspontját kifejtette.

Amennyiben ez így van, úgy valóban nem születik a gyermek jövőjét érintő döntés anélkül, hogy véleményét, kívánságát valamilyen módon (közvetlenül a szüleinek, az eljáró bírónak, vagy a kirendelt szakértőnek) el ne mondhatta volna.

4. A gyermek közvetlen meghallgatása

4.1. Az idézés különös szabályai

E perek különleges tárgyára, illetve a gyermek speciális perbeli pozíciójára figyelemmel a jogalkotó szabályozza a kiskorú megidézésének módját és tartalmát is. Az idézés megvalósulása szempontjából különbséget tesz a szerint, hogy tizennegyedik életévét a gyermek már betöltötte-e vagy sem.

Ekként a tizennegyedik életévét még be nem töltött gyermek a törvényes képviselője útján idézhető, azzal, hogy a kiskorú megjelenéséről neki kell gondoskodnia. Ezzel ellentétben a tizennegyedik életévét már betöltött gyermek – törvényes képviselője egyidejű értesítése mellett – közvetlenül idézhető.

Az eltérő szabályozás magyarázata abban keresendő, hogy a jogszabály jelen esetben a korlátozottan cselekvőképes kiskorú gyermeket³⁶² feljogosítja személyes jellegű jognyilatkozat megtételére, melyhez a törvényes képviselője közreműködése nem szükséges³⁶³.

³⁶¹ Forrás: dr. Visontai – Szabó Katalin: A szülő felügyeleti jogok gyakorlása rendezésének jogi keretei, pszichológiai háttere és problémái (doktori értekezés, 2014.) 228. oldal

³⁶² Ptk. 2:11. § - alapján korlátozottan cselekvőképes az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét már betöltötte, de nem cselekvőképelen.

³⁶³ Ptk. 2:12. § (2) bekezdés a) pont

A gyermek idézésének azonban nemcsak a módja, hanem a tartalma is eltér az általános szabályoktól. Így abban az eljáró bíróság, a bírósági ügyszám, a felek neve, perbeli állása, a per tárgya, a tárgyalás időpontja és helyszíne megjelölésén túl fel kell tüntetni, hogy a gyermek meghallgatására egyéb érdekelti minőségében kerül sor. Az általános szabályoktól eltérően az e pozíciójához kapcsolódó szükséges tájékoztatást, továbbá a meg nem jelenés következményeire vonatkozó figyelmeztetést az idézésében a gyermeket korára és érettségére figyelemmel érthető módon kell megfogalmazni³⁶⁴.

4.2. A gyermek meghallgatásának menete

Ha a bíróság a gyermek meghallgatása felől dönt, úgy részére indokolt esetben ügygondnokot rendelhet, továbbá a szülők általi befolyásolás kiküszöbölése, illetve a gyermek őszintébb megnyilvánulása érdekében akként dönthet, hogy a meghallgatás a felek és a felek képviselőinek távollétében történjék. Utóbbi rendelkezés a korábban hatályos szabályozáshoz³⁶⁵ képest fontos újdonság, minthogy a korábbi rendelkezés a felek képviselőire nem vonatkozott, és ekként előfordulhatott, hogy a gyermeket valamely más hozzátartozója (pl. nagyszülője mint valamely fél meghatalmazottja) jelenlétében hallgatták meg, mely a tőle való objektív információszerzés akadályát képezhette.

Természetesen a gyermek meghallgatása során elhangzottakról az arról készült jegyzőkönyv velük való megismertetése útján a bíróság a távollévő szülőket és képviselőket tájékoztatja, amely során a gyermek – döntése szerint – jelen lehet vagy távol maradhat³⁶⁶.

Mind a meghallgatásánál, mind pedig az eljárásai cselekményekről (például az ügygondnok részvételéről és szerepéről) való tájékoztatásánál, figyelmeztetéseknel tekintettel kell lenni a gyermek életkorára és érettségére, ekként elkerülve, hogy a meghallgatás vallatásra, vagy kihallgatásra emlékeztesse.

Minthogy a gyermek egyéb érdekelt, nem pedig tanú így a mentesség lehetőségére és a hamis tanúzásra vonatkozó rendelkezések rá nem irányadóak, azonban a nyilatkozattételt vagy az egyes kérdésekre való válaszadást indokolás nélkül megtagadhatja, míg ha nyilatkozatot tesz, úgy az a valóságnak megfelelően történhet.

³⁶⁴ Pp. 96. § (2) bekezdés

³⁶⁵ Pp. 279. § (3) bekezdése

³⁶⁶ Pp. 65/B § (5) bekezdés

Az esetleges befolyásolás elkerülése érdekében meghallgatás során a felek – ellentétben a gyermek részére kirendelt ügygondnokkal – nem intézhetnek közvetlenül kérdést a gyermekhez, továbbá a bíróság mellőzi azon indítványozott kérdések feltételét, amelyek a független vélemény-nyilvánítást befolyásolnák, vagy a gyermeket érzelmileg megterhelnék³⁶⁷.

A jogalkotó kötelezővé teszi, hogy a gyermek meghallgatásának végén a jegyzőkönyvbe rögzített vallomását a bíróság részére felolvassa, illetve, hogy azt még jelenlétében hangszalagra rögzítse, mely során lehetősége van az elmondottak kiigazítására, kiegészítésére. Amennyiben a meghallgatás során a felek jelen voltak, vagy a gyermek képviselőjében ügygondnok járt el, úgy e személyeket is megilleti a jegyzőkönyv kiigazítása kérésének joga, mely kérelmüket, illetve annak elutasítását is a jegyzőkönyvben rögzíteni szükséges³⁶⁸.

A jegyzőkönyvvezetésre vonatkozó szabályanyag között a törvény azt is előírja, hogy a nyilatkozat gyermek részére való felolvasását, illetve jelenlétében való hangszalagra rögzítése megtörténtét tartalmazza, úgyszintén azt is, ha annak mellőzésére került sor. Álláspontom szerint utóbbi kitétel a visszaolvasására (hangfelvétel visszahallgatására) vonatkozó kógens szabályozás mellett nem értelmezhető. Úgy gondolom, hogy e tagmondat abban az esetben válna érthetővé, ha a felolvasásától (visszahallgatásától) a gyermek a kívánságára a bíróság eltekinthetne. Mindezért a jogalkotó szándékához igazodóan a jövőben megfontolást igényelne e jogszabályhely fentiek szerint való kiegészítése, vagy e tagmondat elhagyása.

A gyermek bíróságon való megjelenése traumatizáló hatásának elkerülése céljából megfelelő légkörben, számára érthető módon kell megtörténnie a meghallgatásnak³⁶⁹. A megfelelő légkört egyrészt a meghallgatás helyszínének, hangulatának kialakításával, lehetőség szerint gyermekmeghallgató szobák³⁷⁰ igénybevételével, ennek hiányában a tárgyalóteremben, azonban a gyermeket is a pulpitusra ültetve, vagy a bírónak is a hallgatóság részére kialakított részben való tartózkodásával, másrészt, a velük való megfelelő kommunikációval, a meghallgatás kellemes hangvétellű beszélgetéssé alakításával valósítható meg. Úgy gondolom, hogy a hangulat oldásában szintén segíthet a talár viselésének elhagyása. A bíróságnak fel kell továbbá készülnie arra is, hogy a gyermek nyilatkozata nem biztos, hogy őszinte, befolyásmentes lesz, hiszen elképzelhető, hogy valamelyik szülője, esetleg nagyszülője előre felkészítette arra, hogy a bíróság kérdésére milyen választ adjon. A kiskorú által használt szavakból,

³⁶⁷ Pp. 65/B § (2) bekezdés

³⁶⁸ Pp. 65§B § (3) bekezdés

³⁶⁹ Pp. 65/B § (1) bekezdés

³⁷⁰ A gyermekmeghallgató szobákkal részletesen pályamunkám III. fejezet 3. pontjában foglalkoztam.

kifejezésekből következteti lehet arra, hogy valójában nem a saját meggyőződése, hanem valamely szülőjének szándékának megfelelően nyilatkozik. Amennyiben a bíróság azt tapasztalja, hogy a gyermeket befolyásolják, úgy mérlegelni szükséges, hogy az elhangzottaknak milyen súllyal vegye figyelembe, annak mekkora jelentőséget tulajdonítson.

4.3. Javaslatok a gyermekek közvetlen meghallatásával kapcsolatban

Kétségtelen, hogy amennyiben a bíróság a gyermeket közvetlenül hallgatja meg, úgy az mindenképpen költséghatékonyabb és nem utolsó sorban jelentősen gyorsabb mintha szakértő igénybevételére kerülne sor. Az olyan perekben, ahol a felek, szülők egymással gyűlölködve még együtt élnek, illetve ilyen érzelmileg túlfűtött állapotban gondoskodnak, nevelik a gyermeküket, úgy kétségtelen, hogy a jogvita mielőbbi megnyugtató módon való lezárása, és ebből eredően egy nyugodt családi légkör visszanyerése szolgálja leginkább a gyermek érdekét. Mindezért úgy gondolom, hogy amennyire csak lehet, ki kellene szélesíteni a gyermek bíróság általi meghallgatásának eseteit.

Ennek érdekében meglátásom szerint a családjogi bírák szakértelmét pszichológiai és pedagógiai ismeretekkel fejleszteni kellene, mely lehetővé tenné, hogy a gyermekek meghallgatása során kisebb, tehát a jelenlegi általában 14 év alatti gyermekeknél fiatalabbak esetében is megfelelően el tudjanak járni. E mellett a szélesebb körű és rendszeresen fejlesztett ismeretek birtokában elkerülhető lenne a bírák idő előtti kiégése, hiszen nyilvánvalóan válsághelyzetben lévő emberekkel foglalkozni, valamint gyermekek sorsáról, jövőjéről egész életére kihatóan dönteni rendkívül megterhelő.

Ezzel hazánk egyébként a pályamunkám II. fejezetében tárgyalt Iránymutatásban foglalt elvárásnak is eleget tenne³⁷¹, mely szerint „A különböző korcsoportokba tartozó gyermekek jogaira és szükségleteire, valamint a gyermekekhez igazított eljárásokra vonatkozóan minden, gyermekekkel foglalkozó szakember számára biztosítani kell a szükséges interdiszciplináris képzést”.

Ezen túl pedig álláspontom szerint meg kellene teremteni annak lehetőségét, hogy a meghallgatást a megrázkódtatás minimalizálása érdekében gyermekmeghallgató szobából, esetleg a tárgyalóból, sőt a bíróság épületéből kilépve akár a gyermek otthonában, vagy – a szülők befolyásoló hatása elkerülése céljából – az iskolában, óvodában is foganatosíthatná a bíróság.

³⁷¹ Iránymutatás IV. fejezet A) 4. pont 14. alpont

5. A gyermek szakértő által történő meghallgatása

5.1. A szakértő mint bizonyítási eszköz

Amennyiben a bíróság úgy dönt, hogy a gyermeket nem közvetlenül hallgatja meg, úgy véleményének, érzelmi kötődésének feltárására igazságügyi pszichológus szakértőt rendel ki az igazságügyi szakértő névjegyzékben szereplő pszichológusok közül, vagy, ha a bíróság illetékességi területén működő szakértők közül valamely oknál fogva senki sem rendelhető ki, úgy a pszichológus végzettséggel és megfelelő szakértelemmel rendelkező személyek mint eseti szakértők közül. Szakértőnek azt a személyt tekintjük, aki olyan különleges szakértelemmel rendelkezik, amellyel a bíróság a perben jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez nem bír³⁷².

Az igazságügyi pszichológus szakértő (a korábbi terminológiával élve) a gyermekelhelyezési perekben a legfőbb bizonyítási eszköznek tekinthető, minthogy a bíróság legtöbbször csak az általa adott vélemény alapján tud dönteni a gyermek elhelyezéséről. Grád András és munkatársai megállapították, hogy az esetek 90 %-ában a gyermeket annál a szülőnél helyezte el a bíróság, akit a szakértő alkalmasabbnak tartott a gyermek nevelésére, vagy azt állapította meg, hogy a gyermek erősebben kötődik az adott félhez³⁷³. Hangsúlyozandó azonban, hogy minden bírónak saját felelőssége dönteni arról, hogy mennyire támaszkodik a szakvéleményben foglaltakra az ítélet meghozatalakor.

A pszichológus szakértő általában önállóan ad véleményt, azonban ha valamely fél elmebeli állapota – például a bíróság előtt feltárt kórelőzmény, a bírósági tárgyaláson, esetleg a pszichológus szakértői vizsgálat során tanúsított magatartása alapján – ezt indokoltá teszi, úgy elmeorvos szakértő bevonására is sor kerülhet.

Az igazságügyi pszichológus szakértő az igazságügyi szakértők szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet (továbbiakban: IM rendelet) alapján lehet klinikai szakpszichológus (a klinikai és mentálhigiéniai felnőtt és gyermek szakpszichológiai területére kijelölt szakértő³⁷⁴), munkapszichológus (munka-, és szerzeti szakpszichológia területére kijelölt szakértő³⁷⁵), vagy pedagógiai szakpszichológus (pedagógiai szakpszichológia területére kijelölt szakértő³⁷⁶).

³⁷² Pp. 177. § (1) bekezdés

³⁷³ Frád András- Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben Családi jog VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március

³⁷⁴ IM rendelet 2. számú melléklet 21. pont

³⁷⁵ IM rendelet 9. számú melléklet 8. pont

³⁷⁶ IM rendelet 9. számú melléklet 9. pont

Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2009. (XII. 31.) IRM rendelet (továbbiakban: IRM rendelet) előírja, hogy ha a szakkérdés a gyermek direkt befolyásolásának vagy bántalmazásának, illetve a konfliktusos családi működésnek a szülők vagy gyermek személyiségét érintő következményeinek feltárására, leírására, megállapítására, tipizálására, kategorizálására, értékelésére illetve kizárására irányul, úgy klinikai és mentálhigiéniai felnőtt és gyermek szakpszichológiai vizsgálatot kell lefolytatni³⁷⁷. A felhívott jogszabályhelyből következik, hogy amennyiben szülői felügyeleti jog gyakorlásával kapcsolatos a per tárgya, úgy a klinikai szakpszichológus igénybevétele szükséges.

5.2. A szakértő kirendelése

A szakértő kirendelésére tárgyaláson, vagy tárgyaláson kívül, szóban vagy írásban egyaránt sor kerülhet. A kirendelés pervezető végzéssel történik, melyben a szakértőt – megidézése nélkül – a vélemény írásbeli előterjesztésére utasítja, illetve szóbeli vélemény-nyilvánítás érdekében megidézheti. Mivel a végzés pervezető, ezért ahhoz a bíróság a későbbiekben nincs kötve, így akár mellőzheti is a már elrendelt bizonyítás lefolytatását. Ez esetben természetesen az eljárást bevezető határozatában a mellőzésre vonatkozóan indokolási kötelezettsége áll fenn.

A kirendelést követően a felek másik szakértő kirendelését kérhetik, anélkül, hogy kizárási indítványt nyújtanának be. Ha a bíróság nem rendel ki másik szakértőt, úgy a már kirendelt szakértő köteles a szakvélemény elkészítésére³⁷⁸.

A szakértőt kirendelő végzés kötelező tartalmi elemeit az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 2005. évi XLVII. törvény (továbbiakban: Szaktv.) határozza meg³⁷⁹. A szakértőt kirendelő végzésnek tartalmaznia kell a kirendelt szakértő adatait, a kirendelés ügyszámát és tárgyát, azt, hogy kirendelésére hivatalból vagy kérelemre kerül sor, továbbá, hogy a vélemény elkészítéséhez mekkora összeget helyeztek letétbe. Ehhez kapcsolódóan figyelmeztetni kell arra, hogy amennyiben a letétbe helyezett összeg a díját várhatóan meghaladja, úgy azt az e bejelentését alátámasztó számítások csatolásával jeleznie szükséges.

A szakértővel mindazokat az adatokat közölni kell, amely a feladata teljesítéséhez szükséges, melynek érdekében a per iratait megtekintheti, a tárgyaláson, ideértve a bizonyítási eljárást is, jelen lehet, a felekhez, tanúkhöz és a többi szakértőhöz közvetlenül kérdést intézhet, vagy egyéb bizonyítást indítványozhat. Mindez

³⁷⁷ IRM rendelet 20. § g) és h) pontja

³⁷⁸ Pp. 178. § (4) bekezdés

³⁷⁹ Szaktv. 13. § (1) bekezdés

általában akként valósul meg, hogy a bíróság a szakértőt kirendelő végzésében a tényállás röviden összefoglalja, egyben átadja a szakértő részére az addig keletkezett tárgyalási jegyzőkönyveket, valamint a felek releváns beadványait. Ezzel összefüggésben a végzés tartalmazza még a szakértő részére átadott iratokra vonatkozó rendelkezéseket, továbbá a szakvélemény előterjesztésének módját (példányszám, írásban papír alapon vagy elektronikus úton, díjjegyzékkel ellátva) és az arra vonatkozó határidőket (esetlegesen a soronkívüliséget) .

Elengedhetetlen és legfontosabb tartalmi eleme a kirendelésre vonatkozó döntésnek a szakértő által megválaszolandó kérdéseket felsorolása, amelyeket a felek is indítványozhatnak. Amennyiben e kérdések megválaszolása egészben vagy részben nem tartozik azon szakmai ismeretek körébe amelyekben a szakértő jogosult eljárni, úgy ezt a tudomására jutástól számított öt napon belül közli a kirendelő bírósággal³⁸⁰.

A – korábbi terminológia szerint használva – gyermek elhelyezése kapcsán a bíróság általában az alábbi kérdéseket teszi fel³⁸¹:

Alkalmas(ak)-e, alkalmatlan(ok)-e valamelyik vagy mind két szülő(k) a gyermek(ek) nevelésére?

Melyik szülő alkalmasabb pszichológiai szempontból a gyermek nevelésére?

Befolyásolják-e a szülők meg nem engedett eszközökkel a gyermeket egymás ellen?

Melyik szülőhöz kötődik a gyermek erősebb érzelmmel?

Milyen a testvérek kapcsolata egymáshoz? (Esetleg: szétválasztásuk pszichológiai szempontokból lehetséges-e, indokolt-e?)

Milyen a gyermekek fejlettségi szintje?

Esetleg, élettárs jelenlétekor, az élettárshoz fűződő érzelmi viszony milyen?

Az esetleges magatartásproblémák milyen okokra vezethetők vissza?
A konkrét kérdéseken túl azonban szükséges egy általános érvényű, semleges kérdés szakértő felé történő megfogalmazása is, melyben a bíróság felhatalmazza, hogy az általa fontosnak ítélt, azonban a bíróság által meg nem fogalmazott kérdésekre is kitérjen.

³⁸⁰ Szaktv. 13. § (4) bekezdés

³⁸¹ Országos Igazságügyi Módszertani Intézet 20. számú módszertani levele

Figyelmeztetni szükséges a szakértőt arra is, hogy a hamis szakvéleményadás bűncselekmény³⁸².

Célszerű a szakértőt e végzésben az őt jogszabály alapján terhelő bejelentési kötelezettségekre is figyelmeztetni. Így különösen arra, hogy a tudomására jutástól számított öt napon belül (szakértői intézmény, társaság vagy szervezet kirendelése esetében tíz napon belül) azt, ha vele szemben kizáró ok áll fenn jeleznie kell. Köteles bejelenteni, ha a tevékenység ellátásában fontos ok akadályozza, így különösen ha tevékenysége ellátásában vagy részvizsgálat elvégzésének feltételei nincsenek meg, vagy más kirendelő hatóság felkérésének kell eleget tennie, vagy ha a feladatát határidőre teljesíteni nem képes. A szakértő késedelmének következménye lehet a munkadíja csökkentése vagy pénzbírság kiszabása.

Érdeemes e határozatban már a feleket tájékoztatni arról, hogy a szakvéleményre annak benyújtását követően észrevételt tehetnek, illetve indítványozhatják a tárgyalásra való megidézését és hozzá kérdéseket intézhetnek.

5.3. A szakvélemény elkészítéséhez használt módszerek, eszközök

Az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet két, a 10. számú és a 20. számú módszertani levele szól. Utóbbi az előbbit hatályon kívül helyezi, azonban ez még nem jelenti azt, hogy utóbbi lenne hatályos. Mindezért a szakértők számára sem egyértelmű, hogy melyikhez tartás magukat. Ezen módszertani levelek célja azon szakmai irányelvek és protokollok rögzítése, amelyeket a szakértőnek a véleménye elkészítése során figyelembe kellene vennie, vagyis ami számára iránymutatásul szolgálna.

Fontos azonban, hogy a szakértő a szakvéleménye elkészítéséhez az általa az adott esetre vonatkozóan a legmegfelelőbbnek tartott eszközöket és módszereket alkalmazza. Kiemelendő, hogy a gyermek meghallgatása nem önmagában, hanem a szülők és más személyek (például gondozók, nagyszülők, mostohaszülők és azok gyermekei) szakértői vizsgálata mellett, lehetőség szerint egyidejűleg történik, minthogy megalapozott megállapítások csak a teljes család kontextusában tehetők. A vizsgálatot a teherbírást és a toleranciát figyelembe véve célszerű a gyermekkel, illetve a legkisebb gyermekkel kezdeni, majd megegyezés alapján a további résztvevő személyekkel folytatni.

³⁸²

A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 272. § (2) bekezdése

Fontos, hogy a szakértő maga határozhatja meg, hogy melyik vizsgálati módszert alkalmazza a vélemény elkészítése során, azonban egyidejűleg többet kell használnia.

Az exploráció (kikérdezés) egy tematikus beszélgetés, mely során az eljáró szakértő a bíróság által feltett kérdések célirányos megválaszolására összpontosít. Mindez bizonyos fokú érettséget kíván, és ekként a nagyobb gyermekek és felnőttek meghallgatás során alkalmazandó. E módszer alkalmazása esetén nemcsak elhangzottaknak, hanem a kommunikáció nem verbális kifejező eszközeinek is jelentősége van. Ezen interjúknak ki kell terjednie a házasság, életközösség létrejöttének és megromlásának történetére, az együttélés problémáira és azok megoldási törekvéseire, a gyermekvállalás körülményeire, a család működésére, e körben a gyermek ellátásában, gondozásában, nevelésében való részvételre. A kérdéseknek a rokoni kapcsolatokat is tisztázni szükséges, továbbá a másik szülővel szembeni kifogásokra, nevelési alkalmasságára vagy alkalmatlanságára és annak indokaira is ki kell terjednie³⁸³.

A szakértőnek e technika alkalmazásakor törekednie kell a gyermekkel való bizalmas légkör, őszinte kapcsolat megteremtésére, mely során – lehetőség szerint direkt kérdések alkalmazása és lojalitás konfliktus eredményezése nélkül – feltárja a gyermek személyiségfejlődésének jelenlegi állapotát, érzelmi életét, jellemét, önértékelését, másokkal való kapcsolatát, kiszűrve, azt is, hogy a vizsgálat előtt befolyásolták-e.

Kívánatos, hogy a gyermek meghallgatása kezdetén mindkét szülője jelen legyen, melyet valamennyiük egyéni meghallgatása követ. A gyermek individuális meghallgatásától azonban életkora okán a szakértő eltekinthet.

A pszichológiai vizsgálatok alapján a szakértő információt szerez a vizsgált személy személyiségéről, az aktuális problémákról, a szülők és a gyermek egymáshoz való kötődéséről. A személyiségvizsgálat ún. projektív (pl. Rorschach-teszt, Szondi teszt, Lüscher teszt), és kérdőíves módszerekkel (pl. CPI teszt, MMPI teszt), a teljesítményvizsgálat pedig intelligencia (pl. MaWI teszt, MaWGYi teszt, Binet teszt), illetve mentális részteljesítményeket mérő eljárások (pl. Benton teszt) alkalmazásával történik. E tesztek elvégzésének felnőttek és nagyobb gyermekek esetén van jelentősége, illetve az intelligencia tesztnek az alacsonyabb értelmi képességűnek tűnő kisebb gyermek estében is annak elhatárolása érdekében, hogy az érzelmi elhanyagolás traumatizáció vagy értelmi fogyatékoság következménye-e.

³⁸³

Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levél

A *Rorschach* teszt alkalmazása során a pszichológus fekete-fehér, illetve színes foltokat ábrázoló táblákat mutat fel, melyet követően annak elmondására kéri a meghallgatott személyt, hogy azokon mit lát. A módszer alapja, hogy helyes vagy helytelen válaszok nincsenek, így az ember nem tudja kontrollálni a válaszait, valóban azt mondja ami eszébe jut.

A *Szondi teszt*³⁸⁴ lényege, hogy a meghallgatottnak a pszichiátriai kezelés alatt álló személyek arcképét kell osztályozni a szerint, hogy rokonszenvesek-e, vagy ellenszenvesek, melyet az ösztönök befolyásolnak. A választások elemzése alapján a sorslehetőségekre kapunk választ.

A *Lüscher teszt*³⁸⁵ alkalmazása során egymást követően több táblát mutatnak, melyen különböző színű négyzetek találhatóak. Ezek közül kell a rokonszenves és ellenszenves színeket kiválasztani, melyek alapján a személy személyiségére, aktuális érzelmi és pszichofiziológiai állapotára nézve vonható le következtetés.

A *CPI teszt* elvégzése során számítógép használatával háromszáz kérdésről kell eldönteni, hogy a feltett kérdések igazak vagy hamisak. A válaszok alapján például a következő emberi tulajdonságok meglétére vagy hiányára lehet következtetni: ambíció, becsvágy, önelfogadás, tolerancia, felelősségérzet, empátia, rugalmasság, pozitív benyomáskeltés, teljesítés külső készíttetésre.

Az *MMPI teszt* a CPI teszthez hasonlóan számítógép segítségével végezhető el, mely során több mint ötszáz kérdésre, állításra kell igen, nem vagy nem tudom válaszokat adni. A teszt elsősorban pszichiátriai megbetegedések és személyiségzavarok feltárása alkalmas, kevésbé vonható le belőle következtetés a személyiségjellemzőkre.

A *MaWI*, *MaWGYI* és *Binet tesztek* az intelligencia mérésére alkalmasak, amely alatt azt az összesített, globális képességet értjük, amely lehetővé teszi a célszerű cselekvést, a racionális gondolkodást, és a környezettel való eredményes bánást.

A *Benton teszt* a memóriazavarok, a téri tájékozódás és a motoros viselkedés terén jelentkező problémák azonosítását teszi lehetővé.

A kisebb gyermekek számára könnyebb a gondolataikat szimbólumok, mesék (pl. Düss mesék – madármese) és rajzok (pl. ún. ház-teszt, farajz, családrajz) segítségével kifejezni, így vonatkozásukban ezek alkalmazására kerül sor.

³⁸⁴ A teszt elnevezését a megalkotójáról, Szondi Lipótról, a magyar származású, svájci pszichiáterről kapta.

³⁸⁵ A teszt nevét Max Lüscher svájci pszichológusról kapta, annak első változata 1949-ben jelent meg.

A *madármese* alkalmazása során a szakértő elmesél egy történetet a gyermeknek, melyben a kismadár kiesik a fészkeből. A mese végét a gyermek határozza meg, eldöntve, hogy a kismadár végül az apa vagy az anya fészkébe kerül vissza.

Az *ún. ház-teszt* legegyszerűbb formájában a gyermek a pszichológus kérésére házat rajzol, melynek ábrázolásmódját (talpazat, kémény, felszálló füst) elemzi. További információhoz juthat a szakértő, ha a házzal kapcsolatos történetekről tesz fel kérdéseket. E teszt egy másik változatában a szakértő két egyforma házat rajzol, azonban az egyik ablakából egy férfi, a másikból pedig egy nő néz ki. A gyermek eldöntheti, hogy melyikébe megy be szívesebben.

A *farajz* készítése során egy üres lapra rajzolt fából (pl. annak a papíron aló elhelyezése, típusa) a személyiségre vonható le következtetés, minthogy ténylegesen a rajzot készítő személy jelenik meg az általa rajzolt fa képében.

A *családrajz* elkészítése során a szakértő a gyermeket a családja lerajzolására kéri. A rajz el készítése a szakértő számára informatív tartalommal bír (pl. kit rajzolt elsőként, a gyermek hol helyezkedik el a rajzon, az alakok mérete, színek).

5.4. A szakértői vélemény

A szakértő az általa lefolytatott vizsgálat, és e körben a gyermek meghallgatása eredményét szakvéleményében foglalja össze, és ekként hozza a bíróság tudomására. A szakvélemény tartalmával összefüggésben nem utasítható, azt minden esetben saját meggyőződése szerint készíti el³⁸⁶. Követelmény, hogy a szakértő véleményét azt az eljárási szabályok betartásával, a vizsgálat és vélemény kialakítására vonatkozó joganyag betartásával terjessze a bíróság elé, úgy, hogy az tartalmában alapos, érthető, teljes és egyértelmű legyen.

A szakvéleménynek az „igazságügyi pszichológus-szakértői vélemény” címet kell viselnie. Tartalmaznia kell a vizsgált személyek nevét, személyi adatait, a vizsgálatot elrendelő bíróság nevét, végzésének számát, az előzmények rövid bemutatását, a megválaszolandó kérdések felsorolását, a vizsgálat helyének és idejének megjelölését, valamint megvizsgált személyenként az exploráció során kapott információkat, megfigyeléseket, a pszichológiai vizsgálat kiértékelését, és végül az összegezést. Természetesen a szakvéleménynek fel kell tüntetni a keltezését, és szakértő aláírását³⁸⁷. Amennyiben a szakértő a bíróság által feltett kérdéseken túl azonban azokkal összefüggésben további megállapításokat,

³⁸⁶ Szaktv. 16. § (1) bekezdés

³⁸⁷ Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele IV. pont

észrevételeket kíván tenni, úgy azokat szintén a szakvéleményében szerepeltetheti.

Ha az előterjesztett szakvélemény homályos, hiányos, önmagával vagy más szakértői véleménnyel vagy a bizonyított tényekkel ellentétben állónak látszik, vagy helyességéhez egyébként nyomatékos kétség fér, úgy a szakértő köteles a bíróság felhívására a szükséges felvilágosítást megadni, ha pedig ez nem vezet eredményre, úgy más szakértőt kell véleményadásra felhívni³⁸⁸. A szakvélemény homályosságának, hiányosságának, önmagával vagy a szakvélemény előterjesztését megelőzően a szakértő tudomására hozott, bizonyított tényekkel való ellentmondásának kiküszöbölésére irányuló kérdések megválaszolása a szakértői díjazás szempontjából nem minősül kiegészítő szakvéleménynek³⁸⁹.

6. A gyámhatósági eljárásban meghallgatott gyermek nyilatkozatának felhasználása a perben

A magyar polgári eljárásjogban a szabad bizonyítás elve érvényesül, azaz a bíróság alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához vagy meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához nincs kötve, és szabadon felhasználhatja a felek előadásait, valamint egyéb bizonyítékokat, amely a tényállás kiderítésére alkalmas³⁹⁰. Ezen elvből eredően tehát nincs jogszabályi akadálya annak, hogy amennyiben egy gyermek meghallgatására a polgári per tárgyával összefüggő ügyben a gyámügyi eljárásban a tényállás tisztázása körében sor került, úgy azt a bíróság az előtte folyamatban lévő ügyben bizonyítékként felhasználhassa.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gyvt.) rögzíti, hogy a gyermeknek joga van a szabad véleménynyilvánításhoz, és ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon jogairól, jogai érvényesítésének lehetőségeiről, továbbá ahhoz, hogy a személyét és vagyonát érintő minden kérdésben közvetlenül vagy más módon meghallgassák, és a véleményét korára, egészségi állapotára és fejlettségi szintjére tekintettel figyelembe vegyék³⁹¹.

³⁸⁸ Pp. 182. § (3) bekezdés

³⁸⁹ Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 13. § (2) bekezdése

³⁹⁰ Pp. 3. § (5) bekezdése

³⁹¹ Gyvt. 8. § (1) bekezdés

A Gyer. alapján³⁹²a gyermeket közvetlenül vagy más módon, így különösen a gyermekjóléti szolgálat, valamint a Gyvt. 132. § (1) bekezdésében³⁹³ meghatározott szerv vagy személy útján hallgatja meg. A gyámhatóság nem mellőzheti a gyermek közvetlen meghallgatását, ha azt az ítélőképessége birtokában lévő gyermek maga kéri, továbbá főszabály szerint a korlátozottan cselekvőképes, valamint az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen gyermek személyi és vagyoni ügyében, illetve ha azt külön jogszabály elrendelte³⁹⁴. A bizonyítás ezen módja különösen akkor mellőzhető, ha az abból eredő késelem elháríthatatlan kárral vagy veszéllyel járna³⁹⁵. Mellőzni lehet a korlátozottan cselekvőképes gyermek, valamint az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen gyermek közvetlen meghallgatását akkor is, ha a kifizetés, valamint a gyámi fenntartásos betétből történő pénzfelvétel éves összege az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének háromszorosát nem haladja meg, és a törvényes képviselő hitelt érdemlően bizonyítja a gyermek beleegyezését. Hitelt érdemlő bizonyításnak minősül különösen a szülők vagy más törvényes képviselők magánokiratba vagy közokiratba foglalt nyilatkozata a gyermek véleményéről, vagy ha a gyermek írásban maga is kéri a kifizetést, illetve a pénzfelvételt³⁹⁶.

A gyámhatóság a gyermeket általában a törvényes képviselője, illetve egyéb érdekelt jelentében hallgatja meg, melytől a gyermek érdekében eltérhet³⁹⁷. Ezen eljárási cselekményt a gyámhatóság elsősorban a hivatali helyiségében foganatosítja, azonban indokolt esetben arra a cselekvőképtelen személy lakóhelyén vagy számára szolgáltatást biztosító nevelési-oktatási intézményben, esetleg egészségügyi intézményben is sor kerülhet³⁹⁸.

Úgy gondolom, hogy amennyiben egy gyermek meghallgatására a bíróság előtt folyamatban lévő ügygel összefüggésben sor került, úgy akár hivatalból is intézkedni szükséges az azt magában foglaló jegyzőkönyv beszerzése iránt. Ha a gyermek korábbi nyilatkozata a bíróság rendelkezésére áll, úgy az abban foglaltakra figyelemmel mérlegelendő, hogy az perben való ismételt meghallgatása még szükséges-e, illetve milyen kérdések körben. Mindez pedig akár azt is eredményezheti, hogy a bíróság a gyermeket már nem hallgatja meg, mely kétség kívül az eljárás időtartamát is kedvezően befolyásolja, lerövidíti, a

³⁹² Gyer. 11. § (2) bekezdés

³⁹³ Gyvt. 132. § (1) bekezdése: „Ha az ügyben a gyermek személyiségével kapcsolatos jelentős tény vagy körülmény megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, a gyámhatóság *a)* megkeresi a nevelési tanácsadót, szakértő és rehabilitációs bizottságot, pszichiátriai szakellátó intézményt vagy családvédelemmel foglalkozó szervet, vagy *b)* szakértőt rendel ki”.

³⁹⁴ Gyer. 11. § (3) bekezdés a) - c) pontjai

³⁹⁵ Gyer. 11. § (1) bekezdés

³⁹⁶ Gyer. 11. § (4) bekezdés

³⁹⁷ Gyer. 11. § (6) bekezdés

³⁹⁸ Gyer. 11. § (7) bekezdés

mellett, hogy a gyermek személyiségének harmonikus kibontakozására esetleg kedvezőtlen ráhatástól megkíméli. Megjegyzem azt is, hogy minthogy a gyámügyi eljárásban nemcsak a gyermek, hanem más, akár a perbeli felekkel azonosak személyek meghallgatására is sor kerülhet, így az azokról felvett jegyzőkönyv ekként a tényállás tisztázásában szintén a bíróság segítségére lehet.

VI. A gyermek meghallgatásának új útja – a mediáció mint lehetőség

1. A közvetítésről általában

A közvetítő eljárás, vagy más néven mediáció intézményét a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény³⁹⁹ (továbbiakban: Kvtv.) vezette be hazánkban. E szerint a mediáció egy olyan sajátos permegelőző, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett harmadik személy (közvetítő) bevonása mellett a felek vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása⁴⁰⁰. Hacsak törvény azt ki nem zárja, illetve az eset nem tartozik más közvetítői, vagy békéltető eljárásra, továbbá a választottbíróági eljárás során lefolytatandó közvetítésre, úgy az a felek vitájának megoldását jelentheti⁴⁰¹.

Nincs helye mediációnak apaság és származás megállapítása iránti perekben, illetve az apaság vélelmének nemperes eljárásban való megdöntése iránti ügyben, a szülő felügyelet megszüntetése és a gondokság alá helyezés iránti perekben, közigazgatási perekben, a jegyző birtokvédelmi ügyben hozott határozatának megváltoztatása iránti perben, a sajtó-helyreigazítási eljárásban, alkotmányjogi panasz esetén követendő eljárásban, valamint a végrehajtási perekben. A házassági perekben pedig csak a házasság érvényességének, illetőleg létezésének vagy nemlétezésének megállapításán, továbbá a házasság érvénytelenítésén és felbontásán túl felmerülő egyéb kérdésekben lehet helye közvetítésnek⁴⁰².

A közvetítés tehát a jogviták békés rendezésének egy lehetséges módja, ahol a felek konfliktusában egy semleges, harmadik fél lelkiismeretesen, legjobb tudása szerint jár közben, ekként segítve a konfliktus gyökereinek tisztázását, valamint azt, hogy a felek maguk találják meg a számukra kielégítő megoldást. A mediátor tehát a bíróval ellentétben nincs döntési pozícióban, nem dönti el a felek jogvitáját, hanem abban segít, hogy a résztvevők ne a múltra és az abból fakadó sérelmeikre

³⁹⁹ Hatályos 2003. március 17. napjától

⁴⁰⁰ Kvtv. 2. §

⁴⁰¹ Kvtv. 1. § (2) bekezdés

⁴⁰² Kvtv. 1. § (3) bekezdése

koncentráljanak, hanem a jövőbe nézzenek, és jövőendő életük kereteit maguk határozzák meg.

A közvetítói eljárás a peres eljáráshoz képest lényegesen gyorsabb, rugalmasabb, kevésbé költséges, abban nem fordulhat elő, hogy az egyik fél nyer a másik pedig veszít, melyen túl további előnye még, hogy lefolytatására egy a bírósági tárgyaláshoz képest közvetlenebb, oldottabb légkörben, a tárgyalóterem falain kívül kerül sor, és ekként kétségtelenül pszichésen kevésbé megterhelő az abban részt vevők számára.

A közvetítés akkor sikeres, ha annak eredményeképp a felek aláírják a közösen létrehozott megállapodást. A megegyezés egyik előnye, hogy az abban foglaltaknak a felek nagyobb eséllyel tesznek eleget, nagyobb az önkéntes jogkövetésre való hajlandóságuk, hiszen a saját döntésükről, és nem egy harmadik személy, a bíróság döntését kell végrehajtaniuk. A másik nagy pozitívum, hogy a megállapodás megkötésekor nincs pernyertes és pervesztes, két nyertes pozíció van, mely újabb peres eljárások elejét veheti.

Azonban befejeződhet az eljárás megállapodás hiányában is, akkor, ha az egyik fél a másik féllel és a közvetítővel közli, hogy az eljárást befejezettnek tekinti, vagy a felek a közvetítő előtt egybehangzóan kijelentik, hogy kérik a közvetítói eljárás befejezését, illetve akkor is, ha a közvetítésre nyitvaálló négy hónapos időszak eltelt⁴⁰³.

2. Közvetítés a peres eljáráshoz kapcsolódóan, a közvetítés menete

A közvetítő eljárásra a per során önkéntes jelleggel, vagy kötelezően kerülhet sor. Kötelező közvetítés csak meghatározott tárgyú peres ügyekhez kapcsolódhat. Ekként ha a bíróság azt indokoltnak tartja, úgy kötelezheti a szülőket, hogy szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködésük biztosítása érdekében – ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – közvetítói eljárást vegyenek igénybe⁴⁰⁴.

Az *önkéntes mediáció* kezdetén a felek arról nyilatkoznak, hogy a közöttük feszülő jogvitát közvetítő eljárás keretében kívánják rendezni, a mediátor pedig arról, hogy a felkérést elfogadja-e⁴⁰⁵. Amennyiben igen, úgy a feleket az első közvetítói megbeszélésre elhívja, egyben tájékoztatást nyújt a képviselő lehetőségéről⁴⁰⁶. Ha a felek bármelyike az első közvetítói megbeszélést elmulasztja, úgy a közvetítói

⁴⁰³ Kvtv.35. § (1) bekezdés

⁴⁰⁴ Ptk. 4:172. §

⁴⁰⁵ Kvtv. 23. § - 24. §

⁴⁰⁶ Kvtv. 28. § (1) bekezdés

eljárás nem indul meg⁴⁰⁷. Az első közvetítő megbeszélés alkalmával a mediátor tájékoztatást nyújt az eljárás alapelveiről, annak főbb szakaszairól, majd a felek írásban is megerősítik a közvetítői eljárás lefolytatására vonatkozó igényüket, végül megállapodnak a felmerülő költségek, díjak előlegezésének és viselésének szabályairól, a személyüket érintő titoktartási kötelezettségről, valamint a bármelyikük által fontosán vélt egyéb kérdésről⁴⁰⁸. Az első megbeszélést követő üléseket a mediátor már nem irányítja, hanem vezeti, mely során a közvetítő a felek részére egyenlő bánásmódot biztosít, és gondoskodik a részletes meghallgatásukról, mely történhet akár úgy is, hogy a felek egymást váltva jelennek meg. A mediáció kulcsa a felek személyes jelenléte, bár az együttes megjelenési kötelezettség csak az első⁴⁰⁹ és utolsó⁴¹⁰, vagyis a megállapodás aláírása érdekében tartott megbeszélésre vonatkozik.

A mediáció akkor a legsikeresebb, ha az eljárás eredményeképpen a felek között megállapodás jön létre. Ha ez megvalósul, úgy az egyezséget a mediátor írásba foglalja, majd azt az együttesen jelen lévő felek és a közvetítő aláírják⁴¹¹. Mindez azonban nem zárja ki a felek azon jogát, hogy vitás kérdésük rendezését bíróságra, illetve választottbíróságra bízzák, melyben azonban nem hivatkozhatnak a vita lehetséges megoldása körében a közvetítés során kifejtett álláspontra, javaslatra, esetleges elismerésre, jogról való lemondásra⁴¹². Az eljáró közvetítő, illetve a közvetítésbe bevont szakértő pedig a jogvitával érintett ügyben a tanúvallomást megtagadhatja.

A *kötelező közvetítés* elrendelésére esetén a bíróság döntésén múlik, hogy a feleket közvetítői eljárásra tereli-e, azonban ha igen, úgy a feleket arra kötelezi, hogy a vitájuk lezárása céljából a közvetítővel együttműködjenek. A közvetítő eljárásra tehát ténylegesen csak akkor kerül sor, ha a felek a mediátor előtt megjelennek, és az első megbeszélés alkalmával változatlanul kérik annak lefolytatását. A felek a kötelezést tartalmazó döntés közlését követő 15 napon belül kötelesek a közvetítő felkérni, illetve bírósági közvetítő kijelölését kérni⁴¹³. Az első megbeszélés alkalmával a mediátor igazolást ad ki a felek részére arról, hogy azon megjelentek, illetve, hogy a közvetítői eljárás már megindult, de még nem fejeződött be. A közvetítő igazolást állít ki arról is, hogy a fél a kötelező közvetítői eljárásban való részvételi kötelezettségét jelezte, és a kötelező felkérésének vagy

407 Kvtv. 29. §

408 Kvtv. 30. § (1) bekezdés

409 Kvtv. 29. §

410 Kvtv. 35. § (2) bekezdés második mondata

411 Kvtv. 35. § (2) bekezdés

412 Kvtv. 36. § (1) bekezdés

413 Kvtv. 38/E § (1) bekezdés

az első ülésen való részvételének az elmaradása nem e fél közvetítővel való együttműködése hiányára vezethető vissza⁴¹⁴.

A kötelező közvetítést elrendelő végzésben a bíróság egyidejűleg dönt a per tárgyalásának felfüggesztéséről is⁴¹⁵, ekként elkerülve azok párhuzamos folyását. Az ügy tárgyalását a bíróságnak azonban folytatnia kell, ha valamelyik fél igazolja, hogy az befejeződött, vagy, hogy az első megbeszélésen részt vett, de a közvetítő eljárás a lefolytatásához szükséges együttműködés hiányában nem indult meg⁴¹⁶. Szintén folytatni kell a per tárgyalását, ha két hónap eltelt anélkül, hogy a felek bármilyen igazolást becsatoltak volna. Amennyiben a közvetítői eljárás megindult, azonban a két hónapos időtartam annak befejezésére nem elegendő, úgy a véghatáridő lejártát megelőző nyolc nappal a felek e körülményt közösen bejelenthetik. Ekkor a tárgyalás csak a közvetítői eljárás befejezésével akkor folytatható⁴¹⁷.

3. Kiskorú gyermek a közvetítő eljárásban: fél vagy egyéb érintett

A közvetítői eljárásban a – bírósági vagy piaci alapon működő – mediátoron és a feleken kívül szakértő⁴¹⁸, valamint az ügy körülményeiről tudomással bíró⁴¹⁹, esetleg abban érintett más személy is részt vehet, meghallgatásukra sor kerülhet. Ezen alternatív vitarendezési lehetőség igénybevétele, vagy az adott konfliktus körülményeiről ismeretekkel rendelkező személyek meghallgatása tekintetében életkori előírás nincs, ekként előfordulhat, hogy félként vagy érintettként abban kiskorú gyermek jelenik meg, különösen a kötelező közvetítés alá tartozó ügyekben.

Tehát a gyermek a mediációs eljárásban peres félként, illetve mint más felek közötti jogvitában érintett, nem ritkán annak valójában középpontjában álló személyként kerülhet, ahol egy semleges mediátor segítségével kiépített bizalmas légkörben egy bírósági tárgyalás falaihoz képest akár őszintébben, nyíltabban fejtheti ki álláspontját.

Ahogy utaltam rá, a közvetítő eljárásban szakértő igénybevételére is lehetőség van. Szakértőként bárki eljárhat, aki valamely kérdésben kellő szakértelemmel bír, és személyében a felek megállapodnak. Erre figyelemmel nincs akadálya annak, hogy a szülői felügyeletet érintő jogvitában a mediáció során pszichológus

⁴¹⁴ Kvtv. 28/H § (2) bekezdés

⁴¹⁵ Pp. 152. § (3) bekezdés

⁴¹⁶ Kvtv. 152. § (4) bekezdés

⁴¹⁷ Kvtv. 152. § (5) bekezdés

⁴¹⁸ Kvtv. 33. §

⁴¹⁹ Kvtv. 34. §

szakértő járjon el, aki elvégezheti azokat a vizsgálatokat, amelyek a felek megegyezését elősegítik.

A mediációban a gyermek részvételének jelentőségét abban látom, hogy ezáltal elkerülhetővé válhat a polgári peres eljárásban való meghallgatása, mely számára még a jelenlegi, a gyermekbarát igazságszolgáltatás jegyében született rendelkezések, illetve a szakértő bevonásának lehetősége mellett is traumatizáló hatású lehet, harmonikus személyiségfejlődését negatívan befolyásolhatja. Meglátásom szerint ez igaz akkor is, ha a megállapodás nem születik, mivel az eljárás hatására a felek perbeli magatartása, álláspontja közeledhet, kommunikációjuk javulhat, mely kétségtelenül a tárgyalások légkörének kedvező változását, valamint a jogvita perbeli megoldásához szükséges idő lerövidítését eredményezi.

Meglátásom szerint a közvetítés különösen azon peres ügyek tekintetében jelenthet alternatív vitarendezési módot, ahol a gyermek mint egyéb érdekelt meghallgatásának lehetősége felmerül, minthogy – a peres eljárással ellentétben – alkalmas a családi konfliktusok érzelmi oldalának gyermekközpontú kezelésére. Ha a mediációban a gyermek is részt vesz, úgy az segítséget jelenthet számára az átrendeződő szülői, családi kapcsolatok feldolgozásában, elfogadásában is. Mindez pedig azt eredményezi, hogy a gyermek kevésbé sérül.

A gyakorlatban el tudnám képzelni, hogy a korábbi bontóper előtti kötelező meghallgatáshoz hasonlóan a szülői felügyelet rendezéséhez kapcsolódó perek megindítását közvetítő eljárás lefolytatásához kötném. Erre akár olyan módon is sor kerülhetne, hogy azt egy képzett, a későbbi esetleges perre hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságnál dolgozó, széleskörű pszichológai, és természetesen jogi ismeretekkel rendelkező mediátor végezné. A mediációban rejlő lehetőségek kihasználása mellett a felek – a prejudikációt nyilvánvalóan elkerülve – a lefolytatásra kerülő peres eljárás várható menetéről, lehetséges következményeiről is tájékoztatást kapnának.

Összességében elmondható, hogy a mediáció jogilag szabályozott háttere, hatékonysága ellenére azonban még mindig nem kap kellő súlyt a jogviták megoldásakor, melyen a jogszabályok módosításán túl a konfliktuskezeléssel kapcsolatos szemlélet átalakításával lehetne változtatni. Úgy gondolom, hogy ebben a mediáció igénybevételének lehetőségéről, előnyeiről, menetéről szóló a bíróságok és más hatóságok által adott tájékoztatás mellett a médiának, a felvilágosító programoknak, ismertetőknak lehetne szerepe.

VII. Összegzés

A gyermekjogok a jogtudományban és a társadalomtudományban viszonylag új jogokként jelentek meg, bár kétségtelen, hogy speciális helyzetükre vonatkozó szabályokat több mint egy évszázada rögzítenek nemzetközi normák és hazai jogszabályok egyaránt. A gyermekekre mint társadalmunk legértékesebb, legkiszolgáltatottabb csoportjára vonatkozó sajátos helyzetüket értékelő, az általános szabályoktól eltérő előírások a XXI. század elején a jogtudomány szinte minden ágában, ekként az alkotmányjogban, közigazgatási jogban, családjogban, polgári jogban, büntetőjogban, kriminológiában megtalálhatóak, mely alól nem kivétel a polgári eljárásjog sem.

A dolgozatommal elsődleges szándékom annak bemutatása volt, hogy az életkoruknál, illetve tapasztalatlanságuknál fogva kiszolgáltatott gyermekeknek a védelme, és ilyen módon az igazságszolgáltatás gyermekbarát módon való működése miként garantált a polgári peres eljárásban való meghallgatásuk során. A sokszínűség megvalósítása érdekében a vonatkozó hatályos jogszabályi rendelkezések ismertetése mellett kitekintettem az arra közvetlenül hatással bíró nemzetközi dokumentumokra, illetve az előzményi joganyagra is. Megállapítható, hogy a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény hatályba lépésétől kezdődően, azaz 2012. június 29. napja óta megvalósul, hogy a gyermek akár félként, akár tanúként, akár egyéb érdekeltként megjelenik a perben, úgy a gyermeki létéből adódó különleges rendelkezések érvényesüljenek. Mindennek ellenére azonban még vannak olyan területek amelyek szabályozása a gyermekek perben való részvételéből eredő lelki megterhelés csökkentését eredményezhetné.

Mindezért elsődleges célom elérésén túl másodlagos, és ekként végső célja volt rámutatni azon területekre, amelyeket a későbbi kodifikáció során indokolt lehet ismét áttekinteni.

Pályamunkámban ezért kifejtettem, hogy szükségesnek tartom a családjogi bírák szakértelmét pszichológiai és pedagógiai ismeretekkel fejleszteni, továbbá ténylegesen megteremteni annak lehetőségét, hogy a gyermekek meghallgatására valamennyi esetben gyermekmeghallgató szobában, vagy a gyermek otthonában, esetleg – a szülők befolyásoló hatása elkerülése érdekében – az iskolában, óvodában kerülhessen sor. Hangsúlyoztam továbbá azt is, hogy a magyar jogrendszer felfelé ívelő, erősödő új jogintézményét, nevezetesen a közvetítést a szülői felügyeleti jog rendezéséhez kapcsolódó peres eljárásokban akár a jelenlegi szabályok kiaknázásával, akár a házasság felbontásával

összefüggésben korábban létezett kötelező meghallgatás mintájára bevezetésre kerülő kötelező közvetítés útján miként lehetne jobban kihasználni.

Összefoglalva megállapítható, hogy a hatályos joganyagunk a gyermekek különleges helyzetét a polgári perekben megfelelően értékeli, kezeli, a hatályos jogszabályok alkalmazhatatlanságáról, módosítását igénylő sürgető szükségéről nem beszélhetünk. Ugyanakkor remélem, hogy a polgári perjog megújítására irányuló, jelenleg folyamatban lévő kodifikáció során a gyermekek meghallgatását érintő joganyag fentiek szerint történő további finomítása is megvalósul.

VIII. Felhasznált irodalom

- 1., A Polgári perrendtartás magyarázata; szerkesztette: Németh János – Kiss Daisy (ComLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2010.)
- 2., Filó Erika- Katonáné Pehr Erika: Gyermeki jogok, szülő felelősség és gyermekvédelem (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.)
- 3., A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportjának A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban (Tanulmányok a szakértői bizonyítás témaköréből) tárgyú összefoglaló véleménye
- 4., dr. Visontai – Szabó Katalin: A szülő felügyeleti jogok gyakorlása rendezésének jogi keretei, pszichológiai háttere és problémái (doktori értekezés; http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2235/2/visontai_disszertacio.pdf; letöltés ideje: 2015. szeptember)
- 5., Reiderné dr. Bánki Erika: A házasság és gyermek érdeke (doktori értekezés; dokitiskjog.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/.../m/3620, letöltés ideje: 2015. szeptember)
- 6., Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére (<http://jesz.ajk.elte.hu/beky53.pdf>; letöltés ideje: 2015. szeptember)
- 7., Frád András- Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben (Családi jog VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március)
- 8., A Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve
- 9., Az Alkotmánybíróság 1143/B/1998. számú határozata
- 10., Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 10. számú módszertani levele
- 11., Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele

A BÍRÓSÁGI JOGKÖRBEŒ OKOZOTT KÁR MEGTÉRÍTÉSÉNEK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

1. A közhatalom kárfelelősségének ideológiai alapja

A hatalom számonkérhetősége, illetve ezen belül egy közhatalommal rendelkező entitás ellenőrzésének koncepciója az adott impériumnak az önmaga korlátozására vonatkozó ideológiájától függ, miután a saját felelősségére vonatkozó normákat, a felelősségvállalása kereteit diszkrecionális jogalkotási monopóliuma és hegemóniája révén az állam maga szabja meg.

Jogállami keretek között az állam köteles biztosítani a jog érvényesülését. A kötelezettsége teljesítésével összefüggésben az állam felelőssége, hogy olyan bírósági szervezetet működtessen, amely alkalmas és képes a jogszabályok betartására és betartatására, mindenekelőtt a konstitucionális alapjogok érvényesítésére. Ennek következtében az igazságszolgáltatás elszámoltathatóságára vonatkozó határok determinálása az állam kompetenciájába tartozó kérdéskör, ennek meghatározása és a felelősségre vonás lehetőségének biztosítása az állam feladata.

1.1. Az igazságszolgáltatás felelősségvállalásának jogintézménye

Magyarország alkotmányos jogrendje alapján a bíróság közjogi jogállású, a hierarchia magas fokán álló, önálló és önmagát kontrolláló autonóm hatalmi ág, tevékenysége, az igazságszolgáltatás pedig közhatalommal felruházott joggyakorlás. Az igazságszolgáltatás szervei az eljárásukkal érintett felekkel hierarchikus jogviszonyban állnak, és a társadalom tagjait, a feleket közvetlenül érintő határozatokat hoznak, melyeknek a kényszerítés monopóliumával szereznek érvényt.

A jogbiztonság és a jogállamiság garanciális jellegű, alapvető biztosítéka a felelősségvállalás jogintézménye, melynek hiánya gyengíti az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat. A bíróság, mint közjogi státuszú állami entitás hatalmi jogosítványainak rendeltetésellenes gyakorlása diszfunkcionalitáshoz, valamint a jogrendszer szilárdságának és konzisztenciájának meggyengüléséhez vezet, hiszen az igazságszolgáltatási szerv közhatalommal való felruházottságának oka éppen az, hogy a jogok őrzője legyen, valamint, hogy a magánfelek jogszerű magatartását kikényszerítse. Amennyiben a közjogi státuszú bíróság az állam kényszerítő erejével támogatva jogellenesen jár el, és – jogorvoslati eljárásban sem orvosolható módon – kárt okoz, a pozíciójából

eredő hatalmasságával szemben szükséges a magánfelek fokozott védelme, valamint a kár – prevenció vagy reparáció célzattal való – megtérítése.

Az állami kárfelelősségnek alapjogként való rögzítése egy emeltebb szintű károsulti jogvédelmet feltételez.⁴²⁰ A bíróság felelőssége a közhatalom károkozásáért való felelősség, amely a közhatalommal való felruházottsága, valamint a magánjogi jogviszonyokba való markáns intervenciója miatt a jogvédelem ultima ratiojaként magasabb elvárhatóságot indukál. Mindezek alapján az állam kikényszerítő erejével, közhatalmával eljáró bíróság kártérítési felelősségének az általa okozott károkért fokozottabbnak, de minimális szinten is a magánfelek kárfelelősségével ekvivalensnek kell lennie.

A bíróságok elleni kártérítési perek origóját egy korábbi, jogerősen elbírált ügy képezi. A bírósággal szemben a korábbi eljárással okozott károk megtérítése iránti perben az alapeljárásban még hierarchikus, közjogi jellegű viszonyban álló felek jogviszonya elvileg magánjogi kártérítési jogviszonnyá változik át, ahol az alperes bíróság elveszíti a közjogi jogállásából fakadó hatalmi helyzetét.

A bíró eljárásával okozott kárért való szervezeti felelősség ideológiai alapja egyrészt az alkalmazotti károkozásért való helytállás, illetve az azon túlmutató szervei felelősség, másrészt pedig az igazságszolgáltatás kifogástalan működésének teóriája, azaz, hogy a bírósági szervezetet terheli a felelősség a nevében eljáró személy kiválasztásáért, alkalmasságának megítéléséért és ellenőrzéséért – a bíróság regressz kereseti jogának kikötésével egyidejűleg.

2. A bíróságokkal szembeni kártérítési igények

Magyarországon folyamatosan növekvő tendenciát mutat a bíróságok ellen benyújtott kártérítési keresetek száma, és a folyamatban levő ügyek száma sem csökken jelentősen.⁴²¹ A statisztikai adatok szerint a kártérítési perben leggyakrabban a korábban meghozott, jogerős ítélet tartalmát teszik újra vitássá a felperesek.⁴²² Ezen keresetek túlnyomó többsége nem megalapozott, értve ez alatt, hogy a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján a bíróságok pernyertességének aránya hosszú időn keresztül 90 % felett volt, míg 2005-től

⁴²⁰ Alaptörvény XXIV. cikkének (2) bekezdése: Mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a hatóságok által feladatuk teljesítése során neki jogellenesen okozott kár megtérítésére.

⁴²¹ OBH Elnökének 2014. beszámolója, 146. o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/elnoki_beszamolo_2014.pdf (megtekintés ideje: 2015.09.30.)

⁴²² az OIT 2007. évi statisztikája szerint ezek a perek mintegy 80 %-át teszik ki. http://old.birosag.hu/engine.aspx?page=OIT_ParlamentiTajekoztatok 50. o. (letöltés ideje: 2015.09.30.)

ugyanaz az arányszám a megindult perek 99 %-át,⁴²³ 2012-ben 98 %-át,⁴²⁴ 2014-ben 95 %-át tette ki.⁴²⁵

A bírósággal szemben benyújtott kártérítési kereset tárgyi illeték-feljegyzési jogos,⁴²⁶ azaz a pertárgyérték alapján számított illeték megfizetésének kötelezettsége csak utólag terheli a pervesztes felet. Ez magyarázatot adhat a bírósággal szemben benyújtott keresetekben előterjesztett, gyakran irreálisan magas összegű kártérítési igényekre.⁴²⁷ Figyelemmel arra, hogy az igényeknek csak a töredéke találtatik alaposnak, a pervesztesekkel szemben a bíróság több illetéket állapít meg, mint amennyit kártérítésként ki kell fizetnie.⁴²⁸

Jelen tanulmány célja annak feltárása, hogy mi az oka a bírósággal szemben érvényesíteni kívánt kárigények jogi megalapozottságát megállapító ítéletek alacsony számának. Első megközelítésben nyilvánvalónak látszik, hogy az esetek jelentős részében a felperes keresetindításának oka az, hogy pervesztes félként az egyedi ügyében hozott korábbi jogerős döntésbe nem tud belenyugodni, és a kártérítési pert jogorvoslatként használva kívánja a valójában alaptalan igényét érvényesíteni. A kirívóan magas pernyertességi aránynak oka lehet azonban jogalkotási deficit vagy jogalkalmazási anomália is, mint ahogy a bíróság magas pernyertességét eredményezheti a professzionális bírói kar hibátlan működése is.

3. A bíróság kártérítési felelősségének szabályozása

A közhatalom szubszidiárius felelőssége Magyarországon normaszöveg szintjén, közvetett formában a bírák és a bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. törvénycikkkel jelent meg.⁴²⁹ A szabályozás a korábbi teljes állami immunitás oldását, az állami felelőtlenség áttörését jelentette, azaz annak elismerését, hogy az állam nevében eljáró személy is hibázhat, és ennek kockázatát, az ezért való felelősséget az államnak kell viselnie.

⁴²³ OIT tárgyévi parlamenti tájékoztatói

⁴²⁴ OBH Elnökének 2012. évi beszámolója, 84. o. <http://birosag.hu/obh/obh-elnokenek-beszamoloi/2012/2012-eves> (letöltés ideje: 2015.09.30.)

⁴²⁵ OBH Elnökének 2014. évi beszámolója, 147. o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/elnoki_beszamolo_2014.pdf (megtekintés ideje: 2015.09.30.)

⁴²⁶ Itv. 62. § (1) bekezdésének g) pontja

⁴²⁷ 2012-ben az 564 benyújtott keresetben mindösszesen 807 milliárd forint kártérítés kívántak a felperesek érvényesíteni. (OBH Elnökének 2012. évi beszámolója, 84. o. <http://birosag.hu/obh/obh-elnokenek-beszamoloi/2012/2012-eves> letöltés ideje: 2015.09.30.). 2014-ben 1 milliárd 309 millió forint kárigényt terjesztettek elő a felperesek, a marasztalási összeg ennek a 0,67 %-a volt (OBH Elnökének 2014. évi beszámolója, 147. o.

http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/elnoki_beszamolo_2014.pdf

(megtekintés ideje: 2015.09.30.)

⁴²⁸ Éles Anita: A bírósági jogkörben okozott kártérítés gyakorlata, 16.o. https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB4QFjAAahUKEwiehvfTtaPIAhWGZCwKHV8vBZo&url=http%3A%2F%2Fwww.birosagsec.webgrafika.hu%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fallomanyok%2Fszellelimuhely%2Fdr_ales_anita.pdf&usq=AFQjCNFZWMGCqZMBRzoHXUF1mCEr5ElnkA&sig2=YQbUbg2HnPtJg31SkJBncA&bvm=bv.104317490,d.bGg&cad=rja (letöltés ideje: 2015.09.30.)

⁴²⁹ Az 1. § alapján a bírók és bírósági hivatalnokok hivatali kötelességüknek szándékosan vagy vétkes gondatlanságból elkövetett megszegéséért felelősséggel tartoznak. A 19. § értelmében a bírák sikkasztásai miatt keletkezett károkért az állam a felelős, az állam visszereseti jogának kikötése mellett.

A tekintélyelvű szocialista rendszerben megalkotott régi Ptk.⁴³⁰ a bíróság kárfelelősségét az államigazgatási jogkörben okozott kárra utaló szabállyal rendezte⁴³¹ akként, hogy a kártérítés általános feltételei, valamint a mai napig fennálló két különös kritérium – a kár bírósági jogkörben való okozása és a rendes jogorvoslati lehetőségek kimerítése – mellett a kártérítési igény érvényesítésének feltételül szabta azt, hogy az eljáró alkalmazott vétkessége vagy bűnössége fegyelmi vagy büntetőeljárás során előzetesen megállításra kerüljön. A törvény továbbá a bíróság kártérítési felelősségének elévülését az általános szabályoktól eltérően egy éves időtartamban állapította meg.⁴³²

A régi Ptk. hatálybalépését követő időszakban, az állami apparátust a végsőig védelmező szocialista gondolkodásmód által megalkotott szabályozás érájában bírósággal szemben indított kártérítés iránti kereset csak elvétve létezett. A perek száma akkor sem nőtt jelentősen, amikor az 1977. évi IV. törvény az előzetes felelősségre vonás feltételét megszüntette, bíróság elleni per szinte nem is fordult elő⁴³³ ebben az időszakban sem.

Az előzetes szervezeti felelősségre vonás eltörlése az állami felelősség objektivizálása felé mutat, amely fokozódott azzal, hogy az alaptalan előnyt nyújtó eredetileg egy éves elévülési időt, mint általános jogegyenlőségi tételt sértő rendelkezést az Alkotmánybíróság megsemmisítette.⁴³⁴

Az új Ptk.⁴³⁵ a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség tekintetében strukturális változást vezetett be azzal, hogy a bírósági és ügyészségi jogkörben okozott kárt külön szakaszban rendezi, ugyanakkor változatlanul és permanensen a közigazgatási jogkörben okozott kártérítés szabályainak alkalmazását írja elő.⁴³⁶ A szabályozás – a már kialakult gyakorlat, az „élő jog” jogszabályi szintre emelésével – érdemi változást vezet be a kártérítés alanyának determinálásával, azaz, hogy a keresetet nem az adott ügyben eljáró bíróval, hanem a bírósággal, ha pedig az eljáró bíróság nem jogi személy, az eljáró bíróság illetékességi területén működő jogi személyiséggel rendelkező bírósággal szemben kell érvényesíteni.⁴³⁷

⁴³⁰ 1959. évi IV. törvény.

⁴³¹ régi Ptk. közlönyállapot, 349. § (4) bekezdés.

⁴³² régi Ptk. közlönyállapot 349. § (3) bekezdés.

⁴³³ Uttó György: Közhatalmi kárfelelősség a három Polgári Törvénykönyv tükrében. In: Magyar Jog, 2010/10. 598. o.

⁴³⁴ 53/1992 (X.29.) AB határozat.

⁴³⁵ 2013. évi V. törvény.

⁴³⁶ új Ptk. 6:549. §.

⁴³⁷ A Bírósági Határozatok 2007. évi 4. számában közzétett „Emlékeztető a civilisztikai kollégiumvezetők 2007. január 29-31. napján megtartott országos tanácskozásán megvitatott jogkérdésekről” tartalmazta azon megállapítást, mint közös álláspontot, hogy a bíró tevékenységével összefüggő személyiségi jogi igények nem személy szerint a bíróval szemben, hanem csak a jogi személy bírósággal szemben érvényesíthetőek. A bíró ítélkező tevékenységével összefüggő sérelem miatt érdemben is vizsgálendő személyiségi jogi igény csak a jogi személy bírósággal szemben érvényesíthető, a bíró ellen indítottat érdemben el kell utasítani.

Az új Ptk. a korábbi szabályozással ellentétben explicit módon rögzíti a károkozás általános tilalmát,⁴³⁸ valamint a kártérítés elemeinek külön meghatározását adja,⁴³⁹ szűkítve ezzel a bírói mérlegelés lehetőségét.

A fentieken túl az új Ptk. érdemi változást nem hozott a bírósági jogkörben okozott kártérítési felelősség terén, az általános felelősség klasszikus jogellenesség-felróhatóság-kár-okozati összefüggés négyes feltételrendszerén túl a bírósági jogkörben való eljárást, valamint a rendes jogorvoslat kimerítését követeli meg, egyéb, a felelősség körét, vagy terjedelmét szűkítő szabályt nem tartalmaz.

A felróhatósági alapú, Ptk.-ban szabályozott kártérítés mellett – dogmatikailag helytelenül – az eljárásjogi törvényben, a Pp.-ben⁴⁴⁰ került rögzítésre a tisztességes eljáráshoz, valamint a perek ésszerű időn belül való befejeződéséhez fűződő, objektív felelősségen alapuló méltányos elégtételhez való jog, mint kártérítés iránti igény.⁴⁴¹

A jelen tanulmány fókuszára, azaz a bíróságokkal szembeni kártérítési keresetek magas arányú elutasítása okainak vizsgálatára figyelemmel a kártérítés speciális feltételeit, valamint az általános kártérítési premisszák – azaz a jogellenesség, a felróhatóság, a kár és az okozati összefüggés – közül az első kettőt tartjuk célravezetőnek részletesen vizsgálni, miután a keresetek szignifikáns része a jogellenesség, illetve a felróhatóság kérdéskörére visszavezetve kerül elutasításra.

4. Az igényérvényesítés különös feltételei

A judikatúra a kártérítés általános, négyes feltételének fennállását csak abban az esetben vizsgálja, ha a bírósági jogkörben okozott kártérítés speciális kritériumai fennállnak, azaz a keresettel érvényesített igény megalapozottságának vizsgálatát a különös feltételek: a bírósági jogkörben eljárás, valamint a rendes jogorvoslatok kimerítése követelményének meglétével kezdi⁴⁴²– azzal, hogy a felelősség megállapításához természetesen a különös feltételeken túl az általános feltételek teljesülése is szükséges.⁴⁴³

A bírósági jogkörben való károkozás, mint speciális kárfelelősségi premissza a bírósággal szembeni kártérítés szabályozásánál logikus és racionális előírás, megítélése jellemzően nem is okoz problémát. Bírósági jogkörben okozott a kár, ha az az igazságszolgáltatás gyakorlásával, tehát a bíróság feladatainak teljesítése körében megvalósított tevékenységgel vagy mulasztással okozati összefüggésben

⁴³⁸ új Ptk. 6:518. §.

⁴³⁹ A felelősség általános szabálya a 6:519. §-ban, a jogellenesség meghatározása a 6:520. §-ban, a felróhatóság szabályozása az 1:4. §-ban.

⁴⁴⁰ Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény, 2. § (3) bekezdés.

⁴⁴¹ A Pp. 2. § (3) bekezdése szerinti jogintézmény elemzését a tanulmány 10. pontja tartalmazza.

⁴⁴² BH2011.309.

⁴⁴³ BH1995.403, BH1997.126, BH1998.534.

keletkezett.⁴⁴⁴ Kétségtől bírósági jogkörbe tartozik valamennyi polgári és büntető, peres és peren kívüli, rendes és rendkívüli eljárás, valamint a panaszirodai tájékoztatás is. Ezen belül ide sorolandó mindenekelőtt az eljárás lefolytatásának módja, időtartama, az eljárási garanciák betartása: pártatlanság, szakszerűség, de ezen túlmenően is minden cselekmény, mulasztás, magatartás, ami az eljáró személy részéről hatósági tevékenységet kifejtő formában nyilvánul meg.

Amennyiben a bíróság nevében eljáró személy a kárt nem bírósági jogkörben okozta, felmerülhet az általános szabályok szerinti kártérítésre, vagy adott esetben a személyiség jogok megsértése miatti kártérítésre vonatkozó szabályozás szerinti kárigény érvényesítésének lehetősége.⁴⁴⁵

Érdekesebb a rendes jogorvoslatok kimerítésére vonatkozó különös feltétel problematikája, melynek jogpolitikai célja a kártérítési per jogorvoslatához képesti másodlagossá tétele, azaz, hogy ne a kárigényt tárgyaló bíróság döntsön a másodfokú bíróság helyett arról, hogy a kimerítetlen jogorvoslatnak milyen eredménye lett volna.

A korábbi szabályozás szövegezése alapján a kártérítés speciális feltétele, hogy a károsult a kár elhárítására alkalmas rendes jogorvoslati lehetőségeket „igénybe vette”.⁴⁴⁶ Az új Ptk. ehhez képest feltételként azt írja elő, hogy a kár rendes jogorvoslattal, továbbá a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata iránti eljárásban „nem volt elhárítható”.⁴⁴⁷ Ugyanakkor, az új Ptk. a bírósági jogkörben okozott kárra vonatkozóan kifejezetten rögzíti a rendes jogorvoslati lehetőséggel élés kötelezettségét azzal a szabályozással, hogy a kártérítési keresetnek „előfeltétele a rendes jogorvoslat kimerítése”.⁴⁴⁸

Egyes értelmezések szerint, bár az új szabályozás nem használja a régi Ptk.-nak azt a szófordulatát, hogy a jogorvoslati lehetőségeket „igénybe vette”, azzal azonban, hogy a „nem volt elhárítható” feltételt szabja, tartalmi értelemben implicit módon azon követelményt juttatja kifejezésre, hogy a fél igénybe vette ezeket a jogorvoslati lehetőségeket, de azok nem jártak az általa várt eredménnyel. „Az

⁴⁴⁴ BH2013.45.

⁴⁴⁵ A bíróságokkal szembeni kártérítési kereset gyakran kerül összekapcsolásra az új Ptk. 2:51. § (3) bekezdésében szabályozott, a személyiségi jogok megsértéséből eredő sérelemdíj iránti igénnyel (OBH Elnökének 2013. évi beszámolója, 118. o. <http://birosag.hu/obh/elnoki-beszamolok/feleves-eves-beszamolok>, letöltés ideje: 2015.09.30). A két jogintézmény között azonban alapvető különbség van, mivel a közjogi jogsértésért fennálló felelősség polgári jogi vetületét a Ptk. a bírósági jogkörben okozott kárért való felelősséggént szabályozza, míg a személyiségi jogok megsértésére vonatkozó szabályozás ezzel szemben magánjogi jogsértések esetén alkalmazandó.

⁴⁴⁶ régi Ptk. 349. § (1) bekezdése.

⁴⁴⁷ új Ptk. 6:548. § (1) bekezdése.

⁴⁴⁸ új Ptk. 6:549. § (1) bekezdése – utalva ezzel arra, hogy a rendkívüli jogorvoslat igénybevétele nem feltétele a kártérítés iránti keresetnek. Ezzel a bírósági jogkörben okozott kár a közigazgatási jogkörben okozotthoz képest eltérő törvényi feltételekkel kerül szabályozása, miután ott a rendkívüli jogorvoslat, azaz a közigazgatási per igénybevétele is feltétele a kártérítésnek.

ettől eltérő jogértelmezés arra a képtelen eredményre vezetne, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránt indított perben eljáró bíróságnak azt kellene vizsgálnia, hogy a rendes jogorvoslat, vagy a közigazgatási per mennyiben lett volna alkalmas az állított kár elhárítására”.⁴⁴⁹

Ehhez képest a bírói gyakorlat alapján a követelmény csupán azzal a jogorvoslattal való élés, amely alkalmas a kár elhárítására, azaz az elhárításhoz szükséges jogorvoslat kimerítésére vonatkozóan áll fenn kötelezettség.⁴⁵⁰ Ebből következően a rendes jogorvoslatot ahhoz képest kell a károsultnak kimerítenie, hogy a kártérítés iránti keresetet milyen alapra történő hivatkozással terjeszti elő, azaz a rendes jogorvoslatnak alkalmasnak kell lennie a kár elhárítására. Természetesen csak a joghatályosan (határidőben, illetékfizetési kötelezettségnek eleget téve) benyújtott fellebbezéssel lehet igénybe venni a jogorvoslatot, viszont a rendes jogorvoslat elmulasztása csak abban az esetben állapítható meg, ha arról a fél szabályszerű tájékoztatást kapott.⁴⁵¹

5. Jogellenesség, mint általános kártérítési feltétel

A károkozás ténye involválja, magában hordozza a jogellenességet. A jogellenesség a kártérítési felelősség objektív oldala, a kár feltétlen és immanens fogalmi eleme. Ebből következően csak az objektíve jogellenes magatartás, mulasztás vezet kárhoz, az objektíve jogszerű magatartás akkor sem minősül károkozásnak, ha az eredménye vagyonganban beállt értékcsökkenés. A jogellenesség szükséges, de nem elégséges kritériuma a károkozásnak, azaz a hiánya a felróhatóságot eleve kizárja, a jogellenesség deklarálása viszont nem jelenti feltétlenül a felróhatóság megállapíthatóságát is.

EÖRSI szerint jogellenes a károkért való polgári jogi felelősség szempontjából minden vagyoni károkozás, amely nem minősül jogszerűnek, és a többi feltétel megléte esetén kiváltja a kártérítési szankciót, másfelől viszont e felelősség szempontjából nincs jelentősége annak a jogellenes magatartásnak, amely nem vezet vagyoni károsodásra.⁴⁵² EÖRSI a jogellenességet a kár bekövetkeztével azonosítja,⁴⁵³ szerinte a károsodás maga avatja a magatartást jogellenessé, azaz a magatartás mindig akkor jogellenes, ha károsodáshoz vezet.⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Orosz Árpád in: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, IV. kötet. Opten, Budapest, 2014. szerk: Osztovits András. 211. o.

⁴⁵⁰ BH2008.120: a rendes jogorvoslati eljárásnak a Ptk. 349. §-a (1) bekezdése szerinti előírása csak akkor valósul meg, ha a benyújtott jogorvoslat formájában és tartalmában alkalmas lehet az állított jogellenes és kárt is okozó közhatalmi magatartás - jogorvoslati eljárás keretében történő - korrigálására.

⁴⁵¹ BH2003.154.

⁴⁵² Eörsi Gyula In: A Polgári Törvénykönyv Magyarázata I-III., szerk: Eörsi Gyula – Gellért György. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 479. o.

⁴⁵³ Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 294. o.

⁴⁵⁴ Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért. KJK, Budapest, 1958, 49-50. o. és 54. o.

Ezek alapján valamennyi károkozó magatartást, amely egyébként akár jogszerűnek is minősülhetne, jogellenesnek kell tekinteni, vagyis azáltal válik jogellenessé egy magatartás vagy mulasztás, hogy azzal okozati összefüggésben kár következik be. A jogellenesség a joggal való visszaélés, egyrészt a tárgyi jog vonatkozásában, mint a jogszabállyal ellentétes magatartás, másrészt az alanyi joggal, azaz jogosultsággal való visszaélés.

Jogellenes az a magatartás, amelynek eredménye szemben áll a jogrenddel – függetlenül attól, hogy a magatartás felróható-e, vagy nem. Nemcsak akkor jogellenes egy adott magatartás, ha valamelyik név szerint megjelölt jogot sért, hanem akkor is, ha a jogrend által védelemben részesített valamilyen érdek sérelmére vezet. A károkozás önmagában is jogellenes, hacsak azt külön rendelkezés megengedetté nem teszi.⁴⁵⁵

WELLMANN ugyanezen következtetésre jutva mutat rá, hogy a károkozó magatartás eleve jogellenes, a magatartás jogellenességét csak a törvényben meghatározott esetek zárhatják ki.⁴⁵⁶ Ezzel egyezően FUGLINSZKY szerint a kár bekövetkezése minden károkozó magatartást jogellenessé tesz, kivéve, ha fennáll valamilyen konkrét, jogellenességet kizáró ok. A magatartás jogellenességére a kár bekövetkezésének tényéből vezethetünk vissza.⁴⁵⁷ Károkozás esetén nem szükséges egy konkrét, a károkozó magatartással ütköző jogi norma, vagy a károkozó magatartás által megsértett specifikus érdek beazonosítása: minden károkozás, illetve a károkozás minden módja jogellenes és tilalmazott, és a 6:518. § általános tilalmába ütközik.

Az új Ptk. a 6:518. §-ban rögzíti a neminem ladere, az általános károkozás abszolút érvényű tilalmának elvét. Ez alapján minden – akár tevésével, akár mulasztással okozott – károkozás jogellenes, akkor is, ha nem sért konkrétan megjelölt jogot, kivéve, ha törvény által meghatározott körülmény kizárja a jogellenességet. Így az új Ptk. 6:520. § a)-d) pontjaiban meghatározott, a jogellenességet kizáró okok fennállásuk esetén mentesítenek a károkozás tilalma alól.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Berényi József: A kártérítés általános szabályai, in: A Kártérítési jog, szerk.: dr. Petrik Ferenc. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991, 17.-18. o.

⁴⁵⁶ Wellmann György: A kártérítési felelősséget korlátozó és kizáró körülmények, in: A Kártérítési jog, szerk.: dr. Petrik Ferenc. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991, 46. o.

⁴⁵⁷ Fuglinszky Ádám in: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet., szerk: Osztovics András. Opten, Budapest, 2014, 14. o.

⁴⁵⁸ új Ptk. 6:520. § [Jogellenesség] Minden károkozás jogellenes, kivéve, ha a károkozó a kárt

a) a károsult beleegyezésével okozta;

b) a jogtalan támadás vagy a jogtalan és közvetlen támadásra utaló fenyegetés elhárítása érdekében a támadónak okozta, ha az elhárítással a szükséges mértéket nem lépte túl;

c) szükséghelyzetben okozta, azzal arányos mértékben; vagy

d) jogszabály által megengedett magatartással okozta, és a magatartás más személy jogilag védett érdekét nem sérti, vagy a jogszabály a károkozót kártalanításra kötelezi.

6. A jogellenesség problematikája a bíróságokkal szembeni kártérítés gyakorlatában

Az új Ptk. 6:520. §-ban szabályozott jogellenességet kizáró okok közül – azok jellegénél fogva – a d) pontban rögzített jogszabály által megengedett magatartás, a „jog felhatalmazása” lehet az, ami a bíróság károkozásánál a jogellenességet kizárhatja. Azonban a d) pontbeli esetben is a magatartás csak akkor nem minősül jogellenesnek, ha a törvényben rögzített két diszjunktív elem megvalósul: a jogszabályban előírt kártalanítás,⁴⁵⁹ illetve a jogvédett érdek sérelmének hiánya.

A közhatalom gyakorlása közvetlenül jogszabályhoz kötött. Jogszabály hozza létre a közhatalmi szervezetet, jogszabály ruhazza fel cselekvési hatáskörrel, jogszabály rögzíti azokat a célokat, amelyek érdekében tevékenységét kifejti (anyagi jog), miként az ennek elérését elősegítő eszközöket is, végül jogszabály rendelkezik többé-kevésbé kizárólagosan az alkalmazandó eljárási szabályokról.⁴⁶⁰

A bírói tevékenység jogszabály felhatalmazása alapján történik, azonban azt csak garanciák betartásával lehet gyakorolni. Eörsi szerint a károsodásra vezető joggyakorlás – azaz jelen témára vonatkoztatva a jogalkalmazás – csak addig nem jogellenes, amíg megmarad a rendeltetésszerű joggyakorlás keretei között.⁴⁶¹ A jog az igazságszolgáltatás szerveit felhatalmazza arra, hogy eljárjanak, azonban arra nem, hogy a rendeltetésellenesen és a jogalkotói szándéktól eltérő jogalkalmazással kárt okozzanak. A közhatalmi felhatalmazottság kereteit túllépő jogellenesség, vagy az előírt kötelezettség elmulasztása feltétlenül megalapozza a jogellenességet.

Az igazságszolgáltatás kártérítési felelőssége esetén, a jogellenesség premisszája vonatkozásában nem az a kérdés, hogy van-e megengedő jogszabály (mert ebben az esetben kártalanításról lenne szó), hanem az, hogy a károsodást okozó közhatalmi tevékenység jogszerű-e.⁴⁶² A bírósági jogkörben okozott kár szabályozása azokra a határhelyzetekre vonatkozik, amikor a jogorvoslati rend és a szervezeti szabályok sem bizonyulnak alkalmasnak a bírói hiba kivédésére vagy elhárítására.⁴⁶³

⁴⁵⁹ A bíróság általi jogszerű károkozásból eredő kártérítési igényt a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 580. – 584. §§-a szabályozza. Ez az az esetkör, amikor utólag indokolatlan bizonyulnak a jogszerűen alkalmazott büntetőjogi intézkedések és büntetések. A büntetőeljárással összefüggő kártalanítási és kártérítési igénynek nem azonos a jogalapja; közöttük nem áll fenn érvényesítési rangsor vagy sorrend, a megállapított kártalanítás azonban kártérítésként már nem követelhető (BH1996.150, BH1996.202.)

⁴⁶⁰ Varga Zs. András: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei, Jogtudományi monográfiák 3. Pázmány Press, Budapest, 2012, 237-238. o.

⁴⁶¹ Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve. KJK, Budapest, 1966, 120. o.

⁴⁶² Borbás Beatrix: A bírói hatalom kárfelelőssége. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 138. o.

⁴⁶³ 339/B/2003. AB határozat.

6.1. A domináns bírói gyakorlat

Az elméleti megfontolások gyakorlati megvalósításának, az írott jog társadalmi valósággá válásának vizsgálatával ugyanakkor az állapítható meg, hogy a kártérítés célja a legkevésbé ott biztosított, ahol a magánfél a garanciális jellegű igényét a gyakorlat által relatíve immunissá tett közhatalmi státuszú szervvel szemben kívánja érvényesíteni.

Az évtizedek óta következetes és domináns bírói gyakorlat alapján, ha a felperes a követelése jogalapját a jogerős ítélet tartalmában jelöli meg (ami a kártérítési keresetek mintegy 80 %-át jelenti), ott eleve kizárt a kárfelelősség megállapítása.⁴⁶⁴ A keresetet elutasító döntésekben permanensen visszatérő indoklás, hogy a Bszi. alapján⁴⁶⁵ a bíróság végleges döntése mindenkire kötelező, beleértve az ügyben érintett személyeket és az állam szerveit is, így a kártérítési per bírósága azt nem bírálhatja felül, nem minősítheti, nem állapíthatja meg annak jogellenességét. Jogellenesség hiányában pedig az alperes kártérítési felelőssége nem ítéltető meg.⁴⁶⁶

Irányadónak és referenciaértékűnek mondható alaptétele a bírósági gyakorlatnak, hogy a kártérítési per bírósága nem vizsgálhatja felül azt a jogerős bírósági ítéletet, amelyre a fél a keresetét alapítja azt állítva, hogy a kárát annak jogellenessége okozta. „Kizárt tehát az, hogy a fél jogvitájában keletkezett jogerős ítélet tartalma a bíróság kártérítési felelősségét eredményezze, ezért az ilyen követelések alaptalanok. A bírói gyakorlat az egyéb szervek határozataitól eltérően megkülönböztetett, ténylegesen „védett” szerepet tulajdonít a bírósági ítéleteknek, függetlenül attól, hogy milyen tárgyban születtek”.⁴⁶⁷

A bírói gyakorlatot orientáló felfogás alapján a jogellenesség feltétele hiányzik, ha a kereset annak alapjaként a jogerős ítélet tartalmát jelöli meg, mégpedig azért, mert a kártérítési perben nem lehet az alapperben hozott döntés hibáira hivatkozni, a kártérítési per bírósága nem folytathat le „árnyékpert”, a kártérítési per nem lehet a jogerősen lezárt alapper egy további, quasi jogorvoslati fóruma. A határozat esetleges megalapozatlansága sem vonhatja maga után a kár megtérítésének kötelezettségét.⁴⁶⁸ Az uralkodó bírói gyakorlat következetes érvelése alapján amennyiben a jogrendszer megengedné a kártérítési ügyben eljáró bíróság részére, hogy a korábbi bíróság által hozott ítélet szakmai felülvizsgálatába bocsátkozzon, és egy bírói „műhibaper” lefolytatása után azt

⁴⁶⁴ BH.1993.32., BH2003.65., BDT2006.1496., LB.Pf.III.20.558/1992., LB.Pf.V.24.692/1999., LB.Pfv.V.22.184/2006., LB.Pfv.V.20.007/2007.

⁴⁶⁵ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény (régí Bszi.), valamint 2011. évi CLXI. törvény (új Bszi.) 2. § (1) bekezdése alapján a bíróságok a vitássá tett vagy megsértett jogról véglegesen döntenek. A Bszi. 7. §-a értelmében (régí Bszi. 7. §, új Bszi. 6. §) a bíróság határozata mindenkire kötelező.

⁴⁶⁶ LB.Pf.X.21.328/2001/5., LB.Pf.IX.25.196/2001., LB.Pfv.X.21.769/2011.

⁴⁶⁷ Havasi Péter in: Polgári Jog, Kötelmi jog, harmadik, negyedik, ötödik és hatodik rész. szerk: Wellmann György. A sorozat főszerkesztője: Petrik Ferenc. Budapest, HVG-ORAC, 2013, 489. o.

⁴⁶⁸ LB.Pf.V.21.221/1993.

tévesnek minősítse, úgy a jogbiztonság és a jogerő szubsztanciális elve súlyosan és visszafordíthatatlan módon sérülne.

6.2. Az irányadó álláspont kritikája

Casus nocet domino - a senkire át nem hárítható kárt a károsultnak kell viselnie. Márpedig a jogerős ítélet tartalmi immunitásának teóriája a kártérítési igény érvényesítési jogalapjának, kauzájának megszüntetésével implicit módon az igényérvényesítést lehetetleníti el akkor, ha a károkozás a jogerős ítéletben érdemi tartalmában manifesztálódik, és a felelősség hiányának intézményesítése ebben az esetben oda vezet, hogy a bírósági jogkörben okozott kár viselésére kötelezhető személy nincs.

6.2.1. Eltérő alkotmánybírósági és európai felfogás

Az irányadó és következetes bírói gyakorlat annak ellenére fennáll, hogy a magyar Alkotmánybíróság, valamint az Európai Bíróság is ettől eltérő álláspontra helyezkedett.

Az Alkotmánybírósági értelmezés alapján a kártérítési igényt elbíráló bíróság megállapíthatja az alapperben hozott határozat jogellenességét, mint a kártérítés egyik feltételét, csak arra nincs jogosultsága, hogy a határozatot megváltoztassa, hatályon kívül helyezze, így a felelősség megállapítása nem minősül az alapperben hozott határozat jogereje feloldásának. "Sem a jogerő, sem az ítéletek Bszi. 7. §-ában foglalt kötelező volta nem jelenti azt, hogy az alapeljárásban részt vett fél el lenne zárva attól, hogy - az alapeljárásban hozott határozat jogellenességét állítva, bizonyítva kárát, illetve a sérelmezett határozat és a kár közötti okozati összefüggést - kártérítés iránt folyamodjon... a jogerő azt zárja ki, hogy az alapperben hozott határozat újra vitássá legyen tehető. Annak nincsen akadálya, hogy a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti igényt elbíráló bíróság az alapperben hozott határozat tekintetében megállapítsa a jogellenességet. Azt ellenben a jogerő és a Bszi. 7. §-a valóban kizárja, hogy a jogellenesség megállapítása folytán az alapperben hozott határozatot a kártérítési keresetet elbíráló bíróság megváltoztassa, hatályon kívül helyezze."⁴⁶⁹

Más határozatában az Alkotmánybíróság arra a konklúzióra jutott, hogy „a kártérítési perek célja nem lehet a jogerő feloldása, az ilyen ügyekben eljáró bíróság a bírósági eljárás, illetve az annak lezárásaként hozott határozat jogellenességét vizsgálja, és annak következményeit levonja”,⁴⁷⁰ illetve „a bírói jogkörben okozott kár megtérítése iránti perben az alapügyben hozott döntéseket nem lehet felülvizsgálni és megváltoztatni, ettől függetlenül azonban a kártérítési felelősség alapjaként a jogerős határozat jogellenességét vizsgálni lehet.”⁴⁷¹

⁴⁶⁹ 778/D/2000. AB határozat.

⁴⁷⁰ 339/B/2003. AB határozat.

⁴⁷¹ 3007/2015. (I. 12.) AB végzés.

Az Európai Bíróság az ún. Köbler-ügyben⁴⁷² elvi élel mutatott rá arra, hogy a tagállam akkor is felelősséggel tartozik a közösségi jog felróható megsértéséért, ha a jogsértést egy végső fokon ítélkező bíróság határozata okozta, amennyiben a megsértett közösségi jogszabály jogokat állapít meg magánszemélyek részére, a jogsértés kellően súlyos, továbbá a kár és a jogsértés között közvetlen ok-okozati összefüggés áll fenn,⁴⁷³ ebből következően a bíróság kártérítésre kötelezése nem szünteti meg az alapperben hozott ítélet jogerejét. Az ítélet szerint⁴⁷⁴ „a végső fokon ítélkező bíróság határozataiért fennálló állami felelősség elvének elismerése önmagában nem jelenti a határozatok jogerejének megkérdőjelezését ... a közösségi jogrendszer szerves részét képező állami felelősség elve megköveteli az effajta kártérítést, de nem követeli meg a kárt okozó bírósági határozat megváltoztatását”.

6.2.2. Az anyagi jogerő és az ítélet érdemi tartalma

Az uralkodó bírói gyakorlat arra való hivatkozással, hogy az anyagi jogerőt nem lehet felülbírálni, lehetetlenné teszi a jogellenesség megállapítását abban az esetben, ha a felperes a kárigénye alapjául kizárólag a jogerős ítélet tartalmát – akár annak rendelkező részét, akár az indokolását, és akár anyagi, akár eljárásjogi szabálysértésre hivatkozással – jelöli meg. Ennek alapján a jogellenesség csak akkor állapítható meg, ha jogszabálysértés nem az ítélet tartalmában kerül megjelölésre. Az álláspont szerint az anyagi jogerő tárgyi terjedelme a rendelkező részhez szorosan kapcsolódó, azzal szoros logikai egységet képező indokolással együtt állapítható meg, így az ítéletnek nemcsak a rendelkező része, hanem az elbírált jogra vonatkozó indokolása is jogerőre emelkedik. Csak az a jogi okfejtés nem része az ítélt dolognak, amely az érdemi döntés megalapozására szolgál ugyan, de nem képez szorosan összefüggő logikai egységet azzal.⁴⁷⁵

A jogerős döntés azonban nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy az eljáró bíróság tévedhetetlen,⁴⁷⁶ vagy, hogy ne követhetett volna el jogszabálysértést jogerős ítéletének meghozatala során. „Az, hogy a jogerős ítéletet igaznak kell tartani (res iudicata pro veritate habetur), csak annyit jelent, hogy jogrendünk a bíróság megszervezése, a kellő garanciákkal ellátott polgári per szabályainak rendezése révén megteremtette az igazságos bírói ítélkezés előfeltételeit ... de nem jelentheti

⁴⁷² C244/01. számú ügy (Gerhard Köbler kontra Osztrák Köztársaság).

⁴⁷³ Várnay Ernő: Kártérítési alakzatok a Polgári Törvénykönyv ellenében? In: Magyar Jog, 2010/1., 36-37. o.

⁴⁷⁴ C244/01. számú ügy indokolásának 39. bekezdése.

⁴⁷⁵ Kúria Pfv.II.21.268/2009/7.

Az, hogy mi tartozik az ítélet érdeméhez, bírói mérlegelés kérdése. Nyilvánvalóan nem az ítélethez köthető az például, ha a fél beadványai a bíróságon elvesztek (LB Pf.V.25.206/2001/11.), ha az ítélet, illetve a perfeljegyzés törlése késedelmesen került megküldése a földhivatalnak (LB Pf. V. 25.185/2001/8.), vagy a kézbesítési hiányosságok.

⁴⁷⁶ Pákozdi Zita: A bírósági jogkörben okozott károk megtérítése és a tisztességes eljárás. In: Miskolci Jogi Szemle, 2011/2., 90. o.

azt, hogy szemet hunyjunk ama tény előtt: vannak olyan jogerős ítélek is, amelyek nem felelnek meg ennek a követelménynek.”⁴⁷⁷

A hivatkozott domináns elmélet szerint az ügy érdemében hozott döntés nemcsak a felek, hanem más szervek irányában is kötelezően alkalmazandó, és nem csak az erga omnes hatályú ítéleteknél, ennek következtében kizárt a jogerős ítélet érdemi tartamának vizsgálata. Az ítéleti rendelkezés tartalmától elválaszthatatlan eljárásjogi jogalkalmazás vitatása sem ad alapot az ítélet jogellenességének a megállapításához, márpedig jogellenesség hiányában nincsen kárfelelősség.⁴⁷⁸

Viszont az alapügybeli anyagi jogszabálysértés szükségszerűen megjelenik az ítélet érdemi tartalmában, és a teória szerint az eljárási szabálysértés esetén sem érvényesíthető kártérítési igény, ha az az ítélet tartalmától elválaszthatatlan.⁴⁷⁹ Így ezzel a szűkítő felfogással a bírósági joggyakorlat lényegében ellehetetleníti az igényérvényesítést akkor, ha a felperes „csak” az ítélet tartalmától inszeparabilis jogszabálysértést tud felmutatni. A jogerős ítélet hermetikus immunizálása ahhoz az abszurd eredményhez vezet, hogy ha a jogalkalmazási-jogértelmezési tévedés manifesztálódik az alakszerű ítéletben, akkor a károsult ab ovo elesik az igényérvényesítés lehetőségétől, ha viszont a tévedés – bármilyen okból – az ítéletben nem ölt testet, akkor a jogellenesség megállapítható lehet. Mivel az előbbi esetben az uralkodó gyakorlat szerint a kereset sorsa eleve eldöntött, az eljárás formálissá válik, ami a bírósághoz fordulás joga alkotmányos alapelvének érvényesülését veszélyezteti.

A hivatkozott felfogás szerint a jogerős ítélet tartalmának vizsgálata a jogerő jogintézményébe ütközne. A bíróságokkal szembeni kártérítési perben azonban nem érvényesülhet a res iudicata premisszáinak triásza – azonos felek, azonos jog, azonos tényállás⁴⁸⁰ –, hiszen az alapper tényállása is eltért (egy magánfelek közötti tényállás, nem pedig a bíróság károkozó tevékenységének tényállása), az érvényesített jog is eltérő volt (lehetett akár kártérítés is, de más jogi alapokon nyugvó), és legalább az egyik, az eljárásban részt vevő fél is különbözött (hiszen alperesként bizonyosan nem a bíróság állt perben). Az alapügy és a bíróság elleni kártérítési per két, egymástól független jogviszony és eljárás. A kártérítési per bírósága valóban nem jogosult az alapperben hozott ítélet megváltoztatására, jogereje áttörésére, de a kártérítési per során nem az anyagi jogerővel bíró ítélet

⁴⁷⁷ Bacsó Ferenc – Beck Salamon – Móra Mihály – Névai László: Magyar Polgári Eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1959. 312. o. hivatkozik rá: Pákozdi Zita i.m. 90. o.

⁴⁷⁸ Uttó György: Felelősség a közhatalom gyakorlása során okozott kárért és sérelemért. In: Bírák Lapja 2007/2., 23. o

⁴⁷⁹ BH2003.65.: A felperes által sérelmezett jogalkalmazás ugyanúgy az érdemi döntésben öltött testet, mint az anyagi jogi jogszabályok alkalmazása. Ebből következően a felülvizsgálati eljárásban hozott ítélet tartalmától elválaszthatatlan eljárásjogi jogalkalmazás sem ad alapot a sérelmezett ítélet jogellenessége vizsgálatára, és erre alapítottan a rendkívüli perorvoslatot elbíráló bíróság ellen kártérítési igény érvényesítésére.

⁴⁸⁰ Pp.229. §-ának (1) bekezdése "A keresettel érvényesített jog tárgyában hozott ítélet jogereje kizárja, hogy ugyanabból a tényalaptól származó ugyanazon jog iránt ugyanazok a felek - ideértve azok jogutódait is - egymás ellen új keresetet indíthassanak, vagy az ítéletben már elbíralt jogot egymással szemben egyébként vitássá tehessék (anyagi jogerő).

felülvizsgálata a tét, hanem az, hogy ha a jogellenesség a jogszabályt sértő eljárás, illetve jogerős ítélet alapján megállapításra kerül, akkor a bíróság eljárása folytán kárt elszenvedett fél olyan jogilag rendezett helyzetbe kerüljön, mintha nem érte volna őt kár.

A korábban ismertetett általános, klasszikus jogelvek alapján minden károkozás jogellenes, kivéve, ha azt jogszabály megengedi, azaz vélelmezni kell a kárral összefüggő magatartás jogellenességét. A károsodásra vezető joggyakorlás csak addig nem illegitim, amíg megmarad a rendeltetészerű joggyakorlás keretei között. Így az alapperben hozott ítélet jogereje nem zárhatná ki a jogellenességet, a domináns koncepció követése esetén viszont a kártérítési per bíróságai a jogellenesség, azaz a jogszabály által tiltott kárt okozó magatartás, a rendeltetésellenes joggyakorlás vizsgálatáig el sem jutnak, mert eleve a jogellenesség kizárásának értékelik az ítélet jogerejét.

6.3. A kisebbségi felfogás

Az ítélet tartalmi immunitását valló következetes és irányadó állásponttal szemben a közelmúlt bírói gyakorlatában megjelent egy ellentétes irányú felfogás is, amely értelmében az alapperben hozott ítélet anyagi jogereje nem zárja ki az alapeljárás és a jogerős ítélet vizsgálatát.

A Kúria egy eseti döntésében megállapította, hogy „a kár bekövetkezéséhez vezető alapper lefolytatása és az annak során hozott határozat jogerő-hatása a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti perre nem terjed ki. Az alperes a felülvizsgálati kérelmében helyesen hivatkozott arra, hogy e speciális típusú kártérítési peres eljárás az alapperben korábban hozott jogerős ítélettel kapcsolatban nem teremt újabb jogorvoslati lehetőséget, tehát az nem bírálható felül. Nincs akadálya azonban annak, hogy a kártérítési per bírósága - az előbbieik érintése nélkül - vizsgálhassa az alapper bíróságának az esetleges károkozó magatartását, vagy mulasztását, illetőleg az ebből származó esetleges kártérítési felelősség fennállását. Ezek a kérdések ugyanis az alapperben nyilvánvalóan nem képezték vizsgálat tárgyát és ezért annak eredménye sem jelenhetett meg a jogerős ítéletben.”⁴⁸¹

A Kúria más eseti döntésében is arra az álláspontja jutott, hogy a jogerős határozatba foglalt döntés az előzményi per alperese és felperese közötti jogvitára vonatkozik, és bár a véglegesen elbírált vita a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránt indult per tárgyává nem tehető, az ítélet anyagi jogereje nem zárja ki, hogy a kártérítési perben a fél a határozat jogellenességét állítva kárát és az okozati összefüggés fennállását bizonyítva kártérítési igényét érvényesítse.⁴⁸²

⁴⁸¹ BH2013.243., Kúria Pfv.III.20.542/2012.

⁴⁸² Kúria Pfv. III. 21.996/2012/4.

Más bírósági döntésben is megjelenő álláspont, hogy „a jogerős bírósági ítélet hatálya és annak mindenkire nézve kötelező volta csak azt zárja ki, hogy az adott perben hozott határozat újra vitatható legyen, az ezzel összefüggő kárigény elbírálásához szükséges jogellenesség kérdését azonban nem dönti el. Nincs akadálya annak, hogy a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti igényt elbíráló bíróság az alapperben hozott jogerős határozat és az ahhoz vezető út - az eljárási szabályok alkalmazása - tekintetében önálló bizonyítási eljárást folytasson le a jogellenesség tisztázásához.”⁴⁸³

Ugyanakkor, a bíróság elleni kártérítési perek kurrens adatait és tendenciáit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a partikulárisan érvényesülő kisebbségi állásponttal szemben jelenleg is dominál a jogerős ítélet tartalmi immunitásának elve.⁴⁸⁴

A Debreceni Ítéltábla egy döntésében azt emeli ki, hogy a jogrendszer is számol azzal, hogy a jogerős bírósági ítéletek is lehetnek hibásak, így a téves döntések következményeinek kiküszöbölésére, a támadott ítélet ténybeli és jogi alapjával kapcsolatos hibák orvoslására a rendkívüli perorvoslatokat – felülvizsgálati eljárást, perújítást – biztosítja lehetőségként. Erre figyelemmel a kártérítési per bírósága a sérelmesnek tartott határozatot nem bírálhatja felül, nem állapíthatja meg annak jogellenességét, erre csak az adott eljárásra vonatkozó rendkívüli jogorvoslat eredményeként kerülhet sor.⁴⁸⁵ Álláspontunk szerint viszont az ítélet tartalmi immunitásának ideája nem igazolható a jogorvoslati fórumok fennállásával, miután a jogerős ítéletnek védettséget biztosító elvre való hivatkozás során a bírói gyakorlat elmulasztja annak értékelését, hogy jogellenes magatartás a másodfokú, vagy akár a felülvizsgálat során eljáró bíróság tevékenységében is megmutatkozhat.

A Kúria más eseti döntésében arra a következtetésre jutott, hogy a bíróság jogerős ítéletének immunitása nem jelenti azt, hogy az ne okozhatott volna kárt. „Amikor a jogerős ítélet azt mondja ki, hogy a döntés alapjául szolgáló jogalkalmazás és jogértelmezés vizsgálható és az a károkozás jogellenes, amely a jogszabályok téves alkalmazásának következménye, az igaz lehet, ám a döntés jogellenessége ez esetben sem mondható ki a kártérítési perben.”⁴⁸⁶ Ennek értelmében a bíróság a jogellenes magatartása causa proximaként okozhatott kárt, a jogerős ítélet vonatkozásában azonban a jogellenesség – és így a kártérítési felelősség fennállása – mégsem állapítható meg.

⁴⁸³ ÍH. 2011.158, Fővárosi Ítéltábla 5.Pf. 20.735/2010/5.

⁴⁸⁴ Kúria Pfv.III.20.460/2014/9.: A jogerős ítéletek tartalma a kártérítési felelősséget nem alapozhatja meg.

Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.967/2013/15.: a bíróságok a vitássá tett vagy megsértett jogról véglegesen döntenek. Ez mindenkivel szemben kötelező érvényű, beleértve az ügyben érintett személyeket, az állami szerveket, így a később eljáró bíróságot is.

⁴⁸⁵ Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.914/2014/5.

⁴⁸⁶ Kúria Pfv.III.21.148/2013/4.

7. A felróhatóság, mint általános kártérítési premissza

A szubjektív alapú kártérítés inherens tartalmi feltétele, *conditio sine qua non*-ja az elvárható magatartás ideáján alapuló felróhatóság megléte, azaz annak a követelménye, hogy a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható⁴⁸⁷ - és felróható az a magatartás, amely nem felel meg ennek a követelménynek. A felróhatóság egyrésztől objektivizált („általában elvárható”) másrésztől pedig tipizált („az adott helyzetben”) elvárási mérce, amelyben kumulálódik a társadalom zsinórmértékszerű értékítélete és a személyes felróhatóság egyedi kategóriája.

Dogmatikailag meg lehet különböztetni szubjektív (vétkességen alapuló), objektív (vétkességtől független) és eredményfelelősséget, amely mindenre tekintet nélkül terheli a károkozót. EÖRSI szerint⁴⁸⁸ az első két esetben nem külön kategóriákról van szó, hanem egy skála két különböző végpontjáról, miután minden károkozás a felelősség körébe tartozik, csak ezek egy része vétkességen alapul, más része ettől független, míg megint más részei vegyítik a kettőt.

LÁBADY szerint a felróhatóság az emberi magatartásra és annak befolyásolhatóságára koncentráló olyan mérce, amely hatékonyan ötvözi a két alapvető felelősségi elvet: a szubjektív és objektív felelősséget. Az individuális vétkesség objektivizálódik azáltal, hogy a szemrehányhatóságot az objektív társadalmi elvárhatóság mércéjével méri.⁴⁸⁹ SZLADITS értelmezése szerint⁴⁹⁰ „felelni annyi, mint valamely tény következményeiért helytállni”. Így a felelősség akkor keletkezik, amikor a károkozó megszegi a normában előírt kötelezettségét, vagy elmulasztja ezen kötelezettség teljesítését.

A jogellenes magatartás nem mindig felróható, viszont a felróhatóság feltételezi a jogellenességet, azaz jogellenesség nélkül nincs felróhatóság. A felróhatóság egyik megnyilvánulási formája a vétkesség, legyen az akár szándékos vagy gondatlanságból fakadó. A vétkességet gyakran egyfajta félrevezető *pars pro toto* kifejezésként a felróhatóságra utalóan, azzal ekvivalens fogalomként használják, ám ez utóbbi mást, többet jelent: aki nem a társadalmi elvárásnak megfelelően jár el, annak a magatartása felróható.

A felelősség alapja egy adott elképzelt, a társadalom által elvárt magatartás, amelytől való eltérés jogkövetkezményt generál, felelősséget alapoz meg. Az „általában elvárható” kitétel a társadalom által elvárt magatartás mércéjét jeleníti

⁴⁸⁷ új Ptk. 1:4. § [Az elvárható magatartás elve. Felróhatóság] (1) Ha e törvény eltérő követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

⁴⁸⁸ Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2007, 243. o.

⁴⁸⁹ Lábady Tamás, in: Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter. Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 2236. o.

⁴⁹⁰ Szladits Károly: Kötelemszegés a szocialistapolgári jogban. In: Jogtudományi Közlöny, 1953/7., 541-542. o. Hivatkozik rá: dr. Kovács L. László: A bírói felelősség a polgári eljárásjogban és azon kívül. In: Magyar Jog, 2007/11., 660. o.

meg, egy magasabb absztrakciós szinten levő objektív zsinórmértéket, melyet az „adott helyzetben” kitétel konkretizálhat, illetve bizonyos esetekben specializálhat. Így az adott helyzetben elvárható magatartást nem a károkozó képességeihez mérten kell megítélni, hanem a társadalomnak a – fejlődésével összefüggésben folyamatosan változó – elvárása, értékelése, absztrakt mércéje alapján kell vizsgálni, hogy az egyedi helyzetben mi várható el nem a károkozó egyéntől, hanem a társadalmi hatásra irányuló szemlélettel: általában. A felróhatóság megállapítása során viszont semmiképpen sem nélkülözi a szubjektív elemeket annak megítélése sem, hogy mit tekintünk az absztrahált társadalmi teljesítés etalonjának.⁴⁹¹

A felróhatóság foka – azaz, hogy mennyire, milyen mértékben tért el a károkozó az adott helyzetben általában elvárható magatartásról – a kártérítés szempontjából alapvetően közömbös, ahogy elvben annak sincs jelentősége, hogy – a hagyományos vétkességi kategóriákkal közelítve a kérdést – a kárt szándékosan vagy gondatlanul okozták.⁴⁹² A Ptk. 2:52. § (3) bekezdése alapján az csak a sérelemdíj összegének megállapítása során veendő figyelembe, hogy milyen mértékben róható fel a károkozás, illetve többes károkozás megvalósulása esetén ugyanezen okból lehet lényeges a károkozó személyekre vonatkozóan megállapítható felróhatóság aránya.

8. A bíróság felróhatóságával összefüggő társadalmi elvárás

„Más az elvárhatóság a laikussal és a szakemberrel, az egyéni vállalkozással és a multinacionális óriásvállalkozással szemben”,⁴⁹³ azaz a társadalmi elvárhatóság mércéje alanyok szerint differenciált. Az adott helyzetben általában elvárható magatartás fogalmába kétségkívül beépülnek a szakmai szabályok, így ha a tényállásban a foglalkozás releváns, akkor az ideáltipikus, az adott helyzetben ésszerűen eljáró orvos, ügyvéd stb. magatartása lesz a mérce.⁴⁹⁴

A bíróságokkal szembeni kárfelelősségi igények megítélésénél a védendő jogtárgy a közhatalommal felruházott hatalmi ágak a felelős magatartása, és így a közrendbe, a közélet tisztaságába vetett bizalom. A felelőssé tétel célja a társadalom megítélése által kardinálisnak vélt érték védelme oly módon, hogy az adott eseményhez – melyet a társadalom egy adott személynek betud – a jog bizonyos személyi vagy vagyoni jogkövetkezményeket fűz. Ebben az értelmezésben a felelősséget egyfajta közvetítő közegnek is tekinthetjük, mely egy adott társadalmi értéket a jog nyelvére lefordított és azt valamilyen jog által meghatározott védelemben részesít.⁴⁹⁵

⁴⁹¹ Borbás im. 84. o.

⁴⁹² Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC, Budapest, 2015, 284. o.

⁴⁹³ Lábady im. 2236. o.

⁴⁹⁴ Fuglinszky im. 287. o.

⁴⁹⁵ Kovács L. László: A bírói felelősség a polgári eljárásjogban és azon kívül. In: Magyar Jog, 2007/11., 661. o.

A felrőhatóság megítélésénél alkalmazott zsinórmérték a társadalom absztrakt értékítélete az adott magatartásról. Az igazságszolgáltatással szembeni társadalmi elvárás egyértelműen az, hogy a szakmai kompetencia, a döntésképeség és a jogbiztonság érvényesüljön, azaz, hogy a bíróságok szakmailag felkészülten, legitímen lássák el a közcélú feladataikat. Így ha azt vesszük alapul, hogy mi a társadalmi elvárás a bírósággal, mint közhatalommal felruházott szervvel szemben, az eredmény egy, a laikus felelősségénél nyilvánvalóan magasabb szintű, fokozott minőségre utaló elvárhatóságot indukál.

9. A bíróság felrőhatóságának megítélése a gyakorlatban

Amint az kifejtésre került, a judikatúra a bíróságokkal szembeni kárigények elbírálása során, a jogellenességi premissza vizsgálatokor számtalanszor él a jogerős ítélet tartalmi immunitásának elvével, ami alapján az ítélet jogellenessége nem állapítható meg, így ha a felperes a jogerős döntést jelöli meg igénye alapjául, akkor a kártérítés megítélése eleve kizárt. Ezen teória alapján, ha a bíróság úgy ítéli meg, hogy a kereseti kérelem a jogerős döntés érdemi tartalmával függ össze, akkor a keresetet a felrőhatóság kritériumának vizsgálata nélkül elutasítja.

Amennyiben viszont az alapperben hozott ítélet egyértelműen súlyos és kirívó hibát tartalmaz, úgy a gyakorlat a felrőhatóság vizsgálata, és a következmények megítélése aspektusából kettéválk.

Az egyik álláspont tartja magát a jogerős ítélet abszolút védettségéhez, és még a nyilvánvaló és kirívó jogalkalmazási és jogértelmezési hiba esetén sem látja megállapíthatónak a bíróság felelősségét, valójában azon az alapon, hogy azt vizsgálni és deklarálni nem lehet. „Miután a kártérítési perben eljáró bíróság nem vizsgálhatja felül a más ügyben hozott és sérelmezett ítéletet, azt sem ítélheti meg, hogy az téves-e vagy sem, illetőleg történt-e kirívó jogalkalmazás tévedés és jogértelmezési hiba.”⁴⁹⁶

A másik felfogás szerint viszont a kártérítési per bírósága a „séreelmesnek tartott ítéletet nem bírálhatja felül; és – a kirívó tévedéstől eltekintve – nem állapíthatja meg annak jogellenességét”,⁴⁹⁷ azaz a jogellenesség megállapítására mégiscsak lehetőséget lát – de csak kirívóan súlyos jogsértés esetén.

A bírói jogkörben okozott kár megtérítése iránti perek tekintetében így a bírói gyakorlat nem tekinthető egységesnek annak megítélése kapcsán, hogy

⁴⁹⁶ Havasi im. 489. o.

Havasi megjegyzi, hogy ez az érvelés valójában a bírói döntés immunitását eredményezi, viszont a károsult alappal érvényesíthet nem vagyoni kártérítést, illetve sérelemdíj iránti igényt – csak nem a bírósággal, hanem a jogi képviselőjével, az ügyvéddel szemben, ha a károsodását annak mulasztása okozta (Havasi i.m. 490. o.)

⁴⁹⁷ Orosz im. 214. o.

mennyiben alapítható a bíróság kártérítési felelőssége a jogerős döntés (téves vagy annak vélt) tartalmára. Az egyik álláspont alapján az ítélkezés egyre inkább a jogalkotásra jellemző immunitásra tesz szert, mivel a jogerős ítélet tekintetében még nyilvánvaló és kirívó jogalkalmazási és jogértelmezési hiba esetén sem állapító meg az eljárt bíróság kártérítési felelőssége. A másik felfogás szerint viszont a fél alapíthatja keresetét az ítélet tartalmára, de a kártérítés megállapítása csak feltűnően súlyos, nyilvánvalóan téves ítélet esetén lehetséges.⁴⁹⁸

A két álláspont ötvözése viszont ahhoz a paradox és ambivalens eredményhez vezet, hogy ha a kártérítési perben eljáró bíróság a jogerős ítéletet vizsgálva kellően kirívó és súlyos jogsértést észlel, akkor – az egyéb feltételek fennállása esetén – megállapíthatja a jogellenességet, súlyos jogsértés hiányában viszont elutasíthatja a keresetet arra hivatkozással, hogy a jogerős ítélet tartalma nem vizsgálható és nem bírálható felül, azaz tartalmi immunitást élvez. Így a joggyakorlat az általa kimunkált kárfelelősségi premisszákkal duplikált védelmi vonallal bátyázza körül a bíróságokat a kártérítési igényekkel szemben, egyrészt a tartalmi immunitás formulájával, másrészt pedig a kirívóan súlyos jogsértés elve alapján.

9.1. A kirívóan súlyos jogsértés doktrínája

Végiggondolva azt, hogy a felróhatóság „zsinórmértéke” általában, a magánfelek közötti jogviszonyban mit jelent, és hozzátevé a közhatalommal felruházott szervvel szembeni magasabb szintű elvárhatóságot, következne az, hogy az igazságszolgáltatási szervek felróhatósága teoretikusan az átlagosnál kiemeltebb kéne, hogy legyen, konstitucionálisan magasabb elvárhatóságot indukálna. PETRIK mutat rá arra az államigazgatási szerv felróhatósága tekintetében, hogy a bírói gyakorlatban ki kell alakítani azt az elvárhatósági mércét, követelményrendszert, amely ezekben az ügyekben a felelősség megállapítását megalapozhatja.⁴⁹⁹ Ezzel szemben a gyakorlat a súlyos jogsértés doktrína alkalmazásával – az immunitás felé mutató módon – következetesen és jelentősen leszűkíti a felelősség deklaráhatóságát.

A judikatúra – amennyiben átlép a jogerős ítélet tartalmi immunitásának problematikáján, és érdemben vizsgálja a bíróság felróhatóságát – évtizedek óta következetesen, állandó jelleggel, egyértelműen és koherensen vallja, hogy a bíróság felelőssége csak kirívóan súlyos jogszabálysértés vagy mulasztás, nyilvánvaló és kirívóan súlyos jogalkalmazási vagy jogértelmezési tévedés esetén állapítható meg,⁵⁰⁰ az is elsősorban csak akkor, ha a ténymegállapítás és a döntés nem mérlegelés eredménye,⁵⁰¹ valamint akkor, ha a bizonyítékok mérlegelése

⁴⁹⁸ Győri Ítéletábrla Pf.V.20.212/2014/8.

⁴⁹⁹ Petrik Ferenc: A közigazgatási bírászkodás. In: Magyar Közigazgatás, 1991/4., 293. o.

⁵⁰⁰ LB Pf.III.21.102/1987/3., LB: Pfv.V.23.970/1997., LB Pf.V.23.940/1998/3., BH2009.15.

⁵⁰¹ EBH2001. 526, BH1996.311.

kirívóan okszerűtlenül, súlyosan logikátlanul történt.⁵⁰²A következetes bírói gyakorlat alapján a kártérítési felelősséget az sem alapozza meg, ha a határozat a bizonyítékok vagy egyéb körülmények téves mérlegelésén, vagy a bizonyítékok bizonyító erejének eltérő mérlegelésén⁵⁰³ alapul.

A gyakorlat alakította elvek alapján figyelembe veendő, hogy a bíróság által felhívott jogszabály normaszövege mennyire egyértelmű, illetve, hogy van-e a szabálynak kialakult bírói gyakorlata. A bírói gyakorlat hiányára nem lehet hivatkozni akkor, ha a jogszabály rendelkezése nyilvánvalóan egyértelmű.⁵⁰⁴Egymagában viszont az a körülmény, hogy a bíróság határozata utóbb tévesnek bizonyul, nem vezethet annak megállapítására, hogy a bíróság vétkeesen járt el, így felróhatóság hiányában a kárfelelősség nem foghat helyt.⁵⁰⁵Bár a Pp. 221. § (1) bekezdése alapján – mérlegelési jogkört nem tűrően – az ítélet indokolásában utalni kell azokra az okokra, amelyek miatt a bíróság a felajánlott bizonyítást mellőzte, nem minősül kirívóan súlyos jogalkalmazási tévedésnek, ha az ítélet nem tér ki a bizonyítás mellőzésének indokaira.⁵⁰⁶Hasonlóképpen nem kirívóan súlyos jogalkalmazási tévedés, ha a bíróság nem vizsgálja hivatalból, hogy a felperes rendelkezik-e igényérvényesítési jogosultsággal, azaz van-e keresetőségi joga.⁵⁰⁷

Akkor nem lehet szó a felróhatóság körén kívül eső téves jogalkalmazásról, ha a jogszabály rendelkezése teljesen és nyilvánvalóan egyértelmű, a ténymegállapítás és döntés pedig nem mérlegelés eredménye,⁵⁰⁸például ingatlanra vonatkozó perfeljegyzés esetén,⁵⁰⁹vagy ha az elsőfokú bíróság tévesen jelöli meg, hogy a fellebbezést melyik ítélőtáblára kell benyújtani, és ennek következtében a peres felet kár éri.⁵¹⁰

9.2. A súlyos jogsértés teóriájának ideológiai alapja

A kirívóan súlyos jogsértés doktrína alapjai már a régi Ptk. megalkotásakor, a bíróság nevében eljáró alkalmazott felelősségére vonatkozóan megjelentek. A miniszteri indokolás értelmében a törvényes rendelkezések be nem tartása, vagy a törvény rendelkezéseivel éppen ellentétes eljárás általában csak akkor alap a kártérítési felelősség megállapítására, ha az alkalmazott rosszhiszeműen, szándékosan, tehát a károkozó magatartás jogtalanságának tudatában, vagy

⁵⁰² BH1986.417.

⁵⁰³ BH1996.362.

⁵⁰⁴ BH2009.15., BH2003.236.

⁵⁰⁵ BH2000.55., BH1994.311., BH1982.140., BH1992.103.

⁵⁰⁶ Kúria Pfv.III.21.996/2012/4.

⁵⁰⁷ LB Pfv.III.20.861/2010/19.

⁵⁰⁸ BH2001.423., BH2003.236.

⁵⁰⁹ BH2003.236. Más kérdés, hogy ebben az ügyben a bíróság kártérítési felelősségét az eljáró bíróság mégsem találta megállapíthatónak, mert a felperes nem tett eleget kárenyhítési kötelezettségének.

⁵¹⁰ BH 2009.15.

súlyosan gondatlanul határozott, intézkedett vagy mulasztott.⁵¹¹ A kártérítési igény megalapozásához többlet-tényállásra volt szükség, önmagában is tilos cselekményre, rosszhiszemű, vagy legalább súlyosan gondatlan kötelességsértésre.

Így a régi Ptk. szellemében, a megalkotása idején domináns ideológiáknak megfelelően az állam csak súlyos szűkítő feltételek fennállása esetén volt felelősségre vonható. A régi Ptk. folyamatos módosításaihoz fűzött későbbi indokolások a bíróság nevében eljáró alkalmazottak, illetve a bíróságok felrőhatósága tekintetében magyarázatot nem adtak, azaz annak megítélését, az alkalmazandó szabályozás normatív tartalommal való kitöltését teljes mértékben a bírói gyakorlatra bízták. Időközben viszont átalakult az alkalmazotti felelősség szervei felelősséggé, a kritériumrendszer az alkalmazott számonkérhetőségéről áttolódott a bíróságra, amely alapján a bíróság nevében eljáró alkalmazott magatartása betudódik a bíróságnak, azaz az alkalmazott személyes felelőssége a foglalkoztató szervezetével szemben csak másodlagos és legfeljebb eseti jellegű lehet.

A rendszerváltást követően a bírósággal szemben robbanásszerűen megnövekedtek a kártérítési keresetek, ami a közhatalmat gyakorló személyekkel, szervekkel szembeni magasabb követelményekkel indokolható.⁵¹² A megnövekedett társadalmi elvárás ellenére a felrőhatóság megítélése a gyakorlatban nem változott, nem szigorodott, a kikristályosodott ítélkezési állandó alapján változatlanul csak a kirívóan és nyilvánvalóan súlyos tévedés minősül alkalmasnak a felelősség megállapítására.

9.2.1. A bírói függetlenség

A Legfelsőbb Bíróság egy 1982-ben – tehát a bíróságokkal szembeni kártérítési keresetek rendkívül alacsony számának időszakában – kelt eseti döntésében⁵¹³ kifejtette, hogy a bírósági jogkörben okozott kárért való felelősség megállapítása szempontjából a felrőhatóság megítélése körében kettős követelmény érvényesül: egyfelől elvárható a szocialista törvényességnek megfelelő lelkiismeretes bírói munka, ugyanakkor e téren is érvényre kell jutnia az ítélkezés függetlensége garanciális elvének. Ez minden esetben az adott ügyben eljáró bíróság tevékenységének konkrét vizsgálatát igényli, ugyanakkor általánosan irányadó szempont, hogy a munka jellegével együtt járó jogszabály-alkalmazási, értelmezési tévedések a felrőhatóság körén kívül esnek.

⁵¹¹ régi Ptk. miniszteri indokolása.

⁵¹² Uttó György: Közhatalmi kárfelelősség a három Polgári Törvénykönyv tükrében. In: Magyar Jog, 2010/10., 598. o.

⁵¹³ BH1982.140.

Az elv kialakulásától kezdve a mai napig a bírói függetlenség eszméje az egyik domináns érv arra, hogy a szakmai, hivatásbeli elvárásokkal szemben a bíróság felróhatósága, és ennek következtében felelőssége milyen okból kerül a súlyos, kirívó hibákra vonatkozóan korlátozásra.

Mind a régi Bszi., mind az új Bszi.⁵¹⁴ az Alaptörvénnyel összhangban⁵¹⁵ a bírói függetlenség tartalmát akként határozza meg, hogy a bírák a jogszabályok alapján meggyőződésüknek megfelelően döntenek, az ítélezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és nem utasíthatók.

A bírói hatalom, amelyhez a bírói függetlenség kapcsolódik, döntően az ítélezésben ölt testet. A bírói függetlenség az ítélezésre vonatkozik, és az Alkotmánybíróság értelmezésében is azt jelenti, hogy a bírónak mindenkitől - más bírótól is - függetlennek kell lennie, függetlenségét garanciáknak kell biztosítani minden befolyásolás ellen, származzék akár az külső hatalmi jogkör gyakorlásától, akár a bírósági szervezeten belülről. A bírói függetlenség azonban „nem jelent felelőtleniséget” és „nem jelenti a bírói hatalom korlátlanágát.”⁵¹⁶

A bírói függetlenség azt jelenti, hogy a bíró az ítélezési tevékenységével összefüggésben nem befolyásolható és nem utasítható, nem lehet vele szemben nyomásgyakorlást, fenyegetést, beavatkozást alkalmazni, azaz a bíró személyes függetlenségét és a külső intervenció kizárását jelenti: az értelmezésbe, az eljárási eszközök megválasztásába, a tárgyalásvezetésbe való beavatkozás megakadályozását - nem pedig azt, hogy a már meghozott bírói döntés ne lenne elemezhető és kritizálható, anélkül, hogy a vizsgálat annak jogerejét érintené. A közhatalmi státusból eredően a bírói függetlenség nem képzelhető el bizonyos fokú kontroll nélkül, miután csak megfelelő fékek és ellensúlyok képesek egyensúlyban tartani a működését, és így nem eredményezheti azt, hogy a bíróság a függetlenség, mint általános és megkérdőjelezhetetlen immunitás ideája mögé bújva mentesül a kárfelelősség alól. Jogállamban a függetlenséggel együtt jelenik meg a számonkérhetőség és az átláthatóság, azaz az eljárások egészére vonatkozó transzparencia.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (94) 12. számú ajánlása a bírák függetlenségéről, hatékonyságáról és szerepéről a következőképp fogalmaz: „Az ítélezés során a bírák függetlenek, és biztosítani kell, hogy tevékenységüket akadályoztatástól mentesen és anélkül végezhessek, hogy bárhonnán érkező, bármely indokból, közvetlen vagy közvetett indíttatásból eredő, illetéktelen

⁵¹⁴ Bszi. 3. §: A bírák függetlenek, a jogszabályok alapján meggyőződésüknek megfelelően döntenek, az ítélezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és nem utasíthatók.

⁵¹⁵ Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdés: A bírák függetlenek, és csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélezési tevékenységükben nem utasíthatóak.

⁵¹⁶ 54/2001 (XI.29.) AB határozat.

befolyásolástól, nyomásgyakorlástól, fenyegetéstől vagy beavatkozástól kelljen tartaniuk. Törvényben kell előírni a bírákat bármely módon befolyásolni törekvő személyekkel szembeni szankciókat. A bírának az eléjük terjesztett ügyekben teljesen szabadon, belső meggyőződésük és a tényállás saját maguk által történő értékelése szerint részrehajlásmentesen, valamint a hatályos törvényi rendelkezéseknek megfelelően kell döntenük. A bírák nem kötelezhetők a bírói hatalmon kívül álló személyeknek az eléjük terjesztett ügyek érdemi részéről számot adni.”

Az Európai Bíróság az ún. Köbler-ügyben⁵¹⁷ a bírói függetlenség és a kárfelelősség tekintetében arra mutatott rá, hogy a „felelősségi elv nem a bíró személyes felelősségére, hanem az állam felelősségére vonatkozik. Ezért nem tűnik úgy, hogy a közösségi joggal ellentétes bírósági határozatokért való állami felelősség elismerése bizonyos feltételek mellett különleges kockázatot jelentene a végső fokon ítélkező bíróság függetlensége vonatkozásában.” Megjegyezte továbbá, hogy ami azt az érvet illeti, hogy a végső fokon ítélkező bíróság tekintélyét befolyásolhatja, ha a jogerőre emelkedett határozatait közvetetten vitatni lehet egy, az állam ilyen döntésekért fennálló felelősségének megállapítására alkalmas adó eljárás során, úgy „meg kell állapítani, hogy egy ilyen jogi út létezése, mely lehetővé teszi egy hibás bírói döntés káros következményeinek orvoslását, ugyanúgy jelentheti a jogrendszer minőségének javítását, és végső soron az igazságszolgáltatás tekintélyének növelését”.

Mindebből adódóan a függetlenség elvét nem sérti, nem sértheti az, hogy a már meghozott jogerős ítélet a kártérítési per bírósága által megvizsgálásra kerül, és adott esetben felelősséget alapoz meg, miután – figyelemmel arra, hogy a kártérítési per döntése az alapügyben hozott határozatot nem változtatja meg, annak jogerejét nem érinti – az alapügyben eljáró bírónak az adott üggyhöz kapcsolódó tevékenységét nem befolyásolja, viszont – ha egyáltalán tudomást szerez a kártérítési ügyben hozott döntésről – az ítélkezése minőségét javíthatja.

9.2.2. A tévedés lehetősége

A súlyos jogsértés doktrína fenntartása melletti érv, hogy a igazságszolgáltatás szerveitől a tévedhetetlenség nem elvárható, így elképzelhető, hogy a bíróság téves határozata ellenére a bíróság tevékenysége a felróhatóságon belül marad.⁵¹⁸

Egyet kell értenünk azzal, hogy a szubjektív felelősségi rendszerben még a közhatalommal bíró igazságszolgáltatási szervtől sem várható el az abszolút tévedhetetlenség, csak a szakmai szakértelem, a gondos eljárás és a lelkiismeretesség. A tévedhetetlenség követelménye, vagy helyesebben a

⁵¹⁷ C244/01. számú ügy (Gerhard Köbler kontra Osztrák Köztársaság), az ítélet 42-43. szakasza.

⁵¹⁸ Borbás im. 89.o.

bármilyen szintű és fokú tévedés esetére a kártérítés felelősség determinálása az objektív felelősséget jelentené (ami szűk körben, a később tárgyalandó Pp. 2. § (3) bekezdése szerinti igényérvényesítés esetén megjelenik, a régi Ptk. 349. §-a, illetve az új Ptk. 6:549. §-a szerinti perek esetén azonban nem).

Ugyanakkor szignifikáns minőségi differencia van a felróhatóság körén kívül eső, a kellő gondossággal végzett „munka jellegével együtt járó jogszabály-alkalmazási, értelmezési tévedés”⁵¹⁹ és a gyakorlat által instituált „egyértelműen súlyos, feltűnően kirívó tévedés”⁵²⁰ között. Így amennyiben a szubjektív felelősségi rendszer keretei között belátható, hogy a tévedés a felróhatóságot nem feltétlenül alapozza meg, úgy az is leszögezhető, hogy a felróhatóság leszűkítésének ilyen foka nem azonos a tévedés lehetőségének elismerésével.

9.3. Az európai felfogás

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága - az Európai Bírák Tanácsának a Bizottság részére tett ajánlásával⁵²¹ megegyezően - ajánlásával,⁵²² a hazai bírói gyakorlathoz hasonlóan úgy foglalt állást, hogy a bírói jogértelmezés, a tények értékelése és a bizonyítékok súlyának mérlegelése csak szándékosság és súlyos gondatlanság esetén alapozza meg az eljáró bírák polgári jogi vagy fegyelmi felelősségét. Ugyanakkor kiemelendő, hogy ezen dokumentum nem a bíróságok, hanem a bírák személyes felelősségére vonatkozik.

Szintén nem a bíróságok, hanem az állam felelősségére vonatkozik az Európai Bíróság több ügyben is⁵²³ megerősített felfogása, amelynek értelmében „ellentétben a közösségi joggal az olyan nemzeti szabályozás, amely végső soron kizárja a tagállam felelősségét a nemzeti bíróságok által magánszemélynek okozott károkért azzal az indokkal, hogy a közösségi jog megsértése az eljáró bíróság jogszabály-értelmezésből vagy a tényállási elemek és a bizonyítékok általa végzett értékeléséből ered”. Az Európai Bíróság az ún. Köbler-ügyben⁵²⁴ e körben azt emelte ki, hogy a felelősség megállapítása során a kártérítési igényt elbíráló nemzeti bíróságnak figyelembe kell vennie az általa tárgyalt ügy összes körülményét, így a megsértett jogszabály egyértelműségének és pontosságának

⁵¹⁹ BH1992.103.

⁵²⁰ LB.Pf.V.21.025/1996/3.

⁵²¹ Consultative Council of European Judges (CCJE) Opinion no. 3 of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE%282002%29OP3&Sector=secDGHL&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=FEF2E0&BackColorIntranet=FEF2E0&BackColorLogged=c3c3c3> (megtekintés: 2015.09.30.)

⁵²² Recommendation CM/Rec (2010) 12 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe: Judges: independence, efficiency and responsibilities, 66. section <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1707137> (megtekintés: 2015.09.30.)

⁵²³ C-379/10. sz. ügy (Európai Bizottság kontra Olasz Köztársaság); illetve C-140/09. sz. ügy (Fallimento Traghetti del Mediterraneo SpA kontra Presidenza del Consiglio dei Ministri.)

⁵²⁴ C-244/01. számú ügy (Gerhard Köbler kontra Osztrák Köztársaság), az ítélet 54-55. szakasza.

fokát, a jogsértés szándékosságát, a jogi hiba menthetőségét vagy menthetetlenségét.

Mindezek alapján az látszik megállapíthatónak, hogy az európai álláspont csak a bírák személyes felelőssége vonatkozásában értékeli a vétkesség fokát, egyébként viszont elutasítja az intézményi felelősség kizárását a jogszabály-értelmezésből eredő tévedések esetében, és az adott ügy körülményeinek vizsgálata alapján látja eldönthetőnek a felróhatóság fennállásának megítélését – anélkül, hogy azt a kirívóan és egyértelműen súlyos tévedések esetére korlátozná.

9.4. A súlyos jogsértés doktrína kritikája

A bíróságnak, mint közhatalommal felruházott önálló és autonóm hatalmi ágnak a károkozásáért való felelőssége elméleti szinten egy alkotmányosan magasabb elvárhatóságot indukálna. A felróhatóság általános elveinek figyelembevételével megállapítható, hogy a bírósági jogkörben okozott kártérítés szabályozása bár nem tartalmaz a szigorítás irányába mutató szabályokat, azonban szűkítőket sem – a már tárgyalt két különös feltételen kívül, amelyek jelenléte racionális és elfogadható. A kikristályosodott joggyakorlat viszont nem a fokozott felelősség irányába, hanem éppen ellenkezőleg, a felelőtlenység felé mutat: a jogértelmezési kérdések aspektusában a közhatalom, de legalábbis a bírói hatalom jogának tekinti a tévedést annak következetes rögzítésével, hogy csak a nyilvánvalóan és súlyosan kirívó tévedésre alapítható felelősség, lényegében kizárva annak a károsultnak a kártérítés iránti igényét, akinek a kára téves jogértelmezéssel okozatban állt be.

9.4.1. A felelősség jogalap nélküli szűkítése

A judikatúra a súlyos jogsértés doktrína alkalmazásával egy újfajta szubjektív felelősségi kategóriát⁵²⁵ teremt azzal, hogy kettébontja a felróhatóság vizsgálatát, első körben vizsgálva azt, hogy a bíróság a társadalmi zsinórmértéknek megfelelően járt-e el, majd nemleges válasz esetén is tovább elemezve azt, hogy a jogsértése kellőképpen súlyos és kirívó-e ahhoz, hogy a felelőssége megállapítható legyen.

A felelősség ezen további differenciálása viszont jogalap nélküli és indokolatlan előnyt (vagy a felperes szempontjából nézve hátrányt) jelent. Nem igazolható semmilyen elvi ideológiával az, hogy a bíróságnak az általánoshoz képest milyen okból lenne enyhébb, tágabb körű a felróhatóság szintjén kívül eső kárfelelőssége a bírói tevékenységhez immanens tartalmi elemként kapcsolódó jogszabály-alkalmazási és értelmezési tévedéseket illetően, miközben éppen ezen tevékenység az, amivel a bíróság kárt tud okozni.

⁵²⁵ Pákozdi im. 96. o

9.4.2. Szakmaiasság

A bírói kar hivatásrend, fundamentális feladata a professzionális tevékenység, az ítékezés magas színvonalának biztosítása, a közmegebecsülés megőrzése, tevékenységének célja pedig, hogy szakmailag felkészülten, törvényesen lássa el a rendeltetéséből adódó feladatait. DARÁK szerint a bírák felkészültsége, szaktudásuk folyamatos gyarapítása nem csupán az ügyek gyorsabb befejezését szolgálja, hanem egyben a bírói függetlenség garanciáit is jelenti, segítve a közös európai igazságügyi kultúra és identitás megerősödését. A bírák alapos, széleskörű felkészültsége, szociális érzékenysége pedig erősíti az állampolgárok igazságszolgáltatásba vetett hitét.⁵²⁶

Vizsont amennyiben eltekintünk attól, hogy a bíróságok kárfelelőssége közhatalmi státusuknál, a hivatalos minőségben való cselekvésnél fogva magasabb elvárhatóságot indukálna, és a felelőségük mércéjét pusztán a professzionális tevékenységükkel szemben támasztott társadalmi elvárások alapján kíséreljük meg deklarálni, a súlyos jogsértés elvárására vonatkozó kitétel akkor sem tartjuk megállapíthatónak, miután nem indokolható, hogy milyen okból térne el az elvárásimérce más szakmák, például az orvosok vagy ügyvédek felelőségéhez képest – hacsak a bíróságok közhatalmi jellege miatt nem.

Talán némiképp idealista álláspont, de többek között pontosan az egyéni felelősséggel szemben megállapított szervezeti felelőség miatt lenne indokolt a felelőség kezelésének egy konzekvens és a társadalmi elvárásokkal összhangban megjelenő fair módja, amelynek a szakmai igényesség és elhivatottság kapcsán a bíróságnak, mint szervezetnek a tekintetében, saját önértékelésével kapcsolatban önmagával szemben megfogalmazott elvárásként is meg kellene jelennie.

A bírói gyakorlat azonban a téves jogértelmezés körében elmulasztja annak értékelését, hogy a bíróságok károkozása során (akár bírói, akár titkári döntésről van szó) jogi szakvizsgával rendelkező személy jár el, ami elméletben a jogi szakértelem magas fokának garanciája. Ha az eljáró bíró nem tudja helyesen alkalmazni azt a jogszabályt, amelynek több értelmezési lehetősége is van, akkor a bíráktól általánosságban elvárható gondos tevékenységet mulasztja el. A professzionalitás, a szakmai elvárhatóság megsértése pedig meg kéne, hogy alapozza a felelőséget. A jogértelmezési tévedések tekintetében azon megszorító joggyakorlat, amely csak a legsúlyosabb és legkirívóbb hibák esetén tart kárfelelőséget megállapíthatónak, ellentmond annak a társadalmi elvárhatóságnak, ami a bírák professzionalitása alapján a zsinórmérték lenne.

⁵²⁶ Darák Péter: A magyar közigazgatási bírászkodás európai integrációja. A Doktori Értekezés Tézisei, Pécs, 2007. 12. o. https://www.google.hu/url?sa=t&ret=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCUQFjABahUKEwjy82-zKPIAhXBnnIKHe-NACI&url=http%3A%2F%2Ffajk.pte.hu%2Ffiles%2Ffile%2Fdoktori-iskola%2Fdarak-peter%2Fdarak-peter-vedes-tezisek.pdf&usq=AFQjCNHd4wtcOodF2PRMsvotltpPzGz_cg&sig2=u4jzOgHDE861qQaGoHrraw&cad=rja (megtekintés: 2015.09.30.)

Ezzel szemben a judikatúra más szakmáknál következetesen úgy ítéli meg, hogy szakmai szabályok belépése esetén fokozottabb felelősség érvényesül, így orvosok⁵²⁷ vagy ügyvédek esetén⁵²⁸ a velük szembeni kártérítési kereset elbírálása során magasabb szintű elvárhatóságot követel meg a bírói gyakorlat is.

Bár erre vonatkozó statisztikai adat nem áll a rendelkezésünkre, azt bizonyosan kijelenthetjük, hogy az ügyvédekkel szemben előterjesztett kártérítési kereseteknél – dacára annak, hogy az ügyvéd ugyanolyan jogi végzettséggel, szakvizsgával, adott esetben szakmai tapasztalattal és hivatástudattal rendelkezik, ugyanabban a bizonytalan és gyorsan változó jogi környezetben végzi a munkáját, mint egy bíró – az ügyvéd alperesek pernyertességének aránya meg sem közelíti azt a 95 - 98 %-os arányt, amit a bíróságok, mint alperesek hosszú évek óta magukénak tudhatnak. Az ügyvédekkel szemben indított kártérítési perekre vonatkozó statisztikai adat hiányában kiindulási pont lehet a Magyar Ügyvédek Biztosító Egyesületének (MÜBSE) statisztikája, amely a felelősségbiztosítással rendelkező ügyvédekkel szembeni kárigényeket bírálja el. A MÜBSE nem pártatlan és független bíróságként jár el, érdeke a tagdíjakból befolyt összegekből való kifizetések alacsony szinten tartását, az alapos kárigények alacsony számát diktálja, ennek megfelelően egy kárigényt csak a legvégső esetben ítél alaposnak, amikor feltételezi, hogy az bírósági igényérvényesítés esetén is alaposnak ítéltetne. Mivel a statisztikai adatok alapján a MÜBSE 2014-ben az elbírált panaszok közel 31 %-át tartotta alaposnak, míg 69 %-át alaptalannak,⁵²⁹ a bíróságokkal szembeni igények alaptalansági arányára figyelemmel feltételezhető, hogy a két szakma képviselőivel szemben alkalmazott felróhatósági mércék szintje szignifikánsan különbözik.

9.4.3. A doktrína törvényi szintre való emelésének elmulasztása

A Ptk. rekodifikációjakor alapelveként jelent meg, hogy a korábban kikristályosodott bírói gyakorlatot, az „élő jogot” a normatív szabályozás szintjére emelje, és hasznosítsa a korábbi Ptk. bírói gyakorlatának eredményeit. Az általános indokolás

⁵²⁷ BH2011.282: az orvosi tevékenységgel okozott kár esetén a kimentés nehezített, ami azonban nem az objektív felelősséghez közelítést jelenti, hanem abból következik, hogy fokozott elvárás érvényesül a beteg ellátása körében, az abban résztvevőkkel szemben.

BH2006.400.: Ha az orvosai a tőlük elvárható legnagyobb gondosságot elmulasztják a beteg vizsgálata során, a kórház kártérítő felelőssége megállapítható.

⁵²⁸ Pl. Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.491/2010/11. az ügyvédi tevékenység mércéje az ügyvédi hivatásból eredő legjobb tudás szerinti kellően gondos magatartás. Ez a zsinórmérték polgári jogi fogalom, és nem azonosítható az ügyvédekre vonatkozó etikai szabályokkal. Téves tehát az alperes azon hivatkozása, hogy a kártérítő felelősségét kizárja, ha a MÜK ügyletkötéskor hatályos etikai előírásában foglalt szabályokat betartja. Az általában elvárható mércét kell az ügyvéd tevékenységével szemben alkalmazni, és az alperesi tevékenység a gondossági zsinórmértéknek nem felelt meg.

⁵²⁹ MÜBSE 2014. évi beszámoló 30. o., <http://mubse.hu/downloads.php> (megtekintés: 2015.09.30.) 2014-ben a biztosító 245 igényt bíralt el, 76 esetben helyt adva a kártérítési igénynek, 169 esetben pedig elutasítva azt.

alapján beépíti a Ptk. évtizedes felsőbbírói gyakorlatának maradandó mondanivalót hordozó, tételes jogi szabályozást kívánó, kodifikációra érett eredményeit.”⁵³⁰

Az új Ptk. koncepciói alapján több alkalommal is tervben volt⁵³¹ annak a normaszöveg szintjére emelése, hogy „az egyedi ügyben hozott közhatalmi döntések jogalkalmazási vagy jogértelmezési tévedései akkor válhatnak ki kártérítési felelősséget, ha azok kirívóan súlyosak”, és az Országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat⁵³² is tartalmazta a „kirívóan súlyos” kitétel, az elfogadott Ptk. mégsem emelte törvényi szabályozás szintjére a gyakorlat által kimunkált felelősségtelepítő tételt.

Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat- nem a szabályból ered a jog, hanem a fennálló jogból lesz a szabály. A több évtized óta állandó és következetes bírói gyakorlatot a jogszabályi rangra emelése tette volna törvényi értékűvé, azonban ennek elmaradása feltételezi, hogy a jogalkotó – aki a közhatalmi entitás ellenőrzésének, felelősségre vonási szintjének meghatározására jogosult – mégsem kívánta a súlyos jogsértés doktrínáját törvényi szintre emelni. A szabályozási deficit eredményeként változatlanul a bírói gyakorlat alakíthatja azt, hogy a bíróság kártérítési felelősségéhez milyen szintű felróhatóságot kíván meg.

9.4.4. A bizonyítási teher és a fegyverek egyenlőtlensége

A bíróságokkal szembeni kártérítési per során a kár bekövetkeztét, a jogellenes magatartást és a kettő közötti okozati összefüggést a károsult felperesnek kell bizonyítania. A felróhatóság tekintetében a károkozó pozícióban levő bíróság bizonyíthatja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható volt, vagyis, hogy a magatartása nem volt jogellenes, vagy jogellenes volt, de nem volt felróható.

Ez alapján a magánfélnek kell azt bizonyítania, hogy a bíróság tévesen értelmezte a jogszabályt, továbbá azt is, hogy a hiba kirívóan súlyos volt, és így alkalmas a felróhatóság megalapozására. A felperes magánfélnek így a fel nem róhatósággal védekező állami szerv állítását kéne cáfolnia, ami SZAMEL szerint erejét meghaladó bizonyítási feladat,⁵³³ mivel az anyagi és eljárásjogi garanciák ellenére sem lehet egyenrangú jogalanya állam és polgár.

⁵³⁰ Wellmann György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban. In: BH, 2012/11. 965-972. o. <http://ptk2013.hu/szakcikkek/dr-wellmann-gyorgy-a-szerzodesek-altalanos-szabalyai-az-uj-ptk-ban-bh-201211-965-972-o/1587> (megtekintés: 2015.09.30.)

⁵³¹ 2006. évi Vitatervezet, hasonlóan a 2008. évi koncepció.

⁵³² T/5949. törvényjavaslat 5:524. § (4) bekezdés.

⁵³³ Szamel Lajos: Az államigazgatási felelősség alapproblémái. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztályának kiadványai, Budapest, 1982. 145. o. Hivatkozik rá: Borbás im. 55. o.

10. A bíróság korlátozott objektív felelőssége – Pp. 2. § (3) bekezdés

A bíróság főszabályként szubjektív alapú, felrőhatóságtól függő felelőssége alóli kivételként került – dogmatikailag helytelenül, anyagi jogi szabályként az eljárási kódexben – szabályozásra a Pp. 2. § (3) bekezdésében⁵³⁴ a tisztességes eljáráshoz, valamint a perek ésszerű időn belül való befejeződéséhez fűződő, objektív felelősségen alapuló méltányos elégtétel, mint kártérítés iránti igény. A szabályozás forrása az Emberi Jogok Európai Egyezményének (Konvenció) 6. cikkében megfogalmazott tisztességes eljáráshoz való jog, illetve bírósághoz fordulás joga. A felrőhatósági elv alóli kivétel csak ezen kivételes esetekben érvényesül. Az Ptk. rekodifikációja során több alkalommal felmerült az objektív felelősségi szabály Ptk.-ba való átemelése, az objektivitás anyagi jogi szintre emelése akként, hogy a méltányos elégtételt biztosító kártérítésre a fél az állammal szemben támaszthatott volna igényt,⁵³⁵ azonban végül az új Ptk.-beli szabályozás elmaradt.

10.1. A tisztességes eljáráshoz való jog tartalma és az ésszerű időtartam

A tisztességes eljárás alapköve a jogrendszer biztonsága,⁵³⁶ az igazságszolgáltatás megfelelő működésének garanciája. Az eljárás akkor tisztességes, ha annak minden eleme megvalósul. Az eljárás az összes részletszabály betartása dacára lehet „méltánytalan”, „igazságtalan” avagy „nem tisztességes”.⁵³⁷

A tisztességes eljáráshoz való jog a bírósághoz fordulás jogával, valamint a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásához való joggal együtt igazságszolgáltatási alapelv,⁵³⁸ lényegében azokat a garanciákat – például bíróság előtti egyenlőség, a bírói függetlenség, a fegyveregyenlőség, a nyilvánosság elve, a jogorvoslathoz való jog – foglalja magában, amelyek rendeltetése, hogy a jogok bíróság, vagy más hatóság előtti érvényesítése olyan eljárásban történjék, amely biztosítékot jelent a törvényes és elfogulatlan döntésre.

A polgári per által nyújtott jogvédelem csak akkor hatékony, ha kellő időben és optimális költségráfordítás mellett történik.⁵³⁹ Az eljárás hossza szempontjából az

⁵³⁴ Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) 2. § (1) bekezdése alapján a bíróságnak az a feladata, hogy a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse.

2. § (3) bekezdés: Az (1) bekezdésben foglaltak teljesítésének elmulasztása esetén a fél - az alapvető jogait ért sérelemre hivatkozással - sérelemdíjra tarthat igényt, feltéve hogy a sérelem a jogorvoslati eljárásban nem orvosolható. Ha az (1) bekezdésben foglaltak teljesítésének elmulasztásából eredően a fél kárt is szenved és az a jogorvoslati eljárásban nem orvosolható, a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését. A sérelemdíj iránti igény, illetve a kárigény elbírálása során a bíróság soron kívül jár el. A sérelemdíj, illetve a kártérítés megítélését nem zárja ki, ha a bíróság nevében eljár személynek az okozott jogsértés közvetlenül nem volt felrőható.

⁵³⁵ A 2007-es és a 2008-as Konvenció az állam kötelezettségévé kívánta tenni a méltányos elégtétel biztosítását.

⁵³⁶ Kiss Daisy: A fair eljárás. In: A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció, szerk: Papp Zsuzsanna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003, 136. o.

⁵³⁷ 6/1998 (III.11.) AB határozat.

⁵³⁸ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés.

⁵³⁹ Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 81-82. o.

ésszerű idő az, amelynek tartama alatt az adott ügy elbírálható.⁵⁴⁰ Mindig a konkrét eset összes körülménye alapján dönthető el, hogy mi az ésszerű határidő, de bizonyosan nem vonható az ésszerű határidő fogalmába az az időszak, melynek során nem folyik vizsgálat, vagy olyan tárgyban folyik, amely nem tartozik az ügghöz. Indokolatlan késlekedés az ésszerű határidőn belüli döntésre vonatkozó kötelezettség megszegésének minősül.

10.2. A Pp. 2. § (3) bekezdésén alapuló igényérvényesítés

A méltányos elégtételt biztosító kártérítés olyan önálló, kártérítési felelősséget megalapozó anyagi jogi szabály, mely teljes körűen rendezi az alapjogi sérelem esetén érvényesíthető jogkövetkezményt.⁵⁴¹ A kompenzálható alapjogsérelem a hátrányos eredmény külön bizonyítása nélkül is igazoltnak tekintendő.⁵⁴² Ennek alapján a károsultnak elegendő csak a jogsértés tényét bizonyítania, és nem szükséges az immateriális hátrányt is igazolni, mert megdönthetetlen vélelem, hogy ha az alapjogi sérelem megtörtént, a hátrány is bekövetkezik.

A szabályozás alapján a Pp. 2. § (3) bekezdése szerinti igényérvényesítés során sem az ítélet tartalmi immunitásának elve, sem a súlyos jogsértés doktrína alapján nem kerülhet sor a kereset elutasítására, miután a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme rendszerint nem jelenhet meg az ítélet érdemi részében, a súlyos jogsértésre vonatkozó elv pedig nem alkalmazható az objektív felelősség miatt. Ezzel együtt a méltányos elégtételt biztosító kártérítési igények – melyeket a felperesek gyakran kapcsolnak össze a Ptk.-beli kártérítéssel – is a bíróságokkal szembeni kártérítési igények statisztikai mutatói alá esnek, azaz ugyanolyan magas arányban kerülnek elutasításra, mint a bírósági jogkörben okozott károk megtérítésére irányuló keresetek.

A kártérítési igények alaptalanságának oka ebben az esetben álláspontunk szerint alapvetően arra vezethető vissza, hogy diszkrecionális jogkörben eljárva bírói mérlegelés tárgya annak megítélése, hogy sérült-e a felperes tisztességes eljáráshoz való joga, illetve, hogy az adott ügy szempontjából, az eset összes körülményének figyelembevételével mi minősül ésszerű időtartamnak. A felek közrehatása is bírói mérlegelés kérdése csakúgy, mint a kár és a méltányos elégtétel összegének meghatározása. Szerepet játszik a magas arányú elutasításban az, hogy különféle tényezők közrejátszása folytán a bíróság károkozó magatartása és a kár között egyértelmű okozati összefüggés már nem áll fenn.

⁵⁴⁰ 8/1992 (I.30.) AB határozat.

⁵⁴¹ ÍH 2012/1/22.

⁵⁴² Győri Ítéletábrla Pf.III.20.198/2014/4/1.

Ugyanakkor, az eljárás elhúzódása aspektusában a keresetek magas arányú elutasításának oka a statisztikai adatok alapján is igazolhatónak látszik. Az Európai Bizottság a tagállamok igazságszolgáltatásának hatékonyságát, minőségét és függetlenségét bemutató igazságügyi eredménytáblája alapján⁵⁴³ a 28 uniós tagállam közül az elsőfokú polgári és gazdasági perek intézése terén a magyar bíróságok a hatodik leggyorsabbak az Unióban, míg az ügyhátralék – az előző évihez képest jelentősen csökkenve – a hetedik legalacsonyabb.

A hazai statisztikai adatok alapján 2014-ben a perek 77 %-a a bíróságra érkezéstől számított egy éven belül befejeződött. 2014-ben a 2013. évi eredményekhez képest a folyamatban maradt ügyek száma minden ítélkezési szinten csökkent, összességében 16,6%-kal.⁵⁴⁴ A 2013-as adatok alapján a perek döntő hányada, 93%-a egy éven belül befejeződött, és jelentősen csökkent a folyamatban maradt ügyek száma is.⁵⁴⁵

10.3. A hazai gyakorlat strasbourgi megítélése

Az Európai Bírósággal ellentétben – amely elé jellemzően csak a tagállami bíróságok által indítványozott előzetes döntéshozatali eljárások alapján kerülhetnek az ügyek – a Konvenció megsértése alapján az Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB) bárki fordulhat panasszal, ha minden hazai jogorvoslati lehetőséget kimerített. Az EJEB esetjoga közvetlenül a belső jogban kötelezően nem alkalmazandó, így az EJEB-nek arra nincs hatásköre, hogy semmissé nyilvánítsa az adott, nemzeti bíróság előtt lefolytatott eljárást, de a Konvenció 50. cikke alapján igazságos elégtételt ítélhet meg a jogaiban sértett félnek.

Az EJEB-hez benyújtott magyar beadványok jelentős részét a polgári perek elhúzódása miatti panaszok teszik ki, és az ilyen jellegű ügyek különösen magas arányban végződnek sikerrel a kérelmezők számára.⁵⁴⁶ Az EJEB 2013-ban 35 bírósági eljárást érintő ítéletet hozott, ebből 33 esetben került megállapításra a Konvenció sérelme és történt kártérítésre kötelezés, továbbá 75 egyezségkötéssel befejezett EJEB határozat született. A magyar bírósági eljárások elhúzódása miatt az EJEB döntései alapján 2013-ban 91 ügyben összesen 324.128.968 Ft kifizetése történt meg.⁵⁴⁷ Az EJEB 2014-ben 50 magyarországi bírósági ügyet érintő döntést hozott, ebből 49 esetben Magyarországot marasztaló és 1 esetben a kérelmet

⁵⁴³ http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2015_en.pdf 2013-as adatok (megtekintés: 2015.09.30.)

⁵⁴⁴ OBH Elnökének 2014. évi beszámolója, 22-23. o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/elnoki_beszamolo_2014.pdf (megtekintés: 2015.09.30.)

⁵⁴⁵ OBH Elnökének 2013. évi beszámolója, 20. o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/1_napirend.pdf (megtekintés: 2015.09.30.)

⁵⁴⁶ Kiss Daisy: Felelőtlen felelősök, In: Fundamentum 2004/1., 149.o.

⁵⁴⁷ OBH Elnökének 2013. évi beszámolója 120. o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/1_napirend.pdf (megtekintés: 2015.09.30.)

elutasító döntés került meghozatalra. A marasztaló ítéletekből 29 a hazai bírósági eljárások ésszerűtlen hossza miatti született.⁵⁴⁸

10.3.1. Az EJEB 2015. júliusi elmarasztalása

A statisztikai adatok és az EJEB határozatai közötti feltűnő ellentmondást tovább erősíti az EJEB 2015. júliusában kelt ítélete,⁵⁴⁹ amelyben az EJEB – azon túl, hogy konkrét ügyben egyhangúlag megállapította az ésszerű időn belüli elbírálásra vonatkozó követelmény megsértését, és kártérítést ítelt meg a kérelmezőnek – általánosságban is deklarálta, hogy Magyarország tekintetében már korábban is gyakran került megállapításra a 6. cikk megsértése az eljárások elhúzódása vonatkozásában, valamint, hogy a konkrét ügy hátterében, a Magyarországgal szemben megállapított jogsértések alapján egy visszatérő probléma van. Az ítélet indokolása szerint a konkrét ügy nem egy elszigetelt jelenség, és nem az ügy sajátosságai okozzák a kérelmező jogainak sérelmét, hanem az a Konvencióval ellentétes gyakorlat alapján áll fenn.

Az ítéletben az EJEB leszögezte, hogy a Konvencióhoz való csatlakozás és 2015 májusa között több mint 200 esetben került sor Magyarországnak az eljárás ésszerű időn túli elhúzódása miatti elmarasztalására. A fenti esetszámból önmagában csak 2014-ben 24 történt, és ezen statisztika nem tartalmazza azokat a jelentős számú eseteket, amikor a magyar kormány peren kívüli megegyezést kötött a kérelmezőkkel. Az EJEB álláspontja szerint a magyar jogrendszer nem biztosít hatékony jogorvoslati lehetőséget az ésszerű időn túli eljárások megakadályozása ellen, és nem nyújt megfelelő elégtételt az ilyen eljárások okozta károk kompenzálására.⁵⁵⁰ Így a bíróság arra jutott, hogy Magyarország nem tudja biztosítani az ügyek ésszerű időn belül való befejezését.

Az EJEB előtt az ítélet meghozatalakor is közel 400 hasonló jellegű ügy várt elbírálásra, és a beérkező ügyek száma folyamatosan emelkedik. Az EJEB úgy határozott, hogy a már folyamatban levő ügyek elbírálását folytatja, de a problémával érintett személyek magas száma, a gyors és megfelelő jogorvoslat szükségessége miatt az új, hasonló ügyek intézését egy éves időtartamra elhalasztja, amíg Magyarországnak lehetősége lesz végrehajtani a probléma megoldását szolgáló intézkedéseket.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ OBH Elnökének 2014. évi beszámolója, 89-90. o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/elnoki_beszamolo_2014.pdf (megtekintés: 2015.09.30.)

⁵⁴⁹ Gazsó kontra Magyarország, 48322/12.

<http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22JUDGMENT%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-156080%22%5D%7D> (megtekintés: 2015.09.30.)

⁵⁵⁰ „Moreover, the Hungarian legal system offers no effective domestic remedy, as required by Article 13 of the Convention, to prevent excessively long judicial proceedings or to afford redress for the damage created by such proceedings.”

⁵⁵¹ Ennek következtében történtek lépések 2015 második felében az öt éven túli törvényszéki hatáskörben tartozó ügyekben járásbírói bírák kirendelésére, és az ügyek befejezése esetére céljuttalom kitűzésére.

10.4. A hazai és a strasbourgi megítélés ellentmondásossága

A hazai statisztikákon alapuló eredmények és a strasbourgi álláspont közötti feltűnő eltérés több okra vezethető vissza.

Az eltérés egyrészt magyarázható az ügyet elbíráló bíróságok szemléletbeli különbségével. Ennek eklatáns példája, hogy míg a hazai gyakorlat alapján a fél, aki halasztást kér és eljárási kifogást, illetve elfogultsági kifogást terjeszt elő, valamint a határozatokkal szemben jogorvoslattal él - bár perbeli jogait gyakorolja - maga is hozzájárul a per elhúzódsához, így a bírósággal szemben a Pp. 2. § (3) bekezdése alapján igényt nem érvényesíthet,⁵⁵² az igényét elveszti, addig az EJEB gyakorlata szerint egyedi mérlegelésre van szükség a tekintetben, hogy a fél közrehatása mennyire számottevő, és mennyire terheli felróhatóság az eljárás elhúzódsában. Utóbbi hiányában az igény elvesztése az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának nem felel meg.

Indokolható az eltérés továbbá a statisztikai adatok forrásával, érve ezalatt például, hogy míg az EJEB az eljárás hosszát a bírósághoz való beérkezéstől⁵⁵³ az ügy végleges - rendes és rendkívüli perorvoslatot felölelő - befejezéséig számítja, addig a hazai statisztikai adatok alapja a lajstromba befejezettként bejegyzett ügyeken alapul, ami jelenthet elsőfokon jogerőre emelkedett ítéletet, de ugyanúgy jelenthet fellebbezett, vagy a későbbiekben más okból (felfüggesztés, szünetelés, félbeszakadás, hatályon kívül helyezés stb.) újraindult ügyet is.

Feltételezhető továbbá, hogy az eljárások átlagosan ésszerű időtartam alatti lefolytatása esetén is kialakulhat egy viszonylag magas ügyszám, ahol az igazságszolgáltatás - egyes eljárási típusok vagy eljárási intézmények diszfunkcionalitása okán - az ésszerű időtartam strasbourgi standardjainak nem tud megfelelni.⁵⁵⁴

11. A bírósági jogkörben okozott kártérítés gyakorlatának értékelése

A jelen tanulmány célja azon okok feltárása volt, amelyek a bíróságokkal szembeni kártérítési igények rendkívül alacsony megalapozottságát eredményezik.

A normatív szabályozást megvizsgálva az állapítható meg, hogy a törvény az általános felelősség szabályait alkalmazza a bírósági jogkörben okozott károkra is, két speciális kritériummal, a bírósági jogkörben való eljárás és a rendes

⁵⁵² Fővárosi Ítéletábla 5.Pf. 20.775/2009/7.

⁵⁵³ vagy alkalmasint azt megelőző időponttól, pl: Köing-ügy (Eur. Court H.R., Case of König, 1978.VI.28.): az illetékes közigazgatási hivatalhoz való fordulástól, Olsson-ügy (Eur.Court H.R., Case of Olsson, 1988.III.24.): a gyámhatósághoz fordulástól számítja.

⁵⁵⁴ Bóka János: „To Delay Justice, Is Injustice” – az ésszerű időtartam követelményének összehasonlító vizsgálata. In: A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika. Összehasonlító jogi tanulmányok. szerk.: Badó Attila. Gondolat kiadó, Budapest, 2011, 134. o.

jogorvoslatok kimerítésének követelményével, amelyek előírása racionális és indokolható.

A társadalmi valóságban azonban a törvényi szintű szabályozás nem realizálódik maradéktalanul, az igazságszolgáltatás felelőssége a relatív immunitás felé mutat. A gyakorlat által kialakított, a jogerős ítélet tartalmi védettségére vonatkozó elv az, ami a jogalkalmazási-jogértelmezési tévedésekre alapított felperesi keresetek megítélését eleve eldöntötté teszi, míg a judikatúra által következetesen alkalmazott súlyos jogsértés doktrína egy további védelmi gyűrűt von a bíróság kárfelelőssége köré, és korlátozott közjogi immunitást eredményez. A bírói gyakorlat fejlődési irányának vizsgálata alapján a jogszabály által meghatározott premisszák *contra legem*, szűkítő értelmezésével a bíróság jogalkotó funkciója folytán új szabályokat hoz létre, bírói alkotta jogot, amely a közhatalmi státusú igazságszolgáltatási szervek korlátozott kárfelelősségét eredményezi, és gyakran eleve eldönti a kártérítés iránti per kimenetelét.

Az igazságszolgáltatás szerveire vonatkozó felelősségi mérce determinálása a jogalkotói szupremáciája okán az állam feladata, viszont ezen jogalkotói dilemmák és jogpolitikai kérdések gyakorlati megválaszolása a bírói gyakorlatra lett áttéve. Az igazságszolgáltatási entitások károkozásai következtében érvényesített igények gyakorlatát vizsgálva megállapítható, hogy a judikatúra által kimunkált felelősségteljesítő formulák tendenciózus alkalmazásával – a nemzetközi felfogással ellentétesen – a közjogi immunitás tünete érvényesülnek, a közhatalmi státusú bíróságokat a relatív felelőtlenesség irányába tolva.

11.1. A pártatlanság, és annak látszata

„Léteznie kell egy szervezetnek (bíróságnak), amely abban az esetben, ha a jogok és kötelezettségek vitássá válnak, elfogulatlanul dönt. A formális jogegyenlőség a jogrendszer egészét áthatja, így elvileg az állam szervei is azonos jogállású félként vesznek részt közigazgatási vagy vagyoni jogi perekben, nem hivatkozhatnak közjogi jogállásukra.”⁵⁵⁵

A tárgyilagos és elfogulatlan ügyintézés teoretikusan biztosítják a kárigényt elbíráló bíróság összeférhetetlenségre vonatkozó szabályai, az elmozdíthatatlanság garanciális elemei, a bírói függetlenség és sérthetlenség elvei. A bírói függetlenséggel összeegyeztethetetlen a „mundér becsületének védelme”. Ugyanakkor azzal, hogy a bíróság elleni kártérítési igény elbírálása bírósági hatáskörbe tartozik, elkerülhetetlenül sérül az elfogulatlanság, a pártatlanság látszata.⁵⁵⁶ Nemritkán előforduló eset az, amikor a kártérítési kereset

⁵⁵⁵ Tóth Balázs: Az igazságszolgáltatás függetlenségéről. In: *Fundamentum*, 2002/1., 51. o.

⁵⁵⁶ A Legfelsőbb Bíróság észrevételei az új Polgári Törvénykönyv tervezetéről, 74. o. <http://docplayer.hu/2168408-A-legfelsobb-birosag-eszrevetelei-az-uj-polgari-torvenykonv-tervezetere-i-altalanos-megallapitasok.html> (megtekintés: 2015.09.30.)

alperese a Kúria, és a felülvizsgálati kérelemről is a Kúria, tehát az alperes dönt,⁵⁵⁷ amely már alkotmányossági aggályokat is felvet.

Miután jogállami követelmény nemcsak a pártatlanság, hanem annak látszata is, „el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.”⁵⁵⁸

A helyzet megoldásaként felvetődhet egyrészt az, hogy a bíróságok elleni kártérítési per elbírálása ne rendes bíróság, hanem külön bíróság hatáskörébe tartozzon. Viszont ilyen, az ítékezésre alkalmas bíróságon kívüli szervezet Magyarországon nem létezik, és bár az Alaptörvény⁵⁵⁹ lehetővé teszi külön bíróságok létesítését, azt azonban nem lehet megállapítani, hogy az alaptörvényi rendelkezésből kényszerűen következne az ügyek e csoportjának a rendes bíróságok hatásköréből való kivétele, akár az alapeljárásban, akár jogorvoslati szakban.⁵⁶⁰

Másik megoldásként – miután az állam feladata az igazságszolgáltatás személyi, tárgyi feltételeinek biztosítása, és jogalkotási monopóliuma folytán az állam határozza meg a judikatúra által alkalmazandó jogot – célszerű lenne, hogy az állam legyen a kártérítés alanya, így a bíróság hatáskörébe tartozó ügyben a bíróság nem bírósággal szemben járna el. A régi Ptk. kodifikátorai nem tekintették jogi személynek az államot, így fel sem merült az, hogy a közhatalom kártérítési felelősségét a különleges státuszú államra telepítsék. Az 1991-es novella⁵⁶¹ mondta ki, hogy az állam a vagyoni viszonyok alanyaként mindenképpen jogi személy. A Ptk. rekodifikációja során felmerült, hogy az állam legyen a kártérítési perek szükségszerű alperese, azonban ezt a lehetőséget a jogalkotó végül – sajnálatos módon – elvetette.

11.2. A bíró szubjektumának szerepe a bírósággal szembeni igényérvényesítés során

A felróhatóság megítélésénél az „adott helyzetben” kitételrel a jogalkotó annak vizsgálatát írja elő, hogy a konkrét tényállás esetén mi tekinthető általánosan elvárhatónak.⁵⁶² Az „adott helyzetben ésszerűen eljáró személy” azonban absztrakt értelemben nem létezik, így a bíróság álláspontját sokkal inkább az befolyásolja, hogy az ügyben eljáró bíró maga mit gondol az elvárható magatartásról, hogy szerinte az adott helyzetben hogyan kéne eljárni. Ebből következik, hogy a bírósági kárfelelősség kérdésében a bíró azt mérlegeli, hogy ő az adott helyzetben miképpen járt volna el, és felvetődhet annak gondolata, hogy

⁵⁵⁷ Havasi im. 488. o.

⁵⁵⁸ 67/1995 (XII.7.) AB határozat.

⁵⁵⁹ A 25. cikk (4) bekezdésében.

⁵⁶⁰ 339/B/1993. AB határozat.

⁵⁶¹ 1991. évi XIV. törvény.

⁵⁶² Éles i.m. 9. o.

ha az alapügyben eljáró bíró károkozását felróhatónak minősíti, akkor hasonló helyzetben a saját esetleges tévedése is felróhatóságot alapozhat meg.

Nem vitás, hogy adott ügy eldöntésekor az eljáró bíró szubjektumának is szerepe van, aminek hatása van a döntésre, de döntő jelentőséggel nem bírhat. A bíró csak a törvénynek van alárendelve, és a joggyakorlat követésére vonatkozó kötelezettsége nincs. Viszont egy ilyen esetben, amikor a szabályozást leszűkítő joggyakorlat ennyire állandó, kikristályosodott és következetes, a bírák tisztában vannak azzal, hogy a korábbi joggyakorlattól való eltérésük esetén a határozatuk nagy valószínűséggel kerül megváltoztatásra, így a stabil precedensjog gyakran vezet a bírói szubjektummal indokolható döntéshez,⁵⁶³ abból adódóan, hogy "a bírák számára a helyes bírói ítélet az a döntés, amelyet a többi bíró hozna ugyanabban az ügyben."⁵⁶⁴

11.3. A bírósági jogkörben okozott kár - de lege ferenda

Az optimális cél a bírósági jogkörben okozott kár aspektusából egy adekvát felelősségi rendszer, valamint egy kiegyensúlyozott elvárhatósági mérce kialakítása.

A tévedésért való felelősség gyakorlati szinten ab ovo történő elutasítása az igazságszolgáltatásban ügyfélként érintett társadalom és a bíróság közötti távolságot növeli, és ronthatja a társadalomnak a jogszolgáltatás színvonalával és megbízhatóságával kapcsolatos érzetét. Álláspontunk szerint önmagában a tévedések bekövetkezésére vonatkozó felelősség meglétének elismerésével, és az erre alapozott megfelelő szabályozás, illetve joggyakorlat kialakításával a bíróság szakmai megítélése nem sérül, sőt, ennek a változásnak számos pozitív következménye lehet, az igazságszolgáltatás szerveinek jobb társadalmi megítélésétől kezdve, a szakmai színvonal hosszú távon megalapozott fejlődésén keresztül a jogrendszerbe vetett bizalom erősödéséig.

A jogállami elvárásoknak megfelelő ideális egyensúlyi állapot egyrészt elérhető lenne jogalkotás általi módosítással, miután egy kellően részletes, alátámasztott, a megállapíthatóság kritériumrendszerét rögzítő törvényi szabályozás átalakíthatná a bíróságra vonatkozó kárfelelősségi struktúrát egy, a jogállami követelményeket és a társadalmi elvárásokat jobban kielégítő rendszerré. A jogalkotó megoldása lehetne az, hogy a kártérítési felelősség alanya az állam legyen, illetve elméletben, az állam önkorlátozó lehetőségére figyelemmel az is, hogy a bíróságokkal szembeni kártérítési felelősség a társadalmi elvárásoknak megfelelően szigorúbban kerüljön szabályozásra. Előbbi megoldás az új Ptk.

⁵⁶³ „Judges know that if they deviate too far from prior case law, their ruling will be appealed—and likely overturned by an appellate court.” Vidmar, Neil: The Psychology of Trial Judging. In: Current Directions in Psychological Science. 2011/1.; 58. o.

⁵⁶⁴ dr. Bragyova András alkotmánybíró 40/2007. (VI. 20.) AB határozathoz fűzött különvéleménye.

kodifikációja során is felmerült, az utóbbi megvalósítása viszont kivitelezhetetlennek tűnik, miután a rekodifikáció során fel sem merült a felelősségi rendszer szigorítása, hanem éppen ellenkezőleg, javaslati szinten a súlyos jogsértés doktrína törvényi szintre való emelése merült fel lehetőségként.

UTTÓ szerint a jogalkalmazó szervek az általánostól részben eltérő helyzetben vannak, ez azonban nem valamiféle alanyi privilégiumuk, hanem „kizárólag a tevékenységük sajátos nehézségének és különleges felelősségének szől”,⁵⁶⁵ azaz a bírósági kárfelelősséggel kapcsolatos joggyakorlat létjogosultságát a tevékenység sajátos nehézségében, a jogalkalmazás és a jogértelmezés specifikumában véli felfedezni.

Ezzel szemben viszont álláspontunk szerint a bíróság feladata az, hogy tevékenysége nehézségeit felvállalja és feladatait magas színvonalon, hatékonyan ellássa. A bíró felelőssége az, hogy az állami igazságszolgáltatási gépezetben hibátlanul működjön, kötelezettségeinek maradéktalanul eleget tegyen, a hivatását esküjéhez hűen gyakorolja, a rábízott ügyekben folyamatosan és lelkiismeretesen eljárjon, tisztességes és pártatlan magatartást tanúsítson⁵⁶⁶ és – ahogy arra KISS DAISY rámutatott – ha valaki ezt a kötelességét nem teljesíti, ha egy bíró ezzel a követelménnyel nem tud azonosulni, akkor „nem kell, hogy bíró legyen.”⁵⁶⁷

Változatlan szabályozás mellett is – az igazságszolgáltatásba vetett bizalom, valamint a jogbiztonság növelése érdekében – érdemes lenne a bírósági jogkörben okozott károkért fennálló felelősséget újragondolni. Ennek keretében jogegységesítő szerepkörében a Kúriának van lehetősége arra, hogy az ítélet tartalmi immunitása tekintetében a tanulmányban bemutatott ellentétes joggyakorlatot összehangolja, illetve, hogy – egy komprehenzív szemléletváltást követően – a felelősség megállapításának irányát megszabja annak érdekében, hogy az igazságszolgáltatás, ahogy a nevében is szerepel, a bizonyos esetekben fellelhető egyfajta elitista és ügyfél szempontból potenciálisan kirekesztő jellegű attitűd helyett egy modern, magas szakmai színvonalú, szolgáltatásorientált hozzáállást képviseljen.

Ugyanakkor az teljes bizonyossággal előrevetíthető, hogy a jelenlegivel azonos jogszabályi környezetben, a joggyakorlat egységesítése nélkül nem várható a bíróságokkal szembeni alopaltannak ítélt kártérítési keresetek arányának változása. A kártérítési igényt elbíráló bíró a gyakorlatban kétféle döntést hozhat: vagy eltekint a következetes joggyakorlattól, és megállapítja az – ismerős vagy ismeretlen, de mindenesetre a hivatásrendjéhez tartozó – bírótárs tévedését,

⁵⁶⁵ Uttó György: Közhatalmi kárfelelősség a három Polgári Törvénykönyv tükrében. In: Magyar Jog, 2010/10., 605-606. o.

⁵⁶⁶ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (Bjt.) 36. §.

⁵⁶⁷ Kiss Daisy im. 151. o.

kártérítésre kötelezve ezzel a saját szervezetrendszerének egy másik szervezeti egységét, vagy pedig merít a több évtized alatt felgyülemlett számtalan bírósági határozatból, és – akár az ítélet tartalmi immunitásának elvére, akár a súlyos jogsértés doktrínára hivatkozással – sematikus elutasítja a keresetet.

Irodalom

Bacsó Ferenc – Beck Salamon – Móra Mihály – Névai László: Magyar Polgári Eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1959.

Berényi József: A kártérítés általános szabályai. In: A Kártérítési jog, szerk.: Petrik Ferenc. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Bóka János: „To Delay Justice, Is Injustice” – az ésszerű időtartam követelményének összehasonlító vizsgálata. In: A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika. Összehasonlító jogi tanulmányok, szerk: Badó Attila. Gondolat kiadó, Budapest, 2011.

Borbás Beatrix: A bírói hatalom kárfelelőssége. HVG-ORAC, Budapest, 2014.

Darák Péter: A magyar közigazgatási bíráskodás európai integrációja. A Doktori Értekezés Tézisei, Pécs, 2007, 12. o.

Eörsi Gyula: A Polgári Törvénykönyv Magyarázata I-III. szerk: Eörsi Gyula – Gellért György. Budapest, 1981.

Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958.

Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2007.

Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

Éles Anita: A bírósági jogkörben okozott kártérítés gyakorlata.
https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB4QFjAAahUKEwiehvfTtaPIAhWGZCwKHV8vBZo&url=http%3A%2F%2Fwww.birosa.gsec.webgrafika.hu%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fallomanyok%2Fszellemimuhe ly%2Fdr_eles_anita.pdf&usg=AFQjCNFZWMGCqZMBrzoHXUF1mCEr5EInkA&sig2=YQbUbg2HnPtjg31SkjBncA&bvm=bv.104317490,d.bGg&cad=rja
(letöltés: 2015.09.30.)

Fuglinszky Ádám in: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, IV. kötet. szerk.: Osztovics András. Opten, Budapest, 2014.

Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC, Budapest, 2015.

Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Kiss Daisy: A fair eljárás. In: A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció, szerk: Papp Zsuzsanna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.

Kiss Daisy: Felelőtlen felelősök, In: Fundamentum 2004/1.

Kovács L. László: A bírói felelősség a polgári eljárásban és azon kívül. In: Magyar Jog 2007/11.

Havasi Péter in: Polgári Jog, Kötelmi jog, harmadik, negyedik, ötödik és hatodik rész. szerk: Wellmann György. A sorozat főszerkesztője: Petrik Ferenc. Budapest, HVG-ORAC, 2013.

Lábady Tamás, in: Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter. Wolters Kluwer, Budapest, 2014.

Orosz Árpád in: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet. szerk: Osztovics András. Opten, Budapest, 2014.

Pákozdi Zita: A bírósági jogkörben okozott károk megtérítése és a tisztességes eljárás. In: Miskolci Jogi Szemle, 2011/2.

Petrik Ferenc: A közigazgatási bíráskodás. In: Magyar Közigazgatás, 1991/4.

Szamel Lajos: Az államigazgatási felelősség alapproblémái. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztályának kiadványai, Budapest, 1982.

Szladits Károly: Kötelemszegés a szocialistapolgári jogban. In: Jogtudományi Közlöny, 1953/7.

Tóth Balázs: Az igazságszolgáltatás függetlenségéről. In: Fundamentum, 2002/1.

Uttó György: Felelősség a közhatalom gyakorlása során okozott kárért és sérelemért. In: Bírak Lapja 2007/2.

Uttó György: Közhatalmi kárfelelősség a három Polgári Törvénykönyv tükrében. In: Magyar Jog 2010/10.

Varga Zs. András: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei, Jogtudományi monográfiák 3. Pázmány Press, Budapest, 2012.

Várnay Ernő: Kártérítési alakzatok a Polgári Törvénykönyv ellenében? In: Magyar Jog 2010/1.

Vidmar, Neil: The Psychology of Trial Judging. In: Current Directions in Psychological Science 2011/1.

Wellmann György: A kártérítési felelősséget korlátozó és kizáró körülmények. In: A Kártérítési jog, szerk: Petrik Ferenc. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Wellmann György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban. In: BH, 2012/11.

MEDIUS – AVAGY WEBALKALMAZÁS A BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS SZOLGÁLATÁBAN

I. Előszó

Ignoti nulla cupido, tartja a szállóigévé vált ovidiusi verssor.⁵⁶⁸ A ma is érvényes gondolat arra utal, hogy az ismeretlen dolgokra nem vágyódik az ember, egyrészt, mert ténylegesen nincsenek ismeretei valamiről, vagy mert hiányos ismereteit nem is igyekszik kiegészíteni, tisztázni. Ahhoz, hogy valamiről ismeretet szerezzünk, találkozunk kell a „dologgal”, jelenséggel, és tapasztalatot kell gyűjtenünk. Minden megismerésünk az érzékelés, a megértés, az értékelés, az érzelem és az akarás szervesen összefonódó világában jön létre.⁵⁶⁹

Ahhoz, hogy az emberek ismereteket szerezzenek, a valóságban már létező, de elterjedt tudássá még nem vált dologról, jelenségről biztosítani kell számukra a felfedezés lehetőségét. A megismerés után a jónak, a hasznosnak a megtapasztalása vezethet el széles körben annak a felismeréséhez, hogy az adott dolog kedvező hatással van mind az egyén, mind a közösség életére, működésére. Ilyen széles körben megismertetésre váró „dolognak” tekintem a bírósági közvetítés jogintézményét, amely cél megvalósításához a napjainkat meghatározó számítógépes technikát hívtam segítségül. Pályázatomban a bírósági közvetítést bemutató MEDIUS programot szeretném ismertetni.

II. Gondolatok a témaválasztásról

Napjainkban a közvetítés, avagy mediáció igen népszerű fogalom, bár sokan nem is rendelkeznek tényleges információval a tartalmáról. Találó a kissé ironikus hasonlat:

„A mediáció a jogászoknál olyan, mint a szex a kamaszoknál: mindenki beszél róla, mindenki egyetért, hogy ez jó dolog, de valójában nem sokan szereztek ezzel kapcsolatos tapasztalatot.”

(Ian Walker of Russel Jones & Walker, CEDR Civil Bírósági Vizsgálaton 2000 áprilisában)⁵⁷⁰

De egyet kell értenünk azzal a megállapítással is, hogy *„jelenleg a világról, a többi emberről és saját magunkról alkotott nézeteink sajnálatos módon nem kedveznek a mediációnak.”*⁵⁷¹

⁵⁶⁸ OVIDIUS NASO, Publius, *Ars amatoria*, III. könyv, Cambridge University Press, 2003, 64. oldal.

⁵⁶⁹ TURAI ALFRÉD, *Ismeretelmélet*, Budapest, Katolikus Hittudományi Főiskolai Jegyzetek, 1984, 5. oldal.

⁵⁷⁰ RANDOLPH, Paul – STRASSER, Freddie, *Mediáció – A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai*, Budapest, Nyitott Könyvműhely Kiadó, 2005, 77. oldal.

⁵⁷¹ Patyi Gergely igazságügyi kapcsolatokért felelős államtitkár beszéde a II. Mediációs Panorámán, 2014. szeptember 4. napján Keszthelyen.

Történelmi hagyományainkban gyökerezően konfliktuskezelő kultúránk a bírósági eljárásra koncentrál. A magyar emberre ma is illik az Arany Jánostól származó gondolat: „*Ha per, úgymond, hadd legyen per!*”⁵⁷² Napjainkban is általános az a nézet, hogy a két fél között kialakult problémahelyzet megoldására a per a legalkalmasabb, és anélkül, hogy a vitában érdekeltek megpróbálnák maguk feloldani a konfliktust, az egyik fél pert indít, „*bíró búsít*”⁵⁷³, és így a másik fél számára is kötelezővé válik a részvétel a bírósági eljárásban.

A krízishelyzetbe került személyre jellemző, hogy empátiás készsége szinte megszűnik, átadva helyét a feszültségnek, a problémától való félelemnek. Az egyén csak saját magára koncentrál, bezárkózik sérelmeibe és képtelenné válik arra, hogy elfogadó legyen a másik helyzete, problémája iránt. Hányszor hangzik el a családi konfliktusokat megoldani hivatott perek tárgyalása során, hogy „*Nem is beszélünk egymással! Úgy élünk egymás mellett mint két idegen! Meg sem hallgat!*” A bírósági közvetítés sem minden problémát megoldó gyógyír, de működő lehetőség a viták rendezésére, az ügyteher csökkentésére, így széles körben történő ismeretterjesztése hasznos a jogkereső állampolgárok és a bírósági ügyintézésben résztvevők számára is. Az ügyforgalmi adatok egyelőre nem bízgatnak a perek számának jelentős csökkenésével, hiszen a bírói hatáskörbe tartozó peres ügyek száma 2013-ban 331 475, míg 2014-ben 309 453 ügy volt.⁵⁷⁴ Ezért fel kell használnunk minden lehetőséget az eljárások ésszerű gyorsítására, a vitában érdekelt felek problémájának megnyugtató rendezésére.

III. A közvetítésről röviden

1. Fogalom-meghatározás

A közvetítés, más szóval mediáció megnevezésének eredete feltehetően a latin *medius* szóra vezethető vissza, amely középen lévőt, közvetítőt, közbenjárót jelent.⁵⁷⁵ A két szó tartalmának azonosságából kiindulóan a dolgozat azokat szinonimaként használja.

A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 2.§-a a közvetítés fogalmát úgy írja le, hogy az „*olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása.*”

www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/igazsagugyi-kapcsolatokert-felelos-allamtitkarsag/beszedek-publikaciok-interjuk/folyamatosan-emelkedik-a-mediacios-eljarasok-szama (2015.10.03.)

⁵⁷² Arany János összes költeményei, I. kötet, Budapest, Unikornis Kiadó, 1992, 204. oldal.

⁵⁷³ Arany János összes költeményei, I. kötet, Budapest, Unikornis Kiadó, 1992, 206. oldal.

⁵⁷⁴ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2014. évi beszámolója

http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnokei-beszamolok/elnokei_beszamolo_2014.pdf (2015.10.03.) 20. oldal.

⁵⁷⁵ GYÖRKÖSI ALAJOS, *Latin-magyar szótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984, 336. oldal.

Nagypál Szabolcs szerint közvetítésről akkor beszélhetünk, amikor a viszályban álló felek egy értéksemleges, külső szakember segítségével kívánják megtalálni a nehézségükre a megoldást és beindítani közöttük a párbeszédet. A közvetítói eljárást arra tervezték, hogy egy viszályból lehetőleg annak építő és előremutató oldalát ragadja meg és nagyítsa fel, a romboló hatásokat pedig kezelje azáltal, hogy halványítja, föloldja, vagy meghaladja őket. A párbeszéd hidat épít az emberek között, a közvetítés pedig megteremti a hídépítés föltételeit és környezetét.⁵⁷⁶

A közvetítés legjellemzőbb tulajdonságait megragadva más megnevezések és meghatározások is elterjedtek: demokratikus vitarendezés, fájdalommentes konfliktusmegoldás, az egyezségteremtés művészete, nyertes-nyertes elvű tárgyalás,⁵⁷⁷ szelíd konfliktuskezelés, amelynek célja olyan egyezség keresése, mellyel mindkét fél elégedett és egyik fél sem érezheti magát vesztesnek.⁵⁷⁸

Azt, hogy két ember között közvetíteni szükséges, a köztük kialakult különbség, konfliktus generálja, amely tartalma szerint vágyak, törekvések, érdekek, igények, szándékok, szükségletek, értékek, nézetek, vélemények összeütközése.

A mediációnak a konfliktusokra adott válaszok rendszerében való elhelyezkedését Pokol Béla úgy határozta meg, hogy az már meghaladja a konfliktusban álló felek közvetlen tárgyalását, és feltételezi egy harmadik fél bevonását, mint a tárgyalásos megegyezés közvetítőjét, a mediátort. A következő lépcső, amikor a vitába bevont külső-semleges személy már nemcsak közvetíti a felek megegyezését, hanem a felek arra is felhatalmazzák, hogy hozzon kötelező döntést a vitában és vállalják, hogy ennek alávetik magukat (választott bíró). Végül a negyedik verzió a vita állami bíróság elé vitelét jelenti, ahol a bíró dönt.⁵⁷⁹

2. A közvetítés tartalma

A társadalmat alkotó egyének közötti különbözőségek összeütközésében adódó konfliktusok feloldására a mediáció alapvetően az önkéntes út lehetőségét adja. Ez természetesen bővíthet az irányított tereléssel és szükség esetén a közvetítés igénybevételére kötelezéssel. Alapvetően tehát abból a tételből kell kiindulni, hogy a társadalmi létezés alapeleme a konfliktus, amelynek konstruktív megoldása minden egyén érdeke. Törekednünk kell tehát a konfliktusok megoldására, amely ha az egyének közötti szinten nem oldható meg, továbbléphet az önkéntes döntésen alapuló közvetítés irányába.

⁵⁷⁶ NAGYPÁL SZABOLCS, *A közvetítés jogelmélete: A mediáció folyamata és alapelvei*, Jog, állam, politika, 2011/2. 43. oldal.

⁵⁷⁷ KOZÉKINÉ HAMMER ZSUZSA, *A válási mediáció, avagy a párkapcsolat befejezését segítő humánus módszer bemutatása*, Alkalmazott pszichológia, 2014/2. 88. oldal.

⁵⁷⁸ EÖRSI MÁTYÁS – ÁBRAHÁM ZITA, *Pereskedni rossz! – Mediáció: A szelíd konfliktuskezelés*, Budapest, Minerva Kiadó, 2003. 8. oldal.

⁵⁷⁹ POKOL BÉLA, *A jog elkerülésének útjai. Mediáció, egyezségkötés*, Jogelméleti Szemle, 2002/1.

<http://jesz.ajk.elte.hu/pokol9.html> (2015.10.03.)

A közvetítés együttműködést tételez fel az egyének között, konfliktushelyzetük ellenére is, hiszen önként, és közösen, együtt felvállalva kell bízniuk az eljárás sikerében, a külső harmadik személy közreműködésében. A mediáció olyan önkéntes folyamat, melynek során egy független harmadik személy segíti a feleket a kölcsönösen elfogadható egyezség elérésében, gyakran olyan esetekben, amikor a tárgyalások már holtpontra jutottak, a vitázók már nem képesek egymással segítő részvétele nélkül eredményesen kommunikálni.⁵⁸⁰

A közvetítés önkéntessége alapján különbözteti meg a szakirodalom a részes felek teljes önkéntességén alapuló ún. *voluntary*, valamint a hatósági eljárásokhoz (bíróság, közigazgatás, közjegyző) valamilyen szinten kapcsolódó kötelezően választható ún. *mandatory* és kötelező ún. *compulsory* mediációt.⁵⁸¹ A *voluntary* mediáció lényege, hogy a felek saját döntésén alapul, közösen határozzák el, hogy problémájuk rendezése céljából közvetítőhöz fordulnak. Az eljárás során létrejövő megállapodás államilag nem kényszeríthető ki, az a felek önkéntes betartásán alapszik. A *mandatory* mediáció esetében a felek egy külső személytől kapott felhívás alapján már kötelezően kell, hogy megfontolják a közvetítői eljárásban való részvételt. Teljes kötelezés ebben az esetben még nincs, de általában a visszautasítást az egyes jogrendek bizonyos módon szankcionálják.⁵⁸² A kötelezően ajánlott közvetítés azonban lehetőséget nyújt a felek számára, éppen a hatósági eljárásokhoz kapcsolódása révén, hogy a létrejött megállapodáshoz felkínálja a bírói jóváhagyás, ezáltal a jogerő, és az állami végrehajthatóság lehetőségét.⁵⁸³

A *compulsory* mediáció esetében a feleknek megszűnik a választáshoz való joga, mert valamilyen külső döntés (például jogszabály) folytán már kötelezően kell választaniuk a közvetítés igénybe vételét. Megállapodás esetén a bírói jóváhagyás és végrehajthatóság természetesen itt is lehetősége a sikeres közvetítésnek.

Gyakran használják a közvetítésre az alternatív vitarendezési mód (AVR) kifejezést is, melynek angol megfelelője: *Alternative Dispute Resolution* (ADR). Az alternatív megjelölés az erőtípusú megoldásoktól és az adminisztratív, valamint jogi folyamatokon keresztül történő vitarendezési módszerektől kívánja megkülönböztetni a konfliktusmegoldás lényegét, amely azon alapul, hogy nem egy külső felhatalmazott autoritás döntésétől várja a konfliktus rendezését, hanem a konfliktus szereplőit próbálja olyan helyzetbe hozni, amelyben saját maguk képesek a konfliktusok mindannyiuk számára elfogadható, időtálló megoldásainak megtalálására.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ *Mediáció: Az egyezségteremtés művészete*, Partners Füzetek, Budapest, Partners Hungary Alapítvány, 1996, 80. oldal.

⁵⁸¹ GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA, *Mediáció az igazságszolgáltatásban – Családjogi specialitások*, PhD. értekezés, Szeged, 2009. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/873/1/Nagy_Marta_ertekezes.pdf (2015.10.03.) 43. oldal.

⁵⁸² Lásd: 1952. évi III. törvény 80. § (4a)-(4b) bekezdések.

⁵⁸³ SÁRINÉ SIMKÓ ÁGNES (szerk.), *Mediáció – Közvetítői eljárások*, Budapest, HVG-ORAC, 2012, 45. oldal.

⁵⁸⁴ SÁRINÉ SIMKÓ Á., *i.m.* 19. oldal.

A mediációs eljárás előnye a bírósági vagy más hatósági eljárásokkal szemben, – még akkor is, ha folyamatban levő bírósági eljárás során történik – hogy a felek bár külső személyt vonnak be a konfliktusuk feloldására, mégis ez saját döntésük, és vitájuk megoldását nem engedik át külső erő számára.⁵⁸⁵ Ugyanakkor a közvetítés leglényegesebb tartalmi eleme, amelyet már maga a szó is jellemez, hogy a vitában résztvevő harmadik, külső személy a felek között álláspontjaikat csupán közvetíti, koordinálja, de helyettük nem dönt, a konfliktus megoldásának joga és felelőssége a vitában érdekelt felek kezében marad.

Míg a bírósági eljárás a jogszabályok alkalmazása mellett törekszik az „igazság” kiderítésére, a közvetítés során egy mindkét fél számára előnyös, nem a múlt sebeit esetleg újra feltépő, hanem előremutató kompromisszum létrehozása a cél. A per lényege annak eldöntése, hogy az egymással szemben álló igények közül melyik lesz erősebb, és alapvetően nem keresi a közös pontokat, hanem valamelyik oldal „győzelmét” állapítja meg. A döntés megszületéséig a bizonyítási eljárás gyakorta hosszadalmas, és anyagilag is megterheli a feleket. Az eljárás alapvetően nyilvános, szélesebb közönség is tudomást szerezhet az elhangzottakról. A konfliktus közben nemhogy megoldódna, hanem gyakran tovább mélyül, és a felek perbeli cselekedeteikkel, kijelentéseikkel – a győzelem reményében – még tovább mérgezik viszonyaikat. Ez akár oda is vezethet, hogy a per kimenetelétől függetlenül a későbbi együttműködés lehetetlenné válik. Emellett a felek gyakran érzik azt is, hogy szinte idegenek a saját perükben, mert nem értik a bírósági eljárás menetét, a jogi nyelvezetet, vagy ügyvédjeik nevükben tett nyilatkozatait. Utóbb pedig a vesztes fél, hogy mégis érvényt szerezzen saját igényének, a bíróság ítéletének végrehajtását fogja minden módon akadályozni. A konfliktus így nem oldódik meg, hanem magasabb szintre lép, esetleg további vitákat, pereket generálva.

A sikeres közvetítés ezzel szemben – még akkor is, ha a bírósági eljárás megindulása után kerül sor a terelésre – rövid idő alatt képes lehet egy jövőbeni jobb együttműködés alapját képező döntést elősegíteni. Az eljárás során alapvető a titoktartás, az információk bizalmas kezelése. A felek maguk alakítják a folyamatot, és akár ki is léphetnek az eljárásból. A közvetítés során mindkét fél elegendő időt kap, hogy elmondja a számára elfogadható javaslatokat, megoldásokat, és egymást meghallgatva előbb körvonalazhatják, majd véglegesen is kidolgozhatják a jövőre nézve szóló megállapodásukat.

Minden annak van alárendelve, hogy a felek problémája megoldódjon. Anyagi vonzata még külső közvetítő esetében sem olyan megterhelő, mint a bírósági eljárás, a bírósági közvetítés pedig ingyenes. Nem cél a másik legyőzése, kevesebb

⁵⁸⁵ SÁRINÉ SIMKÓ Á., *i.m.* 40. oldal.

a stressz, a felek megőrzik méltóságukat.

A megállapodás mindkét fél álláspontjait, igényeit tükrözi, azt mindenki sajátjának érezheti, mindegyik fél a győztes-győztes pozícióba kerül. A felek túllépnek múltbeli sérelmeiken és a jövőben együttműködésük a megállapodáson alapul.

Maga a vita egy fejlődési íven bontakozik ki, amelynek bizonyos szakaszaiban a közvetítés elősegítheti a konfliktus feloldását azáltal, hogy megkísérli a felek között visszaállítani a párbeszédet, elősegíti az empátikus képességek felszínre hozását, megkísérli lerombolni a merev beidegződéseket (pl. elutasítás) és rávezeti a feleket a megoldás igényére, problémamegoldó képességük kihasználására, ezáltal létrehozva a megállapodást és segítve annak betartását, a megegyezés tartósságát.⁵⁸⁶

3. A közvetítés történeti előzményei

A közvetítés, mint az emberek közötti viták lezárásának megoldási módja ezeréves hagyományokra tekint vissza. Kutatások szerint alkalmazták a föníciai kereskedők, az ókori görög városállamok polgárai (*proxenetas*) és szerepel Justiniánus *Digesta* című művében is. Ekkor a mediátort már több névvel is illetik: *internuncius*, *medium*, *intercessor*, *mediator*. Hagyományát megtalálták az indiai kultúrában (*panchayat* rendszer) és a navahó indiánoknál is.⁵⁸⁷ Ismert vitarendező módszer volt Kínában, sőt Tanzánia törzsi társadalmában.⁵⁸⁸

A magyar történelemben István király törvényei említik először „közbenjáró” néven.⁵⁸⁹

Újkori hagyományai az Egyesült Államokban és Angliában fejlődtek ki az 1990-es évektől. Európában az egyes államok más-más módon szabályozzák a közvetítést, egyrészt külön törvényben, másrészt beépítették a polgári eljárásjogi törvénybe.

Példálózolag említhetjük meg, hogy a francia *Code de procedure civile* a perjogi kódexben szabályozza első könyvének a békítésre vonatkozó VI. címéhez illesztve a VI. *bis* címben a mediációt, majd 2011 novembere óta az V. könyv új szabályokat vezetett be a békítésre és mediációra. Belgiumban a *Cod a judiciaire* VII. része szabályozza a közvetítést, Dániában pedig az *Administration justice act* 27. fejezete határozza meg a polgári ügyekre kiterjedő bírósági közvetítés szabályait. Svájcban a *Code de procedure civile* II. részének 2. címe rögzíti a mediációt, míg a lengyel

⁵⁸⁶ NAGY MÁRTA, *Bírósági mediáció*, Szeged, Bába Kiadó, 2011, 28. oldal.

Lásd még: EÖRSI M. – ÁBRAHÁM Z., *i.m.* 16. oldal.

⁵⁸⁷ BOGNÁR CSABA, *Az igazságügyi közvetítés jogi szabályozása*

[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/bognar_csaba-igazsagugyi_kozvetites_jogi_szabalyozasa\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/bognar_csaba-igazsagugyi_kozvetites_jogi_szabalyozasa[jogi_forum].pdf) (2015.10.03.) 12. oldal.

⁵⁸⁸ NAGY M., *i.m.* 18. oldal.

⁵⁸⁹ BOGNÁR CS., *i.m.* 12. oldal.

perjogi kódex, bár nem önálló fejezetben, de több részletszabályban határozza meg a közvetítés részleteit. Angliában és Walesban az eljárási rendet meghatározó *Civil Procedure Rules*, valamint a családjogi ügyekben a 2010. évi *Family Procedure Rules* tartalmaznak átfogó szabályrendszert a per közbeni mediációra, Németországban a *Zivilprozessordnung* a bíróságok kötelezettségeként határozza meg a tájékoztatást a mediációról az egyezség javallatának lehetőségével együtt. Olaszországban a *Codice di procedura civile* 116. cikke a kötelező mediációs ülés elmulasztását szankcionálja. Ugyancsak a mediációs megállapodást segíti elő a szlovén mediációs törvény 16. cikke. Bulgáriában a polgári és kereskedelmi jogvitákban bírói mediációra való utalás alkalmazható.⁵⁹⁰

Csehországban 2000-ben fogadtak el törvényt a mediációról. Finnországban bírói kötelezettség a feleket az egyezség megkötésére bízni. Norvégiában 1991-ben fogadtak el erre vonatkozó törvényt azzal, hogy a gyermekfelügyelet tárgyában bíróságon kívüli egyeztetéssel kell megoldásra jutniuk a feleknek.⁵⁹¹

Jelentős előrelépés volt a közvetítés szabályozásában, hogy az Európa Tanács 1999. október 15-16-ai tanperei ülésén felszólította a tagállamokat alternatív, bíróságon kívüli eljárások kidolgozására. A cél az volt, hogy a felek a polgári és kereskedelmi ügyekben folyó jogvitájukat peres eljárás igénybevétele nélkül rendezhessék. 2000 májusában az alternatív polgári és kereskedelmi jog vitarendezési módszereiről szóló következtetést is elfogadott a Tanács, amelyben megállapította, hogy ezen célok megvalósítása az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést egyszerűsíti és javítja.

A 2002-ben kiadott Zöld Könyv már nevesíti a közvetítői eljárást, mint alkalmazandó alternatív konfliktuskezelési módszert, amelyről széleskörű konzultációkat kezdeményezett az egyes tagállamokkal.⁵⁹²

A közvetítés intézményének fejlődése során kiemelkedő jelentőségű az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól. Az Irányelv 1. cikkének (1) bekezdése szerint annak célja „a jogviták alternatív rendezéséhez való hozzáférés elősegítése és a jogviták egyezséggel történő rendezésének megkönnyítése azáltal, hogy ösztönzi a közvetítés igénybevételét és biztosítja a közvetítés és a bírósági eljárás közötti kiegyensúlyozott kapcsolatot.”

⁵⁹⁰ MADOCSEI KINGA BLANKA, *A mediáció ösztönzésének lehetősége az új Pp-ben I-II. rész*, Ügyvédvilág, <http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/publikaciok/a-mediacio-osztonzesenek-lehetosegei-az-uj-pp-ben> (2015.10.03.)
<http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/publikaciok/a-mediacio-osztonzesenek-lehetosegei-az-uj-pp-ben-ii-resz> (2015.10.03.)
A történeti áttekintéshez lásd bővebben: NAGY M., *i.m.* 41-59. oldal; JULESZ MÁTÉ, *Mediáció Nyugat-Európában*, Magyar Jog, 2013/6. 373-380. oldal; ALTHAMMER, Christoph, *A mediáció mint eljárási kötelezettség*, Magyar Jog, 2008/3. 180-185. oldal; SOMOGYI ÁRPÁD, *Mi fán terem a mediáció?*, Jogtudományi Közlöny, 2000/1. 22-25. oldal; GOTHÁRDI ENIKŐ – VOGYICSKA PETRA, *A családjogi mediáció gyakorlata Európában*, Magyar Jog, 2012/10. 618-621. oldal.

⁵⁹¹ BOGNÁR CS., *i.m.* 14. oldal.

⁵⁹² SÁRINÉ SIMKÓ Á., *i.m.* 45. oldal.

Az Irányelv 3. cikkének a.) pontja szerint a közvetítés „*olyan strukturált eljárás, amelyben egy jogvitában résztvevő két vagy több fél önkéntes alapon közvetítő segítségével maga kísérli meg vitájának megállapodással történő rendezését. Ezt az eljárást a felek kezdeményezhetik, vagy bíróság javasolhatja, vagy rendelheti el, vagy egy tagállam joga írhatja elő.*” Maga az Irányelv a (8) preambulum-bekezdésében a határokon átnyúló vitákban történő közvetítésre mondja ki alkalmazását, de kinyilvánítja azt is, hogy semmi nem akadályozza a tagállamokat abban, hogy ezeket a rendelkezéseket belföldi közvetítői eljárásokban is alkalmazzák. A (19) preambulum-bekezdés kimondja, hogy „*a közvetítést nem szabad a bírósági eljárás kevésbé hatékony alternatívájának tekinteni, abban az értelemben, hogy a közvetítés eredményeképpen létrejött megállapodások betartása a felek jó szándékától függne. A tagállamoknak ezért biztosítaniuk kell, hogy a közvetítés eredményeképpen létrejött írásbeli megállapodásban részes felek a megállapodásuk tartalmát végrehajthatóvá nyilváníthassák.*” A (24) preambulum-bekezdés szerint „*annak érdekében, hogy a feleket a közvetítés igénybevételére ösztönözzék, a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy az elévülési időszakra vonatkozó szabályok ne akadályozzák meg a feleket abban, hogy bírósághoz vagy választott bírósághoz forduljanak, ha közvetítési kísérletük sikertelen.*” Az Irányelv (25) preambulum-bekezdésében előírja, hogy „*a tagállamoknak ösztönözniük kell, hogy a közvélemény számára nyújtsanak tájékoztatást a közvetítők vagy a közvetítői szolgáltatást nyújtó szervezetek elérhetőségére vonatkozóan. Ösztönözniük kell továbbá a jogászokat, hogy tájékoztassák ügyfeleiket a közvetítés lehetőségéről.*” Az Irányelv maga rendelkezik arról, hogy 2016. május 21-ig a bizottság jelentést terjeszt elő az Irányelv alkalmazásáról az Európai Parlament, a Tanács és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére, amely jelentés figyelembe veszi a közvetítés fejlődését az Európai Unió egész területén, valamint az Irányelv hatását a tagállamokban.⁵⁹³

IV. A magyar szabályozás

A közvetítés jogi szabályozásának kezdetei Magyarországon az 1990-es évek második felére nyúlnak vissza.

Az időközben már hatályon kívül helyezett Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény a munkaügyi érdekviták (194-198. §) és a munkaügyi jogviták (199-202. §) szabályozásával jelentős változást hozott. A jogviták rendezésénél ugyanis életre hívta a bírósági eljárást megelőző alternatív fórumot, a kötelező egyeztetés szükségességének kimondásával.⁵⁹⁴

⁵⁹³ A mediációs irányelvről lásd bővebben: GYEKICZKY TAMÁS, *A mediációs irányelv*, Európai Jog, 2009/6. 24-31. oldal; GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA, *Első lépések – a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól szóló EP/ET 2008/52/EK Irányelv átültetésének tapasztalatairól*, Családi Jog, 2012/3. 26-33. oldal.

⁵⁹⁴ RÚZS MOLNÁR KRISZTINA, *Mediáció a munkajogban*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2007, 131. oldal.

A jogalkotó is felismerte a szabályozás fontosságát, és a 102/1999. (XII. 18.) OGY határozat felkérte a Kormányt, hogy a polgári jogi jogviták bíróságon kívüli rendezésének további lehetőségét vizsgálja meg, különös tekintettel a szerződési kikötésen alapuló permegelőző egyeztetések fórumainak kialakítására.⁵⁹⁵

A közvetítés jogi alapjait megteremtő törvényt az Országgyűlés 2002. december 17. napján fogadta el. A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény (továbbiakban: Kvtv.) célja szerint gyorsabb és olcsóbb megoldással kívánt szolgálni a polgári jogviták bíróságon kívüli rendezésére, másrészt tehermentesíteni kívánta a túlterhelt bíróságokat és mindezekben túlmenően a hazai konfliktuskezelő kultúra kialakításához és megszilárdításához is hozzá kívánt járulni.⁵⁹⁶

A közvetítés igénybevételének lehetősége számos területen jogszabályi szinten is megjelent. A teljesség igénye nélkül említhetők meg az alábbiak: Az egészségügyi közvetítői eljárásról szóló 2000. évi CXVI. törvény 2001 januárjától tette lehetővé az egészségügyi szolgáltató és a beteg között felmerült jogvita bíróságon kívüli rendezését.⁵⁹⁷

2003. január 1-től hatályba léptek a gyermekvédelmi közvetítésre vonatkozó szabályok A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben.

2006. december 21. napján kihirdetésre került a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény.

A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (továbbiakban: Ket.) 2009. október 1. napjától hatályba lépő 41-43. §-ai lehetővé teszik a hatóság és az ügyfél, valamint az ellenérdekű ügyfelek közötti vita rendezése érdekében a hatósági közvetítő igénybe vételét.

A társasházakról szóló 2003. évi CXXXIII. törvény 28. § (1) bekezdésének g) pontja és 57. §-ának (1) bekezdése, valamint a lakásszövetkezetekről szóló 2004. évi CXV. törvény 57. §-a is felhatalmazást ad permegelőző közvetítői eljárás kezdeményezésére.

A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény a IV. fejezetének különleges eljárásai között szabályozza a közvetítői eljárást.

⁵⁹⁵ 102/1999. (XII. 18.) OGY határozat az Országos Ítéletábrla és a fellebbviteli feladatokat ellátó ügyészi szervek felállításával, valamint az igazságszolgáltatási reform folytatásával kapcsolatos feladatokról, 1. da) pont.

⁵⁹⁶ A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény indokolása.

⁵⁹⁷ NAGY M., *i.m.* 174. oldal.

A Kvtv. maga is a bíróságon kívüli polgári jogviták rendezéseként definiálja a közvetítést, így a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (továbbiakban: Pp.) sokáig nem is említi a közvetítői eljárást, csak utaló jelleggel.

A Kvtv. 41. §-a 2003. március 17-i hatállyal iktatta be a Pp-be a 80. § (3) bekezdését, amely kimondja, hogy *„ha a közvetítői eljárásban létrejött megállapodás ellenére a megállapodással rendezett jogvita tárgyában a megállapodást megkötő felek bármelyike a bírósághoz fordul, a pert indító fél a per eldöntésére való tekintet nélkül kötelezhető a perben felmerült valamennyi költség megfizetésére. A perköltségviselés általános szabályai akkor irányadóak, ha a felperes kizárólag a megállapodásban foglaltak iránt, vagy annak nem teljesítése miatt indít per.”*

A 2008. évi XXX. törvény 4. §-a 2009. január 1-jei hatállyal iktatta be a Pp.-be a 80. § (4) bekezdését, amely szerint *„a közvetítői eljárásban létrejött megállapodás ellenére perlekedő fél – a per eldöntésére való tekintet nélkül – a közvetítői eljárásban a másik fél által fizetett költségeknek (a közvetítő díjának és igazolt költségeinek, a szakértői díjnak és költségtérítésnek stb.) a másik fél részére történő megtérítésére is kötelezhető. A megállapodás nem teljesítése miatt indított perben a perköltségviselés általános szabályai alkalmazandók, azonban a bíróság a megállapodás teljesítését elmulasztó felet ilyenkor is kötelezheti a közvetítői eljárásban a másik fél részéről felmerült költségek megtérítésére.”*

A közvetítés térnyerését igazolta a költségviselésre vonatkozó szabályok megjelenését követően a per előtti egyeztetést megkívánó, a keresetlevéllel szemben támasztott feltétel 2009. január 1-től történő beiktatása a Pp-be. A 121. § (4) bekezdése kimondta, hogy ha a felek közötti jogvitában közvetítői eljárás volt folyamatban, a keresetlevélben erre utalni kell, míg a 121/A. § (1) bekezdése előírta, hogy a jogi személy gazdálkodó szervezetek egymás közötti jogvitáiban a keresetlevél benyújtása előtt e feleknek meg kell kísérelniük a jogvita peren kívüli elintézését. A szabályozás 2011. március 1. napjától, majd 2014. március 15. napjától módosult, de a feltétel jelenleg is fennáll a jogi személy gazdálkodó szervezetek egymás közötti pereiben.

Új feladattal bővült a bíróság kötelezettsége is 2009. január 1-től, mivel a Pp. 148. § (2) bekezdése kimondta, hogy *„a bíróság – amennyiben annak sikerére esély mutatkozik, különösen, ha a felek bármelyike kéri – tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevételeének lehetőségéről, és ezzel összefüggésben a szünetelés szabályairól.”*

A felek pedig lehetőséget kaptak arra, hogy ha a szünetelés időtartamán belül egyezséget kötnek a közvetítői eljárás során, úgy azt jóváhagyás végett a bírósághoz benyújthassák.

A közvetítés történetének magyarországi fejezetében mérföldkőnek tekinthető bírósági közvetítés szabályozása 2012. július 24. napján lépett hatályba A közvetítói tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény részeként, utóbb a IV/A. fejezetszámot kapva. A mindössze két szakaszból álló szabályozás meghatározta a bírósági közvetítő személyét (38/A. §) és rögzítette a bírósági közvetítésre vonatkozó különös rendelkezéseket. (38/B. §)

Az Országos Bírósági Hivatal kezdeményezésére elfogadott törvénymódosítással lehetőség nyílt a közvetítói eljárás bírósági szervezetrendszeren belüli lefolytatására. Az ekkor még kizárólag önkéntes alapon igénybe vehető bírósági közvetítést a 2014. március 15. napján hatályba lépő A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) továbbfejlesztette. A Negyedik könyv 22. §-a ugyanis kimondta, hogy a házastársak a házassági bontóper megindítása előtt vagy a bontóper alatt – *saját elhatározásukból vagy a bíróság kezdeményezésére* – kapcsolatuk, illetve a házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések megegyezésen alapuló rendezése érdekében közvetítói eljárást vehetnek igénybe, és a közvetítói eljárás eredményeként létrejött megállapodásukat perbeli egyezségbe foglalhatják. A 172. § szabályozása még ennél is tovább ment és létrehozta a kötelező közvetítói eljárást a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben. A bíróság ugyanis indokolt esetben kötelezheti a szülőket, hogy a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködésük biztosítása érdekében – ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – közvetítói eljárást vegyenek igénybe. Az új Ptk. tehát jogszabályi szintre emelte a családjog területén az önkéntes (*voluntary*), és a kötelezően választható (*mandatory*) közvetítés intézményét.

A közvetítésre kötelezés esetén a bíróságnak jogszabályi kötelezettségévé vált a tárgyalás felfüggesztése a Pp. 152. § (3) bekezdése alapján, majd 2015. július 1. napjától kezdődően a 2015. évi LXXI. törvény 18. § (1) bekezdésének módosítása révén lehetőség nyílt arra, hogy a tárgyalás felfüggesztését követően a felek bírósági közvetítói eljárás lefolytatására irányuló közös kérelmet terjesszenek elő, illetve ennek hiányában teljesítsék a bíróság felhívását a legalább egy közvetítővel való együttműködésre.

A közvetítésre kötelezés intézménye szükségessé tette a közvetítói tevékenységről szóló törvény kiegészítését is, amelyet a 2013. évi CCLII. törvény 105. § (17) bekezdése teljesített, beiktatva a kötelező közvetítói eljárás szabályait 2014. március 15-ei hatálybalépéssel.

A IV/B. Fejezet tartalmazza a közvetítói eljárás igénybevételére kötelezés meghatározását, valamint a felekre és a közvetítőre vonatkozó különös szabályokat a 38/C-38/H. §-okban.

Megalkotásra kerültek továbbá a közvetítői tevékenység háttérszabályai, így a közvetítői szakmai képzésről és továbbképzésről szóló 63/2009. (XII. 17.) IRM rendelet, a közvetítői névjegyzékbe történő felvételi eljárás igazgatási szolgáltatási díjáról szóló 3/2006. (I. 26.) IM rendelet, a közvetítői névjegyzék vezetéséről szóló 3/2003. (III. 13.) IM rendelet.

A Kvtv. 38/A. § (1) bekezdésében adott felhatalmazása alapján az Országos Bírósági Hivatal Elnöke szabályzatban rendelkezett a bírósági közvetítésről és a kijelölés feltételeiről a 11/2014. OBH utasításban, amely 2014. július 11. napján lépett hatályba. Ezt követően az egyes törvényszékek fokozatosan alakítják ki, és léptetik hatályba elnöki szabályzat keretében a bírósági közvetítői eljárásra vonatkozó, az adott törvényszék illetékességi területére irányadó részletszabályokat.⁵⁹⁸

V. A bírósági közvetítésről általában

A bírósági közvetítésnek egzakt fogalmi meghatározását egyik, fentiekben felhívott jogszabályban sem találjuk, így a részletszabályok alapján közelítőleg határozhatjuk meg úgy, hogy az olyan, a peres eljárás megindítása után lefolytatott egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a bírósági eljárás befejezését elősegítő, írásbeli megállapodás létrehozása, elősegítve a természetes személyek és más személyek személyi és vagyoni jogaival kapcsolatban felmerült azon polgári jogviták rendezését, amelyekben a felek rendelkezési jogát törvény nem korlátozza, a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján, a vitában nem érintett harmadik személy a bírósági közvetítő bevonása mellett.

A polgári perjogunkban fiatal intézmény, mondhatjuk úgy, a támadások keresztüzében áll, de létrehozása, fennmaradása és továbbfejlesztésének indokoltsága vitathatatlan. Tény, hogy a bírósági közvetítésnek a szervezetrendszeren belül történő elhelyezése és a hozzá fűződő előnyök (pl. ingyenesség) háttérbe szorították a piaci szereplőként már korábban is működő közvetítőket, de a jogintézménytől várt előnyök megvalósítása, – a bírósági eljárás hatékony gyorsítása, a perek ésszerű időn belül való befejezése – jobban követhető, kézben tartható a szervezethez kötötten.

Történelmi hagyományainkban gyökerezően a felek bizalmatlanok egymással szemben, negálják felelősségüket a probléma kialakulásában, a másik fél érdekeit háttérbe szorítják, és saját problémájuk megoldását mástól várják, nem tekintik a feloldást saját kötelezettségüknek.⁵⁹⁹ Az egyén a maga érdekeinek győzelmét várja, ugyanakkor érdekérvényesítő képessége fejletlen, a döntés súlyát ezért leginkább külső harmadik személyre kívánja helyezni. Ez a fórum hagyományosan

⁵⁹⁸ A szabályozásról lásd még: GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA, *Mediáció az igazságszolgáltatásban*, Magyar Jog, 2009/11. 683-684. oldal.

⁵⁹⁹ SIPOS TÜNDE, *Konfliktuskezelés és mediáció ma Magyarországon avagy: perkedelő perlekedők*, Könyvtári Figyelő, 2009/3. 425. oldal.

a viták rendezésére hivatott bíróság, amelyhez évről évre panaszosok ezrei fordulnak segítségért. A bírósági közvetítés természete kettős, egyesíti a fentiekben már vázolt mediációra vonatkozó jellemzőket a jog adta szabályokkal, és beágyazottságában biztosítja a felek között létrejövő megállapodás végrehajthatóvá elismertetését is. Ugyanakkor megállapodás hiányában a felek számára „nyitva marad” a bírósági eljárás folytatásának lehetősége is. A mediációnak olyan edukatív funkciót is tulajdonítanak, amely erősíti az állampolgárok képességét az önrendelkezésre, az aktív állampolgársághoz köthető képességek, készségek megszerzésére és alkalmazására.⁶⁰⁰

. A jelenlegi gazdasági környezetben a felek oldaláról rendkívül fontos lehet, hogy a bírósági közvetítés ingyenes, nem járulnak hozzá költségek, illetékvonlat, és a peres eljárásban is megállapodás esetén illeték-kedvezményt kaphatnak.⁶⁰¹

Megnyugtató lehet a felek számára, hogy megállapodásukban nem csupán a bíróság elé vitt kérdésben, hanem más, általuk fontosnak tartott vitában is megegyezésre juthatnak. A Kvtv. 38/F. § (2) bekezdése szerint „*a kötelező közvetítői eljárás során megkötött megállapodásból külön is írásba foglalható az a rész, amely nem tárgya a bírósági, illetve hatósági eljárásnak.*” Fontos körülmény a perek esetleges elhúzódásával szemben az eljárás gyorsasága, melyet a jogszabályi rendelkezések garantálnak. A bírósági közvetítés előnye, hogy a bíróság illetékességi területe és a polgári perrendtartás szerinti illetékességi szabályok nem irányadóak rá.⁶⁰²

Tekinthetünk rá, mint az interperszonális konfliktuskezelés jövőbeni modelljére, amely hosszútávon pacifikáló hatásával talán képes lesz meggyőzni a bírósághoz forduló embereket a másikkal szembeni bizalom fontosságáról, talán el tudja hitetni a jogkeresőkkel, hogy képesek békésen is érvényesíteni érdekeiket úgy, hogy végül nyertes-nyertes eredmény érhető el. Bízunk benne, hogy a szigorúan vett bírósági eljárásban elő nem adható panaszok, bírósági közvetítői eljárásban történő kifejtése és meghallgatása egyfajta katarzisként működhet a felek életében.⁶⁰³

Remélhető, hogy a bírósági közvetítés során elsajátított viselkedéskultúra beépül a mindennapi érdekérvényesítő, konfliktusmegoldó kultúrába és amellett, hogy közvetlenül is kihathat a perek költségtakarékosabb, gyors befejeződésére, hosszútávon – bírósághoz fordulás hiányában – a perek számának csökkenéséhez is vezethet.

⁶⁰⁰SÁRINÉ SIMKÓ Á., *i.m.* 41. oldal.

⁶⁰¹ 1990. évi XCIII. törvény 58. § (3) bekezdés.

⁶⁰² 2002. évi LV. törvény 38/B. § (1) bekezdés.

⁶⁰³ Rézler Gyula székfoglaló előadása 1998-ban a Magyar Tudományos Akadémián.

1. A bírósági közvetítői eljárásról

A bírósági közvetítői eljárás megindításának kérelmezésére a keresetlevél benyújtásától kezdődően van lehetősége a feleknek. Döntésük teljesen önkéntes, a bíróság alapvetően csak ajánlhatja a közvetítést a vita megoldására. Amennyiben a felek közösen kérik a közvetítői eljárás lefolytatását, lehetőségük van a peres eljárás szüneteltetését kérni a bíróságtól a Pp. 137.§ (1) bekezdés a.) pontja alapján.

Ha csak az egyik fél terjeszti elő a kérelmet, a bírósági közvetítő megkísérli a kapcsolatfelvételt a másik féllel a kérelemhez csatlakozás érdekében. Amennyiben a döntés mégsem közös, a közvetítői eljárás nem indul meg. A közös kérelem benyújtása után a közvetítő felveszi a kapcsolatot a felekkel és meghívja őket az első közvetítői megbeszélésre, ahol tájékoztatja őket a közvetítés alapelveiről, az eljárás szakaszairól, a megállapodáshoz vezető folyamatról, továbbá a titoktartási kötelezettségről, a szakértő és más harmadik személy, valamint a jogi képviselő bevonásának lehetőségéről. Amennyiben a felek a tájékoztatást követően fenntartják kérelmüket, ezt az általuk valamint a közvetítő által is aláírt Nyilatkozatban rögzítik.

Ezután kerülhet sor a közvetítői ülés megtartására, amelyen a közvetítő a feleket részletesen meghallgatja, biztosítja számukra, hogy azonos időkorláton belül szabadon előadhassák álláspontjukat. Itt a felek lehetőséget kapnak arra, hogy megszakítás nélkül elmondják a kialakult konfliktus okát, valamint saját nézeteiket a vitát illetően. Eközben a közvetítő az elhangzottak alapján a felekkel közösen kialakítja a fontos témák listáját, amelyet ezt követően a felek részletesen megtárgyalnak egymással a közvetítő moderálása mellett. A mindkét fél számára elfogadható megoldások alapján körvonalazódik ki végül a megállapodás, amelyet közösen írásba foglalnak és aláírnak. A közvetítőnek lehetősége van külön-külön is megbeszélést folytatni a felekkel. Természetesen a nézetkülönbségek olyanok is lehetnek, hogy megállapodás több ülés ellenére sem jön létre. Az eljárás után a felek kérhetik a per tárgyalásának folytatását, és ha megállapodást kötöttek, azt benyújthatják és kérhetik annak bírósági jóváhagyását.

A kötelező közvetítői eljárás a fentiekől annyiban tér el, hogy nem a felek önkéntes, közös döntése alapján indul, hanem a bíróság arra kötelezi a feleket, hogy vitájuk – részben vagy egészben – megállapodással történő lezárása céljából legalább egy közvetítővel együttműködjenek; ezen együttműködési kötelezettségük keretében a felek kötelesek közösen közvetítőhöz fordulni és az első közvetítői megbeszélésen részt venni. (Kvtv. 38/C.§ (2) bekezdése) Megállapodási kényszer tehát nincs, de legalább egyszer a közvetítőnél meg kell jelenniük. Amennyiben a kötelezésnek eleget tesznek, és a közvetítő tájékoztatója után részt kívánnak venni a bírósági közvetítői eljárásban, annak további menete

már megegyezik az önkéntes eljárás lépéseivel. A kötelezéssel egyidejűleg a bíróság a per tárgyalását felfüggeszti, majd vagy az eredménytelen kötelezés, vagy az időhatár letelte, illetve a megállapodás benyújtása után a bíróság az eljárást folytatja és az előzmények szerinti döntést hoz.

Nagy hangsúly van a bírósági közvetítő személyén, akit a közvetítői szakmai képzés elvégzésének igazolását követően az Országos Bírósági Hivatal elnöke jelöli ki, és bíró, bírósági titkár valamint rendelkezési állományba helyezett bíró lehet. A közvetítő feladata a Kvtv. 3.§-a szerint, hogy a közvetítés során pártatlanul, lelkiismeretesen, legjobb tudása szerint közreműködjön a felek közötti vitát lezáró megállapodás létrehozásában.

2. Lehetőségek a bírósági közvetítés népszerűsítésére

A fentiekben vázolt cél elérése érdekében ki kell használni mindazokat az előnyöket, amelyek a bírósági szervezetrendszer működése során szerzett tapasztalatokat, ismereteket jelentik, valamint a mindennapjainkat is meghatározó informatikai hátteret.

Az Országos Bírósági Hivatal kiemelt feladatának tekinti az országszerte kidolgozott „jó gyakorlatok” gyűjtését, elemzését, megosztását és bevezetésének elősegítését.⁶⁰⁴

A „jó gyakorlat” (*best practice*) olyan módszert, tevékenységet, amely a korábbihoz képest újszerű megközelítést tartalmaz, és hozzájárul egy adott intézmény minőségi színvonalának emeléséhez úgy, hogy az mások számára is átvehető.⁶⁰⁵

Az Országos Bírósági Hivatal Elnöke stratégiai célként fogalmazta meg a bírósági szervezet informatikai teljesítőképességének növelését, mivel a célok elérése lehetetlen lenne fejlett és korszerű informatikai infrastruktúrán üzemeltetett XXI. századi elektronikus megoldások nélkül.⁶⁰⁶

Ezen két, hosszú távú stratégiai célnak a bírósági közvetítés népszerűsítésével történő összekapcsolásából jött létre a pályázatban bemutatni kívánt Medlus, avagy webalkalmazás a bírósági közvetítés szolgálatában program.

⁶⁰⁴ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2014. évi beszámolója, 62. oldal.

⁶⁰⁵ KERÉKES GÁBOR – SIMON ISTVÁN – SZÉP LILLA (szerk.), *Nemzetközi és hazai bevált gyakorlatok a minőségfejlesztésben*, Budapest, OFI, 2011.

⁶⁰⁶ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2014. évi beszámolója, 163. oldal.

VI. A Medlus

A webalkalmazás elnevezése a latin *medius* és *ius* szavak összetételéből adódóik, maga is közvetítőt, közbenjárót jelent.

A program megalkotásának alapgondolata, hogy összegyűjtse a bírósági közvetítéssel kapcsolatos, különböző helyeken található információkat, legyen az jogi szabályozás, nyomtatvány, avagy szakirodalom. Jellemző emberi tulajdonság ugyanis, hogy nem mindig tanulmányozunk át, kísérünk figyelemmel olyan területet, amelyre vonatkozó adatokat több helyen kell keresnünk. Ehhez kapcsolódott az ötlet, hogy egy szimuláció segítségével mutassuk be a bírósági eljárás menetében a közvetítés folyamatát, mind az önkéntes, mind a kötelező közvetítés részmozzanatait. Ezen végighaladva ugyanis a téma iránt érdeklődők nyomon követhetnék az eljárás alakulását, és megismerhetnék a szabályozás lényegét. Akik pedig már esetleg rendelkeznek ismeretekkel, vagy alkalmazzák is a bírósági közvetítést, lehetőséget kapjanak tudásuk bővítésére, vagy segítséget, ha megakadnak munkájuk során. A program jelenleg fejlesztés alatt áll, a pályázat keretében az eddig létrejött eredményeket szeretném bemutatni. A pályázati előírásoknak megfelelően a program szakmai egyeztető fórum előtt még nem került bemutatásra, így esetlegesen - később korrigálandó - hibái is lehetnek.

A Medlus célja a bírósági közvetítés bemutatása, a „jó gyakorlat” továbbadása, ugyanakkor fórum a kérdések és tapasztalatok számára az informatika segítségével hívásával. A weboldal, másnéven webalkalmazás vizualizálja a bírósági közvetítést, a kapcsolódó dokumentumokat pedig egy helyen, áttekinthető formában tárja a felhasználó elé. A közvetítés bemutatásán, megértésén túl akár a napi munkában való felhasználást is lehetővé teszi. Felhasználóbarát kezelőfelületével nem hagyja elveszni az információtömegben sem a jogi végzettségű olvasót, sem az esetleg érintett ügyfelet, hanem a kor elvárásainak megfelelő, szellős, könnyű navigálást tesz lehetővé. A programban egyensúlyban van a weboldal és a tudásbázis szerep. A tartalom megértését a felület átlátható, logikus megszervezése és a jó szövegezés biztosítja. A program teljesíti azt a kulcsfontosságú feladatot is, hogy a lehető legalacsonyabbra csökkentse a felhasználóval szembeni elvárást a segédprogramok és keretrendszer tekintetében, emellett a program megfelel annak a biztonsági kívánalomnak is, amely elsősorban a rendszergazdák szempontjából fontos, hogy az új komponens telepítése ne növelje a rendszer sebezhetőségét a külső támadásokkal szemben.

A program kialakításánál a könnyű karbantarthatóság, és frissíthetőség is elsőrendű szempont volt, hiszen a jogszabályi változás naprakész nyomon követése elengedhetetlen kívánalom. Mindezen szempontok teljesítését leginkább egy böngészőben megtekinthető weboldal, webalkalmazás tudja teljesíteni, szemben egy asztali programmal. A frissítéshez a végfelhasználó

közreműködésére nincs is szükség, a weboldalon végzett változtatások azonnal láthatóak, hozzáférhetőek, és mindenki azonos verzióval rendelkezik, és azonos verziót lát.

A kezelőfelületen a már más programok használata során megszokott alkalmazásokkal él a weboldal. A színválasztás, az ismerős ikonok használata rögtön az otthonosság érzetét keltik a felhasználóban és bár lehet, hogy először látja a Kezdőlapot, mégis elsőre úgy érezheti, hogy ismeri az egyes menüpontokat.

Az oldalakon a fehér szín dominál, a szövegtörzs pedig általában fekete. Az elsődleges fehér mellett a kék egy sötétebb árnyalata jelenik meg gyakran, mely professzionális külsőt kölcsönöz. Emellett a zöld, mint lehetőség, a piros, mint a tiltás, sikertelenség szimbóluma gyakran megjelenik a szimuláció során. Letisztult, átlátható oldalak létrehozása volt a cél, melyeken mindig a fontosabb információk helyezkednek el a hangsúlyosan, így akár „ránézésre” megtaláljuk, amit keresünk, nem is feltétlenül szükséges beleolvasni a szövegekbe. A program igyekszik megtalálni az oldalak száma és az egy oldalon megjelenő tartalom közti egyensúlyt is, annak érdekében, hogy az alkalmazás egyszerű legyen, és a felhasználó ne érezze szükségét egy oldaltérképnek.

A program mind a végfelhasználókat jelentő kliensoldal, mind a kiszolgáló-infrastruktúrát képező szerveroldal szempontjából jelentős felhasználói bázissal és támogatással rendelkező megoldásokat használ, biztosítva ezzel a weboldal könnyebb karbantarthatóságát. A program iránti kedvező visszajelzések esetén tehát nincs szükség különleges informatikai háttérre a program futtatásához, sem a felhasználók, sem a kiszolgálói oldal részéről.

A program természetesen mobiltelefonról is elérhető és használható.

A pályázathoz mellékelt adathordozók szerzői jogvédelmi okokból a programkódot nem tartalmazzák, ezért a program megtekintéséhez az alábbi linket a számítógép böngészőjébe kell bemásolni:

<http://www.mediuspalyazat.tk>

Amennyiben az előző link segítségével nem sikerül megnyitni a programot, a következő link használható:

<http://users.atw.hu/medius/>

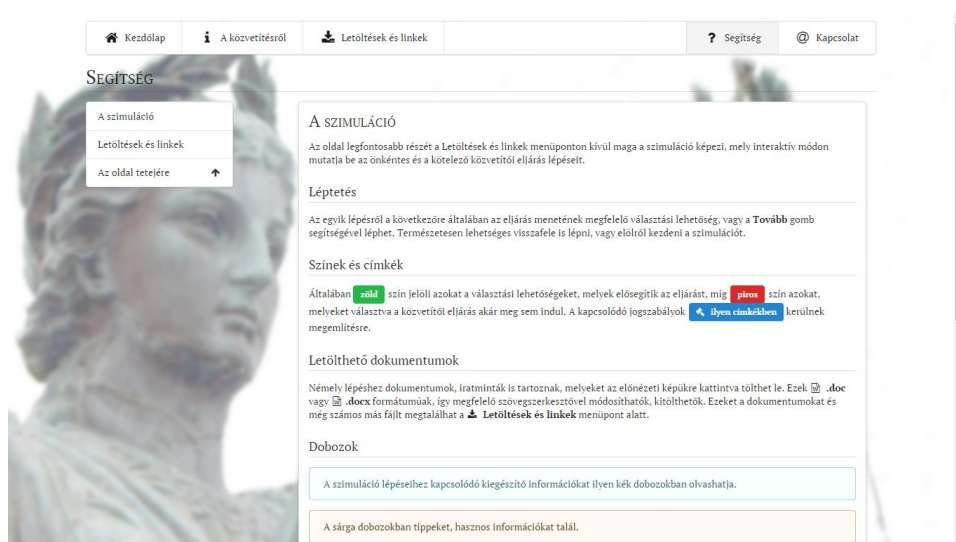
1. A Kezdőlap:

A Kezdőlap tartalmazza a program megnevezését és a programot szimbolizáló logót, továbbá azokat a menüpontokat, amelyek segítségével választhatunk a tartalmak közül, illetve elindíthatjuk a bírósági közvetítői eljárás szimulációs folyamatát (1. ábra).

1. ábra Kezdőlap

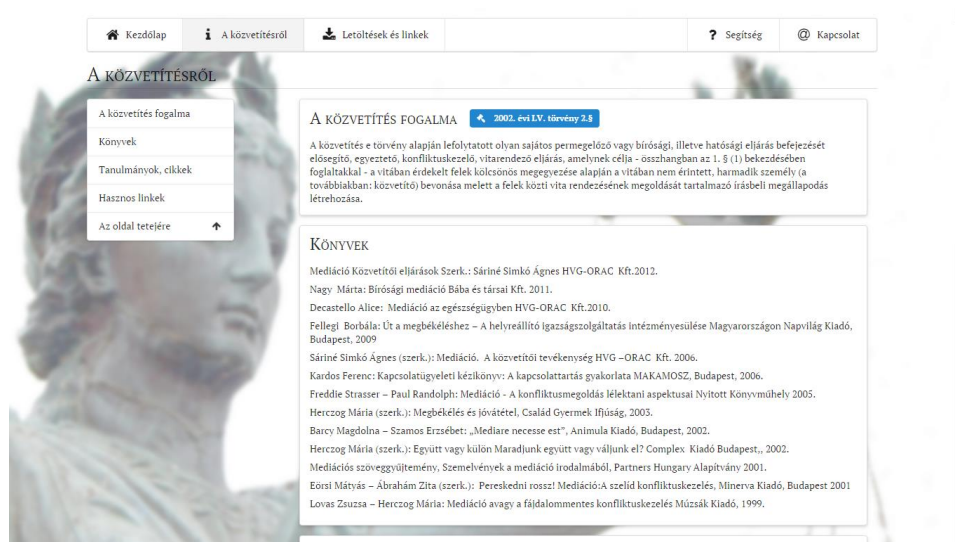
A fenti menüsor minden lap esetében azonos, bármely lapról egyszerűen átnavigálhatunk a Kezdőlapra, vagy a többi felsorolt oldal bármelyikére. A program használatával kapcsolatos kérdéseinkre választ kaphatunk a Segítség lapon, melyhez tartozó menüpontot a jobb felső sarokban találjuk. Itt tájékoztatást kapunk a programban alkalmazott színekről, címkékről és dobozokról, továbbá a keresési és letöltési funkcióról (2. ábra).

2. ábra Segítség

Ugyancsak a jobb felső sarokban találjuk a Kapcsolat menüpontot, amely a programot működtetők és a felhasználók között adja meg a kapcsolatfelvétel

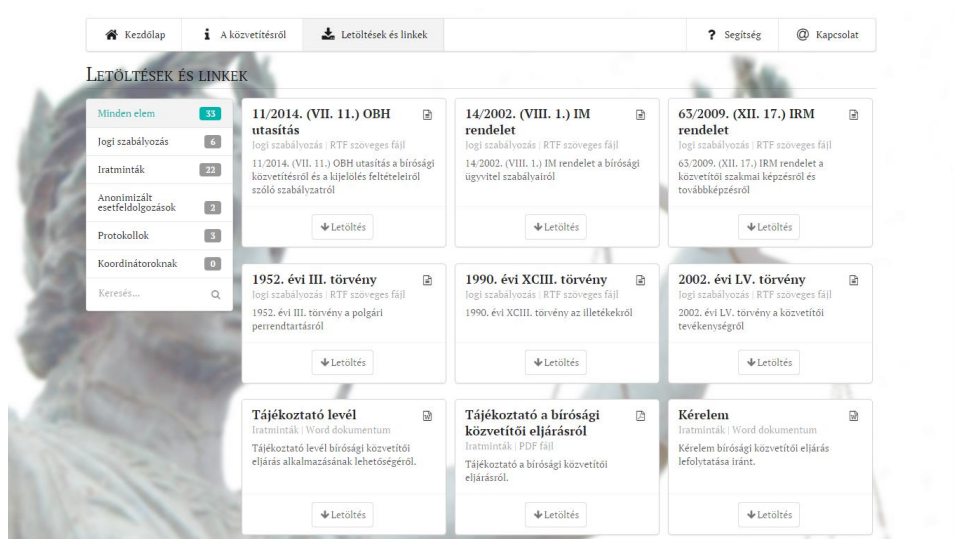
lehetőségét. A közvetítés egészéről általános információkhoz a bal felső menüsorban található A közvetítésről című információs oldalon juthatunk (3. ábra). Ezen a lapon a közvetítés fogalmának meghatározásán túlmenően a témához kapcsolódó könyvek, tanulmányok, cikkek és hasznos linkek jegyzékét találjuk.

3. ábra A közvetítésről

A program egyik leghangsúlyosabb részét Letöltések és linkek lap adja (4. ábra), amely tartalmazza a közvetítéssel kapcsolatos jogi szabályozást, a felhasználható iratmintákat, valamint a közvetítés gyakorlatának egységesítéséhez, a „jó gyakorlatok” elterjesztéséhez, a továbbképzés megvalósításához szükséges anonimizált esetfeldolgozásokat, valamint protokollokat, továbbá külön csoportban a közvetítéssel foglalkozó koordinátorok szóló tájékoztatókat. Az iratminták között megtalálhatja a felhasználó azokat a bírósági eljárás során alkalmazható idézés nyomtatványokat, amelyek már tájékoztatást adnak a bírósági közvetítés lehetőségéről.

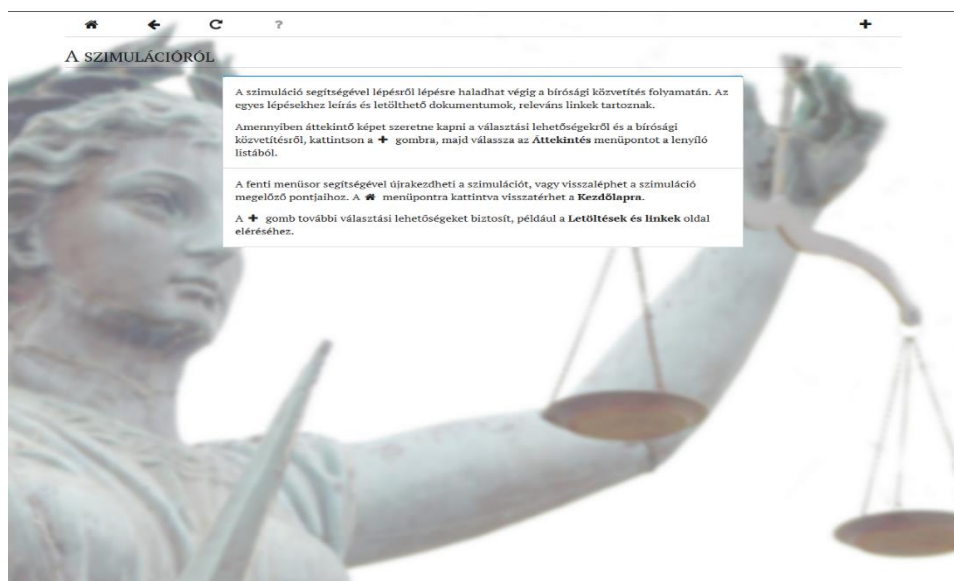
A könnyebb és gyorsabb eligazodás érdekében a program felkínálja a keresés lehetőségét is a felhasználó számára. A letölthető dokumentumok mindegyikéhez egy panel tartozik a legfontosabb információkkal, valamint egy gombbal, melyre kattintva letölthetjük vagy megnyithatjuk a megfelelő dokumentumot.

4. ábra Letöltések és linkek

A program alkalmazkodik a képernyő méretéhez, így az oldalakat mindig torzításmentesen élvezhetjük.

2. A szimuláció

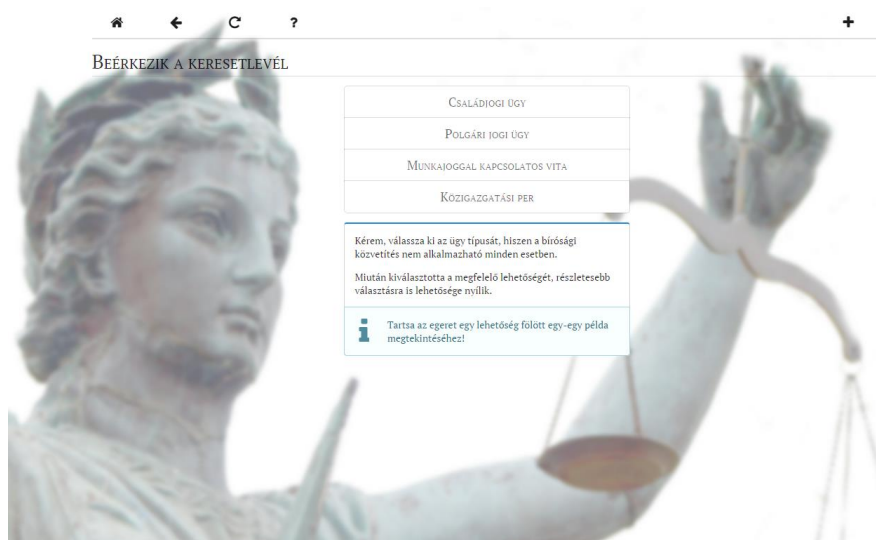
5. ábra A szimulációról

A Kezdőlapra középen helyezkedik el a szimuláció indítására szolgáló gomb. Erre kattintva a felhasználó tájékoztatót kap a szimuláció lényegéről és az ezen az oldalon a bal és jobb felső sarokban található menüsorok funkciójáról. A bal oldali „ház” piktogram a Kezdőlapra történő visszajutást biztosítja, míg a „bal irányba mutató nyíl” segítségével a szimuláció folyamatában a megelőző ponthoz léphetünk vissza, az „önmagába visszatérő nyíl” segítségével pedig újratekinthetjük a szimulációt. Ha bármit elfelejtettünk, a segítséget szimbolizáló „kérdőjel” menüponttal bármikor visszatérhetünk erre az oldalra. A jobb felső sarokban található + gombra történő rákattintással legördíthetjük azt a menüsört, amely gyors elérést biztosít a Kezdőlapra található menükhöz.

A szimulációról szóló általános oldalon középre helyezve található az önkéntes közvetítés szimulációjának, és a kötelező közvetítés szimulációjának indítására szolgáló gomb, melyek segítségével a kívánt folyamat elindítható. Mind az önkéntes, mind a kötelező bírósági közvetítési eljárás szimulációjának alapját a 2002. évi LV. törvény (Kvtv.), az 1952. évi III. törvény (Pp.),és a 2013. évi V. törvény (Ptk.) rendelkezései adják.

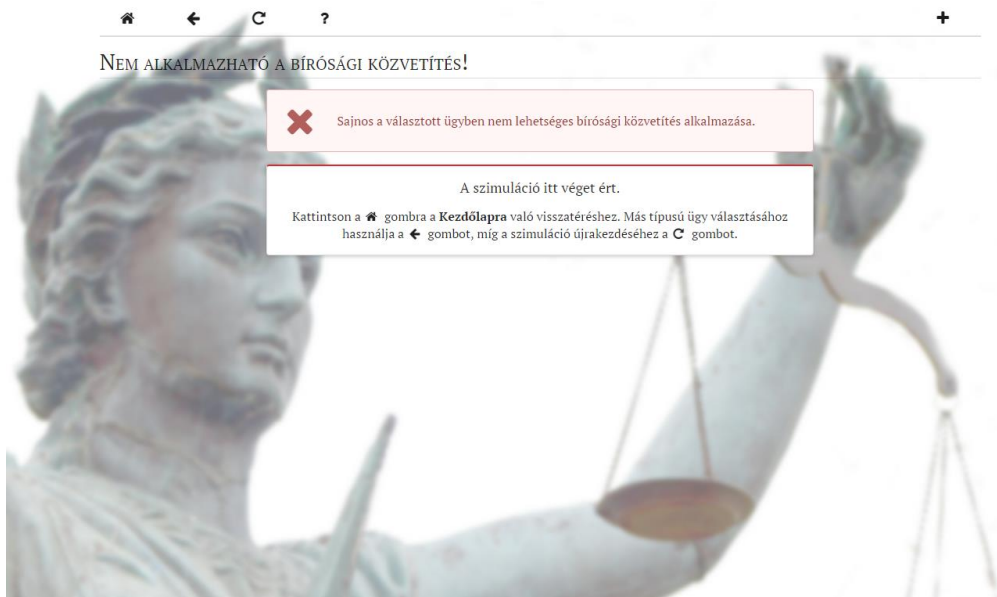
2.1. Az önkéntes közvetítés szimulációja

Az önkéntes közvetítést választva elindul a folyamat, amelynek első állomása a keresetlevél beérkezése (6. ábra). Mivel a bírósági közvetítés nem alkalmazható minden ügytípusban, ezért a program felajánlja a felhasználónak a választás lehetőségét, példákat is felhozva az egyes ügycsoportokra.

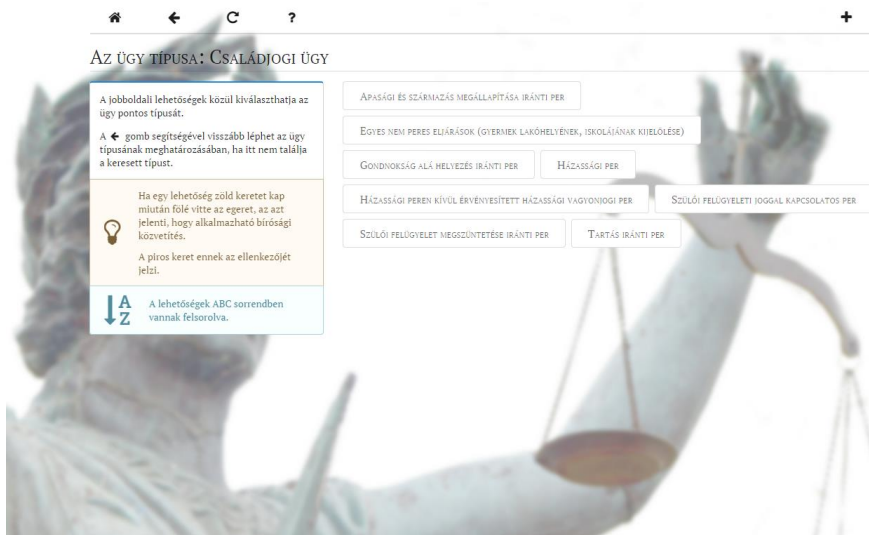
6. ábra Beérkezik a keresetlevél

Miután a felhasználó kiválasztotta a megfelelő lehetőséget a szövegdobozra történő klikkeléssel részletesebb választásra is lehetőséget kap, hogy választ kapjon kérdésére, az általa keresett ügytípusban alkalmazható-e a bírósági közvetítés. Amennyiben annak alkalmazására nincs lehetőség, úgy a program ezt egyértelműen közli, és tájékoztatja a felhasználót a program további használatához szükséges menüsorokról (7. ábra).

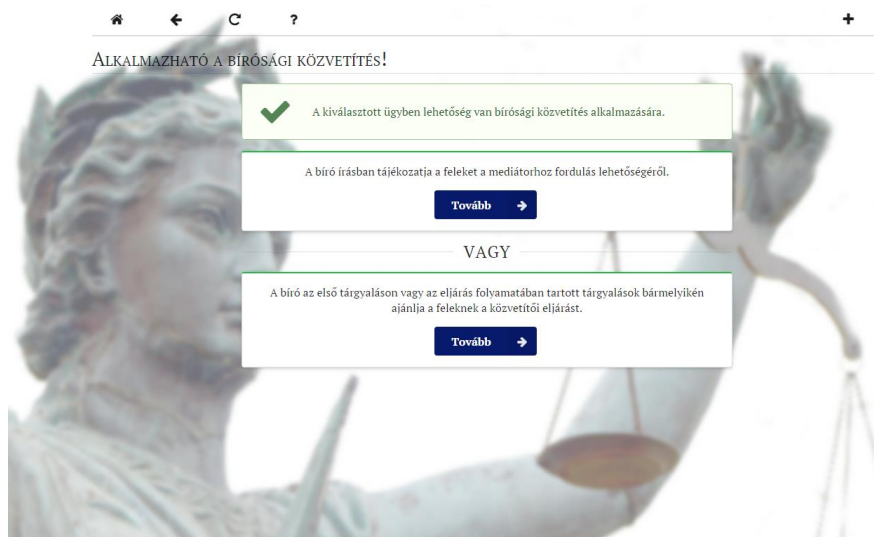
7. ábra Nem alkalmazható a bírósági közvetítés

Abban az esetben, ha a felhasználó olyan ügypípust választott, amelynek megnyitása után további ügycsoportok jelennek meg, úgy már önmagában azzal is tájékoztatást kap a közvetítés alkalmazhatóságáról, ha az egyes szövegdobozok fölé viszi az egeret, ekkor ugyanis zöld szín jelzi az alkalmazhatóságot, míg piros a kizártságot (8. ábra). Természetesen a felsorolás nem lehet teljes, jelenleg csupán példálózó jellegű, de a program továbbfejlesztése tág teret nyit további ügycsoportok feltüntetésére is.

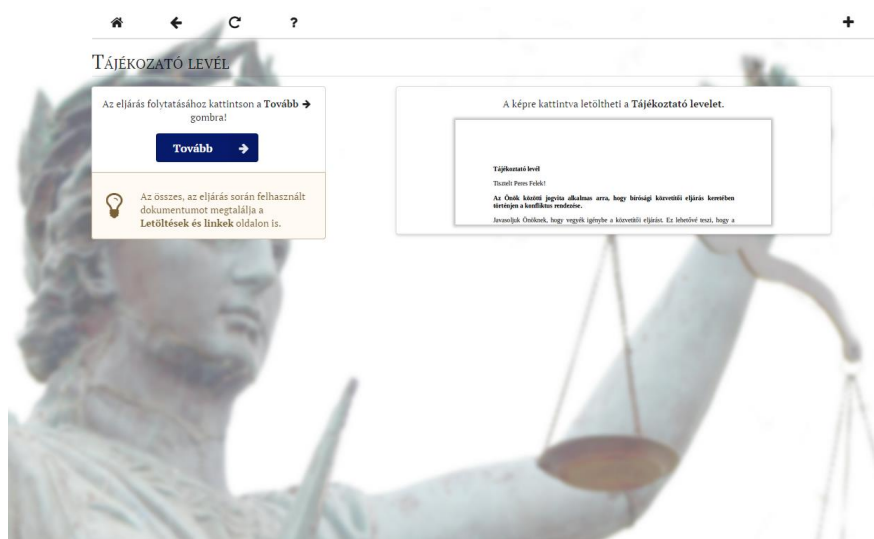
8. ábra Az ügy típusa: Családjogi ügy

Amennyiben a közvetítés alkalmazhatóságát felkínáló ügypípust választunk, úgy a program a következő oldalon is megerősít minket az alkalmazhatóság kérdésében, majd bemutatja a keresetlevél alapján a bíró számára felkínálkozó lehetőségeket. A továbblépésre minden esetben a Tovább feliratú gomb használatával van lehetőség (9. ábra).

9. ábra Alkalmazható a bírósági közvetítés

Amennyiben a bíró az eljárás bármely szakaszában úgy dönt, hogy tájékoztatni kívánja a feleket a közvetítői eljárás lehetőségéről, kiküldi vagy átadja részükre azt a tájékoztató levelet, amelyet a következő oldalon talál a felhasználó és amelynek közvetlen letöltésére is módja van. Az eljárás során felhasznált valamennyi dokumentumot emellett külön megtalálja a Letöltések és linkek oldalon is (10. ábra). A következő oldalakon már a lehetőségek polarizálódását látjuk, mivel a tájékoztatást követően adott válaszok eltérőek lehetnek, és ennek alapján eltérő lesz az eljárás további menete is.

10. ábra Tájékoztató levél

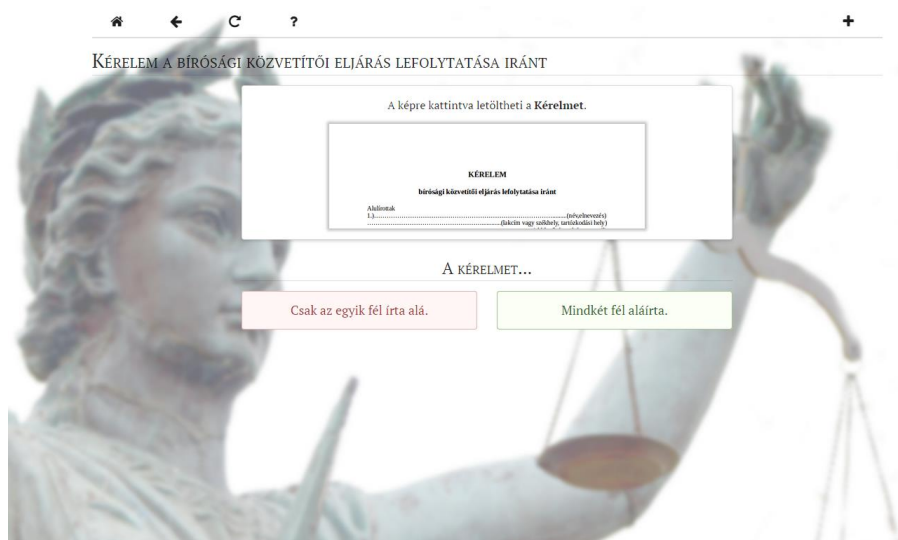
A felhasználó ezt követően kiválaszthatja, hogy a közvetítésben résztvevő felek igénybe vevő vagy elutasító döntése mentén kíséri-e végig a folyamatot (11. ábra), és minden egyes fázisnál lehetőséget kap az alkalmazható nyomtatványok közvetlen elolvasására, illetve letöltésére is.

11. ábra A közvetítés igénybevétele

A program kísérletet tesz valamennyi lehetséges variáció bemutatására, de a gyakorlatból szerzett tapasztalatok alapján az eljárás természetesen tovább finomítható. A folyamat során végig fennmarad a piros és zöld szín alapján történő megkülönböztetése a szimuláció végének, illetve továbbhaladásának.

Amennyiben a közvetítői eljáráshoz szükséges kérelmet (12. ábra) mindkét fél aláírta, és az benyújtásra került, az eljárás a felekkel történő kapcsolatfelvétellel folytatódik.

12. ábra Kérelem a bírósági közvetítői eljárás lefolytatása iránt

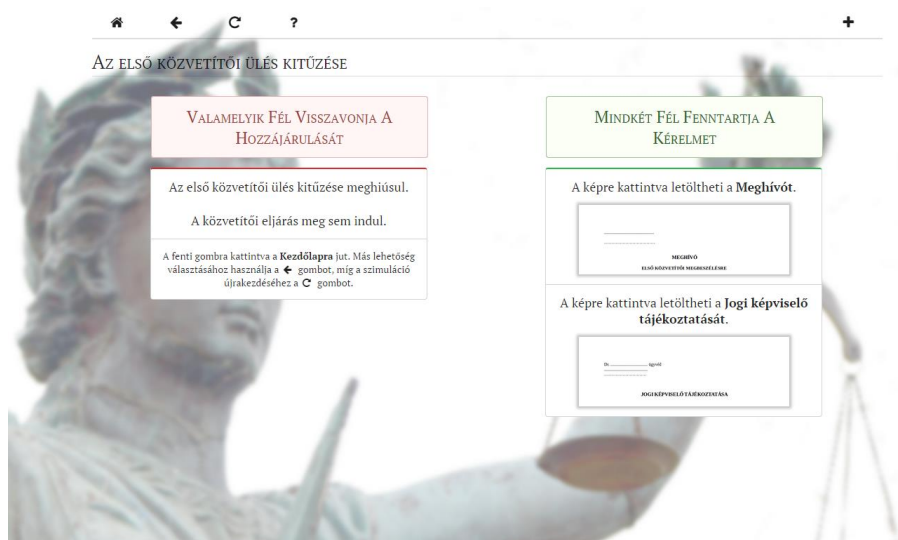
Ezen az oldalon ismét választhat a felhasználó aszerint, hogy a másik fél hozzájárul, avagy nem járul hozzá a közvetítői eljáráshoz (13. ábra).

13. ábra Kapcsolatfelvétel a felekkel

A piros panelen található hozzájárulás hiányát bemutató rész tájékoztatást ad a továbblépés módozatairól, míg a zöld alapú hozzájárulást bemutató résszel tovább léphetünk az első közvetítői ülés kitűzésének oldalára. Itt is választási lehetőséget kínál fel a program, egyrészt, hogy ha valamelyik fél visszavonja a hozzájárulását, illetve hogy ha mindkét fél fenntartja a kérelmet. Választásunkat újból a zöld és piros szín befolyásolhatja.

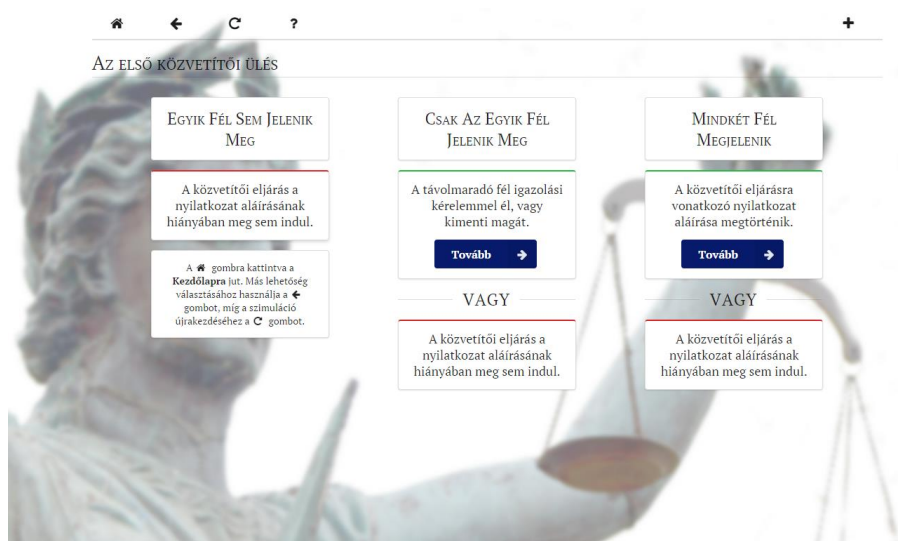
Amennyiben a felek fenntartják a kérelmüket, úgy lehetőség van az első közvetítői ülésre szóló meghívó elolvasására, illetve letöltésére, és itt kapott helyet a jogi képviselők tájékoztatására vonatkozó levél, amelyet szintén olvashat és letölthet a felhasználó (14. ábra).

14. ábra Az első közvetítői ülés kitűzése

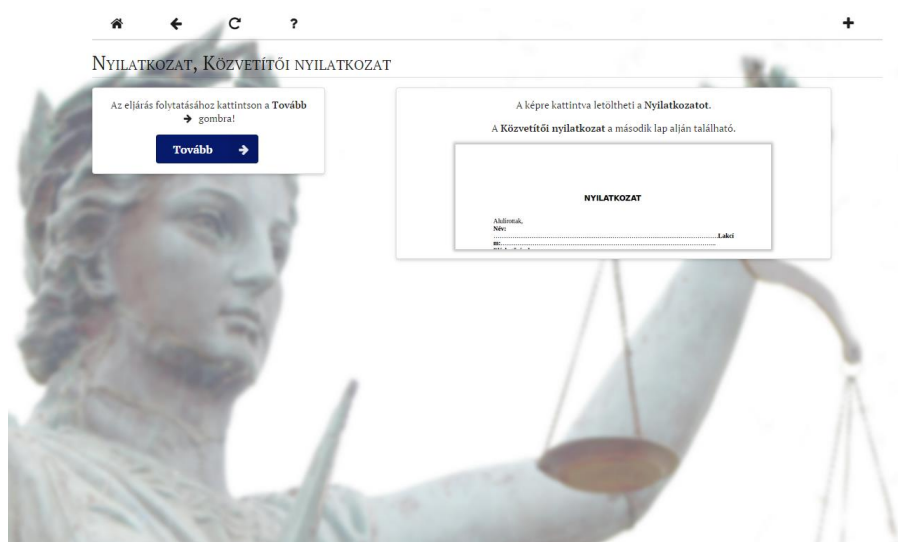
A következő oldalon (15. ábra) a közvetítői ülésen megjelent felek számától függő választási lehetőség alapján navigálhatunk tovább és amennyiben a zölddel jelzett lehetőségek közül választunk, a program továbblép a felek és a közvetítő

nyilatkozatát bemutató oldalra.

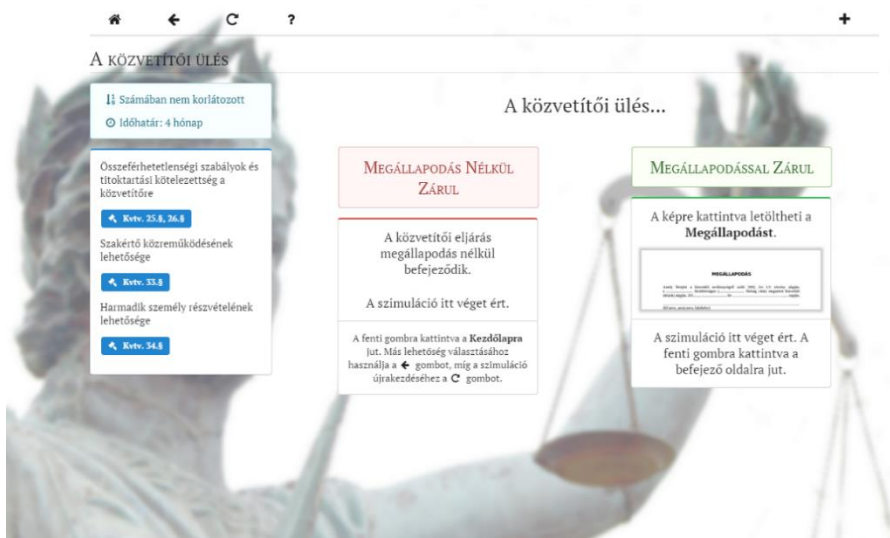
15. ábra Az első közvetítői ülés

A nyilatkozatok olvashatóak és le is tölthetőek (16. ábra).

16. ábra Nyilatkozat, közvetítői nyilatkozat

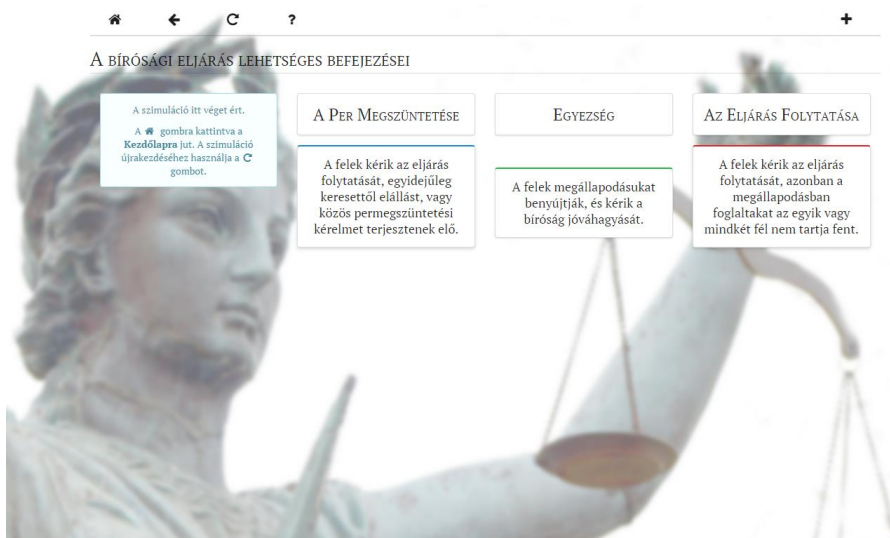
A Tovább gombbal a közvetítői ülés oldalra érkezünk, ahol választási lehetőséget kínál a program aszerint, hogy az ülés milyen eredménnyel zárul, de tájékoztatást kapunk a közvetítőre vonatkozó összeférhetetlenség, valamint titoktartási kötelezettség jogszabályi háttéréről, valamint a szakértőnek és más harmadik személynek a közvetítői eljárásban való részvételét biztosító szabályozásról (17. ábra).

17. ábra A közvetítői ülés

A következőkben megállapodás hiányában a Kezdőlapra visszajutás és a szimuláció újraindításának lehetőségét, míg eredményes közvetítés alapján a megállapodás iratmintáját ajánlja fel a program.

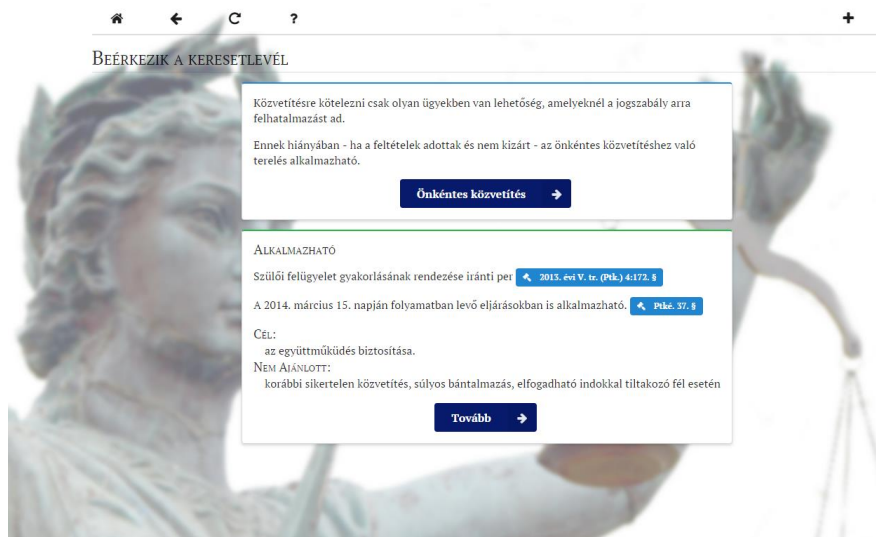
A folyamat végül a bírósági eljárás lehetséges befejezési módjainak felsorolásával zárul (18. ábra), majd a „ház” piktogram gombra kattintva a Kezdőlapra, míg az „önmagába visszatérő”_nyíl gombra kattintva a szimuláció újratekéséséhez juthatunk vissza.

18. ábra A bírósági eljárás lehetséges befejezései

2.2. A kötelező közvetítés szimulációja

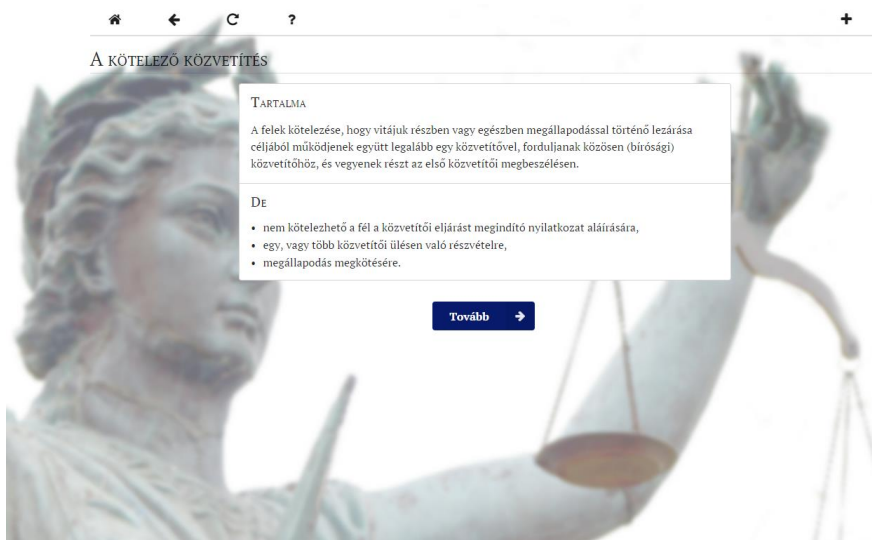
A Kezdőlap a Szimuláció indítása gombra kattintva juthatunk a szimuláció alapoldalára, amelyen a „kötelező közvetítés indítása” gombbal tudjuk a folyamatot elindítani. Hasonlóan az önkéntes közvetítés folyamatához, ez a szimuláció is a keresetlevél beérkezésével kezdődik (19. ábra).

19. ábra Beérkezik a keresetlevél

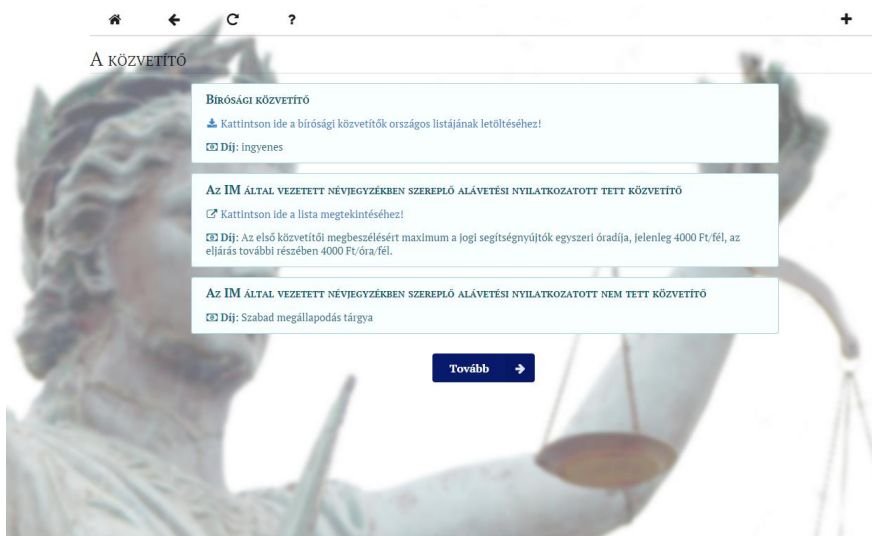
Tájékoztatást kapunk a kötelező közvetítés alkalmazásának lehetőségeiről a jogszabályi háttér megjelölésével, és amennyiben az általunk vizsgálni kívánt ügycsoportban a tájékoztatás szerint nincs helye kötelező közvetítés elrendelésének, úgy az „önkéntes közvetítés” szövegeablakra kattintva, elindíthatjuk az önkéntes közvetítés szimulációját.

Amennyiben a kötelező közvetítés jellemzőivel kívánunk megismerkedni, úgy ezen az oldalon tájékoztatást kapunk annak tartalmáról (20. ábra) és a Tovább gombra kattintva az eljárásban közreműködő közvetítő személyéről találunk információkat.

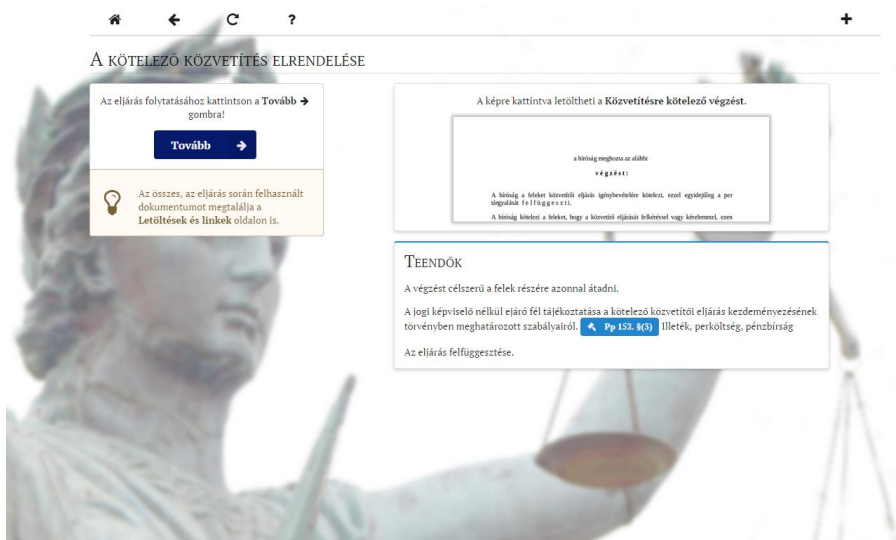
20. ábra A kötelező közvetítés

A program tartalmazza a bírósági közvetítők országos listájának letöltési lehetőségét, továbbá az Igazságügyi Minisztérium által vezetett névjegyzékben szereplő alávetési nyilatkozatot tett közvetítők listájának megtekintése is elérhető. Emellett tájékoztatást kapunk az adott közvetítői eljárás költségvonzatáról is (21. ábra).

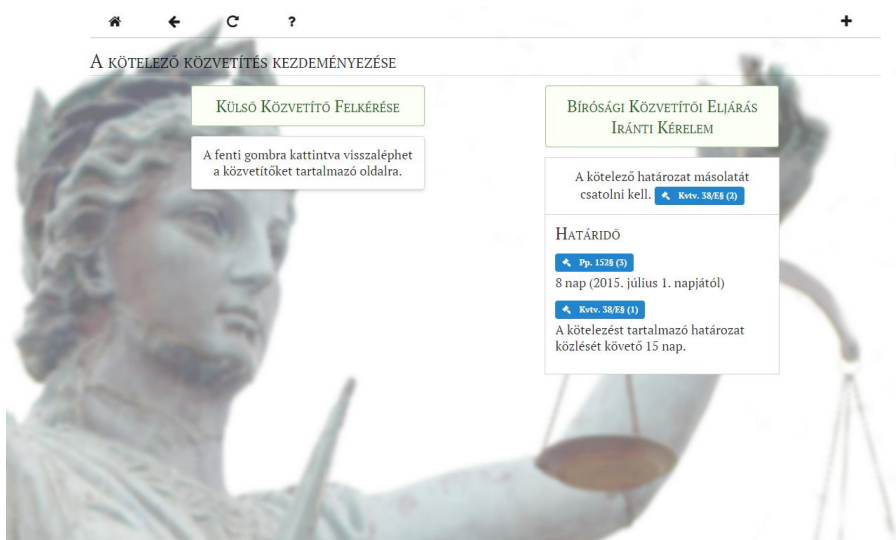
21. ábra A közvetítő

Tovább lépve a következő oldalon maga a kötelező közvetítés folyamata kezdődik, melynek első lépése az a bírói döntés, hogy a feleket kötelezi a közvetítői eljárás igénybevételére (22. ábra). Az oldalon lehetőség van a közvetítésre kötelező végzés-minta elolvasására, és letöltésére is. Ismét tájékoztat bennünket a program a sárga alapú panelen, hogy a Letöltések és linkek menüpont valamennyi dokumentumot tartalmazza és azok letöltésére ott is lehetőség van.

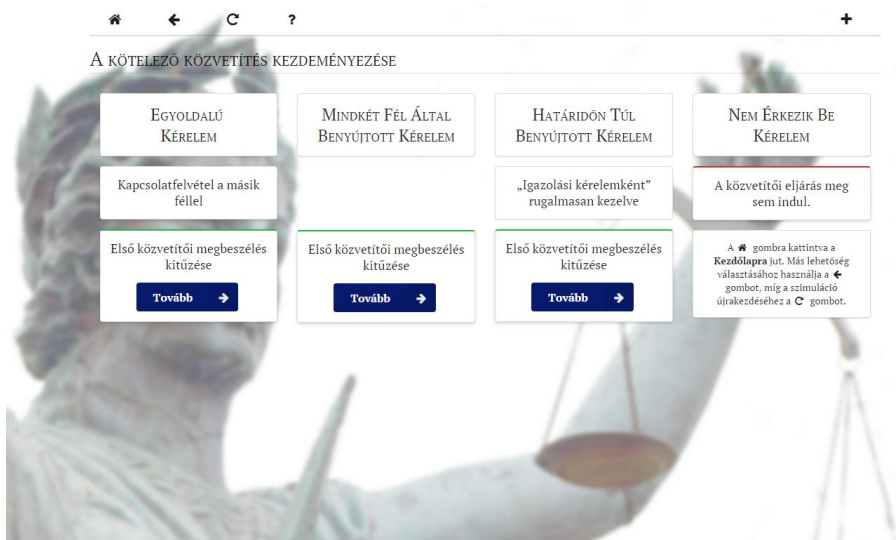
22. ábra A kötelező közvetítés elrendelése

A Tovább gombbal kiválaszthatjuk, hogy a közvetítői eljárásban külső közvetítő felkérésére vagy bírósági közvetítői eljárás iránti kérelem előterjesztésére kerüljön-e sor (23. ábra). Ezen választás mentén fut tovább a program.

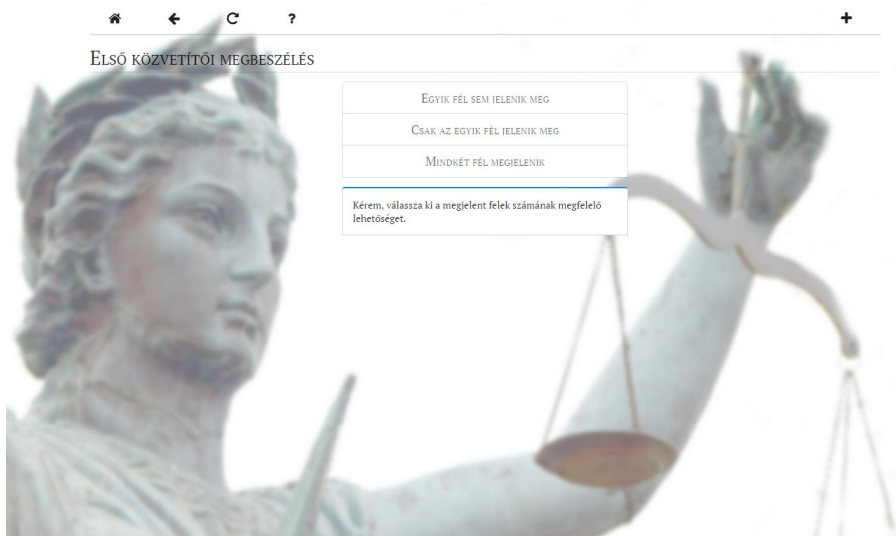
23. ábra A kötelező közvetítés kezdeményezése

Amennyiben a „bírósági közvetítői eljárás iránti kérelem” szöveglakra kattintunk, a gyakorlatban előforduló lehetőségeket felvázolva a program választás elé állítja a felhasználót aszerint, hogy a kötelező közvetítést kezdeményező kérelem egyik, vagy mindkét fél részéről kerül-e benyújtásra (24. ábra). Az önkéntes közvetítői eljárás szimulációjánál már megismert piros és zöld alapú szöveglak itt is az eljárás azonnali végét, illetve a továbblépés lehetőségét jelöli.

24. ábra A kötelező közvetítés kezdeményezése

Amennyiben a választási lehetőségek közül a zöld alapú gombra kattintunk, az első közvetítői megbeszélés oldalára jutunk, ahol ismételten választási lehetőséget kínál fel a program aszerint, hogy hány fél jelenik meg a megbeszélésen. A kiválasztott szöveglablakra kattintva a lehetséges módzatok következnek (25. ábra).

25. ábra Az első közvetítői megbeszélés

Amennyiben egyik fél sem jelenik meg, az eljárás vagy meg sem indul, vagy ha utóbb bármelyik fél(vagy felek) „igazolási kérelemmel” él(nek), annak elfogadása esetén sor kerülhet az első közvetítői megbeszélés megismétlésére, amely szöveglablakra kattintva az első közvetítői megbeszélés oldalra jutunk tovább (26. ábra).

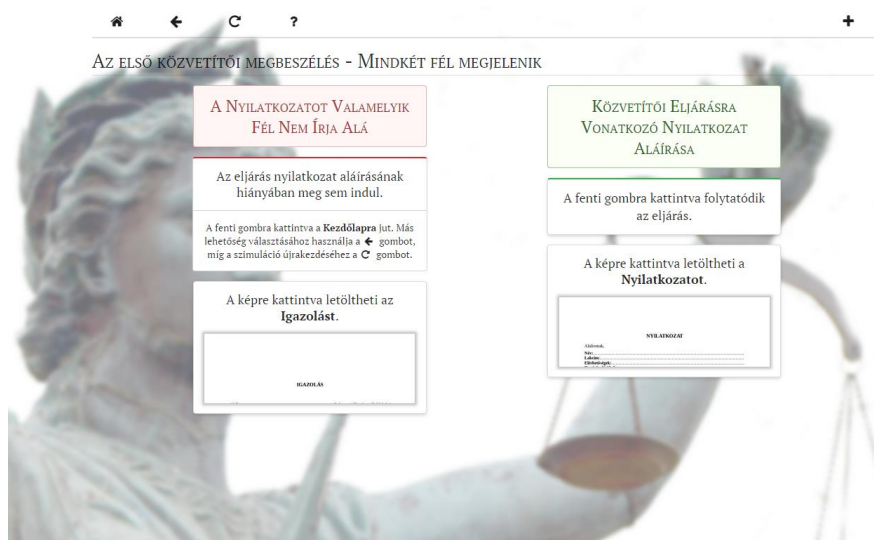
26. ábra Az első közvetítői megbeszélés - Egyik fél sem jelenik meg

Amennyiben az első közvetítői megbeszélésen csak az egyik fél jelenik meg, a program lehetőséget biztosít az eljárás megindulásának elmaradása miatt a Kezdőlapra történő visszavigázásra, illetve a közvetítő által a megjelent félnek szóló Igazolás elolvasására és közvetlen letöltésére (27. ábra). Ezen az oldalon is élhetünk azzal a lehetőséggel, hogy az utóbb igazolási kérelmet előterjesztő fél variációt felhasználva továbblépünk az első közvetítői megbeszélés oldalra.

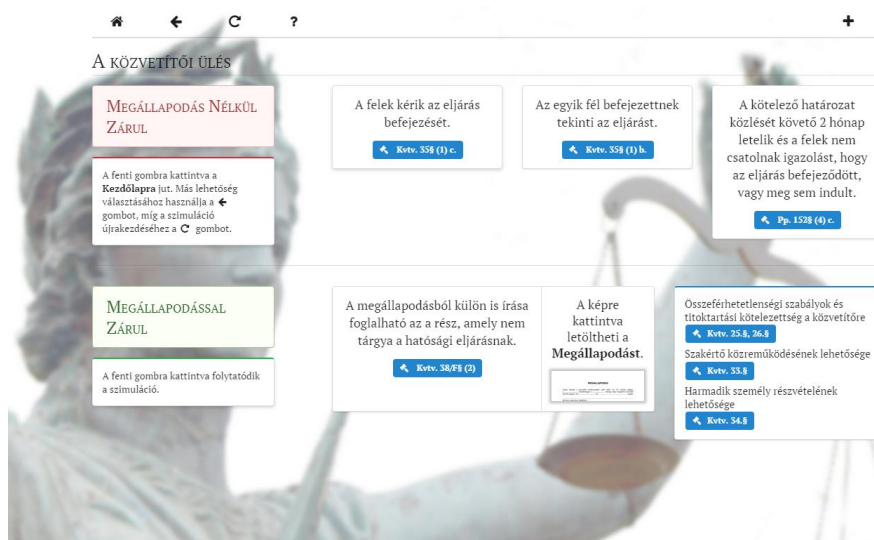
27. ábra Az első közvetítői megbeszélés - Csak az egyik fél jelenik meg

Amennyiben az első közvetítői megbeszélésen mindkét fél megjelenik, a program ismét piros és zöld alapszínű panel közötti választási lehetőséget biztosít, attól függően, hogy a felek miként döntenek, aláírják-e a közvetítői eljárásra vonatkozó nyilatkozatot, avagy sem. Amennyiben nem, a program lehetőséget biztosít a Kezdőlapra történő visszajutásra, és az általános tájékoztató meghallgatását igazoló Igazolás letöltésére (28. ábra).

28. ábra Az első közvetítői megbeszélés - Mindkét fél megjelenik

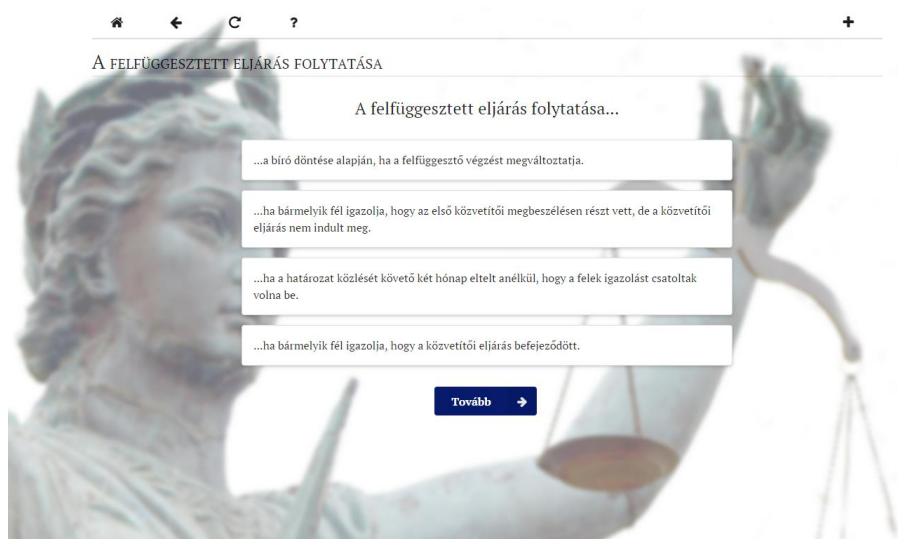
Amennyiben a felek elfogadják a közvetítői eljárásra vonatkozó nyilatkozatot, és azt aláírják, úgy a zöld alapú gombra kattintva az eljárás folytatódik, de még ugyanezen az oldalon lehetőséget kapunk a Nyilatkozat nyomtatvány elolvasására, vagy letöltésére is. A közvetítői ülés oldalon tájékoztatást kapunk a közvetítőre vonatkozó összeférhetetlenség, valamint titoktartási kötelezettség jogszabályi háttéréről, valamint a szakértőnek és más harmadik személynek a közvetítői eljárásban való részvételét biztosító szabályozásról (29. ábra).

29. ábra A közvetítői ülés

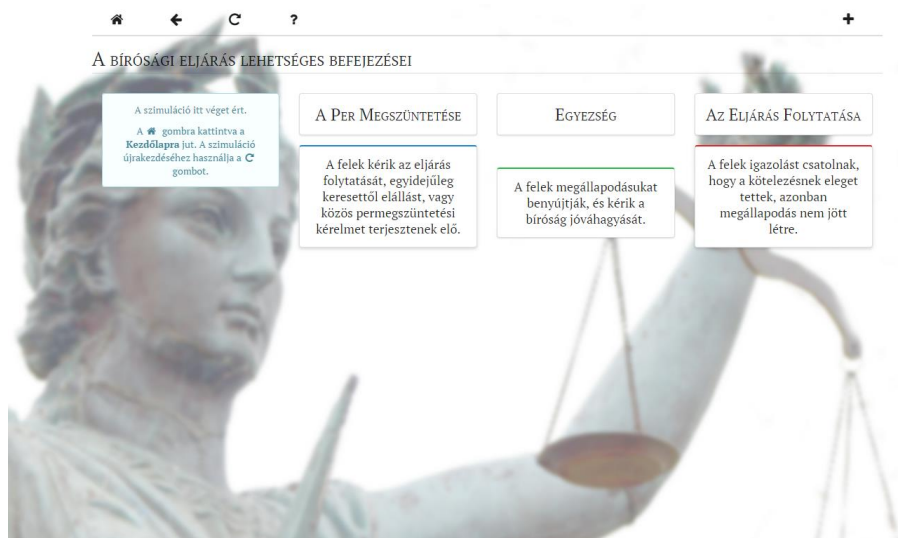
Ezen az oldalon a közvetítői ülés eredményei szerint csoportosítja a program a közvetítői eljárás befejezésének lehetséges módjait. A megállapodás nélküli közvetítői ülés esetében tájékoztatást ad a vonatkozó törvényi rendelkezésekről, míg a megállapodással záruló közvetítői ülés esetében a jogszabályi tájékoztatás mellett tartalmazza a megállapodás általános nyomtatványát, amelyet elolvashat a felhasználó, de dönthet annak letöltése mellett is.

A megállapodással záruló közvetítői eljárást követően a folyamat visszacsatlakozik a bírósági eljárásba, és tájékoztat a felfüggesztett eljárás folytatásának módozatairól (30. ábra), majd a következő oldalon a bírósági eljárás lehetséges befejezési eseteit tekinthetjük át.

30. ábra A felfüggesztett eljárás folytatása

A szimuláció ezzel az oldallal ér véget (31. ábra), és az Információkat nyújtó kék alapú szöveglapokban ad tájékoztatás a program a Kezdőlapra történő visszavigázásról, valamint a szimulációs program újraindításáról.

31. ábra A bírósági eljárás lehetséges befejezései

3. A program jövőjéről – Fejlesztési lehetőségek

A fentiekben az olvasó elé tárt programtartalom az első szint, amelyet a jövőben fejleszteni kívánok. Mivel a cél alapvetően a bírósági közvetítés népszerűsítése, az információ áramlás elősegítése, ezért két szint létrehozását tervezem, amelyben egyik, az érdeklődő vagy jogkereső polgár szintje, a másik a bírósági szervezeti struktúrában tevékenykedő bíró, bírósági titkár, valamint az ő munkájukat segítő személyek oldala.

Mindkét szinten tartalmazni fogja a program a vonatkozó jogszabályi háttérrel is, amely naprakészen áll majd a felhasználó előtt az automatikus jogszabály-követés révén.

Kialakításra kerül a Gyakran Ismételt Kérdések lap, melyen a leggyakrabban felmerülő kérdések és a rájuk adott válaszok kerülnek külön kiemelésre.

A bírósági szinten a közvetítői tevékenység professzionalitásának elérése érdekében módszertani segédleteket, oktató anyagokat lehetne elhelyezni és egy külön információs blokkban tájékoztatást kaphatna a felhasználó azokról a programokról, konferenciákról, képzésekről, ahol a bírósági közvetítéssel kapcsolatos tudását fejleszthetné.

Természetesen a programban már jelenleg is megtalálható irodalomjegyzék folyamatosan bővülne. Külön menü foglalkozna a vitaanyagok, kérdések, válaszok, észrevételek feltöltésének lehetőségével, hogy széles körben lehetőség nyíljon a „jó gyakorlatok” elterjesztésére, illetve a közvetítés alkalmazásában még bizonytalanok is választ kapjanak kérdéseikre. Igény esetén külön menüben a más országokban alkalmazott bírósági közvetítés jogszabályi rendelkezései és gyakorlati tudnivalói is feltöltésre kerülnek, valamint bővíthető a határokon átnyúló bírósági közvetítésre vonatkozó szakmai anyag, amelyet most a letölthető protokoll képvisel a Letöltések menüpontban.⁶⁰⁷

A Kapcsolat menüpontban pedig a felhasználók lehetőséget kapnak a program továbbfejlesztésére irányuló ötletek és kritikai észrevételek előadására is. Szükség lehet azonban egyedi információk, dokumentumok megjelenítésére, melyek csak az érintett szervezet dolgozói által érhetőek el. Ehhez lehetőséget kell biztosítani a felhasználónak, hogy még a Kezdőlapra érkezés előtt kiválaszthassa, mely szervezetnél dolgozik. Megfelelő technológia használatával ez a választás tárolható, így nem szükséges mindig megkérdezni a felhasználót. Amennyiben ez a fejlesztés megvalósulna, a hírek, események, letölthető dokumentumok is kategorizálhatóak lennének országos, megyei, illetve szervezeti szinten.

⁶⁰⁷ GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA, *Határokon átnyúló mediáció: Esélyek és nehézségek*, Családi Jog, 2007/3. 25-28. oldal.

A fenti fejlesztések, bár jelentősnek tűnhetnek, az alkalmazás moduláris felépítésének köszönhetően a meglévő funkcionalitás módosítása vagy elvesztése nélkül integrálhatóak. Emellett – tekintve, hogy a program a tervezés korai fázisától kezdve figyelembe vette a fejlesztésre vonatkozó esetleges igényeket – az alkalmazás skálázhatósága biztosítja, hogy a kiszolgáló-infrastruktúrával szemben támasztott követelményei ne növekedjenek meg az intenzívebb használat, valamint a fejlesztések következtében.

VII. Összegzés

Úgy gondolom, hogy a bírósági közvetítés adta lehetőségek és előnyök jelenleg még nem teljesen kiaknázottak. Konfliktuskezelő kultúránk változtatásának ideális színtere lehet a bírósági rendszeren belül intézményesített közvetítés. Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének stratégiai célkitűzése a bírósági közvetítés megerősítése, és a hálózat teljes kiépítése.⁶⁰⁸ Amíg 2013-ban 14 törvényszéken 20 bírósági közvetítő működött, ez a szám 2014-ben már 20 törvényszéken 120 közvetítőt jelentett. Folyamatosan emelkedik a közvetítői ügyek száma is. 2013-ban 295 közvetítői ügyből 201 került befejezésre, ebből 108 megállapodással, 2014-ben 656 lefolytatott eljárásból 363 esetben került sor megállapodás létrehozására.⁶⁰⁹

A bírósági közvetítés kialakítását, fejlesztését a jogi szakirodalom is régóta szorgalmazza.⁶¹⁰ A számadatok alapján megállapítható, hogy jelentősen nem csökkent az elmúlt években a magyar emberek pereskedési hajlandósága, ezért a bíróságok tehermentesítése céljából mindenképpen indokolt a bírósági közvetítés mint jogintézmény lehetőségének köztudatba ültetése.

A Mediációs Irányelv alapján uniós kötelezettségünk is a közvetítés intézményére nagyobb hangsúlyt fektetni.⁶¹¹ A Medlus program megfelel a 2008/52/EK Irányelv 9. cikkében foglalt azon elvnek is, amely szerint „a tagállamoknak ösztönözniük kell, hogy a közvélemény számára, különösen az interneten hozzáférhetőek legyenek a közvetítők és közvetítői szolgáltatást végző szervezetek elérhetőségére vonatkozó információk.”

Maga az Irányelv a közvetítésnek a peres eljárásban való megjelentetését irányozza elő, a bíróságokat tekinti a közvetítés befogadjának, háttérének, emiatt mindenképpen indokolt a jogintézmény erősítése.

⁶⁰⁸ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2013. évi beszámolója, 53. oldal.

⁶⁰⁹ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2014. évi beszámolója, 67. oldal.

⁶¹⁰ Lásd: BÁNDI GYULA, *A közvetítés (mediáció) jogi szabályozásának továbbfejlesztése*, Jogtudományi Közlöny, 2000/1. 11-19. oldal; GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA, *A bírósági közvetítés fejlődésének lehetőségei Magyarországon*, Családi Jog, 2014/4. 1-6. oldal; GYENGÉNÉ NAGY M. [2009.], *i.m.* 681-684. oldal; SURI NOÉMI, *Új alternatíva? A bírósági mediáció beilleszthetősége a magyar polgári eljárásjog rendszerébe*, Magyar Jog, 2013/5. 298-304. oldal.

⁶¹¹ Lásd: GYENGÉNÉ NAGY M. [2012.], *i.m.* 26-33. oldal.

Az általam készített program a szélesebb nagyközönség számára is lehetőséget biztosít információszerezésre, és a bírósági közvetítéssel szemben még bizalmatlan ügyvédi kar is tájékozódhat az eljárás előnyeiről, a részvétel lehetőségéről.⁶¹² Reményeim szerint haszonnal lapozzák a bírók is és talán oldódik az ellenállás, a „minden bíró mediál” védekezés a bírósági közvetítéssel szemben. A megismerés azért is fontos, mert a jövőben a jogalkotó más területekre is kiterjesztheti az önkéntes, illetve a kötelezően választható közvetítés lehetőségét.

Fontos kérdés a jogintézmény jövőjére nézve a perjogi rendszeren belüli elhelyezése. A több jogszabály általi szabályozás helyett indokolt lenne egy egységes megjelenítés, hiszen küszöbön áll az új Polgári Perrendtartás kidolgozása, amelynek Konceptiója alapvető célnak tekinti olyan perjogi keretek kialakítását, amelyekkel megteremthető a magyar polgári igazságszolgáltatás magas színvonalú, korszerű, az eljárások gyors lezárását és az időszerűséget biztosító hatékony, átlátható és kiszámítható működése.⁶¹³

Véleményem szerint a közvetítés, - így a bírósági közvetítés is - egyfajta arany középút, *aurea mediocritas*, amelyre lépve a felek a jövőbeni együttműködéshez szükséges igényeiket úgy alakíthatják ki, hogy közben felismerik azoknak a másik fél igényeivel több ponton való egybeesését, és a másik fél igényeinek elfogadhatóságát is.

Bízom benne, hogy ennek az arany középútnak a megtalálásában segítséget jelenthet a Medlus is, amelyre mind a jogkeresők, mind a jogalkalmazók úgy tekinthetnének, mint ahol mindent egy helyen megtalálnak a bírósági közvetítéssel kapcsolatban.

Bizonyára nem fogunk úgy járni, mint az „egyszeri ügyvéd”,⁶¹⁴ hogy ügy nélkül maradjunk, de a bírósági közvetítés jövőbeni elterjedése olyan alternatívát jelenthet a felek számára, amely mind családi konfliktusok, mind gazdasági természetű problémák megoldására módot adhat, elősegítve ezáltal a perek hatékony és gyors befejezését, amely a bíróságok és a felek érdeke is.

⁶¹² BOGNÁR CSABA, *Ügyvédség vs. mediáció: harc vagy békés együttélés?*, Jura, 2015/1. 181-184. oldal.

⁶¹³ Az új Polgári Perrendtartás koncepciója

<http://www.kormany.hu/download/f/ca/30000/20150128%20Az%20%20C3%BAj%20polg%C3%A1ri%20perrendtart%C3%A1s%20koncepci%C3%B3ja.pdf> (2015.10.03.) 3. oldal.

⁶¹⁴ EÖRSI M. – ÁBRAHÁM Z., *i.m.* 194. oldal.

Felhasznált irodalom

- ALTHAMMER, Christoph: *A mediáció mint eljárási kötelezettség*, Magyar Jog, 2008/3. 180-185. oldal
- *Arany János összes költeményei*, I. kötet, Budapest, Unikornis Kiadó, 1992.
- BÁNDI GYULA: *A közvetítés (mediáció) jogi szabályozásának továbbfejlesztése*, Jogtudományi Közlöny, 2000/1. 11-19. oldal
- BOGNÁR CSABA: *Ügyvédség vs. mediáció: harc vagy békés együttélés?*, Jura, 2015/1. 181-185. oldal
- EÖRSI MÁTYÁS – ÁBRAHÁM ZITA, *Pereskedni rossz! – Mediáció: A szelíd konfliktuskezelés*, Budapest, Minerva Kiadó, 2003.
- GOTHÁRDI ENIKŐ – VOGYICSKA PETRA: *A családjogi mediáció gyakorlata Európában*, Magyar Jog, 2012/10. 618-621. oldal
- GYEKICZKY TAMÁS: *A mediációs irányelv*, Európai Jog, 2009/6. 24-31. oldal
- GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA: *A bírósági közvetítés fejlődésének lehetőségei Magyarországon*, Családi Jog, 2014/4. 1-6. oldal
- GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA: *Első lépések – a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól szóló EP/ET 2008/52/EK Irányelv átültetésének tapasztalatairól*, Családi Jog, 2012/3. 26-33. oldal
- GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA: *Határokon átnyúló mediáció: Esélyek és nehézségek*, Családi Jog, 2007/3. 25-28. oldal
- GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA: *Mediáció az igazságszolgáltatásban*, Magyar Jog, 2009/11. 681-692. oldal
- GYÖRKÖSI ALAJOS: *Latin-magyar szótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.
- JULESZ MÁTÉ: *Mediáció Nyugat-Európában*, Magyar Jog, 2013/6. 373-380. oldal
- KERÉKES GÁBOR – SIMON ISTVÁN – SZÉP LILLA (szerk.), *Nemzetközi és hazai bevált gyakorlatok a minőségfejlesztésben*, Budapest, OFI, 2011.
- KOZÉKINÉ HAMMER ZSUZSA, *A válási mediáció, avagy a párkapcsolat befejezését segítő humánus módszer bemutatása*, Alkalmazott pszichológia, 2014/2. 79-101. oldal
- MADOCSAI KINGA BLANKA, *A mediáció ösztönzésének lehetősége az új Pp-ben I-II. rész*, Ügyvédvilág,
- *Mediáció: Az egyezségteremtés művészete*, Partners Füzetek, Budapest, Partners Hungary Alapítvány, 1996.
- NAGY MÁRTA, *Bírósági mediáció*, Szeged, Bába Kiadó, 2011.
- NAGYPÁL SZABOLCS, *A közvetítés jogelmélete: A mediáció folyamata és alapelvei*, Jog, állam, politika, 2011/2. 43-63. oldal
- OVIDIUS NASO, Publius: *Ars amatoria*, III. könyv, Cambridge University Press, 2003.

- POKOL BÉLA, *A jog elkerülésének útjai. Mediáció, egyezségkötés*, Jogelméleti Szemle, 2002/1.
- RANDOLPH, Paul – STRASSER, Freddie: *Mediáció – A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai*, Budapest, Nyitott Könyvműhely Kiadó, 2005.
- RÚZS MOLNÁR KRISZTINA: *Mediáció a munkajogban*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Munkajogi és Szociális Jogi Tanszékével együttműködésben Pólay Elemér Alapítvány, 2007.
- SÁRINÉ SIMKÓ ÁGNES (szerk.), *Mediáció – Közvetítői eljárások*, Budapest, HVG-ORAC, 2012.
- SIPOS TÜNDE: *Konfliktuskezelés és mediáció ma Magyarországon avagy: perkedvelő perlekedők*, Könyvtári Figyelő, 2009/3. 422-427. oldal
- SOMOGYI ÁRPÁD: *Mi fán terem a mediáció?*, Jogtudományi Közlöny, 2000/1. 20-26. oldal
- SURI NOÉMI: *Új alternatíva? A bírósági mediáció beilleszthetősége a magyar polgári eljárásjog rendszerébe*, Magyar Jog, 2013/5. 298-304. oldal
- TURAI ALFRÉD: *Ismeretelmélet*, Budapest, Katolikus Hittudományi Főiskolai Jegyzetek, 1984.

Jogforrások

- 2002/52/EK irányelv a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól
- 1952. évi III. törvény a Polgári Perrendtartásról
- 1990. évi XCIII. törvény az illetékekről
- 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről
- 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
- 2000. évi CXVI. törvény az egészségügyi közvetítői eljárásról
- 2002. évi LV. törvény a közvetítői tevékenységről
- 2003. évi CXXXIII. törvény a társasházakról
- 2004. évi CXV. törvény a lakásszövetkezetekről
- 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
- 2006. évi CXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről
- 2008. évi XXX. törvény a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról
- 2010. évi XXXVIII. törvény a hagyatéki eljárásról
- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

- 2013. évi CCLII. törvény egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépésével összefüggő módosításáról
- 2015. évi LXXI. törvény a 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 31. cikke szerinti megfeleltetési nemperes eljárásról, valamint egyes igazságügyi tárgyú törvénymódosításokról
- 3/2003. (III. 13.) IM rendelet a közvetítői névjegyzék vezetéséről
- 3/2006. (I. 26.) IM rendelet a közvetítői névjegyzékbe történő felvételi eljárás igazgatási szolgáltatási díjáról
- 63/2009. (XII. 17) IRM rendelet a közvetítői szakmai képzésről és továbbképzésről
- 102/1999. (XII. 18.) OGY határozat az Országos Ítéltábla és a fellebbviteli feladatokat ellátó ügyészi szervek felállításával, valamint az igazságszolgáltatási reform folytatásával kapcsolatos feladatokról
- 11/2014. OBH utasítás

Internetes források

- Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2013. évi beszámolója
http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoiki-beszamolok/1_napirend.pdf (2015.10.03.)
- Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2014. évi beszámolója
http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoiki-beszamolok/elnoiki_beszamolo_2014.pdf (2015.10.03.)
- Az új Polgári Perrendtartás koncepciója
<http://www.kormany.hu/download/f/ca/30000/20150128%20Az%20C3%BAj%20polg%C3%A1ri%20perrendtart%C3%A1s%20koncep%C3%B3ja.pdf> (2015.10.03.)
- BOGNÁR CSABA: *Az igazságügyi közvetítés jogi szabályozása*
[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/bognar_csaba-igazsagugyi_kozvetites_jogi_szabalyozasa\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/bognar_csaba-igazsagugyi_kozvetites_jogi_szabalyozasa[jogi_forum].pdf) (2015.10.03.)
- *„Folyamatosan emelkedik a mediációs eljárások száma”*
www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/igazsagugyi-kapcsolatokert-felelos-allamtitkarsag/beszedek-publikaciok-interjuk/folyamatosan-emelkedik-a-mediacios-eljarasok-szama (2015.10.03.)

- GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA: *Mediáció az igazságszolgáltatásban - Családjogi specialitások*, PhD. értekezés, Szeged, 2009.
http://doktori.bibl.u-szeged.hu/873/1/Nagy_Marta_ertekezes.pdf
(2015.10.03.)
- MADOCSEI KINGA BLANKA, *A mediáció ösztönzésének lehetősége az új Pp-ben I-II. rész*, *Ügyvédvilág*
<http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/publikaciok/a-mediacio-osztonzesenek-lehetosegei-az-uj-pp-ben> (2015.10.03.)
<http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/publikaciok/a-mediacio-osztonzesenek-lehetosegei-az-uj-pp-ben-ii-resz> (2015.10.03.)

A BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS A PERES ELJÁRÁSOK ÉS A JÓ GYAKORLATOK TÜKRÉBEN

Előszó

Amikor felfedezték a drót nélküli távíró, megkérdezték *Sigmund Freudtól*, mit szól hozzá. Akkor Freud állítólag azt mondta, hogy

„nagy dolog a távíró, még nagyobb dolog a drót nélküli távíró, de a legnagyobb dolog mégiscsak az, hogy két ember -dróttal vagy anélkül- egyáltalán szót tud érteni egymással”.

A dolgozatom célja annak a bemutatása, hogy ha szívvel-lélekkel dolgozik a közvetítő, racionálisan szervez az igazgatási vezető, akkor az új jogintézmény kiszolgálja azon nyitott gondolkodású XXI. századi emberek igényeit, akik a bíróságban nem a hatalom gyakorlóját látják, hanem az őket érintő problémák megoldásában segítő kezet nyújtó hivatalt. Bármilyen motivációból is vegyék az ügyfelek igénybe a bírósági közvetítést, a bírósági közvetítők által nyújtott munka a felek megelégedettségére szolgál, de a lelkiismeretes közvetítő munkája nyomán a bíró számára is haszonnal jár a közvetítés és nem mehetünk el amellett sem, hogy az esetlegesen hosszú évek óta egy adott ügyszakban dolgozó titkároknak milyen sikerélményt tud nyújtani egy-egy olyan ügy, amelyben közreműködött.

Dolgozatom első részében röviden foglalkozom azzal, hogy hol a helye a polgári peres eljárások között a közvetítésnek, betölti-e az elvárásoknak megfelelő szerepét. Különösen kitérnék arra, hogy a közvetítői eljárás integrálása a polgári jogrendszerben a gazdasági megfontolásokon kívül a bírói kar tehermentesítését is szolgálja, valamint a XXI. századi bíróságok szolgáltató bíróságként való működésének igazán jó manifesztálódása a közvetítés.

Dolgozatom második részében összegyűjtöttem mindazokat a jogszabályokat, szakmai szabályokat, gyakorlati tapasztalatokat, melyeken keresztül sikeresen működtethető a közvetítői rendszer. Kifejezetten azért választottam eljárásjogi szempontból a közvetítés „jó gyakorlatait”, mert sem a közvetítői képzésen, sem a továbbképzéseken nem beszélünk a közvetítői ügyek, közvetítői ülések tervezéséről, szervezéséről, működtetéséről. A harmadik részben számos jogeseten keresztül bemutatom, hogy közvetítői eljárásaimban hogyan találtam rá a felekkel azokra a kritikus pontokra, melyek másik féllel történő megértetése, átbeszélése hozzásegítette őket a számukra megnyugtató megoldáshoz, illetőleg kitérek arra is, hogy a peres eljárások a közvetítő munkáját követően hogyan alakultak.

I. A közvetítői rendszer és a polgári jog kapcsolata

Amióta az ember kisebb-nagyobb közösségekben él, feszültségek, viták alakulnak ki közöttük, előbb az elemi szükségletekért, élelemért, majd a társadalom fejlődésével megszámlálhatatlan -féle konfliktus nehezíti az emberek életét. A XX. század végi jogszociológiai kutatások egyik területe annak elemzése, hogy milyen típusú konfliktusok esetén valószínű a jogi vitává válás, ezen jogi vitákból mely ügyek kerülnek a bíróságokra, illetőleg milyen konfliktus megoldási utak jöhetnek még számba a pereskedésen kívül. ⁽⁶¹⁵⁾

Az idézett műben Pokol Béla kategorizálja, hogy mely konfliktus-típusokhoz, milyen konfliktus megoldások kapcsolódhatnak. Három dimenziós tipológiája szerint az egyszeri kapcsolatban keletkezett konfliktusoknál valószínűbb a vita bírói útra terelése, és a vita alapvetően jogi normasértésekre vonatkozik. A tartós kapcsolatban lévők konfliktusa esetén az alapul fekvő jogi normák mellett a további csoportnormák megsértése is felmerül, illetve a tartós kapcsolatban lévők érdekeinek a mérlegelése is, így ezekben az esetekben a konfliktus bírói ítéletig végig vitele a per kimenetelétől függetlenül mindkét fél számára veszteséget okozhat. Ezekben az esetekben a jogi vita elkerülése valószínűbb. Harmadik kategóriaként emeli ki Pokol Béla a egész személyiséget érintő kapcsolatokat, ahol a konfliktus kevésbé alkalmas a bírói útra terelésre, mert az egész személyiséget érintő kapcsolatok olyan széles és diffúz életviszonyokban keletkeznek (pl. két rokon között), amely egy sor jogi és nem jogi normát, szokást, érzelmi alapokat stb. érint, melyek bírói útra terelve csak leszűkítve így eltorzítva kezelhetők.

Az USA-ban már az 1900-as évek első harmadától kezdődően az üzleti életben kialakult konfliktusok jogi útra terelése helyett új utakat kerestek, a hatvanas, hetvenes években pedig ez az útkeresés kiforrotta magát a gazdasági mediációvá. Minderre azért volt szükség, mert felismerték, az esetleges pernyertesség ellenére is a tartós viszonyokban milyen károkat tud okozni hosszúra nyúló, költséges peres eljárás. A 2010 márciusában készült A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése című tanulmány foglalkozik a gazdasági életben peresített konfliktusok számszerűen kifejezhető és nem számszerűsíthető káraival. Magyarországon a gazdálkodó szervezetek peresített jogvitái (a tanulmány beleérti a szervezeten belüli jogvitákon felül a kártérítési, munkaügyi, vagy más, a szervezet és a partnerei közötti jogvitákat is) évente 100 mrd Ft-ba kerülnek a pereskedő feleknek, a magyar államnak, ez egész társadalomnak. A veszteségek jelentős része ügyvédi és bírósági eljárási költségekből, a vitássá tett vagyontárgyak és vagyoni értékű jogok lekötöttségéből és értékromlásából, a munkaerő idejének pazarlásából, a kihagyott lehetőségekből származó veszteségekből tevődik össze. Kimutatható veszteséget okoz az is, hogy a konfliktussal érintett felek vezetőinek és

⁶¹⁵ Pokol Béla: A jog elkerülésének útjai. Mediáció, egyezségkötés <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol9.html>
2015. szeptember 10.

munkavállalóinak idejét a vita nagymértékben felemészti, akár a vezetők idejének 20-40%-át elemészti a külső és belső konfliktusok kezelése.

Tehát ilyen előzmények után az 1990-es évektől kezdődően figyelhető meg hazánkban is a törekvés arra, hogy elinduljon a peres utat elkerülő konfliktuskezelések intézményesített formái.

A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény általános indokolása szerint a választottbíráskodás a felek vitájának a felek egyező akaratával létrehozott szervezetben és a felek által megállapított szabályok szerinti eldöntése. Hatékonyságának feltétele, hogy a választottbíróság döntéseit az állam elismerje és végrehajtsa, ehhez azonban a választottbírói eljárásban biztosítani kell a jogvita igazságos eldöntésének eljárási feltételeit. Ezek betartása esetén az állami bíróságok nem avatkoznak be a jogvita elbírálásába. A nemzetközi gazdasági kapcsolatokban a választottbíráskodást a felek gyakran előnyben részesítik valamely nemzeti bírósággal szemben. Ennek egyik oka az, hogy a választottbírói ítéletét könnyebb külföldön végrehajtani, mint a nemzeti bíróságét. () A belföldi gazdasági kapcsolatokban a felek adott esetben azért részesítik előnyben a választottbíráskodást, mert -egyfokú lévén- gyorsabban elintézhető a jogviták, a felek részére pedig megnyugtató, hogy a vitát általuk ismert, bizalmukat élvező személyek döntenek el.

A 72/2011.(X.5.) Ogy. határozattal visszavont Az Országos Ítéltábla és a fellebbviteli feladatokat ellátó ügyészi szervek felállításával, valamint az igazságszolgáltatási reform folytatásával kapcsolatos feladatokról szóló 102/1999. (XII. 18.) OGY határozat értelmében az Országgyűlés -az Országos Ítéltábla és a fellebbviteli feladatokat ellátó ügyészi szervek felállításának előkészítése, valamint az igazságszolgáltatási reform folytatása érdekében- felkérte a Kormányt, hogy vizsgálja meg 2000. december 31-ig a polgári jogi jogviták bíróságon kívüli rendezésének további lehetőségét- különösen a szerződési kikötésen alapuló permegelőző egyeztetések fórumainak kialakítását-, és a vizsgálat eredményétől függően dolgozza ki a jogintézményre vonatkozó szabályozást.

2001. január 21. napjától hatályos az egészségügyi közvetítői eljárásról szóló 2000. évi CXVI. törvény, illetve megalkotásra került az egészségügyi közvetítői eljárással kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 4/2001. (II.20.) EüM-IM rendelet is. Tehát egy speciális jogterületen, az egészségügyben hamarabb született meg a jogszabály a közvetítői eljárásokra, mint az általános közvetítői eljárást szabályozó jogszabály.

Ilyen előzmények után 2002-ben megalkotják Magyarországon is A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvényt, mely miniszteri indokolásában kifejti, hogy a polgári jogviták bíróságon kívüli rendezésének szabályozása elsősorban azért került előtérbe, mert az az érdekelt felek ügyére sokkal gyorsabb és olcsóbb megoldással szolgálhat, másrészt, mert a közismerten túlterhelt bíróságok

tehermentesítését jelentheti, de ezen túlmenően hozzájárul a hazai konfliktuskezelő kultúra kialakításához és megszilárdításához is. E gondolat jegyében készült el a közvetítői tevékenység, vagyis a permegelőző közvetítés szabályozása. ⁽⁶¹⁶⁾

Az Országos Mediációs Egyesületnek a Legfelsőbb Bíróság és az OIT elnökénél 2003-ban tett kezdeményezése nyomán alakult meg 2005-ben a Mediációs Munkacsoport annak vizsgálatára, hogy a polgári jogi közvetítés intézménye milyen módon tehető ismertebbé annak érdekében, hogy a bírósági eljárások kapcsolódóan (vagy megelőzően) sikeresen alkalmazható legyen. ⁽⁶¹⁷⁾

Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács a 192/2008. (IX.9.) OIT határozatában felkérte a Hivatalt, hogy az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériummal, valamint a közvetítéssel foglalkozó szervezetekkel, egyesületekkel együttműködve tegye meg a szükséges intézkedéseket a polgári jogi közvetítés és a bírósági eljárások kapcsolatának vizsgálatára felállított Munkacsoport további működésének folytatása érdekében. A Munkacsoport munkájának szükségességét és indokoltságát támasztotta alá a Csongrád Megyei Bíróság és a Magyar Kapcsolatügyi Mediátorok Országos Szövetsége által 2006 májusában kötött együttműködési megállapodást, melyben megteremtették a lehetőségét a családi mediációs és kapcsolatügyi szolgáltatásnak a polgári peres eljárásban történő igénybevételéről. A Szegedi Városi Bíróságon és kapcsolatügyi mediáción is megjelent ügyek száma 2006-ban 10, 2007-ben 20, 2008-ban 23 volt. ⁽⁶¹⁸⁾ A programban résztvevő bírák véleménye szerint a kísérleti program indítása a bíróságokon nagyon fontos lenne. Nem csak magyar, hanem nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, hogy a mediáció elterjedésének a legnagyobb akadálya, hogy az ügyek szétválogatásánál, a felek tájékoztatásának módjainál, az ügyvédek, mediátorok bevonásánál tétovák, bizonytalanok a bíróságok. Sem szervezetileg, sem ügymenetileg nincsenek felkészülve a mediációs eljárás beillesztésére. ⁽⁶¹⁹⁾

A közvetítői eljárás bírósági eljárásokban való alkalmazhatóságának a feltételeit vizsgálta 2009. március 1. és 2010. március 1. között zajló Országos Mediációs Kísérleti Program keretében. Három tesztbíróságon 197 ügyeleti napot tartottak a programban közreműködő mediátorok. Az ügyeleteken 208 ügyfél fordult meg, s 99 ügyben fontolták meg a mediációs eljárás igénybe vételét. 52 ügyben folyt mediációs eljárás, melyből 27 sikeresen zárult.

⁶¹⁶ A közvetítői tevékenységről szóló 2002.évi LV. törvény Indokolásának 1. oldala

⁶¹⁷ A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése című tanulmány 2.1 A kísérleti Program előzményeinek bemutatása című fejezet

⁶¹⁸ Mediáció Közvetítői eljárások Szerk. Sáriné Simkó Ágnes hvgorac Lap és könyvkiadó Kft.2012. 199. oldal

⁶¹⁹ A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése című tanulmány 2.1.1 Korábbi bírósági kezdeményezések

A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése című tanulmány nagyon részletesen kitér arra, hogy a családjogi ügyekben volt a legnagyobb érdeklődés a közvetítés iránt az egyéb polgári ügyekhez képest. „E területen a sikeresség oka, hogy a családi mediáció rugalmasabb, operatívabb, mint a peres eljárás, gyorsabban reagál a per folyamán felmerülő problémákra. Egy kiélezett családi konfliktushelyzetben nem lehet hónapokat várni -tanúk meghallgatása, szakértői vizsgálat lefolytatása-, hogy rendeződjön a szülő-gyermek közötti kapcsolattartás, vagy a szülői csatározások eszközeként használt gyermek pszichés veszélyeztetettsége megszűnjön. A családi mediáció bevonásával esély van arra, hogy az éles konfliktusok tompuljanak, a per időtartama alatt biztonságosabbá, kiszámíthatóbbá váljon a családi légkör. Ezen felül sikeres mediációval gátat lehet szabni a felek perelhúzást célzó magatartásainak, de meg is nő a felek mozgástere, mert lehetőséget kapnak, hogy saját maguk találják meg a mindenki számára előnyös megoldást.”

Dr. Handó Tünde, az Országos Bírósági Hivatal Elnök Asszonya 2014 decemberében meghirdetett időszerűségi programjában az időszerűség egyik lehetséges eszközeként aposztrofálja a közvetítést.

A fentiekből is látható, hogy szükség volt a bírósági közvetítés intézményrendszerének kialakítására, a bírósági közvetítés elhelyezésére a polgári anyagi és eljárásjogi szabályok között. (Ez a dolgozat nem kíván foglalkozni azzal, hogy miért ilyen formában és módon valósult meg a bírósági közvetítés és milyen lehetséges utat járhattunk volna be vagy lett volna célszerűbb bejárni.)

II. Közvetítés a gyakorlatban, „jó gyakorlatok”

II.1. Melyek a minimumfeltételek a bírósági közvetítői tevékenység elindításához és végzéséhez

A mediációs munkacsoport 2013. június 26. napján tette közzé megfogalmazott javaslatát az Országos Bírósági Hivatal Elnöke 20/2012. (XI.23.) utasítása a bírósági közvetítéssel kapcsolatos szabályzathoz tartozó, a bírósági közvetítés jogintézményének bevezetéséhez szükséges tárgyi és működési feltételeiről.

Ebben ajánlják, hogy a közvetítői helyiség legyen olyan, legalább öt fő leültetésére alkalmas szoba, olyan elhelyezéssel, hogy a külön tárgyalások idejére a nem jelenlévő felek leültethetőek legyenek. Szükséges, hogy legyen számítógép, nyomtató, lehetőség szerint flipchart, irodai mappák, rendezők az ügyek irataihoz, iratmegsemmisítő, pohár, frissítő, víz. Amennyiben esetlegesen a közvetítő több bíróságon lát el feladatot, akkor a közlekedési lehetőség biztosítása, hivatali mobiltelefon is célszerű.

A Kecskeméti Járásbíróságon külön közvetítői szoba került kialakításra, ezt a szobát kizárólag közvetítésre használjuk. Nagyméretű ovális asztal került elhelyezésre benne, számítógép, két zárható szekrény. A különtárgyalások idején a jelen nem lévő fél, felek a folyosón várakoznak. Hivatali mobiltelefon nincs a Kecskeméti Törvényszék közvetítőinek használatában, eziránt a tapasztalatok alapján sem merült fel igény, mivel teljes munkaidőben dolgozószobájuk mellékszámáikon elérhetőek a közvetítők, illetve onnan tudnak hívást kezdeményezni a központon keresztül.

Rendkívül fontos hangsúlyozni, hogy nagy figyelmet kell fordítani az irattárba helyezett ügyek őrzésére (ezek között találhatóak a megállapodások is), az irattárba helyezett ügyeket a Kecskeméti Járásbíróságon a folyamatban lévő ügyektől elkülönítve, másik szekrénybe zárjuk. A zárható szekrények kulcsait sem a zárban vannak, külön helyen -közvetítők által ismert helyen- tartjuk azokat. Vízzel rendszerint kínáljuk ügyfeleinket, mert sokszor fordul elő, hogy hosszan tart a közvetítői ülés vagy valamelyik felet felzaklatják az események és elsírja magát. Külön érdemes odafigyelni, hogy szezontól függően virág is legyen vázában, mert az ügyfeleken az is látszik, hogy a barátságosabb szobába belépve azonnal oldódik a feszültségük.

II.2. Kérelem beérkezésének lehetőségei

- a féltől postai úton a Törvényszékre
- a fél személyesen leadja a Törvényszéken
- a fél személyesen bejön félfogadási időben a Járásbíróságra és azonnal felvételre kerül a kérelem: még aznap át kell juttatni a Törvényszékre beiktatás végett a belső postával, amennyiben a két épület egy helyen van vagy nagyon közel van egymáshoz
- tárgyaláson veszik jegyzőkönyvbe a bírák, a jegyzőkönyvet megküldik a Törvényszékre vagy közvetlenül az épületben lévő közvetítőnek adják, aki gondoskodik a Törvényszékre átjuttatásra belső postával vagy személyesen átviszi iktatás érdekében iránt az iratot amennyiben a két épület egy helyen van vagy nagyon közel van egymáshoz
- Járásbíróságra érkezik az irat, a kezelőiroda aznap átjuttatja a Törvényszékre iktatás céljából amennyiben a két épület egy helyen vagy nagyon közel van egymáshoz
- panasznapon felveszik a kérelmet, mely a kezelőirodán keresztül kerül megküldésre a Törvényszéknek, panasznapon indokolt lehet a keresetlevéltől elkülönülten, külön kérelem nyomtatványon a közvetítés iránti kérelem felvétele, mely külön életet élne a keresetlevéltől (OBH Lajstromozási javaslat)

II.3. Mit tartalmazzon a kérelem?

- melyik bíróságon milyen ügyszámon van folyamatban a per, peren kívüli eljárás
- a peres felek nevét, címét, amennyiben van telefonszámukat,
- mikorra van kitűzve az ügy tárgyalásra (célszerű a tárgyalás előtti időpontra egy közvetítói ülést lehetőleg kitűzni)
- határozott kérelmet

II.4. Telefonos felvilágosítás

Fontos tisztázni, hogy a féllel vagy csak hozzátartozóval beszél-e a közvetítő, mert telefonon adhat a közvetítő felvilágosítást, de hozzátartozó esetében nekünk is szűkebb a mozgásterünk.

Fontos hangsúlyozni, hogy jogi segítséget, jogi tanácsot nem áll módjában adni a közvetítőnek, a közvetítő egyik felet sem képviseli. El kell háráítani minden olyan találgatást, hogy ki nyerhet a perben. (Nagyon gyakori, hogy a fél kifejezetten azzal a szándékkal keres meg, hogy legyen az ügyvédje, illetve nem is akar közvetítói eljárást indítani, de kérdez az ügyével kapcsolatban, vagy rajtam keresztül jelentené be, hogy nem tud a tárgyaláson részt venni.)

Nem célszerű hagyni, hogy a fél a jogi problémáját felvázolja, illedelmesen el kell ezt is háráítani.

A felet szükséges tájékoztatni az eljárás lényegéről (nem „rögtön ítéző” bíróság, nem ad igazat senkinek, csak segít a feleknek saját maguknak megoldani a vitás kérdést a kommunikáció eszközeivel).

Célszerű rákérdezni, hogy milyen viszonyban van a telefonáló a másik féllel, felekkel, el kell mondani, hogy célszerűbb saját magának megkeresni a felet, feleket a részvételi szándékkal és közös kérelmet beadni, mert a tényleges ülés kitűzése ezáltal korábbra tehető, mint amikor egyoldalú kérelem esetében a közvetítő keresi meg hivatalosan, határidő tűzésével a másik felet, hogy részt kíván-e venni az eljárásban.

El kell mondani, hogy önkéntes eljárás a közvetítói eljárás, a távol maradó felet semmiféle szankcióval nem sújthatja a bíróság (kivéve kötelező közvetítés).

Amennyiben közel van a tárgyalás időpontja, bátorítani kell, hogy a tárgyaláson „hozakodjon elő” a kérelemmel, tájékoztatni, hogy a bíró partner lesz a másik fél részvételi szándékának kialakításában, ezáltal azonnal jegyzőkönyvbe is foglalható a kérelem.

Bizonytalanság esetén indokolt rákérdezni, hogy tudja-e mi a közvetítói eljárás.

Időtartamról szükséges beszélni, tájékoztatni érdemes a feleket, hogy szánjanak a közvetítói ülésekre 2-3 órát.

Külön füzetben vezetjük, hogy melyik nap hányan érdeklődnek közvetítés felől és a Járásbíróságon, illetve külön rögzítésre kerül, hogy honnan van tudomása az ügyfélnek a közvetítói eljárásról (bíró tárgyaláson, kiküldött tájékoztató, média stb).

II.5. Lajstromozás

Törvényszék végzi a Pkm ügyek iktatását a P-s lajstromon belül. Az iktatáshoz a törvényszéki irodavezetőnek és az irodában dolgozó másik személynek van joga. Akinek jogosultsága van a lajstromba betekintésre, azok láthatják a Pkm-es lajstromot is, bejegyzési joga pl. egy nem székhelyi irodavezetőnek nincs. A közvetítőknek, koordinátoroknak nincs betekintési joguk a lajstromba. Az iroda együttműködését dicséri, hogy a kitöltött iratborító hátsó, belső felére ráragasztják a peres ügy iratborítóját, azaz a közvetítőnek azonnal kiderül, hogy per van folyamatban, kik a felek, nem kell ellenőriznie azt.

A Törvényszék Elnöke 2013. szeptember 13. napján 2013.EL.II.B.23. számon elnöki intézkedést hozott a Törvényszékre, illetve az illetékességi területéhez tartozó valamennyi helyi bíróságra és a Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságra abból a célból, hogy elősegítse a bírósági közvetítés hatékony működését a közvetítói tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvénnyel és a 20/2012.(XI.23.) OBH utasítással összefüggésben. Az intézkedés személyi hatálya kiterjed a fent említett bíróságokon dolgozó, I. fokú civilisztikai ügyeket tárgyaló bírákra, bírák mellé beosztott igazságügyi alkalmazottakra, civilisztikai peres/peren kívüli lajstromok vezetőire. Ezen elnöki intézkedés kötelezettségként írja elő a perben eljáró bíró részére, hogy az első kapcsolatfelvétel alkalmával -a kivételt nem képző pertárgyú-tájékoztassák a feleket az intézkedés mellékletét képező tájékoztatással a bírósági közvetítés igénybevételeének lehetőségéről. Ennek megtörténtét a bíró mellé beosztott igazságügyi alkalmazott az iratborító küzete bal felső sarkában piros nyomtatott „M” betűvel jelzi. A kezelőiroda köteles a tájékoztatás megtörténtét figyelemmel kísérni és a lajstromba a „jegyzet” rovatba bevezetni. A szabályzat rögzíti azt is, hogy mi az iroda kötelezettsége, ha észleli, hogy az adott ügyben nem történt meg a tájékoztatás a bíró részéről.

Mindez azt is jelenti, hogy a járásbíróságomon a beérkezett ügyeket nem válogatják, nem szűrik különböző paraméterek alapján, hogy alkalmas-e a közvetítésre, hanem minden olyan ügyben, ahol nem kizárt a közvetítés, ki kell adni a tájékoztatót.

Ezáltal biztosítható, hogy az ügyek nagy számában kérik a felek a közvetítói eljárást.

Mindezekon felül a koordinátortól rendszeresen hallják a bírák, hogy célszerű a

tárgyaláson is tájékoztatni a feleket a közvetítés igénybevételének célszerűségéről és lehetőségéről, melyet alkalmaznak is a bíráink.

A fentebb említetteknek megfelelően a bírósági közvetítói ügyek lajstromozása Pkm. jelzéssel a törvényszék polgári lajstrom irodáján történik, ugyanakkor az eljárás lefolytatására járásbíróóságokról is érkezhetnek kérelmek, amiket nem a járásbíróóságokon kell bevezetni a lajstromba. Az eljárással kapcsolatos egységes joggyakorlat kialakítása érdekében az OBH Bírósági Főosztálya 2014. március 10. napján lajstromozási javaslatot készített. A lajstromozási javaslat célja, hogy elkerülje a felesleges aktamozgást, valamint a szignálás és lajstromba történő bejegyzés továbbra is egy kézben -törvényszéki iroda vezetőjének kezében- maradjon.

A lajstromozási javaslat ajánlja, hogy

1. a leadott kérelmet a járásbíróóság irodavezetője érkeztető bélyegzővel lássa el és készítsen egy iratborítót. Telefonon értesítse a törvényszék irodavezetőjét az új érkezésről, egyúttal faxon küldje el a kérelem egy példányát
2. a törvényszéki irodavezető érkeztetés után Pkm. számra iktatja a faxon érkezett példányt
3. a törvényszéki irodavezető telefonon tájékoztatja a járásbíróóság irodavezetőjét, hogy milyen ügyszámot tüntessen fel az iratbortón és magán a kezdőiraton és közli a bírósági közvetítő törvényszéki tanácsszámát, melyet szintén a járásbíróóság irodavezetője ír rá a borítóra
4. a törvényszéki irodavezető a faxon átvett, beiktatott, a törvényszéki irodavezető aláírásával ellátott kezdőiratot kézbesítőkönyvvel -külső átadókönyvvel megküldi a járásbíróóság irodavezetőjének, akin keresztül eljut a közvetítőhöz.

A lajstromozási javaslatot alkalmazza a Kecskeméti Törvényszék, mert 2015. január 15. napjától a Kiskunhalasi Járásbíróóságon és a Bajai Járásbíróóságon is közvetítő kinevezésre került. A Kiskunhalasi és a Bajai Járásbíróósághoz tartozó, valamint a környékükről érkező kérelmeket a Kecskeméti Törvényszék automatikusan a „vidéki” közvetítőkre szignálja annak ellenére, hogy nincs illetékesség a bírósági közvetítésben, azonban a célszerűség ezt diktálja. Amennyiben a Kecskeméti Járásbíróóságra telefonálnak vidéki ügyben, tájékoztatjuk a feleket, hogy már hozzájuk közelebb is van közvetítő, bár tapasztalatom szerint, van olyan is, aki kifejezetten Kecskeméthez ragaszkodik, ennek sincs akadálya.

II.6. Az iratok kezelése és őrzése

A Bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII.1.) IM rendelet 75/A. §-ának (4) bekezdése értelmében a bírósági közvetítői ügy iratát a bíróságon- az érkeztetést és a lajstromozást követően a bírósági közvetítői ügy befejezését követő 10 évig- bírósági közvetítő kezeli. A bírósági közvetítőnek a bírósági közvetítői ügy iratait a bíróság egyéb irataitól elkülönítetten és elzártan kell tartania.

A Közvetítői tevékenységről szóló 2002.évi LV. törvény 38.§-ához fűzött magyarázat értelmében a közvetítői eljárásban keletkezett iratok közül 10 éves megőrzési kötelezettség csak az eljárás megindítását igazoló nyilatkozat, az eljárásban létrejött megállapodás vagy az eredménytelenül zárult közvetítői eljárásról (az ok megjelölésével) készült feljegyzés tekintetében terheli a közvetítőt (a jogi személy nevében eljáró alkalmazott esetében a jogi személyt). Az eljárásban keletkezett további iratok lényegében az eljárás befejezését követően nem bírnak bizonyító erővel más fórumok előtt, ezért azok megőrzésére nincs szükség. A közvetítői eljárást megindító nyilatkozat és az abban létrejött megállapodás, illetve az eredménytelenül zárult közvetítői eljárásról készített feljegyzés megőrzésére vonatkozó kötelezettség célja részben az Igazságügyi Minisztérium ellenőrzési tevékenységének lehetővé tétele, részben pedig az, hogy a felek költségére - kérésüknek megfelelően- a megőrzött iratok egyszerű másolatának kiadása biztosított legyen.

II.7. Mit tegyen a közvetítő a beérkezett kérelemmel

Először is meg kell vizsgálni, ugyan úgy, mint a keresetlevelet, hogy a jogosulttól származik-e, illetve van-e rajta aláírás (két alkalommal fordult elő az eddigi gyakorlatban, hogy magánszemélytől származó kérelemben nem volt aláírás), van-e peres eljárás, peren kívüli eljárás folyamatban.

Előfordult, hogy kérelemmel fordultak hozzánk, de nem volt eljárás folyamatban, ekkor tájékoztatni kell a felet, hogy csak folyamatban lévő eljárás kapcsán lehet bírósági közvetítést kérni. Illetőleg előfordult, hogy az alperes testvére írt, hogy szeretné a közvetítői eljárást a testvére perében.

Amennyiben a kérelem megfelel a fentieknek, attól függően, hogy egyoldalú vagy kétoldalú a kérelem, kétféle út áll előttünk:

1. egyoldalú kérelem esetén célszerű a másik felet megkeresni, hajlandó-e részt venni az eljárásban. Ez megtehető telefonon, illetve írásban.

Amennyiben írásban keresi meg a közvetítő a felet, feltétlenül szükséges határidőt szabni a nyilatkozatra, illetőleg minél több elérhetőségi formát közölni. Ilyen, illetőleg hasonló tartalmú felhívások kerülnek kiadásra:

Törvényszék
Pkm.21./2014. szám

Tisztelt (kérelmezett)!

A felperesnek-alperes ellen indított perében kérelmezett közvetítői eljárásban az alábbiak érdekében keresem meg:

Az alperes kérelmezte a Törvényszéken a közvetítői eljárást a Járásbíróság P.20. /2014. számú perében. Tekintettel arra, hogy a perben Ön felperes, kérem jelezze felém 2014. augusztus 20. napjáig, hogy részt kíván-e venni a közvetítői eljárásban. (Nyilatkozatát megteheti levélben, e-mailban - @kmet.birosag.hu - és telefonon is. Amennyiben telefonál, úgy munkanapokon hívja a 06-76-519-519 157-es mellék számot 8 és 16 óra között.)

Amennyiben a fenti határidőig nem nyilatkozik, a bíróság nyilatkozata hiányát úgy értékeli, nem kíván a közvetítői eljárásban részt venni.

Kecskemét, 2015. július 24. napján

*Tisztelettel:
bírósági közvetítő*

Gyakorlatban a működésünk elején próbáltuk, hogy ezeket az ügyeket nyilatkozat nélkül kitűztük, azonban nagyobb számban még csak annyit sem jeleztek vissza a meghívóra, hogy nem jönnének, azaz sokszor feleslegesen tűztünk időpontot, álltunk rendelkezésre. Tehát valamilyen formában szükséges megkeresni a felet.

Amennyiben a fél a megkeresésre pozitív választ ad, közvetítői ülést tűzünk.

Amennyiben nem válaszol, vagy nemmel válaszol, akkor írunk a kérelmezőnek, hogy sajnos az eljárás nem jöhet létre, az alábbi tartalommal:

Törvényszék
Pk.20./2014. szám

Tisztelt Kérelmező!

Tájékoztatom, hogy a kérelmezett akként nyilatkozott, hogy az Önök között a Törvényszéken folyamatban lévő polgári peres eljárás tárgyában lefolytatandó

közvetítői eljárásban nem kíván részt venni.

A fentiekre tekintettel a közvetítői eljárás lefolytatása nem lehetséges.

Kecskemét, 2013. október 17. napján

*Köszönöm bizalmát, tisztelettel:
bírósági közvetítő*

A figyelmeztetésnek megfelelően befejezzük az eljárást, kivezetettjük „Pk. Egyéb bef.-ként” a lajstromból azzal a nappal, amikor a levelet megírtuk a kérelmezőnek.

2. Amennyiben közös kérelem érkezik a bíróságra, azonnal kitűzhető az ügy.

II.8. Kitűzés

A Kvtv. 24.§-ának (1) bekezdése értelmében 8 napon belül fel kell venni a kapcsolatot a felekkel, akár úgy, hogy a közvetítő felhívja az egyoldalú kérelmet benyújtó fél „ellenfelét”, akár úgy, hogy meghívót küld közös kérelem esetén a feleknek vagy telefonszám esetén telefonálunk.

A Járásbíróságon az ügyfélfogadásnak megfelelően gyakorlatilag elosztásra kerültek a hét napjai, a félfogadásnak megfelelően a kedd, szerda és a csütörtöki napok az adott közvetítő napjai, melyekre közvetítői ülést tűzhet. Rendszeresítettünk egy naptárt, melybe mindenkinek be kell írni, hogy mikor tart ülést, ebből látjuk, mikor foglalt a szoba, illetve elkerülhető az átfedés, hogy hétfői vagy pénteki napokon egymásra tűzzünk.

Nyilvánvalóan az ügyek számától is függ a kitűzés gyakorisága, de gyakorlati tapasztalat mutatja, hogy a kijelölt napokon kívül nem célszerű teret engedni annak, hogy az ügyfelek akkor jöjjenek, amikor akarnak. Értem ez alatt, hogy nyilván a rugalmasságban és a gyorsaságban rejlik a nagy fegyverünk, azonban minden közvetítő egyéb feladatot is végez (általában teljes kiosztásban). Amennyiben a közvetítői napunktól eltérő időpontokra, össze-vissza kitűzünk, az rendkívül felszabdálja az egyéb munkavégzésünket.

A kitűzésnél ügyelni kell arra, honnan jönnek a felek. Délelőttre általában két ülést tűzünk, egyet 8. 15-re, egyet 10. 30-ra. Délután 13. 00-tól célszerű kezdeni a közvetítést. Amennyiben nincs sok ügy, célszerű egy napra csak két ügyet tűzni, az is hihetetlen módon megterhelő. Egy-egy ülésre elengedhetetlen a 2-3 óra. Figyelni kell arra is, hogy ha több ügyet tűzünk, akkor előkészítő ülés mindenképpen legyen közöttük, mert lehetetlen fizikailag-szellemileg több közvetítői ülést végig összpontosítani. Így is, ha hármát tűzünk egy napra, biztosan nem lesz ebédidőnk, erre számolni kell, gyors szendviccsel kell készülni.

A kitűző iratunk az alábbi:

MEGHÍVÓ
ELSŐ KÖZVETÍTŐI MEGBESZÉLÉSRE
Kedves Asszonyom! / Uram!

A bíróság a felperesnek alperes ellen indított Járásbíróság P.20./2014. számú ügyét alkalmasnak tartja a közvetítésre. Ezért Önt

2015. évi január 6. napján 10 óra 30 perckor

a Járásbíróság Rákóczi út 17-19. szám földszint x-es szobában (bírósági közvetítő, telefonszám:06-76-519-519 mellék) tartandó első közvetítői megbeszélésre hívja meg, ahol a bíróság ingyenes tanácsadással és információval szolgál a közvetítői eljárás lényegéről, az eljárás menetéről, céljáról, a peres/nem peres eljárással szembeni előnyeiről és a költségkedvezményekről.

A bírósági közvetítőnek telefonon is jelezheti, ha az időpont nem felel meg vagy további információra lenne szüksége.

Az első közvetítői megbeszéléseken való részvételéről igazolást kap. Az igazolást bemutathatja a bíróságon.

A megbeszélést nem érinti, hogy a bíróság a meghívóval egyidejűleg tárgyalásra szóló idézést is küldött Önnek. Ha a tárgyalás előtt megállapodik a másik féllel, a tárgyaláson már kérhetik a megállapodás bírói egyezségbe foglalását és jóváhagyását.

Javasoljuk, hogy a megbeszéléseken a másik féllel együtt vegyenek részt. A megbeszélés megtartásának azonban nem akadálya, ha egyedül jelenik meg. Ebben az esetben a bírósági közvetítő a másik féllel írásban vagy szóban újabb időpontot egyeztet. A bírósági közvetítő ugyanis eltérő időpontban is tájékoztathatja a feleket.

A közvetítőt közvetlenül is kereshetik időpont egyeztetés céljából.

Kérjük, hogy a meghívót a megbeszélésre hozza magával.

Kecskemét, 2014. december 20. napján

*Üdvözlettel:
bírósági közvetítő*

A meghívókat mindig a feleknek adjuk ki, amennyiben a jogi képviselő a kérelem benyújtója akkor a jogi képviselőn kívül a félnek is küldünk meghívót, hiszen a félnek személyesen kell jelen lennie, nem képviseltetheti magát. A kiadás sima küldeményként történik, kivéve a kötelező közvetítés meghívója.

Bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII.1.) IM rendelet 75/A §-ának (5) bekezdése értelmében a bírósági közvetítő ülésjegyzéket vezet, amely tartalmazza

az adott napra kitűzött bírósági közvetítói ügyek és az alapügyek ügyszámait; a közvetítói ülésjegyzék nem nyilvános.

Ez a jegyzék (adott hónapra szóló lap) nálunk a közvetítói ügyekkel együtt el van zárva a szekrénybe, minden közvetítő maga vezeti. A statisztika miatt célszerű ezen lapon magunknak vezetni, hogy hány ülés került kitűzésre, hány fél volt jelen, volt-e jogi képviselő, mi lett az eredmény, mert statisztikát kell készíteni negyedévente a koordinátoron keresztül az OBH felé és ezeknek az információknak szerepe van az összesítésben.

Kimutatás közvetítói ülésről

Bírósági Közvetítő

év hónap		Közvetítési eljárás	Kötelező közvetítés	Ülés időtartama	megjelentek száma			Befejezési mód	Megjegyzés
közvetítési ülés ideje	ügyszám				fél	jogi képvis.	egyéb		

A negyedévente közvetítők által készített statisztikai jelentés a fenti oszlopokon alapul. Ha jól és pontosan vezetjük, nem kell negyedévente az összes aktánkat átnézni és kigyűjteni az adatokat.

II.9. A felek jelenléte

A Kvtv. értelmében a felek részt vesznek az első közvetítói megbeszélésen, ahol a közvetítő tájékoztatja a feleket a képviselet lehetőségéről. A közvetítési eljárásban a felek jogi képviselővel (vagy más meghatalmazott személlyel) képviseltethetik magukat, de az első közvetítói megbeszélésen és a megállapodás megkötésekor

és aláírásakor a feleknek (jogi személy fél esetében a képviselőre feljogosított személynek) személyesen jelen kell lenniük, hiszen az érdekek mentén történő tárgyalások során kialakítandó döntés meghozatalában, a megállapodás kidolgozásában és annak aláírásában -a közvetítés legfontosabb elemeit figyelembe véve- személyükben ők kompetensek. (Kvtv. indokolás)

A gyakorlatban úgy működik, hogy amennyiben képviselővel érkeznek a felek, a másik felet megkérdezzük először arról, hogy a meghatalmazása kiterjed-e a nemperes eljárásra, illetve tisztázzuk a felekkel, hogy jelen lehet-e a képviselő a közvetítői megbeszélésen. Amennyiben nem, felkérjük, hogy várakozzon a folyosón, ügyfele hozzájárulásával akár el is mehet. Amennyiben hozzájárul jelenlétéhez, tapintatosan figyelmeztetjük a képviselőt, hogy ezen eljárásban nem a hagyományos képviselő szerepet tölti be, hanem támogató jelenlétével segítheti az ügyfelét. Sok jogi képviselő tolerálja ezt a kérést, vagy diszkréten háttérbe vonul, vagy egészen egyszerűen olyan pozitív hozzáállást tanúsít a közvetítői eljáráshoz, melyet a másik fél sem kifogásol, sőt elégedett a képviselő beavatkozásával. Aztán persze volt olyan eset is -szerencsére páros közvetítés volt-, amikor a jogi képviselő a tárgyalóteremben érezte magát és „szajkózta” az ügyfele érdekeit (mellesleg büszkén mutatta meg a közvetítői ülés elején a közvetítői igazolványát) és csak úgy tudtunk az ügyfeleknek a kommunikációban segíteni, hogy az egyik közvetítő komoly szópárbajt folytatott a jogi képviselővel, mindaddig a másik közvetítő segítségével a felek ragyogó megállapodást kötöttek.

Nem lehet és nem szabad általánosítani és kirekeszteni a képviselőket a közvetítői eljárásról, de amikor biztosítjuk a felet, hogy lehetősége lesz a megállapodást a jogi képviselőjével jogi szempontból átnézni, akkor megnyugszik, elengedi a képviselőjét, sőt megállapodás esetén kivétel nélkül alá is írták a felek a megállapodást ügyvédi, jogi képviselői kontroll nélkül.

Előfordul olyan gyakorlat is, ahol a jelenlévő jogi képviselőt, jogi képviselőket a közvetítő kiküldi az eljárás „megszakítás nélküli idejéről”, tekintettel arra, hogy az ott elhangzottak csak a jelenlévő félre és a közvetítőre tartozik, majd az eljárás következő szakaszában már a képviselő is jelen van.

A Bírósági Munkacsoport véleménye szerint amennyiben a peres eljárásban jogi képviselővel rendelkezik valamelyik fél, akkor is kell külön írásbeli meghatalmazás – a külön bírósági nemperes - közvetítői eljárásban, de a fél jogi képviselője ebben az esetben is csak a másik fél hozzájárulásával vehet részt a megbeszélésen, üléseken. Ha a perben a félnek nem volt jogi képviselője, de a közvetítői megbeszélésen szeretné, ha jogi képviselő is részt venne, a meghatalmazást szintén írásba kell foglalni, figyelemmel arra, hogy a megbeszéléseken jegyzőkönyv nem készül.

A nem természetes személy fél esetében például munkavállaló és munkáltató

között, vagy önkormányzat és gazdálkodó szervezet, illetőleg gazdálkodó szervezetek között indult közvetítói eljárásban a félnek a képviseleti jogosultságát írásban igazolni kell. Például egy gazdálkodó szervezet vonatkozásában előfordulhat, hogy lejárt a vezetői tisztségviselői megbízatás, így a tárgyaláson még képviselőként eljárhatott, a közvetítói eljárás lefolytatása iránti kérelem benyújtására is jogosult volt, de a bírósági közvetítói eljárásban már nem képviselheti a gazdálkodó szervezetet.

A gyakorlatomban nem fordult még elő, hogy magánszemély felek kizárólag a közvetítói eljárásra hatalmazzanak meg jogi képviselőt, a peres eljárásban eljáró jogi képviselővel érkeznek. Mint írtam, nem kérek írásbeli meghatalmazást, csak szóbeli nyilatkozatot, hogy eljárhat a jogi képviselő peren kívüli eljárásban is. Az is nyilvánvaló, hogy nem természetes személy fél esetében viszont kérek meghatalmazást, illetőleg a kompetenciák tisztázása körében világosan kell látni, hogy az adott képviselőnek mihez van jogosultsága, ezért is szükséges a meghatalmazás.

Talán célszerű megfontolni és a természetes személy feleket esetlegesen tájékoztatni, hogy ha azt szeretnék, hogy a jogi képviselő is írja alá a megállapodásukat, akkor a képviseleti jogosultságát előttem is szabályszerűen, az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény 26.§-ának (1) bekezdésének megfelelően igazolja.

A törvény egyértelművé teszi, hogy a közvetítói eljárást a közvetítő nem indítja meg, ha a felek bármelyike az első közvetítói megbeszélésen nem jelenik meg. A feleknek kiküldött tájékoztatóban is javasoljuk, hogy a megbeszélésen a másik féllel együtt vegyenek részt. A megbeszélés megtartásának azonban nem akadálya, ha egyedül jelenik meg. Ebben az esetben a bírósági közvetítő a másik féllel írásban vagy szóban újabb időpontot egyeztet. A bírósági közvetítő ugyanis eltérő időpontban is tájékoztathatja a feleket (ez még nem közvetítói ülés, csak megbeszélés, előkészítő ülés).

Ha a felek vagy a felek egyike nem jelenik meg, ez feltehetően azt jelenti, hogy a közvetítő felkérését kezdeményező döntésük meghozatalát követően a felek vagy a felek egyikének döntése megváltozott, azaz a vitás ügy rendezésére a közvetítói eljárás lefolytatását nem tekinti megfelelőnek, ezért nincs szükség arra, hogy hosszabb ideig kérdéses legyen a közvetítói eljárás megindításának időpontja. (Kvtv. Indokolás)

Amennyiben van telefonszáma a jelen nem lévő félnek, illetőleg a jelenlévő fél megadja azt, akkor megkérem a jelenlévő felet, hogy várakozzon odakinn és felhívom a jelen nem lévő felet, hogy kérelme, hozzájárulása ellenére miért nem jelent meg (nem számon kérem, csupán érdeklődöm!). A választól függően befejezem az eljárást vagy új közvetítói ülést tűzök ki. Amennyiben nem tudom elérni a jelen nem lévő felet, akkor nyilatkoztatom a jelenlévőt, hogy új ülésnapot kér-e, amennyiben igen, újra kitűzzük az ügyet. Ha nem kéri, akkor befejezzük az

eljárást és kivezettetjük az ügyet és írunk a jelen nemlévő félnek.

A Kvtv. 32. § (3) bekezdése értelmében a felek megállapodásától függően a közvetítő a közvetítői eljárást a felek együttes jelenlétében vagy külön-külön tartott megbeszélések formájában egyaránt lefolytathatja.

(4) A közvetítő az egyik féltől kapott tájékoztatást közölheti a másik féllel annak érdekében, hogy a másik fél ennek figyelembevételével álláspontját kialakíthassa, előadhassa, kivéve, ha a tájékoztatást adó fél nyilatkozata szerint a tájékoztatás nem hozható a másik fél tudomására.

Álláspontom szerint így meglehetősen nehéz kommunikációt folytatni, de nem lehetetlen. Az ügyfelek sokszor kérdezik ennek a külön-külön lefolytatott eljárásnak a lehetőségéről, mert nem akarnak a másik féllel találkozni, beszélni, újra civakodni stb. Az tudatosítani kell bennük, hogy a nyilatkozat aláírásakor és a megállapodás aláírásakor együttesen, személyesen kell jelen lenniük. Ha ezt vállalják, akkor tulajdonképpen nincs akadálya a közvetítői eljárásban való „egymásnak üzengetésnek”, de ez már a közvetítő részére nagyobb feladatot ró, hiszen vagy rögzítenie kell az üzenetet, vagy ülésről ülésre megállapodás-tervezetet kell készíteni, mint ajánlatot.

A törvény a közvetítői eljárásra vonatkozó diszpozitív szabályokat iktat be. A törvény rendelkezéseinek értelmében az első közvetítői megbeszélésen a közvetítő tájékoztatást ad a közvetítés alapelveiről, a közvetítői eljárás főbb szakaszairól, a személyét (és az eljárásba szüksége szerint bevont szakértőt) terhelő titoktartási kötelezettségről, az eljárás költségeiről stb, annak érdekében, hogy a felek a kapott ismeretek birtokában megalapozottan dönthessenek a közvetítői eljárás megindításáról. A közvetítő tájékoztathatja a feleket az ügyhöz kapcsolódó joganyagról, szakmai tényekről, ismeretekről, de a feleknek -pártatlan pozícióját veszélyeztető- tanácsot nem adhat, tekintettel a közvetítői eljárás leglényegesebb elemére, miszerint a felek közös akarata alapján a semleges pozícióban lévő közvetítő bevonásával kerül sor a vitás ügyben a vita rendezésének megoldását tartalmazó megállapodás létrehozására. Ha a felek a közvetítői megbeszélésen kapott tájékoztatást követően továbbra is fenntartják azon igényüket, hogy vitájukat a közvetítő bevonásával rendezzék, úgy elkészítik a 30. § (2) bekezdése szerinti nyilatkozatot.

Ez a nyilatkozat az alábbi:

NYILATKOZAT

Alulírottak,

Név:
Lakcím:

az alábbiakban megjelölt személlyel, személyekkel

Név:
Lakcím:

az alábbiakban megjelölt tárgyban

kialakult vitás ügyben -közös megegyezés alapján- közvetítői (mediációs) eljárásban részt kívánunk venni.

Tájékoztatás:

A bírósági közvetítőt (mediátort) titoktartási kötelezettség terheli minden olyan tény és adatot illetően, amelyről a közvetítői tevékenységével összefüggésben szerzett tudomást. A bírósági közvetítő titoktartási kötelezettsége a közvetítői tevékenység megszűnése után is fennáll.

A bírósági közvetítő az egyik féltől kapott tájékoztatást közölheti a másik féllel annak érdekében, hogy a másik fél ennek figyelembevételével álláspontját kialakíthassa, előadhassa, kivéve, ha a tájékoztatást adó fél úgy nyilatkozik, hogy a tájékoztatás nem hozható a másik fél tudomására.

A közvetítői eljárás befejeződik a megállapodás aláírásának napjával, vagy azon a napon, amelyen az egyik fél közli a másik féllel és a közvetítővel, hogy a közvetítői eljárást befejezettnek tekinti, vagy azon a napon, amelyen a felek egybehangzóan kijelentik a bírósági közvetítő előtt, hogy kérik a közvetítői eljárás befejezését, vagy a felek eltérő megállapodása hiányában a nyilatkozat aláírásának napjától számított négy hónap elteltével.

A közvetítői eljárásban létrejött megállapodás nem érinti a feleknek azt a jogát, hogy a vitás ügyben igényüket bírósági vagy választott bírósági eljárás keretében érvényesítsék. Ha a felek másként nem állapodtak meg, a közvetítői eljárás befejezését követően indult bírósági eljárásban a felek nem hivatkozhatnak a másik fél által, a vita lehetséges megoldásával összefüggésben kifejtett álláspontjára, javaslataira, és a másik félnek a közvetítői eljárásban tett elismerő, joglemondó nyilatkozatára.

A közvetítői eljárás megindítása az elévülést megszakítja.

A felek megállapodhatnak a személyüket terhelő titoktartási kötelezettségről.

A bírósági közvetítői eljárás a felek számára ingyenes.

A felek jelen nyilatkozattal kérik a közvetítői eljárás lefolytatását.

A közvetítői (mediációs) eljárásra 2002. évi LV. közvetítői tevékenységről szóló törvény rendelkezései az irányadóak.

Kecskemét, 2015.

Fél olvasható neve:.....aláírása:.....

Fél olvasható neve:.....aláírása:.....

Közvetítői Nyilatkozat

Alulírott bírósági közvetítő kijelenti, hogy közvetítői eljárás lefolytatására jogosult, vele szemben összeférhetetlenség nem áll fenn. Alulírott bírósági közvetítő a közvetítői eljárás lefolytatásának jogszabályi, szakmai és személyi akadályát nem látja, ezért a felkérést elfogadja.

A bírósági közvetítő tájékoztatja a feleket, hogy őket meghatalmazás alapján nagykorú, cselekvőképes személy vagy jogi képviselő képviselheti. A feleknek, jogi személy fél esetében pedig a képviselőre feljogosított személynek az első közvetítői megbeszélésen és a megállapodás megkötésekor és aláírásakor személyesen, együttesen meg kell jelenniük, a további megbeszélésen pedig az eljárás sikeressége érdekében ajánlott a személyes megjelenésük.

A közvetítői (mediációs) eljárásra 2002. évi LV. közvetítői tevékenységről szóló törvény rendelkezései az irányadóak.

Kecskemét, 2015.

Bírósági közvetítő aláírása:

Bírósági közvetítő neve

Ennek a nyilatkozatnak nagy a jelentősége, nem lehet elfelejteni, a felekkel alá kell íratni. Persze van olyan, hogy a felekből egész egyszerűen dől a mondanivaló, tulajdonképpen az eljárás szakaszai sem határolhatók el, mert „párbeszéd” alakul ki közöttük azonnal -nem a beszélásokra és a sértegetésekre gondolok-, de akkor is tisztázni kell a legfontosabb eljárási szabályokat és alá kell íratni a nyilatkozatot, ha a felek bele kívánnak bocsátkozni az eljárásba. Persze volt olyan eset is, hogy végre kezembe tudtam venni az irányítást és terelni a feleket a nyilatkozat felé, azt aláírták, de gyakorlatilag rövid időn belül ki is derült, hogy annyira különbözőek az álláspontjaik, hogy feleslegesnek tartják a közvetítést. Fontos ez a nyilatkozat a titoktartási kötelezettség miatt, mert a feleket ez védi egymással szemben, illetve a közvetítőt a felekkel szemben. De a legfontosabb, hogy ezen nyilatkozat aláírásától kezdve tekintjük a közvetítői ügyet közvetítői eljárásnak, illetve a közvetítői megbeszélést közvetítői ülésnek!

II.10. Titoktartási kötelezettség

Az egyik legfontosabb előnye a közvetítői eljárásnak, hogy az eljárást, illetve az annak keretében elhangzottakat titoktartás övezi. Ez azonban csak akkor van így, ha mi magunk is helyes értelmezzük a titoktartási kötelezettség szabályait és a feleknek is megfelelő tájékoztatást adunk. A titoktartási kötelezettség sokféleképpen, sok irányból közelíthető meg a közvetítői eljárásban, nagyon sok jogszabályi, technikai, gyakorlati rendelkezés a záloga a titoktartásnak.

A Közvetítői törvény 26. §-ának (1) bekezdése akként szól, hogy a közvetítőt -ha törvény másként nem rendelkezik- titoktartási kötelezettség terheli minden olyan tényt és adatot illetően, amelyről a közvetítői tevékenységével összefüggésben szerzett tudomást.

(2) A közvetítő titoktartási kötelezettsége a közvetítői tevékenység megszűnése után is fennáll.

A törvény indokolása szerint a törvény értelmében a közvetítői eljárásban -ha törvény másként nem rendelkezik- a közvetítőt titoktartási kötelezettség terheli mind az eljárás alatt, mind pedig annak befejezését követően. A titoktartás által nyújtott biztonság teszi lehetővé, hogy olyan bizalom teli légkör alakuljon ki a közvetítői megbeszélés során, amelyben a felek őszintén feltárhatják valódi érdekeiket, szükségleteiket, felszínre kerülhetnek az igazán fontos (addig gyakran elhallgatott vagy eltorzított) információk, vagyis hogy a felek kezdő pozíciójukból kimozdulva az integratív-érdekalapú tárgyalási formába váltsanak.

A közvetítőnek a közvetítői ülés első szakaszában, amikor a feleket tájékoztatja a mediációs folyamatról és a mediátor hatásköréről, ki kell térnie a titoktartás kérdéskörére. El kell mondania, hogy a bírósági közvetítőt (mediátort) titoktartási kötelezettség terheli minden olyan tényt és adatot illetően, amelyről a közvetítői

tevékenységével összefüggésben szerzett tudomást. A bírósági közvetítő titoktartási kötelezettsége a közvetítői tevékenység megszűnése után is fennáll, valamint a bírósági peres eljárásban a felek nem hivatkozhatnak a másik fél -a vita lehetséges megoldásával összefüggésben kifejtett- álláspontjára, javaslataira, és a másik félnek a közvetítés során tett elismerő, joglemondó nyilatkozatára (bíróság honlapján szereplő kérelem nyomtatvány tartalma).

Ezen fenti tájékoztatásoknak nagyon nagy a súlya.

A Pp. 170.§-ának (1) bekezdés d) pontja értelmében a tanúvallomást megtagadhatja a jogvitával érintett ügyben lefolytatott közvetítői eljárásban eljáró közvetítő, szakértő.

A közvetítő tanúként nem hallgatható ki a bírósági eljárásban, amennyiben az érdekeltek nem mentették fel e kötelezettség alól. Ez utóbbi esetben is joga van a vallomástételt megtagadni a Kvtv. 26.§-a alapján (Nagy Márta: Mediáció 181-182.oldal).

A közvetítés a közvetítői tevékenységről szóló törvény alapján lefolytatott olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja -összhangban az 1. § (1) bekezdésében foglaltakkal- a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (a továbbiakban: közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása. (Kvtv. 2.§-a)

A közvetítés tulajdonképpen a vita rendezésének egy alternatív megoldása. Akkor működik jól, ha a felek keresik a megoldást a problémájukra. Gyakorló közvetítők megtapasztalhatják, hogy a felek hangosan gondolkodnak, modellezik az egyes elméleteket (mi lenne ha, mi van akkor ha, ha neked ennyi, nekem mennyi...)

A hangos gondolkodás, az ötletelés („brainstorming”) a legfontosabb része a közvetítésnek. A felek ekkor alakítják ki a saját és a másik fél tűrőképességének a határait, kinek még mi fér bele. A keretek kialakítása után már csak meg kell tölteni tartalommal úgy, hogy a felek mindegyike nyerjen a megállapodással.

Nem lenne célszerű, ha ezen ötletelések egyes momentumaira, kiragadott lehetőségeire hivatkozni lehetne a bíróság előtt, és tulajdonképpen a perjogi szabályok szerint sem érdemes, mert a feleknek nem azt kell bizonyítani a perbíró előtt, hogy mi történt a közvetítői eljárásban, hanem a jogvitát eldöntő körülményeket. Természetesen a felek kettejük vonatkozásában köthetnek eltérő megállapodást, azaz, hogy felhasználják az elhangzottakat, azonban erről kifejezetten meg kell állapodniuk.

Létezik a közvetítés során olyan álláspont is, hogy az elhangzottak vonatkozásában

a feleket csak arról tájékoztatja a közvetítő, hogy bizalmasan kezeljék az információkat, amennyiben az elhangzottak vonatkozásában titoktartást szeretnének a kettejük vonatkozásában, ezt külön megállapodásban kell rögzíteniük.

Bármelyik utat is követjük (titoktartás vonatkozik a felekre vagy csak bizalmas információ kezelés), a feleknek egyértelmű és világos tájékoztatást kell adni, ezáltal a félreértések elkerülhetőek.

A közvetítői tevékenységről szóló törvény egyértelművé teszi, hogy a közvetítő a külön megbeszélésen tudomására jutott információt közölheti a másik féllel, hogy a másik fél ennek figyelembe vételével álláspontját kialakíthassa, előadhassa, kivéve, ha a tájékoztatást adó fél nyilatkozata szerint a tájékoztatás nem hozható a másik fél tudomására.

Ennek jelentősége pedig a külön megbeszélésekben rejlik. Technika jellegű megoldás, ha a közvetítő különtárgyalást kezdeményez (caucus). Különtárgyalást akkor érdemes javasolni, ha a közvetítői ülés során felmerül bennünk, hogy a valamelyik fél által mondottak mögött rejtett tartalmak, ki nem mondott érdekek, fenntartások vannak. Ezekben a különtárgyalásokon elhangzottakat nem közölheti a közvetítő sem a másik féllel, az eljárás későbbi szakaszában nem hivatkozhat rá a közvetítő sem, kivéve ha kifejezett kérésre egyértelmű felhatalmazást ad a közlő fél.

A titoktartást segíti elő a Bűsz. 75.§-ának (4) bekezdése, amikor a közvetítőre telepíti az iratok őrzésének a kötelezettségét, de már a közvetítői helyiség kialakításakor is az egyik legfontosabb feltétel a zárható szekrény. A közvetítőn kívül az iratok tartalmáról senki nem adhat felvilágosítást (másik közvetítő sem), senki nem készíthet másolatot csak az eljáró közvetítő a feleknek. Amennyiben megállapodás születik, azt kizárólag a felek vihetik vissza a perbe, a közvetítő nem küldhet meg bíróságnak megállapodást még a felek kérésére sem. Ilyenkor azt szoktam javasolni, -amennyiben a bíróság tudomására akarják hozni a megállapodást- ügyfélfogadási időben leadhatják azonnal a megállapodást a kezelőirodán, ügyfélfogadási időn kívül az előtérben található szekrénybe dobják vagy vigyék magukkal a tárgyalásra. Nem kell a feleknek a bíróság tudomására hozni feltétlenül a megállapodást. Egyrészt tartalmazhat olyat is, amelyet nem szeretnének megosztani a bírósággal, vagy egyszerűen a magánjogi megállapodásukat aláírták, elfogadják, kötelezik magukat az annak megfelelő magatartásra és már nem számolnak a perrel a továbbiakban, esetleg a felperes eláll a keresetétől, közösen kérik megszüntetni azt. Ilyenkor ki sem derül a perbíró számára, hogy a felek közvetítői eljáráson vettek részt, illetve ezen rendezték a jogvitájukat.

A titkosság fontos része, hogy önmagában az eljárás is titkos legyen-e. Jelenleg a lajstromon keresztül -akinek hozzáférése van- láthatja a folyamatban lévő eljárásokat, a felek neveit, a per számát. A folyosón elhaladva a bíró megismeri a közvetítői szoba előtt várakozó peres feleket. Az vitán felül áll, hogy a felek megállapodását nem ismerteti meg senki, illetve arról sem kell tudnia senkinek, hogy sikerült-e egyáltalán megállapodást kötniük a feleknek. De kell-e ennél jobban titkosítani az eljárást? Szükséges-e, hogy bekorlátozzuk az eljárást ennél jobban? A felek igénye sem terjed ki arra, hogy titokban maradjon, hogy bírósági közvetítőhöz fordulnak, nemegyszer maguk hozzák a perbíró tudomására, hogy a közvetítőhöz is járnak vagy esetleg már voltak. Ugyanis a felek nem választják el élesen a peres utat a közvetítéstől. Mindkettő esetben a bíróságra jönnek, csak más várakozással. Arra kell törekedni, hogy maximálisan megvalósuljon, hogy a közvetítői ülésen elhangzottak, -hogy született-e megállapodás, legfőképpen milyen tartalmú megállapodás született-, teljes titoktartás övezze.

A per és a közvetítés teljes elválasztása -értem ez alatt, hogy a közvetítő nem érintkezhet a bíróval- sajnos problémát is okoz, főleg a kötelező közvetítésnél, de az önkéntes közvetítéseknél is fordult elő mulasztás a felek részéről. Amikor a kötelező közvetítésnél megjelennek a felek, meghallgatják a közvetítő tájékoztatását, kiadjuk az igazolást annak érdekében, hogy be tudják mutatni a perbíróknak, hogy a kötelezettségüknek eleget tettek. Annak ellenére, hogy elmondjuk nyomatékosan, hogy az igazolást el kell juttatni a bírónak a perbe, nagyon ritka, hogy meg is teszik a felek. Számtalan alkalommal érdeklődik a bíró, hogy megjelentek-e a felek (nem azt kérdezik, hogy eredményes volt-e a közvetítés!), mert eltelt a felfüggesztés ideje és kissé tanácstalanok, hogy hogyan tűzzenek tárgyalást, mennyi időt hagyjanak rá. Sajnálatosan vagy leleménnyel már azt szoktuk a közvetítőtársaimmal csinálni, hogy az igazolást borítékban perszámmal együtt adjuk ki és kikísérjük őket a ládához, amibe bedobják, mert akkor így biztosan megkapja a bíró. De ez előfordult úgy is, hogy nem kötelező közvetítésben elmulasztották tájékoztatás ellenére a perbe „visszavinni” a gyermektartásról szóló megállapodást, hónapokkal később értetlenül álltak a felek, hogy miért nem vonja a munkáltató a gyermektartásdíjat. Célszerű lenne a közvetítés és a per elválasztását a kötelező közvetítésnél áttörni akként, hogy a felek megjelenéséről, meg nem jelenéséről szóló igazolást a közvetítő megküldhesse a bírónak.

II.11. Gyermek jelenléte a közvetítői eljárásban

A gyermek jelenléte kapcsán el kell különíteni, amikor a gyermek eljön a szüleivel, édesanyjával vagy édesapjával, felvilágosítást kér, tájékoztatást kér, esetleg a teljes egyetértésben lévő szülők a közvetítői eljárásában hozzák el a gyermeket, azzal, hogy amíg beszélgetünk, a megállapodást írásba foglaljuk, elrajzolgat, elnézegeti a

könyvét. Nem szabad. A gyermek akkor is hall, a gyermek akkor is lát, érez, ha a szülő, felnőtt azt hiszi, mással foglalkozik. Ilyen módon nem szabad belemenni a közvetítói eljárásba. (Halkan mondom, a bíróság épületében sem szabadna lenni a 14 éven aluliaknak, de mindig van kivétel.) Tettem nem egyszer, hogy megkértem a gyermekes szülőket, hogy ne a gyermek füle hallatára egyeztessünk a válásuk kérdéseiről, hanem jöjjenek vissza egy másik időpontban a gyermek nélkül. Kivétel nélkül megértették, vissza is jöttek máskor.

A másik kérdéskör, lehet-e, szabad-e közvetítói eljárásban meghallgatni a gyermeket?

A MIA rendezésében megvalósuló instruktorképzésen egy gyakorlati példa kapcsán merült fel a téma, rendkívül jó tapasztalatokról számoltak be a közvetítőtársaim, az alábbiakban az ott lejegyzetelt hasznos információkat, tapasztalatokat foglalom össze kiegészítve az anyagi jogi szabályokkal.

A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet (továbbiakban: R) és a Polgári perrendtartás alapján elmondhatjuk, hogy a 12 éven aluli gyermeket a közvetítói eljárásban nem lehet meghallgatni. A 12-től 14 éves gyermek esetén a szakértői vélemény beszerzését követően mérlegelni lehet a meghallgatást, a R. 30/B §-ának (6) bekezdésében akként fogalmaz, hogy a közvetítő annak érdekében, hogy a gyermek az őt érintő döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson

a) a korlátozottan cselekvőképes gyermeket kérelmére,

b) az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen gyermeket a felek kérelmére vagy a gyámhivatal javaslatára bevonhatja a közvetítói eljárásba, feltéve, hogy ez a gyermek számára nem jelent túl nagy megterhelést, valamint érzelmi fejlődését a felek által elmondottak, illetve a felek magatartása várhatóan nem veszélyezteti.

A 14 éven felüli gyermeket meg lehet hallgatni, míg a 16 éven felüli gyermeket kifejezetten célszerű a szülői felügyeleti jog iránti perekben.

Általánosságban elmondható, hogy a gyermek meghallgatása nem egyszerűen tanú meghallgatás. Ismerni kell a gyermekek fejlődéslélektanát, gondolkodásának szakaszait. Lehet, hogy amit ma elmond nekünk, azt már másnap máshogy látja. Ez nem az ő határozatlanságát, más általi befolyásoltságát tükrözi, hanem életkori sajátossága, hogy változik a véleménye elég gyakran.. Mindenképpen ügyelni kell arra, hogy elkerüljük a gyermek érzelmi túlterheltségét és ne helyezzük rá a felelősséget a döntésnél. Direkt módon sohase kérdezzünk. Tegyük fel olyan kérdéseket, amelyekből megállapítható, hol érzi magát jobban, hol családiasabb számára a légkör, stb. Amennyiben rajzol a gyermek, kérjük meg, hogy üzenjen a szüleinek a rajzzal. A képzésen az is elhangzott a rajz készítésével kapcsolatban, hogy meghaladja a kompetenciánkat a kép szakmai elemzése, de nem is szabad nekünk értelmezni. Meg kell mutatni a szülőknek a közvetítói ülésen. Azonnal „leveszik” a szülők a nekik szánt információt, „az Önnek mit mond a kép” kérdéssel

mindenki számára világossá válik a rajz tartalma.

A gyermek meghallgatásához mindig kell a szülők engedélye. A szülőket arról is tájékoztatni kell, hogy mikor és milyen időtartamban hallgatná meg a közvetítő a gyermeket. A szülőket kérni kell arra, hogy a gyermek meghallgatását követően otthon se tegyenek fel a gyerekeknek kérdéseket a meghallgatással kapcsolatosan. A gyermek meghallgatásakor a szülők ne legyenek jelen, ők kinn várakozzanak! Nagy tapasztalattal bíró közvetítő társunk felhívta a figyelmet arra is, hogy ilyenkor célszerű az ajtótól távolabbra helyezni a székeket, mert a szülők előszeretettel hallgatóznak. A meghallgatás kezdetekor tisztázni kell a gyermekkel, hogy miért van itt, tudja-e, illetve azt is meg kell kérdezni tőle, hogy az elhangzottakat elmondhatja-e a közvetítő a szülőknek. Amennyiben a gyermek nem szeretné, biztosítani kell, hogy a szülők semmilyen formában nem fogják megismerni a beszélgetés tartalmát vagy nem fogják látni a rajzát. Amennyiben megengedi a gyermek, hogy elmondja a közvetítő a szüleinek a beszélgetés tartalmát, akkor a meghallgatás végén tisztázni kell, hogy mit mond majd a közvetítő, tehát amit lejegyzeteltünk, olvassuk vissza a gyermeknek. Célszerű néha a gyermeket megkérdezni a meghallgatás során, hogy akarja-e még folytatni, és fel kell hatalmazni a gyermeket, hogy következmények nélkül bármikor elmehet. A gyermek meghallgatása soha ne tartson tovább egy-másfél óránál.

Ha a gyermek nem engedi, hogy a közvetítő elmondja a beszélgetés tartalmát, akkor meg kell kérdezni a szülőket, hogy miért nem engedi a gyermek, vajon tudnak-e erre válaszolni?

II.12. Megállapodás megszövegezése

Miután megszületett a megállapodás a közvetítő írja azt le és nem vesz igénybe hozzá leírói személyzetet legyen az bármilyen hosszú is. A felek adatait ekkor az okmányok elkérésével rögzíti. Célszerű kinyomtatni és átadni a feleknek ellenőrzés végett, helyesek-e az adatok, megfelel-e így a tartalom. Amennyiben javítani kell, az irat megsemmisítésére fokozottan kell ügyelni, nehogy az általános szemét közé keveredjen a rossz példány, illetve nehogy a rossz példány kerüljön aláírásra. Az a legegyszerűbb, rögtön iratmegsemmisítőbe tenni, amennyiben nincs, a felek előtt ezt összetépjük és elmondjuk, hogy miért tettük. A végleges példányt mindenkinek alá kell írni, még a közvetítőnek is, és le kell pecsételni. Nyomtatni kell belőle a feleknek, eggyel több példány annak a félnek, aki be kívánja nyújtani a bíróságra, egynek pedig az aktában kell maradnia. Felesleges példány nem maradhat az aktában sem.

II.13. Kötelező közvetítés

A kötelező közvetítés egy kicsit más az önkéntes közvetítéshez képest eljárási rendben és gyakorlatban is.

A bíró az alábbi végzéssel kötelezi a feleket a közvetítésre:

V É G Z É S:

A bíróság elrendeli a kötelező közvetítést és a per tárgyalását felfüggeszti.

A bíróság kötelezi a feleket, hogy a végzés kihirdetésétől számított 15 napon belül közösen együttműködve forduljanak közvetítőhöz és vegyenek részt az első közvetítői megbeszélésen.

A felek az alábbi lehetőségek közül választhatnak:

Bírósági közvetítés lefolytatása iránti kérelmet terjeszthetnek elő a bíróságon. **A bírósági közvetítés illetékmentes eljárás, a bírósági közvetítőnek nem kell díjat fizetni.**

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium által vezetett névjegyzékben található olyan külső, nem bírósági közvetítőhöz is fordulhatnak felkéréssel, aki alávetési nyilatkozatot tett. Ebben az esetben az első megbeszélés díja legfeljebb 1×4.000,-Ft, és a megjelent felek számának szorzata. A további közvetítői ülésekre óradíj állapítható meg, amely nem haladja meg a 4.000,-Ft és a felek számának szorzatát óránként.

Amennyiben a felek alávetési nyilatkozatot nem tett külső nem bírósági közvetítőhöz fordulnak felkéréssel, a KIM által vezetett névjegyzékből a közvetítői eljárás díja szabad megegyezés tárgya. A nem bírósági közvetítő igényt tarthat a felmerült költségeinek a megtérítésére, a nem bíróság közvetítő díját és költségét a feleknek kell megfizetnie.

A kérelemhez vagy felkéréshez csatolják a jelen kötelező végzés másolatát.

A kérelemben tüntessék fel a telefonos és e-mail elérhetőségüket. Amennyiben a fél önhibájából mulasztja el a bírósági közvetítői eljárás iránti kérelem benyújtását, közvetítő felkérését, vagy a részvételt az első közvetítői megbeszélésen a bíróság a mulasztó felet akár pénzbírsággal is sújthatja, illetve kötelezheti az ellenfél közvetítői eljárásban felmerült költségének a megtérítésére.

A bíróság tájékoztatja a peres feleket, hogy a közvetítői eljárásban történő megállapodásuk bírósághoz történő benyújtása esetén a megállapodásnak a peres eljárás tárgyát képező részét a bíróság

végzéssel jóváhagyja. Ebben az esetben a peres feleket az illetékből illetékkedvezmény illeti meg, az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény 58. §-ában foglaltak alapján.

Megállapodás hiányában a felfüggesztett tárgyalást folytatja, ha:

1. Bármely fél igazolja, hogy a közvetítői eljárás befejeződött, a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 35. § (1) bekezdése alapján.
2. Bármely fél igazolja, hogy az első közvetítői megbeszélésen részt vett, de az eljárás nem indult meg, vagy
3. A közvetítői eljárás igénybevételére kötelező határozat közlésétől számított 2 hónap eltelt anélkül, hogy a felek az a) vagy b) pontban megjelölt igazolás valamelyikét csatolták volna.

A végzés ellen fellebbezésnek nincs helye.

A szabályozás szerint a feleknek a jegyzőkönyv kihirdetésétől (láttam olyan végzést is, hogy a kézhezvételtől) számított 15 napja van arra, hogy jelentkezzenek a közvetítőnél. Sajnos gyakran fordul elő, hogy a felek a két hónapos határidő lejárta előtt jelentkeznek a közvetítőnél. A kialakult gyakorlat szerint ezeket az ügyeket is megpróbáltuk kitűzni, illetve a feleknek lehetőséget biztosítunk a megjelenésre elkerülvén a perbeli szankciókat. Itt nagy jelentősége van a telefonos elérhetőségeknek.

A 2015. március 17. napján megjelent Bírósági Közvetítői Hírlevél tartalmazza a Bírósági Közvetítés Munkacsoport által 2015. január 15. napján tárgyalt, a Győri Törvényszék polgári kollégiumvezetője által a bírósági közvetítést érintő, a gyakorlatban jelentkező problémát, hogy kötve van-e a bíró a közvetítést elrendelő végzéshez, vagy mint pervezető végzést, maga is megváltoztathatja például, mert ideiglenes intézkedés iránti kérelem kerül benyújtásra. Ez az állásfoglalás nagyon sok kérdésre ad választ, ezért szó szerint idézem:

„A Pp. 152. § (3) bekezdése alapján, ha a bíróság kötelező közvetítői eljárás igénybevételére kötelezi a feleket, ezzel egyidejűleg a per tárgyalását felfüggeszti. A végzésben a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 38/C. §-a alapján a bíróság arra kötelezi a feleket, hogy vitájuk – részben vagy egészben – megállapodással történő lezárása céljából legalább egy közvetítővel együttműködjenek; ezen együttműködési kötelezettségük kertében a felek kötelesek

- a) közösen közvetítőhöz fordulni (felkérés vagy kérelem) és
- b) az első közvetítői megbeszélésen részt venni.

A közvetítői eljárás igénybevételére kötelezés a bíróság számára nem kötelező, hanem csak lehetőség. Így olyan ügyekben, ahol pl. elfogadható indokkal tiltakozik

a fél, korábbi sikertelen közvetítés történt vagy súlyos bántalmazás, nem célravezető az elrendelése. A törvény 38/E. § (1) bekezdése alapján a felek a közvetítói eljárást felkéréssel, kérelemmel vagy jogszabályban meghatározott módon a kötelezést tartalmazó határozat közlését követő 15 napon belül kötelesek közösen kezdeményezni. Ha e kötelezettségüket a felek teljesítik, a Pp. 152. § (4) bekezdése alapján a kötelező közvetítói eljárás megindítása érdekében felfüggesztett tárgyalást folytatni kell, ha

- a) bármelyik fél igazolja, hogy a közvetítói eljárás befejeződött,
- b) bármelyik fél igazolja, hogy az első közvetítói megbeszélésen részt vett, de a közvetítói eljárás nem indult meg, vagy
- c) a közvetítói eljárás igénybevételére kötelező határozat közlésétől számított 2 hónap telt el anélkül, hogy a felek az a) és b) pontban megjelölt valamennyi igazolást becsatolták volna.

Az (5) bekezdés szerint, ha a közvetítói eljárás igénybevételére kötelező bírósági határozat közlésétől számított 2 hónapon belül a megindított közvetítói eljárás várhatóan nem fejezhető be, és a felek ennek tényét legkésőbb a határidő lejárta előtt 8 nappal a bíróságnak közösen bejelentik, a tárgyalás mindaddig nem folytatható, amíg a közvetítói eljárás be nem fejeződik. A feleknek bejelentésükkel egyidejűleg hitelt érdemlő módon igazolniuk kell, hogy a közvetítói eljárás folyamatban van.

A Pp. 155. § (2) bekezdése alapján a felfüggesztés tartalma alatt tett minden bírói rendelkezés, úgyszintén a felek által teljesített minden perbeli cselekmény hatálytalan, kivéve a felfüggesztéssel, illetve az annak megszüntetésével kapcsolatos bírói rendelkezéseket és perbeli cselekményeket. A (3) bekezdés alapján a felfüggesztést elrendelő bírósági határozat ellen – a közvetítói eljárásra kötelező és a tárgyalást felfüggesztő határozat kivételével – külön fellebbezésnek van helye; a bíróság az ilyen határozatot maga is megváltoztathatja.

A fenti rendelkezések alapján, ha a bíróság kötelezi a feleket, hogy kölcsönösen együttműködve forduljanak közvetítőhöz és vegyenek részt az első közvetítói megbeszélésen, ahol meghallgatják a közvetítő tájékoztatását, ezt a kötelezettségüket a feleknek a határozat közlését követő 15 napon belül kell teljesíteni. Ez idő alatt az eljárás felfüggesztésének megszüntetése, ideiglenes intézkedés elrendelésére nincs lehetőség. Ha a 15 napos határidő eredménytelenül telt el, és azzal a tájékoztatással, hogy a felek nem tudnak együttműködni, ezért nem fordulhattak közvetítőhöz, nem kívánnak részt venni közvetítói megbeszélésen, nem akarják a közvetítói eljárást, lehetőség van arra, hogy a bíró döntsön az eljárás felfüggesztésének megszüntetéséről, és az eljárás folytatásával soron kívül járjon el az ideiglenes intézkedés kérelem elintézésében. A Pp. 152. § (4) bekezdése az eljárás elhúzódásának megakadályozására írja elő kötelezően a felfüggesztett eljárás folytatásával kapcsolatos kötelezettségeket, de nem zárja ki, hogy a felfüggesztéstől számított 2 hónap eltelte előtt a felek részére biztosított 15 napos határidő eredménytelen elteltét követően a Pp. 155. § (3)

bekezdésének alkalmazásával döntsön a bíróság az eljárás felfüggesztésének a megszüntetéséről. A 2 hónapos határidőt azért nem kell kivárni ebben az esetben, mert az ún. „kötelező közvetítés” nem eredményezi automatikusan a közvetítői eljárás lefolytatását, a békés megállapodáshoz vezető út első lépéséhez alkalmazható csak a kényszer, a felek szabad döntése marad, hogy a közvetítő által adott részletes tájékoztatást követően döntsenek, kívánják-e a vitájukat közvetítői eljárásban rendezni, az eljárás lefolytatásához szükséges nyilatkozatukat önként megadják. Ha 15 nap alatt nem keresnek fel közvetítőt, nem indulhat meg a közvetítői eljárás.”

Ebből a közvetítő számára tulajdonképpen az is irányadó, hogy ha a kötelezéstől számított 15 napon belül nem jelentkeznek a közvetítőnél, nem feltétlenül biztos, hogy a jelentős késéssel jelentkezők esetében a két hónapos felfüggesztésen belül le kell folytatni a közvetítői megbeszélést. Felveti azt a kérdést is a fenti iránymutatás, hogy hogyan szerezhet tudomást a bíró, hogy jelentkeztek-e a felek közvetítőnél, mert egyrészt a az eljárási rend szerint a bírósági közvetítő és a bíró kapcsolatot nem tarthat fenn az ügy kapcsán, másrészt lehet, hogy nem is bírósági közvetítőhöz fordulnak.

Ugyanakkor milyen szankcióval illesse a bíró a 15 napon túl jelentkező kérelmezőket?

Nem a közvetítő küldi meg az igazolást a bírónak, hanem a felek részére a közvetítő által kiadott igazolást a feleknek kell a bíró elé vinni. Az igazolás szövegezése eltérő, mert a felek kötelezettsége a Kvtv. 38/C szakasza alapján csak a jelentkezésre és a közvetítői megbeszélésen való részvételre terjed ki! Ilyenkor, ha eljöttek és meghallgatták a közvetítőt, kiadjuk az igazolást erről. Azonban ha a felek úgy döntenek, hogy közvetítői eljárásban is részt kívánnak venni, ezt jelezni kell az igazolásban a Pp. 152.§-ának (5) bekezdésében foglalt rendelkezéseknek megfelelően. A két -féle mintát az alábbiakban szemléltetem:

Igazolás

Alulírott, dr. bírósági közvetítő igazolom, hogy a mai közvetítői megbeszélésen megjelent és a bírósági közvetítő tájékoztatását meghallgatta.

*Kecskemét, 2015.
bírósági közvetítő*

Igazolás

Alulírott, dr. bírósági közvetítő igazolom, hogy a mai közvetítői megbeszélésen megjelent és a felek együttesen akként határoztak, hogy a közöttük lévő vitás kérdést közvetítői eljárás keretében próbálják megoldani.

*Kecskemét, 2015.
bírósági közvetítő*

A közvetítői ülés kezdetén célszerű elmagyarázni az ügyfeleknek, hogy mi az eljárás célja, mert itt nem önkéntes közvetítésről van szó, hanem a felek kötelezően közvetítésre lettek utalva. Sokkal nehezebb egy kötelező közvetítés lefolytatása, mint egy önkéntes közvetítésé. Ugyanis az önkéntes közvetítésnél a felekben megszületett az elhatározás, hogy kipróbáljanak valami mást, megpróbálják a problémájukat végre megbeszélni, nyitottabbá válnak, egymással kommunikálnak. Kötelező közvetítésnél sok esetben a felek merevek, „nincsenek készen” arra, hogy saját maguk hozzanak döntéseket, nincsenek készen arra, hogy elmondják a bennük megfogalmazódott -szubjektív- benyomásaikat. Pedig pont ez a lényege a közvetítői eljárásnak, ha a szubjektív benyomásokat a felek kiadják magukból, sokkal józanabban tudnak gondolkodni. A felek sokkal nagyobb türelemmel kell érzékenyíteni a közvetítés iránt, sokkal inkább tájékoztatni kell az eljárás lényegéről, menetéről. A kezdeti kudarcok után azért más technikával kezelve a kötelező közvetítést szép sikereket lehet elérni és a felek elégedettsége is nagyobb.

Fontos, hogy a kötelező közvetítésre a meghívót a feleknek tértivevénnyel adjuk ki. Előfordult, hogy önkéntes közvetítésnél hivatkoztak arra a felek, hogy ők nem kaptak semmiféle meghívót. A perben jogkövetkezménye van a felek jelentkezésének, részvételének, a közvetítői megbeszélésen való megjelenésüknek, ezért nem engedhetünk teret ilyen hivatkozásnak.

Fontos, hogy a kezelő iroda részére mindenképpen jelezzük, hogy a közvetítés kötelező, mert a statisztikánál szerepe van.

Kötelező közvetítésnél másik nagyon fontos problémára mutatott rá a Bírósági Közvetítés Munkacsoport a Debreceni Törvényszék Mediációs Szakmai csoportja kérdése kapcsán.

Amennyiben házassági bontóperben a szülői felügyeleti jog gyakorlása/gyermekelhelyezés iránt előterjesztett külön kereseti kérelem esetén az alábbiak szerint rendelhető el a kötelező közvetítés a szülői felügyeleti jog gyakorlása/gyermekelhelyezés körében :

A Ptk. 4:172. §-a rendelkezik a közvetítésről a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben. Az új szabály bevezetése megteremtette a közvetítői eljárás kötelező elrendelésének lehetőségét a szülői felügyelet rendezésével összefüggő és a gyermek különélő szülőjével való kapcsolattartási viták során, ha az elrendelés a gyermek érdekében áll. A Ptké. 37. §-a közvetítői eljárás kötelező igénybevételének elrendelésére vonatkozóan a Ptk. hatálybalépésekor folyamatban lévő eljárásokban is alkalmazni rendeli a Ptk. 4:172. §-át.

A fenti szabályozás egyértelművé teszi, hogy a szülőknek a közös kiskorú gyermekük érdekében együtt kell működniük és a szülői felügyelet rendezését, a különélő szülővel való kapcsolattartást elsősorban a szülők megállapodásával kell rendezni. A szülői együttműködés fejlesztéséhez és a megállapodás létrehozásához biztosít lehetőséget a jogszabály a közvetítői eljárás igénybevételével akár a felek kérelmére, akár a bíróság által elrendelt kötelező jelleggel. A jogszabály által biztosított lehetőségtől keresethalmaz esetén sem lehet elzárni a feleket.

A Pp. 149. § (1) bekezdése alapján a bíróság, ha az ügy eldöntése érdekében célszerűnek látja, elrendelheti, hogy a perben érvényesített egyes követelések vagy a megosztható követelések egyes részei, valamint általában a perben eldöntendő egyes vitás kérdések elkülönítve kerüljenek tárgyalásra. Így házassági bontóperben a Pp. hivatkozott szabálya alapján végzéssel a bíró elrendelheti, hogy a szülői felügyeleti jog gyakorlása/gyermek elhelyezés iránti kereseti kérelem elkülönítve kerüljön tárgyalásra. Az elkülönítés következtében lehetővé válik a Ptk. 4:172. §-ának az alkalmazásával a gyermek érdekében indokolt esetben kötelezze a bíróság a szülőket a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködésük biztosítása érdekében - ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást -, hogy közvetítői eljárást vegyenek igénybe.

Kialakult gyakorlat, hogy azon a Járásbíróságon, ahol dolgozom, nem különítik el a bírók a végzéssel a szülői felügyeleti jog/gyermekelhelyezés kapcsán a kereseti kérelmet, bátorkodom megjegyezni, hogy nem is érdemes, mert ha a felek részt vesznek a közvetítői eljárásban, éppen a szülői felügyeleti jog/gyermekelhelyezés a közös bontó sarokköve, tehát, ha ebben megegyezés születik, felesleges belemenni a feltárásos bontásba, mert az tovább ront a helyzeten, akár a felek perbeli magatartása miatt megghiúsulhat a közvetítői eljárás is.

II.14. Statisztika

Minden hónapban, az adott hónap 25. napjáig készítünk egy házi statisztikát, melyet megküldünk a Koordinátor Asszonynak. Három havonta statisztikát kell készíteni a negyedévre vonatkozó adatokról. Ezt önállóan kell megtenni minden közvetítőnek 2015. január 1.napjától az OBH által előírt adatlapon a negyedév

utolsó napján és még aznap meg kell küldeni elektronikus úton a Koordinátor Asszonynak.

Statisztikai adatlap

Koordinátor neve:
Közvetítő neve:
Törvényszék megnevezése:
Statisztika időszaka:

1. Jelenleg folyamatban lévő bírósági közvetítői <u>ügyek</u> száma (egy vagy kétoldalú bírósági közvetítés lefolytatása iránti kérelem alapján indult ügy)						
1.1.Ebből kétoldalú kérelemre indult						
2. Jelenleg folyamatban lévő bírósági közvetítői <u>eljárások</u> száma (kétoldalú nyilatkozat alapján indult eljárás)						
3. Előző időszakról folyamatban maradt eljárások száma						
4. <u>Ügyfélfogadási napok száma</u>						
4.1. Ügyfélfogadáson megjelent felek száma						
4.2. Jogi képviselő részvétele (fő)						
4.3. Más harmadik személy részvétele (Kvtv.34.§)						
5. <u>Első közvetítői megbeszélések száma</u>						
5.1. Kötelező közvetítés						
5.1.1. Megjelent felek száma						
5.1.2. Jogi képviselő részvétele (fő)						
5.1.3. Más harmadik személy részvétele (Kvtv.34.§)						
5.1.4. Szakértő részvétele (Kvtv.33.§)						
5.2. Önkéntes közvetítés						
5.2.1. Megjelent felek száma						

5.2.2. Jogi képviselő részvétele (fő)	
5.2.3. Más harmadik személy részvétele (Kvtv.34.§)	
5.2.4. Szakértő részvétele(Kvtv.33.§)	
6. <u>Közvetítői ülések száma</u>	
6.1. Megjelent felek száma	
6.2. Jogi képviselő részvétele (fő)	
6.3. Más harmadik személy részvétele (Kvtv.34.§)	
6.4. Szakértő részvétele (Kvtv.33.§)	
7. <u>A lefolytatott közvetítői eljárások közül</u>	
7.1 Megállapodással zárult <u>(összesen)</u>	
7.1. Ebből kötelezően elrendelt közvetítés során kötött megállapodás	
7.2. A megállapodással zárult eljárások ügytípus szerint	
7.2.1. Családjogi	
7.2.2. Gazdasági jogvita	
7.2.3. Munkajogi jogvita	
7.2.4. Egyéb polgári	
7.3. Nem zárult megállapodással, mert	
7.3.1. Az egyik fél befejezettnek tekintette a közvetítést /35.§ (1) b)/	

7.3.2. A felek befejezettek tekintették a közvetítést/35.§ (1) c)/		
7.3.3. A nyilatkozat aláírásától számított 4 hónap eltelt/35.§ (1) d)/		
7.3.4. A felek az eljárás alapjául szolgáló perben egyezségeket kötöttek		
7.3.5. Egyéb, éspedig		
8. <u>A közvetítői ügy befejeződött, mert/BÜSZI</u>		
8.1. A fél (felek) befejezettek nyilvánítják		
8.2. A kérelem benyújtásától 5 hónap úgy telt el, hogy az ügy nem fordult át eljárássá (nyilatkozatot nem írtak alá)		
8.3. Egyéb, éspedig:		
9. <u>A megállapodással befejezett eljárások üléseinek száma és időtartam</u>		
sorszám	alkalom X ülés óra a felekkel	összesen (ülés óra)
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

10. Egyéb megjegyzés:

Fontos tisztázni, hogy mit értünk egyes fogalmakon, mert gyakorlatban még azok megértésével sem egyszerű elkészíteni a statisztikát.

A közvetítői ügy az egyik vagy mindkét fél által benyújtott bírósági közvetítés lefolytatása iránti kérelem, közvetítői ügy a Törvényszékeken iktatott kérelmek.

A kérelem letölthető a www.birosag.hu honlapról, de célszerű, ha ez a nyomtatvány elérhető a bíróságok honlapján és papír alapon az irodákban, tárgyalókban, panasznapon és a portán is. Benyújtható saját szövegezésű beadványban, elektronikus úton is vagy jegyzőkönyvbe is mondható. Az elektronikus úton benyújtott kérelmeket ki kell nyomtatni és érkeztetni.

Közvetítői eljárás a közvetítői ügy onnan kezdve, hogy a felek aláírják a nyilatkozatot a közvetítő előtt a közvetítői eljárás lefolytatására. Erre rendszerint az első olyan közvetítői megbeszélésen kerül sor, ahol a felek együttesen jelen vannak és kifejezik a szándékukat a részvételre, azaz innentől kezdve nem közvetítői megbeszélésről, hanem közvetítői ülésről beszélünk. A Bírósági Közvetítés Munkacsoport álláspontja (2014. november 13. Bírósági Közvetítés Hírlevél) szerint: „A bírósági közvetítő, ha már rendelkezésre áll a közös kérelem, meghívja a feleket az első közvetítői megbeszélésre, ahol tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárásról. A felek ez alapján eldönthetik, hogy részt kívánnak-e venni a bírósági közvetítői eljárásban.” A problémát az okozza, hogy az a gyakorlati tapasztalat, hogy azon a közvetítői megbeszélésen a felek aláírják a nyilatkozatot, azonnal sor is kerül érdemben a közvetítői ülés lefolytatására megkezdésére. (Ritkán fordul elő, hogy a felek a nyilatkozat aláírása után -mikor az elhatározásuk megszületik, vállalják, hogy megnyílnak, hogy kommunikálnak egymással- azt mondják, hogy majd visszajövünk máskor.) Statisztikában vajon ez az adott közvetítői megbeszélés vagy közvetítői ülés hova tartozik. A Kecskeméti Járásbíróságon közvetítői tevékenységet folytató valamennyi közvetítő (4) azt a gyakorlatot alakította ki, hogy ezt a bizonyos ülést/megbeszélést beszámítjuk mindkét kategóriába.

A statisztika 6.3. pontja arra keresi a választ, hogy hány „más harmadik személy” vett részt a közvetítésben. A közvetítői eljárásról szóló 2002. évi LV. törvény 34. §-ához fűzött indokolás értelmében: „törvény lehetővé teszi, hogy a közvetítő a felek kérelmére más személyt is bevonjon az eljárásba. A költségek viselésére vonatkozó szabályozás értelmében a meghallgatott harmadik személy költségeit az a fél viseli, aki a meghallgatását kezdeményezte, ha a felek ettől eltérően nem állapodtak meg”. Tehát itt nem a szülőt elkísérő gyermeket, keresztfiút, házastársat kell érteni.

A statisztikai kérdőív 7.3.4. kapcsán kevés az információnk, mert a közvetítő nem beszél az ügyről a bíróval és fordítva. Előfordult, hogy a felek egyezséget kötöttek még mielőtt részt vettek a közvetítói megbeszélésen, de nem jelezték azt sem a közvetítőnek, hogy nem jönnek el, mert okafogyottá vált, így nem is tudtunk az egyezségről, Hónapok múlva derült ki, hogy a távolmaradás oka ez volt. Azt pedig a közvetítő egyáltalán nem tudja, hogy a felek a megállapodás aláírása után milyen tartalommal kötnek egyezséget.

III. A bírósági közvetítés és a peres eljárások kapcsolata esettanulmányokon keresztül

III.1. A legelső

Hétfőn, október 7. napján délután telefonált az ügyfél, hogy igénybe kívánja venni a közvetítói eljárást, miután telefonon semmit nem akart közölni, javasoltam, hogy másnap jöjjön be a félfogadásra és személyesen elmondhatja ügye részleteit. Elmondta, hogy a bíróság által az idézővel együtt megküldött tájékoztatóból szerzett tudomást a közvetítói eljárásról és hogy lehetőség van az ügyükben közvetítói eljárásra.

Másnap pontosan -a megjelölt időben- megjelent két fő azzal, hogy haladéktalanul egyezséget kívánnak kötni, a felperes és az I. rendű alperes. Felperes elmondta, hogy öröklési jogvita miatt per van közte és a két testvére között folyamatban, a tárgyalás október 24. napjára került kitűzésre, de az már késő neki. Hivatalos helyen meg kíván egyezni a két testvérével, mert nagyon kell neki a pénz, ügyvédi költséget nem fizetne feleslegesen. Körvonalazódik az összeg közöttük, eredetileg 1.000.000,-Ft volt a per tárgya.

Tájékoztattam, hogy mely időpont lenne lehetséges, és a hiányzó II. r. alperes is szükségeltetik a megállapodáshoz. Az I. r. alperes vállalta, hogy elhozza II. r. alperest is a közvetítói ülésre. Előttem kedden aláírták a közös nyilatkozatot és kérték, hogy másnap legyen az ülés.

Másnap mind a hárman megjelentek. Érzékelhető volt, hogy határozott akarattal jöttek, a költségek vonatkozásában egyeztettek előttem az én jogi tájékoztatásom figyelembe vételével (illeték mérséklése és visszatérítése).

Közöttük a viszony nem volt ellenségesnek mondható.

Megkötötték az egyezséget kb. 1 óra 15 perces közvetítói ülés eredményeképpen. Az volt a benyomásom, hogy nem feltétlen mediációra jöttek, hanem **azonnal** egyezséget akartak kötni, lehetőleg a **legkisebb kiadások** révén, tehát az idő és a költségtényező határozta meg mind a kialakított összeg nagyságát, mind az

egyezség megkötését, de a célt ennek ellenére mi is elértük, mert a per elállás folytán befejeződött.

A megállapodás jóváhagyását nem kérték a bíróságtól végzés formájában, a felperes az elszámolást követően azonnal kérte a peren kívüli eljárás befejezését, tehát ez az ügye a bírónak peres eljárást megszüntető végzés formájában befejezetté vált.

Ebben az esetben nem lehetett klasszikus értelemben mediációt folytatni, itt a felek között érzelem nem volt, érték-, érdekvita nem került felszínre, nem volt szükség arra, hogy az eljáró közvetítő érzékenyítse a feleket. Egész egyszerűen „hiteles helyet” kerestek költségkímélően, mert egymással szemben nem voltak olyan bizalommal, hogy az elszámolási vitájukat saját maguk között meg merjék oldani. A mediáció kommunikációs általános technikái közül (Hunyadi Krisztina) zömmel csak a visszacsatolás, pontosítás volt alkalmazható, mert a felek tudták miért jönnek a közvetítésbe és az akarataknak megfelelően „kiszolgálta” őket a bíróság a jogszabályok keretei között.

Számos házassági bontóperben, szülői felügyeleti rendezése iránti perben jönnek úgy a felek a közvetítői eljárásba, hogy a sarkalatos pontokat meg tudták beszélni -még ha többfordulós egyeztetésben is- és csak azt kérik a bíróságtól, hogy foglalja írásba a megállapodásukat. Saját 2014.évi ügyeimet áttekintve 5 alkalommal fordultak a felek így hozzám, illetőleg közvetítő társaim is találkoztak hasonló esetekkel a rájuk szignált ügyekben. Hiába tájékoztatjuk a feleket, hogy a bírói jóváhagyásig ez a megállapodás is csupán csak a magánjogi szerződés és a közvetítővel egy esetleges perben sem tudnak semmit bizonyítani -titoktartás-, mégis azon az állásponton vannak, hogy ha a bíróság előtt írják alá a megállapodást, annak sokkal nagyobb az ereje (feltehetően nagy a bizalmatlanság a felek között). Valószínűleg a perben a bíró a hónapokkal későbbre kitűzött tárgyaláson is tudna ezekben az esetekben egyezséget kötni. A közvetítői eljárás sikeressége -álláspontom szerint- itt a gyorsaságban rejlik. A feleket a probléma foglalkoztatta nyilván hosszú ideje, kitalálták a megoldást, azonnal meg is szabadulnának a tehertől, de a bizalomhiány miatt a pusztán szóbeli megállapodás nem elegendő a feleknek. Készítetést éreznek arra, hogy írásba kellene foglalni az egyezségüket, egy ügyvéd viszont pénzt kér a megállapodás megszövegezéséért. Itt jön be a bíró szerepe, mert a tájékoztatót kiküldi a feleknek, tehát tudomására juttatja a feleknek, hogy van bírósági közvetítési jogintézmény, a tájékoztatóban pedig szerepel a gyorsaság, ingyenesség, melynek mi eleget is teszünk.

III.2. 5 éven túli, páros közvetítés eredménye

A törvényszéken több mint öt éve folyamatban lévő pert a felperes tisztességtelen piaci magatartásra hivatkozással indította meg tizenegy alperessel szemben.

Az eljáró bíró ajánlása alapján a felperes kezdeményezte a közvetítői eljárás lefolytatását. Az I., II., III., IX. és X. rendű alperesek akként nyilatkoztak a tárgyaláson, hogy hozzájárulnak a közvetítői eljárás lefolytatásához.

Ezt követően a felperes ügyfélfogadási időben személyesen is megkeresett bennünket, tájékozódott a közvetítői eljárás lényegéről, az eljárások sikerességéről. A tárgyaláson tett nyilatkozatokat követően az egyoldalú kérelmét is benyújtotta 2014. január 6. napján a Kecskeméti Törvényszéken.

Valamennyi alperes részére küldtünk írásbeli tájékoztatást arról, hogy a felperes közvetítői eljárás lefolytatását kérte, és felhívtuk őket nyilatkozattételre: részt kívánnak-e venni a közvetítésben. Egy alperes akként nyilatkozott, hogy nem kíván a közvetítésben részt venni, a többi alperestől nem kaptunk választ.

Az első közvetítői megbeszélésre szóló meghívót a fentiek ellenére valamennyi peres fél részére megküldtük, azonban – a várakozásunknak megfelelően – csak a felperes, valamint az I., II., III., IX. és X. rendű alperesek, illetve képviselőik jelentek meg.

Már az első alkalommal kirajzolódott előttünk, hogy igen bonyolult, összetett ügyről van szó. A versenyjogi, gazdasági eredetű vita háttérében családjogi kapcsolatok húzódnak: a felperesi gazdasági társaság ügyvezetője és az I. rendű alperes házastársak voltak, a II. rendű alperes a felperesi ügyvezető volt apósa, a III. rendű alperes gazdasági társaság ügyvezetője szintén a volt feleség.

A felek előadták, hogy a perre okot adó konfliktus kirobbanása 2000-re tehető. A kérelmező felperes részéről érezhető volt, hogy a régóta húzódó kálvária az élete részévé vált, minden idejét az foglalta le, hogy igazát bizonyítsa a perbeli alperesekkel szemben. Módszeresen, rendkívül kitartóan, sőt állhatatosan jutott lépésről lépésre előre. Az I-II-III. rendű alperesek részéről érezhető volt, hogy elégük lett a pereskedésből -közelmúltban temetesen vettek részt-, rendezni akarták viszonyukat a felperessel, de akként, hogy nem csak a perre okot adó gazdasági elszámolás történjen meg közöttük, hanem véglegesen családjogilag is számoljanak el.

Már az első közvetítői ülésen érezni lehetett, hogy jó fórumnak számít a közvetítői asztal a vita rendezésében. Az első ülésen a felperes megint csak sorolta volna hányattatásainak történetét, jelenlévő alperesek már csak a jövőre koncentráltak volna. Ekkor jelen volt az alperesek két jogi képviselője, a felperes jogi képviselője távol maradt. Sikerült akként mederben tartani a közvetítői ülést, hogy a felperes is tudott szerepelni, ugyanakkor nem mentünk vissza a „kályhához”.

A második közvetítői ülésen eljutottunk odáig, hogy konkrétan megfogalmazta a

kérelmező felperes, hogy mit kér az alperesektől úgy, hogy A és B variáció is volt. A variáció esetén közösen fizessenek meg egy adott összeget neki, B variációnál ezt az összeget lebontotta I-II-III. r. alperesek és IX.-X. r. alperesek viszonylatára.

A harmadik közvetítői ülésen az erőviszonyok akként módosultak, hogy a felperes is jogi képviselővel jött, az alperesek közül a IX-X. r. alperesek nem jöttek el. A felek között a B variáció részletei képezték a tárgyalás lényegét, akként, hogy a felek által megajánlott sarokszámokban másfél millió forint eltérés mutatkozott még mindig az ülés végére, de távozáskor nem zárták le a tárgyalást, hanem megoldást kerestek a különbség előteremtésére. A IX-X. r. alperesek ismételten nem jelentek meg, valamiféle nyomás, neheztelés volt érezhető általuk az I-II-III. r. alperesek felé, amennyiben ők megállapodnak.

A negyedik közvetítői ülésen a felek megállapodtak a sarokszámokban, illetve abban, hogy egyezséget fognak kötni, elkezdték annak részleteit kidolgozni. Innentől kezdve együttműködve, egymás érdekeire is tekintettel próbálták az egyezséget formálni, illetve megvalósíthatóságának útját kitalálni. Több variáció is felmerült, végig akként gondolkodtak „hangosan”, hogy figyelemmel voltak a másik érdekeire is.

Az ötödik ülésen elméletileg aláírták volna a megállapodást, de a peres eljárás megszüntetése I-II-III. r. alperesekkel szemben vetett fel jó néhány elméleti kérdést, mely erős gondolkodásra sarkallta a jogi képviselőket. Meg kell jegyezni, hogy az I-II-III. r. alperesek jogi képviselője, valamint a felperes jogi képviselője rendkívül intelligensen, együttműködve segítette az általa képviselt felet, feleket az egyezés létrehozása útján, csak elismerően lehet róluk beszélni. Ezáltal megkönnyítették a mi feladatunkat is, mert teljesen háttérben tudtunk maradni az ötletelésben és a „jogászkodásban” is, vagyis klasszikusan irányíthattuk és mederben tarthattuk az eljárást.

Az ötödik alkalommal a felek aláírtak előttünk egy olyan megállapodást, melyben kötelezték magukat az ügyvédek által kimunkált megállapodás aláírására. Konkrét részletekről nem egyeztettek a mediációs eljárásban, hanem kimunkálták azokat a sarokpontokat, melyek a feleknek fontos volt, melyeket rendezni kívántak a későbbi szerződésben.

Összességében a felperes állhatatos kitartásának megfelelően másfél hónap alatt megkapta azt a sarokszám szerinti összeget, amihez ragaszkodott már az elején is, de nem olyan elszámolási módban, ahogy szeretne volna, hanem egyéb elszámolási módon. Az alpereseket egyetlen cél vezette, megállapodni, ezért hajlandóak voltak áldozatot is vállalni. Mindegyik fél elégedetten, megkönnyebbülten távozott a sikeres közvetítésről.

A közvetítés szakirodalma megkülönbözteti a konfliktus fázisait: jelzés, vita polarizáció, szegregáció, destrukció és kimerülés ⁽⁶²⁰⁾. Az első fázis az, amikor az emberek egymás tudtára adják, hogy konfliktusuk van egymással. Ha megfelelően kommunikálni tudnak egymással, konkrétan megfogalmazzák az álláspontjaikat, érdekeiket. Tehát a jelzés fázisában képesek a felek, hogy egymással közvetlenül tárgyalásokban bocsátkozzanak. Ha azonban nő a feszültség a felek között, pozícióik megmerevedhetnek, s polarizálódás történik. Abban a stádiumban, ahol a felek már képtelenek vagy nem hajlandóak egymással szóba állni, előbb szegregálódnak, majd destruktívvá válik a kapcsolatuk, végül teljesen apatikussá válnak, kimerülnek. Ez utóbbi esetekben már csak a mediáció lehetséges, amely egy strukturált folyamat, melynek célja, hogy képessé tegye a vitában állókat az egymásra odafigyelésre és a kölcsönös megértésre. ⁽⁶²¹⁾

A fenti tematizálást azért közöltem, mert ez az ügy tipikusan az volt, ahol a felek végigmentek a konfliktus valamennyi fázisán, a hosszú pereskedés alatt több személyes tragédia is történt az életükben, azaz kifáradtak, kimerültek a szó pszichikai és fizikai értelmében is. A bírósági közvetítés volt az egyetlen olyan hely, ahol nem csak az aktuális, folyamatban lévő per egyes kérdéseit, hanem valamennyi (más jogcímen), egymással szembeni sérelmeiket, követeléseiket, elvárásaikat megértették a másik féllel és komplexen tudták kezelni. A közvetítés alapján született megállapodást visszacsatolták a perbe, ahol a felek a per befejezése irányába óriásit léptek előre.

III.3. Együttműködés

A közvetítés, mint „egymásra figyelő, értő beszélgetés” fóruma megjelent másik közvetítói eljárásunkban is.

Munkaügyi perben sérelmezte a munkavállaló, hogy megszüntették a munkaviszonyát -álláspontja szerint- jogellenesen, ezért bírósághoz fordult. Jogi képviselőjén keresztül kérelmezte a közvetítói eljárást, az alperes gazdasági társaság részt kívánt venni a közvetítói eljárásban.

A kitzúzott közvetítói ülésen a felperes élettársával jelent meg, az alperesi gazdasági társaságot a jogi igazgató-helyettes képviselte.

A felperes a közvetítói eljárás folyamán elmesélte az alperesi képviselőnek, hogy számára miért nem elfogadható az átszervezésre hivatkozó felmondási indok, valamint részletesen feltárta a munkahelyén általa -és az élettársa! által is-

⁶²⁰ dr. Göncz Kinga-Wagner János: Konfliktuskezelés és mediáció in: Dr. Eörsi Mátyás-Dr. Ábrahám Zita: Perskedni rossz! Mediáció: A szelíd konfliktuskezelés, id. kiad 18. old.

⁶²¹ Nagy Márta : Bírósági Mediáció Bába Kiadó, Szeged, 2011. 28. oldal

elszenvedett sérelmeket és a munkahelyén lévő „fejetlenséget”. Világosan kiderült az előadásából, hogy az anyagi veszteségen kívül sokkal nagyobb sérelmet jelent neki a nevének meghurcolása. A felperes súlyos anyagi követeléssel élt az alperessel szemben a keresetlevélben.

El kell mondani a közvetítésről, hogy az egyik legnagyobb élmény volt közvetítőként eljárni. Az alperest képviselő jogi-igazgató helyettes (ügyvéd is) azonnal felismerte helyét a közvetítői eljárásban, rendkívül intelligensen állt a felekhez. Értem ez alatt, hogy rögtön megtalálta a hangnemet és a stílust a munkavállalóval, értő figyelemmel hallgatta az által elmondottakat, jegyzetelt. Amikor kimutatást készített az általuk még kifizethető összegről részletesen, érthető módon levezette a számításait, a felperes és élettársa által átélteket próbálta a munkáltató szemszögéből láttatni.

A felek előttem csak olyan megállapodást kötöttek -hasonlóan az előző jogesetben lévőhöz- hogy kötelezik magukat a jogi képviselők által kimunkált szerződés megkötéséhez, illetőleg beleírásra kerültek a megállapodásba azok a fontos kérdések is, melyeket a későbbi szerződésnek tartalmaznia kellett pl. az alperes kötelezettséget vállalt arra, hogy a felperes régi munkahelyén egyértelműsíti a többi munkavállaló előtt, hogy nem követett el a felperes az alperes kárára szabálysértést.

Ebben a közvetítői eljárásban két közvetítői ülés került megtartásra 3 hét alatt, az elsőt a felperes jogi képviselő nélkül jelent meg, a másodikon már jogi képviselővel. A szerepem tulajdonképpen csak a tárgyalás vezetésére koncentrált, az általános kommunikációs technikákból a parafrázist használtam, illetve az összefoglalással éltem. Speciális technikák közül a legnagyobb szerepe a kölcsönös engedmény technikájának volt, hiszen egy alkufolyamatban voltak a felek, ezt kellett „levezényelni”. Nagyon világosan kirajzolódott az a folyamat, hogy minél többet engedett a felperes az anyagi követeléséből, annál fontosabb volt neki, hogy a szakmájában a kollégák tudják, hogy tisztességes ember.

A közvetítői ülésekre a keresetlevél beadását követően, de még az első tárgyalást megelőzően került sor, a felek a kitűzött tárgyalásra el sem mentek, a felperes elállt a keresetétől. A perben valószínűleg nem lett volna alkalma a felperesnek a sérelmeit ilyen mély volumenben előadni, illetőleg biztos vagyok benne, hogy az alperesi képviselőtől nem számíthattak volna ilyen emberséges hozzáállásra, valamint hosszú bizonyítási folyamat vette volna kezdetét, amelyre így nem volt szükség.

III.4. Folytatás, talán másképp

Önkéntes mediáció iránti egyoldalú kérelem érkezett a bíróságra a keresetlevélbe belefoglalva. Ebben Judit (nevezzük így a feleséget) a házasság közös megegyezésen alapuló felbontását kérte, a gyermekek közös szülői felügyeletét szeretne volna, a kapcsolattartás formalitássá vált volna, hiszen egy fedél alatt laknak egyelőre, illetve a gyermektartásdíj vonatkozásában a tárgyaláson kívánt érdemben nyilatkozni. A lakáshasználat osztott volt közöttük, az ingatlant közösen kívánják értékesíteni, majd a vételárat felosztani. Judit leírta, hogy a válási szándékuk végleges, de a járulékos kérdésekben mediátort szeretne igénybe venni, mert alig kommunikál a férjével.

Kitűzésre került az első közvetítői megbeszélés, melyen mindkét fél megjelent. Két értelmiségi ember, a férj, (nevezzük Gábornak) középvezető egy gyárban, a Judit két műszakos munkarendben rendkívül fontos és folyamatos figyelmet igénylő munkakörben dolgozik. Gábor hihetetlen kemény, megrendíthetetlen személy volt, aki gyűlölte (direkt használom ezt a szót) Juditot, a két gyermekével sem törődött azért, hogy a feleségnek minél több feladatot, minél több megoldhatatlan helyzetet teremtsen, ezáltal a munkájában is ellehetetlenítse.

Az eljárás folyamán nem derült ki, hogy miért ment tönkre a házasságuk, Gábor állandóan azt hajtogatta, hogy nem bírja hallgatni Judit állandó „kántálását”, szidalmazását, üvöltözését, Judit arra panaszkodott, hogy valóban így viselkedik, de azért, mert egyedül nem bír a gyerekekkel a munkája miatt és a férje semmiben nem segíti. Példaként ilyen hajmeresztő életvitelről, mindennapokról számoltak be, hogy az apa hazamegy a munkából 5 óra előtt, a szobájába bezárkózik, mert pihennie kell és nem bírja a nő hangját elviselni, nem jön elő csak 9 órakor vacsorázni, ekkor a gyerekeknek odaböki, hogy jó éjszakát. A nő az éjszakai műszakból hazaérve nem alszik sokszor 25-26 órája, de a gyerekekért neki kell menni, neki kell az óvoda gyerekeit ellátni, délután, este velük lenni, majd hajnali hatra ismét dolgozni menni. Reggel a gyerekeket a férj nem hajlandó elvinni az óvodába, egy ismerős sokgyerekes anya szívességből segít Juditnak és sokszor szintén a hölgy szedi össze délután Judit és Gábor gyerekeit az óvodából. A férj a szobából akkor sem jön elő, ha a gyerekek játszanának vele, hagyja, hogy ott dörömböljenek az ajtón, Juditot ez teljesen kiborítja.

A közvetítői eljárásban kiderült, hogy szó sincs közös szülői felügyeletről, Judit azért szeretné a közös szülői felügyeletet, mert akkor legalább Gábor is foglalkozna a gyerekekkel, mert a gyerekeknek joga van az apjukhoz! A férj különösebben nem akar a gyerekekkel foglalkozni, neki az anya kizárólagos szülői felügyeleti joga jobban megfelelne.

Az első közvetítői megbeszélés a nyilatkozat aláírása után üléssé fordult, hihetetlen nehéz volt, mert a hallottak és a két személy viselkedése számomra is döbbenetes volt. Gábor viselkedésén érezni lehetett, hogy megveti a feleségét, nem hajlandó partner lenni a közvetítői eljárásban sem, szinte külön élvezte, hogy Judit sok lehetőséget vázolt fel a közös életük felszámolására és Gábor ezekben csak a hibát kereste. Közvetlenül nem sértegették egymást, de a hangnem és a testbeszéd árulkodott Gábor fölényes pozíciójáról, Judit kétségbeesett útkereséséről.

Az ügyben három közvetítői ülést tartottunk, a közvetítői ülések hosszúak voltak, legalább két-két és fél órák külön-külön. Az első közvetítői ülést azzal zártuk, hogy elsősorban Judit találja ki, hogy mit akar, nem volt a feleknek „házi feladat”, hogy otthon egyeztessenek, mert ezt egyikük sem vállalta fel.

A következő közvetítői ülésre Judit szétszórva, fáradtan érkezett, konkrét elképzelést nem tudott mondani, azonban Gábor átvette a kezdeményezést, ötleteket adott Juditnak, tárgyalni, egyezkedni kezdtek egymással. Azzal váltak el, hogy bemennek a hitelt folyósító pénzintézetekhez és konkrétan megkérdezik aktuális tartozásukat.

A harmadik közvetítői ülésen nem jutottunk előrébb, mert Judit még mindig nem tudta kitalálni, hogy mit akar: természetesen minél több pénzt szeretett volna, illetve az ingatlant, Gábor tartotta az ajánlatát. Végig érezni lehetett, hogy történt közöttük valami, rendkívül feszültek voltak.

A negyedik közvetítői ülésre nem került sor, Judit kérte, hogy fejezzük be az eljárást, ugyanis a bíróság távol tartást rendelt el közöttük egy elfajult veszekedés után.

A közvetítői eljárás befejezésre került, Gábor elköltözött otthonról. Fontos momentum, hogy a költségmentesség kapcsán a per még kitűzésre sem került eddig az időpontig.

Három hónappal később Gábor keresett meg, hogy a perben **elrendelésre került a kötelező közvetítés**, továbbra sem lakott otthon, valamelyest javult a kapcsolatuk, van Juditnak egy kész ajánlata felé, ezt szeretné közvetítői eljárás keretében megbeszélni vele, a segítségemet kéri. Az első felmerült gondolatom az volt, hogy lefolytathatom-e ezt az eljárást, de a közvetítés őszinteségét hirdetve kifejezetten rákérdeztem, hogy én folytassam-e le az eljárást. Azt mondta, hogy a személyemet mindketten elfogadták, szeretnék onnan folytatni, ahol befejeztük annak idején.

Kíváncsi voltam magam is, hogy mennyiben változott meg a két ember viszonya a lezajlott távol tartás, az elkezdődött per és külön költözés után.

Az első közvetítői ülésen meg kellett állapítanom, hogy a felek ugyanott tartanak, mint korábban. A felek a konfliktusuknak a szegregálódó, majd destruktívvá váló fázisában voltak. Felismertem, hogy parttalan, ha a felek ugyanazt a magatartást folytatják, nem lesz előrelépés. Elkezdtem különtárgyalásokba bocsátkozni a felekkel. A közvetítői ülés úgy zajlott, hogy egy kérdést átbeszéltünk az egyik féllel, utána ugyanazt a másik féllel, felhatalmazások alapján közöltem a másik fél ajánlatát és így lépésről lépésre, de már kulturáltan szóba álltak egymással. Amit a felek viselkedésén tapasztaltam, hogy Judit viselkedése kissé megváltozott: érezte, hogy a gyerekei érdekében nem folytathatja a pereskedést és bizonytalan belemenni egy szakértő kirendelésbe az ingatlan értéke tekintetében. Amint finomítani tudta Gábor ajánlatát, azaz közelítette az ő elképzeléséhez, elfogadta Gábor ajánlatát. Ez hosszú, három közvetítői ülésen át tartó folyamat volt, körülbelül kilenc óra. Amint megállapodtak az ingatlan értékében, Gábor olyan hihetetlen engedelményeket tett Judit felé, hogy számomra is döbbenetes volt a felek együttműködése, új hangnem.

A leggyakrabban a semlegesbe fordítás és a visszacsatolás technikáját alkalmaztam, mert mindenki mantrázta a saját álláspontját, meg sem értették még azt sem, ha a másik fél teljesíti a kérését.

Nagyon hálás vagyok a bírónak, mert annak ellenére, hogy a felek elmondták neki, hogy már túl vannak egy közvetítői eljárásen, ahol nem sikerült megállapodni, felismerte, hogy ezek a felek még nincsenek kész arra, hogy a tárgyaláson higgadtan, emberi hangon, ezért elrendelte a kötelező közvetítést.

IV.5. Lakáshasználat megosztása

Idősödő házaspár (a férj, Gábor 60 felett, a feleség Judit 60-hoz közel) házasság felbontása kapcsán kérte a közvetítői eljárást. Három felnőtt gyermekük van, egyik gyermek sem lakik tartósan otthon.

A házasság felbontását kifejezetten Judit akarta, Gábor leélte volna az életét már Judittal együtt, de azt ő sem tagadta, hogy tulajdonképpen csak egy fedél alatt laknak mindennemű kapcsolat nélkül. Judit középiskolai pedagógus, Gábor szellemi munkát végzett aktív korában, most is vannak feladatai, nem otthon ül.

A közös bontóhoz szükséges valamennyi kérdésben egyet tudtak érteni, kivéve a lakáshasználat, illetve ezzel kapcsolatban elszámolási vitájuk volt. A felek régóta fizették a számlákat közösen akként, hogy Gábor befizette a csekkeket, Judit a fele pénzt odaadta érte. De Judit elköltözött otthonról decemberben, négy hónapig másnál lakott, erre az időre nem volt hajlandó kifizetni Gábornak a fele rezsit, mert nem lakott otthon, nem is fogyasztott közüzemi szolgáltatást, valamint ahogy nem

volt otthon Judit, nem lett fizetve a műsorszolgáltatónak, így kikapcsolásra került a televízió is.

Kifejezetten elszámolási vita körében nem tartozott a felek házassága megromlása körülményeinek feltárása, de mindkét alkalommal, mikor közvetítői ülést tartottunk, Judit elsírta magát és volt hogy harmincöt évvel azelőtti esemény fájdalmait hozta fel, de az irányított beszélgetések során sem akarták feltárni megbeszélni a fájó pontokat, nem az volt a céljuk a közvetítői eljárással.

A közvetítői eljárás sikeres volt, a felek megállapodást kötöttek, mindketten kompromisszumra képesek voltak, figyelembe vették a másik álláspontját és olyan részletességgel, azonban a használhatóságot még nem akadályozó alapossággal szabályozták az ingatlanuk egyes helyiségeinek a használatát, hogy másfél oldalas megállapodás lett belőle.

Fontos, hogy a jövőre nézve megállapodtak abban is, hogy hogyan viselik a megosztott használatnak megfelelően az ingatlan költségeit.

Eljáró bíró a végzése jogerőre emelkedését követően tájékoztatott, hogy a lakáshasználat megosztásáról való rendelkezésekor utalt a végzésében a felek között megkötött külön megállapodásra, ezáltal a bírósági közvetítésben létrejött egyezség szerves részévé vált a bíróság jogerős végzésének.

III.6. Megállapodás nincs, eredmény mégis van

Emlékezetes közvetítéseim egyike az alábbi eset:

Ügyszám szerint nem két éven túli, de ténylegesen a kijelölési eljárás folytán is jóval több mint két évvé vált ügy érkezett hozzánk a szomszédos törvényszék területéről. Kötelező közvetítést rendelt el a bíró szülői felügyelet gyakorlásának rendezése és járulécai ügyben. A perben eltelt idő alatt a bizonyítási eljárás a vége felé közeledett, meghallgatásra kerültek a tanúk, a szakértő is kirendelésre került, nagyjából döntésre készen állt az ügy. A felek elmondásából tudom, hogy a bíró azért bocsátotta mégis kötelező közvetítésre az ügyet, mert a megfelelően alkalmas szülők közötti bírósági ítélet véleménye szerint elmélyítené a válságot, számukra az ítélet nem megoldás, hanem végtelenségig tartó háborúskodás lenne.

A közvetítői eljárás során kiderült, hogy a valaha volt nagy szerelemnek vége lett, az asszony a nagykorú fiával és alsó tagozatos lányával egyedül maradt. Az asszony nagyon megszenvedte a kapcsolatuk válságát, elmondása szerint mindenét feladta, csak hogy a családnak szentelhesse az életét. A férje ez idő alatt dolgozott, élte az életét, sokat volt távol stb. Folyamatosan elhidegültek, majd a gyerekek miatt marakodni kezdtek. Döbbenetes volt közvetítőként megélni, hogy ugyanazt a dolgot mennyire másként élik meg: elmesélték, hogy a kapcsolatuk zátonyra

futásakor hosszú ideig azt sem tudták tisztázni, hogy együtt élnek-e még vagy sem. Az asszony szerint nem éltek együtt, mert a férje hetente két-három alkalommal másik városban aludt a munkája miatt, (mint utóbb kiderült, nem azért), ha otthon aludt, külön szobában. A férj szerint együtt éltek, mert két-három éjszaka kivételével mindig otthon aludt.

A perben a legnagyobb problémát az jelentette, hogy a kiskorú gyermek szülői felügyeleti jogát a felperesi édesapa szeretne volna, mert az édesanya új társa olyan munkahelyen dolgozott, ahol szerződésenként új városba kell költöznie egy-két-három évente. A felperesi apa erről hallani sem akart, hogy a gyermeke elköltözzön a lakóhelyéről. Az alperesi anya azzal védekezett, hogy a per megindításáig az apát nem érdekelte a gyereke, általában a vasárnapi ebédeken sem vett részt, most nem érti, miért akadályozza, hogy új párjával új életet kezdjenek. A gyermeket természetesen nem akarta az édesapánál hagyni.

A felek két alkalommal voltak nálam, aláírták a nyilatkozatot, elfogadták a közvetítói eljárás szabályait. A közvetítói eljárás alatt nagy figyelmet igényelt annak elérése, hogy a felek ugyanabba a pozícióban legyenek. A felperesi apa végtelenül lekezelően kezelte a kialakult helyzetet, nyeregbe érezte magát, tudta, hogy az idő neki dolgozik, mert ha nem állapodik meg az asszonnal, az idő akkor is neki dolgozik. Az asszonynak azért volt fontos a megállapodás, mert akkor az élettársa szerződése szerint az iskolakezdésre berendezkedhettek volna egy új városba. A felperesi apa belement volna abba, hogy az édesanya legyen a szülői felügyeleti jog gyakorlója, de olyan lehetetlen és teljesíthetetlen kérései voltak, olyan biztosítékokat kért az asszonytól, hogy azt nem lehetett bevállalni, mert a körülmények nagy része az élettárs szerződésétől függött. Pl. megkötötte volna a felperesi apa, hogy milyen lélekszámú városokba költözhet az édesanya az új párjával. Kíváncsi volt a felperesi férj arra, hogy hogyan lesz tovább, ha az anyának megszakad az élettársi kapcsolata, holott az anya jelenleg az élettárssal a jövőjét tervezte.

Őrlődött az édesanya a gyermeke és új párja között, de nem engedett az apa nyomásának, kérte, hogy fejezzük be a közvetítói eljárást, így a két ülés közel hat órája alatt a per szempontjából érdemben különösebb előrelépés nem történt az ügyben.

Közvetítói szempontból azonban igen. Az alperesi édesanya nagyon jó taktikát választott a felperesi férj „megpuhítására”. A közvetítói üléseken, illetőleg azt megelőző telefonos beszélgetés során is végtelen elismeréssel, tisztelettel beszélt a férjéről, még amikor a veszekedéseikről, házasságuk sötét foltjairól is számolt be, azt is mindkettejük hibájaként mesélte el, a férjet szemtől-szembe nem támadta. Ugyanakkor a felperesi férjnek folyamatosan küldte az információt, hogy eddig is ő nevelte a gyermeket, abban különösebb hiba nem volt, ő is alkalmas arra, hogy a gyermeket nevelje, az apával való kapcsolattartást eddig is biztosította, miért lenne ez a jövőben másként. Ha lassan is, de érezhető volt az apa részéről, hogy egyre kellemetlenebbé válik részére a szituáció, érvrendszere, feltételei csak

időhúzás.

Az alperesi anya kérte befejezni a közvetítői eljárást, a felek visszamentek a perbe. De! A felperesi apa kérte a bíróságot, hogy úgy tűzze ki a tárgyalás időpontját, hogy mindenben meg kíván egyezni az alperessel, szeretné befejezni a peres eljárást.

Után követés alapján tudom, hogy a peres felek megegyeztek, a kitűzött tárgyaláson egyezséget kötöttek, mely egyezséget a mai napig betartják. Az alperesi édesanya elmondta, hogy úgy értékelte, hogy a közvetítői eljárás világított rá az édesapánál arra, hogy ha a gyermeke el is költözik a közeléből, nem fogja elveszíteni. Volt egy-két feltétele továbbra is az édesapának, de ezek az anya részéről teljesíthetőek és vállalhatóak voltak. A gyermek az új környezetében nagyon jól érzi magát, alkalmazkodott az új élethelyzethez. Két, nagyon fontos tanulsága van az ügyeknek: az egyik, hogy a közvetítői eljárás után az édesanya személyesen kereste fel az édesapát és problémájuk megbeszélésére kérte, a másik, hogy azóta a felperes és az alperes beszélőviszonyban van egymással! A mediáció kommunikációs technikái közül ebben a közvetítői eljárásban nagyon sokszor éltem a külön beszélgetés technikájával, a szerepcserével, leggyakrabban reflexív kérdéseket tettem fel, speciális technikák közül a leghatékonyabb a kölcsönössé tétel és a csend volt.

Bízom benne, hogy ezen ügy is mutatja, hogy a közvetítői eljárásnak akkor is van jótékony hatása, ha nem kifejezetten megállapodással végződik az eljárás.

2013 szeptembere óta folytatok közvetítést, bírósági közvetítést. Nagyon sok bírósági közvetítői ügyben volt szerencsém eljárni, melynek nem csak az az oka, hogy az ország egyik legnagyobb megyéjében dolgozom, hanem nagyon jó érzékkel látta meg a törvényszék vezetése a lehetőséget a közvetítésben és a koordinátor elhivatott hozzáállásával működő (sikeres) rendszert építettünk ki

Nézzük csak meg, mit is „ígérünk” a feleknek a bírósági közvetítéssel?

A bírósági közvetítői eljárás

A közvetítés – vagy más néven mediáció – egy olyan, a hagyományos vitarendező (peres) eljárásoktól lényegesen eltérő megoldás, melynek az a célja, hogy a vitában érdekelt felek **kölcsönös megegyezéssel** zárják le a vitájukat. Ehhez a vitában nem érintett, semleges, pártatlan harmadik személy, közvetítő (mediátor) segítségét veszik igénybe.

A bírósági közvetítés mindezekén túl ahhoz is segítséget nyújt, hogy a per megindulásakor, illetve a per folyamán bármikor, (fellebbviteli eljárásban is) **gyorsan, hatékonyan** rendezhető legyen a jogvita. A közvetítői eljárás igénybevételével a már elkezdődött per néhány hét alatt befejezhető. A bírósági közvetítés lehetővé teszi, hogy a felek per helyett párbeszéd útján **megállapodás**ra jussanak.

Mi a közvetítői eljárás előnye a perhez képest?

A közvetítői eljárás lényegesen gyorsabb, rugalmasabb, mint a bírósági peres eljárás. A közvetítői eljárásban nem fordulhat elő az, mint ami egy perben, hogy az egyik fél nyer, a másik pedig veszít. A bíróságon dolgozó közvetítő kapcsolatba lép a felekkel, **közvetlen**, oldott légkörben segít nekik a konfliktus feltárásában és abban, hogy maguk találják meg a megoldást a problémájukra. A megegyezéssel **mindkét fél nyer**, miközben a megegyezés növeli a felek egymás iránti bizalmát, és javítja a konfliktus miatt megromlott kapcsolatokat is.

További előnye még, hogy a bírósági közvetítői eljárás nem nyilvános, sőt a bírósági közvetítőnek az eljárás során tudomására jutott tényekkel, adatokkal kapcsolatban **szigorú titoktartási kötelezettsége** van. Tehát az előtte elhangzottakról a perben eljáró bírónak sincs tudomása. A felek közös döntésén múlik, hogy az elhangzottakról kinek mit hoznak a tudomására.

Van-e pénzübeli előnye a bírósági közvetítésnek?

A bírósági közvetítés illetékmentes, a bírósági közvetítőnek nem kell díjat fizetni és sikeres megállapodás esetén a felek a perben – **90% - 70% - 50%** - **illetékkedvezményben** részesíthetők.

Kinek érdemes igénybe venni, és milyen esetekben a bírósági közvetítői eljárást?

Bárki bírósági közvetítőhöz fordulhat a vitás ügyével. Az eljárásban az vehet részt, akinek peres vagy peren kívüli **ügye már folyamatban** van a bíróságon.

A dolgozatom elolvasása után hiszem, hogy a kialakított gyakorlatunk, szakmai tudásunk alapján a példákon keresztül sikerült rávilágítanom arra, hogy azon ügyfelek részére, akik igénybe veszik a közvetítést, szolgáltatjuk mindazt, amit a plakáton hirdetünk.

Irodalomjegyzék

Sáriné Simkó Ágnes szerk.: Mediáció. Közvetítői eljárások (HVG Orac Lap és könyvkiadó 2012.)

Fürjes Balázs, Dr. Krémer András, dr. Somodi Éva szerk.: A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése Budapest 2010. március 17. 3.3. verzió

Pokol Béla: A jog elkerülésének útjai. Mediáció, egyezségkötés

Dr. Eörsy Mátyás-dr. Ábrahám Zita: Pereskedni rossz! Mediáció: a szelíd konfliktuskezelés (Minerva Kiadó 2003.)

Bírósági Közvetítői Hírlevél 2015. március 17.

Nagy Márta: Bírósági mediáció (Bába Kiadó Szeged 2011.)

MIA Instuktor képzés 2015. keretében Hunyadi Krisztina tréner által rendelkezésünkre bocsátott anyaga a mediáció kommunikációs technikáiról

Büntetőjogi szekció
Joghallgatói tagozat

A GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEKSEL KAPCSOLATOS JOGALKALMAZÁSI KÉRDÉSEK

„Egy világos pillanatában Winston észrevette, hogy együtt ordít a többiekkel, és sarkával vadul rugdalja széke lábát. A Két Perc Gyűlésben nem az volt a borzasztó, hogy mindenki köteles volt részt venni benne, hanem az, hogy lehetetlen volt elkerülni a bekapcsolódást. Harminc másodpercen belül képtelenségé vált az ellenállás. Mintha a félelem és bosszúvágy eksztázisa öntötte volna el az egész embercsoportot: a vágy gyilkolni, kínozni, kalapáccsal arcokat összezúzni, mintha elektromos áram változtatott volna minden embert akarata ellenére fintorgó, sikoltozó holdkórossá. S hozzá ez a düh, amely mindenkit megszállt, elvont, iránytalan érzelem volt, amelyet egyik tárgyról a másira lehetett vetíteni, mint valami reflektor fényét”.⁶²²

(George Orwell)

Bevezető gondolatok

Negatív megkülönböztetés emberemlékezet óta létezik, mindig volt véleményünk másokról anélkül, hogy megfelelő háttértudással rendelkezünk volna az adott személyről. Sajnos a probléma globális és igen aktuális, hiszen napjainkban is rengeteg gyűlölet-bűncselekményről, hátrányos megkülönböztetésről, előítéletesen alapuló helytelen szemléletről hallunk, mely cselekmények és spekulációk alapja általában a hiányos ismeret embertársainkról, a beszűkült látásmód vagy éppen az, hogy a társaságunkban uralkodó vélemények ránk is hatással vannak. A probléma globalitása a társadalom szintjén jelenik meg: ezen negatív viszonyulásunk kihat a társadalomra, a társadalmi együttélést akadályozza, s végső soron a demokrácia eszményeivel is szemben áll.

A gyűlölet-bűncselekmények azok, melyek az emberi méltóságot és az egyenlőség elvét a legszélesebb módon támadják, valamint esetenként sértik a testi integritáshoz és a személyi biztonsághoz való jogokat. Hatással lehetnek az egész társadalomra is azáltal, hogy a támadott csoportban erősödhet a félelem és kirekesztettség érzése a konkrét áldozattal történetek miatt. Szimbolikus bűncselekményeknek is hívják ezeket, hiszen egyfajta üzenetet közvetítenek: azt, hogy a csoport tagjai nemkívánatosak, nem azonos értékű tagjai a társadalomnak. A gyűlölet-bűncselekmények leginkább elfogadott definíciója szerint a lényegi elem az előítélet. Az elkövető előítélettel viseltetik azon társadalmilag sérülékeny csoport iránt, amelyhez az áldozat is tartozik. A jogalkotó hatályos törvényünkben⁶²³ védett csoportként említi a nemzeti, etnikai, faji, vallási

⁶²² George Orwell: 1984. Regény. Fordította: Sziogyártó László. <http://mek.oszk.hu/00800/00896/00896.pdf> megtekintés időpontja: 2015.09.29.

⁶²³ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

csoportokat és a lakosság egyes csoportjait, amelyek közül példálózva nevesíti a fogyatékosokat, a nemi identitást és szexuális irányultságot, mint előítéltre okot adó tulajdonságokat. Hazánkban a homoszexuálisokkal, a zsidósággal és a roma lakossággal szemben történik a legtöbb gyűlölet-bűncselekmény. Néhány ilyen esetet szeretnék szemléltetni majd a munkámban.

Más szerzők szerint a fogalmi meghatározás körében nem elég az előítélet, a gyűlölet-motivált cselekmények esetében ennél többről van szó. Az egyes szerzők álláspontjairól dolgozatomban részletesebben is írni fogok.

Nem egységes a szakirodalom abban a tekintetben sem, hogy milyen tágan vagy épp szűken kell meghúzni a határt az egyes tényállások gyűlölet-bűncselekményekhez tartozása körében. Kutatásaimat a téma általános elméleti megalapozását követően igyekszem a szűkebb értelemben vett fogalomba tartozó kriminális cselekményekre irányítani: a közösség tagja elleni erőszakra és közösség elleni uszításra.

Elválaszthatatlan a témától a véleménynyilvánítás szabadsága⁶²⁴ vagy éppen annak korlátozása. A társadalmi együttélés során adódnak olyan helyzetek, amikor két alapjog ütközik – a gyűlölet-bűncselekményeknél is találkozunk ezzel, hiszen a vélemény szabadsága „verseng” az élethez és emberi méltósághoz való joggal. Erről szeretnék pár gondolatot a dolgozat szerkezetébe beleépíteni néhány vonatkozó Alkotmánybírósági határozatot is feldolgozva.

Szólni fogok a polgári jogi szabályozásról, ugyanis a 2014. március 15. napján hatályba lépett Polgári Törvénykönyv⁶²⁵ új rendelkezéseket tartalmaz a gyűlölet-cselekmények kapcsán.

Tanulmányomban néhány, a köztudatban élő bírósági eset is bemutatásra kerül. Szeretném felvázolni a jogalkalmazással kapcsolatos problémákat: nagy a látencia, egyénileg sokan személyes kudarcként élik meg a sértetté válást és nem tesznek feljelentést, nem fordulnak rendőrséghez. Ha azonban ez mégis megtörténik, akkor gyakori problémaként jelentkezik az alulminősítés. Ez azt jelenti, hogy a nyomozó hatóságok gyakran nem vagy csak jelentős késedelemmel, sértetti beadványok alapján indítanak eljárást közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye miatt, holott az adott esetben különösebb vizsgálat nélkül is megállapítható lenne a gyűlölet motiválta indíték gyanúja. Statisztikákon, példákon keresztül nyerhetünk megállapításokat erre vonatkozóan.

A gyűlölet-bűncselekmények visszaszorítása nyilvánvaló szükségszerűség az Európai Unió szemszögéből is, annak érdekében, hogy biztosítsa a tagállamok társadalmi csoportjai közötti békés együttélést és stabilitást. Számos nemzetközi dokumentumot alkottak a rasszizmus és idegengyűlölet jegyében, melyek a Magyar Államra nézve is kötelező erejűek. Elengedhetetlennek tartom ezen határozatok, irányelvek ismertetését is.

⁶²⁴ A véleménynyilvánítás szabadsága első generációs alapjog, klasszikus politikai szabadságjog, melynek „kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen „anyajoga” többféle szabadságjognak, az ún. „kommunikációs” alapjogoknak.” Ebből eredő külön nevesített jog többek között a szólás-és sajtószabadság. (30/1992. (V.26.) AB határozat)

⁶²⁵ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

A források gyűjtése során minél több szerző munkáját próbálom feldolgozni, nézőpontjukat megismerni.

Célom a dolgozattal az, hogy a gyűlölet-bűncselekmények bemutatásán és jogalkalmazási problémáinak ismertetésén keresztül felhívjam a figyelmet ezen cselekmények súlyosságára. Véleménynyilvánítási szabadsággal élve próbálok állást foglalni a szabályozásról, valamint igyekszem saját gondolataimat is belefoglalva javaslatokat tenni a témával kapcsolatban.

E káros társadalmi jelenség visszaszorításához úgy gondolom, elsősorban szemléletváltásra lenne szükségünk, mely részemről már az anyaggyűjtés fázisában megindult.

A kategorizálásról és előítéletről

„Az emberi pszichikum kategóriák segítségével nélkül képtelen lenne a gondolkodásra. Kialakulásuk után a kategóriák a normális előzetes ítélet alapjául szolgálnak. Nem tudjuk kikerülni a folyamatot. Rendezett életünk függ tőle”.⁶²⁶ A kategorizálással történő egyszerűsítés könnyen vezethet túlzott szimplifikációhoz és torzításhoz. A másik csoport iránti negatív torzítás automatikus negatív címkézést segít elő. A nemkívánatos tulajdonságokra való önkényes leegyszerűsítés elkerülhetetlenül kitörli a látókörünkből a pozitív vonásokat. Minél szélsőségesebbek a leértékelő jelzők, annál kevésbé tűnik „emberinek” az előítéletet gerjesztő csoport tagja és annál könnyebb őt bántalmazni.⁶²⁷

Az előítéletesség alapjait külső hatások alakítják ki inkább, mintsem eredendő személyiségünkből, belső pszichikus adottságainkból, emberi természetünkből fakadnának. A szocializáció különböző állomásai azok, amelyek döntően befolyásolják ilyen típusú hozzáállásunkat: a család, az iskola, a szűkebb és tágabb közösségek.⁶²⁸ Riportműsorok, híradások, filmek és a világháló szintén hatással lehetnek előítéleteink kialakulására. Természetesen saját tapasztalásaink, a velünk vagy közvetlen környezetünkkel történt események sem segítik elő megítélésünk objektivitását.

Gordon Allport amerikai szociológus és szociálpszichológus „fokozatossági modellje” szerint öt fokozatát különböztethetjük meg az előítéletességnek: 1. szóbeli előítéletesség, 2. elkerülés, 3. hátrányos megkülönböztetés, elkülönítés, kirekesztés, 4. fizikai agresszió, 5. üldözés és kiirtás. A modell első fokán szereplő szóbeli megnyilvánulásokkal nap mint nap találkozunk, azonban az ilyen kijelentéseket tevők nagy része nem jut túl az idegenkedő viselkedésnek ennek az enyhe fokán. Az elkerülés azt jelenti, hogy a személy megpróbálja távol tartani magát a kellemetlennek ítélt csoporttól. A skála harmadik szintje már a diszkriminációnak feleltethető meg, aktív magatartást feltételez. A negyedik és legsúlyosabb, ötödik fokot nem szükséges magyarázni, mindkét esetben súlyos és

⁶²⁶ Gordon W. Allport: Az előítélet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999., 49. o.

⁶²⁷ Aaron T. Beck: A gyűlölet fogságában. Háttér Kiadó, Budapest, 2001., 206-210. o.

⁶²⁸ Erős Ferenc: Irányok és tendenciák az előítéletek kutatásában. Educatio, 2007/1. szám, 3. o.

embertelen az előítéletes személy fellépése.⁶²⁹ „Tudatában kell lennünk, hogy az egyik fokozatban megnyilvánuló aktivitás megkönnyíti a magasabb fokozatokba való átkerülést”. Német történelmi példával szemléltetve mindezt: Hitler szóbeli előítéletesége rábírta a német társadalmat arra, hogy kerülni kezdjék zsidó barátait és ismerőseiket. Ez – mint előkészítés – megkönnyítette a nürnbergi törvények életbeléptetését, amely természetessé tette a zsidók utcai megtámadását, a zsinagógák felégetését és a többi szörnyűséget. Ezen folyamat utolsó „állomása” pedig Auschwitz volt.⁶³⁰

A gyűlölet-bűncselekmény definíciója

A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport⁶³¹ megfogalmazása szerint gyűlölet-bűncselekmény alatt – egyszerűen fogalmazva – azon bűncselekményeket értjük, amelyeket előítéletes indokból követnek el.⁶³² A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) jogvédő nonprofit szervezet is úgy foglal állást a fogalmat illetően, hogy a megkülönböztető elem nem a gyűlölet, hanem az előítélet.⁶³³ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) hasonló álláspontot képvisel: „Hate crimes are criminal acts committed with a bias motive.”⁶³⁴ Angolul a „hate crime”, azaz a gyűlölet-bűncselekmény szinonimájaként használják a „bias motivated crime”, vagyis az előítélet által motivált bűncselekmény fogalmát. Nem szükséges ugyanis, hogy az elkövető gyűlölje az áldozatot, annál inkább, mivel sok esetben véletlenszerűen kiválasztott személy ellen követik el ezen kriminális cselekményeket, így mivel nem is ismeri a „megtámadottat”, őt nem is gyűlölheti. Az elkövető előítélettel viseltetik az adott csoport iránt, ahová az áldozat is tartozik: alacsonyabb rendűnek gondolja a közösséghez tartozókat valamely közös tulajdonságuk (pl.: bőrszín, szexuális irányultság, vallás, értelmi vagy testi fogyatékoság stb.) miatt. Potenciálisan a csoport bármely tagja áldozattá válhat, hiszen az elkövető kizárólag vagy az esetek többségében a lenézett tulajdonság alapján választ.⁶³⁵ Ezért gyakorolhatnak ezen cselekmények az előítéletes motivációval célzott közösség egészére káros, traumatizáló hatást, hiszen azt az érzést kelthetik, hogy hasonló támadás érheti a közösség többi tagját és ezáltal fokozhatják a társadalom egyes csoportjai közt a feszültséget. Az elkövetői magatartás alapjaiban támadja egy egyenlő emberi méltóságon alapuló jogállam rendjét.⁶³⁶

⁶²⁹ <http://www.masodikvh.hu/erdekessegek/szellemiseg/3107-rasszizmus-idegengyulolet-elotelet-vagy-diszkriminacio> - megtekintés időpontja: 2015.09.04.

⁶³⁰ Allport i.m. 45.o.

⁶³¹ Az Amnesty International Magyarország, a Háttér Társaság, a Magyar Helsinki Bizottság, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda, valamint a Társaság a Szabadságjogokért által 2012-ben létrehozott munkacsoport, melynek célja a gyűlölet-bűncselekmények elleni fellépés területén működő magyarországi civil szervezetek összefogása.

⁶³² <http://gyuloletellen.hu/mi-gyulolet-buncselekmeny> - megtekintés időpontja: 2015.09.06.

⁶³³ <http://tasz.hu/romaprogram/frissitett-kiadvany-gyulolet-buncselekmények-aldozatainak> - megtekintés időpontja: 2015.09.06.

⁶³⁴ <http://www.osce.org/odihr/36426?download=true> - megtekintés időpontja: 2015.09.06.

⁶³⁵ Jovánovics Eszter: Gyűlölet vagy előítélet? Szavak vagy tettek? Belügyi Szemle, 2013/12., 69. o.

⁶³⁶ Kirs Eszter: Jogegységesítés az Európai Unióban a gyűlölet-bűncselekmények megtorlása kapcsán. In: Miskolci Jogtudományi Műhely 7., Decem anni in Europaea Unione II., Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015., 48.o.

Az ismertetett álláspontokkal szembehelyezkedik Krémer Ferenc és Bencze Mátyás. Előbbi szerző magát a gyűlöletet „társadalmi gyűlöletként” kezeli, melyet meg kell különböztetni az előítélettől. Az előítélet megfelelő háttérrel teremt a diszkrimináció számára, azonban az előítélet nem ad elegendő alapot hozzá. Az előítélet degradál és értéktelenné tesz, célja csupán az uralkodás és az elnyomás. A társadalmi gyűlölet mind minőségileg, mind mennyiségileg különbözik az előítélettől. „Amikor az átalakul társadalmi gyűlöletté, akkor már nem alárendeltek és engedelmességre alkalmas embereket konstruál, hanem ellenségeket, akik aktívan vagy passzívan, akár a pusztán létezésükkel is fenyegetik a privilegizáltak uralmát”. Az előítélet tehát a társadalmon belül kívánja alárendelt helyzetbe taszítani a célcsoportokat, nem akarja őket kizárni, hiszen akkor nem lenne kin uralkodni. Ezzel ellentétben a társadalmi gyűlölet célja kifejezetten az, hogy a társadalmi határokon kívülre szorítsa a nem kívánt csoport tagjait és ezután minden megnyilvánulásukat gonosz támadásként értelmezni.⁶³⁷ Bencze Mátyás szerint viszont az előítélet önmagában még nem sarkall cselekvésre, másokkal szembeni agresszióra nem vezet általában, így ennél többről van szó a gyűlölet-bűncselekmények esetében. Ő is a társadalmi gyűlölet megnyilvánulásainak tartja ezen cselekményeket, amelyek végrehajtásakor az elkövetők ellenségnek tekintik az áldozatok csoportját, akiktől meg kell védeni magukat.⁶³⁸

Gyűlölet-bűncselekmények a Büntető Törvénykönyvben

A gyűlölet-bűncselekmények szabályozását illetően alapvetően három fő megközelítés létezik. A legritkábban alkalmazott megoldás az, ha az előítélet motiválta cselekményt elkülönült, sui generis tényállásként helyezi el a jogalkotó a büntetőjogi kódexben úgy, hogy alapul véve egy már létező tényállást, újrafogalmazza azt az előítéletes motiváció beillesztésével. Erre a módszerre példa hazánk is. Előnye, hogy egyértelmű üzenetet közvetít mindenki felé: egy demokratikus társadalom keretei között nem megtűrték ezek a jogsértések. Pozitívként lehet említeni azt is, hogy megkönnyíti a statisztikai adatgyűjtést és a külön hatásköri szabályok megalkotását.

A második lehetőség az, amikor minősítő körülményként tartalmazzák a jogszabályok az előítéletes motivációt, ezzel lehetővé téve a magasabb büntetési tétel kiszabását.

A harmadik esetben a jogalkotó nem alkot egyáltalán gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos szabályozást, hanem az előítéletes motivációt a meglévő keretek között veszi figyelembe a büntetés kiszabása során. Megjegyzendő, hogy ezen modellek nem feltétlenül tisztán léteznek a gyakorlatban, inkább a vegyes rendszerek jellemzőek.⁶³⁹

⁶³⁷ Krémer Ferenc: A társadalmi gyűlölet és a gyűlölet-bűncselekmények kezelése. *Belügyi Szemle*, 2013/12. szám, 22-23.o.

⁶³⁸ Bencze Mátyás: Gyűlölet-bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”. *Fundamentum*, 2014/1-2.szám, 130.o.

⁶³⁹ Dinók Henriett Éva: A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – a kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek. *Állam-és Jogtudomány*, LV. évfolyam, 2014/4. szám, 28-29.o.

Nem egységes a szakirodalom abban, hogy mely bűncselekményeket is sorolhatjuk a gyűlölet-bűncselekmények gyűjtőfogalmába. Az egyik forrás a Közösség tagja elleni erőszak (216.§) és a Közösség elleni uszítás (332.§) mellett nevesíti a Népiirtás (142.§), az Apartheid, az Önkényuralmi jelkép használata (335.§), A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása (333.§) tényállásokat, mint e körbe tartozókat. Említi továbbá, hogy a Btk. tartalmaz olyan rendelkezéseket, melyek lehetővé teszik, hogy az elkövető rasszista motivációját, mint az aljas indok egyik formáját a jogalkalmazók figyelembe vegyék.⁶⁴⁰ Másik szerző a Népiirtás, az Apartheid, a Közösség tagja elleni erőszak és a Közösség elleni uszítás bűncselekményeket sorolja a gyűlölet-bűncselekmények kategóriájába.⁶⁴¹ Van olyan álláspont is, mely szerint A lelkiismereti és vallásszabadság megsértése (215.§) szintén ide tartozik.⁶⁴²

A szakirodalomban található két halmazból álló rendszerezés szerint vannak sajátképi és nem sajátképi gyűlölet-bűncselekmények. Előbbi csoportba olyan törvényi tényállások tartoznak, amelyek önmagában a gyűlölet valamilyen formájú kifejeződését büntetik és jellemzően a köznyugalmat sértik (közösség elleni uszítás, önkényuralmi jelkép használata stb.). Utóbbi kategória pedig azokat a bűncselekményeket öleli fel, amelyek alapbűncselekményből és speciális motívumból állnak és létezik „egyszerű” bűncselekményi párjuk is, azaz akkor is megvalósulna valamilyen más kriminális cselekmény, ha a jogalkotó és a jogalkalmazó semmilyen szinten nem értékelné a speciális motívumot. A gyűlöletmotívum csak a cselekmény miként minősülését befolyásolja ebben az esetben (apartheid, közösség tagja elleni erőszak, népiirtás).

Tekintettel arra, hogy az ismertetett álláspontok szerint a Btk.-ban nevesített gyűlölet-bűncselekmények skálája széles, jelen írásomban a figyelmet a Közösség tagja elleni erőszakra és a Közösség elleni uszításra (gyűlöletbeszéd) szeretném fordítani.

Szólásszabadság vs. gyűlöletbeszéd

„Az eszmék szabad közlése, aminek legszebb vívmányait köszönheti az emberiség, éppoly ártalmassá válhatik, mint a tűz, mely világít és melegít, de mely ellenőrizetlenül és féktelenül csapongva, igen gyakran nagy szerencsétlenségnek, sok nyomornak és pusztulásnak lett már okozója” – hívja fel a figyelmet a Csemegi Kódex miniszteri indokolása.

A gyűlöletbeszédnek nevezett megnyilvánulások a szólásszabadság nagy kihívásai közé tartoznak. Sokan teszik fel a kérdést: lehetséges-e a büntetőjogi fellépés a gyűlöletbeszéd egyes kategóriái ellen a véleménynyilvánítás szabadságának sérülése nélkül?

⁶⁴⁰ Balogh Lídia-Dinók Henriett-Pap András László: A jog által láthatatlan? Fundamentum, 2012/4. szám, 92.o.

⁶⁴¹ Uszkiewicz Erik: Rendőri segítséggel? Hatással van-e a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozati munkára a rendőrségi diszkrimináció? Fundamentum, 2013/3. szám, 38.o.

⁶⁴² Boross Zsigmond Attila: A gyűlölet-bűncselekmények aktuális magyarországi helyzete. Belügyi Szemle, 2013/12. szám, 5.o.

Alaptörvényünk II. cikke rögzíti, hogy az emberi méltóság sérthetetlen. A IX. cikk szerint mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. A XV. cikk pedig a következőképp fogalmaz: Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás (...) szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.

A nyilvános szólás szabadsága nélkül alkotmányos demokrácia nem létezik. Ugyanakkor fontos látni, hogy a gyűlöletbeszéd elterjedése együtt jár a közállapotok romlásával és végső soron a demokrácia felszámolásához vezethet. A célba vett csoportok kiszorítottá lesznek és a rájuk „leselkedő” erőszak veszélye is megnőhet ott, ahol az előítéletes szólás magvai bekerülnek a közvéleményt alakítók és az állam nevében eljárók gondolkodásába, hétköznapi szótárába. A gyűlölködő szavakat ugyanis – mint ahogy azt a történelmi példáink is jól szemléltetik – gyilkos tettek követhetik. A megoldás egyszerűnek tűnhet: tiltani kell a nyilvános uszító beszédet a demokrácia fennmaradása és társadalmi csoportok integritásának biztosítása érdekében, hiszen minden jóérzésű ember megveti ezeket. Az is elképzelhető viszont, hogy nem ennyire magától értetődő a kiút, hiszen nem biztos, hogy a szóláskorlátozó politikától egyenes út vezet a jogegyenlőségig.⁶⁴³

A következőkben próbálom összegezni az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatait, a kialakított mércéket bemutatni, és a témával foglalkozó szakirodalom sűrűjéből igyekszem kiválasztani azt, ami e dolgot keretei között bemutatható.

A témához kapcsolódóan alapvető fontosságú és időrendileg is első a 30/1992. (V.26.) AB határozat, mely „páratlanul szélesre tárta a kaput a szólásszabadság előtt”.⁶⁴⁴ A testület a gyalázkodást⁶⁴⁵ nem tartotta büntetőjog eszközzel üldözendőnek, mégpedig azon alapelv folytán, hogy a büntetőjog „szankciós zárköve” a jogrendszernek és azt csak végső esetben lehet igénybe venni. A gyalázkodás tényállása tehát alkotmányellenes, mert abban nem tényállási elem a köznyugalom megzavarására való alkalmasság, annak feltételezett veszélye pedig nem elegendő érv a szólásszabadság korlátozásához. Ehhez képest viszont a gyűlöletkeltést, a „gyűlöletre uszítást” már kriminalizálásra érdemesnek ítélte. A gyűlölet, mint lelki állapot nem csak kitörni készülő agresszív érzelmi állapot, hanem lehet tartós beállítódás is, a magatartást és viselkedést befolyásoló látens motívum. A gyűlöletre uszítás olyan cselekmény, amely szembeállítja a gyűlölködőket és a méltóságukban megsértetteket.⁶⁴⁶ E tényállás a véleménynyilvánítás jogának tényleges korlátozását jelenti, ugyanis a gyűlöletre uszítás, mint elkövetési magatartás olyan veszélyeket hordoz az egyéni jogokra is,

⁶⁴³ Tóth Gábor Attila: Szólásszabadság és befogadó társadalom. Pro Futuro 2014/1. szám, 9.o.

⁶⁴⁴ Koltay András: A szólásszabadság húsz éve Magyarországon. Magyar Jog 2010/4. szám, 228.o.

⁶⁴⁵ A Btk. 269.§ akkori normaszövege: „...sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el...” (gyalázkodás)

⁶⁴⁶ Szabó András: Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás. Kriminológiai Közlemények 2002/60. szám. 65.o.

melyek a köznyugalomnak, mint közvetlen tárgynak olyan súlyt adnak, hogy a korlátozás szükségesnek és arányosnak tekinthető.⁶⁴⁷ Az amerikai híres mérce, a közvetlen és nyilvánvaló („clear and present”) veszély fogalma utalásszerűen megjelenik az alkotmányozó szerv indokolásában, de nem egyértelmű, hogy mire vonatkozik. Bár a határozat a köznyugalom megzavarásáról szóló mondatban használja ezt a mércét, hangsúlyozza, hogy a döntő az egyéni jogok veszélyeztetése. Valójában tehát a köznyugalom megzavarásának részeként fenyegetett alanyi jogoknak kell ilyen közvetlen és nyilvánvaló veszélybe kerülniük, hogy megállapítható legyen az uszítás tényállása.⁶⁴⁸ Ezt az álláspontot egyesek vitathatónak tartják. Sokan, sokféleképpen magyarázzák azóta is a mércére való utalást. Koltay András kiválóan szemlélteti írásában,⁶⁴⁹ hogy az AB határozat indokolását értelmező szakmai álláspontok rendkívül különbözőek. Szerinte a mérce helyes értelmezése az, hogy míg a köznyugalom védelme önmagában csak akkor lenne alkotmányos alapja a szólás korlátozhatóságának, ha sérelmének veszélye közvetlen és nyilvánvaló, addig a megsértett egyéni jogok esetében a mérce ennél alacsonyabb, de azok veszélybe kerülése feltétele a bűncselekmény megvalósulásának. Mivel azonban a köznyugalom és az egyéni jogok védelme egymástól nem választható el, felesleges eltérő mérce alkalmazása, az alacsonyabbat (a szólásszabadságot inkább korlátozót) kell alkalmazni a bűncselekmény megállapíthatóságához.

Mádl Ferenc köztársasági elnöki indítványában azt állapítja meg, hogy az AB nem definiálta a veszélyeztetés mértékét. Értelmezése szerint azonban az alkotmányosság mércéjéül nem szabja az alkotmányozó szerv, hogy a gyűlöltre uszítás közvetlen és nyilvánvaló veszélyeztetést idézzen elő, de a konkrét alapvető jogok veszélyeztetettségének ténylegesen fenn kell állnia.⁶⁵⁰

Kilényi Géza írásában hangsúlyozza, hogy az említett AB határozatot sem meghozatala idején, sem most nem tekinti „mózesi kőtáblának”. Szerinte nem szabad megvárni a „nyilvánvaló és közvetlen veszély” bekövetkezését, hanem már korábban fel kell lépni az ilyen gyűlöletkeltő megnyilvánulások, magatartások ellen.⁶⁵¹

Az Országgyűlés a közösség elleni izgatás szövegét módosította az 1996. évi XVII. törvénnyel, az elkövetési magatartások köre „illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el”⁶⁵² fordulattal bővült. A beiktatott új elem előrevetítette, hogy ez a változat nem fogja kiállni az AB által kidolgozott 1992-es teszt próbáját, mely várakozás be is igazolódott: a 12/1999 (V.21.) AB határozat megsemmisítette az utólag beiktatott új szövegrészt. Indoklásában több ízben

⁶⁴⁷ Köpösdi Orsolya: A közösség elleni izgatás jogértelmezési kérdései. *Ügyészek Lapja*, 2010/17. szám, Különszám. 29.o.

⁶⁴⁸ Molnár Péter: Uszítás vagy gyalázkodás? *Fundamentum*, 2001/4. szám, 114.o.

⁶⁴⁹ Koltay András: A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: A „gyűlöltre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. *Állam-és jogtudomány*, LIV. évf., 2013/1-2. szám 94-98.o.

⁶⁵⁰ Mádl Ferenc köztársasági elnök indítványa az Alkotmánybírósághoz 2003. december 20-án

⁶⁵¹ Kilényi Géza: Az Alkotmánybíróság és a gyűlöletbeszéd. *Közjogi Szemle*, 2009/1. szám 16.o.

⁶⁵² A módosító javaslat szerinti törvényszöveg: „Aki nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöltre uszít, illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el, büntetett miatt 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

utalt az alkotmányozó testület a 30/1992. (V. 26.) határozatára, melyben a büntethetőség küszöbét a „gyűlöletre uszításban” határozta meg. Említi azt a százéves bírói gyakorlatot, amely szerint is csak az uszítás foglalja magában azt a „bizonyos mérték” fölötti veszélyt, amely megengedhetővé teszi a véleménynyilvánítás korlátozását. Ha a veszély eléri azt a nagyságrendet, amit az uszítás, akkor az „egyéb cselekmény” elkülönítésére nincs is szükség, mert az uszítás tényállása „felöleli” az ilyen magatartást. „A gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény” nemcsak azért alkotmányellenes, mert leszállítja a korlátozhatóság küszöbét, de meghatározatlansága miatt is, ami magában hordozza a tetszőleges jogértelmezés, ebből következően pedig a véleménynyilvánításhoz való jog önkényes korlátozásának lehetőségét is. Mindezekre tekintettel az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a vizsgált szövegrész szükségtelenül és aránytalanul korlátozza a szabad véleménynyilvánítás jogát.⁶⁵³

Törvényhozó apparátusunk 2003. december 8. napján tartott ülésén törvényt fogadott el a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról. Az elfogadott törvény megváltoztatta a közösség elleni izgatás tényállásának több elemét és új bekezdéssel is kiegészítette azt.⁶⁵⁴ A kiegészített és megváltoztatott szöveggel foglalkozó 18/2004. (V.25) AB határozat azt vizsgálta mindenekelőtt, hogy a gyűlöletre uszítás, mint elkövetési magatartás gyűlöletre izgatásra való kicserélése nem eredményezi-e az alkotmányosnak elismert büntethetőségi szint csökkenését. Hivatkozik az Alkotmánybíróság a Legfelsőbb Bíróság határozataira, amelyek alapján az izgatás és az uszítás egymástól eltérő magatartásokat jelölő fogalmak. Tartalmi különbség van a kettő között, az izgatás az értelemhez szól, míg az uszítás az ösztönökre, érzelmekre apellál. Az uszítás megállapítása tehát súlyosabb magatartást kíván az AB szerint.

E határozatot tekinti a szakirodalom igazán nagy lépésnek a „clear and present danger” mérce bevezetésében. A mérce más formában a Fővárosi Ítéltábla 2003-as, az ifj. Hegedüs Lóránt ügyét eldöntő ítéletében is szerepel, mely végül felmentette a vádlottat közösség elleni izgatás vádjá alól. A bíróság szerint az uszításnak a következő „három követelménynek” kell megfelelnie: nem a véleménynyilvánítás szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki 1.) erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel akkor, ha 2.) a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak és 3.) az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget. Látható tehát, hogy e mérce jóval szigorúbb a korábbiaknál. Ez a ténylegesen alkalmazott „clear and present danger”, amelyre a korábbi AB határozatban csak utalás történt.⁶⁵⁵ Ezek az ún. „legveszélyesebb magatartások, amelyek tanúsításakor a jogalkotó korlátozhatja

⁶⁵³ 12/1999. (V.21.) AB határozat

⁶⁵⁴ A módosítás eredményeképpen a tényállás (1) bekezdésének elkövetési magatartásai: *gyűlöletre izgat, vagy erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel.* A (2) bekezdés pedig a következőt tartalmazza: *az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy más vagy másokat a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt becsmérel vagy megalázza.*

⁶⁵⁵ Koltay András: A „clear and present danger” elv fordultatos története az Egyesült Államokban és Magyarországon. Magyar Jog, 2009/7. szám, 419.o.

a kifejezés szabadságát büntetőjogi eszközökkel. A jogalkotó szándéka szerint azonban a gyűlöletre izgatás fogalmába nem csak ezek a legveszélyesebb magatartások tartoznának, így ez az AB értelmezésében szükségtelen korlátozás. Mivel két évvel meghozatala után e döntést elvi határozatként nyilvánosságra hozták, feltételezhető, hogy a közzététel célja nem más volt, minthogy a jövőben az ítélkezési gyakorlat új alapjává váljon e mérce.

Nem meglepő, hogy az „erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel” fordulat sem állta ki az AB előtti tesztet, hiszen e fordulat esetében nem szükséges konkrét alapjogok sérelme, valamint a köznyugalom megzavarása, de még az sem, hogy alkalmas legyen a magatartás erre. A közrend és a társadalmi béke ilyen elvont veszélyeztetése nem teszi szükségessé a büntetőjogi szankció alkalmazását. A (2) bekezdés ún. „becsmérlési” tényállása is alkotmányellenes, mert ennek szankcionálásával nem a lehető legkisebb mértékben korlátozta a jogalkotó a véleményszabadságot.⁶⁵⁶

2008. február 18. napján újabb törvénymódosítás elfogadására került sor. A személy elleni bűncselekmények, azon belül a szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények közé került egy új tényállás gyalázkodás címmel.⁶⁵⁷ A 95/2008. (VII.3.) AB határozat az egész szakaszt megsemmisítette, mivel úgy ítélte meg, hogy a gyalázkodás tényállásába foglalt magatartások alkotmányosan nem büntethetőek. A gyalázkodó kifejezések használata, híresztelése és az ilyen testmozdulat tétele „önmagában nem jár az erőszak közvetlenül jelen lévő, világos veszélyével, és egyéni jogok sérelmével sem fenyeget”. Ráadásul a (2) bekezdés kapcsán annak megítélése, hogy valamely kézmozdulat kit mire emlékeztet, egyéneknél változó, ezért rendkívül szubjektív és önkényes jogértelmezésre ad lehetőséget.⁶⁵⁸

A negyedik Alaptörvény-módosítás a záró rendelkezések közé, az 5. pontba beillesztette a következő szabályozást: „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat”. Mindez azt jelenti, hogy a korábbi döntéseket nem fogja figyelmen kívül hagyni a testület, azokra a későbbiekben is lehet hivatkozni. Úgy vélem, célszerű lenne kijelölni egy olyan sarkalatos pontját az eddig megszületett AB határozatoknak, amely helyes jogértelmezés mellett segítségükre lehet a jövőben a jogalkalmazóknak. Szükséges lenne a gyűlöletbeszéd alkotmányosságának megítélését segítő, átfogó, egyértelmű mérce, hogy egységesen húzhassák meg a jogalkalmazók a bűncselekmény megállapíthatóságának vonalát: mely vonalnak megítélésem szerint „arany középúton” kellene lennie.

⁶⁵⁶ 18/2004. (V.25.) AB határozat

⁶⁵⁷ A törvénymódosítás eredményeképpen az új tényállás (181/A.§) (1) bekezdése a következő elemeket tartalmazta: „olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak *becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse...*”. A (2) bekezdés szerint: „... különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulatot tesz...”.

⁶⁵⁸ 95/2008 (VII.3.) AB határozat

Az 1992-es hitvallás szerint minden közlés szabad, de korlátozható, ha veszélyezteti mások jogait vagy a diskurzusközösség működésének társadalmi alapjait. A toleráns és valóban szabad társadalom kommunikációs modelljében a „minél több és minél többféle beszéd” felel meg a szólásszabadság eszményének az AB szerint. Gondoljuk csak végig: a szélsőséges nézetek egy szabad társadalomban nem okoznak zavargást és nem hatnak a köznyugalomra zavaróan? Helyesebb lenne azt mondani, hogy „egy valóban szabad társadalomban nincs ok szélsőséges nézetekre”. Érdemes azt is megjegyezni, hogy a tartalomtól független védelme a szólásnak – amely nézetet az AB is hirdet – első ránézésre valóban teret enged a sokszínű társadalmi diskurzusnak, de hosszabb távon a megfélemlítő vélemények másokat elhallgattathatnak, és így a szólásszabadság eszményén is csorba esik.⁶⁵⁹

Az AB leszögezi említett határozatában, hogy a demokrácia fokmérője a szólásszabadság állapota. Kilényi Géza volt alkotmánybíró e mondathoz szintén fűz megjegyzést. Két elemét nevesíti a „fokmérőnek”: egyrészt a véleménynyilvánítás szabad útjában minél kevesebb korlátozás, másrészt a szükséges korlátozások alkalmazása az alkotmányos értékek vagy mások jogainak védelme érdekében. A minden korláttól szabad véleménynyilvánítást ugyanis éppoly károsnak tartja, mint a korlátozás túlzottságát.⁶⁶⁰

Úgy gondolom, a szólásszabadság gyűlöletbeszédre vonatkozó határainak megítélése rendkívül bonyolult feladat. A bíróságoknak kell állást foglalniuk az eset összes körülményeit ismerve, hogy egy gyűlölködő kifejezés átlépi-e a büntetőjog küszöbét.

A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog korlátozhatatlan lenne, de mindenképp azzal jár, hogy igen kevés joggal szemben kell csak engednie⁶⁶¹ – és ez véleményem szerint az emberi méltósághoz való jog, amit a gyűlölet-bűncselekmények támadnak.

A Közösség elleni uszítás és a Közösség tagja elleni erőszak alkalmazásának aktuális kérdései

Közösség elleni uszítás⁶⁶² (332.§)

A hatályos Btk. megalkotója módosította a tényállás nevét az „izgatás” szót „uszítás”-ra cserélve. E köznyugalmat sértő bűncselekmény az egyik legtöbbet bírált törvényi tényállás.

A köznyugalom, mint jogi tárgy, hangulatkeltéssel, befolyásolással megbontható, zavarható. A társadalomra veszélyessége e cselekménynek abban áll, hogy

⁶⁵⁹ Sajó András: „... a faji gyűlölet igazolása büntetendő” Fundamentum, 2004/4. szám, 21-22.o.

⁶⁶⁰ Kilényi Géza i.m. 16.o.

⁶⁶¹ 30/1992. (V.26.) AB határozat

⁶⁶²Btk. 332. § Aki nagy nyilvánosság előtt *a)* a magyar nemzet ellen, *b)* valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport ellen, vagy *c)* a lakosság egyes csoportjai ellen - különösen fogyatékosokra, nemi identitásra, szexuális irányultságra tekintettel - gyűlöletre uszít, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

társadalmi nyugtalanságot kíván okozni, előidézni azáltal, hogy a védelemben részesített csoportok között fennálló harmónia megbontására alkalmas cselekményt követ el.

Elkövetési magatartás a gyűlöletre uszítás. A dolgozatom későbbi részében ismertetésre kerülő ifj. Hegedűs-ügyben mondta ki a bíróság az elkövetési magatartással kapcsolatban: gyűlöletre uszít, aki másokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel.

„Az uszítás súlyosabb megítélésű magatartást kíván meg, mint a hasonló izgatás fogalom.” Az uszítás tevékenységében meghatározóvá válik a társadalomra irányuló mozgósítás.

„A gyűlöletre uszítás pedig ettől is több, kimondottan ellenséges tartalommal bír.”⁶⁶³ Célja az elkövetőnek, hogy a címzettben az adott személyi csoporttal szemben ellenséges érzélem, indulat, azaz gyűlölet keletkezzék.⁶⁶⁴

A 30/1992. (V.26.) AB határozatban a testület kifejtette, hogy az uszítás körébe olyan magatartások tartoznak, „amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezhén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet”. Ugyancsak e határozat tartalmazza az uszítás Értelmező Szótár szerinti definícióját: „Aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, ellenséges, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít”.⁶⁶⁵ Ezen iránymutatás mentén a bírói gyakorlat gyűlöletre uszítás alatt feszültséget gerjesztő, lázongó magatartást ért, amely alkalmas az emberek nagyobb tömegében az AB határozatban is említett szenvedélyek szítására, tevékeny gyűlölet kiváltására és ezzel a toleráns és harmonikus emberi kapcsolatok megzavarására. A kialakult veszélynek konkrétan kell lennie, mely a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti.

„A gyűlöletre uszítás tárgyi értelemben a szenvedélyek oly mérvű felszítását feltételezi, amely magában hordja az erőszakos jellegű konkrét sérelem lehetőségét; alanyi értelemben pedig az elkövetőtől annak felismerését követeli meg, hogy az általa szított szenvedély bármikor erőszakos cselekvésbe csaphat át”. E tényállás nem egyszerűen a gyűlölet felébresztését rendeli büntetni, hanem a gyűlöletre uszítást, amely nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése.⁶⁶⁶

„A közösség elleni uszítás lényegében gyűlölet-bűncselekményre történő nyilvános felhívás, vagyis annak kvázi előkészületi cselekménye”. Bár a tényállásban nem találjuk meg az előítélet-motivációt, az uszítás feltételezi az elkövető negatív szemléletét, intoleranciáját az adott csoporttal szemben. A gyűlöletbeszéd a tartalom és a kiváltó hatás folytán válik üldözendő cselekménnyé. Címzettjei felfokozott érzelmi állapotban lévő személyek, akik

⁶⁶³ Magyar Büntetőjog - Kommentár a gyakorlat számára, 3. kiadás. Szerkesztő: Kónya István. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. A fejezet szerzője: Belegi József. 1247.o.

⁶⁶⁴ Görgényi-Gula-Horváth-Jacsó-Lévay-Sántha-Váradi: Magyar Büntetőjog Különös Rész, CompLex Kiadó, Budapest, 2013., 462. oldal

⁶⁶⁵ 30/1992. (V.26.) AB határozat

⁶⁶⁶ 2215/2010. számú büntető elvi határozat

fogékonyak a gyűlöletre és akár aktív erőszakos cselekményre is képesek lennének a szólás következtében.⁶⁶⁷Bár a gyűlöletbeszéd melegágyává válhat az előítéletes indíték által motivált erőszakos cselekményeknek (közösség tagja elleni erőszak), mégis eltérő jogi megítélés alá esik e két cselekmény.

Elkövetési hely, illetve mód a nagy nyilvánosság előtt történő elkövetés. Egyrészt ez azt jelenti, hogy „olyan – nagyobb – létszámú személy van a helyszínen jelen, hogy azok száma egyszeri rátekintéssel nem állapítható meg, vagy fennáll annak a reális lehetősége, hogy nagyobb vagy előre meg nem határozható” számú „személy szerezzon tudomást a bűncselekményről”.⁶⁶⁸ Másrészt a Btk. 459.§ (1) bekezdésének 22. pontja szerint sajtótermékben, elektronikus hírközlő hálózaton való közzététel esetét is érteni kell nagy nyilvánosságon. Figyelmet érdemel e körben a következtelen ügyészi gyakorlat. Egy Facebook-on közzétett gyűlöletkeltő kijelentést a gyanúsított a saját ismerősei számára jelenítette meg. Az ügyészség szerint nem valósult meg a nagy nyilvánosság előtt történő közlés, mert nem a mindenki számára hozzáférhető üzenőfalra publikálta nézeteit. Ez a felfogás ellentétben áll azzal a gyakorlattal, mely zártkörű rendezvényen (skinhead-koncerten) elhangzó gyűlöletbeszédet szankcionálhatónak tartja.⁶⁶⁹ Véleményem szerint elengedhetetlen lenne ezen elkövetési mód pontosabb szabályozása annak érdekében, hogy irányt mutasson a jogalkalmazók számára a helyes jogértelmezéshez.

A bűncselekmény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak, hogy a védett csoportok valamelyike ellen irányulnak a nagy nyilvánosság előtt tett megnyilvánulásai, melyek alkalmasak a gyűlölet felkeltésére és ezen magatartásának kifejezetten gyűlölet szítása a célja vagy előre látja ennek bekövetkezését, s e következménybe belenyugszik.⁶⁷⁰Fontos kiemelni továbbá, hogy a közösség elleni uszítás veszélyeztetési bűncselekmény, befejezettségéhez nem szükséges, hogy a gyűlölet másokban ténylegesen kialakuljon, elegendő annak veszélye is. E cselekmény nem állapítható meg, ha az adott magatartás kizárólag egyén ellen irányul és nem terjed ki rajta keresztül az általa képviselt közösségre. Alaki halmazata kizárt a közösség tagja elleni erőszak büntetével.⁶⁷¹

A büntetőjogi felelősség kérdésének eldöntésekor nagy felelősség hárul a bíróságokra abban a tekintetben, hogy a vád tárgyává tett tényekkel kapcsolatban kétséget kizáróan bizonyított tényállást kell megállapítania, melynek során nem térhet el a vádirati tényállástól. Az ügyészségnek a vádemeléskor olyan tényállást kell rögzítenie, amelynek tényállási elemei megegyeznek a közösség elleni uszítással, tehát azt kell tartalmaznia, hogy az elkövető hol, mikor és milyen módon uszított gyűlöletre. Verbális elkövetés esetében a vádiratnak az elhangzott, az ügyészség által uszítónak tartott szöveget teljes terjedelmében, eredeti

⁶⁶⁷ Jovánovics Eszter: Gyűlölet vagy előítélet? Szavak vagy tettek? 71-73. oldal

⁶⁶⁸ Görgényi-Gula-Horváth-Jacsó-Lévay-Sántha-Váradi: Magyar Büntetőjog Különös Rész, 460.o.

⁶⁶⁹ Boross Zsigmond Attila i.m. 9.o.

⁶⁷⁰ 2215/2010. számú büntető elvi határozat

⁶⁷¹ Magyar Büntetőjog - Kommentár a gyakorlat számára. A fejezet szerzője: Belegi József. i.m. 1248-1249.o.

szövegkörnyezetben, szó szerint kell rögzítenie, hiszen a feladat ebben a körben a tények rögzítése. Ennek értelmében nem elég annak megállapítása, hogy az elhangzott beszéd alkalmas a gyűlöletkeltésre és nem elégséges az sem, ha összefoglalóan tartalmazza az irat a gyűlölködő szólás lényegét.⁶⁷²

Elkövetési sajátosságok

A közösség elleni uszítás büntettének gyakori elkövetési felülete az internet. Az anonimitás és arctalanság az elkövetőket arra ösztönzi, hogy gyűlöltre uszító kijelentéseket közöljenek fórumokon, üzenőfalakon, egyéb nagy nyilvánosságra szert tevő portálokon. Megfigyelhető, hogy ezen a csatornán az antiszemitizmus kiemelt szerepet kap. Hatékony megoldás lehetne a problémára a „célközönség” érzékenységének és bejelentési aktivitásának növelése e téren. Ehelyütt szeretnék szót ejteni a médiaszabályozás tilalmairól is.

2011. január 1-jén lépett hatályba a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.), mely tartalmazza a gyűlöletbeszédre vonatkozó tilalmakat. E törvény hatálya már valamennyi médiatartalomra kiterjed, tehát az írott (nyomtatott és internetes) sajtó is a szabályozás alá esik szemben a rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvénnyel (Rttv.), amely csak az elektronikus médiára írt elő rendelkezéseket. A jogszabály 17. § (1) bekezdése szerint: „A médiatartalom nem lehet alkalmas valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség vagy bármely többség, továbbá valamely vallási közösség elleni gyűlölet keltésére”. Ugyanezen szakasz (2) bekezdése pedig a következőt tartalmazza: „A médiatartalom nem lehet alkalmas valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség vagy bármely többség, továbbá valamely vallási közösség kirekesztésére”.⁶⁷³ Az Alkotmánybíróság 165/2011. (XII.20.) határozata szerint „a büntetőjog rendszerén kívül, a médiaszabályozásban is alkotmányosan előírható a gyűlöletbeszédrel szembeni fellépés”.⁶⁷⁴ Az Alkotmánybíróság e határozatában a médiajogi gyűlöletkeltést tartalmilag a gyűlöltre uszítással kapcsolta össze és a közösség elleni uszítás cselekményének speciális jogági megjelenésének tekintette. Joggal tehetjük fel a kérdés, hogy ha valóban ugyanazt a magatartást tiltja, mint a büntetőjog, akkor mi indokolja a médiajogi szabályozást. Fontos hangsúlyozni, hogy teljesen különböző eljárásban lép fel a két szabályrendszer a gyűlöletbeszéd ellen. A médiahatóság más jogalanyt, más típusú felelősség alapján és más eszközrendszerrel von felelősségre, mint a büntetőjog. Ezen különbözőségek alapján képes a szabályozás hatékony eszközül szolgálni arra, hogy egyik sajtótermék se lehessen a gyűlöletkeltés melegágya.⁶⁷⁵

⁶⁷²Varga Zoltán: A gyűlöletbeszéd. Kriminológiai Közlemények. 2002/60. szám, 74.o.

⁶⁷³ 2010. évi CIV. törvény A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól

⁶⁷⁴ 165/2011. (XII.20.) AB határozat

⁶⁷⁵ Török Bálint: A gyűlöletbeszéd tilalmának médiajogi mércéi. Jogtudományi Közlöny, 2013.február, 64.o.

Két, nagy nyilvánosságot kapó és a köztudatban élő jogeset bemutatása

Szabó Albert második ügye⁶⁷⁶

A vádlott az 1956-os forradalom 40. évfordulója alkalmából ünnepi nagygyűlést szervezett a budapesti Szabadság térre, melyen változó összetétellel és létszámmal kb. 200-300 fős hallgatóság vett részt. A vád tárgya a vádlott ünnepi beszéde volt, melyet a Legfelsőbb Bíróság – ma már Kúria – szerint egységes egészként kell vizsgálni. A bíróság megállapította, hogy „kétségtől elhangzanak a magyarországi zsidóságot sértő, lealacsonyító kijelentések, végül - a beszéd hatását fokozandó - olyan felszólítások, amelyek már a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságának a kereteit túllépve, bűncselekmény megállapítására alkalmasak”.

Az eljáró bíróságnak mindenekelőtt abban kellett állást foglalnia, hogy hol húzódik a határ a „közösség elleni izgatás” és a véleménynyilvánítás szabadsága között. Alkalmasak-e a vádlott kijelentései gyűlöletre uszításra vagy csupán gyalázkodó, sértő jellegűek, amelyek a véleményformálás kategóriájába tartoznak? A bíróság hivatkozott az AB korábban már általam ismertetett határozatára, ami tartalmazza, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága mellett szűk körben ugyan, de egyes esetekben elkerülhetetlen a büntetőjogi beavatkozás. Az uszítás fogalmának vizsgálata során rámutatott, hogy az a kialakult köznyugalom megzavarásában áll, másokat valaki(k) ellen irányuló dühödte indulatra sarkall. Aki uszít, az a primer ösztönöket célozza meg, az érzelmi világra kíván hatni az indulatok gerjesztése révén. A gyűlöletre uszítás, mint elkövetési magatartás során az elkövető nem csupán ellenérzéseit, sértő nézeteit osztja meg másokkal, hanem olyan feszültséget gerjesztő magatartást tanúsít, amely alkalmas az emberekben gyűlölet kiváltására, amely egyben a társadalmi rend és béke, valamint a harmonikus emberi kapcsolatok megzavarásához vezethet. A bíróság rámutatott: a tényállás nem követel meg egyenes szándékot, elegendő, ha az elkövető tudatában van annak, hogy kijelentései alkalmasak a gyűlölet szítására, magában foglalva azt a felismerést is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba mehet át.

Az elsőfokú bíróság helyesen állapította meg a vádlott bűnösségét közösség elleni izgatás büntett elkövetéséért, hiszen beszédében nemcsak a véleményét nyilvánította ki, hanem számos olyan tartalmú felszólítást is intézett a jelenlévőkhöz, amely a magyarországi zsidósággal szembeni jogfosztó magatartásra hívott fel. A Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta az első fokú bíróság azon ítéletét, mely a vádlottat egy év – végrehajtásában 3 év próbaidőre felfüggesztett – szabadságvesztés büntetésre ítélte.

⁶⁷⁶ BH 1998.521.

ifj. Hegedüs Lóránt ügye⁶⁷⁷

Ifj. Hegedüs Lóránt, a MIÉP országgyűlési képviselő alelnöke az Ébresztő c. lapban, annak első oldalán antiszemita cikket közölt,⁶⁷⁸ amit később a Pannon Rádióban is felolvasott. Felmerül a kérdés, hogy az ügyészség miért indított ismeretlen tettes ellen nyomozást ahelyett, hogy rögtön kérte volna az Országgyűléstől a képviselő mentelmi jogának felfüggesztését.⁶⁷⁹

A megyei bíróság bűnösnek találta ifj. Hegedüs Lórántot közösség elleni izgatás bűncselekményének folytatólagos elkövetésében.

A fellebbezések folytán eljáró Fővárosi Ítéltábla rámutatott arra, hogy kizárólag abban kell állást foglalnia a bíróságnak, hogy az inkriminált cikk gyűlöletre uszít-e vagy sem, mely megítélés szubjektív döntés alapja nem lehet. Ez esetben is utalt az indokolás a vonatkozó AB határozatokra, kifejtve, hogy nincs demokratikus állam pluralizmus, tolerancia nélkül és a véleménynyilvánítás szabadsága a demokratikus társadalom egyik alapköve. E szabadság az olyan nézeteket, gondolatokat is megillet, amelyek „sértőek, meghökkentőek vagy aggodalmat keltőek”. Az ítéltábla szerint azonban téves volt az első fokú jogi következtetés. Az eljáró fórum a már általam korábban említett hármas mércét alkalmazta a jogvita eldöntésekor. Ennek fényében a vádlott által megírt cikk, majd rádióban elhangzó hanganyag sem magatartás vagy tevékenység kifejtésére, sem erőszakos cselekedetre nem hív fel. A törvényi tényállás megvalósulásához szükséges aktív, tevékeny gyűlölet kiváltása nem történt meg.

Nem elegendő az elkövető részéről annak előrelátása, hogy a felkeltett gyűlölet kiléphet az érzelmek világából és láthatóvá válhat mások számára is. A vádlott magatartása tehát az ítéltábla szerint nem volt tényállásszerű, mivel a gyűlöletre uszítás, mint tényállási elem hiányzott, ezért bűncselekmény hiányában a vádlottat felmentette.

Molnár Péter megjegyzi, hogy ifj. Hegedüs ügyében egyik bíróság sem vizsgálta, hogy a vád tárgyát képező antiszemita, kirekesztő felhívást tartalmazó írás egy akkori parlamenti párt egyik országgyűlési képviselőjétől származott. Pedig e tényezőnek vizsgálata talán közelebb vitte volna a jogalkalmazókat annak vizsgálatához, hogy kialakult-e a szöveg közlése következtében „közvetlen és nyilvánvaló” veszély.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ BH 2005.46.

⁶⁷⁸ Sokak számára ismert sorokat tartalmazott e beszéd: „Rekeszd ki őket! Mert ha nem teszed meg, ők teszik meg veled! Erre figyelmeztet minket ezer év kínja, megrabolt és ezerszer is kifosztott hazánk ama „magasban” mégis meglévő öröksége, és nem utolsó sorban Ramallah kődobáló fiai.”

⁶⁷⁹ Molnár Péter: Uszítás vagy gyalázkodás? 112.o.

⁶⁸⁰ Molnár Péter: Az alkotmányos mérce világosabb értelmezése felé. Fundamentum 2004/1.szám, 143.o.

Közösség tagja elleni erőszak⁶⁸¹ (216.§)

Ez a tényállás több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt azért, mert Magyarország a dualisztikus elv követőjeként köteles a nemzetközi jog és a belső jog közötti kapcsolatot mesterségesen megteremteni, mintegy „hidat építve két sziget között”. Ez a hídépítés a transzformáció,⁶⁸² vagyis az Országgyűlés által ratifikált nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeknek eleget téve meg kell alkotnia és a belső jog részévé kell tennie azon kriminális cselekmények tényállásait, melyeket az aláírt nemzetközi szerződés jogsértőnek nyilvánítanak. Magyarország több olyan nemzetközi egyezményhez is csatlakozott, amelyek tiltják a védett csoportokkal szembeni erőszakos cselekményeket, a gyűlöletkeltést, az uszítást és egyáltalán a csoport tagjainak a megkülönböztetését.⁶⁸³ Másrészt „ez az a tényállás, amelyet bizonyos enyhébben büntetendő cselekmények (tettleges becsületsértés, kényszerítés) miatti felelősség fokozására és kifejezetten a csoporthoz való tartozás motívumára alapítva vezetett be a jogalkotó”.⁶⁸⁴

A bűncselekmény jogi tárgya több védendő értéket foglal össze: ilyen érték az emberi méltóság, továbbá a megkülönböztetés nélküli egyenlőséghez fűződő alapjog. Másodlagosan megjelenik az a társadalmi érdek is, hogy a társadalom többségi és kisebbségi csoportjainak, ill. a védett csoportok egymáshoz való viszonyát a kölcsönös megbecsülés és türelem, a negatív diszkrimináció elutasítása határozza meg.⁶⁸⁵ Az emberi méltósághoz való alapjognak „a személyiség szabad kibontakoztatását és a magánszféra védelmét biztosító jogok megalapozása melletti másik funkciója az egyenlőség biztosítása”. Az emberi méltóság egyenlősége egyrészt fogalmi eleme a méltósághoz való jognak, másrészt az emberi méltóság mércéje is a hátrányos megkülönböztetés tilalmának. Mivel minden embert egyenlő méltóság illet meg, tilos az indokolatlan különbségtétel az egyes csoportok között.⁶⁸⁶

Passzív alany bárki lehet, hiszen a tettesnek a passzív alannal kapcsolatos tudattartalma a döntő, így az elkövető tévedésből is feltételezheti a védett

⁶⁸¹Btk. 216.§ (1) Aki más valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt olyan, kihívóan közösségellenes magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az adott csoport tagjában riadalmat keltsen, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki mást valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt bántalmaz, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a közösség tagja elleni erőszakot *a)* fegyveresen, *b)* felfegyverkezve, *c)* jelentős érdeksérelmet okozva, *d)* a sértett sanyargatásával, *e)* csoportosan vagy *f)* bünszövetségben követik el.

(4) Aki a közösség tagja elleni erőszakra irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁶⁸² Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 62. oldal

⁶⁸³ Magyar Büntetőjog - Kommentár a gyakorlat számára. A fejezet szerkesztője: Kónya István. i.m. 826.o.

⁶⁸⁴ Szomora Zsolt: Dogmatikai és alkotmányjogi megjegyzések a gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi szabályozásához.

Belügyi Szemle, 2013/12. szám, 39-40.o.

⁶⁸⁵ Görgényi-Gula-Horváth-Jacsó-Lévay-Sántha-Várad: Magyar Büntetőjog Különös Rész, 225-226.o.

⁶⁸⁶ Halmai Gábor: Gyűlöletbeszéd és személyiségi jogok. Fundamentum, 2001/4. szám, 108.o.

csoportok bármelyikéhez való tartozását a sértettnek. A védett közösségek felsorolása nyitott jellegű, a törvény csak példákat sorol fel. A nyílt lista kapcsán szeretném megjegyezni, hogy a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport (továbbiakban: GYEM) 2012-ben javaslatot készített az új Btk. gyűlölet-bűncselekményekre vonatkozó szabályozását illetően. Ebben kritizálták a nyílt lista alkalmazását, ugyanis szerintük „túl tág jogalkalmazói értelmezésre ad lehetőséget és jogbizonytalanságot okoz, ezzel nehezíti a hatékony jogalkalmazást”.⁶⁸⁷ A jogalkotó a javaslatnak részben tett eleget, kiemelten nevesítette a leginkább veszélyeztetett csoportokat: „A tényállás a lakosság egyes csoportjai közül nevesíti a nemi identitást, a szexuális irányultságot és a fogyatékoságot. A szexuális irányultság és a nemi identitás szerepeltetését a nemzetközi ajánlások teljesítése mellett az is indokolja, hogy Magyarországon növekedett az e csoportok tagjai ellen elkövetett gyűlölet-bűncselekmények száma. A fogyatékos személyek kiemelését szintén a nemzetközi elvárások és az teszi indokolttá, hogy e személyek az állapotukból fakadóan nehezebben tudják megvédeni magukat az ellenük elkövetett támadásokkal szemben”. A javaslatban foglalt igazságtartalmát bizonyítja, hogy nemi identitás és szexuális hovatartozás miatt Magyarországon – főként az évente megrendezett Budapest Pride idején – homoszexuálisok válnak leggyakrabban passzív alanyokká. Sértetti oldalon jelen vannak még romák, zsidók és a többségi társadalom tagjai is. Az elkövetők vonatkozásában jellemző a rögzült rasszista-ideológiai motiváció, alacsony iskolázottság, erőszakos személyiség és alacsony moralitás.

A bűncselekménynek két, egymástól független alapesete van. Az *enyhébb alapesettel* kapcsolatban azt érdemes kiemelni, hogy nem szükséges, hogy az elkövető a kihívóan közösségellenes magatartást a csoport tagja ellen tanúsítsa, elegendő, ha az dolog ellen irányul.⁶⁸⁸ Ezen enyhébb fordulat lényegében a garázdaság szabálysértésének speciális esete, mely nem feltételez erőszakos magatartást. A cselekmény motívuma minősíti fel bűncselekménnyé. A tényállásszerűséghez elegendő a riadalomkeltésre való objektív alkalmasság, melyet a csoport tagjai vonatkozásában kell vizsgálni. E körben szükséges a jogalkalmazást segítő olyan objektív mérce, mely a jogalkotó szándékához tudja igazítani a helyes értékítéletet. A zsinórmérték a „jogos” jelző lehet. A csoport tagjának riadalma pedig akkor minősül jogosnak, ha „a kihívóan közösségellenes magatartás tanúsításának külvilágban megjelenő ismérvei valóságosan fenyegetőek a csoporthoz tartozó egyén számára”. Ezen ismérvek azonban általában olyanok, amelyek más, a csoporton kívüli egyéneket is erkölcsi állásfoglalásra készíthetnek. Szükséges egy olyan „objektív küszöb”, ahol találkozik a két értékítélet. Tehát a riadalomkeltésre alkalmasság összességében akkor tekinthető jogosnak, ha a passzív alanyokon kívül másokat is érzelmi állásfoglalásra készítet a cselekmény ilyen jellege.⁶⁸⁹ Említést érdemel még, hogy a

⁶⁸⁷ http://helsinki.hu/wp-content/uploads/civil_szervezetek_gyuloletbcs_javaslat.pdf - megtekintés időpontja: 2015.09.16.

⁶⁸⁸ 2012. évi C. törvény Indokolása

⁶⁸⁹ Magyar Büntetőjog - Kommentár a gyakorlat számára. A fejezet szerkesztője: Kónya István. i.m. 829-830.o.

tényállás implicite erőszakos magatartással is megvalósítható, ha még nem minősül bántalmazásnak a magatartás.⁶⁹⁰

A *súlyosabb alapeset* az élethez, a testi épséghez (bántalmazásos alakzat) és a személyi szabadsághoz, önrendelkezéshez való jogot (kényszerítéses alakzat) sérti. Elkövetési magatartása két fordulatból áll. A bántalmazás a sértett testét érintő, becsületét és emberi méltóságát sértő cselekményeket öleli fel. Megvalósítható szándékos testi sértés okozásával is. A második fordulat a kényszerítés bűncselekményének különleges alakzata. Míg a kényszerítés eredmény-bűncselekmény: jelentős érdeksérelem okozását is megköveteli a jogalkotó, addig ez jelen tárgyalt tényállásnál nem feltétel. A közösség tagja elleni erőszak speciális a kényszerítéshez és a tetteges becsületsértéshez képest. Mindkét fordulata konzumálja a közösség elleni uszítást és a személyi szabadság megsértését.

Tekintettel arra, hogy a bíróságok esetjoga a közösség elleni uszítás kapcsán az erőszakos cselekedetre, ill. ilyen magatartásra vagy tevékenységre való felhívást, valamint az erőszakos cselekedet bekövetkezésének közvetlen fenyegetését követeli meg,⁶⁹¹ a jogalkalmazás során problémaként merülhet fel a közösség tagja elleni erőszak előkészületének és a közösség elleni uszításnak az elhatárolása. Különös ellentmondást találunk a két tényállás büntetési tételeinek vizsgálatakor: az erőszakos magatartás előkészületének büntetési tétele enyhébb, mint a „köznyugalmat absztrakt módon veszélyeztető” uszításé. Így – figyelemmel az „in dubio mitius” elvére – a közösség tagja elleni erőszak előkészületének elkövetőjét nem lehet közösség elleni uszítás miatt felelősségre vonni. Tehát a verbális uszítóval szemben az, aki késsel a kezében indul a célzott személy megtámadására, enyhébb büntetési tétel alá esik.⁶⁹² Indokolt lenne véleményem szerint ezen az abszurdnak tűnő helyzeten a jogalkotónak változtatni.

Szükséges felhívni a figyelmet arra a gyakori jogalkalmazói hibára, miszerint a közösség tagja elleni erőszak büntetettét gyakran garázdaságnak minősítik, holott a speciális passzív alanyi kör, illetve a speciális motívum is „árulkodik” a súlyosabb megítélést kívánó kriminális cselekményről. A motívumot kiemelten fontos vizsgálni, hiszen ennek hiányában akkor is csak garázdaság állapítható meg, ha az elkövető tudatában volt a sértett védett csoporthoz való tartozásának.⁶⁹³ A legfontosabb szempont tehát az elhatároláshoz, hogy amíg a garázdaság akkor állapítható meg, ha a cselekmény motiválatlan vagy ad hoc, véletlenszerű indokon alapul, addig a közösség tagja elleni erőszak esetében lényegi ismérv az előítélet motiváció az adott csoporttal szemben. Tekintettel a garázdaság tényállásának szubszidiárius voltára, nincs helye anyagi halmazatban történő megállapításnak a 216.§ (1) bekezdésével.⁶⁹⁴

⁶⁹⁰ Szomora Zsolt i.m. 45.o.

⁶⁹¹ Fővárosi Ítéletábla 3.Bf.111/2003/10. – Hegedüs Lórántot felmentő ítélet

⁶⁹² Szomora Zsolt i.m. 42.o.

⁶⁹³ Görgényi-Gula-Horváth-Jacsó-Lévay-Sántha-Váradi: Magyar Büntetőjog Különös Rész, 227.o.

⁶⁹⁴ Átol-Dombos-Jovánovics-M.Tóth-Pap-Udvari: Közösség tagja elleni erőszak. Alternatív kommentár. Fundamentum, 2013/3. szám, 87.o.

A joggyakorlat helyesen alkalmazza az aljas indokból elkövetett emberölés minősítését abban az esetben, ha a közösség tagja elleni erőszak emberöléssel párosul, ugyanis a 160.§ (2) bek. c) pontja szerinti minősítő körülmény „delictum complexum”, amely súlyosabb büntetés kilátásba helyezését teszi lehetővé. Az aljas indokból elkövetett testi sértéssel azonban már más a helyzet, a bűnhalmazat megállapítása indokolt, mivel a bántalmazási fordulat nem foglalja magában a testi sérülés okozását is, az ugyanis túlmutat, többlet tényállási elemet tartalmaz mindkét erőszakos fordulathoz képest. Kivételként említhető a testi sértés szempontjából a sértett sanyargatásával járó minősített esete a közösség tagja elleni erőszaknak. Ebbe ugyanis a sanyargató magatartás körében megvalósított könnyű és súlyos testi sértés is beleolvad. Halmazat súlyos testi sértéssel csak akkor állapítható meg, ha a sanyargatás a súlyos testi sértés körébe nem tartozó magatartással valósul meg.⁶⁹⁵

Ugyancsak ellentmondásosságot, vagy inkább aránytalanságot találunk az előkészület büntetendővé nyilvánításának vizsgálatakor. Az előbbieken felvázolt enyhébb és súlyosabb alapeset előkészületéhez ugyanazon büntetési tétel tartozik, ami álláspontom szerint nem túl következetes szabályozás.

A közösség tagja elleni erőszak a bizonyítás szempontjából is különlegesnek számít, mert a tényállás tisztázásához szükséges az elkövető motivációjának feltárása. „A motívum az elkövetőt cselekvésre készítő indítók (szükséglet, vágy)”.⁶⁹⁶ Ugyan a tényállás szövege nem tartalmaz konkrétan utalást előítéletre, ellenséges érzületre, mégis – a védet jogi tárgyak és a szabályozás indokának figyelembe vételével – mindenképpen valamilyen kirekesztő, gyűlölködő érzület kell, hogy meghúzódjon az elkövetés mögött. Mivel az előítéletes motívum az elkövető szubjektív tudati állapotának részét képezi, a bizonyítás nehézségeket vet fel.

A vegyes motívumról

Nem ritkán találkozunk egy-egy bűncselekmény esetében több, egymás mellett megjelenő motívummal. Témám szempontjából a vegyes motívum kérdésköre azért vetődhet fel, mert nem egyértelmű, hogy lehetőség van-e gyűlölet-bűncselekmény megállapítására akkor, ha több ilyen motivációs faktor merül fel az adott ügyben. A válasz erre az, hogy az előítélet-motivációnak lényegesnek, elsődlegesnek, döntőnek kell lennie a többivel szemben. Például, ha az elkövető nem rasszista indítékból, hanem bosszúból cselekszik és közben előítéletes szitkok hagyják el a száját, ez nem alapozza meg a gyűlölet-bűncselekmény megállapíthatóságát.

A Miskolci Törvényszék egy, azóta hatályon kívül helyezett ítéletében kitért a vegyes motívum kérdéskörére és alátámasztja, hogy a motívum lehet vagyis,

⁶⁹⁵ Szomora Zsolt i.m. 43.o.

⁶⁹⁶ Görgényi-Gula-Horváth-Jacsó-Lévay-Sántha-Váradi - Magyar Büntetőjog Általános Rész, CompLex Kiadó, Budapest, 2012., 169.o.

tehát más körülmény is motiválhatja az elkövetőt az ellenséges érzület mellett, azonban a közösséghez tartozás miatti gonosz emóciónak kell a fő elemnek lennie. Ennek bizonyítása persze nem egyszerű feladat. Kizárólag az elkövető személyiségének, tudattartalmának megismerését követően lehet kellő bizonyossággal állást foglalni az előítéletes motívum meglétéről. Előfordul, hogy ennek vannak kívülágban megjelenő jegyei is, hiszen az ellenséges érzület a csoporttal szemben nem ritkán tartósan jelen van az elkövető életében. Különösen fontos tehát például az előzetes kijelentéseknek vagy a mindennapi életben tanúsított magatartásnak a feltárása, de ezen ún. indikátorokról, melyek segítik a nyomozó hatóságokat is a bűncselekmények feltárásában, majd dolgozatom későbbi részében írok.

Az ítéletet megváltoztató Debreceni Ítéltábla szerint azonban nem szükséges, hogy általában ellenérzéssel viseltessen az elkövető az adott közösség iránt, elegendő annak a bűncselekmény elkövetése idején való fennállása. A vegyes motívummal foglalkozó szerzők azonban a miskolci bíróság érvelésével értenek egyet.⁶⁹⁷⁶⁹⁸

A többségi társadalom problémája

Kutatásaim során, a jogesetek és szakirodalmak tanulmányozásának hatására felvetődött bennem a kérdés: mi történik a többségi társadalom ellen elkövetett, előítélet-motiválta erőszakos cselekmények esetében? Kiterjed-e a 216.§ védelme a többséghez tartozókat valamely kisebbséghez tartozók irányából ért támadásokra? Úgy gondolom, e kérdés megoldására nagyobb hangsúlyt kellene fektetnie a jogalkotónak, annál inkább, mert sem a bírói gyakorlat, sem az egyes szerzők között sincs egyetértés e körben.

A *magyar nemzet*, mint védett jogtárgy a közösség elleni uszítás tényállásával ellentétben a közösség elleni erőszak tényállásának nem része. „A magyar nemzet a magukat magyarnak valló személyek közösségét jelenti, a magyar politikai közösség túlnyomó többségét alkotó személyek közösségére utal”. Ezen hiányosság fényében védhető az az álláspont, hogy ha a jogalkotó a közösség tagja elleni erőszaknál is védelem alá kívánta volna helyezni a magyarokat, azt megtette volna. Az az érv is felhozható, hogy mivel a gyűlölet-bűncselekmények eredendően kisebbségvédelmi intézkedések, a speciális büntetőjogi védelem indokai hiányoznának a többségi társadalom védelemben részesítése esetén.⁶⁹⁹ Mindez azt jelenti, hogy a magyar nem védendő Magyarországon?

A jogi tárgyak között szereplő *lakosság egyes csoportjai* kitétel értelmezést igényel. Az Alkotmánybíróság 1992-es határozatában a következő szerepel: e mögött „... egyéb, tulajdonképpen bármely ismérv szerint elkülönülő személyek védelmének

⁶⁹⁷ http://tasz.hu/files/tasz/imce/tasz-gybc-s-allaspon-t-final_.pdf - megtekintés időpontja: 2015.09.07.

⁶⁹⁸ Dinók Henriett Éva: A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – a kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek. 38-40.o.

⁶⁹⁹ Gárdos-Orosz-Pap: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. Állam-és Jogtudomány, LV. évfolyam, 2014/2. szám 6.o.

szándéka húzódik meg”.⁷⁰⁰(A Btk. Indokolása ugyanezen sorokra hivatkozik.) A már korábban említett GYEM álláspontja szerint e megfogalmazás túlságosan tág, amely jogbizonytalanságot szül és következetlen jogalkalmazásra ad lehetőséget.⁷⁰¹ Egyfajta nyelvtani értelmezés szerint a lakosság egyes csoportjai fordulatnak megfelel egy bármilyen jellemvonás szerint azonosítható személyi kör. A teleologikus és történeti értelmezés alapján azonban az állapítható meg, hogy csak a személyiség lényeges vonása alapján szerveződött csoportok részesülnek védelemben.⁷⁰²Jó szándéka ellenére a jogalkotó e fordulat beiktatásával utat nyitott a jogbizonytalanságnak, a tényállás céljával ellentétes alkalmazásának.

A jogalkalmazás bizonytalanságát két bűncselekmény szemléltetésével szeretném prezentálni: az egyik eset Miskolcon, a másik pedig Sajóbáonyban történt.

2009 márciusában – pár héttel a tatárszentgyörgyi kettős cigánygyilkosság után – roma származású személyek egy autó utasaira támadtak Miskolcon, mely utasok közül egynek bizonyítottan skinhead kötődése volt. Mindnyájan nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedtek. A Miskolci Járásbíróság közösség tagja elleni erőszak elkövetését állapított meg, mivel álláspontja szerint egy „halál a magyarokra” feliratú bot és magyarellenes kiabálás megalapozta a magyarok elleni előítélet indítékot. Kérdésként merül fel egyes szerzők szerint, hogy valóban előítélet motiválta-e a romákat és nem a félelem, az önvédelem? Figyelemmel az eset körülményeire, valószínűbbnek tartják ez utóbbi indíttatást, hiszen a cigánygyilkosság után feszült légkör uralkodott körükben.⁷⁰³ A Törvényszék végül nem látta megállapíthatónak a gyűlölet-bűncselekményt, így garázdaságnak minősítette a cigány elkövetők cselekményét.

Sajóbáonyban pedig szintén 2009-ben a helyi roma férfiak egy csoportja a településre konvojban érkező autók egyikére támadt, azt gondolván, hogy „új magyar gárdisták” ülnek benne, akik veszélyeztetik őket és családjukat. Ebben az esetben a másodfokon eljáró Debreceni Ítéltábla elsődlegesen magyarellenes erőszakért ítélte el a kilenc sajóbáonyi romát.

A két ügyben közös, hogy az ügyészség magyarsággal szembeni közösség tagja elleni erőszak miatt emelt vádat, amit az elsőfokú bíróságok el is fogadtak. Több szerző gondolja úgy, hogy egyrészt szelektív, másrészt kollektív bűnösség elvét alkalmazó ítéletekkel állunk szemben, valamint téves jogértelmezéssel. Felfogásuk szerint elmulasztotta az eljáró bíróság kiemelni, hogy a rasszista támadástól való félelem, illetőleg a hozzátartozók védelme, mint motiváció kizárja a gyűlölet-bűncselekmény megállapíthatóságát. A bíróságoknak nem is kellett volna „csoportkérdéssel” foglalkozni, hiszen nem volt megállapítható az előítéletes indíték.

⁷⁰⁰ 30/1992. (V.26.) AB határozat

⁷⁰¹ http://gyuloleletellen.hu/sites/default/files/btkvelemeny_2012-03-06.pdf - megtekintés időpontja: 2015.09.07.

⁷⁰² Gárdos-Orosz–Pap: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. 9-10.o.

⁷⁰³ Dinók Henriett – A gyűlölet-bűncselekmények - dogmatika és joggyakorlat. Udvari Márton előadása. Belügyi Szemle, 2013/12. szám, 64.o.

A két ügy azért keltette fel az emberi jogi szervezetek figyelmét, mert a cselekmények magyarellenes erőszakká minősítése valószínűsítette, hogy visszaélészerű a jogalkalmazás.⁷⁰⁴ Ugyanis a félelemből, védekezésből elkövetett ilyen jellegű cselekmény még akkor sem gyűlölet-bűncselekmény, ha valóban valamely csoportoz tartozás alapozza meg, mivel itt pontosan a csoporthoz tartozás volt az, ami okot adott a félelemre.

Hadd említsek még egy, a kérdésre talán jobban rávilágító esetet, mely szerint a Tavaszmező utcában egy nem roma fiatalembert romák támadtak meg káromkodó magyározás közepette. Ezen cselekménynek – ellentétben az előbbi két esettel – nem volt olyan előzménye, hogy az elkövetők tarthattak volna rasszista támadástól vagy féltették volna családjukat. A Kúria a vádlottakat ez ügyben is magyarellenes erőszakért vonta felelősségre. Ugyanazon írók, akik a fenti Borsod megyei esetekben állást foglaltak, e tényállás kapcsán is azt vallják, hogy téves döntés született, ugyanis „Magyarországon a magyar sem nemzeti, sem etnikai kategóriaként nem tekinthető [...] sérülékeny, hátrányos helyzetű csoportnak”, ezért nem indokolt az ilyen irányú speciális védelem. Meglátásuk szerint, ha a gyűlölet-bűncselekmények nem a kiszolgáltatott helyzetben lévő csoport védelmét szolgálják, akkor az lesz az eredménye a jogalkalmazásnak, hogy „még a rasszizmus elleni küzdelem jegyében bevezetett büntetőjogi eszközt is a rasszizmussal leginkább sújtott csoport hátrányára, tagjaival szemben alkalmazzák”.⁷⁰⁵

Egyes nézőpontok alapján a többséghez tartozás „nem tekinthető a személyiség olyan elemének, amely kiszolgáltatottságot, fenyegetettséget hordozna, és ezáltal a kiemelt büntetőjogi védelemre igényt tarthatna”.⁷⁰⁶

Másik álláspont is hasonlóan érvel: az erőszak veszélye „nem egyformán leselkedik a társadalmi többségre és az etnikai, vallási és más kisebbségekre”. E nézet szerint a többségi társadalom képviselői könnyebben képesek megvédeni önmagukat és érdekeiket, jogukat, valamint ők rendelkeznek az anyagi javak, kényszerítő eszközök felett. Jellemző, hogy a kisebbségi csoportokat sújtják inkább a sztereotípiák és lealacsonyító kifejezések, előítéletek, ezért nekik szükséges különleges garanciákat biztosítani, a többség pedig nem igényel többletvédelmet.⁷⁰⁷

Csak részben értve egyet ezen felfogással a saját véleményem az, hogy a többségi társadalom „kvázi monopol helyzete” megkérdőjelezhetetlen ugyan, és valóban szükséges egyes tényállásokban nevesíteni a kiemelten sérülékeny csoportokat, de a kétséget kizáróan bizonyított előítélet motiválta erőszakos bűncselekmények vonatkozásában ennek kevésbé van jelentősége. Úgy gondolom ugyanis, hogy

⁷⁰⁴ http://ataszjelenti.blog.hu/2013/10/15/az_egyik_szerint_garazda_a_masik_szerint_rasszista - megtekintés időpontja: 2015.09.17.

⁷⁰⁵ Jovánovics Eszter – Pap András László: Kollektív bűnösség a 21. század Magyarországon: magyarellenesség vádja cigányokkal szemben két emblematikus perben. *Fundamentum*, 2013/3. szám, 156.o.

⁷⁰⁶ Gárdos-Orosz–Pap: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről 8. oldal

⁷⁰⁷ Tóth Gábor Attila: i.m. 28. oldal

nemcsak roma származásúak, de bármely, a tényállás által jelenleg védelemben részesített közösség tagjai követhetnek el gyűlölet-bűncselekményeket éppúgy, mint a többségi társadalom tagjai. Bennük is munkálkodhat a másik csoporttal szembeni ellenséges érzület, aminek következtében az indulatok elszabadulhatnak és hasonló esetek történhetnek, mint a fent említettek. Ha a szabályozást úgy fogjuk fel, hogy az a rasszizmus elleni fokozott büntetőjog védelem céljából megalkotott tényállás, akkor indokolt lenne a társadalom nagyobb részére is kiterjeszteni a védelmet, ahogy azt a Közösség tagja elleni erőszak tényállása teszi a nemzeti, etnikai, faji, vallási és a lakosság egyes csoportjaival.

Leszűrve a következtetéseket a tárgyalt jogesetekből, kívánatos lenne a jelenleg védett passzív alanyi körrel szemben is azonos – de semmiképp nem szigorúbb – mérce alkalmazása, mint a magyarok által elkövetett gyűlölet-bűncselekményekkel szemben: a joggyakorlatot így nem érhetné vád esetleges „kettős mérce” alkalmazása miatt. Elkerülendő álláspontom szerint a túlzott „bizonyítási vágy” az ilyen esetekben az előítéletességre vonatkozóan, éppoly tárgyilagosan kell megítélni e cselekményeket is, mint amikor magyar támad rá romára, zsidóra, homoszexuálisra vagy bármely más „sérülékeny” csoport tagjára. Egyetértve azon Kúriai állásponttal, hogy a diszkrimináció nélküli együttélés társadalmi érdek, és senkit nem érhet bántalmazás vagy bántódás más népcsoporthoz tartozás miatt, meggyőződésem szerint egy csoport sem igényelhet kiváltságokat e körben.

Elfogadva azt, hogy a gyűlölet-bűncselekmények a társadalmilag gyengébb, kiszolgáltatottabb csoportokat részesítik védelemben, védhetőnek tartanék egy külön tényállási megfogalmazást arra az esetre, ha bizonyítottan, kizárólag előítéletes motivációból támad rá egy kisebbséghez tartozó a többségi társadalom tagjára.

A gyűlölet-bűncselekmények hatásai

A csoportképző kritériumok létrejöttében egyrészt a születés véletlene játszik szerepet (nem, szexuális beállítottság, etnikai hovatartozás stb.), másrészt tudatos, az egyén választásától függő eredménynek tekinthetőek (vallási meggyőződés, politikai hovatartozás stb.).

Az ilyen személyeket ért támadások azért rendkívül veszélyesek, mert tudatosan támadják az érintett kisebbségi csoport tagjainak szabad identitásvállalását, azt a mindenkit megillető emberi jogot és szükségszerűséget, hogy az ember „vállalhassa azt, ahová tartozik, hogy mássága differencia legyen”, és ne „társadalmilag elítélendő bűn”.⁷⁰⁸

A gyűlölet-bűncselekmények stigmatizálják az áldozatokat: a romákat, a zsidókat, a homoszexuálisokat és más védelemre szoruló csoportokat, a lehetséges

⁷⁰⁸Bárándy Gergely: A gyűlöletbeszéd Magyarországon. Scolar Kiadó, Budapest, 2010., 35.o.

elkövetők pedig bármely pillanatot igyekeznek megragadni, amikor negatív érzületüknek, ellenszenvüknek hangot adhatnak vagy épp tettelesen fejezhetik azt ki. A gyűlölet-bűncselekmények súlyosabb hatásokkal járnak mind az egyénre, mind a közösségre nézve úgy pszichés-érzelmi, mint társadalmi és emberi jogi szempontból. A sértettek nem anyagi hátrányt szenvednek, így objektíve nehezen mérhető annak mértéke, sokkal inkább szubjektív jellegű az érzete. A lelki sérelem is sérelem. Aligha vitatható, hogy egy követlen hátrányos megkülönböztetést intézményesítő eszmerendszerrel való azonosulás és ennek kifejezésre juttatása alkalmas arra, hogy a célzott csoportokhoz tartozó személyeknek lelki sérelmet okozzon.⁷⁰⁹

A sajátossága ezen cselekményeknek éppen abban ragadható meg, hogy a sértett által képviselt egész csoportnak üzenetet közvetítenek: a csoport bármely tagja hasonlóképp áldozat lehet, ezért a teljes közösségre hatást gyakoroló bűncselekményekről van szó. Félelemérzést, szorongást, rejtőzködést indikálhat ez az „átsugárzás”. Az áldozat - feltételezett hovatartozása miatt – a tettes számára szimbolikus jelentőséggel bír, ezért a sértettel nem mint személlyel foglalkozik, hanem annak személyiségét néhány tulajdonságra redukálja.⁷¹⁰ Az előítéletes cselekedet identitásában érinti az áldozatot, ezért jelentősebb a rá gyakorolt hatás, mint egy nem gyűlölet-motivált bűncselekménynél. Elmondható az is, hogy végső soron közbiztonsági kockázatot is rejtjenek e kriminális cselekmények, mivel a közösségek közötti ellenségeskedés kialakulásának és az indulatok „elszabadulásának” reális lehetőségével számolni kell.⁷¹¹

Problémák a felderítés körében

A felderítés elsődleges akadálya a látencia, aminek lehetséges okai között említhető a hatóságok irányában tanúsított alacsony bizalmi szint, félelem a hatóságok előítéletes fellépésétől, a szégyenérzet, szorongás a védett tulajdonság napvilágra kerülésétől vagy éppen a vonatkozó jogszabályok ismereteinek hiánya. A 25/2013. (VI.24.) BM rendelet 1. sz. melléklete a megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságok hatáskörébe tartozó bűncselekmények körében nevesíti a közösség tagja elleni erőszak és a közösség elleni uszítás büntetteket. Az Országos Rendőr-főkapitányság 2012. január 1-jén egy külön szakvonalat is létrehozott a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatosan, amelynek tagjai a megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságokon ilyen bűnügyekben nyomoznak. Létrehozataluk célja a nyomozásban való hatékonyság és a szakmai színvonalnövelés volt. A szakvonalak leterheltsége azonban jelentős a sok egyéb bűncselekmény nyomozása miatt, így szakmai specializációt nehezebben tesz lehetővé.

⁷⁰⁹ Bócz Endre: A gyűlöletbeszéd és a büntetőjog. Kriminológiai Közlemények, 2002/60. szám, 85.o.

⁷¹⁰ Utasi Judit: A gyűlöletbűnözés háttere.

http://j1.wplanet.hu/attachments/082_Utasi%20Judit%20A%20gy%C5%B1%C3%B6letb%C5%B1n%C3%B6z%C3%A9s%20h%C3%A1ttere.pdf – megtekintés időpontja: 2015.09.29.

⁷¹¹ Dombos Tamás: Gyűlölet-bűncselekmények Magyarországon: Jogi szabályozás, statisztikai adatok, sértetti csoportok. <http://slideplayer.hu/slide/2177057/> - megtekintés időpontja: 2015.09.16.

A tapasztalatok szerint az ügyek gyakran el sem jutnak a nyomozásért felelős egységhez, mivel a helyi szinten eljáró rendőrkapitányságok más tényállás alapján kezdenek el nyomozni – figyelmen kívül hagyva a gyűlöletmotivációt. Az alulminősítés tehát a felderítés során jelentkező igen súlyos hiba, melynek következtében a megvalósult bűncselekménynél kevésbé súlyos kriminális cselekmény miatt folyik a nyomozás, majd a vádemelés és végezetül a büntetés kiszabása.⁷¹²

Egy 2013-ban megtörtént miskolci esettel szeretném szemléltetni az alulminősítés problémáját. A tényállás lényege röviden: Miskolcon egy tömegközlekedési buszon egy ismeretlen férfi a roma közösséget általánosságban szidalmazta az autóbusz közönsége előtt. A járművön utazó két roma származású lány a helyzetet megalázónak, önbecsülésüket sértőnek és támadónak érzékelték, majd – a buszról leszállva – ennek hangot is adtak, mondván, hogy a férfi viselkedhetne és beszélhetne kulturáltabban is. Az elkövető ekkor velük szemben agresszíven és támadólag lépett fel, származásuk miatt szidalmazta őket és feljűk ütött. A sértettek és egy tanú beszámolója szerint az elkövető nyíltan kifejezte romaellenes érzéseit mind általánosságban, mind a két sértettel szemben.

A rendőrség – figyelmen kívül hagyva a romaellenes indítékot – garázdaság szabálysértése miatt indított eljárást. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) jogi képviselőjének panasa alapján a Miskolci Járási Ügyészség megállapította, hogy a cselekmény súlyánál fogva alkalmas a garázdaság vétségének megállapítására, azonban azt nem állapította meg, hogy felmerült gyűlölet-bűncselekmény elkövetésének gyanúja.⁷¹³

Az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Igazgatósága által készített, a 2011-2013. évre vonatkozó gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos Jelentése⁷¹⁴ is elismeri: „rendszeresen előfordul, hogy a bűncselekmények kapcsán folytatott nyomozás nem megfelelő minősítéssel, alacsonyabb rendőri szervnél folyik”. A Jelentés szakmai sikerként értékeli egy garázdaság tényállásból közösség tagja elleni erőszakká történt átminősítést, valamint a büntetőeljárás megyei rendőr-főkapitánysági hatáskörbe vonását is méltatja. Tájékoztat arról, hogy a BRFK⁷¹⁵ körlevélben fordult az összes fővárosi rendőrkapitánysághoz annak biztosítása érdekében, hogy a közösség tagja elleni erőszak gyanúja kapcsán induló büntetőeljárások automatikus áttételre kerüljenek. Tényként említi a Bűnügyi Igazgatóság, hogy a látencia fakadhat az áldozatok „rendőrséggel szemben érzett – olykor jogos – fenntartásaiból is”.

A gyűlölet motiválta cselekmények összetettségére tekintettel kiemelt jelentősége van a megfelelő képzéseknek, hogy az ilyen ügyekkel foglalkozó nyomozóegység tagjai felismerjék a gyűlölet vezérelte bűncselekményeket, és a tanult, tudatos elvek mentén végezzék a nyomozást. Amennyiben a kiteljesedő képzési

⁷¹² http://dev.neki.hu/wp-content/uploads/2014/02/gybcs_B5_magyar.pdf - megtekintés: 2015.09.28.

⁷¹³ <http://gyuloletelten.hu/node/115> - megtekintés: 2015.09.28.

⁷¹⁴ http://gyuloletelten.hu/sites/default/files/orfk_gybcsjelentes_2011-2013.pdf - megtekintés: 2015.09.26.

⁷¹⁵ Budapesti Rendőr-főkapitányság

programok érzékenyítő hatása eljut a végrehajtó állomány szintjére is, „annak bizalomépítő hatása elősegítheti a kriminalizáltság tényleges szintjének megismerését” – olvashatjuk a Jelentésben.

A rendőrség tevékenysége kiemelkedően fontos azért is, mert a „védelem bástyájaként” kell megjelennie nemcsak az egyén, hanem rajta keresztül a csoport számára is. Ha az áldozat nem tapasztalja meg az egyenrangúság, a mindenki számára azonos színvonalon járó közszolgáltatás érzését, tovább erősödhetnek félelmei. Uszkiewitz Erik⁷¹⁶ sajnálatosnak tartja, hogy hazánkban a „rendőri munka velejárója a kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletes attitűd és diszkriminatív viselkedés”, ami álláspontja szerint gátját képezheti a felderítésnek. Annak, hogy az adott személy valóban a védett csoporthoz tartozik-e, tulajdonképpen nincs is jelentősége, hiszen elegendő a percepció is, ahogyan a gyűlölet-bűncselekmény elkövetője is választhatja valamilyen vélt tulajdonsága miatt az áldozatát. Ugyanezen szerző fogalmazza meg azt az általános gondolkodásmódot, amely kiválóan jellemzi nemcsak a jogalkalmazó szervek gyakorlatát, de a társadalom nagy részének véleményét is: ha egy adott csoporttal szemben olyan látásmód alakul ki, hogy tagjai bűnöző életmódot folytatnak, hajlamosak deviáns magatartást tanúsítani, ez a kirekesztő nézőpont lesz úrrá az emberen akkor is, ha a közösség valamely tagjának segítségre lesz szüksége. Ahhoz, hogy ne ez a szemlélet uralkodjon hazánkban, szükséges a rendőrség és ügyészség kiemelt körültekintése a nyomozás és vádemelés során.

A gyűlölet-bűncselekmények felderítéséhez elengedhetetlen az ún. indikátorok vizsgálata, ill. ezek felismerése. Példálózó jelleggel szeretnék néhányat említeni: ilyen lehet a gyanúsított által használt szavak, nyelvezet az elkövetés bármely szakaszában, de talán a leggyakrabban az elkövetés utáni „felelőtlen” megnyilvánulások, gesztusok segíthetnek a nyomozó hatóságoknak felismerni az elkövető motivációját. Fontosak lehetnek az elkövető korábbi hasonló bűncselekményei vagy éppen a gyanúsított kapcsolata az áldozathoz kapcsolódó eszmével (rasszista, homofób stb.) is. Az elkövetés helye, ideje szintén jelentőséggel bírhat, például egy meleg-szórakozóhelyen, vagy többségében romák lakta utcában, valamilyen vallási ünnepen vagy éppen a Budapest Pride idején történő elkövetés alátámaszthatja a gyűlölet-bűncselekmény gyanúját. Fokozott figyelmet kell az áldozat beszámolójára is fordítani, hiszen személyes érzései is fontosak lehetnek.⁷¹⁷

Az Európai Unió Tanácsa felkérésére az EU Alapjogi Ügynöksége (továbbiakban: FRA)⁷¹⁸ 2013-ban javaslatokat tett a tagállami teendőkre

⁷¹⁶ Uszkiewitz Erik i.m. 39.o.

⁷¹⁷ Udvari Márton: Hova tűnnek a gyűlölet-bűncselekmények? Jogalkalmazási anomáliák, rendőrségi és ügyészségi ügykezelés. Belügyi Szemle, 2013/12. , 77-78.o.

⁷¹⁸ FRA European Union Agency for Fundamental Rights. A FRA független uniós szerv, létrehozatalának célja az volt, hogy az uniós intézményeket és tagállamokat független, tényeken alapuló támogatással és szakértelemmel segítse az alapvető jogok területén.

vonatkozóan a rasszizmussal kapcsolatosan.⁷¹⁹ Eszerint a tagállami hatóságoknak az előítéletes motivációra különösen nagy figyelmet kell fordítaniuk és alaposan ki kell vizsgálniuk a felelősségre vonás során. A tisztviselőknek szakmai képzéseken való részvételt tartanak indokoltnak, ami fejlesztheti a különleges motiváció feltáráshoz szükséges képességeiket. Az ilyen jellegű bűncselekmények áldozatait bátorítani kell a bejelentésre, amelyre megfelelő eszközök lehetnek a figyelemfelkeltő kampányok. A tagállamoknak tiszteletben kell tartaniuk a sértettek arra vonatkozó jogát, hogy a nyomozás megszüntetéséről vagy felfüggesztéséről szóló döntéssel szemben valamilyen jogorvoslattal élhessenek. Szükségesnek tartja a dokumentum az éves szintű adatgyűjtést is a gyűlölet-bűncselekményekre vonatkozóan. Ezen javaslatok igen hasznosnak bizonyultak, hiszen az Európai Unió Tanácsa is hasonló következtetéseket vont le tagállami cselekvési kötelezettségek tekintetében.⁷²⁰

A 1430/2011. (XII. 13.) számú kormányhatározat⁷²¹ VI/10. pontja rendőrségi kötelezettségként rögzíti, hogy az etnikai konfliktusokkal nagymértékben terhelt településeken mediációs, közösségfejlesztő, valamint közösségi bűnmegelőzési és rehabilitációs programokat kell indítani a rend helyreállítása és megtartása, valamint a közösségek konfliktusmentes együttélése érdekében.

A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport és az ORFK közötti együttműködés részeként 2015 márciusában egyeztetésre került sor. A GYEM tagjai előrelépésnek tartják, hogy a rendőrség kifejezetten nyitott – a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások hatékonyságának növelése érdekében – a civil szervezetekkel való együttműködésre. Ennek bizonyítéka, hogy az ORFK két képzést szervez 2015-ben magas beosztású rendőrök számára a gyűlölet-bűncselekmények témakörében, amelyben számít a GYEM részvételére. A rendőrség képviselői is fontosnak tartják a rendőrök érzékenyítését, kommunikációs képzését.⁷²²

Úgy gondolom, a jogalkalmazás során akkor tapasztalhatunk majd jelentős változást, ha az említett képzések és a gyűlölet-bűncselekmények iránti érzékenység növelése mellett a rendőrség és ügyészség munkatársai ténylegesen alkalmazzák a hatályos jogszabályokat mindent megtéve annak érdekében, hogy felderítsék és „bíróság elé vigyék” az előítélet által motivált cselekményeket. A bíróság döntéseit ugyanis jelentős mértékben befolyásolja mind a nyomozó hatóság, mind az ügyészség vádelőkészítő tevékenysége. Szükséges a

⁷¹⁹ Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights on the Framework Decision on Racism and Xenophobia – with special attention to the rights of victims of crime (Vienna, 15 October 2013) http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-opinion-2-2013-framework-decision-racism-xenophobia_en.pdf - megtekintés időpontja: 2015.09.29.

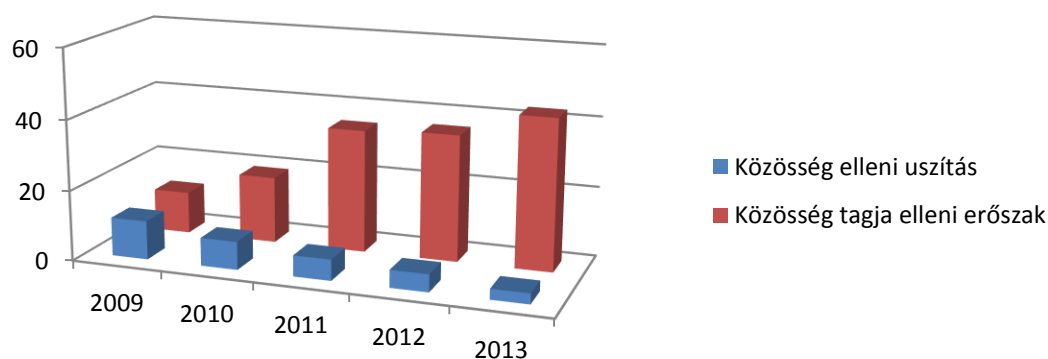
⁷²⁰ Council conclusions on combating hate crime in the European Union JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting (Bruxelles, 5 and 6 December 2013) http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/139949.pdf - megtekintés időpontja: 2015.09.29.

⁷²¹ 1430/2011. (XII. 13.) számú Kormányhatározat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről

⁷²² <http://gyuloletelten.hu/aktualitasok/rendorsegi-egyeztetes-hatekonyabb-jogalkalmazas-erdekeben> - megtekintés időpontja: 2015.09.30.

közvélemény tájékoztatása is, mellyel remélhetőleg – az általam legfontosabbnak tartott – szemléletváltás is megindulhat.

Indokoltnak tartom az adatgyűjtés terén történő fejlesztést is, hiszen a valóságban megtörtént eseteknek csupán töredéke kerül be a nyilvántartásokba. A gyűlölet-bűncselekmények statisztikában megjelenő elenyésző számát jól szemlélteti az alábbi grafikon, melyet a „Tájékoztató a 2013. évi bűnözésről” című, Legfőbb Ügyészség által 2015. március 31-én hozzáférhetővé tett adatok alapján készítettem.⁷²³

32. ábra: Regisztrált bűncselekmények száma Közösség elleni uszítás és Közösség tagja elleni erőszak esetében

Az általam vizsgált tényállások alapján *regisztrált bűncselekmények száma* tehát a következőképp alakul:

Közösség elleni uszítás: 2009 – 11, 2010 – 8, 2011 – 6, 2012 – 5, 2013 – 3.

Közösség tagja elleni erőszak: 2009 – 12, 2010 – 19, 2011 – 35, 2012 – 36, 2013 – 43.

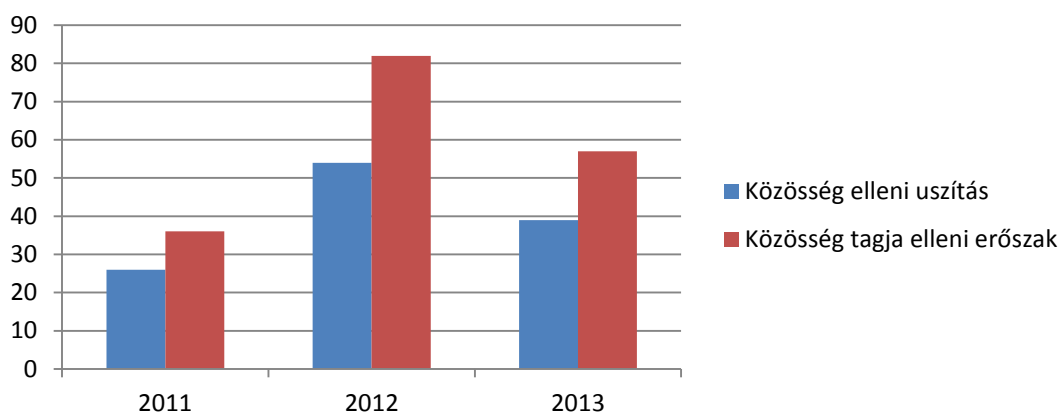
A már említett ORFK Bűnügyi Főigazgatóságának Bűnügyi Főosztálya által készített Jelentés is tartalmaz statisztikai adatokat témámmal kapcsolatban, amelyek szintén arra engednek következtetni, hogy rendkívül kevés esetben indul meg a nyomozás gyűlölet által motivált bűncselekmények gyanúja esetén.

Közösség elleni uszítás gyanúja alapján 2011-ben 26, 2012-ben 54, míg 2013-ban a vizsgálatig 39 eljárás indult.

Közösség tagja elleni erőszak gyanúja alapján 2011-ben 36, 2012-ben 82, 2013-ban pedig a vizsgálatig 57 eljárást indítottak.

Kiemeli a Jelentés, hogy területileg a főváros tekinthető a leginkább „fertőzöttnek”, hiszen a Budapesti rendőr-főkapitányság 2013-ban összesen 60 eljárást folytatott a két tényállással kapcsolatosan (a 96 összes regisztrált esetből).

⁷²³<http://mklu.hu/repository/mkudok8770.pdf> Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2014. megtekintés időpontja: 2015.10.01.

2. ábra: Közösség elleni uszítás és Közösség tagja elleni erőszak gyanúja alapján indult büntetőeljárások száma

A Javaslát azt is részletezi, hogy a 2013. évben kezdeményezett büntetőeljárások milyen eredménnyel zárultak.

Közösség elleni uszítás: a 39 eljárás közül 2 alkalommal függesztették fel a nyomozást, 12 alkalommal megszüntették a nyomozást, míg 16 esetben elutasításra került a feljelentés. Vádemelési javaslattal egy nyomozás sem zárult, ami a nyomozás alacsony hatékonyságát jelzi.

Közösség tagja elleni erőszak: az 57 eljárás közül 9 esetben készült javaslat vádemelésre, 9 alkalommal felfüggesztették a nyomozást és 7 alkalommal szüntették azt meg.

A két tényállás csekély számú alkalmazásának sajnálatos bizonyítéka mindez.

Nemzetközi jogi kötelezettségeink

Ahogy dolgozatomban korábbi részében már említettem, Magyarország nemzetközi kötelezettségei közé tartozik a gyűlölet-bűncselekmények elleni kiemelt büntetőjogi védelem. Az államunk által ratifikált nemzetközi egyezmények előírják, hogy külön jogi szabályozást kell elfogadni az előítéletes indokból elkövetett bűncselekmények elszennvedőinek védelme érdekében. A következőkben ismertetésre kerül néhány, általam fontosnak ítélt nemzetközi dokumentum.

Az Európai Unió Tanácsa 2008. november 28-án fogadta el a 2008/913/IB számú, a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről szóló kerethatározatát (továbbiakban: Kerethatározat), mely határozat hazánkra is kötelezően vonatkozik. Már a preambulum fontos alapelveket rögzít: a rasszizmus és idegengyűlölet a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok tisztelete és a jogállamiság alapjait sérti, mely értékeken az Európai Unió és a tagállami együttműködés alapszik. Az említett jelenségek ellen hatékonyabb fellépés szükséges, hogy a tagállami jogrendszerek büntető jogszabályainak közelítése révén minden tagállamban bűncselekménynek minősüljenek az egyes

magatartások és elkövetésük esetére megfelelő büntetéseket helyezzenek kilátásba. A Kerethatározat elfogadásának célja az volt, hogy iránymutatást adjon a tagállamoknak a jelenség büntetőjogi kezelésére vonatkozóan. Az 1. cikk (1) bekezdése sorolja fel azon szándékos magatartásokat, amelyeket minden tagállamban büntetendővé kell tenni.⁷²⁴ A tagállamok számára azonban mozgásteret biztosít a Kerethatározat: dönthetnek úgy, hogy kizárólag azt a cselekményt büntetik, amely a közrend megzavarására alkalmas, illetve gyalázkodó, sértő, fenyegető jellegű.⁷²⁵ A gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatosan a 4. cikk tartalmaz rendelkezéseket: „a tagállamok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a rasszista és idegengyűlölő indíték súlyosbító körülménynek számítson, vagy az ilyen indítékot a bíróságok a büntetések kiszabásánál figyelembe vehessék”. Ezen cselekmények kivizsgálása és üldözése nem függhet a sértett feljelentésétől vagy a büntetőeljárás megindítására vonatkozó indítványtól legalább azokban a súlyos esetekben, amikor az állam területén követik el a cselekményt.⁷²⁶

A gyűlöletbeszéddel kapcsolatos legfontosabb nemzetközi egyezmények közé tartozik a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. Ezen egyezmény 20. cikke az izgató beszéd tiltását követeli a nemzeti jogalkotótól: „törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat”. Magyarország emellett aláírta 1965-ben A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban elfogadott nemzetközi egyezményt, melyben vállalta, hogy „a faji megkülönböztetés valamennyi formáját eltiltják és kiküszöbölik, továbbá a fajra, színre, illetve nemzetiségi vagy etnikai származásra való különbség nélkül mindenki számára biztosítják a jogot a törvény előtti egyenlőséghez”. Elítélnék továbbá a részes államok minden olyan propagandát, amely egy bizonyos fajnak vagy bizonyos színű emberek csoportjának felsőbbrendűségét hirdető eszméken alapszik vagy a megkülönböztetést valamilyen formában igazolni próbál és az államok vállalják, hogy a megkülönböztetésre irányuló minden „izgatás vagy eljárás gyökeres kiirtására” haladéktalanul intézkedéseket hoznak.⁷²⁷

A témával foglalkozó legfontosabb okiratok között tartjuk számon az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU számú irányelvét a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályokról. E dokumentum egy rendelkezéssel kifejezetten a gyűlölet-bűncselekmények áldozataira irányítja a tagállamok figyelmét: egyéni értékelés

⁷²⁴ Ilyen magatartás például a nyilvánosság előtt erőszakra vagy gyűlöletre uszítás faji, bőrszín szerinti, vallási, származás szerinti vagy nemzeti, illetve etnikai hovatartozás alapján meghatározott személyek csoportjával szemben; ezen cselekmény elkövetése röpiratok, képek vagy egyéb anyagok nyilvános terjesztése útján

⁷²⁵ Kerethatározat 1. cikk (2) bekezdése

⁷²⁶ Kerethatározat 8. cikk

⁷²⁷ A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény 4-5. cikke

keretében, az áldozat bevonásával és folyamatosan aktualizált módon kell megállapítani a speciális védelmi szükségleteiket az áldozatoknak.⁷²⁸

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának CM/Rec. (2010). 5 számú, hazánk által is elfogadott ajánlása azt javasolja a tagállamoknak, hogy tegyenek megfelelő intézkedéseket minden olyan kifejezési forma leküzdésére, amelyet ésszerűen úgy lehet érteni, mint ami valószínűsíthetően a védett csoportok elleni „gyűlöltre uszító, gyűlöletet terjesztő vagy gyűlöletet előmozdító” hatást kelt. Az ilyen gyűlöletbeszédet tiltani kell és nyilvánosan el kell utasítani előfordulása esetén.⁷²⁹ A Magyarország által vállalt nemzetközi szerződéses kötelezettségek azonban nem jelentik azt, hogy a jogalkotó figyelmen kívül hagyhatná a szabad véleménynyilvánításhoz fűződő alkotmányos alapjogot a gyűlölet-bűncselekmények tényállásainak megalkotásakor. Nemzetközi kötelezettségeink teljesítését célzó jogszabályalkotás során is irányadóak ugyanis az Alaptörvény rendelkezései és az Alkotmánybíróság által kialakított mércék.⁷³⁰

Polgári jogi szabályozás

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény is tartalmaz új rendelkezéseket a gyűlöletbeszéd kapcsán.⁷³¹ Dolgozatomban azért térek ki a polgári jogi szabályozásra, mert úgy gondolom, a bíróságok elé jelentős jogértelmezési és jogalkalmazási feladat vár ennek kapcsán. A 2:54.§ (5) bekezdése biztosítja az egyén számára azt a jogot, hogy gyűlöletbeszéd esetén igényt érvényesítsen a jogsértővel szemben „...közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén”. E megfogalmazásból látható, hogy az új Ptk. – bár erre sem a normaszövegben, sem az indokolásban nem találunk utalást – elismeri a közösségről az egyénre átsugárzó sérelem konstrukcióját, tehát ezentúl egy meglehetősen tágan meghatározott körű, közösségeket ért sértő kijelentés esetében a védelemben részesített csoport tagja már felléphet a rá átsugárzó negatív megnyilvánulásokkal szemben és érvényesítheti személyiségi jogait, mivel a közösség ereje nem hárítja el a támadást. Ám ez az alanyi jogsérelem csak olyan esetekben következhet be, ha az adott személy integritása és önazonossága szorosan kötődik a közösséghez. Tehát az alany és a csoport közötti viszony meghatározó, ennek rendkívül intenzívnek kell lennie az átsugárzás megállapíthatóságához. Egy ilyen, meglehetősen szoros kapcsolat függ a csoport

⁷²⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU számú irányelve, 22. cikk

⁷²⁹ A Miniszteri Bizottság CM/Rec (2010)5. sz. Ajánlása a tagállamok felé a szexuális irányultság, illetve nemi identitás alapján történő diszkrimináció leküzdését célzó intézkedésekről. Melléklet I/B. pontja

⁷³⁰ 18/2004. (V.25.) AB határozat

⁷³¹ 2013. évi V. törvény 2:54.§ (5) bekezdés: „A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”

nagyságától és körülhatárolhatóságától.⁷³² Az egyéni jogsérelem mindezekre tekintettel akkor állapítható meg helyesen, ha a bíróságok elismerik, hogy az átsugárzásra vonatkozó törvényi vélelem létezik, valamint a közösségi identitás az adott egyén személyiségének lényeges, meghatározó részét foglalja el.⁷³³

A tényállásszerűség bekövetkezéséhez a nagy nyilvánosság előtti, súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem szükséges. Nyitva hagyja a jogalkotó azonban azt a kérdést, hogy milyen kifejezőmód minősül súlyosan sértőnek vagy indokolatlanul bántónak és azt, hogy ez a kritérium a közösséghez tartozó egyénre vagy a közösségre vonatkozik majd. E személyiségi jogi szabályozás körében arról lehet szó, hogy a csoporthoz tartozó egyént sérti vagy megbántja egy, a csoportja felé irányuló olyan magatartás, amely gyűlöletet hordoz. A polgári jog számára tehát a jogsérelem nem a közösség, hanem az egyén jogsérelmeként válik értelmezhetővé. A jogalkalmazónak nehéz lesz elkerülnie, hogy a véleményt ne az értéktartalma alapján, hanem annak hatása alapján bírálja el.⁷³⁴

A bíróságokra vár az a feladat is, hogy értelmezzék a „magyar nemzet” szerepeltetését a szabályozásban. Az Alkotmánybíróság ugyanis az alanyi jogok esetében alkalmazott pozitív megkülönböztetés alkotmányossági mércéjével kapcsolatban kialakult gyakorlatot követ: „a jognak mindenkit egyenlőként, egyenlő méltóságú személyként kell kezelnie, azaz az emberi méltóság jogán nem eshet csorba”.⁷³⁵ Egyes szerzők véleménye szembehelyezkedik ezzel: szerintük a Ptk. vizsgált szabálya csak a kisebbségeket érintő jogsérelemre vonatkozik, az AB előbb idézett határozata nem veszi figyelembe a kisebbségvédelmi funkciót a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben. Érvelésükben annak a véleménynek is hangot adnak, hogy alkotmányossági aggályokat is felvet a magyar nemzet védelemben részesítése, mert dermesztő hatással lehet a politikai tartalmú beszédre, ill. a közügyekkel kapcsolatban öncenzúrára sarkallhat.⁷³⁶ A közügyek szabad megvitatása pedig központi magját jelenti a véleménynyilvánítási szabadságnak.

Az is problémákat okozhat a jogalkalmazók számára, hogy mi minősül a személyiség lényeges vonásának? A felsorolás ugyanis nem fedi le a lakosság minden védelemre méltó csoportját, például a nemi identitást vagy a szexuális irányultságot nem tartalmazza, mint védett csoportképző szempontot. Meg kell találni azokat a közösségeket, amelyekhez való tartozás a tagok személyiségének a leginkább meghatározó, integráns részét képezi. A jogszabály szövege tehát még módosításra, vagyis inkább kiegészítésre szorulna.⁷³⁷

⁷³² Gárdos-Orosz Fruzsina: Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról. *Fundamentum*, 2013/3. szám, 28.o.

⁷³³ Gárdos-Orosz Fruzsina–Pap András László: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. 17-18.o.

⁷³⁴ <http://real.mtak.hu/18758/1/paporoszf.in.pdf> - megtekintés időpontja: 2015.09.12.

Gárdos-Orosz Fruzsina-Pap András László: A gyűlöletbeszéd szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben – az alkalmazást meghatározó alkotmányos, jogi és jogpolitikai környezet. 18-19.o.

⁷³⁵ 96/2008. (VII.3.) AB határozat

⁷³⁶ Gárdos-Orosz – Pap: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. 18-20.o.

⁷³⁷ http://epa.oszk.hu/02200/02234/00009/pdf/EPA02234_diskurzus_2014_2_40-51.pdf - megtekintés időpontja: 2015.09.12.

Végezetül az ügyész keresetindítási jogával kapcsolatos dilemmákat szeretném fölvezetni. A Ptk. 2:54.§ (4) bekezdése szerint az ügyész az általános elévülési határidőn belül – a harmincnapos jogsérelmet szenvedett fél számára nyitva álló határidőn túl – a jogosult hozzájárulása nélkül is indíthat pert, ha a személyiségi jog megsértése közérdekbe ütközik. A Ptk. zárószavazása előtti módosító javaslata ezt a rendelkezést a következőképp indokolja: „...azt a jogalkotói célt valósítja meg, hogy a közérdeket sértő kollektív személyiségi jogsérelem akkor sem maradjon szankcionálatlanul, ha a közösség egyik tagja sem érvényesít a harmincnapos határidőn belül igényt.”⁷³⁸Ez a mondat is rávilágít egy ellentmondásra: az ügyész keresetindítási jogát a Ptk. nem az egyén helyett, hanem a megsértett közösség nevében biztosítja. A közösség azonban nem alanya a magánjognak, így személyisége sincs, ebből következően értelmezhetetlen a közösséget ért sérelem. A jogalkotó célja egyértelmű, azonban a szakirodalom szerint hibás dogmatikailag a választott megoldás.⁷³⁹

Még az új Ptk. hatálybalépése előtt a Pp. is módosításra került, kiegészítettett egy, a különleges eljárások körét bővítő új, XXII. fejezettel, amely igyekszik választ adni számos jogalkalmazási nehézségre.

A Debreceni Törvényszék a napokban hirdetett ítéletet egy roma közösség elleni gyűlöletbeszéd miatt indított polgári perben. A nem jogerős határozat az alperes további jogsértéstől való eltiltását, elégtételadását, valamint sérelemdíj fizetésére való kötelezését tartalmazta. Az indokolás szerint az alperes megsértette a felperesnek az emberi méltósághoz, a becsülethez, valamint a hátrányos megkülönböztetés tilalmához fűződő személyes jogait azzal, hogy a roma közösség tekintetében „deportálás” lehetőségét fogalmazta meg. Ez a kinyilatkoztatás súlyos jogsértést valósít meg a közösség minden tagjával szemben, érinti az egész magyarországi roma közösséget, továbbá – közlésmódja miatt – alkalmas volt a megalázottság érzésén túl félelemérzet keltésére is. Az indokolás tartalmazza továbbá, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága nem korlátlan, annak korlátját képezi minden esetben mások személyiségi jogainak tiszteletben tartása.⁷⁴⁰

Az Alaptörvény negyedik módosítása

Az új Ptk.-beli szabályozás nyomán az Országgyűlés eszközölt az Alaptörvényen egy negyedik módosítást a véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozóan, megteremtve ezzel a polgári jogi kodifikáció alkotmányos alapját. A IX. cikk szerint mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához, azonban ennek gyakorlása nem irányulhat mások, valamint a magyar nemzet, a

Pongrácz Dávid: Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozás jelene és jövője 45.o.

⁷³⁸<http://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0226.pdf> - megtekintés időpontja: 2015.09.14.

⁷³⁹ Gárdos-Orosz – Pap: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. 21-22.o.

⁷⁴⁰<http://birosag.hu/szakmai-informaciok/altalanos-sajtokozlemeney/debreceni-torvenyszek-itelet-gyulolet-beszed-miatt> - megtekintés időpontja: 2015.09.27.

nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Ezen közösségekhez tartozók jogosultak emberi méltóságuk megsértése miatt bíróság előtt fellépni a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen.⁷⁴¹

A véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltóság eddig is sok esetben egymással versengő jognak számítottak, ezért a mások emberi méltóságának megsértésére vonatkozó tilalom normatív tartalma nem egyértelmű. Következik-e ebből a szabályozásból az, hogy a méltóság javára „billen a mérleg nyelve” a két alapjog „harcában”? Az Alkotmánybíróság erre a kérdésre közvetett választ adott egyik határozatában: a negyedik módosítás eredményeképpen most már az Alaptörvény is nevesít kifejezetten egy esetkört, ahol már nem érvényesül a véleménynyilvánítás szabadsága, azaz megtiltja tulajdonképpen a joggal való tudatos visszaélést. E tilalom elvi kiindulópontnak tekintendő rendelkezés a szólásszabadságot érintő normák vizsgálatakor.⁷⁴² Ebből következik, hogy a méltóságot tudatosan sértő vélemények kívül esnek az Alaptörvényi védelmen és ezek joggal való visszaélésnek minősülnek, de a szándék nélküli, ilyen hatású vélemények esetében szükséges marad a korábbiakban alkalmazott jogalkalmazói mérlegelés.⁷⁴³

Az Alaptörvény negyedik módosításának indokolásában kifejtették, hogy kifejezett cél annak rögzítése, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátja lehet az emberi méltóság. Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata világossá tette ugyanis a javaslatot tevők szemében, hogy törvényi szinten nem biztosítható hatékony fellépés a gyűlöletbeszéddel szemben, ezért szükséges e módosítás.⁷⁴⁴ Van olyan vélemény, ami azt vallja, hogy nem helytálló ez a rövid értékelés. Szinte minden AB határozat rámutatott arra, hogy „a létező alkotmány keretei között is létezik alkotmányos megoldás”. Azt viszont soha nem mondta az AB, hogy olyan módosításra lenne szükség, amely túlzottan széles, bizonytalan csoportmeghatározással és az egyéni sérelem törvényi vélelmezésével lényegében aránytalan módon korlátozza a szólásszabadságot.⁷⁴⁵ Tulajdonképpen ezen aggályának ad hangot az ECRI⁷⁴⁶ is. Jelentésében⁷⁴⁷ észleli, hogy az Alaptörvény negyedik módosítása ellentmond az AB több vezető, a szólásszabadságra vonatkozó határozatának, melyek szerint az alapjog korlátozására vonatkozó büntetőjogi eszközök csak szélsőséges, olyan esetekben engedhetők meg, mikor nyilvánvaló és közvetlen veszélyt jelent a gyűlölködő beszéd a társadalmi békére. Kritikát fogalmaz meg a Velencei Bizottság is Véleményében: nem helyes a „magyar nemzet méltósága” használata. Rámutat arra, hogy méltósága csak az

⁷⁴¹ Magyarország Alaptörvénye

⁷⁴² 16/2013. (VI.20) AB határozat

⁷⁴³ Koltay András: A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: A „gyűlöltre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. 121.o.

⁷⁴⁴ <http://www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf> - megtekintés időpontja: 2015.09.14.

⁷⁴⁵ Hanák András: Sötétség délben: Az alkotmányosság alkonya Magyarországon. Fundamentum, 2013/1., 71.o.

⁷⁴⁶ European Commission against Racism and Intolerance, magyarul: Európai Rasszizmus- és Intolerancia Ellenés Bizottság, melyet az Európa Tanács hozott létre. Az ECRI az emberi jogok alakulását és érvényesülését figyelemmel kísérő, a rasszizmussal és intoleranciával összefüggő kérdésekre szakosodott testület.

⁷⁴⁷ ECRI jelentés Magyarországról. <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Hungary/HUN-CbC-V-2015-19-HUN.pdf> – megtekintés időpontja: 2015.09.06.

embernek van. A módosításban használt kifejezések szélesebb körű alkalmazásra adnak lehetőséget, és korlátozhatják a magyarországi intézményeket és tisztségviselőket érő kritikákat.⁷⁴⁸

Valószínű tehát, hogy a módosítást a véleménynyilvánítás védelmi szintjének leszállításaként fogják értelmezni. Az emberi méltóság alkalmazhatóságának csoportra való kiterjesztése számos kihívás elé állítja majd nemcsak az egyéni jogok megvalósítását, hanem a jogalkalmazókat is.⁷⁴⁹

Összegzés

A társadalom nagy része szinte közönyösen tekint a gyűlölet-bűncselekmények elkövetésére, s talán az áldozatokra még jobban. Szinte már csak a jogvédők, az ezzel foglalkozó szervezetek számára rettenetesek ezen cselekmények. A legtöbben fel sem ismerjük a rasszizmust, homofóbiát és a hasonló kirekesztő magatartásokat. Ez nem feltétlenül a műveletlenségünkől következik, hanem sokunk gondolkodásának része ez a fajta előítéletesség, avagy „társadalmi gyűlölet”, ezért természetes jelenségként kezeljük ezeket a cselekményeket – egészen addig, míg nem velünk történnek. Ugyan, velünk ilyen nem történhet, hiszen mi vagyunk a többségi társadalom, mi nem vagyunk „káros” részei a társadalomnak! – vélekedhetünk. Fontos látnunk azonban, hogy könnyen a „visszájára fordulhat” ez a teória.

A gyűlölet-bűncselekmények hatásainál bemutattam, milyen súlyos következményei lehetnek egy-egy ilyen előítéletes szólásnak vagy erőszakos tetteknek. Úgy gondolom, tágabb perspektívából szükséges szemlélnünk e kriminális cselekményeket: ne csupán a védelemben részesített, sérülékenynek ítélt csoportok ellen irányuló tetteket lássuk, hanem azt is, hogy mindezzel a „társadalmi diverzitás” kerül célkeresztbe! Komplexebb tehát a gyűlölet-bűncselekmények problémája, mint ahogyan azt elsőre gondolnánk: nem elég annak belátása, hogy a kisebbségi csoportok veszélyben vannak. A társadalom egysége, a civilizáció értékei vannak veszélyben!

A véleménynyilvánítás szabadsága minden demokratikus államban előkelő helyet elfoglaló alapjog, a szólás szabadságának állapotát a demokrácia „fokmérőjeként” is emlegetik. E jog kiteljesedésével elkerülhetetlenül együtt járó negatív következményként jelentkezett az idők folyamán a csoportokat, közösségeket kirekesztő beszédmód és az ellenük irányuló ellenséges viselkedés. Ahogy arra már korábban utaltam, a véleménynyilvánítás szabadságának és a gyűlölet-bűncselekmények által támadott emberi méltóság alapjogának kollíziója komoly feladat elé állítja mind a jogalkotó, mint a jogértelmező szerveket. Az ismertetett alkotmánybíróági határozatok próbálják meghúzni a határt e két jog

⁷⁴⁸ [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)012-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)012-e) (53. pont) – megtekintés időpontja: 2015.09.07.

⁷⁴⁹ Bánkúti Miklós: Amicus brief a Velencei Bizottságnak az Alaptörvény negyedik módosításáról. *Fundamentum*, 2013/3. szám, 15.o.

között, igyekeznek egyensúlyozni a jog és jogtalanság határmezsgyéjén. Dolgozatom elkészítése során az a határozott álláspont alakult ki bennem, hogy a szabad szólás gyakorlása olyan formáinak eltérése, mint amit az elemzett tényállások tartalmaznak, semmiképp sem fogadhatóak el egy demokrácián belül. A gyűlöletkeltés – tudatosan visszaélve a véleménynyilvánítás szabadságával – arra törekszik, hogy érzelmileg előkészítse az erőszakot. Úgy gondolom, ez messze túlmutat azon, hogy valaki negatív módon állást foglal egy bizonyos dologgal kapcsolatban. A gyűlöletkeltés, a gyűlöletre uszítás nem pusztán ellenséges véleményünknek, szemléletünknek kinyilatkoztatása, hanem felhívás, ösztönzés arra, hogy a hallgatóság is hasonló érzésekkel viseltessen az adott csoport iránt. A védett csoportok meghatározása alapvető fontosságú a szabályozás kapcsán. Az emberek egyes csoportjait megvető megnyilvánulások bomlasztó, pusztító voltáról bőséges történelmi tapasztalat áll rendelkezésünkre. A jogalkotónak ezért figyelembe kell vennie az adott ország ilyen sajnálatos tapasztalásait éppúgy, mint társadalmi struktúráját, hiszen ennek elmulasztásával, illetve azzal, ha a jogalkalmazók sem ennek szem előtt tartásával alakítják ki a joggyakorlatot és esetleg a társadalmi csoportok majd' korlátlan körére kiterjesztik a védelmet, akkor úgy gondolom, kiüresedik a szabályozás. Persze ettől aligha kell tartani, hiszen nem ez a jellemző a gyakorlatban, inkább a skála másik vége felé tolódik a jogalkalmazás: hajlamosak túl szűkre szabni a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos védelem körét.

A büntetőjogi szabályozásnak azt az üzenetet kell közvetítenie: nem engedhető meg egy demokratikus társadalomban, hogy az erősebb közösségek bizonyos tagjai visszaéljenek helyzetükkel. Ennek érvényre juttatásához ugyanakkor a hatóságok erőteljesebb fellépésére is szükség van. A rendőri szerveknek nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az előítéletes motiváció bizonyítására, nem félve ennek nehézségeitől. Az ügyészségnek pedig az olyan gyűlöletre uszító cselekmények és kihívóan közösségellenes magatartások tanúsítása miatt, amelyeket – annak ellenére, hogy talán megállapítást nyerhetett volna – nem minden esetben tekintett gyűlölet-bűncselekménynek, következetesebben kellene vádat emelnie. A bíróságoktól pedig annyit lehet elvárni e téren, hogy koherens módon ítéelkezzenek mind a minősítés, mind a büntetések kiszabása terén. Ám nemcsak az említett szerveknek van tennivalójuk: ránk, mint demokratikus társadalomban élő és dolgozó emberekre is hárul feladat a gyűlölet-bűncselekmények visszaszorításával kapcsolatban. Látnunk kell, hogy a vonatkozó tényállások által védelemben részesített közösségek tagjainak az a tulajdonsága, amire a szabályozás is tekintettel van, lényegi tulajdonság. Hozzájuk tartozik, integráns részét képezik személyiségüknek, amin változtatni aligha tudnak. Nem túl empatikus megközelítése embertársainknak, ha ezen meghatározó, elemi attribútumuk miatt adunk hangot előítéleteinknek. Az nem vitatható, hogy az egyes csoportok némely tagjai gyakran válnak bűncselekmények elkövetőivé, azonban ettől a tényről és az ezzel kapcsolatos ellenérzéseinktől el kell

vonatkoztatnunk a gyűlölet-bűncselekmények körében. Az általam sokat emlegetett szemléletváltás tehát kiemelkedően fontos ahhoz, hogy megértsük a dolgozatom alapját képező deviáns magatartások társadalomra veszélyességét és talán a megelőzésre is jótékony hatással lehet. A tájékozódás és nyitottá válás segíthet annak a zűrzavarnak a leküzdésében, ami az emberek nagy részének problémát okoz: melyek azok a kinyilatkoztatások, nézetek, megszólalások, történések, amik már elfogadhatatlanok, túrhetetlenek egy demokrácián belül.

Úgy gondolom, a magam elé kitűzött és bevezetőben megfogalmazott célt sikerült elérnem pályamunkámmal. Igyekeztem a szabályozás bemutatásán és jogalkalmazási problémáinak ismertetésén keresztül felhívni a figyelmet a gyűlölet-bűncselekmények súlyosságára. Próbáltam állást foglalni a szabályozásról, javaslatokat tenni a témával kapcsolatban.

A szakirodalomban⁷⁵⁰ kétféle társadalmat különböztetnek meg: vannak gyűlöletre nyitott és zárt társadalmak. A zárt rendszerek társadalmi problémaként kezelik a gyűlölet motiválta cselekményeket a következményekre helyezve a hangsúlyt. A lehető legváltozatosabb eszközökkel veszik fel a harcot a gyűlölet ellen, náluk a rasszizmusra adott válasz nem jogi, hanem alapvetően kulturális kérdés. A gyűlöletre nyitott társadalmak ezzel szemben degradálják a következményeket, ezért nem is lehet hatékony szabályozást kialakítani az ilyen cselekmények ellen. Befogadják, eltűrik a gyűlölet intézményesülését és a jogalkotók sem tudják alapvető jelentőségűnek értelmezni a fellépés fontosságát. Jó lenne, ha Magyarország is a gyűlöletre zárt társadalmak táborát erősítené!

⁷⁵⁰ Krémer Ferenc i.m. 33-34.o.

Felhasznált irodalom

1. Aaron T. Beck: A gyűlölet fogságában. Háttér Kiadó, Budapest, 2001.
2. Átol–Dombos–Jovánovics–M.Tóth–Pap–Udvari: Közösség tagja elleni erőszak. Alternatív kommentár. Fundamentum, 2013/3. szám
3. Balogh Lídia-Dinók Henriett-Pap András László: A jog által láthatatlan? Fundamentum, 2012/4. szám
4. Bánkuti Miklós: Amicus brief a Velencei Bizottságnak az Alaptörvény negyedik módosításáról. Fundamentum, 2013/3. szám
5. Bárándy Gergely: A gyűlöletbeszéd Magyarországon. Scolar Kiadó, Budapest, 2010.
6. Bencze Mátyás: Gyűlölet-bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”. Fundamentum, 2014/1-2.szám
7. Boross Zsigmond Attila: A gyűlölet-bűncselekmények aktuális magyarországi helyzete. Belügyi Szemle, 2013/12. szám
8. Bócz Endre: A gyűlöletbeszéd és a büntetőjog. Kriminológiai Közlemények, 2002/60. szám
9. Dinók Henriett – A gyűlölet-bűncselekmények - dogmatika és joggyakorlat. Udvari Márton előadása. Belügyi Szemle, 2013/12. szám
10. Dinók Henriett Éva: A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – a kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek. Állam- és Jogtudomány, LV. évfolyam, 2014/4. szám
11. Erős Ferenc: Irányok és tendenciák az előítéletek kutatásában. Educatio, 2007/1. szám
12. Gárdos-Orosz Fruzsina: Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról. Fundamentum, 2013/3. szám
13. Gárdos-Orosz Fruzsina–Pap András László: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. Állam- és Jogtudomány, LV. évf., 2014/2. szám
14. Gordon W. Allport: Az előítélet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
15. Görgényi-Gula-Horváth-Jacsó-Lévay-Sántha-Váradí - Magyar Büntetőjog Általános Rész, CompLex Kiadó, Budapest, 2012.
16. Görgényi-Gula-Horváth-Jacsó-Lévay-Sántha-Váradí: Magyar Büntetőjog Különös Rész, CompLex Kiadó, Budapest, 2013.
17. Halmai Gábor: Gyűlöletbeszéd és személyiségi jogok. Fundamentum, 2001/4. szám
18. Hanák András: Sötétség délben: Az alkotmányosság alkonya Magyarországon. Fundamentum, 2013/1. szám
19. Jovánovics Eszter: Gyűlölet vagy előítélet? Szavak vagy tettek? Belügyi Szemle, 2013/12. szám
20. Jovánovics Eszter – Pap András László: Kollektív bűnösség a 21. század Magyarországon: magyarellenesség vádja cigányokkal szemben két emblemikus perben. Fundamentum, 2013/3. szám

21. Kilényi Géza: Az Alkotmánybíróság és a gyűlöletbeszéd. *Közjogi Szemle*, 2009/1. szám
22. Kirs Eszter: Jogegységesítés az Európai Unióban a gyűlölet-bűncselekmények megtorlása kapcsán. In: *Miskolci Jogtudományi Műhely* 7., Decem anni in Europaea Unione II., Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015.
23. Koltay András: A „clear and present danger” elv fordulatos története az Egyesült Államokban és Magyarországon. *Magyar Jog*, 2009/7. szám
24. Koltay András: A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: A „gyűlöletre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. *Állam-és jogtudomány*, LIV. évf., 2013/1-2. szám
25. Koltay András: A szólásszabadság húsz éve Magyarországon. *Magyar Jog* 2010/4. szám
26. Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
27. Köpösdí Orsolya: A közösség elleni izgatás jogértelmezési kérdései. *Ügyészek Lapja*, 2010/17. szám, Különszám
28. Krémer Ferenc: A társadalmi gyűlölet és a gyűlölet-bűncselekmények kezelése. *Belügyi Szemle*, 2013/12. szám
29. *Magyar Büntetőjog - Kommentár a gyakorlat számára*, 3. kiadás. Szerkesztő: Kónya István. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015.
30. Mádl Ferenc köztársasági elnök indítványa az Alkotmánybírósághoz 2003. december 20-án
31. Molnár Péter: Az alkotmányos mérce világosabb értelmezése felé. *Fundamentum* 2004/1.szám
32. Molnár Péter: Uszítás vagy gyalázkodás? *Fundamentum*, 2001/4. szám
33. Sajó András: „... a faji gyűlölet igazolása büntetendő” *Fundamentum*, 2004/4. szám
34. Szabó András: Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás. *Kriminológiai Közlemények* 2002/60. szám
35. Szomora Zsolt: Dogmatikai és alkotmányjogi megjegyzések a gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi szabályozásához. *Belügyi Szemle*, 2013/12. szám
36. Tóth Gábor Attila: Szólásszabadság és befogadó társadalom. *Pro Futuro*, 2014/1. szám
37. Török Bálint: A gyűlöletbeszéd tilalmának médiajogi mércéi. *Jogtudományi Közlöny*, 2013.február
38. Udvari Márton: Hova tűnnek a gyűlölet-bűncselekmények? Jogalkalmazási anomáliák, rendőrségi és ügyészségi ügykezelés. *Belügyi Szemle*, 2013/12. szám
39. Uszkiewitz Erik: Rendőri segítséggel? Hatással van-e a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozati munkára a rendőrségi diszkrimináció? *Fundamentum*, 2013/3. szám

40. Varga Zoltán: A gyűlöletbeszéd. Kriminológiai Közlemények. 2002/60. szám
41. 2012. évi C. törvény Indokolása

Elektronikus források

1. George Orwell: 1984. Regény. Fordította: Szíjgyártó László.
<http://mek.oszk.hu/00800/00896/00896.pdf>
2. <http://www.masodikvh.hu/erdekesegek/szellemiseg/3107-rasszizmus-idegengyulolet-eloitelet-vagy-diszkriminacio>
3. <http://gyuloletellen.hu/mi-gyulolet-buncselekmeny>
4. <http://tasz.hu/romaprogram/frissített-kiadvány-gyulolet-buncselekmenyek-aldozatainak>
5. <http://www.osce.org/odihr/36426?download=true>
6. http://helsinki.hu/wp-content/uploads/civil_szervezetek_gyuloletbcs_javaslat.pdf
7. <http://tasz.hu/files/tasz/imce/tasz-gybcs-allaspont-final.pdf>
8. http://gyuloletellen.hu/sites/default/files/btkvelemeney_2012-03-06.pdf
9. http://ataszjelenti.blog.hu/2013/10/15/az_egyik_szerint_garazda_a_masik_szerint_rasszista
10. Utasi Judit: A gyűlöletbűnözés háttere
http://j1.wplanet.hu/attachments/082_Utasi%20Judit%20A%20gy%C5%B1%C3%B6letb%C5%B1n%C3%B6z%C3%A9s%20h%C3%A1tt%C3%A9re.pdf
11. Dombos Tamás: Gyűlölet-bűncselekmények Magyarországon: Jogi szabályozás, statisztikai adatok, sértetti csoportok.
<http://slideplayer.hu/slide/2177057/>
12. http://dev.neki.hu/wp-content/uploads/2014/02/gybcs_B5_magyar.pdf
13. <http://gyuloletellen.hu/node/115>
14. http://gyuloletellen.hu/sites/default/files/orfk_gybcsjelentes_2011-2013.pdf
15. <http://gyuloletellen.hu/aktualitasok/rendorsegi-egyeztetes-hatekonyabb-jogalkalmazas-erdekeben>
16. Council conclusions on combating hate crime in the European Union JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting (Bruxelles, 5 and 6 December 2013)
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/139949.pdf
17. Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights on the Framework Decision on Racism and Xenophobia – with special attention to the rights of victims of crime (Vienna, 15 October 2013)
http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-opinion-2-2013-framework-decision-racism-xenophobia_en.pdf
18. <http://mklu.hu/repository/mkudok8770.pdf>

19. <http://real.mtak.hu/18758/1/paporoszfina.pdf>
20. http://epa.oszk.hu/02200/02234/00009/pdf/EPA02234_diskurzus_2014_2_4_0-51.pdf
21. <http://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0226.pdf>
22. <http://birosag.hu/szakmai-informaciok/altalanos-sajtokozelemeny/debreceni-torvenyszek-itelet-gyulolet-beszed-miatt>
23. <http://www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf>
24. <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Hungary/HUN-CbC-V-2015-19-HUN.pdf>
25. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)012-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)012-e)

Jogszabályjegyzék

1. Magyarország Alaptörvénye
2. 2010. évi CIV. törvény A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól
3. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
4. 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

Egyéb jogforrások

1. 1430/2011. (XII. 13.) számú Kormányhatározat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről
2. 2215/2010. számú büntető elvi határozat
3. 2008/913/IB számú, a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről szóló kerethatározata
4. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
5. A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény
6. Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU számú irányelve
7. A Miniszteri Bizottság CM/Rec (2010) 5. sz. Ajánlása a tagállamok felé a szexuális irányultság, illetve nemi identitás alapján történő diszkrimináció leküzdését célzó intézkedésekről

Alkotmánybírósági határozatok

1. 30/1992. (V.26.) AB határozat
2. 12/1999. (V.21.) AB határozat
3. 18/2004. (V.25.) AB határozat
4. 95/2008 (VII.3.) AB határozat
5. 96/2008. (VII.3.) AB határozat

6. 165/2011. (XII.20.) AB határozat
7. 16/2013. (VI.20) AB határozat

Bírósági határozatok

1. BH 1998.521.
2. BH 2005.46.
3. Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.111/2003/10.

A TITKOS INFORMÁCIÓGYŰJTÉS ÉS A TITKOS ADATSZERZÉS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI JOGALKALMAZÓI NÉZŐPONTBÓL

1. Bevezetés

A titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés (együtt: titkos adatgyűjtés) nélkül a mai világban köztudottan nehezen lehetne felvenni a versenyt a bűnözőkkel szemben. Az intellektuális bűnözés, mely szervezettebb, irányítottabb, felkészültebb elkövetői kört feltételez, a bűnüldözéstől is megkívánja ugyanis a hagyományos, nyílt felderítési eszközökön és módszereken túlmutató, kiterjedt spektrumú humán és technikai eszközökkel való hatékony fellépést. Ugyan az állampolgárokból általában félelmet, ellenszenvet vált ki a titkos adatgyűjtés,⁷⁵¹ hiszen komoly beavatkozást jelent a magánszférához, az emberi méltósághoz való jogba, és bárki alanyává válhat, mégis az e körbe tartozó eljárások szükségessége megkérdőjelezhetetlen. A közrend, a közbiztonság, a nemzetbiztonság védelme, mint alkotmányosan elismert államcél, indokolttá teszi a titkos eszközök és módszerek alkalmazását.⁷⁵² Így van ez a szervezett bűnözés esetében, a konszenzuális, konspiratív jellegű bűnözés (korrupciós bűncselekmények), a tágabb értelemben vett gazdasági bűncselekmények és minden egyéb olyan bűncselekmény esetén, amelyek elkövetése nem hagy észlelhető, azonosítható nyomot, így egyéb kriminalisztikai módszerek alkalmazásával felderítése, illetőleg bizonyítása rendkívüli nehézségeket mutat, sőt, talán lehetetlen.⁷⁵³ Ebből következik, hogy annak a jogi háttérnek a megfelelő kimunkálása is elengedhetetlen, amely garanciarendszert épít az alapjogokat ilyen nagymértékben korlátozó intézkedésekkel szemben.

A tudományos kutatásoknak nemcsak azért van helye e tekintetben, mert a bűnözés eszközeinek változásával természetesen a bűnüldözésnek is fel kell vennie a versenyt, hanem azért is, mert a terület átfogó szabályozása, a büntető igazságszolgáltatás reformja van napirenden. Több tudományos munkában találok a jelenlegi szabályozás kritikáival, számos gyakorlati probléma, jogértelmezési kérdés merül fel a titkos felderítési módok alkalmazása, valamint

⁷⁵¹ Magyarországra (és a többi volt szocialista országra) ez fokozottan igaz, hiszen a diktatúra állambiztonsági szerveinek tevékenységét a társadalom elutasította, így a mai új, demokratikus nemzetbiztonsági szolgálatokkal szemben is bizalmatlanság nyilvánul meg, annak ellenére, hogy jogállamban sem nélkülözhetők a biztonsági szolgálatok, ezek elengedhetetlenek a demokratikus államrend és a társadalom biztonságos működésének garantálása érdekében.

⁷⁵² 2/2007. (I. 24.) AB határozat. V. 5.3. pont

⁷⁵³ Kis László: *A titkos adatgyűjtés szerepe a büntetőeljárársban, különös tekintettel az Európai Unió keretében folytatott együttműködésre* (Phd értekezés). 2009. Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola. Miskolc. 12.

eredményeinek felhasználása során a büntetőeljárásban. A problémák megközelítése, és az arra adott megoldási javaslatok azonban eltérőek lehetnek a téma szakértői körében is, így a titkosszolgálati eszközök alkalmazásának megengedhetősége, jogi szabályozása nem is csak hazánkban, de valamennyi országban fontos és mindig időszerű vitakérdés. A titkos adatgyűjtés tudományos igényű vizsgálata a jogszabályi háttér 2000-es évek óta bekövetkező folyamatos változása, megújulása miatt még mindig nem veszítette el aktualitását.

Célom a titkos adatgyűjtés szabályozásában felmerülő hiányosságok, hibák, és értelmezési kérdések kapcsán rámutatni a jogalkalmazásbeli nehézségekre, így például szemügyre veszem a titkos adatgyűjtés eredményének bizonyítékként történő felhasználása során felmerülő problémákat, különös tekintettel a jogellenesen beszerzett bizonyítékok sorsára egy büntetőeljárásban. Dolgozatom első részében a titkos adatszerzés és titkos információgyűjtés elhatárolásáról és ezzel összefüggésben szabályozásának elkülönült voltáról fejtem ki véleményem, illetve az ezzel kapcsolatos aggályokat. Az általánosabb szabályozási kérdéseket követően speciálisan, jogalkalmazói nézőpontból kezdem szemlélni a titkos eszközalkalmazást, és annak szabályozását, az abból fakadó bizonyítási és így igazságszolgáltatási nehézségeket.

Ennek során a vonatkozó törvények, szakirodalom, valamint büntető bírósági ítéletek és alkotmánybírósági határozatok szolgálnak segítségemre. Kutatásom módszere a rendszerezett problémafeltárás érdekében jogdogmatikai elemzés, azonban kiterjed a titkos felderítés kriminalisztikai szemléletű vizsgálatára is. Munkám során a vonatkozó törvények, szakirodalom, valamint büntető bírósági ítéletek és alkotmánybírósági határozatok szolgáltak segítségemre.

2. A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés elhatárolása – kriminalisztikai szempontok

Mielőtt specifikusan a titkos adatgyűjtés jogalkalmazásbeli problémáját vizsgálnánk, meg kell néznünk mit is jelent ez a fogalom, s mi a különbség a titkos információgyűjtés (tigy.) és titkos adatszerzés (tasz.) között. Későbbiekben ennek azért lesz jelentősége, mert ugyan több szempontból határoljuk el a kétféle titkosszolgálati eszközt, mégis sok helyütt felvetődik, valóban célszerű-e a két tevékenység külön szabályozása. Ezt úgy vélem csak akkor tudjuk megválaszolni, ha áttekintjük a két módszer sajátosságait.

Maga az *adatgyűjtés* a tág értelemben vett nyomozás tárgyát képező cselekmény (esemény) körülményeinek, illetve az abban érintett személyek tevékenységének, hollétének és személyi körülményének tisztázása, azaz minden olyan tevékenység, amely formális eljárásjogi keretek között a meglévő ismeretek bővítésére törekszik. A *nyomozás* pedig nem más, mint a múltbéli esemény adekvát megismerésére irányuló, adatokkal és verziókkal végzett szellemi és gyakorlati tevékenység, és ennek keretében legkényesebb területe a titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés eredményeinek hatékony felhasználása.⁷⁵⁴ A két adatgyűjtő tevékenység között különbséget lehet tenni az időbeliség, a célok, a jogforrások, az eszközök, módszerek alapján.

A két hírszerző tevékenység közötti lényegi különbség az *időbeliség*. A tigy. alapvetően a büntetőeljáráson kívül alkalmazható, ún. preaktív eljárási szakaszt elemző tevékenység, de a büntetőeljárás megindítása után is alkalmazható módszer, míg a tasz. alkalmazására csak a nyomozás elrendelését követően kerülhet sor a vádemelésig, pontosabban a nyomozás iratainak a gyanúsítottal (több gyanúsított esetén az elsővel) való megismertetéséig.

A *célok* igen sokfélék lehetnek, ennek kapcsán érdemes kitérni néhány kriminalisztikai problémakörre, a felderíthetőség és a bizonyíthatóság fogalmi különbségére is. Mind a felderítés, mind a bizonyítás egyfajta megismerési folyamat, tudomásszerzés a nyomozáson belül - mely nyomozás a bizonyítékokat nem a saját használatára, hanem az igazságszolgáltatás részére biztosítja - azonban a céljaik eltérőek. A *felderíthetőség* az elkövetés egyes mozzanatainak, az elkövetők kilétének a feltárását célozza, segítséget nyújtva a bűnüldöző szervek munkájához, például a gyanú alátámasztásához, hogy egyáltalán szükséges-e a nyomozás formális megkezdése, vagy, hogy várható-e elegendő információ a vádemelés megalapozására. Választ ad arra, hogy milyen további műveletek szükségesek a részletek feltárásához. A *bizonyíthatóság* a büntetőeljárás bírósági szakaszában ad választ arra, hogy rendelkezésre állnak-e büntető anyagi és eljárási szempontból releváns körülményekre vonatkozó bizonyítékok, és azok

⁷⁵⁴ HERKE Csongor – FENYVESI Csaba – TREMMEL Flórián: *A büntető eljárásjog elmélete*. 2014. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. 234.

megfelelnek-e a perrendszerű bizonyítás támasztotta követelményeknek.⁷⁵⁵ Ilyen például: a tényállásszerűség, jogellenesség, bűnösség megállapításához elegendő bizonyíték áll rendelkezésre, azok kiállják a védelem kontrollját, alkalmasak a bírói belső meggyőződés kialakítására az ügy eldöntéséhez, az eljárás a törvény rendelkezései szerint történt, továbbá, hogy a bizonyítási cselekmények végzésekor az emberi méltóságot, az érintettek személyiségi jogait és a kegyeleti jogot tiszteletben tartották, a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül nem kerültek-e nyilvánosságra.⁷⁵⁶

Mint kriminalisztikai fogalom, a *felderítés*, alapvetően titkos adatgyűjtő tevékenység, melyet tovább lehet bontani krimináltaktikákra, így rendészeti és bűnügyi felderítésre. Ezen eltérő célok alapján jutunk el az általam vélt legnagyobb különbséghez a titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés között, mely megmagyarázza az elhatárolás eredetét. A *rendészeti felderítés* elsősorban a bűnmegelőzéshez kapcsolódik, feladata a veszélyforrások felismerése, így a jelenre és a jövőre tekint. Sokkal szélesebb spektrumot ölel fel, mint a *bűnügyi felderítés*, mely azzal a céllal történik, hogy a beszerzett titkos információkat a büntetőperben bizonyítékként használják fel, ezért sokkal inkább a múltra koncentrálnak. Ez utóbbi a történeti tényállást az események büntetőjogi relevanciájának szemszögéből vizsgálja, míg a rendészeti felderítésben minden adat fontos lehet, azok begyűjtését folyamatosan kell végezni, azok jövőbeli felhasználást szolgálnak, így adatbázisokban tárolják, feldolgozzák, továbbítják őket. Ebben az esetben nincs időbeli korlát, míg a bűnügyi felderítésnél a bűncselekmény elévülése abszolút időbeli akadályát képezi a hírszerzésnek (ami azért fontos, mert a bizonyítékok bizonyító ereje az idő elteltével gyengülhet).⁷⁵⁷ Elsőre úgy tűnik, hogy a külön törvényekben szabályozott titkos információgyűjtés megfelel a rendészeti felderítésnek, míg a Be. által szabályozott titkos információgyűjtés a bűnügyi felderítésnek. Ám a szeparáció nem ennyire egyértelmű, hiszen mióta a Be.-ben megjelent a „nyomozás előtti vagy alatti” felosztás, az a fenti, „cél szerinti” elkülönítéshez (rendészeti vagy bűnügyi) képest máshol húzza meg a határvonalat.

A bűnügyi felderítést a szakirodalom szerint tovább lehet bontani *bűnüldözési és igazságszolgáltatási* tevékenységekre. A törvényi felosztás szerint a rendészeti célú felderítés és a bűnügyiből a bűnüldözési felderítési cél tartozik a nyomozás elrendelése előtt alkalmazott titkos információgyűjtésbe, miközben a nyomozás elrendelése utáni kategóriába, a titkos adatszerzésbe csak a bűnügyi célú felderítés második rész célja, az igazságszolgáltatási cél tartozik.

⁷⁵⁵ FINSZTER Géza: *A titkos felderítés kriminalisztikája*. in: Bócz Endre (szerk.) *Kriminalisztika I-II*. 2004. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest. 977-979 (vagy FINSZTER: *A titkos információgyűjtés szabályozása a hatályos jogban*. 2000. Kriminológiai Tanulmányok. 101-122.)

⁷⁵⁶ Be. 60. § (1) bek.

⁷⁵⁷ FINSZTER i.m. 981-983.

Úgy gondolom, ezek a kriminalisztikai szempontból végzett csoportosítások kellő alapot szolgáltatnak a tigy. és a tasz. elhatárolására. Még ha a törvényi titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés fogalmak nem is a legalkalmasabbak az egyes felderítési célok (rendészeti, bűnügyi) egyértelmű beazonosítására, az éles elhatárolásra, mégis úgy tűnik, igen sok oka van annak, hogy eltérő a szabályozás.

Ugyanakkor *Hetesy Zsolt*⁷⁵⁸ szerint a rendészetelméleten belüli éles elhatárolást is lehetetlenné teszi, hogy a veszélyelhárító rendészeti intézkedés és a bűnüldözés időnként elválaszthatatlanul összekapcsolódik. Ennek tipikus megjelenése a tettenérés. (Ilyenkor ugyanis szinte minden kiderül és minden bizonyítható.⁷⁵⁹) Véleménye szerint az elhatárolási lehetőségeket tovább rontja az, hogy a két adatgyűjtő tevékenység között a jogalkotó kapcsolatot teremtett. A Be. alapján ugyanis: „*ha a nyomozás elrendelését megelőzően külön törvény alapján a bíró, illetőleg az igazságügyért felelős miniszter által engedélyezett titkos információgyűjtés végrehajtása során az ügyben a nyomozást elrendelik, a titkos információgyűjtést a továbbiakban csak e törvény szerint, mint titkos adatszerzést lehet folytatni*”.⁷⁶⁰ A cezúrát a nyomozás elrendelése jelenti, minthogy a két jogintézmény eltérő célokat szolgál.⁷⁶¹ A titkos információgyűjtés azonban ez alapján a nyomozás elrendelésekor csak a külső engedélyköteles eszközöknél vált a Be. által szabályozott titkos adatszerzésre. A belső engedélyköteles eszközöket a nyomozás elrendelése után is az ágazati törvények szerint kell alkalmazni.⁷⁶²

Hetesy megoldási javaslata az élesebb elhatárolásra, hogy a jelenlegi jogszabályi és szervezeti környezet inkább a *bűnfelderítési* és az *igazságszolgáltatási* célok szerinti felosztást indokolná. Ebben az esetben a bűnfelderítési cél tartalmazná a jelenlegi rendészeti célú és a bűnügyin belüli bűnüldözési célú felderítést, anélkül, hogy a rész-cél-fogalmakat fenntartaná. A bűnfelderítési cél tartalmilag megfelelne azon információk megszerzésének, amelyekkel a bűncselekmények megelőzése, megszakítása és későbbi bizonyítása biztosítható, és amelyekkel eldönthető, hogy szükséges-e a nyomozás formális megkezdése, illetve, hogy várható-e elegendő információ a vádemelés megalapozására. Az igazságszolgáltatási cél ugyanúgy a perrendszerű bizonyítékok megfelelő eljárásban történő begyűjtését szolgáló nyomozati felderítő tevékenységet ölelné fel.⁷⁶³

Nyeste Péter arról ír cikkében,⁷⁶⁴ hogy 2010-ben egy büntető ügyszakos bírácnak tartott továbbképzésen, maga *Finszter Géza* is azzal zárta előadását, hogy

⁷⁵⁸ HETESY Zsolt: A titkos felderítés. Doktori értekezés. 2011. Pécs. 50.

http://www.nbsz.gov.hu/akadalymentes/docs/pub_Hetesy_nyilv_ertekezes.pdf (2014. 08. 15.)

⁷⁵⁹ HERKE – FENYVESI – TREMMEL i.m. 149.

⁷⁶⁰ Be. 200. § (4) bek.

⁷⁶¹ Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényhez. Complex Jogtár Plusz.

⁷⁶² HETESY i.m. 52.

⁷⁶³ HETESY i.m. 53.

⁷⁶⁴ NYESTE Péter: A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés és a büntetőeljárás kapcsolata. Nemzetbiztonsági Szemle, Budapest. 2013/1. 21.

megváltoztatná a kriminalisztikai alapfogalmakat, így rendészeti felderítés helyett a „személy és csoport orientált felderítés”, bűnügyi felderítés helyett pedig a „bűncselekmény orientált felderítés” kifejezéseket javasolná használni.

3. A titkos adatgyűjtéssel kapcsolatos aktuális problémák a jogalkalmazásban

Elsősorban a már említett, nem kifejezetten a jogalkalmazásban koncentrálódó, de arra jelentős mértékben kiható problémát szeretném kifejteni, amely annak ellenére, hogy a jogalkotásban okozza majd a legtöbb fejfájást, mégis kihat minden büntetőeljárás menetére. A téma valamennyi szakértője egyetért abban, hogy az első és legfontosabb probléma a titkos adatgyűjtés szabályozásával gyakorlati oldalról, hogy vajon indokolt-e a titkos információgyűjtéstől elkülönülten szabályozni a titkos adatszerzést, miért különböztesse meg egymástól e két adatgyűjtési módot a jogalkotó, s ennek eredményeképp a bűnüldöző hatóságok.

Magyarországon az 1990. évi X. törvény és a 26/1990. (II. 14.) Mt. rendelet szabályozta először bárki számára hozzáférhető módon a magánszférába való beavatkozás lehetőségét.⁷⁶⁵ Az 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) már a jogállami követelményeknek megfelelően magában foglalja kifejezetten a titkos adatszerzés szabályait, figyelembe véve, hogy a büntetőeljárás megindítását követően a titkos eszközök alkalmazása többletgaranciát igényel, így törvényben kell szabályozni.⁷⁶⁶ A titkos adatszerzéstől azonban elhatároljuk a titkos információgyűjtést, és az utóbbira vonatkozó szabályok továbbra is a Be.-n kívül, különböző szintű jogszabályokban találhatóak, így a titkos adatgyűjtés szabályozása nemcsak kettős, de meglehetősen széttagolt is, ez nyilvánvalóan sérti a jogbiztonságot. Az alkotmányossági aggályok mellett azonban tekintettel kell lenni a jogszabályi rendelkezések nyomozó hatóságok általi követhetőségére, az ilyen széttagolt szabályozás igencsak problémás lehet a hatékony alkalmazás és a későbbi büntetőeljárásban történő felhasználás tekintetében. Felmerül a kérdés, hogy vajon tényleg szükséges-e a két fogalom elhatárolása egymástól, indokoltak-e az eltérő rendelkezések? *Bejczy Alexa* úgy gondolja, a hatályos szabályozás szerint nem egyértelmű, hogy mikor alkalmaz a hatóság titkos információgyűjtést és mikor titkos adatszerzést, így a tasz. eltérő rendelkezéseinek indokoltsága megkérdőjelezhető.⁷⁶⁷

A fent vázolt kriminalisztikai szempontból történt vizsgálódás eredményeképp, álláspontom szerint oka van annak, hogy eltérő a szabályozás. A nyomozó hatóságok a két adatgyűjtés során ugyanis más szemszögből néznek a titkos

⁷⁶⁵ BALLA Lajos: *Adalékok a titkos információgyűjtés, valamint a titkos adatszerzés kriminalisztikai és eljárási problémáihoz.* <http://www.debreceniitlotabla.hu/doc/bunteto/TitkosAdatgyujtes.pdf> (2014. 08. 15.)

⁷⁶⁶ EJE 8. cikk.

⁷⁶⁷ BEJ CZI Alexa: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés hazai szabályozásának útvesztőjében. Belügyi szemle.* 2010/11. 50.

adatokra, egyértelműen más szándékok vezérik őket és más módszereket alkalmaznak az adatgyűjtés során. Közös bennük a bűnügyi célú felderítés, azonban a titkos információgyűjtés esetén ez bűnfelderítési részcelt szolgál, míg titkos adatszerzés során igazságszolgáltatásit, utóbbi célja ugyanis az adatok bizonyítékként történő felhasználása a büntetőeljárásban, míg az előzőnél még nincs a hatóság minden információ birtokában, arra keresi a választ, vajon a megfigyelés alanyai követnek-e el bűncselekményt, vagy sem.⁷⁶⁸ Ezek alapján véleményem szerint az eltérő szabályrendszer és meghatározás a jogelmélet szempontjából helyénvaló. Annak azonban nem látom akadályát, hogy miért ne szabályozzuk a titkos információgyűjtést is a Be. keretein belül, tekintve, hogy „egy jogállamban szükséges az alapjogokat súlyosan sértő állami beavatkozások eljárási rendjének nyílt, a normavilágosság követelményének megfelelő, külső kontrollmechanizmusokat is tartalmazó szabályozása”.⁷⁶⁹ Azonban nem csak erről az oldalról lehet megközelíteni a problémát. Napjainkban a bűnözés kérdése erőteljesen politikai témává vált, a bűnmegelőzés kriminológiai koncepciója pedig átértékelődött. A titkos eszközök alkalmazása olyan kulcs a bűnözés elleni harc számára, amely alkalmas arra is, hogy elrettentse a bűnözőket a (további) bűnelkövetéstől. Természetesen ehhez az szükséges, hogy a nyomozó hatóságok hatékonyan vessék be ezeket az eszközöket, a jogszabályi háttér egyértelmű legyen, az adatok bizonyítékként való felhasználása megtörténjen. Az átgondolt és hosszú távú bűnmegelőzési koncepció szükségessége napjainkra egyértelművé vált, álláspontom szerint ennek része kell, hogy legyen a jogszabályi rendelkezések gyakorlati érvényesülésének vizsgálata. A bűnüldöző hatóságok legnagyobb problémája pedig nem más, mint a titkos eszközök alkalmazása során az eltérő, különféle jogszabályok alkalmazása különböző követelményekkel, határidőkkel, stb. *Finszter Géza* a titkos információgyűjtés kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy annak társadalmi rendeltetése az igazságszolgáltatás előkészítése, így javasolja, hogy a tigy. teljes szabályozása az eljárási kódexben szerepeljen. „A titkos felderítés szükséges és arányos bevetésével a korrupció legsúlyosabb eseteiben, beosztásra és pártállásra tekintet nélkül, mindenkivel szemben érvényesíthető lehet az állam büntetőigénye, ami valódi visszatartó erőt képviselhet, kizárva mind a bűnüldözés átpolitizálódását, mind pedig a politika kriminalizálódását.”⁷⁷⁰ Érdekes gondolat, hogy a titkos felderítés a legveszélyesebb bűnözési formák elleni küzdelmet szolgálja, de megfelelő ellenőrző mechanizmusok és garanciák híján kihasználható politikai célokra is.⁷⁷¹ A Be. mindenképpen többletgaranciákat nyújt, a törvény 2002 óta tartalmazza a titkos adatszerzés követelményeit, szigorúbb részletszabályait, melyek erősítik a korlátozással érintett személyek

⁷⁶⁸ FINSZTER Géza: *A titkos információgyűjtés szabályozása a hatályos jogban*. 2000. Kriminológiai Tanulmányok. 101-122.

⁷⁶⁹ Uo. 154.

⁷⁷⁰ FINSZTER Géza: *A korrupció nyomozása*. Belügyi Szemle. 2011/11. 97.

⁷⁷¹ BEJCSI Alexa: *A titkos felderítés hatékonysága és törvényessége*. Belügyi szemle. 2011/7-8. 153.

jogainak védelmét,⁷⁷² ezáltal azonban meg is akadályozzák az efféle aggályok térnyerését. (A titkos adatszerzésre a nyomozás elrendelését követően, így ügyészi kontroll mellett, bírói engedéllyel kerülhet sor, vagyis az igazságszolgáltatási ellenőrzés elve magától értetődően érvényesül.) Azonban még a titkos adatszerzés látszólag kielégítő szabályozásának értékét is rontja, ha a hatóság nincs tisztában azzal, hogy adott esetben a tigy. vagy tasz. alkalmazása szükséges-e, így szigorúbb feltételeknek kell-e megfelelni. Előfordulhat ugyanis, hogy ugyanazon ügyben ugyanazon célszemélyre két törvény alapján végeznek titkos eszközalkalmazást.⁷⁷³ Mindezek alapján, a nyomozó hatóság munkáját megkönnyítendő, olyan rendelkezések kidolgozására lenne szükség, melyek közelítik egymáshoz a titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés alkalmazása esetére előírt garanciális szabályokat.

Mindez nem csupán abból a szempontból fontos, hogy a bűnüldözési munkálatokat megkönnyítsük, de a jogalkalmazásban is problémákat okozhat, hogy az esetlegesen másik jogszabályhely alapján végzett titkos adatgyűjtés során beszerzett bizonyítékok a büntetőeljárásban felhasználhatóak-e. Ezzel áttérünk két nagy problémakörre, a titkos adatgyűjtés jogszabályi rendelkezéseinek pontatlanságából, esetleg hiányosságaiból adódó jogértelmezési nehézségekre, valamint a titkos adatgyűjtés során jogellenesen beszerzett bizonyítékok felhasználási nehézségeire a büntetőeljárásban. E kettő szorosan összefügg egymással, figyelembe véve, hogy akár a jogszabály előírásaiból fakadó bizonytalanság miatti, nemcsak tartalmi, de akár formai hibák is megnehezíthetik, akár ki is zárhatják az egyes bizonyítékok felhasználását.

3.1. A titkos adatszerzéssel kapcsolatos jogalkotási gyökerű problémák

Az első, amit kiemelnék, hogy a Be-ből a *magánlakás átkutatásának engedélykötelessége hiányzik*.⁷⁷⁴ *Fekcs Gyula*⁷⁷⁵ úgy gondolja, ezen eszköz lehetőségének elmaradása az „új” Be.-ben súlyos hiba a jogalkotó részéről, melyet a lehető legrövidebb időn belül pótolni kellene. A jogszabály indokolása szerint, ha ilyen tevékenységre kell sort keríteni, azt a nyílt, általános szabályok szerint kell

⁷⁷² POLYÁK Zsolt: A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés. Belügyi szemle. 2006/6. 14.

⁷⁷³A titkos információgyűjtés a nyomozás elrendelésekor ugyan átvált a Be. által szabályozott titkos adatszerzésre és annak garanciára, de mindez csak a külső engedélyköteles tevékenységekre vonatkozik. Így a belső engedélyköteles eszközöket a nyomozás elrendelése után is az ágazati törvények szerint kell alkalmazni.

⁷⁷⁴ A Be. 200. § (1) bekezdése a magánlakással kapcsolatban, csak az abban történtek technikai eszközzel történő megfigyelését és rögzítését köti engedélyhez.

⁷⁷⁵ FEKCS Gyula: *Titkos információgyűjtés, vagy titkos adatszerzés?* Belügyi szemle. 2005/6. 46-55.

lefolytatni a nyomozás elrendelése, illetőleg a vádemelés közötti időszakban.⁷⁷⁶ A magánlakásba történő behatolás nem igényel speciális garanciát, ahhoz az Rtv. és a Be. alapján sem kell külön engedély, talán éppen ezért lenne indokolt a hiányosság pótlása, érzékeltetve, hogy a kutatáshoz már engedély kell. Más szerzők eltérően gondolkodnak. *Nyíri Sándor* szerint ezen eszköz alkalmazása a bűnüldözéssel kapcsolatban már vitatható, tekintve hogy a hatóságtól elvárható, hogy birtokában legyen annyi információnak, ami alapján a Be. szerint nyílt házkutatást tarthat, az ott szabályozott garanciák érvényre juttatása mellett. Hozzáteszi továbbá, hogy a nyílt eszközök alkalmazásával beszerzett bizonyíték megbízhatóbb, mint a titkos módszerekkel beszerzett.⁷⁷⁷ Ezzel én is egyet tudok érteni annyiban, hogy legalábbis egyszerűbbnek tűnik a nyílt eszközökkel beszerzett bizonyíték felhasználása a büntetőeljárásban, mint a titkos adatszerzés során beszerzett bizonyítékoké, hiszen utóbbinál jóval több esély is van az eljárási szabályok megsértésére, a többletgaranciák miatt.

Érdekes lehet továbbá *Gyurcsó Judit* azon felvetése, hogy kinek a magánlakása vonható ellenőrzés alá? A 2/2007. (I. 24.) AB határozat iránymutatása nyomán („a magánlakás sérthetlenségéhez való jog nem önmagában a helyszínt, hanem az embert védi”) arra a következtetésre jut, hogy az érintett személlyel kapcsolatba hozható – tulajdonjog, bérleti jogviszony vagy akár csak használat alapján – bármely és valamennyi magánlakás ellenőrzés alá vonható.⁷⁷⁸

Gyakorlati problémát jelenthet, hogy mikor titkos információgyűjtésből titkos adatszerzés lesz a nyomozás elrendelését követően,⁷⁷⁹ *szükség lenne-e újabb engedély beszerzésére*. Az Alkotmánybíróság határozatában így rendelkezik: „amennyiben azonos ügyben korábban tigy. folyt, a nyomozás elrendelése után azt titkos adatszerzéssé kell átalakítani”.⁷⁸⁰ Ennek elvi háttere az Alkotmánybíróság szerint, hogy az anyagi igazságosság érvényesülésének jogállami követelménye csak a jogbiztonságot szolgáló jogintézmények keretein belül maradván valósulhat meg.⁷⁸¹ Míg van, aki azon az állásponton van, hogy nem szükséges az újabb engedély, feltéve, ha a külön törvény alapján engedélyezett titkos információgyűjtés módja és jogalapja megfelel a Be. 201. §-ban foglalt, titkos adatszerzésre vonatkozó szigorúbb feltételrendszernek,⁷⁸² egyes szerzők szerint az új engedély beszerzése mindenféleképpen szükséges lenne, tekintettel arra, hogy más feltételrendszer mellett más személy hozza meg az engedély

⁷⁷⁶ BALLA i.m. 50.

⁷⁷⁷ NYÍRI Sándor: *A titkos adatszerzés*. 2000. BM Kiadó, Budapest. 108-109.

⁷⁷⁸ GYURCSÓ Judit: *A titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés (újra)szabályozásához*. Belügyi szemle. 2011./7-8. 144.

⁷⁷⁹ Be. 200. § (4) bek.: „ha a nyomozás elrendelését megelőzően külön törvény alapján a bíró, illetőleg az igazságügyért felelős miniszter által engedélyezett titkos információgyűjtés végrehajtása során az ügyben a nyomozást elrendelik, a titkos információgyűjtést a továbbiakban csak e törvény szerint, mint titkos adatszerzést lehet folytatni”.

⁷⁸⁰ 2/2007. (I. 24.) Abh

⁷⁸¹ 9/1992. (I. 30.) Abh

⁷⁸² BALLA i.m. 51.

megadásával kapcsolatban a döntést.⁷⁸³ A titkos adatszerzés engedélyezéséről ugyanis a nyomozási bíró határoz. A nyomozási bíró „abban az ügyben, amelyben eljár, az érdemi határozat meghozatalában nem vehet részt”.⁷⁸⁴ Így nem lehet ugyanaz a bíró a tigy. és tasz. engedélyezője. A nyomozási bíró eltérő funkciójának éppen az az értelme, hogy a nyomozásban felmerült igen súlyos, pl. emberi jogokat korlátozó, vagy kényes kérdések (pl. tanúvédelem, és ilyen a tasz. is) megnyugtató megoldását, eldöntését a kontradiktórius jelleg biztosíthatja.⁷⁸⁵ A Debreceni Ítéltábla ítéletei alapján a nyomozás elrendelését követően folytatott tigy. eredményei új engedély nélkül nem használhatóak fel a büntetőeljárásban. Indokai alapján ugyanis a nyomozás elrendelését követően a titkos információgyűjtést titkos adatszerzéssé kell átalakítani és a titkos adatszerzésre előírt alaki kötöttségeket is alkalmazni kell abban az esetben, ha annak eredményét az ügyész a büntetőeljárásban bizonyítékként kívánja felhasználni. Mindezek alapján a nyomozás elrendelését követően beszerzett titkos információgyűjtés anyaga a gyakorlatban kirekesztésre kerül a bizonyítékok köréből. Számomra ebből az következik, hogy az engedély beszerzésének kötelessége meg kellene, hogy jelenjen a törvényi szabályok között, tekintettel arra, hogy ezeknek az adatoknak a felhasználása kulcsfontosságú lehet, a bizonytalanságok következményeit tekintve nem érdemes kockáztatni. A vesztegetés bizonyíthatóságát például kifejezetten nehezíti, hogy sokszor a bizonyítékok titkos információk által szerzettek, melyek nem minden esetben felelnek meg eljárási szabályoknak és a nyílttá tételük is korlátozott.⁷⁸⁶ A korrupció és a szervezett bűnözés elleni harcnak a hatékonysága kérdőjeleződik meg akkor, ha ilyen adatok kirekesztésével hoznak enyhébb, netán felmentő ítéletet a bíróságon.⁷⁸⁷

Az engedéllyel kapcsolatos problémák azonban ezzel még nem értek véget. A titkos adatszerzés engedélyezése 90 napra lehetséges, de ez egy alkalommal meghosszabbítható további 90 nappal. Felmerül a kérdés, melyet a jogszabály nem rendez, hogy *mi történik akkor, ha továbbra is szükséges lenne a titkos adatszerzés folytatása?* Ebben az esetben *kell-e új engedély?* A Debreceni Ítéltábla ítéletében⁷⁸⁸ rámutatott arra, hogy a 74/2009 BKv-ben nyomatékosított szigorú időbeli keret praktikus megfontolások miatt nem bővíthető ki. Az időbeli korlátokon kívül titkosszolgálati eszközökkel szerzett információ, adat, mint „más

⁷⁸³Lásd Kis i.m. 46., vagy MAKAI Lajos: *A bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés és a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzés az új büntetőeljárás jogi törvény tükrében*. In: Gál István László – Kőhalmi László (szerk.): *Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25. évfordulójára*. 2005. PTE ÁJK, Pécs. 226.

⁷⁸⁴Be. 21. § (3) bek. a) pont

⁷⁸⁵HERKE – FENYVESI – TREMMEL: *A büntető eljárásjog elmélete*. 2012, 2014. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. 247.

⁷⁸⁶FINSZTER (2011) i.m. 75.

⁷⁸⁷Csupán egy állítás és egy tagadás ugyanis szükségképpen felmentő ítéletet fog eredményezni, ha nincs egyéb okirati bizonyíték. Korrupciós bűncselekmények esetén pedig ritka, hogy rendelkezésre álljanak okirati bizonyítékok. „A múltban megtörtént események 99%-ának nincsen okirati bizonyítéka, amennyiben van, személyi bizonyítási eszközökre, tanúvallomásokra tudnak hagyatkozni a nyomozók.” (INZELT Éva - KEREZSI Klára - LÉVAY Miklós: *Korrupciós bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatás tükrében*. 2014. ELTE ÁJK. 92.)

⁷⁸⁸ Debreceni Ítéltábla Bf. II. 357/2009.

tiltott módon szerzett bizonyíték”, szükségképpen kirekesztendő a bizonyítékok sorából.⁷⁸⁹ Ez a megállapítás igaz arra az esetre is, amikor jogszabályellenesen maga az engedély tartalmaz 2-szer 90 napnál hosszabb időtartamot. Az ítélet alapján a 90 + 90 napos határidő nem hosszabbítható meg, azonban lehetőség van új engedéllyel eltérő módszerek alkalmazására, melynek eredményeként beszerzett bizonyítékok már felhasználhatóak lesznek a büntetőeljárásban, így a bűnözőkkel szembeni fellépés hatékonysága ilyen módon biztosítható. Szemmel láthatóan itt is igény merült fel arra, hogy a törvényi szabályozás jelölje ki egyértelműen az eljárásban érintettek jogait, feladatait, kötelezettségeit.

3.2. A titkos információgyűjtés szabályozásából adódó problémák

A titkos információgyűjtésre vonatkozó szabályanyag elemzése egy külön dolgozat tárgyát képezhetné, jelen dolgozatban terjedelmi okokból csupán általános problémával, a szabályozás módjában, annak széttagoaltságában rejlő problémára világítanak rá, illetve egy-két kifejezetten szembeűnő jogalkotási hiányosságra.

A titkos információgyűjtés adatainak elemzése akár az előkészítés szakaszában, akár a nyomozás elrendelése után a vádirat benyújtásáig tartó időszakban segít meghatározni, hogy kik tekinthetők kulcsfigurának, hogyan lehet ellenük küzdeni, milyen módszereket lehet velük szemben alkalmazni, mik a gyengepontjaik, segít elhatárolni azon eszközöket, melyeket a bűncselekmény elkövetése eszközeként használtak azoktól, amelyek a bűncselekmény elkövetése útján keletkeztek.⁷⁹⁰ A tigy. fogalmába tehát igen sokféle tevékenység tartozhat, jóval több, mint a titkos adatszerzésébe. E tevékenységek között különbséget teszünk *nemzetbiztonsági célú*, valamint *bűnüldözési és igazságszolgáltatási célú* titkos információgyűjtés között. Mindkét esetben beszélhetünk *külső engedélyhez kötött* és *ahhoz nem kötött* titkos információgyűjtésről. A nemzetbiztonsági célú különleges eszközök alkalmazását a Fővárosi Törvényszék elnöke által e feladatra kijelölt bíró hagyja jóvá, bizonyos esetekben az igazságügyért felelős miniszter,⁷⁹¹ míg a bűnüldözési-igazságszolgáltatási célú titkos eszközök alkalmazását az engedélyt kérő nyomozó hatóság székhelye szerinti illetékes járásbírósnak a törvényszék elnöke által kijelölt bírójának engedélyezi.⁷⁹² Az engedély nélkül alkalmazható eszközök, módszerek:

- informátor, bizalmi, titkosan együttműködő személy alkalmazása
- puhatoló vagy kilétét leplező fedett nyomozó információ gyűjtése
- adatellenőrzés

⁷⁸⁹ Be. 78. § (4) bek.

⁷⁹⁰ Balla i.m. 76-77.

⁷⁹¹ Nbtv. 58. §

⁷⁹² Rtv. 71. § (1) bek.

- fedőokirat kiállítása vagy fedőintézmény létrehozása rendőri jelleg leplezésére
- személy-, helyiség-, épület-, más objektum-, terep-, járműmegfigyelés, ill. hang- és képrögzítés
- csapda alkalmazása
- minta-, ál-, bizalmi vásárlás
- bűnszervezetbe beépülés
- ellenőrzött szállítás
- sértetti szerepkör rendőrrel helyettesítése
- információs rendszerek létrehozása
- az engedélyhez kötött eseteken kívül lehallgathatás (hívott fél engedélyével telefonrögzítés)
- az észleltek technikai eszközzel való rögzíthetősége
- hatósági engedélyhez kötött távközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből való információgyűjtés.⁷⁹³

Bírói engedélyhez nem kötött titkosszolgálati eszközök és módszerek a hatályos szabályozás szerint alkalmazhatók bűncselekmény megelőzése céljából akár az *egyszerű gyanú* fennállása nélkül is. Természetesen annak az eszköznek, amelynek engedély nélküli alkalmazására már megindított büntetőeljárás előtt sor kerülhet, nincs akadálya a büntetőeljáráson belül sem. Így ezen eszközök, módszerek tiltó rendelkezés hiányában akár az ítélethozatalig is igénybe vehetők. *Bejczy* szerint problémát jelenthet, hogy ezen eszközök szintén súlyosan jogkorlátozó jellegűek, és az ebből adódó problémát csak fokozza, hogy ebben az esetben semmilyen igazságszolgáltatási kontroll nem érvényesül.⁷⁹⁴ A jogalkotói elképzelés szerint azonban az engedélyhez nem kötött eszközök alkalmazásából adódó jogsérelem elenyésző és nem mérhető annak a társadalmi érdekeknek a jelentőségéhez, amely a bűnözés elleni küzdelem eredményességéhez fűződik. A hatályos szabályozás legfontosabb garanciális rendelkezése éppen az, hogy az alapvető állampolgári jogok sérelmére leginkább alkalmas titkos eszközök és módszerek alkalmazásának az engedélyezését és ellenőrzését a végrehajtó hatalmi ágtól független állami szerv, a bíróság hatáskörébe utalja.⁷⁹⁵

A nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés keretében a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.) alapján a nemzetbiztonsági

⁷⁹³ HERKE – FENYVESI – TREMMEL: *A büntető eljárásjog elmélete*. 2012, 2014. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. 244.

⁷⁹⁴ BEJ CZI Alexa: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszérés hazai szabályozásának útvesztőjében*. Jogi tanulmányok, 2010/1. 329.

⁷⁹⁵ BALLA i.m. 8.

szolgálatok nyomozóhatósági jogkört nem gyakorolhatnak, azonban azok hivatásos állományú tagja a törvényben meghatározott intézkedéseket⁷⁹⁶ a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatkörébe tartozó bűncselekmények megelőzése, illetve az ilyen bűncselekmények elkövetőjének elfogása érdekében alkalmazhatja.⁷⁹⁷ Alapvető feladatuk Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése. Nemzetbiztonsági szolgálatok: az *Információs Hivatal*, a *Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat*, az *Alkotmányvédelmi Hivatal*, a *Nemzetbiztonsági Szakszolgálat*,⁷⁹⁸ melyeket a kormány a belügyminiszteren, a külügyminiszteren és a honvédelmi miniszteren keresztül irányítja.

A bűnügyi-igazságszolgáltatási célú titkos információgyűjtés végzésére a *Rendőrség* [a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (továbbiakban: Rtv.) alapján], a *Nemzeti Adó- és Vámhivatal* (a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény alapján), az *Ügyészség* (az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény alapján), a *Nemzeti Védelmi Szolgálat* [a rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, a kifogástalan életvitel ellenőrzés és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról szóló 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet alapján] jogosult, és kivételes esetben a *Terrorelhárítási Központ* is végez felderítési tevékenységet [a terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól szóló 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet alapján].

Mindezek alapján láthatjuk, hogy a titkos adatgyűjtés szabályozása mennyire széttagolt, és hogy erre ráadásul különböző szintű jogszabályokban került sor. *Bejczy* szerint a jelenlegi szabályozás így nem tesz eleget a büntetőeljárás reform vezérelvének, mely szerint „amennyiben a bűnüldözés során állampolgári jogba történik a beavatkozás, az ilyen eljárásnak feltétlenül meg kell jelennie a büntetőeljárás szabályai között is”, ezen túlmenően a normavilágosság követelményének sem felel meg, így sérti a jogbiztonságot.⁷⁹⁹ Ez egy igen általános problémát jelent a szabályozással kapcsolatban, de fontosnak tartottam kiemelni, ugyanis a büntetőeljárás reformja van napirenden hazánkban, így alkalom nyílna valamennyi jogalkotási probléma megoldására, illetve lássuk be, megérett az idő egy, az említett követelményeknek jobban megfelelő jogszabályi környezet kidolgozására.

Kifejezetten jogalkotási problémát jelentett a „*haladéktalanság*” fogalmának értelmezése, mely mára „nyomban” kifejezésre változott, a Be. alapján ugyanis: „*A bűnüldözési célból folytatott bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés,*

⁷⁹⁶ Nbtv. 32-36. §

⁷⁹⁷ Nbtv. 31. § (1) és (2) bek.

⁷⁹⁸ Lsd. bővebben: BODA József: *A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat helye és szerepe a titkos információgyűjtés rendszerében.* Hadtudomány. 2013/1-2. 41-61.

⁷⁹⁹ BEJ CZI Alexa: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerezés hazai szabályozásának útvesztőjében.* Belügyi szemle. 2010/11. 50.

valamint a nem bűnüldözési célból folytatott bírói engedélyhez, illetve az igazságügyért felelős miniszter engedélyéhez kötött titkos információgyűjtés eredménye a büntetőeljárásban bizonyítékként akkor használható fel, ha

a) a titkos adatszerzés engedélyezésének e törvényben meghatározott feltételei (201. §) a bizonyítani kívánt bűncselekmény tekintetében fennállnak,

b) a titkos információgyűjtés engedélyezését kérő szerv a büntetőeljárásban felhasználni kívánt információ megszerzését követően a nyomozást - a büntetőeljárás megindításának valamennyi, e törvényben meghatározott feltétele megállapításakor - nyomban elrendelte vagy a feljelentési kötelezettségének nyomban eleget tett.⁸⁰⁰

A titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználhatóságáról a nyomozási bíró határoz. E döntését a lehető legnagyobb körültekintéssel kell meghoznia, ugyanis „a titkos információgyűjtés eredményének a büntetőeljárásban bizonyítékként történő felhasználásának lehetősége tárgyában hozott nyomozási bírói határozat ellen nincs helye fellebbezésnek”.⁸⁰¹

A bírónak eddig sem lehetett könnyű eldöntenie, honnantól nyilvánítson „nem haladéktalanul megtettnek” egy feljelentést, ennél fogva zárja ki az így beszerzett bizonyítékot, akár annak ellenére, hogy pótolhatatlan lesz az eljárásban, és a terheltet talán fel kell menteni. Szerencsés esetben nemcsak a titkos információgyűjtésből származó bizonyítékok állnak rendelkezésre, vagy – tekintetbe véve, hogy eleve nem lehet csupán a titkos adatgyűjtéssel beszerzett bizonyítékokra alapozni egy ítéletet – bírnak perdöntő jelleggel, így a kizárás ellenére sem szenved csorbát az elkövető megbüntetéséhez fűződő társadalmi érdek. Számos esetben ettől nagyon is tartani kell, ezért fogalmazott így Polt Péter 2015 júniusában egy interjúban: „Újra kellene gondolni a célhoz kötöttség, valamint a haladéktalanság elvét és annak jelenlegi gyakorlatát”.⁸⁰² Véleményem szerint a probléma pedig továbbra is fennáll, csak most a „nyomban” szó magyarázatára lenne szükség. Korábban a Kúria a „haladéktalanság” szó értelmezését a mérlegeléstől tette függővé, azt mondta az ügyek eltérő jellege, bonyolultsága, az adatmennyiség változó terjedelme miatt minden esetre érvényes, egzakt meghatározás nem tehető, legfeljebb azok a szempontok rögzíthetők, amelyek figyelembe vételével a bíró - a bizonyítékként felhasználhatóság lehetőségéről elsőként döntenet hivatott nyomozási bíró [Be. 207. § (2) bek. b) pont], illetőleg majdan a perbíró - állást foglalhat a "haladéktalanság" követelményének megtartottsága kérdésében.⁸⁰³ Ezen szempontok közül is meghatározott párat a Kúria, és álláspontom szerint ezek továbbra is irányadóak, bár a „nyomban” kifejezés a szó általános értelmében korábbi időpontot feltételez a feljelentés megtételére, mint a „haladéktalanul”. Az

⁸⁰⁰ Be. 206./A. § (1) bek. b) pont

⁸⁰¹ 15/2015. sz. Büntető Elvi Döntés

⁸⁰² Túl enyhék az ítéletek <http://gepnarancs.hu/2015/06/tul-enyhek-az-iteletek/> (2015. 09. 02.)

⁸⁰³ A Kúria 74. sz. Büntető Kollégiumi véleménye

azonban továbbra is bizonyos, hogy egyik sem értelmezhető úgy, hogy azonnali feljelentési kötelezettsége legyen a hatóságoknak, de még úgy sem, hogy a még szüretlen adatok átadásának napján eleget kellene tenni a feljelentésnek. Abból kell kiindulni, hogy a törvényhozó a rendelkezéssel egyértelműen a „készletre dolgozást” akarta kizárni és a titkos információgyűjtés eredményének az alapjogokat legkevésbé sértő módon történő felhasználását kívánta előírni.⁸⁰⁴ Amikor sem az ügy terjedelme, sem az elkövetőként szóba jöhető személyek száma nem indokolta azt, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatal (ma már Alkotmányvédelmi Hivatal) a titkos információk megszerzését követő 8 nap helyett a titkos információgyűjtést végző tevékenységet követő mintegy három hónap múlva tette meg a feljelentést, a Debreceni Ítéltábla kizárta a bizonyítékok közül a titkos információgyűjtés eredményét.⁸⁰⁵ Ugyanezen ítélet azonban további problémákra is átvizet bennünket, a bizonyítékként történő felhasználást és értékelhetőséget ugyanis egyéb okok is kizárták, ezt azonban nem csupán jogalkotási problémák indukálták, és nem korlátozható a titkos információgyűjtésre, így külön alcímbe tárgyalom.

3.3. A titkos adatgyűjtés során jogellenesen beszerzett bizonyítékok sorsa

A bizonyítékok kizárásával kapcsolatban az egyes országokban eltérő gyakorlatok alakultak ki. Míg az „ezüsttálca” elve csak az adott eljárási szakban tiltja a bizonyíték felhasználását, az angolszász jogterületen ennél szigorúbb szabály él, a „mérgezett fa gyümölcsének” elve, de a belga jogban sincs semmiféle mérlegelésre lehetőség, ha az adott bizonyíték jogellenesen került beszerzésre, ugyanis az annak folyamatoként beszerzett bizonyíték is ki van zárva a bizonyítékok köréből.⁸⁰⁶ A legtöbb államban, így hazánkban is az jelenti a legnagyobb problémát, hogy a jogalkotó által nem kerül sem absztrakt, sem strict módon meghatározásra, hogy melyik szabályszegés, milyen jogkövetkezményt von maga után.⁸⁰⁷ Természetesen problémás, hogy a valóság feltárása szempontjából indokolatlan az ilyen módon beszerzett bizonyítékok felhasználásától eltekinteni, ám a bűnüldözés hatékonysága és a törvényesség közötti harcból mindenképpen a törvényesség kerül ki győztesen. Álláspontom szerint még a jogellenes bizonyítékok „okiratosítása” sem lenne megengedett, pl. a tanúvallomást tartalmazó jegyzőkönyv – figyelmen kívül hagyva a védelemhez való jog, a tanú-figyelmeztetésekre vonatkozó követelményeket –, mint a tanú vallomását tartalmazó nyilatkozat, okiratként történő felhasználása. Ezen kívül a titkos adatgyűjtéssel kapcsolatban is megfigyelhetünk olyan gyakorlatot, hogy

⁸⁰⁴Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.367/2012.

⁸⁰⁵Debreceni Ítéltábla Bf.II.619/2014.

⁸⁰⁶HERKE – FENYVESI – TREMMEL i.m. 147.

⁸⁰⁷BENCZE Krisztina: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok felhasználhatósága.*

<http://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/doktori/doktori%20m%C5%B1helytanulm%C3%A1nyok%202015/bencze.pdf>
(2015. 09. 02.)

amennyiben egy bizonyíték nem használható fel az eljárásban, az ügyész vagy a bíró kérdéseket intéz a tanúhoz, terhelthez, melyben rákérdez a titkos adatgyűjtés eredményére, ezzel törvényes bizonyítékot „kreálva” a törvénytelenből. Mindezek a bizonyítással kapcsolatos törvényi garanciákat ássák alá, számos alapelvet, és alapjogot, ezért gondolom úgy, hogy megengedhetetlen egy jogállamban az efféle gyakorlat.⁸⁰⁸ Mindazonáltal azt is szeretném megjegyezni, hogy ezek a problémák megelőzhetőek. Abban az esetben, ha a titkos adatszerzéssel vagy információgyűjtéssel beszerzett bizonyítékok jogszerűen kerültek beszerzésre, fel sem merül efféle gond. A jogszerűségnek pedig alapja a világos, érthető, értelmezési problémáktól mentes jogszabályi környezet, és annak helyes alkalmazása. Így függ össze a jogellenesen beszerzett bizonyítékok problematikája a jogalkotási feladatokkal, és így jutunk el a már hivatkozott ítéletben szereplő bizonyítékokkal kapcsolatos hibákhoz.

Vannak olyan bizonyítékok kizárására vonatkozó jogszabályi rendelkezések, így pl. a relatív hatályon kívül helyezési okok, amelyek a jogellenesen beszerzett bizonyítékból származó bizonyítékok felhasználhatóságát a bírói diszkrécióra bízák, azonban vannak olyan esetek, amikor a jogalkotó nem enged teret a mérlegelésnek. Így például általánosságban zárja ki minden bizonyíték felhasználhatóságát a Be. 78.§ (4) bekezdése: *„Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg”*. Jelen ügyben a titkos információgyűjtésnek a bíróság nyílt eljárásában felhasználni kívánt eredményét „más tiltott módon” beszerzett bizonyítéknak tekintette a Debreceni Ítéltábla, illetve a bíróként mentelmi jogot élvező I. r. vádlottal szemben eleve nem lett volna helye a mentelmi jogra tekintettel titkos információgyűjtés folytatásának.

A „más tiltott módon” beszerzett bizonyíték egy olyan előterjesztésre vonatkozott, amikor is az akkor még Nemzetbiztonsági Hivatal az egyébként hatáskörébe nem tartozó bűncselekmények gyanújára vonatkozó adatok beszerzésére vonatkozó engedélyért „objektumvédelem” céljából folyamodott, indokolást azonban egyik előterjesztése sem tartalmazott. Az előterjesztésben csupán egy jogszabályhelyet jelölt meg, ez azonban a bíróság álláspontja szerint nem felel meg az Nbtv.-ben foglalt követelménynek: *„az előterjesztésnek a titkos információgyűjtés megnevezésén túl tartalmaznia kell a szükségességének indokolását is”*.⁸⁰⁹ Valószínűleg rosszul értelmezte a Hivatal a fent említett szabályt, ugyanis csak egy jogszabályhelyre hivatkozással teljes mértékben ellenőrizhetetlenné válik az, hogy valóban indokolt-e a titkos információgyűjtés

⁸⁰⁸A 2/2007. (I. 24.) AB határozat szerint *„a titkos eljárások során beszerzett bizonyítékok törvényességének, az Alkotmányban biztosított jogok megsértésével történő beszerzésének vizsgálata az ügyben eljáró bíró olyan kötelessége, amely a büntetőeljárás általános célján – a büntetőjogi felelősség tisztázásán – túl a büntetőeljárás tisztességességét, az Alkotmányban garantált alapjogok védelmét közvetlenül szolgálja.”*

⁸⁰⁹Nbtv. 57. § (2) bekezdés b.) pont

alkalmazása. Az ügy hivatali visszaélés és vesztegetés vádja alapján indult, az érintettek cselekménye nemzetbiztonsági szempontból semmilyen kockázatot nem jelentett, nem a bíróság és nem a bírósági szervezet ellen irányult, így mind a hatáskör hiánya, mind az objektumvédelem, mint cél indokolatlansága megállapítható volt. További problémát is észlelt a bíróság, ugyanis még objektumvédelem esetén sem terjedhet ki a titkos információgyűjtés az érintettek használatában álló *magáncélú* telefonvezeték és *magáncélú* mobil rádiótelefonok útján továbbított közlemények megismerésére, illetve az észlelt technikai eszközökkel történő rögzítésére. Ugyan az előterjesztések közcélúnak tüntették fel ezen eszközöket, a bíróság rávilágított, hogy attól még nem válnak közcélúvá, és így objektumvédelem címén lehallgathatóvá. A gondolatmenet úgy folytatódik, hogy csak a védelemben részesített szervek (intézmények) előfizetésében és használatában álló telefonvezetékeken és mobil rádiótelefon útján továbbított közlemény megismerésére, illetve az észlelt rögzítésére terjedhet ki objektumvédelem esetén a titkos információgyűjtés. Mindezek alapján (hatáskörhiány – Be. 76. § (2) bekezdésébe ütközik, igazolhatatlan cél – Be. 206. § (3) bekezdésébe ütközve, és a helytelen eszköz, módszer alkalmazása) egyértelműen megállapította az Ítéletábra, hogy a tigy. eredményeként beszerzett bizonyítékok, mint a Be. 78. § (4) bekezdés szerint „más tiltott módon” beszerzett bizonyítékok felhasználása a büntetőeljárásban kizárt.

Láthatóan egy adott ügy kapcsán is több problémára derülhet fény, de a jogszabályi rendelkezések betartásával rögzített telefonbeszélgetések, melyeket a nyomozás megkezdése után elrendelt titkos adatszerzés során rögzítettek, a bíróság előtt felhasználhatóak voltak. Szerencsére a telefonbeszélgetéseket alátámasztották a tanúvallomások is, így a bíróság megnyugtatóan állást tudott foglalni a bűnösség kérdésében és igazságot tudott szolgáltatni. Azt azonban beláthatjuk, hogy a jogszabály-értelmezési nehézségek és helytelen nyomozó hatósági munka eredménye csupán az irattárnak készült papírhalmoz lesz, hogyha a bíró a bizonyítékokat nem találja felhasználhatónak és értékelhetőnek. Mindez a szervezett bűnözés és a korrupciós bűncselekmények kapcsán kifejezetten fontos kérdés, ugyanis közhelynek számít már, de az ilyen konspiráltan elkövetett bűncselekmények felderítésére gyakorlatilag csak a titkos eszközök bizonyulnak hatékonyak, az egyéb bizonyítékok általában csak kis számban állnak rendelkezésre, vagy hiába van belőlük sok, nem bírnak perdöntő jelentőséggel, a kétséget kizáró bizonyosság eléréséhez kevésnek bizonyulnának önmagukban. Ahhoz, hogy megelőzzük az ilyen jogellenes bizonyíték-beszerzési gyakorlatot, nem csupán a jogszabályok egyértelműsítésére van szükség, hanem a nyomozó hatóságok tájékoztatására, a titkos eszközalkalmazás jogi feltételeiről szóló továbbképzésekre, stb.

Jelen ítéletnek további tanulságai is megállapíthatóak voltak, ugyanis a vádhatóság fel kívánta használni azokat a tanúvallomásokat, amelyekben a bizonyítékok köréből kizárt titkos információgyűjtés során beszerzett adatokra,

azok valóságára/valótlanságára kérdeztek rá első fokon. Teljes mértékben egyetértek az Ítéletábrával abban, hogy ezen bizonyítékok szintén szükségszerűen kirekesztendők az eljárásból, figyelembe véve, hogy a Be.-ben foglalt bizonyítási tilalmak teljes figyelmen kívül hagyását jelentené értékelésük. Ezen tilalmak nemcsak azt zárják ki, hogy az adott bizonyítási eszköz típusként felhasználható legyen, hanem „általánosságban azt tilalmazzák, hogy a jogsértő módon beszerzett bizonyítási eszközökből származó bizonyítékok bármilyen formában is egy, a törvényes előírások keretei között lefolytatott, perrendszerű bizonyítás anyagát képezhessék”.⁸¹⁰

Mindez azért bír rendkívüli jelentőséggel, mert számtalan esetben fordulnak a Kúriához felülvizsgálati indítványukban a titkos adatgyűjtéssel kapcsolatos bizonyíték jogellenes beszerzésére és bíróság általi törvénytelen felhasználásra hivatkozva a védők, ám ezeket az indítványokat a Kúria rendre elutasítja, tekintettel arra, hogy a tényállás támadásának tilalmába ütközik a bizonyítékok kirekesztésének vizsgálata, mert relatív eljárási szabálysértésnek minősül.⁸¹¹ „A Kúria felülvizsgálati ügyekben követett gyakorlata szerint a jogerős ügydöntő határozat felülvizsgálata – függetlenül a hivatkozás alaposságától vagy alaptalanságától – kizárt abból az okból, hogy (például) a titkos információgyűjtés anyagát a büntetőeljárásban bizonyítékként felhasználták, jöllehet ennek az intézkedésnek az engedélyezését kérő szerv a kívánt információ megszerzését követően nem tett eleget haladéktalanul a feljelentési (nyomozás-elrendelési) kötelességének, minthogy ez a törvényi tilalom ellenére a bizonyítékok mikénti értékelését, illetve az eljárási bíróságok mérlegelését és ezen keresztül a bűnösségre levont következtetések helyességét, lényegében tehát a tényállás megalapozottságának támadását jelenti (BH 2012. 186.).”⁸¹² A Kúria gyakorlata szerint tehát arra nem lehet hivatkozni, hogy a titkos adatgyűjtés eredményét a büntetőeljárásban törvénytelenül használták fel, mert az eljáró bíróságok lényeges eljárási szabálysértést nem követnek el ezáltal olyan mértékben, hogy az az érdemi döntésre is kihatással lenne.

3.4. A titkos adatgyűjtés során beszerzett bizonyítékok felhasználásának módja

A titkos adatgyűjtéssel beszerzett bizonyítékok felhasználásának módja kapcsán további problémák merülnek fel, ezeket általánosságban foglalja össze *Kis László*: egyrészt az adatforrások titkossága folytán a beszerzés jogszerűsége nehezen ellenőrizhető, másrészt ezzel összefügg, hogy az adott bizonyíték hitelt érdemlőségének vizsgálata is csorbát szenvedhet, harmadrészt a közvetett bizonyítékok értékelése is kérdéseket vethet fel. Felmerül továbbá a forráskritika

⁸¹⁰ Kis i.m. 248.

⁸¹¹ Lsd. a Kúria Bfv.III.571/2008., Bfv.I.444/2013., Bfv.I.862/2014., Bfv.I.255/2014., Bfv.I.1603/2014., Bfv.I.1021/2014. sz. határozatait.

⁸¹² A Kúria Bfv.I.862/2014. sz. határozata

hiányának problémája is, még abban az esetben is, ha a legdirektebb bizonyításra alkalmas az adatgyűjtés eredménye, így pl. egy hang-, vagy képfelvétel esetében. Mivel ezen felvételek utóbb akár módosíthatóak is, felhívja a figyelmet a bűnjelkezelés fokozott jelentőségére, illetve az iratkezelésre vonatkozó szabályok megtartására.

Az iratkezeléssel kapcsolatban megemlítenéd, hogy a bíró szempontjából kérdéses lehet, hogyan kell kezelni a titkos adatgyűjtéssel beszerzett információkat és az azokat tartalmazó iratokat. Azt leszögezhetjük, hogy a bírói engedélyhez kötött titkos eszközök alkalmazása a titkos információgyűjtés vonatkozásában államtitokkörbe tartozik, alkalmazásával kapcsolatos adatok államtitkot képeznek.⁸¹³ Az azonban már kérdéses lehet, hogy vajon a nyomozás elrendelését követően folytatott titkos adatszerzés körében keletkezett adatok is ilyen jellegűnek tekinthetőek-e. *Balla Lajos* ezzel kapcsolatban azt mondja, a bírói gyakorlat egységes abban, hogy a nyomozási bíró titkos adatszerzést engedélyező tevékenysége több vonatkozásban bír államtitok jelleggel. Egyes szerzők szerint nemcsak e tevékenység, de a titkos adatszerzéssel beszerzett adatok is államtitoknak minősülnek. *Balla* azonban úgy véli, hogy a Be. nem tekinti minősített adatnak a titkos adatszerzést, főszabály szerint így a titkos adatszerzés szorosan nem tekinthető államtitokkörü tevékenységnek, inkább csak államtitok jelleggel bír.⁸¹⁴ Ennek következtében nem indokolt az iratok titkos ügykezelése, sem az engedélyt megadó határozat titkos minősítésének fenntartása, e határozat a nyílt iratokhoz csatolható.⁸¹⁵

Érdekes problémát vet fel összekapcsolni a bizonyítékok ellenőrzésére vonatkozó aggályokat az imént vázolt államtitok-jelleggel. A bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés tényét a törvényszék elnöke igazolja. Az igazolás tartalmazza a bíróság megjelölését, az engedéllyel érintett ügy számát és tárgyát, az érintett személy nevét, a titkos információgyűjtés engedélyezésére irányuló előterjesztés, illetve az engedély kereteit.⁸¹⁶ Tekintettel arra, hogy az igazolás mögé a terhelt és a védője csak igen korlátozott mértékben láthatnak az államtitok miatt, vajon hogyan valósul meg a bizonyításnak, illetve a beszerzett bizonyítékok törvényességének az ellenőrzése? Egyedül az ügy érdemében eljáró bíró, amennyiben a bizonyítékok beszerzésével kapcsolatban az igazolás ellenére kétsége merülne fel, kizárhatja azokat az eljárásból.⁸¹⁷ Úgy gondolom az efféle aggályok miatt nem véletlen az a szabály, hogy a bizonyítás során kizárólag titkos bizonyítékok alapján nem lehet megállapítani a terhelt bűnösségét.

⁸¹³ Balla i.m. 14.

⁸¹⁴ Balla i.m. 65.

⁸¹⁵ Török Zsolt: *Titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés során beszerzett bizonyítékok értékelése a bíróság előtt.* Ügyészek lapja. 2005/6. 31.

⁸¹⁶ Be. 206/A. § (5) bek.

⁸¹⁷ Balla i.m. 79.

A bírói engedélyhez kötött titkosszolgálati módszerrel szerzett bizonyítékok felhasználhatósága körében a nyomozás elrendelése időpontjának döntő jelentősége van. A bűnüldözési célból végzett titkos információgyűjtésre vonatkozó bírói engedély a nyomozás elrendelése pillanatában, mintegy hatályát veszti. Ez időponttól fogva titkosszolgálati módszerek alkalmazása jogszerűen csak, mint tasz. folytatható, azaz nyomozási bíró döntésének beszerzése a nyomozás elrendelésétől kezdődően szükséges. Ennek hiányában a nyomozás elrendelését követően beszerzett információk a bizonyítékok sorából a Be. 78. § (4) bekezdése alapján kirekesztendőek, mint „más tiltott módon beszerzett bizonyítékok”.⁸¹⁸

A tasz. során megszerzett adat megismerésére a gyanúsított és a védő az általános szabályok szerint jogosult, erre legkésőbb az iratismertetés során van lehetőség.⁸¹⁹ Ha az iratok csatolása a nyomozás iratainak megismerése után történt, a gyanúsítottat és a védőt erről értesíteni kell, és lehetőséget kell adni a csatolt iratok megismerésére.

Megvizsgálva a titkos adatszerzésre vonatkozó szabályokat, azok alkalmazását, megállapítható, hogy ezek is felvetik a védő vonatkozásában a büntetőeljárás alapelveinek, a védelemhez való jognak, azon belül is a fegyverek egyenlősége elv érvényre juttatásának kérdését. A terheltet megilleti a védelem joga, melyet a bírósági szakaszban magától értetődőnek veszünk, de vajon hogyan lehet érvényre juttatni a nyomozás során? A tasz. végrehajtásáról készített jelentés a nyomozás irataihoz történő csatolást követően az okiratra vonatkozó szabályok szerint használható fel bizonyítékként.⁸²⁰ A védő tehát a nyílt eljárásban a perrendszerúség keretében vizsgálhatja meg az abban foglalt adatok és források tisztaságát, a megszerzés módjának (helyének, idejének) törvényességét, és esetleges jogsértés esetén gyakorolhatja panaszjogát (észrevételezés, indítványozás). Ugyanez vonatkozik a titkos módon beszerzett tárgyi bizonyítékokra is.⁸²¹ A bizonyíték védő általi megvizsgálásának végső célja és eredménye az elfogadhatóság kérdése: felhasználható-e a bizonyíték az eljárásban; nem sértették-e meg a törvényt, hiszen a törvénnyel ellentétes módon beszerzett bizonyíték nem vehető figyelembe. Itt tehát érvényesülnek garanciális védelmei a törvényesség ellenőrzésének, nem úgy, mint az államtitokként kezelt bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eredménye esetén.

Eredetileg a titkosan beszerzett információkat egységesen, más forrásból beszerzett információkkal megegyezően kezelték. A 2002. évi I. törvény (mely bevezette a titkos adatszerzés fogalmát) sem változtatott ezen, a törvény kimondta, hogy a tasz. eredménye más büntetőeljárásban, valamint a nyomozás

⁸¹⁸ Debreceni Ítéltábla Bf. II.357/2009/28.

⁸¹⁹ KENESE i.m. 15.

⁸²⁰ Be. 206. § (2) bek.

⁸²¹ FENYVESI i.m. 70.

elrendelését megelőzően a nyomozó hatóságok és a nemzetbiztonsági szolgálatok által végzett titkos információgyűjtés eredménye a Be. általános szabályai szerint használható fel.⁸²² A Be.76. § (2) bekezdése szerint felhasználásukhoz tehát elegendő volt, hogy azokat „*valamely hatóság jogszabályban meghatározott feladatainak teljesítése során a hatáskörében eljárva*” készítse, illetőleg szerezzé be.⁸²³ A 2003. évi II. törvénnyel történt módosítás a célhoz kötöttség követelményének bevezetésével szigorította a követelményeket. A törvény akkor hatályos állapota szerint így rendelkezett: „*A titkos adatszerzés eredménye más büntetőeljárásban, valamint a nyomozás elrendelését megelőzően a bíró, illetőleg az igazságügyminiszter engedélyéhez kötött titkos információgyűjtés eredménye büntetőeljárásban az általános szabályok szerint is csak akkor használható fel,*

a) ha a 201.§-ban meghatározott feltételek a büntetőeljárás, illetőleg a másik büntetőeljárás esetében is fennállnak, és

b) a felhasználás célja megegyezik a titkos adatszerzés vagy titkos információgyűjtés eredeti céljával.”

Az Alkotmánybíróság 2/2007. (I. 24.) AB határozata azonban pro futuro hatállyal⁸²⁴ megsemmisítette a rendelkezést, a szabályozás ugyanis a harmadik személyek vonatkozásában szükségképpen feltételezte az adatok készletezését, kezelését és tárolását, anélkül, hogy az arányosságot biztosító, a kivételes alkalmazásra vonatkozó mérce létezett volna. Az ilyen korlátozás nem felel meg a korábbi Alkotmány 8.§ (2) bekezdésében megszabott feltételeknek⁸²⁵, hiszen meghatározhatatlan számú érintett információs önrendelkezési joga eshetett tartósan - hatékony jogorvoslati lehetőség nélkül⁸²⁶ - korlátozás alá.⁸²⁷

Ilyen előzményekkel született meg 2006. július 1-től e szabályozás helyett a mai napon is hatályos rendelkezés, mely feloldja a törvényesség és a szabad bizonyítás elvének ellentmondását. Eszerint a titkos adatszerzés eredményének felhasználását illetően a célhoz kötöttség a főszabály, melyet a perben eljáró bíróságnak vizsgálnia kell.

A titkos adatszerzés eredménye csak *annak a bűncselekménynek a bizonyítására, és azzal szemben használható fel, amely miatt és akivel szemben a titkos adatszerzést a bíróság engedélyezte.*⁸²⁸ E fontos törvényességi és időbeli korlát, mely a jogbiztonság érvényesülését szolgálja, s ezáltal hozzájárul a tisztességes eljárás

⁸²² 206. § (3) bek.

⁸²³ HETESY Zsolt: *A büntetőeljárás szükségtelen eleme: a célhoz kötött bizonyíték elve.*

http://www.nbsz.gov.hu/akadalymentes/docs/pub_a_be_szuksegtelen_eleme.pdf (2014. 09. 03.) 5.

⁸²⁴ 2007. december 31-ig lehetett alkalmazni, de időközben hatályba lépett a következő, 2006. júliusi módosítás.

⁸²⁵ „A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és köteleességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.”

⁸²⁶ Megjegyzem a hatékony jogorvoslati hiánya jelenleg is fennáll, mint az egyik legnagyobb jogalkotási probléma, hiányosság.

⁸²⁷ 2/2007. (I. 24.) AB határozat V. 4.2. pont

⁸²⁸ Be. 206. § (3) bek.

érvényesüléséhez is, jelenti a tasz. körében a célhoz kötöttség elvét. Ugyanakkor a felhasználás feltételei személyi és tárgyi értelemben is tágíthatók.⁸²⁹

Tárgyi értelemben: akivel szemben a titkos adatszerzést a bíróság engedélyezte, a tasz. eredménye más olyan bűncselekmény bizonyítására is felhasználható, amelyet az engedélyben nem jelöltek meg, feltéve, hogy a tasz. törvényi feltételei ez utóbbi bűncselekmény tekintetében is fennállnak. Ennek a rendelkezésnek az értelme, hogy ne álljon fenn olyan lehetőség, hogy ha nem az engedélyben meghatározott bűncselekményi nemre vagy minősítésre vonatkozóan szereznek be bizonyítékokat, akkor a bíróság tehetetlen legyen, hiszen még a vádirati minősítéshez sincsen kötve, miért lenne a titkos adatszerzésre vonatkozó engedélyben szereplőhöz.

Személyi értelemben: annak a bűncselekménynek a bizonyítására, amely miatt a titkos adatszerzést a bíróság engedélyezte, annak eredménye minden elkövetővel szemben felhasználható.⁸³⁰ Így nem állhat fenn olyan lehetőség, hogy a tasz. eredménye az engedélyben nem érintett személy vonatkozásában, aki büntársként még nem volt ismert a hatóság előtt, nem lesz felhasználható bizonyítékként, míg az engedélyben szereplő tettestárs esetében felhasználhatóvá válik.

A garanciális szabályok erősítésére szolgál a Be. 206/A. § (6) bekezdése, mely lényegében a célhoz kötöttség elvének az ellenőrzésére szolgál a titkos adatszerzéssel kapcsolatban, így szolgálja a titkos felderítéssel beszerzett bizonyítékokkal folytatott eljárás törvényességét.⁸³¹

A felhasználhatóság kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtésnek van a titkos adatszerzéssel megegyező és attól eltérő célja is. Alapvetően a titkos információgyűjtés lényegesen szélesebb körben alkalmazható, az adatok azonban a konkrét büntetőeljárásban csak akkor használhatóak fel, ha a titkos adatszerzés feltételei fennállnak, s a nyomozást elrendelte vagy a feljelentési kötelezettségnek nyomban eleget tett az engedélyezést kérő szerv, illetve kezdeményezni szükséges az ügyésznél a tigy. eredményének a büntetőeljárásban bizonyítékként történő felhasználásra való alkalmasságát. Ez abban az esetben lehetséges, ha a bűnüldözési célból folytatott eljárásban beszerzett adat az engedélyben nem megjelölt cselekményre vagy személyre vonatkozik, vagy a nem bűnüldözési célból folytatott eljárásban keletkezett adat az engedélyben nem megjelölt személyre vonatkozik.⁸³² A tigy.-nél fontos követelmény, hogy a titkos információgyűjtés ne konkrét

⁸²⁹ 3269/2012. (X. 4.) AB határozat

⁸³⁰ Be. 206. § (4) bek.

⁸³¹ Bizonyítékként nem lehet felhasználni a titkos adatszerzés eredményét, ha a titkos adatszerzést a 204. § (3) bekezdésének a) vagy e) pontja, illetőleg a 205. § (3) bekezdése alapján szüntették meg, vagy a titkos adatszerzés érintettje - anélkül, hogy azt a bíróság engedélyezte volna - az ügyben eljáró védő, illetőleg olyan személy, aki tanúként nem hallgatható ki, vagy a vallomástételt a 82. § (1) bekezdése alapján megtagadhatja.

⁸³² Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényhez. Complex Jogtár Plusz.

bűncselekményre vonatkozzon, hanem konkrét ügyre, mivel a bírói engedélyben a lehetséges minősítés kerül rögzítésre. A már megkezdett titkos információgyűjtés során lehet ugyanis behatárolni a cselekmény minősítését.⁸³³

A célhoz kötöttség elvével a legsúlyosabb probléma az, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok titkos információgyűjtése általában megelőzést, biztonsági védelmet és felderítést céloz, nem pedig konkrét bűncselekményi tényállás elleni fellépést. Általában az Nbtv.-ben foglalt általános célokra hivatkozva végzik a titkos információgyűjtést a szolgálatok, így annak célja szükségképpen nem fog megegyezni a titkos adatszerzés eredeti céljával, a Be.-ben foglalt és felsorolt tényállásokkal,⁸³⁴ vagyis a későbbi felhasználási céllal. Ez egy olyan ellentmondáshoz vezet, mely miatt a bíróságok gyakran zárnak ki bizonyítékokat a konkrét eljárásban, hiszen a bizonyítékokat így nem a titkos adatszerzés feltételeinek megfelelően gyűjtötték be.⁸³⁵ Ezek olyan információk elvesztését jelentik, melyek már egy sikeresen végrehajtott bűnüldöző hatósági munka eredményei, és nemegyszer megismételhetetlen, egyszeri eseményekhez kapcsolódó adatok veszhetnek oda a bizonyítékok köréből.⁸³⁶ Fontosnak tartom megemlíteni azt az ellentmondást is, hogy a célhoz kötöttség elve a titkos információgyűjtésnek csak a külső engedélyhez kötődő módozataira vonatkozik. Mindez érdekes szempontból világítja meg a megelőző alcímben felvetett „bűnüldözés hatékonysága” szemben a „törvényesség” elvével kérdéskört.

Egyetértek *Solti Istvánnal* abban, hogy a törvényesség követelménye jogalkalmazói oldalon sokféleképpen megjelenik. Egyrészt a hatóságok eljárásának jogi kötöttségében, aminek része az anyagi jogszabályoknak való megfelelés, a döntéshozó egyértelmű akarat-elhatározása, a mérlegelési korlátok tiszteletben tartása és az eljárási szabályok maradéktalan betartása, illetve, hogy a rendeltetésszerű joggyakorlás elveként a hatóságok tevékenységüket a jogszabályokban előírt célok megvalósítása érdekében gyakorolják, azzal nem élhetnek vissza. Másrészt azt is jelenti, hogy ha a rendvédelmi szervek és nemzetbiztonsági szervek hatáskörüket ténylegesen gyakorolják, törvényi feltételek fennállása esetén eljárásra okot adó körülményről való tudomásszerzés esetén az eljárást megindítják és lefolytatják.⁸³⁷ Tekintettel arra, hogy hazánkban most a jogszabályi háttér rendkívül széttagolt és sok szempontból ellentmondásos, valamint többféle jogértelmezésre adhat alapot, így kétséges a bizonyítékok felhasználhatósága és a beszerzett bizonyítékok értékelésének eredményes lehetősége egy büntetőeljárásban.

⁸³³ NYITRAI Endre: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés alkalmazása során felmerülő kérdések*. Büntetőjogi Szemle. 2014/3. 37.

⁸³⁴ Be. 201. §

⁸³⁵ HETESY: *A büntetőeljárás...* i.m. 7.

⁸³⁶ Uo. 8.

⁸³⁷ SOLTI István: *A titkos információgyűjtés törvényessége*. Nemzetbiztonsági Szemle. 2013/1. 17.

A fentiekben számos joghézagról is beszámoltam, mindezek egyértelmű rendezése a jogalkotó által nemcsak a normavilágosság követelményének feleltetné meg a szabályozást, de úgy gondolom a hatékony bűnüldözés megvalósításához is csak ilyen módon juthatunk el.

4. Összegzés

Dolgozatomban rendszerezni törekedtem a titkos adatszerzés és titkos információgyűjtés szabályozásával, alkalmazásával és az általuk beszerzett bizonyítékok felhasználásával kapcsolatban felmerülő aktuális lényegi problémákat. Kutatásaim eredményeként megállapítható, hogy a titkos felderítések jogszabályi környezetét azért fontos átgondoltan, pontosan és gyakorlat-orientált módon kidolgozni, mert az annak alapján végzett bűnüldözési tevékenység és a bírósági jogalkalmazás alapjaiban befolyásolja a bűncselekmények (különös tekintettel a konspirált módon megvalósított, így a korrupciós bűncselekményekre, valamint a szervezett bűnözésre) büntetésének sikerességét, így közvetetten a bűnelkövetők speciális és generális elrettentését a bűnözéstől. Ha a titkos adatszerzés szabályozásában rejlő hiányosságok miatt a hatóság határidőn túlmenően, vagy újabb engedély beszerzését nélkülözve, esetleg hatáskör hiányában vagy eltérő cél érdekében, így jogellenesen szerzi be a bűncselekményekre vonatkozó leleplező, akár perdöntő bizonyítékokat, melyeket kirekesztenek a bizonyítékok köréből, a büntető igazságszolgáltatás céljaiban csődöt mond. A jogalkotásnak mindezek alapján számos problémára kell tekintettel lennie, például a jogszabály rendelkezéseinek a nyomozó hatóság általi követhetőségére/követhetetlenségére, ezen problémakörön belül a titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés különböző szabályainak közelítésére, továbbá a bíróságok által alkalmazott eltérő jogértelmezésekre és a bizonyítékok büntetőeljárásban történő felhasználhatóságának megkönnyítésére. Ez nemcsak növelné a bűnüldöző szervek tevékenységének hatékonyságát, de javítaná a nemzetbiztonsági szolgálatok által megszerzett információk felhasználását is.⁸³⁸ Fontosnak tartom, hogy a büntető igazságszolgáltatás valóban a bűnözésre, és magára a bűnözőre is tudjon hatást gyakorolni, ezáltal legyen hatékony, ne csak formálisan lássa el feladatát, a titkos adatokat tartalmazó súlyos akták pedig ne csupán a hatóságok, bíróságok irattárai számára készüljenek.

⁸³⁸ HETESY Zsolt: „*Quo Vadis*” A titkos információgyűjtés részletei és jövője Magyarországon. Magyar Rendészet. 2011/2. 85.

Irodalomjegyzék

Jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- 2011. évi CLXIII. törvény az Ügyészségről
- 2010. évi CXXII. törvény a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról
- 2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről
- 2003. évi CI. törvény a Postáról
- 2003. évi C. törvény az Elektronikus hírközlésről
- 1998. évi XIX. törvény a Büntetőeljárásról
- 1995. évi CXXV. törvény a Nemzetbiztonsági szolgálatokról
- 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről
- 1990. évi X. törvény a Különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályairól
- 1973. évi I. törvény a Büntetőeljárásról
- 160/2011. (VIII. 18.) Korm. rendelet a Haditechnikai eszközök és szolgáltatások kivitelének, behozatalának, transzferjének és tranzitjának engedélyezéséről, valamint a vállalkozók tanúsításáról
- 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet a Terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól
- 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet a Rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, a kifogástalan életvitel ellenőrzés és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról
- 26/1990. (II. 14.) Mt. rendelet a Nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályairól

Bírósági döntések

- Kúria Bfv.I.862/2014.
- Kúria Bfv.I.255/2014.
- Kúria Bfv.I.1603/2014.
- Kúria Bfv.I.444/2013.

- Kúria Bfv.I.1021/2014.
- Debreceni Ítéltábla Bf.II.619/2014.
- Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.367/2012.
- Debreceni Ítéltábla Bf. II.357/2009.
- Debreceni Ítéltábla Bf.II.001/2005.
- Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.417/2005.
- 3269/2012. (X. 4.) AB határozat
- 2/2007. (I. 24.) AB határozat
- 42/2005. (XI. 14.) AB határozat
- 9/1992. (I. 30.) AB határozat
- 15/2015. Büntető elvi döntés
- 74/2009. BK vélemény

Tanulmányok, monográfiák

- BEJ CZI Alexa: *A titkos felderítés hatékonysága és törvényessége*. Belügyi szemle. 2011/7-8. 152-178.
- BEJ CZI Alexa: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés hazai szabályozásának útvésztojében*. Belügyi szemle. 2010/11. 44-58. vagy Bej czi Alexa: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés hazai szabályozásának útvésztojében*. Jogi tanulmányok. 2010/1. 321-334.
- BODA József: *A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat helye és szerepe a titkos információgyűjtés rendszerében*. Hadtudomány. 2013/1-2. 41-61.
- FEKECS Gyula: *Titkos információgyűjtés, vagy titkos adatszerzés?* Belügyi szemle. 2005/6. 46-55. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/174> (2014. 08. 19.)
- FENYVESI Csaba: *A védő és a titkos adatgyűjtés*. Belügyi Szemle 2001/11. 66-74.
- FINSZTER Géza: *A korrupció nyomozása*. Belügyi Szemle. 2011/11. 75-97.
- FINSZTER Géza: *A titkos felderítés kriminalisztikája*. in: Bócz Endre (szerk.) *Kriminalisztika I-II*. 2004. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest. 977-979. (vagy FINSZTER Géza: *A titkos információgyűjtés szabályozása a hatályos jogban*. 2000. Kriminológiai Tanulmányok.)
- GYURCSÓ Judit: *A titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés (újra)szabályozásához*. Belügyi szemle. 2011./7-8. 126-151.

- HERKE Csongor – FENYVESI Csaba – TREMMEL Flórián: *A büntető eljárásjog elmélete*. 2012, 2014. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs.
- HETESY Zsolt: *„Quo Vadis” A titkos információgyűjtés részletei és jövője Magyarországon. Magyar Rendészet*. 2011/2. 74-86.
- INZELT Éva - KEREZSI Klára - LÉVAY Miklós: *Korrupciós bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatás tükrében*. 2014. ELTE ÁJK.
- MAKAI Lajos: *A bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés és a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzés az új büntetőeljárás jogi törvény tükrében*. In: Gál István László – Kóhalmi László (szerk.): *Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25. évfordulójára*. 2005. PTE ÁJK, Pécs. 222-234.
- MAYER Annamária: *Az újságírói források védelmének korlátozhatósága a strasbourgi bíróság ítélkezési gyakorlatában*. In *Medias Res*. 2013/2. 289-312. vagy <http://www.media-tudomany.hu/laparchivum.php?ref=47> (2014. 10. 10.)
- MÁRIÁN Zoltán: *A titkosszolgálat információgyűjtés vázlatos története*. 2001. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest.
- NYESTE Péter: *A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés és a büntetőeljárás kapcsolata*. Nemzetbiztonsági Szemle, Budapest. 2013/1. 20-38.
- NYITRAI Endre: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés alkalmazása során felmerülő kérdések*. Büntetőjogi Szemle. 2014/3. 32-40.
- NYÍRI Sándor: *A titkos adatszerzés*. 2000. BM Kiadó, Budapest.
- POLYÁK Zsolt: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés*. Belügyi szemle. 2006/6. 5-34.
- SIEGLER Eszter: *A bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzés szabályozása az új büntetőeljárás törvényben*. Magyar Jog. 1999/1. 34-41.
- SOLTI István: *A titkos információgyűjtés törvényessége*. Nemzetbiztonsági Szemle. 2013/1. 5-19.
- TÖRÖK Zsolt: *Titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés során beszerzett bizonyítékok értékelése a bíróság előtt*. Ügyészek lapja. 2005/6. 19-31.

Internetes források

- *Túl enyhék az ítéletek* <http://gepnarancs.hu/2015/06/tul-enyhek-az-iteletek/> (2015. 09. 02.)
- BALLA Lajos: *Adalékok a titkos információgyűjtés, valamint a titkos adatszerzés kriminalisztikai és eljárási problémáihoz.*
<http://www.debreceiitlotabla.hu/doc/bunteto/TitkosAdatgyujtes.pdf> (2014. 08. 20.)
- BEJCSI Alexa: *Titkos információgyűjtés vs. jogállam.*
http://www.ajk.elte.hu/file/DI_Bejcsi_Alexa_Tezisek.pdf (2014. 08. 21.)
- BENCZE Krisztina: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok felhasználhatósága.*
<http://dfkonline.sze.hu/images/egyedi/doktori/doktori%20m%C5%B1helytanulm%C3%A1nyok%202015/bencze.pdf> (2015. 09. 02.)
- FINSZTER Géza: *A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében.* users.atw.hu/be/letoltes/Krimjegyzet.doc (2014. 09. 05.)
- HETESY Zsolt: *A büntetőeljárás szükségtelen eleme: a célhoz kötött bizonyíték elve.*
http://www.nbsz.gov.hu/akadalymentes/docs/pub_a_be_szuksegtelen_eleme.pdf (2014. 09. 03.)
- HETESY Zsolt: *A titkos felderítés.*
http://www.nbsz.gov.hu/akadalymentes/docs/pub_Hetesy_nyilv_ertekezes.pdf (2014. 08. 15.)
- KIS László: *A titkos adatgyűjtés szerepe a büntetőeljárásban, különös tekintettel az Európai Unió keretében folytatott együttműködésre.*
http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/drkisl_ertmh.pdf (2014. 08. 13.)

A FIATALKORÚAKKAL SZEMBENI SZANKCIÓALKALMAZÁS SAJÁTOSÁGAI

Vikár György⁸³⁹: „Akitől megvonták az érzelmi táplálékot, annak egyetlen segítsége az erőszak. A szeretetben megcsalt gyermeknek felnőttkorra már csak a gyűlölet marad.”

Tudományos pályázatom témája a fiatalkorúakkal szembeni szankcióalkalmazás sajátosságai. A téma választásához egyrészt hozzájárult a büntetőjog iránti töretlen érdeklődésem, amely tanulmányaim befejezése után pályám megválasztásában is irányt mutat számomra, másrészt ezen a jogágon belül a fiatalkorúakra vonatkozó specialitások mélyrehatóbb megismerésének a vágya is vezérelt.

A dolgozatom jeligéjeként a „*Bűnös ártatlanok*” kifejezést választottam, amely kifejezi e speciális bűnözői csoporthoz való viszonyulásomat. Maga a bűnözés egy fontos, kiemelkedő és megoldandó probléma a mai modern társadalmakban főleg, ha fiatalkorú az adott elkövető. Úgy gondolom, hogy senki nem születik több vagy kevesebb bűnözői hajlammal, mindenki tiszta lappal, úgynevezett „*tabula rasa*”⁸⁴⁰-val kezdi meg az életét. Azonban mindenkinél meg van a lehetősége annak, hogy szembe találja magát az állammal valamilyen jogellenes, társadalomra veszélyes cselekmény miatt, amelynek esélyét bizonyos tényezők, mint például a közvetlen és tág környezet, a családi viszonyok, iskolai körülmények felerősítenek, vagy megfelelő esetben egyensúlyban tartanak. Ezek alapján tehát a fiatalkorúak ártatlannak tekinthetők, a nem megfelelő személyi és környezeti körülményeik elszervedői, de nem mehetünk el amellett a tény mellett, hogy a büntetőjogi szabályozás alapján bűnösnek kell őket tekintenünk, és ennek megfelelően szankcióban kell őket részesítenünk. Pályázatom során ezt a paradoxon, látszólag teljesen ellentétben álló helyzetet kívánom feloldani.

A Vikár Györgytől vett idézet is álláspontomat erősíti, hiszen azt mondja, hogy azok a gyermekek, későbbi fiatalkorúak, akik neveltetésük során nem kapják meg a megfelelő mértékű és minőségű érzelmi biztonságot, felnőve erőszakosakká és gyűlölködökké válnak embertársaikkal szemben. Véleményem szerint fontos e bűnelkövetők egy csoportjának a vizsgálata, hogy miért és hogyan követnek el a gyermeki kort éppenhogy elhagyva, a felnőtté válás kapujában állók törvényt kívüli cselekményeket. Teszik ezt mindannak ellenére, hogy a feladatuk a tanulás, a testi-lelki-érzelmi fejlődés, a családtól tanult szociális készségek tökéletesítése, jövőjük tervezése, a társadalom hasznos tagjaivá válása lenne. A rohanó, feszült

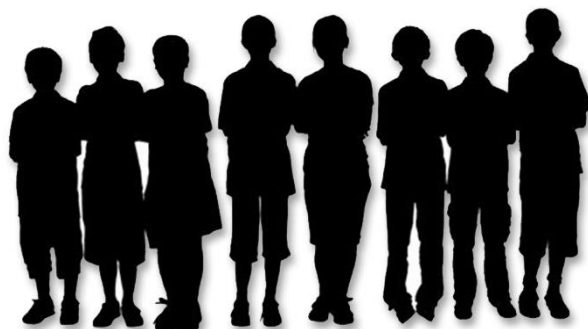
⁸³⁹ Vikár György (1926-2003): pszichiáter, pszichoanalitikus orvos és tudós. Fő érdeklődési területét a gyermekek, kamaszok és a művészek alkotóképessége alkotta.

⁸⁴⁰ Empirista gondolkodók által használt fogalom, amely szerint az ember elméje születéskor még nem tartalmaz semmiféle veleszületett ideát.

felőttkori létbe lépés előtt ebben az időszakban nyílna alkalmuk megalapozni az elkövetkező éveiket, továbbvinni a morális értékeket, a hagyományokat, a kultúrát, hiszen a fiatalok a jövő letéteményesi és reménységei is egyben. Azért is érdemelnek külön figyelmet, mert számukra még adott a lehetőség hibáik felismerésére, azok kijavítására és a társadalomba való visszailleszkedésre. Mindemellett tény, hogy e hosszú átmeneti időszak az életükben pszichikailag nem könnyű a fiataikorúak számára, szembe kell nézniük számos kihívással, csalódással, kudarcral, szülőkről való fokozatos leválással, és emellett felelősségteljes gondolkodásmódot is el kell sajátítaniuk.

A fentiekből adódóan gyakran haragvóak, dühösek a világra a velük szemben állított követelmények miatt, emellett gyakran önbizalomhiányosak, frusztráltak, versengenek egymással a pozícióért, amelyből gyakran fakad agresszív magatartás.

Dolgozatom során a következő tematika szerint fogok haladni: először is fontosnak tartom a történeti háttérrel megvizsgálni Magyarországon belül és kívül is egyaránt, hogy a fiataikori bűnözés kialakulását és annak szabályozását, mint folyamatot lássuk. Ezt követően a fiataikori bűnözés kialakulásának makro- és mikroköznyezeti tényezőivel foglalkozom. Dolgozatom fő részét a magyar szankciórendszer és ezen belül a fiataikorúakra vonatkozó speciális rendelkezések elemzése teszik ki, kiemelve a javítóintézeti nevelést. A kiemelés keretén belül az Aszódi Javítóintézet igazgatójának, Szarka Attilának feltett kérdéseimre adott válaszait is ismertetem. Szerencsém volt ugyanis 2015. szeptember 14-én látogatást tenni az intézménybe, és saját szemmel megtapasztalni, hogy hogyan is működik a gyakorlatban a büntetés-végrehajtási nevelés, a helyes útra terelés. Végezetül pedig a lehetséges preventív és büntetés letöltése utáni megoldásokat sorakoztatom fel.

TÖRTÉNETISÉG

Ahhoz, hogy egységes képet kapjunk a szankcióalkalmazás sajátosságainak létrejöttéről fontosnak tartom a magyar, illetve a külföldi jogrendszerekben a fiatalokorra vonatkozó szabályozás kialakulását szemléltetni.

Érdeemes először is megvizsgálni a római jogot, hiszen ez a legfejlettebb és legismertebb ókori jogrendszer. A római büntetőjog kizárólag a teljes jogú, férfi római polgárokra vonatkozott. Az, hogy ki számított teljes jogú, vétőképes római polgárnak az életkor és az elmeállapot határozta meg. A *Ius Romanum* szerint a serdültek vétőképesek voltak, tehát felelősségre lehetett őket vonni, ha cselekményeik jogrendbe ütközőek voltak. A serdültség határa fiúknál 14. életév betöltése, lányoknál a 12. életév betöltése volt. Mindezek alapján megállapítható, hogy a rómaiak is büntetni rendelték a fiatalok devians viselkedését.

A XIX-XX. század fordulóján a büntetőjoggal foglalkozók új, speciális elkövetői csoportokat észleltek, úgy mint elmebeteg vagy gyengeelméjű elkövetők, iszákosok, közveszélyes munkakerülők, megrögzött büntetettek, gyermek- és fiatalok elkövetők.

A különféle büntetőjogi iskolák elemezni kezdték először az elkövetett bűncselekményeket, majd magát az elkövetőt is. A *tettközpontú büntetőjogi iskola*⁸⁴¹ nem tett különbséget kor szerint, az első bűncselekményét elkövető fiatalokot úgy büntették, mint a *többszörös visszaesőt*.⁸⁴²

A *tettesközpontú büntetőjogi iskola*⁸⁴³ hozta meg a változást. Európában a XIX. században a fiatalok elkövetőket három csoportba osztották: elhagyott gyermek, akinek nem voltak szülei; elkövető, de büntetőjogilag felelősségre nem vonható gyermekek és fiatalok, akik vétőképtelenek vagy betegek voltak; végül bűnelkövető és felelősségre vonható fiatalok. Az első két csoportba tartozók nem estek a büntetőjog hatálya alá, nevelésük az állam feladata volt. Már a tettesközpontú iskola is az intézkedéseket részesítette előnyben a büntetésekkel szemben csakúgy, mint a jelenlegi szabályozás is. Az intézkedés kiszabásánál az eljáró bíróra volt bízva, hogy melyik intézkedést, milyen időtartamra alkalmazza, tehát az eljárás maga egyéniesítve volt. Európa több országában különbíróságot állítottak fel a fiatalok számára, ahol az ítékezés külön eljárási szabályok alapján zajlott. Első fiatalok bírósága 1899-ben Chicagóban kezdte meg működését, innen terjedt el az alkalmazásuk. Ennek hatására Magyarországon 1913-ban jelent meg az első ilyen jellegű bíróság, 1947-től működött a fiatalok budapesti törvényszéke.

⁸⁴¹ tettközpontú büntetőjog: XVIII. század a klasszikus büntetőjogi iskola megjelenése, amely az elkövetett tettet, bűncselekményt helyezte a középpontba, elkövető személyét egyáltalán nem vizsgálták.

⁸⁴² szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték visszaesőként, az utolsó büntetés kitöltésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig 3 év még nem telt el. (Deres Petronella-Domokos Andrea: Büntető anyagi jog II., 2014.)

⁸⁴³ XIX. században kiteljesedett a klasszikus büntetőjog, ezzel párhuzamosan speciális elkövetői csoportokat észleltek, a visszaesők száma jelentősen növekedni kezdett, tettes személye felé toldott a figyelem.

A fiatalok bűnözőkkel szemben az alábbi intézkedéseket lehetett kiszabni: Alkalmazni lehetett a **dorgálás** intézményét, amely alapján a bíróság nyilvános tárgyaláson komoly intelmet intézett, figyelmeztetést adott, hogy újabb bűntett vagy vétség elkövetése esetén szigorú büntetést fognak kiszabni a fiatalokúra.

Próbára bocsátás szankcióval is élni lehetett, amikor a bíróság bűnösséget megállapító ítéletet nem hozott, bizonyos próbaidőre feltételesen szabadon hagyták az elkövetőt, pártfogó felügyelet mellett figyelemmel kísérték, havonta jelentést készítettek. A módszert az 1870-es években az Egyesült Államokban szabályozták először törvényben.

Javító-nevelést zárt intézetben, hosszabb időre, 15-16 évesnél fiatalabbakkal szemben alkalmaztak. Európa nyugati felében XVI. században is működtek ilyen intézetek, Angliában 1854-ben alkották meg a javítóiskolai törvényt.

Fiatalkorúak fogházába serdült fiatalok, fiatal felnőttek kerültek, tehát akik elmúltak 15-16 évesek. Ezek közül legrangosabbnak az angliai Borstal intézetet tartották, ideutalták a 16-21 éves korban fegyházzal vagy fogházzal sújtott fiatalokat, ha szabadságvesztés kiszabását látták célszerűnek. A beutalás minimum 1, maximum 3 évre szólhatott.

MAGYAR TÖRTÉNETISÉG

Magyarországon fokozatosan alakult ki a fiatalokúakra vonatkozó büntetőjogi szabályozás mai rendszere, a magyar büntetőjog tudományban a fiatalokú bűnelkövetők szempontjából a *Csemegi-Kódex*⁸⁴⁴ és annak kiegészítő novellái jelentik a fordulópontot.

Az 1878. évi V. törvénycikk a büntettekről és vétségekről, és az 1879.évi XL. törvénycikk a kihágásokról alkotják együttesen az első magyar törvénnyé lett teljes büntetőkódexet. A klasszikus büntetőjogi iskola elvein alapuló kódex általános és különös részre oszlott, ezek 9, illetve 43 fejezetre, 486 paragrafusra tagolódtak. Az Általános rész tartalmazta többek között a törvény hatályát, a kísérletet, a részességet, a szándékot, a büntetés végrehajtását kizáró okokat stb. A különös rész 5 csoportba taglalva készült el, mint például állam elleni bűncselekmények (I-VIII. fejezet) vagy a közbiztonság elleni bűncselekmények (XXXVII-XL. Fejezet). Hármass felosztás (trichotómia) jellemezte: bűntett, vétség és kihágás, azonban szankciórendszerében csak büntetést alkalmazott, ezért monistának nevezhető. Megjelenik benne a rabsegélyezés, ami azt jelenti, hogy a rabokat elbocsátásukat követően támogatják a társadalomba való visszailleszkedés eredményességének céljából.

Hiányosságait utólag *novellákkal*⁸⁴⁵ egészítették ki, hiszen számos bírálás érte

⁸⁴⁴ 1878. évi V. törvény, amelynek általános része 1951-ig, különös része 1962-ig volt hatályban.

⁸⁴⁵ a kódex átfogó, koherens módosítása, a jogi struktúra alapfogalma

Csemegi Károly⁸⁴⁶ művét, miszerint az általa alkalmazott büntetési rendszer bonyolult, a mellékbüntetéseket helytelenül kapcsolja a büntetésekhöz. Fő hibaként említették, hogy a fiatalok számára és a visszaesőkre nem állapított meg megfelelő szabályokat, tehát a törvénykönyv nem igazodik a való életben tapasztalható büntetőjogilag releváns eseményekre. Végül ezek a bírálatok eredményezték a megszülető novellákat.

Büntetőnovellák

Kovács Kálmán⁸⁴⁷ véleménye a Novelláról: „Ezzel a jogszabállyal a magyar törvényhozás a 20. század első évtizedében megtette az első lépést a kriminológia eredményeinek értékesítésére büntetőjogunkban.”

A novella első javaslata Szilágyi Dezső⁸⁴⁸ nevéhez köthető 1892-ben, aki a felmerült problémákat egyenként kívánta orvosolni, így a fiatalok kérdését is. Javaslátát azonban visszavonták, majd végül Balogh Jenő⁸⁴⁹ bízta meg a születendő novella kidolgozásával, így született meg a 1908. évi XXXVI. törvénycikk A büntető törvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról, vagyis az I. Büntetőnovella, amely megoldotta a fiatalok kérdését is többek között. Ezen törvény újraértelmezte a fiatalkorúság fogalmát, az elkövető 12. életév alatt gyermeknek volt tekintendő, büntetőeljárás ellene nem lehetett indítani, ebből adódóan fiataloknak a személy 12-18. életév között számított.

Szankciórendszerére a preventív, azaz a megelőző szemlélet volt jellemző, vagyis nem az elkövetett bűncselekményt kívánta szankcióval sújtani, hanem éppen ellenkezőleg, magát a jogellenes cselekmény bekövetkezését akarta megelőzni. A fiatalok elkövetők büntethetőségéhez értelmi és erkölcsi fejlettség volt szükséges. Szankcióit tekintve elsődlegesen megelőző intézkedésekkel (házi felügyelet alá helyezés, házi vagy iskolai fenyítés, javító nevelés, gyermekmenhelyre utalás, próbára bocsátás) szankcionált, vagy megelőző büntetésekkel (dorgálás, fogház, államfogház) kívánt élni. További novellák megalkotása következett 1928. évi X. törvénycikk (megrögzött bűntettesek büntetéséről), illetve 1948. évi XLVIII. törvénycikk (biztonsági őrizet megjelenése)

formájában, azonban ezeknek a módosításoknak a részletes bemutatása ebben a kontextusban nem releváns.

⁸⁴⁶ eredetileg Nasch Károly (1826-1899), magyar jogász, kúriai tanácselnök, büntetőjog-tudomány kiemelkedő alakja. Életének fő művén öt éven át dolgozott (1878. évi V. tv). A törvénykönyvhöz írt indoklás mai napig elismert, maradandó alkotás. Magyar Jogász Egylet első elnöke volt 1898-ig.

⁸⁴⁷ Kovács Kálmán (1913-1988) jogtörténész professzor, az MTA doktora volt

⁸⁴⁸ Szilágyi Dezső (1840-1901) jogász, jogi reformer, politikus, Magyar Tudomány Akadémia tagja volt

⁸⁴⁹ Balogh Jenő (1864- 1953) jogász, politikus, 1913-tól igazságügyi miniszter

Büntetés-végrehajtás fejlődése

A büntetés-végrehajtási jog századfordulós eredménye többek között a fiatalkorúak intézeteinek létesítése volt. Megnyitották a fiatalkorúak országos fogházát Cegléden, több javítóintézetet Aszódon (1884), Kassán (1905), Kolozsvárott (1886), Székesfehérváron (1895), Rákospalotán lányok befogadására (1890).

Javítóintézetekbe a serdületlenek kerülhettek, a fogházra ítélt 20 éven aluliak részére alakították ki. Legfeljebb hat hónapra szólhatott a beutalás, a bírák azonban a gyakorlatban már kerülni próbálták ezt a fajta intézkedést, tekintettel arra, hogy egyrészt kevés javítóintézet állt rendelkezésre, másrészt több formassággal járt az intézetbe utalás a fogházba utalással szemben.

1951.évi XXXIV. számú törvényerejű rendelet, amely anyagi és eljárásjogi szabályokat is tartalmazott, a korábbi fiatalkorúak fogháza helyett börtönbüntetés kiszabását tette lehetővé. Az 1955. évi Büntetés-végrehajtási Szabályzat a felnőtt korúak büntetéséhez hasonlóan represszív (megtorló) elemeket tartalmazott, bevezette az általános iskolai tankötelezettséget, világnézeti, politikai nevelést, szakmai oktatást, mindezt pedig a 8/1959 BM. Sz. utasítás enyhítette. Az 1961. évi V. törvény értelmében építették be a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket a Büntető Törvénykönyv Általános részébe, ebben a törvényben rögzítették, hogy a 14-18. életévét betöltött személy tekintendő fiatalkorúnak.

A háború után a fiatalkorú fiúkat Cegléden egy huszárlaktanya lóistállójából átalakított épületben, lányokat pedig Kecskeméten helyezték el. 1954 végén a Sátoraljaújhelyi Országos Börtönbe szállították át őket a felnőtt korúakkal közös intézetbe. 1958-ban megtörtént az áttelepítésük a Budapesti Országos Börtönbe. Önálló fiatalkorú büntetés-végrehajtási intézet létesítése 1963-ra tehető.

A FIATALKORI BŰNÖZÉS ALAKULÁSA

A kriminológia területén sokan megkérdőjelezik, hogy van-e egyáltalán kapcsolat életkor és bűncselekmény között. Franciaországban az 1800-as években *Quételet*⁸⁵⁰ arra jött rá, hogy az életkor jelentősen befolyásolja a bűncselekmények megvalósulásának számát. Az 1930-as években kutató *Glueck házaspár*⁸⁵¹ szerint is a bűnözésben fontos elem az életkor. Goring 1913-ban angliai kutatásai során szembefordult a korszpecifikus megközelítéssel, azon az állásponton volt, hogy a kornak mindössze jogi jelentősége lehet, nem függ össze a cselekményekkel.

A XX. század elején került a fiatalkori bűnözés Magyarországon középpontba, amely a mai napig kiemelkedő és kezelendő kérdés maradt. A rendszerváltást

⁸⁵⁰ Lampert Adolphe Jacques Quételet (1796-1874): belga statisztikus, szociológus, matematikus, kriminológia meghatározó alakja.

⁸⁵¹ Eleanor és Sheldon Glueck amerikai kutató házaspár 40 éven át készítették felméréseiket vizsgálva többek között az életkor és bűnözés kapcsolatát.

megelőző 1950-1960-as években a fiatalkori bűnözés csökkenést mutatott a preventív intézkedéseknek köszönhetően. Magyarországon a rendszerváltást követően, a kilencvenes években a bűnözések száma jelentősen megemelkedett, szerkezetét tekintve pedig átalakult. A megváltozott helyzet miatt sokan kényszerültek pályamódosításra, a gazdasági szerkezeti átalakulás és a társadalmi átrendeződések végett. 1989 és 1995 között a munkanélküliségi ráta 10 % fölé emelkedett, ennek következményeként kiéleződtek a társadalmi különbségek, jövedelmi egyenlőtlenségek.

A létminimumon élők száma 2-2,5 millió főre növekedett. A kialakult helyzet magával hozta a vagyon elleni bűncselekmények számának jelentős növekedését. Vagyon elleni bűncselekmények mögött két ok húzódhat, egyrészt a gyors meggazdagodás utáni vágy, illetve ebben az időszakban inkább a szükséglet szülte bűnözésről beszélhetünk. A szükséglet szülte bűnözés olyan körben alakult ki, ahol a létfeltételek megteremtése is veszélybe került. *Gönczöl-Korinek-Lévai szerzőhármás könyvének*⁸⁵² 6. számú táblázata egy 1994-ben végzett kutatás eredményeit szemlélteti, melyben a bűnelkövetők életkori megoszlását vizsgálták. Az adatokból megállapítható, hogy bár a gyermekkorú elkövetők is szép számmal követtek el a 90-es évek közepén bűncselekményeket, a fiatalkorúak által elkövetett jogellenes cselekmények száma megközelítőleg 3,5-szerese a gyermekkorú elkövetők számának. A táblázatból az is megállapítható, hogy a legtöbb bűncselekményt a 20-24 éves korosztály követte el (22 697). A felnőtt korúak által összesen 105 010 jogellenes cselekmény elkövetése került rögzítésre, fiatal-és gyermekkorúak által összesen pedig 123 662, a fiatalkorúak aránya ebből 11 %, gyermekkorúaké 3%. A büntetőjogilag vétőképes életkor (az 1995-ben hatályos jogszabályok szerint a 14. életév) betöltése után a bűnözési gyakoriság meredeken emelkedik, maximumát fiatal felnőttkorban éri el (18-29 év), majd előbb kismértékben, 40-45. életév után meredeken lecsökken. Vannak azonban olyan bűncselekmény típusok, melyek elkövetői között a fiatalabb korosztályba tartozók aránya még a bűnelkövetők átlagánál megfigyelt arányoknál is magasabb, tipikusan ilyen a rablás vagy az erőszakos közöselés. Büntetett előéletűek aránya a fiatalkorúak tekintetében 20% a kutatások alapján.

2011-ben a fiatalkorú elkövetők száma 11 034 fő volt, amely az összes bűnelkövető 9,77%-át jelentette, a legfertőzöttebb terület Borsod-Abaúj-Zemplén megye a fiatalkori bűnözés tekintetében, köszönhetően az ottani gazdasági körülményeknek, és a magas munkanélküliségi számoknak (2011-ben 1086 elkövetőt regisztráltak a megyében).

Az erőszakos bűncselekmények területén a fiatal felnőttek és a fiatalkorúak a legaktívabb korcsoportok, amely összefügg az alkohol- és drogfogyasztással is. A kutatások alapján elmondható, hogy a 12-15 éves korú fiatalok körében elterjedt

⁸⁵² Gönczöl-Korinek-Lévai: Kriminológiai ismeretek - Bűnözés, Bűnözéskontroll, Corvina 1999

az alkohol- illetve a drogfogyasztás is, az ebből kialakuló függőségi állapot gyakran vezet kriminalizálódáshoz. Az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikai rendszer 1995-1999 közötti adatai alapján a fiatalkorúak az erőszakos bűncselekményekben való részvételük a népességbeli arányukhoz képest kiemelkedő, ugyanis az elkövetők népességbeli aránya 16,8 %, míg az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek 32 %-át teszik ki. A szándékos emberölésben 6,4 %, súlyos testi sértésben 6,7 %, magánlaksértésben 4,2 %, nemi erkölcs elleni bűncselekményben 11,82 %, rablásban 23,84 %, garázdaságban 10,84 %, kifosztásban 17 % részesedéssel szerepelnek. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy vagyon elleni bűncselekmények, illetve a fent felsorolt erőszakos cselekmények miatt kell a legtöbbször bíróság elé állnia fiatalkorúnak. A fiatalkori bűnözés jellemzői közé sorolhatók még, hogy általában nem egyedül követik el, hanem csoportosan⁸⁵³, ritka az utazó bűnözés⁸⁵⁴, céljaik között az anyagi haszonszerzés, agresszió kifejezése vagy kalandvágy szerepel.

Makrokörnyezeti tényezők

Érdemes megvizsgálni a makrokörnyezeti tényezőket, azt a tág társadalmi, gazdasági közeget, amelyben a felnőtté válás kapujában állóknak helyt kellene állniuk, és amely adott esetben deviáns magatartást vált ki belőlük. *Déri Pál* azt az állásfoglalást tette, miszerint a jelenkori bűnözés nagymértékű növekedésének oka a technológia fejlődéséből származó kényszerhelyzet. A gyors fejlődéseknek, váltásoknak következtében a generációnak élete során több alkalommal új és újabb munkára kell átképeznie magát, és ezek a folyamatok próbára teszik az ember alkalmazkodó képességének gyorsaságát és minőségét is.⁸⁵⁵

*Andorka Rudolf*⁸⁵⁶ 1992-es kutatásai eredményeiből az derül ki, hogy a társadalom széles rétegeiben anomáliák (értéknélküliség vagy értékzavar) tapasztalhatók, amelynek egyik megjelenési formája a bűnözés.

*Durkheim*⁸⁵⁷ 1975-ben azt mondta, hogy anomáliáról egy társadalomban akkor beszélhetünk, ha deviáns viselkedési formák valamilyen a társadalomban bekövetkezett változás hatására növekednek meg jelentős mértékben. Szerinte a bűnözés normális jelenség, nincs olyan társadalom, ahol ne lenne jelen valamilyen szinten. A bűncselekményekkel akkor van baj, ha hirtelen, a megszokottnál nagyobb számban fordulnak elő.

Ahogy azt korábban is említettem hazánkban a bűnözés száma az 1970-es évektől növekvő tendenciát mutatott, ugrásszerű növekedésről 1985-1987 között

⁸⁵³ Csoportosan követik el a bűncselekményt, ha az elkövetésben legalább három személy vesz részt.

⁸⁵⁴ Az elkövető lakóhelyétől távolabb követi a bűncselekményt

⁸⁵⁵ Dr. Déli Pál: Korszerű bűnözés, Budapest 1991

⁸⁵⁶ Andorka Rudolf (1931-1997) Széchenyi-díjas magyar szociológus, egyetemi tanár, Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

⁸⁵⁷ Émile Durkheim (1858-1917) francia szociológus, modern szociológia és kulturális antropológia atyja

beszélhetünk. A rendszerváltozással járó átalakítások, tulajdoni viszonyok változása révén 1989 és 1995 között a magyar gazdaság jövedelemtermelő képességének mutatója visszaesett, ami kihatott a lakosság jövedelmi viszonyaira is, ami számokban a foglalkoztatottak számának csökkenését (25%-kal csökkent), a munkanélküliség emelkedésével járt (10% fölé emelkedett), amely teljesen új helyzetet teremtett az előző rendszer munkakötelezettségével szemben. Ezen változások magukkal hozták a társadalomban a vagyoni különbségek kiéleződését, sokan érezték veszélyeztetve mindennapi megélhetésüket, és közülük jópáran bűncselekmények elkövetésében látták a rövid távú kiutat (megélhetési bűnözés kialakulása).

Mikrokörnyezeti tényezők

Vajon milyen hatással van a fiatalkorú elkövetők személyiségére a családi környezet, az iskola, a barátok, a szabadidő eltöltése?

Fentiekben megvizsgáltuk, hogy a társadalomban bekövetkező változásokra hogyan reagálhatnak a fiatal korosztályba tartozók, az elkövetkezőkben a közvetlen környezet hatásait értékelem.⁸⁵⁸

A pszichológusok szerint az emberi személyiség számos szükséglet rendszereként fogható fel. Murray⁸⁵⁹ megkülönböztetett elsődleges szükségleteket, mint a táplálék, a víz, a levegő igénye, és másodlagosakat, mint a hatalomvágy. A szükségletek *motívumokon*⁸⁶⁰ keresztül fejtik ki a hatásukat, majd jelennek meg az egyén, adott esetben, a fiatalkorú cselekedeteiben. Ezekre a motívumokra azonban külső környezeti hatás is hat.

A gyermek életének első szakaszaiban a legtöbbet családi körben tölti, amely ezáltal minden más befolyást megelőz. Ezalatt az idő alatt kialakul egy kapcsolat a szüleivel, megfelelő esetben érzelmi kötődés jön létre közöttük. Az érzelmi kötődésből tisztelet és a szülőkre való felnézés, majd róluk való mintavétel alakul ki. A gyermek átveszi a család szokásait, gondolkodását, erkölcsi értékeit, és saját személyiségére transzformálja azokat. Amennyiben a családi környezet építi a gyermek jellemét, támogatják őt, és megkapja az érzelmi biztonságot, akkor a későbbiekben a társadalom hasznos tagjává tud válni. Azonban, ha ezek a feltételek nem adottak, és csonka családról vagy rossz körülmények között élő családról van szó, felmerülhet a fiatalkorú rossz útra

⁸⁵⁸ Az ISRD-1 projekt 1992-ben indult el, a Holland Igazságügyi minisztérium támogatásával. A Projekt célja az volt, hogy a fiatalkori bűnözési sajátosságokat (mind a makro-, mind a mikrokörnyezeti tényezőket) felmérje, és azokat nemzetközi viszonylatban összehasonlítsa.

⁸⁵⁹ Henry Murray (1893-1988) motívumalapú személyiségpszichológia atyja, pszichológus. Murray gyűjtötte össze, hogy mik azok a gyakori környezeti hatások, amelyek a gyermekeket érintik, és ezekből fakadóan milyen motívumok lépnek fel hatva a későbbi viselkedésükre.

⁸⁶⁰ David McClelland (1984): „motívumok tulajdonképpen érzelmi felhangokkal rendelkező ismeretnyalábok, amelyek preferált tapasztalatok és célok köré szerveződnek.”

tévedése. A gondok elől menekülő szülők deviáns, szenvedélybeteg életmódja a fiatalok demoralizálódását okozhatja. Így, ha egy fiatal szüleitől nem kapja meg a megfelelő szeretetet, amely az ő érzelmi fejlődését, önbizalmát biztosítaná, és emellett még a családon belül alkoholizmus és erőszak is megjelenik elképzelhető, hogy a gyermek csavarogni kezd, kimarad az otthonról és új barátokra szert téve valamilyen bűnözői bandába keveredik. Ha kialakul a kötődés, a bizalom az új barátok irányába, és e barátok bűnözői életmódot folytatnak, nagy a valószínűsége, hogy a fiatal a hozzájuk való kapcsolódás megerősítése érdekében részt fog venni a következő bűncselekmény végrehajtásában. A barátok, kortársak is befolyásolják a fiatal viselkedését. Ebben a korban érezni szeretnék, hogy tartoznak valahová, valamilyen közösség részesei. A fiatalok a barátok által könnyen kerülhetnek negatív befolyás alá labilis személyiségüknek köszönhetően.

Összefoglalva, ha a fiatalok elítéltek családi környezetét nézzük, azt állapíthatjuk meg a különféle kutatások, felmérések eredményeiből, hogy azok a fiatalok, akik csak az egyik szülő háztartásában élnek (csonka család) vagy egyéb nevelés alatt állnak nagyobb eséllyel kriminalizálódhatnak. Emellett a családi környezet összefügg a bűnözés szerkezetével is, ugyanis, akik nem élnek szülői háztartásban általában súlyosabb magatartási formákat mutatnak.

A kutatások azt is bizonyítják, hogy az elszegényedett erőszak, fizikai bántalmazás is rizikófaktort jelent bűncselekmény elkövetése szempontjából, így fiatalok esetében a családon belüli erőszak is kihatással lehet a később tanúsított bűnözői magatartásra.

Alábbiakban két fiatalok elkövető önéletrajzának, illetve vallomásának részletét olvashatjuk.⁸⁶¹

Z. A. fiatalok önéletrajzának részletei:

„Mint a legtöbb fiú, én is azért kerültem ide, mert az előttem lezajlott események olyanok voltak, hogy rossz útra tévedtem. Ebben az volt a fő ok, hogy züllött, rossz volt a családi életem. Nem sokat törődtek a szüleim azzal, hogy élek vagy halok.”

„Állandóan veszekedtek, verekedtek. Én loptam a napot, és nem szoktattak semmilyen munkára.”

„Életem eddig olyan volt, hogy a legnagyobb haragosomnak sem kívánom azt. Szeretném, ha példát vennének az emberek, és nem élnének olyan családi életet, mint az én szüleim. Mert ez az egész oka annak, hogy ma itt vagyok, és ezt meg se tudom soha nekik bocsájtani.”

⁸⁶¹ Dr.Huszár Tibor: Fiatalok Bűnözők (Adalékok a fiatalok bűnözés problémájához az 1950-1959.évek felmérései alapján), Tankönyvkiadó Budapest, 1964

V. Miklós vallomása, az Aszódi Javítóintézetben töltötte büntetését az 1950-es években:

„Bratyóm vitt le először a fiúk közé. Nekem nagyon megtetszettek a srácok, így rendszeres látogatója lettem a Pongráczy úti telepi galerinek. A társaság tagjai zömmel 15-16 éves fiúk voltak. Időnkét kártyázással és moziba járással töltöttük el.”

„Hogy hogy kerültem ide? Senkinél nem volt zsugára pénz. Ezért elhatároztuk, hogy éjszaka feltörjük a szomszéd trafikot. Sikerült. Újabb tervek és újabb kísérletek követték az első sikeres vállalkozást. Negyedszerre azonban Késest elkapták, és ő vamserolt.”

A Taxisgyilkos lányok esete 1997-ben megrázta a közvéleményt, a mai napig az egyik leghírhedtebb fiataikorúak által elkövetett bűncselekményként tartják számon. Az elkövetők két fiatal lány, mindketten tizennégy évesek. Rendezetlen anyagi körülmények között és csonka családban nőttek fel, amely miatt kevesebbnek és elnyomottnak érezték magukat. Bizonyítani akarták, hogy ugyanannyit érnek, mint a jobb körülmények között élő kortársaik, meg akartak felelni a fejükben élő téves mércének, miszerint a pénz határozza meg az embert. Azonban azzal nem számoltak, hogy a szerzett pénz nem egy életen át fogja kielégíteni az igényeiket, hosszú távon az emberéletet követelő bűncselekményük elkövetése nem oldja meg vélt problémáikat. Iskolába járás, tanulás helyett a plázákat választották, ahol irigykedve figyelték néhány tehetősebb, velük egykorú társaik öltözködését, életét. Tettükért a Fővárosi Bíróság nagy tapasztalatú büntetőbírója, Dr. Vaskuti András mindkettőjüket 7 év 6 hónap fiataikorúak börtönében letöltendő szabadságvesztésre, 5 év közügyektől eltiltásra ítélte. Az ügyész súlyosításért, a védő enyhítésért fellebbezett, végül a Legfelsőbb Bíróság a súlyosítás mellett döntött, egyikőjük 8 év 6 hónap, másikójuk 9 év fiataikorúak börtönében letöltendő szabadságvesztés büntetést kapott.

Esetükben is megvolt a szükséglet, a csokoládé, az üdítő, a cigaretta, és a külső környezeti ráhatás, az hogy másoknak ez megadatik, de nekik nem. Ilyen jelentéktelen egyszeri élvezetek, anyagi haszonszerzés miatt kellett meghalni a huszonkilenc éves taxisnak. Érdemes vizsgálni, hogy az ő esetükben ki lehet a közvetett hibás. A két édesanyának nem lett volna feladata elmagyarázni, hogy kitartó munkával, szorgalmas tanulással is kielégíthetőek ezek a szükségletek? Vagy a tanároknak, akik átadják tapasztalataikat, tudásukat, nem feladatuk a tanított gyermekeket a száraz tananyagon kívül az életre is nevelni? Ha már megtörténik a baj könnyű hibást keresni, *Beccaria*⁸⁶² szavait idézve „Jobb megelőzni a büntetteket, mint büntetni azokat.” Véleményem szerint a taxisgyilkosság megelőzhető lett volna megfelelő szülői odafigyeléssel, neveléssel,

⁸⁶² Cesare Beccaria (1738-1794) olasz jogtudós, modern büntetőjog és a felvilágosodás jelentős alakja. Büntetőjogi főműve 1764-ben jelent meg „A bűnökről és büntetésekről” címmel.

ha időben észreveszik a lányok rossz útra tévedését, az erre épülő környezeti ráhatást és az ezekből kialakuló motívumot.

A fiatalkorúak gyakran a könnyű élet ábrándját követve gyorsan és sok pénz birtokába akarnak jutni, amelynek elérését jogellenes cselekmény végrehajtásában látják. Többségük nem tanulta meg szükségleteinek fontossági sorrendjét, ahogy ez jól látható a fent említett esetben is.

Az iskola a gyermek életében az első nagy próba, itt mutatkozik meg, hogy a családjától elsajátított alkalmazkodó- és szocializálódási képességét hogyan tudja alkalmazni a gyakorlatban. A kriminológiai vizsgálatok szerint az iskolai végzettség is befolyásoló tényező lehet a bűnözés tekintetében. A kapott adatok szerint minél magasabb az iskolai végzettség, annál kisebb az esély kriminális viselkedésre. Fiatalkorúak esetén az elítéltek 1/3-a az általános iskola 8 osztályát sem végezte el, sőt akadt közöttük szép számmal írástudatlan is.

A különféle szenvedélybetegségek, mint az alkohol- és a drogfogyasztás is magas kockázati tényezőt jelent. Ennek kapcsán két okból jöhet létre bűncselekmény, egyrészt a bódult állapot miatti kitágult vagy megszűnt erkölcsi keretek révén, másrészt az ezek megvásárlásához szükséges anyagiak megteremtése céljából. 2007-ben a fiatalkorú elkövetők 6%-a állt alkohol hatása alatt a cselekmény elkövetésekor.

Fontos kérdés, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők közül miért a fiúk teszik ki a jelentősebb hányadot (egy kutatás során a mintába kerülő fiatalkorúak 89,3 %-a fiú, 10,7 %-a lány volt)? E témakörben a hormonok hatását mutatom be. Fialatok nagy részében él *Cannon*⁸⁶³ (1932) szavaival élve a „harcolj vagy menekülj” (Nehogy alulmaradjak.) szemlélet. Eszerint egy konfliktust két úton képesek kezelni: vagy szembeszállnak, vagy pedig megfutamodnak, ami önbizalom hiányos állapotot idéz bennük elő. Ha a harcot választják, fiúk esetében a magasabb tesztoszteron szintnek köszönhetően ez agresszív magatartásban nyilvánul meg. A különböző kutatások eredményei alapján kimondható, hogy a fiúk hajlamosabbak fizikai agressziót alkalmazni a lányoknál köszönhetően a tesztoszteron hormonnak. *James Dabbs*⁸⁶⁴ a börtönlakó férfiakat vizsgálta meg, és arra jutott, hogy azok a rabok, akiknek magasabb volt a tesztoszteron szintje, gyakrabban vétettek a börtön szabályai ellen, dominánsabban viselkedtek a társaikkal, közülük többen erőszakos bűncselekmények, akár gyilkosság miatt töltötték büntetésüket a börtön falain között. Ugyanilyen következtetésre jutott serdülőkorú fiúk körében is 1991-ben, Jurkovic és Frady társaival egyetemben. Dabbs 1992-ben arra a következtetésre jutott, hogy a férfi nemi hormon magasabb szintje több antiszociális viselkedést idéz elő, ami befolyással lehet akár a férfi tanulmányaira, munkájára, és sodorhatja bűncselekmények elkövetése felé is.

⁸⁶³ Walter Bradford Cannon (1871-1945) amerikai neurológus, fiziológus, orvos

⁸⁶⁴ James Dabbs (1937-2004) társadalom pszichológus

Számos bűnelkövető, így a fiatalkorúak esetében is beszélhetünk különféle személyiségzavarokról, mint szorongásról, depresszióról, antiszociális személyiségről.

Az elkövetkezőkben ezeket szeretném ismertetni. Ha a személyek gyermekkori szocializációjuk során gyakran vannak kitéve büntetésnek, az azt eredményezheti, hogy sok ingerhez tanulnak hozzá szorongásos választ, későbbiekben pedig olyan klinikai tüneteket produkálhatnak, mint a fóbia, szorongásrohamok, rögeszmés-kényszeres zavarok. Néhány kutató a depressziót is a szorongás egy változatának tekinti.

Antiszociális személyiség fontos eleme a késztetések megfékezésének képtelensége, nem tanulnak a büntetésből, vagy nem motiváltak annak elkerülésére. A tesztoszteron magas szintje is összefügg különféle erőszakos és antiszociális viselkedésekkel. A szorongás kellemetlen belső állapotot idéz elő, Freud⁸⁶⁵ szerint a szorongás egy veszélyjelző, amely figyelmezteti az egyént, hogy valami rossz, számára kellemetlen dolog fog történni.

Az elfojtás egy elhárító mechanizmus, a gondolat távol tartása a tudatosságtól. Például, ha valaki késztetést érez arra, hogy megölje féltékenységből a párját, akkor az illető énje feltehetően lépéseket fog tenni, hogy a szóban forgó impulzust a tudatosságon kívül tartsa. Erikson⁸⁶⁶ szerint is a serdülőkor nem egy zökkenőmentes fejlődési szakasz az ember életében. Krízisekkel teli, meg kell találni az identitást, a világban betöltött helyet, és ha nem sikerül szilárd énképet kialakítani, akkor az eredményezhet szerepkonfúziót, a kitöltendő úrt pedig úgy próbálja az egyén kitölteni, hogy azonosulni próbál csoportokkal, akár bűnözői csoportokkal.

„Médiaerőszak kérdése”

Gyermek és fiatalkorú esetében is kiemelkedő fontosságú, hogy az iskolai kötelezettségei után miként tölti el a szabadidejét. A szabadidő eltöltésének számos módja lehet, a háztartásban végzett munkától a sporton, mozin, olvasáson át. A kriminálpszichológusok szerint rendkívül fontos hasznosan eltölteni ezt az időt, ugyanis hajlamosító tényező válhat a nem megfelelő tevékenységekből. A modern technológia világában már nehéz elképzelni, hogy a fiatalabb korosztály ne használjon valamilyen műszaki terméket időtöltés gyanánt. A következőkben a tévénézéssel kapcsolatos megállapításokat ismertetem.

⁸⁶⁵ Freud, háromfajta szorongást különböztetett meg: reális szorongás- külső világ felől érkező valóságos fenyegetési vagy veszélyességi miatt érzett félelem (pl. félelem attól, hogy este a sötét utcán kirabolnak minket), neurotikus szorongás- tudattalan félelem attól az ösztöneink kikerülnek az ellenőrzéseink alól, és olyasmit teszünk, amiért akár büntetés is jár, morális szorongás- megszegünk vagy készülünk megszegni egy erkölcsi szabályt

⁸⁶⁶ Erik Homburger Erikson (1902-1994) fejlődépszichológus, pszichoanalitikus

A tévé műsorán és a mozifilmekben (de ide sorolhatók a különböző számítógépes játékok is) az agresszió előfordulási aránya nagyon magas, egyre inkább kitolódik az ingerküszöb. Egy 1992-ben végzett becslés szerint tizenhét éves korára egy átlagos gyermek negyvenezer gyilkosságot lát a televízióban. A probléma abból is fakad, hogy nemcsak a felnőtteknek szóló filmek, hanem a rajzfilmek is tartalmazzak agresszív elemeket. Egy másik 1997-es amerikai kutatásból kiderült, hogy egy átlagos amerikai gyermek első 16 évében a legtöbb időt a televízió előtt tölti. Mindezt elég korán, óvodás korban kezdik el, amerikai és európai adatok szerint ilyen korban 3 órát töltenek napi szinten televízió nézésével, ami nagyban hozzájárul az egészséges szocializáció veszélyeztetéséhez. A veszély abban rejlik, hogy ezeken a kommunikációs platformokon keresztül látott újszerű agresszív viselkedésmódot megfigyeléses tanulás útján sajátítják el a gyermekek, illetve a fiatalkorúak. A megengedett, elnézett agressziót látva, a fiatalkorúban kialakulnak olyan attitűdök, miszerint ha konfliktusba kerülnek, nézeteltérésük támad, a legjobb rendezési módszer az erőszak. Médián keresztül érkező erőszakra, azt a választ szokták adni, hogy az erőszaktevőket végül megbüntetik, azonban azzal nem számolnak, hogy általában e büntetés későn érkezik, és az agresszió közben már megerősítést kap. Mindemellett az is megfigyelhető, hogy a pozitív szereplők is gyakran erőszakkal verik vissza az erőszakot.

Washington rendőrfőnökének az alábbi véleménye van az fentiekkel kapcsolatban (1991): *„Amikor erőszakos cselekményt elkövető fiatalokkal beszélek, általában semmi megbánást nem tanúsítanak. Egyszerűen nem érzik, hogy amit elkövettek, morálisan helytelen.”* Ebből azt következik, hogy az agresszió többszöri, ismételt látványa érzéketlenné teszi az alanyt.

A szülők feladata, hogy megvédjék gyermekeiket a televíziózásban rejlő veszélyektől, és segítsék az abban látottak helyes feldolgozását.

MAGYAR SZANKCIÓRENDSZER ÉS A FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ SPECIÁLIS RENDELKEZÉSEK

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy milyen a magyarországi szankciórendszer, és ezen belül miben rejlik a különbség a fiatalkorúakra vonatkozóan. Elmondhatjuk, tehát hogy a különbségtételre azért van szükség, mert a fiatalkorú elkövetők esetén alapvetően más a büntetés célja, mivel náluk lehetőség van a sikeres, eredményes reintegrációra, ebből eredően ők még formálhatók és nevelhetőek. Mindez abból fakad, hogy a felnőtté válás folyamatában egy átmeneti állapotot élnek meg, tudatuk még nem teljesedett ki, érzelmi és értelmi intelligenciájuk nem érte el a megfelelő minőségi szintet, emellett kevés élettapasztalattal rendelkeznek. A környezettől kapott, avagy nem kapott morális értékeket még nem képesek az élet területein alkalmazni.

Nincsenek tisztában azzal, hogy az általuk produkált magatartás adott esetben mennyire veszélyes a társadalomra. Sokan közülük belesodrónak a bűnözésbe egy rossz baráti társaság, otthoni vagy iskolai problémák miatt. Szankcionálásukra azért is van szükség, mivel a fiatal korosztályok bűnözése Vavró⁸⁶⁷ szavaival élve: „*mintegy előfutára a későbbi évek felnőttkori bűnözésének*”. Fiatal korban tanúsított magatartásával minden generáció mintegy megelőlegezi későbbi felnőttkori magatartását. Schneider szerint, akik korán kezdik a bűnözést, nagyobb valószínűséggel válnak a későbbiekben többszörös visszaesőkké. A statisztikák alapján a fiatalkorú elkövetők átlagosan 20 %-a büntetett előéletű. A különös⁸⁶⁸ és többszörös visszaesők aránya a vagyon elleni bűncselekményekben viszonylag magas, ami arra enged következtetni, hogy a vagyon elleni bűnözés a fiatalkorú elkövetők egy bizonyos körénél életformává, az önfenntartás eszközévé válik adott gazdasági viszonyok között.

A fentiekből adódik tehát, hogy a fiatalkorúakkal szemben tekintettel sajátosságaikra, a felnőtt korúakétól részben eltérő szabályozást kell alkalmaznunk.

A közvélemény érzékenysége tapasztalható, ha a fiatalkorúak bűnözéséről van szó, hiszen a fiatalok a jövő reménységei, sokan értetlenkedve állnak azelőtt, ha egy ártatlannak hitt fiatal bűncselekményt követ el. A régi rómaiak azt mondták: *Juventus ventus, vagyis az ifjúság szél*. Azt gondolom, hogy az ilyen helyzetbe kerülő fiatalok maguk is áldozatok, elszenvedő alanyaik az őket körülvevő problémáknak, megfelelő szülői odafigyeléssel azonban elkerülhető lenne az intézkedés-büntetés alá vonásuk. Felvetődhet a kérdés, ha mindez szocializációs probléma, akkor mennyire tehető felelőssé a család, ezen belül a szülőknagyszülők, vagy a tanárok, barátok. Az ilyen fiatalkorú elkövetőkről azt mondhatjuk, hogy szociopátiás személyiségzavarral küzdenek, vagyis nem sajátították el a társadalomba való beilleszkedéshez szükséges normákat, szabályokat. Lehetőség van hosszú idő alatt, kitartó munkával, a fiatal együttműködésével ezen állapot visszafordítására, azonban a sikerességét nagyban befolyásolja az életkor, az intelligencia, az értelmi képesség és az akarat.

Nevelés egyik fő célja, hogy megakadályozza a bűnisméltést. Elterjedt az a vélekedés, miszerint minél korábban kezd valaki bűncselekményeket elkövetni, annál nagyobb az esély, hogy a későbbiekben is folytatni fogja. Ahhoz, hogy sikeres visszailleszkedésről beszéljünk, nemcsak a szankciónak kell célt érnie, hanem a társadalomnak is szerepet kell vállalnia, amit úgy tehet meg, ha mellőzi e személyek diszkriminálását, stigmatizálását.

⁸⁶⁷ Dr. Vavró István (1936-) kriminológus, professzor, egyetemi tanár

⁸⁶⁸ Különös visszaeső az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el.

Mi is az a szankció?

A szankció olyan joghátrány (malum), amelyet valamilyen bűncselekmény elkövetése miatt alkalmaznak, a bíróság által kiszabott szankciót az állam kényszerrel hajtja végre.

A következő kérdéskör, hogy milyen célt szolgálnak a különféle szankciók. Sokrétű céljainak egyike a malum, joghátrány okozása, rosszallást maga után vonó arányos viszonzás, idézve az ókori talio (szemet szemért) elvet, jogkövetkezményekkel kívánják a jogalkotók megvédeni a társadalmat a bűnös elemektől. Megjelenik a prevenció (megelőzés) intézménye, ezen belül beszélhetünk generális prevencióról, aminek a célja, hogy az egész társadalomban megelőzze a hasonló bűncselekmény megvalósulását, és beszélhetünk speciális prevencióról, amikor az adott elkövetőt kívánják szankcionálni, amely következtében meggátolja őt újabb bűncselekmény elkövetésétől. Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk a kárjótételt, ami a kialakult jogellenes állapot helyreállítását jelenti (restituto), és amely a sértett, a megsértett közösség kiengesztelését szolgálja. A fiatalkorúak esetében kiemelkedő fontossággal bír a bűnmegelőzés, a prevenció, ezen belül is az egyéniesítés irányvonalában a speciális, személyre szabott prevenció.

Alapvetően a szankciórendszerek két csoportja ismeretes, a monista és a dualista. Monista, ha csak egyfajta szankciót ismer, például a Csemegi-kódexben csak büntetések voltak találhatóak. Dualista pedig akkor, ha többfajta szankciót is ismer, így a 2012. évi C. törvény alkalmaz *büntetések*⁸⁶⁹ is *intézkedéseket*⁸⁷⁰ is. Törvényhozó-jogalkalmazó viszonyában is többféle szankciórendszerről beszélhetünk, így például abszolúte határozott vagy határozatlan rendszerről. A ma hatályos Büntető Törvénykönyvünk a *relatív határozott rendszert*⁸⁷¹ alkalmazza.

A szankciókat tekintve is tehát speciális célokról beszélünk fiatalkorúak esetén, A Btk. kimondja, hogy büntetést fiatalkorúval szemben csak akkor alkalmazunk, ha az intézkedés nem vezet célra, és másként nem lehet elérni a fiatal helyes irányba történő fejlődését⁸⁷². A gyakorlatban kialakult egy sorrend a kiszabható szankciókat tekintve. Ez alapján első a sorban a szabadságelvonással nem járó intézkedés (pl. *jóvátételi munka*⁸⁷³), ezt követi a szabadságelvonással nem járó büntetés (pl. *közérdekű munka*⁸⁷⁴), ezután a szabadságelvonással járó intézkedés

⁸⁶⁹ A büntetés felelősségi szankció, büntetni azt lehet, aki törvény alapján büntethető

⁸⁷⁰ Intézkedés a büntetendő cselekményen alapul, ezért nemcsak büntetőjogilag felelősségre vonható személlyel szemben alkalmazzák.

⁸⁷¹ A szankció neve és a büntetési tételkeret törvény által van meghatározva, ez adja a rendszer határozott voltát, viszont a jogalkalmazó ezen határok közül már szabadon mozoghat a büntetés kiszabása során

⁸⁷² Btk. 106.§ (2)

⁸⁷³ Btk. 117.§

⁸⁷⁴ Btk. 112.§

(javítóintézetbe ⁸⁷⁵utalás), majd végül legsúlyosabb a szabadságelvonással járó büntetés (*szabadságvesztés*⁸⁷⁶). A büntetések, intézkedések alkalmazása során megjelenik a differenciálás (különbségtétel) és az egyéniesítés. Tudatosítani kell fiatalok esetében, hogy nem célravezető újabb bűncselekmény elkövetése, fontos emellett az átnevelés a jogkövető, dolgozó életre, ezzel a helyes irányba fejlődés elősegítése. Az Európa Tanács 20/2000. számú ajánlása kimondja, hogy a szankcionálás minimális intervenció, közbelépést jelentsen az elkövetővel szemben, valósuljon meg az ő esetükben is az arányosság (proporcionalitás) elve, meg kell akadályozni, hogy a fiatalokat a későbbiekben diszkriminálják, stigmatizálják.

A Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya (1966) kiemeli, hogy a fiatalok személy esetében a bírósági eljárásnak tekintetbe kell vennie a személy életkorát és a rehabilitációt. Az ENSZ „pekingi szabályai” (1985) alakították ki a fiatalok hatékony igazságszolgáltatási rendszerének elvi kereteit. Rögzítették, hogy a fiatalok esetében a tisztán büntető jellegű intézkedéseket el kell kerülni.

Fiatalok szabályozása

A fiatalok elkövetőket tekintve jogforrásként nem beszélhetünk külön fiatalokra vonatkozó büntető törvénykönyvről, a rájuk vonatkozó jogszabályokat a 2012. évi. C. törvény XI. fejezete tartalmazza. *Nagy Ferenc 1994-ben*⁸⁷⁷ fogalmazta meg elképzeléseit a fiatalok szabályozásával kapcsolatban. A fiatalok elkövetőkre vonatkozó szabályoknak a büntetőjogi jelleget meg kell őrizniük és a jogállami követelményeknek megfelelően kell megalkotni. Emellett kimondta, hogy a felelősségre vonás alapjának a bűnösségnek kell lennie, a szankció felső határa pedig az arányosságot kövesse. A jogszabályok alkalmazását tekintve úgy kell eljárni, hogy ha az adott tényállásra vonatkozóan nincs speciális eltérés, az általános szabályokat alkalmazzuk, ugyanis a XI. fejezet csak a speciális szabályokat tartalmazza.

Fiatalok jogi értelemben

Ahhoz, hogy fiatalok által elkövetett bűncselekményekről és azok szankcionálásáról beszélhessünk, meg kell határoznunk, hogy büntetőjogi értelemben ki számít fiataloknak.

A Btk. XI. fejezetének 105.§ (1) bekezdésében, vagyis az Alapvető rendelkezésekben találjuk a meghatározást. Fiatalnak számít, aki a bűncselekmény elkövetésekor betöltötte a 12. életévét, de még a 18. életévét nem,

⁸⁷⁵ Btk. 120.§-122.§

⁸⁷⁶ Btk. 109.§

⁸⁷⁷ Nagy Ferenc: A fiatalok büntetőjoga reformjának szükségességéről. Magyar Jog. 1994.5. sz.

a büntetőjogi értelemben vett fiatalkorúságnak az elkövetéskor kell fennállnia. Ezen belül is beszélhetünk általános korhatárról, ami a 14.⁸⁷⁸ és 18. életév között van, illetve speciális korhatárról, adott esetben 12. életév⁸⁷⁹ (büntetőjogi felelősségre vonás feltétele a *belátási képesség*⁸⁸⁰ megléte) betöltésétől büntethető a fiatal, ha emberölés, erős felindulásból elkövetett emberölés, rablás, kifosztás, életveszélyt okozó testi sértés esetén kell bíróság elé állnia. Születésnap esetén az adott nap éjfélig tekinthető fiatalkorúnak az elkövető. 12-14. életévén esetén büntetésként csak javítóintézeti nevelés szabható ki.

A magyar közvélemény meglepődöttséggel fogadta a korhatár leszállítását, azonban a magyarországi speciális alsó korhatára nem kirívó nemzetközi viszonylatban. Skóciában például 8 éves, Angliában a 10 éves gyerekek is büntethetőnek számítanak. Hollandiában és Franciaországban szintén 12. év a határ, ahogyan nálunk is ennyi volt egészen az 1960-as évekig. Amerikában már más a helyzet, ott ugyanis speciálisabban foglalkoznak a gyerekekkel, ott kortól függetlenül egy külön testület elé kerülnek az elkövetők, ahol csak szociális körülményeik és társadalmi helyzetük alapján döntenek el, hogy a büntetést kiszabó bíróság kiskorúként vagy nagykorúként kezelje-e őket.

Büntetések

A 2012. évi C.törvény büntetéseket és intézkedéseket is alkalmaz. A Büntető Törvénykönyv VII. fejezete tartalmazza az alkalmazható büntetéseket, illetve a XI. fejezet a speciális szabályokat. Ezek közül az első a **szabadságvesztés**⁸⁸¹, az ultima ratio jelleg ebben az esetben kiemelkedő szerephez jut fiatalkorú elkövetőknél, ugyanis szabadságvesztés, mint büntetés, csak legvégső esetben alkalmazható, velük szemben elsősorban intézkedést kell alkalmazni. Szabadságvesztés büntetés határozott ideig vagy életfogytig tarthat, az életfogytig tartó szabadságvesztés⁸⁸² a legszigorúbb büntetési nem, ezért kivételes büntetésnek tekintendő, csak azzal szemben szabható ki, aki az adott bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévét már betöltötte, fegyházban kell letölteni, tehát fiatalkorúval szemben nem alkalmazható. A határozott ideig tartó szabadságvesztés⁸⁸³ esetén tartamát tekintve megkülönböztetünk generális minimumot (3 hónap), generális maximumot (20 év), illetve speciális minimumot és maximumot, ami mindig az adott bűncselekmény törvényi

⁸⁷⁸ Általános alsó korhatár, gyermekek ekkor fejezik be az általános iskolai tanulmányaikat, ekkor é el testi-szellemi fejlettséget, hogy felelősségre lehessen vonni.

⁸⁷⁹ 2013. július 1-jén lépett hatályba az új törvény, amely egyes bűncselekményeknél 12 évre szállította le a büntethetőségi korhatárt, és bevezeti az elzárást, mint büntetést.

⁸⁸⁰Fiatal felismeri cselekményének jogellenes voltát

⁸⁸¹ Btk. 34.§-35.§, Btk. 109.§

⁸⁸² Btk. 41.§

⁸⁸³ Btk. 36.§-37.§

tényállásban van meghatározva. Szabadságvesztés esetén háromféle végrehajtási fokozatról beszélhetünk: fogházzal, börtönnel és fegyházzal. Ahogy korábban említettem fiatalok esetén életfogytig tartó szabadságvesztésről nem beszélhetünk, abból kifolyólag, hogy az esetekben eredményes lehet enyhébb szankció is, tartamát tekintve 1 hónaptól 10-15 évig terjedhet, attól függően, hogy betöltötte-e a 16. életévét. Végrehajtási rezsimek tekintetében a kiszabott szabadságvesztést fogházban vagy börtönben lehet letölteni. A *Bv. tv.*⁸⁸⁴ alapján különös gondot kell fordítani a börtönben és a fogházban egyaránt a nevelésre, az oktatásra, a személyiségük fejlesztésére, testi fejlődésükre⁸⁸⁵, ehhez biztosítani kell, hogy részt vehessenek szakmunkás, betanított munkás képzésekben, és hogy középfokú tanulmányokat folytathassanak⁸⁸⁶, vagy akár dolgozhassanak. Gyógyszert és gyógyászati segédeszközöket térítés nélkül kapnak⁸⁸⁷, érvényesülve az egészséges környezethez való alapvető emberi joghoz. Nevelésükhöz igénybe kell venni a gyámhatóság, egyéb állami szervek, társadalmi szervezetek, hivatásos pártfogó, családtagok segítségét⁸⁸⁸, megfelelő viselkedés dicsérő oklevéllel is jutalmazható⁸⁸⁹. A *Bv. tv.* szerint lehetőség van rövid tartamú eltávozásra, ami évente 15 nap maximum, fogházban és börtönben egyaránt. Magánelzárás börtönben 10, fogházban 5 napig terjedhet⁸⁹⁰. A törvény azt is kimondja, hogy életkori sajátosságaik figyelembevételével alakul a börtön és a fogház rendje is. Amennyiben betölti a fiatalok a 21. életévét, akkor a fiatalok büntetés-végrehajtási intézetéből átszállítják a felnőtt korúak büntetés végrehajtási intézetébe.

Következő büntetési nem az **elzárás**⁸⁹¹, olyan új büntetési típus, amely szabadságelvonással jár, főként fiatalok és első büntettek körében alkalmazzák, célját a speciális prevencióban látja. Elzárás tartamát napokban kell meghatározni, amely 5 naptól egészen 90 napig, fiatalok esetében 3-30 napig terjedhet, tehát jóval rövidebb a kiszabható időtartam. Elzárás legfeljebb három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetén alkalmazható. Vaskúti András szerint a rövid tartamú elzáráshoz nem lehet hozzárendelni semmilyen pedagógiai programot, pszichés sérüléseket okozhat, lehetőség van ez idő alatt bűnözői kapcsolatok kialakítására.

Közérdekű munka⁸⁹² jóvátételi jellegű büntetés, közösség érdekében végzett munkát jelent díjazás nélkül. Alkalmazása során figyelembe veszik az elítélt egészségi állapotát, képzettségét egyaránt. Tartamát órákban határozzák meg,

⁸⁸⁴ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

⁸⁸⁵ 2013. évi CCXL. törvény 192. § (4)

⁸⁸⁶ 2013. évi CCXL. törvény 193. § (1)

⁸⁸⁷ 2013. évi CCXL. törvény 192. § (5)

⁸⁸⁸ 2013. évi CCXL. törvény 192. § (3)

⁸⁸⁹ 2013. évi CCXL. törvény 193. § (3)

⁸⁹⁰ 2013. évi CCXL. törvény 193. § (4)

⁸⁹¹ Btk. 46. §, Btk. 111. §

⁸⁹² Btk. 47. §-49. §, Btk. 112. §

minimum 48, maximum 312 órában. Ha nem végzi el az elítélt a rá kiszabott közérdekű munkát önhibájából, akkor szabadságvesztésre változtatják át. Ahhoz, hogy fiatalokkal szemben kerüljön alkalmazásra, az szükséges, hogy az ítélet meghozatalakor töltsen be a 16. életévét (elbíráláskori kor), tehát ha az adott fiatal a bűncselekmény elkövetésekor csak 14 éves volt, lehet vele szemben is közérdekű munka büntetését kiszabni, ha az ítélet meghozatalakor már 16. életévét betöltötte.

Pénzbüntetés⁸⁹³ egy anyagi természetű büntetés, amelyet az államnak kell megfizetni. Vannak olyan esetek, amikor kötelező ilyen büntetést alkalmazni: ha a bűncselekményt haszonszerzési célból követték el, ha határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélik, és ha megfelelő jövedelme, vagyona van, ezek konjunktív feltételek, egyszerre kell megvalósulniuk. Két lépcsőben szabják ki a pénzbüntetést, első lépcsőben meghatározzák a napi tételek számát, a bűncselekmény súlyát, társadalomra való veszélyességet, bűnösség fokát figyelembe véve (min. 30 max. 540 napi tétel), második lépcsőben egy napi tételnek megfelelő összeget állapítják meg, figyelembe véve az elkövető személyi, vagyoni, jövedelmi viszonyait (min 1000 Ft max. 500.000 Ft), ha elmulasztja a befizetést, akkor egy napi tétel helyébe egy napi szabadságvesztés lép. Fiatalok esetében akkor alkalmazható, ha az elkövetőnek van önálló keresete, jövedelme vagy vagyona. Legkisebb mértéke 15 legnagyobb mértéke 250 napi tétel, egy napi tétel minimum 5000 Ft, maximum 50 000 Ft. Itt is azt tapasztaljuk, hogy lényegesen kedvezőbbek a feltételek. Amennyiben nem tesz eleget a büntetésnek, azt közérdekű munkára kell változtatni (egy napi tétel helyébe 2 óra), ha ennek nem tesz eleget, akkor szabadságvesztésre kell változtatni.

Foglalkozástól eltiltás⁸⁹⁴ kettős hatású szankciónak mondható, egyrészt társadalomvédelmi célja van, másrészt egzisztenciális hátrányt okoz az elkövető számára. Kötelező eset nincs elrendelését tekintve, a bíró mérlegelésére van bízva. Foglalkozásától el lehet tiltani azt, aki szakképzettséget igénylő foglalkozás szabályainak megszegésével követi el a bűncselekményt (pl. orvosi műhiba), vagy aki szándékosan, a foglalkozását felhasználva követ el büntetendő cselekményt, illetőleg aki nemi bűncselekményt kiskorú sérelmére követi el, akkor minden olyan foglalkozástól eltiltható, ahol 18 éven alulival hatalmi viszonyba kerülhet. Az eltiltás tartama lehet végleges, minimum 1 év, maximum 10 év, fiatalok esetében nincsenek speciális szabályok, tehát az általános szabályok szerint járnak el velük szemben.

Járművezetéstől eltiltás⁸⁹⁵ büntetésnek van kötelező esete, illetve olyan melyben a bíró mérlegelhet, hogy kiszabja e vagy sem. Kötelező a járművezetéstől eltiltani azt, aki ittas, bódult állapotban vezet gépjárművet. Mérlegelésre van

⁸⁹³ Btk. 50.§-51.§, Btk. 113.§

⁸⁹⁴ Btk. 52.§-54.§

⁸⁹⁵ Btk. 55.§-56.§

lehetőség, ha engedélyhez kötött járművezetés szabályait megszegve követ el valaki bűncselekményt, vagy ha több bűncselekmény elkövetéséhez járművet használ (mozgó bűnözés). Eltiltás tartama lehet végleges, ha személyi adottságai, mint életkora, betegsége, jellembeli fogyatékosága miatt alkalmatlan, vagy lehet határozott tartamú, amikor is figyelembe veszik az adott bűncselekmény jellegét, tárgyi súlyát, bűnösségi fokát. Tartama terjedhet 1 hónaptól 10 évig. Fiatalokkorúakra vonatkozóan nincsenek speciális szabályok, tehát velük szemben is az általános szabályok szerint járnak el.

Kitiltás⁸⁹⁶ szankció célja, hogy megakadályozza az újabb bűncselekmény elkövetését. Különös Részen található, hogy melyek azok a bűncselekmények, ahol kitiltás alkalmazható szankcióként. Kötelező esete nincs, bírói mérlegelés függvénye, a bíróság kimondhatja egy vagy több helysége, közigazgatási egysége, ország meghatározott részére, időtartama minimum 1 év maximum 5 év lehet. Fiatalokkorú elkövetők esetében specialitást jelen, hogy kitiltani nem lehet a fiatalokkorú elkövetőt, ha megfelelő családi környezetben él.

Sportrendezvények látogatásától való eltiltás⁸⁹⁷ intézményét a 2012.évi C. törvény vezette be, amit a különböző sportrendezvényeken vagy azokkal összefüggésben elkövetett bűncselekmények számának növekedése indokolt. Alkalmazásának feltétele, hogy az elkövető a bűncselekményt sportrendezvényen összefüggésben a sportrendezvényen, az odautazás, vagy a távozás során kövesse el. Tartamát tekintve minimum 1 év, maximum 5 év lehet, és a fiatalokkorú elkövetőkkel szemben az általános szabályok szerint járnak el.

A **kiutasítás**⁸⁹⁸ az utolsó büntetési nem, amely csak külföldi állampolgárral szemben szabható ki, kötelező az olyan külföldi állampolgárt kiutasítani az országból, akinek az általa elkövetett bűncselekményre tekintettel, az országban tartózkodása nem kívánatos. Időtartamát tekintve kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmény esetén lehet végleges, egyébként minimum 1 év, maximum 10 év. Kiutasítani fiatalokkorú elkövetőt három konjunktív együttes jelenléte esetén lehet, ezek: tíz vagy több évi szabadságvesztéssel sújtának, jelentősen veszélyeztetni a közbiztonságot, de nem sérülhet a családi élet tiszteletben tartáshoz való joga.

Itt kell megemlítenünk az egyetlen mellékbüntetést, a **közügyektől eltiltást**⁸⁹⁹, amely csak szabadságvesztéshez társulhat, akkor szabják ki, ha az elkövető méltatlan ahhoz, hogy a közügyekben részt vegyem (pl. aktív-passzív választójoga nem lehet, nem lehet hivatalos személy). A közügyektől eltiltás határozott ideig tart, legrövidebb tartama 1 év, leghosszabb tartama 10 év. Fiatalokkorú a közügyektől eltiltani 1 évet meghaladó szabadságvesztés büntetés mellett lehetséges.

⁸⁹⁶ Btk. 57.§, Btk. 118.§

⁸⁹⁷ Btk. 58.§

⁸⁹⁸ Btk. 59. §-60.§, Btk. 114.§

⁸⁹⁹ Btk. 61.§, Btk. 115.§

Intézkedések

A szankciók másik típusát, az *intézkedéseket*⁹⁰⁰ ismertetem az elkövetkezőkben.

Intézkedések közül az első a **megrovás**⁹⁰¹, amely a legenyhébb az intézkedések közül. Általában alkalmazására akkor kerül sor, ha az elkövető cselekménye az elbírálás idejében vagy már egyáltalán nem, vagy csak csekély mértékben jelent veszélyt a társadalom számára. A megrovás az egyetlen olyan szankció, amelyet nem csak a bíróság, hanem az ügyész is kiszabhat. Tartalmát tekintve, ez az intézkedés azt jelenti, hogy felhívják az elkövető figyelmét arra, hogy a jövőben ne kövessen el bűncselekményt, és kifejezik a helytelenítésüket a cselekménnyel kapcsolatosan. Szóban kifejezett erkölcsi és jogi rosszállás, amelyet azonban materiális következmény nem követ. A megrovás általános szabályi irányadóak fiatalok elkövetők esetében is.

A **próbára bocsátás**⁹⁰² a feltételes elítélés egyik formája, vétség vagy 3 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntett esetén a bíróság elhalaszthatja a büntetés kiszabását próbaidőre, de csak abban az esetben, ha feltehető, hogy a büntetés célja az intézkedés alkalmazásával is eredményes lesz. Nem lehet visszaesővel, *bűnszervezetben*⁹⁰³ elkövetőkkel szemben alkalmazni, illetve azzal szemben sem, aki a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztésre ítélese után, a végrehajtás befejezése előtt, a felfüggesztett szabadságvesztés próbaidője alatt követte el. Tartama minimum 1 év, maximum 3 év lehet. Fiatalok tekintetében próbára bocsátás bármely bűncselekmény elkövetéséért kiszabható, 1-2 évig terjedően.

Jóvátételi munka⁹⁰⁴ a közösség felé teljesített munkát, reparációt jelent. A büntetőjogi felelősség megállapításra kerül, ingyen végzendő munkát ír elő a bíróság állami vagy önkormányzati intézményben, civil szervezetnél, egyháznál. A közérdekű munkával ellentétben az elkövető választja meg a munkavégzés helyét. Vétség vagy 3 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntett elkövetése esetén alkalmazható, amelynek tartama 24 órától 150 óráig terjedhet. Fiatalok esetében akkor szabható ki, ha az elkövető az ítélet meghozatalakor már betöltötte a 16. életévét, tehát ha egy 13 éves fiatal követ el valamilyen jogellenes cselekményt, akár jóvátételi munkára is ítélték ezek alapján.

Pártfogó felügyelet⁹⁰⁵ az intézkedések közül az egyetlen, amelyet csak büntetés vagy intézkedés mellett lehet alkalmazni. A pártfogó feladata, hogy ellenőrizze az elkövetőt, segítse és támogassa a társadalomba való integrálását. Kötelező az elrendelése annál az elkövetőnél, akit életfogytig tartó szabadságvesztésből

⁹⁰⁰ Btk. 63.§

⁹⁰¹ Btk. 64.§

⁹⁰² Btk. 65.§-66.§, Btk. 116.§

⁹⁰³ 3 vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport. Cél 5 évi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése, legmagasabb veszélyességi fokú

⁹⁰⁴ Btk. 67.§-68.§, Btk. 117.§

⁹⁰⁵ Btk. 69.§-71.§, Btk. 119.§

feltételes szabadságra bocsátottak, illetve annál, akit feltételes szabadságra bocsátottak, vagy akivel szemben a szabadságvesztés végrehajtását felfüggesztették. Elrendelésére lehetőség van jóvátételi munka mellett, próbára bocsátás próbaidejére, szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére, feltételes szabadságra bocsátás tartamának idejére és vádelhalasztás tartamára. A párfogó felügyelet tartama legfeljebb 5 év lehet. Felügyelet alá vont személynek kötelező és fakultatív magatartási szabályokat kell betartania. Kötelező magatartási szabályok közé tartozik például a rendszeres kapcsolattartás a párfogóval vagy az ellenőrzéshez szükséges adatok megadása, fakultatív magatartási szabály lehet a tanulmányok folytatása, italfogyasztási tilalom, mindig az adott helyzet és elkövető dönti el a fakultatív szabály milyenségét. Fiatakorúakkal szemben mindig esély van az alkalmazására, ha felmerül, hogy újabb bűncselekmény elkövetésére van lehetőség, így például jóvátételi munka, ideiglenes elbocsátás mellett is alkalmazzák.

Az **elektronikus adat végleges hozzáférhetlenné tétele**⁹⁰⁶ alapján hozzáférhetlenné kell tenni azt az elektronikus hírközlő hálózaton közzétett adatot, amely bűncselekményt valósít meg, amit bűncselekmény elkövetéséhez eszközként használtak, amely bűncselekmény útján jött létre. A 2011/92/EU irányelv 25. cikke kiemeli a gyermekpornográfiát tartalmazó, terjesztő, területükön üzemeltetett weboldalak eltávolításának fontosságát. Azokkal szemben is alkalmazni kell az intézkedést, akik nem büntethetőek. Fiatakorú elkövetők esetén az általános szabályokat kell alkalmaznunk.

A **kényszergyógykezelés**⁹⁰⁷ határozatlan időtartamú, kettős arcú intézkedés, ugyanis egyrészt szolgálja az elkövető gyógyítását, másrészt megjelenik célként a társadalomvédelem. Négy konjunktív feltétel együttesen jelenléte alapozza meg a kényszergyógykezelés elrendelését: az elkövetett cselekmény személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó jellegű legyen, kóros elmeállapot miatt az elkövetőt nem lehet büntetni, attól kell tartani, hogy hasonló cselekmény elkövetése megvalósulhat, büntethetőség esetén a bíróság 1 évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést szabna ki. Az intézkedést az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben hajtják végre, a bíróság 6 havonta vizsgálja felül a kényszergyógykezelés szükségességét, az elkövető elmeállapotáról két szakértő mond véleményt. Az általános szabályok irányadóak fiatakorúak esetében is.

Az **elkobzás**⁹⁰⁸ biztonsági intézkedés, gyermekkorúval, kóros elmeállapotúval vagy törvényben meghatározott büntethetőséget megszüntető ok miatt nem büntethetővel szemben is alkalmazható. A következő dolgokat kell elkobozni: (amelyek tulajdonjoga ezek után az államra szállnak) amelyet a bűncselekmény

⁹⁰⁶ Btk. 77.§

⁹⁰⁷ Btk. 78.§

⁹⁰⁸ Btk. 72.§-73.§

elkövetéséhez eszközül használtak, bűncselekmény elkövetése útján jött létre, amelyre a bűncselekményt elkövették, bűncselekmény befejezését követően a dolgot elszállítása céljából használtak, aminek a birtoklása a közbiztonságot veszélyezteti, jogszabályba ütközik és a sajtóterméket, amelyben a bűncselekmény megvalósul. Általános szabályok követendőek fiatalok elkövetők esetében is.

Vagyonelkobzás⁹⁰⁹ az eredeti vagyoni helyzet helyreállítását szolgálja, speciális szabályként a bizonyítási teher megfordul, illetve akkor is alkalmazni kell, ha gyermekkor vagy kóros elmeállapot miatt az elkövető nem büntethető. Kötelező vagyonelkobzás, a bűncselekmény elkövetése során vagy azzal összefüggésben szerzett vagyonnál, annál a vagyonnál, amely a bűncselekménnyel összefüggésben szerzett vagyon helyébe lépett, amely a bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges, vagy ezt könnyítő feltételek biztosítása végett szolgáltatnak vagy arra szántak, illetve amely az adott vagyoni előny tárgya volt. Vagyonelkobzás általános szabályait alkalmazzuk fiatalok elkövető esetén is.

A fiatalokkal szembeni büntetőeljárás⁹¹⁰ során is figyelembe kell venni életkori sajátosságait. Az eljárást az életkori sajátosságok figyelembe vételével úgy kell lefolytatni, hogy elősegítse a törvények tiszteletét a fiatalok elkövetőben⁹¹¹. A védő részvétele kötelező⁹¹² az eljárás során. A bírósági eljárásban első fokon a tanács elnöke, ahol a tanács egyik ülőjének pedagógusnak kell lennie, másod- és harmadfokon a tanács egyik tagja az Országos Bírósági Hivatal elnöke által választott bíró⁹¹³. Amennyiben a fiatalok érdeke megkívánja zárt tárgyalást kell elrendelni.⁹¹⁴ A bizonyítás során a gyanúsított kihallgatását követően, ahol poligráfos vizsgálatra nem kerülhet sor, környezettanulmányt szükséges elkészítenie a pártfogó felügyelőnek, ami a fiatalok kockázatértékelését szolgálja⁹¹⁵. Előzetes letartóztatásra akkor van lehetőség, ha azt a bűncselekmény tárgyi súlya indokolja, javítóintézetben vagy büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani, 14. életévét be nem töltött esetén ez csak javítóintézet lehet.⁹¹⁶

Több reformgondolat is megjelent a szankciókiszabással kapcsolatosan az elmúlt években, Hevényi Attila a börtönbüntetés eltörlése mellett lépett fel, amelyet káros büntetésnek gondol a fiatalok számára, jobban preferálja a

⁹⁰⁹ Btk. 74.§-76.§

⁹¹⁰ 1998. évi XIX. törvény XXI. Fejezet

⁹¹¹ 1998. évi XIX. törvény 447.§ (1)

⁹¹² 1998. évi XIX. törvény 450.§

⁹¹³ 1998. évi XIX. törvény 448.§

⁹¹⁴ 1998. évi XIX. törvény 460.§

⁹¹⁵ 1998. évi XIX. törvény 453.§

⁹¹⁶ 1998. évi XIX. törvény 454.§

nevelőintézetek munkáját, de ugyanígy Lőrincz József is az intézkedéseket mellett foglal állást a büntetések helyett.

Kedvezmények

Az alkalmazható büntetések és intézkedések ismertetését követően, röviden arról, hogy milyen kedvezményekben részesülhet a fiatalkorú elkövető a szankcióalkalmazás során.

A Btk. 107.§-a szól a tevékeny megbánásról, aminek helye akkor lehet, ha meghatározott vétség vagy 5 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban fenyegetett büntett elkövetéséről van szó.

Az előzetes fogvatartást és a házi őrizetet a javítóintézeti nevelésbe bele kell számítani, 1 napi javítónevelésnek 1 napi előzetes fogvatartás, 2 nap házi őrizet felel meg, a fennmaradó házi őrizet tartamát 1 napi nevelésként kell beszámítani.

*Mentesítés*⁹¹⁷ a törvény erejénél fogva életbe lép az ítélet jogerőre emelkedésének napján, ha a kiszabott szabadságvesztés végrehajtását felfüggesztik vagy például, ha szándékos bűncselekmény miatt 1 évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztésre ítélik a fiatalkorú elkövetőt. A fiatalkorú kérelmére a bíróság mentesítésben részesítheti az elkövetőt, amennyiben érdemes rá, illetve ha szándékos bűncselekmény miatt kiszabott 1 évet meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélik.

A taxisgyilkos lányok és élni próbáltak ezzel a lehetőséggel, így 2001. augusztus 6-án kegyelmi kérvényt intéztek az Országháznak. Mindketten arra hivatkoztak, hogy tetteiket megbánták, és legfőbb céljuk a munka és a tanulás lesz ezentúl. Több okból sem került végül sor a szabadlábra helyezésükhöz, egyrészt az emberölés minősített esete folytán, másrészt törvényi akadály miatt, hiszen a mentesítés feltétele a kiszabott büntetés legalább háromnegyed részének kitöltése, ami 2001-ben még nem volt aktuális.

A halmazati és összbüntetés⁹¹⁸ a következőképpen alakul a 18 éven aluli elkövetők esetében: a javítóintézeti nevelés és szabadságvesztés találkozása esetén összbüntetés a szabadságvesztés (egységes intézkedés⁹¹⁹). Ha a bíróság több javítóintézeti nevelést rendelt el, és ezeket egységes intézkedés elrendelésekor még nem hajtottak végre, vagy amiket folyamatosan hajtanak végre, akkor a bíróság egységes intézkedésként javítónevelést rendel el. Úgy járnak el, hogy tartama ne legyen rövidebb a leghosszabb tartamú nevelésnél, de ne haladja meg a nevelések együttes tartamát, illetve 4 évet.

⁹¹⁷ Btk. 126.§

⁹¹⁸ Btk. 123.§

⁹¹⁹ Btk. 124.§

JAVÍTÓINTÉZETI NEVELÉS

Fiatalkorú elkövetőkkel szemben megjelenik egy intézkedés típus, amely az ókori bölcselők tanításában is olvasható, de jóval később vált az alkalmazható szankciók részévé. A szabadságelvonással járó intézkedés a javítóintézeti nevelés. Alkalmazására akkor kerül sor, ha a fiatalkorú elkövető szankcionálásának a célja a családi, mindennapi környezetéből kiemelve érhető el. Kizárólag velük szemben alkalmazható, célja az elkövető egyén nevelése, társadalomba való beilleszkedésének segítése, pszichés állapotának rendezése, erkölcsi normák tudatba építése, tanulmányok szorgalmazása. A nevelő hatásokat teleologikusnak, vagyis célirányosnak szokták mondani, ami abból ered, hogy a nevelés hosszú távú célja az egyén személyiségének helyes irányba történő fejlesztése. A Törvény⁹²⁰ előírása alapján a nevelés végrehajtása során tiszteletben kell tartani a fiatalkorú emberi méltóságát, biztosítani kell számára jogai megkülönböztetés nélküli gyakorlását és védelmét. Bármely bűncselekmény elkövetése esetén alkalmazható, ha a bíróság ezt a formát tartja a legalkalmasabbnak. Általában 1 és 4 év közötti időtartamot töltenek el a javítóintézetben a növendékek.

Az intézetek nem koedukáltak, tehát egymástól a lányokat és a fiúkat külön kell választani, csoportosítják őket életkor, egészségügyi állapot, nevelési szempontok alapján. A 16. életévüket betöltött nevelteket külön lakóegységben helyezik el a fiatalabbaktól. A nevelés megkezdésekor a törvényes képviselőt értesítik, nevelés tartama alatt a törvényes képviselő gondozási és nevelési joga szünetel, helyette azokat az intézet igazgatója gyakorolja. A nevelő egyéni, személyre szabott nevelési tervet készít és utalja a végleges csoportba, figyelembe véve a magatartását, az elkövetett bűncselekményt, szakértői vizsgálatok eredményeit (szakértői csoport végzi, amely áll pszichológus, gyógypedagógus, és orvos tagból). Az igazgató zárt jellegű intézeti részlegbe helyezheti a fiatalkorút, amennyiben a rendet súlyosan, többször megszegi, de akár engedélyezheti, hogy tartósan az intézeten kívül töltsön időt tanulmányok vagy munka végzésének okából.

A nevelt kapcsolattartásra jogosult a hozzátartozóival, szülői felügyeleti joggal rendelkező szüleivel, törvényes képviselőjével, ellenőrzés nélkül a védőjével, a gyámmal, a pártfogó felügyelőjével. A levelezés korlátlan terjedelmű és gyakoriságú lehet, amely ellenőrizhető. Telefonbeszélgetésre hetente 2 alkalommal legalább 10 percre van lehetőség, amely szintén ellenőrizhető kapcsolattartási forma. A nevelt részére küldött csomagot a csoportnevelője jelenlétében bonthatja ki, aki ellenőrzi a csomagban küldöttet. A nevelésre ítélt fiatalkorút személyesen is meg lehet látogatni 2 hetente egy alkalommal, legalább 30 percre, de maximum 2 órára.

⁹²⁰ 2013.évi CCXL. törvény XXVII. Fejezet

A fiatalokú magatartása, tanulmányai, munkában elért eredményei alapján jutalomban vagy fegyelmi büntetésben részesíthető.

Jutalom lehet: nevelői dicséret, igazgatói dicséret, valamilyen tárgyjutalom, korábbi fegyelmi büntetés elengedése, kimenő engedélyezése, eltávozás, szabadság engedélyezése. Kimenő heti egyszer 2-12 óra tartamban engedélyezhető. Eltávozás 2 hetente, összesen 30 nap terjedelemben, alkalmanként minimum 2 napra, maximum 5 napra lehetséges. Szabadság évi szinten 2 alkalommal a tanítási szünetekben adható, előtte értesítik a gyámot, szülőt, hogy biztosítsa a lakhatást, az ellátást, a fiatalokú felügyeletét.

Jutalom mellett fegyelmi büntetés is kiszabható: nevelői figyelmeztetés, igazgatói megrovás, valamilyen közösségi programtól való eltiltás, kimenő, eltávozás, szabadság elvonása vagy zárt jellegű javítóintézeti részlegben történő elhelyezés.

Ideiglenes elbocsátásra van lehetőség, ha a javítóintézeti nevelésből az elkövető 1 évet már letöltött, és feltételezhető, hogy a nevelő cél így is megvalósul, mellette nem szabható ki szabadságvesztés, közérdekű munka, elzárás. Az elbocsátás időpontjáról értesítik a lakóhely szerinti illetékes hivatásos pártfogót, emellett felkészítik a családot, gondozót a fiatalokú visszafogadására, ha ezek a feltételek nem adóttak, gondoskodnak lakhatásról, segítik a munka és tanulmányok végzését. Az ideiglenes elbocsátás tartama a nevelés hátralevő része, de minimum 1 év. Megszünteti az elbocsátást, ha az elbocsátás időtartama alatt szabadságvesztésre ítélik, vagy javítóintézeti nevelést rendelnek el, ha más büntetést vagy intézkedést szabnak ki. Amennyiben megszüntetik az ideiglenes elbocsátáson töltött időt az a javítóintézeti nevelésbe nem számítható be. Ha a javítóintézeti nevelés vagy az ideiglenes elbocsátás alatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik, akkor végre kell azt hajtani. A javítóintézeti nevelés hátralevő részét szabadságvesztésre kell átváltoztatni, 2 napi javítónevelés helyébe ilyenkor 1 napi szabadságvesztés lép.

Amennyiben a fiatalokú a javítóintézeti nevelés alatt betölti a 21. életévét, akkor elbocsátják az intézetből⁹²¹.

⁹²¹ Bv.tv. 382.§ (1)

LÁTOGATÁS AZ ASZÓDI JAVÍTÓINTÉZETBEN

A felhasznált fotók az Aszódi Javítóintézet igazgatójának engedélyével kerültek be a dolgozatba

Aszódi Javítóintézet története

Az 1878.évi V. törvénycikk rendelkezett a javítóintézetek létrehozásáról. 1884-ben építették fel az első javítóintézetet Aszódon, Dr. Pauler Tivadar igazságügyi miniszter 62 000 koronáért vásárolta meg a cukorgyár 35 hektáros területét a vasút szomszédságában. Az építkezési munkálatokon a minisztérium a váci Királyi Országos Fegyintézetből 50 fegyenc és 3 felügyelő dolgozott. A munkát 1884. március 3-án kezdték el Wagner János budapesti építőmester vezetésével, és 1884. augusztus 14-én pedig már a főépület is készen állt a működésre. 1905 végére már 20 épületből állt, amelyek közül 4 egyemeletes, a többi földszintes volt.

Működési rendszerét tekintve a növendékeket családokba osztották be, melyeket a családfő irányított. A családfő felelt a rábízott család összetartásáért, ellenőrizte a tanítást és a tanulást. Egy családban maximum 20 növendék lehetett (1890-re ez a szám 30-ra emelkedett), az életkort és az erkölcsi szintet figyelembe véve osztották ezekben a családokba a növendékeket. Minden családban 3 fokozatú erkölcsi kitüntetést vezettek be, amely a fiatalok magatartásának a mércéje lett. Az első fokozat piros, a második piros-fehér, a harmadik piros-fehér-zöld posztócsíkkal jelölt jelvény volt, amit a kabát gallériáján viseltek.

1893-ban változások álltak be, ugyanis felismerték, hogy a családi szervezet nem vezet eredményre, mivel a korban előrehaladással vagy az erkölcsi szint változásával új családfőhöz kerülve az addigi nevelési eredmények elvesztek.

Az újonnan érkezők kísérleti családba kerültek, ahol felmérték az újonc viselkedését, igényeit, megfigyelték melyik munkanemben tehetséges, és abba a családba irányították tovább, ahol a legmegfelelőbb feltételek mellett fejlődhetnek.

A nevelés során fontos a tanulás, a munka, ugyanis így válhat az intézményből kikerülve a társadalom hasznos tagjává a fiatalok. Sokféle iparág munkái között próbálhatták ki magukat a növendékek, mint például asztalos, kőműves, cipész, szabó. Az 1904-ben felállított ipari műhelyekben kocsigyártás volt, melynek sikerességét jól mutatja, hogy az intézet az 1908-as londoni kiállításon dicséretben részesült.

I. világháború érezte hatását az intézet működésében is, a folyamatos hatalmi változások gátolták a további fejlődést. A háború idején alakult meg az intézet területén a Lloyd-féle francia repülőársaság.

A II. világháború kezdetén, 1944 októberében német autósok elfoglalták a javítóintézet műhelyeit, kiszorítva onnan a növendékeket. A bombázások során az épületek nagy része teljesen tönkrement.

1946-ban érkezhettek vissza a növendékek, akik megpróbálták maguk helyrehozni a megrongált épületeket. Az összefogásnak, a hatékony munkának az eredményeként a javítóintézet 1946. április 12-én kezdte meg újra működését.

Legfontosabb fórum a házi tanács ülése volt, ami havonként egyszer ülésezett, és amelyen az igazgató és a nevelők vettek részt. A ülésen a családfők által benyújtott jelentéseket vitatták meg.

1974-ben az Aszódi Javítóintézet modern otthonépülettel bővült, amely 480 növendék befogadását biztosította. 1981-ben történt borzalmas eset után az intézet életében válságos időszak kezdődött. Az egyik nevelőt saját növendéke gyilkolta meg máig tisztázatlan körülmények között. A nevelőtestület reformokat hajtott végre a válság leküzdése érdekében, átalakították a szakmai normákat, szélesítették a módszertani eszközöket.

1984-ben a válságot dinamikus fejlődés követte, pedagógiai szerkezetváltozás, ami egyéniesített bánásmód megjelenésében kristályosodott ki. 1991-ben megszűnt a fogda, vagyis az egyéni elkülönítés, helyette megjelent a személyiségközpontú nevelés és a személyes élettér megteremtése.

Aszódi Javítóintézet épületei felülről

Interjú Szarka Attila igazgató úrral

2015. szeptember 14-én, 17 órára érkeztem az Aszódi Javítóintézet igazgatójához, Szarka Attilához. Úgy gondolom, hogy személyesen, egy beszélgetés során sokkal egységesebb és tisztább képet kaphattam a javítóintézetek munkájáról, működéséről. Az 1884-es indulás óta 14 vezetője volt az intézménynek. Szarka Attila immáron 25 éve, 1990 óta igazgató, de összességében 33 éve dolgozik az intézetben. A 2012-es kormányrendelet óta a fenntartást a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság látja el.

Az interjúra egy 23 kérdésből álló kérdéssorral érkeztem, amelyek válaszait az elkövetkezőkben ismertetek.

Az Aszódi Javítóintézet falai közé jogerős ítélet alapján kerülnek be az elkövetők, előzetes fogvatartottak nem, viszont utógondozott növendékek is az intézetben tartózkodnak, akik lakhatásukat megoldani nem tudták. Jelenleg 28 elítélt fiatakorút várnak megjelenni önkéntesen, vagy ennek elmaradása esetén a rendőrség segítségét bevonva.

Maximálisan 160 főt tudnak nevelés alá vonni, ebből 130 fő növendék áll most nevelés hatálya alatt. Zömében lopás, rablás miatt, nem jelentős számban hivatalos, közfeladatot ellátó személy elleni bűncselekmények, szexuális bűncselekmények, kevesen okirattal való visszaélés miatt töltik büntetésüket, élet elleni bűncselekmények csak szórványosan fordulnak elő (jelenleg élet elleni bűncselekményt elkövetett növendék nem tartózkodik bent). A visszaesők arány nem túl magas, általában 1-3 főnél szokta a bíróság elrendelni a javítóintézeti nevelést ideiglenes elbocsátásnál. Azonban a javítóintézeti nevelésből kikerültek 10%-a börtönbe kerül újabb bűncselekmény elkövetése okán.

A növendékek családi környezetére, mint mikrokörnyezeti tényezőre alapvetően ugyanazt mondhatjuk el, mint általánosságban. A fiatakorú elkövetőn

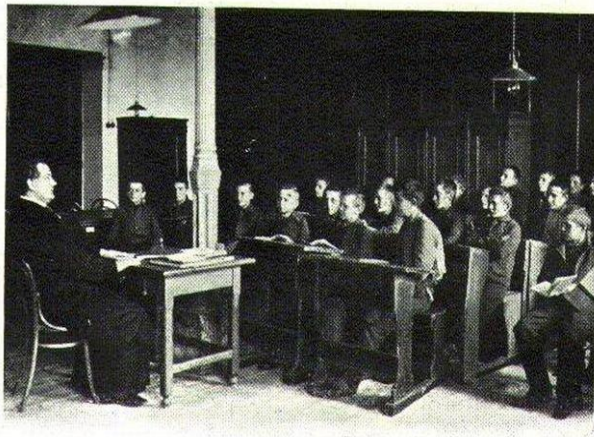
kívül a szülőkből is előfordulnak a kriminalitás jegyei, sokan hátrányos helyzetű, rossz körülmények között élő családból érkeznek. Legtöbbjük 16-17 éves, hiszen, ahogy az igazgató úr is fogalmazott, ez a legzűrösebb időszak egy fiatal életében. Legtöbbjük az általános iskola közepén tart, a 8. osztályt alig fejezték be közülük, elvértve találunk olyat, aki középiskolai vagy szakközépiskolai végzettséggel rendelkezik, mindemellett találunk funkcionális vagy teljes analfabétákat is az elkövetők között.

Igazgató úr szavaival élve „Az ítélet meghozatalával az igazságszolgáltatás befejezte a munkáját”, és az intézet feladata a továbbiakban a fiatalok elkövető visszaintegrálása a társadalomba, hogy esélyt kaphasson egy kiegyensúlyozott életre. Az intézet jelszava: „Esélyt adunk, utat mutatunk”, ami kifejezi az intézmény legfőbb célját. A szocializációs hiányosságokat, a személyiség helyes irányba terelését, a nevelést úgy próbálják meg megvalósítani, hogy a fiatalok ne érezzék, hogy büntetés-végrehajtási nevelés alatt áll, családot alakítanak ki körükben, erkölcsi értékeket közvetítenek számukra. Egyszerre oldják gátlásaikat, szorongásaikat, kezelik a szenvedélybetegségeiket, szellemi-érzelmi-testi fejlődés hármását egyszerre biztosítják.

A fiatalok elkövetőt bekerülését követően különféle szempontok szerint csoportosítják, egy csoportba 6-12 növendéket helyeznek, értük 1 vagy 2 nevelő felel. Kulcsszó az együttműködés, és ebben az együttműködésben a nevelő a kulcsszereplő ezekben, hiszen minden információt tud a gyerekekről, valóban a családfő szerepét tölti be, ahogy azt a régi elnevezés is idézi. A nevelő az a felnőtt, aki mintát, példát mutat a növendékeknek, ezért fontos, hogy minden cselekedetében ez megmutatkozzon a példamutatás. A nevelő feladata többek között, hogy a családból hozott alacsony morális értékeket felhúzza, hiszen az ide bekerültek között sokaknál beszélhetünk az anya, apa vagy mindkettőjük érzelmi kapcsolat sérüléséről gyermekükkel. A fiatalok több mint 50%-a már próbált valamilyen tudatmódosítót, és 10% legalább tartós szerhasználó közülük. 1986 óta működik egy terápiás csoport az intézeten belül, ahol a szenvedélybetegségben küzdőket próbálják segíteni, sokan közülük épp függőségük miatt kerültek be, hiszen a tudatmódosító szerekhez, vagy a játékszenvedély kielégítéséhez pénzre van szükségük, amit gyakran bűncselekmények elkövetésével próbálnak megszerezni.

Az intézetben szigorú, eltérést nem megengedő napirendben élnek a mindennapjaikat a növendékek, a rendszeresség kiemelkedően fontos elem. Mindennapra megvalósítható, a gyermek számára megfelelő célokat tűznek ki, amelyet lekísér az ellenőrzés és az értékelés. Reggel 6 órakor ébresztő, 8 órakor megkezdik a tanulást, a terápiát vagy a munkát, 20 órától 21.30-ig lehetőségük van televíziót nézni, olvasni, társasjátékozni, azonban csoporton belül egész nap ellenőrzik őket, és minimum 1 nevelő mellettük van. Szabadidejüket is irányítottan tölthetik el, lehet ez kulturális program (jutalomként nevelővel mozi, színház,

cirkusz látogatás), sport, de működik filmszakkör is. Tanulásra különös hangsúlyt fektetnek. Általános iskola 5-6-7.osztályában van lehetőségük tanulni a növendékeknek, a 8. osztály elvégzése kötelező, tekintet nélkül arra, hány éves az adott fiataikorú, de lehetősége van saját ütemében haladni, a rendszer időfüggetlen. Az általános szintű oktatás mellett speciális szakiskola is működik, többek között szobafestőnek, kosárfonónak, hegesztőnek (Uniós munkaerő piacra), kisállattenyésztőnek, mezőgazdasági munkásnak tanulhatnak, ami a kikerülést követően a megélhetésüket jelentheti.

(Tanítás régen és most)

A tanulás mellett lehetőség van dolgozni is, a szakiskolában megtanultakat a gyakorlatban is tudják kamatoztatni, a növendékek festik az intézetet, végzik az asztalos munkákat, mindezért pedig jutalmat kapnak, amiből aztán például haza tudnak utazni, ha engedélyt kapnak rá. Az intézet épületeinek, így az igazgató úr irodájának díszei is a növendékek keze munkáját dicsérik.

Ahogy arra korábban is utaltam, a megfelelő magatartást jutalmazzák, a nem megfelelőt szankcionálják.

Nem megfelelő magatartás esetén, a Fegyelmi Tanács meghallgatja a növendéket, legsúlyosabb esetben zárt intézeti részlegbe küldhetik. A zárt intézeti részlegben is csoportokba osztják őket, ezek a csoportok jogállásukban különböznek a többi csoportból, bizonyos lehetőségeket korlátoznak náluk, így próbálják tudatosítani a növendékben a rossz magatartásának következményeit. Korábban egyéni elkülönítés működött, ma már erre nincs törvényi lehetőség, 1995-ben megszűnt az ENSZ által, ugyanis ez ártalmas volt a fiataikorú számára.

Az intézet belső szerve az Intézeti Tanács, amely egy egyszemélyes bíróságnak felel meg, itt szembesítik a növendéket az együttműködésével. A tanács

elrendelheti, javasolhatja az ideiglenes elbocsátást vagy a zárt részlegbe történő utalást.

Az intézet szorgalmazza a családdal való kapcsolattartást, azonban magán a családon is múlik, hogy erre sor kerül-e. Korlátozás nélkül van lehetőség levezésre, csomagfogadásra, meghatározott napokban telefonálásra. Minden vasárnap a látogatás napja, de más napokon is biztosítható igény esetén.

A fegyelmezés mellett jutalomban is részesülhetnek a fiatalok. A jutalom a magatartáshoz mérten lehet igazgatói dicséret, tárgyi jutalom, eltávozás, legvégül jogszabályi és pedagógia feltételek egyszerre teljesülése esetén ideiglenes elbocsátás.

Az intézetből való elbocsátást követően a fiataikorú életét követni nehéz az Adatvédelmi törvény miatt, de sokan adnak hírt magukról. A büntetés-végrehajtási nevelés a befogadástól a szabadulásig terjedő időszakra nézve fejt ki hatását, de hosszú távú célját a szabadulás utánra tartogatja. Az utógondozás már sikeresebb az intézetben belül, ugyanis a javítóintézet felkínál lakásokat igény esetén az újrakezdéshez, az elinduláshoz.

Az igazgató urat arról is kérdeztem, hogy van-e olyan fiatal, aki az emlékeiben maradt, és akire szívesen emlékszik vissza. Ennek kapcsán mesélt nekem egy Lajos nevű volt növendékről, aki lopás miatt került be a javítóintézetbe. Szorgos munkával már az intézetben belül dolgozni kezdett, később kikerülve 9 évig volt utógondozott. Sikeresen munkaviszonyt létesített, pénzt gyűjtött és házáépítésbe kezdett, ma 3 gyermek édesapja és házas, ami jól mutatja, hogy van kiút, segítséggel ki lehet kerülni a bűnözői életvitelből. Lehetőségem volt néhány emléktárgyat is megtekinteni, amiket növendékek készítettek az igazgató úr részére, így láthattam például agyagból készült hamutartót vagy alumíniumcseppekből kireszelt mérnöki pontosságú kockát, mindkét tárgy készítője a későbbiekben elhunyt. A növendékek által készített tárgyak, amelyek mind az intézet épületeit, igazgató úr irodáját végigkísérik festményeken, dísz tárgyak formájában arra engednek következtetni, hogy ezek a fiatalok nemcsak büntetést követni, hanem tevékenyen alkotni is képesek, és kezeik nem csak elvenni, hanem adni is képesek.

A bűnös kezek alkotni is képesek

BEFEJEZÉS

A bűnözés, kiváltképp a fiatalok bűnözése a legfontosabb megoldandó problémák között szerepel, olyan összetett probléma, amelyet csak komplex fellépéssel lehet orvosolni, és amelyhez a társadalom együttgondolkodására van szükség. Hatékony fellépéshez tudományos megalapozottság szükséges, az emberrel foglalkozó különböző tudományok együttes fellépése hozhat változást. Talán a legkézenfekvőbb megoldás lehet a megelőzés, megakadályozni, hogy egyáltalán megfogalmazódjon a bűncselekmény elkövetése. Fiatalok esetén jelentős eszköz lehet a megfelelő időben megfelelő eszközzel történő következetes nevelés. A nevelésben szerepet kell vállalni a családnak, a tanároknak egyaránt.

Véleményem szerint a megoldási lehetőségek két irányba mutathatnak, egyrészt beszélhetünk megelőző megoldásokról, amelyek még a bűncselekmény létrejötte előtt kínálnak lehetőséget, hogy ne is kerüljön sor jogellenes magatartás kifejtésére, illetve beszélhetünk olyan megoldásokról, amelyek a bűncselekményt elkövető fiatalokat terelik vissza az egyensúlyba.

Ha magát a kriminalizálódás folyamatát akarjuk megakadályozni, komplex módon kell eljárunk. Azokat a makro- és mikrokörnyezeti tényezőket, rizikófaktorokat kell a normális szintre emelni, amelyek a demoralizálódást okozhatják. Ezek alapján fontos a fiatal számára a megfelelő környezet, az esetleges társadalmi-gazdasági okok felszámolása, a családi kapcsolatok erősítése, érzelmi kötelék, tisztelet kialakítása. Ha ezek a tényezők hiányt

szenvednek, szükség van a pótlásra valamilyen segítség által, így kiemelendő a civil szervezetek, alapítványok, gyámhatóság szerepe. Ha a családi körülmények nem megfelelőek, a gyermeket megfelelő időben ki kell emelni. A gyermek a családon kívül a legtöbb időt az iskolában tölti, így nagy hangsúlyt kell kapniuk a pedagógusoknak is morális értékek közvetítésében. A szülők figyelmen kívül kell terjednie a gyermek iskola utáni szabadidő eltöltésére is, és meg kell akadályozniuk, hogy esetlegesen rossz társaságba kerüljön, szenvedélybetegségbe essen. Ha a fent felsoroltak a megfelelő egyensúlyba kerülnek, a gyermek nem fog a szocializációs folyamat elszenvedő alanyává válni.

Más lehetőségeink és feladataink vannak akkor, ha már a fiatalok valamilyen bűncselekményt elkövetett, és vissza szeretnék téríteni a helyes irányba. Elsődleges cél ebben az esetben, hogy tudatosítsuk a fiatalokban tettének helytelenségét, és visszatereljük őt a társadalomba, ezzel megakadályozva a „bűnözői karrier” elindulását. A büntetőjog által felkínált szankciók mellett ki kell emelnünk a kriminálpedagógia fontosságát, amely arra hivatott, hogy a hibás viszonyulási struktúrát leépítse, célja a büntetés nélküli nevelés⁹²², személyiségformálás. A kriminálpedagógia mindezt úgy kívánja megoldani, hogy kialakítja az együttműködési készséget a fiatalban. A bünt és a büntetést pedagógiai szempontok alapján közelíti meg, melynek egyik jelentős képviselője Johannes Amos Comenius⁹²³, aki szerint minden gyermek nevelhető, és nevelni is kell őket, hogy személyiségük megfelelően kibontakozhasson, amelynek eszközét a tanításban és nem a testi fenyítésben látta. Johann Friedrich Herbart⁹²⁴ is kiemelkedő ezen a területen, ő a filozófia oldaláról közelítette meg a kriminálpedagógiát. Nevelés céljaként az erkölcsös magatartás kialakítását tűzte k célul, amit tudatos, tervszerű neveléssel kívánt biztosítani. A nevelést három szakaszra osztotta: a kormányzás során abból indult ki, hogy a gyermekek nem képesek belátásra, ezért ha kell, erőszakkal engedelmességre kell őket rávenni. A következő szint az oktatás, ő használja először a „nevelőoktatás” kifejezést, a tanulás folyamatát szükségesnek találja, ez a legfőbb eszköz, amely fejleszti a jellemet és az akaratot. Végül következik a vezetés, amely egy befejező fázis, a gyermeket a helyes irányon kell tartani, a megfelelő úton vezetni.

Magyar képviselők között Nemes Lipót⁹²⁵ nevét érdemes hangsúlyozni, aki gyermek- és ifjúságvédelem keretében a pszichológiai okait kereste a fiatalok bűnözésnek, vizsgálta az összefüggéseket a bűncselekmény és az egyén jelleme között, ennek megfelelően prevenciós programot készített el.

Fontos a fiatalok esetén az egyéniesítés, vagyis az individualizáció, ami egyben a büntetés-végrehajtási nevelés egyik alapelve. Ez az alapelv abban

⁹²² ENSZ gyermekjogi egyezménye szerint a gyermekközpontú igazságszolgáltatás célja nevelés, társadalomba visszaállítás

⁹²³ Johannes Amos Comenius (1592-1670) cseh származású pedagógus és író. A „nemzetek tanítójá”-nak is nevezik, ő az első modern pedagógus

⁹²⁴ Johann Friedrich Herbart (1776-1841), filozófus, neveléstudós, pedagógus.

⁹²⁵ Nemes Lipót (1886-1960), hazai gyermekvédelem úttörője

nyilvánul meg, hogy minden elkövetőt egyénileg kell megvizsgálni, személyiségének jegyeit feltárni, majd ennek alapján kell egyéni terv alapján elkezdni a morális értékrendszer kialakítását, pedagógiai nevelést. A fiatalkorú elkövetők sikeres visszavezetése a társadalomba azért is fontos, mert ők adhatják a bűnözők utánpótlását, és eredményesség esetén a bűnözési mutatók is alacsonyabb szintet érhetnek el.

Nem lehet eltekinteni az állami beavatkozás szükségességétől. Az államnak szerepet kell vállalni a fiatalkorú bűnözés visszaszorításában. Magyarország első bűnmegelőzési stratégiáját a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) országgyűlési határozat tartalmazta, amely 5 kiemelkedő pontot tartalmazott, közte a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentését tűzte ki céljául.

Civil szférának is hangsúlyos a szerepe a bűnmegelőzésben, alkohol- és drogprevencióban egyaránt. A Váltó-sáv Alapítvány az előzetesen letartóztatott, jogerősen elítélt, büntetését letöltött fiatalkorú és felnőtt korú elkövető segítségét tűzte ki céljául. Már a büntetés-végrehajtási intézetben felveszik a kapcsolatot az elkövetőkkel, és minden lehetséges segítséget próbálnak számukra megadni a visszailleszkedéshez, munkába álláshoz, a diszkrimináció elkerüléséhez. Folyamatosan gondozzák és támogatják a hozzájuk érkezőket.

Ha a megelőzés és a többi megoldási lehetőségek valamelyike vagy legtöbbje kifejti a hatását, a társadalomban a bűnös ártatlanok helyett büntetlen ártatlanok alkothatják a jövő jól működő nemzedékét, amely mindannyiunk célja és érdeke.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm konzulensemnek, Prof. Dr. Domokos Andreának a pályázat során adott hasznos ötleteit és jó tanácsait. Illetve köszönettel tartozom az Aszódi Javítóintézet igazgatójának, Szarka Attilának, amiért időt szakított az interjú elkészítésére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- **Bakóczy Antal, Sárkány István: Erőszak a bűnözésben**
BM Kiadó, Budapest 2001.
- **Balogh Jenő: Fiatalkorúak és a büntetőjog.**
Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvény-társulat, Budapest, 1909.
- **Beccaria, Cesare: A bűnökről és a büntetésekről.**
(Fordította: Madarász Imre) Országos
- **Belügyi szemle, 1997.3. sz.**
- **Charles S. Carver – Michael F Scheier: Személyiségpszichológia**
Második, átdolgozott kiadás, OSIRIS kiadó, Budapest 2006.
- **dr. Déri Pál: Korszerű bűnözés**
Országos Rendőr-főkapitányság Budapest, 1991.
- **Dr. Huszár Tibor: Fiatalkorú bűnözők** (Adalékok a fiatalkori bűnözés problematikájához az 1950-1959. évek felmérései lapján)
Tankönyvkiadó, Budapest 1964.
- **Dr. Kun Béla, Dr. Ládai István: A fiatalkorúak kriminalitása ellen való küzdelem Magyarországon**
Igazságügyi Minisztérium, 1905.
- **Dr. Szabó András: A fiatalkorúak és a büntetőjog**
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961.
- **Dr. Vigh József: A fiatalkori bűnözés és a társadalom**
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964
- **Gönczöl Katalin, Korinek László, Lévai Miklós: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll,**
CORVINA, Egyetemi Könyvtár 1996.
- **Kriminológiai Közlemények 66.**
Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest 2010.
- **Kriminológiai tanulmányok 52.**
Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2015. Felelős szerkesztő: Dr. Vóko György
- **Látens fiatalkori devianciák, fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében- „ISRD-2”, kutatás vezetője: Dr. Kerezsi Klára,**
Résztevő kutatók: Dr. Parti Katalin, Dr. Győry Csaba, Dr. Bolyky Orsolya, Dr. Sárík Eszter
Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék és Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2008.
- **Lőrincz József: A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása**
Citoyen, 1998.
- **Módos Tamás: Büntetés-végrehajtási nevelés**
Rejtjel Kiadó, Budapest 1998.

- **Münnich István, Szakács Ferenc: Bűnöző fiatalok, a bűnözés megelőzésének kérdései válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból**
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1977
- **Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjog reformjának szükségességéről.**
Magyar Jog. 1994.5. sz
- **Pál László: Bevezetés a kriminálpedagógiába**
Készült az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum sokszorosító üzemében Budapest, 1974
- **Szabó András: A büntett és büntetése**
Gondolat, Budapest 1979.
- **Szemán László: Kis szörnyetegek (Gyilkos leánykák, fiúcskák)**
B.U.S Press, 2002.
- **Vaskuti András: Az életkor és a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések az új Btk-ban**
Jogtudományi Közlöny 2015. április
- **Vavró István: A gyermekkorúak jogsértései és a fiatalkori bűnözés főbb jellemzői**
Budapest: Bűnmegelőzők Országos Szakmai Szövetsége, 2009.

Weboldalak, letöltött tartalom

- <http://www.vg.hu/kozelet/jog/javit-e-a-javitointezet-436764>
(megtekintve: 2015.08.15.)
- <http://www.arsboni.hu/a-fiatalkoru-bunozes-dinamikaja-strukturaja-tenyezoi.html>
(megtekintve: 2015.08.15.)
- <http://www.jogiforum.hu/hirek/18864>
(megtekintve: 2015.08.28.)
- <http://digilib.mtak.hu/B333/issues/vol02/B3330204.pdf>
(megtekintve: 2015.08.29, Finkey Ferencz: Büntetés és nevelés, tanulmány 1922.)
- http://www.ulnokok.hu/Data/Sites/1/gyerekb%C5%B1n%C3%B6z%C3%A9s-okai-varadi_erika.pdf
(megtekintve: 2015.09.01.)
- <http://gyermekbantalmas.hu/celcsoportok/szakembereknek/item/a-fiatalkori-bnoezes-aktualis-kerdesei>
(megtekintve: 2015.09.01.)
- <http://www.valtosav.hu>
(megtekintve: 2014.09.10.)

Tankönyvek

- **Deres Petronella-Domokos Andrea: Büntető anyagi jog II. az új BTK. alapján**
Patrocinium, Budapest 2014.
- **Dr. Deres Petronella, PhD Dr. habil. Domokos Andrea: Büntető anyagi jog I. az új Btk. alapján**
Patrocinium, Budapest 2013.
- **Gellér Balázs József: A magyar büntetőjog tankönyve I.**
Magyar Közlöny lap- és Könyvkiadó, Budapest 2008.
- **Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része.**
HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest 2008.

Jogforrások

- 1/2015(I.14.) EMMI rendelet- A javítóintézetek rendtartásáról
- 115/2003 (x.28.) OGY határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról
- 1878.évi V. törvénycikk – Csemegi-Kódex
- 1879. évi XL. tv. a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról
- 1908.évi XXXVI. tv a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról
- 1951. évi 34. tvr. a fiatakorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről
- 1961. évi V. tv. a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
- 1991. évi LXIV. tv a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
- 1998.évi XIX. tv a büntetőeljárásról
- 2011/92/EU irányelv
- 2012.évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 2013.évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- 316/2012 (XI.13.) Kormányrendelet a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóságról
- 60. BK vélemény a felfüggesztett szabadságvesztés és a javítóintézeti nevelés együttes alkalmazásáról
- 8/1959 BM. Sz. utasítás
- ENSZ „pekingi szabályok”, 1985
- ENSZ Gyermekjogi Egyezmény, 1989.
- Európa Tanács 20/2000. számú ajánlása
- Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya, 1966

MELLÉKLET : Interjú kérdései

Látogatás az Aszódi Javítóintézetben

Interjú Szarka Attilával

(2015.09.14. 17 óra)

1. Mióta igazgató az Aszódi Javítóintézetben?
2. Az intézmény létrejötte (1884) óta hány igazgatója volt az intézetnek?
3. Ki az intézet fenntartója?
4. Kik kerülnek az Aszódi Javítóintézet falai közé?
5. Javítóintézeti nevelés alatt állók vagy elbocsátottak közül van olyan fiatalkorú (k), aki az emlékeiben megmaradt?
6. Mekkora a maximális kapacitás?
7. Hány növendék áll jelenleg nevelés alatt?
8. A korábban létrejövő Házi tanács ülése működik még?
9. Milyen bűncselekmény típusok miatt kerülnek be ide?
10. Van közöttük visszaeső?
11. Milyen a nevelők és a fiatalok közötti viszony? Működik még a családok rendszere? Ha nem, hogyan történik a nevelés?
12. Milyen családi környezetből érkeznek az intézet falai közé?
13. Az intézetbe kerülők milyen tanulmányi végzettséggel rendelkeznek?
14. Milyen tanulmányi lehetőségek vannak az intézetben?
15. A növendékek között, van e aki valamilyen szenvedélybetegségben szenved? Ha van, milyen lehetőségei vannak a szenvedélybetegség leküzdésében?
16. Hogyan telik egy nap az intézetben?
17. Milyen szabadidős tevékenységekre van lehetőség?
18. Működik-e jutalmazási és fegyelmezési rendszer?
19. Egyéni elkülönítést alkalmaznak?
20. Növendékeknek van lehetőségük dolgozni?
21. Hogyan történik a kapcsolattartás a családtagokkal?
22. Ideiglenes elbocsátásnak milyen feltételei vannak?
23. Intézetből való elbocsátást követően figyelemmel kísérik a fiatalkorú életét? (utógondozás, utánkövetés)

Büntetőjogi szekció
Bírósági tagozat

DR. CZÉDLI-DEÁK ANDREA

A VÁD TÖRVÉNYESSÉGE AZ ELMÉLET ÉS A GYAKORLAT TÜKRÉBEN

„a bünvádi ítélkezés nem abstract elvek keresztülviteléért, nem elméleti következetesség csillogtatásáért van szervezve, hanem azért, hogy az anyagi igazságot szolgálja.”

Balogh Jenő

1. Előszó

A tisztességes eljárás alapvető biztosítéka, hogy az ügyben eljáró bíró a vádelv esszenciáját adó törvényes vád eljárásjogi konzekvenciáit a bírósági eljárás valamennyi szakaszában levonja és az abból fakadó követelményeket folyamatosan érvényesítse. A vádelv lényegét érzékletesen szemlélteti a római jog büntetőjogi szempontból releváns tételeinek egyik sarokköve, a „*nemo iudex sine actore*” formula, azaz a vádló vádja nélkül nincs bíró.⁹²⁶ A vádelv kétségkívül a magyar büntetőeljárásnak is egyik garanciális alappillére, azonban gyakorlati érvényesülése nem jelenti a vádelvű (akkuzatórius) tárgyalási rendszer valamennyi lényegadó tulajdonságának teljes átvételét. Magyarország az inkvizitórius és az akkuzatórius rendszer között mondhatni félúton helyezkedik el, hiszen a nyomozást az anyagi igazság felderítését célzó „alapos és hivatalos vizsgálat” jellemzi,⁹²⁷ míg a tárgyalási szakot a vád határozza meg a bizonyítási eljárás kereteinek kijelölésével.

Figyelemmel arra, hogy az első magyar büntető eljárási törvényben (1896. évi XXXIII. tc.) szabályozott vádtanács intézményétől eltérően hatályos eljárási jogunkból hiányzik az ún. köztes vád alá helyezési eljárás,⁹²⁸ amikor is a vád pontos tartalmát és kereteit a bíróság döntése jelöli ki,⁹²⁹ a vádhoz kötöttség nem lehet kőbevetett fogalom. A vád tárgya a bizonyítási eljárás eredményéhez képest

⁹²⁶ Kereszty Béla: *A vádelv története és szabályozása az első magyar Bp.-ben*. 302. o. Acta Juridica et Politica, Tomus XLI., Fascilus 1-40. (Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára) 301-313. o.

⁹²⁷ Fantoly Zsanett: *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. HVG-ORAC, Budapest, 2012. 13-14. o.

⁹²⁸ Kereszty: i. m. 312. o.

⁹²⁹ Kratochwill Ferenc: *Vádemelés és vád alá helyezés*. 154. o. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae. Tomus X., Tankönyvkiadó, Budapest, 1968. 145-157. o.

módosulhat, ezért a bíró nincs szorosan kötve a vádhoz, nem pontosan a vád tartalmáról dönt: a vád pusztán a vita kezdetét jelenti.⁹³⁰

A terhelt eredményes védekezésének elengedhetetlen feltétele a vád pontos ismerete, tehát, hogy milyen tények, összefüggések és adatok alapján, milyen bűncselekmény miatt indítványozza a vádló a büntetőjogi felelősségre vonását. A vád alapján készülhet fel arra, hogy milyen bizonyítást célszerű indítványoznia a bűnösséget és a minősítő körülményeket megalapozó vádirati bizonyítékok cáfolatára, vagy esetlegesen az enyhítő körülmények és a privilegizált eset alátámasztására.⁹³¹

A vád mindazonáltal csak a bizonyítási eljárás kiindulópontja, amelyből a vádlott megtudja, hogy mivel szemben kell védekeznie, egyúttal körülhatárolja a tényeknek azon körét, amelyek valóságáról a bíróságnak döntést kell hoznia.⁹³² A tisztességes eljárás szellemiségének fényében, a bíróság nem elégedhet meg pusztán a vádirat tartalmi helyességének leellenőrzésével; meg kell bizonyosodni a vádtól eltérő alternatív lehetőségek kizártságáról is.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a vád törvényességét érintő elméleti és gyakorlati problémákat, valamint hogy feltárja és érzékeltesse azokat az összefüggéseket, amelyek jobb megértésével hatékonyabban érvényesülhet a védelemhez való jog, egyben az ítélkező tevékenység időszerűsége is javítható a bírói döntések kellő megalapozottsága révén.

2. A vádelv és a törvényes vád viszonya

A vádelv lényege abban ragadható meg, hogy a büntetőeljárás megindulását egy a bíróságtól elkülönült hatóság kezdeményezi, majd a bíróság ezen szervezet képviselőjének vádja alapján jár el, és hoz döntést a vádban konkrétan meghatározott személlyel szemben és cselekmény miatt. Ebben a rendszerben alapvetően a bíró az eljárási szabályok megtartása felett őrködik, tulajdonképpen passzív szemlélője a felek által felvett bizonyításnak.⁹³³ A vádelvű büntető tárgyalás lényegében a vád és a védelem oldalán harcoló, egymás felett győzedelmeskedni akaró felek küzdelme, ahol a felek irányítják a bizonyítékok előterjesztésének folyamatát.⁹³⁴

A magyar büntetőeljárás a vádelvű rendszer fenti sajátosságait mindazonáltal csak részben vette át, mivel a bíró tényállás-felderítési kötelezettségéből adódóan a bizonyítási eljárás aktív irányítója azzal a megszorítással, hogy a bizonyítás kereteit a vádló által emelt vád szabja meg. Ez

⁹³⁰ Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző Csoport: *A vád törvényességének vizsgálata*. 2013. www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_vad_torvenyessegenek_vizsgalata.pdf (a továbbiakban: Kúriai jelentés, letöltési idő: 2015. augusztus 10.) 16. o.

⁹³¹ Herke Csongor: *Büntető eljárásjog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 27. o.

⁹³² Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Károlyi Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: *A büntetőeljárás jogi alapjai I.* Bába Kiadó, Szeged, 2006. 66. o.

⁹³³ Hacker Ervin: *A magyar büntetőeljárásjog rövid vázlat. Alapelvek*. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 46. o.

⁹³⁴ Fantoly: i. m. 27. o.

az eltérés abból adódik, hogy amíg az akkuzatórius eljárás az igazság kérdését letudja azzal, hogy a feleknek a bizonyítás során egyenlő bánásmódot biztosít, addig a kontinentális jogrendszerben ténykedő bírót az objektív igazság kiderítésének célja vezérli.⁹³⁵

Már az 1900. január 1-jén hatályba lépett, a vegyes rendszer szellemiségében kimunkált és a vádelvet elsőként bevezető büntetőperrendtartás is felhasználta mind a nyomozó, mind a vádrendszer elemeit, javarészt azonban a vádrendszernek engedett teret. Vizsgálat csak a vádló indítványában megjelölt tette nézve és csak az ezzel terhelt egyén vonatkozásában volt elrendelhető. Kimondta, hogy a bíró semmisség terhe alatt nem tehetett ítélet tárgyává olyan tettet, amely miatt a vádló nem emelt vádat.⁹³⁶

A vádelv érvényesülése a hazai büntetőjogban 1900. január 1-jétől lényegében folyamatosnak tekinthető, még akkor is, ha az alapelvek között nem mindig szerepelt kifejezetten.⁹³⁷ Lényege ma is abban érhető tetten, hogy a bíróság kizárólag vád alapján jár, e nélkül nem indulhat, és nem lehet folyamatban senki ellen büntetőeljárás.⁹³⁸ A vádelv irányt szab az eljárásnak, a funkciókat és feladatokat illetően kijelöli az egyes eljárási szereplők mozgásterét, amelyek azonban a gyakorlatban összemosódhatnak.⁹³⁹

A vádelv a törvényesség egyik legfőbb biztosítéka,⁹⁴⁰ amelynek meghatározó eleme a bíróság mozgásterét behatároló törvényes vád.⁹⁴¹ A vád meghatározza a bizonyítási eljárás és az ítélet kereteit, ezért lényegében a vádlott számára biztosítékot jelent. A vád törvényességének vizsgálatakor tehát szem előtt kell tartani a tisztességes eljárás követelményét,⁹⁴² valamint a vádelv – Alkotmánybíróság által meghatározott és az eljárás minden szakaszában feltétlen érvényesülést kívánó – három elvi jelentőségű tételét: a perbeli funkciók megosztását, a vádló váddal való rendelkezési jogát és a bíróság vádhoz kötöttségét.⁹⁴³

A vádelv és a vád törvényességének viszonya a fentiekhez képest akként határozható meg, hogy a törvényes vád egy a vádelv tartalmi elemein átívelő híd, összekötő kapocs, amelynek szellemisége át kell, hogy hassa az egész bírósági eljárást egészen a vádemeléstől az ítélet meghozataláig.

⁹³⁵ Fantoly: i. m. 19. o.

⁹³⁶ Kereszty: i. m. 312. o.

⁹³⁷ Majoros Tímea: *A törvényes vád problematikája. TDK dolgozat.*

www.jogiforum.hu/files/publikaciok/majoros_timea-a_torvenyes_vad_problematikaja%5Bjogi_forum%5D.pdf (letöltési idő: 2015. augusztus 05.) 7. o.

⁹³⁸ Cséka Ervin: *Korszerűsödő alapelvek a büntetőeljárásban.* 105. o. Acta Universitatis Szegediensis de József Attila Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus LIII., Fascilus 1-25. Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára, Szeged, 1998, 103-120. o.

⁹³⁹ Majoros: i. m. 7. o.

⁹⁴⁰ Pásztor István: *Problémák a vádelv gyakorlati érvényesülése köréből.* 1. o. Ügyészségi értesítő XV. évfolyam

⁹⁴¹ Sztancs Edit: *A törvényes vád – mint a büntetőeljárás elengedhetetlen feltétele.* 35. o. Ügyészek Lapja, 2011/5. Különszám. 35-41. o.

⁹⁴² Kúriai jelentés: i. m. 10-11. o.

⁹⁴³ 14/2002. (III.30.) AB határozat

3. A törvényes vád fogalma

A vád a nyomozás eredményeként felderített tények mérlegelésének eredőjeként kialakított jogi álláspont a vádlott büntetőjogi felelősségre vonhatóságával kapcsolatban, amely beindítja a bíróság működését. A Btk.-ban foglalt absztrakt büntetőigénnyel szemben konkrét büntetőigényként jelenik meg azáltal, hogy nevesíti a vádlott személyét, az eljárás tárgyává tett magatartást és a vádformulát, vagyis a cselekmény jogi megítélését.⁹⁴⁴ A törvényes vád ehhez képest koncentráltabb fogalom, amely jellemezhető úgy is, mint a bírósági ítélezés „*conditio sine qua non*”-ja.⁹⁴⁵ Más megfogalmazásban, a törvényes vád a büntető igazságszolgáltatás egyik központi attribútuma, hiszen kijelöli azokat a kereteket, amelyekben belül a bíróság a vádlott büntetőjogi felelősségéről határoz. „A törvényes vád léte és tartalma elkerülhetetlen feltétele a bírósági eljárás megindításának és folytatásának, továbbá kikerülhetetlen tartalmi kerete – mind személyi mind tárgyi vonatkozásban – a bíróság érdemi döntésének.”⁹⁴⁶

A törvényes vád fogalmát a 2006. évi LI. törvény emelte be büntetőeljárás törvényünk rendelkezései közé, amelyet vegyes fogadtatás övezett. A szakirodalom egy része úgy vélte, hogy nem szükséges a törvényi fogalom meghatározása, hiszen az Alkotmánybíróság és a bírói gyakorlat már világosan kimunkálta azokat az elveket, amelyek alapján a vád törvényessége elbírálható, míg mások a törvényi fogalom garanciális jelentőségét méltatták.⁹⁴⁷ A módosító törvény miniszteri indokolása kiemeli, hogy bár a törvényes és megalapozott vád az eljárás bírósági szakaszának központi kérdése és annak egyes fogalmi elemeit az ítélezési gyakorlat, valamint a 14/2002. (III.20.) AB határozat is összefoglalta, alapvető érdekek fűződnek ahhoz, hogy a vád törvényességének minimális feltételeit a jogbiztonság érdekében törvényi rendelkezés is szabályozza.⁹⁴⁸

Bócz Endre a törvényi fogalom meghatározása iránti igény mögött egy az ügyészség és a bíróság megítélése közötti nézetkülönbséget vélt felfedezni, amely azon alapult, hogy az ügyészség a vád tárgyának azokat a tényeket tekintette, amelyeket jogilag is értékelt, míg a bíróság a vádiratban szereplő minden olyan tényt, amely miatt az ügyész nem mellőzte a vádemelést.⁹⁴⁹

A vád törvényessége egyrészt a vádirattal szemben támasztott azoknak a tartalmi követelményeknek a minimuma, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a büntetőeljárás bírósági szakasza meginduljon, és a bíróság az eljárást lefolytathassa. Bócz Endre szerint ugyanakkor a Be. 2. § (2) bekezdése nem a vád törvényességének kritériumait, hanem csak az eljárásjogi előfeltételeit foglalja össze. A vád törvényességét nem pusztán a benyújtott vádirat alapján, hanem az

⁹⁴⁴ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Új magyar büntetőeljárás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004. 132. o.

⁹⁴⁵ Fenyvesi Csaba: *Gondolatok a büntetőeljárás új alapelveiről és mellékszereplőiről*. 101. o. Jura, 2004/1. 101-109. o.

⁹⁴⁶ Fenyvesi et al.: i. m. 90. o.

⁹⁴⁷ Belovics Ervin: *A vád törvényessége (habilitációs tézis)*

www.jak.ppke.hu/uploads/articles/12081/file/T%C3%A9zis.pdf (letöltési idő: 2015. július 30.) 8. o.

⁹⁴⁸ 2006. évi LI. törvény miniszteri indokolása

⁹⁴⁹ Belovics: i. m. 8. o.

egész bírósági eljárás során formálódó tartalma alapján kell vizsgálni. A vádirat bár valóban a bírósági eljárás alapja, azonban annak kerete a lefolytatott bizonyítás eredményéhez képest változik, és a végindítványban ölt testet. A vád pontos tartalmának kimunkálását az ügyész aktív és szakszerű tevékenysége determinálja a kontradiktórius tárgyalás keretében.⁹⁵⁰ A törvényes vád így nemcsak a vádirat törvényességére vonatkozik, hanem az ügyész további perbeli cselekményeinek, így a vádbeszédnek is kritériuma.⁹⁵¹

A törvényes vád fogalmának elemzése kapcsán kiemelendő, hogy az alaki és egyben tartalmi követelményeket is magában foglal. Alaki kritériuma, hogy a bírósági eljárás lefolytatását vádlói jogosultsággal rendelkező személy kezdeményezze, így közvádra üldözendő bűncselekmények esetén általában az ügyész, magánvádas eljárásban a magánvádló, míg törvényben meghatározott feltételek teljesülése esetén a pótmagánvádló döntsön a vádemelésről. A Be. 2. § (2) bekezdése emellett definiálja a törvényes vád minimális tartalmi követelményeit is, amely szerint a vádemelésre jogosultnak a vádban meghatározott személy pontosan körülírt, büntető törvénybe ütköző cselekménye miatt kell a bírósági eljárás lefolytatását kezdeményeznie. A bírósági eljárást működésbe hozó kifejezett akarat, azaz a vádolás a vádirat, a feljelentés, illetve a vádindítvány bírósághoz történő benyújtásával teljesül.⁹⁵² A vádirathoz hasonlóan a feljelentésnek és a pótmagánvádnak is meg kell felelnie a törvényes vád minimális tartalmi elvárásainak.⁹⁵³

A törvényes vád bármely fogalmi elemének hiánya esetén a vád nem tekinthető törvényesnek, tehát az a bírósági eljárás megindítására alkalmatlan. Ettől eltérően, amennyiben a vádirat kizárólag a törvényes vád fogalmi körébe nem sorolható hiányosságban szenved, a vádirat kellékhányos. Ilyen hiányosság a jogi minősítés elmaradása, a bizonyítékok felsorolásának elmulasztása, a hatásköri és illetékességi szabályok meg nem jelölése, illetve a tárgyalásra idézendők és értesítendőek felsorolásának kihagyása. A törvényes vád minimális feltételei ilyenkor teljesülnek, azonban az ügyész megsérti a vádemelés törvényes alakszerűségeit.⁹⁵⁴

⁹⁵⁰ Bócz Endre: *Valóban a vád törvényességének fogalma volt a tisztázatlan?* 262. o. Magyar Jog, 2008/5. 257-266. o.

⁹⁵¹ Bérces Viktor László: *A védői szerepkör értelmezésének kérdései – különös tekintettel a büntetőbíróság előtti eljárásokra.* Budapest, 2012. www.jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/B%C3%A9rces%20Viktor%20_leadott%20PhD%20dolgozat_.pdf (letöltési idő: 2015. augusztus 03.) 201. o.

⁹⁵² 1/2007. BK vélemény A/I. pont

⁹⁵³ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. I. kötet.* Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007. 288. o.

⁹⁵⁴ Belovics Ervin – Tóth Mihály: *Büntető eljárásjog.* HVG-ORAC, Budapest, 2013. 50. o.

4. A nem törvényes és a megalapozatlan vád közötti különbség

Háger Tamás szerint a nyomozás egyik célja vitathatatlanul a törvényes vád alapjainak megteremtése,⁹⁵⁵ amely során a büntetőjogi felelősségre kiható tényeket kell tisztázni. A felderítendő tények köre természetesen attól is függ, hogy mely bűncselekmény képezi az eljárás tárgyát. A nyomozásnak tehát minden a büntetőjogi felelősség elbírálása szempontjából jelentős tényre ki kell terjednie. Belovics Ervin álláspontja szerint a nyomozás nem szorítkozhat a vádemeléshez „elengedhetetlenül” szükséges bizonyítékok beszerzésére. Az ügyésznek kötelessége a büntetés kiszabásakor jelentőséggel bíró alanyi és tárgyi tényezőket megalapozó tényeket alátámasztó bizonyíték beszerzéséről is gondoskodni.⁹⁵⁶

Érdemes ezért vizsgálat tárgyává tenni, hogy a nyomozás során elkövetett törvénytelenéseknek van-e bármilyen kihatása a vád törvényességére. Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a vádemelést megelőző szakasz (nyomozás) esetleges hiányosságai a vád törvényességét nem érintik, az kizárólag a benyújtott vád alapján vizsgálendő. Ennek indoka abban keresendő, hogy ha a törvényes vád követelménye kapcsán a bíróság a vádelőkészítést is figyelembe venné, úgy lényegében hivatalból felülbírálná az ügyész vádemelésről való döntését, amire törvényi lehetősége nincsen. A bíróság kizárólag a benyújtott vád eljárásra való alkalmasságát értékelheti,⁹⁵⁷ a vád anyagi jogi megalapozottsága ilyen szempontból közömbös. Annak sincs relevanciája, hogy a vád benyújtását egyáltalán megelőzte-e nyomozás (különben pl. nem volna helye a vád kiterjesztésének), a nyomozás és a vádemelés eljárásjogi szabályait betartották-e,⁹⁵⁸ továbbá, hogy a vád törvényesen beszerzett és ellenőrzött bizonyítékon alapszik-e.⁹⁵⁹

Gellér Balázs tanulmányában arra kereste a választ, hogy amennyiben a vád túlnyomó részben a bizonyítási szabályok megszegésével, vagy jogellenesen beszerzett bizonyítékokon alapul, a vád ettől függetlenül tekinthető-e még törvényesnek, és az alkalmas-e arra, hogy a bírósági eljárás alapját képezze. A szerző szerint „a vádnak tartalmaznia kell azt az ügyészi meggyőződést, hogy a

⁹⁵⁵ Háger Tamás: *Az ítéleti tényállás megalapozottságával kapcsolatos egyes kérdések a büntetőperben.* 2. o. Jogelméleti Szemle, 2013/1. 1-15. o.

⁹⁵⁶ Belovics: i. m. 4-5. o.

⁹⁵⁷ EBH2011. 2299.

⁹⁵⁸ Ugyancsak eltérő álláspontok kialakulásához vezetett az a joggyakorlati probléma, hogy amennyiben az ügyész a már megszüntetett nyomozást követően a nyomozási bíró nyomozás folytatását elrendelő határozata hiányában emel vádat, az törvényesnek minősül-e. Megítélésem szerint a törvényes vád Be. 2. § (2) bekezdés szerinti fogalma erre a kérdésre megadja a választ, ugyanis az világosan kijelöli a bíróság vizsgálódásának kereteit. Nem lehet természetesen figyelmen kívül hagyni azt, hogy amennyiben az eljárás nyomozati szakaszában nyilvánvaló eljárási szabálysértés történt, az kihatással lehet a későbbi bizonyítási eljárás törvényességére. Az a bizonyíték ugyanis, amelyet az ügyész valamely törvénytelenül lefolytatott nyomozati cselekmény útján szerez be, a „mérgezett fa gyümölcsének” tekintendő, és az sem a vád megalapozottságának alátámasztására, sem az ítéleti tényállás megalapozására nem használható fel. A konkrét problémára vetítve a kérdést, a nyomozás elrendelése nélkül, „törvénytelenül” továbbfolytatott eljárás kihatása legfeljebb annyi lehet, hogy az ily módon beszerzett bizonyítékot ki kell rekeszteni a bizonyítékok közül, ez azonban a vád törvényességét érdemben semmiképpen nem befolyásolja.

⁹⁵⁹ EBH2014. B.17.

bizonyítékok alkalmasak a vádlott bűnösségének kétséget kizáró bizonyítására”,⁹⁶⁰ ezért kizárja a fel nem használható bizonyítékokon alapuló vád törvényességét. Hangsúlyozza, hogy a megalapozott vád a törvényes vád fogalmának része, ezért csak a megalapozott vád lehet törvényes.⁹⁶¹ Meggyőződése alapján a vád nemcsak akkor alkalmatlan a bírósági eljárás lefolytatására, ha nem felel meg a törvényes vád Be.-beli fogalmának, hanem akkor is, ha a Be.-ben meghatározott egyéb tartalmi követelményeket, azaz a vádiratra vonatkozó előírásokat sem elégíti ki. Álláspontja szerint amennyiben a vád a bizonyítékok felsorolását nem tartalmazza, vagy a felsorolt bizonyítékokat valamely ok miatt ki kell rekeszteni, úgy a vád nem törvényes. Annak a lehetőségét is elveti, hogy a bíróság a tárgyaláson felvett bizonyítással pótolja ezeket a hiányosságokat, ugyanis a bíróság ily módon nyomozati tevékenységet végezne, amelyből kifolyólag sérülne a tisztességes eljáráshoz való jog és az eljárási feladatok megoszlásának elve.⁹⁶²

Az előbbi szemléletmód mindazonáltal olyan további többletkövetelményt támaszt a törvényes vád fogalmát illetően, amely sem az eljárási törvény szövegéből sem annak szellemiségéből nem következik. A Be. körülírja a törvényes vád egyes fogalmi elemeit, amelyek között nem szerepel, hogy az azt megalapozó bizonyítékokat a bíróságnak a bizonyítási eljárás lefolytatása előtt mérlegelnie kellene. A vád törvényességének követelménye azt az elvárást fejezi ki, hogy a védelem a vád kereteinek ismeretében fel tudjon készülni a vádban foglalt tények cáfolatára, és tisztában legyen azzal, hogy a vádló a vádlott mely cselekménye miatt indítványozza a büntetőjogi felelősségre vonást. Ehhez képest a vádat alátámasztó bizonyítékok felhasználhatósága, bizonyító ereje és hitelessége csak abban a kontextusban vehető figyelembe, hogy kellő alapot adnak-e a vádban foglaltak alátámasztására, a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapítására. Amennyiben nem áll rendelkezésre kellő számú és bizonyító erejű jogszerűen beszerzett bizonyíték, és a tárgyalás eredményéhez képest sem lehet korrigálni a nyomozati eljárás során vétett hibákat, úgy a vád megalapozatlan lesz, ezért a vádlottat fel kell menteni. A vád megalapozatlansága azonban semmiképp sem azonosítható a vád törvényteleniségével, hiszen a megalapozatlanság kizárólag arra adhat okot, hogy a bíróság a vádban foglaltakkal ellentétes következtetést vonjon le a vádlott büntetőjogi felelőssége kapcsán. A nyomozás elégtelenségének következménye lehet a vád alaptalansága, ami azonban nem azonosítható annak törvényteleniségével.

Mindebből következően messzemenőig helyeselhető az a bírói gyakorlat, miszerint a vád törvényességét a vádemelést megelőző szakasz (nyomozás) esetleges hiányosságai nem érintik,⁹⁶³ az elkövetett eljárási szabálysértések nem vezethetnek a törvényes vád hiányához. A vád törvényessége szempontjából

⁹⁶⁰ Gellér Balázs József: *A vád törvényességének egyes aspektusai*. 460. o. Jogtudományi Közlöny, 2011/9. 459-467. o.

⁹⁶¹ Gellér: i. m. 459- 461.o.

⁹⁶² Gellér: i. m. 462. o.

⁹⁶³ Lásd: 957. lj.

annak ténybeli megalapozottsága - bizonyítékokkal kellően alátámasztottsága - közömbös, ez a büntetőper érdemi kérdése.⁹⁶⁴

5. Alaki legitimáció

A vádemelés jogosultsága alapvetően az ügyészt illeti meg, azonban a törvényben meghatározott esetekben a magánvádló vagy a pótmagánvádló képviseli a vádat. Nem törvényes a vád, ha a sértett olyan esetben lép fel magánvádlóként, amikor a törvény ezt nem teszi lehetővé, vagy a pótmagánvádló a törvényi feltételek hiányában nyújt be vádindítványt. A pótmagánvádló fellépése perjogi lehetőségeinek vizsgálatán túl minden esetben mérlegelni kell azt is, hogy a vád tárgyává tett egyes bűncselekmények konkrét törvényi tényállása alapján az adott ügynek van-e a büntetőjogi igény érvényesítésére jogosult sértettje, ekként helye van-e pótmagánvád előterjesztésének.⁹⁶⁵

Róth Erika a törvényes vád, ezen belül az alaki legitimáció fogalmi körébe vonja azt is, „hogy az ügyész és a bíróság, amely előtt vádat emel, hatáskörrel és illetékességgel rendelkezzen a konkrét ügyben.”⁹⁶⁶ Belovics Ervin ezzel szemben úgy érvel, hogy a hatásköri és illetékességi szabályok megsértésével történő vádemelés esetén eljárási szabálysértés folytán az ügyet át kell tenni a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósághoz, amely a vád törvényességét természetesen nem érinti. Megjegyzi azt is, hogy amennyiben az általános ügyész emel vádat a fiatakorúak ügyésze vagy a katonai ügyész helyett, a bíróságnak a vád kellékhianyossága miatt a hiányosság pótlására kell felhívnia, és amennyiben ez nem történik meg, az eljárást a bíróságnak meg kell szüntetnie.⁹⁶⁷ Nézetem szerint ez utóbbi álláspont a helyes, mivel ha az ügyész a hatásköri és illetékességi szabályok megszegésével tévesen nem az ügyben eljárni jogosult bíróság előtt emel vádat, úgy a vád még vádlói jogosultsággal rendelkező személytől származik, így az alaki feltételeknek mindenben megfelel.

Érdemes felhívni a figyelmet arra a bírói gyakorlatra is, hogy amennyiben az ügyésszel szemben a vádemelés időpontjában objektív kizárási ok áll fenn, az általa benyújtott vád - alaki legitimáció hiányában - nem törvényes. A kizárt ügyészi szerv állományába tartozó ügyész ugyanis semmiféle indítványt nem terjeszthet elő, eljárásának releváns joghatása nem lehet. Következésképpen hiába törvényes a vád képviselete, az nem orvosolja a vádemelésben rejlő hibát. Ilyenkor ugyanis a bírósági eljárás alapja továbbra is a „hibás”, nem törvényes vád.⁹⁶⁸

Magánvádas eljárásban előfordulhat, hogy a bíróság úgy ítéli meg, a vádlott cselekménye közvédas bűncselekménynek minősül, ezért az ügy iratait a Be. 501. § (1) bekezdés c./ pontja alapján az ügyésznek megküldi. Ha az ügyész arra az

⁹⁶⁴ EBH2012. B.31.

⁹⁶⁵ BH2012. 31. Itt jegyzendő meg az is, hogy a bíróság a sértett fogalmát a Be. 51. § (1) bekezdéséhez képest megszorítóan értelmezi.

⁹⁶⁶ Farkas Ákos - Róth Erika: *A büntetőeljárás*. Complex Kiadó. Budapest, 2007. 251. o.

⁹⁶⁷ Belovics: i. m. 10. o.

⁹⁶⁸ BH2015. 186.

álláspontra helyezkedik, hogy a cselekmény nem közvádra üldözendő, a szükséges nyomozati cselekmények elvégzése után a Be. 501. § (4) bekezdése szerint az iratokat visszaküldi a bíróságra.⁹⁶⁹ Ilyenkor tulajdonképpen a pótmagánvád egy speciális esetével állunk szemben, hiszen az ügyész nem kíván közvádlóként fellépni, ellenben a bíróság megítélése szerint az ügy mégis közvádra üldözendő. Ez az eset a pótmagánvád általános szabályaitól annyiban tér el, hogy a sértettnek – közvádas eljárást megszüntető határozat – hiányában a bíróság felhívásától számított 60 napja van eldönteni, hogy pótmagánvádlóként fel kíván-e lépni. Ha nem nyilatkozik, úgy álláspontom szerint az eljárás törvényes vád hiánya okán történő megszüntetésének van helye, tekintettel arra, hogy nincs alaki legitimációval rendelkező személytől származó vád. Amennyiben a sértett pótmagánvádlóként fellép, természetesen az általános szabályok szerinti vádindítványt kell benyújtania annak minden szükséges formaságával. Érdemes megjegyezni, hogy az így lefolytatott eljárásban a bíró továbbra sincs kötve a vádló jogi minősítéséhez, tehát megállapíthatja, hogy a cselekmény mégiscsak magánvádra üldözendő. Az alaki legitimáció szempontjából ez azért nem okoz problémát, mivel az ügyben végig az a sértett képviselte a vádat, aki az eljárás korábbi szakaszában nyilvánvalóan előterjesztette magánindítványát.

A fentiekkel ellentétben nem teheti meg a bíró azt, hogy a magánvádas ügyben lefolytatott bizonyítás eredményeként eltérő jogi minősítéssel közvádas bűncselekmény miatt állapítsa meg a vádlott büntetőjogi felelősségét.⁹⁷⁰ A bírói gyakorlat a problémát jelenleg akként közelíti meg, hogy a pótmagánvádas eljárásra áttérés ilyen helyzetben nem indokolt, hiszen a vádat egyébként is a jogosult sértett terjesztette elő.⁹⁷¹ Ez a megállapítás nem teljesen aggálymentes, hiszen a vádnak vádemelésre jogosult személytől kell származnia, tehát közvádas ügyben az ügyésztől vagy a pótmagánvádlótól. Az a tény, hogy a vádat a sértett képviseli, az eljárás jellegén nem változtat, tehát közvádas ügyben a sértett magánvádlóként, különösen jogi képviselő hiányában nem járhat el.

Ha a tárgyaláson mégis felmerül a közvádas bűncselekmény szerinti minősítés lehetősége, a bíróság a leghelyesebben akkor jár el, ha a Be. 270. § (1) bekezdése alapján megállapítja a vádtól eltérő minősülés lehetőségét. Tekintettel arra, hogy a Be. 501. § (1) bekezdés a) pontjával ellentétben a bíróságnak a személyes meghallgatás befejezése után már nincs lehetősége az iratokat az ügyésznek visszaküldeni, alaki legitimáció hiányában az eljárás törvényes vád hiánya miatt történő megszüntetése látszik indokoltnak azzal, hogy a bíróságnak hivatalból feljelenést kell tennie az álláspontja szerinti jogi minősítésnek megfelelő közvádas bűncselekmény miatt. Az így lefolytatott nyomozás eredményéhez képest a sértett a feljelentést elutasító vagy eljárást megszüntető határozat elleni panasz elutasítása után pótmagánvádlóként már felléphetne. Ennek a bonyolult

⁹⁶⁹ Pl. könnyű testi sértés vétsége helyett közösség tagja elleni erőszak büntette, esetleg súlyos testi sértés büntettének kísérlete, vagy kapcsolati erőszak büntette látszik megvalósulni.

⁹⁷⁰ Steffler Sándor: *A váddal összefüggő gyakorlati kérdések*. 337. o. Magyar Jog, 1974/6. 334-339. o.

⁹⁷¹ EBH.2011.2296, EBH2014.B.16.

mechanizmusnak az elkerülése érdekében célszerű lenne a Be. magánvádas eljárásra vonatkozó rendelkezéseit egy olyan passzussal kiegészíteni, amely szerint a bíró a tárgyalási szakban is visszaküldheti az iratokat az ügyésznek.

6. Tartalmi legitimáció

6.1. Meghatározott személy

A vád törvényességének elengedhetetlen tartalmi eleme, hogy konkrétan beazonosítható személy ellen irányuljon, ebből következően az ismeretlen személy ellen emelt vád nem minősül törvényesnek. A „meghatározott személy” kitétel a bírói gyakorlat szerint természetesen akkor is megállapítható, ha a vádirat nem teljes körűen tartalmazza a terhelt személyi adatait, mivel az esetleges hiányosságok a bizonyítási eljárás során még pótolhatóak.⁹⁷² A Be. 321. § (4) bekezdése alapján ugyanez irányadó a pótmagánvádas eljárásra is, továbbá amennyiben magánvádas ügyben a feljelentett kiléte a feljelentésből nem állapítható meg, a bíróság annak tisztázására a Be. 499. § (2) bekezdése alapján nyomozást rendelhet el.

A vádlottnak a vádirat alapján beazonosíthatónak kell lennie, azonban az egyes személyi adatok hiánya, amelyek a bírósági eljárás során pótolhatóak, nem teszi a vádat törvénytellenné. A vádlott személyének bizonytalansága mindazonáltal nem tekinthető pusztán a vádirat hiányosságának, hanem főkérdés.⁹⁷³

A vád törvényességéről készített joggyakorlati összefoglaló szerint vádlott csak az vétőképes személy lehet, aki büntethető.⁹⁷⁴ Ez a distinkció azonban álláspontom szerint nem fér össze a Be. 43. § (1) bekezdése szerinti terhelt fogalommal, mivel terhelt a törvény szerint az, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak. Ebből következően, amennyiben a terhelt pl. gyermekkor vagy kóros elmeállapot miatt nem büntethető, az nem a vád törvényességére, hanem az ügy érdemére tartozó kérdés, amely adott esetben az eljárás büntethetőségi akadályból történő megszüntetéséhez, vagy tárgyalási szakban a vádlott felmentéséhez vezethet.

Amennyiben az ügyész nem kívánja valamely személy büntetőjogi felelősségre vonását, és ily módon nem emel ellene vádat, e tényállási részre nem lehet bűnösséget megállapítani.⁹⁷⁵ Ez tipikusan akkor fordul elő, amikor társtetteségben való elkövetés esetén az egyik terhelt cselekménye az üzletszerűség folytán bűncselekménynek minősül, míg a másiknak kizárólag szabálysértési felelősségét lehet megállapítani tulajdon elleni szabálysértés elkövetése miatt. Ilyenkor a leghelyesebben akkor járunk el, ha mind a vádiratban,

⁹⁷² 1/2007. BK vélemény A/I. pont

⁹⁷³ Kadlót Erzsébet: *A vád a vádlottak padján*. 67. o. Magyar Jog, 2005/2. 65-78. o.

⁹⁷⁴ Kúriai jelentés: i. m. 48. o.

⁹⁷⁵ Jagusztin Tamás: *A törvényes vád mint a büntetőeljárás perjogi előfeltétele*. 61. o. Ügyészek Lapja, 2006/5. 53-62. o.

mind az arra épülő ítéleti tényállásban az érintett személyt pusztán a büntetőjogilag felelős vádlott „társaként” jelöljük meg, vagy az illetőt a tényállásban akár név szerint is feltüntethetjük természetesen anélkül, hogy hozzá bármilyen konkrét eljárási pozíciót kapcsolnánk.

Lehetőség van arra is, hogy az ügyész a tárgyaláson úgy nyilatkozzék, hogy a vádiratban foglaltakkal ellentétben a tényállásban megjelölt valamely személy felelősségre vonásától eltekint. A gyakorlatban ez két módon valósulhat meg: a vád elejtése és felmentés indítványozása útján. Lényeges különbség, hogy míg vádelejtés esetén (pótmagánvádlói fellépés hiányában) a bíróság az eljárást a Be. 332. § (1) bekezdés e) pontja alapján megszünteti, addig felmentés indítványozásakor a bíróságot továbbra is terheli a törvényes vád alapján fennálló döntési kötelezettsége.

Majoros Tímea meglátása szerint az sem kizárt, hogy az ügyész kifejezetten indítványozza pl. a csekélyebb súlyú és a felelősségre vonás szempontjából jelentőséggel nem bíró bűncselekmény vonatkozásában, hogy a bíróság tekintsen el a vádiratban megnevezett személy büntetőjogi felelősségre vonásától.⁹⁷⁶ Álláspontom szerint ez a gyakorlatban nehezen elképzelhető, ugyanis amennyiben az ügyész erre a következtetésre jutna, a Be. vonatkozó rendelkezése alapján az eljárást maga is megszüntetheti, és ily módon nem kerül sor vádemelésre. Ilyenkor az ügyésznek a vádiratban csak utalnia kell arra, hogy a váddal nem érintett körben a felelősségre vonást mely határozatával, kivel szemben és milyen indokból mellőzte.

A jelenlegi bírói gyakorlat szerint az ismeretlen személlyel szemben emelt vád nem törvényes, ezért ilyenkor az eljárást törvényes vád hiánya okából kell megszüntetni akkor is, ha a cselekmény nem bűncselekmény. A bűncselekmény hiányának megállapítása ugyanis feltételezi a vád törvényességét.⁹⁷⁷ Ezzel ellentétben érdemes lenne mérlegelni azt is, hogy bár a bírósági eljárás lefolytatásának előfeltétele a törvényes vád, mégis amennyiben az eljárás adatai alapján megállapítható, hogy a cselekmény nem bűncselekmény, értelemszerűen bizonyítási eljárást sem kellene lefolytatni. A vádat így nem szükséges alkalmassá tenni a bizonyítás kereteinek kijelölésére, azaz nincs kizáró oka a bűncselekmény hiányos eljárás megszüntetésnek. További érvként hozható fel a Be. 267. § (1) bekezdés a) pontja szerinti megszüntetés mellett az, hogy a Be. rendszertanilag is a törvényes vád hiánya miatti megszüntetés elé helyezi a bűncselekmény hiányos esetet.

⁹⁷⁶ Majoros: i. m. 19. o.

⁹⁷⁷ EBH2012. B.10.

6.2. Büntető törvénybe ütköző cselekmény

Már az Angyal – Isaák kommentár is kimondja, hogy „a vád csak abban az esetben szolgálhat a bűnvádi eljárás megindításának alapjául, ha a vádlott terhére rótt bűncselekményt megállapító tett meghatározására alkalmas ténybeli körülmények elősorolását magában foglalja.”⁹⁷⁸

A vádirattal szemben alapvető követelmény, hogy alkalmas kiindulópontot képezzen a terhelt védekezésének előterjesztéséhez, így megfelelően írja körül azt a cselekményt, amely miatt a terheltet felelősségre kívánják vonni. Szükséges, hogy a vádlott megismerje belőle azon tényeknek és egyéb körülményeknek a körét, amely miatt védekezésre kényszerül.⁹⁷⁹

A büntető törvénykönyvbe ütköző cselekmény arra utal, hogy az ügyésznek a vádiratban olyan cselekményt kell rögzítenie, amely bűncselekményként értékelendő, és amelynek bizonyítottsága esetén a bíróság a vádlottat bűnösnek mondaná ki. Nem törvényes a vád, ha a bűncselekmény oly mértékben nincs pontosan körülírva, hogy annak egyedisége fel nem ismerhető, és emiatt el nem bírálható.⁹⁸⁰

A vád tárgyává tett történeti események leírásának mindazonáltal nem a különös részi törvényi tényállás jogi fogalmait kell felsorolnia, hanem konkrétan azokat az eseményeket, amelyek alkalmasak az indítványozott (vagy akár eltérő), ám mindenképpen büntetőtörvénybe ütköző cselekmény bíróság által történő megállapítására. Ez a feltétel teljesül, ha a vádirati tényállás a bűncselekmény tárgyi oldalának ismérveit olyan részletességgel tartalmazza, amelyből az alanyi oldal szükséges elemére alapos következtetést lehet vonni.⁹⁸¹ A törvényes vád tartalmi követelményének nem felel meg a vád, ha nem tartalmazza a cselekmény pontos körülírását, és emiatt abból az adott magatartás büntetőtörvénybe ütközésének lehetősége nem állapítható meg, ezért az a bűnösségre vonatkozó anyagi jogi következtetés levonására alkalmatlan.⁹⁸²

A törvényes vádnak nem fogalmi ismérve az, hogy a büntetőtörvénybe ütköző cselekmény leírása körében a törvényi tényállás jogi fogalmait használja; elégséges, ha a történeti tények leírása oly mértékben konkrét, amelyből – bebizonyítottágot feltételezve – büntetőtörvénybe ütköző cselekményre lehet következtetni.⁹⁸³ A cselekmény körülírása akkor pontos, ha a vád a terhelt személyére, illetve cselekvőségére konkretizálva hiánytalanul tartalmazza valamely bűncselekmény törvényi tényállási elemeinek megfelelő tényeket, az elkövetési magatartást, a cselekmény megvalósításának helyét, idejét stb. A „büntetőtörvénybe ütköző” kitétel azt jelenti, hogy a vádban foglaltak egyben

⁹⁷⁸ Angyal Pál – Isaák Gyula: Bűnvádi Perrendtartás (Magyar Törvények Grill féle kiadása) Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1941. 7. o.

⁹⁷⁹ Háger Tamás: *Abszolút eljárási szabálysértések az elsőfokú büntetőperben*. 53. o. Büntetőjogi Szemle, 2014/2. 49-56. o. (Háger2014)

⁹⁸⁰ Kúriai jelentés: i. m. 49. o.

⁹⁸¹ EBH2015. B.10.

⁹⁸² BH2011. 60.

⁹⁸³ BH2011. 219.

alkalmasak valamely bűncselekmény tényállásszerű megvalósulására levonható következtetésre.⁹⁸⁴ Bócz Endre szerint a büntető törvénybe ütköző pontosan körülírt cselekmény fogalmához elegendő az is, hogy „szóljanak ésszerű érvek egy olyan jogi álláspont mellett is, amely szerint a kérdéses cselekmény büntető törvénybe ütközik.”⁹⁸⁵

A vádirat tényállási részének tartalmaznia kell azokat a tényeket is, amelyek alátámasztják a törvényi tényállásnak megfelelő minősítést. Amennyiben a bíróság csak ténybeli következtetés útján tudja pótolni a vádiratból hiányzó tényállási elemeket, a vád nem törvényes, mivel ténybeli következtetést csakis az ítéleti tényállás megállapításához alkalmazhat a bíróság.⁹⁸⁶ Nem érinti a vád törvényességét ellenben az, ha a bíróság ténybeli következtetés útján a tényállást kiegészíti. Ez csak akkor fogadható el, ha a további tények konstruálása nem a vád bizonytalan megfogalmazásának helyesbítésére, kiigazítására, azaz a vád „törvényesítésére” szolgál. Ellenkező esetben sérülne az eljárási feladatok megoszlásának elve, ugyanis a vád törvényességének vizsgálata során a bíróság sem bizonyítás-felvételére, sem ténybeli következtetés levonására nem jogosult.⁹⁸⁷

Példának okáért törvényes vád hiánya miatt a büntető eljárás megszüntetése indokolt, ha a verbális bűncselekmény (becsületsértés) miatt benyújtott vádirat nem tartalmazza a terhelt által a sértettel szemben használt azokat a konkrét kifejezéseket, szavakat, amelyeknek megvizsgálásával a bíróság dönthetne azok becsület csorbítására alkalmasságáról, végső soron pedig a büntetőjogi felelősségről.⁹⁸⁸

A következetes joggyakorlat szerint amennyiben a történeti tényállásban leírt cselekmény bűncselekményként nem értékelhető, az nem értelmezhető akként, hogy az ügyész nem a Btk.-ba ütköző cselekmény miatt emelt vádat, és ezért a vád nem törvényes, hanem bűncselekmény hiányában kell az eljárást megszüntetni vagy felmentő ítéletet hozni.⁹⁸⁹ A bizonyítás esetleges kudarca ily módon a vád törvényességét nem érinti, azaz nem lehet olyan értelmezést tulajdonítani a büntető törvénykönyvbe ütköző cselekmény fogalmának, hogy amennyiben a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselekmény, a vád nem is volt törvényes. A lényeg az, hogy a vádiratban nyomon követhető legyen az, hogy az ügyész miért minősítette bűncselekménynek a vádlott cselekvőségét.⁹⁹⁰

⁹⁸⁴ BH2009. 261.

⁹⁸⁵ Bócz Endre: *A vád törvényességéről*. 12. o. De iuris peritorum meritis 3, Studia in honorem András Szabó. KGRE ÁJK, Budapest, 2008. 7-22. o.

⁹⁸⁶ Dévaj Hedvig: *A szakág szempontjából fontos bírósági döntések és egyéb kérdések*. 47. o. *Ügyészek Lapja*, 2007/6. 47-58. o.

⁹⁸⁷ Sándor Lénárd: *A Debreceni Ítéletábrá ítélete csalás és adócsalás büntetéről. A törvényes vád egyes kérdései*. 36. o. *JeMa*, 2014/1. 28-38. o.

⁹⁸⁸ BH2015. 120., BH2015. 185.

⁹⁸⁹ Holé – Kadlót: i. m. IV. kötet. 296. o.

⁹⁹⁰ Sztancs: i. m. 37. o.

6.3. A jogi minősítés

A jogirodalomban mind a mai napig heves vitát vált ki az a kérdés, hogy a cselekmény jogi minősítése részét képezi-e a törvényes vád fogalmának, vagy ahhoz elegendő pusztán a jogilag értékelhető terhelti cselekmény leírása. Róth Erika és Berkes György is azon a véleményen van, hogy amennyiben az ügyész egyáltalán nem minősítette a történeti tényállásban leírt cselekményt, úgy kifejezésre juttatta, hogy azt nem kívánja a vád tárgyává tenni, és nem indítványozza annak elbírálását. Meglátásuk szerint a büntető törvénybe ütköző cselekményt nem lehet egyszerűen a történeti tényállásban leírt cselekménnyel azonosítani, hanem ahhoz a vádlónak konkrét jogi minősítést is társítania kell.⁹⁹¹ Ezt a véleményt osztja Nagy Lajos is, aki szerint „a vádemelés [...] nem egyenlő a tényeknek a vádiratban történt előadásával, hanem a vádemeléshez szükséges egy erre vonatkozó kifejezett indítvány is.”⁹⁹²

A múlt század elején a Balogh – Edvi – Vargha kommentár is hasonló okfejtést tartalmazott, amikor a következőket taglalta: „a vád tárgyává tett büntetendő cselekmény a törvényben megállapított és a tényállásból vett ismertető jelek szerint, tüzetesen jelöltessék meg. Ez nem más, mint a concret vád formulázása, a mely két elemből van összetéve. Egyik a bebizonyított tényálladék vagyis az elkövetett cselekmény, a másik az anyagi büntető törvénynek az a meghatározása, a mely a kérdéses cselekmény ismérveit megjelöli. Az előbbi tehát ténybeli: az utóbbi jogi individualitása a vádbeli cselekménynek.”⁹⁹³

Ezt a szemléletet követi Fázsi László is, aki úgy ítéli meg, hogy a büntető törvénybe ütköző cselekmény nem egyszerűen a vád történeti tényállásában szereplő cselekmény, hanem az, amit az ügyész jogilag is értékeli, minősít. Mindezt a funkciómegosztás kívánalmából vezeti le, mivel a bíróság a történeti tényállásban szereplő, de jogilag nem minősített cselekmény értékelésével vádlói funkciót gyakorolna.⁹⁹⁴

Fázsi László kitér az anyagi halmazatban lévő cselekmények problematikájára is, amelyre példaként említi azt a gyakorlatban előfordult esetet, hogy az ügyész az emberölés büntette miatti büntetőügyben bár a történeti tényállás részévé tette, nem indítványozta a terhelt felelősségre vonását a sértett hozzátartozóinak sérelmére elkövetett személyi szabadság megsértésének büntette miatt. Álláspontja szerint a vádló ily módon kifejezésre juttatta azt, hogy ezen bűncselekmény vonatkozásában a felelősségre vonástól eltekint.⁹⁹⁵ Árnyaltabban fogalmaz ennek kapcsán Pásztor István, amikor arról ír, hogy az ügyész alapvető kötelessége, hogy a vád tárgyává tett terhelti cselekményt jogilag értékelje, és amennyiben az eljárási törvényben foglalt felhatalmazása alapján a vádemelést

⁹⁹¹ Lásd bővebben Belovics: i. m. 17. o.

⁹⁹² Nagy Lajos: *Ítélet a büntetőperben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 427-428. o.

⁹⁹³ Balogh Jenő - Edvi Illés Károly – Vargha Ferenc: *Bűnvádi Perrendtartás Magyarázata*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1909. 212. o.

⁹⁹⁴ Fázsi László: *A tények jogi minősítésének gyakorlati jelentősége*. 73-74. o. Miskolci jogi Szemle, 2012/2. 71-78. o.

⁹⁹⁵ Fázsi: i. m. 74. o.

valamely cselekmény kapcsán mellőzni kívánja, úgy arra a vádiratban vagy a végindítványban utaljon.⁹⁹⁶

A fenti helyzetben álláspontom szerint különbséget kell tenni a tekintetben, hogy a vádirat tartalmaz-e kifejezett utalást arra, hogy az anyagi halmazatban álló bűncselekmény tekintetében lemond-e az ügyész az állami büntetőigény érvényesítéséről, vagy csupán nem minősíti a cselekményt. Amennyiben a vádirat utalást tartalmaz arra, hogy az ügyész valamely bűncselekmény miatt nem indítványozza a terhelt felelősségre vonását, úgy ezen tényállásrész nem tartozik a vád tárgyához, ezért azt nem is kell, és nem is lehet jogilag minősíteni. Ezzel ellentétben, amennyiben az ügyész pusztán nem minősíti a cselekményt, úgy az a történeti tényállás részének, azaz a vád tárgyának tekintendő. Ezt támasztja alá Tóth Mihály azon meglátása is, hogy „a bíró az ítéletében mindaddig [de csakis addig] szabadon vonhatja le az általa tényként megállapított tettek valamennyi jogi konzekvenciáját, amíg ezek a tettek azonosnak tekinthetők a vádban közöltekkel, illetve fenntartottakkal.”⁹⁹⁷

Belovics Ervin a jogi minősítés követelményét vallókkal szemben rámutat arra, hogy álláspontjuk elfogadása olyan paradox helyzetet teremtene, hogy a vádló által nem minősített, ám a történeti tényállásban leírt további bűncselekmények vonatkozásában az ügyésznek, a hivatalból való eljárás elvére tekintettel ismét vádat kellene emelnie. Ez a szemlélet a gyakorlatban ahhoz vezetne, hogy „ugyanazon terhelt vagy terheltekkel szemben ugyanazon bizonyítási anyag, így ugyanazon tanúk kihallgatása révén kellene az új eljárást lefolytatni, valójában az eljárást megismételni.”⁹⁹⁸

Steffler Sándor is akként vélekedik, hogy a vád tárgyává tett cselekmény kitétel nem a jogilag értékelt tényeket jelenti, hiszen amennyiben a jogalkotó ilyen kívánalmat támasztott volna a törvényes vád fogalmával szemben, úgy a bűncselekmény kifejezést használta volna, tehát a vádban szereplő tények történeti tényállása a vád tárgya. Ugyancsak helyesen utal arra, hogy a vádhoz kötöttség szempontjából a közvádló és a magánvádló között nincs különbség, és mivel a magánvádló általában jogi ismeretekkel nem rendelkezik, nem is várható el tőle, hogy a cselekményt jogilag minősítse.⁹⁹⁹

A Bárd – Pusztai szerzőpáros is úgy ítéli meg, hogy a bíróságnak a vád tárgyává tett tényeket kell elbírálnia, azokat, amelyeket az ügyész a vád előterjesztésekor előad. Ha az ügyész a bűncselekményt kimerítő tényállást a vádiratban rögzíti, az külön jogi minősítés hiányában is a vád tárgyának tekintendő.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁶ Pásztor: i. m. 2. o.

⁹⁹⁷ Tóth Mihály: *A „tettazonosság” újabb dilemmái – Meghaladott dogma vagy értékes tradíció?* 40. o. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Minúciák. Tanulmányok Tremmel Flórián professzor 60. születésnapjának tiszteletére*, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudomány Kar, Pécs, 2001. 22-41. o.

⁹⁹⁸ Belovics: i. m. 18. o.

⁹⁹⁹ Steffler: i. m. 335. o.

¹⁰⁰⁰ Bárd Károly – Pusztai László: *A büntetőeljárás kézikönyve*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993. 32. o.

A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma a 2006. november hó 27. napján és 2007. február hó 08. napján megtartott kollégiumi ülésén végül is egy ajánlásban fogalmazta meg azt, hogy a vádemelésre jogosult indítványában leírt konkrét cselekmény akkor is vád tárgyává tettnek tekintendő, ha a vádló a cselekmény miatt a bírósági eljárás lefolytatását kezdeményezte, de annak minősítését elmulasztotta. Megerősítette, hogy a vád törvényességének nem tartalmi eleme a vád tárgyává tett cselekmény Btk. szerinti minősítése. Ebben az esetben a bíróságnak a vád képviselőjét a vádirat hiányosságainak pótlása iránt meg kell keresnie, és ha ennek nem tesz eleget, a bíróság a Be. 267. § (1) bekezdésének k) pontja alapján az eljárást megszünteti. Ezzel összességében a Belovics Ervin és követői által képviselt azon állásponttal értett egyet, hogy az ügyész „a tények vád tárgyává tételével és nem azok jogi minősítésével emel vádat, és ha a vádirat büntetőtörvénybe ütköző - de az ügyész által nem minősített - cselekményt tartalmaz, az egyéb feltételek (vádlói legitimáció, a vádban pontosan megjelölt terhelt) fennállása esetén a vád törvényes, és a bíróságnak a vádat el kell bírálnia.”¹⁰⁰¹

A 2006. évi LI. törvény 1. §-ához fűzött miniszteri indokolás leszögezi, hogy törvényes vád csak az lehet, amely többek közt a vád tárgyává tett cselekmény büntetőtörvény szerinti minősítését is tartalmazza. Minthogy a miniszteri indokolás kötelező erővel nem bír, ez semmiképpen nem tekinthető a törvényes vád autentikus értelmezésének, már csak azért sem, mert az a törvényes vád fogalmi elemei közé sorolja a bizonyítékok felsorolását, valamint a hatásköri és illetékességi szabályokat is.

Álláspontom szerint a jogi minősítés elmulasztása nem eredményezi a vád törvénytelenességét, legfeljebb annak kellékhányosságát. Mint azt már fentebb is kifejtettem, a vádirat pusztán az eljárás megindításának alapja, a vád tárgya és annak minősítése az ítélethozatalig változhat. A vádiratnak ezért alapvetően arra kell alkalmasnak lennie, hogy a terhelt szembesüljön azokkal a konkrét tényekkel, amelyek miatt a büntetőjogi felelősségre vonását kezdeményezték. A bíróságnak közvadás ügyben a vádirat hiányosságainak pótlása körében természetesen kötelessége a vádhatóságot a jogi minősítés megjelölésére felhívni, és amennyiben ezen kiegészítést az nem teszi meg, az eljárást szintén meg kell szüntetnie. Ily módon a védelemhez való jog már a tárgyalás előkészítése során sem csorbul, nem beszélve arról, hogy a bíróságnak alapvetően az egész eljárás során tájékoztatnia kell a vádlottat az eltérő jogi minősítés lehetőségéről. Legyen szó tehát akár arról, hogy a vádirat jogi minősítést egyáltalán nem tartalmaz, vagy hogy tartalmaz ugyan, de hiányosan, a vád pusztán kellékhányosnak tekinthető.

A gyakorlatban ugyanakkor nehezen elképzelhető, hogy az ügyész konkrét jogi minősítés nélkül emeljen vádat, ugyanis a vádirati tényállás megszerkesztése során számba kell vennie a szóba jöhető törvényi tényállások szerinti minősítési változatokat, majd azok összehasonlítása alapján el kell döntenie, hogy melyik

¹⁰⁰¹ Belovics: i. m. 17. o.

törvényi tényállásnak feleltethető meg a terhelt cselekménye. Az így kiválasztott minősítés tehát alapjaiban határozza meg, hogy a nyomozati iratokból megismerhető tényhalmazból melyek lesznek a releváns tények, amelyeket az adott jogi minősítés megalapozásához a vádiratba be kell emelni.¹⁰⁰²

7. A vádhoz kötöttség

Nemcsak a bizonyítási eljárás, hanem az ítéleti rendelkezések kereteit is kijelöli a vád. A bíróság a Be. 2. § (4) bekezdése alapján a vádhoz kötve van, azt köteles kimeríteni, de azon túl nem terjeszkedhet. A bíróság a vádhoz két irányban is kötött: „eljárását csak a vád indíthatja meg, továbbá csakis a vádba tett cselekmény miatt és csak azon személy fölött ítélezhet, aki ellen vádat emeltek.”¹⁰⁰³ A vád aktuális tartalmához mindig hozzá kell érteni az írásban előterjesztett vagy a tárgyaláson szóban előadott és jegyzőkönyvben rögzített vádmódosítást is.

Már Baumgarten Izidor is hangsúlyozta, hogy „senkit sem szabad más tett miatt vádolni, mint a melyért vád alá helyeztetett, másrésztől a vád kiterjesztésének ezen negatív határán belül az ügyészi végindítvány illetve az ítélet felölheti mindazon a tárgyalás alatt felmerült újabb körülményeket, melyekből kitűnik, hogy az incriminált tett másként történt.”¹⁰⁰⁴

A vád személyhez kötöttsége alatt azt értjük, hogy a bírósági eljárás során a vádlott személye nem változhat meg, azaz nem lehet a terheltet más személlyel helyettesíteni vagy utóbb más személyeket is bevonni az eljárásba, míg a bíróság tartalmilag is kötött a vádhoz, hiszen az abban megjelölt történeti tényállást mással nem helyettesítheti, nem bővítheti, vagy módosíthatja, kizárólag pontosíthatja.¹⁰⁰⁵ Más megfogalmazásban a vád személyhez kötöttsége alapján a bíróság csakis a vádban megjelölt személy ellen folytathatja le a büntetőeljárást, és még a felvett bizonyítás eredményétől függetlenül sem mondhat ki más személyt bűnösnek, a tárgyi kötöttség pedig arra korlátozza, hogy az esetlegesen feltárt újabb tények ismeretében sem állapíthatja meg a vádlott büntetőjogi felelősségét, amennyiben az ügyész a vádat nem módosítja. Ha a bíróság más személy büntetőjogi felelősségét is megállapíthatónak tartja, vagy az ügyész a vádkiterjesztés lehetőségével nem él, hivatalból feljelentést kell tennie az érintettel szemben, illetőleg a további büncselekmény megalapozott gyanúja miatt.¹⁰⁰⁶

Kadlót Erzsébet a fentieket akként összegzi, hogy a bíróságnak nem feladata a vád határainak tágíttatása.¹⁰⁰⁷ Ezzel szemben létezik olyan álláspont is, amely

¹⁰⁰² Bócz: i. m. 260. o.

¹⁰⁰³ Cséka Ervin: *Az ügyész jogállása a büntetőeljárásban*. 236. o In: Ligeti Katalin (szerk.): Wiener Imre Ünnepi Kötet. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2005. 231-241. o. (Cséka2005)

¹⁰⁰⁴ Baumgarten Izidor: *A tett azonosság kérdéséhez. Vélemény a X. Magyar Jogászegyűlés számára különös tekintettel a magyar eljárási javaslatokra*. Atheneum r. társ. könyvnyomdája, Budapest, 1889. 23-24. o.

¹⁰⁰⁵ Cséka et al.: i. m. 66. o.

¹⁰⁰⁶ Fenyvesi et al.: i. m. 504. o.

¹⁰⁰⁷ Kadlót: i. m. 70. o.

szerint „újabb tények vagy személyek felelősségének felmerülésekor a bíróságnak az ügyészhez kell fordulnia a vád módosítása, kiegészítése végett.”¹⁰⁰⁸ Az eljárási feladatok megoszlásának elvéből következően azonban mindez sértené a tisztességes eljáráshoz való jogot, ugyanis a bírót – lényegében vádlói funkciót gyakorolva – vádemelésre vagy vádkiterjesztésre ösztönözné. Ebben a kérdésben helyesebbnek tűnik a feljelentés tételi kötelezettség teljesítése.

A vádkimerítési kötelezettség a legszemléletesebben úgy fogalmazható meg, hogy a bíróságnak minden a büntetőjogi felelősség szempontjából releváns tényről állást kell foglalnia, egyetlen ilyen cselekményt sem hagyhat elbírálás nélkül.¹⁰⁰⁹ A bíróság nem teheti meg, hogy a vád valamely részét elmulassza értékelni.¹⁰¹⁰ A vád tárgyává tettek minősül minden olyan cselekmény, amelyre az ügyész nem ejtette a vádat. Egy több vádpontos ügyben, ha az ügyész csak bizonyos vádpontokra módosítja a vádat, az kifejezett indítvány hiányában nem jelenti azt, hogy a nem említett vádpontok vonatkozásában ejtette volna a vádat. A magyar büntetőeljárás törvény a „csendes vádelejtést” nem ismeri.¹⁰¹¹

Fontos ugyanakkor, hogy a bíróságnak valamennyi tényállási pont és tényállási elem vonatkozásában megalapozott, azaz hiánytalan és helyes tényállás megállapítására kell törekednie, amelynek érdekében hivatalból is fogatosíthat bizonyítást. Megítélésem szerint a bíróság Be. 75. § (1) bekezdése szerinti tényállás-felderítési kötelezettsége ügyészi indítvány hiányában sem eredményezi a védelemhez fűződő jogok sérelmét, ugyanis a bíróság a szükséges bizonyítás lefolytatásával hozzájárul a vádtól eltérő alternatív tényállások feltárásához. Tóth Mihály ugyanakkor felhívja a figyelmet arra a veszélyre is, hogy az önálló bírói ténymegállapítás mozgásteret nem növekedhet olyan mértékben, hogy az a vádelv visszaszorítását és a vádhoz kötöttség jelentőségének csökkenését eredményezze.¹⁰¹²

A vádhoz kötöttség egyben azt is jelenti, hogy amennyiben az ügyész a vádat elejti, úgy a bíróság köteles az eljárást megszüntetni. A vádhoz kötöttséget ugyanakkor nem sérti az, ha az ügyész a vádbeszédében a vádlott felmentését indítványozza vádelejtés nélkül,¹⁰¹³ amelyhez képest a bíróság bűnösséget megállapító ítéletet hoz. Ez esetben ugyanis csupán annyi történt, hogy a továbbra is fennálló törvényes vád keretei között a bíróság az ügyészi állásponttól eltérően ítélte meg a vádlott büntetőjogi felelősségét.

¹⁰⁰⁸ Belovics – Tóth: i. m. 49. o.

¹⁰⁰⁹ Belovics: i. m. 19. o.

¹⁰¹⁰ Háger: i. m. 3. o.

¹⁰¹¹ Elek Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*. Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012. 153. o.

¹⁰¹² Tóth Mihály: i. m. 41. o.

¹⁰¹³ Cséka2005: i. m. 237. o.

8. Tettazonosság

A tettazonosság követelményének az ítélet akkor felel meg, ha felmentő rendelkezés hiányában a vád tárgyává tett konkrét bűncselekmény elbírálása szempontjából jelentőséggel bíró valamennyi tény tartalmazza, továbbá a vádban és az ítéletben rögzített tények a lényegét tekintve azonosak.¹⁰¹⁴ Az ítéletnek összhangban kell lennie a vádirat által leírt tényekkel, ami azonban nem jelenti a vádirati és az ítéleti tényállás szó szerint egyezését.¹⁰¹⁵ Természetesen eltérhet az ítéleti és a vádirati tényállás, ha a bíróság az ellene emelt vád alól a vádlottat felmenti, vagy cselekményét enyhébben minősíti.¹⁰¹⁶

A vádelv a vád és az ítélet tényállása közötti teljes történeti azonosságot mindazonáltal nem követeli meg. Figyelemmel arra, hogy a bíróságnak a bizonyítás során a tényállás hiánytalan, valóságnak megfelelő tisztázására kell törekednie, a bizonyítás eredményéhez képest az ítéleti tényállás több vonatkozásban, így az elkövetés helye, ideje, módja, eszköze, motívuma, eredménye stb. tekintetében eltérhet a vádirati tényállástól anélkül, hogy az a vádelvet sértené. Nem sérti a vádelvet „tárgyi” vonatkozásban, ha a terhelt ítéleti tényállásban rögzített cselekménye „olyan” cselekmény marad, és nem válik alapvetően eltérő „más” cselekménnyé, mint amely miatt vele szemben az ügyész vádat emelt, ugyanis ilyenkor a megállapított tényállás a lényeges tényeit tekintve a vádnak megfelel.¹⁰¹⁷

A bíróság a történeti tényállással összefüggésben tehát olyan részleteket is megállapíthat, amelyet a vádirat nem tartalmazott, és nem jelenti a vádelv sérelmét, ha a bíróság határozatában foglalt tényállás nem fedi a vádban foglalt tényeket, ám a bűncselekmény lényeges elemét alkotó tények tekintetében annak megfelel.¹⁰¹⁸ A tettazonosság ilyen értelmezése nyilvánvalóan azon alapszik, hogy amennyiben az megkövetelné a vádbeli és ítéleti tényállás teljes azonosságát, úgy a bíróság ténymegállapító tevékenysége kizárólag a vádirati tényállás helyességének ellenőrzésére korlátozódna.¹⁰¹⁹

Az Angyal – Isaák kommentár a tettazonosság fogalma alatt a történeti események főbb vonalaiban (idő, hely stb.) való egyezősége mellett a jogsérelem minőségbeli azonosságát is érti. A tettazonosság sérelme szempontjából arra helyezi a hangsúlyt, hogy a vádló milyen jogi érdek sérelme miatt emelt vádat. Ha a sértett jogi érdek azonos, akkor a tettazonosság nincs megsértve.¹⁰²⁰

Vargha Ferenc megítélésében a tett büntetőjogi szempontból szintén mindig a törvény által védett valamely érdek sérelme vagy veszélyeztetése. Azt kell tehát első sorban megállapítani, hogy a vádló mily érdek sérelme vagy veszélyeztetése miatt emelt vádat, és „ha a sértett jogi érdek identicus, a tett azonossága nincs

¹⁰¹⁴ Belovics – Tóth: i. m. 245. o.

¹⁰¹⁵ BH2005. 242.

¹⁰¹⁶ Belovics: i. m. 19. o.

¹⁰¹⁷ EBH2005. 1199.

¹⁰¹⁸ BH2005. 7.

¹⁰¹⁹ Háger2012: i. m. 52. o.

¹⁰²⁰ Angyal – Isaák: i. m. 288. o.

megsértve (...) Ha a bűncselekmény neme, vagyis a védett jogi érdek nem változik, egyik bűnfajról a másikra át lehet térni.¹⁰²¹

Baumgarten Izidor meglátásában a tett azonossága megmarad, ha a vizsgált aktus ugyanazon vagy rokon bűntett elkövetési cselekményeit képezi, azaz a tett egy bizonyos akaratirány által egybefoglalt tevékenység, és nem a tettes bizonyos térben és időben tanúsított összes fizikai tevékenysége. A vád és az ítélet alapjául szolgáló akaratirányultság összehasonlítása gyakran a legjobb eszköz a tett egységének meghatározására.¹⁰²² Mindebből következően az elhatárolás alapja szerinte abban keresendő, hogy a vádlott cselekvősége egy közös pontból kiinduló akaratirányú láncolatra felfűzhető-e.

A múlt század eleji megközelítéshez képest Tóth Mihály ugyanakkor úgy véli, hogy az azonos jogi tárgy körébe eső érdeksérelem nem feltétlenül alapozza meg a tettazonosságot, minthogy ennek ellenkezője sem zárja ki azt, hogy a veszélyeztetett érdek különbözősége ellenére a tettazonosság fennálljon. Példaként az álpénz forgalmazását hozza fel, amikor is a vádban szereplő pénzhamisításhoz képest a bíróság csalás miatt mondja ki a vádlottat bűnösnek.¹⁰²³ Mindez érzékletesen szemlélteti, hogy pusztán egyetlen adalék tényállási elem, a tévedésbe ejtési szándék, nem zárja ki a tett azonosságát a jogi tárgy különbözősége ellenére. Álláspontját osztva kijelenthető, hogy nem sérül a tettazonosság, ha a bíróság által megállapított mellékkörülmények nem változtatják meg alapvetően a felrótt magatartást, nem cserélik fel azt másikkal. A tettazonosság nem a terhelt, sértett, elkövetési tárgy vagy éppen Btk. fejezetbeli azonosságot jelenti, hanem „főként a fizikai cselekmény, a magatartás, a tett azonosságát.”¹⁰²⁴

A fenitek dacára nem tagadható, hogy a tettazonosság vizsgálata körében a jogi tárgy, mint orientációs tényező praktikus kiindulópontként szolgálhat. Példaként hozható fel az a gyakorlatban megtörtént eset, amikor egy büntetés-végrehajtási dolgozó azért bántalmazott társaival – idegengyűlölő szitkozódások közepette – egy egyébként magyar állampolgár férfit, mert illegális bevándorlónak vélte.¹⁰²⁵ Abban a nem várt helyzetben, ha az ügyész kizárólag garázdaság büntette miatt indítványozná a vádlott büntetőjogi felelősségre vonását, a bíróság véleményem szerint nem állapíthatná meg a vádlott bűnösségét közösség tagja elleni erőszak büntettében. Jóllehet pusztán egy esetleges tényállási elem, a motívum változna, mindazonáltal éppen ez jelenti a súlyosabb bűncselekmény lényegadó tulajdonságát, amely alapvetően megváltoztatja a cselekmény jellegét. Azonos problémával találkozunk akkor is, amikor a vádlott azzal fenyegeti meg az ismert politikust, hogy lesavazza a gyermekeit, ha nem vonja vissza a számára kedvezőtlen következményekkel járó törvényjavaslatot. Láthatjuk, hogy a vádlott

¹⁰²¹ Balogh et al.: i. m. 436-440. o.

¹⁰²² Baumgarten: i. m. 82-83. o.

¹⁰²³ Tóth: i. m. 26. o.

¹⁰²⁴ Tóth: i. m. 30-32. o.

¹⁰²⁵ A sajtóból ismert ügy, jelenleg nyomozati szakban van.

cselekvősege mind a zaklatás, mind a terrorcselekménnyel fenyegetés büntettének törvényi tényállásába beleillik, ugyanis a vádlott testi épség elleni cselekmény elkövetésével fenyeget abból a célból, hogy a sértettet megfélemlítse. Ha az ügyész nem teszi a vád tárgyává azokat a tényeket, amelyek alapján az állami szerv működésének befolyásolására irányuló szándék megállapítható lenne, kizárólag zaklatás vétségében lehet bűnösnek kimondani. Úgyszintén, ha az ügyész aljas indokból elkövetett személyi szabadság megsértése miatt emel vádat, azonban a tárgyaláson felvett bizonyítás eredménye alapján a bíróság úgy ítéli meg, hogy a vádlott szexuális erőszak büntettének kísérletét valósította meg, törvényes vád hiányában ezen bűncselekmény vonatkozásában nem állapíthatja meg a vádlott felelősségét, hiszen a vádbeli minősítéshez képest az ítéleti tényállás lényegesen változott.

Háger Tamás is azon állásponton van, hogy a bűnösséget megállapító ítélet és a vád egyes elemeinek nem kell teljesen fedniük egymást, azonban az elkövető személyének és az elkövetési magatartás központi részének egyeznie kell. Nem sérti a tettazonosság követelményét, ha a bíróság a vádhoz képest részletesebben, vagy kisebb részletekben eltérve állapítja meg a tényállást. Amennyiben ez súlyosabb bűncselekmény megállapításához vezetne, pl. az értékhatár átlépése miatt, úgy a teljes kötetlenség véleménye szerint már vitatható, mivel a bíró ekként vádlóvá válik. A bíróság ezért nem teheti ítéleti tényállásának részévé azon súlyosabb minősítést eredményező tényeket, amelyekre a vád nem tartalmaz utalást.¹⁰²⁶

Jagusztin Tamás arra is rámutat továbbá, hogy nem befolyásolja a vád törvényességét, ha a bíróság a vádirat megszövegezését stilsztikailag, helyesírásilag korrigálja, a kisebb tartalmi pontatlanságokat helyesbíti, pótolja, egészen addig, amíg az nem eredményezi a vádtól alapvetően eltérő cselekmény ítéletbe foglalását. Figyelemmel arra, hogy a törvényes vádnak csak a megtörtént cselekmény lényegét kell tartalmaznia, a bíróság a lefolytatott bizonyítás eredményéhez képest a tényállást kiegészítheti, vagy akár szűkítheti is.¹⁰²⁷

A joggyakorlat sem követeli meg a vádirati és az ítéleti tényállás teljes egyezését, elegendő a lényegi azonosság, azonban a bíróság teljesen kötve van a vádmellőzéssel kirekesztett tények vonatkozásában.¹⁰²⁸ A tettazonosság így a törvényi tényállás szükséges ismérveire (szükséges tényállási elemekre) korlátozódik, és nem tekinthető jogsértésnek a vád ún. feljavítása, hiányosságainak pótlása. Elfogadott, hogy az esetleges tényállási elemek (elkövetési hely, idő, mód) pontosíthatók, ám a gyakori tényállási elemeknél (eredmény, okozati összefüggés) ez már kétséges.¹⁰²⁹ Ez a feljavítás, különösen a gyakori tényállási elemeknél erőteljesen érintheti a védekezéshez való jogot is,

¹⁰²⁶ Háger: i. m. 4-6. o.

¹⁰²⁷ Jagusztin: i. m. 53-62. o.

¹⁰²⁸ Fenyvesi et al.: i. m. 502. o.

¹⁰²⁹ Kúriai jelentés: i. m. 25-26. o.

hiszen nem ösztönzi az ügyészi vádmódosítást, ezáltal pedig a bizonyítás irányát lényegében a bíróság belső gondolkodása határozza meg.

Ha a vád tárgyává tett cselekmény a büntetőtörvények több rendelkezését sérti, a vád a tett azonosságánál fogva mindegyik bűncselekményre kiterjed. Amennyiben egy súlyosabb bűncselekmény valamely oknál fogva nem állapítható meg, az nem akadályozza annak, hogy a tettazonosság keretében a minden részletében megvalósított enyhébb bűncselekmény magállapításra kerüljön.¹⁰³⁰ Ilyenkor az ítéleti tényállás pusztán abban különbözik a vád tényállásától, hogy a bíróság az eltérő minősítést megalapozó egyes körülményeket nem látja megállapíthatónak, azonban az ítéleti tényállás továbbra is tartalmazza a vád fő sarokpontjait.

A bírói gyakorlat az évek során több elvi jellegű döntést is hozott, amelyek érzékletesen szemléltetik a tettazonosság problematikáját, azonban mindegyik közös nevezője az a mára már világosan kikristályosodott tétel, hogy ha a bíróság által megállapított tényállás ugyan nem fedi teljesen a vádiratban leírt tényeket, de a bűncselekmény törvényi tényállásának lényeges elemeit alkotó tények tekintetében annak megfelel, az ügydöntő határozat a tettazonosság keretén belül marad.¹⁰³¹ Ha a releváns tényadatok a bizonyítás során lényegileg nem változnak meg, az ítéleti tényállás a tettazonosság követelményének eleget tesz.¹⁰³² Ha viszont a bűncselekmény elkövetésének körülményei olyan alapvetően megváltoznak, hogy az a vádiratban vagy végindítványban nem szereplő többlet-tényállás alapján lényegesen súlyosabb minősítést vonhat maga után, a bíróság nem jogosult alapjában eltérő más tényállást konstruálni.¹⁰³³

A teljesség igénye nélkül álljanak itt a következő példák: A vádelv sérelme nem valósul meg, ha a bíróság a sértett személyét - a vádiratban foglaltaktól - eltérően vagy eltérő számban állapítja meg.¹⁰³⁴ A törvényes vád követelményét nem sérti, ha a bíróság bűnösséget kimondó ítélete - a vádbeli jogi értékeléstől eltérően - bünszervezetben elkövetővel szemben szabja ki a büntetést, ha ennek ténybeli alapjai a vádban leírt tények között szerepelnek.¹⁰³⁵ Nem jelenti a vádelv sérelmét, ha a vádban szereplő vagyoni hátrány (kár) összege bírósági bizonyítás eredményeként módosul.¹⁰³⁶ A tettazonosságot nem befolyásolják a cselekmény járulékos elemei, így a jogilag nem jelentős tények, az egyes tényállási elemek mértéke, a minősítő tényállási elemek, a cselekmény passzív alanya, a tettes célzata, a vádtól eltérő eredmény, valamint az egység-többség-halmazat különböző megítélése.¹⁰³⁷

¹⁰³⁰ Angyal – Isaák: i. m. 285. o.

¹⁰³¹ BH2011. 245.

¹⁰³² Nagy: i. m. 426. o.

¹⁰³³ Pásztor: i. m. 4. o.

¹⁰³⁴ BH2006. 281

¹⁰³⁵ EBH2013. B.10.

¹⁰³⁶ BH2006. 42.

¹⁰³⁷ Nagy: i. m. 508. o.

9. A vádtól eltérő minősítés lehetősége

Baumgarten Izidor szavai tükrében "különbséget kell tenni ugyanazon tett különböző minősítése és más tettel helyettesítése között.¹⁰³⁸ Míg „a más tettel helyettesítés” a tettazonosság kérdéséhez köthető, addig az azonos tett eltérő minősítése a szabad bírói mérlegelés témáját érinti. Tóth Mihály tanulmányában rávilágít arra, hogy a vádban és az ítéletben foglalt tényeknek alapjaiban kell azonosnak lennie, amely tényeknek a jogi konzekvenciáját a bíró már szabadon mérlegelheti, tehát saját belátása szerint minősítheti a váddal összhangban megállapított tényeket.¹⁰³⁹

Már a Balogh – Edvi – Vargha kommentár is megjegyezte, hogy „az ítélet eltérhet a vádtól a bűnös akarat bármely variációja alapján, feltéve, hogy a jogtárgy azonos marad.”¹⁰⁴⁰ A Be. 2. § (4) bekezdése alapján a bíróság nincs kötve a vádló indítványában megjelölt jogi minősítéséhez, attól belátása szerint eltérhet. Ebből adódóan az eljáró bíró a vádban leírt tényeket jogilag szabadon értékelheti, sőt a tettazonosság keretei között a vádban leírtaktól eltérő tényeket is megállapíthat.¹⁰⁴¹ Ennek fényében az ítélet a vádtól eltérően a bűnösség bármely formájáról rendelkezhet, azokat egymással felcserélheti, helyettesítheti. Szándékosság helyett gondatlanságot, egyenes helyett eshetőleges szándékot, tudatos gondtalanság helyett hanyagságot is megállapíthat, és természetesen fordítva.

Amennyiben a bíróság megítélése szerint a történeti tényállásban szereplő tények nem egy, hanem több bűncselekmény megállapítására is alkalmasak, a vádló jogi álláspontjától eltérően alaki halmazatot is megállapíthat. Törvényesen minősíti pl. a bíróság - a vádelv sérelme nélkül - annak a terheltnek a cselekményét lopáson kívül, aljas indokból elkövetett könnyű testi sértésnek is, aki a sértettet gázspray-vel lefújja, és ezt a tényt a vádirati tényállás is tartalmazza.¹⁰⁴²

A többrendbeli bűncselekmény megállapítása olyan minősítési kérdés, amely nem sérti a vádelvet,¹⁰⁴³ ezért lehetősége van a bíróságnak arra is, hogy a vád szerinti látszólagos anyagi halmazat esetén, a vádelv sérelme nélkül önálló bűncselekményként értékelje a vádló indítványa szerinti önálló rész-cselekményt, vagy büntetlen eszköz-, mellék-, vagy utó-cselekményt, vagy hogy akár megállapítsa, a vádban szereplő egyes rész-cselekmények a folytatóság törvényi egységébe olvadnak.¹⁰⁴⁴ A természetes egység körébe tartozó rész-cselekmények körében sincs akadálya annak, hogy a bíróság a vád tárgyává tett bűncselekmény törvényi tényállásának keretein belül az irányadó tényeket

¹⁰³⁸ Baumgarten: i. m. 31. o.

¹⁰³⁹ Fázsi: i. m. 74. o.

¹⁰⁴⁰ Balogh et al.: i. m. 440. o.

¹⁰⁴¹ BH2014. 71.

¹⁰⁴² BH2005. 96.

¹⁰⁴³ EBH2015. B.13.

¹⁰⁴⁴ Lásd: 972. lj.

részben a vádtól eltérően állapítsa meg, és a bűncselekményt ne a vád alapján, hanem ennek megfelelően minősítse.¹⁰⁴⁵

Ha a tárgyaláson felvett bizonyítás csupán jelentéktelen minősítésbeli változást eredményez (befejezett bűncselekmény helyett kísérlet, tettes helyett társtettes vagy részes), ügyészi vádmódosítás sem szükséges, a cselekmény a tettazonosság sérelme nélkül elbírálnak.¹⁰⁴⁶

Ha a bizonyítási eljárás eredményeképpen a terhelt cselekvősege súlyosabban minősülhet, akkor a bíróság a hatásköri szabályok messzemenőig történő tiszteletben tartása mellett, a tettazonosság körében, az ügyész vádmódosítása hiányában is elbírálnak a terhelt cselekményét a (súlyosabb) minősítő körülményre kiterjedően is.¹⁰⁴⁷ Ugyanez a helyzet akkor is, ha a bíróság pl. a terhelt cselekményét a lefolytatott bizonyítási eljárás eredményeként más bűncselekménynek, pl. önbíráskodás helyett rablásnak minősíti a jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igény hiányában. A lényeg csupán az, hogy a bíróság a tettazonosság követelményével összhangban megállapított tényállást vegye ítélezése alapjául, és a vádtól különböző jogi álláspontját az alapjaiban egyező tényállásra alkalmazza. A minősítés változása mindazonáltal kihatással lehet a védelemhez való jog egyes részjogosítványaira; az ezzel kapcsolatos összefüggések külön fejezetben kerülnek elemzésre.

10. A vád módosítása

A váddal való rendelkezés joga alapvetően a vádmódosításban, így a vád megváltoztatásában és a vád kiterjesztésében, másrészt a vád elejtésben érhető tetten. Az ügyésznek egészen az ítélelethozatal céljából tartott tanácsülésig lehetősége van arra, hogy a vádat akár jelentős mértékben is megváltoztassa,¹⁰⁴⁸ mivel mind a vád ismertetésekor (Be. 284. §), mind a tárgyalás közben (Be. 310. §) és akár a vádbeszédében is (Be. 315. § (1) bekezdés a) pont) módosíthat a vádon.¹⁰⁴⁹

A vád megváltoztatásakor az ügyész úgy ítéli meg, hogy a vádlott az eredeti vádhoz képest más bűncselekményben bűnös, ezért a történeti tényállást és/vagy a jogi minősítést korrigálja.¹⁰⁵⁰ Vádkiterjesztés esetén az ügyész arra az álláspontra helyezkedik, hogy a vádlott más, az eredeti váddal összefüggő bűncselekményben is bűnös. Az ügyész tehát fenntartja az eredeti vádat, és e mellett olyan további bűncselekményben is indítványozza a vádlott büntetőjogi felelősségre vonását, amely ténybelileg kapcsolódik a vádiratban leírt bűncselekményhez.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁵ 6/2009. BJE

¹⁰⁴⁶ Pásztor: i. m. 4. o.

¹⁰⁴⁷ Lásd: 972. lj.

¹⁰⁴⁸ Herke: i. m. 27. o.

¹⁰⁴⁹ Kúriai jelentés: i. m. 49. o.

¹⁰⁵⁰ BH2011. 189

¹⁰⁵¹ BH2009. 74.

Már a bűnvádi perrendtartás is megengedte a vád megváltoztatását akként, hogy a főtárgyalás adatai szerint bebizonyított egész tényállás a vád alapjául szolgálhatott.¹⁰⁵² Baumgarten Izidor a vádmódosítás kapcsán a következő fejtegetést tette: „senkit sem szabad más tett miatt vádolni vagy elítélni, mint a melyért vád alá helyeztetett, másrésztől a vád kiterjesztésének ezen negatív határán belül az ügyészi végindítvány illetve ítélet felölheti mindazon a tárgyalás alatt felmerült ténykörülmenyeket, melyekből kitűnik, hogy az incriminált tett másként történt.”¹⁰⁵³

Baumgarten Izidor gondolatai a jelenleg irányadó joggyakorlat szerint sem vesztek jelentőségükből. Bár a vád módosítása esetében a törvény nem rendelkezik annak megküldéséről, a büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenységről szóló 12/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 6. § (4) bekezdése előírja, hogy „ha a vádirati tényállást a jogi minősítéstől függetlenül jelentős mértékben módosítani szükséges, azt - lehetőleg a vádbeszéd előtt - írásban kell a bíróság elé tárni”. A vád birtoklása (amint a vád közlése) mindazonáltal nem része a törvényes vád Be. 2. § (2) bekezdésében meghatározott fogalmának.¹⁰⁵⁴ Következésképpen törvényes vád hiányában nem szüntethető meg a büntetőeljárás, ha az ügyész a végindítványban egészíti ki a vád tényállását olyan tényekkel, amelyek további bűncselekmény tényállási elemeit tartalmazzák.¹⁰⁵⁵ Ennek kapcsán kiemelés érdemel, hogy amennyiben az ügyész a perbeszédében hoz fel lényegében vádmódosításként értékelendő tényeket, és teszi azokat a vád tárgyává, a bíróságnak a bizonyítási eljárást célszerű újból megnyitnia,¹⁰⁵⁶ hogy az új tények ismeretében a védelemnek kellő időt biztosítson a felkészülésre. Ezen kötelezettség megszegése, így különösen a feleknek a tárgyalás elnapolására való nyilatkoztatásának elmulasztása mindazonáltal legfeljebb relatív eljárási szabálysértésként értékelhető.¹⁰⁵⁷ A tisztességes eljárás követelményéből adódóan ugyanakkor az ügyész felelőssége, hogy a vádiratban és a végindítványban előadott tényállás ne különbözzék, amelyet feltételez a bizonyítás eredményének folyamatos nyomon követése és a vád szükség szerinti módosítása.¹⁰⁵⁸

A vád törvényességére tehát a vád megváltoztatásának nincs kihatása, mivel a bíróság nem az ügyész jogi minősítéséhez, hanem a vádirat tényállásához van kötve, azt köteles kimeríteni, de azon túl nem terjeszkedhet. Ezért a bűncselekmény jogi minősítésének megváltoztatása, kiváltképp enyhébben történő értékelése, a védelem ellátása szempontjából felkészülést nem igényel, és a tárgyalás elnapolásának szükségességét feltétlenül nem alapozza meg. Az elnapolás indítványozására felhívás elmulasztása az ügyre kihatással nem bír,

¹⁰⁵² Balogh et al.: i. m. 414. o.

¹⁰⁵³ Baumgarten: i. m. 23. o.

¹⁰⁵⁴ BH2013. 295.

¹⁰⁵⁵ Lásd: 1051. lj.

¹⁰⁵⁶ BH2010. 114.

¹⁰⁵⁷ EBH2013. 3.

¹⁰⁵⁸ Bócz: i. m. 261. o.

lényegtelen eljárási szabálysértésnek minősül. A tárgyalásnak ez okból történő elnapolása ugyanis csak lehetőség, arról a bíróság mindig az adott körülmények figyelembevételével és valós szükségességet mérlegelve dönt.¹⁰⁵⁹ Ha a bíróság vádkiterjesztés esetén a Be. 310. § (3) bekezdése ellenére a vádlott és a védő indítványára a tárgyalást nem napolja el, a Be. 375. § (1) bekezdése alapján kell vizsgálni, hogy hatályon kívül helyezést eredményező relatív eljárási szabálysértés történt-e.

11. A nem törvényes és kellékhányos vád jogkövetkezményei

11.1. Az eljárást megszüntető végzés

A Be. 6. § (1) bekezdése szerinti hivatalbóli eljárás alapelvéből következik, hogy a törvényes vád feltételeinek megléte esetén a bíróságnak kötelessége az eljárás lefolytatása. Ehhez képest amennyiben a vád törvényessége hiányzik, a Be. éppen hogy az eljárás kötelező megszüntetését írja elő akár a tárgyalás előkészítése szakaszában, akár a tárgyalás folyamán, így a bíróságnak a vád törvényességét folyamatosan vizsgálnia kell.¹⁰⁶⁰ A törvényes vád hiánya nem vádirati kellékhány, amit a bíróság maga pótolhat, vagy az ügyész megkeresésével pótolthat.¹⁰⁶¹ Lényeges kitétel, hogy amennyiben a vád nem törvényes, akkor a bíróságnak nincs lehetősége a hiányosságok pótlására, hanem az eljárást meg kell szüntetnie. Erre legtöbbször akkor kerül sor, ha a vád megvizsgálása arra enged következtetni, hogy az eljárás bíróság elé vagy továbbvitelének valamilyen ténybeli, jogi vagy törvényességi akadálya áll fenn, amelyet elhárítani nem lehet.¹⁰⁶²

Király Tibor a megszüntető végzést úgy határozza meg, hogy az a büntetőeljárást a bűnösség megállapítása nélkül befejező határozat, amelynek alapja nem a terhelt bűnösségének a hiánya, hanem vagy a büntethetőségnek valamely vegyes természetű akadálya, vagy tisztán processzuális akadály. Megszüntető végzés esetében a bíróság nem is vizsgálhatja a büntetőjogi főkérdést, mert hiányzik az eljárásának alapja, vagy valamely feltétele.¹⁰⁶³

Kiemelendő, hogy amennyiben a törvényes vád minimális követelményei teljesülnek, azonban a vádló a vádemelés törvényes alakszerűségeit valamilyen formában megsérti, a bíróság felhívhatja őt a vádirat hiányosságainak pótlására. Más szóval, ha a vád törvényes, azonban a vádirat valamely az adott ügy elbírálása szempontjából jelentőséggel bíró kelléket nem tartalmaz, a bíróságnak először intézkednie kell a vádirat hiányosságainak pótlásáról. Kellékhányos vád esetén a

¹⁰⁵⁹ Lásd: 1050. lj.

¹⁰⁶⁰ Sándor: i. m. 33-34. o.

¹⁰⁶¹ Lásd: 988. lj.

¹⁰⁶² Király Eszter: *A törvényes vád hiánya miatti megszüntető végzés „jogerőtlenedésének” tanulságos története.* www.epa.oszk.hu/02600/02687/00006/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2014_167-179.pdf (letöltési idő: 2015.08.17.) 168. o.

¹⁰⁶³ Király Tibor: *Büntetőeljárás jog.* Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 499. o.

bíróság az eljárást nem köteles folytatni. Ha az ügyész a bíróság megkeresésében foglaltaknak nem tesz eleget, akkor a bíróságnak az eljárást meg kell szüntetnie.¹⁰⁶⁴

A bíróság tehát az eljárás egésze alatt folyamatosan vizsgálja, hogy az eljárást kezdeményező irat és a vád megfelel-e a törvényes követelményeknek, illetve az egyéb törvényes előírásoknak. Ha a vád nem törvényes, vagy kellékhányos, és az ügyész nem teljesíti hiánypótlási kötelezettségét, a bíróság az előbbi esetben a Be. 267. § (1) bekezdés j) pontja, míg utóbbi esetben a Be. 267. § (1) bekezdés k) pontja alapján megszünteti az eljárást. Lényeges kiemelni, hogy ezekben a kérdésekben a bíróság a tárgyalás előkészítése során és azt követően is határozhat azzal, hogy a tárgyalás kitűzése után a Be. 267. § (1) bekezdésének k) pontja alapján tárgyaláson kívül is megszüntetheti az eljárást, míg törvényes vád hiányában erről már csak a tárgyaláson határozhat. Ezen megszüntető végzések természetesen fellebbezéssel támadhatók, jóllehet a vád és a védelem funkcióinak elkülönüléséből következően az eljárás megszüntetése miatt csak az jelenthet be fellebbezést, aki a vádat képviselte. Ha vádló fellebbezése annak megállapítására irányul, hogy a bíróság tévesen szüntette meg az eljárást törvényes vád hiánya vagy a vádemelés formájára előírt alakszerűségek megsértése miatt, a fellebbezés elbírálása során nem vehető figyelembe, ha a hiányosságok pótlására már a fellebbezésben vagy a másodfokú eljárásban kerül sor.¹⁰⁶⁵

11.2. A jogorvoslat körében meghozott határozatok

A Be. 373. § (1) bekezdés I. c) pontja alapján az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezése mellett az eljárást meg kell szüntetni, ha a vád törvényességének hiánya a másodfokú vagy harmadfokú bírósági eljárásban tűnik ki. Amennyiben azonban az elsőfokú bíróság a vádon túlterjeszkedett, és a vád tárgyává nem tett cselekményt is elbírált, úgy álláspontom szerint a Be. 375. § (1) bekezdése alapján az elsőfokú határozatot hatályon kívül kell helyezni, és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására kell utasítani. Ilyenkor ugyanis a konkrét ügy függvényében arról van szó, hogy abszolút hatályon kívül helyezési okként nem értékelhető, azonban a másodfokú eljárásban nem orvosolható olyan eljárási szabálysértés történt, amely lényeges hatással volt a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, illetőleg a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására.

A Be. 257. § (1) bekezdése döntési kötelezettséget telepít a bíróságra azzal, hogy a bíróságnak a vádról határoznia kell. A vád ki nem merítése abszolút eljárási szabálysértés, amely az ítélet megalapozatlanságát és hatályon kívül helyezését eredményezi. Ha a bíróság a vádat nem meríti ki, azaz a vádban meghatározott valamely tényekre nem állapít meg tényállást, úgy az ítéleti tényállás

¹⁰⁶⁴ Lásd: 972. lj.

¹⁰⁶⁵ 1/2007. BK vélemény A/II. pont

megalapozatlan lesz, mivel a tényállás egyes lényegi részei hiányoznak.¹⁰⁶⁶ Ilyenkor a Be. 376. § (1) bekezdése folytán alkalmazandó Be. 352. § (2) bekezdés b) pontja alapján – a tényállás megállapításának teljes vagy részleges hiánya okán – ki nem küszöbölhető megalapozatlanság vezet az eljárás megismétléséhez, feltéve hogy a megalapozatlanság a bűnösség megállapítását, a büntetés kiszabását vagy az intézkedés alkalmazását lényegesen befolyásolta. Vizsgálni kell tehát, hogy van-e lehetőség a megalapozatlanság kiküszöbölésére, így pl. az iratok tartalma alapján, vagy a vádlott nyilvános ülésen történő meghallgatása, esetleg a bizonyítás kis terjedelmű kiegészítése révén korrigálható-e az elsőfokú bíróság mulasztása anélkül, hogy a védelemhez való jog sérülne.¹⁰⁶⁷ Létezik a jogirodalomban ehhez képest olyan álláspont is, hogy a másodfokú bíróság ezt a hiányosságot a vád kimerítésével orvosolhatja.¹⁰⁶⁸ Ez a teória csak addig nyerhet igazolást, amíg a megalapozatlanság el nem éri a ki nem küszöbölhetőség szintjét, mivel ha a másodfokú bíróság egy teljesen új tényállási részt is elbírálna, a vádlottat megfosztaná a fellebbezés lehetőségétől.

Ami a rendkívüli jogorvoslatok előterjesztésének a lehetőségét illeti, a Be. 416. §-a (1) bekezdésének c) pontja alapján felülvizsgálatnak van helye, ha a bíróság törvénysértően állapította meg a törvényes vád hiányát, mint eljárásjogi akadályt és emiatt hozott megszüntető határozatot. Az eljárásjogi szabálysértés megállapítása esetén a megtámadott megszüntető végzést új eljárás lefolytatására kötelezés mellett hatályon kívül kell helyezni, majd a vádat érdemben el kell bírálni. Ilyenkor a megismételt eljárásban nyilvánvalóan az eredeti vád alapján kell eljárni. Ebből adódóan, ha a megszüntető végzés jogerőre emelkedik, és az ügyész mégis ragaszkodik az eredeti vádhoz, a jogerőt kizárólag felülvizsgálati eljárás lefolytatása mellett tudja feltörni; egyébként – elévülési időn belül – ismételten vádat emelhet.¹⁰⁶⁹

12. A jogerő kérdése

12.1. A jogerő dogmatikája

A határozat jogereje biztosítja a döntés végrehajthatóságát, megtámadhatatlanságát, megváltoztathatatatlanságát, az ügy vég nélküli bizonytalanságának lezárását, amely döntést sem más bíróság, sem az ügyfelek nem cáfolhatnak meg,¹⁰⁷⁰ és jelenti egyben egy konkrét döntés adott eljáráson túlmenő hatását is.¹⁰⁷¹ Király Tibor a jogerő lényegét a határozatok véglegességében látja, ami azzal jár, hogy az adott kérdésben meghozott határozatot megváltoztatni nem lehet, a határozat perorvoslással nem támadható,

¹⁰⁶⁶ Háger: i. m. 7. o.

¹⁰⁶⁷ Fővárosi Ítéltábla FIT-H-BJ-2013-9.

¹⁰⁶⁸ Fenyvesi et al.: i. m. 503. o.

¹⁰⁶⁹ Lásd: 1065. lj.

¹⁰⁷⁰ Elek: i. m. 74. o.

¹⁰⁷¹ Elek: i. m. 73. o.

nem változtatható meg.¹⁰⁷² Elek Balázs szerint „az ügydöntő határozatok jogereje jelenti a büntetőjogi igényről történt végleges, megváltoztathatatlan döntést, amely mindenki számára irányadó, valamint megcáfolhatatlanul kötelező, és rendes perorvoslattal már nem támadható.”¹⁰⁷³

A jogerő problematikáját érintően hagyományosan különbséget teszünk alaki és anyagi jogerő között, amely fogalmak értelmezése mind a mai napig nem egységes. Az alaki jogerő alatt általában azt értjük, hogy a határozatot rendes jogorvoslattal nem támadható, míg az anyagi jogerőhöz a határozat megváltoztathatatlansága társul, vagyis a jogerős határozatban foglaltak mindenkire irányadóak, a döntés tartalmát a továbbiakban nem lehet vitássá tenni.

Azok a szerzők, akik az alaki (formális) jogerőn a megváltoztathatatlanságot, a döntés véglegességét is értik, az anyagi jogerőhöz a döntésnek az adott eljáráson túlmenő hatást tulajdonítanak, azaz ugyanarra a tárgyra a jövőben nem lehet új eljárást indítani (*ne bis in idem* hatás). A *ne bis in idem* elv lényege abban foglalható össze, hogy a jogerős határozattal elbírált cselekmény miatt nem indítható újabb eljárás azzal a vádlottal szemben, akinek büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozatában elbírálta, tehát a német jogirodalom megfogalmazását használva ezzel az állam büntetőigénye elenyészik.¹⁰⁷⁴ Mások az anyagi jogerőben átfogó eljárási akadályt látnak, azaz hogy az adott ügyben minden további eljárás megengedhetetlen és kizárt.¹⁰⁷⁵

Király Tibor szerint az anyagi jogerő főként abban áll, hogy a büntetőjogi főkérdésről való döntés után a határozat végrehajthatóvá válik, és beáll az újabb eljárás tilalma.¹⁰⁷⁶ Elek Balázs úgy vélekedik, hogy az anyagi jogerő kérdése elsősorban a kimerített váddal, az elbírált cselekményre nézve áll fenn, amikor a határozatban a bíróság véglegesen dönt a büntetőjogi igényről, a vád tárgyává tett cselekmény érdemi elbírálása keretében. A formális döntésekkel ellentétben, amelyek egy leküzdhető akadályból erednek, az anyagi jogerőre képes határozatok a folyamatban végérvényesen és teljes terjedelemben döntenek, és lezáró módon az érvényes állami büntetőjogi igény kérdésében foglalnak állást.¹⁰⁷⁷

A német szakirodalom különbséget tesz a korlátlan és korlátozott anyagi jogerő között, mely abban nyilvánul meg, hogy „korlátlan anyagi jogerő csak azokra az érdemi döntésekre vonatkozik, amelyeknél a tényállás megállapítása tárgyalás keretén belül történt. A teljes anyagi jogerő így csak az ítéletekre vonatkozik.”¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷² Király T.: i. m. 559. o.

¹⁰⁷³ Elek: i. m. 80. o.

¹⁰⁷⁴ Elek: i.m. 140-142. o.

¹⁰⁷⁵ Elek: i.m. 81. o.

¹⁰⁷⁶ Király T.: i. m. 562. o.

¹⁰⁷⁷ Elek: i. m. 85-87. o.

¹⁰⁷⁸ Elek: i.m. 82. o.

Móra Mihály megkülönbözteti továbbá a jogerő kizáró és pozitív hatását. A jogerő kizáró hatása, hogy a határozat tárgyává tett magatartásra nézve ugyanazon vádlottal szemben nem lehet újabb büntetőeljárást indítani (*ne bis in idem* elv). Pozitív hatása, hogy a döntés végleges, az a továbbiakban nem vitatható, végrehajthatóvá válik, és az abban foglalt tényállásnak bizonyító hatása van.¹⁰⁷⁹

12.2 A jogerő és a törvényes vád hiánya miatti megszüntető végzés viszonya

A bírói gyakorlat a megszüntető végzés jogereje kapcsán abból indul ki, hogy a vád törvényességének, illetve valamely törvényi kellékének hiánya miatti eljárás megszüntetéssel a bíróság a vádról határoz, ezen határozata ügydöntő határozatnak minősül, amelynek jogi természete ugyanakkor kétség kívül eltér a más okból meghozott megszüntető határozatokhoz képest. A bíróság a vádat ilyenkor kizárólag eljárásjogi szempontból vizsgálja meg, vagyis arra a kérdésre keresi a választ, hogy a vád alkalmas-e a bírósági eljárás lefolytatására, így a vádat nem a büntetőjogi felelősség szempontjából releváns anyagi jogi szempontok szerint értékeli és bírálja el. Mindebből egyenesen következik az, hogy az eljárásjogi szempontból alkalmatlan vád kizárólag a megindult büntetőeljárás folytatásának állja útját, nem jelenti azonban a vádban megnevezett személy büntetőjogi felelősségre vonásának elháríthatatlan akadályát. Erre tekintettel bár a vád törvényességének, illetve törvényi kellékének hiánya miatti eljárás megszüntetés ügydöntő határozat, az a büntetőeljárás érdeme, a büntetőjogi felelősség tekintetében anyagi jogerőhatással nem rendelkezik, mivel *res iudicata* csak a kimerített vádhoz, az érdemben elbírált cselekményhez kapcsolódik. A bíróság az ügy érdemi elbírálását kizárólag eljárási akadály miatt mellőzi, tehát nem bírálja el érdemben a vád tárgyává tett cselekményt. A jogerő, azaz az ügydöntő határozat *quasi* megváltoztathatatlansága kizárólag az eljárásjogi szempontból alkalmatlan vád következményei tekintetében áll be. Ez lényegében egyenlő azzal, hogy a vád törvényességének hiányait pótló vádmódosítás nélkül nem lehet a terhelttel szemben a büntetőeljárást lefolytatni. A megszüntető végzés joghatása pusztán ennyi és semmivel sem több, ezért jogerőre emelkedése esetén nincs törvényes akadálya annak, hogy a vádló a korábban vád tárgyát képező cselekmény miatt a terhelttel szemben elévülési időn belül ismételt vádat emeljen. A bíróságnak ekkor újfent kötelessége a vádat eljárásjogi szempontból megvizsgálni, és annak megfelelése esetén az ügyet jogosult és köteles is érdemben elbírálni.¹⁰⁸⁰

Lényegében a bírói gyakorlattal azonos érvrendszert állított fel az Alkotmánybíróság is, amikor kimondta, hogy a törvényes vád hiánya miatti megszüntető végzést a többi eljárást megszüntető végzéstől az különbözteti meg, hogy ezen megszüntetési ok nem végleges jellegű, szemben az anyagi természetű

¹⁰⁷⁹ Móra Mihály: *A büntetőeljárás megszüntető végzés jogerőhatásáról*. 109. o. Magyar Jog, 1959/4. 108-110. o.

¹⁰⁸⁰ Lásd: 1065. lj.

akadályokkal (vádolt halála, elévülés). A törvényes vád hiánya nem lehetetleníti el véglegesen az eljárás lefolytatását, ugyanis ilyenkor a bíróság a tényeket nem vizsgálja, a bizonyítékokat nem értékeli, a büntetőjogi felelősség kérdésében nem határoz. A vád törvényességének vizsgálatakor kizárt a tényállás formálása. Figyelemmel arra, hogy a bíróság a vádkimerítési kötelezettségének nem tesz eleget, az ismételt vádemelés a *ne bis in idem* elvet nem sérti.¹⁰⁸¹

A következetes bírói gyakorlattal szemben mindazonáltal számos szerző felvetette annak a lehetőségét, hogy a törvényes vád hiánya miatti megszüntető végzés mégiscsak anyagi jogerőhatással bír. Közös kiindulópontjuk, hogy az ügydöntő végzések a vádról határoznak, melyeknek két csoportja a megszüntető végzés és a tárgyalás mellőzésével meghozott végzés. A megszüntető végzés legfontosabb joghatása, hogy a bíróságnak az adott ügy érdemi megvizsgálására vonatkozó jogai és kötelezettségei megszűnnek.¹⁰⁸²

Kadlót Erzsébet szerint a törvényes vád hiánya miatti másodfokú kasszációs határozatnak kétséges a joghatása, ugyanis a törvény nem ír elő kötelezettséget az eljárás megismétlésére, ugyanakkor nem gördít akadályt az ismételt vádemelés elé sem. Ebből következően a vádlott számára egy bizonytalan helyzet áll elő, hiszen akár egy több éve elhúzódó eljárás ellenére a hatályon kívül helyezés folytán még mindig nem lehet biztos abban, hogy ügye befejeződött-e. Az természetesen kétségtelen, hogy „a törvényes vád hiánya miatti megsemmisítő döntésnek nincs tartalmi *res iudicata* hatása”, hiszen a bíróság nem a vádról, hanem a vád eljárásjogi előfeltételének hiányáról döntött. A szerző megítélése szerint nem lenne kizárt egy olyan jogalkotói döntés sem, hogy az ilyen határozat meghozatalát az esetek túlnyomó többségében végeleges eljárási akadálnak tekintsük.¹⁰⁸³

Király Tibor az eljárást megszüntető végzést az ügydöntő határozatok csoportjába sorolja, és úgy fogalmaz, hogy az ilyen végzéssel megszüntetett ügyben – a rendkívüli perorvoslatokat kivéve – további büntetőeljárásnak nincs helye.¹⁰⁸⁴ Meglátása szerint az ügydöntő határozatok a vádról, a büntetőjogi főkérdésről, tehát a bűnösségről illetve „ártatlanságról” döntenek, vagy pedig a megindult büntetőeljárást véglegesen lezárják. Amennyiben jogerőre emelkednek, beállnak azok a joghatások, amelyek az ítélt dologhoz (*res iudicata*) fűződnek.¹⁰⁸⁵ Ezt a globális megközelítést a gyakorlat azonban nem minden esetben igazolja. Elegendő a nyomozási bíró nyomozás folytatását elrendelő határozatra gondolni pl. akkor, amikor kiderül, hogy az üzletszerűség hiányában megszüntetett nyomozás lezárását követően válik ismertté, hogy a terhelt cselekményét mégis rendszeres vagyoni haszonszerzésre törekedve követte el.

¹⁰⁸¹ 33/2013. (XI.22.) AB határozat

¹⁰⁸² Móra: i. m. 108. o.

¹⁰⁸³ Kadlót: i. m. 65-66. o.

¹⁰⁸⁴ Király T.: i. m. 439. o.

¹⁰⁸⁵ Király T.: i. m. 490. o.

Majoros Tímea szintén a törvényes vád hiánya miatti megszüntető végzés anyagi jogereje mellett teszi le a voksát. Meglátása szerint a megszüntető végzés azért bír anyagi jogerővel, mivel a Be. ezt a végzéstípust nem kezeli a többitől eltérően, a végzés jogerejére nincsen különleges szabály. Mindezt azzal is igazoltnak véli, hogy a terhelt kártalanításra jogosult, amennyiben a bíróság a törvényes vád hiánya miatti „végleges hatályú” megszüntető határozatot hozott.¹⁰⁸⁶ A kifejtettek meglátásom szerint már csak azért is túrik a vitát, mivel a szerző az eljárás megszüntetésének okai között nem differenciál. Bár az ügydöntő végzések valóban a vádról határoznak, azonban nem lehet elsiklani a felett, hogy a bíróság a vádat érdemben nem bírálja el, éppen az ellenkezőjét állapítja meg, vagyis hogy a vád a bírósági eljárás lefolytatására alkalmatlan.

Ugyancsak nem tekinthető meggyőzőnek a szerző azon érvelése, hogy mivel az ügyésztől elvárható, hogy tevékenységét magas szinten művelje, neki kell viselnie annak a kockázatát, hogy hibát vétett a vádemelés során.¹⁰⁸⁷ A törvényes vád feltételeinek hiánya miatt hozott megszüntető végzéssel érintett vád a tanulmányban hivatkozottakkal ellentétben semmiképpen nem tekinthető „próbavádemelésnek”,¹⁰⁸⁸ amelynek bármely okból történő sikertelensége miatt kizárt lenne, hogy az ügyész „kapjon még egy lehetőséget” az alaki és tartalmi szempontból megfelelő vád benyújtására. A legalitás elvéből adódóan az ügyészségnek alkotmányos kötelessége, hogy a bűncselekmények elkövetőivel szemben érvényesítse az állam büntetőigényét, amelyet nem gátolhat meg az, ha első körben valamely szakmai hiányosság vagy tévedés miatt nem szerkesztett törvényes vádiratot. A kérdés jelentőségének érzékletessé tételéhez érdemes azt az extrém példát felhozni, hogy nyilván mély döbbenet tárgyát képezné, ha az emberölés büntettének vádlottja pusztán azért úszhatná meg a büntetőjogi felelősségre vonást, mert az ügyész által benyújtott vádirat első ízben alaki vagy tartalmi szempontból nem volt legitim.

Király Eszter szerint a megszüntető végzés és a felmentő ítélet egyenértékűségének hiánya ellentétbe kerülhet a vádlott érdekeivel, amennyiben a felmentő ítélet és a megszüntető végzés jogereje között különbséget teszünk.¹⁰⁸⁹ A szerző véleményének értékelése körében elsőként figyelemmel kell lenni arra a jelentős különbségre, hogy jogerős felmentő ítélet esetén a bíróság többek között azt állapítja meg, hogy a vádlott terhére rótt cselekmény nem bűncselekmény, a bűncselekményt nem ő követte el, illetve nem bizonyítható, hogy a bűncselekményt ő követte el. Ezen bírósági döntések a vádlott felelősségét érdemben bírálják el, és amennyiben a határozat jogerős, azt már csak szűk körben (perújítás, felülvizsgálat) lehet vitatni. Ellenben amennyiben a bíróság az

¹⁰⁸⁶ Majoros: i. m. 32. o.

¹⁰⁸⁷ Lévay Miklós alkotmánybíró is ezt a gondolatmenetet követi a 33/3013. (XI.22.) alkotmánybírósági határozathoz készített különvéleményében, amikor is kifejti, hogy a Be. szabályaiból nem vezethető le az ismételt vádemelés lehetősége, jogállamban pedig a büntetőigény érvényesítésének a kockázata az államot terheli. Helyteleníti, hogy egy ügyészi döntés feloldhatja egy bírósági döntés *res iudicata* hatását.

¹⁰⁸⁸ Majoros: i. m. 33. o.

¹⁰⁸⁹ Király: i. m. 169. o.

eljárást megszünteti, úgy a vádról érdemben nem határoz. Az a tény, hogy eljárás megszüntetésére alapot adó ok észlelése esetén elsődlegesen megszüntető döntést és nem felmentő ítéletet kell hozni, még nem áll a szemben a vádlott érdekével, hiszen nem szabad megfélemlíteni arról, hogy a törvényes vád hiányában lefolytatott eljárás maga sem lenne törvényes. Az természetesen nem vitatható, hogy a vádlott érdekét nyilvánvalóan az szolgálná, ha a megszüntető végzésnek anyagi jogereje is lenne, mivel ilyenkor lényegében véglegesen elkerülhetné a büntetőjogi felelősségre vonást.

Móra Mihály ugyanakkor éles különbséget tesz aszerint, hogy a megszüntetés oka anyagi jellegű-e, ugyanis ilyenkor a megszüntetéshez már az új eljárást kizáró jogerőhatás járul. Ha pl. a terhelt meghalt vagy 10 éves, a határozat anyagi jogi megállapításokon alapul, ami a helyzetet véglegesen rendezi. Ilyen esetekben ugyanis a büntetés, mint anyagi jogi kategória kizárt.¹⁰⁹⁰ Ebből következően nem minden ügydöntő határozat rendelkezik anyagi jogerőhatással.

A fentieket Majoros Tímea álláspontjával összevetve arra a következtésre juthatunk, hogy a törvényes vád hiánya miatti megszüntető végzés is jogerőre képes ügydöntő határozat, jóllehet anyagi jogerő nem társul hozzá. Negatív jogerőhatása abban érhető tetten, hogy érvényesül a *ne bis in idem* elve, tehát azonos vád alapján nem indulhat a terhelttel szemben büntetőeljárás, míg pozitív jogerőhatása, hogy a döntés végleg irányadó, nem vitatható.

Az anyagi jogerő problematikájának megválaszolása kapcsán elsőként azt a megállapítást tehetjük, hogy a fogalom meghatározása a jogirodalomban láthatóan nem egységes, és ebből következően az egyes szerzők az eljárást megszüntető végzés joghatását is eltérően ítélik meg. Az egyik fő irányvonal szerint az anyagi jogerő egy adott kérdésben a végleges és legfeljebb rendkívüli perorvoslattal támadható határozat meghozatalát jelenti, amikor is a konkrét döntés tartalmára nézve nem lehet a jövőben újabb eljárást indítani. Ez a felfogás a *ne bis in idem* elv tágabb értelmezését adja, míg a szűkebb szerint – amely az anyagi jogerő koncentráltabb megközelítése – az ügyet lezáró döntés kizárja, hogy az adott tárgykörben bármilyen okból újabb eljárás induljon, tehát a megváltoztathatatlansághoz a büntetőjogi felelősség végérvényes elbírálását kapcsolja.

A két álláspont közös eredője, hogy a döntés véglegességét helyezik a fogalom-meghatározás középpontjába azzal, hogy a vádlottal szembeni újabb eljárás tilalmát írják elő. A törvényes vád hiányában történő megszüntető végzés jogerejére vetítve az előbbieket az a következtetés vonható le, hogy a tágabb álláspont szerinti anyagi jogerő pusztán annyit jelent, hogy azonos tartalmú vád (azaz a törvénytelen) vád alapján nem lehet újból a bírósági eljárás lefolytatását kezdeményezni. Ha az anyagi jogerőt ilyen értelemben fogjuk fel, akkor ebből a szempontból lehet anyagi jogerőt tulajdonítani a megszüntető végzésnek. Ezzel szemben, ha az anyagi jogerőt úgy definiáljuk, hogy az annak alapjául szolgáló

¹⁰⁹⁰ Móra: i. m. 110. o.

határozat a büntetőjogi felelősséget végérvényesen elbírálja, és a büntetőjogi főkérdést vitathatatlanul eldönti, úgy a megszüntető végzésnek anyagi jogereje nem lehet. Az ilyen végzés ugyanis legfeljebb a büntetőeljárás lefolytatásának akadályát állapítja meg, anélkül, hogy a terhelt cselekményét érdemben elbírálná. Meglátásom szerint az anyagi jogerő ezen utóbbi szűkebb értelme a helyes, azaz az ügy végleges eldöntésének kritériuma és az újabb büntetőeljárás tilalma csak a vádról érdemben döntő határozatokhoz, így az ítélethez és a tárgyalás mellőzésével meghozott végzéshez kötődhet, ekként a megszüntető végzésnek anyagi jogereje nincsen.

13. A védelemhez való jog

13.1. A védelemhez való jog eljárásjogi jelentősége

A terhelt jogállásában, így a védekezés eszközeit felvonultató eljárási garanciákban messzemenőig tükröződik egy állam jogállamiságának színvonala, amelynek büntető eljárásjogi szempontjából egyik „elsődleges minősítő jegye” a védelemhez való jog.¹⁰⁹¹ A büntető igazságszolgáltatás ugyanis csak akkor lehet tisztességes és teljes, ha nemcsak a bűncselekmény és az elkövető felderítésére fókuszál, hanem annak keretében a terhelti jogok is hatékonyan érvényesülnek.

A tisztességes eljáráshoz való jog egyik alappillére tehát a védekezés széleskörű lehetőségének a biztosítása.¹⁰⁹² A jog tartalmának elemzése körében lényeges elsőként kiemelni azt, hogy annak pusztán egyik részjogosítványa a védőhöz való jog, amelyet gyakran magával az alapelvvel azonosítanak. Ennek oka abban keresendő, hogy a Be. alapvetően ilyen kontextusban tér ki a jogintézményre, azonban azt az eljárási törvény további rendelkezéseivel összefüggésben és a terheltet megillető alkotmányos jogok tükrében is vizsgálni kell.¹⁰⁹³ Az alapelv célja kétség kívül a vád ténybeli és jogi megcáfolása, illetőleg a vádban foglaltaknál enyhébb jogkövetkezmények kiharcolása a vádlott számára.¹⁰⁹⁴

A védelem érvényesülésének intézményét mindazonáltal nemcsak különböző nemzetközi egyezmények és alkotmányos normák biztosítják,¹⁰⁹⁵ hanem az alkotmányos büntetőeljárás egésze. Ez bújik meg az eljárási feladatok megoszlásának elvében a védelem, mint önálló eljárási funkció elismerésével, valamint a tisztességes eljárás keretében a „fegyverek egyenlősége” elvének

¹⁰⁹¹ Bérces: i. m. 31. o.

¹⁰⁹² Nagy Anita: *Az emberi jogok és a büntetőeljárás kapcsolata*. 349. o. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXVIII. (2010) 341-369. o.

¹⁰⁹³ Fenyvesi Csaba: *A védői tevékenység alkotmányos és alapelvi vonatkozásai*. In: Tóth Mihály (szerk): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 163-164. o.

¹⁰⁹⁴ Nagy Lajos: i. m. 429. o.

¹⁰⁹⁵ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 14. cikk 3. pontja szerint az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek joga van ahhoz, hogy személyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessen.

(kontradiktórium) garantálása mögött.¹⁰⁹⁶ A kontradiktórius eljárás biztosítja, hogy a vádnak és a védelemnek egyenlő esélye és alkalma legyen arra, hogy bármely tény- és jogkérdésben véleményt formálhasson és állást foglalhasson.¹⁰⁹⁷ Ebből adódóan a védelemhez való jog és a „fegyverek egyenlőségének” elve a tisztességes eljáráshoz való jog körébe tartozó elemek, amelyek egymással szoros összefüggésben állnak, és akként érzékeltethetőek a legszemléletesebben, hogy „a védelemnek illetve a vádnak legalább egymással összemérhető súlyú eszközökkel kell rendelkeznie az igazságszolgáltatás működése,” így a bizonyítási eljárás során.¹⁰⁹⁸

A védelemhez való jog egyben a büntetőügyben eljáró hatóságokra és bíróságokra is kötelezettségeket telepít, hiszen az eljárás egésze alatt biztosítaniuk kell, hogy a terhelt élhessen a törvényben megállapított jogaival.¹⁰⁹⁹ Ennek keretében a hatóságoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a vádlott a vele szemben érvényesített büntetőjogi igényt megismerje, az azzal kapcsolatos álláspontját kifejthesse, az igénnyel szembeni érveit felhozassa, valamint a hatóságok tevékenységével kapcsolatos észrevételeit és indítványait előterjeszthesse.¹¹⁰⁰ Ebből következően a védekezéshez való jog egyedi szinten a konkrét eljárási jogok formájában ölt testet.

Az alapelv összességében akkor tud kiteljesedni, ha a büntetőeljárás szabályok megteremtik annak a feltételeit, hogy a terhelt igénybe vehesse a védekezéshez törvényesen rendelkezésre álló eszközöket. A védelem, legyen szó akár a terhelt személyes vagy védő útján gyakorolt védekezéséről, akkor működhet igazán hatékonyan, ha az érintett tisztában van a vád tárgyát képező bűncselekmény törvényi tényállása által behatárolt bizonyításra szoruló tényekkel. Elengedhetetlen tehát az aktuális vád tartalmának ismerete, és hogy a megvádolt személy megfelelő eszközökkel rendelkezessen a vádban foglaltak vitatására, cselekménye súlyának enyhítésére.¹¹⁰¹

Bár az officialitás elvéből következően a vádlott bűnösségét a vádlónak kell bizonyítani, mégis a védelemnek aktív módon közre kell működnie a bizonyítási eljárásban. Jóllehet a vádlott adott esetben él a hallgatáshoz való jogával, a védelem mégis alakítója kell, hogy legyen a büntetőeljárásnak a vádat gyengítő és a vádlott védekezését erősítő bizonyítási indítványok előterjesztésével. Mindez csak akkor érvényesülhet kellőképpen, ha a védelem pontosan tudja azt, hogy mivel szemben védekezhet, a vádban felhozott mely tényeket és jogi álláspontot

¹⁰⁹⁶ Fenyvesi Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról*. Pécs, 2001. www.ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/fenyvesi-csaba/fenyvesi-csaba-vedes-ertekezes.pdf (letöltési idő: 2015. augusztus 05.) 47-48. o.

¹⁰⁹⁷ 6/1998. (III.11.) AB határozat

¹⁰⁹⁸ Sulyok Tamás: *Az ügyvédi hivatás alkotmányjogi helyzete. Phd értekezés*. Szeged, 2012. (<http://www.juris.u-szeged.hu/download.php?docID=13423>) 78. o.

¹⁰⁹⁹ Herke: i. m. 31. o.

¹¹⁰⁰ Fenyves: i.m. 49-50. o.

¹¹⁰¹ Bánáti János – Belovics Ervin – Csák Zsolt – Sinku Pál – Tóth Mihály – Varga Zoltán: *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC, Budapest, 2003. 44. o.

teheti kétségessé.¹¹⁰² A védelem a vád meggyengítésére vagy megsemmisítésére irányul, ezért természetesen ahhoz kell igazodnia. A vád törvényessége ily módon kardinális jelentőségű abból a szempontból, hogy a vád és annak esetleges módosításai kijelölik a terhelt védekezésének kereteit; a terhelt a vádban foglaltak pontos tartalma ismeretében tud felkészülni a tárgyalásra, és előterjeszteni bizonyítási indítványait.

13.2. Az eltérő jogi minősítés és a védelemhez való jog összefüggései

Baumgarten Izidor szavaival élve, a büntetőeljárás során “gondoskodni kell arról is, hogy a vádlott a vád minden modificációjára elkészülhessen és meg legyen óva oly meglepetésektől, melyek a vádhatározattól való legkisebb eltérésénél is elkerülhetetlenek. Párhuzamban a vád kiterjesztésével tért kell adni a védelem eszközeinek megfelelő kifejtésére. Mihelyest a tett más jogi fogalom alá kerül, alkatrészeinek jelentősége gyökeres változáson megy keresztül. A mi előbb legnagyobb fontosságú volt, mellékkörülménnyé válik és az imént figyelemre sem méltatott adatok határozottan előtérbe nyomulnak. Míg a védelem alig törődött ilyen látszólag mellékes terhelő adatok megczáfolásával és minden erejét más helyen összpontosította, egyszerre kitűnik, hogy épen ezen elhanyagolt körülményekből meríti a támadás főerejét.” Sérül a vádlott védekezéshez való joga, ha „néhány esetben csak akkor hallja meg a vádat, amikor az ítéletet kihirdetik.”¹¹⁰³

Vargha Ferencz is akként vélekedik, hogy “valóságos categoricus imperativusa a vádelvnek az, hogy a vádlott ítélethozás előtt ismerje, tudja, mi ama tett és mely ama bűncselekmény, mely miatt bünvádi felelősségre vonják, mert e nélkül legszentebb jogától, a védelem gyakorlásától volna megfosztva.”¹¹⁰⁴

A múlt század elején megfogalmazott követelményt a Be. 321. § (4) bekezdésében – a *Dallos kontra Magyarország* ügynek köszönhetően – a jogalkotó is előírta, amikor akként rendelkezett, hogy amennyiben felmerül, a bíróság állapítsa meg a vádtól eltérő minősítés lehetőségét az érdemi döntés meghozatala előtt, és ily módon biztosítson lehetőséget a védelemnek a védekezéshez való felkészülésre.¹¹⁰⁵ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) álláspontja szerint ugyanis rontja a védekezés esélyeit az, ha a vádlott pusztán az ítélet rendelkező részének kihirdetésekor szembesül az eltérő minősítéssel, amely tudatában esetlegesen más vagy részben eltérő védekezést terjeszthetett volna elő. A *Block kontra Magyarország* ügyben az EJEB ugyancsak elvi élel hangsúlyozta, hogy amennyiben a vádlott a vád és a minősítés megismerésének jogát az ítélethozatal előtt nem gyakorolhatja, sérül a védelemhez való jog, ezért a vádlottnak minden

¹¹⁰² Bérces: i. m. 32. o.

¹¹⁰³ Baumgarten: i. m. 39-40. o.

¹¹⁰⁴ Balogh et al.: i. m. 413. o.

¹¹⁰⁵ EJEB 2001. 29082/95.

esetben részletes tájékoztatást kell kapnia az ellene felhozott vád természetéről és okáról, hogy védekezését megfelelően előterjeszthesse.¹¹⁰⁶

A vádtól eltérő, merőben más ítéleti minősítés komoly aggályokat vethet fel, hiszen a vádlottnak az ítélet kihirdetésekor meglepetésszerűen megismert új minősítés vonatkozásában érdemi védekezésre, különösen a jogi érvek, ellenérvek kifejtésére nem volt lehetősége. A Fenyvesi – Herke – Tremmel szerzőtrío szerint a bíró akkor jár el helyesen, ha nemcsak a tárgyalás előkészítése során, hanem a tárgyaláson is egy ún. közbenső végzést hoz a vádtól eltérő minősülés lehetőségéről. A szerzők kifejtik azt is, hogy amennyiben a felvett bizonyítás eredményéhez képest „többszörös minősítés” lehetősége merülne fel, úgy a tisztességes eljárás feltételeinek biztosítása érdekében az ügyésztől elvárható, hogy a vádat kiterjessze, ennek hiányában a bírónak végzéssel célszerű megállapítania a vádtól eltérő minősülés lehetőségét.¹¹⁰⁷ Többszörös minősítés esetén mindazonáltal figyelemmel kell lenni a tettazonosság követelményére is, ugyanis a vádban foglaltaktól lényegesen eltérő cselekmény miatt a vád megváltoztatása hiányában a bíróság a vádlott büntetőjogi felelősségét a súlyosabb bűncselekményben nem állapíthatja meg.

Az eltérő jogi minősítés természetesen jelentős khatással van a védelmi taktika kialakítására is, így nélkülözhetetlen a kérdés ilyen szempontból való vizsgálata is. Elsőként felmerülhet, hogy szükséges-e egyáltalán a tárgyalás előkészítése során, vagy később minden esetben végzést hozni arról, hogy a cselekmény a vádtól eltérően miként minősülhet. Ennek elmaradása véleményem szerint alapvetően relatív eljárási szabálysértés, amely komoly relevanciával akkor bír, amikor ebből adódóan a bíróság abszolút hatályon kívül helyezési okot képező eljárási hibát is vét. Ilyen fordulhat elő pl. akkor, ha a cselekmény önbíráskodás helyett rablásnak minősülhet, és így a tanácsban való eljárás hiányában a bíróság nem volt törvényesen megalakítva. Megeshet az is, hogy a bizonyítási eljárás során feltárt tényekből arra lehet alappal következtetni, hogy a költségvetési csalás bűnsegédjeként megvádolt orvos a fogyatékosági támogatás igényeléséhez szükséges hamis szakorvosi igazolás kiadásáért ellenszolgáltatást is elfogadott, így cselekménye már vesztegetésként értékelhető, tehát az eljárás hatásköri hibában szenved. Ekkor kétség kívül a bíróság alapvető kötelessége, hogy az eltérő jogi minősítést megállapítsa.

A fent kifejtettekkel összhangban, amennyiben a bíróság a vádtól eltérő minősülés lehetőségére – közvetetten abszolút eljárási szabálysértést nem eredményező módon – elmulasztja felhívni a figyelmet, kizárólag relatív eljárási szabálysértést követ el. A kialakult gyakorlat szerint, ha a bíróság a vádban foglalt jogilag releváns - a terhelt és védője előtt kezdettől fogva ismert - tényekre felvette a bizonyítást, a védelemhez fűződő jog a minősítés megváltoztatása ellenére sem

¹¹⁰⁶ Farkas Henrietta Regina: *A tisztességes eljárás főbb részjogosítványainak érvényesülése a büntetőperben. (A magyar büntetőeljárás az európai emberi jogi bíráskodás mérlegén)* 18-19. o. Büntetőjogi Szemle, 2014/1. 11-19. o.

¹¹⁰⁷ Fenyvesi et al.: i. m. 504. o.

sérül.¹¹⁰⁸ Ilyenkor ugyanis az ítéleti minősítésben foglalt bűncselekmény tényállásának megállapítása szempontjából fontos bizonyítási cselekményeket a bíróság elvégezte, azaz a jogi minősítést megalapozó tényekkel kapcsolatos bizonyítási indítványok megtételére a védelemnek lehetősége volt. Ellenben, ha a bíróság a rendelkező részben foglalt bűncselekmény megállapítása szempontjából releváns tényeket nem tárta fel, és nem folytatta le a szükséges és lehetséges körben a bizonyítást, az ítéleti tényállás megalapozatlan lesz, amely adott esetben az elsőfokú ítélet felderítetlenség okán történő hatályon kívül helyezéséhez vezethet.

14. Záró gondolatok

A törvényes vád fogalmának értelmezése körül kialakult viták még bizonyosan hosszú ideig foglalkoztatják mind az elméleti, mind a gyakorló jogászokat, azonban mindenképpen érdemes leszögezni, hogy a terhelt joghelyzetét megerősítő eljárásjogi garanciák tükrében a probléma pusztán látszólagos. A vád tartalmi legitimációját érintően a legneuralgikusabb kérdés talán a jogi minősítés problematikája. Természetes elvárás és egyben jogszabályi követelmény is a vád tárgyát képező bűncselekmény valamely konkrét törvényi tényállás alá szubszumálása, amelynek mind a vádiratban, mind a módosított vádban szerepelnie kell. Ennek ellenére – osztva a bírói gyakorlatban kialakult álláspontot – a jogi minősítés mégsem a vád törvényességének, hanem inkább az eljárás tisztességes voltának kritériumaként fogható fel. A törvényes vád funkciója ugyanis az, hogy az eljárás kereteit kijelölve irányt szabjon a bizonyításnak, ily módon pedig alkalmasnak kell lennie arra, hogy a terhelt megismerhesse, mely cselekmény kapcsán terjesztheti elő a védekezését. Ezen minimális feltétel teljesülésének hiányában a vád határai esetlegesek, míg a védekezés sarokpontjai bizonytalanok maradnak, ezért a vád alkalmatlan lesz a bírósági eljárás lefolytatására.

Más a helyzet akkor, ha a vádló elmulasztja a felrótt bűncselekményt jogilag értékelni. A különbség abban rejlik, hogy a vádlott ilyenkor is tisztában van azzal, hogy mely jogellenes és büntetendő magatartása miatt kívánják felelősségre vonni, jóllehet védekezésének irányát és esélyeit jelentősen befolyásolhatják a konkrét jogi minősítés függvényében bizonyításra szoruló tények. A jogalkotó ennek az érdeknek a jelentőségét ismeri el akkor, amikor a vádirat kellékei között kifejezetten felsorolja a bűncselekmény jogi minősítését, és akkor is, amikor az eljárás megszüntetésének jogkövetkezményét írja elő arra az esetre, ha az ügyész a bíróság felhívása ellenére azt nem pótolja. Természetesen joggal várható el az ügyésztől, hogy a törvényes vád fogalmi eleminek megfelelő tartalommal, valamint a vádirat kellékeinek megtartásával emeljen vádat, és azt a bizonyítás aktuális eredményéhez képest módosítsa.

¹¹⁰⁸ BH2006. 278.

Bár a vád törvényességét közvetlenül nem érinti, mégis a védelem hatékony érvényesülését biztosítja az, hogy a bíróság a tárgyalás előkészítésének szakaszától kezdődően megállapíthatja a vádtól eltérő minősülés lehetőségét, amely az európai emberi jogi ítélkezés irányvonala szerint a tisztességes eljárás feltételeinek megteremtése érdekében minden esetben kívánatos. Ily módon a terhelt az ügyész jogi megítélésétől eltérő bírósági álláspontról is képet kaphat, és annak tükrében alakíthatja ki, vagy át a védelmi taktikát. Mindennek alapvető feltétele a tettazonosság szempontjának messzemenőig történő tiszteletben tartása és a vád kimerítésének kötelezettsége továbbá az is, hogy a bíróság a vádon ne terjeszkedjen túl.

Jóllehet a törvényes vád hiánya az eljárás mérlegelést nem tűrő megszüntetését vonja maga után, az nem eredményezi a megszüntető végzés anyagi jogerejének megteremtését. Mint ahogy már fentebb is kiemelésre került, a bíróság ezen megszüntetési ok észlelésekor az ügyet érdemben nem bírálja el, hiszen a vád olyan súlyos hibában szenved, hogy az a bíróság további vizsgálódásának lehetőségét kizárja. Következésképpen a vádlott a büntetőjogi felelősségre vonást csak addig kerülheti el, amíg a törvényi feltételeknek mindenben megfelelő vádiratot az ügyész újból be nem nyújtja.

Utalva a tanulmány esszenciáját adó mottóban megfogalmazott gondolatra, bármely jogintézményt érintő jogdogmatikai vita kétség kívül a tudomány előbbre vitelét szolgálja, azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy a jogi szabályozás mögött mindig megbújik egy konkrét cél, amelynek fényében az adott kérdés értelmezendő. Ez természetesen érvényes a vád törvényessége kapcsán felmerült eltérő jogi álláspontokra is. A büntetőeljárást ennek fényében – az anyagi igazság felderítése érdekében – úgy kell lefolytatni, hogy a vádlottnak lehetősége legyen védekezését a leghatékonyabb módon előterjeszteni. Eljárási törvényünk a vád törvényességi kritériumainak megfogalmazásával, a vádirat kellékeinek felsorolásával és a bűncselekmény jogi minősítésének változásából adódó eljárási feladatok meghatározásával hozzájárul ezen célkitűzés megvalósításához.

Felhasznált irodalom

Angyal Pál – Isaák Gyula: Bűnvádi Perrendtartás (Magyar Törvények Grill féle kiadása) Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1941.

Balogh Jenő - Edvi Illés Károly- Vargha Ferenc: Bűnvádi Perrendtartás Magyarázata. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1909.

Bánáti János – Belovics Ervin – Csák Zsolt – Sinku Pál –Tóth Mihály – Varga Zoltán (szerk: Tóth Mihály): Büntető eljárásjog. HVG-ORAC, Budapest, 2003.

Bárd Károly – Pusztai László (szerk.): A büntetőeljárás kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Baumgarten Izidor: A tett azonosság kérdéséhez. Vélemény a X. Magyar Jogászgyűlés számára különös tekintettel a magyar eljárási javaslatokra. Atheneum r. társ. könyvnyomdája, Budapest, 1889.

Belovics Ervin: A vád törvényessége (habilitációs tézis)

Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető eljárásjog. HVG-ORAC, Budapest, 2013.

Bérces Viktor László: A védői szerepkör értelmezésének kérdései – különös tekintettel a büntetőbíróság előtti eljárásokra. Budapest, 2012.

Bócz Endre: A vád törvényességéről. De iuris peritorum meritis 3, Studia in honorem András Szabó. KGRE ÁJK Budapest, 2008.

Bócz Endre: Valóban a vád törvényességének fogalma volt a tisztázatlan? Magyar Jog, 2008/5.

Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Károlyi Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: A büntetőeljárás jogi alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2006.

Cséka Ervin: Az ügyész jogállása a büntetőeljárásban. In: Ligeti Katalin (szerk.): Wiener Imre Ünnepe Kötet. KJK-KERSZÖV Budapest, 2005.

Cséka Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntetőeljárásban. In: Acta Universitatis Szegediensis de József Attila Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus LIII., Fascilus 1-25. Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára, Szeged, 1998.

Dévaj Hedvig: A szakág szempontjából fontos bírósági döntések és egyéb kérdések. *Ügyészek Lapja*, 2007/6.

Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012.

Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC, Budapest, 2012.

Farkas Ákos - Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2007.

Farkas Henrietta Regina: A tisztességes eljárás főbb részjogosítványainak érvényesülése a büntetőperben. (A magyar büntetőeljárás az európai emberi jogi bírászkodás mérlegén). *Büntetőjogi Szemle* 2014/1

Fázsi László: A tények jogi minősítésének gyakorlati jelentősége. *Miskolci Jogi Szemle*, 2012/2.

Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004

Fenyvesi Csaba: A védői tevékenység alkotmányos és alapelvi vonatkozásai. In: Tóth Mihály (szerk): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Pécs, 2001

Fenyvesi Csaba: Gondolatok a büntetőeljárás új alapelveiről és mellékszereplőiről. *Jura*, 2004/1.

Gellér Balázs József: A vád törvényességének egyes aspektusai. *Jogtudományi Közlöny*, 2011/9.

Hacker Ervin: A magyar büntetőeljárás jog rövid vázlata. Alapelvek. In Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Háger Tamás: Az ítéleti tényállás megalapozottságával kapcsolatos egyes kérdések a büntetőperben. *Jogelméleti Szemle*, 2013/1.

Háger Tamás: Abszolút eljárási szabálysértések az elsőfokú büntetőperben. *Büntetőjogi Szemle*, 2014/2.

Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012.

Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007.

Jagusztin Tamás: A törvényes vád mint a büntetőeljárás perjogi előfeltétele. *Ügyészek Lapja*, 2006/5.

Kadlót Erzsébet: A vád a vádlottak padján. *Magyar Jog*, 2005/2.

Kereszty Béla: A vádelv története és szabályozása az első magyar Bp.-ben. In: *Acta Juridica et Politica*, Tomus XLI., Fascilus 1-40. (Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára)

Király Eszter: A törvényes vád hiánya miatti megszüntető végzés „jogerőtlenedésének” tanulságos története

Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

Kratochwill Ferenc: Vádemelés és vád alá helyezés. In: *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae*. Tomus X. Tankönyvkiadó Budapest, 1968.

Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző Csoport: A vád törvényességének vizsgálata. 2013.

Majoros Tímea: A törvényes vád problematikája. TDK dolgozat.

Móra Mihály: A büntetőeljárást megszüntető végzés jogerőhatásáról. *Magyar Jog*, 1959/4.

Nagy Anita: Az emberi jogok és a büntetőeljárás kapcsolata. *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXVIII. (2010).

Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Pásztor István: Problémák a vádelv gyakorlati érvényesülése köréből. *Ügyészségi értesítő* XV. évfolyam

Sándor Lénárd: A Debreceni Ítéltábla ítélete csalás és adócsalás büntettéről. A törvényes vád egyes kérdései. *JeMa*, 2014/1.

Steffler Sándor: A váddal összefüggő gyakorlati kérdések. Magyar Jog, 1974/6.

Sulyok Tamás: Az ügyvédi hivatás alkotmányjogi helyzete. Phd értekezés. Szeged, 2012.

Sztancs Edit: A törvényes vád – mint a büntetőeljárás elengedhetetlen feltétele. Ügyészek Lapja 2011/5. Különszám.

Tóth Mihály: A „tettazonosság” újabb dilemmái –Meghaladott dogma vagy értékes tradíció? In: Fenyvesi Csaba –Herke Csongor (szerk.): Minúciák. Tanulmányok Tremmel Flórián professzor 60. születésnapjának tiszteletére, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudomány Kar, Pécs, 2001.

Bírói gyakorlat:

33/2013. (XI.22.) AB határozat

14/2002. (III.30.) AB határozat

6/1998. (III.11.) AB határozat

1/2007. BK vélemény

6/2009. BJE

EBH2015. B.13.

EBH2015. B.10.

EBH2014. B.16.

EBH2014. B.17

EBH2013. B.10.

EBH2013. 3.

EBH2012. B.31.

EBH2011. 2299.

EBH2011.2296.

EBH2012. B.10.

EBH2005. 1199.

BH2015. 186.

BH2015. 185.

BH2015. 120.

BH2014. 71.

BH2013. 295.

BH2012. 31.

BH2011. 219.
BH2011. 189
BH2011. 60.
BH2010. 114.
BH2009. 261.
BH2009. 74.
BH2005. 242.
BH2005. 96.
BH2005.7.
BH2006. 281
BH2006. 278.
BH2006. 42.

Fővárosi Ítéltábla FIT-H-BJ-2013-9
EJEB 2001. 29082/95.

DR. BALOGH ADRIENN

A GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEKSEL KAPCSOLATOS JOGALKALMAZÁSI KÉRDÉSEK

Bevezetés

*„Az ember fáj a földnek; oly sok
Harc – s békeév után
A testvérgyűlölési átok
Virágozik homlokán;
S midőn azt hinnők, hogy tanul,
Nagyobb bünt forral álnokul.
Az emberfaj sárkányfog-vetemény:
Nincsen remény! nincsen remény! „
(Vörösmarty Mihály: Az emberek)*

Valóban nem lenne? – teszem fel a kérdést magamban, s közben arra gondolok, hogy a magyar büntetőjog vajon milyen módon reflektál a „testvérgyűlölési átok”, tehát a rasszista, antiszemita, homofób, és hasonló intoleráns nézetek által táplált, előítéletes indokból elkövetett bűncselekményekre.

A „gyűlölet-bűncselekmény” kifejezés rendkívül hangzatos szóösszetétel, olyan témát feszeget, ami senkit nem hagy hidegen, amiről mindenkinek van valamiféle véleménye. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a sajtó által is igen közkedvelt témáról van szó; „Halál a magyarokra! – fordulat a verekedő romák tárgyalásán”¹¹⁰⁹, „Fiatalok vertek egy hajléktalant”¹¹¹⁰, „Rohadt magyar megöllek! – súlyosabb büntetést kaptak a rasszista támadók”¹¹¹¹, „Zsidó származása miatt vertek meg egy középkorú férfit”¹¹¹², „Három év letöltendő kapott a magyar homofób

¹¹⁰⁹ http://index.hu/belfold/2013/06/04/halal_a_magyarokra_fordulat_a_verekedo_romak_targyalasan/ (letöltve 2015. augusztus 12. napján)

¹¹¹⁰ http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/fiatalok-vertek-egy-hajlektalant-2221951 (letöltve 2015. augusztus 12. napján)

¹¹¹¹ http://hvg.hu/itthon/20130207_Rohadt_magyar_megollek_sulyosabb_buntet (letöltve 2015. szeptember 01. napján)

¹¹¹² <http://frissvideok.hu/hirek/151171-video-zsido-szarmazasa-miatt-vertek-meg-egy-kozepkoru-ferfit> (letöltve 2015. augusztus 15.)

*bántalmazó*¹¹¹³, „*Elfogták a Debrecenben megvert roma férfi támadóit*”¹¹¹⁴. Hangzatos címek, súlyos tartalommal, és ez csak néhány példa a számtalan cikk, videó közül, ami az utóbbi években megjelent a magyar médiában.

Az előítéletes indokból elkövetett bűncselekmények mindig könnyebben felkavarják a társadalmi indulatokat, meghatározva ezzel az általános közhangulatot. Súlyos üzenetet közvetítenek nemcsak az áldozat felé, hanem azon csoport felé is, melyhez az elkövető szerint – akár valósan, akár vélten – a sértett tartozik. Ezek a bűncselekmények tehát lényegükönél fogva nem csak az egyént, hanem egy teljes csoportot, közösséget, tágabb értelemben pedig a teljes társadalmat is érintik, így *„emberi jogi szempontból is megkülönböztetett figyelmet érdemelnek, hiszen az egyenlőség, a diszkrimináció tilalma elveinek súlyos sérelmével járnak*”.¹¹¹⁵ Az elkövető cselekményével szimbolikus üzenetet kíván küldeni egy csoport tagjai felé, kifejezve ezzel nemkívánatos létüket: *„az áldozattal nem, mint személlyel, foglalkozik, hanem annak személyiségét néhány tulajdonságára redukálja*.”¹¹¹⁶ Ez az üzenet pedig kiváltképpen bomlasztóan hat a társadalomra, ugyanis azt közvetíti a csoport tagjai számára, hogy annak bármely tagja, bármikor áldozattá válhat.

Az ilyen jellegű bűncselekmények sértettje egy „átlagos”, nem gyűlölet motiválta bűncselekmény áldozatához képest kiszolgáltatottabb helyzetbe kerül, hiszen a támadás identitásában éri, olyan őt meghatározó vonása miatt, melyről nem tehet, melyen nem tud változtatni. Kutatások bizonyították, hogy az ilyen jellegű támadásokat elszenvedőknek több időre van szükségük a történetek feldolgozására, s amennyiben a szükséges védelem elmarad, az egyén még kiszolgáltatottabbnak érezheti magát.¹¹¹⁷

Nem véletlen tehát, hogy az ilyen jellegű bűncselekmények szankcionálása kiemelkedő jelentőséggel bír az államok számára. A sértetten keresztül közvetett módon az egész társadalomra, de annak legalább egy meghatározott csoportjára sérelmesen hatnak. Felerősíti a már meglévő feszültségeket, ellenségeskedést. Mindezekből pedig egyenes út vezet a csoportok közötti erőszak kialakulásához, így kiemelkedő közbiztonsági kockázattal is járhatnak. Egy modern állam azonban nem csak efféle kockázatot nem vállalhat, hanem egyenesen azt az üzenetet kell

¹¹¹³ http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/harom-ev-letoltendo-szabadsagvesztesre-itelek-egy-homofob- (letöltve 2015. szeptember 06. napján)

¹¹¹⁴ <http://index.hu/belfold/2012/06/14/elfogtak-a-debrecenben-megvert-roma-ferfi-tamadoit/> (letöltve 2015. szeptember 06. napján)

¹¹¹⁵ Dinók Henriett Éva: 'A gyűlölet-bűncselekmények, különösen a közösség tagja elleni erőszak kapcsán felmerülő jogalkalmazási nehézségek' In: *Fundamentum*, 2013/3. 93. o.

¹¹¹⁶ Utasi Judit: 'A gyűlöletbűnözés háttere'. In: *Kriminológiai Tanulmányok*. 48 (2011), 116. o.

¹¹¹⁷ Átol Dorottya – Dombos Tamás – Jovánovics Eszter – M. Tóth Balázs – Pap András László – Udvari Márton: 'Közösség tagja elleni erőszak, Alternatív kommentár' In: *Fundamentum* 2013/3. 79. o. (Az Amerikai Pszichológiai Társaság kutatása alapján – American Psychological Association: *Hate crimes today: An age-old foe in modern dress, Psychology examines the issues*, Washington, 1998.)

közvetítenie a külvilág felé, hogy határozottan fellép az előítélet vezérelte bűncselekményekkel szemben.¹¹¹⁸ Azzal, hogy egy állam a hatályos büntető törvénykönyvében – bármely jogtechnikai megoldást is választva – reflektál az ilyen célzattal, motívummal elkövetett bűncselekményekre, még erőteljesebben közvetíteni tudja az elkövetők felé fellépése határozottságát, a sértettek felé pedig az elfogadás, a támogatás, a segítő szándék meglétét.

Dolgozatommal a hazai gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos problémákat igyekszem feltárni, feltérképezve a joggyakorlat buktatóit, neuralgikus pontjait. A gyakorlatban felmerülő nehézségeket négy szerkezeti egységben tárgyalom. Először a gyűlölet-bűncselekmény fogalmának alapvető, lényegi elemeit kívánom tisztázni, előrevetítve az általuk okozott nehézségeket. Rendszerezem a hazai gyűlölet-tényállásokat, azok közül kiemelve a közösség tagja elleni erőszakot - mint klasszikus tényállást - melyen keresztül bemutatom a jogalkalmazási nehézségeket. A nemzetközi kötelezettségekre és a magyar szabályozásra csak röviden térek ki, szemléltetve a hazai szabályozásfejlődés irányát és okait. A második részben kifejezetten a fogalmi elemek által okozott jogalkalmazási nehézségekre térek ki, főként a motívum és a védett csoport kör meghatározásával kapcsolatos problémákra. A harmadik fejezetben a gyakorlati beazonosítás problematikájával foglalkozom, mégpedig a hatósági mulasztásokból és az alulminősítésből adódó nehézségekkel. Mindezeket néhány esetben keresztül is szemléltetem. Dolgozatom záró részében a jogalkalmazási nehézségekkel is összefüggő, de áttételes problémára, az adatgyűjtés nehézségeire hívom fel a figyelmet, mert enélkül nehéz végkövetkeztetést levonni mind a szabályozás, mind a jogalkalmazás sikerességét illetően.

¹¹¹⁸ Jovánovics Eszter: 'Gyűlölet vagy előítélet? Szavak vagy tettek?' In: *Bűnügyi Szemle* 2013/12. 71. o.

1. Absztrakt definíció

Rögtön le kell szögeznünk, hogy nem létezik egységes gyűlöletbűncselekmény-fogalom, ugyanakkor az is egyértelműnek látszik, hogy a gyakorlat hiányosságainak egy része erre a problémára vezethető vissza. Az általában elfogadott és alkalmazott definícióknak azonban van néhány azonos lényegi vonása, melyek segítenek eligazodni az ilyen jellegű bűncselekmények megkülönböztetésében.

1.1. Megtévesztő elnevezés

A gyűlölet-bűncselekmény kifejezés az Amerikai Egyesült Államokból származik az 1960-as, 1970-es évekből. Nem véletlen, hiszen ebben az időszakban erősödtek meg a polgárjogi mozgalmak, melyek fő célja a fehérek és feketék között fennálló jogi egyenlőtlenség és a feketékkel szembeni faji megkülönböztetés megszüntetése volt. Angolul „*hate crime*”, ugyanakkor szinonimaként ma már egyre gyakoribb a „*bias motivated crime*”, vagyis az előítélet által motivált bűncselekmény” kifejezés.¹¹¹⁹ Az FBI által adott definíció szerint „*olyan személy vagy vagyon ellen irányuló bűncselekmény, melynek motivációja részben vagy teljesen az elkövető faji, vallási, fogyatékosok iránti, etnikai vagy szexuális orientáción alapuló előítéleteiből fakad*”.¹¹²⁰

A nemzetközi szervezetek közül az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) által kidolgozott fogalom volt leginkább figyelemmel a tagállamok büntetőjogának különbözőségeire. A hazai gyűlölet-bűncselekményekkel foglalkozó szakemberek is ebből a fogalomból indulnak ki. Az EBESZ meghatározása szerint „*gyűlölet-bűncselekmény minden olyan bűncselekmény, ideértve a személy- vagy vagyon elleni bűncselekményeket, ahol a bűncselekmény áldozatának, helyszínének vagy tárgyának kiválasztása mögött ezen áldozatok, helyszínek vagy tárgyak valamely közös tulajdonság (pl.: faji hovatartozás, nemzeti vagy etnikai származás, nyelv bőrszín, vallás, nem, kor, értelmi vagy testi fogyatékoság, szexuális irányultság vagy más hasonló tulajdonság) által meghatározott csoporthoz való vélt vagy valós tartozása, vagy e csoporthoz fűződő kapcsolata áll*”.¹¹²¹

Legegyszerűbben tehát azt mondhatjuk, hogy a gyűlölet-bűncselekmények azok a bűncselekmények, melyeket előítéletes indokból, motivációból követnek el. Fogalmi elemként jelentkezik továbbá az alapbűncselekmény, melyhez

¹¹¹⁹ Uo.: 69. o.

¹¹²⁰ Hate Crime – áttekintés. https://www.fbi.gov/about-us/investigate/civilrights/hate_crimes/overview (letöltve 2015. szeptember 06. napján)

¹¹²¹ Mi a gyűlölet-bűncselekmény? <http://hatecrime.osce.org/what-hate-crime> (letöltve 2015. augusztus 22. napján)

kapcsolódik az előítéletes indíték. A kiindulási bűncselekmény akár személy, akár vagyon ellen is irányulhat, ez teljesen irreleváns a meghatározás szempontjából. Specifikumát – amivel gyűlölet-bűncselekménnyé alakul – az alapbűncselekményhez kapcsolódó járulékos elemként jelentkező előítélet motiváció adja meg.

Amennyiben alkalmazzuk a bűncselekmények felosztására azon egyszerű kategóriát, miszerint vannak érdek- és indulatvezérelt bűncselekmények, akkor a gyűlölet-bűncselekmények ezen utóbbi kategória egy speciális csoportját jelentik. Megtévesztő lehet azonban a laikus számára az elnevezésben szereplő 'gyűlölet' kifejezés. Az e kategóriába tartozó bűncselekmények nem abban különböznek más szankcionált cselekményektől, hogy gyűlölettel követték el azokat, hanem, hogy előítéletes indítékből (motivációból). Nem szükséges, hogy az elkövető személy szerint gyűlölje áldozatát, hiszen a legtöbb esetben nem is ismeri őt. Sőt az ilyen jellegű cselekmények áldozatai rendszerint véletlenszerűen kerülnek kiválasztásra, tehát az elkövető nem is táplálhat áldozata irányába efféle személyes érzéseket. A motiváció ebben az esetben egy tartósan meglévő, nem szituatív eredetű, negatív érzelmi töltet, melyet az elkövető az áldozatok irányába táplál.

Az elkövető cselekményét két lényegi elem mozgatja. Az egyik, hogy előítélettel viseltetik egy adott csoport iránt, melyhez tartozókat alacsonyabb rendűeknek bélyegzi valamely közös, lényegi tulajdonságuk, például bőrszínük vagy vallásuk alapján. A másik, hogy vélelme szerint a sértett ezen csoporthoz tartozik vagy kapcsolatban áll azzal. A beazonosítás szempontjából közömbös, hogy a sértett ténylegesen a csoport tagja-e vagy sem, hiszen itt az elkövető percepciója a (per)döntő jelentőségű. Az elkövető cselekményével azt üzeni, hogy a csoport vele nem azonos rendű, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy nem kívánja őket emberszámba venni.¹¹²²

1.2. A magyar büntetőjogban előforduló gyűlölet-bűncselekmények és azok jogalkotás technikai bemutatása

A gyűlölet-bűncselekmény kifejezés a magyar büntetőjogban egyfajta gyűjtőfogalomként használatos, de nyugodtan állíthatjuk, hogy lassan szakkifejezésként jelenik meg, mely egyfajta szociológiai vizsgáldás eredményeként született meg. Amíg a klasszikus dogmatikai felosztás védett jogi tárgyak szerint sorolja csoportokba az egyes deliktumokat, addig ebben az esetben a megkülönböztetés a speciális motiváción alapul. A kifejezés tehát

¹¹²² Jovánovics: *i.m.*, 69. o.

egybefoglalja azon bűncselekményeket, melyeket valamely előítéletes indítékból követtek el. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (Btk.) magával a kifejezéssel nem találkozhatunk, ugyanakkor annak magyarázatában már olvasható.

Nincs egységes álláspont tekintetben, hogy mely bűncselekmények tartoznak a fogalom alá. Számos hazai szerző foglalkozik a gyűlölet-bűnözés jelenségével és egységesnek látszik az álláspont abban, hogy legszorosabb értelemben egyetlen *sui generis* gyűlölet-bűncselekmény tényállás van a hatályos Btk.-ban, ami nem más, mint a 216. §-ban szabályozott közösség tagja elleni erőszak. Ezen tényállás az 1978. évi IV. törvény 174/B. §-ban került szabályozásra, ugyanezen elnevezéssel.

Kovács Gyula értelmezésében két klasszikus értelemben vett gyűlölet-bűncselekmény létezik, a fentebb említett közösség tagja elleni erőszak, valamint a közösség elleni izgatás (a hatályos Btk. 332. §-ban szabályozott közösség elleni uszítás). Emellett megjelenhet például még a 142. §-ban szabályozott népirtás, a 144. §-ban rögzített apartheid, a 160. §-ban található emberölés, a 164. §-ban szabályozott testi sértés vagy további, aljas indokból elkövetett cselekmények is.¹¹²³ Mészáros Ádám tanulmányában a „fő” tényállás, a közösség tagja elleni erőszak mellett még kifejezetten az apartheidet és a népirtást nevesíti.¹¹²⁴ Dombos Tamás a fentiekén túlmenően a 333. §-ban foglalt nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadását, a 335. §-ban szabályozott önkényuralmi jelképek használatát és a 334. §-ban található nemzeti jelkép megsértését is ide sorolhatónak tartja. Kiemeli azonban az aljas indokból történő elkövetést, mint minősített esetet, valamint a büntetéskiszabás során súlyosító körülményként történő értékelés lehetőségét is.¹¹²⁵

A gyűlölet-bűnözés által produkált magatartásformák felszámolása egy demokratikus állam alapvető igénye. A (büntető)jog nyelvére azonban nem egyszerű feladat lefordítani a gyűlölet vezérelte cselekményekből adódó konfliktusokat, így azokra reflektálni, jogszabályt alkotni sem könnyű. A gyűlölet-bűncselekmény kategóriájába esetlegesen tartozó tényállások többféle módon is beazonosíthatóak, melynek rövid bemutatására Amberg Erzsébet csoportosítását

¹¹²³ Dr. Kovács Gyula: 'Néhány ajánlott kriminálmetodikai szempont az úgynevezett gyűlöletbűncselekmények nyomozásához'. In: *Magyar Bűnüldöző*, 2011/2., 24-40. o.
http://www.bunuldozok.hu/Data/Sites/1/teljes_3_szam.pdf (letöltve 2015. szeptember 02.)

¹¹²⁴ Mészáros Ádám: 'A rasszizmus elleni büntetőjogi fellépés lehetőségei, különös tekintettel az Interneten történő elkövetés problematikájára'. In: *Jogelméleti Szemle*, 2003/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros16.html> (letöltve 2015. augusztus 30.)

¹¹²⁵ Dombos Tamás: 'Gyűlölet-bűncselekmények Magyarországon Jogi szabályozás, statisztikai adatok, sértetti csoportok' <http://gyulotellen.hu/szakmai-anyagok> (letöltés ideje 2015. augusztus 18.)

alkalmaztam.¹¹²⁶ Ez jól megmutatja a probléma sokrétűségét, kezelésének nehézségét. Még egy adott ország jogrendszerén belül is egyszerre többféle megoldással találkozhatunk.

a) Legegyszerűbb felismerési mód, ha magából a bűncselekmény normaszövegéből indulunk ki, azt vizsgálva, hogy a tényállás „*kifejezetten nevesíti-e bizonyos csoportok, azok tagjai vagy vélt tagjai elleni előítélet fennállását motívum vagy célzat formájában*”.¹¹²⁷ Ebben az esetben külön tényállás megalkotására kerül sor. Tipikusan ide sorolható a közösség tagja elleni erőszak, a közösség elleni uszítás, népiirtás és az apartheid.

Amennyiben ragaszkodunk ehhez a szoros értelemben vett kategóriához, úgy véleményem szerint a népiirtás és az apartheid elkövetési magatartásai túl specifikusak, azok inkább nemzetközi jogi szempontból értékelhetőek. A törvényben való elhelyezkedése is ezt igazolja, hiszen az emberiesség elleni bűncselekmények között található meg, tehát „átfogóbb” támadások ellen nyújtanak védelmet.

Problematikusabb lehet a közösség elleni uszítás deliktumának megítélése a klasszikus gyűlölet-bűncselekmény, a közösség tagja elleni erőszak tényállásának szempontjából. A közösség elleni uszítás kvázi előkészületi cselekmény a gyűlölet-bűncselekmények tükrében, hiszen az lényegében az erőszakra való felhívást szankcionálja.¹¹²⁸ A szoros értelemben vett tényállásából nem vezethető le ugyan az elkövetés előítéletes indoka, de jellemzően azért feltételezi azt, ugyanakkor hiányzik egy nagyon fontos fogalmi elem, ami nem más, mint a fentebb említett alapbűncselekmény. A két bűncselekmény pontos elhatárolásával azonban dolgozatom későbbi fejezetében kívánok foglalkozni.

b.) Áttételes védelmet nyújthatnak a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadását, az önkényuralmi jelképek használatát, illetve a nemzeti jelkép megsértését szankcionáló tényállások. Ezek szövegében nem került egyértelműen rögzítésre, hogy mely csoportokhoz tartozó személyeket kíván védelemben részesíteni a jogalkotó.

A „jelkép-bűncselekmények” tekintetében absztrakt értelemben jut csak kifejezésre az, hogy a jogalkotó a diktatúrák áldozatainak emberi méltóságát, kegyeleti jogukat kívánja védelemben részesíteni. Ugyanakkor mégsem tartoznak

¹¹²⁶ Amberg Erzsébet: 'Gondolatok a gyűlölet-bűncselekmények rendszeréről'. In: *Pécsi Határőr*. XIV (2013) 441.o. <http://www.pecshor.hu/periodika/XIV/amberge.pdf> (letöltve 2015. szeptember 09.)

¹¹²⁷ Uo., 442.o.

¹¹²⁸ Jovánovics: *i.m.*, 71.o.

ezek a cselekmények sem a szoros értelemben vett gyűlölet-bűncselekmények kategóriájába, ugyanis itt is hiányzik az egyik alapvető fogalmi elem, az alpbűncselekmény.

c.) A legáltalánosabban pedig azt mondhatjuk, hogy minden tényállás a gyűlölet-bűncselekmények kategóriájába tartozhat, ahol az alapcselekmény elkövetését az előítélet motiválhatja. Ez két módon jelenhet meg és kerülhet értékelésre, egyrészt az aljas indokból (vagy célból) történő elkövetés minősített eseti kategóriáján belül, másrészt – ahol a minősített esetek között nem kerülhet értékelésre úgy a – büntetés kiszabása során, súlyosító körülményként.

Az egyes tényállásoknál minősített esetként rögzített „aljas indokból vagy célból” történő elkövetés megjelenik a 160. §-ban szabályozott emberölés, a 304. §-ban szabályozott jogellenes fogvatartás, a 194. §-ban szabályozott személyi szabadság megsértése, illetve a 164. §-ban rögzített testi sértés tényállásainál is. A 3/2013. Büntető jogegységi határozat értelmében az aljas indokból vagy célból elkövetett (emberölésen) cselekményen az erkölcsileg elvetendő motívumból fakadó, valamint ilyen célból megvalósított cselekményeket kell érteni.¹¹²⁹ Korábban – az emberöléssel kapcsolatban – a Legfelsőbb Bíróság ki is fejtette határozatában, miszerint az erkölcsileg elvetendő motívumból fakadó cselekmények esnek e minősítés alá, mivel valamely eltérő nemzeti, népi, faji vagy vallási csoporthoz tartozás miatt más megőlése – morális, etikai szempontból tekintve is – olyan mértékben elvetendő, amely megalapozza az aljas indokból elkövetett emberölés büntetésében való minősítést.¹¹³⁰

Előítéletes indokkal elkövethető bűncselekmények közül – ahol az aljas indokból történő elkövetés sem jelenik meg a minősített körülmények között – kiemelendő a 222. §-ban szabályozott zaklatás, vagy a 339. §-ban szabályozott garázdaság. Itt az előítélet motivációt a büntetés kiszabásakor szükséges értékelni súlyosító körülményként a Btk. 80. § (1) bekezdése alapján. Ez a kötelezettség azt jelenti a bíróságok számára, hogy a büntetéskiszabás során figyelembe vehető valamennyi alanyi és tárgyi tényt felderítsék, és azt a jogkövetkezmények alkalmazásakor értékeljék.¹¹³¹ Fontos megemlíteni, hogy a speciális motívumot minősített esetként és súlyosító körülményként egyszerre értékelni nem lehet, figyelemmel az egyik legfontosabb büntetőjogi alapelvre, a *ne bis in idem* elvre, a kétszeres értékelés tilalmára.

¹¹²⁹ 3/2013. Büntető jogegységi határozat az élet és testi épség büntetőjogi védelméről (II. pontjának 3. alpontja)

¹¹³⁰ BH1995.261. Valamely eltérő nemzeti, népi, faji vagy vallási csoporthoz tartozás miatt más megőlése az aljas indokból elkövetett emberölés büntetését valósítja meg

¹¹³¹ 56/2007 BK vélemény – A büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről

1.3. Valóban szükséges-e a gyűlölet-bűncselekmények kiemelt büntetőjogi kezelése?

Azt, hogy egy adott állam milyen formában megjelenő védelmet biztosít a gyűlölet-bűncselekményekkel szemben, nyilvánvalóan számos tényező befolyásolhatja. Ezek a tényezők azonban negatív irányba is befolyásolhatják a szabályozást, elveszítve ezzel pontosan azt az indokot, amiért megkülönböztetett módon érdemes foglalkozni az ilyen típusú bűncselekményekkel.

Az amerikai szakirodalomban számos kritikusa van a kiemelkedő jogi szabályozásnak.¹¹³² James B. Jacobs álláspontja szerint a politikusok hajlamosak az ilyen jellegű cselekményekkel kapcsolatos problémát saját törekvéseikkel összhangban megjeleníteni, így esetlegesen eltúlozni, vagy pontosan ellenkezőleg, elhallgatni azt. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a politikai célok elérése érdekében eltúlozzák, vagy – éppen ellenkezőleg – nem vesznek tudomást a problémáról. Ez hosszútávon ugyanolyan rombolóan hat a sértettekre nézve. Az áldozatok helyzetét súlyosbíthatja, hogy a hatóságok sajátosan értelmezik a cselekményt és az eredeti sérelmen túlmenően további hátrányok jelentkeznek a sértetti oldalon. Az is előfordulhat, hogy bizonyos cselekmények esetén tényként kezelik az előítélet meglétét, mely megosztja a társadalmat, tehát „önmagát beteljesítő jóslattá válik”.¹¹³³

Jacobs Kimberly Potterral közös tanulmányában azt is hangsúlyozza, hogy a kiemelt szabályozás azért is veszélyes, mert a jogalkotó úgy érezheti, tett valamit az ilyen bűncselekményekkel szemben, miközben valós cselekvésre képtelenek elszánni magukat. Egy egységes fogalom hiánya miatt pedig az egész eljárásban sok a kétértelműség és a szubjektivitás, így gyakorlati alkalmazása nehézkes, tehát nem segíti a jogalkalmazót. „*Vitatják, hogy azonos magatartásokat eltérően kellene megítélni a különböző motivációk miatt, hiszen kérdéses, hogy a gyűlölet-bűncselekmények valóban rosszabbak vagy súlyosabbak, mint az egyéb antiszociális okokból elkövetett hasonló bűncselekmények*”.¹¹³⁴

Mindezen kritikák ellenére tartom magam ahhoz az állásponthoz, hogy ezen típusú bűncselekmények kiemelt büntetőjogi kezelést érdemelnek. Egy demokratikusan működő jogállam alapvető kötelezettsége a sérülékeny, előítélettel sújtott társadalmi csoportok védelme. Az egyenlő bánásmód követelménye, azaz a diszkrimináció tilalma az állami működés egyik legfontosabb alapköve. Az Alaptörvény XV. cikke kimondja, hogy az alapvető jogok mindenkit

¹¹³² Korinek László: *Kriminológia I-II*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. II. kötet 128-129. o.

¹¹³³ Utasi: *i.m.*, 119. o.

¹¹³⁴ Uo.

különbségtétel nélkül megilletnek, az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel kell segítenie. Állami feladatként határozza meg tehát a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. Az Alaptörvény több szempontot is kiemel (nem, faj, szín, vallás, fogyatékoság stb.), melyek tekintetében tilos a diszkrimináció. Ebből adódóan alapvető büntetőjogi igény is, hogy amennyiben valakit ilyen tulajdonság miatt ér támadás, az szankcionálásra kerüljön. A szabályozásnak azonban a hatékonyság mentén kell mozognia. Jacobs Kimberly Potterral közös kritikájában éppen azt fogalmazta meg, hogy a jogalkotó képes abba a hibába esni, miszerint valamilyen jogtechnikai megoldású szabályozással megtette a magáét. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a büntetőjogi kezelés önmagában nem fogja orvosolni azt az alapproblémát, amiből a gyűlölet-bűncselekmények kinőnek, nevezetesen a társadalmi intoleranciát. Az állam szabályozási igényének a büntetőjogi igényen túl kell nyúlnia, nevezetesen a megelőzésig. Ennek elkerülése érdekében célirányos szabályozás megalkotása indokolt, melynek megvalósításában a széleskörű társadalmi párbeszéd segíthet. Fel kell térképezni a valós problémákat, kielemezni és ezekre reflektáló jogszabályt alkotni. Nem szabad minden további feladat elvégzését és megoldását a jogalkalmazásra bízni, ugyanis a valós problémára koncentrááló jogalkotással nyilvánvalóan a jogalkalmazás is hatékonyabb.

A kiemelt kezelés mellett szól, hogy a gyűlölet-bűncselekmények elkövetése során nem csak a konkrét sértettet éri hátrány, hanem áttételesen egy egész csoportot. Potenciális áldozattá bélyegzi annak minden tagját, megerősítve ezzel a már eleve fennálló félelemérzetet. A csoporton belül eluralkodik a „büntetlenség érzete”, mely tovább erősíti a negatív irányú – haraggal és elkeseredettséggel vegyes – hangulatot. Mindez könnyen rávetül és áttevődik az egész társadalomra, mely további feszültségek keletkezését generálhatja. Elszaporodásukkal felbolydítják, bomlasztják a közhangulatot, tehát az alapvető emberi jogok tiszteletére épülő, demokratikus társadalmi együttélést kívánják földbe tiporni.

A legszűkebb értelemben vett indokként pedig az szolgálhat, hogy az ilyen jellegű támadást elszenvedett személyt nagyobb trauma ér. Identitásában éri a sérelmes behatás, olyan tulajdonsága miatt melyről nem tehet, melyen nem változtathat. A sértettben kialakultak érzület pedig áttételesen az egész csoportot érinti, ugyanis potenciális áldozattá bélyegzi annak minden tagját.

Mindezen – a szakemberek között is általánosan elfogadott – indokokon túlmenően további két lényeges tényezővel támasztanám még alá a kiemelt szabályozás indokoltságát. Azzal, hogy egy állam – valamely jogtechnikai megoldással – kiemelten kezeli az ilyen indokkal elkövetett bűncselekményeket, egyértelmű üzenetet küld a – potenciális – elkövetők felé, miszerint

megkülönböztetett jelleggel „figyeli” az előítéletes bűncselekményeket, tehát a szimbolikus bűncselekményre szimbolikus választ ad. Nem kívánja tolerálni azt, sőt súlyosabban rendeli büntetni. Másrészt ezen megkülönböztetett jellege miatt felkelti a társadalmi érdeklődést, így nagyobb hangsúly kerülhet a megelőzésre, nem csak az állam, de társadalmi szervezetek részéről is. Szternák György írja, hogy a szélsőséges szervezetek betiltása nem lehet jó megoldás, helyette az okokat kell felkutatni és megszüntetni. *„Megelőzése érdekében célszerű idejében felismerni, javítani és megszüntetni a szociális-, a vallási-, a kisebbségi-, az ideológiai- és más természetű nézetkülönbségi jelenségeket.”*¹¹³⁵ Nagy általánosságban elmondható, hogy egy államnak hangsúlyt kell fektetnie a bűncselekmények megelőzésére is. A gyűlölet-bűncselekményeknél ez különösen igaz, ugyanis társadalmi bomlasztó hatása hosszútávon még nagyobb veszélyeket rejthet magában. A hatékony védekezést az előítélet motiválta bűncselekmények tekintetében a jövőre nézve egyértelműen a megelőzésben látom.

1.4. Nemzetközi kötelezettségek

A gyűlölet-bűncselekmények kiemelt büntetőjogi védelme a nemzetközi jogban is megjelenik, ebből adódóan hazánkat is kötelezettségek terhelik a szabályozás tekintetében. Az egyik legelső dokumentumok között szerepel az 1955. évi 16. törvényerejű rendelettel kihirdetett *Genocídium Egyezmény*, mely a népiirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában született. Az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* és az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett *Alapvető Szabadságok Európai Egyezménye* egyaránt a szabadsághoz és a biztonsághoz való jog megkülönböztetés nélküli biztosítását ratifikálta.

Az 1969. évi 8. törvényerejű rendelet hirdette ki *A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről* szóló nemzetközi egyezményt, mely konkrétan nevesíti az akár törvényhozás útján történő faji megkülönböztetés tiltását és megszüntetését. Az Európai Unióhoz történő csatlakozással kötelezettségeink köre növekedett és pontosításra került. A gyűlölet-bűncselekmények elleni küzdelemben egyértelmű irányvonalat jelölt a Tanács 2008/913/IB kerethatározata, mely kötelezte az államokat, hogy az *„egyéb bűncselekmények vonatkozásában a tagállamok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak bizonyítására, hogy a rasszista és idegengyűlölő indíték súlyosbító körülménynek számítson, vagy az ilyen indítékot a bíróságok a büntetések*

¹¹³⁵ Szternák György: 'Szélsőséges, erőszakos szervezetek mint lehetséges veszélyforrások demokratikus társadalmakban.' In: *Szakmai Szemle*. 2007/3., 79. o.

kiszabásánál figyelembe vehessék".¹¹³⁶ Az EBESZ Miniszteri Tanácsának 9/09-es számú határozatával – konkrétan meg nem határozott formában történő – jogalkotási kötelezettséget írt elő az államok számára.

A gyűlölet-bűncselekményt elszenvedő sértettek védelme tekintetében az Európai Parlament és Tanács 2012/29/EU irányelve tartalmazta, hogy az eljárások során a specifikus védelmet különleges intézkedésekkel is biztosítani szükséges. Ezzel elismerte az unió azt a sokat hangoztatott álláspontot, hogy az ilyen jellegű cselekmények elszenvedőit nagyobb hátrány éri a támadások hatására. Külön kiemelendő a Miniszteri Bizottság CM/Rec(2010)5. számú ajánlása, mely a szexuális irányultságon, illetve nemi identitáson alapuló megkülönböztetés leküzdését célozza. Az ajánlást Magyarország is elfogadta, így garantálnia kell minden olyan cselekmény tekintetében a gyors, hatékony vizsgálatot, ahol ésszerű gyanú merül fel, hogy az áldozatot nemi identitása, szexuális irányultsága az elkövető részére motivációként szolgált.

Nemzetközi jogi viszonylatban az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) gyakorlata is abba az irányba mutat, hogy a bűncselekmények diszkriminatív motivációját mindenképpen értékelni szükséges. A *Nachova és mások kontra Bulgária* ügyben (43577/98 és 43579/98) megállapította a Bíróság, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményének rendelkezését sérti, ha a „*hatóságok nem tesznek meg mindent annak felderítésére, hogy egy erőszakos bűncselekmény elkövetésében szerepet játszott-e a diszkrimináció, vagyis az előítéletes indíték*”.¹¹³⁷ A *Secik kontra Horvátország* ügyben (40116/02) pedig ki is mondta a bíróság, hogy a faji indítékkal elkövetett bűncselekményeket eltérő módon kell kezelni az ilyen indíték nélküli bűncselekményektől, ugyanis az alapvető jogokra különösen káros cselekmények sajátos természete felett semmiképpen nem hunyhat szemet az állam.

1.5. A magyar szabályozás rövid áttekintése

A magyar szabályozás hosszú utat tett meg annak érdekében, hogy a jelenleg hatályos kialakuljon. A szabályozás fejlődését – a Btk. 216. §-ban szabályozott és jelenlegi elnevezése szerint – közösség tagja elleni erőszak tényállásán keresztül mutatom be néhány pontban. Ezt tekintjük ugyanis a legklasszikusabb értelemben vett előítélet-deliktumnak, mellyel dolgozatomban is foglalkozni kívánok.

¹¹³⁶ A Tanács 2008/913/IB kerethatározata a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdeleméről (2008. november 28.)

¹¹³⁷ Átol Dorottya – Dombos Tamás – Jovánovics Eszter – M. Tóth Balázs – Pap András László – Udvari Márton: 'Közösség tagja elleni erőszak Alternatív kommentár.' In: *Fundamentum*. 2013/3. 81. o.

Azt hihetnénk, hogy az előítélet motiválta bűncselekmények a rendszerváltás előtti időszakban nem kerültek szabályozásra, pedig az egészen az 1962. július 1-től hatályos *Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről* szóló 1961. évi V. törvényig nyúlik vissza. Akkor a X. fejezet szerinti *Béke és emberiség elleni bűncselekmények* között szabályozásra került, annak 138. §-ában, a *nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport elleni bűncselekmény* elnevezéssel.¹¹³⁸

Az 1978. évi IV. törvényben a tényállás a XI. fejezet, *A béke és emberiség elleni bűncselekmények* 156. § -ában került rögzítésre, az 1962. évi megjelenéssel azonos szöveggel. Ugyanakkor részletesebb miniszteri indokolást csatoltak a törvény szövegéhez, mely értelmében az ilyen bűncselekmények elkövetési motivációjának egy csoport iránti gyűlöletből, ellenséges érzésből szükséges fakadnia.

A szakemberek mindenképpen az 1996-ban bekövetkező módosítást tartják a legjelentősebbnek. Az 1996. évi XVII. törvény 3. §-a alapján a tényállás átkerült a törvény XII. fejezetébe, a *Személy elleni bűncselekmények* II. címéhez, *A szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények* közé. Az 1978. évi IV. törvény 174/B. §-ába került, *a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagja elleni erőszak* elnevezéssel és a következő szöveggel:

„Aki mást valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoporthoz tartozása, vagy vélt tartozása miatt bántalmaz, illetőleg erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, büntetést követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

- a) fegyveresen,*
- b) felfegyverkezve,*
- c) jelentős érdeksérelmet okozva,*
- d) a sértett sanyargatásával,*
- e) csoportosan,*
- f) bűnszövetségben*

követik el.”

Ez a változás egyrészt magyarázható azzal, hogy Magyarország számos – fentebb említett – nemzetközi egyezményhez csatlakozott és az ebből fakadó

¹¹³⁸ 1955. évi 16. törvényerejű rendelet a népirtás büntetének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről

kötelezettségeknek meg kellett felelnie. Másrészt el kellett ismerni, hogy az ilyen motivációval elkövetett bűncselekmények egyre többször fordultak elő, tehát hatékonyabb reagálást igényeltek, mint amit a korábbi szabályozás biztosított. A legfontosabb fejlődés abban rögzíthető, hogy amíg korábban a tényállás védett jogi tárgya az emberiség békéje, különböző nemzeti, népi, faji vagy vallási csoportok voltak, addig alkalmazni nem lehetett, amikor kifejezetten egy személyt ért előítéletes indíttatású sérelem.¹¹³⁹ A 174/B. § már kifejezetten a csoport tagja ellen irányuló támadást rendelte büntetni, sőt nem csak a csoporthoz való tényleges „tartozás” alapozta meg az alkalmazást, hanem az elkövető erre vonatkozó vélelme is. Még egy lényeges ponton kiterjesztő volt az új szabályozás a korábbihoz képest, mégpedig az elkövetési magatartás tekintetében. Korábban súlyos testi sérelem vagy lelki sérelem okozását követelte meg a tényállás, az új szabályozásnál viszont a bántalmazást, illetve az erőszakkal vagy fenyegetéssel való kényszerítést rögzítette. Ezzel igen kiszélesítette az alkalmazási lehetőséget és lehetővé tette, hogy például egy rasszista indíttatású testi sértés súlyosabban és esetlegesen más tényállás alapján legyen büntethető.

A következő két módosításban jelentős szerepet játszottak a jogalkotó által szerzett szabályozási tapasztalatok és az országban zajló társadalmi események. A 2008-ban bekövetkező változás egyrészt a Meleg Méltóság Meneten történt eseményekhez, másrészt a több helyszínen, módszeresen zajló romagyilkosságokhoz köthető.¹¹⁴⁰ A felvonuláson a melegeket, a különböző településeken pedig a romákat érő támadások miatt számos társadalmi szervezet,¹¹⁴¹ és a sajtó is igen erőteljesen fellépett.¹¹⁴² Az atrocitások rávilágítottak arra, hogy a szabályozás még sem elég hatékony az elvártakhoz képest.

A 2008. évi LXXIX. törvény 2. §-a módosította az 1978. évi IV. törvény 174/B. §-át. A deliktum továbbra is megmaradt a XII. fejezetben, ugyanakkor a III. cím szerinti, *A Szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények* között. Az elnevezése is változott „közösség tagja elleni erőszakra”. Kiegészült a tényállás a „lakosság egyes csoportjai” fordulattal és az előkészületet is büntetni rendelte a jogalkotó. A „lakosság egyes csoportjai” fordulattal kapcsolatban a jogszabályi indokolásban az szerepel, hogy a gyakorlat bebizonyította, nem csak a korábban

¹¹³⁹ BH1994.299.

¹¹⁴⁰ 'Támadások a melegfelvonulás ellen', index.hu, http://index.hu/video/2008/07/06/tamadasok_a_melegfelvonulas_ellen/ (letöltve 2015. szeptember 12.)

¹¹⁴¹ 'A TASZ feljelentése a Meleg Méltóság Menetet ért támadások miatt', <http://tasz.hu/gyulekezesi-jog/tasz-feljelentese-meleg-meltosag-menetet-ert-tamadasok-miatt> (letöltve 2015. szeptember 12.)

¹¹⁴² Stépán Balázs: 'Ítélet előtt – A romagyilkosságok pere', Magyar Narancs <http://magyarnarancs.hu/belpol/itelet-elott-85900> (letöltve 2015. szeptember 12.)

megnevezett csoportokat érhet ilyen jellegű sérelem, hanem egyéb társadalmi csoportokat, közösségeket is.

A 2011-es évben tele volt a sajtó a Gyöngyöspatán történő eseményekkel.¹¹⁴³ A Szébb Jövőért Polgárőr Egyesület tagjai márciusban a településen állomásoztak, egyfajta járőrözést szervezve a véleményük szerint ott zajló „cigánybűnözés” ellen.¹¹⁴⁴ Több beszámoló szerint azonban mindez pusztán az ott élő roma lakosság vegzálását szolgálta.¹¹⁴⁵ A 2011. május 7-én hatályba lépő és a 2011. évi XL. törvény 1. §-a által beiktatott (1a) bekezdést ezért „lex Gyöngyöspatának” is nevezik. A változás következtében a jogalkotó nem csak azt ismerte el, hogy elszaporodtak az ilyen jellegű bűncselekmények, hanem azt is, hogy a büntetőjog eszközeinek alkalmazásával nem szabad megvárni, míg az egyes társadalmi csoportok elleni előítéletes cselekmények erőszakban nyilvánulnak meg. Jogtechnikailag ezt oly módon oldotta meg a jogalkotó, hogy a garázdaság szabálysértési alakzatát beemelte a bűncselekmények közé, ha annak indítéka a sértett valamely társadalmi csoporthoz tartozása.

A jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv, a 2012. évi C. törvény (Btk.) 2013. július 1-jén lépett hatályba, melynek *Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények XXI. fejezetének 216. §-ba* változatlan szöveggel került a közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye. A Btk. hatálybalépést megelőzően számos szervezettel egyeztetett az igazságügyi kormányzat, többek között a gyűlölet-bűncselekmények szabályozása tekintetében is.¹¹⁴⁶ A hatályos szabályozással kapcsolatban kiemelendő, hogy a „lakosság egyes csoportjaihoz tartozás” fordulat kiegészült a fogyatékoság, a nemi identitás és a szexuális irányultság eseteivel, elismerve ezen csoportok kiemelt büntetőjogi védelemét is.

¹¹⁴³ 'Volt gárdisták járőröznek Gyöngyöspatán', index.hu, http://index.hu/belfold/2011/03/03/volt_gardistak_jaroroznek_gyongyospatan/ (letöltve 2015. augusztus 11.)

¹¹⁴⁴ Miklósi Gábor: 'Cigány- és gádaterror Gyöngyöspatán', index.hu, http://index.hu/belfold/2011/03/06/ciganyterror_es_gadaterror_gyongyospatan/ (letöltve 2015. augusztus 11.)

¹¹⁴⁵ 'Gyöngyöspata, ostor' <http://gyuloleletellen.hu/node/102> (letöltve 2015. szeptember 3.); 'Gyöngyöspata kódobálás' <http://gyuloleletellen.hu/node/88> (letöltve 2015. szeptember 3.)

¹¹⁴⁶ 'Javaslatok az új Büntető Törvénykönyv gyűlölet-bűncselekményekre vonatkozó szabályozására. 2012. május 3.' http://gyuloleletellen.hu/sites/default/files/btkvelemenyparl_2012-05-03.pdf (letöltve 2015. augusztus 5.)

2. Jogalkalmazási nehézségek a fogalmi elemek tükrében

A fentiekből jól kirajzolódik, hogy a gyűlölet-bűncselekményeket fogalmilag nem egyszerű behatárolni. Nincs egységes gyűlöletbűncselekmény-definíció és a kapcsolódó tényállások köre is változhat, attól függően, hogy milyen koncepció alapján kívánjuk beazonosítani azokat. Azt gondolhatnánk, hogy egy jogalkalmazási kérdéskörre épülő dolgozatban felesleges a fogalmi kérdések tisztázására hangsúlyt fektetni. Ez az általánosítás gyakran és jelen esetben sem állja meg a helyét. Az elméleti nehézségek a gyakorlati alkalmazásra egyértelműen kivetülnek. Ebben a részben megvizsgálom az egyes fogalmi elemeket, valamint a hozzájuk kapcsolódó problematikát a közösség tagja elleni erőszak tényállásának segítségével.

2.1. A motívum szükségessége

A fogalmi keretek tisztázása során rögzítettük, hogy a gyűlölet-bűncselekmény megvalósulásához szükséges egy előítélet-motívum. Ez az indíték nem feltétlenül jelenik meg a gyűlöletbűncselekmény-tényállások szövegében, így a közösség tagja elleni erőszaknál sem. A fentebb rögzített EBESZ-definícióból megállapítható, hogy az elkövető előítélet motiválta indítéka akár személy, akár vagyon ellen irányuló alapbűncselekményhez járulékos elemként kapcsolódik. (A szakemberek ezt a modellt gyakran ellenséges [*hostility*] modellnek nevezik.¹¹⁴⁷)

A közösség tagja elleni erőszak tényállásánál a jogalkotó a motívumot a „*csoportoz tartozás vagy vélt tartozás*” fordulattal jeleníti meg, és a védett csoportokat csak példálózva emeli ki. Ám a bűncselekmény a lakosság bármely csoportjához tartozó, vagy feltételezetten tartozó személlyel szemben követhető el. (A „védett csoportok” problematikáját alább részletesen tárgyalom.) Ezzel a megfogalmazással – amennyiben a szigorú grammatikai értelmezésnél maradunk – azt mondhatjuk, hogy a jogalkotó nem is követeli meg az előítélet-motívum fennállását. Ez azonban nem egyértelmű, figyelemmel a szabályozás céljára, védett jogi tárgyára. Maga a tényállás a Btk. XXI. fejezetében került rögzítésre, tehát a rendszertanilag itt elhelyezkedő tényállások az emberi méltóság és az egyes alapvető jogok elleni bűncselekményeket hivatottak szankcionálni, ezeket a jogokat kívánja megkülönböztetett figyelemmel védeni a jogalkotó.

¹¹⁴⁷ Létezik azonban olyan álláspont is, miszerint az ilyen jellegű bűncselekmény elkövetéséhez még előítéletesség sem szükséges. Elegendő, ha az elkövető az áldozatot egy védett tulajdonsága (csoportoz tartozása) alapján választotta ki. Ezt diszkriminatív kiválasztási [*discriminatory selection*] modellnek nevezik. Lásd: *A Társaság a Szabadságjogokért álláspontja a gyűlölet-bűncselekmények szabályozásáról*. http://tasz.hu/files/tasz/imce/tasz-gybc-s-allaspon-t-final_.pdf (letöltve 2015. szeptember 21.) 3. o. (a továbbiakban: TASZ-álláspont)

A Kúria egyik döntésében a közösség tagja elleni erőszak tényállásának védett jogi tárgyáról ki is mondja, hogy az „*a diszkrimináció nélküli együttéléshez fűződő társadalmi érdek. Az a rendeltetése, hogy senkit ne érhessen bántalmazás, vagy bántódás amiatt, mert más népcsoporthoz tartozik*”.¹¹⁴⁸ Ettől még egyértelműbben fogalmaz az Alkotmánybíróság a nem oly régi 3206/2014. (VII.21.) AB határozatában, mely értelmében a „*diszkriminációtilalom ugyanis csupán olyan élethelyzeteket ölelhet át, amelyekben az emberek önazonosságát, identitását meghatározó lényegi tulajdonságuk miatt előítélettel, vagy társadalmi kirekesztéssel néznek szembe*”. Ezzel összhangban a Miskolci Törvényszék egyik ítéletében azt rögzítette, hogy „*[a közösség tagja elleni erőszak büntette kapcsán] a motívum fennállásáról akkor beszélhetünk, ha az elkövetőt a csoportba tartozó személy ellen tanúsított erőszakos magatartására nem a konkrét személlyel szembeni sérelme, hanem e személynek az adott csoportba való tartozása miatti ellenséges érzülete indította*”.¹¹⁴⁹

Mindezek megerősítik azt, hogy a bűncselekmény elkövetéséhez szükség van az előítélet-motiváció fennállására. Bár a motívum kérdésében megmutatkozik a jogalkotás hiányossága, a jogalkalmazás ezt a kérdést tisztázta.

2.1.1. A vegyes motívum problematikája

Az elkövető indítékát a bűncselekmény elkövetésére az előítélet motiváció jelöli, tehát az az érzelmi vagy tudati állapot, mely a tettek mezejére lépésre buzdította. Nem egyszerű azonban megállapítani, ha az elkövetőt nem egy, hanem több motívum sarkallta a bűncselekmény elkövetésére. Ezeket nevezzük vegyes motívummal elkövetett cselekményeknek.

A gyűlölet-bűncselekmények felismerésében sokat segít az a tény, hogy az elkövető gyakran nem ismeri a sértettet, tehát nem a személyes bosszú, harag, korábbi sérelem indította a bűncselekmény elkövetésére. Vegyes motívum esetében viszont a gyűlölet vezérelte motívum mellett ott egy másik is, ami már lehet egy esetleges korábbi személyes kapcsolatból, közvetlen sérelemből adódó érzület, „*azaz az elkövetőt cselekményére ezen ellenséges érzület mellett más körülmény is motiválhatja – azonban a cselekmény elsődleges, vezérlő motívumának a közösséghez való tartozása miatti ellenséges érzületnek kell lennie*”.¹¹⁵⁰ A Kúria ugyanezt megerősítette azzal, hogy kimondta: „*nem a kiváltó, de a cselekménysorozat meghatározó, mozgató, előrevivő motívuma az volt, hogy a sértett*

¹¹⁴⁸ Kúria Bfv.II.590/2012/18. sz. határozata

¹¹⁴⁹ Miskolci Törvényszék Fkf.1099/2013/10. sz. ítélete, 10. o.

¹¹⁵⁰ Uo.

más népcsoporthoz tartozik".¹¹⁵¹ Az Amerikai Egyesült Államokban is egyre többször állapította meg a bíróság, hogy az előítéletes motivációnak lényeges tényezőnek [*substantial factor*] kell lennie a bűncselekmény elkövetésében, tehát a járulékos rasszista szóhasználat nem feltétlenül támasztja alá a bűncselekmény elkövetését.¹¹⁵²

Valóban egyszerű, de hétköznapi példa, hogy az elkövető a cselekmény közben rasszista megjegyzéseket tesz a sértettre. Egy-két szitokszó elhangzása azonban még nem adhat elég indokot a közösség tagja elleni erőszak bűncselekményének megállapítására. Ebből pusztán az elkövető – a cselekmény elkövetése közbeni – felfokozott érzelmi állapotára lehet következtetni, és arra csak esetlegesen, hogy előítéletes is. Abban az esetben azonban, ha a cselekmény elkövetésére az előítélete vezette, már helye lehet a gyűlölet-bűncselekmény megállapításának. *„Ez a motívum pedig nem eseti jelleggel, azaz csak a konkrét cselekvéskor, hanem állandó jelleggel van jelen az elkövető tudatában, annak nézetrendszerében gyökerezik.”*¹¹⁵³ Ugyanakkor jelentős problémát jelenthet az egymás mellett jelenlévő motivációk arányának meghatározása.

2.1.2. A motívum bizonyításának nehézsége

A bizonyítás kérdése minden bűncselekmény megállapításánál nyilvánvalóan kardinális kérdés. A gyűlölet-bűncselekmények tekintetében is közös anomália, hogy ha az elkövető tudattartalmára vonatkozó információk nem kerülnek megfelelően tisztázásra, esély sincs a megállapítására. Jelen esetben a bizonyítás alapvetően két vezérszálra fűzhető fel. Egyrészt bizonyítani szükséges, hogy az elkövető előítélettel viseltetik egy védett csoporttal szemben. Bizonyítani kell tehát az elkövető szubjektív tudati állapotát, mely az áldozat kiválasztását jelenti, valamely védett tulajdonsága alapján. Másrészt azt is bizonyítani kell, hogy okozati összefüggés áll fenn az elkövető cselekménye és a sértett védett csoporthoz való – tényleges vagy vélt – tartozása között.

Az elkövető tudati állapotára gyakran nem lehet közvetlen bizonyítékot találni, kizárólag az objektív külső körülményekből tudunk következtetéseket levonni. Így a bűncselekmény személyi és tárgyi oldalának feltárása különösen fontos jelentőséggel bír. Ez nem egyszerű feladat, de mint ahogyan a tudattartalomra vonatkozó információk „beszerzése” megvalósítható más

¹¹⁵¹ Kúria Bfv.II.590/2012/18. sz. határozata

¹¹⁵² Átol – Dombos – Jovánovics – M. Tóth – Pap – Udvari: *i.m.*, 90. o.

¹¹⁵³ Miskolci Törvényszék Fkf.1099/2013/10. sz. ítélete, 10. o.

esetekben – pl. az emberölés büntettének kísérlete és az életveszélyt okozó testi sértés büntettének elhatárolása során -, úgy ebben az esetben sem lehet azt mondani, hogy az lehetetlen lenne. A tudattartalom feltárásának fontosságát több bírósági döntés is hangsúlyozta. A tárgyasult célzat problematikája pontosan arra hívja fel a figyelmet, hogy a célzatra nem elég pusztán az elkövetés tárgyi körülményeiből következtetni, hanem az elkövető tudattartalmában is igazolhatónak kell lennie.¹¹⁵⁴ Kovács Gyula álláspontja szerint a bizonyítékok körét három csoportra kell osztani a gyűlölet-bűncselekmények nyomozása során: a sértetti és elkövetői oldalon megjelenőkre, valamint az elkövetés körülményeire. Ha pusztán az elkövetői oldalt vizsgáljuk, abból maximum az alapos gyanúra kaphatunk bizonyítékot, a motívum bizonyításához mindhárom bizonyítékkör alapos vizsgálata szükséges.¹¹⁵⁵

Az EBESZ nyomozás-módszertani ajánlása szerint a kriminalisztika általános eszközein túlmenően az alábbiak rögzítése segíthet a motiváció feltárásában:

- a.) a sértett, tanú észlelése,
- b.) az elkövető kijelentései, írásos közlései, gesztusai,
- c.) rajzok, jelek, szimbólumok, graffiti,
- d.) etnikai, vallási, kulturális különbségek az elkövető és a sértett között,
- e.) ellenséges csoportokban részvétel,
- f.) elkövetési hely és idő,
- g.) korábbi hasonló bűncselekmények,
- h.) az erőszak természete,
- i.) más motiváció hiánya.¹¹⁵⁶

Az elkövető oldaláról következtetéseket vonhatunk le, ha megvizsgáljuk a személyi körülményeit, milyen nézeteket vall, kötődik-e valamilyen szélsőséges csoporthoz, hangoztatja-e nézeteit a külvilág felé. Külső, fizikai megjelenésének vizsgálata is célravezető lehet, például visel-e – akár közvetlenül a testén – rasszista szimbólumokat. Hogyan öltözködik, mindennapjait hogyan tölti, milyen könyveket olvas, milyen internetes oldalakat látogat, hogyan van berendezve a mindennapi élettere (poszterek, rasszista jelképek), stb. Az elkövetés körülményeiből szintén információkat kaphatunk az elkövetői oldalról. Az elkövetés helye (például egy vallási közösség temploma mellett), ideje (például a védett csoport valamely

¹¹⁵⁴ BH1982.278.

¹¹⁵⁵ Kovács: *i.m.*, 31.o.

¹¹⁵⁶ Amberg: *i.m.*, 443.o.

ünnepének idején), illetve módja (például egy csoport kifejezett provokálása) mind a bizonyítás lényegi része lehet. Vannak olyan államok (pl. Franciaország, Nagy-Britannia), ahol a büntető törvénykönyv kifejezetten nevesíti az előítélet bizonyítására alkalmas bizonyítékokat. Hazánkban azonban marad az EBESZ-iránymutatás alkalmazása, mely azért a megvizsgált joggyakorlatot nézve gyakran kevésnek mutatkozik.

2.1.3. Előítélet vs. harag

Az eddig tárgyalt nehézségek, a vegyes motívum, illetve a motívum bizonyításának nehézségei jól illusztrálhatók egy konkrét eset kapcsán, amelyben a Miskolci Törvényszék, majd a Debreceni Ítéletábla mondott ítéletet. A konkrét kérdés amiben a két döntés eltér egymástól – az, hogy a gyűlölet-bűncselekmény megállapításához szükséges előítéletnek már a cselekmény elkövetése előtt fenn kell-e állnia vagy elegendő-e annak – ahogyan az ítéletábla írja – a konkrét cselekmény idején való tanúsítása.

Az imént hivatkozott miskolci ítéletet idézve „a motívum feltárásakor nem mellőzhető az elkövető általános gondolkodásmódjának, mindennapi életben tanúsított magatartásának, előzetes kijelentéseinek, illetve a cselekménnyel érintett csoport egyéb tagjaihoz való viszonyulásának vizsgálata. Vagylagos motívumok fennállása esetén tehát csak az elkövető személyiségének megismerésekor lehet megalapozottan állást foglalni a tekintetben, hogy az elkövetőt az erőszakos fellépésre másnak valamely csoporthoz való tartozása miatti ellenséges érzülete vagy egy konkrét sérelem indította. Amennyiben ugyanis az erőszakos fellépés motívuma elsősorban egy konkrét sérelem volt, és a sértett adott csoporthoz való tartozásával összefüggésben elhangzott szidalmazás (pl. büdös magyar) mintegy az indulat levezetése körében jelentkezik, úgy közösség tagja elleni erőszak büntettéről nem beszélhetünk.”¹¹⁵⁷

Az ítéletet felülbíró, illetve megváltoztató Debreceni Ítéletábla, mint harmadfokú bíróság nem fogadta el a fenti érvelést, arra hivatkozva, hogy „a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmény megvalósulásához nem szükséges, hogy az elkövető általában is ellenérzéssel viseltessen az adott közösség iránt, elegendő annak a konkrét cselekmény idején való tanúsítása. Ez állapítható meg fk. I. r. vádlott tekintetében is, akinek gondolkodásmódját – ha csak rövid időre is, de – teljességgel eluralta a sértett magyar származása iránt érzett indulat”.¹¹⁵⁸

A hazai, gyűlölet-bűncselekményekkel foglalkozó szakemberek a Miskolci Törvényszék által kifejtettekkel értenek inkább egyet. Álláspontjuk szerint a

¹¹⁵⁷ Miskolci Törvényszék Fkf.1099/2013/10. sz. ítélete

¹¹⁵⁸ Debreceni Ítéletábla Fkhar.II.248/2014/7. sz.

„gyűlölet-bűncselekmény nem hirtelen, a bűncselekmény során az elkövetőben kialakuló indulat folytán válik azzá, hanem az elkövetőben a cselekményt megelőzően kialakuló, őt a cselekmény elkövetésére indító, jellemzően tartósan jelenlévő előítélet, az adott csoporttal szembeni lealacsonyító hozzáállás folytán”.¹¹⁵⁹

Véleményem szerint érdemes a kérdés tisztázásához magából az előítéleti érzületből kiindulni. Az előítélet egy olyan defektus, ami mindenkiben előfordul. Ez alapelemben egyáltalán nem baj, bizonyos fokig szükséges és normális is. Mérgünkben hányszor használunk olyan szitokszavakat, amik bizony a bennünk rejlő előítéletre engednek következtetni. A probléma azonban ott kezdődik, amikor valaki nem tudja ezeket az érzületeket magában, illetve kordában tartani. A negatív érzelmi kivetülés nem csak szóban, tettben, hanem kifejezetten erőszakban nyilvánul meg. Bencze Máttyás véleménye szerint nem megfelelő, *„ha az elkövetési motívumnak az előítéletes gondolkodást tekintjük. A negatív előítélet ugyanis leggyakrabban a közösségünk tagjának tekintett személyekkel szemben állhat fent, akiket valamilyen okból magunknál alacsonyabb rendűnek tekintünk. Az előítélet azonban önmagában még nem sarkall cselekvésre, általában nem vezet másokkal szembeni agresszióra. A gyűlölet-motivált cselekmények esetében ennél többről van szó.”¹¹⁶⁰*

A Wikipédia által adott definíció szerint az előítélet a tényeken, a hibás vagy merev általánosításokon alapuló, előre kialakított feltételezés, vélemény.¹¹⁶¹ A Magyar nagylexikon értelmezésében az előítélet olyan előzetes ítélet (ismeret, tudás, attitűd), amely megelőzi a valóságról alkotott konkrét benyomásokat, így tudáspótló, ismeret-kiegészítő szerepe is van.¹¹⁶² Gordon W. Allport a gyűlölet-bűncselekmény kapcsán kialakult erőszakos támadás alapvető feltételeként említi a hosszú idő óta fennálló előfeltételeket, úgymint a kategorikus előítéletes gondolatokat, a kisebbségi vétkek felhánytorgatását, belefáradást a saját gátlásokba, szervezetek normái révén fennálló támogatást.¹¹⁶³

Látható tehát, hogy az egyes meghatározások alapvető eleme egy hosszabb ideje kialakult érzelmi, gyakran frusztrációval összefüggő állapot. Az előítélet nem egyik pillanatról a másikra alakul ki, hanem egy hosszabb ideje, sőt tartósan fennálló érzelmi töltet. A bűncselekmény elkövetése során – még a felfokozott lelkiállapot által biztosított nagy erejű érzelmi energia mellett – sem képzelhető el, hogy egy ilyenfajta ellenséges érzület hirtelen kialakulhasson. A Debreceni Ítéltábla az ítéletében ezzel kapcsolatban mindösszesen annyit rögzített, hogy

¹¹⁵⁹ TASZ-álláspont, *i.m.*, 10. o.

¹¹⁶⁰ Bencze Máttyás: 'Gyűlölet-bűncselekmények és az „ítélkezési populizmus”'. In: *Fundamentum* 2014/1-2. 130. o.

¹¹⁶¹ Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/El%C5%91%C3%ADt%C3%A9let> (letöltve 2015. szeptember 22.)

¹¹⁶² *Magyar nagylexikon VII. (Éd–Fe)*. Főszerk.: Rostás Sándor, Szlávik Tamás. Budapest: Magyar Nagylexikon. 1998. 251.

o

¹¹⁶³ Allport, G. W.: *Az előítélet*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. 110. o.

„nem szükséges, hogy az elkövető általában is ellenérzéssel viseltessen az adott közösség iránt, elegendő annak a konkrét cselekmény idején való tanúsítása”. Sajnos részletesebb indokolást nem kaptunk az ítéletben erre vonatkozóan, annak jelentősebb része eljárásjogi kérdéseket tisztáz. Ebben a megszorított ismeretanyagban viszont arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy az, amiről az ítéletbeszél beszél, nem lehet meghatározója a gyűlölet-bűncselekményeknek, az ugyanis inkább egyfajta haraggal, dühvel azonosítható, mint az előítélettel. Dühünkben pedig gyakran elhagyják az ember száját olyan kifejezések, ami az előítéletességünkre enged következtetni, de az még nem bizonyítja azt, hogy emiatt erőszakot is hajlandók vagyunk kifejezni. Az 1.2. fejezetben már tisztázottak alapján a gyűlölet-bűncselekményt elnevezése ellenére nem a szimpla harag vagy gyűlölet határozza meg, hanem a hosszabb ideje fennálló előítéleti motiváció, ami valamely erőszakos tettben nyilvánul meg. Ahogyan a fentebb idézettek szerint Bencze Mátyás írja, ez az a többletelem, ami szükséges a megvalósulásához.

Mindebben a kontextusban a Miskolci Törvényszék álláspontjával értek egyet, szükséges feltétel, hogy az elkövetőt az erőszakos fellépésre másnak valamely csoporthoz való tartozása miatti ellenséges érzülete indítsa el. Fogalmilag kizárt tehát gyűlölet-bűncselekményről beszélni, ha az elkövetőnél nem szükséges feltétel, hogy általában ellenérzéssel viseltessen egy adott védett csoport iránt.

2.2. Védett csoportok

A következő fogalmi elem a védett csoportok körének meghatározása. A közösség tagja elleni erőszakot *„valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt”* lehet elkövetni. Mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy az a kérdés, miszerint az áldozat ténylegesen egy védelemben részesülő csoporthoz tartozik-e, teljesen mindegy. Ebből a szempontból az a releváns, hogy az elkövető őt a csoporthoz tartozónak véli. A közösség tagja elleni erőszak tényállása esetében például a jogalkotó kifejezetten a *„csoporthoz tartozása vagy vélt tartozása”* kifejezést alkalmazza. E vonatkozásban tehát csak az elkövető percepciójával kell foglalkozni. Már említettük, hogy az elkövető gyakran véletlenszerűen (ránézésre, külső vonások alapján) választja ki áldozatát, tehát közöttük semmiféle kapcsolat nincs, ami a csoporthoz való tartozásról az elkövető számára alaposabb ismeretet tenne lehetővé. Ha valaki rózsaszín inget hord, még nem biztos, hogy homoszexuális – de könnyen lehet, hogy az elkövető ezt a külsőséget a homoszexualitással azonosítja, és hogy pusztán ezen ismérv alapján választja ki áldozatát. (Ez

egyebekben az előítéletek természetével kapcsolatban elmondottakat erősíti, hiszen az elkövetőben ennek az ellenséges érzületnek hosszabb idő óta fenn kellett állnia ahhoz, hogy a cselekmény elkövetése előtt azonosítsa a homoszexualitást a rózsaszín inggel.) Érdemes egy pillanatra visszakanyarodni az EBESZ-definícióhoz, mely nem csak a csoporthoz tartozást vagy vélt tartozást emeli ki, hanem az *e csoporthoz fűződő kapcsolatot* is. Az EBESZ ezzel a kiegészítéssel a védett csoporttal szimpatizálókat, érdekvédőket, vagy éppen a jogvédelmüket ellátó ügyvédeket is kiemelt jogi védelemben részesíti.

2.2.1. Kisebbségvédelem vagy identitásvédelem?

Érdekesebb kérdés annak megítélése, hogy védett csoportként csak a sérülékeny, hátrányos helyzetű – általában, de nem feltétlenül számszerű kisebbségben lévő – közösségek jelenhetnek meg, vagy esetlegesen egy meghatározott védett tulajdonság alapján, többségben és nem hátrányos helyzetben lévő közösségek is. A kérdés megválaszolására két jogértelmezési felfogás jött létre. Az egyik szerint a közösség tagja elleni erőszak szankcionálásának kisebbségvédő, a másik szerint identitás-védő funkciója van.

Az első felfogás szerint védelemben csak az adott társadalomban hátrányos helyzetben lévő, előítéllettel (rasszizmussal, homofóbiával, idegengyűlölettel) sújtott csoportokat kell részesíteni. E vonatkozásban tehát a hátrányos helyzetben nem lévő és egy tulajdonság alapján – általában, de nem feltétlenül – többséghez tartozókat nem szükséges ilyen kiemelt büntetőjogi védelemben részesíteni. Így például a bűncselekmény nem követhető el egy homoszexuális személy által heteroszexuális személy sérelmére. A másik felfogás azonban az előítélet-motiváció miatt tartja szükségesnek a kiemelt védelmet, melyből az következik, hogy a sértettnek nem kell – véltén vagy valósan – hátrányos helyzetben lévő, sérülékeny csoporthoz tartoznia. Ebben a felfogásban a büntetőjogi eszközök a sértett identitásának védelmét biztosítják.

A két funkció elhatárolása egy konkrét szituációban nem könnyű. Álláspontom szerint a megoldást valahol a kettő között kell keresnünk. Nyilvánvalóan kiemelt büntetőjogi védelem jár azon bűncselekmények sértettjeinek, ahol az elkövetés motívuma valamilyen előítéleti indíték volt. Azzal is egyetértek, hogy a kisebbségvédő funkció lényege nem abban rejlik, hogy egy csoport egy adott helyen, időben számszerű kisebbségben van, hanem abban, hogy az adott társadalmon belül – például történelmi múltja miatt – sérülékeny csoportként jelenik meg. Részben ebből adódik a gyűlölet-bűncselekmények kiemelkedő büntetőjogi védelme. A kisebbségvédő funkció hívei szerint, ha ez nem

így lenne, pont ezt a büntetőjogi célt relativizálná a jogalkotó: nem a kiszolgáltatott, hátrányos helyzetben lévőket védené, hanem pusztán a csoporthoz tartozást. Ilyen esetben viszont a jogi eszközök felhasználhatók a sérülékeny csoporthoz tartozókkal szemben is.

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azokat az eseteket sem, amikor előítéleti-motívummal követnek el bűncselekményt egy nem sérülékeny csoporthoz tartozó, de az adott szituációs környezetben valóban számszerű kisebbségben lévő sértett sérelmére. Egyrészt mert az adott térben és időben ugyanolyan kiszolgáltatott helyzetben lehet, mint egy sérülékeny csoporthoz tartozó személy, másrészt mert ezzel azt közvetítené a büntetőjog, hogy egy sérülékeny csoporthoz tartozó személy ilyen bűncselekménye enyhébben ítélendő meg, harmadrészt pedig egy ilyen ítélkezési gyakorlat sok tekintetben csak tovább erősítené a sérülékeny csoportokkal szemben egyébként is fennálló előítéleteket. A kérdést azonban eldöntötte a jelenlegi ítélkezési gyakorlat, figyelemmel arra, hogy a bíróság számos esetben roma személyt ítélte el közösség tagja elleni erőszak büntette miatt.

2009 őszén történt a sajtóban „Tavaszmező utcai esetként” elhíresült ügy.¹¹⁶⁴ *„Az eljárás adatai szerint az egyik megvádolt férfi édesanyjával és élettársával hangoskodva sétált 2009 őszén a VIII. kerületi Horváth Mihály térnél, majd a férfi belekötött egy arra tartó főiskolásba, aki azonban – mikor az elkövető fenyegetően felemelte a kezét – lefogta, és belerúgott a beteg, műtött lábába. Ezután a férfi és a két nő az utcában lakó rokonait, ismerőseit segítségül hívva szidalmazni, ütlegetni, üldözni kezdte a fiataalt, aki hosszas menekülés után egy közeli kollégiumba menekült előlük. Az egyik elkövető késsel is fenyegetőzött. A támadásnak csak a rendőrök kiérkezése vetett véget. (...) 'Hogy mersz kezét emelni rám, te buzi magyar?! Mit képzelsz magadról, hogy mersz bejönni az én utcámba, ahol a cigányok az urak, nem a magyarok?! Rohadt magyar, megöllek! Rohadt magyarok, rasszisták vagytok!’ – ilyen és ehhez hasonló kifejezésekkel támadtak az elkövetők a diákra.”*¹¹⁶⁵

Az ügyben hét személlyel szemben került sor vádemelésre, a terheltek közül hatan roma, egy pedig nem roma származásúnak vallotta magát. Az elsőfokú eljárást a Pesti Központi Kerületi Bíróság folytatta le, mely során az 1978. évi IV. törvény szerinti közösség tagja elleni erőszak büntette miatt ítélte el a vádlottakat.¹¹⁶⁶ A Fővárosi Bíróság, mint másodfokú bíróság 2009 októberében mind a hat vádlott esetében a minősítést garázdaság büntettére változtatta. (Egy

¹¹⁶⁴ Plankó Gergő: '29 év börtön a szavakért, amiket nem szabad kimondani', index.hu,

http://index.hu/belfold/2011/03/03/vannak_szavak_amiket_nem_lehet_kimondani (letöltve 2015. szeptember 02.)

¹¹⁶⁵ Tóth Zsanett: 'Közösség tagja elleni erőszak – szabályozástörténeti fejlődés és jogalkalmazási problémák'. Forrás: http://epa.oszk.hu/02300/02363/00022/pdf/EPA02363_THEMIS_2014_dec_349-366.pdf (letöltve 2015. augusztus 11.)

¹¹⁶⁶ Fk.27.246/2010/83.sz. ítélete

vádolt esetében állapította csak meg a közösség tagja elleni erőszak büntettét.) A Fővárosi Főügyészség kezdeményezésére a Legfőbb Ügyészség felülvizsgálati indítványt nyújtott be, eltérő minősítés megállapítása és a büntetés súlyosítása érdekében. A Kúria az eljárás eredményeképpen határozatában kimondta, hogy *„a bűncselekmény az emberi méltóságot, és emellett, illetve ezen belül a különböző kisebbségeket védi; elsősorban a nemzeti, etnikai, faji, vallási vagy más csoportok elleni erőszakos fellépést tilalmazza. (...) Az a rendeltetése, hogy senkit ne érhessen bántalmazás vagy bántódás amiatt, mert más népcsoporthoz tartozik. (...) relatív, és mindig a tényleges szituációtól is függ, hogy adott helyen és időben ki tekinthető többségnek, illetve kisebbségnek”*.¹¹⁶⁷

A korábban is ismertetett „miskolci ügyben”, a harmadfokú ítélet meghozó Debreceni Ítéltábla is roma származású elkövetők terhére állapította meg a közösség tagja elleni erőszak elkövetését egy olyan bűncselekmény elkövetése miatt, melynek sértettjei nem-roma származásúak voltak.

Bár nem a Btk., hanem az Alaptörvény egyenlőségi klauzuláját értelmezve, de az Alkotmánybíróság is úgy fogalmazott az „egyéb helyzet szerinti különbségtétel” fordulat kapcsán, hogy ez a meghatározatlanság *„ad lehetőséget az Alkotmánybíróságnak arra, hogy a társadalom aktuális változásaira időszerűen reagálva mindig maga határozhassa meg, melyek a társadalom sérülékeny csoportjai, vagyis mely csoportokhoz tartozók tekinthetők kiszolgáltatottnak, kirekesztettnek, illetve folyamatos, és indokolatlan hátránnyal sújtottaknak.”*¹¹⁶⁸ Ezen a ponton át is térhetünk az utolsó fogalmi problémára.

2.2.2. A védett tulajdonságok körének behatárolása (zárt vagy nyílt lista)

A büntetőjog *ultima ratio* elvéből adódóan csak a legszükségesebb körben érdemes a védett tulajdonságok körét meghatározni, és mert a szabályozás céljával sem egyeztethető össze, hogy mindenkit védelemben részesítsen.¹¹⁶⁹ A jogszabály szövegében fellelhető csoportok között szerepel a nemzeti csoport, etnikai és faji csoport, vallási csoport és – a legproblematisabb – a lakosság egyes csoportjai, különösen a fogyatékos, nemi identitás, szexuális irányultság.

Két oldalról érdemes megközelíteni a problémát. Egyszerűbb a helyzet akkor, amikor valamilyen a személyiség lényegi vonásához tartozó tulajdonság

¹¹⁶⁷ Kúria Bfv.II.590/2012/18. sz. határozata

¹¹⁶⁸ 3206/2014. (VII. 21.) AB határozat, [27]

¹¹⁶⁹ „A különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszer csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni akkor, ha az alkotmányos vagy az Alaptörvényre visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.” 4/2013. (II.21.) AB-határozat

alapján képezünk csoportot. Erre enged következtetni a felsorolásnak az a kiegészítése, melynek eredményeként a Btk.-ban ma már a védett körbe tartozik a fogyatékoság, illetve nemi identitás és a szexuális irányultság is. A nemzeti, etnikai, faji, vallási jellemzők mellett ezek a tulajdonságok jellemzően vagy velünk született tulajdonságok, identitásunk részei, vagy valamilyen múltbéli eseménynek köszönhetőek vagy egy alkotmányos jogot érintő vonások.¹¹⁷⁰ Ezen tulajdonságokról nem lehet lemondani, vagy nem várható el senkitől, hogy lemondjon róluk. Ezzel csak és kizárólag a lényegi tulajdonságokkal rendelkezők részesülhetnek büntetőjog védelemben. Ezt erősíti az Alkotmánybíróság gyűlöletbeszédekkel kapcsolatos azon megállapítása is, – mely minta a gyűlölet-bűncselekmények tekintetében is használható –, miszerint a szólásszabadság korlátozása csak akkor alkotmányos, ha a „szólás a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben.”¹¹⁷¹

Nehezebb problémát jelent az egyes társadalmi csoportok büntetőjogi védelemben részesítése akkor, ha az politikai nézethez, vagy szubkulturális azonosságtudathoz, tehát egy választott és nem velünk született vagy egyébként megváltoztathatatlan tulajdonsághoz kapcsolódik.¹¹⁷² Napjainkban a szubkulturához tartozásnak igen erős identitásképző szerepe van, elég, ha csak arra gondolunk, hogy fociszurkolókon olykor a vallási fanatizmus jelei ismerhetők fel. Egyetértek azonban azzal az állásponttal, miszerint „a választott (értsd: nem veleszületett) tulajdonság kiemelt védelme akkor indokolt, ha az közvetlenül olyan alkotmányos alapjog gyakorlásának eredménye, amely hagyományosan társadalmi üldözésnek, hátrányos megkülönböztetésnek, társadalmi marginalizációnak volt kitéve.”¹¹⁷³ Ha tehát nincs meg ez a bizonyos társadalmi hátrány, ami valamilyen súlyos előítéletben ölt testet, vagy ha az nem kapcsolódik valamely alkotmányosan elismert, az egyéni autonómiát védő joghoz, úgy nem is beszélhetünk a gyűlölet-bűncselekményekkel szemben védelmet biztosító büntetőjogi eszközök oltalmáról. Fontos, hogy itt csak a gyűlölet-bűncselekmények ellen védelmet biztosító jogi eszközökről van szó, az általános büntetőjogi eszközök természetesen ilyen esetekben is alkalmazandók. Ha egy szélsőséges nézeteket valló személyt bántalmaznak, ugyanúgy felelősségre kell vonni az elkövetőt, hiszen a büntetőjog egyénileg őt is védi.

A jogszabály nyelvtani és történeti értelmezése alapján azonban nem lehet kizárni azt az álláspontot, hogy a közösség tagja elleni erőszak a társadalom bármely tagjával szemben, bármilyen csoportképző tulajdonsága alapján

¹¹⁷⁰ Átol – Dombos – Jovánovics – M. Tóth – Pap – Udvari: *i.m.*, 86. o.

¹¹⁷¹ 96/2008. (VII. 3.) AB határozat

¹¹⁷² Átol – Dombos – Jovánovics – M. Tóth – Pap – Udvari: *i.m.*, 86. o.

¹¹⁷³ Uo.

elkövethető legyen. Ezt támasztja alá a tényállásban rögzített „*vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása*” fordulat, ami az egyébként nevesített védett csoportokhoz képest nyílttá teszi a tényállás alkalmazhatóságát bármely, vélt vagy valós társadalmi csoport tagjai sérelmére elkövetett bűncselekmények esetén. Ugyancsak ezt támasztja alá a törvény indokolása, amely szerint a törvény a büntetőjogi védelmet kifejezetten „*valamennyi olyan közösség, csoportosulás tagjára*” kiterjeszti, „*akit a csoporthoz való tartozása vagy annak vélelmezése miatt bántalmaztak, avagy erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerítettek valaminek a megtételére, meg nem tételére vagy eltűrésére*”. Ennek a jogalkotói döntésnek az alátámasztására pedig a 30/1992. (V. 22.) AB határozatot idézi az indoklás, amely a lakosság egyes csoportjai kitévelt még egyértelműbben fogalmazva „*tulajdonképpen bármely ismérv szerint elkülönülő személyek*” parttalan köreivel azonosítja. (Ugyanezt találjuk az 1978. évi IV. törvény 174/B. §-t beiktató törvénymódosítás indokolásában is.)

Ám amennyiben elfogadjuk ezt az értelmezést, akkor az azt jelenti, hogy az előítélet-motívumot teljesen fölöslegesnek kell tekintenünk a gyűlölet-bűncselekmények körében – holott azokat éppen ezzel a speciális motívumnak a meglétével definiáljuk (és definiálja az EBESZ is). Ráadásul amennyiben a jogszabály szó szerinti szövegéből kiindulva azt állítjuk, hogy bármely – nem védett – csoport tagja áldozattá válhat, és nem követeljük meg az előítéletes indítékot, mint motiváló tényezőt, úgy igen furcsa jogértelmezéshez jutunk. Erre a legegyszerűbb példa lehet a rablás bűncselekménye, ugyanis ott mindig valamely vagyontárgyat birtokló személy sérelmére kerül sor az erőszak alkalmazására, és a „*vagyontárgyat birtokló személyek*” szintű potenciális csoportként jelenhetnének meg. Mindezek alapján egyetértek azzal a szűkebb értelmezéssel, miszerint „*a jogalkotó célja azonban a tényállás megalkotásával az volt, hogy a társadalmilag sérülékeny csoportok védelme érdekében az előítéletek vonatkozásában kiemelt védelmet garantáljon*”.¹¹⁷⁴

Úgy tűnik azonban, hogy nemcsak fogalmi ellenvetések tehetők a tényállás meghatározatlanságával szemben, de a joggyakorlat sem a nyílt listát támogatja. „*A vádlottak testvérek, egyben a sértett távoli rokonai. 2010. január 1-jén, hajnali háromkor a sértett szilveszteri szórakozásból tartott hazafelé Hangonyban, a néptelen utcán, amikor szembetalálkozott az ittas első- és másodrendű vádlottakkal, és azok három ismerősével. A vádlottak tudták, hogy a sértett a Magyar Gárda tagja volt, ezért fenyegető hangon megkérdezték, hogy gárdista-e, majd a választ meg sem várva odaléptek, elsőrendű ököllel arcon ütötte, majd a másodrendű is ütlegelni kezdte. A sértett egy rúgástól a földre került, ahol tovább folytatták ütlegelését. Végül a vádlottak*

¹¹⁷⁴ Jovánovics: *i.m.*, 73. o.

társaságában lévők rászóltak a vádlottakra, hogy hagyják abba a verést, majd azt mondták a sértettnek, hogy fusson el. A sértett nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedett a fején, vállán és a karján.”¹¹⁷⁵ A vádlottak lakóhelye alapján a nyomozást az Ózdi Rendőrkapitányság folytatta le az 1978. évi IV. törvény 271.§ (1) bekezdésébe ütköző garázdaság vétsége miatt. A városi ügyészség azonban a terheltekkel szemben társtettesként elkövetett közösség tagja elleni erőszak bűntette miatt emelt vádat, mely bűncselekmény miatt meg is állapította az Ózdi Városi Bíróság a terheltek felelősségét. Az ügy azonban ezzel nem fejeződött be, ugyanis 2011 januárjában a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség kezdeményezte a jogerős ítélet felülvizsgálatát. A Legfőbb Ügyészség indítványozta, hogy a Legfelsőbb Bíróság az ítéletet változtassa meg, és a terheltek cselekményét társtettesként elkövetett garázdaság vétségének minősítse és őket ezen cselekmény elkövetéséért ítélje el és szabjon ki büntetést. A Legfelsőbb Bíróság az indítványt alaposnak találta, a terheltek cselekményét az indítvánnyal egyezően állapította meg.¹¹⁷⁶

A bíróság a Bfv. III. 87/2011/5. sz. határozatában kifejtette, hogy a szélsőséges nézeteket valló csoportokat – jelen esetben az akkor már feloszlott Magyar Gárdát – ez a bizonyos védelem nem illeti meg. „A nemzeti, etnikai, faji, vallási vagy egyéb lakossági csoport ellen irányuló célból létrehozott és a törvényi előírásokkal nyilvánvalóan szembe helyezkedő szerveződés tagjait – kiváltképpen akkor, ha a szervezetet a bíróság jogerős döntésével már fel is oszlatta – értelemszerűen a büntetőjog sem védheti fokozottan, hiszen ebben az esetben a jogrend egységének elve szenvedne súlyos sérelmet. [...] A bűncselekmény (ti. közösség tagja elleni erőszak) jogi tárgya a meghatározott – nyelvi, kulturális, hitbeli összetartozás, avagy a közös eszmerendszer által jellemzett – csoporthoz tartozás joga és az erre épülő különbözőségek tiszteletben tartása.” A bíróság tehát ezzel az értelmezésével az addig nyíltan hitt listát zárttá minősítette, nem megengedve ezzel a vonatkozó tényállás kiüresedését.

¹¹⁷⁵ Utasi: *i.m.*, 25. o.

¹¹⁷⁶ Uo., 28-29. o.

3. A joggyakorlat szembeötlő problémái

A továbbiakban már nem csak a fogalmi elemekhez köthetően szeretném megközelíteni a joggyakorlat problémáit, hanem kifejezetten arra helyezném a hangsúlyt néhány, a közösség tagja elleni erőszakot megvalósító eseten keresztül, hogy a jogalkalmazás során a fogalmi problémáktól függetlenül milyen nehézségek merülnek fel. Először a gyűlölet-bűncselekmények nyomozásával, felderítésével, utána pedig a helyes minősítéssel, a más bűncselekményi tényállásoktól való elhatárolással foglalkozom.

3.1. Mulasztás

Általánosságban elmondható, hogy a bűncselekményt megvalósító helyzettel a rendőrség találkozik először. Munkájuk több szempontból is kiemelkedő, ugyanis azzal, hogy egy adott szituációban intézkednek, kifejezik a sértett – és rajta keresztül a védett csoport – számára feladatukból eredő támogatásukat. Amennyiben elmarad a szükséges intézkedés, az állam egyik legalapvetőbb közszolgáltatási feladata, az igazságszolgáltatás, úgy nem csak a potenciális és tényleges áldozatok félelme nő, hanem megrendül a bizalom az egyik legjelentősebb intézményrendszerben.

3.1.1. Rendőri intézkedés elmulasztása

Az egyik leggyakoribb hiba, ami megjelenik ezekkel a bűncselekményekkel kapcsolatban, az a rendőri intézkedés elmulasztása, mely megnyilvánulhat például igazoltatás, előállítás vagy oszlatás elmaradásában. Ezt a problémát azonban különösen nehéz detektálni, mert itt éppen arról van szó, hogy nem minden ügy jut el bírósági szakba, ahol születik egy ítélet, ami utólag is jól megvizsgálható, kielemezhető lenne. A Magyarországon 2012 óta működő Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport 2009 és 2013 között huszonnégy esetet rögzített, végigkísérve az ügyeket az egyes eljárási szakaszokban. Ezeknek az eseteknek a jelentős része a sértetti beszámolóra épül, tehát nem reprezentatívak, így messzemenő következtetések sem vonhatók le belőlük, de bepillantást engednek a legalapvetőbb és leggyakoribb problémákba.

Nagy sajtóvisszhangot kapott az a 2013. július 6-án történt atrocitás, amikor egy negyvenes éveiben járó férfi biciklit tolva hazafelé tartott barátnőjével a Budapest Pride felvonulásról. Biciklijéhez egy kis szivárványzászló volt rögzítve, és miközben haladtak, egy nagyobb szélsőjobbaldali ellentüntetési csoportba ütköztek, akik a „*mocskos buzik, mocskos buzik!*” szöveget skandálták. Amikor a

sértett elhaladt mellettük, először a társaság egy férfitagja letépte a szivárványzászlót a kerékpárról, azt követően pedig egy nő letépte az áldozatról a szivárvány kokárdát, s közben azt kérdezte „nem szégyelled magad?” Amikor az áldozat erre nemmel válaszolt, a nő hátulról nyakon ütötte az áldozatot. Egy rendőr közbelépett és szétválasztotta őket, de nem igazoltatta vagy állította elő az elkövetőket. Az esetről azonban videófelvétel készült.¹¹⁷⁷ A felvétel hatására utólag indult nyomozás az ügyben, a női elkövetőt az interneten elérhető képei alapján aktivistáknak sikerült beazonosítaniuk. Az ügyészség a nyomozás utólagos lefolytatásának köszönhetően közösség tagja elleni erőszak miatt vádat emelt. A vádemelés alapján az eljárást a Központi Kerületi Bíróság folytatta le, a 2015. április 29-én kihirdetett ítélet szerint az elkövető felelősségét megállapították közösség tagja elleni erőszak büntette miatt.

Ezt az esetet sikertörténetként élték meg a jogvédő szervezetek és annak jelentőségét hangsúlyozták, figyelemmel arra, hogy szerintük a gyűlölet-bűncselekmények sértettjei gyakran azért nem fordulnak a hatóságokhoz, mert azt értelmetlennek tartják.¹¹⁷⁸ Kérdéses azonban, hogy valóban sikertörténet lett volna-e ez az ügy, ha nem kap ekkora sajtóvisszhangot, és főként, ha nincs videófelvétel az esetről, ami nagyban megkönnyítette a szituáció megítélését. Érthetetlen, hogy a rendőrség, ha nem is közösség tagja elleni erőszak büntette miatt, de legalább – a sértett feljelentése alapján – testi sértés, vagy akár garázdaság miatt miért nem intézkedett.¹¹⁷⁹

3.1.2. Nyomozati lépések elmulasztása

Nagyon gyakori hiba a szükséges nyomozati lépések elmulasztása, bár ez általában elmondható az egyes bűncselekmények felderítése során. Az ügyészségi, illetve bírósági szakban gyakran már nem lehet pótolni az elmaradt cselekményeket. A gyűlölet-bűncselekményeknél különösen fontos, hogy széles körben fojtassa le a bizonyítást a hatóság, ugyanis az előítélet-motiváció bizonyítása az idő múlásával egyre nehezebb, mégis kardinális jelentőségű.

A tanúkihallgatás alaposága, irányított kérdések feltétele sokat segíthet az eset feltérképezésében. A cselekménynél jelen lévőket még ott a helyszínen érdemes kihallgatni, hiszen könnyebben emlékeznek, hogy milyen kijelentések hangzottak el a cselekményt megelőzően, közben, esetlegesen közvetlenül utána.

¹¹⁷⁷ 'Atrocitások a Pride után', nol.hu, <http://nol.hu/video/atrocitasok-a-pride-utan-1545971> (letöltve 2015. szeptember 18.)

¹¹⁷⁸ 'Három év letöltendőt kapott egy homofób bántalmazó', mandiner.hu, http://mandiner.hu/cikk/20150430_harom_ev_letoltendot_kapott_egy_homofob_bantalmazo (letöltve 2015. szeptember 23.)

¹¹⁷⁹ Az eljárások elhúzódsának – a nem csak a gyűlölet-bűncselekményekre jellemző – általánosabb problémájával ebben a dolgozatban nem foglalkozom külön. Jelzem azonban, hogy a 2013. július 6-án történt esetben csaknem két évvel később, 2015. április 29-én született elsőfokú döntés.

A gyűlölet motiválta cselekményeknél egyáltalán nem mindegy, milyen kijelentések hangzottak el az elkövető szájából, még akkor sem, ha ez nem perdöntő jelentőségű. Nem szabad megfeledkezni a tanúkatatásról sem, hiszen az erőszakos cselekmények helyszínéről könnyebben „szétlibben a társaság”. Ha viszont gyorsan reagál a rendőrség, könnyebben felkutatható a kapcsolatháló is.

Érdemes mielőbb rögzíteni az elkövető és a sértett külső jegyeire vonatkozó információkat, mind az elkövetés helyszínén, mind pedig azt követően. Életszerű, hogy az elkövető a helyszínen kopasz volt, bőrdzsekit és bakancsot viselt, ám másnap már vasalt nadrágban jár. Az ilyen jellemző külső vonásokból a hatóságban legalább a gyanúnak fel kell merülnie, hogy a bűncselekmény mozgatórugója valamilyen előítélet volt. A gyanú felmerülése esetén pedig érdemes az elkövetőről környezettanulmányt készíteni, esetlegesen házkutatást végezni, amiből következtetni lehet a mindennapi életvitelére. Ha a hatóság halogatja ezt, könnyen elenyészhetnek a releváns bizonyítékok, hiszen az előítéletre utaló jeleket – pl. horogkeresztes poszter a szobája falán – az elkövető gyorsan el tudja tüntetni.

Ugyanígy segíthet az irányzott nyomozás lefolytatásában az elkövetés időpontjából, helyszínéből levont következtetések helyes értelmezése. Gyanakodnunk kell, ha például egy vallási ünnep helyszínén követnek el bűncselekményt. Fontos a térfigyelő kamerák által rögzített felvételek megtekintése, mert bizonyos elkövetési szituációban nem mindegy, hogyan viselkedik az elkövető a cselekményt megelőzően, vagy azt követően. Gyakori hiba a híváslisták bekérésének elmaradása, hogy bizonyítható legyen a kapcsolat az elkövetők, vagy az elkövető és ismerősei között – márpedig a híváslistát a szolgáltatók 1 évig kötelesek megőrizni.

A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport adattárában számtalan esetet rögzítettek, amikor lényeges nyomozati cselekmények maradtak el, így az ügy teljesen vakvágányra futott. A gyöngyöspatai szélsőséges „járőrözések” idején, 2011. április 16-án történt, hogy a cigánysoron lakó egyik család házának ablakát szélsőséges csoporthoz tartozó egyenruhás személyek kővel bedobták,¹¹⁸⁰ és közben azt kiabálták: „*Meghaltok, büdös, tetves cigányok, ha nem költöztök el innen Patáról!*”. A helyszínre kiérkező rendőrök az elkövetés eszközét nem foglalták le, melyet utóbb el is ismertek hibaként. A sértett – jogvédő szervezet közbenjárásával – feljelentést tett, de csak garázdaság miatt indult meg a nyomozás. Ezt azonban utóbb felfüggesztették, mert az elkövető kilétét nem sikerült megállapítani. Megjegyzendő, hogy a sértett a cselekményt követő néhány

¹¹⁸⁰ 'Ismét pattanásig feszült a helyzet Gyöngyöspatán', index.hu, http://index.hu/belfold/2011/04/17/ismet_pattanasi_geszult_a_helyzet_gyongyospatan (letöltve 2015. szeptember 12.)

nap múlva felismerni vélte az elkövetőket, ugyanakkor a rendőrség semmilyen nyomozati cselekményt nem fogantatosított.¹¹⁸¹

2012. március 22-én történt Budapesten a Lövölde téren, hogy egy fiatal homoszexuális férfi hazafelé tartott a trolibuszon, amikor két fiatal férfi alkoholos befolyásoltság alatt bántó szavakkal kezdte illetni („köcsög”, „buzi”, „kis faszszopó”). A sértett a Lövölde téren leszállt a troliról, és halkán maga elé annyit mondott: „Gyere”. A két férfi szintén leszállt a troliról, és követni kezdték, majd megpróbálták megrúgni, de magukra öntötték a kezükben lévő sörüket. Az egyik férfi ennek hatására eldobta a sörösdobozt. Ezt követően az egyik férfi bántalmazni kezdte és halálosan megfenyegette az áldozatot, aki a földre esett, de ennek ellenére tovább ütlegelték őt. A helyszínrre érkező rendőröknek jelezte az áldozat, hogy az elkövető eldobott egy addig a kezében szorongatott sörösdobozt, de a rendőrség azt nem gyűjtötte be annak ellenére, hogy arról ujjlenyomatot lehetett volna venni. Az áldozat feljelentést tett, amelyben részletesen kitért a bántó szavak használatára és más, a gyűlölet-motivációt valószínűsítő körülményre. Ennek ellenére a gyűlölet motiváció kapcsán mondottakat a rendőrség nem jegyzőkönyvezte. 2012. május 8-án a rendőrség felfüggesztette a nyomozást, mivel az elkövető kiléte nem volt megállapítható, az eset minősítése a motívumot figyelmen kívül hagyva testi sértés volt. A sértett panaszt tett, de a panaszt az ügyészség arra hivatkozva utasította el, hogy *„az elkövetők által használt trágár kifejezések az ittas állapotban elkövetett garázda jellegű, gátlástalan támadások során sajnálatos módon igen széles teret nyertek, elszaporodtak, azt az agresszíven, kötekedően fellépő elkövetők válogatás nélkül használják.”*¹¹⁸²

Egyik esettel kapcsolatban sem kívánok állást foglalni, miszerint valóban közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye valósult-e meg, ahhoz ugyanis széles körben lefolytatott bizonyítás lenne, illetve lett volna szükséges. Mindösszesen azt kívánom kihangsúlyozni, hogy a hatóság mindkét eset körülményeiből alappal következtethetett volna arra, hogy megvalósulhatott egy ilyenfajta bűncselekmény és ezért ilyen irányú nyomozást kellett volna lefolytatnia. A Lövölde téri esettel kapcsolatban egyet kell érteni az ügyészség azon álláspontjával, hogy az ittas állapotban elkövetett garázda jellegű cselekmények gyakori velejárója a hasonló trágár szavak elhangzása. Ugyanakkor hiányosságként értékelendő, hogy a rendőrség nem gyűjtött be egy, a helyszínen fellelhető bizonyítékot, illetve nem rögzítette a sértett által visszaadott trágár kifejezéseket. Amennyiben esetlegesen sikerült volna beazonosítani az elkövetőket, úgy a körülményeikre lefolytatott bizonyítás eredményeképpen már

¹¹⁸¹ 'Gyöngyöspata kódobálás', <http://www.gyulotellen.hu/node/88>

¹¹⁸² 'Lövölde tér', <http://www.gyulotellen.hu/node/76>

esély lett volna az előítélet-motiváció bizonyítása (vagy alapos megcáfolására). A gyöngyöspatai esetben maga a rendőrség ismerte el a mulasztást. A cselekményt megelőző időszakban történt események, úgymint a romák sérelmére elkövetett gyilkosságok, a szélsőséges csoportok vonulásai, mind arra engedtek volna következtetni, hogy az ablakot bedobó személyt, vagy személyeket a romák iránt érzett gyűlölete vezérelte.

3.1.3. Alulminősítés

Mindenképpen meg kell említenünk az alulminősítés problematikáját, ami nem csak a rendőrség munkájában érhető tetten. Az alulminősítés alatt azt értjük, hogy a hatóságok figyelmen kívül hagyják, vagy nem értékelik megfelelően a gyűlölet-motivációt, így maximum csak garázdaság, esetleg testi sértés miatt folytatnak nyomozást. Az alulminősítés gyakran az előző két pontban rögzítettek következményének is betudható, ugyanis utólag sok esetben már nem pótolhatók a megfelelő minősítést alátámasztó bizonyítékok. Szerencsére az eljárás során van lehetőség panasszal élni a hatóság felé a helytelen minősítéssel szemben: a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport adattárában szereplő esetek jelentős részében a kezdeti rossz minősítés ellenére csak az eljárás későbbi szakaszában került átminősítésre az ügy és kezdődött meg a célirányos nyomozás. Az esetek beminősítése sosem könnyű, de alapvetően elvárható a nyomozó hatóságtól, hogy azt helyesen végezze.

A Budagyöngye Bevásárlóközpont kávézójában 2012. május 9-én történt, hogy az elkövető szidalmazta a sértetteket zsidó, illetőleg cigány származásuk miatt, amitől a sértettek megijedtek.¹¹⁸³ (Az egyik sértett láthatóan roma származású, a másik sértett egy idős, holokauszt-túlélő hölgy. A sértettek és az elkövető nem ismerték egymást, de szokták látni egymást a helyszínen, a kávézóban.) A rendőrség az esetet először becsületsértésnek aposztrofálta, tehát áttette azt a bíróságra, aki viszont a szabálysértési törvény alapján megküldte az ügyet a kormányhivatalhoz, mondván, hogy az becsületsértés szabálysértése. Az ügy több eljárási szakaszt megjárt, ugyanis az egyik sértett jogi segítséggel fellebbezéssel élt, amit azonban elutasítottak. Később a sértett külön feljelentéssel élt garázda jellegű közösség tagja elleni erőszak miatt, melyet első körben ismét elutasított a rendőrség, és csak az újból benyújtott panasz alapján rendelte el a BRFK a nyomozást az 1978. évi IV. törvény 174/B. § (1a) bekezdés miatt, 2013 tavaszán. A nyomozás 2014 tavaszán zárult le, és vádemelési javaslattal került megküldésre az ügyészségnek. Dolgozatom lezárásáig az ügyben tudomásom

¹¹⁸³ 'Budagyöngye kávézói szidalmazás', <http://gyulotellen.hu/node/93>

szerint nem született bírósági ítélet. Jó példa azonban ez az eset arra, hogy csaknem két év után, jelentős sértetti nyomásra találta úgy a rendőrség, hogy közösség tagja elleni erőszak büntette miatt él vádemelési javaslattal az ügyészség felé.

3.1.4. Hatósági előrelépés

A fentebb részletezett nehézségek és hibák ellenére azonban elmondható, hogy a rendőrség ma már komolyabban veszi a gyűlölet-bűncselekmények nyomozását. Sokáig az ilyen ügyek nyomozására annak ellenére nem voltak külön szervezeti egységek a rendőr-főkapitányságokon belül, hogy ezek a bűncselekmények kriminalisztikai szempontból igen összetett megítélésűek, bizonyításuk komoly feladat, ezért speciálisan képzett szakembereket igényel. Az EBESZ Miniszteri Tanácsának 9/09. sz. határozata is rögzíti azt a követelményt, hogy a részes államok gyűlölet-bűncselekménnyel foglalkozó bűnüldöző és igazságügyi hatóságának tagjai számára továbbképzéseket kell szervezni, biztosítva az ilyen ügyek gyors felderítését, kivizsgálását. A hatályos 43/2013. (IX. 25.) BRFK intézkedés alapján már – Budapesten – a BRFK Felderítő Főosztály rendelkezik hatáskörrel az ilyen ügyek felderítésében.

Szintén sok problémát orvosolt a 3/2008. (I. 16.) IRM rendelet, melynek értelmében a közösség tagja elleni erőszak, illetve uszítás gyanúja alapján indult nyomozások átkerültek a megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságok hatáskörébe. A hatáskört újraszabályozó 25/2013. (VI. 24.) BM rendelet szerin már a közösség tagja elleni erőszak előkészülete kapcsán indult nyomozások is megyei (fővárosi) hatáskörbe tartoznak. Az új jogszabály tehát tisztázta, hogy kinek kell lefolytatni ezeket a nyomozásokat. Gyakran ugyanis a hatásköri kérdések tisztázásával rengeteg idő telt el, ami szintén az érdemi nyomozás rovására ment. Gyakorik voltak az olyanok, mint az alábbi eset, amikor is *„2011 decemberében, Budapesten, egy Margit körúti sörözőben tettelesen bántalmazták a sértettet rasszista kijelentések kíséretében, aki 8 napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedett. A nyomozást a II. kerületi Rendőrkapitányság Bűnügyi Osztálya végezte a Btk. 216. § (2) bekezdésbe ütköző közösség tagja elleni erőszak büntette és a Btk. 164. § (2) bekezdésbe ütköző súlyos testi sértés büntettének megalapozott gyanúja miatt. Az ügy csupán az eljárás felfüggesztéséről szóló határozat megpanaszolását követően került át az akkor hatáskörrel rendelkező BRFK Felderítő Főosztály Vegyes Bűncselekmények Osztálya, Vegyes Bűncselekmények Alosztályához.”*¹¹⁸⁴

¹¹⁸⁴ Dinók Henriett Éva: 'A gyűlölet-bűncselekmények, különösen a közösség tagja elleni erőszak kapcsán felmerülő jogalkalmazási nehézségek'. In: *Fundamentum*, 2013/3. 100. o.

3.2. Elkövetési magatartások értékelése

A Btk. 216. §-ban szabályozott közösség tagja elleni erőszak kapcsán jól bemutatathatóak a tipikus elkövetési magatartások. A jogszabályhely (1) bekezdése szabályozza a kihívó közösségellenességgel, tehát a garázda magatartással megvalósított bűncselekményt, míg a (2) bekezdés a bántalmazással vagy kényszerítéssel megvalósított eseteket.

3.2.1. Kihívó közösségellenesség – összevetés és elhatárolás a garázdaság tényállásával

Általánosságban elmondható, hogy minden bűncselekmény közösségellenes: a bűncselekménynek fogalmi eleme a társadalomra veszélyesség. Az elkövetési magatartásnál azonban segítségül hívta a jogalkotó a „kihívó” jelzöt, hasonlóan a garázdaság tényállásához. Nem kell széleskörű büntetőjogi ismeret ahhoz, hogy észrevegyük, a tényállás szövege hasonlóságot mutat a garázdaság – főként a szabálysértési alakzat – tényállásának megfogalmazásával. A kihívó közösségellenesség a miniszteri indokolás szerint a közösségi együttélés szabályainak nyílt semmibe vételét jelenti. A bírói gyakorlat lényegében hasonló megállapítással él. Olyan magatartást értünk kihívó közösségellenességen, mely során az elkövető a közösségi együttélés szabályait nyíltan, gátlástalanul, leplezetlenül semmibe veszi, feltűnést kelt öntörvényű, jogsértő viselkedésével.¹¹⁸⁵ A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint „*másokat semmibe vevő tudatosan antiszociális magatartás tanúsítása*” szükséges a megállapításához.¹¹⁸⁶ Ebben áll a két tényállás közötti hasonlóság.

A legfontosabb különbség az, hogy a közösség tagja elleni erőszak megvalósulásához nem szükséges az erőszak megvalósulása, nem úgy, mint a garázdaság vétségi vagy büntetti alakzatánál. Ahogyan a garázdaság szabálysértésénél, a közösség tagja elleni erőszak esetében sem szerepel tényállási elemként az erőszak. Itt rögtön érdemes egy nagyon fontos különbségtételt tennünk. Amíg a garázdaság tényállása esetében a kihívóan közösségellenes magatartásnak arra kell alkalmasnak lennie, hogy bárkiben riadalmat vagy megbotránkozást keltsen, addig a közösség tagja elleni erőszak (1) bekezdés szerinti tényállásában a cselekménynek arra kell alkalmasnak lennie, hogy a védett tulajdonsággal rendelkező csoport tagjaiban keltesen riadalmat. A közösség tagja elleni erőszak tekintetében tehát a jogalkotó szűkebbre szabta azt

¹¹⁸⁵ BH2007.283.

¹¹⁸⁶ EBH2007.1589.

a kört, amelyben a félelem az antiszociális magatartás következtében kialakulhat. Ha tehát a kihívóan közösségellenes magatartást egy védett csoport, illetve annak tagja észleli, akkor élnünk kell a gyanúperrel, hogy nem garázdaság, hanem közösség tagja elleni erőszak valósult meg.

2013 májusában történt az az ügy, amikor „három fiatal férfit ítélte el a Pesti Központi Kerületi Bíróság közösség tagja elleni erőszak bűntette miatt. Az eset a Zsidó Világkongresszus idején történt, amikor a húsz év körüli elkövetők a Deák téren félelemkeltő jelszavakat kiabáltak. Az eseményről távozó résztvevők ellen a későbbiekben fizikai erőszakot csak azért nem alkalmaztak, mert civil ruhás nyomozók megakadályozták őket. A szokatlan gyorsasággal lezajló eljárásban megállapítást nyert, hogy az elkövetők olyan kihívóan közösségellenes magatartást tanúsítottak, amely alkalmas volt arra, hogy riadalmat keltsen.”¹¹⁸⁷

A kialakult joggyakorlat értelmében a garázda jellegű cselekményeket nem az észlelők szubjektív értékítélete alapján kell megítélni. Azt kell vizsgálni, hogy az elkövető cselekménye objektíve alkalmas volt-e riadalom, megbotránkozás keltésére. Megállapítható tehát olyan esetben is a garázdaság, amikor valaki a saját udvarán ordibál, de reálisan számítani lehet arra, hogy ott valaki megjelenik (pl. közös udvar esetén az egyik ingatlanból kilépő szomszéd). A garázdaság megállapítását tehát nem zárja ki, hogy azt közvetlenül kevesen észlelték, vagy hogy észlelték-e egyáltalán. Így a közösség tagja elleni erőszak garázda változata is nemcsak akkor valósulhat meg, ha valaki pl. egy zsinagóga közelében szidalmazza a zsidókat, hanem máshol is.

Mindezek alapján szinte érthetetlen, hogy miért végződött megszüntetéssel egy szintén 2012-ben történt eset. Kisigmádon egy köztudottan meleg rendezvényt tartottak, melyet egy közösségi portálon szerveztek. „A tábort egy magántulajdonban lévő ingatlan területén rendezték meg, mintegy 30-35 fő részvételével. A radikális deres.tv elnevezésű oldalra felkerült egy a táborról, mint köztudottan meleg rendezvényről szóló hír. Pénteki napon három személy – egyikőjük „betyárruházatban” – fotózni kezdte a tábor résztvevőit. A sértettek kimentek megkérdezni, hogy mi a probléma, ekkor több sértő megjegyzés hangzott el a három személy részéről. A nap folyamán a körzeti megbízott tájékoztatta a tábor résztvevőit, hogy a Jobbik aznap négy órára sajtótájékoztatót hirdetett meg a ház elé. Meg is jelent 14-15 szimpatizáns Jobbik Komárom zászlóval, kamerával és fényképezőgépekkel. Ekkor a táborozók is fényképezni kezdték a megjelent csoportot. A sajtótájékoztató résztvevői részéről több sértő, szexuális orientációra utaló kifejezés hangzott el („a feleségem is úgy engedett el hozzátok, köcsögök, hogy erényövet tett fel reggel”, „hülye

¹¹⁸⁷ Kulcsár Anna: 'Közösség tagja elleni erőszakért szabadságvesztés', mno.hu, <http://mno.hu/belfold/kozosseg-tagja-elleni-eroszakert-szabadsagvesztes-1160147> (letöltve 2015. szeptember 14.)

buzik” stb.). Körülbelül 45 perc után távoztak, majd miután a rendőrség is elhagyta a helyszínt, megjelent egy fehér furgon, és a furgonból kiszálló férfi hangosbeszélővel a következő „verset” harsogta: „Tízet ütött már az óra, térjetez hát nyugovóra, tűzre-vízre vigyázzatok, le ne égjen a házatok!” A sértettek fenyegetve érezték magukat, ezért is mentek el feljelentést tenni. A fenti események (főleg a „vers” hangosbeszélőn történő elmondása) hatására többen elhagyták a tábor helyszínét és inkább hazamentek. A rendőrség a feljelentést elutasította, mivel álláspontja szerint a cselekmény nem bűncselekmény. A határozat indokolása szerint legfeljebb a Btk. 222. § (2) bekezdés a) pontjának (zaklatás tényállásának) gyanúja merülhetne fel, azonban a fenti cselekmény során az ismeretlen személy (akit az ingatlan tulajdonosa felismert) által tett kijelentés nem értékelhető úgy, hogy az alkalmas legyen a sértettben komoly félelem keltésére, így a fenyegetés fogalmát nem meríti ki. A jogi képviselő panaszt nyújtott be, amelyben kifejtette, hogy álláspontjuk szerint az elkövetett cselekmények más bűncselekményt, a Btk. 216. § (1) bekezdésében szabályozott közösség tagja elleni erőszak büntetést valósították meg. A panaszt az ügyészség elutasította. A határozat indokolása érdemben mindösszesen annyit tartalmaz, hogy kihívóan közösségellenesnek a közösségi, társadalmi együttélési szabályokkal nyíltan szembehelyezkedő antiszociális, provokatív jellegű magatartások tekinthetők, ha az elkövető a társadalmi együttélési szabályokat tudatosan figyelmen kívül hagyja, cselekménye az együttélési szabályokat jelentősen sérti. Az ezt el nem érő kisebb rendzavarások nem tekinthetők ilyennek.”¹¹⁸⁸

Amennyiben igaznak fogadjuk el, hogy az adott helyszínen elhangzottak a fent rögzített kijelentések, megkérdőjelezhető az ügyészség azon megállapítása, miszerint ez kisebb rendzavarásnak minősül. Az ügyészség szerint tehát az elkövetők nem viselkedtek antiszociálisan, provokatívan. Ez azért is érdekes, mert a bíróság számtalan esetben megállapította a garázdaságot olyankor is, amikor ennél jóval kisebb fokú volt a cselekmény, például amikor az elkövető délután egy földszinti lakás ajtajában meggyújtott egy petárdát és azt a körfolyosós ház belső udvarába dobta, a lakásukban benntartózkodó személyek pedig megijedtek.¹¹⁸⁹ Egy cselekménynél mindig vizsgálni kell, hogy annak jellegére és a körülményekre tekintettel az elkövető jelentősen megsérti-e az együttélési szabályokat. A kisigmándi ügy kapcsán az eset helyszíne, az ott jelenlévők és a körülmények egyértelműen arra engednek következtetni, hogy az elkövetők célja az volt, hogy a táborban tartózkodó személyeket szexuális irányultságuk miatt megfélemlítsék és megalázzák. Azt sem szabad elfelejteni ugyanakkor, hogy a környezeti kontextus

¹¹⁸⁸ Dinók: *i.m.*, 94-95. o.

¹¹⁸⁹ BH1994.646.

jelentősen meghatározza a megvalósulás lehetőségét, hiszen más lesz az ingerküszöb egy templomban és más egy fesztiválon.

Az ügyben eljáró védelem a benyújtott panaszban kiemelte, hogy a helyszínen elhangzó homofób kijelentések, az elhangzott versike, a szélsőséges csoportok jelenléte alkalmas volt arra, hogy a jelenlévőkben megbotránkozást, riadalmat keltsen.¹¹⁹⁰ Egyet kell értenem a védelemmel, ugyanis az általa kiemelteteket nem lehet függetleníteni az adott kontextustól. Ismételten hangsúlyoznunk kell azt is, hogy nem szükséges a cselekmény elkövetéséhez az erőszak megvalósulása, hiszen az nem tényállási elem.

A közösség tagja elleni erőszak tényállásának (1) bekezdése tekintetében lényeges megállapítanunk – előrevetítve a következő részben tárgyalandókat –, hogy az erőszak megvalósulásán kívül még az sem szükséges, hogy legyen sértettje a bűncselekménynek, az dolog ellen is irányulhat. Abban az esetben tehát, ha megvan az előítélet-motiváció és a dolog elleni erőszak, akkor a Btk. 216. § (1) bekezdése megállapításának van helye.

Kiemelendő végezetül, hogy a garázdaság a legklasszikusabb szubszidiárius tényállás, így halmazati megállapítása a közösség tagja elleni erőszakkal nem lehetséges, figyelemmel a *ne bis in idem* és a specialitás elveire.

3.2.2. Kényszerítés és bántalmazás, a dolog elleni erőszak kérdése

A 216. § (2) bekezdés szerinti elkövetési magatartás a bántalmazás, valamint az erőszakkal vagy fenyegetéssel való kényszerítése a sértettnek arra, hogy valamit tegyen, ne tegyen, vagy eltűnjön.

A bántalmazás olyan személy elleni erőszakos cselekmény, amely a testet érinti (pl. ütés, rúgás, lökés, megfogás, leöntés, leköpés). Nincs kiemelve, de bántalmazás alatt tetteles bántalmazást kell érteni.¹¹⁹¹ Megállapításához nem szükséges a testi sérülés, egészségkárosodás bekövetkezése, a legkisebb mértékű személy elleni erőszakkal megvalósítható a tényállás. Sőt, abban az esetben, ha esetleg személyi sérülés történik, már indokolt lehet a testi sértéssel halmazatban történő megállapítás. Az értelmezésben a szakemberek azt szokták javasolni, hogy ezen elkövetési magatartások megítélésében érdemes a tetteles becsületsértés magyarázatra támaszkodni. A bírói gyakorlat szerint a bántalmazás tehát más

¹¹⁹⁰ Dinók: *i.m.*, 96. o.

¹¹⁹¹ Kis Norbert – Hollán Miklós: 'A személy elleni bűncselekmények'. In Kis Norbert (szerk.): *A magyar büntetőjog tankönyve, II. Különös rész*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 120. o.

teste ellen irányuló, a testi épséget vagy a becsületet sértő támadás.¹¹⁹² A tettleges becsületsértés tekintetében többször kifejezésre juttatta a bíróság, hogy egy egyszerű arculütés, fülének meghúzása, a sértett leköpése, undorító vagy szennyes folyadékkal való leöntése már kimeríti ezt a bizonyos elkövetési magatartást.

A következő tényállási elem, amit érdemes megvizsgálni, az erőszakkal vagy fenyegetéssel megvalósított kényszerítés valaminek a megtételére, meg nem tételére vagy eltűrésére. A kényszerítés alapvetően az egyén cselekvési szabadságának valamilyen korlátozását jelenti, mely erőszakkal vagy fenyegetéssel valósulhat meg. Az erőszak és a fenyegetés fogalmát maga a Btk. is definiálja. A. 459. § (1) bekezdés 4. pontja értelmében erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására. Ugyanezen jogszabályhely 7. pontja alapján – eltérő rendelkezés hiányában – a fenyegetés súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetett személyben komoly félelmet keltsen. Bizonyos tényállásoknál a fenyegetés eltérő definíciójára lelhetünk (pl. „élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetés”), ám a (2) bekezdés szerinti közösség tagja elleni erőszak esetében nem szükséges fennállnia az ún. kvalifikált fenyegetésnek. Sőt, a személy elleni erőszak dolog közvetítésével is megvalósulhat.¹¹⁹³ A dolog elleni erőszak minden olyan személytől eredő, ingó vagy ingatlan dologra irányuló erőhatás, amely a dolog állagának sérelmével jár, és/vagy helyzetét, állapotát a megszokott működtetésétől, illetve használatától eltérő vagy rendeltetésével alapvetően ellentétes módon megváltoztatja.¹¹⁹⁴ A dolog elleni erőszak akkor minősül a (2) bekezdés szerint elkövetett közösség tagja elleni erőszakkal, ha a fenyegetés kényszerítést valósít meg, minden egyéb esetben csak az (1) bekezdés szerint minősíthető a cselekmény.

Mindebből az is következik, hogy a rongálás és a közösség tagja elleni erőszak már halmazatba kerülhetnek, ha a dolog elleni erőszak az idegen vagyontárgy megrongálását, megsemmisítését eredményezte. A konzumpció elvéből adódóan, ha személy sérelmére történik az erőszak kifejtése a (2) bekezdés megállapításának van helye.

¹¹⁹² BH1985.291.

¹¹⁹³ Dinók: *i.m.*, 98. o.

¹¹⁹⁴ Tóth Mihály: 'A dolog elleni erőszak fogalmának értékelése a gyakorlatban'. In: *Belügyi Szemle*, 1981/12. 32. Hangsúlyozandó, hogy az állagsérelem gyakori, de nem szükséges fogalmi eleme a dolog elleni erőszakkal. „Így például állagsérelemmel járó dolog elleni erőszakkal minősül az ajtó betörése vagy a kirakat bezúzása, és dolog elleni erőszakkal tekinthető az állagsérelem elmaradása esetén is például a gyengén zárt ablak benyomása” Uo.

A (2) bekezdésében meghatározott bűncselekmény második fordulata lényegében azonos a Btk. 195. §-ába ütköző kényszerítés büntettének törvényi tényállásával. A különbség annyi, hogy előbbinél a jelentős érdeksérelem okozását a törvény nem kívánja meg, míg a kényszerítés eredmény-bűncselekmény. Az ítélkezési gyakorlat szerint a kényszerítés törvényi tényállása alá esik minden olyan magatartás, amely erőszakkal vagy fenyegetéssel a sértett cselekvési szabadságát befolyásolja, amely őt arra készíti, hogy szabad akaratának meg nem felelően vagy éppen azzal ellentétesen cselekedjék, tehát tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön valamit. Az erőszak, mint elkövetési mód lehet lenyűgöző erejű, akaratot megbénító (*vis absoluta*), de lehet akaratot hajlító (*vis compulsiva*) is. A fenyegetésnek pedig olyan súlyos hátrány kilátásba helyezésére kell vonatkoznia, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen.¹¹⁹⁵ Mindezek alapján tehát a kényszerítés és a közösség tagja elleni erőszak halmazában történő megállapítására – a specialitás elve miatt – lehetőség sincs.

Nézzünk két esetet a közösség tagja elleni erőszak (2) bekezdés szerinti megvalósulására. Az első eset szerint a *„sértett 2011 júniusában a Meleg Méltóság Menetén vett részt barátjával. Az esemény végeztével a Nyugati tér felé távoztak, ahol lementek a metróállomásra, hogy elhagyják a helyszínt. A metróállomáson két atlétatrikós, középkorú, ismeretlen férfi odament hozzájuk és provokálni kezdték őket, rákérdeztek, hogy részt vettek-e a rendezvényen, és ha igen, „melyik oldalon”, közben folyamatosan homofób megjegyzésekkel sértegették őket. Majd megpróbálták megakadályozni a sértetteket, hogy felszálljanak az érkező metrószereplvényre és tovább sértegették őket. A sértettek határozottan felszólították őket, hogy fejezzék be a provokációt, ekkor megérkezett az M3-as metró, Kőbánya-Kispest irányába, megvárták, míg az elkövetők felszállnak, és szándékosan egy másik metró kocsiába szálltak be. A következő megállónál (Arany János utca), az elkövetők átmentek a sértettek metró kocsijába és további homofób kijelentések kíséretében fenyegetően eléjük álltak. A Deák térhez érve a sértettek kijelentették, hogy ha nem hagyják békén őket, hívják a biztonságiakat. Megpróbáltak leszállni, amit először nem engedtek, de végül sikerült lelépniük a járműről. Leszállás közben az egyikük leköpte és belerúgott a sértett lábába, még éppen azelőtt, hogy bezáródott volna az ajtó. A metrószereplvényrel aztán az elkövetők továbbutaztak, a sértettek ott maradtak a Deák téri metróállomáson.”*¹¹⁹⁶ A nyomozás a Btk. 216. § (2) bekezdésének alapos gyanúja miatt folyt, melynek eredménye az eljárás felfüggesztése lett, ugyanis a nyomozás során az elkövetők kiléte nem volt megállapítható.

¹¹⁹⁵ Dinók: *i.m.*, 98. o.

¹¹⁹⁶ Uo.: 99.o.

Az ilyenfajta erőszakos fellépések mindenképpen kimerítik a bántalmazás fogalmát. Megpróbálták megakadályozni a sértetteket, hogy felszálljanak a szerelvényre, majd hogy arról leszálljanak. Sőt az egyik elkövető leköpte a sértettet, majd belerúgott a lábába. Fontos rögzíteni, hogy a testi sértés tényállásához képest a közösség tagja elleni erőszak nem kívánja meg a testi épség vagy egészség sérelmét, a bántalmazás ténye önmagában is megvalósítja a bűncselekményt. Eltekintve attól, hogy sajnos az eljárás az elkövetők kilétének ismeretlensége miatt felfüggesztésre került, a nyomozó hatóság helyesen minősítette a cselekményt és kezdett nyomozni az ügyben. (Az eset körülményei, miszerint a Meleg Méltóság Menete után és helyszínéhez közel került sor a cselekményre, valamint az elhangzó kijelentések alappal engedtek következtetni arra, hogy itt közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye valósult meg.).

A másik esetben „2007 novemberében vásároltak házat a sértettek az elkövető szomszédságában. Az elkövető a sértetteket cigány származásuk, illetve vélt cigány származásuk miatt 2007 novemberétől 2010 áprilisáig több alkalommal, rendszeresen sértegette, fenyegette, az ingatlanukra a kutyáit betelerelte, az autójával a telken közlekedett, közvetlenül az ablak alatt állva nappali és éjszakai időpontban is perceként keresztül dudált. Ezekén túlmenően a sértetteket velük találkozáskor, rendszeresen házuk felgyújtásával, ledózeroltatásával, elütésükkel, lelövésükkel fenyegette, több alkalommal fegyvernek látszó tárgyat fogott rájuk, közölte a sértettekkel, hogy neki „olyan puskája van, ami vaddisznóra, szarvasra, meg cigányra lő”. Közölte a sértettekkel azt is, hogy ők „putris cigányok, nem túri meg, hogy cigányok lakjanak a közelében, és így vagy úgy el fogja őket tüntetni onnét”. Egy alkalommal az állapotos sértett elütésével fenyegetőzött, mondván, hogy „ne szülessen újabb cigány poronty.”¹¹⁹⁷ Ez az ügy bírósági szakba jutott, ahol – az elsőfokú bíróság ítéletét minimálisan kiegészítve – a másodfokú bíróság megállapította a – folytatólagosan elkövetett, ötbrendbeli – közösség tagja elleni erőszak bűntettének kísérletét.

Az ügyben széleskörű bizonyítás folyt, rengeteg tanút hallgattak meg, többek között szomszédokat, a vádlott egyéb bűncselekményének sértettjeit, cellatársát is, annak érdekében, hogy a gyűlöletmotiváció valóban fennállt-e az elkövető részéről. A tanúk által elmondottak, az igazságügyi elmeorvosi szakértő szakvéleményében leírtak, de a tárgyaláson a vádlott részéről gyakran elhangzó rasszista jellegű kijelentések is mind alátámasztották a speciális motiváció fennállását. A bíróság indoklásában kifejtette, hogy az elkövető azzal a szándékkal cselekedett, hogy a sértetteket rákényszerítse a település elhagyására. Magatartásával, valamint fenyegetéseivel a sértettekben félelmet és felháborodást keltett, míg a sértettek végül azt is felajánlották, hogy vásárolja meg

¹¹⁹⁷ Uo.

tőlük az általuk felújított ingatlant, és akkor ők elmennek. Jelen esetben a kényszerítés az elköltözést volt hivatott kieszközölni, mely a sértettek akaratával ellentétes lett volna. Ennek megkezdésével pedig már kísérleti szakba lépett a cselekmény és abban is maradt, hiszen az, amire az elkövető egyenes szándéka kiterjedt, nevezetesen az elköltözés, nem következett be.¹¹⁹⁸

Bár a bántalmazás megvalósulásához nincsen szükség testi sérülés bekövetkezéséhez, elképzelhető, hogy a bántalmazás esetlegesen testi sérüléssel vagy betegséggel jár. A gyakorlatából az tűnik ki, hogy a bíróságok a közösség tagja elleni erőszak büntettének és a könnyű testi sértés vétségének halmazatban történő megállapítására lehetőséget látnak. Egy nemrégiben elbírált eset tényállása szerint 2013. április 28-án éjjel 2 óra körül a sértett a falu kultúrházának bejárata mellett állt egy baráti társasággal, s közölte, hogy miután elszív egy cigarettát, hamarosan indul haza. Közben a helyszíntől néhány méternyire jött egy körülbelül 20 fős csoport, akik hangoskodni kezdtek a társasággal. Ekkor az I. r. és II. r. vádlottak is megjelentek a kultúrház bejáratánál, akikhez utóbb csatlakozott a III. r. vádlott. Az I. r. vádlott minden ok nélkül, magából kikelve ordibálni kezdett a sértettel, miközben olyan kijelentéseket tett, hogy „*melyik cigány volt, melyik cigány akar itt valamit csinálni?, meghaltok cigányok, megdöglötök, ahányan vagytok!*”. Közben az I. r. vádlott a sértettre és annak társaira mutogatott. A kiabálásba bekapcsolódott a többi vádlott is. A sértett csak annyit mondott a kiabálásra, hogy nem akarnak bajt, csak szórakozni jöttek. Mire az I. r. vádlott közölte a sértettel, hogy „*csak egy a baj, hogy cigányok vagytok!*”. Utóbb meg nem határozható módon valaki a sértettet az I. r. vádlott felé lökte, melyet az támadásnak vélt, ezért bántalmazni kezdte a sértettet, megütötte, megrúgta, majd mikor az a földre esett, a II. r. vádlott egy alkalommal arcon rúgta. A sértett segítségére siető személyt pedig mindeközben a III. r. vádlott fogta le. A sértett a bántalmazás következtében az orrnyereg, a jobb felső állcsont, a bal alsó bordák lágy rész zúzódásos sérüléseit és agyrázkódásban megnyilvánuló 8 napon belül gyógyuló sérülést szenvedett. A Tapolcai Járásbíróság a 2015. június 29. napján megtartott nyilvános tárgyaláson mindhárom vádlottat bűnösnek találta közösség tagja elleni erőszak büntetében, valamint azzal halmazatban a könnyű testi sértés vétségében.¹¹⁹⁹

Nehézséget okozhat továbbá mind a könnyű, mind a súlyos testi sértés esetében az, hogy minősített esetként megjelenik az aljas indokból vagy célból történő elkövetés lehetősége. Ugyanez a helyzet az emberölés tényállásával is, ahol szintén találkozhatunk ezzel a minősített esettel. A bírói gyakorlat az

¹¹⁹⁸ Hollán Miklós: 'Az önrendelkezés elleni bűncselekmények.' In Hollán Miklós – Kis Norbert: *Büntetőjog. II., Az anyagi büntetőjog különös része. Alapismeretek a közszolgálati szakemberképzés számára.* Budapest–Pécs, Dialog Campus, 2011. 60. o.

¹¹⁹⁹ Tapolcai Járásbíróság Fk.249/2014/30. sz. ítélet

előítéletes indítékkal elkövetett emberölést aljas indokból elkövetett emberölésként értékeli, és nem állapítja meg halmazatban a közösség tagja elleni erőszakot. Álláspontom szerint azonban mindezek ellenére a halmazati bünteteskiszabási szabályok miatt indokolt a könnyű, illetve súlyos testi sértés előítéletes indítékkal történt elkövetése esetében a testi sértés megfelelő alapesete és a közösség tagja elleni erőszak halmazatban történő megállapítása. Amennyiben ugyanis az aljas indokból elkövetés minősített esete kerülne megállapításra, a kétszeres értékelés tilalma miatt nem lenne lehetőség a közösség tagja elleni erőszakkal halmazatban történő megállapításra.¹²⁰⁰

Ugyanezt a logikát erősítik a büntetési tételben megjelenő különbségek is. A büntetési tétel a könnyű testi sértés minősített esetében alacsonyabb maradna, mint a közösség tagja elleni erőszak alapesetében, aljas indokból elkövetett súlyos testi sértés esetén pedig a közösség tagja elleni erőszak alapesetének maximális büntetési tételével azonos büntetés lenne kiszabható. Az emberölés esetében viszont a helyzet az, hogy ha az emberölés alapeste és a közösség tagja elleni erőszak állna halmazatban egymással, ekkor alacsonyabb lenne a büntetési tétel, mint az emberölés minősített esetében. Emberölésnél tehát az előítélet-motívumot minősített esetként szükséges értékelni, és nem úgy, mint ami a közösség tagja elleni erőszak megállapíthatóságát alapozza meg az emberölés alapesetével halmazatban.

3.2.4. Elhatárolás az uszítástól

A Btk. 216. § (4) bekezdés értelmében a közösség tagja elleni erőszak előkészülete is büntetendő. A Btk. 11. § értelmében előkészület miatt büntetendő, aki a bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételeket biztosítja, az elkövetésre felhív, ajánlkozik, vállalkozik, vagy a közös elkövetésben megállapodik. Ha a közösség tagja elleni erőszak valóban be is következik, az arra felhívó személy a Btk. 14. § értelmében nem előkészület miatt, hanem felbujtóként büntetendő. Minderre tekintettel kell kitérni arra, hogy a közösség tagja elleni erőszakra való felbujtást elhatároljuk a közösség elleni uszítástól (Btk. 332. §).

Dolgozatom 1.3 fejezetében már beszéltem arról, hogy bár a közösség tagja elleni erőszak és a közösség elleni uszítás nagyon hasonló tényállások, alapvetően mégis megkülönbözteti a kettőt az, hogy míg az előbbinél van egy alapcselekmény (garázda magatartás, bántalmazás, kényszerítés, stb.), melyet meghatároz az előítéleti motívum, addig az utóbbi esetében alapcselekményről nem

¹²⁰⁰ Átol – Dombos – Jovánovics – M. Tóth – Pap – Udvari: *i.m.*, 88. old

beszélhetünk. Az uszítás elkövetéséhez szükséges egy nyilvános beszéd, mely önmagában – mivel a szólásszabadság alkotmányos alapjogunk – még nem büntethető. A nyilvános beszéd akkor valósít meg bűncselekményt, ha hatására a közönség tagjai olyan cselekményeket követnek el, melyek közvetlenül és nyilvánvalóan veszélyeztetik mások jogait. A bíróságok a közösség elleni uszítás kapcsán az erőszakos cselekedetre való felhívást, valamint az erőszakos cselekedet bekövetkezésével való közvetlen fenyegetést követelik meg. Nehézséget jelenthet tehát a közösség tagja elleni erőszak elkövetésére való felhívás és a közösség elleni uszításnak az elhatárolása. Ha a Btk. 216. § (1) bekezdésében szabályozott garázda jelleggel megvalósított közösség tagja elleni erőszak megvalósítható egy nyilvános – kihívóan közösségellenes, illetve riadalomkeltésre alkalmas – beszéddel is, akkor mi különböztetheti meg a közösség elleni uszítástól, ami lényegében egy csoporttal szembeni nyilvános, erőszakos cselekedetre való felhívás.

Az 5/1999. EBH elvi bírósági határozat az uszítással kapcsolatban azt fejtette ki, hogy *„a bűncselekmény megvalósulásához elegendő, ha az elkövető tudatában van annak, hogy sokak előtt tett megnyilvánulása gyűlölet szítására alkalmas. Ez azonban feltétlenül magában foglalja annak felismerését is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (intoleráns, kirekesztő, jogfosztó magatartásba, végső esetben – erőszakos jellegű – cselekvésbe) csaphat át.”*¹²⁰¹ A közösség elleni uszítást a jogirodalom jellemzően ún. gyűlöletbeszédnek nevezi, ahol a szólásszabadság és az emberi méltósághoz való jog helyezkedik szembe egymással. *„Aki tehát nagy nyilvánosság előtt az emberek egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, nem pusztán az ellenérzéseit, kedvezőtlen vagy sértő nézeteit, meghökkentő, netán egyenesen aggodalmat keltő gondolatait, elveit osztja meg hangulatkeltő módon másokkal, hanem olyan feszültséget gerjesztő, lázongó magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly mértékben tüzelje fel, amely gyűlölet kiváltására, s ezzel a társadalmi rend és béke, a harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok megzavarásához vezethet”.*¹²⁰²

A két tényállás szövege hasonló, a védett csoportok körét tekintve egyértelmű, hogy a jogalkotó rokon deliktumként kezeli őket. A közösség tagja elleni erőszak fogalmi elemeinek meghatározása alapján, nevezetesen a gyűlölet-motívum megkövetelése miatt, egyet kell azonban azzal az állásponttal értenem, miszerint nem indokolt az azonos védetti kör. *„Az uszító beszéd – bármely csoport ellen is irányul – társadalomra veszélyes, azonban nincs más büntetőjogi tényállás, amely ez ellen védelmet nyújtana (szemben a közösség tagja elleni erőszakkal, amely*

¹²⁰¹ EBH1999.5.

¹²⁰² EBH1999.5.

elkövetési magatartásai a védett csoporttal szembeni előítélet motívum hiányában más bűncselekményt – vagy minimum szabálysértést – megvalósítanak).¹²⁰³ A különbség legjobban a nyilvános beszéd címzetti körének meghatározásában ragadható meg.

Az Alkotmánybíróság 95/2008. (VII. 3.) AB határozata szerint ha valaki oly módon nyilvánítja ki szélsőséges meggyőződését, hogy a sértett csoporthoz tartozó személy kénytelen azt megfélemlítve végighallgatni, és nincs módja kitérni a közlés elől, akkor az elkövető a sértett szabad választási, döntési jogát sérti („foglyul ejtett közönség”). Az ilyen közlések tehát nem tartoznak a véleménynyilvánítás szabadságának körébe, mert senkinek sincsen joga más saját véleményének meghallgatására kényszeríteni. A sértett nem tudja gyakorolni az őt egyébként megillető jogot, hogy szabad választása szerint eldönthesse, az adott helyen meghallgatja-e a neki nem tetsző véleményt – átélve annak közvetlen hatását – vagy – az egyet nem értését is kifejezve – eltávozzon. Ilyen lehet, amikor a romák lakóhelyénél tart megfélemlítő felvonulást egy rasszista, cigányozó társaság. Az uszítás esetében viszont olyan hallgatóságra van szükség, akik fogékonyak a gyűlöletre, olyan felfokozott érzelmi állapotban vannak, hogy jó eséllyel készek mások jogait sértő cselekményekre. Amennyiben azonban a beszéd címzettjei nem az efféle beszédre fogékony, érzelmileg felingerelt személyek csoportja, hanem a beszéd tárgyának „sértettjei”, úgy a közösség tagja elleni erőszak garázda jellegű tényállásának megállapítása indokolt.

¹²⁰³ TASZ-álláspont, *i.m.*, 16. o.

4. A gyűlölet-bűncselekmény számszerű meghatározásának nehézsége – összegzés

A hazánkban előforduló gyűlölet-bűncselekmények előfordulási arányát nehéz megállapítani. Amíg a fogalmi keretek pontos tisztázására nem kerül sor, míg a gyakorlati alkalmazásban nem alakul ki egy egységes irányvonal, addig a bűncselekmények beazonosítása, így előfordulásuk mérése sem könnyű. A fentebb részletezett jogalkalmazási nehézségek ugyanis kivetülnek a statisztikai adatok elkészítésére is. A legnagyobb problémát az jelenti, hogy az előítélet-motiváció nem csak a klasszikus tényállás, a közösség tagja elleni erőszak esetében jelenhet meg. Nem elegendő azt vizsgálni, hogy adott időben, adott helyen hányszor indult közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye miatt eljárás. A gyűlölet-motiváció számos törvényi tényállás tekintetében értékelhető, hiszen megjelenhet a minősített esetek között – az aljas indokból vagy célból történő elkövetés fogalmi keretén belül -, vagy egyszerűen a büntetés kiszabás során, mint súlyosító körülmény. Ezekben az esetekben nem jelenik meg közvetlenül az előítélet-motiváció a cselekmény minősítése során, tehát mérésére sem alkalmas egy egyszerű statisztikai rendszer.

Ugyanilyen problémát jelenthet, hogy korrekt felmérés nem készíthető, ha csak a bírósági ügyekben befejezett cselekményeket vizsgáljuk meg. Ugyanilyen fontos lenne a rendőrség vagy az ügyészség gyakorlatának a vizsgálata, hiszen előfordulhat, hogy valamilyen oknál fogva megszüntetésre vagy felfüggesztésre kerül az eljárás – amint arra a dolgozatomban is számos példát hoztam. Magyarországon az Athena Intézet készített statisztikát hiteles források által közzétett azon esetekről, ahol a gyűlölet-motívum kétséget kizáróan azonosítható volt a cselekménynél. Eszerint Magyarországon évenként durván 30 ilyen esetre derül fény.

Az Intézet a 2010 és 2012 közötti időszakra vonatkozóan több tízezer újságcikket, állami és civil szervezetek jelentéseit és egyéb dokumentumokat vizsgált meg. Egyértelműen felhívták azonban arra is a figyelmet, hogy adatbázisuk nem teljes körű, csak az ismertté vált eseteket tartalmazza, ugyanakkor eligazítást adhat az országban tapasztalható, előítélet motiválta feszültségekről, tehát hosszútávon értékes következtetéseket vonhatnak le az adatokból.¹²⁰⁴

Az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika szerint a közösség tagja elleni erőszak regisztrált eseteinek száma 2008-tól folyamatosan nőtt, 2008 és 2014 között több, mint ötszörösére emelkedett.¹²⁰⁵ 2010 és 2015

¹²⁰⁴ Gyűlöletbűncselekmény Adatbázis, Athena Intézet,

http://www.athenaintezet.hu/gyuloletbuncselekmeny_adatbazis (letöltve 2015. szeptember 15. napján)

¹²⁰⁵ Dombos Tamás: 'Jogalkalmazási problémák a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokban'.

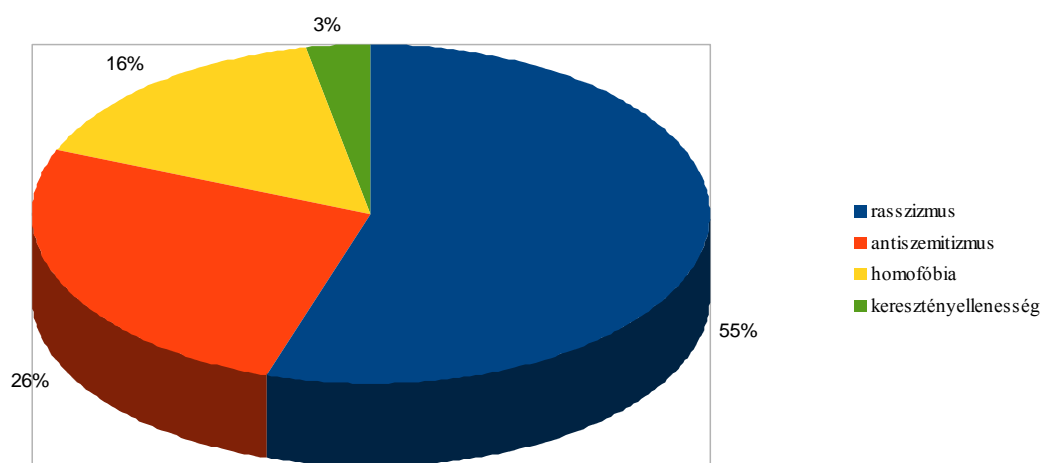
között összesen 197 közösség tagja elleni erőszak bűncselekményt regisztráltak.¹²⁰⁶ Az EBESZ által rögzített adatok azonban érdekes különbségekre hívták fel a figyelmet. A 17 millió lakosú Hollandiában csak a 2008-as évben 2238 esetben indítottak eljárást ilyen jellegű bűncselekmények miatt. Ausztriában – ahol a lakosság száma hazánkéhoz mérten nagyjából egymillióval kevesebb – 110 gyűlölet-bűncselekményt regisztráltak 2013-ban, nálunk viszont 48-at. Svédország lakossága nagyjából azonos országunkéval, ám ott 3943 esetet rögzítettek ugyanebben az évben. Kétségesnek tűnik, hogy Magyarországon valóban ilyen alacsony lenne az előítéletes indokból elkövetett bűncselekmények száma. Annyi bizonyos, hogy a statisztikák abban az esetben szolgálhatnak mutatónak, ha olyan hatékony technikával történik azok elkészítése, mely figyelemmel van a cselekmény minősítésének nehézségeire.

Az Athena Intézet 2010. és 2012 közötti időszakra vonatkozó néhány adatát a könnyebb feldolgozhatóság kedvéért grafikonon ismertetek.

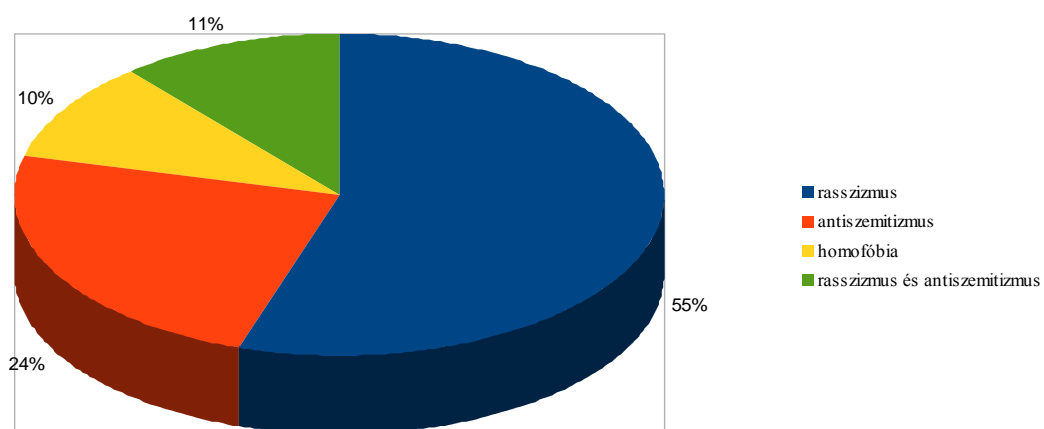
http://gyuloletelen.hu/sites/default/files/dombos_tamas_eloadasa_2015_02_13_egyuttas_ules.pdf (letöltve 2015. szeptember 15. napján) Az alapadatok az ENYÜBS-ben már nem elérhetők.

¹²⁰⁶ Kirs Eszter – M. Tóth Balázs: 'Szembeszökő előítélet (A gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi szabályozása a rendszerváltás után)'. In: Magyar Narancs 27. évf. 37. sz. (megjelenés 2015. szeptember 10.)

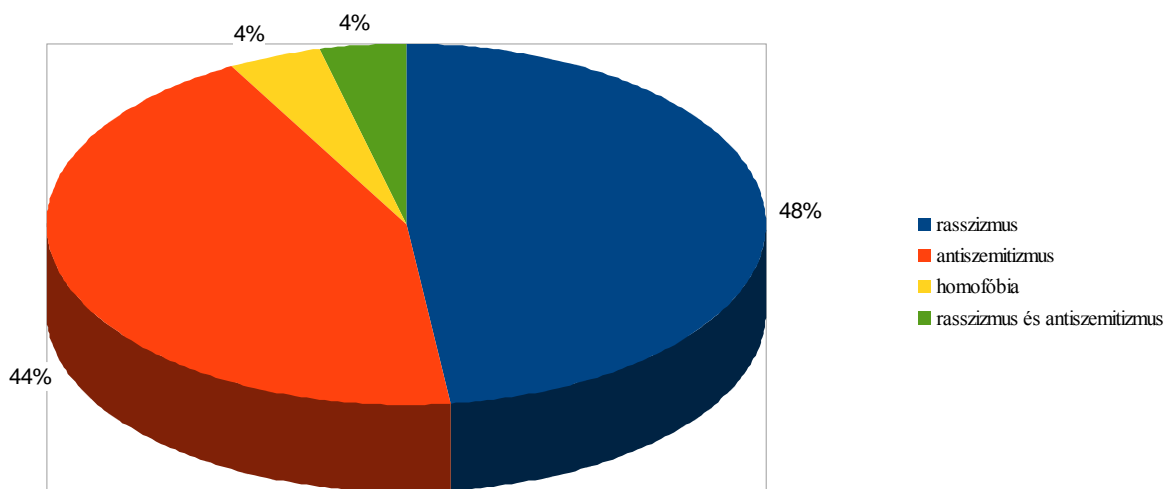
A gyűlölet-bűncselekmények motiváció szerinti megoszlása 2010. évben

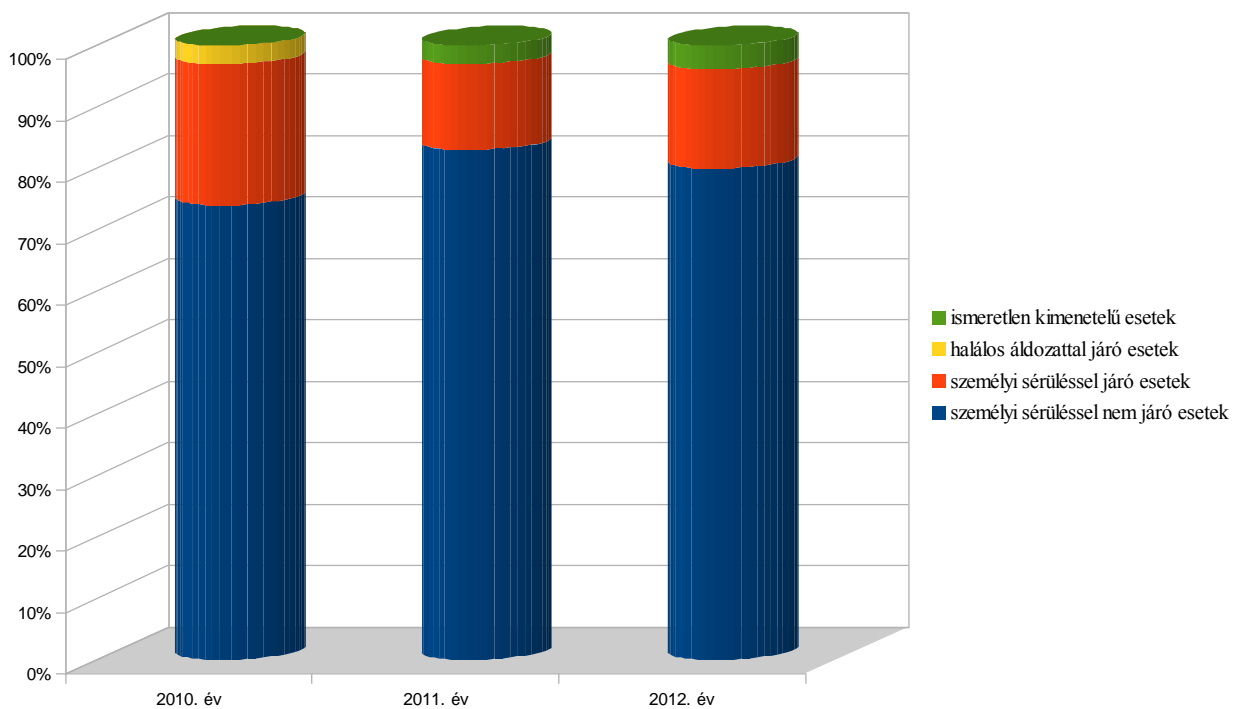
2011. évben

2012. évben

A gyűlölet-bűncselekmények által okozott személyi sérülések megoszlása

Az intézet adatbázisában rögzített adatokból az is jól látható, hogy a cselekmények kisebb része járt személyi sérüléssel, továbbá 2010 évben főként vidéki kistélepülések voltak az elkövetés fő helyszínei, azonban ez az arány a budapesti elkövetések számának arányos növekedésével csökkent.

A hatékony statisztikai adatmérésre kiemelten példaértékű a svéd megoldás, ahol az 1980-as évektől egyértelműen megnövekedett az ilyen jellegű cselekmények száma.¹²⁰⁷ Új koncepció bevezetésére került sor, amit Eva Tiby kriminológus dolgozott ki. Ő azt hangsúlyozta, hogy nagy eltérések vannak az egyes országok között abban a tekintetben, hogy mi minősül gyűlölet-bűncselekménynek, azonban azokat az alapvető emberi jogokat, melyeket ezek a cselekmények sértenek, mindenképpen védelemben kell részesíteni. A gyűlölet-tettek nem külön, egyértelmű deliktum formájában jelennek meg a büntető törvénykönyvben, hanem speciális eljárási kódként rögzítik azokat az eljárás során, és így jelenítik meg az erre a célra átalakított statisztikában.¹²⁰⁸ Mintegy 30.500 jelentést dolgoztak fel ennek érdekében, melyek alapján „keresőszavakat” (főként szitokszavakat) adtak meg, így a rendőrök rá tudnak keresni a hasonló ügyekre. Ez az áldozat azon beszámolóján alapul, hogy az elkövető az etnikai hovatartozása, bőrszíne, vallása, vagy például nemi identitása miatt követte el vele szemben a bűncselekményt. Mindennek köszönhetően nem csak az mérhető, hogy esetlegesen gyűlölet-bűncselekmény történt-e, hanem adatok nyerhetők a sértettekről, az elkövetőkről, az indítékokról, motívumokról, a módszerekről, illetve a helyszínekről, és azok területi eloszlásáról. Ennek során kulcsfontosságú a rendőrség munkája: fel kell tudnia ismerni és helyesen beazonosítani az egyes cselekményeket. A rendszerrel kapcsolatban talán egyetlen kritika fogalmazható meg, hogy nagyban a sértettek beszámolójára épül, ami miatt megkérdőjelezhető a tárgyilagossága. Ugyanakkor tény, hogy ez a típusú rendszerezés igen átfogó, ami miatt mindenképpen releváns adatokat kaphatunk a gyűlölet-bűncselekmények előfordulásáról, körülményeiről, főként ha feldolgozásra kerülnek a későbbi eljárási szakaszokban keletkezett határozatokból leszűrhető adatok.

A fentiek összegzéseként elmondhatjuk, hogy a gyűlölet-bűncselekmények elleni hatékony fellépés nem csak a megfelelő jogszabályalkotáson múlik, hanem bizony a hatékony jogalkalmazáson is. Egy megfelelő jogalkalmazási irány kiválasztásával csökkenthető az a jogbizonytalanság, amivel a hatóságok jelenleg küszködnek. A dolgozatomban említett példák megmutatják, hogy a rendőrség, az ügyészség és

¹²⁰⁷ Utasi: *i.m.*, 121. o.

¹²⁰⁸ Uo.

a bíróság gyakran teljesen eltérő jogi minősítés alapján folytatja le az eljárásokat. A jogalkotók azzal, hogy – egyre szélesebb körben – szabályozás alá vonták a gyűlölet motiválta bűncselekmények elkövetését, felismerték a gyűlölet-bűncselekményekben rejlő társadalmi veszélyt. A jogalkotás azonban önmagában mit sem ér, ha azt nem segíti egy hatékony és célszerű gyakorlat. A gyűlölet-bűncselekmények leküzdése érdekében a joghézagok, jogbizonytalanságok kitöltésében a jogalkalmazó szervezeteknek is szerepet kell vállalniuk. A gyűlölet motiválta bűncselekmények felismerésének, kezelésének módszerei, a „jó gyakorlatok” kidolgozása a rendőrség, az ügyészség és a bíróság hatékony együttműködésen alapuló feladata. Mindhárom szerv tevékenysége megkülönböztetett figyelemben részesül a társadalom által, így olyan működési mechanizmus mentén kell végezni munkájukat, mely egyértelműen zéró toleranciát hirdet a gyűlölet-bűncselekményekkel szemben, segítve ezáltal csökkentésüket.

Irodalomjegyzék

1. Allport G.W.: Az előítélet, *Gondolat Kiadó*, Budapest, 1977.
2. Átol Dorottya – Dombos Tamás – Jovánovics Eszter – M. Tóth Balázs – Pap András László – Udvari Márton: Közösség tagja elleni erőszak, Alternatív kommentár, *Fundamentum* 2013/3.
3. Bencze Mátyás: Gyűlölet-bűncselekmények és az „ítélkezési populizmus”, *Fundamentum* 2014/1-2.
4. Dinók Henriett Éva: A gyűlölet-bűncselekmények, különösen a közösség tagja elleni erőszak kapcsán felmerülő jogalkalmazási nehézségek, *Fundamentum*, 2013/3.
5. Hollán Miklós: Az önrendelkezés elleni bűncselekmények, in Hollán Miklós – Kis Norbert: Büntetőjog. II., Az anyagi büntetőjog különös része. Alapismeretek a közszolgálati szakemberképzés számára. Budapest–Pécs, *Dialog Campus*, 2011.
6. Jovánovics Eszter: Gyűlölet vagy előítélet? Szavak vagy tettek? *Bűnügyi Szemle* 2013/12.
7. Kirs Eszter – M. Tóth Balázs: Szembeszökő előítélet (A gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi szabályozása a rendszerváltás után) *Magyar Narancs* 27. évf. 37. sz.
8. Kis Norbert – Hollán Miklós: XII. fejezet – A személy elleni bűncselekmények, in Kis Norbert (szerk.): A magyar büntetőjog tankönyve, II. Különös rész, Budapest, *Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó*, 2008.
9. Korinek László: Kriminológia I-II. *Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó*, Budapest, 2010. II. kötet
10. Kovács Gyula: Néhány ajánlott kriminálmetodikai szempont az úgynevezett gyűlölet-bűncselekmények nyomozásához. *Magyar Bűnüldöző tudományos szakmai folyóirat* 2011/2.
11. Magyar nagylexikon VII. (Ed–Fe). Főszerk. Rostás Sándor, Szlávik Tamás. Budapest: *Magyar Nagylexikon*
12. Szternák György: Szélsőséges, erőszakos szervezetek, mint lehetséges veszélyforrások demokratikus társadalmakban. *Szakmai Szemle* 2007/3.
13. Tóth Mihály: A dolog elleni erőszak fogalmának értékelése a gyakorlatban, *Belügyi Szemle*, 1981/12.
14. Tóth Zsanett: 'Közösség tagja elleni erőszak – szabályozástörténeti fejlődés és jogalkalmazási problémák'. Forrás: epa.oszk.hu (letöltve 2015. augusztus 11.)
15. Utasi Judit: A gyűlölet-bűncselekmények elemzése – esettanulmányok II. *Belügyi Szemle* 60. évf. 2012/2.
16. Utasi Judit: A gyűlöletbűnözés háttere. *Kriminológiai Tanulmányok* 48, 2011, 11.
17. Wiener A. Imre: Elméleti alapok a Büntetőtörvény Általános Része kodifikálásához, *MTA Jogtudományi Intézetének kiadványa*, Budapest, 2000.

Felhasznált jogszabályok:

2012. évi C. törvény
2011. évi XL. törvény
2008. évi LXXIX. törvény
1996. évi XVII. törvény
1993. évi XXXI. törvény
1978. évi IV. törvény
1961. évi V. törvény
1976. évi 8. törvényerejű rendelet
1969. évi 8. törvényerejű rendelt
1955. évi 16. törvényerejű rendelet
3/2008. (I. 16.) IRM rendelet értelmében
25/2013. (VI. 24.) BM rendeletben
43/2013. (IX. 25.) BRFK intézkedés

Alkotmánybírósági határozatok:

30/1992. (V.22.) AB határozat
3206/2014. (VII.21.) AB határozat
4/2013. (II.21.) AB határozat
95/2008. (VII. 3.) AB határozat
96/2008. (VII. 3.) AB határozat

Egyéb:

Complex Online Jogtár – Btk. Kommentár
A Tanács 2008/913/IB kerethatározata
Európai Parlament és Tanács 2012/29/EU irányelve
3/2013. Büntető jogegységi határozat
56/2007. BK vélemény
BH1995.261.
BH1994.299.
BH1982.278.
BH2007.283.
EBH2007.1589.
BH1994.646.
BH1985.291.
EBH1999.5.
Nachova és mások kontra Bulgária ügy (43577/98 és 43579/98)
Secik kontra Horvátország ügy (40116/02)
Kúria Bfv.II.590/2012/18. sz. ítélet

Debreceni Ítéltábla Fkhar.II.248/2014/7. sz. ítélet
Miskolci Törvényszék Fkf.1099/2013/10. sz. ítélet
Pesti Központi Kerületi Bíróság Fk.27.246/2010/83. sz. ítélet
Tapolcai Járásbíróság Fk.249/2014/30. sz. ítélet

A lábjegyzetekben szereplő internetes hivatkozások az irodalomjegyzékben külön már nem kerültek feltüntetésre.

**A közigazgatási, munkaügyi és
európai jogi szekció**

Bírósági tagozat

AZ ÉSZSZERŰ ALKALMAZKODÁS KÖVETELMÉNYÉRE VONATKOZÓ MAGYAR MUNKAJOGI SZABÁLYOK A NEMZETKÖZI ÉS EURÓPAI UNIÓS JOG TÜKRÉBEN

1. Problémafelvetés

Az észszerű alkalmazkodás fogalma nemrégiben jelent meg a magyar munkajogi jogszabályokban. A 2012. március 1. napján hatályba lépett új közszolgálati törvény (2011. évi CXCV. törvény a közszolgálati tisztségviselőkről, a továbbiakban: Kttv.) 75. § (3) bekezdésében valamint 2012. július 1. napján hatályba lépett új Munka Törvénykönyve (2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről, a továbbiakban: Mt.) 51. § (5) bekezdésében kimondja, hogy a fogyatékossgal élő személy foglalkoztatása során¹²⁰⁹ gondoskodni kell az észszerű alkalmazkodás feltételeinek biztosításáról.¹²¹⁰

Az észszerű alkalmazkodás definíciójáról, dogmatikai szerepéről, a munkajog valamint más jogágak keretében elfoglalt rendszertani helyéről, elmulasztásának szankcióiról azonban sem az Mt., sem más magyar jogi rendelkezés nem szól. Ugyanakkor a magyar jogalkotónak nemzetközi illetve európai jogi kötelezettségei is vannak az észszerű alkalmazkodási kötelezettség magyar jogba való átültetése és végrehajtása szempontjából. E dolgozat megírásával célom, hogy a vonatkozó nemzetközi valamint uniós jogi normák áttekintésével, és a magyar jogra gyakorolt hatásuk bemutatásával iránymutatást adjak, hogyan kell értelmezni az észszerű alkalmazkodási kötelezettségről szóló, fent idézett magyar jogi rendelkezéseket, hol a helye a jogi rendelkezésnek a munkajog és az antidiszkriminációs jog struktúrájában, valamint arról, hogy milyen szankciók vehetők igénybe a kötelezettség elmulasztása esetén.

2. Az észszerű alkalmazkodás fogalma és jelentősége a fogyatékos személyek jogainak védelme szempontjából

A nemzetközi, európai uniós és nemzeti antidiszkriminációs jogforrásokban egyre szélesebb körben megjelenő *észszerű alkalmazkodási kötelezettség* olyan jogi előírás, mely szerint *a fogyatékossgal élő személyekkel érintkező egyes alanyoknak*

¹²⁰⁹ A Kttv. 75. § (3) bekezdése nemcsak a fogyatékos, hanem a megváltozott munkaképességű személyekre vonatkozóan is előírja e kötelezettséget.

¹²¹⁰ Az Mt.-beli rendelkezés több más munkajogi törvény utaló szabályának révén számos egyéb munkaviszony jellegű jogviszonyban is irányadó, erről részletesen ld. az 5.1. pontban írtakat. Dolgozatomban – terjedelmi okokból – ezt követően csak a verseny- és nonprofit szféra munkajogát fogom elemezni, leszámítva a vonatkozó uniós irányelvi norma átültetése megfelelőségének vizsgálatát (5.1. pont).

*kötelező megtenniük mindazon lépéseket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a fogyatékos személyek másokkal azonos alapon vehessenek részt a velük való jogviszonyokban, amennyiben ez az alkalmazkodó félre aránytalan terhet nem jelent.*¹²¹¹

Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség az euroatlanti térség számos nemzeti és nemzetek feletti jogrendszerében kulcsszerepet tölt be a fogyatékosággal élő személyekre vonatkozó joganyagban.¹²¹² Ha arra keressük a választ, hogy miért válhat a fogyatékos személyek jogvédelmének hatékony eszközévé az észszerű alkalmazkodás követelménye, meg kell vizsgálnunk, hogy hogyan illeszkedik a jogintézmény a fogyatékos személyekről való társadalomtudományi gondolkodásba. A nyugati világban a fogyatékosággal kapcsolatos modern és posztmodern¹²¹³ gondolkodást és társadalmi cselekvést alapvetően meghatároz két paradigma: a fogyatékoság orvosi valamint társadalmi modellje. A XIX. században valamint a XX. század első két harmadában uralkodott *orvosi modell* keretében a fogyatékoság okát az egyénben keresendő valamely egészségkárosodásban látták. A fogyatékos személyekkel szembeni bánásmódot az oktatás, a foglalkoztatás, a lakhatás, az egészségügy és az élet számos más területén a szegregáció jellemezte. Ezzel párhuzamosan – különösen a világháborúkat követő időszakokban – egyre inkább igényként fogalmazódott meg a fogyatékos emberekkel való szolidaritás, a társadalmomba való integrációjuk szempontja. Az integrációt e modell keretében az egyén rehabilitációja, habilitációja útján képzelték el.¹²¹⁴ A múlt század utolsó harmadától kezdődően kialakult *társadalmi modellben* mindezzel szemben a fogyatékoság társadalmi konstrukcióként jelenik meg: e paradigma szerint a fogyatékos személyek társadalomból való kirekesztődésének oka nem a fogyatékos egyénben rejlik, hanem a társadalomban jelenlévő fizikai és attitűdbeli akadályokban, amelyek a fogyatékos kisebbség tartós és strukturális elnyomását, diszkriminációját eredményezik. A társadalmi paradigmában célként fogalmazódik meg ezen akadályok lebontása annak érdekében, hogy a fogyatékos személyeket is teljes mértékben integráló, számukra az emberi méltóság elismerését és az életminőség biztosítását másokkal azonos alapon nyújtani képes szociális környezet jöjjön

¹²¹¹ Az észszerű alkalmazkodás absztrakt definíciójáról: Halmos 2014, 121-122

¹²¹² Az észszerű alkalmazkodás nemzetközi gyakorlatáról terjedelmi okokból nem írok részletesen, csupán a vonatkozó szakirodalom néhány darabjára utalok: Lawson 2008 (Egyesült Királyság), Schiek 2004, 785 (Németország); Stein 2014, 1053-1054 (Egyesült Államok, Kanada, Németország); Hieß – Boot 2014, 128-134 (18 EU tagállam).

¹²¹³ A „modern” jelző az ipari forradalomtól kezdődő időszakra vonatkozik, a „posztmodern” pedig a posztindusztriális korra, azaz nagyjából a XX. század második felére. (V.ö. Oliver 1990, 45-46, 54; Reindal 2010, 129; Terzi 2004, 144-145; Corker – Shakespeare 2002.)

¹²¹⁴ Az orvosi paradigma jellemzéséről számtalan helyen olvashatunk a társadalmi modell előretörését szorgalmazó vagy leíró irodalomban. Pl. Degener – Quinn 2002; Waddington 1996; Könczei – Kálmán 2002, 81-119; Waddington 2005, 16.

létre. Minderre tekintettel társadalmi paradigma keretében vezető jogággá az antidiszkriminációs jog vált.¹²¹⁵

Mivel az orvosi paradigma szemléletében a fogyatékos és az ép emberek között ilyenformán alapvető különbségek vannak, e modellben természetes, hogy e két csoporttal *különbözőképpen kell bánni*. Ezzel szemben a társadalmi paradigma a fogyatékos és az ép személyek közötti lényegi azonosságokra helyezi a hangsúlyt, és a *megkülönböztető bánásmód eltörlését* szorgalmazza.¹²¹⁶

Az észszerű alkalmazkodás konstrukciója jól ötvözi a két paradigma egyes elemeit. Egyfelől ugyanis az észszerű alkalmazkodási kötelezettség arra a felismerésre épül, hogy a fogyatékos és az ép személyek között léteznek valós különbségek, hiszen a fogyatékoságot – legalábbis részben – valamely egészségkárosodás okozza, amely általában bizonyos funkcióképesség-csökkenésekkel jár. Ez megalapozhatja azt, hogy a fogyatékos személyek másokkal eltérő bánásmódban részesüljenek annak érdekében, hogy érvényesülésük esélyei azonosak lehessenek. Ez az orvosi modellbe illeszkedő gondolat. A szóban forgó kötelezettség azonban a fogyatékos személy környezete számára írja elő a fogyatékos személy speciális szükségleteihez való alkalmazkodást, vagyis a társadalom részéről várja el az integrációjuk akadályainak lebontását. Így módon az észszerű alkalmazkodási kötelezettség a társadalmi paradigma keretei között is elhelyezkedhet. Meglátásom szerint az észszerű alkalmazkodásról szóló jogi norma éppen azért lehet hatékony eszköz a fogyatékos személyek jogvédelme terén, mert oly módon szintetizálja a két paradigma egyes elemeit, hogy a fogyatékoság természetének megfelelően annak egyéni valamint társadalmi vetületeire is tekintettel van, s ezek figyelembevételével ír elő kötelezettséget a fogyatékos személyeket körülvevő társadalmi közeg befogadóvá tétele érdekében.

Dolgozatom a témakiírásnak megfelelően a foglalkoztatás terén megvalósuló észszerű alkalmazkodásra koncentrálok. Megemlíteném azonban, hogy az észszerű alkalmazkodás nemcsak a munkavállalás, hanem az élet számos egyéb területén is elősegítheti a fogyatékos személyek esélyegyenlőségét.

¹²¹⁵ A társadalmi modellről alapvető irodalom pl.: Oliver, 1990; Oliver 1996, Finkelstein 1980. A társadalmi és az orvosi modell összevetéséről pl.: Waddington 1995, 34; Waddington 2005, 16-17; Stein – Lord 2009, 25; Waddington 2009, 115; Hadi 2013, 16-17.

¹²¹⁶ V.ö. Lawson 2008, 155

3. Az észszerű alkalmazkodás helye az antidiszkriminációs jog struktúrájában

Az észszerű alkalmazkodás kötelezettsége a nyugati jogrendszerekben általában az antidiszkriminációs jog intézményei között helyezkedik el.¹²¹⁷ Az Mt. 51. § (5) bekezdésének szövegéből azonban nem következtethetünk arra, hogy az észszerű alkalmazkodásnak a magyar jogban is kapcsolódási pontjai lennének az antidiszkriminációs joggal. Mivel – mint később látni fogjuk – a magyar jogra hatást gyakorló nemzetközi és uniós jogi normák is az antidiszkriminációs jog részének tekintik az észszerű alkalmazkodási kötelezettséget, a magyar jog rendszerében is fel kell tárni e kötelezettség és az egyenlő bánásmódról szóló joganyag összefüggéseit. Ennek érdekében e pontban először elméletben igyekszem tisztázni az észszerű alkalmazkodás és az antidiszkriminációs jog struktúrájában való elhelyezkedésének kérdéseit.

3.1 Egyenlőségi koncepciók és a fogyatékoság modelljei

A *formális és az anyagi egyenlőségi koncepciók tanát* Richard Dworkin fejlesztette ki.¹²¹⁸ Az antidiszkriminációs jog történeti megjelenése során *először a formális egyenlőségi koncepciót* tükrözte. E koncepciónak megfelelően a diszkriminációt tiltó jogszabályok jogellenesnek minősítették a munkavállalók munkáltató általi megkülönböztetését bizonyos védett tulajdonságok – nem, faji-etnikai hovatartozás stb. – alapján.¹²¹⁹ Ennek célja a munkavállalókkal való való tisztességes elbánás biztosítása volt azáltal, hogy a munkáltatói mérlegelés szempontjai közül kiiktatta védett tulajdonságok számbavételét. Ezt nevezhetjük *az egyenlő bánásmód*, vagy – angolszász jogrendszerek szóhasználatával – *az egyenlő lehetőségek követelményének*. A formális egyenlő bánásmód követelménye a neoliberális, egyénközpontú eszmerendszerbe ágyazódik, amely azt vallja, hogy az értékek végső forrása az autonóm egyén, aki felé az állam feladata csupán abban áll, hogy biztosítani kell számára a lehetőséget élete kibontakoztatására.¹²²⁰

A formális egyenlő bánásmód elvét érvényre juttató jogszabályok és politikák azonban korrekcióra szorultak, hiszen a társadalomban történelmileg és strukturálisan jelenlévő hierarchikus törésvonalak okán az egyenlő lehetőségek biztosítása nem volt elegendő a hagyományosan háttérbe szorult csoportok tagjai

¹²¹⁷ V.ö. Lawson 2008, 154-155; Schiek 2004, 785; Stein 2014, 1054; Hießl – Boot 2014, 128-134; Butlin 2011

¹²¹⁸ Dworkin 1986

¹²¹⁹ Az alábbiakban csak a foglalkoztatás terén megvalósuló egyenlőséggel foglalkozom, tekintettel dolgozatom témájára, ugyanakkor utalva arra, hogy az antidiszkriminációs jog hatálya a foglalkoztatás területén túllépve az élet egyre több színterére kiterjed.

¹²²⁰ A formális egyenlőségi koncepcióról: Ben-Israel 1998, 242-244; Szajbély é.n. 1; Lord – Brown 2010, 2-3.

tényleges egyenlőségének megvalósulásához.¹²²¹ E jelenségre reflektálva formálódott ki az *anyagi egyenlőség koncepciója*, másképpen az *eredményegyenlőség elve*. Az anyagi egyenlőség koncepcióján belül elismerést nyer, hogy a társadalom egyes csoportjai különbözőek. Az e koncepció alapján megfogalmazott jogi követelmények az *eltérő helyzetre eltérő bánásmódot* írnak elő. A különbségek adódhatnak a hátrányba került kisebbségek tagjaival való eltérő társadalmi bánásmódból vagy az érintettek valós másságából. Szükség van az alárendelt helyzetben lévő társadalmi csoportok tényleges egyenlőségét előmozdító intézkedésekre is. Ennek feltétele, hogy a csoportok tagjai közötti különbségek elismerést nyerjenek, és kötelező, megengedett vagy támogatott legyen ezek kompenzációja.¹²²²

A *fogyatékoság társadalmi modelljéhez* a formális egyenlőségi koncepció valamint az ezt megjelenítő antidiszkriminációs jogi rendelkezések illeszkednek. A társadalmi paradigma ugyanis a fogyatékos és az ép emberek közötti *azonosságokra* koncentrálnak. Az antidiszkriminációs jog intézményei hatékonyan orvosolhatják a fogyatékos személyek munka világában elszenvedett azon hátrányait, melyek a munkáltatók velük szemben táplált negatív előítéleteiből fakadnak, vagyis munkaképességüket a fogyatékoság okán a ténylegesnél kevesebbre becsülik, netán maga a fogyatékoság ténye kelt bennük félelmet, averziót, gyűlöletet stb., s emiatt okoznak a fogyatékos személyeknek hátrányt.

A formális egyenlő bánásmód követelménye azonban nem elegendő a fogyatékos személyek tényleges foglalkoztatási hátrányainak kiküszöböléséhez, hiszen egészségkárosodásaik okán *valódi különbség* lehet a fogyatékos és az ép személyek munkaképessége között. E különbségek fakadhatnak részben közvetlenül a károsodásból erednek (belső okok), részben pedig a fogyatékos személy speciális szükségleteire tekintettel nem lévő munkakörülményekből (külső okok). A belső okok felszámolására irányuló intézkedéseket a rehabilitációs tevékenységek közé soroljuk, a külső okok felszámolása pedig a munkáltatói (észszerű) alkalmazkodás körébe tartozik. A szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy a *rehabilitáció* és az *alkalmazkodás* körébe eső tevékenységek az esetek jelentős részében *nem választhatók el élesen egymástól*, hanem összemosódnak.¹²²³ A fogyatékos és az ép személyek közötti *különbségek* azonosítása és az ezeket történő reflexió a *fogyatékoság orvosi modelljéhez* illeszkedik. Az anyagi egyenlőségi koncepció tehát magába olvasztja az orvosi paradigma egyes gondolatait, elemeit, kapcsolódó jogintézményeit, így az észszerű alkalmazkodást is.

¹²²¹ Erről részletesen ld. O'Conneide é.n. 2-4.

¹²²² Az anyagi egyenlőségi koncepcióról: Ben-Israel 1998, 245-246; Lord-Brown 2010, 2-3; Szajbély é.n., 1; Fredman 2005, 167.

¹²²³ Hadi 2013, 69

Az anyagi egyenlőséget célzó jogi normák egy része beépült az antidiszkriminációs jogba (ilyenek: a közvetett diszkrimináció tilalma valamint az észszerű alkalmazkodás követelménye), másik részük viszont már *kikerült* e jogág terrénumáról (pozitív intézkedések¹²²⁴). Az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó joganyag antidiszkriminációs szabályok közé épülése előnyösnek mondható, hiszen a munkáltató alkalmazkodási kötelezettségének végrehajtását támogatják az antidiszkriminációs jog azon eszközei, amelyek a diszkrimináció áldozatainak eljárási pozícióját könnyítik (pl. bizonyítási teher szabályai), s amelyek a hatékony prevenciót szolgálják (pl. a diszkriminációs tényállások szankciói).

Fontos hangsúlyozni, hogy a *formális és az anyagi egyenlőségi koncepciók nem konkurens, hanem egymást kiegészítő elvek*.¹²²⁵ Nem tehető köztük értékrendbeli különbség. Sokkal inkább a két koncepció *szintézisét* szükséges megalkotni, amelynek vezérelve az emberi méltóság kell, hogy legyen. Az emberi méltóság ugyanis nem azonosítható sem az azonos, sem az eltérő bánásmóddal, hanem a bánásmódok megfelelő helyzetben való alkalmazásával, mindig az egyén lehető legmagasabb szintű kibontakozása célként való szem előtt tartásával.¹²²⁶ *A két egyenlőségi koncepció szintézise pedig – mint láttuk – megfelel a fogyatékoság két modellje közötti szintézisnek.*

3.2 Az észszerű alkalmazkodás viszonya a klasszikus diszkriminációs tényállásokkal¹²²⁷

A közvetlen diszkrimináció tilalma a formális egyenlőségi koncepció központi tényállása. Fogalmi elemei az egyes jogrendszerekben nagyjából *egységesek*: tilos két, a foglalkoztatás lényeges követelményeinek szempontjából összehasonlítható helyzetben lévő¹²²⁸ személy közti eltérő bánásmód, amennyiben ennek motívuma valamely védett tulajdonság megléte vagy nemléte. A közvetlen diszkrimináció tehát az egyéni szinten történő tisztességtelen, önkényes megkülönböztetések elleni küzdelem jogi eszköze. Minthogy a formális egyenlőség koncepciójának kialakulása időben megelőzte az anyagit, a közvetlen diszkrimináció tilalma a legrégebbi antidiszkriminációs jogintézmény.¹²²⁹

¹²²⁴ Id. 3.3. pont

¹²²⁵ Szajbély é.n., 1

¹²²⁶ Lawson 2008, 19-21; Gearty 2006, 50

¹²²⁷ Klasszikus antidiszkriminációs tényállások alatt a továbbiakban a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetést értem.

¹²²⁸ Egyes jogi definíciók teret adnak az eltérő időpontban alkalmazott személyek közötti bánásmód összehasonlításának, továbbá egy hipotetikus, de védett tulajdonsággal nem rendelkező személlyel való összehasonlításnak. Ilyen pl. az Ebktv. 8. §-ában foglalt definíció is.

¹²²⁹ A közvetlen diszkrimináció fogalmának történeti megjelenéséről: Ben-Israel 1998, 240-241; fogalmáról: Lehoczkyne 2009, 70-73.

A közvetett diszkrimináció fogalma történetileg elsőként az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatában jelent meg, amely a *Giggs*-ítéletben¹²³⁰ dolgozta ki az „eltérő hatás” („*disparate impact*”) doktrínáját. Adott ügyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy ha bizonyos állások csak meghatározott intelligenciahányadossal vagy diplomával rendelkező személyeknek van meghirdetve, ez a kritérium jelentősen rosszabb felvételi esélyt biztosít az afro-amerikaiak részére, mint a fehéreknek. Ez pedig a Civil Rights Act-ben (1964) meghatározott faji alapú hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütközik.¹²³¹

Míg tehát közvetlen diszkrimináció esetén az elkövető két, az adott jogviszony szempontjából homogén csoportba tartozó személyre vonatkozóan eltérő bánásmódot tanúsít, közvetett diszkrimináció esetén *azonos bánásmódban* részesít egyes személyeket. Az azonos bánásmód diszkriminatív volta éppen abból ered, hogy az azonos bánásmódban részesítettek az adott jogviszony szempontjából lényeges tulajdonságaik okán heterogén csoportot képeznek, ami – az egyenlőség, igazságosság elvei szerint – különböző bánásmódot indikálna. Az azonos bánásmód viszont *különböző hatással (disparate impact)* bír a diszkrimináció elszenvedőire. Éppen ezért a közvetett diszkrimináció esetén tanúsított bánásmód csupán látszólagosan semleges, vagyis csak látszólag nem különböztet a védett tulajdonságok hordozói és az azokat nem hordozók között, valójában az azonos bánásmód okán hátrányba hozza a védett tulajdonságokkal rendelkező személyeket. Látható tehát, hogy a közvetett diszkrimináció egyértelműen az *anyagi egyenlőségi koncepció megnyilvánulási formája*.¹²³²

Az *észszerű alkalmazkodás kötelezettsége*, mint említettem, a legtöbb jogrendszerben az antidiszkriminációs joganyag részeként szerepel. Az észszerű alkalmazkodás, a klasszikus, tilalmat megfogalmazó diszkriminációs tényállásoktól eltérően pozitív, azaz tevőlegesen megvalósítandó kötelezettség. Diszkrimináció tehát akkor történik, ha az észszerű alkalmazkodás elmarad. *Jelentős eltérések* mutatkoznak azonban abban a kérdésben, hogy az egyes jogrendszerek *hogyan minősítik az észszerű alkalmazkodás elmulasztását*. Léteznek olyan jogrendszerek, amelyekben az észszerű alkalmazkodás elmulasztása közvetlen diszkriminációnak számít¹²³³, másokban pedig közvetettnek¹²³⁴. Vannak továbbá olyan jogrendszerek, amelyekben az észszerű alkalmazkodás elmulasztása önálló diszkriminációs tényállás, tehát sem a közvetett, sem a közvetlen diszkrimináció

¹²³⁰ *Giggs v. Duke Power*, 401 US 424 (1971)

¹²³¹ Az esetet ismerteti: Lawson 2008, 155.

¹²³² A közvetett diszkrimináció fogalmáról. Lawson 2008, 163; Schiek 2004, 874-875; Schiek 2007, 332; Lawson 2011, 375; Szajbély é.n., 2-4; Lehoczkyné 2009, 74-76.

¹²³³ Pl. Svédország, Málta – Id. Waddington 2007, 741-742

¹²³⁴ Pl. Szlovákia, Spanyolország, – Id. Waddington 2007, 743-744

körébe nem tartozik, illetve az ezekhez való társíthatósága nem egyértelmű,¹²³⁵ továbbá olyanok is, amelyek a jogi normák szintjén nem határozzák meg az észszerű alkalmazkodás elmulasztását külön tényállásként¹²³⁶. Vizsgálunk kell, hogy melyik megoldást tarthatjuk helyesnek.

Az észszerű alkalmazkodás fogalmának egyik korai történeti megjelenését észlelhetjük a kanadai Legfelsőbb Bíróság által 1985-ben hozott ítéletben.¹²³⁷ Az adott esetben egy olyan munkáltatói intézkedés (szombati munkavégzés való kötelezés) jogszerűségét kellett elbírálni, amely egységesen vonatkozott a munkavállalókra, mégis jelentősen hátrányosan érintett egyes vallási csoportokat (amelyek vallása tiltja a szombati munkavégzést). A Legfelsőbb Bíróság – az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó kifejezett jogi előírás híján – a *közvetett diszkrimináció fogalmához kapcsolta az esetet*, hiszen – az anyagi egyenlőség koncepciójának megfelelően – itt egy látszólag semleges intézkedésről volt szó, amely eltérő hatást gyakorolt különböző csoportokra. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy ilyen esetekben *egyensúlyt kell találni a munkavállalók speciális szükségletei és a munkáltatók jogos érdekei között, hiszen csak így lehet elkerülni a közvetett diszkriminációt*. A bíróság kiemelte, hogy a munkavállalók speciális szükségleteihez való arányos alkalmazkodásra akkor is köteles a munkáltató, ha ezt törvény külön nem írja elő, hiszen *az alkalmazkodási kötelezettség levezethető a közvetett diszkrimináció tilalmából*. Ez az ítélet tehát végső soron a közvetett diszkrimináció *pendant*-jának tekinti az észszerű alkalmazkodási kötelezettséget azokban az esetekben, amelyekben a diszkrimináció valamilyen intézkedés elmulasztásában állna (pl. szombati munkavégzés alóli kivételről történő rendelkezés). Fontos hangsúlyozni, hogy az észszerű alkalmazkodás tehát nem minden esetben lehet válasz a közvetett diszkrimináció kiküszöbölésére, pusztán egy eszköz ehhez a sok közül.¹²³⁸

Az említett ítéleti levezetés elfogadásán túlmenően is egyetértek azzal a jelentős szakirodalmi támogatottsággal rendelkező¹²³⁹ és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatával¹²⁴⁰ is alátámasztott állásponttal, miszerint *az észszerű alkalmazkodás kötelezettsége dogmatikailag a közvetett diszkriminációval függ össze*. Ugyanis mindkét jogintézmény az anyagi egyenlőség koncepciójához kötődik: eltérő szükségletekkel, tulajdonságokkal bíró személyekkel való bánásmódról van szó. A munkáltatónak velük kapcsolatban nem csupán az a kötelezettsége, hogy

¹²³⁵ Ide tartozott az Egyesült Királyságban hatályban lévő Equality Act 2010 is (sec. 20). Jelenleg az ENSZ Egyezmény 2. cikkében foglalt rendelkezés is e megoldást választja.

¹²³⁶ Erre példa a magyar szabályozás is (Mt. 51. § (5) bek.).

¹²³⁷ Ontario Human Rights Commission and O'Malley v. Simpson-Sears [1985] 2 S.C.R. 536

¹²³⁸ Az esetet ismerteti és kommentálja: Stein 2014, 1054.

¹²³⁹ Stein 2014, 1053; Alidali 2012, 693, 707; Bribosia – Rorive 2013, 9; Lawson 2008, 154

¹²⁴⁰ A *Thlimmenos*-ítélet (*Thlimmenos v. Görögország*, ECHR, Appl. no. 34369/97. (2000)) kapcsán erre az álláspontra jut: Stein 2014, 1055.

tartózkodják a látszólag semleges, azonos bánásmódtól (közvetett diszkrimináció tilalma), hanem tevőlegesen, a speciális szükségletekhez való észszerű mértékű, arányos teherviseléssel járó alkalmazkodással is hozzá kell járulnia a fogyatékos személy munkahelyi esélyegyenlőségéhez (észszerű alkalmazkodás kötelezettsége).

3.3 Az észszerű alkalmazkodás és a pozitív intézkedések

A pozitív intézkedések definiálását és tipológiáját illetően *jelentősen eltérő szakirodalmi álláspontokkal találkozunk*.¹²⁴¹ A pozitív intézkedéseknek és a hasonló kifejezéseknek nincs egyöntetűen elfogadott definíciója és tipológiája, ebből következően nem lehet egyértelműen behatárolni azokat a jogszabályokat vagy intézkedéseket, amelyek e körbe tartoznának. A magyar Alkotmánybíróság határozataiban találkozunk a „pozitív diszkrimináció” kifejezésével, mely azt az esetet jelöli, amikor egy jogszabály vagy intézkedés védett tulajdonsággal rendelkező személyeket előnyben részesít másokkal szemben, akikkel egyébként az adott jogviszony szempontjából homogén csoportot alkotnak, amennyiben ez a védett tulajdonsággal rendelkező csoport anyagi értelemben vett egyenlősége érdekében szükséges.¹²⁴²

E dolgozatban a „*pozitív intézkedés*” kifejezést fogom használni, tekintettel arra, hogy az európai szakirodalomban elterjedt, relatíve elismert terminus. A pozitív intézkedéseket mindazon jogszabályok és intézkedések összefoglaló kategóriájának tekintem, amelyeknek *célja valamely, védett tulajdonságánál fogva hátrányos helyzetű kisebbség anyagi értelemben vett egyenlőségének csoportszinten történő előmozdítása*. A pozitív intézkedések tehát valójában tükörcépüket képezik a védett tulajdonságok mentén történő hátrányokozásoknak: megtalálhatók közöttük a közvetlen és a közvetett diszkrimináció ellentétpárjai. A pozitív intézkedések részét képezik egyfelől azokat a jogszabályokat, intézkedéseket takarja, amelyek a védett tulajdonságok hordozóit e tulajdonságukra tekintettel kifejezetten előnyben részesítik. Ezen intézkedéseket hívhatnánk az amerikai terminológiát követve „*fordított közvetlen diszkriminációnak*”¹²⁴³ vagy az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényben (a továbbiakban: Ebktv.) szereplő kifejezéssel „*előnyben*

¹²⁴¹ Különböző tipológiákat, definíciókat olvashatunk pl. az alábbi szerzőknél: Szajbély é.n. 2-4; Bossuyt 2002, 6, V; Lawson 2008, 189, 193-203; O’Cinneide 2012, 1; McCrudden 1986.

¹²⁴² V.ö. pl. 9/1990. (IV.25.) AB határozat; 24/1990. (XI.8.) AB határozat; 1/1995. (II.8.) AB határozat; 7/1998. (III.18.) AB határozat; 28/2000. (IX.8.) AB határozat;

Ld. még: Györfi – Tóth 2009, 149. msz., 153. msz.; Hadi 2011, 4, 12-13, 17.

¹²⁴³ V.ö. Lawson 2008, 189

*részesítésnek*¹²⁴⁴ illetve a magyar alkotmánybírósági határozatokban szereplő szakkifejezéssel: „pozitív diszkriminációnak”. Ezekon kívül a pozitív intézkedések közé sorolhatjuk azokat az intézkedéseket, jogszabályokat is, amelyek különbségtétel nélkül vonatkoznak mindenkire, azonban jellemzően kedvezőbben érintik a védett tulajdonsággal rendelkező személyeket is – ezeket hívhatjuk „fordított közvetett diszkriminációnak”.

Társadalompolitikai és jogalkotási szempontból inkább a pozitív intézkedések elsőként említett válfaja, vagyis az *előnyben részesítés vet fel érzékeny kérdéseket*. Ugyanis tény, hogy ami a védett tulajdonsággal rendelkező személy számára előny, az a vele összehasonlítható helyzetben lévő, védett tulajdonsággal rendelkező személy számára hátrány.¹²⁴⁵ A többségi társadalom hajlamos arra, hogy a speciális intézkedéseket önkényes beavatkozásnak értékelje a társadalom normál szelekciós működésébe.¹²⁴⁶ Az előnyben részesítés valóban elfogadhatatlan a formális egyenlőségi koncepció gondolkörében, kizárólag annyiban válhat indokolttá, amennyiben az anyagi egyenlőség ezt megköveteli. Az ilyen intézkedések általában akkor járulnak hozzá a társadalmi igazságossághoz, s nem éppen lerontják azt, ha *világosak és átláthatók az ezzel elérhető egyenlőségi célok, valamint az intézkedések csupán e célok eléréséig vannak hatályban*.¹²⁴⁷ Az Európai Unió Bíróságának – a továbbiakban: Bíróság – joggyakorlatában is ez a felfogás tükröződik: az előnyben részesítés csupán akkor jogszerű, ha a védett tulajdonság mellett az *érintettek egyéb körülményei is értékelésre kerülnek, továbbá az előnyben részesítés célhoz és – e cél eléréséig – időhöz kötött*.¹²⁴⁸

A pozitív intézkedések fogalmának és rendszerének ismeretében fontos meghatároznunk az *észszerű alkalmazkodás és a pozitív intézkedések logikai, dogmatikai viszonyát*. A pozitív intézkedések és az alkalmazkodási lépések közös vonása, hogy mindkettő tevőleges magatartásban áll, s mindkettő az egyenlőség anyagi koncepciójához kötődik. Jobban megvizsgálva ezen intézkedéseket azonban világossá válik, hogy az észszerű alkalmazkodás semmiképp nem sorolható a pozitív intézkedések körébe.¹²⁴⁹ A pozitív intézkedések egy-egy védett tulajdonsággal rendelkező *csoportra* általános érvénnyel vonatkoznak az e csoportot érő strukturális diszkrimináció lebontásának érdekében. Ezzel szemben

¹²⁴⁴ Ebktv. 11. §, 23. §, 29. §

¹²⁴⁵ V.ö. Szajbély é.n. 12, 14, 15; Bossuyt 2002, 149

¹²⁴⁶ O’Cinneide 2012, 13; Shaw 2004, 264; Fredman 1992, 130

¹²⁴⁷ O’Cinneide 2012, 13

¹²⁴⁸ Az Európai Unió Bíróságának vonatkozó joggyakorlatát elemzi: O’Cinneide 2012, 16; Lawson 2008, 197. Különösen az alábbi ügyekben hozott döntések bírnak e kérdésben jelentőséggel:

C-450/93. Kalanke v Freie Hansestadt Bremen [1995] EBHT I-3051; C-409/95, Helmut Marschall v Land Nordrhein Westfalen [1887] EBHT I – 6363; C-158/97, Badeck v Landesanwalt beim Staatsgerichtshof des Landes Hessen [1999] EBHT I – 1875; C-79/99 Julia Schnorbus v Land Hessen [2000] EBHT I-10997; C-319/03 Briheche v Ministre de l’Intérieur [2004] EBHT I-08807; C-407/98, Abrahamsson and Andersson v Fogelqvist [2000] EBHT I-5539.

¹²⁴⁹ Ezzel egyező álláspontot képvisel: Lawson 2008, 224

az észszerű alkalmazkodási kötelezettség mindig *egyedi* jogviszonyban, adott felek és körülmények vonatkozásában áll fenn. Míg tehát a pozitív intézkedések célja, hogy szélesebb személyi köröket, általánosan érintő társadalmi hátrányok kiegyenlítődjenek, az észszerű alkalmazkodás azokra az egyéni helyzetekre reagál, amelyekben az esetleges pozitív intézkedések hatása sem volna elegendő ahhoz, hogy a védett tulajdonsággal rendelkező fél másokkal egyenlő feltételek mellett vehessen részt egy adott jogviszonyban. Ilyenkor a vele jogviszonyt létesítő vagy jogviszonyban álló fél számára az arányos teherviselés mértékéig jogi kötelezettsége áll fent az egyenlő esélyekkel történő részvétel feltételeinek megteremtésére. Ezzel szemben a pozitív intézkedések jellemzően nincsenek az arányos teherviselés feltételéhez kötve (például egy, az egyetemes tervezés elvét követő, jogszabály által előírt építészeti szabványt minden építtetőnek be kell tartania). Lényegüket tekintve tehát *mind az észszerű alkalmazkodás, mind a pozitív intézkedések az anyagi értelemben vett egyenlőség megteremtése irányába hatnak, csak a pozitív intézkedések általánosan, a felek egyedi körülményeire tekintet nélkül kötelezők, az észszerű alkalmazkodásnak viszont egyéni szinten, a felek egyéni szükségletei és érdekei közötti egyensúlyra figyelemmel kell megtörténnie.*

Az észszerű alkalmazkodás – mint az anyagi értelemben vett egyenlőség megvalósításának kötelező minimuma – az antidiszkriminációs jog része.¹²⁵⁰ A pozitív intézkedések azonban túlnyúlhatnak az antidiszkriminációs jogon: e jogág általában csak annyiban foglalkozik a pozitív intézkedésekkel, amennyiben az előnyben részesítésnek meghatározott feltételek mellett kivételt enged a formális diszkrimináció tilalma alól.¹²⁵¹

4. Az észszerű alkalmazkodás kötelezettsége a nemzetközi és az uniós jogban

Mint már említettem, az észszerű alkalmazkodás jogintézményének bevezetése s konkrét kialakítása nem egyedül a magyar jogalkotó döntési jogkörébe eső kérdés. Nemzetközi és uniós jogi normák határozzák meg, hogy hazai jogunkban milyen személyi, tárgyi és időbeli hatállyal, milyen tartalommal és a jogrendszer dogmatikai struktúráján belül milyen pozícióban kell elhelyezni az észszerű alkalmazkodás követelményét. A következőkben az e szempontból két legfontosabb, a nemzeti jogra nézve meghatározó norma, az *ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményének* (a továbbiakban: ENSZ

¹²⁵⁰ Ld. 3. pont

¹²⁵¹ V.ö. O'Conneide 2013, 17-18

Egyezmény)¹²⁵² valamint az EU másodlagos jogának részeként a *Tanács, a foglalkoztatás és hivatás területén az egyenlő elbánás megvalósítása általános kereteinek lefektetéséről* szóló, 2000. november 27-i 2000/78/EK irányelvének (a továbbiakban: Keretirányelv) vonatkozó rendelkezéseit elemzem.

4.1 Az ENSZ Egyezmény vonatkozó rendelkezései

Az ENSZ Egyezmény alkalmazza az észszerű alkalmazkodás fogalmát, melynek meghatározását az értelmező rendelkezések közt találjuk az alábbiak szerint (2. cikk):

„az észszerű alkalmazkodás az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékos személlyel élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását.”

Az ENSZ Egyezmény ugyanezen cikke kimondja, hogy az észszerű alkalmazkodási kötelezettség elmulasztása megvalósítja a fogyatékos személy hátrányos megkülönböztetésének (diszkriminációjának) tényállását. Az egyezmény alapvető szinten tárgyalja a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességet (ENSZ Egyezmény, 3. cikk b) pont), illetve számos cikkében külön is utal erre (ENSZ Egyezmény, 6., 23-25., 27-29. cikk). Az egyezmény általános kötelezettségekről szóló részében a részes államok vállalják, hogy jogalkotási, jogalkalmazási aktus továbbá egyedi intézkedések útján mindent megtesznek a hátrányos megkülönböztetés felszámolása érdekében (ENSZ Egyezmény, 4. cikk b) és e) pont). Így az észszerű alkalmazkodás követelményének – a diszkriminációtilalom részeként – a részes államokban *horizontális, azaz mindenfajta állami cselekvést átható elvként kell működnie.*

Az ismertetett szabályozásból kiemelendő, hogy az ENSZ Egyezmény azonosul azzal az előző pontban vázolt felfogással, miszerint *az észszerű alkalmazkodás az antidiszkriminációs jog része, vagyis az anyagi értelemben vett egyenlőség megvalósításának kötelező minimumához tartozik* (ld. különösen: 5. cikk, 3. pont).¹²⁵³ Az ENSZ Egyezmény az erre vonatkozó szabályoktól elkülönítetten tárgyalja a pozitív intézkedésekre vonatkozó rendelkezést (5. cikk, 4. pont). Így az egyezményben részes államok jogszabályaiban is kötelező az észszerű

¹²⁵² Az ENSZ Egyezményt és a hozzá kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyvet a magyar jogalkotó a 2007. évi XCII. törvénnyel ratifikálta.

¹²⁵³ Hießl – Boot 2013, 127

alkalmazkodás követelményét a pozitív intézkedésektől elkülönítve, s egyúttal az antidiszkriminációs jog részeként szerepeltetni.

Az észszerű alkalmazkodás kötelezettsége *különleges strukturális pozícióban* helyezkedik el az ENSZ Egyezményben. Egyfajta *híd szerepet* tölt be ugyanis az *első generációs* (polgári és politikai) valamint a *második generációs* (gazdasági, szociális és kulturális) jogok között. Ugyanis a diszkriminációtilalom részeként alapvetően az első generációs jogok körébe sorolható, ugyanakkor – mint fent láthattuk – a második generációs jogokra vonatkozó rendelkezésekbe is beépül.¹²⁵⁴ Az emberi jogokra vonatkozó egyes elméletek már meghaladottnak is tekintik az első és a második generációs jogok merev különválasztását.¹²⁵⁵ Ezt az álláspontot jeleníti meg az észszerű alkalmazkodás előbb említett híd szerepe is. Mindennek gyakorlati következményeit elsősorban az egyezményben vállalt kötelezettségek megvalósításának *határideje* vonatkozásában vonhatjuk le. Az első generációs jogok érvényre juttatása ugyanis hagyományosan az állam tartózkodási, tűrési magatartását feltételezi, s ennek teljesítése az egyezmény hatályba lépésétől kezdődően azonnal kötelező. Ezzel szemben a második generációs jogok érvényesítése csupán az adott ország gazdasági teljesítőképességének megfelelően, fokozatosan kell, hogy megtörténjék (ENSZ Egyezmény 4. cikk, 2. pont). Felmerül tehát a kérdés, hogy az Egyezményben a második generációs jogok kapcsán az észszerű alkalmazkodás követelményét kötelező-e azonnal bevezetni, vagy csupán az adott részes állam teherbírásának megfelelően, fokozatosan. Álláspontom szerint az emberi jogok két generációja közötti választóvonal feloldódása azt is eredményezi, hogy a második generációs jogok megvalósításának folyamatába az első generációs jogokhoz tartozó követelmények is kerülhetnek. Különösen a második generációs jogok azon aspektusainak vonatkozásában indokolt ez, amelyek szorosan kapcsolódnak az Egyezmény alapvető rendelkezései között is kiemelt, legalapvetőbb emberi jogokhoz, így az emberi méltósághoz, az egyenlőséghez, a társadalmi részvételhez (ENSZ Egyezmény, 3. cikk, a-c) pontok). Vagyis például a fogyatékos személyek számára a munkához való jogot (ENSZ Egyezmény, 27. cikk) mint tipikus második generációs jogot a maga egészében csak fokozatosan, az adott ország teherbírásának megfelelően kell gyakorolhatóvá tenni. Azonban a munkához való jognak is vannak olyan aspektusai, amelyek közvetlenül az emberi méltósághoz, az emberek közötti egyenlőséghez tartoznak. Ilyen például az észszerű alkalmazkodás munkáltatói kötelezettsége is, amely – mint fent láttuk – az

¹²⁵⁴ Lord – Brown 2010, 4; Lawson 2009, 103

¹²⁵⁵ Mindenekelőtt ide sorolható Amartya Sen valamint Martha Nussbaum *capability*-elmélete, mely arra hívja fel a figyelmet, hogy az „első generációs” emberi jogok és alapvető szabadságok gyakorlása feltételeit is az államnak tevőlegesen meg kell teremtenie, ezért nem igaz, hogy az állam kötelezettsége e jogok vonatkozásában csupán tartózkodásban, tűrésben állna. V.ö. Sen 1980; Sen 1985; Nussbaum 2003; Nussbaum 2005; Lawson 2008, 33

antidiszkriminációs jog részeként az anyagi értelemben vett egyenlőség kötelezően megvalósítandó minimumának feltétele. Álláspontom szerint *a foglalkoztatás során megvalósítandó észszerű alkalmazkodás követelménye az első generációs jogokra jellemző módon, az egyezmény hatályba lépését követően azonnali hatállyal előírandó a részes államokban.* Megjegyzendő, hogy az alkalmazkodási kötelezettség észszerűségének illetve a munkáltatói teherviselés arányosságának követelménye épp azt a célt szolgálja, hogy ez a kötelezettség ne rójon túlzott mértékű terhet a munkáltatókra. Így módon az alkalmazkodás fokozatos és a teherbíróképességgel arányos megvalósításának lehetősége magába a jogintézménybe épül, s ez megfelelő biztosítékot jelent a munkáltatók számára a túlzott követelményekkel szemben.¹²⁵⁶ A kötelezettség részes államok általi jogi előírásával tehát nem szükséges, és nem indokolt késlekedni.

Az ENSZ Egyezmény egyes kritikusai egyébiránt éppen az *észszerűség (arányosság) kritériumának az alkalmazkodási kötelezettséghez történő csatolása okán fogalmaznak meg kifogásokat.* Véleményük szerint a fogyatékoság társadalmi modelljének következetes érvényre juttatása azt követelné, hogy az alkalmazkodás feltétel nélküli legyen, s ne kötődhessen a társadalom többi tagja oldalán az arányos teherviselés feltételéhez. Hiszen a fogyatékos személyek számára az emberi jogok egyenlő élvezetének összes társadalmi akadályát le kell bontani, joggyakorlásuk nem függhet például egy munkáltató üzemméretétől, aktuális anyagi forrásaitól, a rendelkezésre álló állami támogatásoktól. Ahogyan a hátrányos megkülönböztetés tilalmának megszegését nem lehet kimenteni azon az alapon, hogy a jogsértő fél számára a jogszerű magatartás aránytalan teherviselést jelentett volna, ugyanennek az elvnek kellene megjelennie az alkalmazkodási kötelezettség vonatkozásában, amennyiben ez ugyanúgy a diszkriminációtilalom része.¹²⁵⁷ Ezen álláspont elvi igazságtartalmát a dogmatikai következetesség sérelme nélkül, úgy vélem, nem lehet vitatni. A szakirodalomban az e kritikára adott válaszok valójában politikai érveket sorakoztatnak fel: az alkalmazkodási kötelezettség feltétel nélküli bevezetése vélhetően olyan társadalmi ellenállásba ütközne, hogy az a bevezetés realitását veszélyeztetné. Az alkalmazkodási kötelezettség észszerűségi (arányossági) korlátja tehát egy politikai kompromisszum eredményének tekinthető. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a társadalmi alkalmazkodásnak vannak az arányos teherviselésre tekintet nélkül megvalósítandó sztenderdjei (pl. az akadálymentességre vonatkozó szabályok, az egyetemes tervezés elve).¹²⁵⁸

¹²⁵⁶ V.ö. Lawson 2008, 29-32

¹²⁵⁷ Butlin 2011, 436-437; Lawson 2008, 279-280

¹²⁵⁸ Irodalmi összefoglalóval: Lawson 2008, 280

4.2 Az Európai Unió vonatkozó joga

4.2.1 A Keretirányelvben foglalt észszerű alkalmazkodási kötelezettség

A Keretirányelv a fogyatékos emberek hátrányos megkülönböztetésének felszámolása érdekében rendelkezik az észszerű alkalmazkodás követelményéről is. Az 5. cikk „a fogyatékos emberekhez való észszerű alkalmazkodás” címet viseli, és így szól:

„[a]z egyenlő bánásmód elvének a fogyatékos személyekkel kapcsolatban történő végrehajtása céljából észszerű intézkedéseket kell bevezetni. Ez azt jelenti, hogy a munkaadóknak meg kell tenniük a megfelelő és az adott esetben szükséges intézkedéseket, hogy a fogyatékos személy számára lehetővé váljon a munkához jutás, a munkában való részvétel, az előmenetel, az át- vagy továbbképzés, kivéve, ha az ilyen intézkedés aránytalanul nagy terhet ró a munkaadóra. Ezt a terhet nem lehet aránytalanul nagynak tekinteni, amennyiben az adott tagállam fogyatékgügyi politikájának intézkedései ezt kielégítően ellensúlyozzák.”

E rendelkezéshez kapcsolódik a Keretirányelv preambuluma (20) bekezdése, amely példálódzó felsorolást tartalmaz az intézkedések lehetséges köréről.¹²⁵⁹

„Megfelelő, azaz hatékony és gyakorlati intézkedéseket kell tenni azért, hogy a munkahelyeket a fogyatékosok igényeinek megfelelően alakítsák ki, például az épületek és a munkaeszközök megfelelő átalakításával, a munkaidő beosztásának és a feladatok szétosztásának a fogyatékosok igényeihez igazításával, illetve a képzés vagy beilleszkedés biztosításával.”

A Keretirányelv *tárgyi hatálya* kiterjed a köz- és a magánszférában történő foglalkoztatásra, sőt az önálló vállalkozóvá válás útján történő munkavállalásra is. Alkalmazni kell a munkához jutás, a munkaviszony létesítését megelőző eljárás, a pályaválasztási tanácsadás, a szakképzés, képzés, az alkalmazási és munkakörülmények – beleértve az elbocsátást és a díjazást –, a munkavállalók szervezeteiben való tagság vagy részvétel terén (Keretirányelv 3. cikk (1) bek.). A munka világának tehát mindezen mozzanatai során ügyelni kell az észszerű alkalmazkodási követelmény megtartására.

Az irányelv az észszerű alkalmazkodás 5. cikkben foglalt követelményét szerkezetileg teljesen *külön tárgyalja a diszkriminációs tényállásokat* (közvetlen és közvetett hátrányos megkülönböztetés, zaklatás, a hátrányos megkülönböztetésre adott utasítás) *definiáló 2. cikktől*, vagyis nem teszi

¹²⁵⁹ Az irányelvek preambuluma szövege nem kötelező erejű, de a kapcsolódó irányelvi cikk értelmezéséhez támpontot nyújt.

egyértelművé, hogy az 5. cikkben foglalt kötelezettségek elmulasztása illeszkedik-e valamely diszkriminációs tényállás kereteibe, és ha igen, melyikbe.¹²⁶⁰ Ez a megoldás számos jogalkotási és jogértelmezési kérdést vet fel az átültetésre köteles tagállamok részére. E problémákba ütközött a Bíróság az elé utalt előzetes döntéshozatal ügyek során is. Az irányelv vonatkozó rendelkezéseivel kapcsolatos gyakorlatot a későbbiekben elemzem.

Kiemelést érdemel, hogy a Keretirányelv az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó rendelkezésétől *elkülönítetten szabályozza a pozitív intézkedéseket* (7. cikk). Ez utóbbi cikk célja, hogy a formális egyenlőség követelményének megsértése nélkül lehessen az anyagi egyenlőségi koncepciónak megfelelő, a fogyatékos személyeket előnyben részesítő intézkedéseket hozni. Az észszerű alkalmazkodás a Keretirányelv fogalmi struktúrájában nem tartozik a pozitív intézkedések közé.¹²⁶¹

A következőkben a Bíróság vonatkozó esetjogát fogom elemezni két témakörre osztott módon: elsőként azokat az eseteket tekintem át, amelyek kapcsán a Bíróság az ENSZ Egyezménynek a Keretirányelv rendelkezéseire gyakorolt hatásáról szolt, majd azokat az ítéleteket mutatom be, amelyek támpontokat adhatnak a Keretirányelvben szereplő észszerű alkalmazkodási kötelezettség horizontális közvetlen hatályának kérdéséről.

4.2.2 A Bíróság esetjoga I.: az ENSZ Egyezmény hatása a Keretirányelv észszerű alkalmazkodásról szóló rendelkezéseinek értelmezésére

Az Európai Unió csatlakozott az ENSZ Egyezményhez:¹²⁶² az egyezmény végrehajtásában ún. regionális integrációs szervezatként vesz részt.¹²⁶³ Ezt követően fontos kérdéssé vált, hogy milyen hatással lesz az egyezmény az unió saját antidiszkriminációs irányelvének alkalmazására azokban az esetekben, amelyekre mindkét jogi norma hatálya kiterjed. A Bíróság a *Ring és Skouboe Werge* egyesített ügyek¹²⁶⁴ tárgyában született ítéletében (a továbbiakban: *Ring*-ítélet) foglalkozott először ezzel a kérdéssel.

¹²⁶⁰ V.ö. Lawson 2008, 56; Hießl – Boot 2013, 127; Hadi 2013, 65

¹²⁶¹ V.ö. Pennings 2008, 233

¹²⁶² Az egyezményt az Európai Közösség nevében a 2009. november 26-i 2010/48/EK tanácsi határozat (HL 2010. L 23., 35. o.) hagyta jóvá.

¹²⁶³ Az ENSZ Egyezmény 44. cikkének (1) bekezdése rendelkezik a regionális integrációs szervezetekről.

¹²⁶⁴ C-335/11. és C-337/11. sz. egyesített ügyek *Jette Ring v Dansk almennyttigt Boligselskab és Lone Skouboe Werge v Dansk Arbejdsgiverforening* [2013] (az elektronikus EBHT-ben publikált)

A *Ring*-ítélet két, igen hasonló tárgyú, egyesített ügy elbírálásaként keletkezett. A *Skouboe Werge*-ügyben a felperes közlekedési balesetben tartósan megsérült. Munkáltatója először részleges, majd teljes munkaidőt érintően betegszabadságra küldte, majd végül felmondott neki. A *Ring*-ügyben a felperes hosszantartó betegsége okán hónapokon keresztül igen sokat tartózkodott betegszabadságon, s munkáltatója erre hivatkozva élt felmondással. A munkáltatók mindkét esetben arra a dán jogszabályra alapították a felmondásukat, amely akként rendelkezik, hogy a munkavállalónak – munkaszerződéses kikötés esetén – rövidebb felmondási idő mellett fel lehet mondani, amennyiben 12 egybefüggő hónap alatt összesen 120 nap fizetett betegszabadságban részesült.¹²⁶⁵ A felperesek arra hivatkoztak, hogy a Keretirányelv hatálya alatt fogyatékos személyként az 5. cikk szerint védelmet élveznek. Azzal érveltek, hogy mivel a munkavállalók részmunkaidőben továbbra is el tudták volna látni a feladatukat, a munkáltatóknak a Keretirányelv 5. cikke valamint az ezt átültető dán antidiszkriminációs jogszabály alapján, észszerű alkalmazkodási intézkedésként fel kellett volna ajánlaniuk részükre munkaidő-csökkentést.¹²⁶⁶ A Bíróság előzetes döntéshozatali eljárását kérelmező nemzeti bíróságok különböző kérdéseket tettek fel a Keretirányelv értelmezését illetően a fogyatékoság definíciójának illetve az észszerű alkalmazkodás kötelezettségének vonatkozásában.¹²⁶⁷

A Bíróság ítéletében rámutat arra, hogy az Európai Unió csatlakozott az ENSZ Egyezményhez. Az Európai Unió által megkötött nemzetközi szerződések pedig az unió intézményeire és tagállamaira is kötelezőek, tehát az uniós aktusokkal szemben is elsőbbségük van.¹²⁶⁸ Az *Unió által kötött nemzetközi egyezmények elsőbbségének elve alapján a másodlagos uniós jogi normák szövegét lehetőleg ezekkel összhangban kell értelmezni.*¹²⁶⁹ *Ezt az okfejtést alkalmazni kell az észszerű alkalmazkodás fogalmának értelmezésekor is.*¹²⁷⁰

Az észszerű alkalmazkodás követelményével kapcsolatban a Bíróság ítéletéből három fontos megállapítás szűrhető le.

(1) Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség a Keretirányelv, valamint az azt átültető nemzeti jogszabályok alkalmazásában *csupán a foglalkoztatás* vonatkozásában áll fent, az irányelv tárgyi hatálya korábbiakban idézett

¹²⁶⁵ A munkáltatók és az alkalmazottak közötti jogviszonyról szóló törvény (lov om retsforholdet mellem arbejdsgivere og funktionærer) 2. §-a

¹²⁶⁶ *Ring*-ítélet, 15-27. pont

¹²⁶⁷ *Ring*-ítélet, 26. pont

¹²⁶⁸ V.ö. C-366/10. Air Transport Association of America és társai v Secretary of State for Energy and Climate Change [2011] EBHT I-13755

¹²⁶⁹ V.ö. C-320/11., C-330/11., C-382/11. és C-383/11. Digitalnet OOD és társai v. Nachalnik na Mitniceski punkt - Varna Zapad pri Mitnitsa Varna [2012] (az elektronikus EBHT-ben publikált)

¹²⁷⁰ *Ring*-ítélet, 28-29. pont

szabályainak¹²⁷¹ megfelelően. Ebből az is következik, hogy bár az ENSZ Egyezményben az észszerű alkalmazkodás a foglalkoztatási jogviszonyoknál szélesebb körben válik követelménnyé, a Keretirányelvben szereplő fogalom meghatározásra pusztán a Keretirányelv tárgyi hatályának körében van hatással. Amennyiben tehát a nemzeti bíróságnak a munkajog területén az észszerű alkalmazkodás követelményét kell alkalmaznia, a következőképpen kell eljárnia. Először is *az uniós jog elsőbbségének alapján a nemzeti jog vonatkozó szabályait a Keretirányelv vonatkozó szabályaival összhangban kell értelmezni*, még akkor is, ha a nemzeti jog az átültetés vonatkozásában hiányosságokat mutat. Másodszor *az uniós joghoz képest is elsőbbséget élvez a nemzetközi jog, így a Keretirányelv rendelkezésének értelmezését az Egyezmény rendelkezésével összhangban kell elvégezni*.¹²⁷²

(2) A Bíróság az ítéletben rámutat arra, hogy a Keretirányelv 5. cikke nem tesz külön említést a munkaidő-csökkentésről, azonban a preambulum kapcsolódó (20) bekezdése az észszerű alkalmazkodás kötelezettségével kapcsolatban említi a munkaidő-beosztást is mint az alkalmazkodás egyik lehetséges területét. Az alperesek érvelésével ellentétben a Bíróság kiterjesztően értelmezi a munkaidő-beosztás fogalmát, utalva arra, hogy sem a (20) preambulumbekszedésből, sem egyetlen más rendelkezésből nem tűnik ki, hogy az uniós jogalkotó a „munkaidő-beosztás” fogalmát pusztán a munkarend, munkaidő-beosztás kérdéseire kívánta volna korlátozni, vagy abból ki kívánta volna zárni a munkaidő mennyiségének kialakítását, és különösen a teljes munkaidős munkavégzésre nem vagy már nem képes fogyatékos személyek azon lehetőségét, hogy a munkájukat részmunkaidőben végezzék. Ezt az értelmezést támogatja az ENSZ Egyezmény 2. cikkének (4) bekezdésében foglalt – a korábbiakban idézett – definíció is, amely szintén tágan fogalmazza meg az intézkedés szükséges és lehetséges területeinek körét, nem zárva ki belőle a munkaviszony egyetlen mozzanatát sem. A munkáltató tehát köteles *szükséges esetben a munkaidő csökkentésével is alkalmazkodni a fogyatékos munkavállaló speciális szükségleteihez*, amennyiben ez számára lehetővé teszi a munkavégzést, feltéve, hogy ez a munkáltatónak aránytalan terhet nem jelent. Az alapügyekben tehát a nemzeti bíróságnak kell megvizsgálnia, hogy a munkaidő-csökkentés mint alkalmazkodási intézkedés aránytalan terhet jelent-e a munkáltatók számára. Amint az a Keretirányelv (21) preambulumbekszedéséből kitűnik, ebben a tekintetben figyelembe kell venni az ilyen intézkedések miatt felmerülő pénzügyi és egyéb

¹²⁷¹ Keretirányelv 3. cikk, (1) bek.

¹²⁷² V.ö. Ring-ítélet, 32-33. pont

ráfordításokat, a vállalkozás nagyságát és pénzügyi erőforrásait, valamint a köztámogatások vagy bármely más támogatás lehetőségét.¹²⁷³

(3) A Bíróság megállapította továbbá, hogy ellentétes a Keretirányelvel az a dán nemzeti jogi rendelkezés, amely felhatalmazza a munkáltatót arra, hogy rövidebb felmondási idővel bocsássa el a munkavállalót, aki sokat betegeskedett, amennyiben a munkáltató nem hozta meg vonatkozásában a megfelelő, észszerű alkalmazkodási intézkedéseket. Fogytékos munkavállaló esetében ugyanis ebben az esetben a hiányzások nem a munkavállaló, hanem a munkáltató mulasztásának köszönhetőek, így a munkavállaló ezért hátrányba nem hozható. *A munkáltatónak tehát elsősorban meg kell kísérelnie alkalmazkodási intézkedésekkel fenntarthatóvá tenni a munkaviszonyt, s csak akkor nyúlhat a rövidebb felmondási idővel történő felmondás eszközehez, ha ez lehetetlen, vagy reá aránytalan terhet róna.*¹²⁷⁴

Megjegyzést érdemel ugyanakkor, hogy a Bíróság a *Ring*-ítéletben kerülte az abban a kérdésben való állásfoglalást, hogy az észszerű alkalmazkodás elmulasztása közvetett vagy közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül-e, esetleg különálló diszkriminációs tényállás. Csupán annyit mondott ki, hogy a mulasztás a Keretirányelvbe ütköző magatartás, vagyis diszkrimináció.¹²⁷⁵

A Bíróság a *Ring*-ítéletben a fentiek szerint kifejtett gondolatsort részben továbbfűzte a Z.-ügyben hozott döntésében.

Az alapul fekvő ügyben a Z. betűvel rövidített nevű felperes meddősége okán tekintette magát fogyatékossgal élőnek, s találta úgy, hogy ekként mind a Keretirányelv, mind az ENSZ Egyezmény hatálya alatt védelmet élvez a foglalkoztatási hátrányos megkülönböztetéssel szemben. Z. gyermekét egy bérnyasági megállapodás alapján egy másik nő hordta ki, azonban Z.-nek az ír törvények nem biztosították sem a szülési, sem az örökbefogadási szabadságot. Ezt a felperes diszkriminatív bánásmódnak vélte.¹²⁷⁶ A Bíróságnak az ír fórum által feltett több kérdés között egyebek mellett a következő kérdésben kellett állást foglalnia: úgy kell-e értelmezni a Keretirányelvet – tekintettel egyes elsődleges jogi normákra is –, különösen annak 3. cikkének (1) bekezdését valamint az 5. cikkét, hogy a fogyatékossgon alapuló hátrányos megkülönböztetést valósít meg a Z.

¹²⁷³ *Ring*-ítélet, 48-63. pont. Az észszerű alkalmazkodás kiterjesztő értelmezéséről a *Ring*-ítéletben ld. még: Hiebl – Boot 2013, 128

¹²⁷⁴ *Ring*-ítélet, 65-68. pont

¹²⁷⁵ V.ö. *Ring*-ítélet, 68. pont. Ezzel ellentétes vélemény szerint a *Ring*-ítélet kimondja, hogy az észszerű alkalmazkodás elmulasztása közvetlen hátrányos megkülönböztetés (Betsch 2013, 142).

¹²⁷⁶ C-363/12. *Z. kontra A Government department és The Board of management of a community school* (még nem tették közzé – Általános EBHT) ügyben hozott ítélet, 26-28., 34-38. pont

esetében is fennálló tényállás. Nemleges válasz esetén pedig lehet-e hivatkozni az ENSZ Egyezményre a Keretirányelv értelmezése és/vagy érvényességének megkérdőjelezése érdekében?¹²⁷⁷

Mivel a Bíróság úgy ítélte meg, hogy Z. nem tartozik a Keretirányelv személyi hatálya alá, hiszen a meddőség tipikusan nem okoz hátrányt a szakmai életben,¹²⁷⁸ meg kellett vizsgálnia azt a kérdést is, hogy – a nemzetközi jog uniós joggal szembeni elsőbbségének elve alapján – nem teszi-e érvénytelenné az ENSZ Egyezmény észszerű alkalmazkodásról szóló rendelkezése a Keretirányelv párhuzamos tartalmú 5. cikkét. Az Unió által megkötött nemzetközi megállapodások ugyanis az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 216. cikkének (2) bekezdése szerint kötelezőek az Unió intézményeire, következésképpen az uniós aktusokkal szemben elsőbbségük van.¹²⁷⁹ Ugyanakkor, ha valamely nemzetközi szerződés természete és rendszere lehetővé is teszi az uniós jogi aktus érvényességének az e szerződésben foglalt rendelkezésekre tekintettel történő felülvizsgálatát, még szükséges az is, hogy az említett szerződés azon rendelkezései, amelyekre az uniós jogi aktus érvényességének vizsgálata érdekében hivatkoznak, a tartalmuk vonatkozásában feltétel nélkülinek és kellően pontosnak tűnjenek.¹²⁸⁰ E feltétel akkor teljesül, ha a hivatkozott rendelkezés olyan világos és pontosan meghatározott kötelezettséget tartalmaz, amelynek végrehajtása vagy hatálya semmilyen későbbi aktusnak nincs alárendelve.¹²⁸¹ Az ENSZ Egyezmény rendelkezéseit azonban a Bíróság programjellegűnek minősítette, hiszen azokat a részes államoknak jogalkotási és egyéb intézkedések útján kell végrehajtaniuk (ENSZ Egyezmény, 4. cikk (1) bek.). A feltétel nélküliség és a kellő pontosság hiányában az egyezménynek az uniós jogra nézve nincs közvetlen hatálya. *A Keretirányelv rendelkezéseinek érvényességét tehát az ENSZ Egyezményre tekintettel nem lehet vizsgálni.*¹²⁸²

¹²⁷⁷ Z.-ítélet, 43. pont

¹²⁷⁸ Z.-ítélet, 79-82. pont

¹²⁷⁹ Z.-ítélet, 71. és 84. pont; a korábban idézett *C-366/10. Air Transport Association of America és társai-ügy*, 50. pont; *Ring-ítélet*, 28. pont

¹²⁸⁰ Z.-ítélet, 85. pont, *C-366/10. Air Transport Association of America és társai-ügy*, 54. pont

¹²⁸¹ Ld. *C-12/86. Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd*, EBHT 03719 [1987] ügyben hozott ítélet, 14. pont; *C-213/03. Syndicat professionnel coordination des pêcheurs de l'étang de Berre et de la région v Électricité de France* ügyben hozott ítélet, EBHT I-7357 [2004], 39. pont, valamint a fent hivatkozott, *C-366/10. Air Transport Association of America és társai-ügyben* hozott ítélet, 55. pont

¹²⁸² Z.-ítélet 84-90. pont

4.2.3 A Bíróság esetjoga II.: az észszerű alkalmazkodási kötelezettség horizontális közvetlen hatálya?

A Bíróság 2005-ben, a *Mangold*-ügyben¹²⁸³ hozott ítélete új irányt szabott az unió antidiszkriminációs jogának tagállami alkalmazása vonatkozásában. Erre az időre már a Bíróság kiforrott ítélkezési gyakorlattal rendelkezett abban a kérdésben, hogy az irányelvek azon rendelkezéseinek, amelyek megfelelően pontosan és feltétel nélkül vannak megfogalmazva, vertikálisan – azaz az államok vagy állami szervek és a magánszemélyek viszonylatában – közvetlen hatályuk van, azaz a jogvitákban közvetlenül hivatkozhatók, amennyiben átültetési határidejük lejárt.¹²⁸⁴ A Bíróság következetes volt továbbá annak az elvnek a kimunkálásában, mely szerint *az irányelveknek horizontális közvetlen hatályuk nincs*, azaz magánszemélyek egymás közötti jogvitájukban a tagállami bíróságok előtt nem hivatkozhatnak rájuk.¹²⁸⁵ Ilyen esetben az irányelveknek csupán *közvetett hatályuk* van, azaz a tagállami bíróságnak a hazai jogot lehetőség szerint a (még) nem (megfelelően) átültetett irányelvi rendelkezésekkel összhangban kell értelmezniük.¹²⁸⁶

A *Mangold*-esetben a felperes életkor alapján megvalósult diszkriminációt állított, azonban a perbeli időben Németországban még nem járt le a Keretirányelv átültetésének határideje. A Bíróság ítéletében rámutatotta arra, hogy „nem kizárólag a 2000/78 irányelv foglalkozik a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód elvével. Amint az az 1. cikkből kiderül, ezen irányelv célja csupán 'a valláson, meggyőződésen, fogyatékoságon, életkoron vagy szexuális irányultságon alapuló [...] hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem általános kereteinek a meghatározása'; a hátrányos megkülönböztetés e formáinak tilalma, amint ezen irányelv első és negyedik preambulumbekzdéséből kitűnik, a különböző nemzetközi megállapodásokból¹²⁸⁷ és a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból ered”.¹²⁸⁸ Ezt követően a Bíróság elvi élel mondta ki, hogy *az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalma a közösségi jog általános elvének tekinthető, s*

¹²⁸³ C-144/04. Werner Mangold v. Rüdiger Helm, EBHT I-09981 [2005]

¹²⁸⁴ C-152/84. M. H. Marshall v Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching) EBHT 723 [1986]; C-222/84. Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary EBHT 1651 [1986]

¹²⁸⁵ C-91/92. Paola Faccini Dori v. Recreb Sri, EBHT I-03325 [1994], rendelkező rész 2. pont

¹²⁸⁶ C-14/83. Von Colson és Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen, EBHT 1891 [1984], 26. pont; C-80/86. Public Prosecutor v. Kolpinghuis Nijmegen EBHT 3969 [1986]; C-106/89. Marleasing SA v La Comercial Internacional de Alimentacion SA , EBHT I-4135 [1990].

Az irányelvek közvetlen és a közvetett hatályának kérdéséről összefoglalót ld. még: Varga 2015, 41-43.

¹²⁸⁷ E körben a Bíróság a következő dokumentumokra utalt: az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, az Emberi Jogok Európai Egyezménye, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 111. számú egyezménye, ENSZ egyezmény a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről, az Európai Tanács 1999. december 10-11-i helsinki ülésén elfogadott foglalkoztatási irányvonalak.

¹²⁸⁸ *Mangold*-ítélet, 74. pont

amennyiben valamely nemzeti szabályozás ezen elv alkalmazási körébe esik, a Bíróságnak meg kell adnia minden értelmezési segítséget annak érdekében, hogy a tagállami bíróság meg tudja állapítani a kérdéses rendelkezés ezen elvvel való összeegyeztethetőségét.¹²⁸⁹

A 77. pontban a Bíróság mindebből azt a következtetést vonta le, hogy „az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatban eljáró bíróságnak kötelessége – hatáskörének keretében – azon jogok védelme és teljes érvényesülésének biztosítása, amelyet a közösségi jog a magánszemélyek számára biztosít, adott esetben eltekintve a nemzeti jog mindazon rendelkezéseinek alkalmazásától, amelyek azzal ellentétesek”. A Bíróság ítéletében visszautalt a *Rodriguez Caballero*-ügyben hozott ítéletére is, melyben már értekezett a hátrányos megkülönböztetés tilalmának általános elvéről.¹²⁹⁰

A szakirodalom,¹²⁹¹ sőt a Bíróság mellett működő főtanácsadók indítványai¹²⁹² is számos kritikával illették a *Mangold*-ítélet fenti megállapításait. Ennek ellenére az öt évvel később, a szintén az életkori diszkriminációs esetet feldolgozó *Kücükdeveci*-ítéletben¹²⁹³ a Bíróság megerősítette a *Mangold*-ügyben kifejtett álláspontját. A Bíróság rámutatott arra, hogy a Keretirányelv csupán a diszkriminációtilalom általános keretét adja meg, s ekként pontosítja, de nem mondja ki a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód elvét, továbbá megismételte, hogy az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalma az *uniós jog egyik alapelve*, mivel az egyenlő bánásmód alapelveinek egy konkrét területen történő alkalmazását képezi.¹²⁹⁴ A Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy – *az uniós jog hatékony érvényesítésének elve alapján* – a magánszemélyek közötti jogvitában eljáró nemzeti bíróság kötelessége biztosítani a Keretirányelvben pontosított, életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalmának tiszteletben tartását oly módon, hogy *adott esetben eltekint a nemzeti szabályozás bármely, azzal ellentétes rendelkezésének alkalmazásától, függetlenül attól, hogy él-e azon lehetőségével, hogy az EUMSZ. 267. cikk (2) bekezdésében meghatározott esetekben előzetes döntéshozatali eljárás keretében az említett elv értelmezésével kapcsolatos kérdést terjeszthet a Bíróság elé.*¹²⁹⁵

¹²⁸⁹ *Mangold*-ítélet, 75. pont

¹²⁹⁰ C-442/00 Ángel Rodríguez Caballero v Fondo de Garantía Salarial (Fogasa), EBHT I-11915 [2002].

A *Mangold*-ügy elemzéséről ld. még: Varga 2015, 45-46

¹²⁹¹ A *Mangold*-ítéletet kritizáló szerzők pl.: Craig 2009, 373-374; de Mol 2010; Schiek 2006; Borchardt 2011, 92; Hős 2010, 74; Tarkó 2011, 38

¹²⁹² Pl. Ján Mázak főtanácsnok indítványa a *Palacios de la Villa*-ügyben, 38. és 58. pont (C-411/05 Félix Palacios de la Villa v Cortefiel Servicios SA, EBHT I 08531 [2007]).

¹²⁹³ C-555/07. Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH & Co. KG., EBHT I-00365 [2010]

¹²⁹⁴ *Kücükdeveci*-ítélet, 20-21. pont

¹²⁹⁵ *Kücükdeveci*-ítélet, 45., 51., 55-56. pont, rendelkező rész 2. pont

Az idézett ítéleti megállapításokat elemezve a szakirodalomban vitatottá vált, hogy a *Mangold*- és a *Kücükdeveci*-ítéletekben a Bíróság valójában eltért-e az irányelvek horizontális közvetlen hatályának tagadásától.¹²⁹⁶ Az általam is a fent kifejtettekkel alátámasztott álláspont szerint azonban ez nem történt meg, hanem magának az *egyenlőség közösségi alapelveinek tulajdonított ilyen hatályt*. A szerzők többsége a fent összefoglalt ítélkezési fejleményekkel kapcsolatban legfőképpen a *jogbiztonság sérelmének kritikáját* veti fel. Ugyanis ha az irányelv szabályait lényegében megkerülve, illetve az átültetési határidőre tekintet nélkül, közvetlenül lehet hivatkozni az életkoron alapuló foglalkoztatási diszkrimináció tilalmának elvére, a privát munkáltatók számára parttalanná, követhetlenné válnak az e tilalomból folyó konkrét kötelezettségek.¹²⁹⁷ E körben figyelmet érdemel, hogy míg a *Mangold*-ügyben a Bíróság különféle nemzetközi megállapodásokra és a tagállamok közös alkotmányos hagyományaira alapította az életkoron alapuló diszkrimináció tilalma elvének létezését, addig a *Kücükdeveci*-ítéletben a Bíróság döntése alapjaként utalt az Alapjogi Karta¹²⁹⁸ 21. cikkének 1. bekezdésére is (s így az alapot jelentő az Európai Unióról szóló Szerződés 6. cikkére is). Az Alapjogi Karta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint az alapító szerződések, sőt a Lisszaboni Szerződéssel az elsődleges uniós jog részévé vált, tulajdonképpen az alapító szerződésekkel egy szinten helyezkedik el.¹²⁹⁹ Vagyis a *Kücükdeveci*-ítélet annyiban kedvezőbb helyzetet eredményezett a normavilágosság szempontjából, hogy az *egyenlőség alapelve immár konkrét, elsődleges jogi szabályhoz kapcsolható*. Azonban továbbra is számos fontos kérdés nyitva marad a közvetlenül felhívható egyenlőségi alapelv pontos tartalmával kapcsolatban.

Ilyen kérdés például az, hogy csupán az életkorra mint védett tulajdonságra vonatkoznak-e a Bíróságnak a két említett esetben kifejtett megállapításai, vagy a többi védett tulajdonságra is. Ezt a kérdést a Bíróság már megválaszolta: a *Römer*-ügyben¹³⁰⁰ világossá tette, hogy nemcsak az életkorral, hanem a többi, a Keretirányelvben meghatározott tulajdonsággal kapcsolatban is ugyanígy kell eljárni (adott esetben a szexuális orientáció volt a védett tulajdonság).¹³⁰¹ Logikusnak tarthatjuk ezt az érvelést, hiszen a *Mangold*- és a *Kücükdeveci*-ügyekben hivatkozott nemzetközi szerződések és elsődleges jogi rendelkezések egyike sem tárgyalja kiemelt helyen az életkort a többi védett tulajdonsághoz képest, tehát semmi nem indokolná, hogy az életkori diszkrimináció elleni védelem magasabb szintű legyen, mint a többi védett tulajdonság esetében.

¹²⁹⁶ A vitában megjelenő álláspontokról: Varga 2015, 50-54

¹²⁹⁷ de Mol 2010, 304-307

¹²⁹⁸ Az Európai Unió Alapjogi Kartája (Hivatalos Lap C 83/389, 2010. március 30.)

¹²⁹⁹ Erre hívja fel a figyelmet: Varga 2015, 51

¹³⁰⁰ C-144/08. Jürgen Römer v. Freie und Hansestadt Hamburg, EBHT I-03591 [2011]

¹³⁰¹ Ld. még: Kilpatrick 2011, 287

További kérdés, hogy az egyenlőség elvének közvetlen hatálya csupán arra kötelezi-e a tagállami bíróságokat, hogy az ezzel ellentétes nemzeti jog alkalmazásának félretételéről döntsenek, vagy *az egyenlőség érvényesüléséhez hiányzó nemzeti jogot is pótolni lehet-e a közvetlen hivatkozással*. Bot főtanácsnok a *Kücükdeveci*-ügyben kifejtett véleményében amellett foglal állást, hogy ez utóbbira nincs lehetőség.¹³⁰² A főtanácsnok véleményéhez hozzá kell fűzni, hogy a *Mangold*-és a *Kücükdeveci*-ügyekben olyan esetekről volt szó, amelyekben az ítélet szerint létezett a közösségi joggal ellentétes nemzeti jogi rendelkezés, így a Bíróságnak csak arról kellett kifejtetnie az álláspontját, hogy ilyenkor mit követel meg a tagállami bíróságoktól a közösségi jog hatékony érvényesítésének elve. Nem kellett még abban a kérdésben állást foglalnia, hogy mi a teendő, ha nem megfelelő átültetés okán a hiányzó nemzeti jogot kellene pótolni. Véleményem szerint, amennyiben a Bíróság tartani kívánja magát az említett esetekben meghatározott ítélkezési irányhoz, mely szerint az elsődleges közösségi jogban szereplő egyenlőségi követelményt a nemzeti bíróságoknak az irányelv átültetésének sikerességére tekintet nélkül alkalmazni kell, *várhatóan ki fogja mondani, hogy a hiányzó nemzeti jogot is pótolni kell ilyen módon, tehát bíró alkotta jog formájában*. De a Bíróság erre a kérdésre vonatkozóan, e tárgyban folytatott előzetes döntéshozatali eljárás híján még nem válaszolt.

A fenti kérdésekre tekintettel tehát az elsődleges jogban szereplő egyenlőségi elv horizontális közvetlen hatályának kimondása *komoly jogalkalmazási problémákat okozhat*. Az általános elvre való közvetlen hivatkozás csökkenti a másodlagos jog szerepét, elvonva a tagállamok alapító szerződésekben rögzített jogalkotási hatásköreit. Megnyílna arra a lehetőség, hogy magánszemélyek magánszemélyekkel szemben az antidiszkriminációs irányelvek tárgyi, személyi hatályán kívül más jogviszonyokban is hivatkozzanak az egyenlő bánásmód követelményére, továbbá más védett tulajdonságok hordozói is megtegyék ugyanezt. Legfeljebb az irányelvek azon rendelkezéseinek marad közvetlen jelentősége, amelyek nem az egyenlőség Alapjogi Kartában kifejtett elvének kifejeződései (pl. az eljárási rendelkezéseknek, a bizonyítási tehernek, a szankcióknak). A Bíróság gyakorlatában egyébiránt a jogbiztonság is uniós alapelveként jelenik meg. A *Stadt Papenburg*-esetben¹³⁰³ a Bíróság kifejtette: a jogbiztonság elve megköveteli, hogy a negatív jogkövetkezményről szóló szabályok világosak és egyértelműek legyenek, és az alkalmazásuk előrelátható legyen azok számára, akikre vonatkozik. Márpedig ha nem feltétlenül egyértelmű, hogy egy adott jogviszonyban alkalmazni kell-e az egyenlőség elvét, az pontosan milyen jogokat ad a feleknek, és milyen kötelezettségeket ró rájuk, valamint ez utóbbiak

¹³⁰² Yves Bot főtanácsnok indítványa a C-555/07. *Kücükdeveci*-ügyben; idézi: Kilpatrick 2011, 287

¹³⁰³ C-226/08. *Stadt Papenburg v Bundesrepublik Deutschland*, EBHT I-00131 [2010], 45-46. pont

elmulasztása esetén a milyen jogkövetkezményekkel kell számolniuk, akkor a jogbiztonság elve nem érvényesül.¹³⁰⁴

Az egyenlőség uniós alapelvének közvetlen hivatkozhatóságával kapcsolatban tehát a Bíróságnak még várhatóan jelentős pontosításokat kell végrehajtania a későbbi ítélkezési gyakorlata során.

A fentieket összegezve és a Keretirányelv 5. cikkére vonatkoztatva a következőket állapíthatjuk meg.

(1) A Keretirányelv 5. cikkének *nincs horizontális közvetlen hatálya*. *Közvetlen hatálya* van azonban az Alapvető Jogok Kartájában foglalt *egyenlőség elvének*. Mivel a Keretirányelv pontosítja az egyenlő bánásmódhoz való jog tartalmát, s világosan akként rendelkezik, hogy az észszerű alkalmazkodás része a fogyatékos személyekkel való egyenlő bánásmódnak, továbbá mivel az 5. cikk megfogalmazása kellően világos és pontos, a nemzeti bíróságoknak kötelező az ezzel ellentétes nemzeti jogi rendelkezéseket félretenni.

(2) Habár a Bíróság még abban a kérdésben kifejezetten nem foglalt állást, hogy amennyiben az 5. cikk *hiányosan került átültetésre* a nemzeti jogba, a tagállami bíróság pótolhatja-e az egyenlőség általános elvére való hivatkozással az erre vonatkozó rendelkezéseket, a Bíróság *Mangold-* és *Kücükdeveci-*ítéletekben olvasható okfejtéseiből arra lehet következtetni, hogy vélhetően ez is a tagállami bíróságok feladata. Amennyiben a nemzeti bíróságnak kétsége támad effelől, a Bíróság előzetes döntéshozatali eljárását kezdeményezheti.¹³⁰⁵

4.3 A vonatkozó nemzetközi és az uniós jogi szabályozás és gyakorlat összegzése

A fentiekben összefoglalt, az észszerű alkalmazkodási kötelezettséggel kapcsolatos nemzetközi és uniós jogi normák valamint gyakorlat alapján az alábbi következtetéseket vonhatjuk le, s tekinthetjük irányadónak az e tárgybeli magyar szabályozás kialakítására illetve alkalmazására vonatkozóan.

(1) *Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség dogmatikai helye:*

Az áttekintett nemzetközi és uniós jogi normák egyértelműen azt a felfogást tükrözik, miszerint az *észszerű alkalmazkodás az antidiszkriminációs jog része*, vagyis az anyagi értelemben vett egyenlőség megvalósításának kötelező minimumához tartozik. Dogmatikailag *elkülönül a pozitív intézkedések kategóriájától*. Az ENSZ

¹³⁰⁴ V.ö. de Mol 2010, 302-307

¹³⁰⁵ V.ö. Kádár é.n., 7

Egyezmény kifejezetten utal arra, hogy az észszerű alkalmazkodási kötelezettség megvalósításának hiánya diszkriminációs tényállás. A Keretirányelv és az az alapján kifejtett uniós bírósági gyakorlat ezt ugyan nem mondja ki, azonban mivel a Keretirányelv 5. cikkét az ENSZ Egyezmény vonatkozó szabályaival összhangban kell alkalmazni (ld. (2) alpont), *az uniós jogot is akként kell értelmezni, hogy az észszerű alkalmazkodás elmulasztása diszkriminációs tényállásnak minősül.* Abban a kérdésben, hogy a mulasztás kapcsolódik-e a klasszikus diszkriminációs tényállások valamelyikéhez, a nemzetközi és uniós források nem adnak egyértelmű eligazítást, ennek eldöntése tehát tagállami jogkörbe tartozik.

(2) *Az észszerű alkalmazkodási kötelezettségre vonatkozó nemzetközi és uniós normák közvetlen hatálya:*

Az ENSZ Egyezmény közvetlen alkalmazásának a részes államok nemzeti bíróságai előtt folyó jogvitákban *nincs helye*, lévén, hogy nemzetközi szerződésről van szó, amelynek címzettjei a részes államok.¹³⁰⁶ Ugyanez lenne a helyzet a Keretirányelv rendelkezéseivel is, hiszen az irányelvek átültetésére kötelezett alanyok az EU tagállamai.¹³⁰⁷ A Bíróság gyakorlatában azonban felmerült az ENSZ Egyezmény valamint a Keretirányelv közvetlen hatályának kérdése is. Az előző alpontban a kérdés kapcsán levezetett elemzésem az alábbi módon összegezhető.

A nemzetközi jog uniós joghoz képest való elsőbbségének elvének alkalmazási kérdései mind a *Ring*, mind a *Z.*-ítéletben felmerültek. A *Ring*-ítéletben a Bíróság akként foglalt állást, hogy ez az elv mindenképpen magában foglalja azt a kötelezettséget, hogy a Keretirányelv észszerű alkalmazkodásról szóló rendelkezéseit az ENSZ Egyezmény párhuzamos rendelkezéseinek fényében kell értelmezni. Arra azonban a Bíróság a *Z.*-ítéletben nem látott lehetőséget, hogy a tagállamok bíróságai az említett elv alapján a Keretirányelv 5. cikkét érvénytelennek tekintsék azokban az esetekben, amelyekben az ENSZ Egyezmény párhuzamos rendelkezései alapján esetlegesen ellentétes jogi következtetéseket kellene levonni. *Az ENSZ Egyezmény észszerű alkalmazkodásra vonatkozó rendelkezéseinek tehát az uniós jogra nézve nincs közvetlen hatályuk.* Így a tagállami bíróságok előtt folytatott jogvitákban nem lehet közvetlenül hivatkozni rájuk, hanem *a tagállam észszerű alkalmazkodásra vonatkozó jogszabályának értelmezését segítő normaként* szolgálnak.

(3) *Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség bevezetésének időbeli hatálya:*

A fentiekben arra a következtetésre jutottam, hogy az ENSZ Egyezmény alapján a részes államoknak *kötelező azonnali hatállyal bevezetniük az észszerű*

¹³⁰⁶ Kovács 2006, 119

¹³⁰⁷ EUMSZ, 288. cikk (3) bek.

alkalmazkodásra vonatkozó kötelezettséget az egyezmény által meghatározott – igen széles – tárgyi és személyi hatállyal.

A Keretirányelv átültetési határidejének lejárta után a tagállamok szintén kötelesek bevezetni az észszerű alkalmazkodási kötelezettséget a Keretirányelv hatálya alá tartozó jogviszonyokban.¹³⁰⁸ Továbbá tekintettel arra, hogy az uniós bírósági gyakorlat alapján az egyenlő bánásmód elsődleges uniós jogban meghatározott elvének akár magánszemélyek közötti jogviszonyban is érvényesülnie kell, az elvvel ellentétes tagállami szabályokat félre kell tenni az elv érvényesülése érdekében, *függetlenül attól, hogy a Keretirányelv valamely rendelkezésére vonatkozó átültetési határidő lejárt-e.*

(4) Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség pontos tartalma:

Az alkalmazkodási kötelezettség egyik nemzetközi vagy uniós norma szerint sem feltétel nélküli: minden esetben az *észszerűség* kritériuma kapcsolódik hozzá. Vagyis az alkalmazkodásra kötelezett félnek csupán oly mértékben kell megvalósítania az alkalmazkodási lépéseket, *amennyiben ez aránytalan terhet nem ró rá.* A fogyatékos személyekkel történő teljes körű és feltétel nélküli egyenlő bánásmódot tehát a nemzetközi és uniós normák jelenleg nem biztosítják. Ugyanakkor az alkalmazkodási kötelezettségnek vannak olyan elemei (pl. az építészeti és infokommunikációs akadálymentességre, az egyetemes tervezésre vonatkozó normák kötelező betartása), amelyek *feltétel nélkül* érvényesítendőek.¹³⁰⁹

A Bíróság ENSZ Egyezményre is utaló gyakorlata *szélesen értelmezi a foglalkoztatás során megteendő észszerű alkalmazkodási lépések körét:* nem csupán a *fizikai* környezet akadálymentesítését szolgáló intézkedések tartoznak ide, hanem mindazon *immateriális* jellegű rendelkezések is, amelyek az adott jogviszonyban részt vevő illetve részt venni kívánó fogyatékos személy speciális szükségleteiből erednek. Ilyen a munkaidő-csökkentés is, de ez csupán egy példa a sok lehetséges alkalmazkodási variáció közül.

¹³⁰⁸ EUMSZ, 288. cikk (3) bek.

¹³⁰⁹ V.ö. Lawson 2008, 280

5. Az észszerű alkalmazkodás kötelezettsége a magyar munkajogban

5.1 Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség megjelenése a magyar munkajogban

Ha az észszerű alkalmazkodási kötelezettségre vonatkozó magyar munkajogi szabályokat – ld. 1. pont – az ENSZ Egyezmény és a Keretirányelv párhuzamos rendelkezéseivel összevetjük, szembeötlő átültetési hiányosságokra lehetünk figyelmesek. Az idézett Kttv.-beli valamint Mt.-beli rendelkezések kevésbé széles tárgyi és személyi hatállyal alkalmazandók, mint amit a Keretirányelv vagy az ENSZ Egyezmény vonatkozó rendelkezései megkövetelnek, továbbá tartalmi keretei sem világosak. Az Mt. említett rendelkezését ugyanis egyes más munkajogi törvények is felhívják,¹³¹⁰ azonban nem minden, munkaviszony jellegű jogviszonyt szabályozó törvény tesz így.¹³¹¹ Továbbá arról, hogy mit kell érteni e követelmény alatt, sem az Mt., sem más jogszabály nem ad eligazítást. A normaszöveg semmilyen formában nem utal a munkáltatói aránytalan teher fogalmára és jelentőségére. További hiányosság, hogy a rendelkezés kizárólag a foglalkoztatás folyamatára írja elő az észszerű alkalmazkodás követelményét, kimarad a szabályozásból a foglalkoztatási jogviszony létesítésére irányuló eljárás, az önálló vállalkozóvá válás valamint a foglalkoztatáshoz kapcsolódó képzések köre is.¹³¹²

Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség magyar jogi megjelenésével kapcsolatban utalni kell arra is, hogy ha nem is e megnevezés alatt, de már korábban is léteztek olyan jogi rendelkezések, amelyek *tartalmilag részben e követelménynek megfelelő szabályozást írtak elő* a foglalkoztatás területén. Ide sorolható a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (a továbbiakban: Fot.) 15. § (2)-(4) bekezdéseiben írt munkáltatói kötelezettség, mely az álláshirdetésre jelentkező fogyatékos személyek szükségleteihez való alkalmazkodásról fektet le bizonyos szabályokat; valamint a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Mvt.) 19. § (4) bekezdésében foglalt szabály, amely a fizikai fogyatékosággal élő munkavállalók munkavédelmével kapcsolatban ír elő egyes követelményeket.

¹³¹⁰ Pl. 1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról, 2. § (3) bek.; 2011. évi CLXII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról, 222. § (1) bek.; 1997. évi LXVIII. törvény az igazságügyi alkalmazottak szolgálati viszonyáról, 124. § (1) bek.; 2011. évi CLXIV. törvény a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról, 153. § (2) bek.; 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz, 2. § (1) bek..

¹³¹¹ Ide tartozik a 2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról és a 2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról. is (ez megfelel a fegyveres és rendvédelmi szervekre vonatkozó, Keretirányelvben meghatározott kivételi rendelkezéseknek – Preambulum (18) és (19) bekezdése; 3. cikk (4) bekezdése), továbbá pl. a 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról és a 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

¹³¹² V.ö. Keretirányelv, 3. cikk (1) bek.

E rendelkezések részletesebb elemzésétől most – területi okokból – eltekintve¹³¹³ csupán arra utalnék, hogy a személyi-tárgyi hatályuk a nemzetközi és uniós normákban megfogalmazott alkalmazkodási kötelezettségnek csupán töredékét öleli fel. Ide sorolható továbbá az Mt. 66. § (7) bekezdésében foglalt rendelkezés is, amely a rehabilitációs ellátásban részesülő személyek speciális felmondási védelméről szól a következőképpen. A munkáltató a rehabilitációs ellátásban¹³¹⁴ részesülő munkavállaló munkaviszonyát a munkavállaló egészségi okkal összefüggő képességével indokolt felmondással akkor szüntetheti meg, ha a munkavállaló eredeti munkakörében nem foglalkoztatható tovább és a munkavállaló számára állapotának egészségi szempontból megfelelő munkakört nem tud felajánlani, vagy a munkavállaló a felajánlott munkakört alapos ok nélkül nem fogadja el.¹³¹⁵ Ez a rendelkezés burkoltan az észszerű alkalmazkodás követelményét fogalmazza meg: vagyis az egészségügyi alkalmatlanság alapján történő felmondást megelőzően vizsgálni kell, hogy az illető saját vagy más munkakörben mégis foglalkoztatható-e. Kifejezetten nem említi a törvény, hogy a saját munkakör körülményei alkalmassá tételének lehetőségét is meg kell vizsgálni, de ez a kötelezettség logikusan következik abból, hogy az adott körülmények között alkalmatlannak bizonyuló munkakör fenntartása vélhetően csak úgy képzelhető el, ha a munkáltató a munkakörülményeken változtatni tud. Mindazonáltal ez a rendelkezés is csupán korlátozottan jeleníti meg az észszerű alkalmazkodás követelményét, elsősorban az intézkedési kötelezettséget kiváltó okot illetve a kedvezményezett személyek körét illetően. Ugyanakkor a szabályozás túl is mutat a Keretirányelv követelményein, ugyanis az irányelv nem teszi kötelezővé más állás felajánlását az alkalmazkodási intézkedések körében¹³¹⁶.

Fontos megjegyezni, hogy *észszerű alkalmazkodással kapcsolatos rendelkezés egyáltalán nem szerepel az Ebktv.-ben.* (A fent idézett rendelkezések és az antidiszkriminációs jog összefüggéseit az 5.2. pont (1) alpontjában még részletezni fogom.)

A következő pontban össze fogom vetni az észszerű alkalmazkodási kötelezettséget megfogalmazó, a fentiekben idézett jogszabályi rendelkezéseket az e dolgozat előbbi pontjaiban az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó dogmatikai illetve nemzetközi és uniós joggal kapcsolatosan tett megállapításokkal.

¹³¹³ E rendelkezések bővebb elemzését ld.: Halmos 2014, 126-128.

¹³¹⁴ 2011. évi CXCI. törvény a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról, 4. §.

¹³¹⁵ Ugyanez a védelem illeti meg azt is, akinek a korábban hatályos törvény (2007. évi LXXXIV. törvény a rehabilitációs járadékról) szerint rehabilitációs járadékot állapítottak meg.

¹³¹⁶ V.ö. Keretirányelv, (17) preambulumbekkezdés

5.2 A vonatkozó magyar munkajogi szabályok dogmatikai és nemzetközi illetve uniós jogi szempontú értékelése

(1) *Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség dogmatikai pozíciója és a klasszikus antidiszkriminációs tényállásokhoz való viszonya.*

Egyetlen magyar jogi norma sem hozza összefüggésbe az észszerű alkalmazkodás kötelezettségét az antidiszkriminációs joggal, jóllehet a tudományos és a nemzetközi jogi illetve uniós álláspont szerint az észszerű alkalmazkodási kötelezettség kétségtelenül az egyenlő bánásmód követelményének része. A korábbiakban elemzett uniós bírósági gyakorlat alapján a Keretirányelv 5. cikkét az ENSZ Egyezmény észszerű alkalmazkodásról szóló szabályaival összhangban kell alkalmazni. Így e cikket is oly módon kell értelmezni, hogy az észszerű alkalmazkodás elmulasztása diszkriminációs tényállásnak minősül.

Abban a kérdésben, hogy a mulasztás kapcsolódik-e a klasszikus diszkriminációs tényállások valamelyikéhez, a nemzetközi és uniós források nem adnak egyértelmű eligazítást, ennek eldöntése tehát tagállami jogkörbe tartozik. Az e fejezet 1. pontjában kifejtettek alapján kialakított álláspontom szerint *az észszerű alkalmazkodás elmulasztását a közvetett hátrányos megkülönböztetést tilalma egyik a eseteként lenne célszerű és logikus szerepeltetni a hazai antidiszkriminációs jogban.*

Az Ebktv. alkalmazási gyakorlatát illetve a hozzá fűződő szakirodalmat vizsgálva megállapítható, hogy *történtek kísérletek az észszerű alkalmazkodásnak az antidiszkriminációs joggal való összefüggésbe hozására.* Az Ebktv. rendelkezésein alapuló jogviták elintézésére létesített hatóság, az Egyenlő Bánásmód Hatóság – a továbbiakban: *EBH – gyakorlatában a diszkriminációtilalommal összefüggésben tartalmilag megjelenik az észszerű alkalmazkodás számonkérése, jóllehet a hatósági döntések szó szerint nem utalnak az észszerű alkalmazkodási kötelezettségre.*¹³¹⁷ Továbbá az EBH mellett korábban működött tudományos tanácsadó testület (Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület – a továbbiakban: *EB TT*), mely a hatósági jogalkalmazásra vonatkozó állásfoglalásokat bocsátott ki, több állásfoglalásában is foglalkozott az akadálymentesítés követelményével. Mint korábban utaltam rá, az akadálymentesítés – vagyis a hozzáférhetőségre vonatkozó építészeti és egyéb normáknak megfelelő fizikai és infokommunikációs környezet kialakítása – a fogyatékos személyek speciális igényeihez történő alkalmazkodás azon része, amelyet a kötelezettnek az arányos tehervállalásra tekintet nélkül kötelező megoldania.¹³¹⁸ Az EB TT akadálymentesítéssel kapcsolatos utolsó (309/1/2011

¹³¹⁷ Pl. az áruk és szolgáltatások nyújtása terén: EBH 557/2009. sz. eset; az egészségügy terén: EBH 723/2008. sz. eset. Ezeket részletesebben bemutatja: Hadi 2013, 64.

¹³¹⁸ Az akadálymentesítés fogalmköréhez tartozó törvényi definíciókat ld.: Fot. 4. § g) az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény 2. §-ának 1. pontjában meghatározott feltételeknek megfelelő épített környezet;

(II.11). TT. sz.) állásfoglalásában kifejti, hogy az akadálymentesség és a közszolgáltatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés biztosításának (továbbiakban: akadálymentesítési kötelezettség) elmulasztása az Ebktv. 8. §-a szerint *közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek* minősül, mert a fogyatékossgal élő személyek mozgásuk, közszolgáltatásokhoz való hozzáférésük akadályozása, korlátozása miatt a fogyatékossgal nem élő(k)höz képest kedvezőtlenebb bánásmódban részesülnek. Az EB TT emlékeztet arra, hogy a Fot.-ban szereplő rendelkezéseket *az Ebktv.-vel összhangban kell alkalmazni* (Ebktv. 2. §). *Ennek megfelelően a Fot.-ban foglalt akadálymentesítési kötelezettség elmulasztása esetén az Ebktv. szabályait az utóbbi hatálya alá tartozó személyek, illetve jogviszonyok tekintetében kell alkalmazni.*¹³¹⁹

Ugyanezt az okfejtést alkalmazva lehet érvelni amellett, hogy *az észszerű alkalmazkodási kötelezettség is diszkriminációt valósít meg*¹³²⁰, amennyiben az eset az Ebktv. hatálya alá tartozik, hiszen az alkalmazkodás elmulasztása folytán a fogyatékossgal élő személyek az ép személyekhez képest kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnek. Az EB TT az állásfoglalásában kifejezetten hivatkozik is a Keretirányelv és az ENSZ Egyezmény által előírt észszerű alkalmazkodási kötelezettségre, s arra a következtetésre jut, hogy a foglalkoztatás területén az észszerű alkalmazkodás elmulasztása az egyenlő bánásmód követelményébe ütköző magatartás.

Az EB TT-nek az Ebktv. 2. §-ával kapcsolatban kifejtett érvelését továbbvezetve arra is rámutathatunk, hogy nemcsak a Fot. akadálymentesítési rendelkezéseit, hanem *az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó, munkajogi törvényekben írt rendelkezéseket is az Ebktv.-vel összhangban kell értelmezni.*

Mindezek alapján amellett foglалhatunk állást, hogy az észszerű alkalmazkodás követelményét a magyar jogban is összefüggésbe kell hozni az egyenlő bánásmód követelményével, és annak elmulasztását diszkriminációs tényállás megvalósulásaként értékelni. A korábbiakban kifejtettekre utalva azonban *nem osztom azt az álláspontot, mely szerint az alkalmazkodási kötelezettség elmulasztása*

h) egyenlő esélyű hozzáférés:

ha) a szolgáltatás egyenlő eséllyel hozzáférhető akkor, ha igénybevétele - az igénybe vevő állapotának megfelelő önállósággal - mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkciókban sérült emberek számára akadálymentes, kiszámítható, értelmezhető és érzékelhető,

hb) az épület egyenlő eséllyel hozzáférhető, ha mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkciókban sérült emberek számára megközelíthető, a nyilvánosság számára nyitva álló része bejárható, vészhelyzetben biztonsággal elhagyható, valamint az épületben a tárgyak, berendezések mindenki számára rendeltetésszerűen használhatók,

hc) az információ egyenlő eséllyel hozzáférhető akkor, ha az mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkciókban sérült emberek számára kiszámítható, értelmezhető és érzékelhető, az ahhoz való hozzájutás pedig az igénybe vevő számára akadálymentes.

¹³¹⁹ Kiemelés tőlem.

¹³²⁰ Kádár 2014, 61

közvetlen diszkriminációnak minősülne, hanem a közvetett diszkriminációnak való megfeleltetést tartom dogmatikailag helyes következtetésnek.

Összegezve tehát: a gyakorlat rámutatott az észszerű alkalmazkodási kötelezettség antidiszkriminációs rendelkezésekkel való összefüggéseire, azonban *feltétlenül hasznos lenne a kötelezettség szerepeltetése az Ebktv. rendelkezései között a közvetett hátrányos megkülönböztetés tényállásához kapcsolódóan.*

Nem férhet kétség ahhoz, hogy *az észszerű alkalmazkodás nem tartozik az Ebktv. 11. § (2) bekezdésében megfogalmazott előnyben részesítési intézkedések közé.*¹³²¹ Ez utóbbi rendelkezés a Bíróság pozitív intézkedések megengedhetőségéről szóló döntéseinek főbb megállapításait foglalja össze.¹³²² Az anyagi értelemben vett egyenlőség előmozdítására szolgáló olyan intézkedésekről van szó, amelyek külön jogszabályi felhatalmazás nélkül a formális egyenlő bánásmód követelményébe ütköznének, ezért csupán meghatározott feltételek mellett jogszerűek. E dolgozat 3.3. pontjában részletesen szóltam az észszerű alkalmazkodás és a pozitív intézkedések viszonyáról. Az ott írtakra visszautalva szükségesnek tartom aláhúzni, hogy az Ebktv. 11. § (2) bekezdése nem értelmezhető úgy, hogy magában foglalná az észszerű alkalmazkodási kötelezettséget.

(2) Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség időbeli hatálya.

A foglalkoztatás területén észszerű alkalmazkodást előíró magyar jogszabályokat a fentiekben áttekintettük (munkajogi törvények, Fot., Mvt.). A munkáltató szóban forgó kötelezettségeinek időbeli hatályát *e jogszabályi rendelkezések hatálybalépésének időpontja* határozza meg.

Felmerül azonban a kérdés, hogy a vonatkozó *nemzetközi valamint uniós jogi normák* nemzeti jogvitákban való hivatkozhatóságáról a korábbiakban írtak alapján nem módosul-e a kötelezettség tartalma valamint időbeli hatálya.

Az ENSZ Egyezmény észszerű alkalmazkodásra vonatkozó szabályával kapcsolatban arra a következtetésre jutottam, hogy az ENSZ Egyezmény Magyarországon történő *hatályba lépésétől kezdődően*¹³²³ *kötelező lett volna a magyar munkajogban szabályozni az észszerű alkalmazkodás kötelezettségét.* A magyar jogban azonban az egyezmény szabályainak nem lehet közvetlen hatálya. A Z.-ítéletben a Bíróság kifejtette, hogy az uniós jogban sem hatályosulhat

¹³²¹ Az előnyben részesítés lehetőségét rögzíti az itt megfogalmazott főszabályon kívül az Ebktv. 23. §-a a foglalkoztatás, a 25. §-a az egészségügy és a szociális szolgáltatások, a 29. §-a az oktatás területén, továbbá az előnyben részesítés lehetőségéről szól a Fot. 3. §-ában foglalt rendelkezés is.

¹³²² Kádár 2014, 116

¹³²³ Figyelembe véve az egyezmény hatályba lépéséről szóló szabályait, Magyarországnak az egyezményben vállalt kötelezettségeit 2008. május 3-tól kezdődően teljesítenie kellett volna.

közvetlenül az ENSZ Egyezmény, csupán az uniós normáknak az egyezmény szabályaival összhangban való alkalmazása kötelező.

Ami az uniós jogot illeti, az *egyenlőség elvének horizontális közvetlen hatályát* a Bíróság a tagállamok közös alkotmányos hagyományaira valamint az Alapjogi Kartára hivatkozva állapította meg. Ebből az következne, hogy Magyarországnak *az Európai Unióhoz való csatlakozásától*¹³²⁴ fogva kellene alkalmaznia az észszerű alkalmazkodás követelményét a foglalkoztatásban. Ugyanettől az időponttól kellett átültetnie a magyar jogba a Keretirányelv szabályait is¹³²⁵, amelyek pontosítják az egyenlőség elvét, s ennek részeként rendelkeznek az észszerű alkalmazkodási kötelezettségről is. *Attól az időponttól pedig, hogy az Európai Unió csatlakozott az ENSZ Egyezményhez, az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó uniós szabályt az egyezmény fényében kell értelmezni.*

Mint korábban utaltam rá, az uniós Bíróság gyakorlata alapján még *nem egyértelmű, hogy akár hiányzó nemzeti jogi szabályt pótlására is alkalmas-e az uniós egyenlőség elvére történő hivatkozás.* Amennyiben a luxemburgi valamint a magyar bírósági gyakorlat így módon fogja értelmezni az egyenlőség elvének horizontális közvetlen hatályát, arra a következtetésre kell jutnia, hogy az észszerű alkalmazkodás kötelezettségét az uniós jogban – illetve az ENSZ Egyezmény EU-ban történt hatályba lépésétől kezdődően az egyezményben – szereplő *széles személyi és tárgyi hatályban kell alkalmazni, tekintet nélkül arra, hogy az észszerű alkalmazkodással kapcsolatos magyar jogi rendelkezések mikor, és milyen tárgyi valamint személyi hatállyal léptek hatályba.*

(3) Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség személyi és tárgyi hatálya.

A (2) alpontban írt gondolatmenetet folytatva, az egyenlőség elvének horizontális közvetlen hatályára valamint a Keretirányelvnek az ENSZ Egyezménnyel összhangban való értelmezésére tekintettel meg kell vizsgálnunk, hogy az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó magyar jogi szabályok mennyire felelnek meg az irányelv és az egyezmény e tárgyról szóló rendelkezéseinek.

A Keretirányelv 5. cikkében foglalt szabályozás személyi és tárgyi hatályáról e dolgozat 4.2.1. pontjában az ENSZ Egyezmény 2. cikkével és 5. cikkének 3. pontjával kapcsolatban pedig ugyanerről a 4.1. pontban írtam. Az 5.1. pontban pedig már rámutattam, hogy *az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó magyar*

¹³²⁴ 2004. május 1.

¹³²⁵ V.ö. EUMSZ, 288. cikk.

jogszabályok személyi és tárgyi szempontból korlátozott módon fogalmazzák meg az észszerű alkalmazkodás követelményét.

A (2) alpontban kifejtettekkel egyezően, a személyi és tárgyi hatály vonatkozásában is meg lehet állapítani, hogy amennyiben az uniós illetve a magyar bírói gyakorlat arra jut, hogy az egyenlőség elvének horizontális közvetlen hatályából eredően a hiányzó nemzeti jogot is pótolni lehet a vonatkozó uniós szabályokkal, úgy azt a következtetésre kell levonnia, hogy az észszerű alkalmazkodás kötelezettségét az uniós jogban – illetve az ENSZ Egyezmény EU-ban történt hatályba lépésétől kezdődően az egyezményben – szereplő *széles személyi és tárgyi hatályban kell alkalmazni, tekintet nélkül arra, hogy az észszerű alkalmazkodással kapcsolatos magyar jogi rendelkezések milyen tárgyi és személyi hatállyal léptek hatályba.* Vagyis az észszerű alkalmazkodás kötelezettségét azokban a munkaviszony jellegű jogviszonyokban is alkalmazni kell, amelyekre vonatkozó törvények nem tartalmazzák ezt a kötelezettséget, a fegyveres, rendvédelmi szerveket illető, Keretirányelvben foglalt, az előzőekben jelzett kivételekkel. Továbbá nem csupán a foglalkoztatás, hanem a munkához jutás, a munkaviszony létesítését megelőző eljárás, a pályaválasztási tanácsadás, a szakképzés, képzés, az alkalmazási és munkakörülmények – beleértve az elbocsátást és a díjazást –, a munkavállalók szervezeteiben való tagság vagy részvétel terén is meg kell tartani az észszerű alkalmazkodás követelményét, valamint az önálló vállalkozóvá válás útján történő munkavállalás mindezen mozzanataiban is (v.ö. Keretirányelv 3. cikk (1) bek.).

Megállapíthatjuk ugyanakkor, hogy *a magyar szabályozás bizonyos részleteiben magasabb szintű védelmet ad a Keretirányelv normáinál.* Erre mutattam rá az Mt. 66. § (7) bekezdésével kapcsolatban. Mivel a Keretirányelv a munkavállalók védelmének minimumát szabályozza,¹³²⁶ a tagállami szabályozás tartalmazhat ennél magasabb sztenderdeket. Vagyis ezeket a magyar jogi szabályokat alkalmazni kell.

(4) Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség tartalma.

Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség pontos tartalmáról az Mt. és a többi munkajogi törvény nem mond semmit. A *kötelezettség tartalma* – a horizontális közvetlen hatállyal kapcsolatban a (2) és a (3) pontokban kifejtettekkel egyező okból – azonban *a Keretirányelv és az ENSZ Egyezmény alapján definiálható.*

¹³²⁶ Keretirányelv, 8. cikk

Amint arra a Bíróság a *Ring*-ítéletben konkrétan is utalt, az észszerű alkalmazkodási kötelezettség a Keretirányelv és az ENSZ Egyezmény értelmében – a munkáltató arányos teherviselésének mértékéig – *minden olyan lépés* megtételére kiterjed, amely ahhoz szükséges, hogy egy adott jogviszony sajátosságait figyelembe véve a fogyatékossgal élő munkavállaló vagy a munkát elvállalni szándékozó személy teljes, hatékony és más munkavállalókkal egyenlő módon tudjon szerepet vállalni a szakmai életben.¹³²⁷ Vagyis nem csupán a *fizikai környezet* kötelező akadálymentesítési normáknak megfelelő hozzáférhetővé tétele iránt kell intézkedni, hanem az eset körülményeihez igazodóan valamennyi *immateriális jellegű* alkalmazkodási lépés megtétele is szükséges.

Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség egyes konkrét formáiról a *Ring*-ítélet külön is értekezik. Ezen ítéleti megállapításokat azért érdemes tüzetesebben tanulmányozni, mert közvetlen hatást gyakorolnak az Mt. egyes szabályainak az uniós joggal konform értelmezésére és alkalmazására. Az alábbiakban tehát a *munkaidő-csökkentéssel* valamint a fogyatékos személyekkel szembeni *felmondási védelemmel* kapcsolatban kifejtett uniós bírósági iránymutatást, s annak a magyar munkajogra való alkalmazását fogom bemutatni.

Az Mt. nem ír elő olyan kötelezettséget, mely szerint a munkáltató a fogyatékos munkavállaló kívánságára köteles csökkenteni vagy növelni a munkavállaló munkaidejét. Az Mt. csupán egyetlen esetben írja elő a munkaidő kötelező csökkentését (három illetve öt éven aluli gyermeket nevelő munkavállaló részére – ld. részletesen: Mt. 61. §). A *Ring-ítélet azonban a munkaidő-csökkentés újabb kötelező esetét rögzítette*. A munkáltató tehát köteles szükséges esetben a munkaidő csökkentésével is alkalmazkodni a fogyatékos munkavállaló speciális szükségleteihez, amennyiben ez számára lehetővé teszi a munkavégzést, feltéve, hogy ez a munkáltatónak aránytalan terhet nem jelent. Ez utóbbi tekintetben figyelembe kell venni a kilátásba helyezett intézkedés miatt felmerülő pénzügyi és egyéb ráfordításokat, a vállalkozás nagyságát és pénzügyi erőforrásait, valamint a köztámogatások vagy bármely más támogatás lehetőségét.¹³²⁸

Mivel a magyar munkajogban a munkaidő mennyiségének szabályozása – a törvény keretei között – a felek megállapodására vagy munkaviszonyra vonatkozó szabályra tartozó kérdés (Mt. 88. § (1) bek.), a munkáltató egyoldalúan nem csökkentheti a munkaidőt. Ügyleti tekintetben a csökkentés folyamata a munkavállaló erre vonatkozó ajánlatával kezdődik, amelyet a munkáltató köteles megfontolni, és amennyiben ez számára aránytalan terhet nem jelent, köteles el

¹³²⁷ *Ring*-ítélet, 52-54. pont

¹³²⁸ V.ö. *Ring*-ítélet, 60-64. pont

is fogadni. A *munkaidő csökkentésére a munkaszerződés írásbeli módosításával* kerülhet sor (v.ö. Mt. 58. §).

A magyar munkajog a *fogyatékos és a beteg személyek vonatkozásában korábban is inkább a munkaviszonyt védelmező alapállást* foglalta el. Munkáltatói felmondásnak *határozatlan idejű* munkaviszony esetén a munkavállaló munkaviszonyával kapcsolatos magatartásával, képességével vagy a munkáltató működésével összefüggő okból van helye (Mt. 66. § (2) bek.) A bírói gyakorlat egészségügyi okot csak akkor fogad el a *munkavállaló képességeire alapított felmondás* jogszerű indokául, ha a betegség, károsodás a munkavállaló egészségügyi alkalmatlanságát eredményezi. Ez összefügg a munkáltató azon kötelezettségével, miszerint biztosítani kell az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit; ennek keretében pedig a munkába lépést megelőzően és a munkaviszony fennállása alatt rendszeres időközönként köteles ingyenesen biztosítani a munkavállaló munkaköri alkalmassági vizsgálatát (Mt. 51. § (4) bek.). A munkavállaló betegség miatti hiányzásai a bírói gyakorlat szerint nem tekinthetők olyan *magatartási* problémának, amely a felmondást megalapozná. A felmondás okszerűségének követelményébe ütközik az a felmondás, amelynek az az indokolása, hogy a munkavállaló a megelőző évben többször beteg volt; ebből ugyanis nem következik, hogy a már egészséges, munkaképes és feladatait kifogástalanul ellátó munkavállaló munkája a munkáltatónál a továbbiakban nem szükséges.¹³²⁹ Ugyanakkor a betegséggel összefüggő rendszeres távollét bizonyos esetekben minősülhet a felmondást megalapozó, *munkáltató működésével összefüggő oknak*. Ilyenkor tüzetesen kell vizsgálni, hogy az adott munkakör betöltőjének hiányzása a munkáltató működésének eredményességére közvetlenül kihatott-e. A vizsgálatnak ki kell terjednie arra, hogy a munkavállaló rendelkezett-e speciális ismeretekkel, helyébe állhatnak-e más munkavállalók a hiányzás idején, az állományi létszám mellett milyen teljesítménykiesést jelent a helyettesítés megoldása.¹³³⁰

Határozott idejű munkaviszony munkáltatói felmondására szintén háromféle okból kerülhet sor: a felszámolási- vagy csődeljárás tartama alatt; a munkavállaló képességeire alapítva; vagy ha a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné válik (Mt. 66. § (8) bek.). A *munkaképesség hiányával* kapcsolatban a fentiekben elmondottak irányadók. *Elháríthatatlan külső oknak* a betegség nem nevezhető, hiszen a munkavállaló személyében rejlő okról van szó, amely a munkáltató működésének körébe tartozó tényező.

¹³²⁹ a Kúria (korábban: Legfelsőbb Bíróság) MK 95. sz. állásfoglalása, I. a) pont

¹³³⁰ V.ö. EBH2007.1715

Az (új) Mt. hatálybalépése óta a betegség miatti keresőképtelenség már nem számít felmondási tilalmat megalapozó körülménynek. Ez időszak alatt is közölhető felmondás, de a felmondási idő csak a betegség miatti keresőképtelenség, legfeljebb azonban a betegszabadság lejártát követő egy év elteltével kezdődik (Mt. 68. § (2) bek. a) pont).

Az egészségkárosodott illetve fogyatékos munkavállalók jogviszonyát védő munkajogi szabályok között tarthatjuk számon a rehabilitációs ellátásban részesülő munkavállalókra vonatkozó felmondási korlátozást, amelyről a korábbiakban már szó volt.

Mint láttuk, a magyar jog számos rendelkezésben védelembe veszi azokat a munkavállalókat, akik egészségügyi ok miatt elmaradnak az egészségesen nyújtott teljesítményüktől. Egészségügyi alkalmatlanság esetén, továbbá ha hiányásaik a munkáltató működésében korrigálhatatlan hátrányt okoznak, felmondást lehet közölni velük. Egyedül a fogyatékos személyek egy kisebb csoportjára (rehabilitációs ellátásban részesülők) fogalmaz meg a törvény valamiféle alkalmazkodási kötelezettséget, de közel sem olyan részletesen, és a felek érdekeinek egyensúlyát megfelelően figyelembe vevő módon, mint ahogyan azt az uniós antidiszkriminációs szabályok követelik. A törvény *nem teszi világossá, hogy az észszerű alkalmazkodás általános követelménye hogyan illeszkedik az érintett munkavállalók felmondásához kapcsolódó szabályokhoz.* A két szabálycsoport összefüggésének feltárását nehezíti ismét, hogy a felmondással kapcsolatos szabályoknál egészségről/betegségről, az észszerű alkalmazkodással kapcsolatban pedig fogyatékoságról van szó (illetve a Kttv.-ben a megváltozott munkaképességű személyekről is). A két személyi kör közötti átfedés meghatározása szintén nem könnyű.

A Ring-ítélet ezekben a kérdésekben a következő eligazítást adja.

A Bíróság az ítéletében kimondta, hogy amennyiben az összességében hosszas távollétek az egyén fogyatékoságával függenek össze, a Keretirányelv szerinti közvetett hátrányos megkülönböztetést eredményezhet, ha emiatt kedvezőtlenebb felmondási feltételekkel kell szembenéznie a munkavállalónak. Amint arra már a Bíróság egyik korábbi ítélete is rámutatott¹³³¹, a fogyatékoság nem azonos a betegséggel, tehát a betegség miatti felmondási hátrány önmagában nem tekinthető a fogyatékoságon alapuló hátrányos megkülönböztetésnek. Ugyanakkor a fogyatékos személyek jobban ki vannak téve annak a veszélynek, hogy a fogyatékoságukkal összefüggően több betegség éri őket. Így közvetetten a fogyatékos személyeket mégis hátrányos

¹³³¹ C-13/05. *Sonia Chacón Navas v. Eurest Colectividades SA* [2006] EBHT I-6467, 44-46. pont

megkülönböztetés éri az említett nemzeti rendelkezés folytán.¹³³² Azt azonban hangsúlyozza az ítélet, a Keretirányelv (17) preambulumbekzdése szerint nem kívánja meg olyan személy felvételét, előléptetését vagy továbbfoglalkoztatását, aki nem alkalmas, nem képes vagy nem vehető igénybe az adott állás alapvető feladatainak ellátására, a fogyatékos személyek érdekében hozott megfelelő intézkedések megtételére vonatkozó kötelezettség sérelme nélkül.¹³³³ Mivel a magyar jog a munkavállaló egészségügyi állapotával összefüggő képességein alapuló felmondást csak akkor tekinti jogszerűnek, ha ez az egészségügyi alkalmatlanság szintjét eléri, ez *nem minősül sem közvetlen, sem közvetett hátrányos megkülönböztetésnek* az egészséges illetve nem fogyatékos munkavállalókkal szemben. A *Ring*-ítéletből az következik azonban, hogy *még az egészségügyi alkalmatlanság esetében is meg kell vizsgálni*, hogy amennyiben fogyatékos munkavállalóról van szó, az adott munkakör észszerű alkalmazkodási intézkedések foganatosításával megfelelővé tehető-e a munkavállaló egészségi állapotának. *Más munkakör felajánlása azonban nem elvárt*, mivel a (17) preambulumbekzdés az adott munkakörre vonatkozó alkalmasságot teszi a foglalkoztatás feltételévé.

A rehabilitációs ellátásban részesülők kivételével a magyar jogban tételesen nem szerepelnek az észszerű alkalmazkodás követelményének megfelelő, a fogyatékos munkavállalók alkalmatlanságára alapított felmondásokat megelőző kötelezettségek. A *Ring*-ítélet azonban rávilágít arra, hogy *az alkalmazkodás* – mint egyfajta felmondási korlátozás – *minden fogyatékos munkavállaló esetében kötelezettség, nemcsak a rehabilitációs ellátásban részesülők esetében*. A rehabilitációs ellátásban részesülők a magyar törvény alapján az európai minimumkövetelménynél¹³³⁴ nagyobb kedvezményben részesülnek: számukra, amennyiben ez lehetséges, új munkakör felajánlásával is biztosítani kell a továbbfoglalkoztatást, tekintet nélkül az ezzel járó esetleges aránytalan teherre a munkáltató oldalán.

Amennyiben a munkáltató a saját működését megnehezítő, ellehetetlenítő oknak tekinti az egészségügyi okból fakadó hiányzásokat, az erre alapított felmondás jogszerűsége alaposabb vizsgálatot igényel. A *Ring*-ítélet ugyanis világossá teszi, hogy *a munkáltatónak kötelessége foganatosítani az alkalmazkodási intézkedéseket, amennyiben számára az aránytalan terhet nem jelent, ha így a munkakör alkalmassá válhat a munkavállaló foglalkoztatására*. Természetesen csupán a fogyatékos munkavállaló esetében áll fent ez a kötelezettség, nem akármilyen betegség

¹³³² Mt. 66. § (2) bek., 3. fordulat

¹³³³ *Ring*-ítélet, 57., 75-76. pont

¹³³⁴ V.ö. Keretirányelv, 8. cikk

alapján.¹³³⁵ Más munkakör felajánlására a munkáltató ez esetben szintén nem köteles. A *Ring*-ítélet az alapul fekvő kérdésnek megfelelően kizárólag a munkaidő-csökkentésre koncentrál, de megállapításai alkalmazhatóak bármilyen intézkedéstípusra az észszerű alkalmazkodás körében. A Keretirányelv a (20) preambulumbekzdésében példálódzó felsorolást tartalmaz az intézkedések lehetséges formáira: az épületek és a munkaeszközök megfelelő átalakítása, a munkaidő beosztásának és a feladatok szétosztásának a fogyatékos személyek igényeihez való igazítása, a képzés vagy beilleszkedés biztosítása. De amint magából az ítéletből is kiderül, a felsorolás nyitott és rugalmas, az adott fogyatékos személy szükségleteihez valamint az adott munkakör követelményeihez, továbbá a munkáltató terhelhetőségéhez igazodóan bármilyen intézkedés elképzelhető.

Jó irányt mutatott tehát az idézett kúriai – akkor: legfelsőbb bírósági – döntés¹³³⁶, amely a munkáltató működésével összefüggő okkal kapcsolatban az indokoltság tüzetes vizsgálatára intett. A konkrét vizsgálati szempontokat most már megtudhatjuk a *Ring*-ítéletből: a felmondás csak akkor tekinthető jogszerűnek, ha az észszerű alkalmazkodás megvalósíthatatlan, s így a munkaviszony fenntarthatatlan.

A Bíróság tehát eddig a munkaidő csökkentésében álló és a felmondási védelemhez kapcsolódó észszerű alkalmazkodás tárgyában fejtette ki részletesen a Keretirányelv 5. cikkének tartalmát. A *Ring*-ítélet magyar munkajogi gyakorlat számára megfogalmazott legfontosabb üzenetének azonban azt tarthatjuk, hogy a munkáltató alkalmazkodási kötelezettsége az adott eset körülményeihez mérten *minden olyan intézkedés* megtételét magában foglalja, amely ahhoz szükséges, hogy a fogyatékos munkavállaló vagy munkára jelentkező személy teljes, hatékony és más munkavállalókkal egyenlő módon tudjon részt venni a munkaviszonyban, kivéve, ha ez a munkáltatóra aránytalan terhet róna. Az uniós jog sem kötelezi a munkáltatót olyan munkavállaló felvételére vagy további alkalmazására, aki egészségi állapota illetve fogyatékosága folytán alkalmatlan az adott munkakör követelményeinek betöltésére, amennyiben az alkalmatlanság oka észszerű alkalmazkodás útján sem hárítható el.

A gyakorlatban problémát jelenthet, hogy *az Mt. nem határozza meg* részletesebben a *munkáltatói alkalmazkodás konkrét megvalósulására* (az alkalmas intézkedés kiválasztására, annak foganatosítására) *vonatkozó szabályokat*. E hiányt az Mt. Bevezető rendelkezései között rögzített alapvető magatartási követelmények segítségül hívásával lehet pótolni. Véleményem szerint az *észszerű alkalmazkodási kötelezettség az együttműködési kötelezettség* (Mt. 6. § (2) bek.)

¹³³⁵ A *Ring*-ítélet elemzi a fogyatékoság és a betegség fogalmainak különbségét is.

¹³³⁶ EBH2007.1715

általános magatartási szabályával összhangban értelmezendő. A munkavállalónak joga van az alkalmazkodáshoz, s a munkáltató kötelezettsége annak biztosítása, hogy e jogát gyakorolhassa. E folyamat részleteinek kidolgozásához kettejük együttműködésére van szükség. Az általános magatartási követelmények közül fokozott figyelemmel kell lenni még a *joggal való visszaélés tilalmára* is (Mt. 7. §). Az alkalmazkodás összefüggésében ez a követelmény elsősorban a munkavállalóra ró kötelezettséget: nem utasíthatja vissza visszaélésszerűen, jogos érdek nélkül a munkavállaló alkalmazkodásra tett javaslatát, csak azért, hogy a munkáltató helyzetét elnehezítse, jogkövető magatartását ellehetetlenítse.

Az észszerű alkalmazkodás tárgyi, személyi és tartalmi kereteinek vizsgálata végeztével jogalkotási javaslatként mindenestre megfogalmazható, hogy *szerecsés lenne a magyar munkajogban is az észszerű alkalmazkodás követelményét a nemzetközi valamint az uniós jogban meghatározott, széles személyi, tárgyi valamint tartalmi keretei között szabályozni.*

5.3 Az észszerű alkalmazkodási kötelezettség elmulasztásának szankciói

5.3.1 A diszkriminációtilalom sérelme esetén alkalmazható jogkövetkezmények

A fentiekben kifejtettem, hogy ugyan az észszerű alkalmazkodás elmulasztásának tényállása nem szerepel az Ebktv.-ben, a rendszertani jogértelmezés eszközeivel mégis arra a következtetésre juthatunk, hogy e tényállás *az egyenlő bánásmód követelményét sértő magatartás.*

A diszkriminációs jogsérelmek esetén az *EBH által alkalmazható szankciók* közül kiemelendő, hogy a hatóság elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését (Ebktv. 17/A. § (1) bek. a) pont), azaz kötelezheti a munkáltatót az észszerű alkalmazkodás megfelelő lépéseinek megtételére. A lehetséges szankciók között visszatartó erejénél fogva jelentősége lehet továbbá a jogsértést megállapító határozat közzétételének valamint a pénzbírság kiszabásának (Ebktv. 17/A. § (1) bek., c) és d) pont). A munkáltatók számára különös elrettentő ereje lehet annak, hogy meghatározott feltételek fennállása esetén az egyenlő bánásmód követelményének hatósági megállapítása a rendezett munkaügyi kapcsolatok elvesztéséhez, s ezzel a költségvetési támogatásoktól történő eleséshez vezet.¹³³⁷

¹³³⁷ V.ö. az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Áht.), 1. § (1) bek. 14. pont; Áht. 50. § (1) bek. a) pont; 368/2011. (XII. 31.) Korm. rendelet az államháztartásról szóló törvény végrehajtásáról, 82. § (1) bek. e) pont.

Az EBH a gyakorlatában több esetben rótt már ki az akadálymentesítési mulasztások pótlását elrendelő szankciót¹³³⁸, s nem lenne annak sem akadálya, hogy az észszerű alkalmazkodás követelményét érvényesítse hasonlóképpen.

Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése esetén nemcsak az EBH-hoz lehet fordulni, hanem más jogalkalmazó, igazságszolgáltató fórumok, a saját jogkörükben alkalmazható szankciókat is kiszabhatják. Foglalkoztatás terén megvalósított diszkriminációs tényállás esetén a *munkaügyi hatóság* és a *közigazgatási és munkaügyi bíróság* előtt is lehet igényt érvényesíteni, e jogi útról alább, a munkajogi jogkövetkezményekről szóló pontban írok részletesebben.

5.3.2 Munkajogi jogkövetkezmények

Az Mt. *a munkáltató alapvető kötelezettségeinek körében* említi az észszerű alkalmazkodás követelményét. Ennek megsértése esetén igénybe vehetők tehát mindazok a szankciók, amelyek általánosságban a munkáltatói kötelezettségek megszegése esetén szóba jöhetnek.

A munkavállalónak nyilvánvalóan kevesebb eszköze van arra, hogy fellépjen a munkáltató kötelezettségszegő eljárásával szemben, mint a munkáltatónak a kötelezettségszegést elkövető munkavállalóval szemben. Általános érvénnyel nem igaz, hogy ha a munkáltató valamely kötelezettségének teljesítésével mulasztásban van, akkor a munkavállaló erre hivatkozva megtagadhatja saját kötelezettségeinek teljesítését (főképp: a munkavégzés, a rendelkezésre állás, az utasításteljesítést). Erre csak akkor jogosult, ha a munkajog valamely szabálya külön felhatalmazza. Például ha a saját egészségét, testi épségét közvetlenül és súlyosan veszélyeztető munkakörülmények között kellene dolgoznia, az erre vonatkozó utasítást megtagadhatja (Mt. 54. § (2) bek.). *Ha a munkáltató szélsőséges mértékben mulasztja el az észszerű alkalmazkodás kötelezettségét, elképzelhető, hogy a fogyatékossgal élő munkavállaló számára az egészségét, testi épségét veszélyeztető munkakörnyezet áll elő, így az említett rendelkezésre hivatkozva a munkavállaló megtagadhatja az e környezetben való munkavégzést illetve rendelkezésre állást. Az utasítások teljesítése céljából továbbra is rendelkezésre kell állnia, illetve azokat teljesítenie kell, amennyiben ez olyan munkakörülmények között történik, amelyek nem hordoznak ilyen szintű veszélyt. Az alkalmazkodás elmaradása azonban természetesen nem ölt minden esetben ilyen mértéket, ekkor az alábbiak szerint érvényesítheti igényét a munkavállaló.*

Az észszerű alkalmazkodás kötelezettségének elmulasztása – mint munkáltatói kötelezettségszegő magatartás – megnyithatja az utat a munkavállaló számára a

¹³³⁸ Pl. EBH 13/2006., 596/2006. sz. ügyek

munkaviszony megszüntetéséhez olyan módokon is, amelyeken erre egyébként nem lenne lehetősége. Például a határozott időre létesített munkaviszonyt a munkavállaló csak olyan okra hivatkozva mondhatja fel, mely számára a munkaviszony fenntartását lehetetlenné tenné vagy körülményeire tekintettel aránytalan sérelemmel járna (Mt. 67. § (2) bek.). Ennek megfelelően az alkalmatlan munkakörnyezet adott esetben alapos okként szolgálhat a határozott idejű munkaviszony felmondására. Továbbá a munkavállaló azonnali hatállyal akkor mondhatja fel a munkaviszonyt, ha a munkáltató munkaviszonyból származó lényeges kötelezettségét szándékosan vagy súlyos gondatlansággal, jelentős mértékben megszegi, vagy egyébként olyan magatartást tanúsít, amely a munkaviszony további fenntartását lehetetlenné teszi (Mt. 78. § (1) bek.). Az észszerű alkalmazkodás kötelezettségének elmulasztása adott esetben megfelelhet az előbbiek szerinti minősített kötelezettségszegés kritériumainak, ez tehát megalapozhatja az azonnali hatályú felmondást is.

A lehetséges szankciók között még megemlíthető *a munkáltató bírósági általi kártérítésre köteleztetése is* az Mt. 166. §-ában foglalt szabályok szerint. Ahhoz, hogy a közigazgatási és munkaügyi bíróság az észszerű alkalmazkodási kötelezettség nem teljesítése esetén a munkáltató kártérítési felelősségét megállapítsa, szükséges, hogy a munkavállaló a következő *három tényt bizonyítsa*: (1) a munkáltató elmulasztotta az észszerű alkalmazkodás követelményét (2) s ezzel ok-okozati összefüggésben (3) a munkavállalónak kára merült fel. Kártérítéshez csak akkor juthat tehát a munkavállaló, ha a munkáltatói mulasztás következtében vagyoni hátrány érte. Példa lehet erre, ha a látássérült munkavállaló saját maga kell, hogy megvásárolja azt a szoftvert, ami lehetővé teszi számára az irodai számítógépen való munkavégzést. Kártérítési igény akkor is alapos lehet, ha a munkavállaló – a fent említettek szerint – az alkalmazkodás elmulasztása okán azonnali hatállyal fel kell, hogy mondja a munkaviszonyt, mert nem tud a továbbiakban munkát végezni, s a munkaviszonya hirtelen elvesztésével összefüggésben egyéb kár is éri, amely már a károkozaskor előrelátható volt (pl. nem tudja fizetni az autóhitele törlesztőrészleteit; v.ö. Mt. 167. § (1) bek.).

Ha az elszenvedett sérelem nem vagyoni természetű, az Mt. hatálya alatt is alkalmazhatók – egyes, az Mt. 9. § (1) bekezdésében foglalt eltérésekkel – a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) személyiségi jogok megsértésének esetére irányadó szankciói (Mt. 9. § (1) bek.). A Ptk. 2:43. §-ának c) pontja ugyanis *a személyek hátrányos megkülönböztetését a személyiségi jogok megsértésének eseteként* tartja nyilván.¹³³⁹ A személyiségi jogsértések Ptk. 2:51. §-ában felsorolt *objektív szankciói* közül kiemelendő a jogsértés

¹³³⁹ Hasonlóan rendelkezik a Fot. 27. §-a is.

abbahagyására való kötelezés, a jogsértő eltiltása a további jogsértéstől valamint a sérelmes helyzet megszüntetése. E szankciók keretében kötelezhető a jogsértő fél az észszerű alkalmazkodás követelményét megvalósító intézkedés megtételére. A személyiségi jogok megsértésének szubjektív szankciója pedig a *sérelemdíj* fizettetése lehet (Ptk. 2:52. §). A *sérelemdíj* a személyiségi jogsértés elkövetése esetére pénzbeli kompenzációt biztosít nem vagyoni természetű kár keletkezésének bizonyítása nélkül.

Az észszerű alkalmazkodás követelményének elmulasztásával szemben nemcsak a munkavállaló léphet fel, hanem a kötelezettség megtartását a *munkaügyi hatóság* is ellenőrzi. Vagyis az alkalmazkodás megvalósítása nemcsak a felek „magánügye”, hanem hatóságilag kikényszeríthető, a foglalkoztatás szabályszerűségével kapcsolatos követelmény. A Met. 3. § (1) bekezdésének e) pontja szerint *ugyanis a munkaügyi ellenőrzés kiterjed a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásával kapcsolatos jogszabályok betartására is*. Némi leegyszerűsítéssel, és a külön jogszabályok által hagyott fogalmi bizonytalanságok részletezésének mellőzésével állíthatjuk tehát, hogy az észszerű alkalmazkodás követelményének érvényesülését a munkaügyi ellenőrök vizsgálhatják. A munkaügyi hatóság felügyelője az ellenőrzés során a Met. 6. § (1) bekezdésében felsorolt szankciókat alkalmazhatja.

6. Összefoglalás

Az észszerű alkalmazkodás fogalma a munkajogi kodifikáció néhány évvel ezelőtt lezajlott hullámával „szerényen”, különösebb feltűnés nélkül jelent meg a magyar munkajogi törvények többségében. A magyar jogszabályok nem tartalmazzák a fogalom definícióját, nem fordítanak különösebb hangsúlyt a jogintézmény munkajogon és antidiszkriminációs jogon belüli strukturális elhelyezkedésének megvilágítására. Mindebből következően a fogyatékos személyeket érintő munkaügyi gyakorlat valamint a munkajogi szakirodalom eddig keveset foglalkozott az észszerű alkalmazkodás kötelezettségével.

Dolgozatommal szerettem volna felhívni a figyelmet arra, hogy az észszerű alkalmazkodási követelménye, mely egyes nyugati jogrendszerekben több évtizedes jogintézményi múltra tekint vissza, amelyekben kiforrott jelentéstartalommal, jól meghatározható rendszertani pozícióval bír. Magyarország számára pedig nemzetközi és uniós jogforrások adnak keretet a fogalom definiálásához, értelmezéséhez és alkalmazásához.

Részletesen vizsgáltam az észszerű alkalmazkodás antidiszkriminációs joggal való kapcsolódási pontjait, továbbá az Európai Unió Bíróságának a vonatkozó nemzetközi és uniós normák értelmezésére vonatkozó gyakorlatát. Az elméleti és uniós jogból adódó következtetéseket alkalmaztam az észszerű alkalmazkodásról szóló magyar munkajogi rendelkezésekre, és tettem ezzel kapcsolatban *de lege lata* valamint *de lege ferenda* észrevételeket. Végezetül az alkalmazodási kötelezettség elmulasztása esetén igénybe vehető szankciós rendszert tekintettem át.

Fontos lenne, hogy az észszerű alkalmazkodás kötelezettsége élő részévé váljon a magyar munkajogi gondolkodásnak, munkaügyi gyakorlatnak, hiszen e jogintézmény bevált, hatékony eszköze lehet egy, a fogyatékos személyek speciális szükségleteihez alkalmazkodó, integráló munkaügyi környezet kialakulásának. A nemzeti jog feletti jogforrásokra támaszkodva kijelenthetjük, hogy megfelelő értelmezési és alkalmazási gyakorlat bevezetésével a hatályos magyar jogi rendelkezések akár módosítás nélkül, már jelenlegi formájukban alkalmasak e cél elérésére.

7. Irodalomjegyzék

Alidali, K., *Reasonable Accommodation for Religion and Belief: Adding Value to Article 9 ECHR and the European Union's Anti-Discrimination Approach to Employment?*, *European Law Review*, vol. 37, 6/2012

Ben-Israel, R., *Chapter 12. Equality and the Prohibition of Discrimination in Employment*, in: Blanpain, R. – Engels, C. (eds.), *Comparative Labour Law and Industrial Relations in Industrialized Market Economy*, Kluwer Law International, The Hague – London – Boston, 1998, 239-276

Betsch, N., *The Ring and Skouboe Werge Case: A Reluctant Acceptance of the Social Approach of Disability*, *European Labour Law Journal*, vol. 4, 2/2013, 135-143

Bossuyt, M., *Prevention of Discrimination: The concept and practice of affirmative action*. Final Report submitted by the Special Rapporteur, in accordance with Sub-Commission resolution 1998/5 (E/CN.4/Sub.2/2002/21) 17. June 2002

Bortchard, *Az Európai Unió jogi ábécéje*, Európai Unió Kiadóhivatala, 2011

Bribosia, E. – Rorive, I., *Reasonable accommodation beyond disability in Europe?*, European Network of Legal Experts in the non-discrimination field, 2013, letölthető:

[http://www.equalitylaw.eu/search?searchword=bribosia%20rorive&searchphrase=all&areas\[0\]=documents_search](http://www.equalitylaw.eu/search?searchword=bribosia%20rorive&searchphrase=all&areas[0]=documents_search) (utolsó megtekintés: 2015.09.07.)

Butlin, S. F., *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Does the Equality Act 2010 Measure up to UK International Commitments?*, *Industrial Law Journal*, vol. 40, 4/2011, 428-438

Corker, M., Shakespeare, T. (eds.), *Disability / Postmodernity: Embodying Disability Theory*, Continuum, London, 2002

Craig, P., *The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions*, *European Law Review*, vol. 34, 2009, 349-375

Degener, T. – Quinn, G.: *A Survey of International, Comparative and Regional Disability Law Reform*, DREDF, Washington DC, é.n.

De Mol, M., *Küçükdeveci: Mangold Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law*, *European Constitutional Law Review*, vol. 6, 2010, 293-308

Dworkin, R., *A Matter of Principle*, Oxford University Press, Oxford, 1986

Fredman, S., *European Community Discrimination Law: A Critique*, *Industrial Law Journal*, vol. 21, 2/1992, 119-134

Fredman, S., *Providing equality: Substantive equality and the positive duty to provide*, South African Journal of Human Rights, vol. 21, 2/2005, 163-190

Gearty, C., *Can Human Rights Survive?*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006

Gyórfi, T., M., Tóth, B., 70/A. § [A diszkrimináció tilalma], in: Jakab, A. (szerk.), *Az Alkotmány kommentárjai*, Századvég Kiadó, Budapest, 2009

Hadi, N., *A fogyatékossgal élő személyek alapjogai*, PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Kaposvár, 2013

Halmos, Sz., *Az ésszerű alkalmazkodás követelménye a magyar munkajogban*, Magyar Munkajog E-folyóirat, 1/2014, 120-148

Hießl, C. – Boot, G., *The Application of the EU Framework for Disability Discrimination in 18 European Countries*, European Labour Law Journal, vol. 4, 2/2013, 119-134

Hős, N., *Az Európai Bíróság életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos joggyakorlata, különös tekintettel az arányossági teszt alkalmazására*, Európai Tükör 3/2010, 57-75

Kádár, A. K., *A közösségi jog érvényesülése a magyar antidiszkriminációs szabályozásban*, Kézirat, é.n.

Kádár, A. K., *Report on Measures to Combat Discrimination Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC – Country Report 2013, Hungary*, 2014, letölthető: <http://www.equalitylaw.eu/country/hungary> (utolsó megtekintés: 2015.09.07.)

Kilpatrick, C., *The Court of Justice and Labour Law in 2010: A New EU Discrimination Law Architecture*, Industrial Law Journal, vol. 40, 3/2011, 280-301

Kovács, P., *Nemzetközi közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006

Könczei, Gy. – Kálmán, Zs., *A Tájékozottól az esélyegyenlőségig*, Osiris, Budapest, 2002

Lawson, A., *Disability and Discrimination in Britain – The Role of Reasonable Adjustment*, Oxford and Portland, Oregon, 2008

Lehoczkyné Kollonay, Cs., *Az egyenlő bánásmódhoz való jog biztosításának jogi eszközei az Európai Unióhoz való csatlakozás nyomán*, in: Lovász, A. – Telegdy, Á. (szerk.), *Közelkép – Munkapiaci Diszkrimináció*, in: Fazekas, Lovász, A., Telegdy, Á. (szerk.), *Munkaerő-piaci Tükör 2009*, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, OFA, Budapest, 2009, 66-81, letölthető: <http://econ.core.hu/file/download/mt09/hu/kozelkep.pdf> (utolsó megtekintés: 2015.09.07.)

Lord, J. – Brown, R., *The Role of Reasonable Accommodation in Securing Substantive Equality for Persons with Disabilities: The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 2010, letölthető: <http://ssrn.com/abstract=1618903> (utolsó megtekintés: 2015.09.07.)

McCrudden, C., *Rethinking Positive Action*, *Industrial Law Journal*, vol. 15, 1986, 219-243

Nussbaum, M. C., *Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice*, *Feminist Economics*, vol. 9, 2-3/2003

Nussbaum, M. C., *Human Rights and Human Capabilities*, *Harvard Human Rights Journal*, vol. 20, 2007

O'Conneide, C., *Positive action*, Reader in Law, University of London, 2012, letölthető: http://www.era-comm.eu/oldoku/SNLLaw/04_Positive_action/2012_Cinneide_EN.pdf (utolsó megtekintés: 2015.09.07.)

Oliver, M., *The Politics of Disablement*, MacMillan, London, 1990

Oliver, M., *Understanding Disability – From Theory to Practice*, MacMillan, Oxford, 1996

Pennings, F., *The Responsibility of the Modern Enterprise in the Reduction of Sickness and the Promotion of Reintegration*, in: Pennings, F., Konijn, Y., Veldman, A. (eds.), *Social Responsibility in Labour Relations*, Wolters Kluwer Law & Business, Alphen aan den Rijn, 2008, 223-238

Reindal, S. M., *Redefining disability: a rejoinder to a critique*, *Etikk i praksis, Nordic Journal of Applied Ethics*, Trondheim, 4(1)/2010, 125-135

Sen, A., *Equality of what?*, in McMurrin, S. (eds.), *The Tanner Lectures on Human Values*, Salt Lake City: University of Utah Press, 1980

Sen, A., *Commodities and Capabilities*, North Holland, Amsterdam, 1985

Schiek, D., *Gleichbehandlung der EU – Umsetzung im deutschen Arbeitsrecht*; *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*, 2004, 873-881

Schiek, D., *The ECJ Decision in Mangold: A Further Twist on Effects of Directives and Constitutional Relevance of Community Equality Legislation*, *Industrial Law Journal*, vol. 35, 2006, 329-341

Schiek, D., *Indirect Discrimination*, in: Schiek, D., Waddington, L., Bell, M. (eds.), *Cases, Materials and Texts on National, Supra-National and International Non-Discrimination Law*, Hart Publishing, Oxford, 2007

Stein, A., *Angemessene Vorkehrungen am Arbeitsplatz – auch für Fragen der Religion und Weltanschauung?*, *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*, 19/2014, 1053-1057

Stein, M. A. – Lord, J. E., *Future prospects for the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, in: Arnardóttir, O. M. – Quinn, G., *The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. European and Scandinavian Perspectives*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2009

Szajbély, K., *A pozitív intézkedések fogalma és alkalmazásuk lehetősége a faji diszkrimináció elleni küzdelemben az Európai Unió tagállamaiban*, é.n., letölthető: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Szajbely_pozitiv_intezkedesek.pdf (utolsó megtekintés: 2015.09.07.)

Tarkó, I. Á., *Az Európai Bíróság ítélete az uniós irányelvek horizontális közvetlen hatályának elismeréséről magánfelek közötti jogvitákban*, *JeMa hallgatói különszám*, 2011, 33-39

Varga, Z., *Az előretolt helyőrség, avagy áttörte-e az Európai Unió Bírósága az irányelvek vertikális közvetlen hatályának elvét a Küçükdeveci ítéletével?*, *Magyar Munkajog E-folyóirat*, 1/2015, 40-60

Waddington, L., *Reassessing the Employment of People with Disabilities in Europe: From Quotas to Anti-Discrimination Laws*, *Comparative Labour Law Journal* vol. 62, 18/1996 81-99

Waddington, L., *From Rome to Nice in Wheelchair – The Development of a European Disability Policy*, Europa Law Publishing, 2005

Waddington, L., *Reasonal Accommodation*, in: Schiek, D., Waddington, L., Bell, M. (eds.), *Cases, Materials and Texts on National, Supra-National and International Non-Discrimination Law*, Hart Publishing, Oxford, 2007

DR. VÖRÖS VIKTOR

**HOME OFFICE/OTTHON DOLGOZÁS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ASPEKTUSAI
- HOGYAN VÁLTOZTATJA AZ EGYÉN SZEMÉLYISÉGÉT, A CSALÁDI ÉS
MUNKAKAPCSOLATAIT? - AVAGY NEM MIND ARANY, AMI FÉNYLIK.**

I. Bevezető, vizsgálati módszerek

Home Office...

Amikor a pályázat kiírásában a munkajogi, közigazgatási jogi és európai jogi szekció harmadik témájának rövidített angol címét beírtam az internet keresőjébe, leginkább az egyik legelterjedtebb operációs rendszer irodai programcsomagjának vásárlására buzdító, illetve az Egyesült Királyság Igazságügy- és Belügyminisztériumának honlapjára navigáló oldalak lepték el a képernyőt.

Miután a sokadik variáció begépelését követően is csak néhány, – és többnyire angol nyelven íródott - a témával szoros és kevésbé szoros összefüggésben álló cikket, illetve tanulmányt sikerült fellelnem, biztossá vált számomra, hogy a téma „megér egy misét”, és itt mise alatt az alapos utánajárás, és tudományos megközelítés értendő. A *táv munkavégzés* ugyanis *világszerte növekvő érdeklődéssel övezett jelenség*, ezért számos tanulmány és újságcikk foglalkozik a témával.

Kevés olyan tanulmány lelhető fel azonban, ami átfogó jelleggel vizsgálja az otthoni munkavégzést, mint a távmunka speciális formáját, és még kevesebb, ami kifejezetten annak pszichológiai hatásaival foglalkozik, így a következő oldalakon ezen űr kitöltésére tesztek reménytelennek tűnő kísérletet. Reménytelen, ugyanis mint látni fogjuk az otthoni munkavégzés hatásai messze túlmutatnak a megspórolt utazással töltött időnél, illetve a boldogabb (Boldogabb?), kevésbé stresszes (Valóban az ?) munkavállalónál, és valamennyi aspektus részletes kifejtésére egy lexikon is kevés lenne.

Jogászként tudományos részletességgel írni pszichológiai és szociológiai kérdésekről azonban korántsem egyszerű, ezért jelen tanulmány elsősorban az ipari/szervezeti pszichológia (Industrial and Organizational Psychology, a továbbiakban az egyszerűség kedvéért munkahelyi pszichológia), elterjedtebb nevén *munkapszichológia*, és a *munkaszociológia*, mint specifikus tudományok körében íródott tanulmányokra épül, és törekszik az ott feltárt törvényszerűségek és megállapítások átültetésére kifejezetten a home office/otthoni munkavégzésre koncentrálva.

Ehhez segítséget nyújtott több, az otthoni munkavégzésről készült felmérés, amelyek közül kiválasztottam egyet, ami egy több ezer főt foglalkoztató nagyvállalat munkavállalóiról készült, akik tipikusan otthoni munkavégzésre alkalmas feladatkört - telefonos ügyfélszolgálat illetve értékesítés, mely különösebb elmélyülés nélkül végezhető, napi több száz hívás lebonyolításával - látnak el.

Készítettem továbbá egy online kitölthető kérdőívet, amelyet egy magyar, kis számú munkavállalót foglalkoztató cég alkalmazottai töltöttek ki, akik viszont hosszabb távú projektekkel, eljárások hatásvizsgálataival foglalkoznak, mely tipikusan sokáig tartó koncentrációt és elmélyülést megkövetelő munkavégzés.

Az alapvetést követően pedig igyekeztem külön-külön összegyűjteni az otthoni munkavégzés munkavállalók személyiségére, családi és munkakapcsolataira gyakorolt pozitív és negatív hatásait, valamint a negatív hatások kiküszöbölésére, enyhítésére alkalmas módszereket is. Kitekint továbbá a tanulmány röviden az otthoni munkavégzés egyéb társadalomtudományi aspektusaira, hatásaira is.

II. Alapvetés

A távmunkavégzés, azon belül pedig az otthoni munkavégzés világszerte terjedőfélben lévő jelenség. Az Amerikai Egyesült Államokban az 1970-es években vált számottevővé a munkahelytől távol eső helyen történő munkavégzés, és azóta is folyamatosan nő azok száma, akik valamilyen formában távmunkában dolgoznak. Hazánkban 2012 -ben tartották meg az első „Dolgozz otthonról!” napot, melynek keretében a programba regisztráló cégek és vállalatok munkavállalói egy napig a megszokott iroda helyett otthonról végezhetik munkájukat. A hagyományteremtő kezdeményezéshez azóta tucatnyi cég csatlakozott, fontos azonban megjegyezni, hogy a Home Office ebben a formában nem sokban különbözik egy, a munkahelyi monotóniát megtörni igyekvő munkáltatói intézkedéstől, pl. egy „nyakkendőmentes” vagy egy farmernaptól.

Ezen „tapogatózó” kezdeményezések, és az utána összegyűjtött vélemények azonban állásponctom szerint nem adhatnak megfelelő táptalajt egy olyan tanulmánynak, mely az otthoni munkavégzésnek a munkavállaló személyiségére, családi és munkakapcsolataira gyakorolt hatásait hivatott vizsgálni. Ezen kérdéskört kizárólag a tartós (akár állandó, akár időszakonként tartósabb időre visszatérő) otthoni munkavégzésre tekintettel lehet csak érdemben megközelíteni.

Magyarországon azonban az ilyen típusú munkavégzés -egyelőre - nem tekinthető elterjedtnek. A Központi Statisztikai Hivatal által 2011-ben végzett kutatás adatai szerint Magyarországon a távmunkát végzők aránya mindösszesen 3 %, szemben az Európai Egyesült Államok 25 %-os mutatójával. Tehát amíg a tengerentúlon minden 4. munkavállaló dolgozik otthonról, vagy a munkahelyétől elkülönült egyéb helyen, addig hazánkban 100-ból átlagosan csak 3 munkavállaló látja el ebben a formában munkahelyi feladatait. Jelentős a különbség Európához viszonyítva is, ahol 13 % a távmunka aránya, az „éllovas” Hollandia mutatója pedig 20 %-on áll. ^{1340 1341}

Magyarországon arra akad inkább példa, hogy egy-egy cég, illetve vállalat motivációs jelleggel, mintegy jutalomként éljen ezzel a lehetőséggel. Előfordul az is, hogy egy rugalmasabb munkáltató a kisgyermekes női munkavállalónak lehetőséget biztosít arra, hogy a munkaidő meghatározott részében vagy egészében otthon végezzen munkát. A klasszikus, munka törvénykönyve szerinti távmunka ¹³⁴²azonban sokkal kevésbé elterjedt formája a foglalkoztatásnak.

Megjegyzendő az is, hogy a fenti megoldások is *átmenetiek*, és még több heti, esetleg hónapnyi otthoni munkavégzés sem vált ki minden esetben *számottevő* hatást a munkavállaló személyiségére, családi és munkakapcsolataira.

Ugyancsak fontos megjegyezni, hogy *a távmunka, és az otthoni munkavégzés nem azonos fogalmak*. Leegyszerűsítve a kérdést úgy is fogalmazhatunk, hogy minden otthoni munkavégzés távmunka, de nem minden távmunka otthoni munkavégzés.

Jelen tanulmánynak nem célja a távmunkavégzés valamennyi formájának ismertetése, illetve az elmélyülés az atipikus munkaviszonyok témakörében. Ezt már megtette Bankó „Az atipikus munkajogviszonyok”¹³⁴³ című könyvében, melyben említ egy, az angol Lordok Háza részére készült felmérést¹³⁴⁴, ami négyféle távmunkavégzést különböztet meg:

A klasszikus távmunkavégzésnek az *otthoni munkavégzést* tekintette. Létezik az úgynevezett „*teleház*”, ami akár több cég munkavállalóinak biztosít munkavégzési lehetőséget az egyes cégek székhelyétől elkülönült helyen. Külön csoport az úgynevezett „*nomád munkavállalók*” köre, akik hordozható munkaeszközükkel (pl:laptop)vándorolnak, és hol itt, hol ott dolgoznak. Végezetül negyedik alaptípusként a *távirodát* jelölte meg, amiben egy cég alkalmazottai a cég által

¹³⁴⁰ Hvg.hu : „Nem csak álom, hogy otthonról dolgozhat – ha bírja”

¹³⁴¹ vg.hu: „Mintegy 50 ezren dolgoznak távmunkában, főként a férfiak kiváltsága”

¹³⁴² A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt.) 196. § (1) Távmunkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen rendszeresen folytatott olyan tevékenység, amelyet információtechnológiai vagy számítástechnikai eszközzel (együtt: számítástechnikai eszköz) végeznek és eredményét elektronikusan továbbítják

¹³⁴³ Bankó 2010

¹³⁴⁴ Working at a distance... 1996

biztosított, a székhelytől elkülönült irodában végzik tevékenységüket. Azt hiszem, ezt nevezhetjük magyarul telephelynek is akár.

Jelen tanulmány szempontjából kizárólag az otthoni munkavégzés a mérvadó, nem kizárt ugyanakkor, hogy némely megállapítás igaz a távmunkavégzés többi válfajára is. A teleházban, illetve a távirodában dolgozók sem otthon, hanem otthonuktól elkülönült helyen végeznek munkát, ez pedig, félretéve minden nyelvészi, illetve jogászai megközelítést: munkahely. A nomád munkavállaló pedig véleményem szerint csak egy rendkívül apró része a távmunkások körének, és mobilitásából eredően bárhol, akár otthonában, de akár a szabad ég alatt is végezhet munkát.

Csak legyen téreőr.

III. Az otthoni munkavégzés előnyei és hátrányai

A kérdést véleményem szerint, tekintve, hogy mégiscsak munkaviszonyról van szó, érdemes a munkáltató és a munkavállaló oldaláról is körbejárni. E körben szerencsére számos felmérés készült és még több újságcikk íródott, melyek közös jellemzője, hogy munkáltatói oldalról főként a távmunkavégzés (mint amilyen az otthoni munkavégzés is) előnyeit, annak hatékonyságát emelik ki. Némelyik átfogóbb felmérés és tanulmány kitér azonban a távmunka szervezésében rejlő nehézségekre is, és mindazon körülményre, amire munkavégzés ezen típusánál fokozottan kell figyelnie a munkáltatónak.

A cikkek munkavállalói oldalról pedig szinte kivétel nélkül a résztvevő munkavállalók által kiemelt pozitívumokra és negatívumokra koncentrálnak, mintegy szembeállítva egymással azokat. Teszi ezt úgy, hogy általában azt a benyomást kelti az olvasóval, hogy a pozitívumok mellett elenyésző a negatívumok aránya. Ennél mélyebbre azonban nem ár le egyetlen írás sem, és az esetlegesen megemlített negatívumok személyiségre, illetve a munkavállaló családi és munkakapcsolataira gyakorolt hatásaival nem vagy csak említés szintjén foglalkozik.

Mégis, ezen felmérések áttanulmányozásával – némi kerülőúton – jutunk el a vizsgált kérdéshez így az alábbiakban több felmérés és cikk adatait, és munkavállalói nyilatkozatait összegyűjtve láthatjuk *az otthoni munkavégzés tipikusan hivatkozott előnyeit, illetve hátrányait* mind munkáltatói, mind pedig munkavállalói szempontból. Az áttekinthetőség érdekében, táblázatba rendezve:

A távmunka/otthoni munkavégzés előnyei és hátrányai a munkáltató oldaláról nézve:

Előnyök

- + Ösztönző szerep, a vállalatvezetés a dolgozókat motiválttá tudja tenni
- + Útiköltség kifizetések csökkenése
- + Hatékonyabb munkavégzés,
- + Teljesítménynövekedés, kevesebb hiányzás, kevesebb táppénz, amellyel csökken a kiesett munkaórák száma
- + Irodai rezsiköltségek csökkenése
- + Dolgozók elégedettsége, munkahelyi stressz csökkenése
- + Optimalizált erőforrás kihasználása, fluktuáció csökkenése, kulcspozícióban lévő dolgozók megtartása
- + Hatékonyabb munkaszervezés.

Hátrányok/nehézségek

- Teljesítményromlás
- Kontroll hiánya, illetve nehézségei a munkavállaló munkavégzése, illetve az egyes munkafolyamatok felett
- Bizalom hiánya
- eltérő vállalati politika
- Munkavállalói kompetenciák hiánya
- Adatvédelmi, személyiségi jogi problémák (bizalmas, üzleti titokra vonatkozó adatok kezelése otthoni számítógépen, vagy éppen fordítva, személyes jellegű adatok tárolása a munkavégzésre használt eszközön)

A távmunka előnyei és hátrányai, a munkavállaló szemszögéből:

Előnyök

- + Kevesebb zavaró tényező, beszédes kolléga
- + Növekvő hatékonyság
- + Rugalmas időbeosztás, több idő jut a családra, barátokra
- + Rendszeres étkezések, amiből kevesebb a költséges éttermi ebéd a kollégákkal
- + A munkavállaló a „maga ura”
- + Nincs állandó közvetlen kontroll, „szabadságérzés”

Hátrányok

- Személyes kontaktus, munkaköri légkör hiánya
- Csökkenő hatékonyság és munkakedv, elmulasztott határidők
- Nehezebben kezelhető munkaholizmus
- Elmosódó határ a magánélet és a munka között
- Kimaradó étkezések
- Elkényelmesedés
- Magányosság, elszigeteltség érzése

Mint látható, a legtöbb, az előnyök között felsorolt tényezőnek megvan az ellenpárja a hátrányok/nehézségek oszlopban a munkáltatói és munkavállalói oldalon egyaránt. A jelenséget legegyszerűbben úgy lehet magyarázni, hogy nem minden vállalat/munkahely, nem minden típusú munka és munkafolyamat, nem minden munkavállaló, és végezetül nem minden otthon alkalmas az otthoni munkavégzésre. Az alábbiakban ezen a sikeres munkavégzés szempontjából alapvető kritériumokat vizsgáljuk meg részletesen:

1. Rugalmas, nyitott szemléletű vállalati vezetés:

E nélkül elképzelhetetlen az otthoni munkavégzés, így célszerű ezen feltétel első helyen történő említése. Némely vállalat/munkahely személyzeti politikájába egyszerűen nem fér bele az otthoni munkavégzés koncepciója, ami eredhet a vezetés beidegződéseiből („akit nem látok és ellenőrizhetek, az nem is dolgozik”), a technikai feltételek hiányából, illetve a munkahelyen ellátható feladatok, munkafolyamatok jellegéből is, amivel el is érkeztünk következő pontunkhoz.

2. Otthoni munkavégzésre alkalmas feladatok és munkafolyamatok

Egy, a Magyar Távmunka Szövetség által készített 2012-es tanulmány¹³⁴⁵ szerint azon munkafeladatok a legalkalmasabbak távoli munkavégzésre, amelyek:

- inkább szellemi, mint fizikai aktivitást igényelnek
- erősen támaszkodnak az információ feldolgozásra
- egyértelműen megfogalmazhatók vagy önállóan végezhetők
- világos céljaik és mérhető eredményeik vannak
- nem igényelnek különleges, helyhez kötött vagy drága berendezéseket és infrastruktúrát
- minimális közvetlen ellenőrzést igényelnek

Legtipikusabb munkafeladatok e körben, a teljesség igénye nélkül: adatrögzítés és kezelés, dokumentálás, telefonos értékesítés és ügyfélszolgálat, piackutatás, információszolgáltatás. Informatikai területen: programozás; programtesztelési feladatok; szoftverek dokumentálása, rendszerek felügyelete. Pénzügyi területen: könyvelés; adóbevallások készítése; számlaforgalom és pénzügyi tranzakciók

¹³⁴⁵ „Fókuszban a kisgyermekesek atipikus foglalkoztatása” c. beszámoló tanulmány, 2012, rendelkezésre bocsátotta a Magyar Távmunka Szövetség

lebonyolítása; jelentéskészítés. Humánügyvitel területen: munkaügyi adminisztráció; munkaidőadat-feldolgozás; bérszámfejtés; TB ügyvitel és számfejtés; hatósági adatszolgáltatások; munkáltatói juttatások kezelése.

Mint látható, egy munkahelyen belül is előfordulhat olyan munkafolyamat, ami alkalmas az otthoni munkavégzésre, és találhatunk olyat is, amit elképzelhetetlen otthonunkban elvégezni.

3. Munkavállalói kompetenciák, azaz ki alkalmas az otthoni munkavégzésre és ki nem?

a.) Több, a témával foglalkozó cikk és tanulmány gyűjtötte össze azokat a tulajdonságokat és személyiségjegyeket, amelyek minél nagyobb százalékban történő megléte szükséges a munkavállaló oldalán hatékony és eredményes munkavégzés érdekében.

Ilyenek a távmunkával való azonosulás, önállóság, rugalmasság, hatékonyság, alkalmazkodó- és koncentrálóképesség, együttműködés, önkontroll, függetlenség, kommunikációs készség, munkaszervezés, munkatapasztalat, problémamegoldó képesség, szakmai felkészültség.

b.) Az a.) pontban felsorolt kompetenciáktól véleményem szerint el kell különíteni azokat a tulajdonságokat, amelyek csak közvetve szolgálják az otthoni munkavégzés hatékonyságát, és inkább a munkavállalóra, annak egészségére, magánéletére nézve szolgálnak garanciául.

Ezek a család-, munka-, és szabadidő összehangolásának képessége, munkamánia kezelése (lsd: önkontroll), energia –és időbeosztás, megfelelő hely –és ergonómiai feltételek megléte.

4. Az otthoni munkavégzésre alkalmas otthon/környezet:

Amikor az otthoni munkavégzésről értekező cikkeket olvasunk, általában egy ízlésesen berendezett, napfényes otthoni iroda szolgál illusztrációként, még idealizáltabb esetben egy napsütötte terasz, rajta egy darab asztallal, annak tetején egy lappal, szigorúan vezeték nélkül. Alighanem könnyen belátható, hogy ezek az ideális körülmények nem mindig, sőt, általában véve nem adóttak a munkavállalóknál, akik többnyire egy szűkebb lakásban lesznek kénytelenek munkát végezni, esetlegesen hangos szomszédok, vagy zajos építkezés szomszédságában. A szerencsésebbek, akik rendelkeznek terasszal pedig fél óra elteltével lesznek kénytelenek visszamenni a házba/lakásba, ugyanis a laptop elemei egy idő után ennyit bírnak majd csak ki hálózat nélkül. És akkor még nem

vettük figyelembe a kisgyermekes anyukák esetében a munkavállaló körül botladozó kisdedit, esetleg a figyelemért kitartóan könyörgő háziállatot, és a többi, zavaró tényezőt (TV, egy jó könyv, csábító kanapé, mosatlan ruha, és edények, egyéb elvégzendő házimunka) amelyek könnyen a hatékony munkavégzés rovására mehetnek.

Összefoglalásképp az állapítható meg, hogy *az első két feltételcsoport a munkáltató, míg az utóbbi kettő a munkavállaló oldalán mutatkozik meg jobbra*. Azt is leszögezhetjük, hogy míg azon tényezők, melyek a munkáltatóra, az elvégzendő feladatra, illetve a munkavállaló személyiségére vonatkoznak, viszonylag állandónak tekinthetők, ezzel szemben az ezen konstellációban a munkavégzés helyszínéként szolgáló lakásban/házban nagyobb gyakorisággal következhet be olyan változás amire sem a munkáltatónak, sem pedig a munkavállalónak nincs ráhatása. Ezen nem várt változások pedig egyik napról a másikra változtathatják át az addig ideálisnak mondható otthoni munkaállomást a feladat elvégzésére teljesen alkalmatlan, háború sújtotta övezetté.

Fontos, hogy az otthoni munkavégzés, mint lehetőség figyelembevételkor fenti szempontokkal mindkét oldal tisztában legyen, és azokat körültekintően mérlegelve döntsenek az otthoni munkavégzés kérdéséről. Ennek mikéntjéről még bővebben értekezünk a későbbiekben.

IV. Mennyire is hatékony az otthoni munkavégzés?

Az előző pontban leírtak szerint az otthoni munkavégzéssel szemben támasztott legfőbb követelmény, és egyszersmind leggyakrabban hangoztatott előnye is a hatékonyabb munkavégzés. A vonatkozó cikkek azonban leginkább feltételes módon íródnak (teljesítmény növekedhet, hatékonyabb munkavégzést eredményezhet, stb.) és konkrét számokat, hatástanulmányt is csak a legritkább esetben kapunk.

Egy, a Reuters News számára 2011. október 7-20. között készült Ipsos felmérés¹³⁴⁶ 24 ország 11.383 távmunkában foglalkoztatott munkavállalóját kérdezte.

„Kétharmadnyian (65%) válaszolták azt, hogy hatékonyabbak a távmunkában foglalkoztatottak, mert a rugalmasság lehetővé teszi, hogy jobban összpontosítsanak a feladatokra és/vagy nagyobb befolyásuk van a munkakörülményeikre, s a szabadabb szervezés elégedettséghez és boldogsághoz vezet.

¹³⁴⁶ <http://ipsos.hu/hu/news/itthon-elenyeszo-a-tavmunka> Megtekintés dátuma: 2015. október 02.

A fennmaradó harmad (35%) szerint ez a fajta munkavégzés nem olyan hatékony, mert kevésbé érvényesül a felettesi ellenőrzés és/vagy zavar a család és az otthoni környezet.” A munkavállalók nagy része tehát úgy vélekedik, hogy hatékonyabb az otthoni munkavégzés. Szem előtt tartva azonban a „minden szentnek maga felé hajlik a keze” örök érvényű elvet, érdemes olyan kutatás eredményei után néznünk ahol ezt a vélekedést sikerült is alátámasztani.

Az amerikai egyesült államokbeli Stanford Egyetem a Pekingi Egyetemmel karöltve készítette el nagyszabású tanulmányát „Működik az otthoni munkavégzés? - bizonyíték egy kínai kísérlet alapján”¹³⁴⁷ címmel. A kísérlet során egy 16.000 munkavállalót foglalkoztató utazási iroda telefonos ügyfélszolgálati feladatokat ellátó munkavállalóit vizsgálták, akik (996-an) önként jelentkeztek a kísérletben való részvételre. A munkavállalókat ezt követően fele-fele arányban, de véletlenszerűen osztották be otthoni, illetve munkahelyi munkavégzésre kilenc hónapra.

A kísérlet során ügyeltek arra, hogy a vizsgált csoport tagjai hasonló munkakörben dolgozó és hasonló munkatapasztalattal bíró munkavállalók legyenek (maximum pár éve dolgozók, de zömében pályakezdők) valamint arra is, hogy az irodában maradt kontrollcsoport tagjai ugyanazon munkafolyamatokat, ugyanazon eszközökkel végezzék, ugyanannyi munkaórában. Így *lényegében az egyetlen különbség a két csoport között a munkavégzés helye volt.*

Az eredmény: összesen 13 %-os teljesítmény növekedés, amiből 9 % a több, ténylegesen munkával töltött időből (kevesebb szünet és betegszabadság), 4 % pedig a több hívás/perc mutatóból származik (ami legfőképpen a csendes otthoni körülményeknek tudható be a a dolgozók válaszai alapján). A tanulmány kitér továbbá részletesen a megspórolt irodabérleti díjakra, valamint a számszerűsített bevételnövekedésre, de ami a mi vizsgálódásunk szempontjából lényeges, az a munkavállalók reakciói.

A kísérletet követően az utazási iroda megkérdezte a kísérletben résztvevő valamennyi munkavállalóját (tehát azokat is, akik a kísérlet ideje alatt továbbra is az irodában dolgoztak), hogy válasszanak az otthoni, illetve a munkahelyen történő munkavégzés között a jövőre nézve is. A munkavállalók több mint fele döntött úgy, hogy a továbbiakban inkább saját otthonából látná el feladatait, ami a cég legnagyobb öröme további 9 %-os teljesítménynövekedést (összesen így már 22 %-nál tartunk) eredményezett.

¹³⁴⁷ Nicholas Bloom & James Liang & John Roberts & Zhichun Jenny Ying, 2015. "[Does Working from Home Work? Evidence from a Chinese Experiment.](#)" The Quarterly Journal of Economics, Oxford University Press, vol. 130(1), pages 165-218.

Fontos azonban megjegyezni azt is, hogy voltak olyan munkavállalók is, akik nem csábultak el a lehetőségtől, és bár a kísérlet alatt is az irodában kellett dolgozniuk, azt követően is inkább az irodában maradtak (emlékeztetőül: eredetileg ezek a munkavállalók is önként jelentkeztek, hogy otthon dolgozhassanak). A visszakozók döntésüket azzal indokolták, hogy átgondolták a dolgot, és úgy ítélték meg, hogy valószínűleg mégsem alkalmasak az otthoni munkavégzésre, továbbá hiányozna nekik a munkahelyi légkör és félnek az otthoni munkavégzés magányától.

Ennél is érdekesebb azonban, hogy *a kísérlet alatt otthon dolgozó munkavállalóknak is csaknem fele döntött úgy, hogy inkább maradna a hagyományos keretek, vagyis az iroda falai között.*

Ezen alkalmazottak saját megítélésük szerint rosszabbul teljesítettek otthon (volt köztük olyan is, aki annak ellenére érezte ezt így, hogy mutatói javultak), és úgy érezték, az otthoni munkavégzés szabadságáért cserébe túl nagy ár a szociális elszigetelődés.

Végezetül ezen tanulmány kapcsán fontosnak tartom kiemelni még azon körülményt is, hogy a kísérleti alanyok monoton, pontosan (számokban, százalékokban) mérhető feladatot ellátó munkavállalók voltak, akiknek a fizetése ráadásul teljesítménybér-alapú, ami további motiváló tényező lehetett a még hatékonyabb munkavégzéshez.

Ezzel szemben indokoltnak láttam egy olyan kérdőív összeállítását¹³⁴⁸, aminek a célcsoportja egy kis létszámú munkavállalót foglalkoztató, hosszú távú projekteken dolgozó hazai cég munkavállalói voltak. Természetesen ez a felmérés számokban nem versenyezhet a Stanford Egyetemével, így is elérte azonban célját, és érdekes válaszok érkeztek a kérdőívet kitöltő munkavállalóktól, amik alapján bizonyos törvényszerűségek is leszűrhetőek voltak.

A kérdőívet kitöltők 50%-a nő, másik fele férfi volt. Átlagéletkoruk 31 év, és valamennyien hosszú távú, elmélyülést igénylő feladatokat látnak el. A Jung-féle tipológia¹³⁴⁹ szerint önmagukat zömében extrovertált (nyitott, társaságkedvelő, magabiztos, kezdeményező, általában véve a „pozitív” személyiségjegyek) személyiségnek tartják. 60 %-uk mindössze alkalmanként, egy-két napot dolgozott otthon, 40 % volt, akik huzamosabb ideig (többször egy-két hetet, illetve volt, aki 4 hónapot egyhuzamban töltött otthon) is így végezték munkájukat. Az otthoni munkavégzés két leggyakoribb oka az egészségügyi probléma, mely gátolta a munkavállalót az irodai munkavégzésben, illetve ugyanilyen arányban a

¹³⁴⁸ A kérdőív 2015. szeptember 29-e óta kitölthető az alábbi linken:

<http://ripet.hu/feedback.php?kid=f296da00dbff69c719f63bb57a983017> és egészen 2015. november 28. napjáig elérhető

¹³⁴⁹ Jung 1916

szokásosnál is bonyolultabb, elmélyülést igénylő feladat, amelynek elvégzésére nem volt alkalmas a munkahelyi légkör.

A válaszadók saját produktivitásukat egy ötös skálán átlagosan 3 és 4 között helyezték el, azaz vagy nem tapasztaltak különbséget, vagy valamelyest hatékonyabbnak érezték saját magukat, amit leginkább annak tudtak be, hogy kevesebb volt a zavaró tényező, így jobban tudtak az elvégzendő feladatra koncentrálni. Kiemelendő, hogy ezen felmérés alanyai egy-egy projekt elkészítésére részesültek az otthoni munkavégzés kedvezményében, és a válaszadók 50%-a nyilatkozott úgy, hogy a saját produktivitásukat jelentősen befolyásolta a feladat elvégzésére szabott szoros határidő.

Szinte egyöntetűek voltak a válaszok a tekintetben, hogy a legjelentősebb pozitívum az otthoni munkavégzésben a nagyobb koncentráció, a kevesebb zavaró tényező (pl. zajos munkahelyi légkör), valamint a jelentős mértékű megspórolt idő, amit ráadásul saját maguk oszthattak be. Ugyanakkor negatívumként emelte ki a válaszadók egy része azt is, hogy otthon hajlamos elkalandozni az ember, illetve „el lehet kényelmesedni”, valamint hogy nehezebb beosztani az időt.

A megkérdezettek egyike sem tapasztalta magán a motivátlanság/csökkenő munkakedv, a csökkenő kreativitás, illetve az általános rosszkedv/depresszió hatásait. Ugyanakkor *voltak akik elszigeteltségérzésről adtak számot, azt azonban nem tartották jelentősnek/zavarónak.* Itt fontos kiemelni azt a körülményt, hogy a megkérdezettek jelentős százaléka a kínai felméréshez képest hatványozottabban rövidebb ideig végezték munkájukat otthon, elszigetelten munkatársaiktól, mégis, ezen pontnál már láthatóan „kiugrott” a mutató.

Végezetül pedig talán a leginkább figyelemreméltó körülmény, melyet a válaszadók többsége kis mértékben zavarónak érzett, a munkaköri légkör hiánya volt, már rövid otthoni munkavégzést követően is. Érdekes, hogy pont azon körülmény válik a legzavaróbbá, ami szinte a legelőkelőbb helyett foglalja el a pozitívumok között, aminek okait hamarosan részletesebben is megvizsgáljuk.

Mint látható, a két felmérés alanyai (életkor, ellátandó feladatok), az őket foglalkoztató cég (nagyvállalat, illetve egy kis/közepes méretű cég), valamint az otthoni munkavégzés időtartama, jellege (tartós, illetve időszakonként hosszabb-rövidebb időre) tekintetében is eltér egymástól. Mégsem különböznek szignifikánsan egymástól a két csoport válaszai, illetve tapasztalatai, ugyanazon pozitívumokat és negatívumokat emelték ki az otthoni munkavégzéssel kapcsolatban. Mindkét csoport nagyjából azonos arányban tette le voksát az otthoni munkavégzés mellett a munkahelyivel szemben.

Ami az általam készített felmérésből még kitűnik, az az, hogy a válaszadók többsége inkább szakmai (ötös skálán 3,17 -es „átlagosztályzat”, tehát a válaszadók *minimálisan* jobbnak ítélik meg az otthoni munkavégzést szakmai szempontból), mint személyes szempontok alapján (2,8-s átlag, tehát személyes szempontból *minimálisan* rosszabbnak ítélik meg az otthoni munkavégzést)választaná az otthoni munkavégzést a munkahelyivel szemben.

Ismételten, mint azt már korábban is láthattuk, mindkét csoport esetében minden pozitívumnak megvan a maga ellenpárja. *Az otthoni munkavégzés hatékonyságát végső soron az dönti el, hogy adott munkavállalónál a pozitív vagy a negatív hatások érvényesülnek-e jobban.*

V. Az otthoni munkavégzés személyiségre, családi és munkakapcsolataira gyakorolt hatásai

Nem kell képzett pszichológusnak lenni ahhoz, hogy tudjuk, életünk egyfajta „mikro-ökoszisztéma”, amiben minden mindennel összefügg. Az életünk valamelyik területén bekövetkező változás kisebb-nagyobb mértékben befolyásolja a többit is. Ezen befolyás mértéke több tényezőtől függ :

- Függ a változás mértékétől: Egy drasztikus mértékű változás jelentősebben befolyásolhatja életünk többi területét, mint egy kis mértékű változás.
- Függ a változással közvetlenül nem érintett területek „stabilitásától”: Azaz a munkavállaló pl. könnyebben túlteszi magát a munkahelyi nehézségeken, ha ellentételezésként a családi élete tökéletesen kiegyensúlyozott.

Ideális esetben életünk minden mutatója a maximumhoz közelít, azaz boldog kiegyensúlyozott családi életet élünk, hatékonyan végezzük munkánkat, ami természetesen kifogástalan munkahelyi légkört eredményez (és tart fent). Egészségünk kifogástalan, a stresszt, a kimerültséget, és általában a betegségeket csak hírből ismerjük. Mindazonáltal mindannyian tudjuk, hogy egy ilyen idillikus állapot nem több pusztán utópiánál.

A realitás talaján maradván a boldog és kiegyensúlyozott élet kulcsa az, hogy az egyes mutatók minél inkább a pozitív tartományban maradjanak, és minél ritkábban és kisebb mértékben mozduljanak el negatív irányba. Fentiekre tekintettel a továbbiakban inkább arra teszek kísérletet, hogy kiemeljem az egyes összefüggéseket az általunk jelen tanulmányban vizsgált kategóriák között.

1. A munkavállaló személyiségére gyakorolt hatások:

A fentiekben, a távmunka előnyeinek taglalásánál már említésre került több hatás is, amik kifejezetten a munkavállaló személyiségére hatnak pozitívan. Ezek a növekvő munkakedv, a csökkenő munkahelyi stressz, a magasabb dolgozói elégedettség, növekvő autonómia. Megjegyzendő azonban, hogy ezek a pozitív változások a legtöbb kutatás eredményeit figyelembe véve nem annyira kiugróak, mint azt elsőre gondolnánk. A legtöbb esetben átlagosan 1-5 % közötti pozitív elváltozást lehet kimutatni.

Érdekes szem előtt tartani azon körülményt is, hogy *ezen pozitív hatások egymást erősítik*, olyan tekintetben, hogy ami pl. növekvő dolgozói elégedettségként és csökkenő munkahelyi stresszként kerül feltüntetésre egy felmérés során, az lehet hogy nem más, mint a korábban a munkahelyi folyamatos ellenőrzéstől folyamatos stressz alatt álló munkavállaló reakciója az otthoni munkavégzés során tapasztalt megnövekedett autonómiára. Az ő esetében a legnagyobb negatív mutató (nyomasztó kontroll) kikerült az egyenletből, és ezzel egyenes arányban nőtt a többi mutató értéke is.

Nem szabad tehát, hogy az otthoni munkavégzés előnyeinek felsorolásánál abba a hibába essünk, hogy túlértékeljük azokat. *Az egyes pozitív mutatók, bár erősítik egymást, nem adódnak össze*, és lehetséges, hogy mindössze egy javuló mutató okozza az összes többi mutatónál is a pozitív változást. Természetesen még a legkisebb pozitív változás is kedvezően hathat a munkavállaló személyiségére, egészségére egyaránt, hisz a fent felsorolt tényezők több tanulmány által alátámasztottan pozitívan befolyásolják az általános közérzetet, csökkentik a stressz kialakulásának esélyét, ami önmagában is több súlyos tünetegyüttes, így pl: mozgásrendszeri, keringési rendszeri megbetegedések melegágya.

Ezen pozitív hatásoknak megvan azonban az ellenpárja is, így azoknál a munkavállalóknál, akiknél kevésbé vált be az otthoni munkavégzés, éppen ezen negatív hatások erősödését tapasztalhatjuk. A lehetséges negatív hatások tehát szinte tökéletes ellenpárjai a már jól ismert pozitív hatásoknak (pl. az a munkavállaló, aki amúgy is hajlamosabb a munkakerülésre, valószínűbb, hogy az otthoni környezetben sem válik a munka bajnokává, munkakedve tovább csökken), így valamennyi negatív hatás részletekbe menő ismertetésébe szándékosan nem is mélyedek bele, hanem csak a lényegesebbeket emelem ki.

Érdekes külön kitérni a *magányosság/elszigeteltség* negatív tényezőre, amit az otthon munkát végzők jelentős többsége - még azok is, akik többségében pozitív visszajelzéseket adtak - kiemelt, mint az otthoni munkavégzés személyiségre gyakorolt leginkább negatív hatását. Ennek magyarázatául szolgálhat azon már-

már közhellyé vált megállapítás, miszerint *az ember alapvetően társas lény*. Különbséget kell tenni azonban az egyedüllét és a magányosság között. Nem feltétlenül érzi magát magányosnak az, aki egyedül van és nem feltétlenül érzi magát kevésbé magányosnak az, akit tömeg vesz körül.

Ezt erősíti meg Al Worden amerikai űrhajós is, aki az Apollo 15 pilótájaként megkerülte a holdat, és három napig minden összeköttetés nélkül lebegett az űrben: *„Egyedül voltam, de nem voltam magányos. A Hold mögött még Houston-nal sem kellett beszélnem és ez volt a repülés legeslegjobb része.”*

Egy 2007-es tanulmány¹³⁵⁰ szerint *egyes emberek genetikailag hajlamosabbak a magányosságra*, amit természetesen tovább erősíthetnek, illetve tompíthatnak további külső hatások. Esetükben az egyedüllét egyfajta sejtszintű gyulladást vált ki, ami ahhoz hasonló érzést okoz, mint amikor az ember egyre éhesebbé, ezáltal egyre ingerültebbé, szétszórttá válik. Nevezhetnénk ezt egyfajta tömeg/társaság-elvonási tünetnek is.

Egy másik tanulmány¹³⁵¹ arra mutat rá, hogy a hosszú távon tartó magány és elszigeteltség jelentősen (26 %-kal) csökkenti a várható élettartamot, ami elég jelentős ár a növekvő koncentrációért és javuló kreativitásért cserébe. Egy, a Chicagói Egészségügyi Központ által egereken végzett kísérlet szerint pedig az elszigeteltség növeli a rosszindulatú tumor kialakulásának esélyét.

Amiért ezen faktort részletesebben kiemeltem az a magányosság és elszigeteltség azon alattomos tulajdonsága, hogy legtöbbször azok, akik szenvednek tőle, nincsenek is ennek tudatában. Általános rossz közérzetüket, romló egészségüket, csökkenő munkakedvüket és produktivitásukat nem a magányosságnak, hanem egyéb tényezőknek tulajdonítják. A válaszadók többsége ugyanakkor még viszonylagos látenciája ellenére is az elszigetelődést, magányt, a munkaköri légkör hiányát emeli ki elsődleges negatívumként az otthoni munkavégzéssel kapcsolatban. Tehát lényegében ugyanazt, mint amit elsődleges pozitívumként is, amikor a kevesebb zavaró külső tényezőről (hangos, beszédes munkatársakról) számolnak be. *A legtöbb otthoni munkavállaló pont ezeket a zavaró külső tényezőket fogja egyre jobban hiányolni, minél tovább dolgozik otthon egyedül.*

Egy következő szempont, ami a legtöbb felmérésből kimarad, az a lehetséges *elkényelmesedés*. Az otthon munkát végzőknek, különösen ha egyedülállóak, és nincs körülöttük egy nyüzsgő család, akik miatt fel kellene kelniük, hajlamosabbak

¹³⁵⁰ <http://www.genomebiology.com/2007/8/9/R189> Megtekintés dátuma 2015. október 02.

¹³⁵¹ Loneliness and Social Isolation as Risk Factors for Mortality: A Meta-Analytic Review *Perspectives on Psychological Science* March 2015 10: 227-237

a reggeli készülődéssel és utazással megspórolt időt meghosszabbított rekreációval, azaz reggeli „lustálkodással” tölteni. A férfi munkavállalók hozzávetőlegesen 40 %-a pedig maximálisan kihasználva autonómiájukat egészen egyszerűen fel sem öltöznek, és hálóruhájukban látnak neki a napi teendőket. A női munkavállalók jelentős százaléka pedig számottevően kevesebb időt tölt el sminkeléssel, és hajuk rendbetételével, mint irodában dolgozó munkatársaik, bár ők csak 21 %-ban dolgoznak pizsamában¹³⁵². Ez az *elkényelmesedés* ugyanakkor nemcsak „slamposzá” teheti az otthon dolgozót, hanem *egészségére is károsan hathat*, figyelembe véve a következőket. Az otthoni munkavégzés könnyen kevesebb mozgással párosulhat, amennyiben kiesik az a testmozgás amit a munkába menetel során, illetve a munkahelyen az emeletek között ingázva töltünk el. Persze nem kizárt, hogy a megspórolt időt aktív testmozgásra fordítja az otthoni munkavállaló, de az is kijelenthető, hogy nem mindegyikük tesz majd így.

Ha már a munkavállaló egészsége szóba került érdemes megemlíteni az *otthoni munkavégzés egészségre gyakorolt kedvezőtlen hatásait* is: A munkahelyen (legalábbis elméletben) szigorú munkavédelmi előírások vannak érvényben, melyek otthon sok esetben nem érvényesülnek: pl. megfelelő magasságú asztal, pontosan beállított képernyőmagasság, megfelelő hát,- és kartámasszal rendelkező szék. Ezek hiánya hosszú távon bizonyítottan károsan hatnak egészségünkre (romló látás, mozgásszervi megbetegedések stb.).

Indokoltnak tartom röviden megemlíteni a *munkaholizmust*, mint súlyos problémát. Bár a közvélekedés hajlamos úgy tekinteni a munkaholistákra, mint akik élnek-halnak a munkájukért, és az teszi őket boldoggá, hogyha szeretett foglalkozásukat űzhetik, a valóság ennél sokkal komorabb. A munkaholizmusban *szenvedők* (ugyanis egy betegségről beszélünk) az általános vélekedéssel ellentétben ugyanis gyakorlatilag nem képesek abbahagyni a munkát, és a folyamatos teljesítési kényszer miatt állandó stressz alatt élik az életüket, aminek mértéke függ a munkaholizmusuk súlyosságától, illetve az azt kontroll alatt tartó külső tényezőktől. Egy munkaholista számára könnyebb elválasztani a munkát a magánéletétől, és ha nehezen is, de legalább a következő munkanapig félretenni a munkát, amennyiben család veszi körül, és munkáját egy irodában végzi, ahol jobb esetben előbb-utóbb eljön a munkaidő vége. *Bár a munkaholizmus, mint betegség kialakulhat az otthoni munkavégzéstől függetlenül is, de a kevesebb kontroll tovább súlyosbíthatja az addig valamelyest kordában tartott tüneteket.*

Végezetül egy olyan negatív hatást emelnék ki külön, ami szorosan kapcsolódik a fent taglalt elszigeteltséghez. Ez az a jelenség, amikor a magányos a „tűz közelétől”

¹³⁵² <http://24.hu/élet-stilus/2011/10/06/pizsamaban-dolgoznak-a-tavmunkasok/> Megtekintés dátuma 2015. október 02.

távol lévő munkavállaló külvilágról alkotott képe eltorzul olyan értelemben, hogy az innen-onnan érkezett, és sok esetben már módosult információk következtében úgy érzi, hogy „kimarad valamiből”. A távolból nem érzékeli a többi munkavállaló nehézségeit, illetve annak kevésbé tulajdonít nagy jelentőséget, mint amikor arról hall, hogy valakivel valami jó történik. Az elszigeteltségben élő/dolgozó munkavállaló hajlamos ezen híreket felnagyítani és összehasonlítani saját magával, azonban ezt pont fordítva teszi. Míg saját nehézségeit felnagyítja, addig saját eredményeit kevésbé értékeli, illetve azokat sok esetben indokolatlanul kisebb eredményként könyveli el. A jelenség nem túl tudományos elnevezése az ún. „kis hal-szindróma”¹³⁵³

2. Az otthoni munkavégzés a család és a magánélet függvényében

Az otthoni munkavégzés leggyakrabban említett pozitívuma a család viszonylatában a szabad időbeosztás és a megnövekedett (amint azt már láttuk, ezen kitétel fenntartásokkal kezelendő) szabadidő amit arra fordíthat az ember, hogy több időt töltsön szeretteivel. Mindez logikusan arra enged következtetni hogy csökken az otthoni feszültség, ezzel egyidejűleg a munkavállaló „jóléte”¹³⁵⁴ is. Csökken a család-munka konfliktusok száma és súlyossága is. Legoptimálisabb esetben ez valóban bekövetkezhet, de a rideg valóság az, hogy *kevés bizonyíték található arra nézve, hogy az otthoni munkavégzés a leghatékonyabb módja ezen konfliktusok enyhítésére.*¹³⁵⁵

Jelentős eltérések mutathatóak ki ugyanis a család-munka konfliktusok számában és súlyosságában a távmunka intenzitásától függően. A tartós, illetve azon otthoni munkavégzés során, ahol heti viszonylatban átlagosan 2 és fél napon dolgozik otthonról a munkavállaló, *ezen konfliktusok növekednek számban és intenzitásukban egyaránt.* Míg az ennél rövidebb tartamú, illetve kisebb intenzitású otthoni munkavégzés során gyakorlatilag nem mutatható ki eltérés.^{1356 1357}

Ezen felmérések gyakorlatilag megdöntik az otthoni munkavégzés zászlóshajójának (legalábbis családi/személyes szempontok alapján) kikiáltott

¹³⁵³ <https://www.psychologytoday.com/blog/leading-under-pressure/201210/small-fish-in-big-pond>

¹³⁵⁴ Ez esetben nem a magyar nyelvben használatos jólétről beszélünk, hanem az angol nyelvben használatos „well-being” kifejezésről, ami bár szó szerinti fordításban jólétet jelent, valójában valakinek az általánosan jó közérzetére/egészségi állapotára utal

¹³⁵⁵ How Effective Is Telecommuting? - Tammy D. Allen, Timothy D. Golden, and Kristen M. Shockley (2015)

¹³⁵⁶ Gajendran and Harrison (2007)

¹³⁵⁷ Golden (2006)

„több idő jut a családra” elméletet. Több lehetséges magyarázata is van az otthoni munkavégzés minimális hatására a család-munka konfliktusok vonatkozásában.

Az első és egyben legkézenfekvőbb magyarázat a *munkától teljesen függetlenül is rossz, feszült otthoni légkör*. Ez esetben a több idő a családdal kifejezetten hátrány, mintsem előny, hiszen sok esetben még a munkavégzés idejére sem tudja függetleníteni magát a munkavállaló az otthoni konfliktusoktól. *Növekedhet az otthon dolgozó „családi munkaterhe”* is, ami egészen odáig fajulhat, hogy teljesen felcserélődnek az addig megszokott családi szerepek. A munkavállaló egyfajta mindenessé válhat, aki ellátja a ház körüli feladatokat, bevásárol, stb. Épp ezért elengedhetetlen a *munka-család határvonal* meghúzása és annak fenntartása.¹³⁵⁸ Ami ezt megnehezíti, az az otthoni munkavégzés jellegéből eredő sajátosság, miszerint távol az irodától előfordulhat, hogy valamilyen fontos – akár az adott munkafolyamat lezárásához nélkülözhetetlen- információ a kommunikációs csatornákon csak késve, jóval a szokásos munkaórákat követően jut el a munkavállalóhoz, aki emiatt kénytelen figyelni a telefonját, vagy folyamatosan ellenőrizni levelezését (ld. még később az információcseréről szóló résznél). A család szintén megnehezítheti a határ fenntartására tett törekvéseket, amikor akaratlanul is zavaró tényezővé válnak, ami lassítja a munkavégzést, és további feszültségeket okoz.

Abraham Maslow, a híres pszichológus ezt megelőzendő beszerzett egy tűzoltósísakot, ami családja számára azt jelezte, hogy a családfő dolgozik. Amikor a sisak lekerült, akkor újra elérhetővé vált a család számára és így jelentősen le tudta csökkenteni az otthoni konfliktusok számát. Ami azonban működött egy híres pszichológusnál, nem biztos hogy működni fog egy átlagos munkavállalónál. Személy szerint elképzelhetetlennek tartom például hogy kisfiam, aki alig múlt egy éves, egy, a fejemen lévő piros tűzoltósísakot akként értékeljen, hogy „most nem szabad játszani”.

3. Az otthoni munkavégzés munkakapcsolatokra, karrierre gyakorolt hatásai, tágabb értelemben vett társadalomtudományi aspektusai

Ennél a pontnál indokoltnak látom a munkavállaló és munkatársai/munkahelye közötti kapcsolatokon túl kitekinteni az otthoni munkavégzésnek a munkavállaló karrierjére, illetve a munkáltatóra és valamennyi munkatársra egyaránt ható tényezőket is, amely már némileg átível a munkaszociológia területére is.

¹³⁵⁸ Nippert-Eng, (1996).

Indokoltnak tartom továbbá ezen téma némileg bővebb kibontását, mivel a vonatkozó tanulmányok csak felszínesen - ha egyáltalán - érintik ezen területeket.

A már többször említett - esetlegesen - növekvő munkakedv, dolgozói elégedettség, növekvő elkötelezettség a munkáltató felé, stb. természetesen fenti tényezőket mind-mind pozitívan befolyásolhatják, azonban ebben a körben még inkább indokolt a feltételes mód használata mint eddig, hiszen most már a munkavállaló személyiségénél és családjánál jóval tágabb dimenzióról van szó. Az otthoni munkavégzés munkakapcsolatokra gyakorolt hatásainál nem kívánom megismételni az elszigeteltségnél írtakat, de természetesen azok e helyen ugyanúgy helytállóak. Ugyanakkor a csökkenő, illetve tartós és nagy intenzitású otthoni munkavégzés hatásai túlmutatnak a magány és elszigeteltség érzésénél.

Az otthoni munkavégzés szükségszerűen csökkenti a munkatársakkal, és általában a munkahellyel történő közvetlen érintkezést. Bár a vonatkozó szabályozások (értve itt akár a Munka Törvénykönyvét, akár az Európai Távmunka Keretmegállapodást) és a hozzájuk fűzött kommentárok kiemelik, hogy a munkáltatónak kötelessége lehetővé tenni a távmunkát végző munkavállalójának a többi munkavállalóval történő érintkezését, ez, az elméletben komoly garanciát jelentő szabály a gyakorlatban igencsak üresnek bizonyulhat. Elegendő arra gondolni, hogy az otthoni munkavégzés egyik legnagyobb előnye, a munkahelyre történő utazással megspórolt idő. A munkáltató hiába teszi lehetővé a munkavállalója számára, hogy korlátozás nélkül beléphessen a munkahelyre és ott szintén szabadon érintkezhessen a munkatársakkal, hogyha ezt napi két órás, vagy még hosszabb utazással teheti csak meg. Valószínűleg nem sok munkavállaló áldozna fel ennyit egy jóízű munkatársi beszélgetésért cserébe.

Ennél is fontosabb faktor ugyanakkor véleményem szerint a *tudásmegosztás, információcsere csökkenése/lassulása*, ami közvetlen arányosságban áll az *innováció, fejlődés mértékének csökkenésével*. A tudásmegosztás, információcsere ugyanis hatványozottabban hatékonyabb egy szemtől-szemben történő eszmecsere során, mint bármilyen telekommunikációs eszközön keresztül. A szomszéd irodába átlépni egy gyors megoldást igénylő probléma esetében sokkal egyszerűbb, mint telefonon megpróbálni elérni a kompetens személyeket. Az otthoni munkavállaló nincs tisztában azzal, hogy adott időpontban mely munkatárs tartózkodik az irodájában, ki elérhető. Egy adott probléma megvitatása során további kérdések merülhetnek fel, ami a személyes interakciót nélkülözve jelentősen meghosszabbíthatja a beszélgetést, ennél is rosszabb esetben a levelezést. Ennél is súlyosabb a probléma, amikor a segítség nem merül ki szóbeli magyarázatban, hanem annak gyakorlati bemutatása is szükséges lenne.

Ugyancsak az információcserét gátló tényező lehet a munkavállalók közötti nem annyira szoros kapcsolat. Bizonyos információkat egyes munkavállalók csak a szűkebb bizalmi körökbe tartozó munkavállalókkal osztanak meg. Ezen körülményt a legkörültekintőbb munkáltató sem tudja befolyásolni, munkáltatói utasításra ugyanis nem alakulhat ki bizalom/szoros munkatársi viszony két munkavállaló között. Egy 2013-as tanulmány¹³⁵⁹ szerint minél távolabb van egymástól két munkavállaló asztala, annál kevesebb interakció van kettejük között, ezzel is csökkentve a bizalom kialakulását, és lassítva az információ megosztását.

Coenen és Kok 2014-es kísérlete¹³⁶⁰ során öt külön csoportot figyeltek meg, akik ugyanazon feladattal lettek megbízva. Mind az öt csoport távmunkában látta el feladatát, de különbség volt a személyes találkozók/megbeszélések számában. A feladatot azon csoportok oldották meg leghatékonyabban, ahol a legtöbb volt a személyes konzultáció/megbeszélés, míg a legrosszabb teljesítményt azon csoport nyújtotta akik a leginkább elszeparáltan dolgoztak.

Bizonyos esetekben azonban az elszigetelődés még előnyös is lehet. Egy ritkán taglalt szegmense a témának *a negatív munkahelyi magatartások és jelenségek csökkenése a távmunkavégzésnek köszönhetően*. Míg az interakció és személyes érintkezés hiánya az innováció és fejlődés szempontjából kimutathatóan káros, addig több, negatív munkahelyi magatartás háttérbe szorulása előnyös, mind az egyéni munkavállaló, mind pedig a munkáltató szempontjából. Csökken a rosszindulatú munkahelyi pletykák száma, kevesebb tér nyílik a munkahelyi erőszaknak, legyen az pszichikai vagy fizikai, beleértve annak legsúlyosabb formáját a szexuális zaklatást is. Ugyancsak kevesebb lehetőség nyílik a munkáltatót szabotáló magatartások számára, mint amilyen a munkáltató tulajdonában lévő eszközök eltulajdonítása.

Az otthoni munkavégzéssel kapcsolatban készült felmérések nagy százalékban mutattak ki olyan vélekedéseket, miszerint a megkérdezett munkavállaló úgy érezte, hogy *szakmai előmenetelét hátrányosan érintette a hosszú távú otthoni munkavégzés*. Bizonyos felmérések azonban ezen feltételezéseket alá is támasztják, igaz, az eltérés nem számottevő, és bizonyos munkavállalókat jobban érint, mint másokat.

Egy hét évig tartó vizsgálat¹³⁶¹ során, aminek során 159 női munkavállaló karrierjének alakulását követték figyelemmel, arra a megállapításra jutottak, hogy

¹³⁵⁹ Waber, (2013)

¹³⁶⁰ Coenen and Kok (2014)

¹³⁶¹ Glass, (2004).

a többet otthoni munkavégzésben foglalkoztatott munkavállalók fizetése kisebb százalékban növekedett azokénál, akik kevesebbet dolgoztak otthonról. A százalékok alakulásánál figyelembe vettek olyan torzító tényezőket is, mint pl. a hét év alatt vállalt gyermekek száma, vagy a munkahelyi politikában bekövetkező változások. (valamelyik munkáltatónál volt kollektív béremelés, valamelyiknél nem) Kiemelendő, hogy ez a negatív hatás nagyobb volt azon munkavállalóknál akik a hét éves periódus alatt ugyanazon munkáltatónál maradtak. Akadnak azonban olyan tanulmányok is, amik éppen ennek ellenkezőjéről számolnak be és több vizsgálat is kimutatta, hogy sok esetben a munkavállaló attól tartva, hogy az hátráltathatja előmenetelét egyáltalán bele sem fog az otthoni munkavégzésbe.

Szintén ritkán taglalt szegmense az otthoni munkavégzésnek az „üzleti folyamatosság”. A fogalom több szempontból is megközelíthető: Érthetjük arra is, hogy az otthoni munkavégzésre nem hatnak ki az irodai munkavégzést negatívan befolyásoló tényezők (felújítás, rendszerhiba, tűzriadó, stb.). Az otthon munkát végző jobb eséllyel megússza az irodában végigsöprő influenzajárványt is. Itt is visszaköszön a Stanford Egyetem kutatása, ami szerint csökken a betegszabadságra kivett napok száma az otthoni munkavégzés során. Ugyancsak nem befolyásolja (vagy legalábbis kisebb eséllyel) az otthoni munkavégzést az időjárás, illetve egyéb természeti katasztrófa.

Egy másik szemszögből közelítve a kérdést pedig az otthoni munkavégzés lehetőséget ad azon női munkavállalóknak, akik, bár kimagaslóan teljesítenek munkahelyükön, a gyermekvállalás következtében egyébként kénytelenek lennének szüneteltetni karrierjüket. Ez egy rendkívül fontos tényező, hiszen ily módon *az otthoni munkavégzés hozzájárulhat a nemek közötti különbségek csökkenéséhez is.*

Az otthoni munkavégzés a gyermeket vállaló női munkavállalókon túl lehetőséget biztosít a munkavégzésre azok számára is, akik egészségi állapotuknál (akár testi fogyatékkal élők, akár olyan, terjedőben lévő pszichés betegségekben szenvedők, mint a pánikbetegség, vagy a tömegfóbia) fogva képtelenek a hagyományos munkavégzésre.

Ugyanakkor vannak akik attól tartanak, hogy az otthoni munkavégzés tovább erősítheti a fogyatékkal élők által amúgy is erőteljesebben észlelt elszigeteltség-faktort¹³⁶², e körben azonban részletes kutatások ezidáig nem készültek. Mégis, *az otthoni munkavégzés potenciálisan növelheti a foglalkoztatottságot, azaz csökkenő munkanélküliségi rátát eredményezhet.*

¹³⁶²

P. M. A. Baker (2006)

Ugyancsak hozzájárulhat az otthoni munkavégzés a *vidéki foglalkoztatottság növeléséhez*, közvetve pedig a falvak, kisvárosok elnéptelenedésének lassításához, ideális esetben visszafordításához. Egyrészt lehetőséget biztosít a vidéki munkavállalók számára, hogy munkájukat anélkül lássák el, hogy ahhoz a munkáltató székhelyének otthont adó nagyvárosba kelljen költözniük, másrészt a nagyvárosi munkavállalónak is vonzóbbá válhat a jelentősen alacsonyabb költségekkel járó vidéki élet.

Végül, de nem utolsósorban érdemes megjegyezni az otthoni munkavégzés terjedésével *csökkenő közlekedést és károsanyag-kibocsátást*, ami, bár nehezen mérhető, de amennyiben megvalósul, úgy a környezetre gyakorolt kedvező hatása felbecsülhetetlen értékű lehet.

VI. Konklúzió

Mint látható, az előző fejezet végén már földrajzilag is egyre csak távolodtunk az irodától, mégis még mindig az otthoni munkavégzés *lehetséges* előnyeit taglaltuk. Bár helyenként úgy tűnhet, hogy jelen tanulmány mintha elrettenteni kívánná a munkáltatókat és a munkavállalókat az otthoni munkavégzéstől, ezzel éppen ellentétes célt kívánt elérni. Az otthoni munkavégzésben ugyanis kétség kívül rengeteg potenciál lakozik, nem véletlen a körülötte tapasztalható folyamatosan növekvő érdeklődés. Mint azt a fentiekben láthattuk ugyanakkor, számos kérdés és kétely is felmerül vele kapcsolatban, melyek legalábbis óvatosságra kell hogy intsek a munkáltatókat és a munkavállalókat egyaránt.

Véleményem szerint az otthoni munkavégzés leginkább akkor érheti el az újságcikkekben „reklámozott” pozitív hatásait, hogyha az „alapok” (arra megfelelőnek tartott munkavállaló, alkalmas munkahely és munkakör) meglétén túl bevezetését fokozatosság, illetve mértékletesség jellemzi. Érdemes először kísérleti jelleggel, akár több alkalommal „próbaként” bevezetni az otthoni munkavégzést, és azt az adott munkavállaló(k) teljesítményének és visszajelzéseinek függvényében kizárni, mint lehetséges alternatívát, vagy, amennyiben az otthoni munkavégzés gyümölcsözőnek bizonyult, rendszeresebbé, illetve tartósabbá tenni azt. A teljes, hosszas elszigetelődést eredményező otthoni munkavégzés kizárólag a legszükségesebb esetben (pl. gyermeket vállaló női munkavállaló, áthidalhatatlan földrajzi távolság) tartom alkalmazandónak.

Amennyiben erre mégis sor kerül, úgy a munkavállaló felelőssége saját magával és környezetével szemben is, hogy a káros hatásokat csökkentse. Erre hatékony módszer lehet pl. a munka kezdetekor lebonyolítani a szükséges hívásokat,

elolvasni az e-maileket, híreket, általában véve bekapcsolódni a külvilág vérkeringésébe. Törekedni kell arra is, hogy a munkahelyen érvényesülő, és a munkavállalót védő előírásokat otthon is a lehetőségekhez képest betartsa a munkavállaló.

Elképzelhető például hogy nem mindenkinek áll rendelkezésére a munkavédelmi előírásoknak tökéletesen megfelelő irodai szék, ugyanakkor mindenkinek lehetősége van arra, hogy a sok szabályzatban előírt szüneteket (pl. 45 percenként 10 perc) megtartsák. Mindez feltételezi a megfelelő önismerettel és kontrollal rendelkező munkavállalót, a felelős vezetői hozzáállást. Mint azt láthattuk, az önismeret (illetve annak hiánya) több esetben is megvezetheti mindkét felet, így akár arra is van lehetőség, hogy szakemberek közreműködését (pl. munkavállaló(k) előzetes fizikai/pszichikai alkalmassági vizsgálata) vegyék igénybe a kérdés eldöntéséhez.

Végezetül annyit jegyeznek csak meg, hogy az otthoni munkavégzésben rejlő lehetőségek maximális kiaknázása még várat magára, ami a téma újbóli megvizsgálását teszi majd szükségessé, ahogy a munkavégzés ezen módja egyre inkább elterjed nemcsak nemzetközi, hanem hazai viszonylatban egyaránt.

IRODALOMJEGYZÉK:

Könyvek, tanulmányok (szerzők szerinti alfabetikus sorrendben):

Allen, Tammy D. - Timothy D. **Golden** - Kristen M. **Shockley**: How Effective Is Telecommuting? Assessing the Status of Our Scientific Findings in: Psychological Science in the Public Interest 2015 Vol. 16 (2) 40– 68 (2015)

Baker, P. M. A., **Moon**, N. W., & **Ward**, A. C. (2006). Virtual exclusion and telework: Barriers and opportunities of technocentric workplace accommodation policy. *Work: A Journal of Prevention, Assessment & Rehabilitation*, 27, 421–430.

Bankó Zoltán: *Az atipikus munkaviszonyok* (2010), Dialóg Campus Könykiadó

Bloom, Nicholas & James **Liang** & John **Roberts** & Zhichun Jenny **Ying**, 2015. "[Does Working from Home Work? Evidence from a Chinese Experiment](#)," *The Quarterly Journal of Economics*, Oxford University Press, vol. 130(1), pages 165-218.

Coenen, M., & **Kok**, R. A. W. (2014). Workplace flexibility and new product development performance: The role of telework and flexible work schedules. *European Management Journal*, 32, 564–576

Gajendran, R. S., & **Harrison**, D. A. (2007). The good, the bad, and the unknown about telecommuting: Meta-analysis of psychological mediators and individual consequences. *Journal of Applied Psychology*, 92, 1524–1541.

Glass, J. (2004). Blessing or curse? Work-family policies and mother's wage growth over time. *Work and Occupations*, 31, 367–394.

Golden, T. D. (2006a). Avoiding depletion in virtual work: Telework and the intervening impact of work exhaustion on commitment and turnover intentions. *Journal of Vocational Behavior*, 69, 176–187.

Jung, Carl Gustav: *Az analitikus pszichológia* (1916)

Nippert-Eng, C. (1996). *Home and work: Negotiating boundaries through everyday life*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Waber, B. N. (2013). *People analytics*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education

Internetes cikkek (hivatkozásuk sorrendjében):

1. Hvg.hu : „Nem csak álom, hogy otthonról dolgozhat – ha bírja” szerző: Pavlov Péter
http://hvg.hu/tudomany/20140428_nem_csak_alom_egyre_tobben_egyre_tobbszor Megtekintés dátuma: 2015.09.30.
2. vg.hu: „Mintegy 50 ezren dolgoznak távmunkában, főként a férfiak kiváltsága”
<http://www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/mintegy-50-ezren-dolgoznak-tavmunkaban-fokent-a-ferfiak-kivaltsaga-427077>
Megtekintés dátuma: 2015.09.30.
3. ipsos.hu: Itthon elenyésző a távmunka <http://ipsos.hu/hu/news/itthon-elenyesz-a-tavmunka> Megtekintés dátuma: 2015. október 02.
4. Social regulation of gene expression in human leukocytes
<http://www.genomebiology.com/2007/8/9/R189>
Megtekintés dátuma 2015. október 02.

MUNKAJOGI VÉDŐHÁLÓ ÉS SZAKADÁSAI A RÉGI ÉS AZ ÚJ MUNKAJOGI SZABÁLYOZÁS TÜKRÉBEN

I.

Bevezetés

A munkavégzés kezdetektől fogva hozzátartozik az emberek életéhez, mindennapjaihoz.

Ebből következően a munkavégzéssel, munkaviszonnal kapcsolatosan felmerülő kérdéseket szabályozni kellett. Olyan szabályok alkotására volt szükség, amelyek minden munkáltatóra és munkavállalóra vonatkoznak.

Kezdetben ez törvényerejű rendelettel valósult meg (például: a Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. törvényerejű rendelet, a Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. törvényerejű rendelet módosításáról és kiegészítéséről megjelent 1953. évi 25. törvényerejű rendelet)¹³⁶³

A munkajog szabályait elsőként törvényi formában a Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény tartalmazta.

Ezt a törvényt később az 1992. évi XXII. törvény váltotta fel, míg 2013. január 01. napjától – fokozatosan bevezetve –, míg 2013. július 01. napjától teljes egészében a 2012. évi I. törvény szabályait kell alkalmazni a munkaviszonnal összefüggő kérdések tekintetében.

Valamennyi fentebb felsorolt jogszabály tartalmaz rendelkezéseket mind a munkáltató, mind pedig a munkavállaló jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatban, ahogyan a felelősségi szabályok sem hiányoznak egyik törvényből sem. A munkajogi igények érvényesítésére vonatkozó szabályokat szintén megtaláljuk mindhárom törvényben.

Az 1967. évi II. törvény a kölcsönös együttműködés elvére épül, és már szabályozza a szakszervezetek működését is.

Kimondja a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, azonban találunk benne rendelkezést az ún. „előnyben részesítésre”, azaz pozitív diszkriminációra is. Előnyben lehetett részesíteni az egyes munkavállalókat szociális helyzetükre, egészségi állapotukra, egyéb körülményeikre tekintettel. A terhes nő vagy anya

1363 Kósa Ádám munkajog szigorlat jegyzet (2002.) <https://www.google.hu/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=t%C3%B6rv%C3%A9nyerej%C5%B1%20rendeletek%20a%20munkajogban> 2015. október 02. 12:12

alkalmazását megtagadni nem lehetett és őket azonos feltételek esetén szintén előnyben kellett részesíteni.

Tanulmányi szerződés kötésére is volt lehetőség, a megfelelő elhelyezkedést pedig többek között pályaválasztási tanácsadással és munkaközvetítéssel lehetett elősegíteni.

A munkaviszony munkaszerződéssel jött létre, amely a munkáltató és a munkavállaló megállapodása volt, kötelező tartalmi elemként meg kellett benne határozni a munkakört és a személyi alapbért.

A törvény szabályai szerint munkaviszony határozott vagy határozatlan időre létesülhetett, megszűnésére pedig közös megegyezéssel, más vállalathoz való áthelyezéssel (a két vállalat és a dolgozó megállapodása alapján), valamint felmondással (ez a lehetőség a munkavállalót és a munkáltatót egyaránt megillette) került sor.

A felmondást ahhoz, hogy szabályos legyen írásban kellett közölni, próbaidőt írásban lehetett kikötni.

A munkaviszonyt próbaidő alatt bármelyik fél azonnali hatállyal megszüntethette. Csak rendkívül indokolt esetben mondhatott fel a vállalat a nála hosszú ideje munkaviszonyban álló és ez alatt az átlagosnál jobb munkájával és példamutató magatartásával kitűnő dolgozónak.

A munkáltató jogszabályban meghatározott ideig nem mondhatott fel a sor- vagy tartalékos katonai szolgálatra bevonult és az onnan leszerelt, a keresőképtelenné vált beteg dolgozónak, valamint a terhes és szülő nőnek sem. Jogszabály pedig a felmondást a dolgozó védelmében vagy közérdekből egyéb esetekben is megtilthatta, korlátozhatta, vagy feltételekhez köthette.

Ha a munkáltató mondott fel, új munkahely keresése végett a munkavállaló részére a munkaviszonyra vonatkozó szabályban meghatározott szabadidőt feltétlenül biztosítani kellett

A munkavállaló munkaviszonyát a munkáltató azonnali hatállyal csak és kizárólag fegyelmi büntetésként szüntethette meg. A bíróság jogerős ítéletével közügyektől eltiltott munkavállaló eltiltás alá eső munkaviszonya azonnali hatállyal megszűnt.

A dolgozó a munkaviszonyt azonnali hatállyal megszüntethette, ha annak fenntartása életét, egészségét, vagy testi épségét közvetlenül és súlyosan veszélyeztette. A korlátozottan cselekvőképes személy munkaviszonyát a törvényes képviselője azonnali hatállyal megszüntethette, ha a munkaviszony fenntartása annak életét, egészségét vagy testi épségét veszélyeztetné, vagy egyébként reá káros következményekkel járna.

Ugyanakkor, ha a munkaviszonyt a munkavállaló a jogszabály rendelkezéseinek megszegésével felmondás nélkül vagy a munkaviszony megszűnésére meghatározott időpont előtt szüntette meg, úgy kellett elbírálni, mintha munkaviszonya fegyelmi elbocsátás folytán szűnt volna meg.

A munkavállalókat pihenőidő és szabadidő ugyanúgy megillette, mint napjainkban. A törvény ismerte a túlmunka és a készenlét szabályait is, azonban a várandós, valamint kisgyermekes anyákat, továbbá a fiatalkorúakat bizonyos kedvezmények illettek meg.

A dolgozó nőt terhessége negyedik hónapjának kezdetétől gyermeke hathónapos koráig egyáltalán nem, míg gyermekének egyéves koráig csak beleegyezésével lehetett túlmunkára és készenlétre igénybe venni, éjszakai munkára azonban gyermekének egyéves koráig nem lehetett kötelezni.

Fiatalkorút éjszakai munkára, a tizenhat éven aluli fiatalkorút pedig túlmunkára és készenlétre nem lehetett igénybe venni. Azonban az éjszakai munka tilalma alól a tizenhat éven felüli fiatalkorúakra vonatkozóan jogszabály kivételt tehetett.

A munkáltató a kiváló munkát végző és példamutató magatartást tanúsító dolgozónak a rendes szabadságon felül jutalomszabadságot adhatott, kérelemre - közérdekű okból, személyi és családi körülményeire tekintettel rendkívüli vagy fizetés nélküli szabadságot kaphatott azzal, hogy jogszabály ezek engedélyezését kötelezővé tehetette.

A terhes, illetőleg a szülő nőt szülési szabadság, a munkája mellett továbbtanuló dolgozót, pedig tanulmányi szabadság illette meg. Munkaviszonyra vonatkozó szabály munkaidő-kedvezményt is biztosíthatott részükre.

Összefoglalva tehát a munkajogi védőháló már a legkorábbi szabályozásban is megjelent, a munkavállalók védelmét a fentebb részletezett szabályok szolgálták, melyek egy része napjaink szabályozásában is tetten érhető.¹³⁶⁴

Tanulmányom további részében a régi és az új Mt. munkavállalókat védő illetőleg hátrányosan érintő rendelkezéseit tekintem át az aktuálisan vizsgált jogszabály rendszere szerint haladva az eltérések, hátrányok kiemelésével.

A régi Mt. esetében a 2011. XII. 10. - 2011. XII. 31. napjáig hatályos szabályozást, az új Mt. esetében pedig a 2015. III. 27. napjától hatályos szabályozást veszem alapul.

1364 A Munka törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény

II.

Az 1992. évi XXII. törvény (régí Mt.) munkavállalókat védő rendelkezései

A hátrányos megkülönböztetés tilalmát és a kötelező előnyben részesítést a régi Mt. is ismerte. A kötelező előnyben részesítés egyes eseteit azonban nem sorolta fel, hanem akként rendelkezett, hogy ilyen kötelezettséget munkaviszonyra vonatkozó szabály állapíthat meg.

Amennyiben a hátrányos megkülönböztetés megszegésének tilalmával kapcsolatban vita támadt a munkavállaló és a munkáltató között, akkor ez utóbbit terhelte a bizonyítási kötelezettség azzal kapcsolatban, hogy a tilalmat eljárásával nem szegte meg.

A régi Mt. előírta, hogy a munkáltató írásbeli intézkedését köteles megindokolni, ha az ellen a munkavállaló jogorvoslatot kezdeményezhet. Ebben az esetben a jogorvoslat módjáról és határidejéről a munkavállalót ki kell oktatni.

A munkáltató hibájából eredő érvénytelenség esetén a munkáltatói rendes felmondás jogkövetkezményeit kellett megfelelően alkalmazni.

Megjelenik a törvényben a kollektív szerződés és az országos érdekegyeztetés, valamint az üzemi tanács intézménye is, mely intézmények a munkáltatók érdekeit védik és szolgálják, hiszen részvételi jog illeti meg őket is ezekben a szervezetekben.

A munkaviszony szintén munkaszerződéssel jött létre, amit főszabály szerint írásba kellett foglalni, annak kötelező tartalmi elemét képezte a munkavégzés helye is. Az írásba foglalás elmulasztása miatti érvénytelenségre csak a munkavállaló hivatkozhatott a munkába állását követő harminc napon belül.

A munkaszerződés kollektív szerződéssel ellentétben nem állhatott, csak akkor, ha a munkavállalóra kedvezőbb feltételt állapított meg.

A munkavállalótól csak olyan nyilatkozat megtétele vagy adatlap kitöltését lehetett kérni, vele szemben csak olyan alkalmassági vizsgálat volt alkalmazható, amely személyiségi jogait nem sérti, és a munkaviszony létesítése szempontjából lényeges tájékoztatást nyújthat.

A határozott idejű munkaviszony határozatlan idejűvé alakul, ha a munkavállaló az időtartam lejártát követően legalább egy munkanapot, közvetlen vezetője tudtával tovább dolgozik. A harmincnapos vagy ennél rövidebb időre létesített munkaviszony azonban ilyen esetben csak annyi idővel hosszabbodik meg,

amilyen időtartamra eredetileg létrehozták (kivéve választással keletkezett munkaviszony).

Munkaszerződés csak a munkáltató és a munkavállaló közös megegyezésével volt módosítható, kollektív szerződés pedig a munkaszerződést a munkavállaló hátrányára nem módosíthatja.

A régi Mt. is védelemben részesítette a várandós és kisgyermekes nőket: Kimondta, hogy a nőt terhessége megállapításától gyermeke egyéves koráig - munkaköri alkalmasságára vonatkozó orvosi véleménybemutatása alapján - az állapotának egészségügyi szempontból megfelelő munkakörbe kell ideiglenesen áthelyezni, vagy a meglévő munkakörében a munkafeltételeket megfelelően módosítani szükséges. Az új munkakör kijelöléséhez azonban a munkavállaló hozzájárulása szükséges.

Az ilyen módon ideiglenesen áthelyezett, illetőleg áthelyezés nélkül módosított munkafeltételek mellett foglalkoztatott nő munkabére nem lehetett kevesebb előző átlagkereseténél.

Ha pedig a munkáltató nem tudott az egészségi állapotának megfelelő munkakört biztosítani, akkor a nőt a munkavégzés alól fel kellett menteni, és ekkor állásidőre járó munkabér illette meg.

A régi Mt. a megváltozott munkaképességű személyeket is védte, hiszen a munkáltató a munkaviszony fennállása alatt megváltozott munkaképességűvé vált munkavállalót köteles volt- a külön jogszabályban meghatározottak szerint - az állapotának megfelelő munkakörben tovább foglalkoztatni.

A munkaviszony megszűnése körében is található a munkavállalókat védő rendelkezéseket.

A munkáltató a határozatlan idejű munkaviszonyra vonatkozó felmondását köteles volt megindokolni. Az indokolásból a felmondás okának világosan ki kellett tűnnie. Vita esetén a felmondás indokának valóságát és okszerűségét a munkáltatónak kellett bizonyítania.

A felmondás indoka kizárólag a munkavállaló képességeivel, a munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával, illetve a munkáltató működésével összefüggő ok lehetett.

Előtte lehetőséget kellett adni a munkavállalónak a vele szemben felhozott kifogások elleni védekezésre, kivéve, ha az eset összes körülményeiből következően ez a munkáltatótól nem volt elvárható.

Bizonyos, a régi Mt. 90. § (1) bekezdésében meghatározott munkavállalókat védelem illetett meg a rendes felmondás körében: így a munkáltató nem szüntethette meg rendes felmondással a munkaviszonyt.¹³⁶⁵

- 1) a betegség miatti keresőképtelenség, legfeljebb azonban a betegszabadság lejártát követő egy év, gümőkóros megbetegedés esetén két év, továbbá az üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés miatti keresőképtelenség alatt a táppénzre való jogosultság teljes ideje alatt,
- 2) a beteg gyermek ápolására táppénzes állományba helyezés, vagy ilyen célból, illetőleg a közeli hozzátartozó otthoni ápolása vagy gondozása céljából kapott fizetés nélküli szabadság [138. § (4) bekezdés a) pont, 139. §] ideje alatt,
- 3) a terhesség, a szülést követő hatodik hónap vége, valamint a gyermek gondozása céljára kapott fizetés nélküli szabadság [138. § (4) bekezdés b) pont] ideje alatt,
- 4) a sor- vagy tartalékos katonai szolgálatnak a behívóparancs, a polgári szolgálatnak a teljesítésre vonatkozó felhívás kézhezvételétől számított időtartama alatt.¹³⁶⁶

A munkavállaló munkaviszonyát az öregségi nyugdíjra való jogosultság megszerzését megelőző öt éven belül a munkáltató csak különösen indokolt esetben szüntethette meg rendes felmondással.

A régi Mt. a rendkívüli felmondást szabályokhoz kötötte, azaz a törvény meghatározta, hogy arra mely esetekben, határidővel és módon kerülhet arra sor. A szabályokhoz kötöttség mindkét fél, így a munkavállaló és a munkáltató érdekeit is védte.

A munkavállalók védelme valósult meg a régi Mt.-ben a következő, munkaidő-pihenőidővel kapcsolatos szabályokon keresztül is:

A régi Mt. 120. § (3) bekezdése szerint egészségre ártalmas vagy fokozottan veszélyes munka esetén az ilyen tevékenységre fordítható napi munkaidő egyenlőtlen munkaidő-beosztásnál sem haladhatja meg a hat órát; ettől érvényesen eltérni nem lehet.

1365 ún. felmondási tilalmak
1366 táblázatban is szemléltetve

A régi Mt. 121. § (1) bekezdése szerint a nőt terhessége megállapításától a gyermekének egyéves koráig, továbbá a fiatalkorút éjszakai munkára igénybe venni nem lehet; ettől érvényesen eltérni nem lehet.

Pihenőidő, szabadság és munkaközi szünet is megillette a munkavállalót. Munkaszüneti nap alkalmával a munkavállaló rendszeresen csak a megszakítás nélkül üzemelő (folyamatos vagy folytonos) és a rendeltetése folytán e napon is működő munkáltatónál, illetőleg munkakörben volt foglalkoztatható.

A régi Mt. 126. § (1) bekezdése szerint a munkáltató a munkavállalót kivételes esetben kötelezheti rendkívüli munkaidőben történő munkavégzésre.

A régi Mt. 128. § (1) bekezdése szerint a túlmunka (készenlét) elrendelése nem veszélyeztetheti a munkavállaló testi épségét, egészségét, illetőleg nem jelenthet személyi, családi és egyéb körülményeire tekintettel aránytalan terhet.

A (2) bekezdése szerint a nő terhessége megállapításától a gyermeke egyéves koráig, továbbá a fiatalkorú, valamint az egészségre ártalmas (veszélyes) munkakörben foglalkoztatott munkavállaló túlmunkára (készenlétre) nem vehető igénybe; ettől érvényesen eltérni nem lehet.

A (3) bekezdés pedig azt mondta ki, hogy a gyermekét egyedül nevelő munkavállaló - gyermeke négyéves koráig - csak beleegyezésével vehető igénybe túlmunkára (készenlétre).

A régi Mt. 129. § (1) bekezdése alapján az elrendelhető túlmunka felső határa két egymást követő napon összesen négy óra; ettől érvényesen eltérni nem lehet. Az elrendelhető túlmunka felső határa naptári évenként száznegyvennégy, kollektív szerződés eltérő rendelkezése esetén legfeljebb kétszáz óra.

A (2) bekezdés értelmében az (1) bekezdésben a napi túlmunkára meghatározott korlátozás nem vonatkozik a heti pihenőnapon (pihenőidőben) és a munkaszüneti napon végzett munkára.

A (3) bekezdésben foglaltak szerint azonban nem esik korlátozás alá - a 128. § (2) bekezdésében foglalt esetet kivéve - a túlmunka (készenlét), ha arra baleset, elemi csapás vagy súlyos kár megelőzése, illetőleg elhárítása érdekében kerül sor.

A munkavállalókat munkaidő-kedvezmények is megilletik: például szülési szabadság, fizetés nélküli szabadság, közeli hozzátartozó halála esetén járó szabadság.

A kötelező legkisebb munkabér meghatározása és a munka díjazásának szabályai szintén a munkavállalók védelmét szolgálják.

III.

A 2012. évi I. törvény (új Mt.) munkavállalókat védő rendelkezései és a védőháló repedései

A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény elfogadásával a munkajogi szabályozás új alapokra került. A változások közül az egyik legmeghatározóbb a jogalkotó szabályozási szemléletének a változása volt.

Az új Mt. 1. §-a értelmében a törvény célja a tisztességes foglalkoztatás alapvető szabályainak a vállalkozás és a munkavállalás szabadságának elve szerinti megállapítása, tekintettel a munkáltató és a munkavállaló gazdasági, valamint szociális érdekeire.

Az új Mt. a kollektív szerződéssel szemben általában diszpozitív jellegű., a 277. § (2) bekezdése szerint kollektív szerződés – eltérő rendelkezés hiányában – a második és harmadik részben foglaltaktól eltérhet. Az ide kapcsolódó miniszteri indoklás szerint az új törvény a hatályos szabályozással ellentétben a teljes diszpozitivitás elvén nyugszik, amely szintén a szemléletváltozást tükrözi.¹³⁶⁷

Az új Munka törvénykönyvében egyaránt vannak a munkavállalókat és a munkáltatókat védő rendelkezések, valamint olyan rendelkezések, amelyek révén a munkavállalók védelme valósul meg.

Megállapítható a két törvény összehasonlítása alapján az is, hogy vannak olyan rendelkezések az új Mt.-ben, amelyek a régi Mt.-ben szabályozott, a munkavállalók védelmét szolgáló rendelkezésektől jobban védik a munkavállalókat, részletesebb szabályokat fogalmazzak meg, ugyanakkor bizonyos rendelkezések vagy azok elhagyása a munkavállalói érdekek védelmének megingatásával járnak.

Az előbbiekre jelent példát többek között a 6. § (általános magatartási követelmények), valamint a 9. § (a személyiségi jogok védelme).

A továbbiakban az álláspontom szerint legszembetűnőbb, a védelmet érintő szabályok változását eredményező rendelkezéseket veszem sorba.

A kölcsönös együttműködés elve mind a régi, mind pedig az új Mt. rendelkezései között megtalálható, az új Mt. célként fogalmazza meg a tisztességes foglalkoztatás szabályainak meghatározását a vállalkozás és a munkavállalás

1367 Rácz Zoltán: Az új Mt. és a munkajogi átmeneti törvény kollektív munkajogot érintő rendelkezéseiről Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI. (2013), 452. oldal (matarka.hu) 2015. október 02. 14:00

szabadságának elvére figyelemmel, a munkáltató és a munkavállaló gazdasági és szociális érdekeire is tekintettel. Szabályai is ezt a szemléletet tükrözik.

Az új Mt.-ben az általános magatartási szabályok között megjelenik az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsításának alapelve is a jóhiszeműség és a tisztesség alapelvei mellett. Ez utóbbi alapelv körében pedig kifejtésre kerül, hogy annak sérelmét különösen mely magatartások jelentik.

Változatlan a munkavállalói érdekek méltányos mérlegelésének és a teljesítési mód egyoldalú meghatározásának szabályozása, éppúgy, mint a tájékoztatási kötelezettség alapvető szinten való megjelenése.

Az új Mt. a joggal való visszaélés tilalmát, a régi Mt. pedig a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményét és megsértésének következményei rögzíti.

Az új Mt. a személyiségi jogok védelmét részletesen szabályozza.

Az egyenlő bánásmód követelménye mindkét jogszabályban megjelenik, azonban az új Mt. a kötelező előnyben részesítés fogalmát nem ismeri. Az egyenlő bánásmód körében nevesíti a munkadíjazásával kapcsolatos egyenlő bánásmód követelményét és a munka egyenlő értékének mérésénél irányadó szempontokat.

A jognyilatkozatokkal kapcsolatban a munkavállalókat védi az a régi és az új Mt.-ben egyaránt megfogalmazott szabály miszerint, a munkavállaló kérésére azt a nyilatkozatot is írásba kell foglalni, amelyre nézve a kötelező írásba foglalás szabálya nem vonatkozik.

Az új Mt. felsorolja az egyes jognyilatkozatok típusait és az azokra vonatkozó szabályokat.

A feltétel kapcsán rögzíti, hogy a felek a megállapodás létrejöttét, módosítását vagy megszűnését jövőbeli, bizonytalan eseménytől (feltétel) is függővé tehetik, azonban nem köthető ki olyan feltétel, amelynek alapján a munkaviszony a munkavállaló hátrányára módosulna, vagy a munkaviszony megszűnését eredményezné.

Ez a szabály szintén a munkavállalók érdekeit szolgálja, védelmét jelenti.

Az új Mt. rendelkezik arról, hogy az alaki kötöttség megsértésével tett jognyilatkozat törvény eltérő rendelkezése hiányában érvénytelen, azonban annak jogkövetkezménye nem alkalmazható, ha a jognyilatkozat a felek egyező akaratából teljességbe ment.

A munkavállaló érdekét szolgálja az az előírás, miszerint a munkáltató az egyoldalú jognyilatkozatát a törvényben meghatározott esetben köteles írásban indokolni és

az igény érvényesítésének módjáról, valamint, ha az elévülési időnél rövidebb, annak határidejéről a munkavállalót ki kell oktatni.

Emellett a munkáltató köteles a megállapodás írásba foglalásáról gondoskodni és ennek egy példányát a munkavállalónak átadni. A megállapodásban pedig meg kell jelölni a felek nevét, továbbá a teljesítése szempontjából lényeges adatait.

A régi Mt. is kimondja, hogy az alaki kötöttség megsértésével tett jognyilatkozat érvénytelen, de az érvénytelenség elhárításának lehetőségéről nem szól.

A munkáltató a régi Mt. szerint csak azt a jognyilatkozatát köteles írásban indokolni, amely ellen a munkavállaló jogorvoslatot kezdeményezhet.

A jognyilatkozatok közlése kapcsán az új Mt.-ben az elektronikus dokumentumként való közlés is elfogadott.

Mindkét jogszabály tartalmazza az érvénytelenségre, valamint a semmisségre vonatkozó szabályokat és az érvénytelenség következményeit.

Az új Mt. megtámadási okként nevesíti azt az esetet, amikor a megtévesztés hatására kötött megállapodást az támadja meg, akit a másik fél szándékos magatartásával tévedésbe ejt vagy tévedésben tart. Megtámadható a jognyilatkozat, ha a megtévesztés vagy jogellenes fenyegetés harmadik személy részéről történt és erről a másik fél tudott vagy tudnia kellett.

Megmagyarázza továbbá, hogy mikor minősül lényeges körülményben való tévedésnek a tévedés.

Ugyanakkor az új Mt. szerint nem támadhatja meg a szerződést az, aki a tévedését felismerhette vagy a tévedés kockázatát vállalta.

Az új Mt. kimondja, hogy a fél titkos fenntartása vagy rejtett indoka a megállapodás érvényességét nem érinti.

A semmisség esetében az új Mt.-ben foglalt indok, ha munkaviszonyra vonatkozó szabály megkerülésével jött létre vagy nyilvánvalóan a jóerkölcsebe ütközik. A színlelt megállapodás szintén semmis, ha pedig más megállapodást leplez, azt a leplezett megállapodás alapján kell megítélni.

A semmis megállapodás akkor érvénytelen, ha ahhoz munkaviszonyra vonatkozó jogszabály más következményt nem fűz.

Az érvénytelenség oka az új Mt. alapján a felek által elhárítható, hiányzik viszont az a kitétel, miszerint a munkáltató hibájából eredő érvénytelenség esetén a munkáltatói rendes felmondás jogkövetkezményeit kell megfelelően alkalmazni. Ehelyett az új Mt. 29. § (2) bekezdése kimondja, hogy a munkáltató köteles a munkavállalónak annyi időre járó távolléti díjat megfizetni, amennyi a munkáltató felmondása esetén járna, továbbá megfelelően alkalmazni kell a végkielégítés szabályait is, ha a munkaszerződés a munkáltató oldalán felmerült okból érvénytelen és azt az (1) bekezdés alapján meg kell szüntetni.

A munkaszerződéssel kapcsolatban mindkét jogszabály tartalmaz rendelkezéseket. Egyaránt rögzítik, hogy azt írásba kell foglalni és az írásba foglalás elmulasztásának lehetséges következményéről is ugyanúgy rendelkeznek. A régi Mt. azonban kimondta azt is, hogy az írásba foglalásról a munkáltatónak kell intézkednie.

Az új Mt. rendelkezései szerint is védelemet élveznek bizonyos munkavállalói kategóriák, így a várandós nők, kisgyermekes nők, fiatalok, megváltozott munkaképességű személyek, gyermeküket egyedül nevelő szülők, akik hozzátartozójukat tartósan, személyesen gondozzák.

A fentebb megjelölt munkavállalói kategóriákra kedvezőbb szabályok vonatkoznak például a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás, a munkaszerződés módosítása, a túlmunka esetében, továbbá az ún. felmondási tilalmak is védik őket.

A munkavállalókat védő rendelkezések „lazulása”, a védőháló repedése érhető tetten az alább kifejtettek alapján.

Az új Mt. rögzíti, hogy a munkavállaló a munkaviszony fennállása alatt nem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel munkáltatója jogos gazdasági érdekeit veszélyeztetné (kivéve, ha erre jogszabály feljogosítja).

Azonban az új szabályok szerint a munkavállaló munkaidején kívül sem tanúsíthat olyan magatartást, amely közvetlenül és ténylegesen alkalmas munkáltatója jó hírnevének, jogos gazdasági érdekének vagy a munkaviszony céljának veszélyeztetésére, véleménynyilvánításhoz való jogát a munkáltató jó hírnevét, jogos gazdasági és szervezeti érdekeit súlyosan sértő vagy veszélyeztető módon nem gyakorolhatja, továbbá köteles a munkája során tudomására jutott üzleti titkot megőrizni és nem közölhet illetéktelen személlyel olyan adatot, amely munkaköre betöltésével összefüggésben jutott a tudomására, és amelynek közzétevése a munkáltatóra vagy más személyre hátrányos következménnyel járhat.

A munkavállaló magatartása korlátozható, ha a korlátozás a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefüggő okból feltétlenül szükséges és a cél elérésével arányos, természetesen előzetes írásbeli tájékoztatást követően.

A régi Mt. a munkáltató kötelezettségeként írta elő, hogy a munkavállalóra vonatkozó tény, adatot, véleményt harmadik személlyel csak törvényben meghatározott esetben vagy a munkavállaló hozzájárulásával közölhetett.

A munkavállaló pedig a munkaviszony fennállása alatt jogszabály által erre történő feljogosítás hiányában nem tanúsíthatott olyan magatartást, amellyel munkáltatója jogos gazdasági érdekeit veszélyeztette volna.

Az új szabályok szerint a munkavállaló magatartása már munkaidején kívül is szabályozottá, korlátozottá vált, kibővülve az üzleti titok megsértésének tilalmával és az adatközlési tilalom alá eső esetkörökkel. A munkavállaló véleménynyilvánítása is korlátozottá vált.

Az ún. felmondási tilalmak tekintetében a munkavállalókra nézve hátrányos változást jelent a régi Mt.-hez képest, hogy a várandós nő munkaviszonya felmondással akkor nem szüntethető meg, ha várandósságáról a munkáltatót előzetesen tájékoztatta, valamint, ha az anya vagy a gyermekét egyedül nevelő apa szülési vagy a gyermek gondozása céljából fizetés nélküli szabadságot (128. §) nem vesz igénybe, munkaviszonyának felmondással történő megszüntetése esetén a gyermek hároméves koráig az új Mt. 66. § (4)-(5) bekezdésben foglaltakat kell alkalmazni.

Vagyis határozatlan tartamú munkaviszonyát a munkavállaló munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával indokolt felmondással a 78. § (1) bekezdésében meghatározott okból szüntetheti meg.

A munkaviszonya a munkavállaló képességével vagy a munkáltató működésével összefüggő okból akkor szüntethető meg, ha a munkáltatónál a 45. § (3) bekezdése szerinti munkahelyen nincs a munkavállaló által betöltött munkakörhöz szükséges képességnek, végzettségnek, gyakorlatnak megfelelő betöltetlen másik munkakör vagy a munkavállaló az e munkakörben való foglalkoztatásra irányuló ajánlatot elutasítja.

Az új Mt. szerint a nő munkaviszonyát a jogszabály szerinti, az emberi reprodukciós eljárással összefüggő kezelésének, de legfeljebb ennek megkezdésétől számított hat hónap tartama alatt munkáltatói felmondással nem lehet megszüntetni.

Tehát most már van egy maximális idő, amely alatt megilleti a védelem az érintetteket.

A felmondási tilalmak közötti különbségeket a régi és az új szabályok tükrében a következő táblázattal szemléltetem:

Régi Mt.	Új Mt.
Betegség miatti keresőképtelenség, legfeljebb azonban a betegszabadság lejártát követő egy év, továbbá az üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés miatti keresőképtelenség alatt a táppénzre való jogosultság.	A munkáltató felmondása esetén a felmondási idő legkorábban a betegség miatti keresőképtelenség, legfeljebb azonban a betegszabadság lejártát követő egy évet követő napon kezdődik
Beteg gyermek ápolására táppénzes állományba helyezés.	A munkáltató felmondása esetén a felmondási idő legkorábban a beteg gyermek ápolása címén fennálló keresőképtelenség lejártát követő napon kezdődik
Közeli hozzátartozó otthoni ápolása vagy gondozása céljából kapott fizetés nélküli szabadság (139. §).	A hozzátartozó otthoni gondozása céljából kapott fizetés nélküli szabadság lejártát követő napon kezdődik

Külön törvény szerinti emberi reprodukciós eljárással összefüggő kezelés, a terhesség, a szülést követő három hónap, illetve a szülési szabadság [138. § (1) bekezdés].	a nő jogszabály szerinti, az emberi reprodukciós eljárással összefüggő kezelésének, de legfeljebb ennek megkezdésétől számított hat hónap tartama alatt (ha erről a munkáltatót tájékoztatta), a várandósság (ha erről a munkáltatót tájékoztatta), a szülési szabadság
Gyermek ápolása, illetve gondozása céljára kapott fizetés nélküli szabadságnak [138. § (5) bekezdés], illetve - a fizetés nélküli szabadság igénybevétele nélkül is - a gyermek hároméves koráig terjedő időtartamban	a gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság (128. §, 130. §).
Sor- vagy tartalékos katonai szolgálatnak a behívóparancs, a polgári szolgálatnak a teljesítésre vonatkozó felhívás kézhezvételétől számított időtartama.	a tényleges önkéntes tartalékos katonai szolgálatteljesítés.

Külön törvény szerinti rehabilitációs járadékban részesülő személy esetén a keresőképtelenség teljes időtartama. A munkáltató a rehabilitációs járadékban részesülő munkavállaló munkaviszonyát a 90. § (1) bekezdésének g) pontjában foglalt felmondási védelem leteltét követően rendes felmondással egészségügyi alkalmatlansága miatt akkor szüntetheti meg, ha a munkavállaló eredeti munkakörében nem foglalkoztatható tovább, és a munkáltatónál egészségi állapotának megfelelő másik munkakör nem biztosítható, illetve, ha a munkavállaló az ilyen másik munkakörben történő foglalkoztatáshoz szükséges munkaszerződése módosításához nem járul hozzá.	A munkáltató a rehabilitációs ellátásban vagy rehabilitációs járadékban részesülő munkavállaló munkaviszonyát a munkavállaló egészségi okkal összefüggő képességével indokolt felmondással akkor szüntetheti meg, ha a munkavállaló eredeti munkakörében nem foglalkoztatható tovább és a munkavállaló számára állapotának egészségi szempontból megfelelő munkakört nem tud felajánlani, vagy a munkavállaló a felajánlott munkakört alapos ok nélkül nem fogadja el.
Külön törvény szerinti, örökbefogadás előtti kötelező gondozásba helyezés esetén az örökbe fogadni szándékozó munkavállalót - közösen örökbe fogadni szándékozó házastársak döntése alapján a gyermek nevelésében nagyobb szerepet vállaló házastársat - érintően a kötelező gondozásba helyezéstől számított hat hónap, illetve, ha a gyermek a hat hónap letelte előtt kikerül a gondozásból, a kötelező gondozás időtartama.	

A felmondás szabályai is változtak az új Mt. hatálybalépésével: így a munkaviszony megszüntetésére a következőképpen kerülhet sor: közös megegyezéssel, felmondással vagy azonnali hatályú felmondással.

Felmondásra mind a munkáltató, mind pedig a munkavállaló részéről sor kerülhet, a határozatlan, valamint a határozott időre szóló munkaviszony egyaránt megszüntethető ily módon.

A megszüntetés okának azonban az indokolásból világosan ki kell tűnnie, a megszüntető jognyilatkozat indokának valóságát és okszerűségét a nyilatkozattevő bizonyítja.

A munkáltató a határozott idejű munkaviszonyt felmondással megszüntetheti a következő esetekben:

- a) a felszámolási- vagy csődeljárás tartama alatt vagy
- b) a munkavállaló képességére alapított okból vagy
- c) ha a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné válik.

A munkáltató a határozatlan tartamú munkaviszony felmondással történő megszüntetését nem köteles indokolni akkor, ha a munkavállaló nyugdíjasnak minősül.

A régi Mt. szerint a határozott időre szóló munkaviszony csak közös megegyezéssel vagy rendkívüli felmondással, illetőleg próbaidő kikötése esetén azonnali hatállyal volt megszüntethető. Ha eltérően szüntette meg a munkáltató a határozott időre alkalmazott munkavállaló munkaviszonyát, akkor a munkavállaló egyévi, ha a határozott időből még hátralévő idő egy évnél rövidebb, a hátralévő időre jutó átlagkeresetre vált jogosulttá.

A határozatlan idejű munkaviszonyt bármelyik fél megszüntethette rendes felmondással, amennyiben a munkáltató szüntette meg így a munkavállaló munkaviszonyát, indokolási kötelezettség terhelt (kivéve: ha a munkavállaló nyugdíjasnak minősült) vita esetén pedig a bizonyítási kötelezettség is őt terhelt, a felmondás indoka csak a munkavállaló képességeivel, a munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával, illetve a munkáltató működésével összefüggő ok lehetett.

A munkáltató személyében bekövetkező jogutódlás önmagában nem szolgálhatott a határozatlan idejű munkaviszony rendes felmondással történő megszüntetésének indokául.

A munkavállaló munkavégzésére vagy magatartására hivatkozással történő munkáltatói felmondás előtt lehetőséget kellett adni a vele szemben felhozott kifogások elleni védekezésre, kivéve, ha az eset összes körülményeiből következően ez a munkáltatótól nem volt elvárható.

A munkáltató a munkavállaló munkaviszonyát a rá irányadó öregségi nyugdíjkorhatár betöltését megelőző öt éven belül rendes felmondással - kivéve, ha egyébként nyugellátásban részesül a törvényben meghatározott életkor eléréséig csak különösen indokolt esetben szüntethette meg.

Az új Mt. az átlagkereset fogalma helyett egy másik fogalmat, a távolléti díj fogalmát vezette be, így a felmentési időre a munkavállalót távolléti díj illeti meg.

A végkielégítés alapja is a távolléti díj lett, számításának szabályai is változtak. Ha a munkaviszony a munkavállalóra irányadó öregségi nyugdíjkorhatár betöltését megelőző öt éven belül szűnik meg, akkor a végkielégítés mértéke nem háromhavi végkielégítés összegével emelkedik, hanem attól függően, hogy eredetileg milyen mértékű végkielégítés illette volna meg a munkavállalót. A karkedvezményes öregségi nyugdíjra való jogosultság már nem vehető figyelembe.

Az új szabályok szerint akkor sem jár végkielégítés a munkavállalónak, ha a felmondás indoka a munkavállaló munkaviszonnyal kapcsolatos magatartása vagy a nem egészségi okkal összefüggő képessége.

Az új Mt.-ben a rendkívüli felmondást az azonnali hatályú felmondás váltotta fel, szabályai lényegében megegyeznek a régi Mt.-ben foglalt szabályokkal, azonban a munkavállaló részéről történő azonnali hatályú felmondás esetére járó, a felmerült kár megtérítésének lehetőségét az új jogszabály nem nevesíti.

A munkaviszony munkáltató által történő jogellenes megszüntetésének következményeként nem határoz meg minimum összeget az elmaradt jövedelem címén igényelt kártérítés vonatkozásában, így kéthavi távolléti díj összegétől kevesebb, akár egyhavi kártérítés is megállapítható.

Az elmaradt munkabér megtérítése körében a munkavállaló távolléti díját kell figyelembe venni és abból le kell vonni amit a munkavállaló megkeresett, vagy az adott helyzetben elvárhatóan megkereshetett volna és a munkaviszony megszüntetésekor kifizetett végkielégítést.

Jogellenes munkaviszony-megszüntetésnek minősül az is az új Mt. szerint, ha a munkavállaló a munkakörét nem az előírt rendben adja át.

A munkaviszony jogellenes megszüntetésének következményei kártérítési alagra helyeződnek azáltal, hogy az eredeti munkakörbe történő visszahelyezés lehetősége csak kivételesen, a törvényben felsorolt esetben alkalmazható.

Másrészt azáltal, hogy a munkaviszony csak kivételes esetekben állítható helyre a biztosítási idő számításánál is adódhatnak problémák, melyek később, amikor valamilyen ellátás igénylése szempontjából nagy szerepet kap, döntő jelentőségűvé válik a biztosítási jogviszony tartama hátrányosan érintheti azt korábbi munkavállalót, akinek esetében az új szabályok értelmében már nincs lehetőség a munkaviszony helyreállítására.

A munkáltató kártérítési felelősségénél alapvető változás a régi jogszabályban foglaltakhoz képest, hogy az új jogszabály szerint a munkáltató felelőssége szubjektív, azaz vétkességen alapulóvá vált, továbbá nem kell megtérítenie a kár azon részét, amellyel kapcsolatban bizonyítja, hogy bekövetkezése a károkozás idején nem volt előre látható, valamint amelyet a munkavállaló vétkes magatartása okozott, vagy amely abból származott, hogy a munkavállaló kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget. A kimentés lehetősége is szélesebb körű lett.

A bíróság a munkáltatót rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján a kártérítés alól részben mentesítheti. Ennek során különösen a felek vagyoni helyzetét, a jogsértés súlyát, a kártérítés teljesítésének következményeit értékeli.¹³⁶⁸

Az új Mt. a munkajogi kártérítési felelősségi szabályokat a polgári jogi kártérítési felelősség rendszeréhez közelíti, hiszen az új Mt. – általában véve – a teljes kár megtérítésének elvéből indul ki mind a munkáltató, mind a munkavállaló kártérítési felelőssége kapcsán, valamint az új Mt.-be is bevezették a nemzetközileg széles körben alkalmazott ún. előreláthatósági szabályt. Az előreláthatósági szabály egy újszerű felelősségkorlátozó eszközt jelent a munkajogban, mely voltaképpen a felelősségi jog gazdasági alapokra helyezését jelenti és megjelenik mind a munkavállalói, mind a munkáltatói kártérítési felelősségi rendszerben.¹³⁶⁹

A munka-és pihenőidőre áttérve látható, hogy az új jogszabály a délutáni műszak fogalmát nem definiálja.

1368 A Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény és a Munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény rendelkezései

1369 Kun Attila: Gazdasági racionalitás és munkajog, Az előreláthatósági klauzula esettanulmánya az új munkajog tükrében, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI. (2013), pp. 397–416. (matarka.hu 2015. október 02. 14:10)

A pótlékok szabályozásának módosítása szintén hátrányosan érintheti a munkavállalókat, hiszen a munkaidő beosztása a munkáltató jogkörébe tartozik és amennyiben a munkavállalót olyan műszakba osztja be, mely ránézve hátrányokkal jár – magánéletére is tekintettel – az semmilyen módon nincs kompenzálva.

A munkaerő-kölcsönzést kiemelve látható, hogy – habár a munkaerő-kölcsönzés esetén a munkavállalók egyébként is kiszolgáltatottabbak – az új Mt. 220. § (1) bekezdése szerint a 66. § (2) bekezdése alkalmazásában a kölcsönbeadó működésével összefüggő oknak minősül a kikölcsönzés megszűnése. A (2) bekezdés szerint pedig a felmondási idő tizenöt nap. Ezek a szabályok a munkavállalókat szintén hátrányosabb helyzetbe hozzák.

A munkaerő-kölcsönzés szabályai törvényi szinten 2011-ben jelentek meg hazánkban és a 2008/104/EK irányelvben foglaltakkal kellene harmonizálnia.¹³⁷⁰

Véleményem szerint problémát jelent továbbá, hogy az ún. atipikus munkaviszonyokra ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a tipikus munkaviszonyra. Így adódhat elő például, hogy bármilyen időtartamban kerül sor a munkavállaló foglalkoztatására a kártérítési felelőssége – legfeljebb – négyhavi távolléti díja összegének felel meg.

IV.

Összegzés

A régi és az új jogszabály szabályait megvizsgálva megállapítható, hogy a védőháló repedése a leginkább abban mutatkozik meg, hogy az új Mt. a munkavállalókat felelősebbé, érdekeltebbé teszi saját, munkaviszonnyal összefüggő ügyeik intézésében.

Az új jogszabály a munkavállalókkal szemben is szigorúbb szabályokat, elvárásokat fogalmaz meg, a munkáltatóval „egyenrangúbbá” kívánja tenni őket.

Egyes jogintézmények kapcsán azonos elvárásokat, kötelezettségeket támaszt a munkaviszonyban résztvevő személyekkel szemben.

A megváltozott életviszonyok és az idő múlása alapján azt feltételezi, hogy a korábbi, munkaviszonyokban megnyilvánuló helyzet is változott és a munkavállalók is egyre inkább egyenrangú partnereivé váltak egymásnak, jogaikat hasonló vagy azonos módon tudják érvényesíteni.

1370 Horváth István: Így harmonizálunk mi. Az új Munka Törvénykönyve munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó – az EU-követelményekre is figyelemmel – megállapított szabályairól (Magyar munkajog 2014. (1. évf.) 1. szám 149. oldal)

Nem tartja indokoltnak a szoros védelmet, ezért „lazít” a szabályokon, ami a munkaszerződéstől való eltérés szabályaiban is tükröződik.

Azt azonban figyelembe kell venni, hogy az idő múlásától és az életkörülmények változásától függetlenül a munkavállalók és a munkáltatók továbbra sem egyenrangúak, a munkavállalók az érdekeiket még mindig nem tudják olyan módon és mértékben érvényesíteni a munkáltatókkal szemben, mint ahogyan azt az új Mt. szabályai megkövetelnek tőlük.

A munkavállalók többsége a munkajogi ismereteket tekintve sok esetben tájékozatlanabbak, mint a jogi segítőkkel (ügyvéd, jogtanácsos, jogi előadó) rendelkező munkáltatók.

Sok esetben a munkáltató részéről elhangzott tájékoztatást – helyességétől függetlenül – elfogadják a munkavállalók a közöttük lévő függőségi, hierarchikus viszonyra tekintettel.

A szigorú szabályok előírásának oka, hogy a felek sajátos egyensúlyhiányos helyzetben vannak. A munkaviszony ugyanúgy, mint a klasszikus kötelmek vagyoni jogi célok megvalósítására jön létre, azonban a felek alá-fölérendelt helyzete okán mégiscsak különbözik a tipikus kötelmektől. A jogviszony ura a munkáltató.¹³⁷¹

Az új Mt. sok helyen utal a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (új Ptk.) rendelkezéseire.

Az új Ptk. felhívott rendelkezései szerződéses jogviszonyokat rendeznek, míg a munkaviszony egy ún. tartós jogviszony, nem gazdasági célú megállapodás a munkáltató és a munkavállaló között.

Ez a gyakorlatban értelmezési problémákhoz és a munkajogi védőháló repedéséhez is vezethet.

Ezért sok munkavállaló úgy vélheti, hogy a régebbi szabályozás jobban védte a munkáltatóval szemben, mint az új szabályok.

Ahogyan azonban arra már utaltam az új Mt.-ben is vannak olyan rendelkezések, melyek széleskörű védelmet jelentenek a munkavállalóknak, több, a munkavállalókat védő rendelkezést át is vett a régi jogszabályból.

Ugyanakkor elvitathatatlan, hogy az általam kigyűjtött változások a védőháló repedéseit jelentik és megnehezítik a munkajogi igényérvényesítést.

1371 Jarjabka Tünde: Az állam regulatív funkcióinak változása az új Mt.-ben (Magyar Munkajog E-folyóirat 2015/2.) 92. oldal

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rácz Zoltán: Az új Mt. és a munkajogi átmeneti törvény kollektív munkajogot érintő rendelkezéseiről Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI. (2013)

Kun Attila: Gazdasági racionalitás és munkajog, Az előreláthatósági klauzula esettanulmánya az új munkajog tükrében, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI. (2013)

Horváth István: Így harmonizálunk mi. Az új Munka Törvénykönyve munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó – az EU- követelményekre is figyelemmel – megállapított szabályairól (Magyar munkajog 2014. (1. évf.) 1. szám

Jarjabka Tünde: Az állam regulatív funkcióinak változása az új Mt.-ben (Magyar Munkajog E-folyóirat 2015/2.)

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK

[A Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény](#)

[A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény](#)

[A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény](#)

FELHASZNÁLT INTERNETES ANYAGOK

Kósa Ádám munkajog szigorlat jegyzet (2002.)

[https://www.google.hu/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-](https://www.google.hu/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=t%C3%B6rv%C3%A9ny%C5%B1%20rendeletek%20a%20munkajogban)

[8#q=t%C3%B6rv%C3%A9ny%C5%B1%20rendeletek%20a%20munkajogban](https://www.google.hu/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=t%C3%B6rv%C3%A9ny%C5%B1%20rendeletek%20a%20munkajogban)

A FŐTANÁCSNOK SZEREPE AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGÁN

Előszó

Az OBH által meghirdetett tudományos pályázat kiírásából én egy érdekes témafelvetést választottam, mégpedig a főtanácsnok szerepét az Európai Unió Bíróságán, hiszen ez a pozíció ismeretlen fogalom Magyarországon. Mi elsősorban főtanácsos, illetőleg főügyész megfogalmazással találkozhatunk, de ezek köszönő viszonyban sincsenek a fent említettel. Úgy értesültem, hogy az Európai Unióban a főtanácsos is megjelenik, ő a hivatalvezető.

Ahhoz, hogy e dolgozatom elkészülhessen, sok segítséget kaptam. Egyrészt a helyi bíróság könyvtárosaitól, akik olyan irodalmi műveket és dokumentumokat adtak, mellyel jobban megértheti az olvasó az európai egység létrejöttének történelmi, politikai, jogi hátterét, másrészt Lehóczki Balázstól - az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről -, aki internetes elérhetőségekre hívta fel a figyelmemet, illetőleg megküldte a Bíróság alapokmányát és eljárási szabályzatát, melyekből a főtanácsnok ismerhető meg. Szerencsére szert tettem egy segítőre is, akit nem nevezhetek meg a pályázati feltételeknek megfelelően. Ő személyes tapasztalatával segítette munkámat, és e dolgozatomban „informátornak” nevezem.

Történelmi kitekintő:

Az első világháborút követően ismételten foglalkozni kezdtek valamiféle európai egység létrehozásával. Az egyik próbálkozás, hogy „1919-ben” Genfben létrejött egy szervezet, „a Nemzetek Szövetsége”, amelynek célja „a nemzetközi ellentétek kiegyenlítése és a béke megóvása”. A „gazdasági válság” miatt a „nemzetközi helyzet gyökeresen megváltozott: már nemcsak az európai unió, hanem minden további megbékélési politika is illúzióvá vált”.¹³⁷²

A második világháborút követően nagyobb léptékkel indult meg az egyesítés gondolatának kivitelezése, és elmondható, hogy „az európai egység eszméje ...

1372 MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1918 - 1919 1919 -1945. Főszerkesztő: Ránki György. Bp.: AKADÉMIA KIADÓ, 1976. ISBN 963 05 0929 6 sorozatszám ISBN 963 05 0930 X 8. kötet 361., 385-386. o.

politikai téren fogalmazódott meg először”, hiszen „Nyugat-Európában elsődleges feladat volt a háború következményeinek enyhítése.”¹³⁷³

>>Ha az európai országoknak sikerülne egyesíteniük 300-400 milliós lakosságukat, közös örökségük gyümölcseként olyan jólétet, dicsőséget és boldogságot érhetnének el, amelyet nem korlátozna semmiféle mezsgye, határ. Létre kell hoznunk valamiféle Európai Egyesült Államokat<< - mondta Winston Churchill.¹³⁷⁴

Tulajdonképpen az, hogy az „Európai Közösség” létrejöhetett, annak volt köszönhető, hogy „a politikusok tanultak az első világháború utáni, Németországgal szemben folytatott politikájuk hibáiból. A nemzetközi szövetségek közül kirekesztett Németország ellenőrzés nélkül fel tudott készülni egy, az egész világra kiterjedt háborúra. Hogy ez ne ismétlődhesse meg, Németországot, a német gazdaságot, politikát integrálni kellett az európai folyamatokba.”¹³⁷⁵

Meg persze annak is, hogy Németország és Franciaország viszonya igen ellenséges volt, ezért próbáltak tető alá hozni valamilyen egyezséget, szövetséget. Olvasmányaimból én azt a következtetést vontam le, hogy Európa végül is ennek a viszálynak köszönheti az Unió létrejöttét, ami gazdasági, politikai, valamint egyéb téren alakított ki egységet.

„1947. márciusában Harry Truman, az Amerikai Egyesült Államok akkori elnöke politikai és gazdasági segítséget ígért a nyugat-európai államok részére.”

A „Marshall-terv” alapján az „Egyesült Államok kormánya 17 milliárd dollár összegű segítséget juttatott Európába, amelynek segítségével a lerombolt gazdaságok helyreállítása lehetővé vált.” Bár a „gazdasági integráció irányába tett kezdeti lépések megteremtették az alapját a további együttműködés kereteinek, ugyanakkor szorosan vett integrációról ebben az időszakban még nem lehet beszélni.”¹³⁷⁶

1373 Hernádi Eleonóra: AZ EURÓPAI UNIÓ A VÁLTOZÓ VILÁGBAN AZ EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYEI. In: Zeiler Júlia (szerk.): VÁLTOZÓ VILÁG www.valtozovilag.hu 51. kötet, s. 1., PRESS PUBLICA KIADÓ, é. n., ISSN 1219 5235 ISBN 963 9001 73 2 ISSN 1586-0000 3. o.

1374 Magyar Péter: AZ EURÓPAI UNIÓ A VÁLTOZÓ VILÁGBAN Az Európai Unió története. In: Zeiler Júlia (szerk.): VÁLTOZÓ VILÁG 30. kötet, s. 1., ÚTMUTATÓ Tanácsadó és Kiadó Kft. ügyvezetője, felelős kiadó é. n., ISSN 1219 52 35 ISBN 963 9001 46 5 4. o.

1375 Hernádi Eleonóra: i. m. 4. o.

1376 Hernádi Eleonóra: i. m. 5. o.

„Az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) létrehozásának célja az volt, hogy egy nemzetek feletti (szupranacionális)¹³⁷⁷ szervezet ellenőrizze a csatlakozó államok, elsősorban a francia és a német szén- és acéltermelést, és megteremtse a tagországok széntermelésének és acéliparának közös piacát. A szervezet megalakításának másik célja az volt, hogy megakadályozza egy esetleges háború kitörését Franciaország és Németország között azzal, hogy a nehézipar e két kulcsfontosságú ágát - [...] - közös ellenőrzés és irányítás alá vonja.”¹³⁷⁸

„Két kereszténydemokrata politikus”-nak köszönhető, hogy az ESZAK-ot létrehozó szerződés elfogadásra került, mégpedig „az akkor 74 éves volt kölni ügyvéd és polgármesterből lett német kancellár, Konrad Adenauer”-nek „és a trentói születésű, német ajkú közegeből származó olasz kormányfő, Alcide de Gasperi”-nek. „Adenauer tudta és megértette, hogy országában úgy előzheti meg a háborús vereség utáni visszavágásra törekvés szellemének újjáéledését, s ezzel az újabb konfliktusokat, úgy teheti a náciizmus miatt megbélyegzettnek számító Németországot a nemzetközi közösség egyenrangú tagjává, ha integrálja azt egy demokratikus egyesült Európába. De Gasperi pedig, aki az olasz kommunista baloldal előretörését akarta megállítani, egyben demokratikus alapon újjáalakítani a háborúban vesztes volt fasiszta Olaszországot, szintén úgy látta: a NATO és az egyesült Európa jelenti a menedéket és megoldást.”¹³⁷⁹

„A Közösség intézményrendszere autonóm, érdekei megvalósítására saját jogosítványokkal rendelkezik, ennyiben is eltér a hagyományos nemzetközi szervezetektől. Ugyanakkor a Közösség nem tekinthető olyan föderációnak, melynek a nemzeti kormányok és parlamentek alá lennének rendelve.”¹³⁸⁰ „Az európai integráció történetében a közösségi modell, - mely a nemzeti érdekeknek egyértelmű közösségi érdekek alá rendelésén alapult - legtisztább formájában csak a Szén- és Acélközösségben valósult meg. A később létrehozott Európai Gazdasági Közösség mind alapítószerződését, mind működését tekintve már eltért az eredeti elképzeléstől, egyre több teret biztosítva a nemzeti érdekek megjelenítésének.”¹³⁸¹

1377 szupranacionális: latin eredetű szó, jelentése nemzetek fölötti IDEGEN SZAVAK ÉS KIFEJEZÉSEK SZÓTÁRA. Szerkesztő: Bakos Ferenc. Bp.: Akadémia Kiadó, 1983., ISBN 963 05 3178 X 829. o.

1378 Hernádi Eleonóra: i. m. 12. o.

1379 Magyar Péter: AZ EURÓPAI UNIÓ A VÁLTOZÓ VILÁGBAN Az Európai Unió története. In: Zeiler Júlia (szerk.): VÁLTOZÓ VILÁG 30. kötet, s. 1., ÚTMUTATÓ Tanácsadó és Kiadó Kft. ügyvezetője, felelős kiadó é. n., ISSN 1219 52 35 ISBN 963 9001 46 5 10-11. o.

1380 Az Európai Unió intézményi szemmel Az Európai Unió alapintézményei és a magyar integrációs felkészülés (intézményi-közjogi alapismeretek). Szerkesztő: dr. Forgács Imre. s. 1., Magyar Közigazgatási Intézet, é. n. 37. o.

1381 Az Európai Unió intézményi szemmel Az Európai Unió alapintézményei és a magyar integrációs felkészülés (intézményi-közjogi alapismeretek). Szerkesztő: dr. Forgács Imre. s. 1., Magyar Közigazgatási Intézet, é. n. 30-31. o.

Az „ún. Beyen-terv” „szorgalmazta” „a gazdasági élet más területein is az együttműködést”.

„1956 áprilisában került egy jelentés a tagországok kormányai elé, amely az együttműködést a gazdasági élet szinte minden területére kidolgozta. Ebben a jelentésben szerepelt az Európai Gazdasági Közösség és az Euratom megalakítása is.” Ez utóbbi Bírósága működésében „szabályozásra került az előzetes döntés”, mely jogintézményt „az Európai Közösségek is átvett.” „Az Euratom Bíróságának munkáját is hat főügyész segítette.”¹³⁸²

1958 októberében „az Európai Bíróságot az a felismerés hozta létre, hogy a közösség jog érvényesülése nem válhat a tagállamok politikai döntéseinek kiszolgáltatottá, hanem egy független szervet igényel, mely őrködik felette. Feladata annak biztosítása, hogy a közösségi jogot ne értelmezzék az egyes tagállamokban különbözőképpen, hanem megosztottsága ellenére is egységes és azonos közösségi rendszer maradjon [...]”¹³⁸³

„A Közösség intézményrendszere az Európai Szén- és Acélközösség, illetve az Euratom intézményrendszerét fejlesztette tovább.” „A Bíróság [...] jelentős szerepet” játszott „az integrációs folyamatban.”¹³⁸⁴

Ha az Európai Bíróságról beszélünk, akkor az Európai Közösségek Bíróságát említjük, melynek elnevezése angolul „European Court of Justice”.¹³⁸⁵

A bírákat „nem a Tanács nevezi ki, hanem a tagállamok kormányai közös megegyezéssel [...]” „A bíróság tekintélyét fokozza, hogy döntéseit a Tanács nem bírálhatja felül és a bíró felmentésére is csak kivételes esetben kerülhet sor.”¹³⁸⁶

Az Európai Bíróság és az Elsőfokú Bíróság „a közösségi jog értelmezését és alkalmazását felügyelik.” „A közösségi jog része az egyes államok jogrendszerének, alkalmazásáért elsősorban a tagállamok felelnek, és a tagállami bíróságok egyben közösségi bíróságok is.”¹³⁸⁷

Néhány fontosabb jellemző az Európai Bíróságról:

1382 Hernádi Eleonóra: AZ EURÓPAI UNIÓ A VÁLTOZÓ VILÁGBAN AZ EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYEI. In: Zeiler Júlia (szerk.): VÁLTOZÓ VILÁG www.valtozovilag.hu 51. kötet, s. l., PRESS PUBLICA KIADÓ, é. n., ISSN 1219 5235 ISBN 963 9001 73 2 ISSN 1586-0000 15., 17. o.

1383 Intézmények Európában. Szerkesztő: Dr. Lomnici Zoltán. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2002., ISBN 963 9404 13 6 73. o.

1384 Hernádi Eleonóra: i. m. 27. o.

1385 Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005. (hatodik, átdolgozott, bővített kiadás), ISBN 963 7490 10 8 596. o.

1386 Intézmények Európában. Szerkesztő: Dr. Lomnici Zoltán. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2002., ISBN 963 9404 13 6 74. o.

1387 Blutman László: EU-jog - működésben. Szeged: Bába Kiadó, 2004., ISBN 963 9511 69 2 42-43. o.

„Kötelező bíróság” vagyis „az érintett tagállamok a csatlakozással bírói főhatalmukról, szuverenitásuk egy részéről lemondanak.”

„Kötelezően döntenie kell”, azaz „a hatáskörébe tartozó kérdésekre válaszolnia kell.”

„Minden európai uniós állampolgár illetve jogi személy keresetet nyújthat be” a Bírósághoz.

„Nemcsak az államokat kötelezi, hanem minden európai közösségi és tagállami intézményt, illetve a tagállamok egyes intézményeit is, hogy végrehajtsák az adott döntést.”¹³⁸⁸

A Maastrichti Szerződés aláírásával létrejött az Unió. Az ún. három pillér vonatkozásában az „alapvető különbség az első és a második illetve harmadik pillér között az, hogy míg az első pillér az ún. közösségi modellen nyugszik, az Unió két másik pillére **kormányközi együttműködésen** alapul. Az Európai Közösségnek saját - sui generis¹³⁸⁹ - jogrendje van, a második és a harmadik pillér esetében azonban a nemzetközi jog szabályai az irányadók.”¹³⁹⁰

Az Európai Unió Bírósága elnevezést az Alkotmány szerződés aláírásától használjuk, mely az „Európai Közösségek Bíróságát” nevezte át. Erre azért kerülhetett sor, mert „az Alkotmány szerződés értelmében már nemcsak az Európai Közösségeknek, de az Európai Uniónak is jogalanyiséga lesz, továbbá, hogy megszűnik a hárompilléres felosztás”.¹³⁹¹ Az Európai Unió Bíróságának angol elnevezése „Court of Justice of the European Union”¹³⁹²

„Az Európai Unió intézményrendszere egyedülálló, [...] mert nem pusztán önálló jogi személyiséggel, hanem a tagállamokban közvetlenül érvényesülő hatáskörökkel és feladatokkal is rendelkezik. Ugyanakkor mégsem beszélhetünk föderációról, mert a nemzeti kormányok és parlamentek nincsenek alávetve a központi szövetségi intézményeknek.”¹³⁹³

Néhány érdekesség arról, hogy hogyan lett Luxembourg a Bíróság székhelye, milyen épületeket kaptak, valamint essék szó a bírák, főtanácsnokok „munkaruhájáról” is.

1388 Czucz Ottó: Az Európai Bíróság joggyakorlatáról. In: Tudományos Közlemények honlapja [online][letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.12.] 10. o. http://epa.oszk.hu/02000/02051/00003/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemenyek_12_009-014.pdf

1389 sui generis latin eredetű szó, jelentése: sajátos, különleges, egyed IDEGEN SZAVAK ÉS KIFEJEZÉSEK SZÓTÁRA.

Szerkesztő: Bakos Ferenc. Bp.: Akadémia Kiadó, 1983., ISBN 963 05 3178 X 787. o.

1390 Az Európai Unió intézményi szemmel Az Európai Unió alapintézményei és a magyar integrációs felkészülés (intézményi-közjogi alapismertetek). Szerkesztő: dr. Forgács Imre. s. l., Magyar Közigazgatási Intézet, é. n. 29. o.

1391 Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005. (hatodik, átdolgozott, bővített kiadás), ISBN 963 7490 10 8 182. o.

1392 Horváth Zoltán: i. m. 603. o.

1393 Hernádi Eleonóra: AZ EURÓPAI UNIÓ A VÁLTOZÓ VILÁGBAN AZ EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYEI. In: Zeiler Júlia (szerk.): VÁLTOZÓ VILÁG www.valtozovilag.hu 51. kötet, s. l., PRESS PUBLICA KIADÓ, é. n., ISSN 1219 5235 ISBN 963 9001 73 2 ISSN 1586-0000 63. o.

Székhelyé válás

Mivel kezdetben nem tudták eldönteni, hogy az Európai Unió Bíróságának székhelye Liege vagy Brüsszel legyen, így azt „ideiglenesen Luxemburgban helyezték el.” Aztán az ideiglenesből lett a végleges székhelyé, mégpedig „az 1992. december 12-i Edimbourgh-i Európai Tanács ülését követően.”¹³⁹⁴

Épületkrónika

„A luxemburgi kormány” „három épületet” bocsátott „a Bíróság rendelkezésére: a bírák és főtanácsnokok kabinetjei részére a Vauban-villát”, a „Hamilius-épületet” a „nyelvi részleg elhelyezésére”, „az igazgatási részleg és a könyvtár részére” pedig a „Hellinkx-házat.”¹³⁹⁵

1958 augusztusától a Bíróság megkapta a kormánytól „a luxemburgi püspökséghez tartozó és a Cote d' Eichen található épületet.”¹³⁹⁶

Mivel nagyobb létszámmal kellett a Bíróságnak dolgoznia és szervezeti egységeit tekintve széttagolt volt, ezért „[...] a 60-as években elhatározták, hogy a Luxembourg városhoz tartozó Kirchberg-fennsík átalakításával egy helyre kerülnek az épületek.” A „Bírósági >>Palotát<< 1973. január 9-én avatták fel [...]”.¹³⁹⁷

A bírói, főtanácsnoki munkaruha

A munkaruha itt természetesen a talárt jelenti, mellyel kapcsolatban „a talárviselés európai hagyományát követték. Kialakításában több hatás is szerepet játszott. Így a Karlsruhei alkotmánybíróság bírái által is használt bordó színt fogadták el. A bírák által viselt talár szabása megegyezik azzal, amelyet a hágai Nemzetközi Bíróság bírái viselnek.”

1394 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 6. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1395 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 6. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1396 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 7. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1397 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 8. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

Mindehhez még paróka is dukált, melyet 1973-ban elhagytak és a „hímzett gallér is köznapibbá vált.” „A bírák között semmilyen öltözködésbeli megkülönböztetés nincsen. Ugyanakkor a hivatalvezető talárját szaténöv díszíti, míg a bírák és a főtanácsnokok talárját díszítő öv bársonyból van.”¹³⁹⁸

Az Európai Unió Bírósága a legfőbb igazságszolgáltatási fórum az Unióban, CURIA-nak is hívják magukat. A Bíróság jogkérdésekben foglal állást,¹³⁹⁹ vagy ahogy Pascal Fontaine fogalmaz: „A Bíróság feladata az uniós jog érvényesítésének, illetve a Szerződések helyes értelmezésének és alkalmazásának biztosítása”¹⁴⁰⁰, éppen ezért nem a hazánkban is ismert tárgyalást produkálja, hiszen csak úgy nem lehet pert indítani náluk.

Ehhez kapcsolódóan találtam egy kérdést a Tájékoztató anyagok között, hogy ha a „Nemzeti Bíróság legfelsőbb fokon elutasító döntést hozott” egy ügyben, akkor lehet-e „az Európai Unió Bírósága előtt” megindítani a fellebbviteli eljárást. A válasz erre az volt, hogy ebben az „esetben nem lehet eljárást indítani. A Bíróság nem a nemzeti bíróságok által hozott döntések ügyében eljáró fellebbviteli bíróság.”¹⁴⁰¹

Ezt követően szeretném bemutatni a **főügyész/főtanácsnok létszámnövekedését** a CURIA honlapján szerepeltetett táblázat átvételével és kibővítésével.

Számomra érdekes volt és remélem a kedves olvasó számára is, hogy a most használatos főtanácsnokot korábban főügyészként emlegették. A létszámukat többször 8 főben, majd későbbiekben 9 főben jelölték meg.

A CURIA honlapján találtam az alábbi személyeket, akik a letöltés időpontjában főtanácsnokként feltüntetetésre kerültek.

„Maciej Szpunar (lengyel) 2013. október 23-tól

Nils Wahl (svéd) 2012. november 28-tól

Melchior Wathelet (belga) 2012. október 8-tól

Pedro Cruz Villalón (spanyol) 2009. december 14-től

Niilo Jaaskinen (finn) 2009. október 7-től

Yves Bot (francia) 2006. október 7-től

1398 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 10. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1399 informátor

1400 Pascal Fontaine: Európa 12 leckében. Luxembourg: Az Európai Unió Hivatala, 2010. ISBN 978-92-79-17492-6 26. o.

1401 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Kérdések az Európai Unió Bíróságáról In: A CURIA honlapja [online] 4. és 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-05/questionscju_e_hu.pdf

Paolo Mengozzi (olasz) 2006. május 4-től

Eleanor Sharpston (UK) 2006. január 11-től

Juliane Kokott (német) 2003. október 7-től főtanácsnok a Bíróságon.”¹⁴⁰²

Jelenleg az Európai Unió Bíróságán 28 bíró és 9 főtanácsnok tevékenykedik.¹⁴⁰³

Ez azonban nem volt mindig így, hiszen kezdetben csak két tanácsnok dolgozott. A bővítési folyamatok miatt egyre több bíróra, főtanácsnokra és munkatársra lett szükség.

Bár pályázatomban megpróbáltam csak a főtanácsnokokra fókuszálni, azért érdemes megemlítenem egy magyar vonatkozást is: Juhász Endre az Európai Unió Bíróságán „bírói megbízatását további hat évvel 2015. október 7-től 2021. október 6-ig megújították.” A főtanácsnokok közül szintén ugyenezen időszakra „megújították Eleanor Sharpston (Egyesült Királyság) és Juliane Kokott (Németország) főtanácsnoki megbízatását, valamint kineveztek egy újabb - és ő már a tizedik lesz a sorban - főtanácsnokot Dániából, akit Henrik Saugmandsgaard Oe-nak hívnak.¹⁴⁰⁴

„A BÍRÓSÁG ÖSSZETÉTELÉNEK VÁLTOZÁSA AZ EGYES BŐVÍTÉSEK TÜKRÉBEN”

„Belgium, Németország, Franciaország

7 bíró,

Olaszország, Luxemburg, Hollandia

2 főtanácsnok,

1952: ESZAK-Bíróság

57 munkatárs”¹⁴⁰⁵

Az ESZAK Bíróságán kezdetben 7 bíró és 2 főtanácsnok dolgozott, akik „1952. december 4-én tettek esküt.”¹⁴⁰⁶

1402 Forrás: „CURIA honlapja” A tagok bemutatása. In: A CURIA honlapja [online] [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.08.31.] http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7026

1403 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” A Bíróság Összetétel, hatáskörök és eljárások. In: A CURIA honlapja [online] 3. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-05/cjue_hu.pdf

1404 Az Európai Bíróság bírónak kinevezése. In: Európai Tanács Az Európai Unió Tanácsa honlapja [online][A legutóbbi változat dátuma: 2015. 04. 01., letöltés és megtekintés dátuma: 2015.08.31.] <http://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/04/01-judges-appointed-european-court-justice/>

1405 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jelen történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1406 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA - Tájékoztató anyagok - az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jelen történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 3. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

Massimo Pilotti 1952-től egészen 1958-ig volt az első elnöke a Bíróságnak, amely „ünnepélyes üléssel 1952. december 10-én kezdte meg munkáját.”¹⁴⁰⁷

Ennek apropóján az alábbi sorokkal méltatta e jeles eseményt a beszédet mondó Jean Monnet:

>>A mai napon nemcsak az Európai Szén- és Acélközösség Bíróságát, hanem egy Európai Legfelső Szövetségi Bíróság perspektíváját is köszöntöm ..<<¹⁴⁰⁸

„1958: Európai Közösségek Bírósága 7 bíró,
2 főtanácsnok,
73 munkatárs”¹⁴⁰⁹

„A Párizsi Szerződés nyomán [...] jött létre. Mivel ekkor még csak hat tagállam volt, két *bírót* neveztek ki, akiknek a munkáját két >>főügyész<< (vagy >>főtanácsnok<<) segítette. Az összesen kilenc tisztségből két-két pozíciót kaptak a nagyobb tagállamok, a három kisebb tagállamnak, pedig egy - egy bírói helye volt.”¹⁴¹⁰

„1973. január 1.: 9 bíró,
Dánia, Írország, Egyesült Királyság **4 főtanácsnok,**
223 munkatárs”¹⁴¹¹

„1981. január 1.: 1980. dec. 22. (HL L 380., 6.o.):
Görögország 10 bíró és **4 főtanácsnok**
1981. 03. 30. (HL L 100., 20. és 21. o.):

1407 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága
http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 3. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1408 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága
http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 2. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1409 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága
http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1410 Czucz Ottó: Az Európai Bíróság joggyakorlatáról. In: Tudományos Közlemények honlapja 11. o. [online][letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.12.] http://epa.oszk.hu/02000/02051/00003/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemenyek_12_009-014.pdf

1411 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága
http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

11 bíró, **5 főtanácsnok**,

452 munkatárs¹⁴¹²

„1986. január 1.:

Spanyolország, Portugália

13 bíró,

6 főtanácsnok

571 munkatárs (Bíróság+Elsőfokú

Bíróság)¹⁴¹³

„1995. január 1.:

Ausztria, Finnország, Svédország

15 bíró

2000. októberig **főtanácsnok**, majd

950 munkatárs (Bíróság+Elsőfokú

Bíróság)¹⁴¹⁴

Az EK Szerződés 165. cikke 15 bíró kinevezését tartotta szükségesnek. „Az első női bírakat [...] Finnország és Svédország jelölte 1995 januárjában, az Európai Unióhoz való csatlakozásukat követően.”¹⁴¹⁵

„1995. január 1-től egy kilencedik főügyészt is jelöltek a csatlakozási időszakra”,¹⁴¹⁶ „azonban 2000 október elejét követően a főtanácsnokok száma újra 8 lett. A Bíróság kérésére a Tanács egyhangú döntésével lehet növelni a főtanácsnokok számát. Kinevezésük és státuszuk a bírákéhoz hasonló. Hivatali idejük is 6 év, háromévente mindig 4 főtanácsnokot választanak a tagállamok.”¹⁴¹⁷

1412 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1413 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1414 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1415 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 14-15. o.

1416 V. tanulási egység A Bíróság <http://zeus.nyf.hu/~etk/Apertus/EUfelepites/birosag.htm#Közösségek>

1417 Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005. (hatodik, átdolgozott, bővített kiadás), ISBN 963 7490 10 8 156. o.

„2004. május 1.:	25 bíró
Cseh Köztársaság, Észtország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Lengyelország, (Bíróság+Elsőfokú	8 főtanácsnok 1641 munkatárs
Szlovénia, Szlovákia Törvényszék)” ¹⁴¹⁸	Bíróság+Közszolgálati
„2007. január 1.:	27 bíró,
Bulgária, Románia	8 főtanácsnok Mintegy 2000 munkatárs (Bíróság+Elsőfokú Bíróság+Közszol-gálati Törvényszék)” ¹⁴¹⁹

A főtanácsnokról/főügyesről általában

Amikor anyagot gyűjtöttem e dolgozatom megírásához, akkor szembesültem azzal, hogy tulajdonképpen a két fogalom (főtanácsnok/főügyész) egy és ugyanaz, csak az idők folyamán változott a név. Ebből adódik, hogy amit a főügyészre írtam, az fennáll a főtanácsnokra és fordítva. Tehát lesz, ahol főügyesről írok, de lesz, ahol főtanácsnokról, azonban tudni kell, hogy egy és ugyanarról a megbízatásról beszélek.

a.)

Főügyész

„A főügyészek a bíróságot segítik feladata ellátásában. Nyilvános tárgyaláson, teljes pártatlanság és függetlenség mellett terjesztik elő indítványukat a Bíróság elé került ügyekben.”¹⁴²⁰

1418 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1419 Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004” Jeles történelmi események, épületek és jelképek. In: A CURIA honlapja [online] 11. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-08/histoire_hu.pdf

1420 EURÓPAI INTÉZMÉNYEK ÉS A JOGHARMONIZÁCIÓ Európai Intézmények és a jogharmonizáció. Szerkesztő: Dr. Lomnici Zoltán. s. I. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1998., ISBN 963 8213 04 3 132-133. o.

A főügyési tisztséget a franciák javaslatára „a Római Szerződés intézményesítette”, mint a bíróság munkájának segítőjét. Nem volt vezetőjük, így az ügyeket „az Európai Bíróság elnöke osztotta ki” rájuk. 1974-ben változott a helyzet, amikor először választottak első főügyészt, akinek „megválasztására titkos szavazással kerül sor, a tisztséget az abszolút többséget megszerző” nyerte el „azzal, hogy szavazategyenlőség esetén az életkor dönt.”¹⁴²¹ Itt említeném meg, a rangsort, mely nemcsak a bíráknál, de a főtanácsnokoknál is létezik és akkor lényeges, „ha a hivatalukban eltöltött idejük egyenlő, a hivatali idő szerinti rangsor az életkor alapján kerül megállapításra.” Ha pedig meghosszabbítják a megbízatásukat, akkor „megtartják korábbi helyüket a rangsorban.”¹⁴²²

„1979 óta az első főügyész feladata az ügyek elosztása a főügyészek között.”¹⁴²³

„A gyakorlat azt mutatja, hogy megbízatásuk ideje alatt minden főügyész egy évre legfőbb főügyési tevékenységet folytat.”¹⁴²⁴

„Ha az első főtanácsnok megbízatása a rendes megbízatási idő lejártát megelőzően megszűnik, a Bíróság a megbízatási idő hátralévő részére új első főtanácsnokot jelöl ki.”¹⁴²⁵

„Annak ellenére, hogy sor kerül az első főügyész évenkénti kijelölésére, nem beszélhetünk főügyési testületről. Talán ezzel is azt kívánják demonstrálni, hogy a főügyészek eljárásuk során függetlenek és nincsenek kötöttségek. Az első főügyész [a kissé furcsa elnevezés – First Advocate General – abból adódik, hogy a Bíróság általános >>ügyészi<< munkát végző tagjai is megkapták a főügyési (advocate-general) titulust] minden ügghöz egy - egy főügyészt nevez ki.”¹⁴²⁶

1421 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 21-24. o.

1422 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 7. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1423 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 21-24. o.

1424 V. tanulási egység A Bíróság <http://zeus.nyf.hu/~etk/Apertus/EUfelepites/birosag.htm#Közösségek>

1425 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 14. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1426 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 21-24. o.

A főügyészek különböző nemzetiségűek, így franciák, németek, olaszok, spanyolok és angolok, őket az első körben jelölik, a többi jelölést rotációs alapon osszák meg a többi állam között. „Képviselik a kontinentális jogrendszerek lényegét jelentő egyik jelenséget, amely szerint minden olyan esetben jelen kell lennie egy kormányzati képviselőnek a bírósági ügyben, ha azt a közérdek úgy kívánja. Büntetőügyekben ez a kormányzati képviselő az ügyész, aki a vádat képviseli a vádlott ellen a köz érdekében. Polgári és közigazgatási esetekben az érintett képviselő által nyújtott és a közérdek szemszögéből készített szakértői vélemény formájában jelenik meg. A Francia Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság a Conseil d'Etat előtt ezt a szerepet a Commissaire du Gouvernement tölti be. Az Európai Bíróság főügyésze hasonlatos ehhez a francia intézményhez.”¹⁴²⁷

„Szakmai körökben, sőt az Európai Unió intézményén belül is viták” folytak „a főügyész szerepéről.” Felvetődött, hogy „a főügyészek egyéni függetlenségét megszüntetnék és létrehoznák a főügyészi testületet. Ezt sokan a főügyészi függetlenség megsértésének” minősítették.¹⁴²⁸

Csak az lehet főügyész, aki teljes mértékben független, saját országában megvan „a legmagasabb bírói tisztségekbe történő kinevezéshez szükséges feltétel”, „vagy [...] elismert szakértelemmel rendelkező jogász.” Kinevezése „hat évre szól, de a főügyészi kar is háromévente részlegesen megújul.” Ismételten kinevezhető. „A gyakorlat azt mutatja, hogy a főügyészeket a nemzeti bírák és jogtudósok közül választják ki, de más jogi pályán tevékenykedők kinevezésére is volt már példa.”¹⁴²⁹

A Közösség Bíróságának terhei csökkentésére létrehozták „az Elsőfokú Bíróságot”.¹⁴³⁰

Azonban itt nem osztanak be főügyészeket, hanem az elnökön kívül bármely bírót fel lehet kérni arra, hogy az adott ügyben töltsen be a főügyész szerepét. „Ilyen esetben az Elsőfokú Bíróság kijelölt tagja ugyan azt a feladatot látja el, mint a főügyész az Európai Bíróságon, s így az ítélelhozatalban sem vehet részt.”¹⁴³¹

1427 Intézmények Európában. Szerkesztő: Dr. Lomnici Zoltán. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2002., ISBN 963 9404 13 6 76. o.

1428 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 26-27. o.

1429 Intézmények Európában. Szerkesztő: Dr. Lomnici Zoltán. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2002., ISBN 963 9404 13 6 76. o.

1430 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 26. o.

1431 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 26-27. o.

Néhány név, akik korábban főtanácsnokok voltak a Bíróságon: Maurice Lagrange (francia), ő mindkét bíróságon jelen volt főtanácsosként, előbb **1952. 12. 04. - 1958. 10. 06.**, az ESZAK Bíróságán, majd **1958. 10. 07. - 1964. 10. 08.**, az Európai Közösségek Bíróságán; Karl Roemer (német): **1953 - 1973**; Alberto Trabucchi (olasz): **1973. 01. 09. - 1976. 10. 06.**; Joseph Gand (francia): **1964. 10. 08. - 1970. 10. 06.**; Henri Mayras (francia): **1972. 03. 22. - 1981. 03. 18.**; Simone Rozes (francia): **1981. 03. 18. - 1984. 02. 13.**; Georges Cosmas (görög): **1994. 10. 07. - 2000. 10. 06.**; Christine Stix-Hackl (osztrák): **2000. 10. 07. - 2006. 10. 06.**; Carl Otto Lenz (német): **1984. 01. 11. - 1997. 10. 06.**; Jean Mischo (luxemburgi): **1986. 01. 13. - 1991. 10. 06., majd 1997. 12. 19. - 2003. 10. 06.**¹⁴³²

Bár a Bíróság eljárási szabályzata kimondja, hogy a „kijelölt első főtanácsnok nevét közzé kell tenni az *Európai Unió Hivatalos Lapjában*”,¹⁴³³ erre azonban nem találtam sem utalást, sem megjelölést.

b.)

Főtanácsnok

Az Alkotmány szerződés írta elő a 7 fős bizottság felállítását, melynek feladatára az Európai Unió Bíróságának elnöke szintén javaslatot tett 2010-ben: „feladata, hogy a Bíróságra és a Törvényszékre bírának vagy főtanácsnokoknak jelölt személyeknek a feladatra való alkalmasságáról azt megelőzően véleményt adjon, hogy a tagállamok kormányai az EUMSZ 253., illetve az EUMSZ 254. cikknek megfelelően kinevezték őket.”¹⁴³⁴

Itt arról a Bizottságról van szó, amelyik véleményt nyilvánít a főtanácsnoknak/főügyésznek javasoltról, hiszen csak akkor léphet a hivatalába, ha a Bizottság véleménye kielégítő a személyéről, leteszi az esküt és aláír egy nyilatkozatot az eljárási szabályzatnak megfelelően.

1432 Forrás: „CURIA honlapja, http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7014/#CJE” Korábbi tagok In: A CURIA honlapja [online] [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.22.]

1433 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 14. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1434 Forrás: „CURIA honlapja,” <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?/=HU&f=ST%205932%202010%20INIT>

Az EUMSZ 255. cikkében említett bizottság összetételére vonatkozó javaslat (2010/01/29). In: Európai Tanács Az Európai Unió Tanácsa honlapja [online][letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.05.]

„A [...] főtanácsnok megbízási ideje a kinevezési okiratban megjelölt napon” vagy a kinevezési okiratnak az *Európai Unió Hivatalos Lapjában* való közzétételének napján kezdődik.”¹⁴³⁵

A „[...] főtanácsnok a Bíróság első nyilvános ülésén, amelyen kinevezését követően részt vesz”, leteszi az alábbi esküt:

>>Esküszöm, hogy feladataimat pártatlanul és lelkiismeretesen fogom ellátni; esküszöm, hogy a tanácskozások titkosságát megőrzöm. <<¹⁴³⁶

„Hazájuk érdekeit tehát eljárásuk során a bírákhoz hasonlóan a főügyészek sem tarthatják szem előtt. A főügyészek is írásban vállalják, hogy hivatali rangjuknak megfelelően cselekedeteiket a tisztesség hatja át.”¹⁴³⁷

Ezek után „nyilatkozatot ír alá, amellyel az alapokmány 4. cikkének harmadik bekezdésében meghatározott ünnepélyes kötelezettségvállalást tesz.”¹⁴³⁸

A főtanácsnok pozíciójához kiváltságok és mentességek társulnak, melyek az alábbiak lehetnek:

- „a bevándorlási korlátozások, illetve a külföldiek nyilvántartására vonatkozó szabályok hatálya” alóli mentesség, és „ez vonatkozik a házastársaikra és eltartott családtagjaikra is”;¹⁴³⁹

- „a valuta- és devizasabályozást illetően ugyanazokat a könnyítéseket élvezik, mint amelyek a nemzetközi szervezetek tisztviselőit általában megilletik”.¹⁴⁴⁰

1435 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 3. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1436 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 4. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1437 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 21-24. o.

1438 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 5. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1439 Forrás: „© Európai Unió, <http://eur-lex.europa.eu/>, 1998-2015” JEGYZŐKÖNYV AZ EURÓPAI UNIÓ KIVÁLTSÁGAIRÓL ÉS MENTESSÉGEIRŐL (2004. december 16.) In: Az Európai Unió Hivatalos lapja [online] [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.27.] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12004V/PRO/07&qid=1443343574007&from=HU> (továbbiakban: HL C 310., 2004. 12. 16. 261-266. o.)

1440 Forrás: „© Európai Unió, <http://eur-lex.europa.eu/>, 1998-2015” JEGYZŐKÖNYV AZ EURÓPAI UNIÓ KIVÁLTSÁGAIRÓL ÉS MENTESSÉGEIRŐL (2004. december 16.) In: Az Európai Unió Hivatalos lapja [online] [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.27.]

Az Alapokmány kimondja, hogy „a [...] főtanácsnokoknak [...] a Bíróság székhelyén kell lakniuk”,¹⁴⁴¹ ezért „az első alkalommal, amikor az adott országban elfoglalják hivatalukat, vámmentesen hozhatják be saját berendezési tárgyaikat és személyes használati tárgyaikat, továbbá hivataluk megszűnésekor az adott államból vámmentesen vihetik ki berendezési tárgyaikat és személyes használati tárgyaikat”.¹⁴⁴²

A fentieken túlmenően

- „vámmentesen hozhatnak be egy, saját személyes használatukra szolgáló személygépkocsit”;¹⁴⁴³

- „az Unió által számukra fizetett illetmények, bérek és juttatások után kötelesek adót fizetni” az Uniónak, viszont „mentességet élveznek a nemzeti adófizetési kötelezettség alól”.¹⁴⁴⁴

„A főtanácsnokokat mentesség illeti meg mindenfajta bírósági eljárás alól. Hivatali idejük lejárta után továbbra is megilleti őket a mentelmi jog hivatali minőségükben végzett cselekményeik vonatkozásában, beleértve szóbeli vagy írásbeli megnyilatkozásaikat is.”¹⁴⁴⁵

Hogyha elkövet valamilyen bűncselekményt hivatali ideje alatt, akkor felfüggesztik a főtanácsnok mentelmi jogát és „az ügyet valamennyi tagállamban csak a

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12004V/PRO/07&qid=1443343574007&from=HU> (továbbiakban: HL C 310., 2004. 12. 16. 261-266. o.)

1441 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 14. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1442 Forrás: „© Európai Unió, <http://eur-lex.europa.eu/>, 1998-2015” JEGYZŐKÖNYV AZ EURÓPAI UNIÓ KIVÁLTSÁGAIRÓL ÉS MENTESSÉGEIRŐL (2004. december 16.) In: Az Európai Unió Hivatalos lapja [online] [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.27.] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12004V/PRO/07&qid=1443343574007&from=HU> (továbbiakban: HL C 310., 2004. 12. 16. 261-266. o.)

1443 Forrás: „© Európai Unió, <http://eur-lex.europa.eu/>, 1998-2015” JEGYZŐKÖNYV AZ EURÓPAI UNIÓ KIVÁLTSÁGAIRÓL ÉS MENTESSÉGEIRŐL (2004. december 16.) In: Az Európai Unió Hivatalos lapja [online] [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.27.] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12004V/PRO/07&qid=1443343574007&from=HU> (továbbiakban: HL C 310., 2004. 12. 16. 261-266. o.)

1444 Forrás: „© Európai Unió, <http://eur-lex.europa.eu/>, 1998-2015” JEGYZŐKÖNYV AZ EURÓPAI UNIÓ KIVÁLTSÁGAIRÓL ÉS MENTESSÉGEIRŐL (2004. december 16.) In: Az Európai Unió Hivatalos lapja [online] [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.27.] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12004V/PRO/07&qid=1443343574007&from=HU> (továbbiakban: HL C 310., 2004. 12. 16. 261-266. o.)

1445 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 3. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

legfelsőbb szintű nemzeti bíróságok tagjaival szemben eljárásra jogosult bíróság tárgyalhatja.”¹⁴⁴⁶

„[...] Semmilyen politikai vagy közigazgatási hivatal nem tölthetnek be.”¹⁴⁴⁷

„[...] Semmilyen egyéb - akár kereső, akár ingyenesen végzett - foglalkozást nem folytathatnak, kivéve, ha ez alól a Tanács egyszerű többséggel kivételesen mentesítést ad.”¹⁴⁴⁸

Ez utóbbira lehet példa az informátorom szerint, hogy Juliane Kokott amellet, hogy főtanácsos, négy gyermek édesanyja, de még egyetemen is tanít.

„A [...] főügyész jogosult arra, hogy az eljárás során az eljárás nyelve helyett más hivatalos nyelvet használjon.”¹⁴⁴⁹

Ebben az esetben kérelmére a hivatalvezető lefordíttatja „a Bíróság előtti eljárás során elhangzottakat vagy írásban rögzítetteket.”¹⁴⁵⁰

„A törvénykezési év az adott naptári évben október 7-én kezdődik, és a következő évben október 6-ig tart.

A Bíróság indokolt esetben a bírák és a főtanácsnokok részére szabadságot engedélyezhet.”¹⁴⁵¹

1446 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 3. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1447 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 4. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1448 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 4. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1449 Intézmények Európában. Szerkesztő: Dr. Lomnici Zoltán. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2002., ISBN 963 9404 13 6 78.o.

1450 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 39. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1451 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 24. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

A főtanácsnok megbízatása megszűnhet: annak lejártával, arról való lemondással, illetőleg halállal.¹⁴⁵²

A főtanácsnokot „csak akkor lehet hivatalából elmozdítani, illetve nyugdíjjogosultságától vagy az ezt helyettesítő egyéb jutatáshoz való jogosultságától megfosztani, ha a Bíróság bíráinak és főtanácsnokainak egyhangú megítélése szerint már nem felel meg a megkívánt feltételeknek, vagy nem tesz eleget a hivatalából eredő kötelezettségeknek.”¹⁴⁵³

A főtanácsnok szerepe a bírósági eljárásban igen sokrétű, pl. szavaz a hivatalvezető személyéről,¹⁴⁵⁴ szavazati joga van az általános értekezleten,¹⁴⁵⁵ de elmondható az is, hogy szinte mindig a meghallgatását követően határoz a Bíróság, pl. „ha a nagytanács elé utalt ügyben az alapokmány” szerinti „határozatképességet nem lehet biztosítani, a Bíróság elnöke” a rangsornak megfelelő „lista szerinti sorrendben egy vagy több bírót jelöl ki.” „Ha e kijelölést megelőzően tárgyalás tartására került sor, a nagytanács ismét meghallgatja a felek szóbeli előadásait, valamint a főtanácsnok indítványát.”¹⁴⁵⁶

Bíróság feladatai az eljárás lefolytatása előtt

A Bíróság ugyanúgy mint más bíróságok, megvizsgálják, hogy adott ügyben rendelkezik-e hatáskörrel. Ha nem vagy „a kereset nyilvánvalóan elfogadhatatlan, a Bíróság a főtanácsnok meghallgatását követően - az eljárás folytatása nélkül - az eljárás során bármikor indokolt végzéssel határozhat az ügyben.”¹⁴⁵⁷

1452 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 5. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1453 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 6. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1454 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 18. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1455 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 25. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1456 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 34. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1457 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 53. cikk [Az Európai Unió Bírósága

„Nem vehetnek részt olyan ügy elbírálásában, amelyben előzőleg valamelyik fél érdekében meghatalmazottként vagy tanácsadóként vettek részt, illetve ügyvédként jártak el, vagy amelyben előzőleg bíróság, vizsgálóbizottság tagjaként vagy bármilyen más minőségben állást kellett foglalniuk.”¹⁴⁵⁸

„Ha [...] valamilyen különleges ok folytán [...] egy meghatározott ügyben az ítélethozatalban vagy az ügy kivizsgálásában nem vehet részt, erről tájékoztatja az elnököt”, aki - ha „ügy ítéli meg” - „erre felhívja az érintett figyelmét.”¹⁴⁵⁹

„Ha a Bíróság” azt állapítja meg, „hogy a meghatalmazottnak, a tanácsadónak vagy az ügyvédnek a Bírósággal szemben tanúsított magatartása sérti a Bíróság tekintélyét vagy a gondos igazságszolgáltatás követelményeit, illetve ha ez a meghatalmazott, tanácsadó vagy ügyvéd a feladatai ellátásának céljára biztosított jogaival visszaél, erről értesíti az érintettet. Ha a Bíróság az érintett tekintetében illetékes hatóságokat értesíti, az érintettnek megküldik az e hatóságoknak címzett levél másolatát.”¹⁴⁶⁰

„Ugyanezen indokok alapján a Bíróság az érintett és a főtanácsnok meghallgatását követően indokolt végzéssel az eljárás során bármikor kizárhatja a meghatalmazottat, a tanácsadót vagy az ügyvédet az eljárásból. Ez a végzés azonnal végrehajtható.”¹⁴⁶¹

Lényeges kérdés az, hogy milyen nyelven folytassák le az eljárást, hiszen 24 nyelv áll rendelkezésre. Az eljárási szabályzat szerint

„a közvetlen keresetek esetén az eljárás nyelvét a felperes választja meg”, illetőleg „a fél kérelmére, valamint a másik fél és a főtanácsnok meghallgatását követően” a 24 eljárási nyelv „közül másik nyelv használata engedélyezhető az eljárás

Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1458 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 18. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1459 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 18. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1460 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 46. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1461 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 46. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

egészére vagy annak egy részére; ilyen kérelmet az Európai Unió intézményei nem terjeszthetnek elő.”¹⁴⁶²

„Az előzetes döntéshozatali eljárásokban az eljárás nyelve annak a kérdést előterjesztő bíróságnak a nyelve, amely a Bírósághoz fordult. Az alapeljárásban részt vevő fél kellően megalapozott kérelmére, valamint az alapeljárásban részt vevő másik fél és a főtanácsnok meghallgatását követően az eljárás szóbeli szakaszában engedélyezhető” a 24 nyelvből másik „használata”.¹⁴⁶³

A Bíróság egyesítheti az ügyeket, ha az ügyek tárgya összefügg.

„Az egyesítést az elnök, ha a szóban forgó ügyeket már kiosztották, az előadó bíró és a főtanácsnok meghallgatását követően, valamint - az előzetes döntéshozatali eljárás kivételével - a felek meghallgatását követően rendeli el.”¹⁴⁶⁴

„Az eljárást fel lehet függeszteni:

a) az alapokmány 54. cikkének harmadik bekezdésében meghatározott esetekben a főtanácsnok meghallgatását követően a Bíróság végzésével;

b) minden más esetben az elnök határozatával, amelyet az elnök az előadó bíró, a főtanácsnok és - az előzetes döntéshozatali eljárás kivételével - a felek meghallgatását követően hozott.”

„Az eljárás folytatását ugyanilyen eljárással hozott végzéssel vagy határozattal lehet elrendelni.”¹⁴⁶⁵

„Az elnök különleges körülmények esetén hivatalból vagy a fél kérelmére az előadó bíró, a főtanácsnok és a felek meghallgatását követően az ügy elbírálását későbbre halaszthatja.”¹⁴⁶⁶

1462 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 37. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1463 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 37. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1464 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 54. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1465 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 55. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1466 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 56. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó-

A Bíróság előtti tényleges eljárás

Beszélhetünk egy írásbeli és egy szóbeli szakaszcól.

a.)

„Az **írásbeli eljárás** a keresetleveleknek, az előkészítő iratoknak, az ellenkérelemeknek, az észrevételeknek és az esetleges válaszoknak, valamint az ezek alátámasztásául szolgáló minden iratnak és okiratnak vagy ezek hiteles másolatainak közlése a felekkel és az Unió azon intézményeivel, amelyeknek határozatai a jogvita tárgyát képezik. Ezeket a közléseket az eljárási szabályzatban megállapított rendben és határidőn belül a hivatalvezető teszi meg.”¹⁴⁶⁷

Az előzetes „jelentésnek tartalmaznia kell továbbá az előadó bíró javaslatát arra vonatkozóan, hogy eltekintsenek-e a tárgyalástól, illetve [...] a főtanácsnok indítványától.” Miután meghallgatja a Bíróság a főtanácsnokot, „határoz az előadó bíró javaslatairól.”¹⁴⁶⁸

Pervezető intézkedéseket tehet a főtanácsnok, melynek keretében határidő megadásával felhívja a perben részt vevőket, hogy „szolgáltassanak minden olyan, a tényekre vonatkozó információt és minden olyan dokumentumot vagy más adatot, amelyet lényegesnek tartanak”, de [...] „megválaszolandó kérdéseket is megküldhet a feleknek.”¹⁴⁶⁹

Részt vesz a „bizonyításfelvételben”, és miután meghallgatta, a Bíróság végzésben „határozza meg az általa megfelelőnek tartott bizonyítási eszközöket, és megjelöli a bizonyítandó tényeket.”¹⁴⁷⁰

és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1467 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 20. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1468 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 59. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1469 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 62. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1470 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 64. és 65. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

Bizonyítási eszköz lehet:

a „tanúvallomás”,

a „tanúkihallgatás”, melynek keretében a főtanácsnok „kérdéseket tehet fel a tanúnak”, illetőleg a „szakértői vélemény”, miután a szakértő előterjesztette, szintén kérdést tehet fel neki a főtanácsnok.¹⁴⁷¹

b.)

„A **szóbeli eljárás** a meghatalmazottaknak, a tanácsadóknak és ügyvédeknek, továbbá a főtanácsnok indítványainak a Bíróság részéről történő meghallgatásából, valamint az esetleges tanúk és szakértők ki-, illetve meghallgatásából áll.”¹⁴⁷²

„Ha a Bíróság úgy ítéli meg, hogy az ügy semmilyen új jogkérdést nem vet fel, a főtanácsnok meghallgatását követően úgy határozhat, hogy az ügyben a főtanácsnok indítványa nélkül dönt.”¹⁴⁷³ Az Éves Jelentésben szerepeltették évenként, hogy a „kihirdetett ítéletek” hány százalékát hozták meg így:

„a 2004-ben kihirdetett ítéletek mintegy 30%-át”,¹⁴⁷⁴

„a 2005-ben kihirdetett ítéletek mintegy 35%-át”,¹⁴⁷⁵

„a 2006-ban kihirdetett ítéletek mintegy 33%-át”,¹⁴⁷⁶

„a 2007-ben kihirdetett ítéletek mintegy 43%-át”,¹⁴⁷⁷

1471 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Réglement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 66. cikk 67. cikk 70. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1472 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1473 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1474 CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2004. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2005. ISBN 92-829-0757-0 ISSN 1830-1908 13. o.

1475 CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2005. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2006. ISBN 92-829-0811-9 ISSN 1830-1908 13. o.

1476 CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2006. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2007. ISBN 92-829-0849-6 ISSN 1830-1908 11. o.

1477 CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2007. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2008. ISBN 978-92-829-0875-4 ISSN 1830-1908 10. o.

„a 2008-ban kihirdetett ítéletek mintegy 41%-át”,¹⁴⁷⁸

„a 2009-ben kihirdetett ítéletek mintegy 52%-át”,¹⁴⁷⁹

„a 2010-ben kihirdetett ítéletek mintegy 50%-át”,¹⁴⁸⁰

„a 2011-ben kihirdetett ítéletek mintegy 46%-át”.¹⁴⁸¹

A Bíróság eltekinthet a tárgyalás megtartásától, „ha úgy ítéli meg, hogy az eljárás írásbeli szakasza során benyújtott beadványok és észrevételek alapján a határozathozatalhoz elegendő információval rendelkezik.”¹⁴⁸²

A „[...] főtanácsnok a tárgyalás során kérdéseket tehet” fel „a felek meghatalmazottainak, tanácsadóinak vagy ügyvédeknek [...]”¹⁴⁸³

„Ha tárgyalás tartására kerül sor, a főtanácsnok a tárgyalás berekesztését követően ismerteti indítványát.” Ezt követően „az elnök az eljárás szóbeli szakaszát befejezettnek nyilvánítja.”¹⁴⁸⁴

„A főtanácsnokok (*avocat général, Advocate-General, Generalanwalt*)¹⁴⁸⁵ [...]” a Bíróság nem ítélező tagjai.

A szóbeli tárgyaláson a véleményét „szóban adja elő a szóbeli eljárás végén, legkésőbb a szóbeli meghallgatás után.”¹⁴⁸⁶

1478 CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2008. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2009. ISBN 978-92-829-0902-7 ISSN 1830-1908 10. o.

1479 CURIA: AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2009. Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2010. ISBN 978-92-829-0949-2 ISSN 1831-8509 11. o.

1480 CURIA: AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2010. Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2011. ISBN 978-92-829-1041-2 ISSN 1831-8509 10. o.

1481 CURIA: AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2011. Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2012. ISBN 978-92-829-1154-9 ISSN 1831-8509 11. o.

1482 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 76., 80., 82. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1483 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1484 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1485 Blutman László: EU-jog - működésben. Szeged: Bába Kiadó, 2004., ISBN 963 9511 69 2 59-60. o.

1486 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 21-24. o.

„A főtanácsnok az ügyekben független a felektől, saját szakmai megítélésére hagyatkozik indítványának megfogalmazásakor.”¹⁴⁸⁷

„A véleménynek az az elsődleges haszna, hogy biztosítja hogy a közösségi jog megfelelő részeit kellőképpen megvitassák mielőtt a Bíróság meghozza döntését. Fennáll ugyanis a veszélye annak, hogy a felek fontos kérdéseket nem vetnek fel a vitájuk során. Ez a veszély az Európai Bíróság esetében különösen nagy, hiszen ide az ügyvédek nagy része egész karrierje során legfeljebb ha egyszer kerül el, és így nem szakértő a közösségi jog sem anyagi sem eljárási részében. A vélemény stílusa, és szerkezete nagyban függ az adott főügyész hazájában létező jogrendszerrel, illetve jogi kultúrájától. Általában tartalmazza az adott közösségi jogszabály részletes elemzését és a főügyész véleményét arról, hogy a bíróságnak hogyan kellene döntenie az ügyben. A felek nem fűzhetnek megjegyzéseket a véleményhez.

A tárgyalás után elkészíti írásos indítványát a saját anyanyelvén. Ezt az indítványt a bírák számára francia nyelvre fordítják.”¹⁴⁸⁸

„A főtanácsnok indítványa a Bíróságot nem köti. A Bíróság azzal ellentétes döntést is hozhat, azonban a főtanácsnok indítványa a gyakorlatban, számos alkalommal, lényegesen befolyásolja a döntést.”¹⁴⁸⁹

„Az indítványban a főügyész a joggyakorlatot és az irányadó joganyagot is elemzi, sőt arra is lehetőség van, hogy az Európai Közösségek Bíróságának gyakorlatát kritikai elemzés alá vonja.”¹⁴⁹⁰

Szeretném egy főtanácsnoki indítvány szerkezetét bemutatni, mely 24 oldalas terjedelemben készült.

„KOKOTT FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA – C-458/03. SZ. ÜGY

Az indítvány szerkezete:

I – Bevezetés

II – Jogi háttér (A – A közösségi jog B – A nemzeti jog)

1487 Blutman László: EU-jog - működésben. Szeged: Bába Kiadó, 2004., ISBN 963 9511 69 2 59-60. o.

1488 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 21-24. o.

1489 Blutman László: EU-jog - működésben. Szeged: Bába Kiadó, 2004., ISBN 963 9511 69 2 59-60. o.

1490 Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Közösségek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X 21-24. o.

III – Ténybeli háttér (A – A tényállás és az alapeljárás B – Kiegészítő adatok a Stadtwerke Brixen AG-re és a korábbi saját üzemeltetésre vonatkozóan)

IV – Az előzetes döntéshozatal iránti kérelem és a Bíróság előtti eljárás

V – A jogkérdésről (A – Az első kérdésről: A szolgáltatásnyújtásra irányuló közbeszerzési szerződések és a közszolgáltatási koncessziók elhatárolása B – A második kérdésről: Közszolgáltatási koncessziónak az ajánlatkérő leányvállalata részére történő odítelésére vonatkozó közösségi jogi előírások)

VI – Véggöveztetések

Ez a tulajdonképpeni főtanácsnoki indítvány, hiszen így indítja: „Az eddigiek alapján azt javaslom a Bíróságnak, hogy a Verwaltungsgericht, Autonome Sektion für die Provinz Bozen előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdéseire a következőképpen válaszoljon: ...”¹⁴⁹¹

„A Bíróság a főtanácsnok meghallgatását követően az eljárás során bármikor elrendelheti az eljárás szóbeli szakaszának megnyitását vagy újbóli megnyitását, különösen, ha úgy ítéli meg, hogy az ügy körülményei nincsenek kellően feltárva, vagy ha a fél e szakasz befejezését követően a Bíróság határozatára nézve döntő jelentőségű új tényt hoz fel, illetve ha az ügyet olyan érv alapján kellene eldönteni, amelyet a felek, illetve az alapokmány 23. cikke szerinti érdekeltek nem vitattak meg.”¹⁴⁹²

Az eljárás lezárásaképpen meghozza a Bíróság a ítéletet vagy a végzést, amelyekben természetesen megjelenik a főtanácsnok neve és az, hogy „meghallgatták”. Mint minden határozat, ha szükséges, kijavítható, szintén „a főtanácsnok meghallgatását követően”.¹⁴⁹³

1491 JULIANE KOKOTT FŐTANÁCSNOK INDÍTÁNYA Az ismertetés napja: 2005. március 1-je In: Internetes hivatkozásként letöltve [online] 1-24. o. [letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.27.] <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d52614bed404b84d2e951fe6504e7e9c1a.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQc3r0?text=&docid=55030&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=52198>

1492 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 83. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1493 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 87., 89. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

Ami a könyvekből kimaradt

Eddig az eljárási szabályzatnak és egyéb könyveknek a kimazsolázásával próbáltam szemléltetni az eljárás egyes szakaszait, azonban most azokat az információkat osztom meg olvasóimmal, melyeket az informátorom bocsátott a rendelkezésemre. Ő a szóbeli eljárás szemlélőjeként szolgált értékes adatokkal.

A Bíróság 10 tanácsban jár el, amelyből 5 tanács 5 tagú, 5 tanács 3 tagú és van a nagytanács, amely 15 tagból áll. Mindenki mellett lehet főtanácsnok.

A Hivatal elkészíti az összefoglalót franciául. Az ügyet a Bíróság elnöke kiszignálja az előadó bíróra, az első főtanácsnok az egyik főtanácsnokra.

Majd minden kedden 17 órakor tartanak egy általános értekezletet, amelynek a neve: Réunion Generale. Ez egy kötelező zárt ülés, ahol eldöntik, hogy legyen-e tárgyalás, illetőleg szükséges-e főtanácsnok eljárása.

Ami lényeges különbség az eljárási szabályzathoz képest, hogy a főtanácsnok nem kérdez, nem tesz fel kérdéseket a képviselőknek, a tanúknak. Meg sem szólal, majd csak a tárgyalás végén válaszol az elnök kérdésére.

A határnapra kitűzött tárgyalás alkalmával a tanács fenn ül a pulpituson, melynek szélén a főtanácsnok ül ugyanúgy talárban, mint a többi bíró.

A tárgyalás is igen érdekes, mert nem azzal az üggyel kezdik, ami aznapra ki van tűzve, hanem először az előadó bíró kihirdet egy korábbi ítéletet, a főtanácsnok az indítványát, véleményét olvassa fel. Juhász Endre bíró úr is mindig elmondja az újoncoknak a Bíróságon, hogy ne lepődjenek meg, de egyiket sem fordítják, nem tolmácsolják, hiszen egy korábbi ügyek határozatai, véleményei, és ezeket a CURIA honlapján mindenki számára elérhetővé teszik.

Ezek után egy más ügy tárgyalásába kezdenek, és ekkor csak annyi kérdésre kell a főtanácsnoknak válaszolnia, hogy mikor tud elkészülni az indítványával. Általában 6 hét elegendő, de ha az ügy bonyolultsága megköveteli, akkor még több időt kér.

Majd az elnök berekeszti a tárgyalást.

Az érdekesség még, hogy az indítványt nem is mindig az olvassa fel, aki készítette.¹⁴⁹⁴

A Bíróság határozata ellen nem, viszont a Törvényszék határozatai ellen a Bírósághoz benyújtható fellebbezés, amelyeket a Bíróság vagy a Törvényszék Hivatala vesz át.¹⁴⁹⁵

„Ha a fellebbezés nem felel meg” a tartalmi követelményeknek, „a hivatalvezető a hiánypótlásra ésszerű határidőt állapít meg a fellebbező számára. Ha a fellebbező az előírt határidőn belül a hiánypótlást elmulasztja, az előadó bíró és a főtanácsnok meghallgatását követően a Bíróság határoz arról, hogy e követelmény be nem tartása miatt a keresetlevél alaki okból elfogadhatatlan-e.”¹⁴⁹⁶

„Perújítási kérelemmel csak akkor lehet a Bírósághoz fordulni, ha olyan döntő jelentőségű tény merül fel, amely az ítélet meghozatalát megelőzően a Bíróság és a perújítást kérő fél előtt ismeretlen volt.”¹⁴⁹⁷

„A Bíróság a főtanácsnok meghallgatását követően és a felek írásbeli észrevételeinek figyelembevételével végzéssel határoz a kérelem elfogadhatóságáról; ez semmilyen tekintetben nem dönti el előre az ügy érdemét.”¹⁴⁹⁸

A Bíróság akár mulasztási ítélet meghozatalában, kifogás vagy közbenő kérdés tárgyában, akár előzetes döntéshozatali eljárásban (az előzetes döntéshozatalra akkor kerül sor, ha az adott állam bírósága felfüggeszti saját eljárását a Bíróság határozatának meghozataláig),¹⁴⁹⁹ gyorsított vagy különleges eljárásban stb. jár el, a főtanácsnoknak annyi a szerepe, hogy a meghallgatása után dönt.¹⁵⁰⁰ Különleges

1495 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 167. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1496 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 168. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1497 Forrás: „CURIA honlapja,” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 12. o. [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1498 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 159. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1499 Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA In: A CURIA honlapja [online] 1-24. o. 23. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

1500 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 159. cikk [Az Európai Unió Bírósága

eljárások lehetnek pl. a „Választottbíróvági Bizottság határozatai ellen előterjesztett jogorvoslat, az EAKSZ 103. cikk szerinti eljárás, az EGT-megállapodás 111. cikkének (3) bekezdésében meghatározott eljárás stb.”¹⁵⁰¹

Összegzés:

Pályázatomban megpróbáltam a főtanácsnokot és munkáját bemutatni, kiemelve a lényegét a rendelkezésre álló anyagok közül. Sajnos én úgy látom, hogy Magyarországon erről kevés kutatható tudás áll rendelkezésre.

Láthattuk, hogy a bővítési folyamatok hogyan tették szükségessé egyre több bíró és főtanácsnok létszámának emelését.

A főtanácsnokról tehát megtudtuk, hogy nem ítélező bíró, bár velük azonos jogász, aki kiváló szakértelemmel és képességekkel rendelkezik, feddhetetlen, független, az indítványa megtételével a bírák munkáját segíti. Minden jelentős kérdést megvizsgál, alkalmazza a jogszabályokat. A bírának két lehetőségük van: vagy nem veszik figyelembe a döntésük meghozatalakor a kimunkált indítványt (és akkor hiába dolgozott a főtanácsnok, hiszen Kokott asszonynál is láthattuk milyen nagy terjedelmű volt ez), vagy igenis figyelembe veszik. Ahogy pályázatom elején is írtam, igen érdekes igazságszolgáltatási gyöngyszem a főtanácsnok. Jó volt e témába belemerülni és megismerkedni egy magyarországitól merőben eltérő hivatással megismerkedni.

Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

1501 Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) In: A CURIA honlapja [online] 1-78. o. 201-206. cikk [Az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztálya Luxemburg részéről küldött anyag letöltése: 2015.08.17. és megtekintése: 2015.08.24.]
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek:

IDEGEN SZAVAK ÉS KIFEJEZÉSEK SZÓTÁRA. Szerkesztő: Bakos Ferenc. Bp.: Akadémia Kiadó, 1983., ISBN 963 05 3178 X

Blutman László: EU-jog - működésben. Szeged: Bába Kiadó, 2004., ISBN 963 9511 69 2

Hernádi Eleonóra: AZ EURÓPAI UNIÓ A VÁLTOZÓ VILÁGBAN AZ EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYEI. In: Zeiler Júlia (szerk.): VÁLTOZÓ VILÁG www.valtozovilag.hu 51. kötet, s. I., PRESS PUBLICA KIADÓ, é. n., ISSN 1219 5235 ISBN 963 9001 73 2 ISSN 1586-0000

Az Európai Unió intézményi szemmel Az Európai Unió alapintézményei és a magyar integrációs felkészülés (intézményi-közjogi alapismeretek). Szerkesztő: dr. Forgács Imre. s. I., Magyar Közigazgatási Intézet, é. n.

Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005., (hatodik, átdolgozott, bővített kiadás) ISBN 963 7490 10 8

Dr. Kecskés László, Dr. Lomnici Zoltán, Dr. Maczonkai Mihály: Az Európai Községek Bírósága. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. ISBN 963 9203 67 X

Magyar Péter: AZ EURÓPAI UNIÓ A VÁLTOZÓ VILÁGBAN AZ Európai Unió története. In: Zeiler Júlia (szerk.): VÁLTOZÓ VILÁG 30. kötet, s. I., ÚTMUTATÓ Tanácsadó és Kiadó Kft. ügyvezetője, felelős kiadó é. n., ISSN 1219 52 35 ISBN 963 9001 46

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1918 – 1919 1919 – 1945. Főszerkesztő: Ránki György. Bp.: AKADÉMIA KIADÓ, 1976. ISBN 963 05 0929 6 sorozatszám ISBN 963 05 0930 X 8. kötet

Intézmények Európában. Szerkesztő: Dr. Lomnici Zoltán. Bp.: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2002., ISBN 963 9404 13 6

EURÓPAI INTÉZMÉNYEK ÉS A JOGHARMONIZÁCIÓ Európai Intézmények és a jogharmonizáció. Szerkesztő: Dr. Lomnici Zoltán. s. I. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1998., ISBN 963 8213 04 3

Kiadványok:

CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2004. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2005. ISBN 92-829-0757-0 ISSN 1830-1908

CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2005. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2006. ISBN 92-829-0811-9 ISSN 1830-1908

CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2006. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2007. ISBN 92-829-0849-6 ISSN 1830-1908

CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2007. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2008. ISBN 978-92-829-0875-4 ISSN 1830-1908

CURIA: AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2008. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2009. ISBN 978-92-829-0902-7 ISSN 1830-1908

CURIA: AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2009. Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2010. ISBN 978-92-829-0949-2 ISSN 1831-8509

CURIA: AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2010. Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2011. ISBN 978-92-829-1041-2 ISSN 1831-8509

CURIA: AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA. ÉVES JELENTÉS 2011. Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2012. ISBN 978-92-829-1154-9 ISSN 1831-8509

Pascal Fontaine: Európa 12 leckében. Luxembourg: Az Európai Unió Hivatala, 2010. ISBN 978-92-79-17492-6

Internetes hivatkozások:

V. tanulási egység A Bíróság

<http://zeus.nyf.hu/~etk/Apertus/EUfelepites/birosag.htm#Közösségek>

Czucz Ottó: Az Európai Bíróság joggyakorlatáról. In: Tudományos Közlemények honlapja [online][letöltés és megtekintés dátuma: 2015.09.12.]
http://epa.oszk.hu/02000/02051/00003/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemenyek_12_009-014.pdf

Forrás: „CURIA honlapja, CURIA – Tájékoztató anyagok – az Európai Unió Bírósága
http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7004”

Európai Tanács Az Európai Unió Tanácsa
honlapja <http://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/04/01-judges-appointed-european-court-justice/>

Forrás: „CURIA honlapja, http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7014/#CJE”
Korábbi tagok

Forrás: „CURIA honlapja,” A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (Règlement de procédure de la cour de Justice-rp_hu.pdf) http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_hu.pdf

Forrás: „CURIA honlapja,”
<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?/=HU&f=ST%205932%202010%20INI>
I

Az EUMSZ 255. cikkében említett bizottság összetételére vonatkozó javaslat (2010/01/29).

Forrás: „© Európai Unió, <http://eur-lex.europa.eu/>, 1998-2015” JEGYZŐKÖNYV AZ EURÓPAI UNIÓ KIVÁLTSÁGAIRÓL ÉS MENTESSÉGEIRŐL (2004. december 16.)

Forrás: „CURIA honlapja” Az EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA ALAPOKMÁNYÁNAK EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA
http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_hu.pdf

JULIANE KOKOTT FŐTANÁCSNOK INDÍTÁNYA
<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30d52614bed404b84d2e951fe6504e7e9c1a.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQc3r0?text=&docid=55030&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=52198>

Bírósági általános igazgatási szekció

Bírósági tagozat

DR. FAZEKAS ÁGOTA

**ÚJ IRÁNYOK AZ ÍTÉLKEZÉSBEN: INTERDISZCIPLINÁRIS EGYÜTTMŰKÖDÉSI
FORMÁK A BÍRÓSÁG ÉS A KÜLÖNBÖZŐ HIVATÁSRENDEK KÖZÖTT**

Rövidítések jegyzéke

BGB	Német Polgári Törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch)
Brüsszel II. A. rendelet	A Tanács 2003. november 27. napján kelt 2201/2003/EK rendelete a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1247/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről
Btk.	Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
Emberi Jogok Európai Egyezménye	Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Európai Egyezmény
FamFG	Családjogi ügyekben való eljárásról és az önkéntes joghatósági ügyekről szóló törvény Németországban (Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit)

Gyermekjogi Egyezmény	Gyermek Jogairól szóló, az ENSZ Közgyűlése által New Yorkban, 1989. november 20. napján elfogadott Egyezmény
Gyvt.	A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény
Pp.	Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény
Ptk.	Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

Bevezetés

Az új ötletek, gondolatok valamennyi emberben érdeklődést keltenek. Egyrésztől azért, mert a legtöbb ember vágya, hogy újat alkothasson. Másrésztől a megfelelő indokokkal alátámasztott reformprogramokkal számos ember helyzete, körülménye jobbá és eredményesebbé tehető. E gondolatok mentén terveztem és készítettem el a pályázat tárgyául szolgáló dolgozatomat, amely új utakat teremthet az ítélkezés területén. Az új utak keresése eddig is jelentős mértékben meghatározta többek között a jogtudományt és a joggyakorlatot, amely olykor pozitív, olykor negatív hatást fejtett ki. Ugyanakkor bármilyen új irányról legyen is szó, a legfontosabb szempont ezen új trendek megvizsgálása, összehasonlítása és kiértékelése. Ugyanis a nemzetközi, a regionális vagy a nemzeti szinten megjelenő új irányok jelentős eredményt is hozhatnak, így ezek – alaposabb vizsgálat nélkül – figyelmen kívül nem hagyhatóak. Bár nem biztos, hogy az új tendenciák a hazai szinten is megvalósulnak, azonban annyit mindenképpen megérnek, hogy legalább elgondolkodjunk rajtuk, és összevessük a jelenlegi rendszerünkkel.

A dolgozatomban tehát a bírósági együttműködés speciális formáját mutatom be, amely a különböző hivatásrendek, szakemberek közös munkáját, közreműködését jelenti. E körben kiemelt hangsúlyt fordítok a bírósági együttműködés szerepének, jelentőségének a bemutatására. Ugyanis az együttműködés nem csupán a bíróságon, az igazságszolgáltatásban fontos, hanem számos országban a társadalom egyik építőkövét is jelenti. Így például Hollandia az egyik olyan ország, ahol az együttműködés a mindennapok részévé vált. Ezt az álláspontot képviseli René Clarijs holland szociológus is, aki az egyik konferencia előadásán úgy nyilatkozott, hogy „Hollandiában az emberek az évszázadok során rákényszerültek a szoros együttműködésre, a jelentős kompromisszumok megkötésére, az állandó egyeztetésre, mivel az ország nagy része tengerszint alatt helyezkedik el, és ha nem terveznek, állapotodnak meg, dolgoznak együtt, akkor könnyen eláraszt mindent a víz. Ezért működik olyan jól ebben az országban például az alternatív problémamegoldás, a konfliktuskezelés”.¹⁵⁰²

Mindezek alapján a dolgozatomban a nemzetközi modellek segítségével egyes reformprogramok nemzeti szinten történő bevezetésére teszek kísérletet.

¹⁵⁰² Herczog Mária: Családi csoportkonferencia: a konfliktuskezelés egy konstruktív módszere, in: Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 420.

I. Az interdiszciplináris együttműködés: a kezdetektől napjainkig

1. Az „interdiszciplinaritás” szó jelentése

A pályázat címében is megjelenő „interdiszciplináris” szó ugyan nehezen kimondható, és látszólag ritkán előforduló, idegen nyelvű kifejezést takar, azonban éppen ez adja meg számára azt az értékes tartalmat, amely a legtöbb emberben érdeklődést kelt: vajon mit is jelent az interdiszciplináris együttműködés, és hogyan függ össze a bírósági eljárással? Ahhoz, hogy e kérdésekre megfelelő és kimerítő választ adhassak, mindenekeelőtt a szóban forgó idegen nyelvű kifejezés jelentését kell ismertetnem.

Az interdiszciplináris kifejezés értelmezése napjainkban, amikor sokan egy vagy több idegen nyelvet beszélnek, és a magyar nyelvet is egyre inkább átszövi az idegen nyelvű szavak sokasága, nem okoz nagy problémát. Ugyanakkor a pontos és megfelelő jelentés érdekében az Idegen szavak és kifejezések szótárához kell visszanyúlnom, amely szerint az „interdiszciplináris” több tudományágra kiterjedő, több szakterületet közösen érintő kifejezést jelent.¹⁵⁰³

Ennek alapján tehát az interdiszciplináris területek, mint határterületek több tudomány, illetve több szakterület összekapcsolódásával jöttek létre, azzal a céllal, hogy bizonyos jelenségeket, kérdésköröket mélyrehatóbban, több oldalról megközelítve vizsgáljanak. Ugyanis a különböző szakterületek más szempontokból, saját módszereik alkalmazásával közelítenek egy adott témához, miközben részben közös fogalmakat alkotva kölcsönösen hasznosítják egymás eredményeit, hozzájárulva ezzel a téma teljesebb megértéséhez.

2. Az interdiszciplináris együttműködés fogalma és történeti kialakulása

Bár a szakirodalom az interdiszciplináris együttműködés 50 különféle fogalmát különbözteti meg,¹⁵⁰⁴ azonban a lényege röviden így definiálható: két vagy több, különböző foglalkozási ághoz tartozó szakma képviselőinek időleges vagy hosszabb távú vállalkozása, kommunikációja és együttműködése, amelynek során a csoportdinamika jótékony hatása segítségével a közreműködő szakemberek a meglévő és megtermelt tudásukat, illetve erőforrásaikat megosztják egymás között, egy közösen meghatározott cél vagy ügy elérése érdekében, közösen meghatározott és eldöntött, kreatív eljárás módok alkalmazásával.

¹⁵⁰³ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémia Kiadó, Budapest, 1973. 377.

¹⁵⁰⁴ Hume, S: The organisation of interprofessional courses and projects. – TEMPUS FECCC project programme for teachers' mobility. 16 October 1999, Jászberény; 27 October 1999, Bournemouth University, IHCS, unpublished

A fogalom meghatározással kapcsolatban Korazim-Kőrös és a tudomány más képviselői¹⁵⁰⁵ az interdiszciplináris - szakmaközi együttműködés kifejezést használják, jelezve ezzel, hogy a fogalmak rugalmasan kezelhetők ugyan, de szükségszerű, hogy a szakmaközi tevékenység háttérében sokfajta diszciplína, továbbá jelentős szakértői közösség és tudás kell, hogy álljon. Így az interdiszciplináris tevékenység több szakmát átfogó, multiprofessionális munkát jelent.

A fogalom áttekintése után fontosnak tartom az interdiszciplináris együttműködés történeti kialakulását is bemutatni, ugyanis ez szolgál a pályázat tárgyául szolgáló téma pontosabb, teljesebb megismerésére és jelentőségének feltárására.

A szakmaközi együttműködés szükségletét kifejező gondolatok a különböző szakmai területek (például az egészségügy, a szociális ellátások területe stb.) együttműködésében már az 1960 - as évektől megfogalmazódtak többek között az Egyesült Királyságban, a skandináv országokban, az Egyesült Államokban, Kanadában vagy Izraelben.¹⁵⁰⁶ Később, az 1990 - es években a tudományos világban már jól hangzó szlogenként hatott az „interdiszciplináris” kifejezés. Ez akkor kisebb részben a tudományos divatnak volt köszönhető, de nagyrészt annak is, hogy a kor válaszra váró nagy kérdéseinek megoldása már túlnőtt az adott szakterületek lehetőségein, és megkívánta több tudományterület, illetve a különböző területeken érdekelt szakemberek együttes munkálkodását.¹⁵⁰⁷ Végül a szakmák alulról jövő, szerves fejlődése és több humán szakma közötti együttműködési igénye mellett a politikusok is meglátták e tevékenység társadalmi - gazdasági „hasznosságát”, és nyomást kezdtek gyakorolni a szakmai hierarchia csúcsán lévő szakemberekre, különösen a jogászokra vagy az orvosokra stb.¹⁵⁰⁸ Ugyanis többek között a jogászai, az orvosi vagy a tanári területekre a „tevékenység – központúság” a jellemző, ahol az elméleti tudást ötvözik a gyakorlati alkalmazással.¹⁵⁰⁹ Ennek következtében e területeken, de különösen az egészségügyi, a közösségi és a szociális ellátásokban különböző

¹⁵⁰⁵ Yossi Korazim-Kőrös - Terry Mizrahi - Chana Katz - Amnon Karmon - Martha Lucia Garcia - Marcia Bayne Smith: Interdiszciplináris közösségfejlesztés és együttműködés izraeli és amerikai tapasztalatok és szaktudás alapján. Esély. 2007/6. 61-86.

¹⁵⁰⁶ Budai István: Szakmaközi együttműködés a közösségi munkában, in: Községi munka – Társadalmi bevonás – integráció, Győr, 2011. 51 – 69.

¹⁵⁰⁷ Együttműködés? Interdiszciplinaritás? Na ne! (Tanulmányok) <http://www.pannonpalatinus.hu/> letöltés időpontja: 2015.07.25.

¹⁵⁰⁸ Budai István: Szakmaközi együttműködés a közösségi munkában, in: Községi munka – Társadalmi bevonás – integráció, Győr, 2011. 51 – 69.

¹⁵⁰⁹ Yossi Korazim-Kőrös - Terry Mizrahi - Chana Katz - Amnon Karmon - Martha Lucia Garcia – Marcia Bayne Smith: Interdiszciplináris közösségfejlesztés és együttműködés izraeli és amerikai tapasztalatok és szaktudás alapján. Esély. 2007/6. 70.

multiprofessionális kezdeményezések, tervek, projektek és képzések születtek, valamint szakmaközi teameket, több szakma részvételével integrált csoportokat hoztak létre.

Az interdiszciplináris együttműködés (a feladatok megoldására vonatkozó integráció, illetve a különböző szakmák együttes, egymást kiegészítő, támogató tevékenysége) gyakran hozott a múltban is jelentős eredményeket, főleg a korábban alig érintett, a tudományok által kevésbé művelt területeken, mint például a környezet- és természetvédelem vagy az energetikai ügyek. A valamilyen probléma megoldására irányuló kutatás - fejlesztési integráció, illetve együttműködés nyilvánvalóan elsősorban a piaci területen valósult meg zökkenőmentesen, mivel itt az anyagi érdekek eleve elnyomták a „tudományos - egyéni” érdekeket.

Ami a társadalomtudományokat érinti, ez az a terület, ahol még jobban szorgalmazni kellene az multiprofessionális együttműködésüket. Ugyanis a kutatások szerint a társadalomtudományokra még kevésbé jellemző az együttműködés, a kollaboráció, mivel az itt dolgozók kevésbé vannak rászorulva a másokkal való szoros szakmai együttműködésre. A szakirodalom szerint ez azért lehet így, mert leggyakrabban a munkájukban a szakember - segéd viszony dominál, valamint ezt erősítheti még (az egyébként máshol is előforduló) szakmai rivalizálás.¹⁵¹⁰

Ugyanakkor ma már valamennyi szakmai területen egyre inkább az a tendencia érvényesül, hogy egy komolyabb probléma megoldását sokszor a szakemberek tudásának egymásra építése jelenti, illetve a feladatok sokrétűsége eleve csapatmunkát igényel. Így többek között a jogtudomány, illetve a joggyakorlat is olyan terület, ahol előrelépések szükségesek ahhoz, hogy ezen új kihívásoknak és elvárásoknak megfelelhessenek.

¹⁵¹⁰ Együttműködés? Interdiszciplinaritás? Na ne! (Tanulmányok) <http://www.pannonpalatinus.hu/> letöltés időpontja: 2015.07.25.

3. Az interdiszciplináris együttműködés jelentősége

Napjainkban általánosan elfogadott, hogy másféle és újabb stratégiákra van szükség: hosszú távú célokra, egyértelmű perspektívákra, komplex szolgáltatásokra, gazdaságos működésre, a kielégítő egyensúlyok megteremtésére és elérésére. Ez azt jelenti, hogy a szolgáltatásoknak gazdaságosnak, értékesnek, hatékonyak, az elvárható célokra és az eredményekre fókuszálónak kell lennie olyan módon, hogy a szolgáltatásokat igénybe vevők és a közösségekben közreműködők valamennyien kapjanak nagyobb és tevőleges szerepet saját sorsuk jobbá tételében, növeljék érdekérvényesítési esélyeiket a problémamegoldás folyamatában, az életminőség javításában, a beavatkozások és a tevékenységek legyenek átláthatóak, illetve mérhetőek.¹⁵¹¹

Így az interdiszciplináris, avagy szakmaközi kollaboráció, együttműködés jelentősége abban áll, hogy e munka során megsokszorozódik a szakértelem egy magasabb rendű minőség (eredmény) elérése, a közös szakmai nyelv, az újabb, rugalmas és sokrétű közös tudás, készségek és értékek (együttesen kompetenciák) kialakítása és fejlesztése érdekében.¹⁵¹²

Az ilyen típusú együttműködéshez elengedhetetlen kiindulási alap, hogy minden közreműködő szakembernek alaposan ismernie és feltétlenül azonosulnia kell a saját szakmájával. Szükséges feltétel a szakmai empátia, a szakemberek egymás iránti nagyfokú tisztelete, bizalma és elfogadása. Továbbá minden közreműködőnek el kell fogadnia, hogy az együttműködés során nincsen egyetlen olyan szakma sem, amelyik csak egymagában képes lenne megfelelő segítséget adni a problémák megoldásához. Az együttműködés feltételezi azt is, hogy a szakembereknek el kell ismerniük a másik szakmák értékeit és teljesítményét. Így az együttműködéssel a különböző folyamatok, szolgáltatások megtervezése és megszervezése szakmailag hatékonyabbá és gazdaságosabbá válhat.

Ugyanakkor a szakembereknek az interdiszciplináris együttműködésben való részvétele csak akkor lehet eredményes, ha azt megelőző lépésként (saját szakmai identitásukat erősítendő) saját szakember társaikkal próbálnak meg különböző szintű és minőségű stáb - team munkát folytatni az adott közösségen belül. Ez az első lépés az együttműködés irányába.

¹⁵¹¹ Kozma Judit: A szociális szolgáltatások modernizációjának kérdései a szociális munka szempontjából. Kapocs. 2007. Különszám. 4–19.

¹⁵¹² Heinz J. Kersting: A lehetőségek kiterjesztése. – Somorjai Ildikó (szerk.) Amíg a tervekből valóság lesz... Interprofesszionális együttműködés és szociális munka, Széchenyi István Főiskola, Kávé Kiadó, Győr–Budapest. 2001. 93–103.

A szakmaközi kollaboráció további fontos feltétele a motivált részvétel, a sikerélmény, ezek hiányában az erőfeszítések zátonyra futhatnak. Ezért kell a munka kezdetekor és magában a folyamatban is többször tisztázni a közös ügyet, a közös célokat, a kölcsönös érdekeket és az együttműködés különböző szerepeit. Ha rugalmasan tudunk mozogni a szakmák határai között, akkor pontosabb kép alakul ki önmagunkról és saját szakmánkról, a szakmai szerepeinkről és azok határainról is.

Egy - egy adott közös ügyben a különböző szakemberek közötti megítélésbeli különbség nem szükségszerűen negatív jelenség. Nem a minden áron való egyetértésről van itt szó, de az építő jellegű eszmecsere, viták, esetleges konfliktusok megoldása után a megállapodás eredményesebb, tartósabb megoldásokat hoz magával, ebben van a fő ereje. A konfliktus eleve „bele van szőve” az interdiszciplináris munkába, de a különböző perspektívák és prioritások megismerése, kitérgetése a változás hajtóerejévé válhatnak.

A szakmaközi stáb - team dinamizmusa vitákkal, konfliktusokkal, azok kezelésével teljesedik ki, hiszen ki - ki a másik tükrében láthatja legjobban önmagát. A nyílt, őszinte kommunikáció hiányában bizonytalanságérzet alakulhat ki az egyes szakemberekben és a különböző szakemberek között, melynek folytán az egyik résztvevőben meglévő rossz érzést az illető kivetíti a másikra és e projekció zavarja, gátolja a kollaborációt. Az egymást támogató légkörben viszont új perspektívák nyílnak meg, új eredmények születnek.

4. Miért van szükség együttműködésre az igazságszolgáltatásban?

Az együttműködés, a közös munka minden szakmai területen, azaz az igazságszolgáltatásban is sikerekkel, pozitív eredményekkel járhat. Így nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedekben mind nemzetközi, mind regionális szinten egyre több együttműködés jött létre különösen az igazságügy területén, amelyek túlnyomó része jogi szabályozást is nyert. Ennek alapján akár a globális, akár az európai uniós szintet vizsgáljuk, úgy megállapítható, hogy számos olyan jogforrást alkottak, amelyek különösen a polgári - és büntető ügyekben folytatott együttműködés megvalósítására irányultak.

Az e körben született nemzetközi jogforrások közül a teljesség igénye nélkül megemlíthető például a Polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló nemzetközi egyezmény (Brüsszel, 1968. szeptember 27.) vagy a Polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő

kézbesítéséről szóló nemzetközi egyezmény¹⁵¹³ (Hága, 1965. november 15.), illetve a szülői felelősséggel és a gyermekvédelmi intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról nemzetközi egyezmény¹⁵¹⁴ (Hága, 1996. október 19.).

Ami a regionális szintet illeti, az Európai Unióban már kezdetektől fontos feladat volt az igazságügyi együttműködés megteremtése. E körben az első meghatározó lépés volt az EGK Szerződés 220. cikke¹⁵¹⁵ (1957), majd az Európai Unióról szóló Maastrichti Szerződés (1992) pilléres szerkezete, ahol a III. pillérben szabályozták a bel - és igazságügyi együttműködést. A következő lépést az Amszterdami Szerződés (1997) jelentette, amely a büntető ügyekben folytatott együttműködést a III. pillérben hagyta, míg a polgári ügyekben való együttműködést az I. pillérbe helyezte. Végül a Lisszaboni Szerződés (2007) a pilléres szerkezetet eltörölte, és külön fejezetben¹⁵¹⁶ szabályozta a polgári és büntető ügyekben való együttműködést. Emellett számos európai uniós jogforrás szabályozza az igazságügyi együttműködéseket. Így például megemlíthető a teljesség igénye nélkül például a Brüsszel II. A. rendelet, amely a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságra, valamint a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályokat tartalmazza.

A fent leírtakból látható, hogy akármilyen formában is valósul meg az együttműködés, az rendkívül fontos és eredményes lehet az igazságszolgáltatás számára. Ugyanis napjainkban nyilvánvaló vált, hogy a professzionális igazságszolgáltatásnak jelentős korlátai vannak. Egyfelől az igények erőteljesen növekednek, így egyre többféle szükséglet jelenik meg, és az emberek igényt tartanak a magas színvonalú, sokszínű szolgáltatásokra. Másrészt az is világossá vált, hogy a legmagasabb színvonalú és jól tervezett szolgáltatások is csak akkor lehetnek eredményesek, amennyiben azok a partnerségen, az együttműködésen, az egymás szempontjainak meghallgatásán, az érdekek és álláspontok kölcsönös figyelembe vételén, illetve mérlegelésén, valamint egy közös terv, program megbeszélésén alapulnak.¹⁵¹⁷

¹⁵¹³ Ez az Egyezmény Magyarországon a 2005. évi XXXVI. törvénnyel került kihirdetésre.

¹⁵¹⁴ Ez az Egyezmény Magyarországon a 2005. évi CXL. törvénnyel került kihirdetésre.

¹⁵¹⁵ E rendelkezés szerint „a tagállamok, amennyiben szükséges, tárgyalásokat folytatnak egymással annak érdekében, hogy az állampolgáraik javára biztosítsák többek között a bírósági határozatok és a választottbírói határozatok kölcsönös elismerésére és végrehajtására vonatkozó alakiságok egyszerűsítését”.

¹⁵¹⁶ Európai Unió működéséről szóló szerződés V. cím 3. és 4. fejezet

¹⁵¹⁷ Herczog Mária: Családi csoportkonferencia: a konfliktuskezelés egy konstruktív módszere, in: Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 411- 412.

5. Az interdiszciplináris együttműködés egyes formái néhány ország jogrendszerében

5.1. Esetkonferencia

Az interdiszciplináris együttműködés egyik formáját jelenti hazánkban a gyermekvédelem területén alkalmazott esetkonferencia, amelynek célja az érintett gyermeket és családot érintő információk cseréje, azok rögzítése, a feladatok meghatározása, illetve elosztása a résztvevő szakemberek és egyéb meghívottak között.¹⁵¹⁸ Az esetkonferencia során az esetet ismerő csoporttagok az esetvitelhez hasznos információval járulnak hozzá, és az esetgazdával megosztják saját problémaértelmezésüket, megoldási javaslataikat. Így minden résztvevő a szakértelmével hozzájárul annak eldöntéséhez, hogyan oldható meg leghatékonyabban az adott probléma. Az esetkonferencia tehát egy többszereplős¹⁵¹⁹ (védőnői szolgálat, házi orvos, házi gyermekorvos, családsegítő szolgálat, nevelési – oktatási intézmények, rendőrség, bíróság, ügyészség stb.) együttműködés, amely több szakember, intézmény munkájának, tevékenységének összehangolását jelenti. E multiprofesszionális „team” segítséget ad az esethozónak az adott probléma kreatív megoldásához.

5.2. Szakmaközi megbeszélés

Az interdiszciplináris együttműködés egy másik formája a szakmaközi megbeszélés, amely nem egy konkrét esethez, ügghöz kapcsolódik, hanem több szakmát érintő problémák, kérdések, nézetkülönbségek, illetve fogalomhasználat tisztázását, a szakemberek együttgondolkodását és információcseréjét teszi lehetővé. Napjainkban számos intézmény, hatóság (így például a rendőrség, a bíróság, az ügyészség, a gyámhivatal) tart szakmaközi megbeszélést egy aktuálisan felmerülő probléma, illetve kérdés kezelésére. Az elmúlt időszakban több hatóság munkájában például olyan aktuális kérdések merültek fel, mint a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megteremtése, a gyermekbántalmazással, a családon belüli erőszakkal, továbbá a gyermekprostitúcióval szembeni fellépés, illetve az új törvényi rendelkezések joggyakorlati problémáinak megoldása stb.

A gyermekvédelem területén a szakmaközi megbeszélés hazánkban jogszabályi¹⁵²⁰ szinten is szabályozásra került. Ennek alapján a gyermekjóléti szolgálat és a jelzőrendszer tagjai között előre meghatározott témakörben, évente legalább hat alkalommal kerül megrendezésre szakmaközi megbeszélés, amelynek célja az érintett szakemberek közötti együttműködés elősegítése és hatékonyabbá tétele.

¹⁵¹⁸ 15/1998. (IV.30.) NM rendelet 15. §(2) bekezdés, (3) bekezdés a.) pont

¹⁵¹⁹ Gyvt. 17. § (2) bekezdés

¹⁵²⁰ 15/1998. (IV.30.) NM rendelet 15. §(2) bekezdés és (3) bekezdés b.) pont

5.3. Multiszektorális konferencia

A családon belüli erőszak olyan terület, ahol az egyes intézmények együttműködésének az áldozatok biztonsága szempontjából kiemelkedő fontossága van. Ugyanis a társadalom összehangolt válasza az erőszakra hasznos, fontos és hatásos eszköz a védelem és a családon belüli erőszak áldozatai biztonságának megteremtésében. Így többek között Nagy – Britanniában specializált eljárást fejlesztettek ki a kiemelkedően kockázatos helyzetű áldozatok számára, multi – szektorális kockázatfelmérő konferencia (röviden: MARACs) néven. Ennek alapján az egyes szakmák különböző módon járulhatnak hozzá az áldozatok védelméhez.

E körben együttműködnek a gyermekvédelmi intézmények, a szociális ellátórendszerek, az önkormányzatok (például szociális bérlakás, menedékház nyújtásával), az egészségügyi intézmények, a rendőrség, a bíróság és más szakpolitikai intézmények.¹⁵²¹

5.4. Gyermekházak

Izlandon, Norvégiában és Svédországban a bántalmazásos és erőszakos ügyekkel úgynevezett „gyermekházakban” lehet foglalkozni, amelyekben a szociális szolgálatok szakemberei, az igazságügyi orvos szakértők, a gyermekorvosok, a rendőrség és az ügyészség együttműködnek a nyomozás kezdeti szakaszában. Így például megszervezik és megosztják maguk között a különböző elvégzendő feladatokat. Ezekben a házakban kerül sor például az érintett gyermek meghallgatására, illetve orvosi vizsgálatára, továbbá tanácsadásra szolgáló helyiségek is találhatóak ezekben a házakban.¹⁵²²

5.5. Családi csoportkonferencia

Végül az interdiszciplináris együttműködés egyik sajátos változatát jelentheti a családi csoportkonferencia, amely egyben az alternatív vitarendezési módszerek, a helyreállító igazságszolgáltatás közé is tartozik. A családi csoportkonferencia alap gondolata Új – Zélandról származik, ahol az 1989 - ben elfogadott Gyermek, Fiatalok és Családjaik Törvény vezette be a gyakorlatba az akkor és ott elsősorban a fiatalkorú elkövetők esetében alkalmazni szándékozott módszert. Ezen új – zélandi vitarendezési forma történeti kialakulása a maori – őslakos – tradíciókra vezethető vissza, ahol a közösség maga oldatta meg a felmerülő konfliktusokat. Így meghatározott rítusok szerint az érintettek, az elkövetők, az áldozatok, a tanúk, a támogatók összegyűltek, és a probléma részletes megvitatása után

¹⁵²¹ Módszertani szakmai útmutató a családon belüli erőszak elleni hatékony fellépésre, kiemelten a távoltartás intézményének helyes alkalmazására, NANE Egyesület, Patent Egyesület, Budapest, 2010. 25 – 27.

¹⁵²² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012. 66.

megállapodtak abban, hogyan lehetne megoldani a kritikus helyzetet, jóvátenni a történeteket, védelmet nyújtani az arra rászorulóknak.

Később e családi csoportkonferencia Ausztráliában is ismertté vált, majd az eredmények felkeltették több európai szakember figyelmét is, és megjelentek a kísérleti programok többek között Angliában, Hollandiában, Svédországban, Szlovákiában, Szerbiában vagy Törökországban.

Ezen alternatív vitarendezési módszer lényege, hogy visszaadja az érintetteknek, különösen a családtagoknak a döntés jogát, vagyis a döntést nem helyezi ki egy külső, független személyhez, testülethez.¹⁵²³ A családi csoportkonferencia különösen azon a területeken működik jól, ahol elkövető – áldozat viszony áll fenn, így például a családon belüli erőszak esetén. Ennek alapján a csoportkonferencia úgy működik, hogy első lépésben egy független koordinátor összehívja mindazokat, akik az érintett elkövető és áldozat életében fontos szereplők, majd a különböző szakemberek részletesen beszélnek az erőszak előfordulásáról, a lehetséges megoldásokról, segítségről. Ezt követően a családok „saját ideje” következik, amikor a jelenlévők elemzik a történeteket, és saját tervet készítenek, hogyan lehetne megoldani a problémát. A kész tervet ezután bemutatják a szakembereknek, akik megvizsgálják, hogy a terv jogszerű –e, és nem veszélyezteti –e a gyermeket. Ezután elfogadják azt, és háromhavonta monitorozzák, hogy megvalósult – e a terv.¹⁵²⁴

¹⁵²³ Herczog Mária: Családi csoportkonferencia: a konfliktuskezelés egy konstruktív módszere. in: Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 409 – 425.

¹⁵²⁴ Kóczyán Lilla: A fiatalkori deviancia és az alternatív bűnmegelőzés programok, in: Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 439 – 440.

II. Interdiszciplináris együttműködési modellek a bíróságokon

1. Az együttműködés szerepe és néhány formája a hazai bíróságokon

Az utóbbi időszakban a szakmai, valamint szakmaközi együttműködések megteremtése a hazai bíróságok legfontosabb feladatai közé tartozott, és tartozik mai is. Ezt támasztja alá egyrészt, hogy az Országos Bírósági Hivatal stratégiai céljai között szerepel többek között a többi hivatásrenddel való együttműködés.¹⁵²⁵ Ennek alapján a bíróságok a hivatásrendekkel (különösen a rendőrséggel, az ügyészséggel, a gyámhivatallal stb.) közreműködnek számos szakmaközi feladat elvégzése, aktuális problémák megvitatása, tisztázása, valamint közösen meghatározott célok elérése érdekében. Másrészt a „nyitott igazságszolgáltatás”, illetve a bíróságok működésének nyilvánossága jegyében több bíróság együttműködési megállapodást kötött a „Nyitott Bíróság” program¹⁵²⁶ keretében az oktatási intézményekkel, különösen az általános – és középiskolákkal. Emellett az együttműködés az oktatás egyik legfontosabb területén, a szakmai gyakorlat elősegítése tekintetében is megjelent, amelynek révén a bíróságok és a jogi egyetemek, illetve más felsőoktatási intézmények együttműködtek a hallgatók gyakorlatorientált képzésének és a munka világába való belépésének megkönnyítése érdekében.

A fent leírtakból jól látható, hogy napjainkban a bíróságok és az egyéb hivatásrendek közötti szakmai, illetve szakmaközi együttműködés kiemelkedő fontosságú. Így ahhoz, hogy az együttműködést a jövőben fenntarthatjuk, továbbfejleszthessük és eredményesebbé teheszük, mindenképpen fontos újabb és újabb együttműködési formákat megvizsgálni és létrehozni. Ennek alapján a dolgozatom következő részében a bíróságon bevezetett interdiszciplináris együttműködés olyan speciális változatait mutatom be, amelyeket a külföldi bíróságok évek óta jelentős eredménnyel és sikerrel alkalmaznak.

2. A külföldi bíróságok interdiszciplináris együttműködési modelljei

2.1. A külföldi modellek általános ismertetése

A gyermeki érdekek érvényesülése érdekében több országban olyan, különösen a családjogi bíráskodással kapcsolatos modellkísérletet vezettek be, amelynek a legfontosabb célja a gyermek érdekének fokozottabb érvényesülése elsősorban az eljárás gyorsítása, valamint az eljárásba bevont szakmai segítség révén. Ilyen családjogi modellprojektek kerültek bevezetésre például Németországban,

¹⁵²⁵ <http://birosag.hu/obh/strategia>, letöltés időpontja: 2015.08.14.

¹⁵²⁶ <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/nyitott-birosag>, letöltés időpontja: 2015.08.22.

Ausztriában és Svájcban, ahol a pozitív tapasztalatok és eredmények következtében a családjogi bíraskodás új jogintézményei jöttek létre. E külföldi modellprojektek kedvező tapasztalatai elsősorban a bírói döntések magas színvonalában, az eljárások ésszerű időtartamában, valamint a felek közötti megállapodás létrehozásában jelentek meg. Továbbá a modellprogramok hozzájárultak a családi konfliktusok tartós(abb) megoldásához is.

Valamennyi modellprojekt egyrésztől azon az elgondoláson alapul, hogy a bírósági eljárások nagyobb része megterheli az ügyben résztvevő valamennyi személyt, különösen az érintett gyermeket és a szülőket, de ugyanúgy az eljáró bírót, a szakértőket, illetve más szakembereket. Ennek oka egyrésztől az, hogy több bírósági ügy befejezése hosszabb időt vesz igénybe, másrésztől az eljárások a fennálló családi konfliktusokat túlnyomó esetben nem tudják megoldani. Az eljárások elhúzódását számos esetben a (hosszú időt igénybe vevő) szakértői vélemények beszerzése okozza, amely mind a bíróság, mind a felek részéről többletráfordítással is jár.

Másrésztől a modellprojektek bevezetésének indoka az volt, hogy a bíróságoknak egyre nagyobb elvárásokkal és kihívásokkal kell szembenézniük, így különösen a felek megnövekedett igényeivel, valamint a családjogot érintő azon gyakori problémával, hogy a bírák egyes kérdéseket (különösen a pszichológiai és pszichiátriai szakkérdéseket) a jog eszközeivel nem tudják megoldani, hiszen ehhez további képességek és ismeretek szükségesek.

A családjogi bírósággal való interdiszciplináris együttműködés a bírósági eljárások ezen gyenge pontjait küszöböli ki azáltal, hogy különösen a családjogi ügyekben a bírának a társszervek, különösen a gyámhivatal, az ügyészség, a rendőrség, továbbá egyes szakemberek, így az igazságügyi szakértők, a pszichológusok, a mediátorok, a pedagógusok, a tanácsadók stb. segítenek.¹⁵²⁷

A külföldi modelleket összehasonlítva, az **interdiszciplináris együttműködés több változatáról**¹⁵²⁸ beszélhetünk az egyes országokban.

Így az egyik változat az **intézményi szinten megvalósuló együttműködés** (Zusammenarbeit auf institutioneller Ebene), mint például a Cochemi vagy a Berliini Modellek, amelyek egy jól összehangolt struktúrán alapulnak. Itt az

¹⁵²⁷ Dr. Georg Kathrein: Modellversuch Familiengerichtshilfe, Gastkommentar, <https://www.justiz.gv.at/web2013/html/default/2c94848534e6045f0134eaf04bd1003f.de.html>, letöltés időpontja: 2015.02.25.

¹⁵²⁸ Landesjugendamt Rheinland – Pfalz: Das Kindeswohl als Maßstab für Aufgabenverständnis und Kooperation der beteiligten Professionen im Kontext von Trennung und Scheidung nach dem neuen Kindschaftsrecht – Handreichung, in: Zusammenarbeit zwischen Familiengerichten und Jugendämtern bei der Verwirklichung des Umgangs zwischen Kindern und Eltern nach Trennung und Scheidung, Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrechte (DIJuF) e.V., Heidelberg, 2004. 125- 126.

együttműködés helyi, regionális és országos munkacsoportokban, rendszeres időközönként (havonta vagy negyedévenként) megtartott értekezleteken valósul meg, amelyek a résztvevő intézmények, szervezetek, szakemberek (például a bíróság, a szakértői kar, az ügyészség, a rendőrség, a gyámhivatal, a mediátorok stb.) között közös eszmecserét, valamint aktuális témák, problémák, kérdések megvitatását teszik lehetővé.

Az interdiszciplináris együttműködés másik változata **a konkrét bírósági eljárásban megvalósuló, az adott bírósági ügyre vonatkozó közreműködés** (Zusammenarbeit im Einzelfall, einzelfallbezogenes Casemanagement), mint például a Münchener Modell vagy az osztrák családjogi bírósággal való közreműködés (Familiengerichtshilfe) modellje. Ebben az esetben a konkrét családjogi perekbe bevont külső (bíróságon kívüli) szakemberek (azaz a bíróság „segédszerve”), így különösen a pszichológusok, a pszichiáter szakértők, a pedagógusok, a mediátorok, a szociális munkások, a gyámhivatali dolgozók, a nevelési tanácsadók stb. segítő funkciót töltenek be különösen a felek közötti békés megállapodás létrejöttében, a tényállás felderítésében, a szakértői vélemény gyorsabb elkészítésében.

Az interdiszciplináris együttműködés harmadik változatát¹⁵²⁹ a **stratégiai szinten magvalósuló együttműködés** (Vernetzung auf der strategischen Ebene) jelenti, amelynek alapján több minisztérium részvételével munkacsoportokat hoztak létre. Ezért hívják az együttműködés ezen formáját „összehangolt beavatkozásnak” (abgestimmte Intervention).

A dolgozatomban a bíróságon alkalmazott interdiszciplináris együttműködés első két változatát, azaz az intézményi szinten, valamint az egyes bírósági ügyekben megvalósuló együttműködési módszereket mutatom be és vizsgálom. A harmadik változat, azaz a stratégiai szinten létrejövő együttműködés részletesebb ismertetésére és elemzésére nem térek ki, ugyanis az jelentősen meghaladja a dolgozat terjedelmét.

2.2. Az interdiszciplináris együttműködés német modelljei

Az elmúlt években Németország több bíróságán dolgoztak ki interdiszciplináris együttműködésre irányuló modelleket különösen a családjogi bírósági eljárások tekintetében. E német modellek létrehozását az utóbbi években bevezetett családjogi reformok indokolták, amelyeknek a legfontosabb célkitűzése az volt, hogy a gyermeki érdekek érvényesülése érdekében szemléletváltást hozzon olyan

¹⁵²⁹ Prof. Dr. Rüdiger Ernst Winfried Flemming: Struktur und Praxis der interdisziplinären Zusammenarbeit im Familiengerichtsverfahren in Berlin, Projekt Elternkonsens – 2. Landeskongress – Stuttgart, 2010. 09. 20. Forrás: <http://www.landgericht-stuttgart.de/pb/site/jum/get/documents/jum1/JuM/import/justizportal%20baden-w%C3%BCrttemberg/pdf/vo/Vortrag%20Flemming%20und%20Prof.%20Ernst.pdf>, letöltés időpontja: 2015.02.10.

területeken, mint a szülői felelősség erősítése, a szülők számára nyújtott tanácsadás és a konfliktusok békés megoldásának előtérbe helyezése. Ilyen modellek kerültek bevezetésre többek között a Berlieni Kerületi Bíróságokon (például a Charlottenburgi, a Köpenicki, a Lichtenbergi, a Neuköllni, a Pankowi, a Schönebergi, Spandau, Tempelhof – Kreuzbergi Kerületi Bíróságokon), továbbá a Müncheneri Járásbíróságon, a Düreni Járásbíróságon, a Kölni Járásbíróságon, a Cochemi Járásbíróságon, a Warendorfi Járásbíróságon, a Hageni Járásbíróságon, a Düsseldorf-i Járásbíróságon, illetve az Esseni Járásbíróságon.¹⁵³⁰

A német bíróságokon az interdiszciplináris együttműködés mindkét változata, vagyis az intézményi szinten megvalósuló és az adott bírósági ügyre vonatkozó együttműködési forma is létrejött. Elsőként az intézményi szinten, azaz a munkacsoportokban, helyi és regionális értekezletek magtartásával megvalósuló együttműködési módozatokat jöttek létre, majd később bevezették a törvényi szinten is szabályozott, a konkrét bírósági eljárásban alkalmazható interdiszciplináris együttműködési formákat.

2.2.1. Az intézményi szinten megvalósuló együttműködés

Németországban már több mint 20 évvel ezelőtt létrejött az intézményi szintű interdiszciplináris együttműködés a bíróság, a társszervek és egyéb szakemberek között. Az együttműködés e változata helyi, regionális és országos munkacsoportokban valósul meg. Ilyen együttműködési programot elsőként a Cochemi Járásbíróság dolgozott ki 1992 - ben, amely valamennyi, később létrejött német modell alapja lett. E „Cochemi Modell”¹⁵³¹ a bírósági együttműködés új, speciális formáját valósította meg azáltal, hogy a családjogi eljárásban érintett egyes szakemberek között szoros munkakapcsolatot alakított ki. E modell alap gondolata, hogy a családjogi bírónak - a bírói munkájuk során - tisztában kell lenniük a társtudományok alapvető ismereteivel is. Ez pedig csak a bírák, a társszervek és egyéb szakemberek, szakértők közötti interdiszciplináris kommunikációval valósulhat meg. E kommunikációt a rendszeres időközönként, azaz a negyedévenként megtartott kerekasztal - beszélgetések („Runde Tische”) teremtik meg, amelyeken a családjogi eljárások valamennyi szereplője, így különösen a bírók, az ügyvédek, a gyámhivatali dolgozók, a gyermekjólét munkatársai, az igazságügyi szakértők stb. vesznek részt. Az ilyen módon létrejövő interdiszciplináris eszmecsere alkalmas arra, hogy az egyes szakemberek között „ésszerű” együttműködés kerüljön kialakításra, és a családjogi eljárásban olyan

¹⁵³⁰ Lásd bővebben: Justizministerium des Landes Nordrhein – Westfalen und Ministerium für Generationen, Familie, Frauen, und Integration des Landes Nordrhein – Westfalen: Interdisziplinäre Zusammenarbeit im Familienrecht (Tagungsdokumentation), 2009. 1- 68.

¹⁵³¹ A Cochemi Modellről lásd részletesebben: <http://www.ak-cochem.de/>, letöltés időpontja: 2015.02.25.

eredményt lehessen elérni, amely mindenekelőtt a gyermek helyzetét javítja.¹⁵³² E modell szerint a különböző szakemberek (így a családjogi bíróság, az igazságügyi szakértők, a gyámhivatal, a mediátorok, az ügyvédek stb.) részvételével negyedévente megtartott munkaértekezleteken különösen olyan témák kerülnek megvitatásra, mint a házasság felbontása, a gyermek szerepe a bontóperben, a szülői felelősség és szülői felügyelet, az alternatív vitarendezés, a gyermeki jogok, a gyermek jogi képviselője, illetve a multikulturális életközösségek. Az értekezletek szakmai csoportonként mindig más – más helyen kerülnek megrendezésre.

A „Cochemi Modell” tehát egy multiprofesszionális együttműködést hozott létre a családi konfliktusok megoldásában tevékenykedő szakemberek, azaz a családjogi bírók, az ügyvédek, a gyámhivatal képviselői, a mediátorok, az ügygondnokok, a pszichológus szakértők, a tanácsadók, a pszichoterapeuták stb. között. E szakemberek tevékenységének legfontosabb célja pedig a bírósági eljárás során a gyermeki érdekek messzemenő érvényesülésének, valamint a felek közötti békés megállapodás létrejöttének elősegítése.

A Cochemi Járásbíróság mellett a Berlieni Kerületi Bíróságok, a társszervek és egyéb szakemberek között is létrejött intézményi szinten megvalósuló interdiszciplináris együttműködési program¹⁵³³ 2007. április elején,¹⁵³⁴ amely egy többdimenziós, multiprofesszionális, intézményeken és szakmai területeken átívelő munkacsoportot foglal magába. E modellel kapcsolatban Cornelia Müller – Magdeburg, a Pankowi (Berlin) Kerületi Bíróság elnökhelyettese és családjogi bírója az egyik tanulmányában¹⁵³⁵ kiemelte, hogy olyan nagyvárosban, mint Berlin is lehetséges interdiszciplináris együttműködésre irányuló munkacsoportokat létrehozni.

A Berlieni Modell az előbb bemutatott Cochemi Modellhez képest még több szakembert, szakmai csoportot von be az együttműködésbe, így ennek résztvevői a gyámhivatal, a bíróság, az ügyészség, a bírósági végrehajtók, az ügyvédek, a

¹⁵³² Prof. Siegfried Willutzki: Aufgaben und Rechtsgrundlagen der familiengerichtlichen Tätigkeit, in: Zusammenarbeit zwischen Familiengerichten und Jugendämtern bei der Verwirklichung des Umgangs zwischen Kindern und Eltern nach Trennung und Scheidung, Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrecht, Heidelberg, 2004. 29.

¹⁵³³ A Berlieni Bíróságokon létrejött interdiszciplináris együttműködésről lásd részletesebben: Prof. Dr. Rüdiger Ernst Winfried Flemming: Struktur und Praxis der interdisziplinären Zusammenarbeit im Familiengerichtsverfahren in Berlin, Projekt Elternkonsens – 2. Landeskongress – Stuttgart, 2010. 09. 20. Forrás: <http://www.landgericht-stuttgart.de/pb/site/jum/get/documents/jum1/JuM/import/justizportal%20baden-w%C3%BCrtemberg/pdf/vo/Vortrag%20Flemming%20und%20Prof.%20Ernst.pdf>, letöltés időpontja: 2015.02.10.

¹⁵³⁴ A Berlieni Modell első néhány értekezletének tapasztalatairól lásd: Beschleunigtes Familienverfahren – Zur Arbeit der interdisziplinären Arbeitskreise, Arbeitsgruppenergebnisse der Fachtagung am 10.10. 2007. im Kammergericht Berlin, forrás: <http://sfbf.berlin-brandenburg.de/sixcms/media.php/5488/Beschleunigtes%20Familienverfahren-Fachtagung%20vom%2010-10-2007.pdf>, letöltés időpontja: 2015.02.10.

¹⁵³⁵ Cornelia Müller – Magdeburg: Das beschleunigte Familienverfahren im Lichte des FamFG, ZKJ Kindschaftsrecht und Jugendhilfe 2009/5. 188.

rendőrség, a pedagógusok, a gyermekvédelmi intézmények, az orvosok, az igazságügyi szakértők (különösen a pszichiáter és a pszichológus). Az együttműködésben résztvevő szakmai területek számát érintően a bíróként, bírósági elnökhelyettesként dolgozó Cornelia Müller – Magdeburg a fent hivatkozott tanulmányában az interdiszciplináris együttműködés fejlesztését, további szakmák bevonását szorgalmazza.

A Berliini Modell alapján működő együttműködéseknel is rendszeres időközönként, azaz havonként tartanak munkaértekezleteket, amelyeknek a legfontosabb célja egy intenzív kommunikáció megteremtése, egységes standardek és közös koncepciók meghatározása, valamint a nyilvánosság tájékoztatása. Ezeken az értekezleteken a résztvevő szakemberek aktuális problémákat beszélnek meg, mint például a felek közötti békés megállapodás elősegítése, a gyermek helyzetének az elemzése, a gyermeki szükségletek meghatározása stb.

Összegezve, az intézményi szintű együttműködési forma helyi, regionális és országos munkacsoportok létrehozását és működését jelenti, amelyekben a bíróság és a különböző hivatásrendek aktuális problémákat, kérdéseket tárgyalnak meg.

Az ilyen típusú együttműködés legfontosabb feladatait és kialakításának feltételeit a következő táblázat szemlélteti.¹⁵³⁶

Az intézményi szintű interdiszciplináris együttműködés megvalósítása

Strukturális-szervezeti feltételek	A munkacsoport feladatai	Személyi feltételek („hozzáállás“)
Törvényi szabályozás, illetve együttműködési megállapodás	Közös koncepció, egységes cselekvési program és közös nyelvezet kialakítása	A szakmák kölcsönös elfogadása és megbecsülése, bizalomteljes és nyílt együttműködés, előítéletektől mentesség
Az együttműködés kötelező szabályainak és irányelveinek rögzítése	Közösen meghatározott munkamódszerek és eljárásmodok kidolgozása	Megoldásra összpontosítás az együttműködés során

¹⁵³⁶ Forrás: Evelyn Dawid – Jutta Elz – Birgitt Haller: Kooperation von öffentlicher Jugendhilfe und Strafjustiz bei Sexualdelikten gegen Kindern, Kriminologische Zentralstelle e.V., Wiesbaden, 2010. 23. és 105.

Az értekezletek konkrétan meghatározott menete, ésszerű időkeretek rögzítése	Gyors megoldások	Kommunikáció, motiváció, kompromisszum
Aktív részvétel és közreműködés a munkacsoportokban	A szakmai tudás, szakismeret kölcsönös támogatása, képzések közös szervezése	Kölcsönös bizalom, megbízhatóság
Konkrétan meghatározott tematikák, programok, döntési eljárások	Aktuális kérdések, problémák megbeszélése, információcsere	Tapasztalatcsere, az együttműködés eredményeinek hasznosítása
Sajtótevékenység, nyilvánosság tájékoztatása	Figyelemfelhívás, tudatosítás	Az együttműködés eredményeiért való felelősségvállalás
Rendszeres találkozások, meghatározott helyszín	Az együttműködés irányainak továbbfejlesztése	A munkacsoport tagjainak megismerése

2.2.2. A konkrét bírósági ügyben megvalósuló együttműködés

Az intézményi szintű interdiszciplináris együttműködési formák mellett több országban, így Németországban is kialakultak a konkrét bírósági ügyekben alkalmazott interdiszciplináris együttműködési modellek is. Ilyen modellt dolgozott ki például a Münchener Járásbíróság (Amtsgericht München) 2007. elején, amely a családjogi eljárások új irányát teremtette meg. Ugyanis a Münchener Modell elnevezésű kísérleti program a gyermekeket érintő egyes bírósági eljárások (így a gyermek kiadása, a kapcsolattartás rendezése és a gyermek tartózkodási helyének meghatározása) lefolytatásánál új szemléletet vezetett be.

E modellprogram célja egyrészt a bírósági eljárások meggyorsítása, másrészt az volt, hogy a gyámhivatal, az ügyvédek, a tanácsadók, a mediátorok, az ügygondnokok és az igazságügyi szakértők együttműködésével segítséget nyújtson az érintett szülők részére ahhoz, hogy közöttük - elsősorban a gyermek érdekeire figyelemmel - békés megállapodás jöhessen létre.

A Münchener Modell alapjait elsőként Dr. Josef Salzgeber (Münchener Igazságügyi – és Jogpszichológiai Társaság) és Dr. Robert Sauter (Bajor Tartományi Gyámhivatal) szakemberek dolgozták ki. E modell szakmai felelőse pedig Dr. Jürgen Schmidt, a

Müncheni Járásbíróság bírója volt. Reformprogram jellegét jól szimbolizálja a modell egyik kidolgozója, azaz Dr. Josef Salzgeber által tett nyilatkozat: „együtt a családjog új útjain”(im Familienrecht neue Wege gehen).¹⁵³⁷

A Müncheni Modell elnevezésű kísérleti projekt tehát egy olyan bírósági eljárást dolgozott ki, amelyben a gyermekeket érintő jogviták a legtöbb esetben a felek megállapodásával, azaz egyezségkötéssel végződnek. E megállapodás létrehozását segíti elő a bíró és a bírósági eljárásba bevont társzervek és egyéb szakemberek, így különösen a gyámhivatali dolgozók, az ügygondnokok, a tanácsadók, a mediátorok és az igazságügyi szakértők közös munkája, információcseréje és együttműködése.¹⁵³⁸ E modell alapgondolata, hogy a bírósági eljárás során tevékenykedő különböző szakemberek szoros együttműködésével megvalósítható legyen a gyermeki érdekek messzemenő érvényesülésének alapelve. Továbbá a különböző szakemberek munkája jelentősen hozzájárul a helyes és megfelelő döntés meghozatalához.

A Müncheni Modellprogram kedvező tapasztalatai folytán a családjogi bíráskodás ezen új formája Németországban törvényi szinten is szabályozásra került. Ugyanis a Családjogi ügyekben való eljárásról és az önkéntes joghatósági ügyekről szóló törvény¹⁵³⁹ (röviden FamFG) Második Könyvének (Családjogi ügyekben való eljárás) 155. § - a rendelkezik a gyermekeket érintő egyes eljárások gyorsítására és soron kívüliségére vonatkozó szabályokról (Vorrang – und Beschleunigungsgebot). E rendelkezések szerint az első tárgyalást, amelyen a szülők kötelesek megjelenni, az eljárás megindulását követő egy hónapon belül meg kell tartani. A keresetlevél másodpéldányát a bíróság megküldi az illetékes gyámhivatalnak is, aki azonnal felveszi a kapcsolatot az érintett családdal, és kijelöli az illetékes tanácsadót. A tárgyaláson a szülők szóban nyilatkozhatnak, írásbeli beadványok előterjesztésére nincs szükség. A tárgyaláson nem csupán a szülők, hanem a gyámhivatal képviselője is részt vesz, aki arról nyilatkozik, hogy a szülőkkel folytatott előzetes megbeszélés milyen módon zárult. Ezt követően a bírónak meg kell kísérelnie a felek közötti megállapodás létrehozását, ugyanis ezekben az eljárásokban éppen az a cél, hogy a felek közös megállapodásra jussanak. Amennyiben erre nem kerül sor, úgy a bíróság köteles az ügyet közvetítői eljárásra utalni, vagy a feleket egyéb, bíróságon kívüli konfliktuskezelésen (tanácsadás, terápia stb.) való részvételre kötelezni. Amennyiben a szülők e konfliktuskezelő eljárások során sem tudnak

¹⁵³⁷ Das „Münchener Modell“ in Familiengerichtlichen Verfahren bei Trennung und Scheidung, Arbeitsgemeinschaft Familienrecht MO, 2. Auflage 2013/6.

¹⁵³⁸ Leitfaden Familiengerichts Münchens:
http://www.justiz.bayern.de/imperia/md/content/stmj_internet/gerichte/amtsgerichte/muenchen/familienverfahren/leitfaden_muenchner_modell_091207.pdf, letöltés időpontja: 2015.02.10.

¹⁵³⁹ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit

megegyezni, úgy az ügy ismételtén visszakerül a bíróságra az eljárás folytatása végett.

E modellprogram alapján mind az ügyet tárgyaló bírónak, mind a feleknek, azaz a szülőknek, illetve a különböző szakembereknek a gyermek érdekében kell eljárniuk. E követelmény valósul meg egyrészt az eljárás meggyorsításával, amelynek legfontosabb szabályait az előbbiekben ismertettem. Másrészt a gyermek érdekének érvényesülését jelenti az eljárásba bevont különböző szakemberek közreműködése, segítő munkája is.¹⁵⁴⁰ Így a speciális pszichológiai, terápiás és diagnosztikus ismeretekkel rendelkező tanácsadó (Beratungsstelle) feladata a szülők közötti konfliktus békés rendezése, amely a gyermek érdekét szolgálja. A pszichológus szakértő (Psychologische Sachverständiger) egyrészt feltárja a szülők közötti konfliktus lehetséges okait, és kidolgozza azokat a szükséges megoldásokat, amelyek a konfliktus, valamint a gyermekre nehezedő nyomás enyhítését, megszüntetését szolgálják. Másrészt a pszichológus feladata, hogy az általa felállított diagnózis alapján a szülőkkel együtt a gyermek érdekeit szem előtt tartó megoldást dolgozzon ki. A mediátor ahhoz nyújt segítséget, hogy a szülők a jövőre nézve olyan megállapodásra juthassanak, amely mindkettőjüknek és a gyermek érdekeinek is megfelel. A gyermek részére kirendelt ügygondnok (Verfahrensbeistand) feladata a gyermek jogi képviselése, valamint a kirendelését követően a gyermekkel, a gyermek szüleivel, a gyámhivatallal, a terapeutával és az iskolával való kapcsolatfelvétel. Végül a családjogi bírósági modellben a BGB 1684 § (4) bekezdése értelmében lehetőség van arra is, hogy a bíró a kapcsolattartási problémák kezelésére elrendelje a kapcsolattartás figyelemmel kísérését (Begleiteter Umgang). Ennek célja többek között a házasság felbontása utáni, szülő - gyermek közötti kapcsolat helyreállítása, a szülők közötti konfliktus csökkentése, valamint a gyermek számára segítség nyújtása a válást követő megrázkódtatás feldolgozásában. Ebben közreműködnek különösen a családjogi bírák, a pszichológusok, a gyámhivatali dolgozók és a tanácsadók.

2.3. Az interdiszciplináris együttműködés osztrák modellje

A bemutatásra kerülő osztrák modell az interdiszciplináris együttműködés azon változatát teremtette meg, amelyet az osztrák bíróságok a konkrét bírósági eljárásban alkalmaznak, így az osztrák modell az előbbiekben ismertetett Müncheni Modellhez hasonlítható. Az osztrák modell „Családjogi bírósággal való

¹⁵⁴⁰ Lásd bővebben: Martina Gartenhof, Birgit Hartman – Hilter, Anke Loepel, Katrin Normann, Joseph Salzgeber, Jürgen Schmid, Beate Weber von Koslowski: Das Münchener Modell in der Praxis, Kindschaftsrecht und Jugendhilfe, 2011/8. 285 – 291.

közreműködés” elnevezéssel (Familiengerichtshilfe)¹⁵⁴¹ indult el 2012. január 1. napján Ausztria néhány bíróságán, azaz a Bécsi Központi Kerületi Bíróságon, az Innsbrucki, az Amstetteni és a Leobeni Járásbíróságokon. Ezt követően, 2013. június 1. napjától kezdődően (a projekt első szakaszában) további bíróságokon is bevezetésre került e jogintézmény. A projekt utolsó szakaszában, azaz 2014. július 1. napjától a családjogi bíráskodás ezen új formája Ausztria valamennyi bíróságán kiépítésre került.

A családjogi bírósággal való közreműködés elnevezésű modellprojekt¹⁵⁴² kedvező tapasztalatai folytán ezen új jogintézmény – hasonlóan a német modellhez – az osztrák jogrendszerben 2013 - ban törvényi szinten is, azaz a gyermeki jogállásról és névjogról szóló osztrák törvényben (Kindschafts – und Namensrechts Änderungsgesetz) és a peren kívüli eljárást szabályozó törvényben (továbbiakban: Außerstreitgesetz) szabályozásra került.

E jogintézmény bevezetésének oka a szülői felügyelettel és a személyes kapcsolattartáshoz való joggal kapcsolatos eljárásokban az eljárás időtartamának meggyorsítása, illetve a családjogi bírák és a különböző szakemberek közötti interdiszciplináris együttműködés létrehozása, valamint annak eredményesebbé tétele.¹⁵⁴³

A családjogi bírósággal való közreműködés komplex, több feladat elvégzésére irányul, így többek között a felek közötti békés megállapodás létrejöttének elősegítésére, a tényállás - felderítésnél való közreműködésre, valamint szakmai állásfoglalás adására.

¹⁵⁴¹ A „Familiengerichtshilfe” német kifejezés szó szerinti magyar jelentése: családjogi bíróságot segítő személyek. Ugyanakkor a dolgozatban egy rugalmasabb, a témát pontosabban kifejező szót használtam: a családjogi bírósággal való közreműködést.

¹⁵⁴² E modellprojekt részletes leírását lásd bővebben:

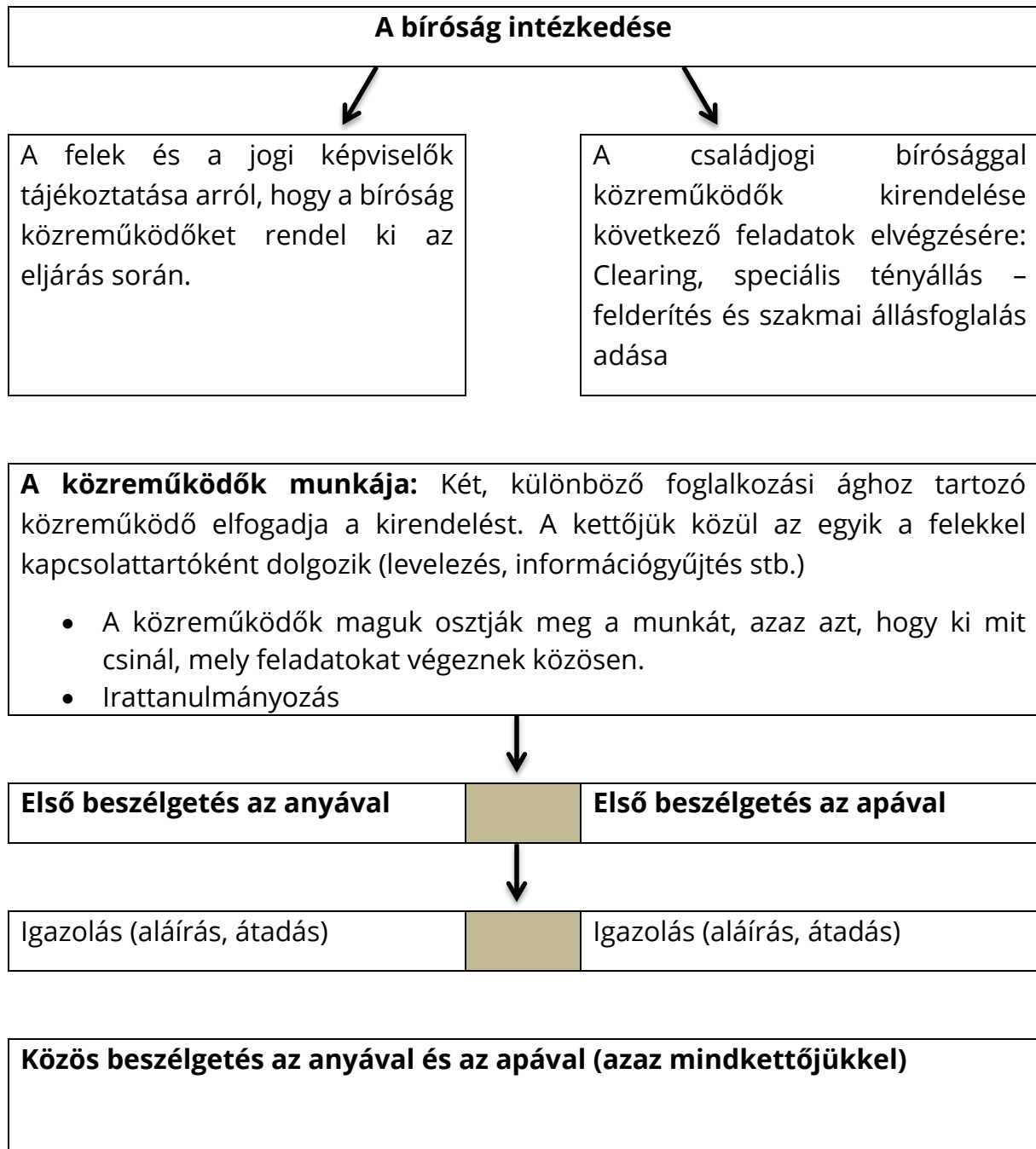
<https://www.justiz.gv.at/web2013/html/default/2c9484853f60f165013f6671e26d24f7.de.html>, letöltés időpontja: 2015.02.20.

¹⁵⁴³ Eric Heinke und Barbara – Cecil Prasthofer – Wagner: Zwei Jahre Familiengerichtshilfe, Erfahrungen aus Sicht der Rechtsanwälte, Zeitschrift für Familien - und Erbrecht, 2015/4. 148-153.

Az alábbi folyamatábra¹⁵⁴⁴ az osztrák modell szerinti bírósági eljárás menetét, a bíróság intézkedéseit és a közreműködők feladatait mutatja be.

Az osztrák családjogi bírósággal való közreműködés modellje

Folyamatábra

¹⁵⁴⁴ Forrás: Österreichisches Bundesministerium für Justiz: Einführungserlass vom 20. Juni 2013. zur Familiengerichtshilfe, BMJ – V319.00/0050-III.4/2013. 9-10.

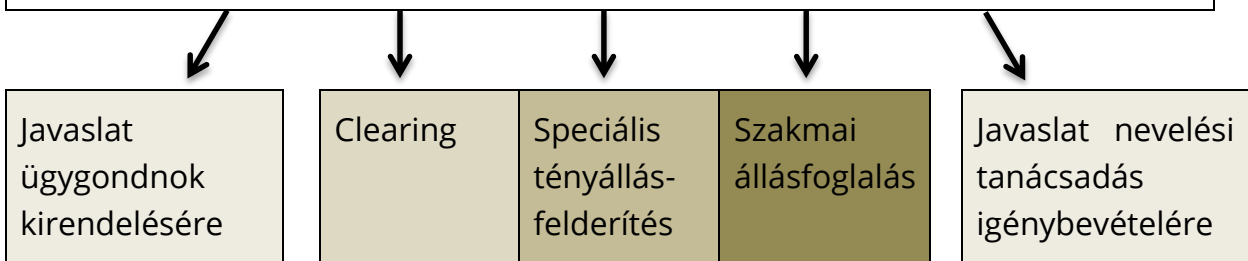
Különösen súlyos konfliktus, illetve partnerkapcsolati erőszak esetén a közös meghallgatástól – szakmai mérlegelés alapján – el lehet tekinteni.

A közös beszélgetés a békés megállapodás lehetőségének a feltárására szolgál. Ennek figyelemfelhívó jellege van. Ugyanis a Clearing keretében a családjogi bírósággal közreműködők a szülői felelősségtudatra hívják fel a figyelmet. (A szülői felelősségre való felhívás, tudatosítás)

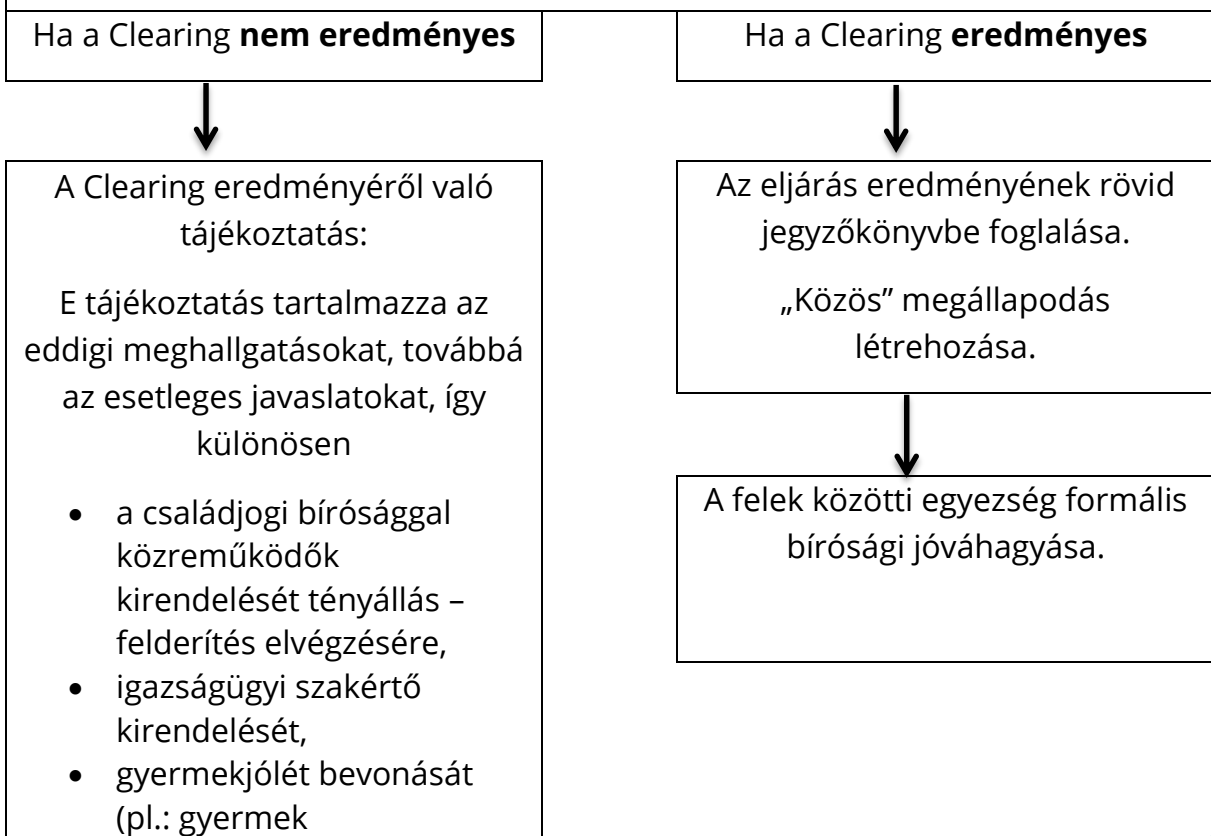
A mediáció lehetőségének megvizsgálása, és annak igénybevételére javaslattétel.

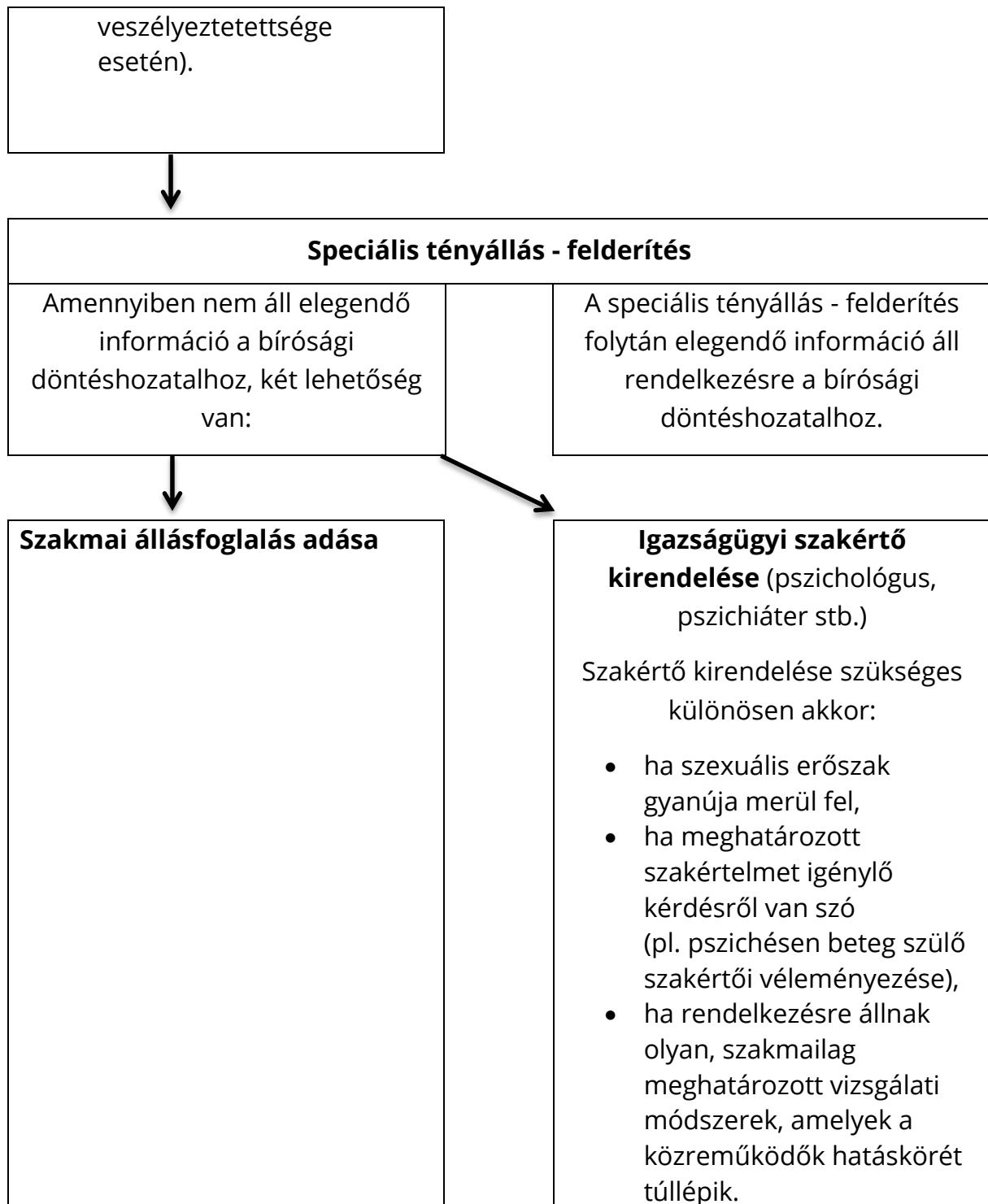

Adott esetben újabb bírósági kirendelések

Clearing

Közelebbről megvizsgálva az osztrák modellt,¹⁵⁴⁵ megállapítható, hogy a különböző szakemberek bírósági eljárásba történő bevonására - hasonlóan a Münchener Modellhez - a családjogi bíró erre irányuló intézkedése alapján kerül sor. Így az adott ügyben kizárólag a bírótól függ annak az eldöntése, hogy igénybe

¹⁵⁴⁵ E modell részletes leírását lásd: Österreichisches Bundesministerium für Justiz: Einführungserlass vom 20. Juni 2013. zur Familiengerichtshilfe, BMJ – V319.00/0050-III.4/2013.

kívánja – e venni a közreműködők segítségét, és amennyiben igen, úgy a szakemberek kirendelése milyen feladatok elvégzésére terjed ki.

A családjogi bírósággal való közreműködés munkatársait a szülői felügyelet rendezése és a kapcsolattartás szabályozása iránti eljárásban tehát a bíró rendeli ki egyes, az alábbiakban ismertetendő feladatok elvégzésére. E kirendeléshez a közreműködők kötve vannak. A kirendelés esetén két, lehetőleg különböző foglalkozási ághoz tartozó közreműködő dolgozik együtt a bírósággal, kettőjük közül az egyik a felek kapcsolattartója (levelezés, információgyűjtés stb.). A közreműködők az Igazságügyi Segítségnyújtó Hivatal alkalmazásában állnak, vagyis a munkahelyük nem a bíróságon helyezkedik el.

A bemutatott folyamatára alapján látható, hogy a családjogi bírósággal való közreműködés legfontosabb feladata, hogy az eljárás minden szakaszában elősegítse a felek közötti békés megállapodás létrejöttét. Így a békés megállapodás elősegítése (ez az ún. „Clearing”) céljából már az eljárás kezdetén be lehet vonni a szakembereket, akik a felekkel való elbeszélgetés során feltárják a konfliktus forrásait, majd a közös megoldások létrehozását segítik elő, azaz a „Clearing” minden esetben a felek konfliktusának a megoldására összpontosít.

Az első tárgyaláson a bíró dönti el, hogy a felek ügyében alkalmazható – e a „Clearing”, és amennyiben igen, úgy ez az ügy eredményes eldöntését szolgálja – e. Alkalmazása esetén a családjogi bírósággal közreműködők a „Clearing” keretében a békés megállapodás létrehozását segítik elő a felek között felmerülő, vitatott kérdések és konfliktusforrások felderítésével.

A „Clearing” abban különbözik a közvetítői eljárásban általánosan alkalmazott, megállapodást létrehozását elősegítő módszerektől, hogy a „Clearing” esetében úgynevezett pszichoeduktív elemeket is alkalmaznak, amelyek tartalmazzák a szülők tájékoztatását a válás következményeiről, a gyermek fejlődépszichológiai igényeiről, a szükségleteiről, a kapcsolattartás megfelelő időtartamáról, a gyakoriságáról, a kapcsolattartás után elvárt magatartási problémákról stb. Továbbá a „Clearing” elősegíti, hogy a szülők saját maguk, a gyermekük iránt érzett felelősségük tudatában hozzák meg a döntést. Ezt a nemzetközi szakirodalom „Empowerment” (figyelemfelhívás, tudatalakítás) kifejezéssel jelöli, amely eljárás célja, hogy felhívja a szülők figyelmét a gyermek szükségleteire, érzéseire, és arra, miképpen éli át a gyermek az eseményeket, a konfliktusokat. A közreműködők szakmai mérlegelése alapján az érintett gyermeket is bevonhatják ezen eljárásba. Végül a közreműködőknek a „Clearing” eredményéről tájékoztatniuk kell a bíróságot. Amennyiben a „Clearing” sikeres volt, azaz a felek között létrejött a megállapodás, abban az esetben az eljárás – az egyezség megkötésével és annak

bírósági jóváhagyásával - befejeződik. Amennyiben a „Clearing” nem vezetett eredményre, úgy a bíróság az ügyet folytatja tovább. Ebben az esetben sor kerülhet igazságügyi szakértő kirendelésére, a gyermekjólét bevonására (amennyiben a gyermek veszélyeztetettsége áll fenn), a szülői felügyelet és a kapcsolattartás ideiglenes szabályozására, a családjogi bírósággal közreműködők további kirendelésére (például tényállás - felderítés), valamint – hasonlóan a német modellhez – közvetítői eljárás, családi vagy nevelési tanácsadás, illetve terápiás kezelés igénybe vételére.

A bíróság a felek közötti megállapodás létrehozásának elősegítése mellett a családjogi bírósággal közreműködőket speciális tényállás - felderítési feladatok elvégzésére is kirendelheti, amely a tényállás alapjául szolgáló körülmények gyors és alapos vizsgálatát, felkutatását jelenti. E körben szóba jöhet például információ – és adatgyűjtés az iskolától, az óvodától, az gyermekorvostól, a kórháztól, a gyermekvédelmi intézményektől, a terapeutától, a tanácsadótól, a szociálpedagógiai intézményektől, továbbá a gyermek – és a család életkörülményeinek, a lakáskörülmények feltárása, a család otthonául szolgáló lakás megtekintése, környezettanulmány elkészítése, a kapcsolattartás kezdetén és végén a gyermek átadásának megfigyelése, a szociális és családtámogatási ellátásokhoz, támogatásokhoz való hozzájutás elősegítése, közreműködés a kiskorú gyermek bíróság általi meghallgatásánál.

A közreműködők a megállapításaikat egy jelentésben foglalják össze és terjesztik elő a bíróság felé. A jelentés sem értékelést, sem javaslatot nem tartalmazhat.

Amennyiben a felek között nem jött létre megállapodás, abban az esetben a családjogi bíró a közreműködőket kirendelheti szakmai állásfoglalás adására is. Ez egy szakmailag megalapozott vélemény, amely interdiszciplináris, azaz több szakmai területet átfogó, komplex együttműködés révén, egységes módszertan (pszichológiai tesztek, interjúk, elbeszélgetés) alapján készül el. Az állásfoglalásban többek között a gyermek szüleihez való kapcsolatát, a szülők nevelési képességeit, illetve a gyermek igényeit, szükségleteit tárják fel.

E szakmai állásfoglalás formailag és tartalmilag különbözik a pszichológus szakértő által elkészített szakvéleménytől. Ugyanis egyrészt a szakmai állásfoglalás nem hipotéziseken alapul, hanem tudományos módszerekkel előre jelzi a jövőbeni eseményeket, és ebből vezeti le a megállapításait. Másrészt, míg a szakértői véleményt egy szakértő készíti el, addig a szakmai állásfoglalás egy interdiszciplináris együttműködés terméke, mivel abban két különböző foglalkozási ághoz tartozó szakmaember (például pszichológus szakértő, gyámhivatali dolgozó) működik közre. Továbbá a szakmai állásfoglalás alapjául

szolgáló vizsgálat országosan egységes, tudományosan megalapozott, és a következőket tartalmazza: a meghallgatás és az eljárás módját (melyik szakember mit csinál), a vizsgálat eredményét, a pszichológiai értelemben felállított „tényállást” (teszt, kérdőív, anamnézis), a lehetséges alternatívákat, a család számára segítő jellegű javaslatokat.

Az osztrák modell a szakmai állásfoglalás kapcsán külön hangsúlyozza, hogy a közreműködő szakmai felelőssége annak az eldöntése, hogy egy adott kérdés a szakmai hatáskörébe tartozik – e vagy sem. Amennyiben a vizsgálat tárgyát képező kérdés nem tartozik a kompetenciájába, úgy a közreműködő javaslatot tehet a bíróság felé igazságügyi szakértő (pszichológus vagy pszichiáter) kirendelésére. Erre különösen akkor kerülhet sor, ha szexuális erőszak gyanúja merül fel (a büntető eljárásban készített szakvéleménnyel kapcsolat), továbbá amennyiben meghatározott, speciális szakismeretet igénylő kérdés merül fel (ICD – diagnosztika vagy pszichésen beteg szülő esetében). Továbbá szakértő kirendelését teszi szükségessé, ha olyan, szakmailag meghatározott vizsgálati módszerek állnak rendelkezésre, amelyek a közreműködők hatáskörét túllépik (így például csecsemő – anya kapcsolat megfigyelése, szavahihetőség megítélése).

Az osztrák modell ismertetésének elején utaltam arra, hogy a családjogi bírósággal való közreműködés törvényi szinten is szabályozásra került az osztrák jogrendszerben. Így a vonatkozó osztrák törvény rögzíti többek között a közreműködők hatáskörét, jogait és kötelezettségeit¹⁵⁴⁶ is. Ennek alapján a közreműködők jogosultak arra, hogy a kiskorú gyermek életkörülményeinek feltárása végett az érintett személyektől felvilágosítást kérjenek, őket meghallgassák. Amennyiben a felvilágosításra kötelezett személyek e kötelezettségüknek nem tesznek eleget, úgy a közreműködő írásban vagy szóban értesíti a bíróságot a felvilágosítási kötelezettség megszegéséről. Ekkor a bíróság megfelelő kényszerítő eszközöket is alkalmazhat. Ezen túlmenően a rendőrség, az ügyészség, a bíróság, az oktatási és gyermekvédelmi intézmények is kötelesek a szükséges felvilágosítást megadni a közreműködőknek, az iratokba való betekintést és az arról való feljegyzést engedélyezni. A felvilágosítás – adás történhet szóban vagy írásban, illetve iratok átadásával. Továbbá a családjogi bírósággal közreműködők írásban jelezhetik a bíróság felé, hogy álláspontjuk szerint ügygondnok vagy szakértő kirendelése szükséges.

A közreműködők kötelezettségeit illetően megemlíthető, hogy a családjogi bírósággal közreműködőknek be kell tartaniuk azokat a szabályokat, amelyek a „bíróság segédszervi” feladatából adódnak. Így a közreműködő munkatársaknak -

¹⁵⁴⁶ AußStrG 106. §

a hivatalból történő közlést kivéve – titoktartási kötelezettségük áll fenn a kívülálló, harmadik személyek irányában. A hivatalból történő közlés egy írásbeli tájékoztatást jelent az ügyésznek és a bíróság felé. Tehát a közreműködők a kívülálló, harmadik személyek irányában titoktartásra kötelezettek, míg a bíróság irányában nem, ugyanis írásban vagy a tárgyaláson a kirendelés eredményéről tájékoztatniuk kell a bíróságot.

Az osztrák modell esetében konkrétan rögzítésre került többek között a családjogi bírósággal való közreműködés funkciója és annak bírósághoz fűződő viszonya is. E körben fontos hangsúlyozni, hogy az osztrák modell a családjogi bírósággal való közreműködést a bíróság „segédszervének” tekinti. Ugyanis a családjogi bírósággal közreműködők az Igazságügyi Segítségnyújtó Szolgálat alkalmazásában, mint „szakértők” végeznek munkát a bíróság számára, bírósági kirendelés alapján. Szakértői szerepüket jelzi, hogy az osztrák törvény szerint a közreműködők kizárására a szakértő kizárására vonatkozó rendelkezések az irányadóak. Továbbá a bírósággal való kapcsolatát jelzi, hogy a bírósági eljárásban való közreműködés feltétele a bírói kirendelés. Továbbá megállapítható az is, hogy ezen interdiszciplináris együttműködés a bírósági eljárásban „segítő” funkciót tölt be, és így mint „sui generis” bizonyítási eszköz.

Végül az osztrák modell pozitív tapasztalatait, eredményeit kívánom bemutatni,¹⁵⁴⁷ amelyek révén lehetővé vált, hogy a családjogi bírósággal való közreműködést törvény szabályozza, illetve, hogy e jogintézmény Ausztria valamennyi bíróságán alkalmazásra kerüljön.

Így a pozitív tapasztalatok, eredmények közé sorolható egyrészt, hogy az egyes bírósági perekbe (különösen a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, a kapcsolattartás szabályozása) bevont szakemberek (például pedagógusok és pszichológusok) közreműködése és segítsége alapján javítható a jogvita rendezésének tartóssága és a bírói döntések színvonala.

Másrészt a bírósági eljárásban közreműködő különböző szakemberek tevékenysége a bírók munkáját segíti, ezáltal a bírók e szakmai segítség folytán kizárólag az adott bírósági ügy jogi szempontú vizsgálatára tudnak koncentrálni. Ugyanis e szakemberek a pszichológiai és konfliktuskezelési ismereteik révén elősegítik a felek közötti békés megállapodás létrehozását, közreműködnek a tényállás alapjául szolgáló körülmények feltárásában, valamint a pszichológiai, illetve a szociális körülmények vonatkozásában szakmai állásfoglalást adnak.

¹⁵⁴⁷ Lásd bővebben: Monika Stvarnik: Die Familiengerichtshilfe, in: Psychosoziales Netzwerk gemeinnützige GmbH, Judenburg, 2013. 8 - 9.

Az eredmények közé sorolható továbbá, hogy a különböző szakemberek interdiszciplináris együttműködésével az eljárások gyorsabban befejezhetőek.

Végül a pozitív tapasztalatok között megemlíthető, hogy a szakemberek a kapcsolattartás végrehajtásában közvetítői szerepet is betölthetnek. Ez hasonlóságot mutat a Münchener Modellhez, ahol a kapcsolattartás figyelemmel kísérése rendelhető el. Az osztrák modellnél a kapcsolattartási közvetítő (Besuchsmittler) feladata, hogy a szülőkkal egyeztessen a kapcsolattartás lebonyolításánál, és csökkentse az ennek következtében kialakuló konfliktusokat, valamint, hogy hosszabb időn át figyelemmel kísérje a kapcsolattartásban résztvevő gyermek és szüleinek helyzetét.

2.4. Az interdiszciplináris együttműködés svájci modellje

A svájci Szent Gallen kantonban megvalósult modellben¹⁵⁴⁸ egy intézményi szinten, illetve a konkrét bírósági ügyben megvalósuló interdiszciplináris együttműködésről van szó. Ugyanis egyrészt a szóban forgó svájci kantonban interdiszciplináris munkacsoportokat hoztak létre a bírói, az ügyvédi kar, valamint a gyermekpszichiáter és pszichológus szakértők között, amely az interdiszciplináris együttműködés intézményi változatát jelenti. Másrészt az együttműködés a konkrét bírósági ügyben is megvalósul, azáltal, hogy a kirendelt szakértő feladata nemcsak a szakértői vélemény elkészítésére, illetve annak esetleges pontosítására és kiegészítésére terjed ki, hanem a szakértő a szakvéleménye elkészítése után – az eset körülményeitől függően – a bírósági tárgyaláson közreműködhet a felek közötti megállapodás létrehozásában is. Így megállapítható, hogy e modell különösen a szakértői munka magasabb szintjére, valamint a bíróság és a szakértők közötti együttműködés szorosabbá tételére helyezi a hangsúlyt. A szakértői munka magasabb színvonalát jelzi például, hogy a kirendelt szakértőknek alapvető jogi ismereteket kell elsajátítaniuk.

E modell is abból indul ki, hogy a gyermekeket érintő családjogi eljárásban a bíróságnak a gyermek érdekének megfelelő döntésnek kell hoznia. Így több esetben szükséges a megalapozott, valamint az érintett gyermek érdekeit garantáló döntés meghozatala érdekében gyermekpszichiáter vagy gyermekpszichológus szakértő kirendelése. Ugyanakkor az alapos szakértői vizsgálat egyrészt hosszú időt igényel, másrészt nagy költséggel is jár. A hosszadalmas szakértői munka miatt a bírósági eljárás is meghosszabbodhat, amely különösen a gyermek számára okozhat megterhelést, bizonytalanságot. Ennek alapján a szakértői munka színvonalasabbá, gyorsabbá és

¹⁵⁴⁸ A svájci interdiszciplináris együttműködésről lásd:

http://www.gerichte.sg.ch/home/dienstleistungen/nuetzliche_informationen/mitteilungen_zum_familienrecht/familienrechtlic_Hebegutachtung/_jcr_content/Par/downloadlist_0/DownloadListPar/download.ocFile/Informationsbrosch%C3%BCre.pdf,
letöltés időpontja: 2015.08.14.

költséghatékonyabbá tétele miatt Svájcban a bíróságok és többek között a pszichológus/pszichiáter szakértők között együttműködés jött létre.

A svájci modellben a szakértői vizsgálat menete (például az irattanulmányozás, a felek meghallgatása, a szakvélemény elkészítése) konkrétan meghatározásra került. Az elkészült írásbeli szakvéleményt mind a bíróságnak, mind a feleknek, illetve a képviselőknek meg kell küldeni. A szakvéleményben közölt megállapítások, illetve a szakértői vélemény alapján a bíróságnak két lehetősége van. Egyrésztől lehetősége van arra, hogy a tárgyaláson a szakértő közreműködésével a felek között megállapodást hozzon létre. Másrésztől amennyiben megállapodás nem jött létre, úgy a felek közötti jogvitát a bírónak kell eldöntenie, amelynek során figyelembe veheti a szakértői véleményben foglaltakat.

Összegezve, a svájci modellben az interdiszciplináris együttműködés mindkét formája megtalálható. Ez a változat különösen a bíróság és a szakértők közötti aktív közreműködésre, a szakértői munka szélesebb körű felhasználására helyezi a hangsúlyt.

III. Az interdiszciplináris együttműködés a hazai bíróságokon

3. Az interdiszciplináris együttműködés bevezetésének szükségessége

A dolgozatom e részében a külföldön bevezetett modellek alapján az interdiszciplináris együttműködés hazai bírósági eljárásokba történő bevezetésének szükségességét indokolom meg. Ezt egyrésztől a külföldi modellek eredményei és tapasztalatai, másrésztől az interdiszciplináris együttműködés bírósági gyakorlatban kifejtendő funkciói alapján végzem el.

3.1. Pozitív eredmények és kedvező tapasztalatok

A bemutatott német, osztrák és svájci modellprogramok a családjogi bíráskodás új irányát teremtették meg, amelyek pozitív tapasztalatokkal szolgálhatnak más országok, így hazánk jogalkalmazására nézve is.

Láthattuk, hogy a bíróságon alkalmazott interdiszciplináris együttműködésnek két változata¹⁵⁴⁹ jött létre az egyes külföldi bíróságokon. Az egyik az intézményi szinten megvalósult együttműködési forma (Zusammenarbeit auf institutioneller Ebene),

¹⁵⁴⁹ Landesjugendamt Rheinland – Pfalz: Das Kindeswohl als Maßstab für Aufgabenverständnis und Kooperation der beteiligten Professionen im Kontext von Trennung und Scheidung nach dem neuen Kindschaftsrecht – Handreichung, in: Zusammenarbeit zwischen Familiengerichten und Jugendämtern bei der Verwirklichung des Umgangs zwischen Kindern und Eltern nach Trennung und Scheidung, Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrechte (DIJuF) e.V., Heidelberg, 2004. 125- 126.

mint például a Cochemi vagy a Berlini Modell, amely országos, regionális és helyi munkacsoportok létrehozását jelenti. E munkacsoportokban a különböző hivatásrendek (például a bíróság, a szakértői kar, az ügyészség, a rendőrség, a gyámhivatal, a mediátorok stb.) dolgoznak együtt aktuálisan felmerülő problémák, kérdések megvitatása, valamint közös koncepció és közös állásfoglalás kialakítása érdekében.

Az interdiszciplináris együttműködés másik változata a konkrét bírósági eljárásban megvalósuló közreműködés (Zusammenarbeit im Einzelfall), mint például a Münchener Modell vagy az osztrák családjogi bírósággal való közreműködés modellje. Ebben az esetben a konkrét családjogi perekbe bevont külső (bíróságon kívüli) szakemberek (azaz a bíróság „segédszerve”), így különösen a pszichológus, a pszichiáter szakértők, a pedagógus, a mediátor, a szociális munkás, a gyámhivatali dolgozók, a nevelési tanácsadók stb. segítő funkciót töltenek be különösen a felek közötti békés megállapodás létrejöttében, a tényállás felderítésében, a szakértői vélemény gyorsabb elkészítésében.

Ugyanakkor bármelyik változatról (országos, regionális, helyi munkacsoportokról vagy a konkrét bírósági eljárásba bevont szakmai segítségről) legyen is szó, megállapítható, hogy mindkettő jelentős eredményeket, sikereket hozott az adott állam bíróságai számára.

Ugyanis az interdiszciplináris együttműködés révén a bírósági eljárások gyorsabban, a felek békés megállapodásával zárultak. Az eljárások gyors befejezését az esetek többségében a felek között létrejött megállapodás, egyezség eredményezte, amelynek létrehozásában a különböző szakemberek együttműködő munkája és speciális konfliktuskezelő szakismerete is szerepet játszott. Másrészt az eljárások gyorsabb bejezésénél a szakértői kar és a bíróság közötti együttműködés is szerepet játszott, mivel a kollaboráció révén a szakértői vélemények elkészítésének folyamata és módja konkrétan meghatározásra került. Ezen túlmenően a modellprojektek eredményei közé sorolható a bíróságok nagyfokú tehermentesítése is, ugyanis az eljárások egyharmada megállapodással zárult. Továbbá az együttműködéssel lehetővé vált, hogy az eljárások túlnyomó részében érvényre jusson mindenekelőtt a Gyermekjogi Egyezmény által meghatározott azon követelmény, hogy a gyermek érdeke messzemenően érvényesüljön. Végül az eredmények közé sorolható bíróságok és a társszervek (például a gyámhivatal, az ügyészség, a rendőrség stb.), valamint egyéb szakmai csoportok (pszichológusok, pszichiáterek, pedagógusok, nevelési tanácsadók) együttműködésének szorosabbá tétele.

3.2. Lehetséges nehézségek

Az emberek egy része az új terveket, elképzeléseket és intézkedéseket nagy reménnyel, bizalommal fogadja, míg mások épp ellenkezőleg: fenntartásukat, kétségüket fejezik ki az új dolgok bevezetésével szemben. Így történt például Ausztriában is, ahol a modellprojekt elindításakor néhány bíró részéről (bírószámként eltérő arányban) némi vonakodás volt tapasztalható. Ugyanis az e körben végzett kutatási tapasztalatok szerint¹⁵⁵⁰ voltak olyan bírák, akik nagy elvárásokat támasztottak az új jogintézménnyel szemben, míg mások lehetséges problémaként a lebonyolítás „bürokratizálását” említették. Továbbá egyesek úgy foglaltak állást, hogy a problémát egyrészt az jelenti, hogy a bíróságok között, illetve az egyes bíróságokon belül is eltérő szakmai módszereket alkalmaznak. Másrészt a különböző foglalkozási ághoz tartozó szakembereknek eltérő szakmai felfogásuk van. Végül egyesek a rendszer átalakításával, a túlságosan nagy szervezeti követelményekkel szemben, az erőforrások és az igények nem megfelelő elosztása, aránytalansága miatt éltek fenntartással.

Ugyanakkor a modellprojektek befejezésekor a kezdeti idegenkedés után az volt tapasztalható, hogy az interdiszciplináris együttműködés bírósági alkalmazása szinte minden esetben pozitív eredményeket, kedvező tapasztalatokat és sikereket hozott olyannyira, hogy a modellkísérlet által bevezetett eljárási mód az egyes országokban törvényi szinten is szabályozásra került. Továbbá a modellek a családjog, illetve a családjogi bíráskodás új irányát teremtették meg a bíróság és a különböző hivatásrendek interdiszciplináris együttműködése révén. Ezt támasztják alá a modellek vonatkozásában elkészített kutatási vizsgálatok és elemzések is. Ugyanis a kísérleti programok kiértékelése során figyelembe vették többek között a modellkísérletben részt vett bírák, társszervek, egyéb szakemberek, valamint az érintett felek véleményét, akik pozitív visszajelzéseket adtak.

Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy az egyes modellbírószámkon más – más eredmények születtek különösen a bírákkal való együttműködés, a munkakörülmények, és az elégedettség tekintetében. Ezen eltérést a kutatások szerint egyrészt a történelmi, a szociáldemográfiai és a szociokulturális helyzet, másrészt az erőforrások és az igények aránya,

¹⁵⁵⁰ Institut für Rechts – und Kriminalsoziologie: Begleitende Evaluierung zum Modellversuch Familiengerichtshilfe, Jahresbericht 2012/2013 und Forschungsplan, Irks, 2013, 24-26.

harmadsorban a jelenlegi bírósági kultúra (a bíróság külső kommunikációja, a jogi szakmákkal és egyéb szakmai területekkel való együttműködés) okozta.¹⁵⁵¹

Azonban bármilyen különbségről legyen is szó, a feladatunk az, hogy a különbségeket, a problémákat és a nehézségeket megszüntessük, és lehetővé tegyük azt, hogy valamennyi bíróságon ugyanolyan feltételek álljanak rendelkezésre.

¹⁵⁵¹ Institut für Rechts – und Kriminalsoziologie: Begleitende Evaluierung zum Modellversuch Familiengerichtshilfe, Jahresbericht 2012/2013 und Forschungsplan, Irks, 2013, 24-26.

4. A bíróságon alkalmazott interdiszciplináris együttműködés funkciója és szerepe

A dolgozatom e részében ismertetem a bíróságon alkalmazott interdiszciplináris együttműködés szerepét és azon funkcióit, amelyek a hazai joggyakorlatra is jelentőséggel bírhatnak. Az általam összegyűjtött funkciók az együttműködés mindkét változatára, vagyis az intézményi szinten és a konkrét bírósági ügyben alkalmazott együttműködésekre is érvényesek lehetnek azzal, hogy az egyes bírósági ügyben alkalmazott együttműködési forma – hasonlóan a német vagy az osztrák jogrendszerhez – törvényi szintű szabályozást igényel.

4.1. A gyermekbarát igazságszolgáltatás megteremtése

Az interdiszciplináris együttműködés egyik legfontosabb területe a gyermekeket érintő bírósági, illetve hatósági eljárások, mivel ez az a terület, ahol mindenképpen szükséges több szakma együttműködése. Ugyanis a szakemberek sokrétű tudása, ismerete elősegíti a gyermeki érdekek és jogok érvényesülését, vagyis az interdiszciplináris együttműködés többek között a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulását is garantálja.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás megteremtése az utóbbi évek egyik legfontosabb szakmai kihívásai közé tartozott és tartozik mai is. Ezt az álláspontot képviseli Gyurkó Szilvia is, aki egyik tanulmányában¹⁵⁵² úgy fogalmazott, hogy az igazságszolgáltatási rendszer gyermekbaráttá tétele nem öncél, mivel ez fontos alapköve a jogállamiságnak, a gyermekeink védelmének, továbbá a jövő felnőtt generációi számára is zsinórmértékül szolgálhat – nemcsak saját életük, de társadalmi felelősségvállalásuk tekintetében is. Ugyanis a gyermekkori tapasztalatok meghatározóak a felnőtt életünkre, mivel ekkor alapozzuk meg bizalmunkat az igazságszolgáltatási rendszerben, vagy veszítjük el hitünket abban, hogy méltósággal és jogaink tiszteletben tartása mellett vállalhassunk felelősséget tetteinkért. Ezért is fontos, hogy a gyermekbarát igazságszolgáltatás ne csak a jogszabályok szintjén érvényesüljön, hanem a mindennapi gyakorlatban is.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás kiemelkedő szerepét jelzi, hogy az elmúlt időszakban fokozatosan nőtt azon jogforrások száma, amelyek az igazságszolgáltatás gyermekbaráttá tételét szorgalmazták, illetve írták elő. E körben az egyik legfontosabb dokumentum az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2010. november 17. napján elfogadott, majd 2011. február 15. napján kihirdetett Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás,¹⁵⁵³

¹⁵⁵² Gyurkó Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás – a paradigmaváltás szükségességéről, in: Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 404.

¹⁵⁵³ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012.

amelynek célja, hogy a gyermek szerepének, véleményének, szükségleteinek figyelembe vétele nagyobb hangsúlyt kapjon a hatósági eljárások során. Ezen iránymutatás a gyermekbarát igazságszolgáltatást olyan igazságszolgáltatási rendszerként írja le, amely garantálja, tiszteletben tartja, és hatékonyan érvényre juttatja a gyermekek jogainak védelmét, azok tiszteletben tartását és érvényesülését az eljárások során.¹⁵⁵⁴

A dolgozatom témájával összefüggésben fontos utalnom arra, hogy a Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás interdiszciplináris együttműködés szellemében készült, mivel e dokumentum kidolgozásában többek között bírák, ügyvédek, akadémikusok, pszichológusok, rendőrségi tisztviselők, szociális munkások vettek részt, vagyis azt az Iránymutatás szavaival élve multidiszciplináris összetétel jellemezte.¹⁵⁵⁵ Emellett az említett iránymutatás külön kiemeli azt is, hogy a különböző korcsoportokba tartozó gyermekek jogaira és szükségleteire, valamint a gyermekekhez igazított eljárásokra vonatkozóan minden, a gyermekekkel foglalkozó szakember számára biztosítani kell a szükséges interdiszciplináris képzést.¹⁵⁵⁶ Továbbá az iránymutatás „Multidiszciplináris megközelítés” címmel önálló részben¹⁵⁵⁷ rögzíti a szakmaközi együttműködés legfontosabb szabályait. Ennek alapján hangsúlyozza, hogy a gyermekek családi és magánélethez való jogának teljes tiszteletben tartása mellett szoros együttműködésre kell ösztönözni a különböző szakembereket annak érdekében, hogy átfogó képet alkothassanak a gyermekről, valamint hogy a jogi, pszichológiai, szociális, érzelmi, fizikai és kognitív képességeire vonatkozó helyzetét felmérjék. Végül a szóban forgó iránymutatás rögzíti, hogy a gyermekeket érintő vagy a részvételükkel folyó eljárások vagy beavatkozások során a gyermekekkel foglalkozó szakemberek (például jogászok, pszichológusok, orvosok, rendőrök, bevándorlási tisztviselők, szociális munkások, mediátorok) számára közös értékelési keretrendszer kell létrehozni, amely a döntéshozók számára biztosítja a szükséges támogatást, lehetővé téve a gyermekek érdekeinek a legnagyobb mértékű figyelembe vételét a konkrét esetekben.

A Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás következtében Magyarország Kormánya a 2012. évet a gyermekbarát igazságszolgáltatás évének nyilvánította. Ugyanezen évben az alapvető jogok biztosa is a gyermekbarát igazságszolgáltatás témája köré szervezte éves munkáját, és vizsgálatot folytatott

¹⁵⁵⁴ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012. 17.

¹⁵⁵⁵ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012. 39.

¹⁵⁵⁶ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012. 23.

¹⁵⁵⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012. 23.

- a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás elnevezésű gyermekjogi projekt keretében - többek között a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, valamint a gyermeki jogok szerepéről a hatósági eljárásokban.¹⁵⁵⁸ Ezt követően további lépést jelentett az Országos Bírósági Hivatal Elnöke által létrehozott „Gyermekközpontú igazságszolgáltatás” elnevezésű program, amelynek keretében Gyermekközpontú Igazságszolgáltatási Munkacsoportot állítottak fel.¹⁵⁵⁹ E munkacsoport 2012. novemberében összegezte a tevékenységének addigi eredményeit,¹⁵⁶⁰ amelyben többek között megállapításra került, hogy a kiskorúak ügyeivel foglalkozó szakembereknek (a bíróság, az ügyészség, a rendőrség stb.) rendelkezniük kell pszichológiai, gyermekpszichológiai ismeretekkel, kihallgatási technikákkal, a gyermekvédelem eszközrendszerével, ezért kapnak különös hangsúlyt az ilyen témával foglalkozó, speciális képzések.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az interdiszciplináris együttműködés egyik legfontosabb funkciója a gyermekbarát igazságszolgáltatás eredményesebb tétele és annak továbbfejlesztése.

4.2. A gyermeki érdekek érvényesülése

Az interdiszciplináris együttműködésnek nem csupán a gyermekbarát igazságszolgáltatás terén van komoly feladata, hanem e jogintézmény jelentős szerepet tölt be a gyermekbarát igazságszolgáltatással szorosan összefüggő, gyermeki érdekek érvényre juttatásánál is.

A gyermeki érdekek és jogok érvényesülése az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb hangsúlyt kapott mind nemzetközi, mind európai uniós, mind nemzeti szinten egyaránt. Ezt támasztja alá, hogy fokozatosan nő azon jogforrások száma, amelyek a gyermeki érdekek érvényesülését helyezik előtérbe. E körben kiemelkedő szerepe van a gyermeki jogok nemzetközi alapidokumentumának, azaz a Gyermekjogi Egyezménynek,¹⁵⁶¹ amelynek 3. cikke mind jogalkotási, mind eljárásjogi szempontból követelményként szolgáló alapelvet tartalmaz: ez az alapelv a „gyermek mindenképp felett álló érdeke” (the child’s best interest). Ennek értelmében minden, a gyermekek gondozását, nevelését, egészségét, oktatását stb. érintő döntéshozatal során figyelembe kell venni a gyermek mindenképp felett álló érdek elvét, ideértve a szülőket, a szakembereket és más, gyermekekért felelős személyeket, hatóságok döntéseit is. A Gyermekjogi Egyezmény értelmében a

¹⁵⁵⁸ Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás, Gyermekjogi projekt 2013/1.

http://www.ajbh.hu/documents/10180/124834/gyermekjogi_2013.pdf, letöltés időpontja: 2015.08.10.

¹⁵⁵⁹ 56/2013. (II.14.) OBHE határozat

¹⁵⁶⁰ Az Országos Bírósági Hivatal Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoportjának tevékenysége – kérdések és új irányok, forrás: http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyak/gyermek_igsz/letoltheto_dok/mcs_tevékenység_2.pdf, letöltés időpontja: 2015.08.10.

¹⁵⁶¹ Magyarországon a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény az 1991. évi LXIV. törvénnyel került kihirdetésre.

gyermek legfőbb érdekének figyelembevétele olyan kulcsfontosságú elv, hogy több különböző jog vagy elv ütközése, versengése esetén a gyermek legfőbb érdeke élvez elsőbbséget. Ugyanakkor a gyermek legfőbb érdeke nem mindig lesz az egyetlen, mindent felülíróan figyelembe veendő szempont, hiszen előfordulhat, hogy egymással versengő, vagy egymással ellentétben álló emberi jogi érdekek ütköznek. Előfordulhat, hogy egyes gyermekek közötti, különböző gyermekcsoportok közötti, vagy gyermekek és felnőttek közötti érdekek ütköznek egymással. Ugyanakkor a gyermek érdekeit valódi megfontolás alá kell vetni, vagyis bizonyítani kell, hogy a gyermek érdekeit megvizsgálták – e, és elsődleges szempontként figyelembe vették – e.¹⁵⁶²

A nemzetközi vonatkozású Gyermekjogi Egyezmény mellett regionális, azaz európai uniós dokumentumok is garantálják a gyermeki érdekek érvényesülését. Ezek közül kiemelhető az Európai Unió Alapjogi Chartája,¹⁵⁶³ amelynek 24. cikke is rögzíti, hogy a gyermekeket érintő ügyekben és eljárásokban a „gyermek legfőbb érdekét” kell elsődlegesen szem előtt tartani. Végül a regionális dokumentumok sorából az Európai Unió Gyermekjogi Ütemtervét¹⁵⁶⁴ kívánom megemlíteni, amely a gyermeki érdekek és jogok előtérbe helyezését szorgalmazza konkrét uniós gyermekvédelmi, gyermekjogi fellépések révén. E fellépések közé tartozik különösen a gyermekbarát igazságszolgáltatás előremozdítása.

Nemzeti szinten is számos jogforrás garantálja a gyermeki érdekek és jogok érvényesülését. E körben a teljesség igénye nélkül elsőként a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvét említem, amely a gyermeki érdekek védelmét alapvető szinten szabályozza.¹⁵⁶⁵ Ugyanakkor e törvény – a Gyermekjogi Egyezmény szóhasználatával szemben – nem a gyermek „mindenek felett álló” érdekének figyelembe vételét, hanem a gyermek érdekének és jogainak fokozott védelmét írja elő. Ugyanis e megfogalmazás hívebben adja vissza a „the child’s best interest” kifejezés által leírt fogalmat, mivel a gyermek maga is a családi közösség tagja, így nem lehetséges valamennyi esetben kizárólag az ő érdekét figyelembe venni, hanem a családi közösség többi tagjának (szüleinek, testvéreinek) az érdekeit, a család anyagi teherbíró képességét is mérlegelni kell a döntéseknél. Az érdekek és jogok „fokozott” védelme a számára az adott helyzetben lehető legjobb, az érdekeire leginkább tekintettel lévő megoldás alkalmazását jelenti. A szakirodalom szerint a gyermek érdekének és jogainak fokozott védelme azért szükséges, mert a gyermek – korából és helyzetéből adódóan – a családi kapcsolataiban eleve a

¹⁵⁶² Marschalkó Linda: Az örökbefogadás és a gyermek legjobb érdeke, *Iustum Aequum Salutare* IX. 2013. 2. 266.

¹⁵⁶³ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2010/C 83/02)

¹⁵⁶⁴ Hivatalos megnevezés: A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az Európai Unió gyermekjogi ütemterve COM (2011) 60.

¹⁵⁶⁵ Ptk. 4: 2. § (1) bekezdés

gyengébb fél helyzetében van, ha pedig nincsenek ilyen kapcsolatai, éppen azok hiánya miatt szorul különleges védelemre és támogatásra. Ennek alapján a gyermeket védő alapelv tartalma kettős: egyrészt azt kívánja biztosítani, hogy valamennyi, a gyermekkel összefüggő jogviszony elsődleges szempontja a gyermek érdeke legyen, másrészt azt, hogy a gyermek az őt érintő szülői döntéseknek, hatósági eljárásoknak ne tárgya, hanem olyan legfőbb érdekeltje legyen, akit tájékoztatni kell a szóban forgó kérdésekről, és jogosult azokról véleményt nyilvánítani.¹⁵⁶⁶

Végül a gyermeki érdekeket garantáló jogszabályok köréből a Gyvt.¹⁵⁶⁷ – t kívánom megemlíteni, amely a gyermeki jogok tekintetében kiemelkedő jelentőséggel bír. Ugyanis a Gyermekjogi Egyezmény alapelveit és számos – elsősorban a gyermekvédelemhez kapcsolódó – gyermeki jogot tartalmaz. Ennek alapján meghatározza az alapelveket, így különösen a gyermek mindenek felett álló érdekének és jogainak biztosítását.¹⁵⁶⁸

Az előbb bemutatott nemzetközi, regionális és nemzeti jogforrások a gyermeki érdekek, mint alapelv érvényesülését helyezik előtérbe. E követelmény megvalósulásánál az interdiszciplináris együttműködésnek kiemelkedő szerepe van. Ugyanis a társszervek, valamint a szakmai szervezetek speciális szakismerete (például konfliktuskezelés, családi tanácsadás, terápiás módszerek, pszichológiai és pedagógiai szaktudás) hozzájárulhat a gyermekeket érintő bírósági eljárások gyorsabb, a felek békés megállapodásán alapuló, a gyermek érdekeit, szükségleteit is szem előtt tartó lezárásához. Mindezek alapján megállapítható, hogy az interdiszciplináris együttműködés jelentős szerepet tölt be a bírósági eljárások során a gyermeki érdekek érvényesülésénél.

4.3. A bizonyítási eljárás lefolytatásának megkönnyítése

A bemutatott osztrák modellnél látható volt, hogy a konkrét bírósági eljárásban megvalósuló interdiszciplináris együttműködéssel a szakemberek (így a szakértők, a gyámhivatali dolgozók, a gyermekvédelem képviselői) közreműködtek a bírósági döntés alapjául szolgáló tények felderítésében, vagyis e szakemberek bírósággal való együttműködése, mint „sui generis” bizonyítási eszköz a bizonyítási eljárás lefolytatását könnyítheti meg. E funkció fontosságát és jelentőségét az alábbiak szerint ismertetem azzal, hogy az együttműködés ilyen formája mindenképpen törvényi szabályozást, illetve módosítást igényel.

¹⁵⁶⁶ Kőrös András: Alapelvek, in: Kőrös András: Polgári Jog. Családjog, Az új Ptk. magyarázata III/VI., HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013. 27 -28.

¹⁵⁶⁷ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény

¹⁵⁶⁸ Gyvt. 2. § (1) bekezdés

Az interdiszciplináris együttműködés e funkciója a családjogi eljárásokban azért bír kiemelkedő jelentőséggel, mivel ezen eljárásban más bírósági eljárással ellentétben a legfontosabb kérdés nem csupán a múltbéli események megállapítása, hanem az, hogy a bírói döntés a jövőben miképpen szolgálja a gyermek érdekét. Ez pedig csak abban az esetben lehetséges, ha a tényállás felderítésénél igénybe vehető bizonyítási eszközök mellett egyéb, a törvényben nem rögzített eszközöket is felhasználunk. Ilyen eszközt jelenthet a külső szakemberek bírósággal folytatott együttműködése, közös munkája, amely mind a tényállás felderítésénél, mind a gyermeki érdekek érvényre juttatásánál szerepet játszik.

A bizonyítási eszközök alkalmazásával kapcsolatban fontos utalni arra, hogy a Pp.-ben a szabad bizonyítás elve érvényesül, amely szerint – amennyiben a törvény másként nem rendelkezik – a bíróság a polgári perben alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához vagy meghatározott bizonyító eszközök alkalmazásához nincs kötve, és szabadon felhasználhatja a felek előadásait, valamint felhasználhat minden egyéb bizonyítékot, amely a tényállás kiderítésére alkalmas.¹⁵⁶⁹ A szabad bizonyítás elvét kifejezésre juttató rendelkezések általában a bíróra bízzák annak eldöntését, hogy a konkrét ügyben a bizonyítás milyen módját tartja leginkább célravezetőnek, és milyen bizonyító eszközöket kíván a tényállás kiderítése érdekében igénybe venni.¹⁵⁷⁰ Így a szabad bizonyítás elve alapján nem is lenne olyan elképzelhetetlen a magyar jogrendszerben az a bizonyítási módszer, amely szerint a tényállás felderítése végett a bíró bírósági közreműködőket vesz igénybe.

Az előbbieken utaltam arra, hogy az interdiszciplináris együttműködés a tényállás felderítésénél alkalmazható olyan bizonyítási eszköz, amely egyúttal a gyermeki érdekek érvényesülését is lehetővé teszi. Mivel a családjogi eljárások egyik legfontosabb alapelve a gyermeki érdekek védelme,¹⁵⁷¹ amely mindenekelőtt a Gyermekjogi Egyezmény¹⁵⁷² és a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyve által meghatározott követelmény, így a bíró feladata a gyermek legjobb érdekének megfelelő döntés meghozatala az anyagi és az eljárásjogi szabályok maradéktalan betartásával. A gyermeki érdek érvényesülése érdekében a bíró köteles hivatalból is¹⁵⁷³ a döntéshez szükséges valamennyi tény, körülményt feltárni. E körben a tényállás teljes felderítése nemcsak annak a megállapítását

¹⁵⁶⁹ Pp. 3. § (5) bekezdés

¹⁵⁷⁰ Németh János: Alapvető elvek, in: Németh János – Kiss Daisy: A Polgári Perrendtartás magyarázata, Complex Kiadó Kft., Budapest, 2010, 81.

¹⁵⁷¹ Ptk. 4 : 2. § (1) bekezdés

¹⁵⁷² Somfai Balázs: A gyermek legfőbb érdeke, mint eljárási alapelv, in: Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus, egyetemi docens 70. születésnapjára, PTE ÁJK Pécs, 2010. 363.

¹⁵⁷³ Pp. 286. § (1) bekezdés

jelenti, ki, mikor, hol és mit mondott, tett vagy mulasztott, hanem azt is, hogy a feltárt körülmények milyen hatást gyakorolnak a gyermekekre, a pszichés körülményeire, illetve a szükségleteire, és e körülmények miként szolgálják a gyermeki érdekeket. Továbbá a bírósági döntésnél olyan körülményeket is figyelembe kell venni, mint a gyermeki érdek megítélése, értékelése, illetve azon kérdés, hogy a gyermek veszélyeztetettsége fennáll-e. E körülmények tisztázása pedig minden esetben megkövetel egy jogi és emellett egy pszicho – szociális vizsgálatot, amely túlnyomó részben egy interdiszciplináris együttműködés révén érhető el.

4.4. Az ésszerű időn belül történő eljárás lefolytatása

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye¹⁵⁷⁴ a tisztességes tárgyaláshoz való jog keretében garantálja az ügyek ésszerű időn belül történő lefolytatását. Ezt az alapelvet a Polgári Perrendtartás is garantálja azon rendelkezésében,¹⁵⁷⁵ amely kimondja, hogy a bíróságnak az a feladata, hogy a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse. Emellett az időszerű ítélkezés az Országos Bírósági Hivatal stratégiai céljai¹⁵⁷⁶ között is szerepel, amely többek között kiemeli azon követelményt, hogy a bíróságok az alkotmányos kötelezettségüket teljesítsék – a független bírók magas színvonalon és időszerűen ítélkezzenek.

Az időszerű ítélkezés tehát alapjog a felek részéről, míg kötelezettség a bíróság részéről. Ahhoz, hogy e kötelezettségnek a bíró eleget tehessen, minden szükséges eljárási cselekményt a megfelelő időben el kell végeznie. Ugyanakkor számos esetben az ésszerű időn belül történő eljárás lefolytatása nehézségbe ütközik. Így például a bíróság rendkívül nagy leterheltsége, a szakértői eljárások elhúzódása, egyéb bizonyítékok beszerzése vagy egyes bizonyítási eljárások lefolytatása késleltethetik az eljárás ésszerű időn belül történő befejezését, amely együttal a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét is jelentheti.

Ennek alapján az időszerű ítélkezés és a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése érdekében minden lehetséges intézkedést meg kell tenni. Ilyen alternatív intézkedés lehet a bírósági eljárásba bevont szakemberek interdiszciplináris együttműködése, közreműködése. Ugyanis e szakemberek közreműködhetnek többek között a tényállás felderítésében, valamint segítséget nyújthatnak a gyorsabb bizonyítási eljárás lefolytatásához (mint például a szakértői vélemények gyorsabb elkészítése), ezáltal a munkájukkal hozzájárulhatnak az eljárások ésszerű időn belül történő befejezéséhez.

¹⁵⁷⁴ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 1. bekezdés

¹⁵⁷⁵ Pp. 2. § (1) bekezdés

¹⁵⁷⁶ <http://birosag.hu/obh/strategia>, letöltés időpontja: 2015.08.14.

Az időszerű ítélkezés követelményével kapcsolatban fontos utalnom arra, hogy valamennyi bemutatott külföldi modell egyik legfontosabb célja a bírósági eljárások meggyorsítása volt. Ezt jelzi például az is, hogy Németországban az interdiszciplináris együttműködésekre irányuló modellek (mint például a Müncheni Modell) révén a Családjogi ügyekben való eljárásról és az önkéntes joghatósági ügyekről szóló törvény (FamFG) Második Könyv (Családjogi ügyekben való eljárás) 3. részében a modellprojektek legfontosabb rendelkezései kerültek beiktatásra „Soron kívüli és gyorsított eljárások szabályai” (Vorrang - und Beschleunigungsgebot)¹⁵⁷⁷ cím alatt.

Továbbá a bírósági eljárások időtartama nemcsak az időszerű ítélkezés és a tisztesség eljáráshoz való jog miatt bír jelentőséggel, hanem a dolgozatban már oly sokszor említett gyermeki érdek érvényesülése, mint családjogi alapelv teljesülése érdekében is. Ezen alapelv megvalósulása végett a családjogi eljárásokban a bíróságnak különösen ügyelnie kell arra, hogy kellő időben hozza meg a döntését, így elkerülhető, hogy az eljárás a gyermek számára további traumát okozzon. Ugyanis a gyermek sérülékenysége, védelem iránti igénye, szükséglete, az életkorából eredő helyzete, továbbá az eljárás során fellépő bizonytalanság, valamint a felek (szülők) egymással szembenálló magatartása, érzelmi túlfűtöttsége, illetve konfliktusa mind megköveteli az eljárás gyors lefolytatását.

Emellett a gyors eljárást hangsúlyozza a korábban már ismertetett, Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás is, amely „Indokolatlan késedelem elkerülése” címmel kiemeli, hogy a jogállamiság tiszteletben tartása mellett valamennyi, gyermekeket érintő eljárásban a sürgősség elvét kell alkalmazni, hogy az védje a gyermek érdekét, és az ügy a lehető leggyorsabban megoldódjon. Így az iránymutatás szerint a családi kapcsolatokra vonatkozó hátrányos következmények elkerülése érdekében a családjogi ügyekben (pl. származás, szülői felügyelet, kiskorú jogellenes elvitele) a bíróságnak kivételes igyekezetet kell tanúsítania.¹⁵⁷⁸ Ugyanis a gyermekek a felnőtt korúaktól eltérően érzékelik az időt, így az időtényező nagyon fontos számukra: például egy egyéves eljárás szülői felügyelet rendezése iránti ügyben sokkal hosszabbnak tűnhet egy gyermek számára, mint egy felnőttnek.¹⁵⁷⁹

¹⁵⁷⁷ FamFG 155. §

¹⁵⁷⁸ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012. 28.

¹⁵⁷⁹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012. 83.

Összegezve, az interdiszciplináris együttműködés többek között az időszerű ítélkezéshez, a gyors eljárás lefolytatásához, valamint a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesüléséhez nyújt segítséget.

4.5. A békés megállapodás elősegítése különösen a családjogi eljárásokban

Az interdiszciplináris együttműködés egyik megjelenési formája a mediáció, amelyet különösen a családjogi eljárásokban alkalmaznak. Ugyanis a családjogi, ezen belül a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti eljárások azon eljárások közé tartoznak, ahol a joggyakorlat szerint az alapvető gondok jelentkeznek: a szülők közötti, véget nem érő jogi viták, a végrehajthatatlan hatósági határozatok, az újból és újból fellángoló személyi összetűzések teszik tönkre sok gyermek életét, azokét, akiket – mint koruknál és helyzetüknél fogva gyengébb feleket – a jogszabályoknak és a jogalkalmazóknak elsősorban szolgálnia kell.¹⁵⁸⁰ Így a gyermeket érintő családi konfliktusok kezelésében elengedhetetlen fontos akár a felek (szülők), akár a szakemberek (bírók, mediátorok, gyámhivatali dolgozók stb.) együttműködése a probléma kezelés során.

A családjogi mediáció a családjogi konfliktusok esetén igénybe vehető olyan alternatív vitarendezési mód, amely a felek önkéntes részvételén és aktív közreműködésén alapulva a szülők egymás közötti és a gyermekükkel való kapcsolatára helyezi a hangsúlyt. E mediáció, amellett hogy elősegíti a felek közötti megállapodás létrejöttét, még számos funkciót tölt be a családjogi eljárásokban.

Így egyrészt a családjogi mediáció - amennyiben annak résztvevője a gyermek - segíthet elfogadtatni a gyermekkel a családi kapcsolatok megváltozását, azaz többek között azt is, hogy a válás csak a házasságot és nem a szülők közötti kapcsolatot szünteti meg, hiszen a gyermekért való közös felelősség a szülőket a válás után továbbra is összeköti. Ennek azért is van jelentősége, mivel ebben az esetben – Hámosi Vilmos szavaival élve¹⁵⁸¹ - „lélektani értelemben a gyermek számára nem szűnik meg a család”.

Másrészt a családjogi mediációval lehetővé válik a családi konfliktusok felelős, egyetértő és a későbbi jogvitákat inkább kizáró megoldások létrehozása is. Ugyanis a családjogi eljárások során gyakran tapasztalható, hogy a szülők közötti konfliktus még jobban elmélyül azáltal, hogy az egyik szülő a másik szülő hibáit hangsúlyozva, avagy a másik szülőt lejáratva például a gyermek nevelésére való alkalmasságát próbálja bizonyítani. Ezáltal azonban olyan súlyos konfliktus alakulhat ki, amely a gyermek érdekét is veszélyezteti. Ezzel összefüggésben

¹⁵⁸⁰ Kőrös András: „Fontolva haladás” – az új Ptk. Családjogi Könyve 6. Rész: A szülői felügyelet I. és II. fejezet, Családi jog, 2006/3. 1.

¹⁵⁸¹ Hámosi Vilmos: Pszichológia a házassági bontó- és gyermekelhelyezési perben. Magyar Jog, 1989/3, 249.

Kardos Klára igazságügyi pszichológus szakértő úgy foglalt állást, hogy „a gyermekekért folyó harc legnagyobb vesztese maga a gyermek annak ellenére, hogy látszólag mindez az ő érdekükben történik”.¹⁵⁸² Így mindenképpen fontos, hogy a szülők az évekig tartó, mindenkit jelentősen megterhelő jogi csatározások helyett a mediáció segítségével kompromisszumos megoldásokat részesíthessenek előnyben.

Harmadsorban a családjogi mediáció során is érvényre kell juttatni a gyermeki érdek érvényesülésének az alapelvét,¹⁵⁸³ azaz a mediátor nem lehet pártatlan, megengedő, ha a gyermek érdekeiről van szó, hanem szakemberként a gyermek érdekét kell képviselnie.¹⁵⁸⁴ Ugyanis a mediáció olyan eljárás, ahol az egyik legfontosabb család – és gyermekjogi alapelv, azaz a gyermeki érdek védelme valósulhat meg azáltal, hogy a szülők az egymás közötti konfliktusok megoldásával olyan, a gyermeket érintő megállapodást köthetnek, amely a gyermek érdekét, jövőbeni helyzetét megnyugtatóan, békés szülői megegyezéssel rendezi.

Végül a mediációval - amennyiben a gyermeket is bevonják ezen eljárásba - lehetővé válik, hogy a véleményét szabadabb, köteletlenebb környezetben mondhassa el. A gyermek e véleménynyilvánításhoz való jogával a közvetítői eljárás teljes folyamatában tud élni, míg a bírósági eljárás során csak a kötelező meghallgatása alkalmával. Emellett érvényre tud jutni az a gyermeki jog is, amely szerint a gyermek az őt érintő egyes kérdésekben a szüleivel közösen dönthet. Továbbá a mediációs eljárás alkalmas arra is, hogy a gyermek az őt döntéseknek ne csak passzív, hanem aktív résztvevője legyen, ugyanis ennek révén a gyermek többek között a véleménynyilvánításhoz, a tájékoztatáshoz, valamint a meghallgatáshoz való jogát is érvényesítheti.

A mediáció sikerét jelzi, hogy hazánkban a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyve két nagy területen is rendelkezik a közvetítői eljárásról. Így a törvény a közvetítő eljárást egyrészt a házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések lehetséges rendezési útjaként¹⁵⁸⁵ határozza meg. Másrészt a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése során felmerülő, elsősorban a gyermeket érintő vitás ügyekben¹⁵⁸⁶ szabályozza ezen eljárást.

A házasság felbontása vonatkozásában a Családjogi Könyv utal a konfliktus rendezésének ezen új, alternatív lehetőségére, valamint arra, hogy kinek a kezdeményezésére kerülhet sor a mediációra, és mi a joghatása a mediációs

¹⁵⁸² Kardos Klára: A gyermek – elhelyezési per gyermekellenességéről, Családi Jog, 2004/1. 27.

¹⁵⁸³ Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére, Jogelméleti Szemle, 2013/1. 18-19.

¹⁵⁸⁴ Nagy Márta: Bírósági mediáció, Bába Kiadó, Szeged, 2011. 41 – 42.

¹⁵⁸⁵ Ptk. 4 : 22. §

¹⁵⁸⁶ Ptk. 4 : 172. §

eljárás eredményeként létrejött megállapodásnak. Ennek alapján a házastársak a megromlott kapcsolatuk helyreállítása érdekében már a házassági bontóper előtt is igénybe vehetik a mediációt, de erre a bontóper alatt saját elhatározásukból vagy a bíróság javaslatára is sor kerülhet.

A Családjogi Könyv a házassági bontóperrel összefüggésben csak lehetőségként említi a közvetítői eljárás igénybe vételét. Ezzel szemben a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése során az érintett gyermek érdekében mindenképpen elő kell segíteni a szülők közötti együttműködési készség megteremtését. Ugyanis a kiskorú gyermeknek alapvető érdeke, hogy a szülők – a gyermekük bevonásával – közösen, megegyezéssel döntsenek a szülői felügyelet jövőbeni gyakorlásáról, mivel szülőként továbbra is együtt kell működniük, legalább a gyermek sorsát érintő lényeges kérdések eldöntésében. Ennek alapján a Családjogi Könyv úgy rendelkezik, hogy a bíróság – amennyiben úgy látja, hogy attól eredmény várható – nem csupán javasolhatja, hanem kötelezheti a feleket a szülői felügyelet gyakorlásával kapcsolatban a közvetítői eljárás igénybevételére, figyelemmel arra, hogy a per ugyan formálisan kettőjük jogvitájáról szól, azonban ténylegesen a gyermekük érdekének, fejlődésének optimális biztosítása a tét.¹⁵⁸⁷ Bármilyen formában is (kötelező vagy saját elhatározáson alapuló) kerül sor a közvetítői eljárás alkalmazására, a felek megállapodást köthetnek, amelyet a bíróságnak azonban mérlegelnie kell, hogy az a gyermek érdekében áll –e vagy sem. E gondos bírói mérlegelést követően kerülhet sor a szülők által kötött egyezség bírósági jóváhagyására.

Az interdiszciplináris együttműködés tehát a mediáció területén is megvalósulhat, ugyanis a mediátorok speciális konfliktuskezelési módszerekkel elősegítik a felek közötti békés megállapodás létrejöttét, a gyermeki érdekek érvényesülését, és nem utolsósorban a családi konfliktusok tartós(abb) megoldását.

Végül fontosnak tartom megemlíteni a szakértő szerepét a felek közötti megállapodás létrejöttében. Hazánkban nem, azonban például Németországban, Svájcban vagy Ausztriában¹⁵⁸⁸ a pszichológus szakértő feladata nem csupán a bírósági kirendelés alapján a szakértői vélemény elkészítése, hanem pszichológiai módszerekkel annak elősegítése, hogy a felek konfliktusa békés úton oldódjon meg.¹⁵⁸⁹ Ezáltal lehetővé válik olyan esetekben is megállapodást létrehozni, ahol

¹⁵⁸⁷ Makai Katalin: A szülői felügyelet, In: Kőrös András: Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata III/VI., HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013. 270 - 271.

¹⁵⁸⁸ Németországban, Svájcban és Ausztriában a családjogi eljárásban kirendelt pszichológus szakértő feladatáról lásd a dolgozatom II. Fejezet 2.2.2., 2.3. és 2.4. pontjait.

¹⁵⁸⁹ Landesjugendamt Rheinland – Pfalz: Das Kindeswohl als Maßstab für Aufgabenverständnis und Kooperation der beteiligten Professionen im Kontext von Trennung und Scheidung nach dem neuen Kindschaftsrecht – Handreichung, in: Zusammenarbeit zwischen Familiengerichten und Jugendämtern bei der Verwirklichung des Umgangs zwischen Kindern und Eltern nach Trennung und Scheidung, Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrechte (DIJuF) e.V., Heidelberg, 2004. 127.

például a felek súlyos konfliktusa miatt közvetítői eljárásra nincs mód, és a tényállás teljes felderítése, valamint a megalapozott bírósági döntéshozatalhoz szükséges szakértői vélemény beszerzése. Ebben az esetben a szakértő, amennyiben arra esély mutatkozik, elősegítheti a felek közötti megállapodás létrejöttét.

4.6. A magas színvonalú ítélkezés

Napjainkban a bírósággal szembeni egyik legnagyobb elvárás, hogy a bírák magas színvonalon ítélkezzenek. Ezt az elvárást fejezi ki az is, hogy az Országos Bírósági Hivatal stratégia céljainak egyike azon követelmény, hogy a független bírók magas színvonalon ítélkezzenek.¹⁵⁹⁰

A magas színvonalon történő ítélkezés olyan követelményekkel függ össze, mint a hatékonyság vagy az időszerűség. Továbbá a magas színvonalú döntés nemcsak az érintett felek részéről eredményez nagyobb elfogadtatást, hanem egy ilyen határozat iránymutatásként is szolgálhat a joggyakorlat számára, a későbbi bírósági eljárásokban.

A bírósági döntések színvonalát mindenképpen emelheti, ha a jogszabályoknak megfelelő bírósági határozathoz magas szintű, speciális szakmai ismeretek (például pszichológia, pedagógia, konfliktuskezelés, családi tanácsadás, közgazdaságtani ismeretek stb.) is társulnak. Ugyanis több bírósági ügyben előfordulhat, hogy egy – egy jogkérdés elbírálásánál nem csupán a törvényekhez vagy egyéb jogszabályokhoz kell visszanyúlnunk, hanem szükséges más tudományágak, szakmák ismerete is. Természetesen az nem elvárható és nem is lehetséges, hogy egy bíró mindenhez értsen, de az igen, hogy szakértelmet igénylő kérdésben jogszabályi keretek között „segítséget” vegyen igénybe. Ilyen segítség lehet akár a társszervekkel, akár egyéb szakemberekkel folytatott interdiszciplináris együttműködés.

4.7. A költséghatékony ítélkezés

Az interdiszciplináris együttműködés azon változata, amelyet a konkrét bírósági eljárásokban alkalmaznak, hozzájárulhat a bíróságot terhelő költségek csökkentéséhez is. Ez különösen a szakértői, a tolmácsolási és a fordítási díjakat érintheti, mint ahogy látható volt az osztrák modellnél. Ugyanis ott az igazságügyi szakértők, a tolmácsok, a fordítók, valamint az eljárásban közreműködő egyéb szakemberek e tevékenységüket tekintve egy külön intézmény, vagyis az Igazságügyi Segítségnyújtó Hivatal (Justizbetreuungsagentur)¹⁵⁹¹ alkalmazásában állnak. Ausztriában e hivatalt, amely hasonló feladatokat lát el, mint nálunk az

¹⁵⁹⁰ <http://birosag.hu/obh/strategia>, letöltés időpontja: 2015.08.14.

¹⁵⁹¹ Az osztrák Igazságügyi Segítségnyújtó Szolgálat feladatairól, létszámhelyzetéről, működéséről, pénzügyi helyzetéről lásd bővebben: Bericht des Rechnungshofes, Justizbetreuungsagentur, Bund 2014/7. 357 – 432.

Igazságügyi Szolgálat,¹⁵⁹² a bíróságokkal való együttműködés, valamint a bírósági költségek tehermentesítésének elősegítése végett hozták létre, amelynek alkalmazásában többek között szakértők, tolmácsok és a dolgozatomban már bemutatott, családjogi bírósággal közreműködők állnak. E hivatal feladatai közé tartozik többek között a bíróság által kirendelt szakértők, tolmácsok, fordítók díjának kifizetése is.¹⁵⁹³ Így amennyiben az osztrák bíróságok külső szakembert kívánnak igénybe venni a bírósági eljárás során, úgy ezen intézkedésüket az Igazságügyi Segítségnyújtó Szolgálat felé kell jelezniük, amely intézmény gondoskodik egyrészt arról, hogy a bírósági (de ugyanúgy a rendőrségi, az ügyészségi) eljárásokban megfelelő szakember álljon rendelkezésre. Másrészt a közreműködő szakemberek díját és költségét is ez az intézmény fizeti ki az érintett szakemberek (például szakértők, tolmácsok stb.) számára. Ilyen módon Ausztriában a szakértői, a tolmácsolási, a fordítási díjak előlegezése, kifizetése, illetve annak visszatérítésére való kötelezés hasonlít a hazánkban alkalmazott pártfogó ügyvédi díjak viseléséhez.¹⁵⁹⁴

A bemutatott osztrák modell alapján tehát látható, hogy az interdiszciplináris együttműködéssel költséghatékonyabbá válhat az ítélezés, hiszen többek között a szakértői, a tolmácsolási és a fordítási díjak előlegezése, kifizetése nem a bíróságot (rendőrséget, ügyészséget stb.) terheli, hanem egy, külön erre a feladatra létrehozott szervet, vagyis az osztrák Igazságügyi Segítségnyújtó Hivatalt.

4.8. A hivatásrendekkel való kapcsolat szorosabbá tétele

A különböző intézmények, hatóságok és szervezetek egymás közötti „távolsága” sajnos ma még mindig jól érzékelhető. E távolság leküzdésénél több esetben olyan akadályok állnak fenn, mint például a hatáskör kérdése vagy a különleges szakértelem.¹⁵⁹⁵ Ugyanakkor napjainkban elengedhetetlenül fontos, hogy a különböző intézmények, szervek és hatóságok együttműködjenek szakmaközi feladatok elvégzése, aktuális problémák megvitatása, tisztázása, valamint közösen meghatározott célok elérése érdekében. Ezen elvárásnak a bíróságnak is meg kell felelnie. Ezt hangsúlyozza Klaus Schnitzler is, aki az egyik kritikai tanulmányában úgy foglalt állást, hogy a német bíróságok és a hivatásrendek között szorosabb kapcsolatot kell kialakítani.¹⁵⁹⁶

¹⁵⁹² E szerv feladatairól lásd: a pártfogó felügyelői, jogi segítségnyújtási, áldozatsegítési és kárpótlási feladatokat ellátó szervekről szóló 322/2010. (XII.27.) Korm. rendelet.

¹⁵⁹³ Bericht des Rechnungshofes, Bund 2014/7. 397 – 405.

¹⁵⁹⁴ A pártfogó ügyvédre vonatkozó szabályokat lásd: Pp. 84. § 81) bekezdés d.) pont és 87. §, továbbá a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. LXXX. törvény, a jogi segítségnyújtás igénybevételének részletes szabályairól szóló 56/2007. (XII.22.) IRM rendelet.

¹⁵⁹⁵ Clearingstelle Jugendhilfe/Polizei: Zusammenarbeit von Jugendamt und Familiengericht beim beschleunigten Familienverfahren, Infoblatt Nr. 52., Stiftung SPI, 2010. 2.

¹⁵⁹⁶ Klaus Schnitzler: Anmerkungen zum einstweiligen Rechtsschutz bei Kindschaftssachen im Verhältnis zum Hauptsachverfahren und kritische Betrachtung des Beschleunigungsgrundsatzes, in: Dagmar Coester-Waltjen – Volker Lipp –

A magyar bírósági helyzetet tekintve megállapítható, hogy az elmúlt időszakban az együttműködés iránti törekvések felerősödtek, amelyet jelez az is, hogy az Országos Bírósági Hivatal stratégiai céljai között szerepel többek között a többi hivatásrenddel való együttműködés.¹⁵⁹⁷

Az ismertett külföldi modellek alapján én magam is fontosnak érzem a bíróságok és a társszervek (például a gyámhivatal, ügyészség, rendőrség), valamint egyéb szakmai csoportok (pszichológus szakértők, pszichiáter szakértők, pedagógusok, nevelési tanácsadók) együttműködésének szorosabbá tételét aktuálisan felmerülő problémák, kérdések, fogalomhasználat tisztázása, valamint a joggyakorlat egységesítése, továbbfejlesztése érdekében. Másrészt az együttműködés azért is fontos, mivel egyes bírósági eljárások, különösen a családjogi perek azon eljárások közé tartoznak, ahol a felek közötti jogvita lezárásánál az irányadó jogszabályok alkalmazása mellett, egyéb szakmai ismeret (például pszichológia, pedagógia, konfliktuskezelés, családi tanácsadás) és más társszervek (különösen a gyámhivatal, a gyermekvédelmi intézmények, a gyermek részére kirendelt ügygondnok) jogi segítsége is szerepet játszhat.

4.9. Speciális szakmai ismeret megszerzése

Az intézményi szintű interdiszciplináris együttműködés a szakmaközi, illetve a speciális szakmai ismeretek gyakorlatorientált megszerzésére is alkalmas. Ugyanis a rendszeres időközönként megtartott munkacsoport értekezleten a hivatásrendek számára lehetőség nyílik a bírósági eljárásban aktuálisan felmerülő szakmai, szakmaközi kérdések megvitatására, valamint speciális szakmai tudás átadására. Továbbá az együttműködés e funkciója megkönnyítheti mind a bíró, mind a többi hivatásrend munkáját, valamint elősegítheti a magas színvonalú, időszerű ítélkezést is. Harmadsorban az együttműködés e változata lehetővé teszi a hatékony, a társszervek közreműködésén alapuló és a jelentős eredményeket elérő igazságszolgáltatás kialakítását.

A szakmaközi, valamint a speciális szakmai ismeretek megszerzése mind a polgári jogi, mind a büntető jogi eljárásoknál fontos, de talán a családjog az a terület, ahol az ilyen típusú ismeretek nélkülözhetetlenek az ítélkezés során. Ugyanis a konfliktusokkal túlfűtött családjogi eljárásokban elengedhetetlen a társtudományokban való jártasság. Ezt az álláspontot fejezi ki Visontai – Szabó Katalin is a doktori értekezésében, aki arra az álláspontra helyezkedett, hogy a bírák továbbképzési programjába fontos lenne beépíteni a pszichológiai és a pedagógiai ismereteket is. E speciális ismereteket véleménye szerint kellő

Eva Schumann – Barbara Veit: Alles zum Wohl des Kindes? Aktuelle Probleme des Kindschaftsrecht, Universitätsverlag Göttingen, 2012. 228- 229.

¹⁵⁹⁷ <http://birosag.hu/obh/strategia>, letöltés időpontja: 2015.08.14.

tapasztalattal rendelkező szakembereknek kell átadnia a bírák számára.¹⁵⁹⁸ Ugyanezen a véleményen volt Klaus Schnitzler is, aki a német családjogi eljárásokat elemző tanulmányában úgy foglalt állást, hogy az ilyen eljárásokban szükséges a speciális szakmai ismeret megszerzése.¹⁵⁹⁹

A speciális szaktudás megszerzését hangsúlyozza a Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás azon rendelkezése is, amely szerint a különböző korcsoportokba tartozó gyermekek jogaira és szükségleteire, valamint a gyermekekhez igazított eljárásokra vonatkozóan minden, a gyermekekkel foglalkozó szakember számára biztosítani kell a szükséges interdiszciplináris képzést.¹⁶⁰⁰

Mindezek alapján megállapítható, hogy az interdiszciplináris együttműködés jelentős szerepet tölt be a bírák és a különböző hivatásrendek speciális szakismereteinek megszerzésében.

4.10. Új szemléletmód kialakítása

Az interdiszciplináris együttműködés általam utolsóként említett funkciója lehet az új szemléletmód bevezetése a bírósági eljárásokba. Ugyanis jelenleg az „innováció” korát éljük, így a műszaki tudományok mellett a társadalomtudományokra, azaz többek között a jogtudományra és joggyakorlatra is érvényes, hogy szükség van némely területen új szemléletmód kialakítására, egyes jogintézmények modernizációjára. Hasonló álláspontot képviselt Cornelia Müller – Magdeburg, a Pankowi (Berlin) Kerületi Bíróság elnökhelyettese és egyben családjogi bírója, aki az egyik tanulmányában¹⁶⁰¹ a családjogi eljárásban alkalmazott interdiszciplináris együttműködést „innovatív eljárás módnak” nevezte. Ugyanezen a véleményen volt Dr. Georg Kathrein, az Osztrák Igazságügyi Minisztérium Polgári Törvénykezési Szekciójának a vezetője is, aki szerint a családjog területén megvalósult interdiszciplináris együttműködés, azaz a

¹⁵⁹⁸ Visontai – Szabó Katalin: A szülői felügyelet gyakorlása rendezésének jogi keretei, pszichológiai háttere és problémái, Doktori értekezés, Szeged, 2014, Forrás: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2235/2/visontai_disszertacio.pdf, letöltés időpontja: 2015.08.20.

¹⁵⁹⁹ Klaus Schnitzler: Anmerkungen zum einstweiligen Rechtsschutz bei Kindschaftssachen im Verhältnis zum Hauptsachverfahren und kritische Betrachtung des Beschleunigungsgrundsatzes, in: Dagmar Coester-Waltjen – Volker Lipp – Eva Schumann – Barbara Veit: Alles zum Wohl des Kindes? Aktuelle Probleme des Kindschaftsrecht, Universitätsverlag Göttingen, 2012. 228- 229.

¹⁶⁰⁰ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012. 23.

¹⁶⁰¹ Cornelia Müller – Magdeburg: Das beschleunigte Familienverfahren im Lichte FamFG, in: ZKJ Kindschaftsrecht und Jugendhilfe, 2009/5. 188.

családjogi bírósággal való közreműködés bevezetése egy fontos lépést jelentett a családjogi eljárások modernizációja felé vezető úton.¹⁶⁰²

Az igazságszolgáltatásban az új szemléletmód kialakítását az indokolja, hogy napjainkban másféle és újabb stratégiákra van szükség: hosszú távú célokra, egyértelmű perspektívákra, komplex szolgáltatásokra, gazdaságos működésre, a kielégítő egyensúlyok megteremtésére és elérésére. E körben az új perspektívák egyike lehet az interdiszciplináris, azaz a különböző szakmák közötti együttműködés a bíróságokon.

A bíróságok és a különböző hivatásrendek közötti kapcsolat vonatkozásában az új szemlélet kialakítása több körülményre vezethető vissza. Egyrészt az utóbbi években megfigyelhető volt egy paradigmaváltás a felek közötti konfliktus bírósági kezelését, megoldását érintően. Ugyanis több esetben előfordult, hogy a „döntés meghozatalára orientáló” bíróságok a felek közötti konfliktust a jog eszközeivel nem tudták megoldani, ez pedig új, másféle stratégiák alkalmazását (például speciális konfliktuskezelés, terápiás tanácsadás) tette szükségessé. Napjainkban különösen a családjog területén jelentkeznek az új szemléletre vonatkozó igények: a felek közötti békés megállapodás elősegítése vagy a szülői felelősség hangsúlyosabbá tétele¹⁶⁰³ stb. a társszervek, illetve a szakmai szervezetek, intézmények közreműködését igényli.

Másrészt a szemléletváltást az is indokolja, hogy a különböző hivatásrendek (mint például a bírók, a gyámhivatali, a rendőrségi dolgozók, az ügyészek stb.) „eltérően” gondolkodnak egy – egy kérdésről, problémáról, illetve túlnyomó részben csak a saját feladatuk elvégzésére koncentrálnak. Ennek következtében a szervek, hatóságok sok esetben nem is egyeztetnek egymással, amely a különböző szakemberek egymástól való elszigetelődését eredményezi. Így nem véletlen, hogy a hivatásrendek, a különböző szakmai szervezetek munkájára nem az együttműködés, hanem az egymás mellettség a jellemző. Ezért is szükséges az új, erősebb, interdiszciplináris kapcsolatra építő szemlélet kialakítása a bírósági eljárásban résztvevő társszervek, szakmai szervezetek között. Az ilyen kooperáció célja többek között a konfliktusok szakemberek részvételével történő megoldása, a bírósági eljárások gyorsítása, valamint egyes szakmai csoportok közötti rendszeres kapcsolat kiépítése.¹⁶⁰⁴

¹⁶⁰² Dr. Georg Kathrein: Modellversuch Familiengerichtshilfe, Gastkommentar, <https://www.justiz.gv.at/web2013/html/default/2c94848534e6045f0134eaf04bd1003f.de.html>, letöltés időpontja: 2015.02.25.

¹⁶⁰³ Matthias Weber: Außergerichtliche Beratung im Spannungsfeld des Familienverfahrens, in: Familie Partnerschaft Recht (FPR), 2011/7. 323 - 328.

¹⁶⁰⁴ Landesjugendamt Rheinland – Pfalz: Das Kindeswohl als Maßstab für Aufgabenverständnis und Kooperation der beteiligten Professionen im Kontext von Trennung und Scheidung nach dem neuen Kindschaftsrecht – Handreichung, in:

5. Javaslatok és konklúziók

5.1. Érvék az interdiszciplináris együttműködés bevezetésére

Álláspontom szerint az interdiszciplináris együttműködés bírósági bevezetése a bemutatott külföldi modellek pozitív eredményei, kedvező tapasztalatai, valamint a bírósági joggyakorlatban betöltött funkciói alapján szükséges és fontos. Egy ilyen típusú közreműködéssel jelentős eredményeket lehetne elérni valamennyi bírósági eljárás, különösen a családjogi eljárások vonatkozásában. Ennek indokát részletesen ismertettem a dolgozatom korábbi fejezeteiben, illetve részeiben, így itt csak a legfontosabbakra kívánok utalni.

A bíróságok, a társszervek és egyéb szakmai szervezetek közötti együttműködést egyrészt a jogviták gyors, békés úton történő lezárása miatt találom hasznosnak. Ugyanis az egyes közreműködő szakemberek olyan konfliktuskezelő szakismeretekkel rendelkeznek, amelyekkel a per a gyermek érdekeit is szem előtt tartva, gyorsabban befejezhető. Továbbá a bírósági ügyek gyorsabb elintézése lehetővé teszi azt is, hogy a családjog egyik legfontosabb alapelve, azaz a gyermeki érdekek messzemenően érvényesüljenek. Ugyanis hazánkban – a Gyermekjogi Egyezménynek megfelelően – kiemelkedő fontossága van a gyermeki érdekek érvényesülésének a bírósági, hatósági eljárások során. A gyermek érdeke pedig az, hogy a felek jogvitája minél hamarabb lezáródjon, csökkentve a gyermek vonatkozásában a szülők közötti konfliktus folytán kialakult szenvedést, traumát. Emellett az interdiszciplináris együttműködés hozzájárul ahhoz is, hogy a perbeli felek a családjogi konfliktusokat, amelyben a legfőbb érintett a gyermek, békés úton, hosszú távon rendezni tudják. Ugyanis a békés megállapodással biztosítható a felek együttműködése a gyermek jövőbeni élete során.

Ugyanakkor az interdiszciplináris együttműködés nem csupán az eljárások gyorsabb, békés úton történő befejezéséhez járul hozzá, hanem a magas színvonalú, hatékony ítélkezéshez is. Ugyanis a bírósági döntések színvonalát mindenképpen emelheti, ha a jogilag megalapozott bírósági határozathoz magas szintű, speciális szakmai ismeretek (például pszichológia, pedagógia, konfliktuskezelés, családi tanácsadás, gazdasági ismeretek stb.) is társulnak. Másrészt a családjogi perek esetében a felek közötti jogvita lezárásánál az irányadó jogszabályok alkalmazása mellett, egyéb szakmai ismeret és a társszervek (különösen a gyámhivatal, a gyermekvédelmi intézmények, rendőrség, ügyészség) jogi segítsége is szerepet játszhat.

Zusammenarbeit zwischen Familiengerichten und Jugendämtern bei der Verwirklichung des Umgangs zwischen Kindern und Eltern nach Trennung und Scheidung, Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrechte (DIJuF) e.V., Heidelberg, 2004. 125- 127.

Végül fontosnak érzem a bíróságok és a társszervek (például a gyámhivatal, ügyészség, rendőrség stb.), valamint egyéb szakmai csoportok (például pszichológusok, pszichiáter szakértők, pedagógusok, nevelési tanácsadók, végrehajtók stb.) együttműködésének szorosabbá tételét. Ugyanis e szervek, intézmények között ma még gyakran fennáll a távolságtartás, az együttműködés hiánya, így e területen még sok teendőnk van.

5.2. Szervezeti megvalósítás

Az előbbiekben röviden megindokoltam, hogy az interdiszciplináris együttműködés hazai joggyakorlatba történő bevezetését miért tartom szükségesnek és fontosnak. Ugyanakkor emellett mindenképpen meg kell határoznom ezen új jogintézmény szervezeti felépítését, illetve megvalósításának módját és struktúráját. Az együttműködés formáját tekintve, álláspontom szerint hazánkban intézményi szinten az interdiszciplináris együttműködés létrehozható. E változat ugyanis csak bírósági igazgatási területen igényel intézkedéseket, míg az együttműködés konkrét bírósági eljárásban megvalósuló változatához, mint ahogy az egyes külföldi jogrendszerekben láthattuk, mindenképpen jogszabályi módosítás szükséges.

Ennek alapján az interdiszciplináris együttműködés intézményi szinten helyi, regionális vagy országos munkaértekezletek megtartását, munkacsoportok létrehozását jelentené, amelynek tagjai a bíróságok, a társszervek és egyéb szakmai csoportok (különösen az igazságügyi szakértők) lennének. A rendszeres időközönként megtartott munkaértekezleteken többek között aktuális témák, problémák megvitatására kerülhetne sor. E munkacsoportok működése azonban többet jelent egy eseti jelleggel megtartott konferenciánál. Ugyanis a munkacsoportokban folyamatos, „aktív”, közös munka valósulhatna meg a különböző hivatásrendek interaktív jellegű részvételével.

Az intézményi szintű interdiszciplináris együttműködés szervezeti megvalósításaként a német fővárosban, azaz a Berlinben létrejött struktúrát¹⁶⁰⁵ mutatom be mintaként. E körben a 2015. február 4. napján, Stuttgartban megtartott konferencia anyagát¹⁶⁰⁶ vettem alapul. Így a 3,5 millió lakosú Berlinben 11 kerületi bíróság és 3 családjogi bíróság működik. Ennek alapján az interdiszciplináris együttműködésre egy berlini központi koordinációs csoportot és 9 helyi (kerületenkénti, illetve több kerületet magában foglaló) munkacsoportot hoztak létre. A központi koordinációs csoport évente 5 – 6 alkalommal ül össze, amelyen a helyi munkacsoportok, a bíróságok, az egyes szakmai csoportok, a

¹⁶⁰⁵ A Berlini interdiszciplináris együttműködési modellről lásd bővebben: www.berlin.de/sen/justiz/gerichte/ag/pw/beschleunigtes_familienverfahren.html, letöltés időpontja: 2015.08.10.

¹⁶⁰⁶ http://www.elternkonsens.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/AK_Berlin-Pankow.pdf, letöltés időpontja: 2015.08.10.

társszervek, egyéb hatóságok, kamarák, szervezetek képviselői vesznek részt. A központi koordinációs munkacsoport feladata többek között az egyes témák koordinálása, a helyi munkacsoportok segítése, országos intézkedések és egyeztetések végrehajtása, valamint központi továbbképzések megszervezése. A helyi munkacsoport működésénél Berlin egyik kerületi bíróságát, azaz a Pankowi Kerületi Bíróságot vettem alapul. Így a 380.000 lakosú Pankow kerületben működő helyi munkacsoport minden hónap utolsó szerdáján ül össze a Pankowi Kerületi Bíróságon. E munkacsoportnak kb. 20 állandó tagja van: 4 bíró, 3 ügyvéd, 3 ügygondnok, 8 gyámhivatali dolgozó, 2 pszichológus szakértő. E helyi munkacsoport feladatai közé tartozik különösen a családjogi ügyekben egységes szakmai normák kialakítása, a családi konfliktusban érintett szakemberek szakmai ismeretének és munkamódszerének a megosztása, az aktuálisan felmerülő problémák és kérdések megvitatása. A helyi munkacsoport 2013 – ban és 2014 – ben például a következő témákat tárgyalta meg: a közös szülői felügyelet pszichológiai és jogi vonatkozásai, a gyermek – és fiatalkori bűnözés tapasztalatai a családjogi, a fiatalkorúak ügyeit tárgyaló bírók, a gyermekjólét, valamint az ügyészség szemszögéből, a családon belüli erőszak, a gyermeki jogok, a Gyermekjogi Egyezmény hatása a mindennapi munkában.

A bemutatott külföldi minta alapján az alábbiakban az intézményi szintű interdiszciplináris együttműködés hazai bírósági rendszerben történő szervezeti megvalósítását mutatom be. E javaslatomat ugyanakkor röviden ismertetem, figyelemmel arra, hogy ennek részletes kifejtése a dolgozatom terjedelmét lényegesen meghaladja.

A törvényszékek illetékességi területén – bírói létszámhoz igazodóan – egy vagy esetleg több **helyi munkacsoport** működne, amelyet a **regionális**, azaz az ítélőtáblák területéhez igazodó **munkacsoportok** koordinálnák. Ezen túlmenően szükséges egy **országos**, központi **munkacsoport** létrehozása is. A helyi, illetve a regionális munkacsoportokat egy – egy **kapcsolattartó bíró** vezetné, akinek a feladata különösen a regionális (ítélőtáblai) és az országos munkacsoporttal történő kapcsolattartás. Emellett a kapcsolattartó bíró feladata lenne a helyi/regionális munkacsoportok megbeszéléseinek összehívása, megszervezése és lebonyolítása. A rendszeres időközönként megtartott munkacsoport értekezleteken kölcsönös visszajelzésekre, tapasztalatátadásra, továbbá a felmerülő problémák, illetve az aktuális kérdések megvitatására nyílna lehetőség. A kapcsolattartónak továbbá a bíróság, a társszervek és egyéb szakmai intézmények, szervezetek, szakemberek közötti kapcsolat kialakítását és fenntartását kellene elősegítenie.

IV. Az interdiszciplináris együttműködés kiterjesztése további jogterületekre

6. Nemzeti szinten

A dolgozatomban az interdiszciplináris együttműködést főként a családjogi eljárásokra vetítetten mutattam be, figyelemmel arra, hogy ez az a terület, ahol – különösen a speciális szakmai ismeretek miatt - különösen fontos a bíróságok, a társszervek és egyéb szakmai szervezetek, intézmények, hatóságok közös munkája a hatékony, időszerű, a gyermek érdekeinek érvényesülését garantáló, a jogvitát békés úton rendező eljárások lefolytatásánál. Ugyanakkor a bemutatott külföldi modellek áttekintése után felvetődhet az a kérdés, hogy a családjogi eljárások mellett más bírósági eljárásokban is alkalmazható lenne – e az interdiszciplináris együttműködés. E kérdésre mindenképpen igennel tudok felelni.

Ugyanis egyrésztől valamennyi jogterületen, de különösen a büntető eljárásokban közreműködnek a társszervek (rendőrség, ügyészség, gyámhivatal, gyermekvédelmi intézmények stb.), valamint egyéb szakmai intézmények, szakemberek (igazságügyi szakértők). Másrésztől mind a büntetőjog, mind a polgári jog területén előfordulnak olyan bírósági ügyek, ahol állandóan visszatérő problémák, illetve aktuálisan felmerülő kérdések megoldásánál a társszervek, a szakmai intézmények közös álláspontja, valamint speciális szakmai ismeret, azaz többek között közgazdaságtani, műszaki, általános orvostudományi stb. szaktudás szükséges a megalapozott döntés meghozatalához.

Az interdiszciplináris együttműködés további jogterületekre történő kiterjesztésénél csak példaként említem a napjainkban egyre többször előforduló nemi élet szabadsága, nemi erkölcs elleni bűncselekmények¹⁶⁰⁷, illetve a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények¹⁶⁰⁸ elkövetése miatt indult büntető eljárásokat, amely eljárásokban az áldozat védelme érdekében mindenképpen szükséges többek között a bíróság, a rendőrség, az ügyészség, a védelem, az igazságügyi szakértők (orvos, pszichológus, pszichiáter stb.), a gyámhivatal, a gyermekvédelem, a krízisotthonok együttműködése. Ilyen interdiszciplináris együttműködésen alapuló munkacsoportok jöttek létre például Svájcban és Németországban a szexuális erőszak áldozatainak biztonsága érdekében,¹⁶⁰⁹ amelyekben a bíróság mellett közreműködik a rendőrség, az ügyészség, az ügyvédi kar, a szakértői kamara, a gyámhivatal stb.

¹⁶⁰⁷ Btk. XIX. Fejezet

¹⁶⁰⁸ Btk. XX. Fejezet

¹⁶⁰⁹ Lásd erről bővebben: Evelyn Dawid – Jutta Elz – Birgitt Haller: Kooperation von öffentlicher Jugendhilfe und Strafrecht bei Sexualdelikten gegen Kindern, Kriminologische Zentralstelle e.V., Wiesbaden, 2010.

Ezen túlmenően a polgári jogi, illetve büntető jogi vonatkozású családon belüli erőszak is olyan cselekmény, amellyel szemben a különböző hatóságoknak, intézményeknek, szervezeteknek közösen kell fellépniük, és együtt kell működniük az áldozat védelme érdekében. Ennek alapján például Németországban¹⁶¹⁰ és Csehországban¹⁶¹¹ multiprofessionális munkacsoportok, valamint Dániában, Németországban, Nagy – Britanniában, Olaszországban, Ausztriában, Finnországban és Svédországban multiprofessionális programok¹⁶¹² jöttek létre a családon belüli erőszak áldozatainak biztonsága és védelme érdekében.

Mindezek alapján álláspontom az, hogy az interdiszciplináris együttműködés további jogterületeken is jelentős szerepet tölthet be a hivatásrendek közötti kooperáció erősítése, a szakmaközi ismeretek gyakorlatorientált átadása, valamint megszerzése tekintetében.

7. Nemzetközi szinten

A dolgozatom alapját képező kutató munkám során felmerült bennem az a kérdés, hogy megvalósulhat –e a nemzeti szinten működő interdiszciplináris együttműködés, jelen esetben az egyes országok bíróságainak és a hivatásrendjeinek közreműködése nemzetközi szinten is. Ugyan a kutatásom alatt számos idegen nyelvű tanulmányt fordítottam le és tekintettem át, azonban erre vonatkozó megoldásokat, utalásokat egyelőre még nem találtam.

Ugyanakkor véleményem szerint az egyes államokban működő központi, azaz országos interdiszciplináris munkacsoportok nemzetközi eszmecseréjére sor kerülhetne. Ugyanis jelenleg már több országban (Egyesült Államok, Svájc, Németország, Ausztria stb.) is működnek interdiszciplináris együttműködési formák a bíróságokon, így a velük való kapcsolatfelvétel mindenképpen hasznossá válhat. Ezt indokolhatja az a tény, hogy napjainkban egyre többször fordul elő, hogy a bíróságnak határon átívelő, nemzetközi vagy európai uniós vonatkozású ügyeket kell elbírálniuk, melynek során több nehézség merülhet fel. Így például a külföldön elvégzendő bizonyítási eljárások lefolytatása, a külföldi jog alkalmazása, a magyar jogrendszerben nem ismert vagy attól eltérő, külföldi jogi fogalmak, jogintézmények értelmezése, továbbá az aktuálisan felmerülő nemzetközi

¹⁶¹⁰ Ute Rösemann: Verfahrenen im Netzwerk?! Hält das Konzept, was es verspricht? in: Bundeskanzleramt – Bundesministerium für Frauen und öffentlichen Dienst: 10 Jahre österreichische Gewaltschutzgesetze, Wien, 2008. 206 – 209.

¹⁶¹¹ Branislava Marvanová Vargová: Gewaltschutzgesetze und multi – institutionelle Zusammenarbeit in der Tschechischen Republik, in: Bundeskanzleramt – Bundesministerium für Frauen und öffentlichen Dienst: 10 Jahre österreichische Gewaltschutzgesetze, Wien, 2008. 196 – 205.

¹⁶¹² Sabine Bohne: Pro Train: Entwicklung interdisziplinären Trainingsprogramme im Bereich Gesundheitsvorsorge, in: Bundeskanzleramt – Bundesministerium für Frauen und öffentlichen Dienst: 10 Jahre österreichische Gewaltschutzgesetze, Wien, 2008. 120 – 123.

problémák, kihívások megoldása mindenképpen szükségessé teheti az egyes országok bíróságainak és a társszerveinek közreműködését.

Összegzés

A dolgozatomban az ítélkezés új irányaként a bíróság és a különböző hivatásrendek közötti interdiszciplináris együttműködést és annak megjelenési formáit ismertettem és elemeztem egyes külföldi modellek alapján. E vizsgálatot elsőként az interdiszciplináris együttműködés fogalmának, történeti kialakulásának, jelentőségének és az eddig létrejött formáinak a bemutatásával kezdtem. Ezt követően azt vizsgáltam, hogy a bemutatott együttműködési formák milyen eredményekkel, előnyökkel járhatnak, és milyen funkciókat tölthetnek be a bírósági gyakorlatban. E vizsgálat során – figyelemmel a külföldi modellekre is – túlnyomó részben a családjogi eljárásokra koncentráltam. Ugyanakkor a dolgozatom utolsó fejezetében lehetségesnek tartottam az együttműködés további jogterületekre történő kiterjesztését is.

Az elemző munkám végén arra a megállapításra jutottam, hogy az interdiszciplináris együttműködés mindkét formája, vagyis az intézményi szintű és a konkrét bírósági ügyben alkalmazott kooperáció sokrétű funkciót tölthet be a jogalkalmazásban, emellett pozitív eredmények érhetőek el vele. Ilyen pozitív eredményt jelent többek között, hogy az interdiszciplináris együttműködéssel a bírósági döntések magasabb színvonalat képviselhetnek, a bírósági eljárások hatékonyabbá, időszerűbbé és gazdaságosabbá válhatnak, valamint a bíróság és az egyéb hivatásrendek között fennálló szakmai kapcsolat, együttműködés szorosabbá fűzhető.

Ennek alapján elsősorban a külföldi modellek pozitív eredményeire és kedvező tapasztalataira támaszkodva - bírósági igazgatási területen - az intézményi szintű interdiszciplináris együttműködés hazai megvalósítására tettem javaslatot.

Irodalomjegyzék

1. Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémia Kiadó, Budapest, 1973.
2. Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére, Jogelméleti Szemle, 2013/1.
3. Bericht des Rechnungshofes, Justizbetreuungsagentur, Bund 2014/7.
4. Branislava Marvanová Vargová: Gewaltschutzgesetze und multi - institutionelle Zusammenarbeit in der Tschechischen Republik, in: Bundeskanzleramt - Bundesministerium für Frauen und öffentlichen Dienst: 10 Jahre österreichische Gewaltschutzgesetze, Wien, 2008.
5. Budai István: Szakmaközi együttműködés a közösségi munkában, in: Közösségi munka - Társadalmi bevonás - integráció, Győr, 2011.
6. Clearingstelle Jugendhilfe/Polizei: Zusammenarbeit von Jugendamt und Familiengericht beim beschleunigten Familienverfahren, Infoblatt Nr. 52., Stiftung SPI, 2010, 2.
7. Cornelia Müller - Magdeburg: Das beschleunigte Familienverfahren im Lichte FamFG, in: ZKJ Kindschaftsrecht und Jugendhilfe, 2009/5.
8. Eric Heinke und Barbara - Cecil Prasthofer - Wagner: Zwei Jahre Familiengerichtshilfe, Erfahrungen aus Sicht der Rechtsanwalte, Zeitschrift für Familien - und Erbrecht, 2015/4.
9. Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2012.
10. Evelyn Dawid - Jutta Elz - Birgitt Haller: Kooperation von öffentlicher Jugendhilfe und Strafjustiz bei Sexualdelikten gegen Kindern, Kriminologische Zentralstelle e.V., Wiesbaden, 2010.
11. Gyurkó Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás - a paradigmaváltás szükségességéről, in: Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, HVG - ORAC Lap - és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.
12. Hámori Vilmos: Pszichológia a házassági bontó- és gyermekelhelyezési perben. Magyar Jog, 1989/3.
13. Herczog Mária: Családi csoportkonferencia: a konfliktuskezelés egy konstruktív módszere. in: Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, HVG - ORAC Lap - és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.
14. Hume, S.: The organisation of interprofessional courses and projects. - TEMPUS FECCC project programme for teachers' mobility. 16 October 1999, Jászberény; 27 October 1999, Bournemouth University, IHCS, unpublished
15. Institut für Rechts - und Kriminalsoziologie: Begleitende Evaluierung zum Modellversuch Familiengerichtshilfe, Jahresbericht 2012/2013 und Forschungsplan, Irks, 2013.

16. Justizministerium des Landes Nordrhein – Westfalen und Ministerium für Generationen, Familie, Frauen, und Integration des Landes Nordrhein – Westfalen: Interdisziplinäre Zusammenarbeit im Familienrecht (Tagungsdokumentation), 2009.
17. Kardos Klára: A gyermek – elhelyezési per gyermekellenességéről, Családi Jog, 2004/1.
18. Klaus Schnitzler: Anmerkungen zum einstweiligen Rechtsschutz bei Kindschaftssachen im Verhältnis zum Hauptsachverfahren und kritische Betrachtung des Beschleunigungsgrundsatzes, in: Dagmar Coester-Waltjen – Volker Lipp – Eva Schumann – Barbara Veit: Alles zum Wohl des Kindes? Aktuelle Probleme des Kindschaftsrecht, Universitätsverlag Göttingen, 2012.
19. Kóczyán Lilla: A fiatalkori deviancia és az alternatív bűnmegelőzés programok, in: Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.
20. Kozma Judit: A szociális szolgáltatások modernizációjának kérdései a szociális munka szempontjából. Kapocs. 2007. Különszám.
21. Kőrös András: Alapelvek, in: Kőrös András: Polgári Jog. Családjog, Az új Ptk. magyarázata III/VI., HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.
22. Kőrös András: „Fontolva haladás” – az új Ptk. Családjogi Könyve 6. Rész: A szülői felügyelet I. és II. fejezet, Családi jog, 2006/3.
23. Landesjugendamt Rheinland – Pfalz: Das Kindeswohl als Maßstab für Aufgabenverständnis und Kooperation der beteiligten Professionen im Kontext von Trennung und Scheidung nach dem neuen Kindschaftsrecht – Handreichung, in: Zusammenarbeit zwischen Familiengerichten und Jugendämtern bei der Verwirklichung des Umgangs zwischen Kindern und Eltern nach Trennung und Scheidung, Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrechte (DIJuF) e.V., Heidelberg, 2004.
24. Makai Katalin: A szülői felügyelet, In: Kőrös András: Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata III/VI., HVG – ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.
25. Marschalkó Linda: Az örökbefogadás és a gyermek legjobb érdeke, Iustum Aequum Salutare IX. 2013. 2.
26. Martina Gartenhof, Birgit Hartman – Hilter, Anke Loepel, Katrin Normann, Joseph Salzgeber, Jürgen Schmid, Beate Weber von Koslowski: Das Münchener Modell in der Praxis, Kindschaftsrecht und Jugendhilfe, 2011/8.
27. Matthias Weber: Außergerichtliche Beratung im Spannungsfeld des Familienverfahrens, in: Familie Partnerschaft Recht (FPR), 2011/7.
28. Monika Stvarnik: Die Familiengerichtshilfe, in: Psychosoziales Netzwerk gemeinnützige GmbH, Judenburg, 2013.
29. Nagy Márta: Bírósági mediáció, Bába Kiadó, Szeged, 2011.
30. Németh János: Alapvető elvek, in: Németh János – Kiss Daisy: A Polgári Perrendtartás magyarázata, Complex Kiadó Kft., Budapest, 2010,

31. Österreichisches Bundesministerium für Justiz: Einführungserlass vom 20. Juni 2013 zur Familiengerichtshilfe, BMJ – V319.00/0050-III.4/2013.
32. Prof. Siegfried Willutzki: Aufgaben und Rechtsgrundlagen der familiengerichtlichen Tätigkeit, in: Zusammenarbeit zwischen Familiengerichten und Jugendämtern bei der Verwirklichung des Umgangs zwischen Kindern und Eltern nach Trennung und Scheidung, Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrecht, Heidelberg, 2004.
33. Sabine Bohne: Pro Train: Entwicklung interdisziplinären Trainingsprogramme im Bereich Gesundheitsvorsorge, in: Bundeskanzleramt – Bundesministerium für Frauen und öffentlichen Dienst: 10 Jahre österreichische Gewaltschutzgesetze, Wien, 2008.
34. Somfai Balázs: A gyermek legfőbb érdeke, mint eljárási alapelv, in: Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus, egyetemi docens 70. születésnapjára, PTE ÁJK Pécs, 2010.
35. Ute Rösemann: Verfahrenen im Netzwerk?! Hält das Konzept, was es verspricht? in: Bundeskanzleramt – Bundesministerium für Frauen und öffentlichen Dienst: 10 Jahre österreichische Gewaltschutzgesetze, Wien, 2008.
36. Visontai – Szabó Katalin: A szülői felügyelet gyakorlása rendezésének jogi keretei, pszichológiai háttere és problémái, Doktori értekezés, Szeged, 2014.
37. Yossi Korazim–Kőrösy - Terry Mizrahi - Chana Katz - Amnon Karmon - Martha Lucia Garcia – Marcia Bayne Smith: Interdisziplináris közösségfejlesztés és együttműködés izraeli és amerikai tapasztalatok és szaktudás alapján. Esély. 2007/6.

Hivatkozott jogszabályok, dokumentumok jegyzéke

1. Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény
2. Szerződés az Európai Gazdasági Közösség létrehozásáról
3. Az Európai Unióról szóló Maastrichti Szerződés
4. Amszterdami Szerződés
5. Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról (2007/C 306/01)
6. Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2010/C 83/02)
7. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
8. A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény
9. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény
10. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
11. A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény
12. Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (Családjogi ügyekben való eljárásról és az önkéntes joghatósági ügyekről szóló törvény Németországban)
13. A polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről és a nemzetközi kézbesítést szabályozó egyes törvények módosításáról szóló 2005. évi XXXVI. törvény
14. A szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló, Hágában, 1996. október 19-én kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 2005. évi CXL. törvény
15. A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. LXXX. törvény
16. A Tanács 2003. november 27. napján kelt 2201/2003/EK rendelete a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1247/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (Brüsszel II. A. rendelet)
17. A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az Európai Unió gyermekjogi ütemterve COM (2011) 60.
18. A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV.30.) NM rendelet

- 19.A pártfogó felügyelői, jogi segítségnyújtási, áldozatsegítési és kárpótlási feladatokat ellátó szervekről szóló 322/2010. (XII.27.) Korm. rendelet
- 20.A jogi segítségnyújtás igénybevételének részletes szabályairól szóló 56/2007. (XII.22.) IRM rendelet

Elektronikus források

1. <http://www.ak-cochem.de/>
2. http://www.justiz.bayern.de/imperia/md/content/stmj_internet/gerichte/amts_gerichte/muenchen/familienverfahren/leitfaden_muenchner_modell_091207.pdf
3. http://www.ajbh.hu/documents/10180/124834/gyermekjogi_2013.pdf
4. <https://www.justiz.gv.at/web2013/html/default/2c94848534e6045f0134eaf04bd1003f.de.html>
5. <http://birosag.hu/obh/strategia>
6. <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/nyitott-birosag>
7. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/gyermek_igsz/letoltheto_dok/mcs_tevekenyseg_2.pdf
8. <http://www.landgericht-stuttgart.de/pb/site/jum/get/documents/jum1/JuM/import/justizportal%20baden-w%C3%BCrttemberg/pdf/vo/Vortrag%20Flemming%20und%20Prof.%20Ernst.pdf>
9. <http://sfb.berlin-brandenburg.de/sixcms/media.php/5488/Beschleunigtes%20Familienverfahren-Fachtagung%20vom%202010-10-2007.pdf>
10. <http://www.landgericht-stuttgart.de/pb/site/jum/get/documents/jum1/JuM/import/justizportal%20baden-w%C3%BCrttemberg/pdf/vo/Vortrag%20Flemming%20und%20Prof.%20Ernst.pdf>
11. <https://www.justiz.gv.at/web2013/html/default/2c9484853f60f165013f6671e26d24f7.de.html>
12. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2235/2/visontai_disszertacio.pdf
13. <http://www.pannonpalatinus.hu/>
14. <https://www.justiz.gv.at/web2013/html/default/2c94848534e6045f0134eaf04bd1003f.de.html>
15. www.berlin.de/sen/justiz/gerichte/ag/pw/beschleunigtes_familienverfahren.html
16. http://www.elternkonsens.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/AK_Berlin-Pankow.pdf
17. http://www.gerichte.sg.ch/home/dienstleistungen/nuetzliche_informationen/mitteilungen_zum_familienrecht/familienrechtlichebegutachtung/_jcr_content/Par/downloadlist_0/DownloadListPar/download.ocFile/Informationsbrosch%C3%BCre.pdf

WWW.BIROSAG.HU

2016

